

- Міністерство освіти і науки України
- ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОНУ
- **Національний університет «Чернігівська політехніка»**
- Навчально-науковий інститут (ННІ) економіки
- ННІ права і соціальних технологій
- ННІ життєдіяльності, природокористування і туризму
- ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі
- Наукове товариство здобувачів вищої освіти і молодих учених НУ «Чернігівська політехніка»

- Ministry of Education and Science of Ukraine
- SSI «Institute of Education Content Modernization» of MESU
- **Chernihiv Polytechnic National University**
- Educational-Scientific Institute (ESI) of Economics
- ESI of Law and Social Technologies
- ESI of Business, Quality Management and Life Support
- ESI of Management, Food Technology and Trade
- Scientific Association of Higher Education Applicants and Young Scientists Chernihiv Polytechnic National University

**XIII Міжнародна науково-практична конференція
студентів, аспірантів і молодих вчених**

**ЮНІСТЬ НАУКИ – 2023: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

26-27 квітня 2023 р.

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

XIII International Scientific-Practical Conference of students and young scientists

**YOUTH SCIENCE – 2023: SOCIO-ECONOMIC AND
HUMANITARIAN ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT**

April 26-27, 2023

CONFERENCE PROCEEDINGS

Чернігів – 2023

Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку Ю52 суспільства : збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. – 770 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова організаційного комітету:

Маргасова В.Г. – проректор з наукової роботи, д.е.н., професор

Заступник голови:

Гонта О.І. – д.е.н., професор засновник Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Юність науки: соціально- економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства».

Співголови:

Остапенко Л.А. – директор ННІ права і соціальних технологій, к.ю.н., доцент

Ткаленко Н.В. – директор ННІ менеджменту, харчових технологій та торгівлі, д.е.н., професор

Забаштанський М.М. – директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму, д.е.н., професор

Пінчук А.О. – директор ННІ економіки, д.е.н., доцент

Члени організаційного комітету:

Селецький О.В. – декан юридичного факультету ННІ права та соціальних технологій, к.ю.н., доцент

Коломієць Н.В. – зав. каф. кримінального права та правосуддя, д.ю.н., професор

Козинець О.Г. – зав. каф. правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін, к.і.н., доцент

Литвиненко В.М. – зав. каф. публічного та приватного права, к.ю.н., доцент

Нагорна Н.С. – декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації ННІ права та соціальних технологій, к. психол.н., доцент

Коленіченко Т.І. – зав. каф. соціальної роботи, к.пед.н., доцент

Поленкова М.В. – зав. каф. психології і креативних індустрій, д.е.н., доцент

Зайцев В.О. – зав. каф. фізичної реабілітації, к.п.н., доцент

Острянюк Т.С. – доцент каф. соціальної роботи, к.п.н., доцент

Дерій Ж.В. – зав. каф. економіки, обліку і оподаткування, д.е.н., професор

Хоменко І.О. – професор каф. економіки, обліку і оподаткування, д.е.н., професор

Перетятко Ю.М. – доцент каф. економіки, обліку і оподаткування, к.е.н., доцент

Дубина М.В. – зав. каф. фінансів, банківської справи та страхування, д.е.н., професор

Садчикова І.В. – доцент каф. фінансів, банківської справи та страхування, к.е.н., доцент

Литвин С.В. – зав. каф. іноземної філології, к.пед.н., доцент

Кормільцина С.Ю. – ст. викл. каф. іноземної філології

Ніколаєнко О.В. – ст. викл. каф. іноземної філології

Шакун Н.В. – зав. каф. філософії і суспільних наук, к.філос.н., доцент

Киселиця С.В. – доцент каф. філософії і суспільних наук, к.філос.н., доцент

Колєватов О.О. – доцент каф. філософії і суспільних наук, к.і.н., доцент

Гаценко І.О. – доцент каф. філософії і суспільних наук, к.філос.н., доцент

Ремньова Л.М. – зав. каф. управління персоналом та бізнес-технологій, к.е.н., професор

Кичко І.І. – професор каф. управління персоналом та бізнес-технологій, д.е.н., професор

Бутко М.П. – зав. каф. менеджменту та державної служби, д.е.н., професор

Трейтяк О.В. – доцент каф. менеджменту та державної служби, к.е.н., доцент

Пономаренко С.І. – зав. каф. публічного управління та менеджменту організацій, к.е.н., доцент

Косач І.А. – професор каф. публічного управління та менеджменту організацій, д.е.н., професор

Іванова Н.В. – зав. каф. підприємництва і торгівлі, д.е.н., професор

Денисенко Т.М. – доцент каф. підприємництва і торгівлі, к.т.н., доцент

Зеленська О.О. – зав. каф. туризму, к.е.н., професор

Роговий А.В. – професор каф. туризму, д.е.н., професор Вербицька А.В. – зав. каф. маркетингу, PR-технологій та логістики, к.держ.упр., доцент

Полковниченко С.О. – доцент каф. маркетингу, PR-технологій та логістики, к.е.н., доцент

Попело О.В. – доцент каф. менеджменту та державної служби, д.е.н., доцент, голова ради молодих вчених

Лисенко Н.В. – фахівець 1 категорії відділу аспірантури та докторантури

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА THEORY AND PRACTICE OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN INFORMATION SOCIETY	
<i>Бєлов О. В.</i> Моделі оцінки виробничого експорту в Польщі	16
<i>Глібова В. Д.</i> Перспективи видобутку титану в Україні	17
<i>Єрѡма Ж. О.</i> Впровадження інновацій у діяльності підприємства	20
<i>Кальян А. В.</i> Порівняльна характеристика заробітних плат в Україні та Європі	22
<i>Коханець В. М.</i> Трудова міграція як фактор зміни структури ресурсів праці в Україні	24
<i>Крес Н. О.</i> Сучасний стан інвестицій в Україну	26
<i>Лисенко Г. О., Костюченко О. В., Луна Я. О.</i> Розвиток стартап-проектів як інноваційної форми бізнесу	29
<i>Лисенко Г. О.</i> Ресурсозбереження в умовах сьогодення	31
<i>Мельниченко П. В.</i> Державне управління інвестиційним потенціалом економіки: успішна практика європейських країн	34
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> Економічні наслідки для України вимушеної міграції населення	35
<i>Новомлинець А. О.</i> Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах війни в Україні	38
<i>Скуміна Х. П.</i> Криптовалютний ринок та розвиток блокчейн	40
<i>Сорока А. В.</i> Вибір виду економічної діяльності в умовах нестабільності: аналіз ризиків та можливостей для підприємств України	41
<i>Стрельцова О. О.</i> Вплив банкрутства silicon valley bank на стартапи та криптоіндустрію	44
<i>Тарчинець О. С.</i> Теоретичні аспекти інвестиційного потенціалу національної економіки	46
<i>Філон С. Ф.</i> Криптовалюти: ризики та перспективи використання в Україні	47
<i>Хоменко І. О., Волинець Л. М., Сорока А. В.</i> Вплив штучного інтелекту на ринок праці: виклики сучасної епохи	49
<i>Щербінін М. Ю.</i> Методи оптимізації витрат на підприємстві	51
ФІНАНСОВА СТАБІЛІЗАЦІЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ, СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА FINANCIAL STABILIZATION: MAIN FACTORS, STRATEGY AND TACTICS	
<i>Дубина М. В., Поцелуйко І. В., Решетилів Д. С.</i> Фінансова нестабільність: сутність та причини виникнення	54
<i>Дубина М. В., Сердюк Д. А.</i> Теоретичні положення використання фінансових інструментів для забезпечення економічного розвитку країни	55
<i>Дубина М. В., Мурашківська І. А., Рижа Г. В.</i> Роль рейтингових агентств у діяльності кредитних установ	57
<i>Дубина М. В., Лобко О. М., Рубан М. Л.</i> Роль банківських установ у розвитку цифрової економіки	59
<i>Kravchenko A. O.</i> Essential feature preventing the development of unsecured consumer lending in Ukraine	60
<i>Чийпеш Н. М.</i> Штучний інтелект у розвитку ринку кредитних послуг	62
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> Використання штучного інтелекту в кредитній діяльності банківських установ	64
<i>Ільчук В. П., Устїнов Я. В.</i> Джерела фінансування розвитку іт-індустрії	66
<i>Ільчук В. П., Шпомер А. М.</i> Проблеми розвитку небанківських фінансових установ в Україні	68
<i>Парубець О. М., Подоляк О. Л.</i> Фінансові аспекти діджиталізації страхового ринку України	70

<i>Парубець О. М., Лаврів А. В.</i> Роль бюджетних інвестицій у відновленні економіки України	71
<i>Парубець О. М., Дуброва Ю. А.</i> Загрози та виклики для фінансової безпеки територіальних громад України в сучасних умовах	73
<i>Парубець О. М., Тищенко О. І.</i> Науково-теоретичні підходи до управління місцевими фінансовими ресурсами	75
<i>Шкильов Д. Д.</i> Основні відмінності функціонування валютного ринку та ринку криптовалют	77
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> Платіжний баланс України: основні аспекти та актуальні тенденції	80
<i>Буряк Л. М.</i> Особливості планування особистого бюджету в умовах війни	82
<i>Колоток М. О.</i> Джерела і напрями фінансування витрат, пов'язаних із розмінуванням територіальних громад	84
<i>Kolotok M. O.</i> Advantages and threats of using cryptocurrencies	86
<i>Шишкіна О. В., Волошин Д. М.</i> Роль нових технологій у формуванні стратегії розвитку фінансових посередників	90
<i>Шишкіна О. В., Суховерський М. Ю.</i> Система управління вартістю високотехнологічного промислового підприємства	92
<i>Шишкіна О. В., Даньков А. Ю.</i> Цифрові інструменти фінансового менеджменту промислових підприємств	94
<i>Шишкіна О. В., Бойчук Т. Т.</i> Ідентифікація ризикоформуючих факторів транспортних компаній	96
<i>Шишкіна О. В., Садчикова І. В., Борисенко І. А.</i> Дослідження впливу макро-, мезо- і мікроекономічних чинників на поведінку інвесторів в цифровій економіці	99
<i>Шишкіна О. В., Кобзар К. М.</i> Проблеми трансформації податкової політики України в умовах євроінтеграції	102
<i>Шишкіна О. В., Колоток М. О.</i> Оцінка ефективності функціонування фіскальної системи	105
<i>Кальченко О. М., Данилович В. В.</i> Теоретичні аспекти стратегічного фінансового планування на підприємствах	107
<i>Кальченко О. М., Максименко Р. В.</i> Фінансова діагностика діяльності підприємств	109
<i>Кальченко О. М., Федяй Я. І.</i> Фінансовий контролінг на промислових підприємствах в умовах цифровізації	111
<i>Колоток М. О.</i> Напрями забезпечення фінансової стійкості підприємств в умовах воєнного стану	113
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> Інноваційні інструменти забезпечення місцевого економічного розвитку	115
<i>Панченко О. І., Кальченко О. М., Лесун С. М.</i> Банкостраховання як основа стабільності фінансового ринку	117
<i>Панченко О. І., Кальченко О. М., Лесун С. М.</i> Проблеми розвитку сучасної системи ризик-менеджменту в банківських установах	118
<i>Панченко О. І., Дудко Ю. В.</i> Фінансова безпека банківських установ в умовах цифрової трансформації	120
<i>Колоток М. О.</i> Фінансові піраміди як прояв низької фінансової культури населення	122
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> Особливості страхування в умовах воєнного стану	124
<i>Садчиков В. С., Сусленко С. В.</i> Особливості розвитку кредитного ринку в умовах військового стану	126
<i>Садчикова І. В., Євсієнко М. В., Колотило Л. Л.</i> Фактори забезпечення фінансової безпеки банківських установ в умовах військового стану	128
<i>Садчикова І. В., Корнісць Ю. М., Швець М. А.</i> Основні виклики для страхового ринку в умовах війни	130
<i>Миненко О. О., Артеменко В. В.</i> CRM-системи: особливості застосування та принципи реалізації	133
<i>Шпомер Т. О., Волошин С. П.</i> Механізми інноваційно-інвестиційної модернізації сільськогосподарського машинобудування	135
<i>Шпомер Т. О., Фабриченко А. Г.</i> Особливості застосування інструментів макропруденційної політики в умовах війни	137
<i>Шпомер Т. О., Кірonda І. М.</i> Стратегії цифрового розвитку в частині трансформації інвестиційного сегмента	139

<i>Шпомер Т. О., Реус Р. В.</i> Вплив інноваційних інструментів фінансового ринку на інвестиційний розвиток	141
<i>Шпомер Т. О., Журко Р. В.</i> Напрямки розвитку FINTECH-індустрії в банківському секторі	143
<i>Панченко О. І., Тарасенко О. О., Акінчиць О. А.</i> Особливості страхової поведінки домогосподарств в Україні в умовах військового стану	144
<i>Анікейчик П. Ю., Сергіянський С. Г.</i> Сучасні тенденції розвитку ринку депозитних послуг в Україні	146
<i>Пентелейчук М. Г., Підзапецький А. В.</i> Детермінанти розвитку ринку споживчого кредитування в Україні в умовах військового стану	147
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ IMPROVING THE METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL WORK	
<i>Сакун О. С.</i> Історія становлення бухгалтерського обліку	150
<i>Білоус А. В.</i> Формування м'яких навичків (soft skills) у сфері обліку й оподаткування	151
<i>Яценко Я. А.</i> Особливості нарахування відпускних під час воєнного стану	153
<i>Зеленкова К. В.</i> Ліцензування суб'єктів малого бізнесу під час воєнного стану	155
<i>Нагорний П. В.</i> Звітність зі сталого розвитку: сутність та особливості формування вітчизняними компаніями	156
<i>Ващенко І. Л.</i> Порівняльний аналіз програмного забезпечення формування та подання податкової електронної звітності	158
<i>Нагорний П. В.</i> Кластерний аналіз як інструмент порівняльної оцінки фінансового стану компанії	160
<i>Ващенко І. Л.</i> Удосконалення обліку готової продукції в лісовій галузі	162
<i>Пристрельська О. О.</i> Порівняльний аналіз особливостей бухгалтерського обліку України та Чехії	164
<i>Глоба А. О.</i> Особливості обліку та розподілу загальновиробничих витрат на сільськогосподарських підприємствах	165
<i>Лапа А. С., Маленкова А. С.</i> Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: можливості для України	167
<i>Білоус А. В.</i> Академічна доброчесність: роль у забезпеченні якісної підготовки фахівців у сфері обліку та оподаткування	169
<i>Клименко Т. В., Мельникович Н. С.</i> Аналітичне забезпечення управління платоспроможністю підприємства	170
<i>Гринько В. В.</i> Митний контроль України в умовах євроінтеграції	172
<i>Гливенко В. В., Зеленкова К. В.</i> Облік спецодягу та засобів індивідуального захисту на підприємстві	173
<i>Комлаш М. В.</i> Індивідуальний фонд часу в тайм-менеджменті: раціональне використання	175
<i>Деркач М. В.</i> Нефінансові ризики у системі стратегічного управлінського обліку: сутність та підходи до управління	176
<i>Іванова Ю. В.</i> Класифікація логічних помилок в автоматизованому обліку основних засобів	178
<i>Дубовик Р. А.</i> Сутність акцизного податку та його роль у податковій системі України	180
<i>Губко О. В.</i> Списання знищеного або зіпсованого майна під час війни	181
<i>Акименко О. Ю., Седлер О. А.</i> Податкова система України: новації законодавства 2023	183
<i>Костюченко І. А.</i> Особливості застосування бенчмаркінгу в системі стратегічного управлінського обліку	186
<i>Царенко К. В.</i> Підготовка та формування звіту 1-нс у програмі дебет плюс до нсзу	187
<i>Білоус А. В.</i> Самомотивування та самоконтроль бухгалтера та податківця	189
<i>Пристрельська О. О.</i> Оформлення безоплатної передачі активів ЗСУ та територіальній обороні в «BAS бухгалтерії»	191
<i>Сенченко С. В.</i> Корпоративна соціальна відповідальність як інструмент підвищення конкурентоспроможності компаній України	193

<i>Комлаш М. В.</i> Формування засад етики обліковця	195
<i>Скриннік О. Я.</i> Роль автоматизації бухгалтерського обліку в ефективності та результативності діяльності підприємства	196
<i>Глоба А. О., Грибовський М. І.</i> Підтримка малого бізнесу в умовах війни: контекст відновлення	198
<i>Хоменко К. Ю.</i> Ризики, пов'язані з автоматизацією бухгалтерського обліку в умовах воєнного стану	200
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА	
PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND ENTREPRENEURSHIP	
ПІДСЕКЦІЯ: МЕНЕДЖМЕНТ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА	
MANAGEMENT AND PUBLIC SERVICE	
<i>Повна С. В.</i> Кайдзен та інновації: порівняння східного і західного підходів у теорії управління	203
<i>Абакумов Д. Д.</i> Аналіз сучасних трендів та перспектив розвитку інновацій в українському бізнес-середовищі	205
<i>Сидоренко Г. Г.</i> Роль інформаційних технологій у логістичній системі підприємств	207
<i>Колот О. С.</i> Практичні аспекти управління процесом релокації підприємств під час війни	209
ПІДСЕКЦІЯ: ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЙ	
SUBSECTION: PUBLIC ADMINISTRATION AND ORGANIZATIONS MANAGEMENT	
<i>Бичков С. В.</i> Особливості публічного антикризового управління розвитком територій	211
<i>Сорока В. А.</i> Елементи фінансового механізму розвитку територіальних громад	212
<i>Кутова М. А.</i> Теоретичні аспекти становлення електронного урядування в Україні	213
<i>Орловський О. І.</i> Принципи та критерії оцінки якісних адміністративних послуг	214
<i>Мостіпан Н. В.</i> Проблеми розвитку соціально-економічних систем в інформаційному суспільстві	216
<i>Міклошевич І. М.</i> Дослідження факторів якості медичних послуг	218
<i>Тупчий К. О.</i> Проблеми системи управління виробництвом на виробничому підприємстві	219
<i>Мурашко А. В.</i> Дослідження діяльності українських та зарубіжних інтернет-магазинів	221
<i>Шумар П. С.</i> Розробка стратегії інноваційної діяльності підприємства	223
<i>Бабич Р. М.</i> Багатоцільові структури в процесі управління	224
<i>Смельянченко А. В.</i> Проблеми та перспективи розвитку менеджменту	226
<i>Косач І. А., Мілованов П. В.</i> Сучасні підходи до мотивації персоналу в забезпеченні якості	227
<i>Гавриш Є. С.</i> Провідний досвід англо-американських країн у запобіганні домашньому насильству	229
<i>Мостіпан Н. В.</i> Проблеми комунікаційного процесу в публічній сфері	232
<i>Коваленко С. В.</i> Е-архів як одна із переваг цифрових перетворень у сфері публічного адміністрування	233
<i>Кулик О. С.</i> Менеджмент ххі століття	235
<i>Михайловська О. В., Барановська Д. О.</i> Роль політичного лідерства в сучасному світі	237
<i>Хребтань Ю. А.</i> Грантова підтримка малого та середнього бізнесу в Чернігові та Чернігівській області	238

<i>Швець В. О.</i> Євроінтеграційні процеси як запорука становлення громадянського суспільства в Україні	240
<i>Михайловська О. В., Дриг І. Г.</i> Пасіонарії у публічному управлінні	242
<i>Михайловська О. В., Кравченко А.</i> Специфіка сфери прийняття зовнішньополітичних рішень	244
<i>Михайловська О. В., Слісаренко В. В.</i> Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства	246
<i>Михайловська О. В., Швець В. О.</i> Політичний менеджмент та маркетинг як сучасні інструменти управління політичними процесами	247
<i>Абинашна В. В.</i> Переваги та недоліки виборчих систем	250
<i>Абинашна М. В.</i> Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави	252
<i>Шурда Д. О.</i> Державно-приватне партнерство в Україні	253
<i>Коробко В. В.</i> Фінансування виборчих кампаній як складова виборчого процесу	255
<i>Буряк Л. М.</i> Демократичний популізм як спосіб відповідати викликам часу	257
<i>Пономаренко О. С.</i> Шляхи вирішення корупційних ризиків	258
<i>Метла М. В.</i> Незаконна приватизація та рейдерство як основні чинники гальмування ефективних приватизаційних процесів	259
<i>Метла М. В.</i> Корупційне лобіювання: сучасні реалії	260
<i>Волошин В. О.</i> Деякі аспекти державної підтримки підприємництва в умовах воєнного стану	262
<i>Пилипенко М. М.</i> Стратегічний підхід у публічному управлінні інноваційним розвитком	264
ПІДСЕКЦІЯ: ПІДПРИЄМНИЦТВО І ТОРГІВЛЯ	
SUBSECTION: ENTREPRENEURSHIP AND TRADE	
<i>Говоруха Ю. Ю.</i> Інтелектуальні послуги: визначення, класифікація, трансформація в умовах становлення економіки знань	266
<i>Голівець С. М.</i> Цифровізація як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства	268
<i>Денисенко Т. М.</i> Особливості ритейлу в умовах воєнного періоду	269
<i>Зарицький М. Д.</i> Дослідження асортименту пілососів на прикладі інтернет-магазину «Розетка»	270
<i>Іванова Н. В., Іванов Г. К.</i> Зрушення в системі маркетингового управління компаніями в умовах цифрової трансформації торговельних відносин	272
<i>Іванова Н. В., Берестовий А. С.</i> Особливості діяльності експортоорієнтованих торговельних підприємств в умовах воєнного періоду	274
<i>Кислиця Я. Р.</i> Державна підтримка малого і середнього підприємництва в Україні	276
<i>Іванова Н. В., Кононенко С. О.</i> Трансформація продуктових пропозицій іт-сектора бізнесу під впливом розвитку цифрової економіки	277
<i>Киянець О. П.</i> Імідж сучасного політика: новий погляд під впливом протистояння військовій агресії	279
<i>Коваль В. П.</i> Особливості імпаکت бізнес-моделі підприємництва	281
<i>Колотуша А. В.</i> Характеристика сучасного асортименту парфумерних виробів для чоловіків, що реалізується в торговельній мережі makeur та parfums	283
<i>Кравченко С. В.</i> Аналіз асортименту виробів із паперу і картону в мультимаркеті «Аврора»	285
<i>Кубліцька О. В.</i> The role of diffusion of innovation by small and medium enterprises (smes) in developing countries	287
<i>Напалько В. В.</i> Імідж ділової людини та його окремі складові	288
<i>Мацкевич П. О.</i> Соціальне підприємництво як інструмент для впровадження цілей сталого розвитку в умовах повоєнного відновлення економіки	290
<i>Петрюк Д. С.</i> Пріоритетні напрями вдосконалення ринку банківських послуг	291
<i>Полетун К. Д.</i> Формування фірмового стилю з використанням цифрових технологій	293
<i>Раскін В. Л.</i> Розвиток ринку запасних частин в Україні	295
<i>Соломаха І. В.</i> Вплив воєнних дій на динаміку медіарекламного ринку України	297

<i>Плохова О. О.</i> Характеристика сучасного асортименту спортивного одягу, що реалізується в торгівельній мережі м. Чернігів	299
<i>Романенко О. С.</i> Юридичні та неюридичні вимоги для ввозу зрізаних квітів в ЄС	300
<i>Яковенко Ю. С.</i> Стан та перспективи розвитку ринку оптової торгівлі в Україні	302
СОЦІАЛЬНІ ТА ОЗДОРОВЧІ ТЕХНОЛОГІЇ: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ СЬОГОДЕННЯ	
SOCIAL AND HEALTH TECHNOLOGIES: TODAY'S CHALLENGES AND PROSPECTS	
<i>Апецько А. В.</i> Загальна характеристика сучасних сімей, які потребують соціального супроводу	304
<i>Бабичевська М. О.</i> Профілактика професійного вигорання соціальних працівників	306
<i>Біла А. С.</i> Онлайн виставка як ефективний інструмент розвитку індустрії ремесел	307
<i>Бобрик А. В.</i> Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями	309
<i>Бодак М. М.</i> Психологічні причини та наслідки булінгу у школі в умовах воєнного стану	311
<i>Буглак Ю. В.</i> Роль недержавних організацій у нагромадженні соціального капіталу для розвитку громадянського суспільства	313
<i>Васильєва А. О.</i> Проблема протидії домашньому насиллю в Україні	315
<i>Вахно В. Д.</i> Аналіз проблем людей, які потребують тимчасового захисту	317
<i>Воєдило Н. М.</i> Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах	318
<i>Влощинська А. О.</i> Технології соціальної роботи із сім'ями, які мають дітей з інвалідністю	320
<i>Геєць А. О.</i> Фізична реабілітація при ішемічному інсульті	322
<i>Гірдимова О. С.</i> Досвід соціальної роботи з дітьми у Польщі	324
<i>Горбаченко В. І.</i> Соціальна робота з жінками, які зазнали насильства	325
<i>Гориченко Ю. В.</i> Розвиток рухових якостей у спортсменів 5-6 років, які займаються спортивною гімнастикою	326
<i>Гроза Д. І.</i> Життєва криза особистості як психосоціальний феномен	328
<i>Губко В. О.</i> Щодо професійної кризи особистості в умовах війни	330
<i>Децюк Т. М., Нехай Д. М.</i> Види та форми прояву домашнього насильства в умовах дії воєнного стану	331
<i>Драгунов Д. М.</i> Шляхи підвищення мотивації до вивчення фізичної культури	333
<i>Дрозд Є. М.</i> Психо-соціальний стан майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах дистанційного навчання та війни	334
<i>Захарін А. А.</i> Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами	336
<i>Зборщик А. В.</i> Причини і наслідки посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного стану	338
<i>Каптель Д. А.</i> Особливості залучення цілей сталого розвитку в практику соціальної роботи	340
<i>Кисіль Т. В.</i> Особливості взаємозв'язку ціннісних орієнтацій молоді зі способами реагування в конфліктній ситуації	341
<i>Клименко П. О.</i> Етичні основи взаємодії з літніми людьми	343
<i>Климовська А. Г.</i> Сучасні реалії психоемоційного стану військовослужбовців	344
<i>Крутило Ю. Г.</i> Використання інформаційно-комунікаційних технологій в експозиційній роботі музеїв	346
<i>Кучерява Л. А.</i> Проблеми формування та розвитку креативних індустрій в Україні	348
<i>Лавріненко М. В.</i> Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними дітьми	349
<i>Лутай А. П.</i> Феномен психологічної стійкості особистості: теоретичний аспект	351
<i>Малоголова О. О.</i> Дизайн інтер'єру: історія і сучасність	353
<i>Мартиненко К. О.</i> Соціальні мережі в житті людини: виклики та перспективи	354
<i>Маруха А. С.</i> Соціально-правові аспекти долання бідності в Україні: проблеми та перспективи	356

<i>Маслак М. В.</i> Зелена соціальна робота: поняття та значення в практиці соціальної роботи	358
<i>Мовчан А. О., Желізний М. М.</i> Адаптивне фізичне виховання у дітей із церебральним параличем	359
<i>Піддубна Ю. В.</i> Теоретичний аналіз стану українців та військовослужбовців під час війни	362
<i>Пшенишна Я. О., Осипенко К. А.</i> Сучасні фітнес-технології як складова повсякденного життя	364
<i>Ребенко В. І., Драгунов Д. М.</i> Лікувальна фізкультура при серцево-судинних хворобах	365
<i>Ревко А. М., Шаулов П. О.</i> Технологія бюджету участі як інструменту формування громадянського суспільства в Україні та за кордоном	367
<i>Ридзель Ю. М.</i> Формування комунікативної культури фахівця з фітнесу та рекреації як одне з важливих завдань професійного розвитку	369
<i>Ридзель Ю. М., Логинова В. О.</i> Особливості діяльності навчально-реабілітаційних центрів для дітей з особливими потребами	371
<i>Ридзель Ю. М., Удовик А. М.</i> Роль санаторно-курортних закладів у реабілітаційному процесі	373
<i>Саннікова Г. О.</i> Соціальна робота з дітьми, які втратили батьків у зв'язку з агресією країни-терориста рф	374
<i>Сиротинець В. В.</i> Особливості подолання стресу засобами фітнес-тренування	376
<i>Скирда О. Д.</i> Технології соціальної роботи із сім'ями військовослужбовців	378
<i>Скирта Р. М.</i> Силовий фітнес та функціональне тренування для осіб різної статі	379
<i>Славгородська Д. Е.</i> До проблеми дитячої безпритульності в сучасній Україні	381
<i>Стах А. Г.</i> Формування образу тілесного я у жінок	382
<i>Суржик В. О.</i> Особливості структури та побудови фітнес-занять різної направленості	384
<i>Тарнавська Л. В.</i> Особливості проведення заняття фітнесом з дітьми	385
<i>Федорчук М. С.</i> Особливості контролю за оздоровчим ефектом вправ на заняттях фітнесом	387
<i>Чернявський А. Ю.</i> Проблема торгівлі людьми в Україні	389
<i>Черняков В. В., Синіговець І. В.</i> Пропаганда здорового способу життя здобувачів вищої освіти засобами студентського туризму	391
<i>Черняков В. В., Смирнова Н. В.</i> Кінезіологічне тейпування у логопедії	393
<i>Черняков В. В., Титаренко В. І., Вертюх М. С.</i> Сутність застосування самомасажу як складової китайського цигун-масажу в адаптивному фізичному вихованні	394
<i>Sikaliuk V. S.</i> Social work in the conditions of modern challenges	396
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	
PROBLEMS OF PROTECTION OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS	
<i>Берднік С. С.</i> Правоохоронні органи як суб'єкти координаційної діяльності в механізмі запобігання злочинності	399
<i>Бобрик А. В.</i> Правове забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах	401
<i>Бойправ Л. О.</i> Поняття, значення та вплив слідчого експерименту на результат досудового розслідування	403
<i>Бойправ Л. О.</i> Висновок експерта як джерело доказів у адміністративному процесі	405
<i>Бойправ Л. О.</i> Підстави зупинення досудового розслідування	406
<i>Дмитренко А. С.</i> Правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум	408
<i>Жук П. В.</i> Стан пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану	410
<i>Кальян А. В.</i> Строки звернення до суду в порядку адміністративного та цивільного судочинства України: співвідношення	412
<i>Керноз Н. Є., Бойправ Л. О.</i> Засоби доказування у судовому процесі: порівняльний аналіз	414
<i>Керноз Н. Є., Стрельцова О. О.</i> Пільги щодо сплати судового збору: прогалини законодавства	415
<i>Костюченко Н. Д.</i> Діджиталізація в Україні: проблемні аспекти впровадження	417
<i>Костюченко Н. Д.</i> Реабілітація померлого в кримінальному провадженні	419
<i>Кочина О. С.</i> Конституційно-правові засади організації судової системи європейських країн	422

<i>Крошка І. С.</i> Особливості призначення компенсації по догляду за громадянами похилого віку	424
<i>Литвиненко В. М., Дем'яненко Р. Д.</i> Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану	425
<i>Ліксман В. Ю.</i> Уявна оборона: загальна характеристика та відповідальність	427
<i>Левченко В. Я.</i> Тероризм як злочин міжнародного характеру, що посягає на нормальне здійснення міжнародних відносин	429
<i>Лугина Є. Ю.</i> Акт злуки – крок до єдності України	432
<i>Марущак Н. В., Падалка В. О.</i> Форма держави як найважливіша її характеристика	434
<i>Новомлинець А. О.</i> Електронні докази у національному судочинстві: проблемність правозастосування	435
<i>Опанасенко М. В.</i> Окремі аспекти проблемних питань соціалізації особистості неповнолітніх	437
<i>Падалка В. О.</i> Виникнення незалежної Чехословаччини після першої світової війни. Основні положення конституції 1920 р.	440
<i>Падалка В. О.</i> Тенденції розвитку трудового права в Україні	442
<i>Переверза А. М.</i> Стан латентної злочинності в Україні	444
<i>Ухабова В. М.</i> Порядок призначення на посаду судді	446
<i>Ухабова В. М.</i> Види трудових договорів за законодавством кураїни	448
<i>Ущенко Я. О.</i> Зміна правового становища України XVII-XVIII ст. Під впливом російської імперії	449
<i>Федоренко Д. В.</i> Особливості об'єктів балістичної експертизи в умовах воєнного стану	451
<i>Чумаченко В. Ю.</i> Представництво прокурора в судочинстві: аналіз судової практики Верховного Суду України	453
<i>Чумаченко В. Ю.</i> Сутність представництва в адміністративному процесі України	455
<i>Шевченко В. С.</i> Критерії розумності строків у адміністративному судочинстві	457
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	
CURRENT ISSUES OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF MODERN SOCIETY	
<i>Vabenko V. O.</i> Mathematical logic perception of existence	460
<i>Беляков С. В.</i> Соціально-філософські аспекти розвитку кадрового потенціалу України	461
<i>Біланенко О. М.</i> Застосування інформаційних технологій у маркетинговій діяльності підприємств в контексті соціальних викликів	463
<i>Бурковська Д. В.</i> Філософія в інформаційному суспільстві: зміст, форми, перспективи	465
<i>Васильєва А. В.</i> Актуальність принципів стоїцизму в житті сучасної людини: емоції та воля	467
<i>Васильєва О. О.</i> Перспективи гуманітарного розвитку сучасного суспільства у взаємодії зі штучним інтелектом	469
<i>Вовк С. С.</i> Трансформаційні процеси жанрів медіа в інтернет-просторі	471
<i>Волошин В. О.</i> Ідеї ніцшеанської надлюдини в контексті реалій XXI століття	472
<i>Глібова В. Д.</i> Становлення духовної культури людства в контексті марксистської формаційної парадигми	475
<i>Зінченко Д. В.</i> Штучний інтелект у вимірах філософського аналізу	477
<i>Злобін М. М.</i> Вплив великих даних (Big Data) на якість життя в новітній Україні: прогностичний аналіз	478
<i>Киселиця С. В., Бокач В. Є.</i> Толерантність як філософська та юридична категорії: компаративний аналіз	480
<i>Кононенко С. О.</i> Роль філософії в аутсорсингу електронної комерції	482
<i>Коваленко К. С.</i> Неотомізм та його вплив на сучасну філософську антропологію	483
<i>Коваль В. С.</i> Філософія статі і гендеру в контексті розвитку сучасної філософської антропології	486

<i>Костюк А. Ю.</i> Проблема співвідношення віри і розуму: історія та сучасність	487
<i>Кубрак О. В.</i> Дещо про концепції розуміння феномену «культура»	490
<i>Лисогор І. С.</i> Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності цифрового маркетингу торговельних підприємств	492
<i>Малиш В. В.</i> Інноваційні технології як підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності підприємств	493
<i>Мартинович А. С.</i> Маркетинговий спосіб мислення як філософське підґрунтя сучасного бізнесу	495
<i>Могилевець А. С.</i> Толерантність як феномен людського буття	496
<i>Ніколаєць М. А., Солопова Т. Є.</i> Безпекові виклики в добу штучного інтелекту	498
<i>Новик К. С.</i> Соціальний ефект від впровадження додаткових засобів відеомоніторингу під час війни в Україні	499
<i>Одноколов В. О.</i> Етика трансгуманізму: виклики і перспективи техногенної цивілізації	501
<i>Олифіренко І. С.</i> Праксеологічні виміри цифровізації та її кореляція з інвестиційною діяльністю підприємств	504
<i>Отчиченко Є. С.</i> Трансформація тлумачень сутності людини в історії філософії	505
<i>Попело О. П.</i> Соціально-адаптивний ресурс управління інноваційним розвитком підприємств в епоху цифровізації	507
<i>Проценко М. В.</i> Основні аспекти гуманітарної безпеки держави	509
<i>Пуліна В. І., Бригадир Б. Б.</i> Гуманістична спрямованість творчості Мазаччо та його вплив на сучасне мистецтво	511
<i>Сай А. В.</i> Креативне суспільство та його ознаки	513
<i>Сақун В. С.</i> Соціальний запит на інновації в управлінні підприємствами ветеринарної медицини	514
<i>Самойлович О. І.</i> Вплив цифрових технологій на менеджмент постіндустріального суспільства: можливості та виклики	516
<i>Семенченко А. С.</i> Фетишизм і символізм: філософсько-психологічні паралелі	517
<i>Сигута А. В.</i> Протимінна безпекова діяльність: гуманітарно-військовий контекст	519
<i>Сидорець С. О.</i> Smart-суспільство як нова парадигма соціальної реальності	521
<i>Синьогуб І. О.</i> Безпека як цінність	522
<i>Стеченко А. О.</i> Саморуйнівна поведінка особистості як соціогуманітарна проблема	523
<i>Строгий А. Ю.</i> Технічний розвиток приладів ранньої діагностики стану ізоляції електричних мереж 6-10 кВ як фактор зниження небезпеки людському життю	525
<i>Трунов О. І.</i> Інформаційна війна: філософський аспект	527
<i>Форосянко В. В.</i> Микола Гоголь як популяризатор української етнокультури	529
<i>Хархун О. С.</i> Концептуальні підходи до повоєнної модернізації підприємств інженерної інфраструктури: соціально-управлінський аспект	531
<i>Хижняк А. В.</i> Переваги та ризики гейміфікації в соціально-освітньому контексті	532
<i>Хоменко О. Б.</i> Праксеологічні основи управління розподіленими командами ІТ-компаній	534
<i>Чередниченко І. С.</i> Фінансовий моніторинг як основоположна складова безпекової філософії новітньої України	536
<i>Чорномаз О. С.</i> Інфомедійна грамотність в структурі сучасної шкільної освіти	538
<i>Чорноног О. А.</i> Сучасні тенденції в інформаційно-комп'ютерних системах охорони здоров'я	539
<i>Шабардін Д. В.</i> Генезис концепції lean як ефективної управлінської моделі	541
<i>Шебуренков О. О.</i> Українське суспільство в стані війни і миру: етнопсихологічний контекст	542
<i>Шкильов Д. Д.</i> Екзистенціальні витоки феномену криптовалют	546
<i>Шокодько М. О.</i> Вплив даосизму на свідомість сучасної людини	547
<i>Атрощенко К. А.</i> Актуальність антиалкогольних заходів на прикладі проведення антиалкогольної кампанії 1985–1988 років	549
<i>Бодунова А. В.</i> Чернігово-Сіверщина в першій половині XVII ст.	551
<i>Бровко А. В.</i> Дисидентський рух в Україні	553
<i>Гаврилов Я. В.</i> Україна в планах нацистської Німеччини	556
<i>Глібова В. Д.</i> Марія Магдалина Мазепа – мати гетьмана України	558
<i>Голубчик А. Ю.</i> Писанкарство в XVIII і XIX столітті	559
<i>Єременко Ю. І.</i> Слідами Корюківської трагедії за свідченнями очевидців	561

<i>Завацька В. П.</i> Підприємницька діяльність Романа Шухевича	563
<i>Збіренко М. С.</i> Становище жінки в українському суспільстві козацької доби	565
<i>Кислиця Я. Р.</i> Діти Чернігівщини під час голодомору 1932-1933 років	567
<i>Коваленко К. С.</i> Неоднозначна постать Симон Петлюра	569
<i>Коваль В. С.</i> Державна політика Павла Скоропадського у сфері освіти та культури	571
<i>Максименко В. В.</i> Кельти в Україні	572
<i>Маценко Д. О.</i> Викрадена історія України: творці мистецтва	574
<i>Пасько А. Ю.</i> Анексія Криму	576
<i>Петрушинець В. І.</i> Життєвий шлях митрополита Арсенія Мацієвича	578
<i>Романенко М. В.</i> Театр «Березіль»	580
<i>Сорока А. В.</i> Безкарність злочинів радянської влади проти українців як одна з причин воєнних подій сьогодення	582
<i>Форостянка В. В.</i> Вишиванка як код української культури	584
<i>Шевцов Д. В.</i> Діяльність українських політичних організацій на Надніпрянській Україні під час першої світової війни	586
<i>Бобрик А. В.</i> Сленг як соціокультурний феномен	588
<i>Ліксман А. Ю.</i> Українська мова в сучасних умовах державотворення в Україні	590
<i>Матвєєва Ю. О.</i> Молодіжний сленг як мовне явище	591
<i>Руденок А. О.</i> Іншомовна лексика в українських засобах масової інформації	592
ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ: ІННОВАЦІЇ, КОМУНІКАЦІЇ, КУЛЬТУРА	
GLOBAL WORLD: INNOVATIONS, COMMUNICATIONS, CULTURE	
<i>Коноваленко С. О.</i> International student exchange: openness to other cultures and expanding academic opportunities	593
<i>Lisova D. S.</i> Famous design patterns in fashion industry	595
<i>Provorna V. K.</i> Use of information and communication technologies in the process of teaching English	596
<i>Антонова М. І.</i> Integrated system for monitoring the technical condition of buildings	588
<i>Білиловець Д. С.</i> The ethical side of dark tourism and opportunities for its development in Ukraine	600
<i>Гангало М. О.</i> Post-war communication of people	601
<i>Денькін Д. О.</i> Learning foreign language with AI assistant: the latest approach	603
<i>Добровольська Р. О.</i> Музична терапія в університетській освіті України	604
<i>Лохупова V.O.</i> Prevention and rehabilitation of text neck syndrome	606
<i>Маро А. І.</i> Wartime communications of social workers	608
<i>Нехай Д. М.</i> The internet is the best place to learn English	609
<i>Самойленко Ю. Ю.</i> Learning a language: what comes first, vocabulary or grammar?	611
<i>Черевко А. І.</i> Problems and prospects of the development of the maritime industry	613
<i>Шебуренков О. О.</i> Комунікаційні виклики воєнного стану	614
<i>Shevchenko V.S., Prysiazhnyi V.V.</i> Legal regulation of cryptocurrency: foreign experience	616
ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ: ЛІТЕРАТУРА, МОВА, ПЕРЕКЛАД	
LINGUISTIC STUDIES: LITERATURE, LANGUAGE, TRANSLATION	
<i>Буряк А. П., Хоменко К. Ю.</i> Neologisms in the English financial and business vocabulary	618
<i>Дивнич Г. А.</i> Сучасні проблеми перекладу англomовних текстів у політичному дискурсі	620
<i>Збіренко М. Є.</i> Людство у пошуках себе (на матеріалі казки «маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері)	621
<i>Костіна В. С.</i> Походження сюжету казки про Попелюшку	623

<i>Kukharenska S. I.</i> Analysis of neologisms in English related to architecture and design	624
<i>Serdiuk V. M.</i> The use of “they” as a singular third-person pronoun in the English language	626
<i>Soroka A. B.</i> The role of anglicisms in shaping modern Ukrainian slang: an analysis of trends	627
<i>Usata T. O., Nikolaenko O. B.</i> Translation and interpretation methods as a means of teaching English at higher education establishments	629
<i>Shynkarenko O. M.</i> Electronic dictionaries as an integral component of the professional activity of a translator	631
<i>Шиянова І. М.</i> Доперекладацький аналіз у практиці навчання перекладу туристичних текстів	632
<i>Shkiliov D. D.</i> Interpretation of the term “finance” and its derivatives through the prism of etymology	633
МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В DIGITAL-СЕРЕДОВИЩІ	
MARKETING TOOLS FOR BUSINESS DEVELOPMENT IN THE DIGITAL ENVIRONMENT	
<i>Забаштанська Т. В.</i> Сучасні аспекти застосування інструментарію системи комунікацій цифрового маркетингу	636
<i>Бузюн Д. С., Бабаченко Л. В.</i> Інтеграція маркетингової та логістичної систем у діяльності підприємства	637
<i>Здор Я. О., Бабаченко Л. В.</i> Управління товарним асортиментом підприємства	639
<i>Рогова І. С., Жидок В. В.</i> Основні бізнес-моделі електронної комерції: переваги та недоліки	641
<i>Пономаренко Р. В., Бабаченко Л. В.</i> Теоретичні аспекти маркетингової товарної політики підприємства	643
<i>Скляр І. С., Бабаченко Л. В.</i> Оцінювання ефективності функціонування розподільчої логістики	645
<i>Арапін А. Ю.</i> Циркулярна економіка: переваги для суспільства	646
<i>Арапін А. Ю.</i> Кав'ярний бізнес в місті Чернігів: генезис, стан та перспективи розвитку	648
<i>Воуко V. O.</i> Use of virtual reality tools to improve the efficiency of marketing campaigns	649
<i>Бурковська Д. В.</i> Глобальні проблеми суспільства як передумова виникнення концепції соціально-етичного маркетингу	650
<i>Гавриш Н. О.</i> Відеомаркетинг: використання відео у рекламі та просуванні брендів	652
<i>Гришко І. Г., Гришина Д. С., Скляр І. С.</i> Аналіз лояльності споживачів до доглядової косметики українського виробництва	653
<i>Мартинович А. С.</i> Роль соціальної відповідальності бізнесу в умовах війни	655
<i>Мартинович А. С.</i> Використання штучного інтелекту як сучасного інструмента маркетингу	657
<i>Мельник А. Ю.</i> Внесок українського бізнесу в реалізацію Україною цілей сталого розвитку	659
<i>Могилевець А. С.</i> Корпоративна соціальна відповідальність в умовах повномасштабного вторгнення	660
<i>Пасько А. Ю.</i> Вплив макросередовища на розвиток фоторинку	662
<i>Ревун А. Ю.</i> Місце українського товаровиробника на світовому ринку	664
<i>Скляр І. С.</i> Особливості застосування CRM-систем в бізнесі	666
<i>Стеченко А. О.</i> Екологічний маркетинг: взаємозв'язок між маркетинговими стратегіями, екологічними цінностями та свідомим споживанням	667
<i>Сучок С. О.</i> Сучасні реалії розвитку ринку мобільного зв'язку в Україні	669
<i>Христенко О. О.</i> Бренд-бук як інструмент формування іміджу та ідентичності підприємства	671
<i>Шемець К. А.</i> Вплив війни в Україні на популяризацію національних брендів на внутрішньому та світовому ринках	673

<i>Шокодько М. О.</i> Особливості соціальної відповідальності в контексті диджиталізації бізнесу	675
<i>Шокодько М. О.</i> Особливості ціноутворення у видавничому бізнесі	677
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА	
TOPICAL PROBLEMS OF SOCIAL ACTIVITIES	
ПІДСЕКЦІЯ: УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ	
SUBSECTION: PERSONNEL MANAGEMENT AND BUSINESS TECHNOLOGY	
<i>Андрієць А. С.</i> Мотивація праці працівників банківського сектору: значення та перспективи	679
<i>Архипова Д. С.</i> Шляхи підвищення ефективності виробничих процесів у хлібопекарських підприємствах	680
<i>Афонін В. Д.</i> Адаптація інструментів розвитку HR-бренду роботодавця до умов динамічного конкурентного середовища	681
<i>Богдан Л. Ю.</i> Вплив соціально-демографічної ситуації в країні на формування трудового потенціалу корпорації Roshen	683
<i>Бондаренко А. Ю.</i> В пошуках роботи: трудова міграція молоді та реалії молодіжного безробіття	685
<i>Велітченко Б. С.</i> Формування системи управління персоналом виробничих підприємств в умовах сучасних викликів	686
<i>Воронцова К. В.</i> Прийоми розробки і реалізації управлінських рішень в умовах невизначеності та ризику	688
<i>Гусар О. Г.</i> Сучасні підходи до визначення продуктивності праці в банківській установі в умовах диджиталізації	689
<i>Євтушенко В.О.</i> Можливості підвищення заробітної плати в сучасних умовах	691
<i>Євтушенко К. В.</i> Напрями удосконалення організації робочих місць на ТОВ «Нова пошта» під час воєнного стану	693
<i>Євтушенко Ю. В.</i> Особливості побудови системи фінансових відносин у сфері житлового будівництва	695
<i>Зеленська П. Ю.</i> Сучасні проблеми українського бізнесу та шляхи підвищення його інвестиційної привабливості	696
<i>Зуб І. М.</i> Особливості формування організаційно-економічного механізму розвитку сфери охорони здоров'я України в сучасних умовах	698
<i>Кириченко О. В.</i> Сучасні проблеми і перспективи розвитку ринку праці в Україні	699
<i>Логвин П. С.</i> Менеджмент водних ресурсів в умовах військових дій	701
<i>Ломонос Р. І., Попов С. В.</i> Концептуальні засади системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації	703
<i>Ломонос Р. І., Фенна М. М.</i> Сучасні підходи до побудови моделей державно-приватного партнерства в Україні	704
<i>Мотуз В. О.</i> Чинники підвищення продуктивності праці на підприємстві	706
<i>Музика О. Ф.</i> Атестація персоналу	707
<i>Музика О. Ф.</i> Особливості управління бізнесом в умовах війни	709
<i>Патай В. В.</i> Роль та значення забезпечення сприятливих умов праці на підприємстві	710
<i>Санніков О. В.</i> Сучасні методи управління персоналом банківської установи як чинники підвищення її конкурентоспроможності	711
<i>Сапон І. А.</i> Імідж компанії як важлива складова корпоративної культури	713
<i>Серб Д. Ю.</i> Резерви підвищення продуктивності праці	715
<i>Ситник А. О.</i> Особливості мотивації праці на українських підприємствах в умовах воєнного стану	716
<i>Старчук Х. С.</i> Особливості управління людськими ресурсами на підприємстві в умовах воєнного часу	718

<i>Титоренко Є. О., Ремньова Л. М.</i> Трансформація лідерства у цифрову епоху під впливом сучасних чинників	720
<i>Форосянко В. В.</i> Шляхи розвитку сільськогосподарського виробництва для освоєння нових ринків	721
<i>Форосянко В. В.</i> Особливості ведення бізнесу під час війни	722
<i>Хмелевський С. М.</i> Роль HR-менеджменту у сучасному бізнесі	724
<i>Шило А. В.</i> Аналіз системи управління персоналом та шляхи її удосконалення	726
<i>Шкалаберда В. М.</i> Інноваційний талант-менеджмент як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії	727
<i>Школа Б. М.</i> Сучасні аспекти формування стратегії управління персоналом з урахуванням викликів воєнного часу	729
ПІДСЕКЦІЯ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	
SUBSECTION: PROMISING DIRECTIONS OF TOURISM DEVELOPMENT	
<i>Балачинцев Д. Є.</i> Історія та трагедія готелю «Україна» у Чернігові	732
<i>Гонта О. І., Білиловець Д.</i> Аналіз туристичного ринку України та перспективи його розвитку в повоєнний період	734
<i>Бундак Я. О.</i> Фестивальна діяльність в Україні під час війни	736
<i>Бушма С. П.</i> Правові основи функціонування недержавних туристичних організацій	737
<i>Бушма С. П.</i> Вплив подій в Україні на розвиток світового туризму	739
<i>Гонта О. І., Коваль К. К.</i> Сучасна архітектура водного туризму: світовий досвід та перспективи для України	742
<i>Демченко К. С.</i> Пропозиції щодо напрямів розвитку подієвого туризму в Україні	744
<i>Демченко К. С.</i> Психологічні чинники як основоформуюча складова екскурсійних послуг	746
<i>Касьянова Є. Р.</i> Фактори, що впливають на вибір закладу ресторанного господарства споживачем	748
<i>Отрошко К. А.</i> Професійний спорт у сучасних умовах	749
<i>Гонта О. І., Савенко М. В.</i> Розвиток сучасного ринку туристичних послуг Японії: досвід для України	750
<i>Тарасенко А. І.</i> Розвиток трансатлантичного зв'язку в XIX ст. та його роль у становленні туризму	752
<i>Федоряка В. В.</i> Стан та перспективи туристичної галузі України під час війни	754
<i>Білиловець Д. С., Зеленська О. О.</i> Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні	756
<i>Демченко К. С., Зеленська О. О.</i> Оцінка стану лікувально-оздоровчого туризму європейських країн	758
<i>Сніцаренко Р. М.</i> Сутність, поняття та складові методів оцінювання персоналу	760
<i>Чернявська А. В.</i> Туризм під час війни	762
<i>Шульга А. С.</i> Інструментарій тревел журналістики в активізації туристичної діяльності	763
<i>Ющенко О. М.</i> Розвиток краєзнавчого туризму на Чернігівщині у 60-80-ті рр. XX ст.	765
<i>Лук'яненко Ю. І., Борисович С. С.</i> Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму	767
<i>Рак Є. С.</i> Нові туристичні атракції київської області	768

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ
В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

**THEORY AND PRACTICE OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS
IN INFORMATION SOCIETY**

Бєлов О. В., кандидат економічних наук, докторант
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

МОДЕЛІ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧОГО ЕКСПОРТУ В ПОЛЬЩІ

Експорт країни є одним з важливих джерел, що забезпечує розвиток національної економіки країни. В розвинених країнах значну його частину складає саме виробничий експорт, що відображує ступінь розвитку виробництва в країні та визначає певний рівень конкурентоздатності країни на світових ринках.

Щоб промодельовати динаміку виробничого експорту скористаємося статистичними даними сайту World Bank щодо наступних показників: обсягів експорту хайтеку та питомої ваги експорту хайтеку у виробничому експорті країн з 2007 по 2020 роки у млрд USD [1], за допомогою яких отримаємо досліджуваний показник.

Здійснення моделювання виконаємо на прикладі Польщі, яка входить у ТОП 20 за обсягами високотехнологічного експорту у світі за весь досліджуваний період. Ставиться гіпотеза, що динаміка виробничого експорту Польщі має циклічний характер розвитку. Для її перевірки використовується метод кореляційно-регресійного аналізу з включенням циклічної складової [2-4]. Для аналізу обрано 5 типів моделей М1-М5 дві стандартні і три з включенням циклічних складових:

- $y=a+b*x$ Лінійна модель (М1).
- $y=a+b*x+c*x^2$ Параболічна модель (М2).
- $y=a+b*x+c*\sin(d*x+e)$ Нелінійна модель з циклом (М3).
- $y=a+b*x+c*x^2+d*\sin(e*x+f)$ Нелінійна модель з одним циклом (М4).
- $y=a+b*x+c*x^2+d*\sin(e*x+f)+g*\sin(h*x+i)$ Нелінійна модель з двома циклами (М5).

З метою нівелювання інфляційного впливу дані були перераховані у постійні ціни 2010 за допомогою [5]. У таблиці 1 представлено результати обчислення моделей. А візуально отримані результати прогнозування представлено на рис. 1.

Таблиця 1 – Результати обчислення параметрів прогнозних моделей

Рік	М1	М2	М3	М4	М5	Y
2007	117,528	120,883	111,061	115,578	116,713	115,847
2008	121,816	123,623	129,875	133,431	142,074	142,740
2009	126,104	126,620	121,429	122,392	110,317	110,347
2010	130,392	129,876	130,982	129,535	125,957	124,252
2011	134,680	133,389	139,855	138,860	146,462	142,348
2012	138,968	137,161	131,784	128,094	126,471	131,117
2013	143,257	141,191	150,696	147,764	138,220	146,936
2014	147,545	145,479	144,666	141,819	150,729	155,353
2015	151,833	150,026	150,370	146,618	150,021	141,917
2016	156,121	154,830	162,801	161,850	152,443	143,087
2017	160,409	159,893	153,057	151,640	158,051	157,009
2018	164,697	165,214	171,008	171,910	178,037	182,658
2019	168,985	170,792	168,142	171,847	168,745	171,668
2020	173,274	176,630	169,896	174,296	171,370	170,330
2021	177,562	182,725	185,296	194,659	206,965	
2022	181,850	189,078	174,892	186,215	188,431	
2023	186,138	195,690	190,897	205,985	192,315	

Розраховано автором на основі даних [1].

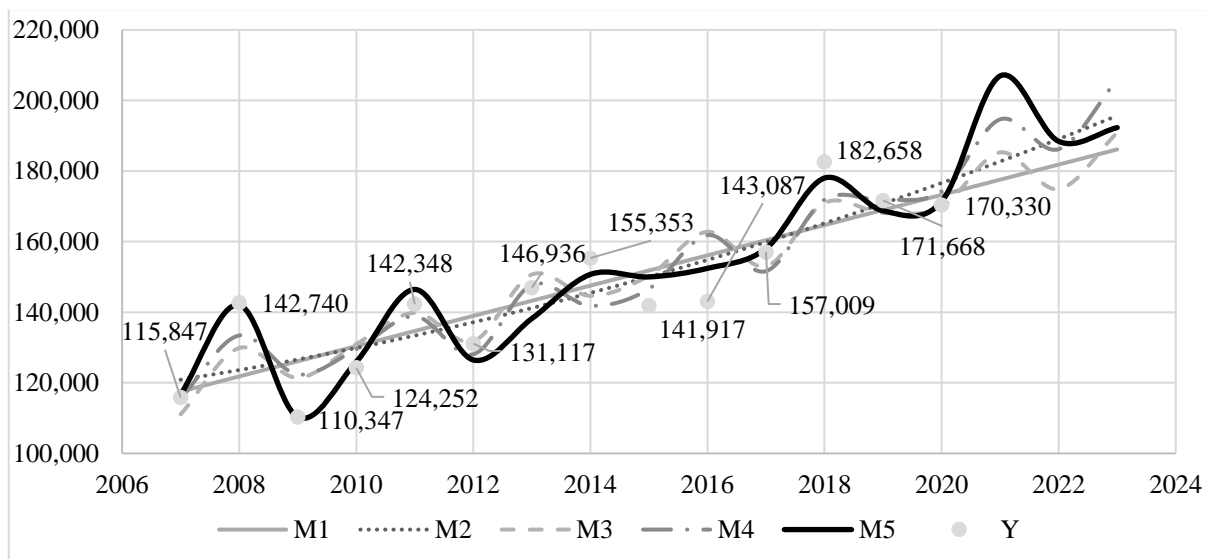

Рис. 1. Прогнозування динаміки виробничого експорту Польщі

У результаті проведеного моделювання можна зробити наступні висновки:

1. Моделі, які включають до себе циклічну складову (M4 і M5) мають більший коефіцієнт кореляції 0,901 та 0,971, ніж звичайні лінійні та параболічні моделі, що підтверджує поставлену гіпотезу про циклічний характер динаміці виробничого експорту в Польщі.

2. Моделі мають добрі статистичні оцінки щодо критеріїв Фішера є адекватними реальним даним з ймовірністю 0,95. І незначні стандартні помилки.

3. Моделювання дозволило визначити період циклічних складових, які склали 2,7 та 3,2 роки, що говорить про доволі позитивний вплив на економічний розвиток країни. Також можна відмітити, що вплив циклічних складових не є вирішальним, але значним – більше 15-16 %, у той час як вплив інших неврахованих факторів за моделлю M5 становить не більше як 6 %.

Список використаних джерел

1. World Development Indicators | DataBank [Electronic resource]. 2022. URL: <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#> (accessed: 25.12.2022).
2. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві / Харківський національний аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2005. 322 р.
3. Belov A.V., Svistun L.A. Simulation of trends of real estate market cyclic development // Institutional Framework. Funct. Econ. Context Transform. Collect. Sci. Artic. Publ. House «BREEZE» Montr. Can. 2015. P. 268–271.
4. Belov O., Svystun L. Study of the high-tech exports cyclicalitity in Germany // Sci. J. «Economics Reg. 2022. № 4(87). P. 289–300.
5. The United States of America Annual and Monthly Inflation Tables [Electronic resource]. 2021. URL: <https://www.statbureau.gov/en/united-states/inflation-tables> (accessed: 05.01.2023).

Глібова В. Д., здобувачка гр. ЕК-211

Науковий керівник – **Самко О. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИДОБУТКУ ТИТАНУ В УКРАЇНІ

Титан – один із найцінніших металів в промисловості. Він широко використовується при виробництві авіаційної техніки, військовій промисловості, кораблебудуванні, металургії, хімічній промисловості, електроніці тощо. Титан є четвертим конструкційним металом після алюмінію, заліза та магнію [3]. Оскільки він є достатньо рідкісним у природі, його вартість є високою, і тому його видобуток і подальший продаж є важливим для національної економіки України.

Україна має найбільші в Європі запаси та ресурси титану. Родовища розташовані в межах Київської, Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Житомирської, Кіровоградської областей, зокрема алювіальні розсипи, які переважають у північно-західній частині Українського кристалічного щита у межах Волинського мегаблоку (Іршанська група родовищ). Родовища представлені корінними, залишковими й розсипними типами.

Прикладом прибережно-морського розсипу є Правобережне (Самотканське) родовище (Дніпропетровська область), континентального – Іршанське родовище (Київська і Житомирська області). Тут рудоносні піски мають близький мінеральний склад: лейкоксенований ільменіт (44 %), рутил (16 %), циркон, дистен, силіманіт, ставроліт, турмалін (близько 10 % кожного). У невеликих кількостях трапляються хроміт, анатаз, брукіт, корунд, ксенотим та інші. Мінерали, як правило, дрібні (0,1–0,2 мм), добре обкатані [1].

Ще з 2006 року гірничодобувна компанія «Велта» є основним розробником титанових родовищ в Україні. Вона розробляє Бирзулівське та Лікарівське родовища ільменіту, займаючи 2 % світового ринку поставок ільменіту та 35 % видобутку на українському ринку.

Титан вже змінює свій статус з елітарного металу на загальнодоступний. При цьому залишається критичним матеріалом для розвитку класичних стратегічних секторів (аерокосмос, оборонний комплекс, 3D-принтинг, медицина та медичне обладнання, робототехніка, спортивний інвентар, електроніка) [2].

Важливим у видобутку та виробництві титану є те, що з'являються та впроваджуються нові технології, які роблять цей процес більш екологічним. Так, компанія «Велта», що є основним постачальником цієї сировини в Україні, використовує такі принципи захисту довкілля у своїй діяльності [2]:

1) Збагачення титанових руд відбувається без використання хімічних речовин і виключно завдяки фізичним властивостям корисних копалин.

2) Виробництво не впливає на рівень та чистоту підземних вод. Повністю виключено стік поверхневих вод з ділянки кар'єру до русла річки Велика Вись та в малі водостоки. З метою раціонального використання природних вод підприємство використовує їх у замкнутому циклі.

3) На відпрацьованих ділянках «Велта» проводить рекультивацію та відновлення ґрунту з подальшим засадженням рослинами.

4) Товарна продукція не містить радіоактивних речовин. На місцях розробки ретельно стежать за відповідністю породи у кар'єрі вимогам НРБУ-97.

5) «Велта» дбає про якість повітря та води. Максимальна концентрація забруднюючих речовин є удвічі нижчою за припустиму згідно санітарно-гігієнічних норм.

6) Мета «Велти» — будівництво нових повністю вертикально інтегрованих підприємств з виготовлення титанових товарів на основі власної запатентованої технології. Зелене виробництво на нових заводах компанії зведе до нуля виробничі відходи та дозволить отримувати насправді екологічний титан.

Тому збільшення видобутку титану в перспективі не буде супроводжуватися посиленням антропогенного навантаження на довкілля, що є дуже важливим в досягненні цілей сталого розвитку.

Україна тривалий час є однією з п'яти країн-виробників концентратів титанових руд у світі. На її території зосереджено 20 % світових запасів та видобутку ільменіту.

Мінерально-ресурсна база титану України представлена різними за масштабом оруднення та генезису родовищами, що знаходяться на різних стадіях геологічного вивчення. Основні ресурси зосереджені у великих ільменітових та ільменіт-рутил-цирконових розсипних родовищах. Крім того, в межах України розташоване найбільше в Європі Стремигородське корінне родовище, яке також є комплексним. Відпрацювання титанових об'єктів з позицій комплексності дозволить забезпечити їх раціональне освоєння та значно підвищити рентабельність. В Україні розвідано 26 родовищ титанових руд, що мають комерційні запаси, а крім них – ще 48 родовищ, запаси та ресурси яких

оцінені заздалегідь та становлять, умовно, «базу запасів титану країни». При цьому сумарно запаси та база запасів титанових руд України, за їх оцінками, «перевищують запаси будь-якої іншої країни світу» [4]. Згідно із законодавством України, інформація про запаси титанових руд становить державну таємницю. Водночас Державна геологічна служба США оцінює їх у розмірі 8,4 млн. тонн, з яких: ільменіт – 5,9 млн. тонн, рутил – 2,5 млн. тонн. Ці обсяги становлять 1,12 % від світових запасів титану [5].

До 22 лютого 2022 року в Україні було розроблено стратегію розвитку титанової галузі з інвестиціями у 300-400 млн. дол., але, на жаль, повномасштабна війна внесла свої корективи. Як і більшість галузей промисловості, титанова також зазнала великих збитків. У 2022 році експорт руд, що містять титан, з України в 2022 році знизився на 41,8 % до обсягу 322,1 тис. тон. Виторг експортерів титану скоротився на 19,6 %, до 130,1 млн. дол. Хоча в 2021 році Україна збільшила експорт титану на 3 % до 553 тис. тон на суму 161,9 млн. дол. (зростання +17 %). Так, компанія «Велта» у період війни задіяла лише 50 % своїх виробничих потужностей через обмеження електроенергії. За даними Геологічної служби США, станом на 2021 рік український ільменіт становив близько 5 % світового видобутку руд, які використовуються для виробництва титану [5]. Цей період відносного економічного занепаду галузі і промисловості України загалом мав суттєві негативні наслідки на її економіку.

Важливим фактором є, те що через санкції, які були накладені на РФ, країни ЄС і США перестали імпортувати титан з території Росії, а це є нішою, яку потенційно може зайняти Україна. Наразі, Україна має тісні експортні зв'язки з ЄС, які були значно слабшими до 2022 року, і тому в перспективі можна очікувати на значні європейські інвестиції у промисловість загалом і титанову галузь окремо. Дуже важливо на цьому етапі поглибити зовнішньоекономічну співпрацю з ЄС і США, налагодити експорт переважно готової продукції за конкурентними на світовому ринку цінами, аби створити максимальну додану вартість і забезпечити громадян новими робочими місцями.

Слід також відмітити той факт, що в умовах сьогодення, наявність власної титанової сировини дає багато переваг країні, яка розвиває оборонний комплекс, використовуючи новітні технології та розробки.

Розвиток титанової галузі промисловості є великим стимулом для розвитку таких галузей промисловості, як: авіабудування, кораблебудування, хімічна і електронна промисловості. Ці галузі є надзвичайно важливим в структурі національної економіки, бо є, по-перше, працемісткими і потребують великої кількості працівників, що є одним і факторів боротьби з високими рівнем безробіття в країні. По-друге вони є наукомісткими, що стимулює покращення рівня вищої і професійної освіти, розвитку науки. По-третє, вони є конкурентоспроможними на світовому ринку.

Усі наведені вище факти доводять, що післявоєнний розвиток титанової галузі в Україні є надзвичайно важливим, бо він стимулюватиме розвиток інших галузей економіки України загалом, знизить рівень безробіття в Україні, а також покращить позиції України на європейському і світовому ринках, розкривши її потенціал.

Список використаних джерел

1. Білецький В. С. Титанові руди // Велика українська енциклопедія. URL: <http://surl.li/goxqbf>.
2. Велта робить крок у нову еру титану // Velta: [Веб-сайт]. URL: <https://velta-ua.com/mining-complex/>
3. Критичний титан // Velta: [Веб-сайт]. URL: <https://velta-ua.com/critical-titan/>.
4. Титановий потенціал України: запаси титану в Україні на 440 років // InVenture: [Веб-сайт]. 2010. URL: <http://surl.li/gouex>.
5. Титан в Україні: військово-економічний контекст // InVenture: [Веб-сайт]. 2023. URL: <https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/titan-v-ukrayini:-vijskovo-ekonomichnij-kontekst>.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

На сьогодні в економіці нашої держави значно зросла конкурентна боротьба суб'єктів господарювання різних галузей. Це все викликало перехід до нових, більш ефективних методів управління і одним із перспективних шляхів економічного зростання підприємств є саме інноваційний розвиток.

Науковці стверджують, що в Україні питання інноваційної діяльності у напрямі підвищення ефективності та якості аспектів виробничо-господарської діяльності може забезпечуватися не лише постійним вдосконаленням виробничого процесу, а й на основі переходу підприємств на інноваційний шлях розвитку, проте даний шлях розвитку України передбачає наявність відповідної інфраструктури, освічених та креативних людей, які спроможні виконувати інноваційні розробки.

Для того, щоб розібрати дане питання, нам потрібно розглянути тлумачення терміна «інновація». У перекладі з англійської мови термін «innovations» означає нововведення. Вважається, що поняття «інновації» ввів австрійський учений Йозеф Шумпетер і під інновацією він розуміє [1]: впровадження нового товару, тобто товару, з яким споживачі ще не знайомі; впровадження нового методу виробництва, тобто методу, ще не випробуваного практично у сфері виробництва; відкриття нового ринку, тобто ринку, на якому певна сфера економічної діяльності країни раніше не була присутня, незалежно від того, існував до цього певний ринок чи його не було; оволодіння новим джерелом сировини або напівфабрикатів незалежно від того, існувало дане джерело чи тільки створене.

Аналіз літератури дозволяє спостерігати існування різноманітних підходів до розуміння терміну «інновації», проте, згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [2].

В Україні при впровадженні інноваційного процесу на підприємствах існує багато перешкод, а головні серед них [3]:

1. Невідповідність організаційної структури головним вимогам інноваційного розвитку.
2. Недостатня кількість фінансових ресурсів для розробки наукових досліджень і можливість використання інноваційних розробок.
3. Неякісне регулювання нормативно-правовою системою та недосконале стимулювання інноваційної діяльності.

Проте слід розуміти, що інновації не є доцільними та необхідними для кожного торговельного підприємства. Якщо ж така необхідність є очевидною, то керівництво підприємства буде запроваджувати такі зміни. Науковцями запропоновано проводити впровадження інновацій за трьома основними напрямками [4]:

1. Визначається, чи влаштовує підприємство динаміка своїх результатів господарської діяльності та безпосередньо прибуток.
2. Визначається конкурентоспроможність підприємства за показниками задоволення споживачів.
3. Керівництвом підприємства визначається, яку конкурентну позицію на ринку планується зайняти: зберігати існуючу чи змінювати на іншу.

Існують різні види іновацій, щоб обрати правильну й потрібну саме вашому підприємству, пропонуємо їх розібрати.

Поліпшуючі інновації – вони пов’язані з покращенням існуючих продуктів або з введенням нових чи вдосконалених методів організації виробництва. Такі інновації найкраще підходять для промислових підприємств тому, що такі зміни впливають на удосконалення технологій і підвищення якості та конкурентоспроможності продукції.

Базисні інновації – це нововведення, які створюють нову галузь, бо вони формуються на основі наукового відкриття, тобто кардинальних змін існуючої діяльності.

Модифікаційні інновації - це незначні зміни вже в існуючому асортименті продукції, технології, а також вони не змінюють функції виробів або процеси виробництва, але призводять до поліпшення діяльності підприємства.

Псевдоінновації - рішення, які призводять до незначних змін базисних нововведень і вони не несуть істотної новизни.

Погіршення стану підприємства породжує стимул до інновацій, проте це вибір кожного і при застосуванні інновацій слід розуміти чи потрібно це вашій компанії чи можливо можна уникнути цю проблему іншим шляхом. Але слід зазначити, що незважаючи на те, що прибуток у разі погіршення діяльності підприємства малий, власники вбачають в інвестиціях в інновації менше ризику, ніж в інвестиціях у стару продукцію і технологію чи навіть боргові зобов’язання.

Таким чином, можна зробити висновок, що для того щоб інновація працювала на користь підприємства, слід дотримуватися таких вимог:

1. Керівництво повинне визначити інноваційну стратегію.
2. Інновація повинна відповідати бізнес-стратегії компанії.
3. Потрібно збалансуватися так, щоб компанія генерувала нові та успішні ідеї і в той же час отримувала прибуток від своєї праці.
4. Також необхідно корегувати системи параметрів і винагород задля того, щоб управляти інновацією і створити правильну поведінку.

Отже, інноваційна діяльність сьогодення може забезпечити досить високі показники економічного розвитку, а також підвищити конкурентоспроможність підприємств, їх експортний потенціал і безпосередньо допоможе вирішити економічні, екологічні, соціальні проблеми.

Список використаних джерел

1. Bukreieva, D. S. (2020). Peculiarities of formation of the country's innovative environment based on complex analysis of resources of innovation. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 5, 171-177. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-5/171>.
2. Закон України "Про інноваційну діяльність". – 2010. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Сорока А. В. Основні тренди та сучасні інструменти застосування системи digital-маркетингу в підприємстві та start up. *Маркетинг у підприємстві, біржовій діяльності та торгівлі в smart суспільстві: управлінський, інноваційний та методичний виміри: колективна монографія* / За наук. ред. І. В. Перезової. Львів: Видавець Кошовий Б.-П.О., 2023. С. 29-49.
4. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Колоток М. О. Транзитний потенціал України та розвиток міжнародних перевезень. Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. К.: КиМУ, 2020. Випуск 2(12). С. 152-154.
5. Хоменко І.О., Волинець Л.М., Бебешко Ю. В. Логістико-інноваційні аспекти розвитку зернового ринку України. Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти: зб. матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 17 грудня 2019 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2019. С.28-29.

Кальян А. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, гр. КЮ-201
Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАРОБІТНИХ ПЛАТ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Сьогодні євроорієнтований курс України, попри і так значну масу різного роду перешкод, досяг найбільш проблемної точки – реалізації державних економічних планів в умовах воєнного стану. Але стале функціонування інститутів регуляції економічних процесів, як запорука перемоги у війні, зумовлює спрямування сил на підтримку усіх систем суспільних відносин всередині національної економіки, зокрема і ринку праці. Дієва мотивація працівника доводить, що матеріальне стимулювання праці (процес утворення та використання єдності стимулів нарахування та розподілу заробітної плати) є основою сталого зростання показників ефективності робочої сили як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС).

Єдине законодавчо закріплене поняття заробітної плати міститься у Законі України (далі – ЗУ) «Про оплату праці»: заробітна плата є винагородою, обчисленою, як правило, у грошовому виразі, котру роботодавець виплачує працівникові за виконану роботу відповідно до умов трудового договору [1]. При цьому необхідно звернути увагу на те, що зарплата є важливою складовою виробництва, оскільки для оновлення робочої сили джерела коштів утворюються в тому ж таки процесі. З цього зрозуміло, що заробітна плата є перетвореною формою ціни робочої сили. А характеристика можливостей реалізації результатів встановленої ціни праці визначається, у першу чергу, рівнем мінімальної заробітної плати [2, с. 11] (як мінімального розміру оплати праці за виконану працівником місячну чи годинну норму праці) [1].

Так, станом на 2023 рік в Україні збереглася динаміка зростання номінальної мінімальної заробітної плати, що бере свій початок із заключних етапів економічної кризи 1990-х років, і зараз показник цієї зарплати становить 6700 грн. у місячному та 40,46 грн. у погодинному розмірах [3]. Реальна ж така зарплата (тобто у відношенні до курсу євро) за указаний період зазнала економічного падіння гривні у 2009 році (тоді внаслідок осінньої кризи 2008 року курс євро зріс на 60 % та перетнув позначку 10 грн.) та у періоді з 2014 по 2023 роки, бо саме на початку (у січні) 2014 року мінімальна зарплата сягнула точки максимуму у відношенні до курсу євро за всю історію – 111,53 євро (тобто 1218 грн. при курсі євро – 10,92 грн.) [4, с. 131-132, 5] та продовжила знижуватися у зв'язку зі зростанням позначки курсу євро до 19,62 у грудні цього ж року [6].

Нині ж (станом на квітень 2023 р.) курс євро відповідно до курсу валют Національного банку України в середньому становить 40,22 грн., тож, взявши до уваги рівень мінімальної зарплати, можна зробити висновок, що індекс інфляції на початку 2023 року склав понад 101 % [7]. Але, у порівнянні з Україною, європейські країни, де заведено оплачувати працю погодинно, мають набагато позитивніші економічні показники.

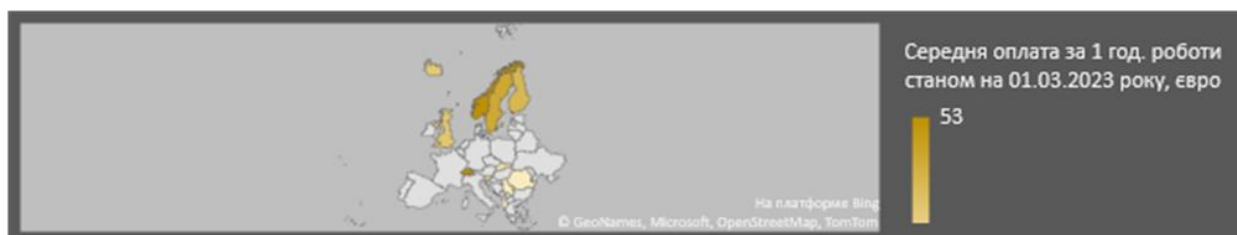

Рис. 1. Рівень оплати праці погодинно у європейських країнах
Джерело: складено автором на основі даних [8].

З аналізу (рис. 1) видно, що найвищий рівень погодинної оплати праці – у Норвегії. Що стосується України, то з розрахунку погодинного розміру заробітної плати (40,46 грн) у відношенні до вищевказаного середнього курсу євро (40,22 євро) видно: показник ледь дотягує до 1 євро за годину і, таким чином, є найнижчим у Європі. Схожі позиції країни займають відповідно і до суми середньої зарплати за місяць. Але тут лідером є Швейцарія – 8148 євро, найнижчий показник Україна – 166 євро.

Рис. 2. Рівень мінімальної зарплати в країнах Європи, євро

Джерело: складено автором на основі даних [8].

А от мінімальний розмір оплати праці, як окремий чинник, утворює іншу картину: рейтинг очолюють Люксембург, Бельгія та Нідерланди (рис. 2).

На нашу думку, наведені суми свідчать, що нині європейські інвестори віддають перевагу вкладам саме в людський капітал, адже такі внески мають накопичувальну та довготривалу перспективу, котра призводить до збільшення доходів та підвищення продуктивності праці, як наслідку розвитку відповідних активів [9, с. 39].

Висновки та пропозиції. Отже, наша держава лишається антилідером серед європейських країн, зокрема і тих, що не входять до складу ЄС, за розміром заробітної плати. Причиною цього, у першу чергу, є відсутність періодичних сталих економічних реформ у зв'язку з бойовими діями та неналежною увагою до стану грошової одиниці в Україні. Тож, вже сьогодні українським роботодавцям та закордонним інвесторам варто звернути увагу на рівень оплати праці, як основний рушій її ефективності та, як наслідок, один із чинників наближення перемоги у війні.

Список використаних джерел

1. Про оплату праці: Закон України від 24. 03. 1995 р. № 108/95-ВР в редакції від 01. 04. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.04.2023 р.).
2. Куриляк В. С., Мазур В. С. Заробітна плата на промислових підприємствах: методичні та організаційні аспекти: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2011. 304 с.
3. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-ІХ в редакції від 15. 04. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення 22.04.2023 р.).
4. Корчемлюк С., Михайлишин Л. І. Порівняльна характеристика доходів громадян країн ЄС і України. *Управління соціально-економічним розвитком в умовах глобалізації*: матеріали науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 31 травня 2016 року. Івано-Франківськ, 2016. С. 130-135.
5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 27.01.2014 р.: веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=27.01.2014&period=daily> (дата звернення 23.04.2023 р.).
6. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 18.12.2014 р.: веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=18.12.2014&period=daily> (дата звернення 23.04.2023 р.).
7. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 23.04.2023 р.: веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (дата звернення 23.04.2023 р.).
8. Статистичні дані про зарплати в Європі: веб-сайт. URL: <https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/zarplata-v-ievropi.html> (дата звернення 23.04.2023 р.).

9. Хоменко І., Волинець Л., Чубикіна А. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки і управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.

10. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Вовк Є. А. Причини виникнення та наслідки подолання тіньової економіки в Україні. *Вісник НТУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. Випуск 2 (44). С. 151-160.

Коханець В. М., здобувачка вищої освіти гр. ЕК-201

Науковий керівник – **Самко О. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗМІНИ СТРУКТУРИ РЕСУРСІВ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

На сьогодні поява нових технологій суттєво змінює кожен сферу життя суспільства. Населення все більше набуває ролі провідної продуктивної сили і задля того, щоб не лише підтримувати, а й «підняти» економіку країни, максимально використовуючи її потенціал, необхідна велика кількість кваліфікованих працівників.

За даними ООН, протягом останніх років Україна належить до категорії держав з чітко вираженим еміграційним спрямуванням. Вагомий внесок у вивчення теорії та практики трудової міграції зробили провідні вітчизняні вчені: В. Будкін, О. Власюк, А. Кравченко, Ю. Макогон, Н. Марченко, С. Писаренко, М. Романюк, А. Філіпенко, І. Школа.

Найбільших втрат українське суспільство зазнає від еміграції висококваліфікованих працівників. Україна інвестує свій людський капітал в економіку практично всіх розвинених країн світу. Було встановлено, що країнами-донорами спеціалістів вищої кваліфікації є такі держави, як: Великобританія, Індія, Ірландія, Канада, Німеччина. Найбільшими країнами-імпортерами виступають такі країни, як: Канада, США, Гонконг, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Малайзія, Китай, Японія. Лідером із залучення висококваліфікованих мігрантів на міжнародних ринках інтелектуальних ресурсів є США, що виграє за рахунок високої оплати, сприятливих умов праці, якісного університетського рівня навчання студентів, наявністю добре оснащених лабораторій тощо.

Найважливішою складовою науково-технічного потенціалу є наукові кадри. Україна традиційно вважається державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвинутою системою підготовки кадрів. Однак брак кваліфікованих наукових кадрів, їх відтік на зовнішні ринки праці є однією з найбільших проблем економіки України.

Нестабільна економічна ситуація в країні, а також вигідні умови найму висококваліфікованих спеціалістів за кордоном сприяють збільшенню масштабів еміграції.

Еміграція фахівців високого класу призводить до вимивання людського капіталу. Створюється така ситуація, коли кожному наступному поколінню доводиться навчатися і переймати навички в людей з дедалі нижчою кваліфікацією. У результаті в країні знижується продуктивність праці, падає конкурентоспроможність у сфері залучення інвестицій у високотехнологічні галузі, економіка замикається на виробництві товарів з низькою доданою вартістю. Якщо через еміграцію країна втратить критичну масу добре освічених і діяльних людей, вона потрапить до замкнутого кола деградації робочої сили й виробництва, для виходу з якого будуть потрібні набагато більші ресурси, аніж для створення умов для роботи талановитим людям, доки вони ще є в країні [3].

У довоєнний період, який уже характеризувався значними міграційними процесами, дієвими можуть бути заходи з удосконалення державного регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів в Україні [2]:

1. Подальшої розробки та удосконалення вимагає нормативно-правова база з регулювання міграції персоналу. Доцільно удосконалити Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» та Стратегію державної міграційної політики України, зокрема в

питаннях визнання трудового стажу мігрантів, набутого за кордоном, пенсійного забезпечення, встановлення відповідальності державних структур за невиконання законодавчо закріплених зобов'язань. Вимагає розробки закон, що регулюватиме діяльність фірм-посередників з міжнародного працевлаштування.

2. Для оцінки дійсних масштабів трудової міграції необхідно створити єдину інформаційну систему, що акумулюватиме статистичну інформацію з масштабів та структури міграційних потоків в Україну та з неї. Збір інформації про кількість і якість трудових мігрантів має носити регулярний характер та здійснюватися за участі Державної служби зайнятості, Державної прикордонної служби, Державної міграційної служби, компаній-посередників з міжнародного працевлаштування.

3. Зменшити потоки еміграції українських громадян допоможуть зміни на рівні соціально-економічного розвитку України: збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня оплати праці, а також вихід з військово-політичної кризи.

4. Для мінімізації тіншової міграції з України доцільно розробити єдину інформаційну систему щодо умов і правил легального працевлаштування за кордоном, ризиків, пов'язаних зі зміною місця проживання та зайнятості, особливостями міграційного законодавства країн-реципієнтів.

5. При формуванні дозвільної системи на в'їзд іноземних громадян на територію України слід виходити з потреб ринку праці країни щодо рівня кваліфікації іммігрантів, надаючи перевагу висококваліфікованому персоналу та представникам професій, на які спостерігається дефіцит на ринку праці України. Для інтенсифікації залучення іноземних студентів доцільно удосконалювати систему української вищої освіти.

Воєнний час, який переживає зараз Україна, вніс свої корективи в регулювання міграційних процесів. Багато дослідників, фахівців ретельно аналізуючи демографічну ситуацію, викликану останніми подіями в країні, відзначають її критичний стан. Поряд зі зменшенням народжуваності, збільшення смертності основною його причиною є виїзд закордон великої кількості громадян України на початку широкомасштабного вторгнення 2022 року. Так, за даними [1] з України протягом 2022 року виїхало близько 12 млн осіб. Серед них приблизно 70 % жінок мають вищу освіту. Це свідчить про велику втрату людського потенціалу станом на сьогодні. Як свідчить досвід минулих післявоєнних періодів інших країн, назад повертаються не більше 30-40 % осіб. Фахівці зазначають можливе зменшення цього відсотка при довготривалому воєнному стані. Такі прогнози та припущення пов'язують з адаптацією населення закордоном (особливо дітей), зменшенням обсягів житла в Україні, яке буде придатне до проживання, влаштування на роботу закордоном та адаптація до нових умов праці [1].

Дослідники вважають дуже важливими кроками для повернення робочої сили і всього населення наступні: підтримання зв'язків між населенням країни та українцями-мігрантами (через онлайн-навчання в школах, ВНЗ), що мотивує жінок з дітьми повернутися додому; створення робочих місць з гідною заробітною платою в Україні; надання житла тим, хто його втратив внаслідок воєнних дій; компенсація ризиків мешканцям прикордонних територій тощо [1].

Трудова міграція кваліфікованих громадян України закордон є на сьогодні наймасовішим і соціально значущим міграційним потоком, що позначається на демографічній ситуації, ринку праці, відновленні та розвитку економіки країни, добробуті громадян. Завдання держави полягає в максимальній підтримці громадян України, підвищенні мотивації населення до повернення на Батьківщину та створенні сприятливого середовища проживання.

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю з соціологинєю Еллою Лібановою // Forbs Ukraine: [Веб-сайт]. 2023. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/skilki-zalishilos-ukraintsiv-khto-ne-povernetsya-yakim-bude-ukrainske-suspilstvo-ta-ekonomika-intervyu-z-sotsiologineyu-elloyu-libanovoyu-17012023-11104>.

2. Лугвіщик Ю. М. Удосконалення системи регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів в умовах глобалізації: маг. дис. Київ, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23085/1/Luhvishchuk_magistr.pdf.

3. Твердомед Г. М. Вплив міграції висококваліфікованої робочої сили на інноваційний розвиток економіки України // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2012. - № 5. – С. 67-72.

Крес Н. О., здобувач вищої освіти гр. КЮ-201

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

У сьогоденних умовах поглиблення та удосконалення міжнародних економічних зв'язків провідним критерієм показників розвитку економіки будь-якої держави є ефективне залучення та реалізація інвестиційного потенціалу, що являється рушійною силою модернізації інвестиційного клімату в країні. Залучення інвестиційного капіталу країни уможливорює використання міжнародного потенціалу у формі довгострокових грошових внесків та реалізацію інших інвестиційних можливостей, які вкрай необхідні для розвитку пріоритетних, сучасних та перспективних галузей в державі. В умовах воєнного стану в Україні, актуальності набирає правильне визначення пріоритетів для можливих сфер залучення інвестицій, що сприятиме майбутньому прискоренню розвитку країни у певних інвестиційних сферах.

Для визначення актуальних сфер залучення інвестицій у воєнний час необхідно проаналізувати динаміку прямих іноземних інвестицій за попередні роки. Нарощення потоків від іноземних інвесторів відбулося протягом 2011-2012 років унаслідок стрімкого відновлення світових економічних систем після кризи 2008 рр. Але унаслідок подій, які мали місце у 2013-2015 рр. в Україні спостерігався стрімкий спад потоків світових інвестицій аж до від'ємних відміток (виводу активів інвесторів з нашої держави). Незважаючи на історичне значення таких подій та поштовх до встановлення Україною європейського шляху розвитку, наслідки у сфері залучення інвестицій були майже катастрофічні чим сформулювали несприятливе середовище для вкладу іноземних інвесторів, що спричинило їх бажання заощадити дані кошти або взагалі визначити для них іншу орієнтацію у застосуванні. Навіть припинення гострої фази війни у 2014-2015 рр. і відновлення частини довоєнних потоків від інвесторів не ознаменувало досягнення рівня інвестування в країну станом на 2012 р. [1]. Незважаючи на поступову активізацію міжнародної торгівлі до 2019 року, події, що безпосередньо пов'язані з появою COVID-19 2020 року стали значною перепорою для майбутнього розвитку інвестування не тільки в Україні, але й по всьому світу. Проведені дослідження від Організації економічного співробітництва демонструють, що масштаби наявних на той час світових потоків прямих інвестицій зменшились близько на 38 % [2]. Такі світові обмеження мали значний вплив на розвиток та стан середнього та малого бізнесу в Україні, ознаменували появу цілого ряду проблем щодо функціонування підприємств у зв'язку з недостатньою конкурентоспроможністю.

Станом на 2023 рік, валютними обмеженнями, які встановлені Національним банком України майже усунуті стандарти щодо деяких видів інвестицій – як усередині країни, так і за її межами. В більшості випадків, факт падіння прибутковості інвестицій (наявних) означає неможливість покриття рівня інфляції. На думку багатьох науковців у сфері права та економіки, наразі залишаються актуальними декілька варіантів можливих капіталовкладень, які доступні українцям під час воєнного стану, до них відносять банківські депозити, військові облігації та облігації внутрішньої державної позики (далі ОВДП), купівля валют або криптовалют. Також, розглядається можливість інвестування у

нерухомість, але, як зазначає Шевчишин А., поріг входу в дані вкладення порівняно з іншими варіантами зависокий [3]. Хоча на думку Чернеги В., Полозун А. та Касьян А. такі інвестиції можуть бути успішними виключно в декількох ситуаціях: залучення капіталовкладення до вторинного ринку, що викликано значним зниженням порівняно з періодом до війни; залучення реальних інвестицій до заснування будівельних підприємств для їх використання щодо відновлення пошкоджених об'єктів [4].

Перевагою залучення інвестицій до банківських депозитів є наявність гарантії від банків, що під час воєнного стану всі вкладені кошти гарантуються державою на 100 %, а після його закінчення гарантована сума буде підвищена до 600 тис. грн. Станом на 2023 рік фізична особа в Україні має право придбати безготівкову валюту в наявному еквіваленті 100 тис. грн в банках держави, але паралельно обов'язково відкривається депозитний рахунок (як мінімум на строк 3 місяців), після закінчення строку такого депозиту, фізична особа (клієнт) може забрати у банку гроші готівкою [5]. Водночас певним ризиком є те, що під час цих 3 місяців Національний Банк України може внести корективи до положень та правил використання даних депозитів або навіть повністю їх змінити (при відкритті валютного депозиту та укладання договору з банком умови повернення даних коштів не передбачуються, наприклад, банк в змозі заборонити право клієнта щодо знаття з рахунку готівки в іноземній валюті). Також, відповідно до поточних умов, ризик можливої девальвації гривні на рахунку бере на себе сам клієнт, що також становить немалий ризик залучення інвестицій у до банківських депозитів.

Високу дохідність мають всі державні облігації (хоча вони також не покривають інфляції в країні), які також володіють 100 %-ми гарантіями від держави та приписуються до «безризикових активів». Наразі всі державні облігації (в тому числі військові) знаходяться у вільному продажі у офіційних застосунках провідних банків України а також у «Дії». Обмежень у купівлі гривневих та валютних ОВДП наразі немає але при ситуації погашення валютних облігацій за інвестором закріплюється право списувати за рахунку клієнта валюту виключно в еквіваленті 100 тис. грн на день за умови фактичної наявності потрібної валюти в банку [6]. Незначною перевагою у інвестуванні коштів у військові облігації, в більшості, банки не встановлюють високої комісії за такі операції, хоча придбання стандартних ОВДП передбачає наявність комісії навіть вище 1 тис. грн. Часто виникають ситуації коли одна облігація має різну цінність та дохідність у різних банках що зумовлено тим, що деякі банки враховують власні комісії щодо ціни продажу ОВДП для фізичних осіб.

Питання логічності інвестування в криптовалюту у 2022 було доволі спірним з огляду на постійне коливання її вартості (в більшості спостерігався спад) але з початку 2023 ситуація змінилася, хоча, як констатує Шавчишин А., ціни на інвестування в дану сферу все ще заходяться далеко від своїх максимальних показників. Подібна ситуація спостерігається і щодо інвестування у золото та інші дорогоцінні метали, адже протягом 2022-2023 років прибуток можливо отримати виключно за рахунок валютних коливань а не на динаміці собівартості на такі метали [5].

Слід констатувати, що загальна тенденція вибору лінії поведінки інвесторів є порівняно простою та передбачуваною, адже ціль їх діяльності в період воєнного стану не примножити фактичний капітал а вберегти ці ресурси, що спостерігається щодо всіх форм наявних інвестицій у цьому році. Винятковими секторами економіки, які не постраждали за час війни є стартапи та ІТ-технології, що зумовлено їх ригідністю щодо місця свого розташування та залишаються вигідними, актуальними та ефективними джерелами інвестування. Унаслідок високої мобільності даної сфери та проведеної релокації, лише ІТ-індустрія протягом першого кварталу 2022 року принесла країні рекордний прибуток у розмірі 2 млрд. доларів експортних надходжень (на 500 млн більше ніж за 2021 мирний рік). Відповідно до даних, які надав Національний Банк України, обсяг ІТ-експорту, не зважаючи

на складні для економіки країни періоди, фактично примножився на 30 % (навіть у довоєнний період спостерігалось стрімке зростання попиту ІТ-сфери та індустрії). Рекордний показник експорту був зафіксований у лютому 2022 року і становив 839 млн доларів, що є порівняно привабливою «цифрою» для зарубіжних інвесторів [4, с. 6].

Основаючись на інформації, яка надана Національним Банком України, майже більша частина всіх надходжень від іноземних інвесторів здійснюється з Кіпру та Нідерландів (в сумі становлять близько 2835 млн доларів), також доволі потужними країнами-інвесторами залишаються Швейцарія та Німеччина (сума залучень дорівнює 1400 млн доларів). Швейцарія, Нідерланди та Кіпр, незважаючи на те, що законодавством це не визнано, вважаються офшорними зонами, що уможлиблює ухилення від податків деякими компаніями шляхом виведення своїх доходів до таких офшорних зон та їх майбутнього реінвестування назад до нашої країни (таке явище носить назву «Round Tripping» та за оцінкою Національного Банку України становить 24 % (1623 млн доларів) від всіх залучених до України інвестицій)[1]. Підсумовуючи, потік зарубіжних інвестицій, у своїй більшості, залежить від 4 держав а більша частина даних надходжень є «Round Tripping», на думку науковців, це свідчить про нормальний (задовільний) розподіл наявних ризиків за державами хоча водночас й про відсутність ефекту від суми, які були отримані унаслідок залучення таких інвестицій.

Отже, війна в Україні стала переломним моментом як для світосприйняття українського народу так і для стабільного розвитку економіки нашої держави. Для приведення української економіки у той стан, який існував у довоєнні часи необхідно чітко розставити та визначити пріоритети у можливих сферах інвестування. Україна все ще залишається привабливою щодо інвестування, яке пов'язане з ІТ-сферою, банківські депозити, ОВДП (не зважаючи на повільний спад його актуальності серед інвесторів, залишається надійним інструментом збереження коштів, яке гарантується державою).

Список використаних джерел

1. Статистика зовнішнього сектору. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5> (Дата звернення 22.04.2023).
2. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). Світові потоки інвестицій. URL: <https://data.oecd.org/> (Дата звернення 22.04.2023).
3. Кисляк Р. Куди варто інвестувати українцям під час війни. Новини Live. ТОВ «Медіамережі». URL: <https://economics.novyny.live/kudi-var-to-investuvati-ukrayintsiam-pid-chas-viini-80524.html> (Дата звернення 22.04.2023).
4. Чернега В. В., Полозун А. Л., Касьян А. В. Сучасні тенденції інвестування в Україні. *Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування*. 2022. Випуск № 44. С. 1-7.
5. Щербина А. Витягнути «з під подушки»: як і куди вигідно інвестувати під час війни. І як працюють фінансові інструменти. URL: <https://mind.ua/openmind/20248697-vityagnuti-z-pid-podushki-yak-i-kudi-vigidno-investuvati-pid-chas-vijni> (Дата звернення 22.04.2023).
6. Інвестиції під час війни: тенденції та перспективи. Будуй своє. URL: <https://buduysvoe.com/publications/investyciyi-pid-chas-viynu-tendenciyi-ta-perspektyvu> (Дата звернення 22.04.2023).
7. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Шамкало А. О. Особливості надходження прямих іноземних інвестицій та їхній вплив на економіку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 15-26.
8. Хоменко І. О., Садчикова І. В., Онопрієнко А., Корицька А. Детермінанти розбудови кредитного ринку в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3 (27). С. 200-210.
9. Хоменко І. О., Кот В. В. Залучення іноземних інвестицій для розвитку та посилення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 червня 2022 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2022. – С. 8-12.

Лисенко Г. О., здобувачка гр. МЕД-221
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна
Костюченко О. В., асистент кафедри транспортного права та логістики,
Липа Я. О., зобувач гр. ЛГ-4
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК СТАРТАП-ПРОЄКТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ ФОРМИ БІЗНЕСУ

Стартап – це фірма, організація яка була створена нещодавно, діяльність якої спрямована на впровадження новітніх технологій, задоволення суспільних потреб, отримання максимального прибутку за короткого проміжку часу при стрімкому нарощенні можливостей та позицій [7; 8; 9].

В Україні діяльність стартап-проектів регулюється законом України (ЗУ) «Про інноваційну діяльність», ЗУ «Про електронну комерцію», ЗУ «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», ЗУ «Про захист персональних даних», ЗУ «Про інвестиційну діяльність», ЗУ «Про наукові парки» тощо [1].

За даними Global Startup Ecosystem у 2022 р. Україна посіла 50 місце серед рейтингу країн з найсприятливішими умовами для створення стартап-проектів в світі і 30 місце в Європі. У 2021 році – 34, 2020 році - 29, 2019 році – 31 місце. Серед міст провідну позицію зайняв Київ, проте, в порівнянні з минулим роком, він опустивсь на 45 сходинок у рейтингу, а Львів опустивсь на чотириста дев'яносто чотири сходинки і посів сімсот сорок дев'яте місце. Світовими лідерами стали США, Ізраїль, Англія. Для створення рейтингу аналізувались правова, ринкова, фінансова, економічна екосистеми країни [4].

Найуспішніші Українські стартапи: Litnet, Mobalytics, Talkable, Restream, Jooble, Petcube, Preply, Kwambio, тощо. Єдинороги: Grammarly, Gitlab, Bitfury, People.ai, Ring [3].

Важливим фактором впливу на діяльність стартап проектів в Україні є їх фінансування.

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [5].

З (рис. 1) бачимо загальне зростання капітальних інвестицій в Україні починаючи з 2015 року на $\approx 128,46\%$, але починаючи з 2019 року вони знизились на $\approx 18,55\%$.

Загалом у 2021 році українськими стартап-проектами було залучено ≈ 780 млн \$ венчурних інвестицій, що на сорок шість відсотків більше ніж у 2020 р. Значна частка угод припала на Український фонд стартапів $\approx 47\%$. Загальна сума прямих інвестицій склала $\approx 82,8$ млн \$ США [3].

Рисунок . Загальний обсяг завданої шкоди станом на 1 червня 2022 року: 97 мільярдів доларів США

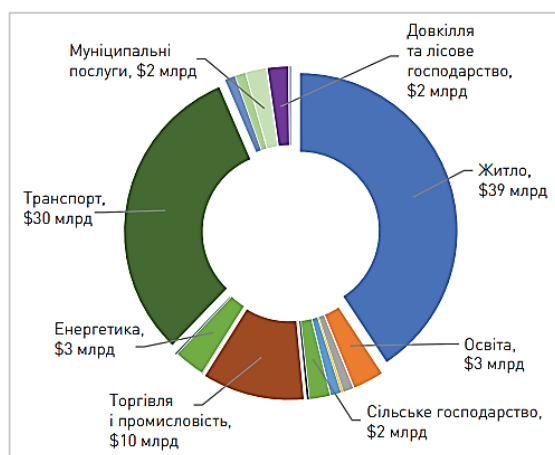

Рисунок Загальний обсяг збитків станом на 1 червня 2022 року: 252 мільярди доларів США

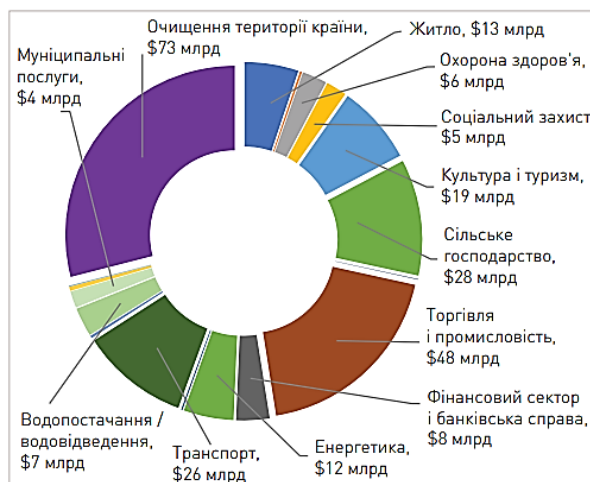

Рисунок Загальний обсяг потреб на 1 червня 2022 року: 349 мільярдів доларів США

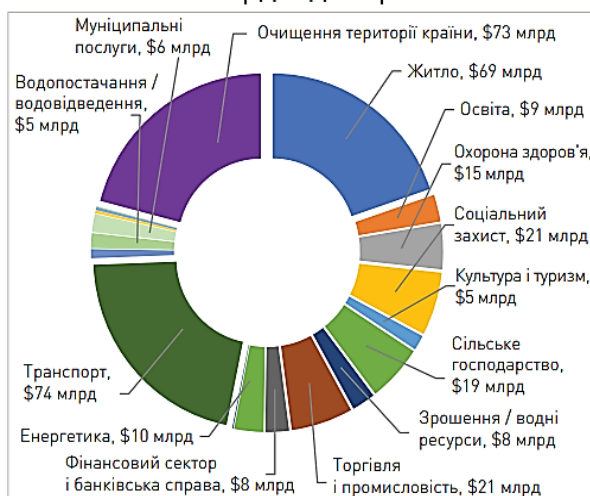

Рис. 2. Загальні збитки та шкода нанесенню України

Джерело: [6].

Унаслідок окупаційних дій агресора Україна зазнала значних збитків в підприємницькій діяльності. Зокрема було знищено велику кількість промислових підприємств, розграбовано залишки сировини та матеріалів, втрачено велику кількість професійної техніки, значна кількість працівників виїхала за кордон (рис. 2).

Висновки та пропозиції. Отже, кожна країна повинна мати чітку нормативно-правову базу направлену на допомогу стартап-проектам, регулювання їх діяльності. Завдяки стартап-проектам у світі кожен день з'являються нові технології спрямовані на допомогу суспільству. Особливо важливо підтримувати діяльність стартапів на початковому етапі їх життєдіяльності, тому що кожен маленький проект згодом може перерости в величезну корпорацію, яка буде приносити прибутки й поповнювати бюджет країни.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
3. Startup Blink [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.startupblink.com>.
4. Global Startup Ecosystem [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://startupgenome.com/report/gser2020>.
5. Державна Служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Міністерство розвитку громад та територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua>.
7. Щербань В. М., Козубенко Л. Д. Товарна інноваційна політика: навч. посіб. К.: Кондор, 2006. 400 с.
8. Хоменко І. О., Садчикова І. В., Колоток М. О. Контролінг як інструмент підтримки достатнього рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності промислового підприємства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2 (26). С. 25-36.
9. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Брага О. В. Світовий досвід оподаткування в ІТ індустрії та Startup. *Розвиток ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 23-36.
10. Хоменко І.О., Каштальян О.О. Особливості становлення, впровадження та розвитку стартапів. *Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.) Чернігів: ЧНТУ, 2020. С.39-41.
11. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Сорока А. В. Основні тренди та сучасні інструменти застосування системи digital-маркетингу в підприємстві та start up. *Маркетинг у підприємстві, біржовій діяльності та торгівлі в стартап-середовищі: управлінський, інноваційний та методичний виміри*: колективна монографія / за наук. ред. І. В. Перезової. Львів: Видавець Кошовий Б.-П.О., 2023. С. 29-49.

Лисенко Г. О., здобувачка вищої освіти гр. МЕД-221

Науковий керівник – **Самко О. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Правова основа України з врегулювання негативних впливів на навколишнє середовище та забезпечення результативного процесу ресурсозбереження представляє собою велику кількість нормативно-правових документів, серед яких можна виділити такі: ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ЗУ «Про охорону атмосферного повітря», ЗУ «Про стратегічну екологічну оцінку», ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля», ЗУ «Про охорону культурної спадщини», ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», ЗУ «Про житлово-комунальні послуги», ЗУ «Про відходи», Водний кодекс України, Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року, директива європейського парламенту і ради 2012/27/ЄС від 25 жовтня 2012 року «Про енергоефективність», директива європейського парламенту і ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 року «Про рамки для встановлення вимог до екодизайну для пов'язаних з енергоспоживанням продуктів» тощо [1].

Загальний обсяг утилізованих відходів є невід’ємною складовою ресурсозберігаючих процесів. Загалом динаміка даного показника на регіональному і на глобальному рівнях має мінливий характер. Коефіцієнт зростання у 2020 р. по Україні склав 0,93, по Чернігівській області – 1,06 [2].

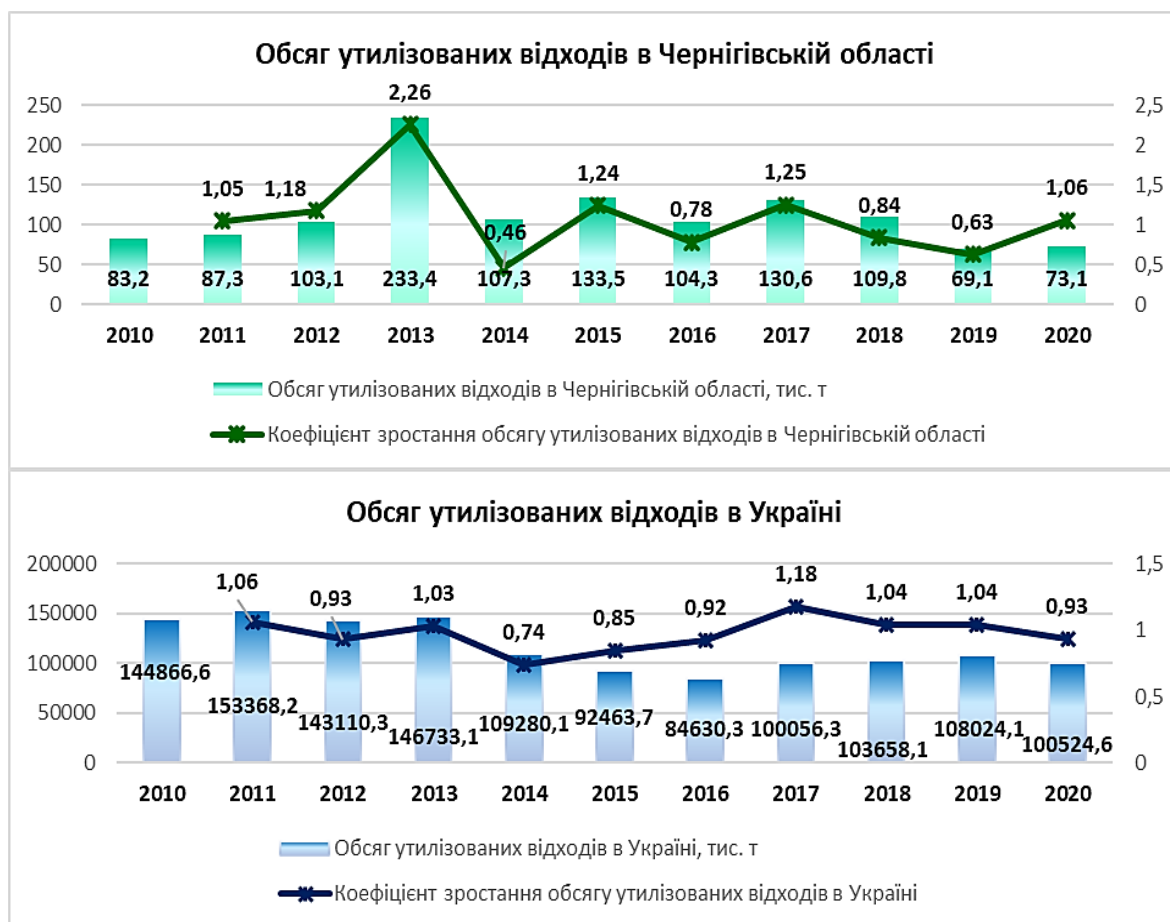

Рис. 1. Динаміка обсягу утилізованих відходів

Створено автором на основі даних [2].

Станом на 2021 р. Україна мала середній рівень енергоємності - 0,077 кг н.е./\$. Для загального покращення ситуації варто розвивати енергоефективні зелені технології в напрямку зменшення залежності від паливних джерел енергії, таких як нафта та газ. Країнами лідерами за енергоємністю є такі: Об'єднане Королівство (0,053) та Колумбія (0,055), а найвищі показники мають Іран - 0,232 і РФ – 0,212 [4].

Крім того, у 2020 р. в Україні коефіцієнт енергоефективності у житловому секторі зріс $\approx 8\%$, промисловості $\approx 12\%$ в порівнянні з 2019 р. [3].

У Чернігівській області в 2023 році був введений в експлуатацію перший в Україні біогазовий завод з виробництва біометану на основі переробки харчових відходів, гною, залишків рослинного походження та рештків від виробництва комбікорму, загальної потужності 3000000 м³/рік. Зокрема, відходи виробництва біометану використовують для удобрення полів. Така екологічно чиста підживка замінює калійні, азотні та фосфорні добрива [5].

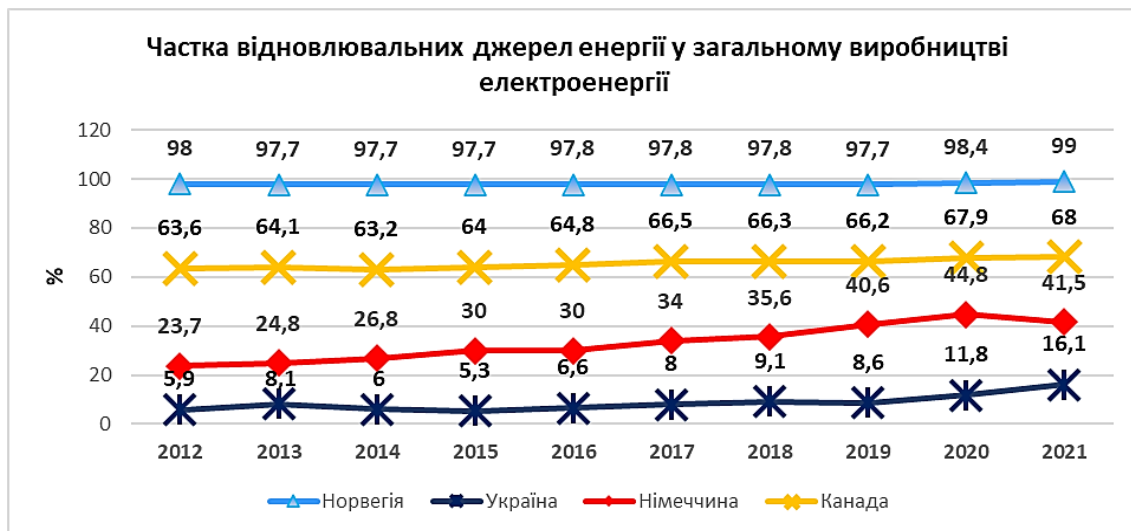

Рис. 2. Динаміка частки відновлювальних джерел енергії в загальному обсязі виробництва енергії

Створено автором на основі даних [4].

Отже, як показано на рис. 2, спостерігається загальне зростання частки відновлюваних джерел енергії в загальному виробництві електроенергії. У 2021 р. лідерами стали Норвегія, Нова Зеландія, Бразилія, Колумбія, Канада. Найнижчі позиції зайняли Саудівська Аравія, Кувейт та Алжир [4].

Водні ресурси виступають невід'ємним ресурсним багатством нашої планети.

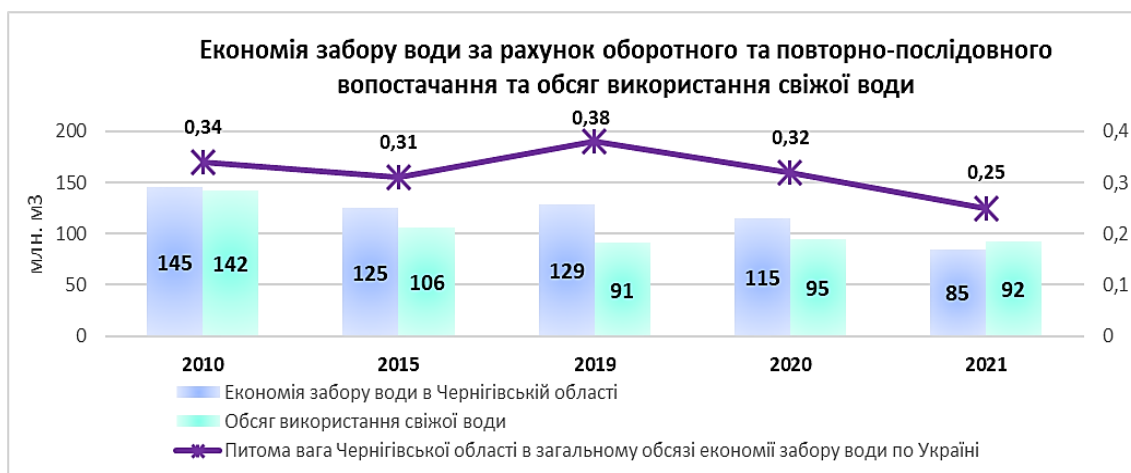

Рис. 3. Динаміка економії забору води за рахунок оборотного та повторно-послідовного водопостачання та обсяг використання свіжої води
Створено автором на основі даних [4].

З рис. 3 можемо спостерігати значне падіння обсягів економії забору води у 2021 р. в порівнянні з 2010 році на $\approx 41,38\%$, що є негативною динамікою. Крім того, обсяг використання свіжої води у 2021 р. зменшився на $35,21\%$ в порівнянні з 2010 р. Якщо дане явище було спричинене загальним зменшенням ресурсів питної води, то невдовзі можуть виникати спалахи тяжких інфекційних хвороб. Крім того, може зменшитися кількість біорізноманіття та збільшитися ймовірність конфліктів, а вартість водних ресурсів може зрости тощо [4].

Отже, для покращення загальної ситуації в сфері ресурсозбереження важливо детально розробити регіональні та національні програми, які спрямовані на збільшення частки зеленої енергії та створити сприятливі умови для зменшення газОВО-нафтової

залежності. Крім того, необхідно запровадити сучасні енергозберігаючі технології, розробити досконалу систему стимулювання виробників, наприклад, у вигляді субсидій. Також, необхідно підвищити ефективність використання наявних ресурсів (відходів) за рахунок сортування та рециклінгу.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
2. Державна Служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mepr.gov.ua>.
4. Enerdata [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yearbook.enerdata.net/renewables/wind-solar-share-electricity-production.html>.
5. Департамент енергоефективності, транспорту, зв'язку та житлово-комунального господарства чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://depenergo.cg.gov.ua/index.php?id=472761&tp=page>.

Мельниченко П. В., аспірант

Науковий керівник – **Сақун О. С.**, доктор економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЕКОНОМІКИ: УСПІШНА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Відповідно до результатів успішного досвіду ЄС, слід зазначити, що інструменти державного управління є важливими стимулами активізації розвитку інвестиційного потенціалу національної економіки.

Уряд Німеччини широко використовує неоподатковувані надбавки на виробництво товарів за рахунок інвестицій, а також інвестиції у сферу НДДКР, зменшення ставок корпоративного податку, зміна податкової структури, зменшення податку на дохід і прибуток з одночасним збільшенням податку на споживання та додану вартість [1].

Для податкової системи Франції характерний значний перелік різноманітних стимулів інвестиційно-інноваційної діяльності. Пільгова податкова політика в цій країні практикується з 90-х рр. Зокрема вона стосується користування коштами податкового кредиту для проведення досліджень, періодично підвищується його найбільший розмір, спрощується послідовність та процедура отримання права на пільги, формуються більш сприятливі умови для венчурних компаній. Також таким суб'єктам господарювання надається право нараховувати податковий кредит на підставі приросту витрат на НДДКР стосовно загальної суми витрат, які були здійснені в попередні роки [1]. Зокрема, урядом Франції встановлено преференційний податковий режим для підприємств у спеціальних зонах підприємницької діяльності (у районі Дюнкерка, Ля Сіота, Ля Сена). Податкові пільги діють також для підприємств, які виконують програму підготовки кадрів на виробництві, а також фірмам, що здійснюють діяльність в рамках програми науково-технічних досліджень (30 % від щорічного приросту витрат на науково-дослідні потреби) [2].

Корисним для України буде досвід Франції щодо реалізації спеціальної програми залучення іноземних інвесторів у розвиток науково-дослідних центрів країни. Пріоритетність для одержання урядової фінансової підтримки надається підприємствам, які інвестують у проектно-конструкторські розробки, системи управління та засоби математичного забезпечення; у виробничу сферу районів за межами "великого Парижу"; компаній, що надають не менше ніж тридцять робочих місць в перші три роки функціонування. Субсидії надаються у відповідності до оподаткованого доходу

компанії, проте в реальності оподаткуванню підлягає лише п'ятдесят відсотків їх величини, а друга половина враховується в суму амортизаційних відрахувань підприємства. Пільговий режим при цьому поширюється на субсидії, які спрямовуються на розвиток науково-технічного прогресу й у фонд амортизаційних відрахувань [3].

Польська агенція з інформації та іноземних інвестицій (Polish Information & Foreign Investment Agency (PAIiZ)) [4] являє собою новоутворену організацію від злиття Polish Information Agency (PAI) і Polish Agency for Foreign Investment (PAIZ). Необхідність створення цієї агенції було зумовлене потребою координування тих видів діяльності, які сприяють економічному розвитку країни. Це інституція так званої третьої генерації, яка повинна була займатися пошуком інвесторів на рівні секторів економіки, згідно зі стратегічними пріоритетами економічного розвитку країни. Результати діяльності PAIiZ знайшли своє відображення у формуванні принципів інформаційної політики на подальші роки. Сучасні науковці наголошують, що сучасна Польща формує свій позитивний інвестиційний імідж, спираючись на сприятливий інвестиційний клімат завдяки захисту інвестицій від нелегальної експропріації; можливості вільного обміну національної валюти в місцевих банках; можливості конвертації або репатріації прибутку; можливості купівлі нерухомості або земельних ділянок іноземними інвесторами тощо [5].

Список використаних джерел

1. Литвиненко Я. В. Податкова політика. Київ : МАУП, 2003. 224 с.
2. Мельниченко П. В. Зарубіжний досвід державного управління інвестиційним потенціалом економіки. *Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти*: IX Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 22 грудня 2020 р.): збірник матеріалів конференції. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С. 90-93.
3. Загонацька Т. Світовий досвід формування державної інвестиційної політики та механізмів її реалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 9 (161). С. 6-10.
4. Polish Information & Foreign Investment Agency/ Yearbook 2003. Warsaw. PAIiZ, 2004.
5. Коваль Г. І., Дударчук Т. Ю. Прямі іноземні інвестиції в країнах із перехідною економікою. *Науковий вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2007. № 7. С. 110–115.

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Дерій Ж. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Соціально-економічні кризи, етнічні та військові конфлікти, геополітичні зміни, що відбуваються у світі в контексті глобалізаційних процесів, призводять до значного збільшення кількості біженців та вимушених мігрантів у багатьох регіонах світу. Розгортання повномасштабної війни на території України 24 лютого 2022 року, призвело до негативного впливу на демографічний потенціал країни. Наприкінці 2022 року відбулося досить помітне зниження народжуваності, причиною якого є відкладання народжень у кризовий період. Крім надсмертності спричиненою COVID-19, виникла надсмертність внаслідок бойових дій на території країни, погіршення умов більшості населення та цілеспрямованого знищення цивільного населення окупантами. Проте найбільш впливовим чинником утворення сучасних демографічних втрат населення є міграційний процес [1].

Міграційні процеси населення України за кордон є небувалими та наймасовішими в Європі після Другої світової війни. Ці процеси мають бути науково осмисленими, оцінювання їх наслідків та масштабів набувають актуальності.

Протягом другого десятиліття ХХ століття українські спеціалісти намагалися оцінити обсяги міграційних втрат України як від воєнних дій на Донбасі починаючи з 2014 року, так і від зовнішньої трудової міграції, дослідження міграційних наслідків пандемії COVID-19. Проте міграційна криза станом на сьогодні є набагато критичнішою та загрозливішою, в порівнянні з міграційними процесами, які відбувалися в незалежній Україні до 2022 року. Сучасна міграційна криза потребує впровадження сучасних підходів та інструментів для визначення міграційних втрат населення.

Дослідженням проблематики, передумов, причин, наслідків, закономірностей міграцій присвячені праці таких зарубіжних науковців: Дж. Б. Нагент, П. Бендель, Дж. Беррі, М. Дж. Джибн, Б. Андерсон, О. Бауэр, В. Боінг та інші. Серед вітчизняних дослідників варто виділити: Т. Драгунова, В. Кіпень, Я. Пилинський, М. Шульга, Ю. Пахомов, І. Пелішенко та інші [2; 3].

Для країни, яка зазнає збройної агресії, міграції є одним із визначальних факторів соціально-економічного життя держави, залишаючи свій вплив навіть після закінчення війни та супутніх їй криз.

Поняття «міграція» має різні трактування, які між собою відрізняються незначно. В найбільш широкому розумінні міграція означає переміщення людей або певних груп з одного регіону (як в межах однієї країни, так і до інших), з певною метою (тимчасове перебування для здійснення певної діяльності, зміна постійного місця проживання тощо) [2]. У науковій літературі існує багато підходів до визначення типів міграції населення.

Міграція, яка зумовлена особистим, самостійним, невимушеним, довільним рішенням населення, особи або групи осіб називається добровільна. У випадку насильницького переселення осіб державою (депортація) або переміщення в межах пенітенціарної системи міграція примусовою. В свою чергу вимушена міграція – це переміщення, зумовлені певними причинами, такими як військові, політичні дії, переслідування на ґрунті етнічної приналежності або релігійних переконань [2]. При вимушеній міграції актуалізуються та беруться до уваги такі категорії як внутрішньо переміщені особи, біженці, особи, які шукають притулку, жертви вимушеної міграції. Для визначення впливу вимушеної міграції на економіку країни існує певні логіка та методологія, яка зображена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Методологія та логіка визначення впливу вимушеної міграції на розвиток національної економіки

№	Етап	Опис
1	Ідентифікація об'єкта дослідження	Вплив вимушеної міграції на розвиток національної економіки
2	Визначення досліджуваних показників	1. Чисельність мігрантів 2. Рівень зайнятості 3. Рівень безробіття 4. Середня заробітна плата 5. Номінальний ВВП (за ПКС)
3	Моделювання ключових залежностей	1. Моделювання та аналіз залежності ВВП від рівня зайнятості та чисельності мігрантів 2. Моделювання та аналіз залежності середньої заробітної плати від ВВП та мінімальної заробітної плати
4	Інтерпретація встановленого впливу вимушених міграцій на національну економіку	Окреслення впливу вимушених міграцій на ринок праці, їх соціально-економічні наслідки та фінансовий вплив, а також на економічне зростання країни загалом

Джерело: складено авторами на основі [3].

Військовий наступ російської федерації, який розпочався 24 лютого 2022 року з бомбардувань населених пунктів по всій Україні, завдав величезної шкоди цивільній інфраструктурі, зокрема житлу, і призвів до масового переселення людей у безпечніші західні регіони та за їх межі. Існуючий міжнародний досвід оцінки демографічних змін та пов'язаних з ними економічних втрат має бути адаптований до українського контексту. В ідеалі слід запровадити моніторинг соціально-демографічних змін. Існує можливість зробити це, принаймні на політичному рівні, в той час, коли в Україні збирається мало

традиційних статистичних даних. Для того, щоб оцінити вплив міграції в Україні внаслідок російського збройного наступу, необхідно врахувати наступні фактори [1]:

- демографічні втрати внаслідок незворотної зовнішньої міграції (основна складова - люди, які рятуються від війни, а також частина тих, хто виїхав за спрощеними процедурами для отримання дозволів на легальне проживання та роботу в розвинених країнах);

- безробіття, вимушена неповна зайнятість або неефективна робота, вимушені переїзди в межах України;

- збільшення кількості "зневірених", внаслідок скорочення робочих місць (повного або часткового закриття підприємств), що унеможливорює пошук роботи за місцем постійного проживання.

Спираючись на вищезазначені аспекти та роботи вітчизняних дослідників можемо окреслити деякі економічні наслідки вимушеної міграції в Україні, при цьому поділивши міграцію на зовнішню (за кордон) та внутрішню (в межах країни). Отримані результати зображені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Економічні наслідки вимушеної міграції

Наслідок	Опис
Зменшення робочої сили	Внаслідок міграцій відбувся відтік кваліфікованої робочої сили, фахівців, що призвело до зменшення обсягів виробництва
Зростання безробіття	Міграція призвела до зростання безробіття в окремих регіонах та галузях
Зменшення податкових надходжень	Внаслідок міграції відбулося зменшення податкових надходжень через переселення населення в інші регіони або країни, де платять менше або не платять взагалі податків, також зменшення надходжень відбулося через різноманітні пільги
Зростання навантаження на систему соціального захисту	Міграційні процеси призвели до зростання навантаження на соціальні послуги через збільшення кількості постраждалих осіб, безробітних, осіб з низьким рівнем доходу тощо
Збільшення фіскального навантаження	Міграційні тенденції спричинили збільшення фіскального навантаження на державний та місцеві бюджети
Зниження продуктивності праці	Внаслідок міграційних процесів знизилася продуктивність праці, в тому числі через те, що працівники не можуть знайти роботу за своєю кваліфікацією або їх професійні навички не підходять для робіт, які доступні на новому місці проживання
Зменшення інвестиційного потенціалу	Згадані в даній таблиці наслідки міграцій виступають вагомими чинниками, які впливають на зацікавленість як іноземних, так і національних інвесторів
Зменшення демографічного потенціалу	Зменшення демографічного потенціалу спостерігається, оскільки часто мігрує молоде та здатне до праці населення, тоді як старші верстви залишаються в регіонах, також прослідковуються зміни в статевій структурі
Зменшення диверсифікації ринку праці	В деяких регіонах прослідковувалася диверсифікація ринку праці, адже мігранти концентрувалися лише в певних секторах економіки
Зміни в структурі попиту	Відбулося зменшення споживчого попиту, при цьому прослідковувалося збільшення попиту на товари першої необхідності, пальне тощо.
Зменшення громадської активності	Певна частка людей, яка мігрувала, були активістами громадських рухів або просто соціально активними громадянами, які беруть участь у політичному та громадському житті країни. Зменшення кількості людей, які беруть участь в громадських процесах може призвести до погіршення стану демократичних та управлінських засад в країні
Зміни на ринку нерухомості	Міграційні процеси призвели до збільшення цін на нерухомість та оренду життя в одних регіонах та на зменшення в інших
Розвиток тіньового сектору економіки	Міграція призвела до розвитку тіньового сектору, адже є певна частка мігруючого населення, яке працює не офіційно, також є ризики розвитку нелегальних видів діяльності
Зниження конкурентоспроможності держави	Міграція та інші економічні виклики в сукупності створюють нестабільне середовище розвитку національної економіки, що несе за собою низку проблем, які впливають на конкурентоспроможність країни
Соціальна напруга	Спостерігаються випадки, що через вимушену міграцію виникають конфлікти та напруження між місцевими жителями та мігрантами через конкуренцію за ресурси та робочі місця

Джерело: складено авторами на основі [1; 4; 5].

Ще до 24.02.2022 р. міграційна ситуація в Україні була досить несприятлива. Початок повномасштабної війни призвів до зростання обсягів, як внутрішньої, так і зовнішньої міграції українського населення. Результатом цього є низка таких соціально-економічних проблем: ризик виїзду чоловіків, ймовірність неповернення частини населення, яке виїхало за кордон, посилення навантаження на інфраструктуру громад та регіонів, які прийняли внутрішньо переміщених осіб, відсутність бажання повертатися до місць попереднього проживання, зростання безробіття та спад зайнятості населення. Досконалу оцінку обсягів ВПО і зовнішніх мігрантів можливо надати за умови надання комплексної методики, що враховує достовірні дані різних джерел. Вектор соціально-економічної політики, спрямований на визначення та подолання економічних наслідків міграції потребує подальшого дослідження, адже лише спираючись на статистичні дані та окреслені міграційні тенденції можна розробити ефективну стратегію розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка. Демографічні процеси*. 2022. № 2 (48).
2. Жванія Т. В. Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. (2020. № 2(10).
3. Бондарчук В. В., Шиманська К. В. Економічні наслідки вимушеної міграції на розвиток національної економіки: зарубіжний досвід, українські реалії. *Review of transport economics and management*. 2020. № 3 (19).
4. Миронюк І. С., Слабкий Г. О., Щербінська О. С., Білак-Лук'янчук В. Й. Наслідки війни з російською федерацією для громадського здоров'я України. *Репродуктивне здоров'я жінки*. 2022. № 8.
5. Муромцева Ю. І. (2023) Наслідки міграцій в Україні, зумовлених російською агресією 2022 року. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Географія та туризм», м. Харків.

Новомлинець А. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-201

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Загально відомо, що малий та середній бізнес грає важливу роль в економічній системі та є найбільшим роботодавцем в Україні. З початком повномасштабного вторгнення, багато підприємств були вимушені переїхати до інших областей чи припинити свою діяльність (тимчасово або назавжди). Малий та середній бізнес зазнав дуже великих втрат, за даними Мінцифра загальні прямі втрати становлять 85 млрд доларів.

Метою даної роботи є визначення перспектив розвитку бізнесу під час війни та особливостей його ведення.

Після року війни, ми помічаємо, що багато підприємств все ж змогли швидко відновитися та продовжити свою діяльність, також починають відкриватися й нові підприємства в центральній та західній Україні. Що стосується прикордонних територій та територій де йдуть активні бойові дії, то звичайно вони є не дуже привабливими для підприємців через високі ризики. Варто зауважити, що підтримка держави є надзвичайно важливою для відновлення підприємницької діяльності. Так, Законом України від 15.03.2022 р. № 2120-XI «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» було спрощено систему оподаткування для великого бізнесу, а для ФОПа сплата єдиного податку стала добровільною, що й стимулювало та давало можливості підприємцям продовжувати свою роботу в умовах війни [1].

Великою проблемою, наразі, залишається безробіття, що напряму пов'язано з діяльністю малого та середнього бізнесу, адже вони забезпечували велику кількість робочих місць. Так, згідно з опитуванням групи Рейтинг, унаслідок бойових дій у середньому по країні залишилися без роботи 53 % працездатного населення, наразі

відсоток вже значно менший, оскільки певна частка підприємств відновила свою діяльність. Але значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Стабілізація на ринку праці має стати ключовим у порядку денному державної політики. З метою вирішення проблем безробіття необхідно є розробка короткострокових планів щодо релокації чи переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може сплачувати заробітну плату працівникам та податки [2, с. 19-20]. Наразі діє постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20 березня 2022 р., в якій зазначається порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за кожно працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану у розмірі 6700 грн [3]. Що надає більше можливостей для працевлаштування ВПО та вигідну умову для роботодавців.

Кожного дня підприємці які відновили свою роботу стикаються з новими проблеми, насамперед це зміна логістики товарів, підвищення цін на закупку товару, забезпечення безпечної діяльності, зменшення кількості платоспроможних покупців/клієнтів тощо. Адже внаслідок війни багато українців втратили житло, доходи та заощадження. Споживча купівельна спроможність населення України значно погіршилася, тому витрати здійснюються переважно на товари першої необхідності, такі як їжа, одяг та лікарські засоби. Перевага надається товарам вітчизняного виробництва [4].

Також, війна дуже сильно впливає на збільшення або зменшення попиту на певну продукцію чи послуги. Так, малий бізнес підлаштовується під потреби суспільства, наприклад взимку 2022-2023 великий попит був на генератори, ліхтарики, свічки, з початком березня попит на такі товари зник. З даного питання є цікаві думки науковців, наприклад К. Вольний відзначає, що найбільші статки та майно приватним бізнесом створювалися давно у періоди криз і воєн, тобто в часи масового зубожіння населення та банкрутства цілих держав, у свою чергу А. Мовчан наголошує на тому, що іноді вкрай важливим у бізнесі є підвищення ризиків, а висока маржа з'являється тільки там, де є високі ризики [5, с. 17-19]. На нашу думку, тут питання постає не в тому, щоб заробляти на війні, а навпаки продовжувати працювати задля розвитку економіки держави, отримання власного прибутку з врахуванням потреб ринку.

Проблемним також залишається питання логістики, адже війна змусила бізнес перенести логістичні центри на західну Україну. Після початку повномасштабного вторгнення було зруйновано дуже багато доріг та мостів, що наразі перешкоджає розробляти короткі маршрути. Незважаючи на те, що не завжди можливо перемістити складні виробничі потужності, склади та запаси можуть бути переміщені у більш безпечні регіони, віддалені від виробництва. Це у свою чергу вимагає трансформації логістичних ланцюгів [4].

Хочемо підсумувати та зазначити, що бізнес в умовах воєнного стану стикається з багатьма логістичними проблемами, зниженням попиту на певні категорії товарів та дефіцитом робочої сили. Діяльність підприємств під час війни є дуже ризикованою та нестабільною, але незважаючи на це українські підприємці адаптуються під нові умови та продовжують працювати, надавати робочі місця та зміцнювати економіку держави. Держава має і в подальшому продовжувати підтримувати малий та середній бізнес, адже вони є основою для економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-XI. Дата оновлення: 17.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 10.04.2023 р.).
2. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрямки стабілізації. Аналітична записка. Центр Разумкова. Київ, 2022. 20 с.

3. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 331. Дата оновлення: 18.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п#Text> (дата звернення 10.04.2023 р.).

4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с.

5. Верховод Л. Війна та економіка: легальні та нелегальні практики отримання доходів. *Грані. Соціологія*. Том 23, № 8. 2020. С. 14-25.

6. Волинець Л. М., Хоменко І. О., Халацька І. І., Нагорний П. В., Сопочко О. Ю. Зовнішньоекономічна безпека підприємств України в умовах інтеграції логістичних ланцюгів поставок. *Вісник НТУ. Серія «Економічні науки»*. 2022. Випуск 2 (52). С. 57-64.

7. Khomenko I. O., Sadchykova I. V., Krasnyanska Y. V. Current approaches to the analysis of the borrowers (creditworthiness ukrainian and world experience). *Economics. Ecology. Socium*. Odessa, 2019. Vol. 3, No. 1. P. 48-55.

Скуміна Х. П., здобувачка вищої освіти гр.КЮ-202

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КРИПТОВАЛЮТНИЙ РИНОК ТА РОЗВИТОК БЛОКЧЕЙН

Криптовалютний ринок в сучасному світі є досить актуальною темою тому, що багато хто має з цим справу. На сьогодні день він розвивається досить швидко, і розгляд його особливостей та правовий статус криптовалюти є важливою інформацією. Також сьогодні досить актуальна тема блокчейну, бо багато хто прагне мати знання щодо цієї бази даних.

Поняття криптовалютного ринку можна визначити саме через поняття валюти. Криптовалюта – різновид віртуальної валюти, створена за допомогою криптографічних методів та математичних обчислень переважно на базі блокчейну. Це і цифрова, і віртуальна валюта, тому що вона існує в інтернеті та створена за допомогою криптографічних алгоритмів. Тобто на криптовалютному ринку регулюються різні види криптовалюти [1].

Щодо особливостей ринку криптовалют, то ми його можемо поділити на два види: первинний та вторинний. На первинному ринку відбувається «видобуток» криптовалют. Як відомо, у березні 2018 року Кабінет Міністрів України доручив доповнити Класифікатор видів економічної діяльності пунктом про майнінг (видобуток криптовалют) як діяльності з підтримки функціонування розподіленої бази даних, забезпечення їх цілісності, незмінності та узгодженості шляхом проведення обчислювальних операцій електронно-обчислювальними машинами. Також автор М. М. Дученко, в одній своїй статті стверджує, що для внесення у КВЕД 63.11 існує формулювання майнінгу як послуги з підтримки та забезпечення функціонування розподілених реєстрів даних у т.ч. з використанням технології «блокчейн», оброблення даних та старт-контрактів у розподілених блокчейн-реєстрах. Проте на цей момент процес не завершено [2].
Помилка! Джерело посилання не знайдено.]

Щодо другого виду про криптовалютний ринок, то на вторинному криптовалютному ринку відбуваються операції купівлі, продажу, обміну або конвертації криптовалют. Щодо України, то тут працюють біржі: KUNA, Exmo, BTC TRADE UA.

Біржа Exmo проводить транзакції в доларах США, євро, і польських злотих. KUNA та BTC TRADE UA пропонують гривневі транзакції. Щодо діяльності обмінників, то найпопулярнішими для обміну є криптовалюти Bitcoin, Ethereum та Litecoin [2].

При тривалому зростанні курсу криптовалюти збільшується кількість бажаючих частину своїх заощаджень перевести у криптовалюти, однак різкі коливання їхніх цін означатимуть нездатність криптовалют виконувати цю функцію грошей [3].

Доцільно також проаналізувати криптовалюти на предмет відповідності основним властивостям грошей. Для криптовалют можуть бути характерні такі властивості як

довговічність, однорідність, однак відсутня базова властивість грошей – стабільність вартості, а також економічність (для емісії криптовалют існує необхідність так званого майнінгу), простота ідентифікації (більшості людей складно зрозуміти саму сутність криптовалют) та загально визнаність (невизнання на рівні держави та більшістю суспільства) [3].

Тобто щодо України, то законодавством заборонено випуск та обіг інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу, а Національний банк України є єдиним органом, що встановлює правила, форми і стандарти розрахунків із застосуванням як паперових, так і електронних грошей [3].

Блокчейн – це розподілена база даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів (так званих блоків), що постійно довшас. Інформація про транзакції зазвичай надається відкритою, не шифрованою. Захистом від підробки та спотворення слугує включення хешу всього блоку у наступний блок. Тому внесення змін в один з блоків вимагає відповідних змін в усіх блоках після нього, що зазвичай виявляється або дуже складно, або дуже коштовно [4].

Щодо розвитку, то блокчейн, як інструмент реалізації різних важливих проектів не лише в сфері бізнесу, але й державному регулюванні знаходиться на початку свого шляху. Дослідження закордонних центрів вивчення впровадження таких новітніх технологій свідчать, що блокчейн може застосовуватися в таких сферах як: фінанси (33 %), уряд (29 %), охорона здоров'я (27 %) та інших. Враховуючи тенденції у цій галузі та можливості їхньої реалізації, можна припустити, що повною мірою блокчейн буде застосовуватися у нашому житті через 10-15 років і лише за умови адаптації нашого законодавства до нових реалій використанні інформаційних технологій [5].

Список використаних джерел

1. Криптовалюта: види та їх особливості URL: <https://finap.com.ua/kriptovalyuta-vidi-ta-yih-osoblivosti>.
2. Дученко М. М. Особливості формування ринку криптовалют в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. С. 234-240.
3. Богдан Лапчук, Криптовалюти у сучасній фінансовій системі: нова форма грошей? *Вісник Львівського університету*. 2017. Випуск 54. С. 261-265.
4. Огляд відкритих і закритих блокчейнів URL: <https://forklog.com/news>.
5. Давидова І. В. Технологія блокчейн: перспективи розвитку в Україні. *Часопис*. Випуск 26. С. 38-41.
6. Хоменко І. О., Садчикова І. В., Онопрієнко А., Корицька А. Детермінанти розбудови кредитного ринку в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3 (27). С. 200-210.
7. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Середюк І. О. Сучасний стан та проблеми державного фінансування авіатранспортної галузі. *Вісник НТУ*. 2018. Вип. 2 (41). С. 128-137.

Сорока А. В., здобувачка гр. ЕК-201

Науковий керівник – **Самко О. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИБІР ВИДУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Умови нестабільності та невизначеності, підкріплені постійною воєнною загрозою, є невід’ємною частиною сучасної економічної ситуації в Україні. Ця нестабільність вимагає від підприємств зміни своєї стратегії та вибору відповідного виду економічної діяльності для успішного функціонування на ринку, що є надзвичайно важливим та складним завданням. Правильний вибір сприятиме успішному розвитку бізнесу та приноситиме стабільний прибуток, а невдалий - може призвести до значних втрат і навіть банкрутства.

Для підприємництва велику роль відіграють не лише внутрішні фактори, а й зовнішні, серед яких можна виділити стан невизначеності, як чинник посиленої дії. У таких умовах споживачі дезорієнтовані, і їх пригнічений настрій ще більше зростає

через тривожні новини з мас-медіа. Це призводить до того, що ні бізнес, ні споживачі не можуть планувати свої дії, оскільки вони перебувають в стані розгубленості. У сучасних умовах значного підсилення фактору нестабільності відіграла військова агресія проти України, яка кинула бізнесу ряд викликів та ризиків, що пов'язані з проблемами в роботі операційної системи, зміною законодавства, зростання валютного курсу, безпекою співробітників. Та головним завданням для українських підприємств є наступне: залишатися гнучкими та планувати сценарії в умовах цієї невизначеності, щоб залишатися стійкими, підтримувати своїх співробітників, інформувати їх про розвиток ризиків і зміну пріоритетів та взагалі залишатися конкурентоспроможними гравцями на ринку.

Вибір виду економічної діяльності в умовах невизначеності може визначити успіх чи невдачу підприємства. Правильно обрана галузь може забезпечити стабільне зростання прибутків та позитивний імідж бізнесу. Саме тому важливо ретельно проаналізувати потенційний ринок, специфіку галузі, її конкурентне середовище, а також здійснити прогноз можливих змін, адже помилковий вибір виду економічної діяльності може призвести до збитків, погіршення репутації та банкрутства.

КВЕД (Класифікатор видів економічної діяльності) є стандартною системою класифікації видів економічної діяльності в Україні. Він використовується для класифікації підприємств та видів їх діяльності відповідно до виду продукції, послуг або робіт, які вони виробляють чи надають [1].

За КВЕД-2010 секція А включає такі види економічної діяльності як сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство. В економіці України ці галузі вважаються доволі стабільними з наявністю значного потенціалу для розвитку, оскільки країна має великі земельні, водні та лісові ресурси та сприятливі кліматичні умови для вирощування різних культур. Причому варто враховувати, що попит на такі продукти харчування є менш еластичним, тому й менш залежним від зовнішніх чинників. Проте, у разі вибору цих галузей підприємці можуть зустрітися з наступними недоліками: ризики втрат врожаю в разі негативного впливу погодних чинників, висока залежність від зовнішнього ринку. Воєнні дії на території держави додали ще більше ризиків вибору цих видів діяльності, адже значно погіршилася логістика, зокрема в напрямку закордону, підвищилася собівартість продукції за рахунок підвищення цін на добрива, паливо і т. ін., наявна нестабільність в електроенергетичній системі країни, що не дає можливості штучного сушіння врожаїв, а також проблеми з робочою силою, бо багато працівників сільськогосподарської сфери пішли до складу ЗСУ, а частина — виїхала за кордон [2]. Ще одним ризиком є те, що українські поля з врожаєм доволі часто виступають ціллю ракетних атак з боку іншої держави.

Переробна промисловість є не менш популярним видом економічної діяльності серед підприємців та важливим сектором економіки України, який займається переробкою сировини в готові продукти. Для українського підприємця переробна промисловість може бути вигідним видом економічної діяльності, оскільки характеризується високою доданою вартістю, стабільністю виробництва та попиту, але водночас характеризується високими стартовими інвестиціями та витратами на обладнання й технології, залежністю від цін на сировину. Зважаючи на воєнну агресію проти України, тримають виробництво на довоєнному рівні лише ті галузі, які забезпечують базові потреби населення - виробляють їжу, одяг чи взуття. Водночас у таких галузях як виробництво будматеріалів, металургії, деревообробній, хімічній промисловості та машинобудуванні фіксується критичне падіння виробництва. Дані підтверджують, що цілі галузі швидко стали заручниками війни, зважаючи на порушення ланцюгів постачання, блокаду морських шляхів експорту та зменшення попиту [3]. Причому питання ймовірності наступу у прикордонних областях України, постійна ракетна загроза, яка знищила сотні діючих підприємств переробної промисловості, нестача кваліфікованої робочої сили, збільшення витрат на безпеку та енергію ставлять під загрозу інвестування в цей вид економічної діяльності.

Оптова та роздрібна торгівля є найпопулярнішою секцією виду економічної діяльності серед зареєстрованих, але теж має свої ризики та можливості для українських підприємців у сучасних умовах [4]. Серед переваг можна виділити велику кількість споживачів і постійний розвиток, що дає можливість займати значну частину ринку шляхом закупівлі товарів по нижчій ціні у виробників або інших постачальників і можливість збільшення у зв'язку з цим обсягів продажу та отримання прибутків, адже ці галузі характеризуються високою рентабельністю та відносно невисокими вхідними бар'єрами. До того ж в період воєнного стану цей бізнес отримав ще й надійну підтримку з боку держави, зокрема зниження ставок оподаткування. Серед недоліків варто виділити високу конкуренцію, великі витрати на рекламу, залежність від постачальників. Війна також додала проблеми з логістикою, падіння попиту на окремі види продукції, а також збої поставок від постачальників.

Одним з найбільш швидко зростаючих видів економічної діяльності є інформація та телекомунікації. Інформаційно-комунікаційні технології включають в себе різноманітні технології, такі як: комп'ютерні системи, мережі зв'язку, програмне забезпечення та інтернет-технології. Цей вид відкриває перед українськими підприємцями безліч переваг: високі технології, значна прибутковість, перспективність, інноваційність, можливість доступу до глобальних ринків. Але цьому виду притаманна доволі значна конкуренція, необхідність високої кваліфікації, нестабільність ринку [5]. У період воєнного стану попит на українські продукти цієї діяльності значно зріс, адже на інформаційному фронті теж йде війна, яка потребує розумних дій від фахівців цієї сфери. Інформація в усі часи була цінним ресурсом, а у період війни цінність доступу до її надійних джерел зростає в геометричній прогресії.

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - це важливі галузі економіки, які забезпечують ефективний рух товарів та послуг у межах країни та за її межами. Однак, як і в будь-якому виду економічної діяльності, є як певні переваги, так і недоліки. Основні переваги цих видів економічної діяльності для українського підприємця: постійно зростаючий попит на ці послуги, низький поріг входження, розширення ринків збуту. Водночас вибір цього виду діяльності потребує високих витрат на техніку та обладнання, врахування фактору високої конкуренції, поганих доріг та інфраструктури, значних ризиків стосовно безпеки та цілісності товарів. Умови війни можуть створити додаткові ризики для перевезення та зберігання товарів, особливо якщо вони пов'язані з підтримкою обороноздатності країни. Війна може також спричинити проблеми з безпекою водіїв та транспортуванням товарів через територію, що контролюється ворогом.

Освіта та медицина, що є не менш важливими видами економічної діяльності, характеризуються стійкістю та стабільним попитом, що не залежить від економічної кон'юнктури та мають значний вплив на здоров'я, збільшення продуктивності, зменшення ризиків безробіття та соціальної напруженості. Але водночас вони вимагають високої якості освіти та компетентності персоналу, великих стартових інвестицій, а також характеризуються високою залежністю від змін у правовому середовищі. В умовах нестабільності ці галузі залишаються життєво необхідними, тому й дуже ризикованими для існування.

Тимчасове розміщення та організація харчування, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок є важливою складовою економіки багатьох країн світу, включаючи Україну. Ці види економічної діяльності включають потенційно високу прибутковість, збільшення туристичного потоку, сприяють розвитку творчості та інновацій, підвищують репутацію бізнесу, сприяють його рекламі та позитивно впливають на соціальний та культурний розвиток громад. Однак при виборі такої галузі підприємницької діяльності значно впливає сезонність, конкуренція та наявна дуже висока залежність від зовнішніх факторів. Саме тому у часи невизначеності ці види економічної діяльності страждають якнайбільше. Цей факт підтверджує сучасний стан подій: під час воєнного стану зменшується попит на послуги та товари, що пов'язані з мистецтвом, спортом, розвагами та відпочинком. Війна призводить до того, що люди стають більше зосередженими на виживанні та безпеці, а не

на розвагах та відпочинку, причому не завжди такі заходи є на часі. Також війна може призводити до зниження кількості туристів, які приїжджають до країни, що в свою чергу, може вплинути на розвиток готельного та туристичного бізнесу.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що з урахуванням непередбачуваності зовнішніх умов, вибір виду економічної діяльності для підприємств в Україні вимагає ретельного аналізу ризиків та можливостей. Для досягнення успіху у таких умовах, підприємства повинні використовувати стратегії, що дозволяють зменшувати ризики та підвищувати свою конкурентоспроможність. В умовах нестабільності підприємствам України необхідно зосередитися на розвитку галузей, які мають низький ризик і високий потенціал збільшення прибутку. Зокрема, це можуть бути галузі зв'язку, ІТ-технологій, медичної сфери, транспортної інфраструктури та ін. У цілому, вибір економічної діяльності повинен базуватися на глибокому аналізі ринкових тенденцій та можливостей. Це допоможе зменшити ризики втрат та збільшити шанси на успіх.

Список використаних джерел

1. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : Наказ; Держспоживстандарт України від 11.10.2010 № 457. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/vb457609-10>.
2. Шаванова К. Як війна впливає на сільське господарство та які перспективи України в цій сфері? *Свідомі*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://svidomi.in.ua/page/yak-viina-vplyvaie-na-silskohospodarstvo-ta-iaki-perspektyvy-ukrainy-v-tsii-sferi>.
3. Ангел Є. Гулік А. Галузі, що забезпечують життєдіяльність, відновлюються краще. *Zn.ua*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/jak-ukrajinska-promislovist-dolajevojenni-vikliki.html>.
4. Український бізнес в умовах війни: аналітика стану за п'ять місяців. *Cid.center*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cid.center/ukrainian-business-in-the-conditions-of-war-analysis-of-the-situation-for-five-months>.
5. Демченко І. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як провідний чинник глобальних світоглядних трансформацій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2098>.

Стрельцова О. О., студентка гр. АЮ-201

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ БАНКРУТСТВА SILICON VALLEY BANK НА СТАРТАПИ ТА КРИПТОІНДУСТРІЮ

Фінансові організації, які існують у всьому світі сприяють ефективному економічному розвитку країн, а також підтримують останніх у наданні технічної допомоги. Таким чином, Silicon Valley Bank (далі – SVB) (укр. Банк Кремнієвої долини) – був провідною фінансовою організацією Сполучених Штатів Америки (далі – США), що спеціалізувався на індустрії високих технологій і вважався найбільш вдалим вибором банку для стартапів та венчурних капіталів. Заснований у 1983 році, за приблизно 40 років свого існування SVB набув шаленої популярності та перебував на 16-му місці в списку найбільших банків США по консолідованих активах.

Стартапом є підприємство, організація, яка була створена недавно, діяльність якої спрямована на впровадження новітніх технологій, задоволення суспільних інтересів, отримання найбільшого з можливого прибутку, що буде здійснено за невеликий проміжок часу при стрімкому збільшенні можливостей та позицій [3].

Потрясінням для усього світу стало банкрутство SVB 10 березня 2023 року, що викликало неабияке занепокоєння у стартапів та венчурних інвесторів. Вважається, що причиною такого краху стала фінансова криза 2008 року. Також згодом дана подія потягнула за собою ще декілька втрат, а саме закриття таких двох американських банків, як Silvergate Capital і Signature Bank, котрі вважалися найбільш дружніми до криптоіндустрії.

Варто більш детально розглянути розвиток проблеми, що спричинила падіння. Так, Ярослав Вінокуров у своїй статті з інтернет-видання «Українська правда» пояснив, що «Активи SVB у 2020-2021 роках зростали особливо динамічно. Технологічний сектор переживав справжнє зростання, бо люди були змушені залишатися вдома через пандемію. Активи клієнтів SVB зростали, а разом з ними – й залишки на їхніх рахунках та депозитах. Особливо великі обсяги облігацій SVB придбав до початку циклу з підвищення ключової ставки Федеральної резервної системи. Це мало негативні наслідки: дохідність цих паперів була меншою, ніж дохідність урядових облігацій США, які випускалися згодом» [1].

Далі автор виділяє такі етапи банкрутства SVB [1]:

1. Через зростання ключових ставок США та інших культурних країн зацікавленість у ризикових інвестиціях падала. Актуальнішими стали активи-сховища, що було спровоковано втратою інвестицій з більш ризикових активів через високі ставки фундаментальних центробанків.

2. Вартість запозичень різко зросла, що підставило під удар уряди країн, які розвиваються. До того ж зменшувалися й інвестиції у високоризикові технологічні компанії.

3. Унаслідок вищевказаного у 2022-му році технологічний сектор увійшов в одну з найбільших криз останніх років і почав масово скорочувати особовий склад. Як зазначає Вінокуров Я., навіть такі гіганти як: Alphabet, Amazon, Meta – скоротили десятки тисяч співробітників.

Вінокуров Я. додає, що «політика високих ставок призвела ще й до того, що для стартапів стало надто дорого залучати кошти на фондовому ринку через випуск акцій. Вони відчували брак ліквідності, який намагалися компенсувати коштами зі своїх рахунків. Оскільки більшість клієнтів SVB були стартапами, то з початку 2023 року банк зіткнувся із значним відпливом депозитів» [1].

Тобто, можемо побачити, що найбільш відчутним крах SVB був для інвесторів в криптоактиви й стартапів, які зберігали там кошти. Для стартапів була не вигідною співпраця з SVB через значний приріст ціни на вклад коштів до фондового ринку.

Величезною загрозою для компаній, які проводили через SVB більшість розрахунків, могла бути втрата доступу до власних коштів. Так, наприклад, криптокомпанія Circle тримала в банку 3,3 млрд. дол. із 40 млрд. дол. своїх коштів.

Крах SVB призвів до найбільшого падіння на ринку криптовалют за останні кілька місяців. Ціна Bitcoin 10 березня (в день повідомлення про закриття) впала нижче 20 тис. дол. уперше з січня 2023 року, хоча за тиждень до цього вартість найбільшої криптовалюти стабілізувалася. Особливо гіркою для крипторинку стала новина про те, що понад 3 млрд. дол. у SVB втратила компанія Circle, відповідальна за другий найбільший стейблкоїн (криптовалюта, забезпечена реальними доларами) – USDC [1].

Для компаній та стартапів, які тримали там свої кошти досі є не вирішеною ситуація з відшкодуванням завданих збитків, хоча як повідомляє Юлія Сабадишина у своїй статті веб-сайту “DOU”: «згодом з’явилася інформація, що Федеральна резервна система США надасть додаткове фінансування, щоб допомогти банківській системі функціонувати після краху Silicon Valley Bank і Signature Bank. Президент США Джо Байден виступив з екстремним зверненням і запевнив громадян, що банківська система є стабільною і безпечною» [2].

Для запобігання подібних ситуацій, сучасні науковці притримуються думки, що важливою складовою організації має бути система управління ризиками, тобто підсистема організації, що складається з сукупності взаємодіючих елементів, які нейтралізують негативний вплив небезпечних чинників ризику на діяльність відповідної організації [5].

Хоменко І. О. та Волинець Л. М. виділяють такі функції системи управління ризиком, який може статися через неутримання ринкових позицій [4]:

1) збір і систематизація інформації щодо головних загроз в логістичній діяльності підприємств;

2) аналіз рівня небезпечності основних чинників ризику;

3) ранжирування чинників ризику за ступенем небезпечності;

4) розробка, корегування і реалізація гнучких планів нейтралізації дії небезпечних факторів ризику;

5) застосування і оцінка ефективності методів управління ризиком у логістичній діяльності підприємств.

Висновки та пропозиції. Отож, у висновку варто зазначити, що вплив банкрутства SVB є значним для стартапів та інвесторів в криптоактиви. Українських вкладників дана проблема не зачепила, але для усього світу ризик неотримання доступу до особистих рахунків залишається і до тепер. Хоча наразі, Федеральна резервна система США сповістила, що гарантує вкладникам повний доступ до їхніх грошей. На сьогоднішній день варто докласти неабияких зусиль для відновлення можливостей клієнтів та хоча б часткового відшкодування завданих збитків (особливо користувачів на кошти яких поширюється гарантія). Також, потрібно вибудувати певну систему запобігання таких ризикових ситуацій.

Список використаних джерел

1. Вінокуров Я. Світ панікує через крах Silicon Valley Bank і боїться нової фінансової кризи. Все настільки серйозно? Інтернет-видання «Українська правда». Економічна правда. Київ, 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/13/697947/> (дата звернення 14.04.2023).

2. Сабадишина Ю. Крах SVB – чи зачепить ця подія українські компанії. DOU запитав у інвесторів (UPD). DOU: веб-сайт. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/silicon-valley-bank-swiftly-collapses/> (дата звернення 14.04.2023).

3. Хоменко І. О., Горобінська І. В., Брага О. В. Світовий досвід оподаткування в IT індустрії та Startup. *Розвиток ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. Чернівці: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 23-36.*

4. Khomenko I.O., Volynets L. M. Logistic support for the development of creative industries. *Creative economy – element of modern innovation development / edited by Shkarlet S. – Published by Academic Society of Michal Baludansky in cooperation with UK Technical University of Košice, Slovakia, 2020. – P. 148-163. – Printed by UK Technical University of Košice, Slovakia; Printing 300.*

5. Horho I.O. (2018) Ryzkyk yak klyuchovyy oBIyekt upravlinskoyi diyalnosti ahrarykh pidpryyemstv [Risks as a key object of administrative activities of agricultural enterprises]. *Naukovyy visnyk NUBiP Ukrainy*, 284, 288-298 [in Ukrainian].

Тарчинець О. С., аспірант

Науковий керівник – **Маргасова В. Г.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернівці, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На сьогодні існує багато підходів до сутнісного трактування дефініції «інвестиційний потенціал». Узагальнено можна згрупувати їх за такими напрямками [1]:

– Ресурсний, що визначає інвестиційний потенціал виключно як сукупність наявних внутрішніх ресурсів та потужностей економічних суб'єктів. Проте такий підхід не враховує потенціал ресурсів зовнішніх джерел залучення.

– Ймовірнісний, відповідно до якого інвестиційний потенціал трактується як сукупність можливостей інвестування, що засновані на взаємодії чинників та передумов і відображаються у формі інвестиційних потоків.

– Ринковий підхід полягає у ймовірній необхідності у капітальних вкладеннях відповідно до ринкових умов, що визначає інвестиційний потенціал як результат взаємодії попиту і пропозиції інвестиційного ресурсу на ринку, відповідно до того, які умови можуть бути запропоновані інвестиційним проектом (рентабельність, ризику, строк окупності тощо).

– Ємнісний, передбачає визначення інвестиційного потенціалу в контексті здатності об'єкта дослідження (території, галузі економіки, суб'єкта господарювання) використовувати капітал з врахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

– Структурний розглядає інвестиційний потенціал як складовий елемент системи потенціалів вищого рівня (на ряду з трудовим, інноваційним, ресурсним – у складі економічного).

– Результативний напрям визначає інвестиційний потенціал через здатність об’єкта дослідження отримувати певний результат від залучення відповідних ресурсів. Таким чином показник оцінки інвестиційного потенціалу передбачає визначення максимального результату, який об’єкт дослідження може отримати за умов використання наявних інвестиційних ресурсів.

Цікавим в цьому контексті є визначення інвестиційного потенціалу О. А. Руденко [2], яка визначає інвестиційний потенціал як «сукупність ресурсів та їх можливість бути перетвореними на інвестиції для забезпечення потреб національної економіки, що поглиблює роль інвестиційних ринків у напрямі розширення ролі інвестицій у розвитку національної економіки під впливом трансформаційних процесів».

Б. А. Москаленко зазначає, в свою чергу, що інвестиційний потенціал національної економіки є комплексним поняттям і залежить від інвестиційної активності всіх учасників інвестиційного процесу. Окрім чинників на макрорівні, а також впливу зовнішніх детермінант на національну економіку, існує безліч інших факторів, що впливають на спрямованість формування і реалізації інвестиційного потенціалу. Ключовими з них автор визначає діяльність населення, а саме його можливість формування інвестиційного потоку і ринкову інвестиційну активність [3].

В цьому аспекті важливими є результати досліджень окремих українських вчених [4] щодо існування прямої мультиплікативної взаємозалежності між інвестиціями та зростанням ВВП в економіці. Доведено також, що цей взаємозв’язок послаблюється за нестабільних умов. Виходячи з цього, в сучасних умовах актуальності набуває питання забезпечення економічної, політичної та соціальної стабільності з метою встановлення рівноважних умов функціонування національної економіки і одночасного зростання інвестиційного потенціалу шляхом удосконалення інвестиційних умов, детінізації економіки, підвищення інвестиційного іміджу країни та залученню зовнішніх інвестицій.

Список використаних джерел

1. Москаленко Б., Боровик О., Решетняк Я. Інвестиційний потенціал національної економіки: бібліографічний аналіз. *Вісник Економіки*. 2020. № 2. С. 62-75. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.062>.
2. Руденко О.А. Формування інвестиційного потенціалу національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Черкаси, 2018. 20 с.
3. Москаленко Б. А. Соціально-політичні аспекти формування інвестиційного потенціалу національної економіки. *Actual trends of modern scientific research*. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2020. С. 21-27.
4. Крамаренко І. С., Войт Д. С., Кравець Л. О. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 403-412.

Філон С. Ф., здобувач вищої освіти 3 курсу гр. КЮ-202

Науковий керівник – **Хоменко І. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КРИПТОВАЛЮТИ: РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах стрімкого розвитку ІТ-технологій у світі, зокрема в Україні істотно змінилися вся фінансова система. Особливо це торкнулося банківської системи та валютного ринку. Значний вплив на фінансову систему зумовлюється поширенням криптовалют, якою торгують по всьому світу завдяки технології блокчейну. При цьому даний вид грошей нерегульований в багатьох країнах світу, що зумовлює нестабільність фінансової системи та несе ризики для всіх її власників. Зростання ринку криптовалют в Україні зумовлює необхідність відповідного правового регулювання.

Аналізом переваг та недоліків використання криптовалюти в Україні займалися такі вчені-економісти та юристи як Д. М. Гладких, С. В. Мерінова, Л. П. Половенко, Д. В. Казанчєєва, С. Галкевич, Т. Видай та інші.

Перш ніж почати аналізувати значення криптовалюти для України необхідно визначити термінологію. Блокчейн (від англійського терміну «blockchain» - ланцюг блоків) – технологія зберігання та моментальної передачі гігантських обсягів даних у зашифрованому вигляді. Уперше цей термін з'явився для позначення розподіленої бази даних, реалізованої у біткоїні – найбільш популярної у світі криптовалюти. При цьому користувач може або купити біткоїни чи альткоїни (всі інші види криптовалют), або згенерувати їх самостійно у процесі майнінгу (використання обчислювальних ресурсів для виконання математичного завдання по перевірці та здійсненню транзакцій криптовалюти за допомогою спеціального устаткування – майнерів) [1]. Як зазначає С. Галкевич: «Cryptocurrency (криптовалюта) – різновид цифрової валюти, емісія та облік якої виконується децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі (без можливості внутрішнього чи зовнішнього адміністрування)» [2]. По суті це автономна система за допомогою якої можна легко обмінюватися інформацією, що складається з чисел розташованих за певним порядком.

Операції з криптовалютами офіційно дозволені в низці країн. Зазвичай вони розглядаються як товар або інвестиційний актив і для цілей оподаткування підпорядковані відповідному законодавству. У деяких країнах біткоїн визнають розрахунковою грошовою одиницею. Наприклад, законодавство ЄС на сьогодні класифікує біткоїн як цифрове представлення вартості, не підтвержене центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання та може набуватися в електронному вигляді [3, с. 255-256].

В Україні не врегульований правовий статус криптовалюти. Спеціального закону, який би регламентував операції пов'язані з криптовалютою не існувало до 17.02.2022 року з прийняттям Закону України «Про віртуальні активи», який набере чинності після внесення змін до Податкового кодексу пов'язаних з оподаткуванням віртуальних активів [4].

У пояснювальній записці до цього закону можна виділити декілька суттєвих переваг: 1) надасть можливість громадянам та підприємствам на території України, які фактично володіють віртуальними активами, розпоряджатись ними згідно чинного законодавства; 2) сприятиме розбудові ринкової інфраструктури віртуальних активів на основі вже наявного світового досвіду, побудові в державі принципово нових регуляторних механізмів, концепцій та підходів; 3) сприятиме збільшенню інвестицій в економіку України, зокрема, через підвищення довіри внутрішніх та іноземних інвесторів внаслідок запровадження цивілізованих та уніфікованих правил обігу віртуальних активів; 4) зменшить частку тіньової економіки, що пов'язана з інвестиціями у віртуальні активи громадян та підприємств тощо [5].

Тобто застосування криптовалюти в Україні має свої переваги, які надають право фізичним та юридичним особам легально розпоряджатися свої віртуальними активами. При цьому таке регулювання повинна відповідати європейським стандартам, оскільки єдиного механізму регламентації криптовалюти поки не існує.

Разом з цим реалізація ЗУ «Про віртуальні активи» повинна бути ефективною та позбавленою зайвих бюрократичних процедур що може призвести до корупційних правопорушень. При цьому деякі переваги криптовалюти в певних ситуаціях стають її недоліками. Так, повні анонімність і конфіденційність транзакцій роблять можливим спекулювання валютою та використання її для вчинення протиправних діянь, таких як торгівля людьми, контрабанда наркотиків, фінансування тероризму тощо. Найбільшою проблемою криптовалют зараз залишається різке коливання курсу. Це не дає змогу використовувати криптовалюти як платіжний засіб [6, с. 173].

Отже, врегулювання ринку криптовалют має декілька переваг для України: 1) зросте інвестиційна привабливість криптовалютного ринку; 2) стимул для розвитку інфраструктури для криптовалют; 3) зменшення тіньового ринку криптовалют. При цьому необхідно стимулювати фізичних та юридичних осіб до використання легальних механізмів використання віртуальних активів, оскільки занадто жорстке регулювання може призвести до зростання корупції та зменшення легального використання криптовалют. Також при регламентації ринку віртуальних активів повинен враховуватися досвід країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. «Біткоїн та інші криптовалюти: ризики та перспективи використання в Україні». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/bitkoin-ta-inshi-kriptovalyuti-riziki-ta-perspektivi-vikoristannya-v>.
2. Галкевич С. Регулювання ринку криптовалют в Україні. URL: <https://law.chnu.edu.ua/rehuliuivannia-rynku-kryptovaliuty-v-ukraini/>
3. Гладких Д. М. Проблеми та перспективи розвитку ринку криптовалют в Україні. *Бізнесінформ*. 2017. № 8. С. 254-258.
4. Видай Т. ФОП та криптовалюта: операції, розрахунки та податки в Україні. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/214027_fop-ta-kriptovalyuta-operats-rozrakhunki-ta-podatki-v-ukrain
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про віртуальні активи» (доопрацьований). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=3637&conv=9>.
6. Казанчєєва Д. В., Дорош А. О. Криптовалюта: проблема правового регулювання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2 (23). С. 170-176.
7. Khomenko I. O., Sadchykova I.V., Krasnyanska Y.V. Current approaches to the analysis of the borrowers (creditworthiness ukrainian and world experience). *Economics. Ecology. Socium*. Odessa, 2019. Vol. 3, No.1. P. 48-55.
8. Хоменко І.О, Садчикова І.В., Онопрієнко А., Корицька А. Детермінанти розбудови кредитного ринку в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3 (27). С. 200-210.
9. Хоменко І.О. Криптовалюти як сучасні інноваційні платіжні системи. *LXXIV Наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету*: тези доп. (16-17 трав. 2018 р., м. Київ). Київ : НТУ, 2018. С. 410.

Хоменко І. О., доктор економічних наук, професор
Волинець Л. М., кандидат економічних наук, професор
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
Сорока А. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, групи ЕК-201
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РИНОК ПРАЦІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) на сучасному етапі має величезний вплив на ринок праці, призводячи до значних змін у вимогах до працівників, методах виробництва та організації бізнесу. ШІ, що включає різноманітні технології, такі як машинне навчання, автоматизація, розпізнавання образів та обробка природної мови, змінює підхід до функціонування ринку праці. З одного боку, ШІ надає нові можливості для підвищення продуктивності, зниження витрат та розвитку нових продуктів та послуг. З іншого боку, воно також приносить невизначеність та може мати потенційно негативні наслідки для робочих місць, вимагає нових навичок та пристосування до змін в ринкових умовах.

Згідно зі звітом Goldman Sachs, використання штучного інтелекту може призвести до збільшення продуктивності праці та зростання глобального ВВП на 7 % у майбутньому, так, як повідомляє Financial Times [1].

Згідно з оцінками звіту McKinsey Global Institute до 2030 року, наслідком впровадження штучного інтелекту може бути втрата роботи для близько 300 мільйонів людей. Автоматизація та штучний інтелект можуть призвести до заміщення близько 375 мільйонів робочих місць по всьому світу. Водночас впровадження нових технологій може

створити приблизно 135 мільйонів нових робочих місць. У результаті, очікується чиста втрата близько 300 мільйонів робочих місць, що складає приблизно 10 % від світової робочої сили [2].

Штучний інтелект може мати різний вплив на зайнятість в залежності від галузі та характеру роботи. Особливо вразливі до автоматизації є роботи, які включають рутинні та повторювані завдання, наприклад введення даних, бухгалтерський облік та адміністративна підтримка. Також, роботи, які вимагають фізичної праці, наприклад виробництво, також можуть бути замінені машинами. Штучний інтелект вже впливає на зайнятість в різних галузях. Наприклад, впровадження безпілотних автомобілів може призвести до зменшення кількості водіїв. Зростання електронної комерції та онлайн-торгівлі також може призвести до закриття багатьох звичайних магазинів, що може призвести до втрати робочих місць для продавців, касирів та інших працівників роздрібно торгівлі [2].

Навички, такі як емпатія, співчуття та здатність до адаптації, грають важливу роль в професіях, де взаємодія з людьми є основним аспектом роботи. Саме тому роботи, які вимагають креативності, критичного мислення та емоційного інтелекту, такі як викладання, догляд за людьми та соціальна робота, мають меншу ймовірність бути повністю автоматизованими, ці роботи вимагають навичок, які важко відтворити на машинах. Унаслідок широкого використання штучного інтелекту на ринку збільшиться попит на фахівців в гуманітарних та соціальних науках, кваліфікованих викладачів, ІТ-менеджерів та творчих особистостей. Незважаючи на впровадження «розумних технічних рішень» у медичних закладах, лікарів буде складно повністю замінити.

Однак варто зауважити, що впровадження нових технологій може також створити нові робочі місця в інших галузях, таких як розробка, управління та підтримка штучного інтелекту, створення нових продуктів та послуг на його основі, а також аналіз даних. Однак, враховуючи швидкий технологічний розвиток, важливо забезпечити доступність навчання та перепідготовки працівників, щоб вони могли адаптуватися до змін на ринку праці, сприяти інклюзивному розвитку та забезпечити сталий розвиток трудових ринків. Штучний інтелект може вплинути на майбутні роботи в різних галузях, таких як бізнес, освіта, медицина, транспорт та побут. Впровадження штучного інтелекту може сприяти більш швидкому та ефективному вирішенню складних завдань, що дозволить людям зосередитися на більш аналітичних та філософських аспектах своєї роботи [3].

В останньому звіті IBA Global Employment Institute відзначається, що в нових умовах на ринку праці ключовими навичками стануть креативне та критичне мислення [4]. Ці навички стають все більш важливими в контексті широкого впровадження штучного інтелекту, автоматизації та змін у робочому середовищі. Креативне мислення дозволяє генерувати нові ідеї, розробляти нові підходи та інновації, тоді як критичне мислення допомагає аналізувати складні ситуації, робити обґрунтовані висновки та приймати рішення на основі об'єктивних оцінок. Володіння цими навичками стає важливим фактором успіху на ринку праці в епоху штучного інтелекту та змін у технологічному середовищі.

Крім того, штучний інтелект може бути використаний для виконання небезпечних робіт, що може призвести до зменшення ризику для людей. Наприклад, роботи в радіаційно небезпечних або хімічно небезпечних умовах, роботи на висоті, роботи в зоні катастроф, рятувальні операції, та інші випадки, де праця людей може бути вкрай небезпечною, можуть бути виконані за допомогою штучного інтелекту та робототехніки. При використанні штучного інтелекту в небезпечних роботах важливо враховувати етичні аспекти, дотримуватись норм безпеки та захисту даних, а також забезпечувати належну підготовку та навчання персоналу, що працює з штучним інтелектом та роботами, для забезпечення безпеки та ефективності роботи.

Штучний інтелект має значний вплив на ринок праці сучасної епохи, викликаючи як можливості, так і виклики для працівників і роботодавців. Автоматизація робочих місць, етичні аспекти використання штучного інтелекту та зміни вимог до навичок

працівників - це лише кілька з викликів, які стикаються сучасні професіонали. Однак, для успішного впорядкування з цими викликами, необхідно розвивати навички, такі як креативність, критичне мислення, аналітичні навички, адаптивність та здатність до неперервного навчання. Також важливо враховувати етичні аспекти використання штучного інтелекту, забезпечуючи прозорість, захист даних та відповідальне використання цієї технології. Ринок праці продовжує змінюватися під впливом штучного інтелекту, і важливо бути готовими до цих змін, розвивати нові навички та усвідомлювати етичні аспекти використання цієї технології, щоб забезпечити успішне впровадження штучного інтелекту на ринку праці сучасної епохи.

Список використаних джерел

1. Бровінська М. Штучний інтелект руйнує ринок праці. Приблизно 300 млн людей можуть втратити роботу: хто в зоні ризику. *Dev.ua*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dev.ua/news/shtuchnyi-1680082390>.
2. Чи вплине штучний інтелект на ринок праці? *IT Рейтинг України*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://it-rating.ua/chi-vpline-shtuchniy-intelekt-na-rinok-pratsi>.
3. Атрощенко А. Інтерв'ю зі штучним інтелектом: які професії зникнуть, а які з'являться у майбутньому. *Speka*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://speka.media/stucnii-intelekt-pro-profesiyi-shho-zniknut-i-zyavlyatsya-v-maibutnyomu-pl23dv>.
4. Савчук Т. На порозі майбутнього: як штучний інтелект уже незабаром змінить ринок праці. *Радіо Свобода*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28669670.html>.
5. Хоменко І. О., Гурнак В.М., Волинець Л.М. Інтелектуалізація логістичних ланцюгів постачань при виконанні міжнародних перевезень на основі інвайронментальної концепції управління. *Новітні технології сучасного суспільства (НТСС-2019)*: зб. тез наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 12 грудня 2019 р.). Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. С. 165-166.
6. Хоменко І. О., Волинець Л. М. Інтегральні системні характеристики фрактальних структур при дослідженні активізації процесу розвитку кластерних формувань на автотранспорті. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. 2014. Вип. 14. С. 11-17.
7. Хоменко І. О. Застосування фрактальних структур при дослідженні динаміки економічних явищ та процесів. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2010. № 46. С. 52-55.

Щербінін М. Ю., здобувач вищої освіти 3 курсу, група ЦГЮ-201

Науковий керівник – **Хоменко І. О.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ефективне управління підприємством набуває особливої актуальності в умовах жорсткої ринкової конкуренції та нестабільної економічної ситуації в Україні. Це один з ключових чинників, що сприяють успіху і стійкості бізнесу за даних обставин. З огляду на таке, розумне планування за витратами підприємства, їх належний контроль та правильна оптимізація є важливими етапами в управлінні фінансовими ресурсами підприємства, що в свою чергу визначає його успішність та прибутковість.

Методологія АВС-аналізу має за мету класифікувати витрати на групи в залежності від їх впливу на загальні фінансові результати підприємства. Цей підхід покликаний зосередитися на тих витратах, які мають найбільший вплив на прибутковість бізнесу та зменшити витрати в цих областях.

У вітчизняній науці було глибоко та змістовно проаналізовано методологію АВС-аналізу Ю. Івахнів та І. Спільник [1, с. 170-171]. Наводячи основні тези дослідження авторів, можна резюмувати, що АВС-аналіз є ефективним інструментом управління запасами, який дозволяє ідентифікувати категорії матеріалів, що мають різну важливість для підприємства.

Застосування методології ABC-аналізу дозволяє скоротити обсяг запасів, зменшити витрати на управління запасами, знизити витрати на закупівлю та зберігання матеріалів.

Аналіз запасів за методологією ABC-аналізу дозволяє підвищити рівень обслуговування клієнтів, збільшити прибуток підприємства та підвищити ефективність використання матеріальних ресурсів. Для успішного застосування методології ABC-аналізу необхідно правильно визначити границі категорій матеріалів, провести валідацію результатів аналізу та використовувати отримані дані для прийняття управлінських рішень.

Тож, методологія ABC-аналізу є ефективним інструментом управління запасами на підприємствах різного розміру та спеціалізації.

Наступним методом, який становить предмет уваги даного дослідження є метод Just-In-Time (JIT).

Цей метод зосереджений на мінімізації запасів матеріалів та інших ресурсів, що має за мету зменшити витрати на їх зберігання та забезпечення. Цей підхід покликаний дозволити підприємствам знизити витрати на складське господарство та оптимізувати виробничий процес.

У вітчизняному просторі змістовно дана концепція була розглянута А. М. Живець [2]. Завдяки даному дослідженню можна резюмувати, що основними перевагами цього методу є зменшення запасів на складах, скорочення циклів виробництва та зниження витрат на управління запасами.

Крім цього, варто звернути увагу на те, що використання методу JIT дозволяє досягти більшої гнучкості виробництва та забезпечити більшу якість продукції. Однак, необхідно зважувати на деякі проблеми, які можуть виникати при застосуванні цього методу, наприклад, нестабільність входження сировини, невелика кількість постачальників та недостатньо висока кваліфікація персоналу.

Загалом метод JIT – це ефективний метод управління витратами, але його застосування повинно бути обґрунтовано і враховувати особливості конкретної виробничої системи, а також не всі відхилення можна правильно інтерпретувати в рамках застосування JIT-філософії.

Наступним методом, який варто розглянути є метод економічного замовлення (EOQ). Він базується на розрахунках економічної вигідності замовлення конкретної кількості матеріалів або товарів. Використання цього методу має за мету зменшити витрати на запаси та уникнути зайвих витрат на надлишкові запаси.

Змістовно проаналізовано основні аспекти даного методу Г. Г. Осадчою і І. С. Щербатюк [3]. Можна стверджувати, що застосування методу EOQ в управлінні запасами може знизити витрати підприємства, але для його успішного впровадження необхідна висока кваліфікація кадрів та належна організація виробничих процесів.

Крім того, варто наголосити на необхідності регулярної перевірки параметрів моделі EOQ та аналізу їх відповідності дійсності аби уникнути помилок у управлінні запасами.

Резюмуючи можна зазначити, що метод EOQ є ефективним інструментом управління запасами на вітчизняних підприємствах, але його впровадження потребує відповідної кваліфікації кадрів та належної організації виробничих процесів.

Аналіз вищевикладеного дозволяє стверджувати у підсумку наступне.

Оптимізація витрат є важливим елементом управління підприємством, який впливає на ефективність виробництва та прибутковість. Для зниження витрат та оптимізації процесів управління запасами можна використовувати різні методи, такі як ABC-аналіз, Just-In-Time та EOQ. Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки, тому перед їх впровадженням необхідно ретельно вивчити особливості підприємства та виробничої системи, врахувати можливі ризики та забезпечити високу кваліфікацію кадрів. Комплексне використання різних методів може допомогти досягти оптимального рівня управління запасами та підвищити ефективність підприємства.

Список використаних джерел

1. Івахнів Ю., Спільник І. Метод ABC-аналізу: доцільність застосування. *Економічний аналіз*. 2008. № 3. URL: <http://dspace.wnu.edu.ua/bitstream/316497/14357/1/metabc.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).
 2. Живець А. М. Розвиток методів управління витратами. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2014. № 5. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/9400/1/14.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).
 3. Осадча Г. Г., Щербатюк І. С. Методологічні підходи управління виробничими запасами. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2018. № 19. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/89.pdf (дата звернення: 09.04.2023).
 4. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Бабаченко Л. В. Формування стратегії ціноутворення підприємств дорожнього господарства на основі вартісного підходу для підвищення якості транспортних послуг. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31.
 5. Хоменко І. О., Базилюк А. В., Концева В. В. Розроблення методики бюджетування при управлінні витратами на автотранспортному підприємстві. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (25-26 жовтня 2013 р.). Чернігів : ЧДТУ, 2013. С. 18-19.
 6. Хоменко І. О. Формування та розвиток кластерних структур на регіональному рівні. *Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку* : колективна монографія. Київ : Кондор, 2016. С. 215-233.
-

ФІНАНСОВА СТАБІЛІЗАЦІЯ: ОСНОВНІ ЧИННИКИ, СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА

FINANCIAL STABILIZATION: MAIN FACTORS, STRATEGY AND TACTICS

Дубина М. В., доктор економічних наук, професор
Поцелуйко І. В., здобувач ступеня доктора філософії
Решетилів Д. С., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Фінансова система відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, а фінансові відносини є невід'ємною складовою формування та функціонування економічних відносин у країні. Важливість окресленої системи для забезпечення розбудови господарства складно перебільшити, оскільки основу будь-якого економічного розвитку в сучасному суспільстві складають фінансові відносини і відповідні фінансові ресурси.

Фінансові відносини сьогодні формують основу для розвитку всього фінансового ринку будь-якої розвинутої країни, формуючи нові сектори національної економіки. Реалізуючи тотальний вплив на діяльність всіх без винятку економічних суб'єктів, фінансові відносини також визначають особливості їх подальшого функціонування, відіграють ключову роль у процесах пошуку додаткових ресурсів для подальшого розвитку таких суб'єктів. Проте, безумовно, будучи невід'ємною складовою нашого життя, фінансова сфера є джерелом і деструктивних процесів та явищ, які у своєму існуванні формують складні, інколи кризові умови для подальшого розвитку економічних суб'єктів. Таким чином у площині функціонування фінансової системи можуть виникати як позитивні, так і негативні імпульси для подальшого розвитку економічних об'єктів та процесів різної природи.

Фінансова нестабільність є одним з ключових чинників формування кризових явищ у розвитку національної економіки. Досвід функціонування розвинутих країн та численні економічні кризи, які періодично відбуваються у межах світової економіки, свідчать, що фінансові відносини є досить непередбачуваними, швидкозмінними та не до кінця зрозумілими для науковців. Незважаючи на численні дослідження, питання визначення та аналізу причин виникнення непрогнозованих моделей фінансової поведінки економічних суб'єктів залишаються і надалі актуальними для подальшого їх вивчення. А в цілому саме поведінка таких суб'єктів і формує дисипативні процеси у фінансовій системі, на фінансових ринках, які мають здатність досить швидко поширюватися на інші сфери національної економіки. Відповідно питання дослідження фінансової нестабільності залишаються і сьогодні актуальними, важливими з позиції пошуку нових напрямків активізації розвитку економіки будь-якої країни. Без стабільного функціонування фінансової системи забезпечити ефективний та поступовий економічний розвиток не можливо.

Розглянемо сутність категорії «фінансова нестабільність». Значна кількість науковців зауважують, що у такому випадку нестабільність найкращим чином досліджувати через аналіз насамперед сутності та змістовних ознак фінансової стабільності. Отже, представимо декілька підходів вчених до розгляду цієї категорії, а саме:

1) фінансова стабільність – динамічна характеристика здатності фінансово-кредитної системи до поглинання впливу негативних загроз зовнішнього та внутрішнього середовища з метою ефективною трансформації фінансових ресурсів у розвиток реального сектору економіки країни [1, с. 118];

2) фінансова стабільність – це стійкий стан фінансової системи країни, що дає змогу забезпечити безперерйне здійснення розрахунків в економіці, високий рівень довіри до фінансово-кредитних установ, відсутність надмірної волатильності фінансових ринків, ефективний розподіл фінансових ресурсів та можливість управління фінансовими ризиками, а також запас міцності у фінансовій системі, що дає змогу протистояти негативним економічним шокам у майбутньому та запобігати їхньому негативному впливу на економіку [2, с. 96];

3) фінансова стабільність – спроможність фінансової системи ефективно виконувати свої функції, передусім забезпечувати ефективний розподіл ресурсів та нормальний перебіг економічних і фінансових процесів, здатність фінансової системи виконувати свої функції навіть під впливом негативних шоків та у стані відхилення від рівноваги характеризує її стійкість [3, с. 3];

4) глобальна фінансова стабільність – такий розвиток фінансового сектору, який би сприяв довгостроковому зростанню глобальної економіки в цілому, забезпечив безперешкодне фінансування дефіцитів платіжних балансів із приватних джерел, створив рамкові угоди для запобігання кризовим ситуаціям у фінансово-банківській та валютно-курсовій сферах окремих країн і їх поширенню на інші країни [4, с. 35];

5) фінансова стабільність економічної системи – такий режим її функціонування, коли а) вона перебуває в динамічному стані фінансової рівноваги або б) в разі екзогенних або ендогенних шоків її відхилення від рівноваги лежить у заданих межах і вона здатна повернутися в режим фінансової рівноваги [5, с. 23].

Отже, аналізуючи представлені підходи до розгляну сутності фіскальної стабільності, цілком стає зрозуміло, що без забезпечення стабільних умов функціонування фінансової системи, не можливо забезпечити стійкість національної економіки до зовнішніх загроз, сформувані умови для фінансової і, відповідно, економічної безпеки країни. У підсумку, від кризових подій у фінансовій системі країни, на ринках фінансових послуг, у діяльності банківських установ відбувається погіршення соціально-економічного забезпечення громадян, а отримані у попередніх роках досягнення можуть бути знівельовані.

Список використаних джерел

1. Самко Н. Г. Фінансова стабільність як чинник розвитку національної економіки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2014. Випуск 710-711. С. 113-117.
2. Пшик Б. І. Фінансова стабільність: сутність та особливості прояву. *Вісник СевНТУ. Сер. : Економіка і фінанси*. 2013. Вип. 138. С. 91-96.
3. Забезпечення фінансової стабільності в Україні в умовах посткризової економіки / Я. В. Белінська, Д. С. Покришка, О. О. Молдован [та ін.]. Київ : НІСД, 2011. 88 с.
4. Козюк В. В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності. *Вісник НБУ*. 2007. № 4 (134). С. 34–39.
5. Унковська Т. Є. Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів. *Економічна теорія*. 2009. № 1. С. 14-33.

Дубина М. В., доктор економічних наук, професор

Сердюк Д. А., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Розвиток національної економіки завжди відбувається в досить стохастичному середовищі, яке змінюється, трансформується в результаті впливу екзогенних та ендогенних чинників. У сучасних умовах забезпечити економічний розвиток держави можливо виключно на основі врахування глобальних процесів розвитку світового господарства, врахування внутрішньодержавних особливостей функціонування суспільства.

Проте, у будь-якому випадку розвиток національної економіки можливо забезпечити виключно на основі активізації фінансових відносин між економічними суб'єктами, побудови якісно діючої фінансової системи, в якій ефективно відбуваються процеси трансформації фінансових ресурсів із заощаджень в інвестиції. В сучасному світі сфера фінансових послуг є невід'ємною складовою національного господарства, оскільки саме в цій сфері формуються кошти для подальшого розвитку суб'єктів господарювання.

При цьому важливу роль в економічному розвитку суспільства відіграє держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці інститути мають здатність здійснювати вплив на розвиток економічних систем, створюючи умови для активізації господарських відносин в країні, залучення інвестицій, модернізації виробничої інфраструктури та, у підсумку, підвищення рівня соціально-економічного забезпечення громадян.

Державні інститути для здійснення впливу на економічні відносини використовують значний спектр методів, інструментів та важелів, вагому роль серед яких в сучасних умовах відіграють фінансові інструменти. Фактично, без використання цих інструментів досягти важливих результатів в процесі здійснення державного регулювання економіки досить складно, особливо зараз, в епоху тотальної фінансіалізації національного господарства. Розглянемо більш детально сутність фінансових інструментів та їх змістовні ознаки. Для цього з початку визначимо, що таке загалом економічний інструмент.

У словнику Сухарева А. Н. пропонується розглядати економічний інструмент як «економічну категорію, свідомо, цілеспрямовано використовувану в інтересах суб'єктів господарювання та держави. Може чинити на суспільне виробництво кількісний і якісний вплив» [5, с. 27]. Заклекта О., Шиманська О. зауважують, що «для реалізації цілей економічної політики використовується певний інструментарій, тобто комплекс важелів регулювання, через використання яких держава прагне досягти поставлених цілей. Процес вибору інструментів як засобів досягнення цілей є найважливішим етапом у процесі реалізації економічної політики, оскільки кожен інструмент може виявляти себе неоднозначно за різних економічних умов, тому доволі важливо знати, яким має бути інструмент економічної політики, коли і як його застосовувати» [1, с. 27].

Розглянемо декілька наукових підходів до розгляду сутності категорії «фінансовий інструмент», а саме:

1) фінансовий інструмент це – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого [4, с. 27];

2) фінансовий інструмент – це засіб обміну, розподілу і контролю ресурсів і (або) ризиків на основі реалізації відповідних прав та обов'язків [3, с. 19];

3) фінансовим інструментом є узаконений сертифікат, що належить його власнику та засвідчує вкладення коштів або майна з метою отримання прибутку виключно за рахунок господарської діяльності інших [2, с. 26];

Враховуючи представлені підходи до розгляду сутності фінансових інструментів, можна зазначити, що ці інструменти сьогодні є важливими для здійснення державної економічної політики, підтримки окремих галузей та сфер національного господарства. Існує значна кількість видів фінансових інструментів, використання яких дозволяє забезпечити активізацію різних процесів у функціонуванні фінансової системи та загалом сприяти економічному розвитку країни.

Зауважимо, що використання фінансових інструментів також потребує виваженого підходу та врахування наслідків від їх застосування. Фінансові інструменти у переважній більшості випадків мають здатність змінювати умови для функціонування макроекономічних систем загалом, а тому дуже важливо при їх використанні, враховувати не лише ті позитиви для національної економіки, які дозволяють отримати зазначені інструменти в результаті їх використання, але також і прогнозувати негативні наслідки від їхнього впливу.

Враховуючи те, що у сучасному суспільстві фінансові відносини повністю пронизують всі аспекти економічного життя, будь-який вплив за допомогою використання фінансових інструментів на господарські відносини має свої наслідки, які не завжди позитивно детермінують загальний економічний розвиток країни. Саме тому, наприклад, інструменти фіскальної, монетарної політики вимагають вагомого планування при їх використанні, оскільки мають здатність до продукування змін у функціонуванні бюджетної, фіскальної, грошово-кредитної систем країни. Така ситуація зумовлює складність використання фінансових інструментів та необхідність правильного їх застосування органами державної влади.

Список використаних джерел

1. Заклекта О., Шиманська О. Цілі, інструменти та обмеження економічної політики: теоретичні засади та сучасні реалії. *Вісник ТНЕУ*. 2015. № 1. С. 24–32. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2560/1/Заклекта%2024-32.pdf>
2. Международный фондовый рынок / Ю. М. Лысенков и др. Киев : Киев. ин-т банкиров банка «Украина», 1995. 126 с.
3. Підхомний О. М. Управління інвестиційними процесами на фінансових ринках: дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Підхомний Олег Михайлович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2002. 189 с.
4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» від 30.11.2001 № 559. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM014274>.
5. Сухарев А. Н. Економічний словник, 2008. URL: <http://epi.cc.ua/ekonomicheskiiy-slovar.html>.

Дубина М. В., доктор економічних наук, професор
Мурашковська І. А., здобувачка ступеня доктора філософії
Рижа Г. В., здобувачка ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ У ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

Кредитні установи сьогодні відіграють ключову роль у розвитку як банківської системи будь-якої країни, так і загалом у функціонуванні національної економіки. Забезпечення ефективної та стабільної роботи цих установ є важливим з позиції створення сприятливих умов для функціонування фінансової системи та подальшого розвитку господарства будь-якої з розвинутих країн. Ці установи мають здатність впливати на економічний розвиток суб'єктів господарювання, надаючи кошти у тимчасове користування, створюючи умови для подальшої активізації економічної діяльності цих суб'єктів. Проте кредитна діяльність пов'язана відповідно з кредитними ризиками, які мають здатність деструктивно впливати на функціонування кредитних установ, знижуючи ефективність їх роботи, а інколи та призводити до банкрутства таких установ. Саме правильна оцінка кредитних ризиків банківськими і небанківськими посередниками є складним і одним з найбільш важливих завдань у діяльності цих установ.

Одним із способів зниження кредитних ризиків фінансових установ є можливість використання ними кредитних рейтингів, які присвоюються економічним суб'єктам різними спеціалізованими організаціями. Історія створення рейтингових агентств є досить тривалою, а роль цих установ у розвитку ринку кредитних послуг та загалом фінансової системи протягом ХХ століття помітно зростає. Сьогодні такі установи вивчають фінансові показники діяльності та функціонування окремих підприємств, регіонів, фінансово-промислових груп та загалом країн. Оперуючи відповідною інформацією рейтингові агентства через визначення відповідних кредитних рейтингів мають здатність впливати на поведінку кредиторів, надаючи їм більш поглиблену аналітичну інформацію про фінансовий стан їх потенційних клієнтів-позичальників.

Сьогодні роль кредитних рейтингів у розвитку світової фінансової системи досить висока. Цей бізнес поступово перетворився на індустрію, в якій функціонує значна кількість рейтингових агентств, які надають своїм клієнтами значний спектр послуг і не

лише у сфері рейтингування. Нині функціонують понад 100 агентств у всьому світі, які у свою чергу відрізняються масштабами діяльності, цільовою аудиторією свої клієнтів, роботою лише в окремих регіонах світу. Класично, у межах світової фінансової системи прийнято виділити три найбільші кредитних рейтингових агентства, які сьогодні є лідерами у цьому бізнесі. До їх варто віднести Fitchratings, Moody's та Standard&Poors. Розподіл ринку між цими рейтинговими агентствами представлено на рис. 1 [1].

Робота будь-якого агентства полягає, насамперед, у правильній оцінці ризиків, які можуть виникати в результаті фінансової діяльності кредитних установ, котрі здійснюють свою діяльність як в країні, так і в межах світового фінансового ринку. При цьому проводиться оцінка різних економічних систем. Досить часто рейтинги присвоюються на замовлення країн, суб'єктів підприємницької діяльності, які використовуються потім для підвищення рівня конкурентоспроможності національних економіки, залучення нових коштів від інвесторів, котрі більш впевнені у поверненні своїх фінансових ресурсів, враховуючи результати дослідження відповідних рейтингових агентств. На підставі рейтингів інвестори також отримують незалежну оцінку платоспроможності того чи іншого емітента, порівнюють отримані оцінки за різними показниками, зокрема, визначають прийнятний для себе рівень співвідношення ризик – прибутковість.

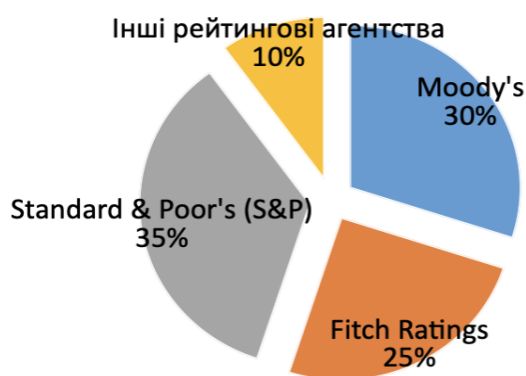

Рисунок 1. Розподіл світового ринку між найбільшими рейтинговими агентствами світу

Джерело: складено авторами на основі [2-4].

Внутрішні рейтинги нерідко застосовуються кредитними установами для ухвалення висновків щодо кредитування, підписання угод на валютному ринку, у сфері страхування, лізингу, де для прийняття рішення необхідно володіти фінансовою інформацією про контрагента. Також рейтингування може допомогти менеджменту компаній правильніше оцінити вартість запозичень у майбутньому.

Безумовно робота рейтингових агентств пов'язана зі збором та опрацюванням значних обсягів інформації про фінансову діяльність економічних суб'єктів. Для цього в процесі власного еволюційного розвитку такими установами було розроблено низку різних методів здійснення досліджень. Серед них насамперед варто виділити такі:

1) *експертні методи* – оцінка відбувається на основі досвіду, навичок і кваліфікації фахівців в певній сфері, опрацювання отриманих результатів здійснюється за допомогою використання кількісних математичних методів;

2) *статистичні методи* – використовуються для аналізу доступних даних про фінансовий стан економічних систем, вивчаються закономірності в динамічних рядах даних;

3) *гібридні методи* – рейтингування здійснюється на основі поєднання експертних та статистичних методів дослідження.

Подальші наукові дослідження у сфері функціонування кредитних рейтингових агентств можуть бути пов'язаними з дослідженням особливостей функціонування цих установ в сучасних умовах цифровізації фінансових відносин, виникнення нових можливостей для збору ними інформації про економічних суб'єктів, її опрацювання.

Список використаних джерел

1. Холявко Н. І. Сучасні інформаційні технології в роботі фінансових установ. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 152-161.
 2. Рейтингова агенція Fitchratings. URL: <https://www.fitchratings.com>.
 3. Рейтингова агенція Moody's Analytics.
 4. Рейтингова агенція Standard&Poors. URL: <https://www.standardandpoors.com>.
-

Дубина М. В., доктор економічних наук, професор
Лобко О. М., здобувач ступеня доктора філософії
Рубан М. Л., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Трендом сучасного розвитку національних економік є цифровізація господарських відносин та проникнення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій фактично у всі сфери суспільства, у т. ч. у всі галузі та сектори господарства країни. У сучасному світі роль цифрових технологій стає все більш важливою у функціонуванні та розвитку економічних суб'єктів. Цілком логічним є те, що і надалі вплив інноваційно-інформаційних технологій буде лише поглиблюватися.

Банківські установи є невід'ємною складовою розвитку ринку фінансових послуг в будь-якій країні. У переважній більшості з них ці установи відіграють ключову роль у функціонуванні фінансової системи. Комерційні банки мають здатність акумулювати фінансові ресурси своїх клієнтів та перетворювати їх в кредитні та інвестиційні кошти, які формують основу розбудови національної економіки. Також у сучасних умовах саме банківські установи відіграють ключову роль у сфері розрахункового обслуговування всіх економічних суб'єктів і є фінансовими установами, які у переважній більшості країн мають монопольне право надавати розрахункові послуги своїм клієнтам.

Ключову роль банківські установи відіграють і у процесах цифровізації національної економіки. Будучи тими суб'єктами, які взаємодіють з всіма суб'єктами господарювання, включаючи фізичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності, органи державної влади та місцевого самоврядування, фінансові установи, комерційні банки на ринку фінансових послуг є лідерами у впровадженні цифрових технологій у власну діяльність, формуючи активно цифровий простір країни та стимулюючи інших економічних суб'єктів використовувати потенціал цих технологій.

Розглядаючи роль комерційних банків у процесах цифровізації національної економіки, можна виокремити такі напрямки впливу цих установ на процеси розробки та використання інформаційно-комунікаційних технологій:

1. Банківські установи є центрами продукування сучасних цифрових технологій у фінансовій сфері, що здійснюється ними з метою забезпечення зростання власної ефективності роботи, підвищення якості надання власних послуг своїм клієнтам.

2. Банківські установи стимулюють розвиток сфери фінансових цифрових технологій, залучаючи до розробки відповідного програмного забезпечення, адаптації таких технологій під власну діяльність відповідні компанії та фірми, які функціонують у цій сфері і надають свої послуги. Це позитивно впливає на всю сферу FinTech.

3. Банківські установи, надаючи кредити та інвестуючи власні фінансові ресурси у розвиток економічних суб'єктів, також надають їм можливість впроваджувати сучасні цифрові технології у власну роботу, розвиватися та використовувати потенціал таких технологій для підвищення власної ефективності.

4. Банківські установи досить часто, окрім стимулювання розвитку FinTech-компаній в межах ринку фінансових послуг, купують їх, виступають засновниками, що, враховуючи фінансові можливості таких установ, лише прискорює процеси цифровізації всієї сфери фінансових послуг у країні.

5. Банківські установи, використовуючи цифрові технології у власній діяльності, покращують надання фінансових послуг своїм клієнтам, прискорюють здійснення розрахунків між ними, мають змогу досить швидко залучати кошти економічних суб'єктів на свої рахунки та видавати позики в режимі онлайн. Загалом це призводить до активізації економічних відносин в країні, більш швидкому отриманню коштів суб'єктами підприємницької діяльності для власного подальшого розвитку [2-3].

Враховуючи окреслене, також можна констатувати і той факт, що банківські установи сьогодні виступають центрами продукування цифрових технологій, які кардинально трансформують сферу фінансових послуг, і тим самим розвивають цифрову економіку, сприяючи як розробці нових технологій, так і експортуючи передові інформаційні інновації для власного розвитку. При цьому поступово використання таких технологій поширюється згодом і на функціонування інших фінансових установ.

Клієнти банківських установ сьогодні змушені також використовувати ті цифрові інновації, які їм пропонують ці установи, для отримання відповідних послуг, що вимагає від них також змін, підвищення цифрової грамотності працівників підприємств та населення. У даному процесі зацікавлені всі економічні суб'єкти, оскільки споживачі фінансових послуг отримують значні переваги від використання сучасних технологій, насамперед, у розрахункових операціях, а комерційні банки мають змогу підвищувати ефективність власної роботи. Саме така ситуація обумовлює частково активний розвиток цифрових технологій у межах ринку фінансових послуг багатьох країн.

Отже, банківські установи відіграють беззаперечно одну з ключових ролей у розвитку цифрової економіки у всьому світі. Така ситуація, на нашу думку, буде продовжуватися і у майбутньому. Сьогодні комерційні банки активно починають використовувати у своїй діяльності нові цифрові технології, до яких варто віднести штучний інтелект, нові способи взаємодії з клієнтами (чат-боти), технології Big Data, надання онлайн-послуг та ін. [1]. Відповідно у майбутньому ці процеси будуть лише продовжуватися та поглиблюватися, проникаючи все більше у систему фінансових відносин, сприяючи подальшому розвитку цифрової економіки.

Список використаних джерел

1. Вовчак О.Д., Гонгало Н.М. Цифрові інновації та їхній вплив на конкурентоспроможність банків. *Вісник університету банківської справи*. 2020. № 3 (39). С. 46-51.
2. Попело О. В., Холявко Н. І., Дубина М. В., Тарасенко А. В. Вплив інноваційно-інформаційних технологій фінансових установ на трансформацію фінансової поведінки домогосподарств. *Проблеми економіки*. 2022. № 1. С. 105-112.
3. Холявко Н., Дубина М., Попело О. Роль штучного інтелекту у розвитку фінансових установ. *Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 квітня 2021 р.). Київ : НАУ, 2021. С. 160-161.

Kravchenko A. O., PhD student in the department of finance, banking and insurance

Scientific supervisors: Dubyna M. V., Doctor of Economics, Professor;

Lytvyn S. V., PhD, Associate Professor

National University "Chernihiv Polytechnics", Chernihiv, Ukraine

ESSENTIAL FEATURE PREVENTING THE DEVELOPMENT OF UNSECURED CONSUMER LENDING IN UKRAINE

In recent years, Ukraine has seen a rapid development of unsecured consumer lending. This trend is due to the emergence of new types of credit products, the growth of their availability for the population and the overall digitalization of the domestic financial sector. Due to the significantly lower level of risk for such loans, compared with other types, banks, with the outbreak of a full-scale war, refocused their lending activities mainly on issuing loans under government guarantees and on short-term lending to individuals, of which unsecured consumer loans are a part [5]. However, in this sector of the credit market of Ukraine there are certain obstacles that pose a threat and do not allow to fully realize the potential of the studied type of lending.

Of course, one of the main obstacles is the current economic situation caused by the consequences of a full-scale military invasion. As of the end of January 2023, about 8 million people left Ukraine. Moreover, 2.75 million of them are people of working age [1]. At the same time, the unemployment rate within the country more than doubled, amounting to 25.5% in 2022 compared to 10.3% in 2021 [2; 4]. This trend is due to the fact that a number of legal entities were forced to reduce the number of their staff or completely stop their activities. It is also important to note the increase in inflation in 2022, which is similar in terms of rates to the level of unemployment. The combination of the factors described above determines, on the one hand, for lenders a decrease in the number of potential borrowers and requires their more stringent verification when making a decision on granting a loan. On the other hand, borrowers in such unfavorable economic conditions risk not being able to pay off their loan obligations.

Another obstacle, closely related to the negative economic situation, is the stringent requirements for potential borrowers on the part of lenders. The factors that lenders take into account when making a decision on issuing a loan include the following: the age of the borrower, his/her work experience, information about his/her current place of work, the size and stability of his/her monthly income, credit history and the presence of outstanding debts. The rigidity of the requirements for the factors indicated above is determined both by the amount of the loan and the type of unsecured consumer loan. For example, direct loans to pay for goods or services are considered less risky than cash loans, and therefore have less stringent requirements for a potential borrower.

A large part of the shadow sector of the Ukrainian economy is another obstacle to the development of the unsecured consumer lending market. Even before the start of a full-scale war in 2021, the shadow sector reached 31% of Ukraine's GDP [7]. In such conditions, there is a large number of workers and entrepreneurs in the country who work unofficially without registration in accordance with the current labor legislation. In addition, there are not isolated situations when properly employed people receive their wages in the form of two parts - official and unofficial. The official one, as a rule, corresponds to the size of the minimum wage, and the unofficial one is the remaining salary, is not reflected in the reporting documents and, accordingly, is not subject to taxation. The situations described above have a negative impact on the types of loans under study, since they do not allow banks to adequately assess the profile of the borrower and his/her creditworthiness, which does not limit the possibility of the latter obtaining the desired amounts or types of unsecured consumer credits.

As an obstacle to the development of the studied type of lending, it is advisable to single out fraud, which has different forms depending on the type of credits. For cash loans or loans to pay for goods or services, forms of fraud such as falsifying documents and providing borrowers with incorrect information about their income, experience or place of work are typical. A special type of unsecured consumer loans are credit cards with which, in addition to the forms described above, there are a large number of forms of fraud. Among the most common are the physical forgery of cards (skimming, shimming), the direct theft of card payment details (phishing, carding) and the use of social engineering techniques (vishing) in order to obtain a referral from the client of the payment data of his/her card. Due to fraud, financial institutions are forced to tighten borrower verification requirements, increase loan application processing times, or increase loan costs due to the introduction of various preventive anti-fraud tools or credit insurance.

In our opinion, the growing popularity of financial companies and their credit products should be considered a dangerous trend in Ukraine in recent years. Their loans are called microcredits and they differ from traditional bank loans in small loan amounts, short terms (usually up to several months), a prohibition on early repayment and large amounts of financial sanctions in case of late loan repayment. An example is the financial company Moneyveo, which reports that their typical loan is 5170 UAH with a maturity of 21 days at 475% per annum [8]. Such loans are threatening, because, given the small amount of loans, they are provided to almost everyone who applies to financial companies, so it is not uncommon for such loans to be received by people who even do not have a stable income [6, p. 57]. As a result of this approach, borrowers run the risk of not paying their obligations on time and receiving large amounts of

financial sanctions, as a result of which their credit history will be damaged, which will prevent them from obtaining a loan from both banking institutions and financial companies in the future. For example, according to a USAID study, the interest rate on microloans in the first half of 2021 was in the range from 164 to 912% per annum, and when using the standard compound interest formula for banks, the rate reached tens of thousands of percent [3]. However, it should be noted that the state authorities of Ukraine promptly assess the risks of such lending, and with the transfer of supervisory and regulatory functions in the field of financial companies to the National Bank of Ukraine, more stringent regulation of this market began. In particular, it was forbidden to change interest rates on loans issued and approved the maximum amount of financial sanctions in case of late payment of the loan.

In general, the study shows that, despite the rapid pace of development of the unsecured consumer lending market, Ukraine still has a large number of obstacles that prevent it from reaching the peak of this development. Often these obstacles are interconnected and go beyond the Ukrainian credit market. That is why, in order to effectively overcome them, coordinated and clear work is needed not only by the state, but also by all economic entities of the country.

References

1. Up to 3 million Ukrainians of working age are abroad - Ministry of Economy. [Online]. – URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/5/692265>.
2. The number of unemployed in Ukraine reaches 2.9 million people - NBU. [Online]. – URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/3/696678>.
3. Microloans: consumer experience. Report on the results of the microcredit market research. April 2021. K.: USAID project “Financial Sector Transformation”. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/04/Payday-Lending-Consumer-Experience_Report-April-2021_ua.pdf.
4. Unemployment rate in Ukraine [Online]. - URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>.
5. Work of Ukrainian banks for 10 months of the war year [Online]. – URL: <https://dia.dp.gov.ua/robotaukra%D1%97nskix-bankiv-za-10-misyaciv-voyennogo-roku/>.
6. The development of the financial services market in the conditions of the formation of the digital economy: a collective monograph / by general. ed. Doctor of Economics, Prof. M. V. Dubyna. – Chernihiv: National University “Chernihiv Polytechnics”, 2022. – 290 p.
7. The shadow sector in Ukraine reaches 31% of GDP for the incomplete year of 2021 [Online]. – URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/10/682262>.
8. Ukrainians take 1.2 million microloans per month [Online]. – URL: <https://forbes.ua/news/ukraintsi-berut-12-mln-mikrokreditiv-na-misyats-khto-zaroblyae-natsomu-rinku-ta-shcho-zagrozhue-industrii-groshey-do-zarplati-10112021-2752>.

Чийпеш Н. М., аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Науковий керівник – **Дубина М. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

Впровадження штучного інтелекту в бізнес-процеси кредитних установ сприяло трансформації ринку кредитних послуг на основі підвищення взаємодії з клієнтами. Системи на основі штучного інтелекту сприяють зменшенню витрат за рахунок підвищення якості прийнятих рішень за допомогою більш ґрунтовно опрацьованої інформації. Крім того, інтелектуальні алгоритми здатні швидше виявляти ознаки шахрайських дій та сумнівну з позиції достовірності інформацію.

Штучний інтелект став невід’ємною частиною ринку кредитних послуг. Кредитні установи активно інтегрують цю технологію у свою діяльність. Основними напрямками використання штучного інтелекту в кредитній сфері є:

1. Кібербезпека та виявлення шахрайства. Щодня банківськими установами здійснюється значна кількість транзакцій, які пов’язані з виконанням клієнтами своїх зобов’язань за кредитними продуктами, використанням кредитних карток. Усе це здійснюється на основі інформації, яка перебуває в інтернеті та у внутрішніх базах фінансових установ, які знову ж таки підключені до мережі. Це призводить до підвищених

ризиків отримання такої інформації шахрайським способом і використання для крадіжки фінансових ресурсів клієнтів. Таким чином, зростає потреба активізувати зусилля банківськими та небанківськими установами з кібербезпеки та виявлення шахрайства. На цьому етапі штучний інтелект може сприяти виявленню потенційних небезпек у втручанні зовнішніх користувачів у внутрішні операційні системи фінансових установ та здійснювати заходи щодо блокування дій шахраїв.

Наприклад, Danske Bank, найбільший банк Данії, запровадив алгоритм виявлення шахрайських дій, щоб замінити свою стару систему їх виявлення на основі правил. Цей інструмент глибокого навчання збільшив здатність банку виявляти шахрайство на 50% і зменшив кількість помилкових операцій на 60 % [5].

2. Чат-боти є одними із найкращих прикладів практичного застосування штучного інтелекту на ринку кредитних послуг. Працюючи 24/7, ці технології мають здатність пропонувати індивідуальну підтримку клієнтам, відповідати на їх питання в режимі онлайн, надавати інформацію про позики, умови кредитних продуктів.

Одним із найкращих прикладів використання чат-бота зі штучним інтелектом є досвід роботи «Еріка» – віртуального помічника Банку Америки [1].

3. Рішення про схвалення кредиту. Кредитні установи почали впроваджувати системи прийняття рішень на основі використання технології штучного інтелекту, що дає змогу приймати більш обдумані та ефективні рішення щодо видачі позик потенційним клієнтам. Такі системи схвалення кредитів на основі штучного інтелекту можуть вивчати поведінку позичальників та одночасно їх кредитну історію з метою визначення їхньої кредитоспроможності [4].

4. Аналіз тенденцій ринку. Штучний інтелект допомагає кредитним установам обробляти великі обсяги даних з метою виявлення сучасних трендів у функціонуванні світового та національних ринків кредитних послуг, частково розробляти сценарії його подальшого розвитку. Передові методи машинного навчання допомагають оцінити ситуацію на ринку та запропонувати нові напрямки здійснення кредитної діяльності [3].

5. Управління ризиками. Зовнішні глобальні фактори, такі як коливання валют, стихійні лиха або політичні кризові ситуації, мають серйозний вплив на функціонування ринку кредитних послуг. У такі нестабільні часи важливо приймати виважені управлінські рішення щодо подальшого розвитку кредитних установ та здійснення ними кредитної діяльності. Аналітика на основі штучного інтелекту може дати достатньо чітке уявлення про те, які процеси будуть відбуватися на ринку кредитних послуг, в окремих галузях національної економіки [2].

6. Автоматизація процесів. Алгоритми автоматизації процесів підвищують операційну ефективність кредитних установ, знижують їх витрати за рахунок автоматизації трудомістких процесів. Це також дозволяє працівникам фінансових установ зосередитися на більш складних завданнях, вирішення яких потребує обов'язкової участі людей. На сьогоднішній день кредитні установи успішно використовують роботизовану автоматизацію процесів для збільшення швидкості транзакцій і підвищення власної ефективності. Наприклад, технологія CoiN від JPMorgan Chase переглядає документи та отримує з них дані набагато швидше, ніж це можуть зробити працівники фінансової установи [6].

Таким чином, штучний інтелект не тільки розширює можливості кредитних установ, автоматизуючи їхню операційну діяльність, але також позитивно впливає на процеси захисту фінансових установ від шахраїв, недобросовісних клієнтів. Сьогодні вже ця технологія є невід'ємною частиною розвитку ринку кредитних послуг і продовжує удосконалюватися. Штучний інтелект дозволяє кредитним установам оптимально використовувати доступні ресурси для підвищення операційної ефективності кредитних установ.

Список використаних джерел

1. Чатбот Erica допоможе клієнтам Bank of America керувати фінансами. URL: <https://hightech.fm/2016/10/25/bank-of-america-bot> (дата звернення: 11.04.2023).
2. Чому штучний інтелект? URL: https://www.ey.com/uk_ua/assurance/why-ai-is-both-a-risk-and-a-way-to-manage-risk (дата звернення: 14.04.2023).

3. Як штучний інтелект застосовується в інвестиційній сфері? URL:<https://psm7.com/uk/technology/iskusstvennyj-intellekt-kak-instrument-dlya-investicij-kak-eto-rabotaet-i-kakie-funkcii-vypolnyaet.html> (дата звернення: 13.04.2023).

4. AI-Driven Credit Risk Decisioning. URL: <https://www.experian.com/blogs/insights/2022/10/ai-driven-credit-risk-decisioning/> (дата звернення: 12.04.2023).

5. Cybersecurity and Fraud Detection in Financial Transactions. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-94590-9_15 (дата звернення: 10.04.2023).

6. What is robotic process automation in finance and banking? URL:<https://itrexgroup.com/blog/rpa-in-finance-banking-use-cases-implementation-expert-advice/> (дата звернення: 15.04.2023).

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Дубина М. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРЕДИТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Світова економічна система постійно еволюціонує, а диджиталізація стала одним з головних трендів останніх років. Цей процес охоплює різні галузі світової економіки, включаючи ринок фінансових послуг. Зараз банки та інші фінансові установи стикаються зі значними викликами, пов'язаними зі зміною попиту клієнтів та появою нових технологій. Ринок фінансових послуг, і зокрема ринок кредитних послуг, перебуває в умовах інноваційного оновлення, трансформації моделей кредитування та інвестування, а також можливостей для накопичення великих обсягів даних про клієнтів та їх швидкої обробки. У сучасному світі кредитна діяльність стала складнішою та більш конкурентоздатною. Банки використовують нові технології, щоб підвищити ефективність своєї діяльності та забезпечити найкращі умови для своїх клієнтів. Такі технології змінюють традиційні сфери діяльності фінансових установ, такі як маркетинг, менеджмент, фінанси, операційна діяльність та управління персоналом. Усі ці елементи діяльності фінансової установи змінилися і продовжують змінюватися під тиском нових, вдосконалених та інноваційних рішень, серед яких провідне місце посідає штучний інтелект [1; 2].

У сфері банківської діяльності було проведено багато досліджень, спрямованих на вивчення таких аспектів як інновація, кредитна інновація, питання підвищення ефективності кредитної діяльності, впровадження новітніх інноваційних систем, пов'язаних з цифровими технологіями в банках, перспективи та переваги використання штучного інтелекту в банківського сектору тощо. Варто звернути увагу на праці наступних дослідників: Й. Шумпетер, К. Фрімен, Ю. І. Грудзевич, М. І. Карлін, В. О. Корнівська, В. Ільчук, К. Скіннер, М. Тегмарк, В. Кротюк, Б. Мільнер, В. Міщенко, Т. О. Шматковська, В. Б. Гітіс, А. Войтович, Б. Кишакевич, К. Ю. Гудкова та інші [1; 2; 3].

На сьогодні єдиного загальноприйнятого вичерпного трактування терміну «штучний інтелект» немає. Одними із найбільш поширених підходів до визначення даної дефініції є такий: штучний інтелект – системи, які можуть навчатися і спроможні замінити в майбутньому інтелектуальними системами людей-експертів та здатність інженерної системи обробляти, застосовувати та вдосконалювати здобуті знання та вміння [3; 4]. До основних складових штучного інтелекту можна віднести: deep learning (прямий маркетинг, управління взаємовідносинами з клієнтами, комерційна діяльність, аналіз даних), computer vision (обробка даних, додатки для автономних транспортних засобів), data science (управління ризиками, фінанси, промислове виробництво, сектор послуг, маркетинг, управління містом, соціальні медіа), machine learning (споживчий аналіз, прогнозування, телекомунікації, інтернет-реклама, мережі комп'ютерного страхування) [4].

Теоретичні напрацювання та практичний досвід показали, що застосування штучного інтелекту ефективно проявляє себе в таких аспектах [3; 5; 6; 7]:

– аналіз кредитної історії клієнта. Банки використовують системи аналізу даних для оцінки кредитної історії клієнта. Система використовує алгоритми машинного навчання для визначення ключових показників, таких як платіжна дисципліна та кількість прострочених платежів, які допомагають банку вирішити, чи надавати кредит клієнту.

– комунікація з клієнтами. Банки використовують чат-боти та інші інтерактивні системи для автоматизації спілкування з клієнтами. В цьому випадку штучний інтелект відповідає на запитання про продукти та послуги банку, надають інформацію про стан рахунків клієнтів і допомагають їм вирішувати проблеми без необхідності контактувати з живим оператором.

– автоматичне прийняття рішень щодо кредитування. Банки можуть використовувати алгоритми машинного навчання для збору та аналізу великих обсягів даних і прийняття автоматизованих кредитних рішень на основі статистичних моделей. Системи штучного інтелекту допомагають банкам приймати кредитні рішення та проводити оцінку ризиків.

– система захисту. Штучний інтелект використовується для захисту банківської системи від шахраїв та кібератак. Системи машинного навчання можуть виявляти аномальну поведінку в мережі, яка може свідчити про кібератаку або інше порушення безпеки. Банки також використовують системи розпізнавання обличчя для ідентифікації клієнтів та захисту їхніх даних.

Визначення ризиків та прийняття рішень на їх основі. Банки використовують системи управління ризиками для виявлення та оцінки ризиків, пов'язаних з кредитуванням. Штучний інтелект використовує аналітику даних та алгоритми машинного навчання, щоб допомогти банкам приймати кредитні рішення, встановлювати процентні ставки та управляти кредитними портфелями з меншим ризиком. Банки можуть використовувати предиктивні моделі для прогнозування потенційного ризику дефолту, тим самим зменшуючи кількість неплатоспроможних клієнтів і знижуючи збитки.

Розглядаючи тему застосування штучного інтелекту в кредитній діяльності банківських установ необхідно розглянути та проаналізувати переваги і недоліки використання цими установами зазначеної технології, адже це допоможе сформулювати більш об'єктивну картину ефективності таких інновацій. У таблиці 1 представлені переваги та недоліки використання штучного інтелекту в кредитній діяльності банківських установ.

Таблиця 1– Переваги та недоліки використання штучного інтелекту в кредитній діяльності банківських установ

Переваги	Недоліки
<u>Зниження ризиків.</u> Штучний інтелект може допомогти банкам знизити кредитні ризики. Системи аналізу даних можуть оцінювати кредитну історію та фінансову спроможність клієнта, виявляти ризики та приймати рішення на їх основі. Це допомагає банкам уникнути дефолтів та інших втрат, пов'язаних з кредитуванням.	<u>Можливість виникнення системних помилок.</u> Штучний інтелект може виявляти несподівані та незвичні ситуації, що підвищує ризик системних помилок. Невідповідне програмне забезпечення, відсутність відповідних алгоритмів і некоректні дані можуть призвести до системних помилок, які можуть мати негативні наслідки, включаючи втрату коштів і порушення прав клієнтів.
<u>Швидкість та точність прийняття рішень.</u> Штучний інтелект допомагає банкам приймати кредитні рішення в режимі реального часу. Автоматизовані системи використовують машинне навчання та інші технології для аналізу великих обсягів даних про клієнтів і можуть виконувати завдання швидше і точніше, ніж люди-оператори.	<u>Необхідність висококваліфікованих спеціалістів для налаштування та підтримки системи.</u> Використання штучного інтелекту в кредитних операціях банківських установ вимагає кваліфікованих фахівців, які можуть встановити та обслуговувати систему. Це може призвести до значних витрат на навчання та підготовку персоналу.
<u>Підвищення ефективності.</u> Штучний інтелект може допомогти банкам спростити процес кредитування та скоротити час, необхідний для розгляду кредитних заявок і прийняття рішень. Це дозволяє банкам ефективніше використовувати свої ресурси та пропонувати клієнтам кращі умови кредитування.	<u>Відсутність «людського чинника».</u> Використання штучного інтелекту може створити відчуття дистанції та відсутності персоналізації. Зокрема, без людського контакту з клієнтами буде важко забезпечити якісне обслуговування та належне усунення проблем.

Джерело: складено авторами на основі [5; 6; 7].

Отже, використання штучного інтелекту у кредитній діяльності банківських установ є перспективним та ефективним напрямком розвитку. Залучення штучного інтелекту може значно підвищити ефективність та точність процесу кредитування, але потребує високої кваліфікації фахівців для налаштування та підтримки системи. Необхідно пам'ятати про можливі ризики та недоліки використання штучного інтелекту в кредитній діяльності, і вживати необхідних заходів для їх запобігання. Рекомендується проводити регулярний моніторинг та аудит систем штучного інтелекту, щоб забезпечити їх ефективну роботу та уникнути можливих негативних наслідків. Крім того, важливо забезпечити надійний захист інформації клієнтів та виключити можливість її несанкціонованого використання або розголошення.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В., Садчикова І. В., Чийпеш Н. М. Концептуальні положення розгляду сутності дефініцій «інновація», «фінансова інновація» та «кредитна інновація». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4(20). С. 320-333.
2. Стащук О. В., Мартинюк Р. Специфіка застосування когнітивних технологій та штучного інтелекту в сучасній банківській діяльності. *Економічний форум*. 2021. № 3/2021.
3. Іваненко Д. Сучасні технології: штучний інтелект в банківській сфері. 2022. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11915/1/142-149.pdf>
4. Кузьомко В. М., Бурангулова В. В. Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32.
5. Барішевська І. В., Сизоненко Ю. С. Штучний інтелект у банківській сфері в умовах глобалізації. 2021. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10484/1/87-91.pdf>.
6. Тейбаш, І. В. Особливості здійснення банківської діяльності в умовах розвитку штучного інтелекту. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «», 24–25 листопада 2022 р. Миколаїв, 2022. С. 78-80.
7. Зверук Л. А., Лисенко Т. С. Управління кредитною діяльністю банківських установ: сутність, практика, напрями вдосконалення. *Кредитно-інвестиційна діяльність банківських установ: теорія, методологія, практика* : монографія. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2019.

Ільчук В. П., доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Устінюк Я. В., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ІТ-ІНДУСТРІЇ

Конкурентоспроможність економіки України у світовому економічному просторі залежить від темпів її інноваційного розвитку, який багато в чому визначається активізацією процесів розробки та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема досягненнями в ІТ-сфері.

Крім того, розвиток ІТ-індустрії суттєво збільшує обсяги експорту, що забезпечує зростання обсягів валютних надходжень до державного бюджету України.

На сьогодні ІТ-індустрія в Україні щорічно нарощує свій потенціал в середньому на 20%, що відбивається на створенні робочих місць не тільки в зазначеній сфері, а й стимулює створення додаткових робочих місць в інших галузях економіки [1].

Як відзначив голова правління асоціації ІТ Україна Тарас Кицмей – «Майбутнє України – це креативна економіка та індустрія знань, де генераторами доходу стають люди, а не основні фонди чи фінансові ресурси. Українській ІТ-індустрії потрібні дві ключові речі, перша – талановиті люди, друга – стабільне регуляторне середовище».

Незважаючи на певні успіхи ІТ-індустрії в Україні обсяги її послуг не в повній мірі задовольняє зростаючі потреби вітчизняної економіки. Крім того, необхідність подальшого нарощування валютних надходжень до бюджету України від послуг ІТ-індустрії та підвищення конкурентоспроможності у цій сфері з країнами Євросоюзу, потребує інвестицій. Особливість інвестиційного попиту ІТ-індустрії полягає в тому, що інвестицій потребують не стільки створення основних засобів, скільки розвиток людського капіталу.

Необхідність стимулювання розвитку ІТ-індустрії в Україні визнана на державному рівні. У Верховній Раді України зареєстровані закони № 3979 «Про заходи щодо стимулювання розвитку ІТ-індустрії в Україні» та № 3933-1 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України (щодо заходів стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій в Україні)».

Саме в ІТ-індустрії відчувається, що наука – це найпрестижніший ресурс країни, який необхідно підтримувати та примножувати, а висококваліфіковані кадри – найцінніший капітал, нарощування якого створює конкурентоспроможну економіку.

Проблеми розвитку ІТ-індустрії в Україні пов'язані з дефіцитом кадрів. Щорічний обсяг спеціалістів в ІТ-сфері, що підготовлюють заклади вищої освіти України становить близько 16 тис. фахівців, при потребі 25-30 тис. Проте Україна ставить перед собою амбітні плани: через 10 років забезпечити експорт ІТ-послуг на 13 млрд. дол. на рік. При цьому кількість ІТ-спеціалістів повинна зрости до 650 тис. осіб [1].

Розвиток ІТ-індустрії стримується рядом проблем, які стосуються захисту об'єктів інтелектуальної власності, низького рівня їх комерціалізації, відсутності створення замкнутого циклу ІТ-технологій, відтоку за кордон ІТ-спеціалістів, низького попиту на ІТ-продукцію в Україні внаслідок обмеженої купівельної спроможності потенційних споживачів, нестабільності податкового регулювання та стимулювання розвитку ІТ-сфери, надмірного податкового навантаження на фонд оплати праці ІТ-компаній і т. ін.

Розв'язання проблем функціонування і розвитку ІТ-індустрії потребує інноваційних підходів до її фінансування, пошуку нетрадиційних джерел фінансових ресурсів, розробки ефективних схем та механізмів щодо задоволення інвестиційного попиту як на поточні потреби, так і на подальший перспективний розвиток, орієнтований на забезпечення лідерства України в зазначеній сфері.

Фінансування розвитку такої наукоємної сфери як ІТ-індустрія, пов'язаною з розробкою інноваційних продуктів з високою доданою вартістю, зі створенням інтелектуальної власності, потребує ретельного пошуку інвестиційних джерел та інвесторів, впевнених як в ефективності своїх вкладень, так і приймаючих на себе можливі ризики інвестування при реалізації наукоємних проєктів. Це стосується венчурних фондів, інших інституційних інвесторів, а також і бізнес-ангелів, що вкладають власні кошти на найбільш ранній стадії реалізації інноваційних проєктів. Вирішення питань інвестиційного забезпечення розвитку ІТ-індустрії може здійснюватись відомими нетрадиційними інструментами, такими як лізинг, форфейтинг, франчайзинг, факторинг, краудфайдинг, які часто застосовуються в інших галузях економіки.

Ефективна фінансова підтримка ІТ-індустрії можлива за умов розміщення відповідних підприємств у складі інноваційних центрів, технопарків, технополісів тощо, де створюються належні умови і надаються певні пільги для розвитку високотехнологічних виробництв.

Стабільність розвитку ІТ-індустрії в Україні потребує постійного нарощування інвестицій, створення ефективних інструментів інвестування, використання як традиційних, так і нетрадиційних фінансових джерел, серед яких стартапи займають вагомe місце. Доцільно також розробляти певні механізми використання коштів іноземних інвесторів, використовувати допомогу міжнародних партнерів, залучати кошти Європейського банку розвитку, Українського фонду стартапів.

Суттєвим стимулом розвитку ІТ-індустрії має бути державна підтримка, яка стосується сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, створення ІТ-кластерів, створення сприятливого інвестиційного клімату для всіх учасників інформаційно-комунікаційного середовища. Цікавим є також урядова ініціатива запровадити для галузі «збір на розвиток людського капіталу» з метою розв'язати головну проблему – дефіцит кадрів.

Пошук і вибір інвестиційних джерел та розробка ефективних механізмів інвестування розвитку ІТ-індустрії дозволить наростити техніко-технологічний та кадровий потенціали в зазначеній сфері й забезпечити високий статус України як країни-експортера високотехнологічної продукції.

Список використаних джерел

1. Ахметова І. А., Надрєєва Л. Л. Регіональні особливості інноваційних підходів до професійного розвитку ІТ-персоналу/ І. А. Ахметова, Л. Л. Надрєєва // Сучасні проблеми науки та освіти. – 2014. – № 5. – С. 362.
 2. Чайковська М. П. Стратегії розвитку ІТ-ринку України в умовах фінансової кризи / М. П. Чайковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2009. – Вип. 35. – С. 132-138.
-

Ільчук В. П., доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Шпомер А. М., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Головним завданням державної економічної політики є реалізація моделі інноваційного розвитку вітчизняного виробництва, створення та розвиток наукоємних галузей, перехід України на шлях економічного зростання. У питаннях оцінки значущості НФУ для зростання економіки України, найбільшу зацікавленість виявляє їх взаємодія з реальним сектором економіки. На сьогодні навіть в умовах поглиблення ринкових засад функціонування економічних суб'єктів НФУ як інвестори в силу існуючих проблем мають обмежений характер. Це пояснюється з одного боку нерозвиненістю фінансової інфраструктури і самих НФУ в Україні, їх незначною інвестиційною спроможністю, а з іншого – значними ризиками інвестування, небезпекою втрати коштів своїх клієнтів, відволікаючи їх на значний термін без гарантії одержання прибутку або їх повернення.

Окремою проблемою виступає фактор довіри потенційних клієнтів до фінансових посередників, які на перших етапах свого становлення та розвитку (90-ті роки минулого століття) зарекомендували себе з негативного боку. Такий стан речей став можливим із-за неналежного інституційного забезпечення функціонування НФУ, коли законодавство характеризувалось як недосконале і нестабільне. Проте їх активність з 2004 року поступово почала зростати, що пояснюється певним удосконаленням чинного на той час законодавства, але динаміка нарощування вартості активів НФУ суттєво не відбилась на збільшенні обсягів інвестування економіки. Не можна однозначно вважати, що активність НФУ залежить тільки від їх прагнення стати активними гравцями на фінансовому ринку. Будь-яка їх активність в плані реалізації інвестиційних намірів стикається з проблемою привабливості їх фінансових інструментів, тобто мова йде про ефективність фінансових інвестицій, яка в свою чергу визначається фінансовим станом та результатами фінансово-господарської діяльності емітентів. Кризовий стан національної економіки є головною проблемою становлення та розвитку фінансового ринку, активності як банківських, так і небанківських фінансових установ в їх діяльності як інвесторів.

Тому в системі «ефективність НФУ - стан економіки» ми маємо взаємний вплив зазначених підсистем, тобто, з одного боку ефективність діяльності НФУ як інвесторів позитивно впливає на розвиток економіки, а з іншого – розвиток економіки визначає прибутковість фінансових інвестицій, що забезпечується привабливістю цінних паперів ефективно працюючих підприємств.

Діяльність НФУ за кордоном показує їх високу ефективність, що пояснюється в першу чергу ефективністю реального сектору економіки. Водночас можна зазначити, що європейський фінансовий ринок зазнавав в процесі свого розвитку певні злети й падіння, що було наслідком проблем саме в реальному секторі економіки європейських країн.

Одна із проблем розвитку НФУ пов'язана з деіндустріалізацією економіки України, коли цілі галузі були знищені внаслідок провальної промислової політики держави. Це призвело до занепаду різних підприємств машинобудування, зокрема автомобільної промисловості, авіаційної, водного транспорту, верстатобудування, сільськогосподарського

і тракторного машинобудування і т. ін. в результаті чого припинили своє існування ряд інвестиційно привабливих підприємств, що негативно позначилось на активності суб'єктів фінансового ринку. Крім того знищення базових галузей економіки негативно відбилась на економічній безпеці та обороноздатності країни.

На сьогодні вже зрозуміло, що економічна незалежність і обороноздатність України можлива тільки за умов її індустріалізації, створення наукоємних підприємств, інноваційного розвитку базових галузей економіки, створення потужної матеріально-технічної бази виробництва. Вже розробляються плани відбудови економіки України, зруйнованої за роки деіндустріалізації і воєнних дій. Ставка робиться на інноваційний розвиток вітчизняного виробництва, що потребує значних інвестиційних ресурсів, в забезпеченні яких важливу роль відіграватиме фінансовий ринок з його активними суб'єктами, серед яких вагомий внесок мають зробити НФУ, як потенційно значущі постачальники фінансових ресурсів у розвиток вітчизняного виробництва.

Інвестиційна діяльність НФУ стосується саме фінансових інвестицій, тобто вкладання коштів в цінні папери, що пов'язана з певними ризиками, особливо якщо кошти інвестуються в акції корпорацій. При цьому величина ризиків фінансового інвестування визначається фінансовим станом емітента та результатами фінансово-господарської діяльності, що в умовах воєнного стану робить проблематичним реалізацію планів інвесторів щодо одержання прибутку. Це ускладнює умови реалізації фінансових інвестицій, що негативно відбивається на діяльності НФУ. Виходячи з того, що ще до введення воєнного стану розвиток НФУ в Україні був незадовільним на сьогодні ця проблема поглибилась і створила нові перешкоди щодо повноцінного їх функціонування і розвитку. Введення воєнного стану в Україні негативно відбилось на ряді чинників, які визначають умови функціонування НФУ, а саме: погіршився макроекономічний клімат; посилились ризики фінансового інвестування; зменшився захист інвесторів у сфері фінансового інвестування; суттєво погіршилися умови функціонування НФУ; знизилась довіра потенційних інвесторів до фінансових установ; суттєво зменшилась кількість емітентів цінних паперів; знизилась ефективність інституційного та інфраструктурного забезпечення функціонування НФУ; зменшилась кількість інвестиційно привабливих фінансових інструментів; знизився платоспроможний попит населення на цінні папери.

Активізація діяльності НФУ багато в чому залежить і від їх поведінки на ринку фінансових послуг, що зумовлює відповідне ставлення до них потенційних клієнтів, формує ступінь довіри до їх намірів стати корисними у вирішенні економічних питань суб'єктів господарювання. Прийняття з 2007 року низки нормативних актів і законів України стосовно діяльності суб'єктів фінансового ринку суттєво вплинуло на діяльність НФУ. Були реалізовані комплексні заходи щодо впорядкування їхньої посередницької діяльності, реалізації нагляду й ефективного контролю за їхніми фінансовими операціями, запроваджені механізми запобігання зловживанням і порушенням чинного законодавства [3]. Проблема довіри до НФУ на сьогодні ще залишається, але їх прагнення до підвищення якості надання фінансових послуг у відповідності з чинним законодавством створює передумови до усунення зазначеної проблеми. Навіть в умовах, які не є сприятливими для розвитку фінансового ринку України, наявності окреслених проблем діяльність НФУ має на меті орієнтацію на запровадження європейських підходів щодо надання фінансових послуг своїм клієнтам відповідно до критеріїв і стандартів ЄС. Це потребує відповідного інституційного забезпечення діяльності НФУ, що має базуватись на нових нормативно-правових актах, які б адаптували вітчизняну правову базу законодавству ЄС. Всебічна допомога з боку ЄС щодо адаптації нормативно-законодавчої бази України у сфері надання фінансових послуг НФУ до європейських стандартів дозволить підвищити рівень інституційного забезпечення діяльності зазначених установ, підвищить ефективність їхньої діяльності як постачальників інвестиційних ресурсів у реальний сектор національної економіки.

Список використаної літератури

1. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг України : монографія / В. П. Левченко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
 2. Науменкова С. В. Підвищення доступності фінансових послуг : актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 20-33.
-

Парубець О. М., доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Подоляк О. Л. аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Діджиталізація як процес обробки й переведення інформації у цифровий формат отримала активний розвиток в різноманітних сферах економічної, фінансової, соціальної, політичної діяльності. В останній час спостерігається тенденція розвитку зазначених процесів і в діяльності страхового ринку України. Використання страховиками цифрових технологій дає змогу: посилити конкурентоспроможність, покращити якість страхових послуг; пришвидшити термін виконання умов страхових договорів; забезпечити фінансову стійкість страхових компаній; досягти диверсифікації страхових послуг та прозорості показників діяльності страхових компаній; збільшити кількість споживачів страхових послуг, забезпечити високий рівень захисту їхніх інтересів і прав; покращити інвестиційну діяльність страхових компаній тощо.

При цьому серед науковців не існує єдиної думки та підходів до визначення сутності терміну «діджиталізація» в діяльності страхового ринку.

Автори роботи [1] зазначають, що діджитал-страхування, поєднує у собі застосування новелізаційних технологій у страховій діяльності, його поширенню сприяють розвиток нових технологій, оптимізація витрат, посилення конкуренції і підвищення вимог споживачів страхових послуг.

Самошкіна І. Д. вказує на те що діджиталізація формує нові вимоги до клієнтів, які зацікавлені у цілодобовому доступі та надані зрозумілої інформації про страховий продукт чи послугу та забезпечує впровадження інновацій індивідуальних послуг, що надаються за допомогою цифрових технологій [2].

На думку Шубенко І. А. діджиталізація являє собою не тільки процес оцифрування інформації та поширення її через сучасні канали телекомунікації, але і процес впровадження нових телекомунікаційних технологій для поліпшення обслуговування клієнтів страхової організації [3].

Діджиталізація сприяє розвитку ринку онлайн-страхування, який почав активно розвиватися в Україні наприкінці 2010 початку 2011 рр. На сьогодні найпопулярнішими видами онлайн-страхування є «Зелена карта», автострахування, медичне та туристичне страхування, страхування майна, на випадок COVID-19.

Розвиток онлайн-страхування має свої переваги і недоліки як для страховиків так і для страхувальників. До основних переваг можна віднести дешевшу вартість оформлення електронного полісу страхування; економію часу на його оформлення; підтримку клієнтів 24/7 в будь якій країні світу; зниження витрат страховиків на утримання офісу, персоналу, друкування договорів страхування; створення електронної бази страхових полісів; неможливість підробки електронного полісу страхування; підвищення якості надання страхових послуг; зменшення впливу людського фактору та випадків шахрайства; зменшення терміну виплати страхового відшкодування; доступ до окремих видів страховок через додаток «Дія»; співпраця страховиків з маркетплейсами дає змогу отримувати постійний потік клієнтів.

Серед недоліків можна виділити наступні: значні витрати на ІТ супровід договору страхування, створення та підтримку веб-сайтів страхових компаній; системи забезпечення безпеки персональних даних страхувальників; витрати на підвищення кваліфікації працівників страхових компаній; складності з дистанційною оцінкою вартості предмету страхування, що в окремих випадках призводить до зниження суми страхових виплат або навпаки їх суттєвої переоплати; обмежений перелік об'єктів онлайн-страхування;

Незважаючи на зазначені недоліки в умовах цифровізації економіки, розвитку електронної торгівлі і комерції, ринок онлайн-страхування має гарні тенденції для подальшого розвитку та впровадження штучного інтелекту, особливо у сфері кіберстрахування [4; 5].

В умовах війни, економічної нестабільності зростають випадки збільшення кіберзлочинів та кількості кібератак з боку хакерів на діяльність державних органів влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій різних форм власності, об'єктів критичної інфраструктури, коштів населення. В умовах воєнних дій, росія веде кібервійну здійснюючи щоденно по 10 і більше атак [6], як масованих так і поодиноких на різні об'єкти. Це потребує посилення кіберзахисту та підтримки цифрової трансформації страхового ринку України в напрямку розвитку такого його сегменту як кіберстрахування. Основним завданням якого повинен бути надійний захист страхувальників від наслідків кібератак і нівелювання кіберризиків. Останні є найбільшими глобальними ризиками, які посилюються в умовах цифровізації національної економіки і фінансового сектору та потребують створення надійної системи страхового захисту.

Список використаних джерел

1. Кнейслер О. Новелізаційні тенденції розвитку страхових компаній в Україні / Ольга Кнейслер, Наталія Спасів, Світлана Король // Світ фінансів. – 2021. – Вип. 2. – С. 106-117.
2. Самошкіна І. Розвиток діджиталізації страхового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-52>.
3. Шубенко І. А. Тенденції діджиталізації на страховому ринку України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 273–279. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-273-279>.
4. Парубець О. М., Сугоняко Д. О., Середюк І. О. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1(6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/183.pdf>.
5. Льчук В. П., Парубець О. М., Сугоняко Д. О. Інноваційні підходи до розвитку ринку кіберстрахування в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6295>.
6. Огляд подій в сфері кібербезпеки, лютий 2023. URL: https://www.mbo.gov.ua/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9A/2023/Cyber%20digest_February_2023_UA.pdf.

Парубець О. М., доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Лаврів А. В. аспірант, кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ БЮДЖЕТНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення економіки України та підвищення рівня добробуту населення буде потребувати значного обсягу бюджетних інвестицій. У бюджетному законодавстві України не дається визначення бюджетних інвестицій. Незважаючи на відсутність законодавчого визначення поняття бюджетних інвестицій, більшість науковців розглядають їх як сукупність бюджетних коштів, що спрямовуються на проекти соціально-економічного розвитку країни.

Так, В. В. Руденко вважає бюджетні інвестиції важливим елементом фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів та необхідною передумовою інвестиційного розвитку держави, наголошуючи на необхідності використання бюджетних інвестицій як стимул економічного зростання в Україні [2].

О. П. Гетманець визначає бюджетні інвестиції як фінансово-правовий інструмент регулювання державної інвестиційної діяльності, що характеризується обсягом коштів встановлених законом, обмеженим у кількості, означеною загальною спрямованістю та публічно-правовою природою, яке здійснюється за рахунок виділення бюджетних коштів на визначені цілі, досягнення яких націлено на отримання соціально-економічного ефекту та пропонує внести зазначену дефініцію до ст. 2 Бюджетного кодексу України [3].

О. А. Ліснічук пропонує під терміном «бюджетні інвестиції» вважати всі капітальні видатки, що спрямовуються на матеріальні та нематеріальні активи, а також видатки на фінансування конкретного інвестиційного проєкту, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету [4].

Особливої актуальності питання залучення бюджетних інвестицій як коштів бюджетів, що спрямовуються на відновлення майна державної та комунальної форм власності набувають у період післявоєнного відновлення економіки України. Такі інвестиції вкладаються не з метою отримання прибутку, а для досягнення бюджетної, соціальної, економічної, екологічної ефективності.

Найбільших збитків від воєнних дій в Україні зазнали об'єкти житлового фонду та інфраструктури, особливо транспортної та енергетичної. Одним з основних напрямів використання бюджетних інвестицій є транспортно-дорожнє господарство, яке забезпечує розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, внутрішнє переміщення вантажів і пасажирів, удосконалення логістичних маршрутів і має безпосередній вплив на стан економічної і фінансової системи держави.

Умовою отримання бюджетних інвестицій є укладення договору державного контракту на виконання будівельних робіт, модернізацію, реконструкцію, виконання проектних робіт тощо.

Процес надання і використання бюджетних інвестицій ускладнюється тривалістю бюрократичних процедур, відсутністю досвіду або небажанням органів державної влади і місцевого самоврядування приймати відповідні рішення стосовно виділення коштів із державного або місцевих бюджетів, наявністю корупційних схем, нецільовим використанням виділених бюджетних коштів, відсутністю відповідного контролю у випадку неосвоєння виділеної суми коштів та повернення її назад до бюджетів того чи іншого рівня.

Система надання бюджетних інвестицій потребує удосконалення, особливо на рівні місцевих бюджетів, коли кошти спрямовуються у вигляді капітальних вкладень в об'єкти комунальної форми власності.

Російська агресія проти України спричинила масштабні руйнування, у зв'язку з цим виникає потреба у визначенні чітких пріоритетів у реалізації проєктів післявоєнного відновлення України. При цьому забезпечити відновлення пошкоджених об'єктів за рахунок бюджетних інвестицій, враховуючи сучасний стан державного і більшості місцевих бюджетів, буде досить проблематично без іноземної допомоги. На сьогодні основними напрямками іноземної допомоги (окрім військової) є фінансова, технічна та гуманітарна допомога.

Враховуючи євроатлантичні та євроінтеграційні наміри України, значний обсяг бюджетних інвестицій буде необхідно спрямувати у проєкти, спрямовані на максимальне наближення до європейських стандартів ведення бізнесу, подолання корупції, реформування фінансової, бюджетної та податкової систем, відкладати реалізацію таких проєктів на невизначений час, особливо тих, які були започатковані ще у довоєнний період, з економічної і фінансової точки зору недоцільно.

У липні 2022 року в Лугано (Швейцарія) проходила міжнародна конференція з відновлення України, на якій були присутні представники понад 40 країн світу й близько 20 міжнародних організацій. На конференції обговорювався запропонований Україною план відбудови, на попередню суму 750 млрд доларів США. За результатами конференції були

сформульовані наступні принципи надання допомоги Україні, а саме: партнерство; спрямованість на реформи; прозорість, підзвітність, верховенство права; демократична участь; залучення багатьох стейкхолдерів; гендерна рівність та інклюзія; сталий розвиток [5].

Бюджетні інвестиції в Україні мають здійснюватися з урахуванням міжнародної допомоги і доповнювати її, особливо у напрямку створення умов для відродження національної і регіональної економік та підвищення їх конкурентоспроможності. Розподіл бюджетних інвестицій має здійснюватися за вищенаведеними принципами, визначеними на конференції в Лугано. З урахуванням того, що бюджетні інвестиції мають здійснюватися у різних формах з бюджетів різних рівнів, то до розподілу бюджетних коштів мають бути залучені також і місцеві органи влади, які краще розуміють потреби громад.

Іноземна фінансова допомога в основному спрямована на території, які найбільше постраждали від військових дій. За рахунок бюджетних інвестицій необхідно забезпечити також розвиток територій, які практично не постраждали від військових дій, але потребують реалізації пріоритетних для подальшого розвитку національної або місцевої економіки проектів розбудови інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України. Закон від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Руденко В. В. Бюджетні інвестиції як важливий елемент фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів в країнах ЄС і в Україні. *Управління змінами та інновації*. 2022. № 3. С. 19-26. URL: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2022-3-4>.
3. Гетманець О. П. Бюджетні інвестиції як інструмент фінансово-правового регулювання державної інвестиційної діяльності. *Форум Права*. 2021. № 2 (67). С. 54-61. URL: http://forumprava.pp.ua/files/054-061-2021-2-FP-Getmanets_8.pdf.
4. Ліснічук О. А., Гавриш В. С. Активізація бюджетних інвестицій, спрямованих на економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6(11). С. 460-464.
5. Конференція у Лугано: Принципи і умови міжнародної допомоги з відбудови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3523261-konferencia-u-lugano-principi-i-umovi-miznarodnoi-dopomogi-z-vidbudovi.html>.

Парубець О. М., доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дуброва Ю. А. аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах постійної зміни внутрішнього і зовнішнього середовища виникають нові загрози і виклики фінансовій безпеці на рівні територіальних громад. Враховуючи це тема дослідження присвячена виявленню причинно-наслідкових зв'язків, існуючих та потенційних загроз, джерел та механізмів виникнення загроз фінансовій безпеці на рівні територіальних громад України в умовах війни є особливо актуальною і своєчасною.

Складовими фінансової безпеки територіальних громад є бюджетна, податкова, інвестиційна, боргова, також виділяють безпеку суб'єктів господарювання і місцевого населення. Розглянемо виклики і загрози по кожній складовій фінансової безпеки на рівні територіальних громад України. Існує тісний взаємозв'язок між фінансовою безпекою територіальних громад і фінансовою безпекою держави. Особливо цей взаємозв'язок відчутний при розгляді бюджетної і податкової безпеки як складових фінансової безпеки на рівні держави і територіальних громад.

Головним викликом для бюджетної системи України, зокрема місцевих бюджетів у 2022 р. була війна і впровадження воєнного стану. Адаптуватися до нових загроз органам місцевого самоврядування вдалося завдяки ефективності проведення в попередні роки

реформи фінансової децентралізації спрямованої на забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів і збільшення обсягів власних місцевих фінансових ресурсів, формування об'єднаних територіальних громад. Завдяки цьому у 2022 році доходи місцевих бюджетів перевищили видатки на 70,8 млрд гривень і були виконані з профіцитом на відмінну від державного бюджету, який був дефіцитним. Одним із показників оцінки бюджетної безпеки є частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів), яка у 2022 році зросла до 24,4 %, що є одним з найвищих показників протягом багатьох минулих років. У 2022 році до загального і спеціального фондів місцевих бюджетів надійшло 555,1 млрд гривень, з них найбільшу питому вагу склали податкові надходження 393,5 млрд грн, або 70,9%, всіх надходжень. При цьому частка офіційних трансфертів становила 25 %, або 398,1 млрд грн, що на 46,2 млрд грн, або 13,1 % більше у порівнянні з 2021 роком [1].

Згідно з даними, опублікованих на сайті Міністерства фінансів України [2], у 2022 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 398,1 млрд грн, що більше на 46,2 млрд грн або 13,1 % у порівнянні з 2021 роком. Виконання доходів місцевих бюджетів за доходами залежало від близькості громад до районів проведення воєнних дій. У зв'язку з цим зміни до рішення про місцеві бюджети на рівні територіальних громад, особливо наближених до районів проведення бойових дій протягом 2022 р. вносилися по декілька десятків разів. Зменшення доходів спостерігалось на території громад Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей.

Натомість умовно безпечні області України до яких належать Львівська, Житомирська, Закарпатська, Волинська, Хмельницька, Чернівецька, Івано-Франківська за рахунок перенесення бізнесу з більш небезпечних регіонів та внутрішньо переміщених осіб змогли забезпечити приріст своїх доходів у діапазоні від 42 до майже 32 відсотків.

Значні зміни у 2022 р. відбулися у структурі видаткової частини місцевих бюджетів. Видатки загального фонду місцевих бюджетів збільшилися 9,3 млрд гривень або 2,2 % у порівнянні з попереднім роком, натомість видатки спеціального фонду зменшилися на 110,9 млрд грн або 63,5 %. Зростання видатків загального фонду обумовлено насамперед збільшенням видатків на такі статті, як забезпечення територіальної оборони, а також першочергових потреб в умовах війни. У структурі видаткової частини місцевих бюджетів першочерговими були видатки на освіту, виконання загальнодержавних функцій, економічну діяльність, житлово-комунальне господарство [1].

Податкова безпека на рівні територіальних громад була забезпечена в основному за рахунок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який відповідно до Бюджетного кодексу України у визначеній частині зараховується за тим чи іншим видом місцевих бюджетів. У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2022 рік ПДФО становив 68,4 %. Приріст становить 60,0 млрд гривень або 28,3 % у порівнянні з попереднім роком. В основному він був забезпечений збільшенням нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів та зростанням податку з доходів військовослужбовців. Незначну питому вагу в доходах місцевих бюджетів займали місцеві податки і збори, зокрема частка єдиного податку склала 11,8 %, плати на землю 7,4 %, податку на майно 1,8 % [2].

Стан боргової безпеки на рівні місцевих бюджетів не викликає занепокоєння. У 2022 році видатки на обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань місцевих бюджетів становили 2,2 млрд грн, що на 0,6 млрд грн або 36,5 % більше в порівнянні з 2021 роком. Для відновлення економіки постраждалих від воєнних дій територій громад необхідно залучити значну суму коштів. Одним із варіантів є розвиток ринку місцевих запозичень і використання інструментів фінансового інжинірингу [1; 3; 4].

Соціально-економічний розвиток громад буде потребувати значного обсягу інвестицій. Привабити інвесторів, бажаючих вкладати в розвиток громад в умовах проведення активних бойових дій досить складно. Для покращення інвестиційного клімату на рівні територіальних громад треба перш за все провести картування їх активів,

викладати інформацію для інвесторів на сайтах громад, розробити інвестиційні проекти, бізнес-плани та інвестиційні паспорти громад. Підвищити рівень інвестиційної безпеки на рівні громад можливо завдяки створенню відповідних преференцій у вигляді зниження орендної плати за користування об'єктами комунальної власності, надання податкових преференцій, подолання корупції на місцях.

Війна в Україні негативно позначилась на діяльності суб'єктів господарювання і рівні життя місцевих мешканців. Скорочення бізнесу, перенесення його в більш безпечні регіони або повне закриття призвели до зростання рівня безробіття, скорочення заробітних плат та викликали зростання видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Передусім на рівні територіальних громад необхідно створити умови для розвитку малого і середнього бізнесу, забезпечити умови для повернення тимчасово переміщених осіб, особливо молоді, відшукувати можливості для відновлення і розвитку молодіжного житлового будівництва, об'єктів соціальної інфраструктури.

Досягнення фінансової безпеки територіальних громад потребує розробки єдиної методики її оцінки; обґрунтування в стратегії розвитку громад можливих викликів і загроз фінансовій безпеці та напрямів і методів їх мінімізації, проведення постійного моніторингу за змінами зовнішнього і внутрішнього середовища, підвищення довіри і розвитку взаємодії між органами місцевого самоврядування, представниками місцевого бізнесу і мешканцями громад.

Список використаних джерел

1. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.
2. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/Довідка_оновлена_на_сайт_за_2022_рік.pdf.
3. Парубець О. М., Забаштанський М. М. Використання інструментів фінансового інжинірингу як основи розвитку територіальних громад. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4(28). С. 210-216.
4. Parubets O. M., Wojko O. V., Sugonyako D. O. Development of municipal lending system based on the use of modern information technologies. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 3 (15). Pp. 113-118.

Парубець О. М., доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Тищенко О. І., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Питання удосконалення управління місцевими фінансовими ресурсами були важливим напрямом проведення реформи фінансової децентралізації в Україні й набули особливої актуальності в умовах війни. Непоправна шкода та значні збитки нанесені землям, природним ресурсам, що перебувають у комунальній формі власності. Значних пошкоджень і руйнувань зазнали об'єкти критичної, виробничої, фінансової, житлово-комунальної, соціальної інфраструктури територіальних громад. На їх відновлення і відбудову необхідна значна сума фінансових ресурсів і часу.

За оцінками Київської школи економіки загальна сума збитків станом на лютий місяць 2023 року склала 143,8 млрд доларів США, з них від руйнувань житлового фонду - 53,6; об'єктів інфраструктури -36,2; агропромислових підприємств і земельних ресурсів - 8,7, лісів - 4,5 млрд доларів США тощо [1].

Перед місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування стоять завдання пошуку нових джерел формування місцевих фінансових ресурсів та оптимізації управління існуючими ресурсами.

В економічній літературі не має єдиного підходу стосовно визначення сутності і складових елементів місцевих фінансових ресурсів.

У більшості наукових робіт під місцевими фінансовими ресурсами розуміють сукупність фондів грошових засобів, які створюються в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та спрямовуються на економічний і соціальний розвиток територіальних громад [2; 3].

У роботі [4] зазначено, що місцеві фінансові ресурси поділяються на фінансові ресурси територіальних громад, які формуються і використовуються для забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку та фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, завдяки яким відбувається формування дохідної і видаткової частини місцевих бюджетів, створюються цільові фонди органів місцевого самоврядування, реалізуються регіональні й місцеві цільові програми, втілюються напрями місцевої фінансової політики. На думку авторів, об'єднання фінансових ресурсів територіальних громад і органів місцевого самоврядування у складі місцевих фінансових ресурсів дає змогу підвищити фінансовий потенціал територіальних громад та рівень їхньої фінансової безпеки.

Автори робіт [5-7] під фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування розуміють сукупність фондів грошових засобів, коштів та інших надходжень згідно з чинним законодавством, які надходять у розпорядження цих органів для виконання покладених на них функцій і завдань.

Управління місцевими фінансовими ресурсами здійснюється відповідно до норм міжнародного й національного законодавства. Важливою складовою місцевих фінансових ресурсів є кошти місцевих бюджетів. Для оптимізації дохідної і видаткової частини місцевих бюджетів необхідно впроваджувати партисипативне, гендерно орієнтоване, екологічне бюджетування, а також бюджетування орієнтоване на результат. Зазначені види бюджетування, будучи інструментами бюджетного менеджменту, спрямовані на планування і розробку місцевих бюджетів за активної участі мешканців громад в бюджетному процесі; врахування потреб чоловіків та жінок різних соціальних груп і вікових категорій, особливо при визначенні видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення; співставлення витрачених бюджетних коштів з отриманими результатами [4; 8; 9].

Дієвим напрямом удосконалення управління місцевими фінансовими ресурсами територіальних громад з метою покращення їх фінансового забезпечення є використання інструментів фінансового інжинірингу, а саме бюджетних, кредитних, інвестиційних [10].

Післявоєнна відбудова місцевої економіки буде потребувати переходу громад на інвестиційно-інноваційну модель розвитку і відповідно формування нової інвестиційної стратегії, спрямованої на фінансове забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах обмеженості власних фінансових ресурсів. Саме за допомогою використання вищезазначених інструментів фінансового інжинірингу можливо збільшити фінансові можливості територіальних громад, впроваджувати на їхньому рівні виробничі, фінансові, соціальні інновації, що дасть змогу досягти балансу місцевих та приватних інтересів і розвинути муніципально-приватне партнерство.

Загострення диспропорцій у соціально-економічному розвитку громад потребує внесення змін до Податкового кодексу України, зокрема в напрямку надання самостійності органам місцевого самоврядування у встановленні переліку місцевих податків і зборів, виходячи з наявності об'єктів оподаткування, створення спеціальних економічних зон з пільговим режимом оподаткування для відновлення підприємств, що постраждали внаслідок воєнних дій, а також розвитку суб'єктів малого і середнього бізнесу, покращення інвестиційного клімату в громадах.

У підсумку можна зазначити, що управління місцевими фінансовими ресурсами територіальних громад у сучасних умовах повинно базуватися на використанні методів стратегічного, вартісноорієнтованого, антикризового управління місцевим соціально-економічним розвитком та передбачати забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування, підвищення рівня життя мешканців громад, розвиток міжтериторіального і транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. У KSE назвали суму збитків інфраструктурі України за рік повномасштабної війни. URL: <https://www.slovoaido.ua/2023/03/22/novyna/ekonomika/kse-nazvaly-sumu-zbytkiv-infrastrukturi-ukrayiny-rik-povnomasshtabnoyi-vijny>.
2. Євдокімова М. О. Місцеві фінанси : навч. посіб. Харків : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2014. 343 с.
3. Місцеві фінанси у схемах і таблицях : навч. посіб. / М. А. Гапонюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. Київ : КНЕУ, 2010. 600 с.
4. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О. М. Парубець. В. П. Ільчук, Д. О. Сугоняко. Чернігів : 2020. 344 с.
5. Місцеві фінанси : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.
6. Муниципальні фінанси : навч. посіб. / О. П. Кириленко та ін. ; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль : Астон, 2015. 360 с.
7. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / Асоціація міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.
8. Парубець О. М. Проблеми впровадження партисипативного бюджетування в Україні та напрямки їх вирішення. *Публічне управління та сучасний менеджмент в інформаційному суспільстві* : колективна монографія / за заг. ред. О. В. Михайловської. Київ : Кондор, 2019. С. 179-185.
9. Парубець О. М., Сугоняко Д. О., Парубець М. С. Дослідження впливу реформи фінансової децентралізації на стан місцевих бюджетів України. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5593.17>.
10. Парубець О. М., Забаштанський М. М. Використання інструментів фінансового інжинірингу як основи розвитку територіальних громад. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4(28). С. 210-216.

Шкильов Д. Д., здобувач вищої освіти гр. АСД072-22

Науковий керівник – **Парубець О. М.**, доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВАЛЮТНОГО РИНКУ ТА РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ

Динамічна цифровізація суспільних відносин разом з розширенням доступу до мережі Internet та спрощенням телекомунікацій обумовили серйозні трансформації також і у фінансовій сфері. Останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток ринку криптовалют, котрі позиціонуються як альтернатива традиційним валютам з принципово іншою філософією.

Виникнення криптовалют та стрімке зростання капіталізації їх ринку до колосальних масштабів [1,2] можна порівнювати з шоком на фінансовому ринку. Є враження, що людство не повною мірою усвідомило масштаби змін фінансової сфери та економічних відносин (а, можливо, і суспільства загалом), які були запущені фактом успішної незалежної емісії інструменту, що стрімко набуває визнання як засіб платежу серед досить широкого кола суб'єктів господарювання. Останній висновок підтверджується тією розгубленістю, що спостерігалася серед державних фінансових регуляторів приблизно з 2014-2015 років, та різноспрямованістю державних політик щодо криптовалют, яка спостерігається і досі та варіюється від повної заборони до державної підтримки [3; 4].

Незважаючи на те, що криптовалюти офіційно не визнаються як валюти, фіатні гроші чи фінансові інструменти, вони фактично використовуються суб'єктами господарювання в перелічених іпостасях. Наукові праці щодо дослідження природи валюти та валютного ринку дозволяють пов'язувати офіційне невизнання криптовалют виключно з відставанням юридичної практики [5, с. 14].

За умов відсутності єдиного наукового та юридичного підходу, доцільним для подальших досліджень видається ідентифікувати ті відмінності, які існують між ринком криптовалют та ринком традиційних валют. При цьому пошук відмінностей слід вести

передусім у сутнісно-змістовній площині, залишаючи зовнішнім відмінностям у механізмах здійснення обміну або ринкових тенденціях роль емпіричних свідчень внутрішньої, принципової не ідентичності цих ринків або навпаки – їх подібності.

Передусім вбачається логічним виявити відмінності мотиваційної складової учасників зазначених ринків. У якості еталонної щодо ринку традиційних валют приймемо позицію, згідно з якою валютним ринком обслуговується в першу чергу міжнародний платіжний оборот між суб'єктами різних країн, а також здійснюється узгодження їх інтересів [5, с. 22]. З метою конкретизації інтересів суб'єктів валютного ринку розглянемо його функції [5, с. 26]:

1) забезпечення своєчасного здійснення міжнародних розрахунків – *ринкоутворююча функція – першопричина його існування;*

2) регулювання валютних курсів – *функція ціноутворення, притаманна всім вільним ринкам;*

3) страхування валютного та кредитного ризиків – *можливості хеджування в рамках ринку;*

4) забезпечення проведення валютної політики держави – *ця функція пов'язана з регуляторною надбудовою над ринковим механізмом, котра створюється державою;*

5) отримання прибутку учасниками ринку у вигляді курсових різниць – *спекулятивна складова, притаманна вільним ринкам;*

6) диверсифікація валютних резервів – *комплексне поєднання перших п'яти функцій з акцентом на інтересах тримачів валютних портфелів у певному часовому горизонті.*

Розглядаючи наведений перелік функцій через призму базових принципів філософії криптовалют, можемо ідентифікувати першу відмінність ринків, що розглядаються в рамках даного дослідження. Одними з таких принципів для більшості криптовалют є анонімність суб'єктів та максимальне дистанціювання від впливу держави. Тож, врахування інтересів держави лежить за межею базових підвалин ринку криптовалют. На підтвердження такого висновку варто навести приклад невдалої спроби поширення на криптобіржу Binance механізму міжнародних санкцій [6]. Щоб отримати висновки щодо подібності/відмінності ринку валют та криптовалют за іншими функціями, необхідно розглянути емпіричні дані про обсяги торгів на них та обсяги розрахунків з використанням відповідних активів.

Порівняння обсягів торгів світового валютного ринку із сумами транскордонних платежів за товари й послуги засвідчує, що протягом 2016-2022 років більше чверті (26 %-28%) операцій спот-сегменту валютного ринку здійснювалися саме для обслуговування платежів [7, 8]. Аналогічне порівняння даних про торгівлю та платежі домінуючим наразі криптоактивом вказує на те, що у 2021 році на обслуговування платежів було спрямовано не більше 4% операцій купівлі-продажу Bitcoin [9; 10].

Зазначене дозволяє зробити висновок про відмінності мотивації учасників валютного ринку та ринку криптовалют. Очевидно, що серед останніх найбільш поширеним мотивом ринкової активності досі залишаються спекулятивні очікування, а криптовалюта сприймається передусім як фінансовий актив, а не платіжна одиниця. Слід врахувати однак, що криптовалютна сфера розвивається динамічно, становлення відповідних активів як засобу платежу тільки розпочалося, а його темпи є досить стрімкими.

Функціонування ринку криптовалют з початку його становлення пережило декілька потрясінь. На діяльність зазначеного ринку у 2023 р. впливають екзогенні і ендогенні фактори основними серед яких є погіршення інвестиційного клімату, банкрутство криптобіржі FTX, зростання відсоткових ставок в більшості країн тощо. Таким чином діяльність ринку криптовалют опосередковано впливає на фінансову систему, зокрема світову і викликає необхідність реформування структури світової фінансової архітекtonіка під впливом процесів цифровізації і впровадження штучного інтелекту [11; 12].

Враховуючи вищенаведене можливо зробити наступні висновки стосовно основних відмінностей функціонування валютного ринку та ринку криптовалют, які полягають у наступному:

- валютний ринок є централізованим і контролюється органами державної виконавчої влади та центральними банками, натомість ринок криптовалют є децентралізованим, його діяльність не контролюється урядом і фінансовими установами;
- діяльність валютного ринку законодавчо врегульована на відміну від ринку криптовалют, де після прийняття Закону України «Про віртуальні активи» 17 лютого 2022 року він не набрав чинності через необхідність внесення відповідних змін стосовно особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами;
- валюта є законодавчо визнаним засобом грошового обігу країни та способом платежу, криптовалюта не є різновидом валюти й не виступає загальноприйнятим у торговельно-сервісних мережах законним засобом платежу;
- операції на валютному ринку можуть здійснювати особи, що досягли повноліття, на ринку криптовалют вікові обмеження відсутні;
- при здійсненні операцій з валютою можуть статися помилки під впливом людського фактору, помилки при операціях з криптовалютою неможливі по причині використання штучного інтелекту і сучасних комп'ютерних технологій;
- валюта як інструмент валютного ринку гарантована державними активами, криптовалюти – ні;
- різниця в підходах до класифікації валюти за статусом та сферою застосування, криптовалюти в залежності від її видів – біткоіни, альткоіни, стейблкоіни;
- валютні ризики в основному пов'язані з втратою купівельної спроможності валюти і підлягають страхуванню, ризики криптовалюти - з втратою електронного ключа, кібератаками, фішингом, значними коливаннями вартості, невизначенністю стосовно оподаткування операцій з криптовалютою.

Список використаних джерел

1. Шкильов Д., Парубець О. Проблематика дослідження розвитку ринку криптовалют в сучасних умовах. *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Science: Development and Factors its Influence»* (December 26-28, 2022). Amsterdam, Netherlands. С. 70-73.
2. Парубець О. М., Шкильов Д. Д. Дослідження сучасного стану та проблем розвитку ринку криптовалют в Україні. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Вінниця, 16 грудня, 2022 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 46–48.
3. Єпіфанова Н. Криптовалюта: товар, засіб платежу, можливо, об'єкт інтелектуальної власності? *Юридична газета*. – 02 листопада. – 2017 р. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriptoalyuta-tovar-zasib-platezhu-mozhlivo-obekt-intelektualnoyi-vlasnosti.html>.
4. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptoalyut-v-ukrayini>.
5. Дзюблюк О. В., Пруський О. С. Організаційно-економічний механізм функціонування комерційних банків на валютному ринку. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 296 с.
6. Криптові біржа Binance анулювала санкційні ліміти для росіян. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/04/19/104333168/>
7. McGuire P. Triennial Central Bank Survey of foreign exchange and Over-the-counter (OTC) derivatives markets in 2022. URL: <https://www.bis.org/statistics/rpfx22.htm?m=2677>.
8. Zilter P. 6 Big Trends In The Cross-Border Payments Industry For 2022. URL: <https://finfan.vn/News/6-big-trends-in-the-cross-border-payments-industry-for-2022-3011>.
9. Global Cryptocurrency Charts. URL: <https://coinmarketcap.com/charts>.
10. Харламов П. Отака тепер валюта. Як влаштований ринок криптоактивів і яка його роль у фінансовій системі. URL: <https://mind.ua/publications/20253236-otaka-teper-valyuta-yak-vlashtovaniy-rinok-kriptoaktiviv-i-yaka-jogo-rol-u-finansovij-sistemi>.
11. Парубець О. М., Сугоняко Д. О., Середюк І. О. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1(6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/183.pdf>.
12. Парубець О. М., Дубина М. В., Забаштанський М. М. Світова фінансова архітектоніка: сучасний стан та напрями реформування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 8. С. 22–26.

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Парубець О. М.**, доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Платіжний баланс являє собою статистичний звіт, у якому обліковуються зовнішньоекономічні операції країни. Зазначений документ дає змогу оцінити економічний стан країни та ефективність розвитку її світогосподарських зав'язків і є одним з основних при прийнятті рішень міжнародними фінансовими інститутами стосовно надання фінансової допомоги для стабілізації платіжного балансу та подолання його дефіциту. В Україні складання платіжного балансу було започатковано з 1993 р. На сьогоднішній день платіжний баланс складається на основі як міжнародного так і національного законодавства, зокрема це вимоги 6-го видання “Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції” Міжнародного валютного фонду (МФВ) за 2009 р., “Керівництва для укладачів і користувачів статистики зовнішнього боргу” МВФ, 2013 р. Відповідальність за складання і публікацію статистики платіжного балансу покладено на Національний банк України, який у цьому процесі взаємодіє з Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Державною службою статистики України, Державною митною службою України та іншими органами державної виконавчої влади. У Законах України «Про Національний банк України» та «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань діяльності Національного банку України» наведено визначення платіжного балансу як «сукупності економічних операцій, які проводяться між резидентами та нерезидентами за певний період часу. У зазначеному документі відображаються операції з товарами, послугами, первинними та вторинними доходами, операції, пов'язані з фінансовими вимогами і зобов'язаннями щодо інших країн світу» [1; 2].

На стан платіжного балансу України впливають як ендогенні, так і екзогенні фактори. основними серед яких є воєнні дії, інфляційні коливання, зміна курсу національної валюти, зростання обсягів міжнародної грантової та гуманітарної допомоги; скорочення експорту, зростання витрат українців за кордоном тощо. Війна проти України позначилися не тільки на зниженні експортно-імпортного потенціалу, зростанні дефіциту зведеного платіжного балансу, але й позначилися на зниженні ефективності національної і світової фінансової систем, викликавши необхідність трансформації світової фінансової архітектури [3].

Як зазначають автори роботи [4] в умовах воєнного стану проблеми збереження довоєнних показників зовнішньої торгівлі загострюються через блокаду портів, зміну руху грошових та фінансових потоків між резидентами та нерезидентами України, порушення транспортно-логістичних маршрутів. Тому дослідження та моніторинг платіжного балансу України мають велике значення в системі координації національної економіки в умовах війни.

Стан платіжного балансу визначає динаміку валютних резервів країни, впливає на вибір інструментів валютної політики та валютного регулювання, дозволяє прогнозувати розвиток фінансового ринку країни. Динаміка та обсяги прямих і портфельних інвестицій можуть бути використані для оцінки інвестиційного клімату країни [5,6].

Зведений платіжний баланс України за 2022 рік мав дефіцит в розмірі 2,9 млрд доларів США, у порівнянні з профіцитом у розмірі 487 млн доларів США в 2021 році. Профіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2022 році становив 8,6 млрд доларів США, що складало 5,8 % від ВВП, порівняно з дефіцитом 3,9 млрд доларів США, що становило 1,9 % від ВВП у 2021 році. Профіцит сформувався в основному завдяки отриманню грантів від міжнародних партнерів і скороченню виплат за інвестиційними доходами [7; 8; 9].

Не зважаючи на зростання експорту товарів і послуг на 34,3% та імпорту на 33,4% у 2021 році, у 2022 році спостерігаємо зменшення експорту цієї категорії на 29,9% та імпорту на 3,9 %. Основним чинником зменшення експорту товарів стало скорочення експорту

чорних та кольорових металів, зменшення експорту продовольчих товарів. Прослідковується зменшення послуг на 12,1 %, та зростання імпорту в 1,8 рази. Імпорт послуг збільшився за рахунок витрат осіб, які виїхали за кордон через війну, і короткострокових мігрантів. Серед основних чинників зменшення експорту послуг є скорочення транспортних послуг, послуг із переробки матеріальних ресурсів та інших послуг [7; 8; 9].

Обсяги приватних грошових переказів у 2022 році зменшилися на 6,8 % та становили 13.1 млрд дол. США. Заробітна плата, яку українці отримують із-за кордону, скоротилася на 23,9 %, інші приватні перекази, що надійшли через офіційні канали, зменшилися на 2,1 %. Загалом офіційними каналами надіслано на 12,9 % переказів менше, ніж у 2021 році, тоді як потік через неформальні канали збільшився на 1,8 % порівняно з 2021 роком. Чисте кредитування зовнішнього світу в 2022 році (сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом) становило 8,6 млрд дол. США (за 2021 рік чисте запозичення становило 3.9 млрд дол. США) [7; 8; 9].

Спираючись вищезазначені дані, можемо виділити загрози платіжному балансу для України (табл. 1).

Таблиця 1 – Загрози для платіжного балансу України

Прямі	Непрямі
Дефіцит торговельного балансу	Стійкість світової економіки
Кризи валютного ринку	Політична нестабільність
Збільшення зовнішнього боргу	Диспропорційний розвиток регіонів
Зменшення експорту певних видів товарів	Зменшення інвестицій
Збільшення імпорту певних видів товарів	Міграційні процеси
Збільшення витрат на оборону	Зменшення туристичного потенціалу
Руйнування інфраструктури та зменшення виробничого потенціалу	Витрати на відновлення інфраструктури та виробничого потенціалу

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 3].

Отже, роблячи висновки, можна сказати, що аналіз показників платіжного балансу України під час воєнного стану надає змогу виявити значні відхилення деяких показників з головною метою сформування важливих заходів для мінімізації загроз економічній та фінансовій безпеці країни. Пом'якшенню негативного впливу воєнних дій на стан платіжного балансу України сприяла ефективна грошово-кредитна і валютна політика НБУ та заходи. Які були розроблені й реалізовані на рівні інших органів виконавчої влади.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України. Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page#Text>.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань діяльності Національного банку України. Закон України від 19 жовтня 2021 року № 1811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1811-20#n9>.
3. Парубець О. М., Дубина М. В., Забаштанський М. М. Світова фінансова архітектура: сучасний стан та напрями реформування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 8. С. 22–26.
4. Оксанич М. Р., Маслій О. А. (2022) Дослідження торговельного балансу України в умовах війни. Сталій розвиток: виклики та загрози в умовах воєнного стану. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Полтава, НУПП. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/10735>.
5. Грубляк О. М. (2023) Основні вектори змін платіжного балансу України. Науковий журнал «Economic synergy», випуск 1(7). URL: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-14>.
6. Пашко В. В. (2020) Платіжний баланс та шляхи його збалансування. Вісник СІТ ННІ бізнесу і менеджменту ХНТУСГ (вип. 2 /2020). URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/7602/1/visnik-snt_nni-bm_hntusg_-2_2020-110-113.pdf.
7. Платіжний баланс України (аналітична форма) за 2021–2022 роки. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/2022>.
8. Державна служба статистики України. Офіційний електронний ресурс. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
9. «НБУ: дефіцит зведеного платіжного балансу за 2022 рік - \$2,9 млрд». Інтернет-портал про фінанси та економіку «Finbalance». Офіційний електронний ресурс. URL: <https://finbalance.com.ua>.

Буряк Л. М., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201
Науковий керівник – **Парубець О. М.**, доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ОСОБИСТОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Фінансове планування є невід'ємною складовою життя кожної людини. Особливої актуальності фінансове планування на рівні домогосподарств набуває в умовах війни. Спад економіки, руйнування житлового фонду, інфраструктури, скорочення бізнесу, втрата робочих місць призводять до погіршення фінансового становища домогосподарств і зниження рівня їх життя і доходів.

Однією із основних складових фінансового планування життя є планування особистого (сімейного бюджету). Складання особистого (сімейного) бюджету, аналіз доходів та витрат є необхідними умовами стабільного існування домогосподарств, контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів, формування і реалізації заощадливої поведінки [1].

В наш час для складання особистого фінансового плану недостатньо просто визначити ціль та слідкувати за співвідношенням доходів і витрат, необхідно враховувати особливості воєнного стану та планувати свій бюджет відповідно до ситуації в країні. Наприклад, раніше для формування фінансового особистого плану, оптимальним терміном був рік. Оцінюючи сьогодишню ситуацію, можна впевнено сказати, що рік це занадто великий період для передбачуваності. Підходящим терміном для планування особистого (сімейного) бюджету є три місяці, максимум шість. При цьому необхідною умовою є щомісячне переглядання особистого фінансового плану та, за необхідності, внесення корективів в залежності від зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Ще однією особливістю планування особистого (сімейного) бюджету в сучасних умовах є необхідність його перегляду в умовах інфляції та девальвації національної валюти. Саме під впливом інфляційних коливань та зміни курсу національної валюти спостерігається зростання цін на продукти харчування, товари та послуги, що призводить до зростання витрат домогосподарств при незмінних доходах та зміни структури споживчого кошика.

Особистий (сімейний) бюджет в умовах воєнного часу потребує впровадження режиму економії. Зекономити можливо переглядаючи свої витрати, купуючи продукти харчування на оптових ринках або по акціях, одяг, взуття на сезонних розпродажах. При цьому є витрати які домогосподарство несе при будь-яких умов це оплата комунальних послуг, сплата за користування кредитом, навчання, охорона здоров'я, страхування тощо і зменшити їх практично не можливо. Економія на зазначених витратах неможлива або недоцільна, оскільки в подальшому може призвести до ускладнення зі здоров'ям, не отриманням достатнього рівня освіти та професійних навичок, виникненням різноманітних ризиків. Тому особистий (сімейний) бюджет потрібно планувати так, щоб фінансових ресурсів було достатньо для покриття обов'язкових платежів [2].

Обов'язковою умовою при складанні особистого (сімейного) бюджету є відкладання визначеної суми коштів у вигляді резервів або заощаджень, тобто формування так званої «фінансової подушки». Відповідно до існуючих правил здійснення заощаджень домогосподарства обирають більш підходящий для себе варіант враховуючи специфіку формування їх доходів і напрямків витрат. Якщо раніше існувала думка, що розмір «фінансової подушки» повинен становити ту кількість фінансів, якої б вистачило на 6-12 місяців життя. То в умовах воєнного часу зазначають, що розмір заощаджень повинен дорівнювати сумі витрат домогосподарств, які вони здійснюють на протязі 3-6 місяців.

Значний вплив на стан особистого (сімейного) бюджету здійснюють емоційні витрати, коли покупки робляться не планово, а під впливом емоцій. В умовах війни емоційний стан домогосподарств не є стійким і постійно змінюється під впливом подій, отриманих новин, які суттєво впливають на прийняття необґрунтованих і спонтанних фінансових рішень. І саме завдяки чіткому плануванню особистих або сімейних витрат можливо уникнути зайвих витрат і емоційних покупок [2; 3].

Ефективне планування особистого (сімейного) бюджету потребує підвищення рівня фінансової грамотності і фінансової інклюзії домогосподарств, а також їх обізнаності в сфері змін, що відбуваються у фінансовому середовищі. В умовах війни значна кількість домогосподарств були змушені покинути свої домівки, втратили своє майно, здоров'я, близьких. На фоні відсутності сформованих фінансових традицій, навичок розробки особистого (сімейного) бюджету, власної фінансової поведінки більшість домогосподарств не мають «фінансової подушки» і є залежними від зовнішньої фінансової і матеріальної допомоги [4].

Домогосподарства, які постраждали від воєнних дій повинні знати, де вони можуть отримати необхідну допомогу в разі непередбачуваної ситуації. І тут особливу увагу необхідно приділити розвитку цифрової фінансової інклюзії для покращення рівня доступу домогосподарств до цифрових фінансових послуг. В умовах зростання випадків фінансового шахрайства, кібератак які швидко поширюються в цифровому суспільстві, необхідно створення відповідної цифрової фінансової інфраструктури та системи захисту прав споживачів цифрових фінансових послуг, які в свою чергу повинні базуватися на міжнародних, зокрема європейських стандартах надання, моніторингу та оцінки ефективності скоординованих стратегій розвитку цифрової фінансової інклюзії домогосподарств [5-9].

У підсумку необхідно зазначити, що більшість з наведених аспектів фінансового планування на рівні домогосподарств використовувалися для формування особистого (сімейного) бюджету й у мирні часи, але зараз вони трансформувалися відповідно до обставин воєнного часу й необхідності розвитку цифрових фінансових технологій. У зв'язку з цим підвищення рівня фінансового добробуту домогосподарств України потребує розвитку цифрової фінансової інклюзії, розробки дієвих стратегій на державному і місцевому рівнях спрямованих на підвищення рівня фінансової, бюджетної, податкової, цифрової грамотності домогосподарств.

Список використаних джерел

1. Парубець О. М. Напрями підвищення фінансової грамотності населення України в умовах невизначеності і ризику. *The XII th International scientific and practical conference «Advancing in research and education»*. December 07-10, 2020 La Rochelle, France. Pp. 109-111.
2. Планування бюджету під час війни: як зробити, щоб воно працювало? URL: <https://uniqa.ua/blog/planuvannya-byudzhetu-pid-chas-viyni-yak-zrobiti-schob-vo-no-pratsyovalo>.
3. Що таке емоційні витрати та як їх контролювати: поради. Режим доступу. URL: <https://newsyou.info/2023/04/shho-take-emocijni-vitrati-ta-yak-%D1%97x-kontrolyuvati-poradi>.
4. Парубець О. М., Садчикова І. В., Кальченко О. М., Тарасенко О. О. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 1/1. С. 11-16.
5. Парубець О. М., Садчикова І. В., Кальченко О. М., Тарасенко О. О. Тенденції та детермінанти ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств країн Європейського Союзу. *The 8 th International scientific and practical conference “Modern directions of scientific research development”* (January 26-28, 2022) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2022. Pp. 945-94.
6. Парубець О. М., Садчикова І. В., Кальченко О. М., Тарасенко О. О. Стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення країн Європейського Союзу. *The 5 th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects”* (February 6-8, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 652-655.
7. Парубець О. М., Кальченко О. М., Садчикова І. В., Тарасенко О. О. Взаємозв'язок фінансової інклюзії та фінансової безпеки в країнах ЄС в умовах цифровізації. *Modern aspects of modernization of science: status, problems, development trends* : Materials of the 29th International Scientific and Practical Conference February 7, 2023, Teplice (Czech Republic). Pp. 460-466.

8. Parubets O., Kalchenko O., Sadchykova I., Tarasenko O. Current trends in digitalization of households' finances in EU countries. *II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research»*. January 26 – 27, 2023. Toronto. Canada. Pp. 32-34.

9. Парубець О. М., Кальченко О. М., Садчикова І. В., Тарасенко О. О. Досвід країн Європейського Союзу в напрямку розвитку цифрової фінансової інклюзії. *II International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research»*. January 26 – 27, 2023, Toronto. Canada. Pp. 32-34.

Колоток М. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, гр. МФК-221
Науковий керівник: **Парубець О. М.**, доктор економічних наук,
професорка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЖЕРЕЛА І НАПРЯМИ ФІНАНСУВАННЯ ВИТРАТ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РОЗМІНУВАННЯМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Для ефективного функціонування будь-якої територіальної громади важливим є можливість використання нею наявних природних ресурсів, розташованих на її території, зокрема це ліси, луки, поля, родючі землі тощо. Громада використовує всі ці об'єкти як ресурси для заготовлення дров, збирання дикорослих рослин, грибів та ягід, вилову риби, випасання тварин тощо. Варто зазначити, що для особливо економічно вразливих громад наявність таких ресурсів є вагомою частиною доходів. Також важливим для територіальних громад є наявність родючих ґрунтів, які використовуються на вирощення культурних рослин, зокрема злакових культур, баштанних рослин (кавунів та гарбузів), пасльонових рослин (картоплі та помідорів) тощо. Проте наявність воєнних дій призводить до втрати природних цінностей громад, що в свою чергу несе негативний вплив на економічний стан країни в цілому.

Землі України зазнають нищівного впливу воєнних дій ще з 2014 року, коли бойові дії почали розгортатись на сході держави – через застосування важкого озброєння та мін вже тоді певна частка земель стала непридатною до вирощування врожаю. У 2022 році розпочалось повномасштабне вторгнення РФ на Україну внаслідок якого замінованими стали не лише східні області, а й північні та південні, де найбільше вирощують сільськогосподарських культур та де зосереджена найбільша частка лісів. Через російсько-українську війну країна є лідером з забруднення територій вибухонебезпечними предметами: з 2014 року по сьогодні постраждало 30 % усієї площі України, що становить 150-180 тис. км², враховуючи ті території, які на сьогодні є де окупованими та ті, де бойові дії ще тривають. За оцінками багатьох експертів, на розмінування всіх територій знадобиться більше п'яти років, з врахуванням того, що ДСНС вже було вилучено 326 тис. вибухонебезпечних предметів та три тони вибухівки [1].

Мінування великої частини території призводить до виключення з обігу лісових площ та сільськогосподарських угідь, погіршення якості ґрунтів, зниження рекреаційної значущості ландшафтів, гибелі рослин, тварин тощо [2], а також це може призвести до ерозії ґрунтів та вичерпання запасу поживних речовин в них. Крім цього родючі землі забруднюються важкими металами, зокрема свинцем, стронцієм, нікелем, титаном та кадмієм. Наявність в ґрунтах високого рівня таких токсичних речовин робить його небезпечним та непридатним для сільськогосподарського використання, а вживання продукції, вирощеної на таких землях несе велику шкоду для здоров'я людей. Те ж саме стосується й водоймищ, оскільки деяка кількість вибухонебезпечних предметів знаходиться в річках та морях. Крім цього, також страждають ліси, зокрема підвищується ймовірність настання пожеж, а доступ громадян до них частково або повністю заборонений. Саме тому розмінування земель становить високе значення для кожної територіальної громади, територія яких піддалась такому забрудненню, оскільки це фактором стримування розвитку громад.

Для знешкодження мінного забруднення територій громад було прийнято Закон України «Про протимінну діяльність в Україні», де прописано таку процедуру як гуманітарне розмінування – комплекс заходів, спрямований на ліквідацію небезпек, які пов'язані з вибухонебезпечними предметами та включає в себе обстеження територій, складання карт, виявлення та знешкодження цих предметів, складання документації, маркування та передачу очищеної території [3]. Це насамперед стосується таких областей як Чернігівська, Київська, Сумська, Дніпропетровська, Миколаївська, Запорізька, Черкаська, Харківська та Херсонська – тобто ті області, які були безпосередньо окупованими. На сьогодні держава не виділяє коштів на гуманітарне розмінування, здебільшого воно фінансується за рахунок міжнародних організацій, наприклад, The Halo Trust, Данська Рада у справах біженців (DRC), Швейцарський фонд протимінної діяльності (FSD), а також за рахунок коштів вкладають українських неурядових операторів: "Demining Solutions", "ГК груп", "Асоціація саперів України" та інші. Окремі громади вже отримали такі послуги, проте й досі залишаються замінованими 470 тис. гектарів землі, оскільки такий спосіб є досить довготривалим, складним та високовартісним – розмінування 1 км² коштує 3-4 \$ [4]. До того ж пріоритетними громадами для гуманітарного розмінування є ті, які мають певні вказівки від Національного органу з питань протимінної діяльності та у яких є наявними пропозиції від місцевої влади. Враховуючи високу вартість послуг гуманітарного розмінування, територіальним громадам важливо залучити кошти на фінансування витрат, які пов'язані зі знешкодженням вибухонебезпечних предметів.

Одним із таких способів є залучення коштів потенційних інвесторів, зокрема вигідним є вкладання коштів в агропромисловість. Такий варіант інвестицій є привабливим, оскільки Україна багата на родючі землі, має сприятливі відповідні кліматичні умови та розвинене сільськогосподарське машинобудування. Щоправда є певні ризики, оскільки воєнні дії все ще тривають на території держави, частина необхідного обладнання знищена та є наявні проблеми з логістикою та вивозом зерна закордон.

Ще одним варіантом боротьби з замінуванням земель є закупівля агродронів, які здатні не лише виявляти вибухонебезпечні предмети, а й обробляти та удобрювати поля без участі транспортних засобів, які можуть підірватись на міні або посприяти детонації бомб, що буде нести загрозу навколишньому середовищу. Для впровадження такої технології необхідно безпосередньо закупити такі дрони. Залучити кошти громади можуть через гранти, пов'язані з відновленням постраждалих територіальних громад внаслідок військової агресії. Прикладом є гранти від Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», де одним із пріоритетним напрямків фінансування є розвиток виробництва, цифрових та торгових можливостей. Сума гранту коливатиметься від 600 000 грн до 1 200 000 грн, що буде достатньо для закупівлі декількох штук для громади (вартість одного агродрону на ринку приблизно 500 тис. грн) [5].

Ще одним варіантом залучення коштів є залучення кредиту від Європейських кредитних інституцій, зокрема це Європейський банк реконструкції та розвитку, а також Європейський інвестиційний банк, який фінансує життєздатні проекти як у державному, так і у приватному секторах [6].

Отже, для територіальних громад розмінування територій є пріоритетним напрямком розвитку, оскільки це буде сприяти відновленню їх економічного, фінансового, інвестиційного та екологічного потенціалу, що в умовах післявоєнного відновлення місцевої економіки є особливо важливим.

Список використаних джерел

1. Україна – найбільш замінована країна світу: скільки української території забруднено мінами [Електронний ресурс] / Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/02/infografika/bezpeka/ukrayina-najbilsh-zaminovana-krayina-svitu-skilky-ukrayinskoyi-terytoriyi-zabrudneno-minamy>.
2. Кустовський Є. О. Трансформація рослинного покриву як наслідок військових дій. *Екологічні наслідки військових дій* : зб. матеріалів науково-практичної конференції. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 84-88.

3. Про протимінну діяльність : Закон України від 25.04.2019 року № 2642-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text>.

4. Десятки років та мільярди доларів. Коли розмінують українські поля та міста? Електронний журнал «Економічна правда». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/7/697737/>

5. Гранти від Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України». Національний центр суспільної інформації «ГУРТ». URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/86017/>

6. Бочі А., Поворозник В., Шилепницький П. Де знайти гроші сільським громадам: перспективи і можливості фінансування міжнародними донорами. Київ: МЦПД, 2015. 52 с.

Kolotok M. O., student of higher education, 1st year, MFC-221

Scientific supervisors: Kholiavko N. I., Doctor of Economic Sciences (Ed. D.), Professor

Lytvyn S. V., Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

ADVANTAGES AND THREATS OF USING CRYPTOCURRENCIES

The impact of the financial and economic crisis of 2008 on the state of the monetary system is felt by many countries of the world to this day. Onerous remittances, lack of adequate financing for enterprises, low financial literacy of the population, low level of income - all this reduces the level of efficiency of the state's financial sector.

The financial crisis is the reason for the rapid devaluation of the dollar, which in turn led to a significant reduction in the income of the population, inflation, and bankruptcy of households. Due to this, public confidence in the US dollar began to fall rapidly, and this became the main impetus for the creation of new currencies. Also, the answer to all these negative factors was the improvement of the financial system due to globalization, the rapid development of digitalization, namely the development of new IT technologies and the development of computerization. In that period, cryptocurrency appeared as a challenge to traditional currencies, the trust in which began to fall as a result of the financial and economic crisis [1].

Despite the relative novelty of cryptocurrency, today it is possible to count about 100 of its varieties. The most famous and popular type of cryptocurrency is Bitcoin, which is actually not only an innovative payment system, but also the first virtual currency. Bitcoin was introduced in 2009 by an anonymous developer who called himself as Satoshi Nakamoto [10]. The peculiarity of this type of cryptocurrency is its limitation: there are only 21 million of them, which makes Bitcoin the most expensive cryptocurrency, since the rest are unlimited in number.

Inspired by the experience of the first cryptocurrency, which has already managed to gain popularity, quite a number of developers also began to try to create new ones. Most of the newly created types of cryptocurrencies did not gain the same momentum and popularity in the world as Bitcoin (until 2015, when Vitaly Buterin created Ethereum). The currencies that were created after Bitcoin (altcoins) were not much different from it, they had the same characteristics: anonymity of operations, electronic format of purchase and sale, protection from inflation, quotations on online exchanges, etc. The only difference between altcoins is either the speed of transactions or the use of a certain coding algorithm.

From a technical point of view, all cryptocurrencies are inextricably linked to the concept of blockchain, as they are created on the basis of this technology. Blockchain is a register of information about transactions between agents, where each transaction is a separate block that contains all the data of each stage of the transaction [3; 7]. The features of this technology are confidentiality, reliability, protection from fraudsters, safety and transparency. The use of blockchain technology to work with cryptocurrencies also gives them the above-mentioned features.

One of the problems that cryptocurrency can successfully solve is cross-border transactions. Traditional methods of transferring funds abroad are significantly burdensome due to the high number of intermediaries in this process, including banks. Each of the intermediaries must approve the transaction, which makes the process of payment lengthy. In addition, each intermediary charges a commission. In response to the mentioned shortcomings and difficulties,

cryptocurrencies are updated, using which funds are transferred without intermediaries. The advantages of this method of calculation include low commissions, the immediacy of the transaction, the absence of currency restrictions (for example, when transferring, the recipient will receive the same cryptocurrency that the sender sent, and not the currency that is equivalent to the local one, as is the case with a normal transaction). The disadvantages of such a transfer of funds are that some cryptocurrencies are prone to price fluctuations, so when withdrawing it into money, the amount of the transaction may become smaller than what was sent [9]. However, this problem can also be solved by transacting with coins that have a 1:1 ratio to fiat currencies.

Currently, in many countries there are already a large number of money exchangers for cryptocurrencies, which include crypto exchanges, P2P platforms, crypto machines, online exchanges, etc. This, in turn, further simplifies the process of sending funds abroad. In this context, we consider it appropriate to note the experience of RippleLabs, which created the Ripple blockchain project as an alternative to the existing SWIFT transaction system. This payment platform has its own coin for making the transfer called XRP, but the main feature of "Ripple" is the fast processing of transactions: 1500 pieces per second [9]. The number of companies like RippleLabs, which create their own blockchain projects and issue their own coins on crypto-exchanges, is growing rapidly every year.

It is worth noting that not only cross-border transactions are simplified when using cryptocurrency, this also applies to ordinary daily payments. In recent years, there has been a tendency to use electronic money with the help of bank cards, which greatly simplifies the payment process, compared to the use of paper money. In addition, cryptocurrency can also be used as a means of payment for goods and services in electronic format. The first country to recognize cryptocurrency (Bitcoin) as a means of payment was El Salvador [8]; the first purchase of a physical product with Bitcoin was in 2010 by a man named Laszlo Heintz, who purchased 2 pizzas for 10,000 BTC (US\$40) [5]; the international fast food chain McDonald's accepts Bitcoin as a means of payment in the city of Lugano in Switzerland [6]; in Argentina, the crypto-exchange Binance together with Mastercard launches a crypto-card to pay for goods and bills [4].

Cryptocurrency can be an effective tool for solving the problem of financing small businesses, which often do not have enough funds for development at the initial stages of activity. In particular, we are talking about one of the methods of fundraising based on cryptocurrency - ICO (Initial Coin Offering). The principle of ICO operation is that the company places the primary crypto-coins at a low price, hoping that if the business is successful, the value of these coins will increase significantly, thus the company will make a profit, and investors will be able to sell the already purchased coins at a higher price. Also, many startups, in case of rapid growth, offer their products or services to investors who have invested in their coins.

The world's first ICO was conducted by the IT company "Mastercoin" (now "Omni") in 2013, as a result of which it managed to attract 5 million dollars [11]. Another interesting case is the "Storj" project, which collected \$30 million in investments in a week, and an innovative browser called "Brave" collected \$35 million in just 30 seconds [11]. The record holder is the startup "Status", which was able to bring its developers more than 100 million dollars [11].

From the very beginning of the creation of cryptocurrency, it was considered a new way to make payments for goods and services, transfer money abroad or within the country, but a considerable number of people consider them purely as a method of investment. It is worth noting that such an investment is very unstable and even speculative, therefore, in order to earn on cryptocurrencies, it is necessary to spend a lot of time studying them in as much detail as possible, so as not to lose the invested funds in the future. Potential investors are attracted by a fairly high possible profit, but even for experienced investors, knowledge about investments alone will not be enough, since there are many ways to invest money in cryptocurrency. The most famous of them include buying coins, investing money in cryptocurrency companies, investing in cryptocurrency-oriented funds, depositing funds, participating in ICOs, etc.

Therefore, investing in cryptocurrency is quite attractive as there are good chances of getting high returns if you follow a certain strategy. Additionally, as of 2022, there were 10,000 coins in existence [2], some priced at less than \$1. The popularity of this direction of using cryptocurrency is confirmed by statistics on the number of people who own cryptocurrency in different countries of the world (Fig. 1).

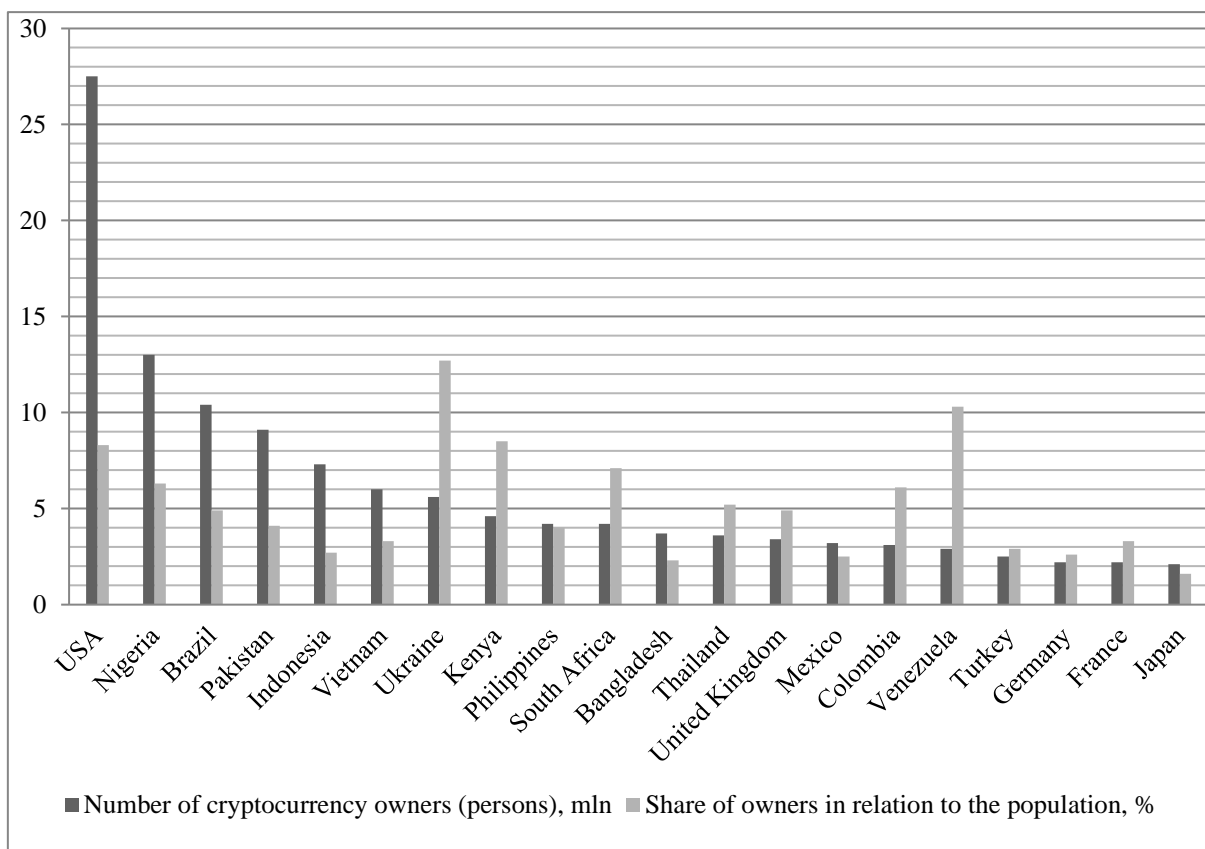

Fig. 1. Ranking of countries by the number of cryptocurrency owners, 2021
Source: compiled by the author based on [8].

From the data in Fig. 1, it can be seen that the top five in terms of the number of cryptocurrency owners include such countries as India, the USA, Nigeria, Brazil and Pakistan. In 39 countries, the share of owners is between 2% and 5%, this is, in particular, Great Britain, Poland, Canada, Germany, etc. Instead, countries such as Japan, France, Switzerland, New Zealand have a share of cryptocurrency ownership between 1 % and 2 %. Some countries did not make it into this ranking at all, such as China, Mongolia, Afghanistan and a large number of African countries, because in most of these countries the use of cryptocurrency is prohibited by law. Ukraine took the 8th place in terms of the number of people who own cryptocurrency, but in terms of the share of these owners in relation to the total population, our state ranks first in the world.

A detailed analysis of the state of cryptocurrency development in Ukraine shows that it is not very developed, but it is not an outsider either. In 2022, the Law “On Virtual Assets” [6] was adopted, which actually legalized cryptocurrency on the territory of the state, but despite this, so far payments or payments for goods and services can only be made using the national currency. Nevertheless, the demand for cryptocurrency in Ukraine is growing, as can be seen from Fig. 1. So far, the country is not attractive enough for foreign investors in terms of the cryptocurrency market, however, in our opinion, this is temporary.

Given the high relevance of cryptocurrencies, it should be emphasized that their active introduction into the financial sector brings a number of threats and may have negative effects. The emergence of Bitcoin has contributed to the revival of so-called "black" online markets, where weapons, drugs and other illegal goods can be anonymously purchased with

cryptocurrency. In addition, the high level of anonymity and confidentiality provides opportunities for terrorist financing. Transactions in cryptocurrencies are disguised, which makes them capable of financing transnational terrorist activities and global criminal structures.

It is also worth noting that the growth of payments in cryptocurrency often contributes to the increase in the level of tax evasion. First, there is no limit to how many wallets a single user can have, and all transactions are completely confidential. Secondly, the approach to using such electronic money allows users to bypass all financial intermediaries. Thus, the government cannot control payments made in cryptocurrency. From this, we can conclude that in order to avoid the negative impact of cryptocurrency on the financial sector, governments need to work on an effective legal framework for its regulation.

In conclusion, we think it is appropriate to emphasize the fact that the development of cryptocurrency in the country is impossible without reliable and effective legislative regulation. Due to its absence, cryptocurrency can be used as a tool for tax evasion or as a means of carrying out transactions on the "black" market, which entails a considerable negative impact on the life and well-being of the country's population. Along with this, there are a number of countries for which the use of Bitcoin is not acceptable at all and they will not invest resources in regulating the cryptocurrency market.

Therefore, it cannot be said unequivocally that cryptocurrency has only a negative or only a positive impact on the financial market or the national economy. Its correct and effective regulation will reduce the likelihood of its use for prohibited purposes, and all its positive impact on the financial sector will only contribute to its further growth.

References

1. Batrakova, T. I., Turubarova, Ya. O. (2018). Kryptovaliuta v sviti: stan, rehuliuвання ta perspektyvy [Cryptocurrency in the world: state, regulation and prospects]. *Ekonomichni studii – Economic studies*, 3(21), 69–72 [in Ukrainian].
2. Investytzii u kryptovaliutu: yak vybraty monetu i shcho potribno znaty pered tym, yak vkladaty hroshi [Investing in cryptocurrency: how to choose a goal and what you need to know before investing]. *Internet-vydannya «MC.today»* (May 16, 2022). URL: <https://mc.today/uk/investitsiyi-u-kryptovalyutu/>
3. Kolotok, M. O. (2021). Osoblyvosti zastosuvannya tekhnolohii Blokchain u roboti finansovykh ustanov [Peculiarities of using Blockchain technology in the work of financial institutions]. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv – Collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference of Young Scientists and Students*, Kyiv, 2021, 64–66 [in Ukrainian].
4. Kryptovaliutna birzha Binance vypustyla vlasnu platizhnu kartku u spivpratsi z Mastercard [Cryptocurrency exchange Binance has launched its own payment card in cooperation with Mastercard]. *Internet-vydannya «No worries»* (August 5, 2022). URL: <https://noworries.news/kryptovalyutna-birzha-binance-vypustyla-vlasnu-platizhnu-kartku-u-spivpraczi-z-mastercard>.
5. Naidorozhcha pitsa v istorii: na shcho vystachyt 10 tysiach bitkoiniv u Bitcoin Pizza Day [The most expensive pizza in history: what would 10,000 bitcoins cost in Bitcoin Pizza Give]. *Ukrainske internet-vydannya «Obozrevatel»* (May 22, 2022). URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/cryptocurrency/najdorozhchypitsa-v-istorii-na-scho-vistachyt-10-tisyach-bitkoiniv-u-bitcoin-pizza-day.htm>.
6. Pro virtualni aktyvy [On virtual assets]. № 2074-IX (February 17, 2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
7. Kholiavko, N. I. (2021). Suchasni informatsiini tekhnolohii v roboti finansovykh ustanov [Modern information technologies in the work of financial institutions]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, 152–161 [in Ukrainian].
8. Chastka vlasnykiv kryptovaliuty v Ukraini – naibilsha u sviti [The share of cryptocurrency owners in Ukraine is the largest in the world]. *Ukrainske internet-vydannya «Slovo i dilo»* (October 13, 2022). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kryptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti>.
9. Chomu varto zdiisniuvaty transkordonna platezhi, vykorystovuiuchy kryptovaliutu [Why should you make cross-border payments using cryptocurrency?]. *Servis obminu kryptovaliut «Binance»* (March 25, 2021). URL: <https://www.binance.com/uk-UA/blog/all>.
10. Shcho take Bitcoin? (BTC) [What is Bitcoin?]. *Ministerstvo finansiv Ukrainy* (November 6, 2022). URL: <https://minfin.com.ua/ua/currency/crypto/bitcoin>.
11. Shcho take ICO? [What is ICO?]. *Internet-vydannya «Bankchart»*. URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/scho_take_ico_.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Волошин Д. М., здобувач ступеня доктора філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

Сучасний світ неможливо уявити без технологій, які дозволяють підвищувати ефективність роботи підприємницьких структур та покращувати якість життя людей. Нові технології непинно змінюють фінансову сферу, створюють виклики та завдання для фінансових посередників, які пов'язані з необхідністю адаптуватися до нових тенденцій і залишатися конкурентоспроможними, що знаходить відображення у розробці тактичних і стратегічних цілей і планів розвитку.

На сьогодні у фінансовому секторі національної економіки вже знайшли застосування такі інноваційні технології, що забезпечують швидкість, ефективність та безпеку фінансових операцій, як блокчейн, Інтернет речей, розумні (смарт)-контракти, штучний інтелект.

Блокчейн (Blockchain) - це розподілена база даних, яка зберігає інформацію у вигляді блоків, кожен з яких містить дані, хеш попереднього блоку та мітку часу, що забезпечує безпеку та недоступність для змінення даних вже записаних у блоках, які зв'язані між собою ланцюжком [3]. Застосування блокчейн технології забезпечує надійність та безпеку фінансових транзакцій та мінімізує ризики фальсифікації даних. Крім того, використання фінансовими посередниками блокчейну сприяє підвищенню ефективності їхньої роботи та зменшенню витрат на операції зі зменшенням кількості посередників у ланцюгу операцій.

Мережа різних пристроїв, які можуть обмінюватися даними між собою, без прямого втручання користувача розкривають зміст поняття «*Інтернет-речі*» (*Internet of Things (IoT)*) / Відповідно впровадження технології IoT у фінансовий сектор економіки створило можливості збирання даних про користувачів та їх поведінку і дозволило фінансовим посередникам пристосовуватись до потреб споживачів фінансових послуг [2]. Наприклад, банківські установи можуть використовувати дані з моніторингу активності користувача банківських послуг для розуміння того, яких фінансових продуктів вони потребують та формування відповідних персональних пропозицій таких послуг.

Розумні контракти (Smart Contracts) - це програми, які можуть автоматично виконувати договірні умови, без потреби в проміжній особі [1]. Розумний контракт здатен замінити класичні контракти, що вимагають юридичних послуг для виконання, оскільки може забезпечити автоматизоване виконання угоди без посередництва. У фінансовому секторі, розумні контракти можуть допомогти зменшити витрати на операції, у тому числі, на юридичні послуги, підвищити ефективність процесів, точність та надійність угод, а також зменшити ризик шахрайства, оскільки умови контракту будуть виконуватись автоматично без можливості зміни будь-якою стороною процесу. Наприклад, розумний контракт може автоматично перевіряти виконання договірних умов між двома сторонами та здійснювати оплату, якщо умови були виконані. Такі фінансові посередники, як банки, можуть використовувати розумні контракти для автоматизованої обробки платежів та підписання договорів з клієнтами, а парабанківські установи, такі як страхові компанії - для визначення страхових виплат на підставі укладених договорів страхування.

Однією з найбільш перспективних технологій у фінансовому секторі економіки є штучний інтелект, використання якого фінансовими посередниками може сприяти підвищенню якості обслуговування клієнтів, зменшенню часу на прийняття рішень та мінімізації / нейтралізації / оптимізації як фінансових, так і нефінансових ризиків. Зокрема, за допомогою аналітики даних та машинного методичного інструментарію можна підвищити точність прогнозування ринкових тенденцій.

З огляду на це фінансовим посередниками доцільно передбачити застосування технологій блокчейну, Інтернет речей, розумних контрактів і штучного інтелекту при розробці стратегічних планів власного розвитку. При цьому необхідно враховувати, що кожна із зазначених технологій має свої переваги і недоліки які фінансові посередники повинні враховувати як при прийнятті рішення щодо використання тієї чи іншої технології у процесі своєї діяльності, так і на етапі їх впровадження у свою діяльність.

Узагальнюючи інформацію по кожній із вищезазначених технологій можна виділити такі їх спільні переваги і недоліки, які фінансовим посередникам варто враховувати у процесі розробки і прийнятті стратегічних планів розвитку (таблиця 1).

Таблиця 1 – Переваги і недоліки використання нових технологій у формуванні стратегії розвитку фінансових посередників

Переваги	Недоліки
Підвищення ефективності процесів	Висока вартість впровадження технології в практику діяльності фінансових посередників
Зменшення витрат на здійснення операцій	Необхідність оновлення інфраструктури та перепідготовки персоналу
Підвищення швидкості та точності обробки інформації	Потреба в забезпеченні безпеки та конфіденційності даних
Забезпечення доступності фінансових послуг для широкого кола користувачів	Ризик відмови від традиційних методів та несприйняття клієнтами нових технологій
Підвищення рівня конкурентоспроможності фінансових посередників на фінансовому, фондовому, валютному, страховому та інших ринку	Ризик технічних помилок та вразливості системи перед кібератаками
Можливість підвищення рівня персоналізації фінансових послуг	Неповний ефект охоплення щодо деяких груп населення (наприклад, покоління старшої вікової групи; осіб, які не є користувачами смартфонів і мобільних застосунків тощо)

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 2; 3].

Використання цих технологій потребує від фінансових посередників інвестицій в розробку та впровадження нових систем та програм, навчання персоналу та його підготовку до роботи з такими інноваціями. Це допоможе фінансовим посередникам стати більш конкурентоспроможними, забезпечити сталість їх бізнесу в умовах зростаючої конкуренції на ринку фінансових послуг та підвищити рівень задоволеності клієнтів. З огляду на це актуалізується проблематика проведення ґрунтовних наукових досліджень, спрямованих на виявлення потенційних можливостей та викликів, які пов'язані з використанням нових технологій, котрі дозволяють фінансовим посередникам більш ефективно планувати та розробляти свої стратегії розвитку, що має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Ethereum Smart Contract Security Best Practices. URL: <https://consensys.github.io/smart-contract-best-practices>.
2. Shiklo Boris. IoT for Smart Banking and Finance. URL: <https://www.scnsoft.com/blog/iot-in-banking-and-financial-services>.
3. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. URL: <https://www.amazon.com/Blockchain-Revolution-Technology-Changing-Business/dp/1101980133>.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Суховерський М. Ю., здобувач ступеня доктора філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Створення ефективної системи управління вартістю є вкрай важливим завданням для високотехнологічного промислового підприємства, оскільки вона сприяє забезпеченню сталого розвитку і за рахунок раціонального використання ресурсів й процесів може підвищити якість продукції та її конкурентоспроможність на ринку.

Система управління вартістю являє собою сукупність підходів, методів, способів та інструментів, що використовуються промисловими підприємствами для управління вартістю своєї продукції (товарів, робіт, послуг) з метою досягнення максимальної ефективності виробництва та підвищення прибутковості [2; 3].

Система управління вартістю допомагає визначити витрати на виробництво, розподілити їх між окремими стадіями виробництва та управляти ними у контексті їх оптимізації [4]. Однією з основних переваг системи управління вартістю є зниження виробничих витрат. Зокрема, за допомогою аналізу вартості продукції (робіт, послуг), підприємство може виявити найбільш витратні стадії виробництва та спрямувати зусилля на їх оптимізацію, у тому числі через впровадження нових технологій, виробничих процесів та систем контролю витрат.

Крім формування витрат, система управління вартістю допомагає ефективно розподіляти ресурси високотехнологічного промислового підприємства, забезпечувати оптимальне використання матеріальних ресурсів та виробничих потужностей. Це дозволяє підприємству збільшити продуктивність праці, покращити якість продукції та зменшити тривалість виробничого процесу.

Одним з ключових елементів системи управління вартістю є контроль за вартістю продукції на різних етапах її життєвого циклу. Ефективний контроль дозволяє підприємству реагувати на зміни потреб споживачів, коливання ринкової кон'юнктури та отримати додаткові конкурентні переваги. За допомогою системи управління вартістю, підприємство може знижувати витрати й одночасно поліпшувати якість продукції, зменшувати ризики виробництва та збільшувати прибуток, що є безумовними ознаками підвищення ефективності функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що система управління вартістю є ключовим елементом стратегії високотехнологічного промислового підприємства, що означає, що її впровадження не тільки знижує витрати та підвищує якість продукції, але й допомагає забезпечити успіх підприємства у довгостроковій перспективі.

При створенні ефективної системи управління вартістю високотехнологічного промислового підприємства, необхідно враховувати різні макро-, мезо- і мікроекономічні фактори, особливу увагу приділяючи таким чинникам розвитку, як: науково-технічний прогрес, динаміка змін у суспільстві та економіці, інноваційні процеси та технології, конкурентна ситуація на ринку та особливості ринку збуту тощо. Побудова ефективної системи управління вартістю потребує зваженого підходу до створення основних складових елементів означеної системи, серед яких вважаємо доцільним виділити наступні: аналіз витрат, калькулювання вартості продукції, управління виробничими потоками, моніторинг результативності, аналіз конкурентоспроможності, управління ризиками, управління фінансами, контроль за вартістю продукції на різних етапах її життєвого циклу.

Аналіз витрат спрямований на збирання та аналіз витрат на виробництво продукції, а також визначення джерел витрат та пошук способів їх зниження.

Калькулювання вартості продукції дозволяє визначати вартість виробленої продукції на різних етапах виробництва й допомагає визначити оптимальну ціну на продукцію.

Управління виробничими потоками дозволяє забезпечити ефективне використання виробничих ресурсів та сприяє зниженню витрат та підвищенню ефективності виробництва.

Моніторинг результативності націлений на відстеження і контроль результативності процесів виробництва та виявлення проблемних зон та пошук шляхів їх вирішення. Ще однією вагомою складовою системи управління вартістю є *контроль за вартістю продукції на різних етапах її життєвого циклу*, функціональне призначення якого було описано вище.

Аналіз конкурентоспроможності дозволяє аналізувати конкурентоспроможність продукції підприємства у порівнянні з конкурентами на ринку, визначати якість та ціну продукції, її характеристики, переваги та недоліки.

Управління ризиками спрямоване на виявлення ризиків, які можуть виникнути під час виробництва та реалізації продукції, оцінювання їх впливу на підприємство розробку антиризикових заходів, у тому числі, у коротко- та довгостроковій перспективі [1].

Управління фінансами націлене на контроль фінансових показників високотехнологічного промислового підприємства та забезпечення їх оптимального рівня. Цей елемент системи включає у себе планування та контроль над витратами, забезпечення ліквідності, оптимізацію управління активами та пасивами, а також підготовку фінансової звітності.

Зазначені складові взаємопов'язані та взаємодоповнюються, створюючи єдину систему управління вартістю високотехнологічного промислового підприємства. Саме взаємодія цих елементів системи дозволяє забезпечити ефективний контроль за вартістю продукції та раціональне використання всіх видів залучених ресурсів.

Більш детально розкрити сутність системи управління вартістю високотехнологічного промислового підприємства можливо через дослідження притаманних даній системі функцій, до яких вважаємо доцільним віднести: планування вартості (яке передбачає розробку стратегії та планування витрат на виробництво продукції), контроль вартості (відстеження фактичних витрат на виробництво та порівняння їх з плановими), аналіз вартості (який передбачає аналіз витрат на всіх етапах і стадіях виробництва та вивчення можливостей їх зниження), оптимізація вартості, аналіз конкурентоспроможності, підвищення якості продукції, управління ризиками, управління ціновою політикою.

Зазначені функції спрямовані на досягнення головної мети системи управління вартістю промислового підприємства, а саме, забезпечення оптимальної вартості продукції при збереженні її високої якості та конкурентоспроможності.

Таким чином, доведено, що система управління вартістю високотехнологічного промислового підприємства є визначальною для його успішної діяльності, оскільки завдяки цій системі підприємство здатне не тільки знижувати витрати на виробництво продукції, а й підвищувати її якість та конкурентоспроможність як на національному так і на іноземному товарних ринках, що потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Вартість суб'єктів реального сектору економіки в умовах ризику і невизначеності [Електронний ресурс] / О. В. Шишкіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 20. – С. 223-228. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/45.pdf>.
2. Єсіпов В. Є. Оцінка бізнесу: повне практичне керівництво: основні принципи, підходи і методи, прикладні аспекти / В. Є. Єсіпов. – М: Ексмо, 2008. – 345 с.
3. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств : монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 272 с.
4. Шапіро І. А. Характеристика основних підходів до формування системи управління витратами промислових підприємств [Електронний ресурс] / І. А. Шапіро // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – №1(10) – С. 263–270. – Режим доступу: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2011/1/38.pdf>.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Даньков А. Ю., здобувач ступеня доктора філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В умовах цифрової економіки фінансовий менеджмент промислових підприємств є однією з найважливіших складових ефективної діяльності. Це зумовлено тим, що цифрові інструменти фінансового менеджменту, такі як електронні банківські сервіси, електронні платежі, онлайн-бухгалтерія, системи електронного документообігу, системи електронної ідентифікації та інші забезпечують підприємствам швидкий та зручний доступ до фінансової інформації, покращують контроль за фінансовими операціями та витратами на управління фінансами, дозволяють прискорити процеси прийняття рішень як тактичного, так і стратегічного характеру.

Впровадження та ефективне застосування цифрових інструментів дозволяє знизити ризики фінансових помилок та шахрайства, сприяє покращенню планування, бюджетування та регулювання фінансових потоків, а також забезпечує прозорість фінансової діяльності промислових підприємств [12; 13]. Проте необхідно зауважити, що використання цифрових інструментів фінансового менеджменту на промислових підприємствах пов'язане з численними ризиками, такими як кібератаки, порушення конфіденційності та крадіжки даних тощо. З огляду на це, проблематика використання цифрових інструментів у практиці господарювання потребує теоретичного обґрунтування, яке, серед іншого, має на меті виявити переваги та ризики використання цих інструментів, здійснити аналіз методів захисту фінансової інформації, розробити ефективні стратегії впровадження та управління цифровими інструментами фінансового менеджменту на промислових підприємствах. Вищенаведене доводить актуальність і своєчасність обраної теми досліджень.

Дослідимо сутність і зміст основних цифрових інструментів фінансового менеджменту та визначимо можливості і напрямки їх використання на промислових підприємствах. До основних цифрових інструментів фінансового менеджменту, які використовуються на промислових підприємствах, вважаємо доцільним віднести наступні: фінансові системи управління, електронні платіжні системи, системи електронної ідентифікації, системи автоматизації бухгалтерського обліку, системи електронного документообігу, електронні таблиці.

Фінансові системи управління - це програмне забезпечення, що дозволяє автоматизувати фінансовий процес на підприємстві, зокрема, управління бюджетом, витратами, кредитами, операціями з банками, податками і звітністю. Такі системи допомагають підвищити ефективність фінансового менеджменту, зменшити ризики та збільшити контроль над фінансами.

Прикладами фінансових систем управління є Oracle Financials [8], SAP, Microsoft Dynamics [7]. Зауважимо, що існує багато програмних засобів, які дозволяють управляти фінансами промислового підприємства, зокрема, це ERP-системи (Enterprise Resource Planning), CRM-системи (Customer Relationship Management) [1], бухгалтерські програми, фінансові аналітичні системи, системи електронної обробки платежів, системи управління бюджетом, системи управління ризиками, системи управління активами та інші. Розглянемо їх детальніше.

ERP [5; 2; 7; 10] – системи призначені для управління підприємством всіма своїми ресурсами, включно з фінансами, у вигляді інтегрованої системи й містять модулі для фінансового обліку, операцій з банками, оплати рахунків, операцій з акціями та іншими фінансовими процесами.

CRM-системи дозволяють підприємству управляти відносинами з клієнтами та продажами й включають модулі для обліку продажів, створення рахунків, відстеження платежів, управління бюджетом та іншими фінансовими процесами, пов'язаними з продажами.

Бухгалтерські програми призначені для ведення бухгалтерського обліку та податкового звітності, обліку доходів та витрат, формування фінансових звітів, розрахунку податків та здійснення інших фінансових операцій.

Фінансові аналітичні системи спрямовані на проведення аналізу фінансових даних підприємства та побудови прогнозів розвитку. Вони включають модулі для аналізу доходів та витрат, управління бюджетом, розрахунку показників ефективності та інших фінансових аспектів.

Системи електронної обробки платежів - дозволяють підприємству оплачувати рахунки та здійснювати платежі електронним шляхом, зберігаючи при цьому всю інформацію та вести електронний облік фінансів підприємства.

Системи управління бюджетом спряють створенню, виконанню та контролю бюджету, дозволяють планувати видатки, визначати джерела фінансування та моніторити бюджетні витрати.

Системи управління ризиками спрямовані на виявлення, оцінювання та контроль ризиків фінансової, операційної та інвестиційної діяльності.

Системи аналізу даних (фінансових звітів, ризик-аналізу, планування бюджету та прогнозування) дозволяють підприємству аналізувати фінансові дані які передують прийняттю управлінських рішень.

Системи управління активами (у тому числі, системи управління запасами (Inventory Management Systems) [6], системи управління обладнанням (Equipment Management Systems) [3], системи управління проектами (Project Management Systems) [11], системи управління витратами (Expense Management Systems) [4] та інші) використовуються для моніторингу стану активів, планування їх обслуговування та ремонту, оцінки їхньої вартості та визначення оптимальних стратегій управління активами й дозволяють підприємству вести облік та контролювати активи, такі як майно, обладнання, запаси тощо.

Електронні платіжні системи – це інструменти, які дозволяють здійснювати оплату товарів і послуг через Інтернет. Найбільш популярними електронними платіжними системами є PayPal, Stripe, Apple Pay, Google Pay. Вони можуть бути використані для інтернет-торгівлі, прийому платежів від клієнтів, оплати постачальникам тощо.

Системи електронної ідентифікації - це інструменти, що дозволяють ідентифікувати користувача в інтернеті та забезпечити безпеку фінансових операцій і захистити фінансову інформацію від несанкціонованого доступу.

Системи автоматизації бухгалтерського обліку – це програмні засоби, які дозволяють автоматизувати процеси ведення бухгалтерського обліку та оптимізувати роботу бухгалтерів.

Системи електронного документообігу - це системи, що дозволяють обробляти, зберігати і передавати фінансову інформацію в електронному вигляді. Вони можуть використовуватися для обробки фінансової звітності, операцій з банками, оплати рахунків, в деталізації, електронного обміну даними з контрагентами та інших фінансових операцій. Електронний документообіг дозволяє: взаємодіяти з державними органами та подавати звіти в електронному вигляді; зменшити кількість ручної роботи та покращити якість надання послуг; зменшити витрати на паперову документацію; полегшити взаємодію з контрагентами; забезпечити швидкий доступ до документів і поліпшити їх зберігання.

На промислових підприємствах електронний документообіг використовується для обробки фінансової звітності, обліку операцій з контрагентами, електронної оплати рахунків та інших фінансових операцій. Прикладами популярних програм для електронного документообігу є Google Docs, Microsoft Office 365, Dropbox, DocuSign та інші.

Електронні таблиці - це програми для обробки даних, що дозволяють виконувати розрахунки, аналізувати фінансові показники, створювати звіти і діаграми. Найбільш популярними електронними таблицями є Microsoft Excel і Google Sheets. Вони можуть бути використані для розрахунку бюджету, фінансового аналізу, ведення обліку витрат і доходів.

Ці інструменти також мають великий потенціал для покращення фінансового менеджменту на промислових підприємствах оскільки допомагають їм ефективно керувати фінансами та забезпечувати успішну діяльність.

Однак, їх впровадження промислового підприємстві залежить від багатьох факторів. Основними з них є: рівень технічної оснащеності підприємства, розмір підприємства, сфера діяльності підприємства, кваліфікація персоналу, фінансові можливості підприємства, рівень оподаткування, регуляторне середовище та інші.

Враховуючи ці фактори, підприємство повинно обирати ті цифрові інструменти, які є найбільш ефективними та придатними для використання в їхніх умовах. Для цього слід провести аналіз бізнес-процесів, визначити проблеми та потреби компанії, оцінити фінансові можливості та відповідальність за використання цих інструментів, що має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Customer Relationship Management. URL: <https://cutt.ly/65rf3SQ>.
2. Daneva, Maya; Roel Wieringa. "Requirements Engineering for Cross-organizational ERP Implementation: Undocumented Assumptions and Potential Mismatches" (PDF). University of Twente. Archived from the original (PDF) on 5 July 2010. Retrieved 12 July 2008.
3. Equipment Management Software. URL: <https://www.scnsoft.com/manufacturing/equipment-management>.
4. Expense Management Systems. URL: <https://www.gartner.com/reviews/market/expense-management-software>.
5. Fusion Analytics for ERP. URL: <https://www.oracle.com/cis/business-analytics/fusion-erp-analytics>.
6. Inventory Management Systems. URL: <https://www.unleashedsoftware.com/inventory-management-guide/inventory-management-systems>.
7. Kovacs, G. L.; Paganelli, P. (2003). "A planning and management infrastructure for large, complex, distributed projects – beyond ERP and SCM" (PDF). *Computers in Industry*. 51(2): 165.
8. Microsoft Dynamics. URL: <https://dynamics.microsoft.com/en-us>.
9. Oracle Financials. URL: <https://investor.oracle.com/financials/default.aspx>.
10. Pelphrey, M.W. (2015). *Directing the ERP Implementation: A Best Practice Guide to Avoiding Program Failure Traps While Tuning System Performance*. CRC Press, pp. 92–111.
11. Project Management Systems. URL: <https://github.com/marketplace/category/project-management>.
12. Гражевська Н. І., Чигиринський А. М. Цифрова трансформація економіки в умовах посилення глобальних ризиків і загроз. *Економіка та держава*. 2021. № 8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/11.pdf.
13. Остапчук, О., Баксалова, О., Бабій, І. Суть та тенденції зміни фінансового менеджменту в умовах посиленої цифровізації економіки. *Scientific journal "Modeling the development of the economic systems"*. 2022. № 2. С. 167-172. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/download/72/59>.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,

Бойчук Т. Т., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКОФОРМУЮЧИХ ФАКТОРІВ ТРАНСПОРТНИХ КОМПАНІЙ

Важливим елементом економіки України є транспортні компанії, які забезпечують перевезення вантажів та/або пасажирів від одного місця до іншого з використанням різних видів транспорту, а також надають додаткові послуги, такі як складське зберігання, логістичне планування, страхування вантажів, митне оформлення та інші. Цей спектр послуг, що надаються транспортними компаніями, дозволяє їм займати важливе місце в глобальній економіці та забезпечувати розвиток всіх без винятку сфер національної економіки.

Однак, у зв'язку зі зростанням конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках, змінами ринкової кон'юнктури, трансформаціями у законодавстві та іншими чинниками, зростають ризики та загрози для транспортних компаній. З огляду на це, важливим етапом у процесі розробки системи фінансового ризик-менеджменту є ідентифікація ризикоформуючих факторів, за допомогою якої транспортні компанії можуть визначити, які чинники можуть призвести до втрати прибутків, доходів, капіталу, отримання збитків або інших негативних наслідків для їх діяльності. Тож, ідентифікація ризикоформуючих факторів є необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування і розвитку транспортних компаній та зменшення ризиків у всіх їх видах діяльності, що дозволить підвищити фінансову стійкість компаній та забезпечити їх успішну роботу в умовах змін ринкової кон'юнктури.

Існує багато видів транспортних компаній, що займаються різними видами перевезень. Зокрема автомобільні, залізничні, авіаційні морські й річкові компанії можуть здійснювати перевезення як пасажирів, так і вантажів. Розглянемо їх детальніше.

Автомобільні компанії - займаються перевезенням вантажів та пасажирів за допомогою автомобільних транспортних засобів. Такі компанії можуть бути спеціалізованими (наприклад, перевезення харчових продуктів або великогабаритних вантажів, перевезення вантажів, що вимагають заморожування), або універсальними (здійснювати різноманітні види перевезень пасажирів і вантажів).

Залізничні компанії - спеціалізуються на перевезенні вантажів та пасажирів залізницею.

Авіакомпанії - надають послуги з пасажирських та вантажних авіаперевезень; можуть бути національними чи міжнародними, забезпечувати перевезення на місцевих, регіональних та міжнародних маршрутах.

Морські та річкові компанії - спеціалізуються на перевезенні великих вантажів та контейнерів морським та річковим транспортом. Особливу увагу заслуговують морські компанії, як такі, що забезпечують різноманітні види перевезень, включаючи контейнерні, нафтові, сухопутні та інші, здатні здійснювати транспортування вантажів на великі відстані, в тому числі охоплювати міжнародні маршрути.

Таксі-компанії - надають послуги з перевезення пасажирів на автомобілях, які є власністю компанії або на автомобілях, що належать водіям-партнерам компанії. Такі компанії надають різні види послуг, від економ до преміум-класу, можуть перевозити пасажирів в багажем і вантажем.

Наступні три види компаній переважним чином спеціалізуються на перевезенні вантажів. Це компанії з перевезення вантажів, логістичні та кур'єрські компанії.

Компанії з перевезення вантажів - спеціалізуються на перевезенні різних видів вантажів як на короткі, так і на віддалені відстані, у міському та регіональному масштабах, а також можуть надавати складські послуги.

Логістичні компанії - займаються плануванням, координацією та організацією перевезень та наданням складських послуг; здатні задіяти різні види транспорту та розробляти і реалізовувати комплексні логістичні рішення для клієнтів. Логістичні компанії займаються плануванням маршрутів, вибором транспортних засобів та оптимізацією витрат на транспортування товарів.

Кур'єрські компанії - спеціалізуються на швидкій доставці посилок та вантажів до адресата; можуть забезпечувати доставку як на місцевому, так і на міжнародному рівні.

Як бачимо, спектр діяльності транспортних компаній є достатньо широким, при цьому ними використовуються різні види транспортних засобів, кожен з яких має свої переваги і недоліки, специфічні характеристики та обмеження використання. У зв'язку з цим ризикоформуючі фактори транспортних компаній можуть мати певні спільні риси, а також можуть відрізнятися в залежності від типу транспортної компанії (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні загальні і специфічні ризикоформуючі фактори різних типів транспортних компаній

Основна цільова спрямованість компанії	Вид транспортної компанії	Ризикоформуючі фактори	
		загальні	специфічні
Перевезення вантажів і пасажирів	Автомобільні компанії	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – крадіжки вантажу 	<ul style="list-style-type: none"> – дорожньо-транспортні пригоди; – технічні проблеми з автомобілями; – недотримання правил дорожнього руху; – перевезення переважно незначних обсягів вантажів; – викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище
	Залізничні компанії	<ul style="list-style-type: none"> – крадіжки вантажів 	<ul style="list-style-type: none"> – пошкодження залізничних шляхів; – технічні проблеми з потягами; – затримки в русі потягів; – порушення визначених технічних умов навантаження і кріплення вантажів; – викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище
	Авіакомпанії	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – крадіжки вантажу 	<ul style="list-style-type: none"> – технічні проблеми з літаками; – катастрофи; – викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище
	Морські та річкові компанії	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – крадіжки вантажів 	<ul style="list-style-type: none"> – прикордонні питання; – технічні проблеми з кораблями; – нерегулярні перевезення; – недотримання жорстких вимог до упаковки і кріплення вантажів; – залежність маневреності перевезень від конфігурації водних шляхів; – обмежена кількість перевізників; – викиди відходів у море
	Таксі-компанії	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – викрадення пасажирів та їх майна 	<ul style="list-style-type: none"> – недбалість водіїв; – технічні проблеми з автомобілями; – недотримання правил дорожнього руху
Перевезення вантажів	Компанії з перевезення вантажів	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – крадіжки вантажів 	<ul style="list-style-type: none"> – надмірна вага вантажу спричинює додаткові дорожні витрати; – помилки при організації перевезень; – затримки у доставці, недотримання правил зберігання вантажу;
	Логістичні компанії	<ul style="list-style-type: none"> – погодні умови; – крадіжки вантажів 	<ul style="list-style-type: none"> – порушення термінів доставки; – помилки в плануванні маршруту;
	Кур'єрські компанії		<ul style="list-style-type: none"> – проблеми з вантажоперевезенням на дорогах регіонального та національного призначення та в містах

Джерело: розроблено авторами на основі [1-4].

Зазначимо, що це загальний перелік ризикоформуючих факторів, і їхнє значення, кількість та вплив можуть змінюватися в залежності від конкретних умов і характеристик кожної конкретної транспортної компанії. Для більш точної ідентифікації ризиків необхідно провести детальний аналіз діяльності досліджуваної компанії. Один зі способів проведення такого аналізу - застосування SWOT-аналізу, який дозволяє визначити слабкі та сильні сторони компанії, а також загрози та можливості, що виникають в її діяльності. Опрацювання цих аспектів може бути корисним для виявлення потенційних ризиків, які можуть впливати на діяльність транспортної компанії, та розробки стратегії управління ризиками. Крім того, для ідентифікації ризиків можна використовувати методи статистичного аналізу, такі як аналіз фінансової звітності, показників фінансової стійкості, ділової активності, ліквідності і платоспроможності та інших показників.

Зважена ідентифікація ризиків сприяє створенню ефективної системи ризик-менеджменту транспортних компаній включаючи розробку планів мінімізації негативного впливу ризиків, розробку та впровадження заходів, які дозволять зменшити їх вплив на діяльність компаній, що має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Kalogeraki, E. M., Papastergiou, S., Mouratidis, H., & Polemi, N. (2018). A novel risk assessment methodology for SCADA maritime logistics environments. *Applied Sciences*, 8(9), 1477. URL: <https://www.mdpi.com/2076-3417/8/9/1477/pdf>.
2. Shyshkina O. Impact of financial risks of subjects of the real sector of economy of Ukraine on the marine transport logistics in the conditions of military actions. *VI International Scientific Conference ISTSML 2022*. Batumi Navigation Teaching University. Pp. 138-141.
3. Поліщук О. В., Щербина В. В. Теоретичні основи оцінки ризиків транспортно-логістичних компаній. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2016. № 4. С. 32-41. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/rmeqt_2016_4_5.pdf.
4. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238-246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Садчикова І. В., кандидат економічних наук, доцент
Борисенко І. А., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МАКРО-, МЕЗО- І МІКРОЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ІНВЕТОРІВ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Дослідження впливу макро-, мезо- та мікроекономічних чинників на поведінку інвесторів в контексті цифрової економіки набуває все більшої актуальності в останні десятиліття, оскільки розуміння ключових чинників, які здатні вплинути на дії інвестора може допомогти обрати об'єкт інвестиційних вкладень та визначити раціональні для інвестора обсяги інвестиційних ресурсів.

Своєчасність і необхідність опрацювання обраної наукової теми є важливим з кількох причин. По-перше, в цифровій економіці інвестори мають доступ до більшої кількості інформації, яка впливає на їхні інвестиційні рішення. Водночас цифрова економіка також призводить до змін економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов, які впливають на поведінку інвесторів. По-друге, вивчення впливу макро-, мезо- та мікроекономічних факторів на поведінку інвесторів допомагає зрозуміти та передбачити зміни на фінансових ринках та виявити їхній вплив на економіку загалом. Це особливо важливо в умовах швидкого розвитку цифрової економіки, за якої нові технології та процеси можуть дуже швидко змінити економічний ландшафт та інвестиційний простір. По-третє, зазначені дослідження можуть допомогти розробити ефективні способи регулювання фінансових ринків (у тому числі фондового, валютного та інших) у цифровій економіці, що може посилити стійкість і стабільність усієї фінансової системи [3].

Таким чином, вивчення впливу макро-, мезо- та мікроекономічних факторів на поведінку інвесторів у цифровій економіці створює основу для розробки нових методів та інструментів управління фінансовими ризиками, побудови нових моделей, які прогнозують тенденції розвитку ринку та інвестицій, а отже відіграє значну роль у виявленні перспектив економічного розвитку та забезпеченні стабільності фінансової системи.

Дослідження, проведені авторами, дозволили виокремити основні групи макро-, мезо- і мікроекономічних факторів, що здатні вплинути на формування поведінки інвесторів в умовах цифрової економіки. До *макроекономічних факторів*, на нашу думку, доцільно віднести такі:

– *глобальний економічний розвиток* – рівень розвитку світової економіки та економічні показники такі, як ВВП, ВВП, національний дохід, рівень процентних ставок, інфляція та безробіття, коливання валютного курсу та інші макроекономічні параметри можуть впливати на рівень інвестицій в цифрові компанії, цифрові технології та інші цифрові активи, а сповільнення економічного зростання, війни та конфлікти, зміни валютних курсів та інші події можуть позначатись на поведінці інвесторів на цифрових ринках. Наприклад, підвищення ВВП та рівня економічного розвитку може спричинити зростання обсягів доступних інвестиційних ресурсів;

– *макроекономічна політика* держави (у тому числі грошово-кредитна, фіскальна, бюджетна, інвестиційна та інші) може формувати інвестиційний клімат в країні, визначати інвестиційну привабливість та впливати на тенденції прояву (зростання чи зниження) інвестиційних ризиків;

– *геополітичні чинники* (війни, конфлікти та санкції тощо) – здатні суттєво впливати на глобальну економіку, спричинювати невизначеність на фінансових ринках та підвищувати ризики інвестиційних вкладень і можливості інвесторів отримувати доходи;

– *політична стабільність* – передбачуваність та стабільність політичного клімату в країні може позначатись на рівні інвестицій та сприяти притоку інвестиційних вкладень у національну економіку. Натомість політична нестабільність спричинює зменшення притоку інвестицій та/або вилучення інвестицій з економіки у зв'язку зі зростанням численних ризиків;

– *науково-технічний прогрес* – швидкий розвиток технологій у сфері цифрової економіки знаходить відображення у спрямуванні інвестицій в цифрові технології, збільшуючи тим самим попит з боку інвесторів на цифрові компанії і активи;

– *рівень процентних ставок* – рівень процентних ставок віддзеркалює загальний стан економіки та дохідність інвестиційних вкладень;

– *рівень інфляції* – є своєрідним індикатором коливання попиту і пропозиції інвестиційних ресурсів, зокрема високий рівень інфляції може спричинити зменшення попиту на інвестиції, оскільки інвестори можуть шукати більш стабільні та надійні напрямки інвестиційних вкладень;

– *рівень безробіття* – наряду з інфляцією виступає вагомим показником стану національної економіки. Зокрема, високий рівень безробіття супроводжується зменшенням доходів населення та зниженням інтересу до інвестування;

– *інші макроекономічні фактори*.

Загалом, макроекономічні чинники впливають на поведінку інвесторів в цифровій економіці опосередковано, через вплив на загальну економічну ситуацію в країні та світі, створюючи сприятливе середовище для інвестування або навпаки, призводять до нестабільності на ринках та зменшувати інтерес до інвестування. Урахування впливу макроекономічних чинників на інвестиційну поведінку в цифровій економіці дозволяє зрозуміти, як економічні події і процеси впливають на ринок та інвесторів допомагає більш точно прогнозувати ринкові тенденції і формувати відповідні стратегії інвестування.

Мезоекономічні фактори - це фактори, які впливають на поведінку інвесторів на рівні окремих галузей і компаній. На нашу думку, до ключових факторів цієї групи варто віднести наступні:

– *конкуренція на ринку* – що здатна впливати на ринковий курс акцій компаній, які є частинами галузі, а відповідно на привабливість чи непривабливість інвестицій в суб'єкти підприємництва певної галузі / виду діяльності;

– *технологічний прогрес* – позитивно позначається на вартості прав власності компаній, які є лідерами у використанні інноваційних технологій;

– *державне регулювання* з боку держави через зміни в законодавстві про збір інформації, оподаткування, дозвільні процедури, контроль за дотриманням стандартів та інших інструментів може мати значний вплив на галузі, які мають статус «стратегічних». Зазначене може позначитись на фінансовій стабільності компаній в галузі та на їх прибутковості, а також відобразитись на інвестиційному кліматі як у цій галузі, так і в економічній системі загалом;

– *структура галузі* може впливати на поведінку інвесторів в різних аспектах (через концентрацію ринку, ризик інвестування, запровадження інновацій на підприємствах галузі та інші) [1]. Зокрема, концентрація ринку, котра визначається кількістю компаній, які домінують на ринку, позначається на ступені конкуренції в галузі та прибутковості компаній. Високий рівень концентрації спричинює зростання цін на товари та послуги, що дозволяє домінуючим компаніям збільшувати свої прибутки. Якщо ж галузь має більш розподілену структуру, це сприяє зростанню конкуренції, що знижує ціни на товари та послуги, але при цьому зменшує прибутковість компаній. Структура галузі також може впливати на рівень ризику інвестування. Зокрема, якщо галузь представлена великою кількістю малих підприємств, то це може призвести до більшого рівня ризику для інвесторів, оскільки такі суб'єкти можуть мати порівняно з великими компаніями менший досвід та недостатню фінансову стабільність. З іншого боку, якщо галузь представлена кількома домінуючими компаніями в високою часткою продукції на ринку, то вона може характеризуватись порівняно низьким рівнем ризику для інвесторів, оскільки такі компанії зазвичай мають високу стійкість до різних економічних викликів. Структура галузі може впливати на інноваційність та швидкість змін і перетворень в галузі. Наприклад, якщо галузь представлена великою кількістю малих конкуруючих компаній, то це стимулює їх до впровадження інновацій задля втримання конкурентних позицій на ринку. З іншого боку, якщо галузь представлена кількома крупними монополістами, чия питома вага є домінуючою в галузі, то це може зменшити конкуренцію та знизити інноваційний потенціал галузі, що знайде відображення у відповідній поведінці інвестора.

Основні *мікроекономічні фактори*, що впливають на поведінку інвесторів в цифровій економіці, на нашу думку, включають:

– *фінансовий стан компанії* – є важливим фактором, що впливає на поведінку інвесторів. Інвестори оцінюють фінансові показники компанії, такі як обсяги продажів, фінансова стійкість компанії та її здатність до сплати боргів, рівень прибутковості, показники ліквідності, ділової активності та інші з метою визначення ймовірної здатності компанії до збільшення своєї вартості у майбутньому, що зробить її привабливою для інвестиційних вкладень;

– *попит на продукти та послуги компанії* визначає її прибутковість та ціну акцій, роблячи їх більше або менше привабливими для інвесторів;

– *інноваційність компанії* визначається розробкою та впровадженням нових технологій і продуктів та наявним потенціалом для зростання і прибутковості. Інвестори можуть оцінювати потенціал компанії для інновацій та її здатність до розвитку нових продуктів та технологій, що впливає на прийняття ними інвестиційних рішень.

– *управління компанією* – є об'єктом дослідження інвесторів, які зазвичай оцінюють рівень професіоналізму та ефективність управління суб'єктом підприємництва [2];

– *ризикові фактори* – такі як юридичні проблеми, зміни в законодавстві, негативні економічні події, здатні впливати на ринковий курс акцій компанії роблячи їх більше або менше привабливими для інвесторів, які зазвичай звертають увагу на потенційні ризики та їхні наслідки перед тим, як здійснювати інвестиції.

– *інші мікроекономічні фактори (якість продукції, рівень конкуренції тощо)*

Якщо інвестори не враховуватимуть зазначені макро-, мезо- та мікроекономічні фактори при прийнятті рішень в умовах цифрової економіки, це може призвести до ризику втрати інвестицій та збитків. Наприклад, інвестор, який не врахує такий макроекономічний фактор як «валютні коливання», спричинені девальвацією національної валюти, може зазнати збитків через негативний вплив зміни курсів валют. Інвестор, який ігнорує мезоекономічні фактори, наприклад, такий чинник як «конкуренція в галузі», може вибрати неоптимальний портфель інвестицій та не забезпечити собі максимально можливий дохід в ситуації, що склалася. Інвестор, який не враховує мікроекономічні фактори, такі як «фінансовий стан» та «управління компанією» може ризикувати втратою інвестицій через неефективний фінансовий, інвестиційний і ризик-менеджмент.

Врахування всіх зазначених факторів може зменшити ризики та забезпечити більш високу прибутковість портфеля інвестицій. Однак, широкий спектр означених факторів потребує більш ґрунтовних досліджень, що стане об'єктом подальшої наукової роботи.

Список використаних джерел

1. Заволока Ю. М., Контурова С. М. Інвестиційна поведінка суб'єктів інвестиційної діяльності за галузями економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 4. С. 13–15.
2. Черваньов Д.В. Управлінські складові здійснення інвестиційної діяльності на підприємствах України. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. праць. Київ : НДЕІ, 2008. Вип. 11(90). С. 85–87.
3. Шишкіна О., Борисенко І. Типи і принципи поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 2(30). С. 101–114.

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Кобзар К. М., здобувачка вищої освіти гр. МФК-221

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Податкова політика є ключовим інструментом державного регулювання, адже через неї держава може впливати як на соціальні сфери, так і на економічні процеси національної економіки. Правильне та доцільне визначення векторів впливу податкової політики й застосування певних податкових інструментів відповідно до зміни соціально-економічної ситуації в країні може вплинути на рівень податкових надходжень, забезпечення соціального сектору необхідним рівнем фінансових ресурсів, створення сприятливого інвестиційного клімату, здійснення державної підтримки вітчизняного виробництва та формування довіри серед громадян до податкової системи країни, що на шляху до євроінтеграції кількісно та якісно впливає на ступінь виконання визначених умовами Угоди про асоціацію України з ЄС [7].

Сьогодні, в умовах повномасштабної військової агресії, своєчасне надходження податкових платежів є критично важливим для дотримання платоспроможності України, виконання зобов'язань і реалізації підтримки громадян та бізнесу, що потерпають від воєнних дій. Проте подальше реформування як податкової системи, так й інших сфер державного управління в умовах воєнного стану стає досить складним процесом, ефективно проходження якого нині без зовнішньої підтримки було б майже неможливим. Проведення об'єктивного та всебічного аналізу наявних нормативно-правових, фіскальних, соціальних та економічних зрушень, а також визначення векторів перспективного розвитку на шляху виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для досягнення поставлених цілей в найкоротші терміни актуалізує спектр проблем, що розглядаються у даному науковому дослідженні.

Українське податкове регулювання постійно знаходиться в стані розвитку та оновлення, підлаштовуючись під умови наявної економічної ситуації та політичного середовища, одночасно визначаючи і формуючи українську фіскальну модель податкового управління економікою, для розуміння якої важливо визначити ключові характеристики терміну «податкова політика». У цьому контексті ми бажаємо поділяти думку Д. В. Веремчука, який доводить, що податкова політика – це «діяльність держави у сфері оподаткування, що складається із сукупності правових, економічних й організаційних заходів, які спрямовані на забезпечення податкових надходжень і стимулювання економічного піднесення; це одна зі складових частин середньострокової та довгострокової фінансової політики держави» [1].

Будь-яка країна, що подає заявку на вступ до Європейського Союзу, повинна виконати умови покращення соціально-економічного устрою країни, провести реформи, забезпечити прозорість управлінського апарату, протидіяти корупції, та відмиванню неправомірно отриманих доходів тощо. Україна офіційно отримала статус кандидата на

вступ до Європейського Союзу 23 червня 2022 року. На підставі цього Європейська Комісія висунула список необхідних до виконання Україною кроків, досягнення яких потребують коригування цілей і задач, що стоять перед країною у коротко- і середньостроковій перспективі.

Трансформаційні етапи податкової політики України, що відбувались особливо стрімко в останнє десятиліття були пов'язані з державотворчими процесами й супроводжувались глобальними та національними економічними та геополітичними кризами. У табл. 1 представлені узагальнені етапи розвитку податкової політики України. Проаналізувавши етапи розвитку податкової політики України (табл. 1) можна стверджувати, що кожному з них притаманні свої об'єктивні й історичні передумови, а реформування податкової політики при цьому базується на принципах побудови національної податкової та бюджетної систем (єдності, раціональності і оптимальності податкової системи, централізації управління податковою системою, стабільності податкового законодавства і максимальної ефективності податкової системи).

Таблиця 1 – Етапи розвитку фіскальної політики України

Етап	Роки	Основні характеристики
I	1990-1993	Високий рівень податкової орієнтованості. Період впровадження: податку на прибуток у розмірі 30 %; податку на додану вартість – 28 %; прибуткового податку з громадян. У 1993 р. було прийнято Закон «Про податок на прибуток» та Закон «Про оподаткування доходів підприємств та організацій».
II	1994-1999	Окреслено й нормативно закріплено податкове регулювання бізнесу, введено податок на промисел, узаконено місцеві податки завдяки прийняттю Декрету КМУ «Про місцеві податки і збори» від 20.05.1993 р.
III	2000-2007	Характеризується нерівномірним розподілом податкового навантаження.
IV	2008-2009	Супроводжувався фінансово-економічною кризою. Було скорочено підвищення заробітної плати та соціальної допомоги, відстрочили вирівнювання мінімальної заробітної плати.
V	2010-2011	Прийняття Податкового кодексу України. Позитивні тенденції макроекономічних показників; підвищення заходів податкового контролю.
VI	2012-2014	Геополітична та економічна криза. Зниження податкової ставки ПДВ з 20 до 17 %. Ставку податку на прибуток - 18%, замість 16%, що було визначено ПКУ.
VII	2015-теп. час	Зростання видатків на оборону. Фінансування оборонного комплексу у 2015-2017 рр. становило в середньому 5 % від ВВП. У 2022-2023 році цей показник є значно вищим.

Джерело: складено авторами на основі [2; 3].

При цьому необхідно розуміти, що процес трансформації податкової системи не є завершений і говорити нині про повне дотримання означених принципів є проблематичним. Україна має здійснити стрімкі та радикальні кроки в рамках реформування для досягнення членства в ЄС, що суттєво ускладняється активними військовими діями на значній території України.

Держава щоденно потребує фінансової та військової допомоги від західних партнерів, відсутність якої значно ускладнило б супротив військовій агресії і унеможливило провадження оголошених реформ, у тому числі й через нестачу запланованих у бюджеті податкових надходжень спричинених руйнуванням численних підприємств та господарств.

Податкова система України виконуючи розподіл та перерозподіл валового внутрішнього продукту забезпечила надходження до зведеного бюджету України у 2017 році на рівні 81,4 % році, у 2018 році рівень податкових надходжень у зведеному бюджеті сягнув позначки 83,29 %, а у 2019 році – 82,98 %, у 2020 році – 82,57 %, а за 2021 рік даний показник становив вже 87,46 % від загального обсягу доходів зведеного бюджету України [4]. У ході дії воєнного стану, у цей складний та виснажливий період для вітчизняних підприємств, було внесено відповідні зміни до податкового законодавства та запроваджені податкові пільги для суб'єктів господарювання спрямовані на зменшення податкового навантаження. Так, зокрема були внесені зміни у процес подання звітності, сплати податків, реєстрації податкових накладних.

Відповідно до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03.03.2022 уряд дозволив «...не подавати звітність, не сплачувати податки/збори та не реєструвати податкові накладні/розрахунки коригування тим платникам, які внаслідок воєнних дій не мають такої змоги» [5]. Крім того, були внесені законодавчі зміни щодо регулювання третьої спеціальної групи єдиного податку, скасування штрафів та пені за самостійне виправлення помилок виявленого зниження податкових зобов'язань. Також, до кінця травня 2022 року були скасовані податкові перевірки [6]. Незважаючи на впроваджені зміни в податковому законодавстві, податкові пільги та всебічну підтримку західних партнерів, українська економіка потерпає від нищівної воєнної агресії. Разом з тим рівень податкового наповнення державного та місцевих бюджетів є критичним для забезпечення фінансової підтримки провадження кампанії з масштабного реформування, визначеного вимогами Європейської Комісії, що створює для України нові ризики і перепони для ефективних інтеграційних процесів. Наразі, загальновідомим є той факт, що спеціальна процедура отримання членства в ЄС нині неможлива для України, оскільки всі етапи вступу є чітко формалізовані та обґрунтовані й вимагають повноцінного та вчасного їх виконання від кожної країни-кандидата.

Однак, Україна попри тяжкий тягар воєнної агресії з боку Росії й численні жертви серед цивільних і військових, колосальні збитки в житловому фонді, інфраструктурі та бізнесі, промисловому, енергетичному і сільськогосподарському потенціалі продовжує здійснювати кроки на шляху до євроінтеграції, реалізуючи ряд соціально-економічних реформ, забезпечуючи прозорість та боротьбу з корупцією в державному апараті. Зокрема, здійснюються зрушення і в податковій політиці держави, а в умовах воєнного стану держава створює сприятливі податкові умови та забезпечує фінансовою підтримкою вітчизняний бізнес. Реформи податкової системи мають забезпечити оптимальну організацію податкових органів, стабільність та всеосяжність податкового законодавства, обґрунтоване та справедливе податкове навантаження, ефективне управління податками та зборами, покращення взаємовідносин та довіри між платниками податків та податковими органами. Перспективи подальших досліджень можуть бути окреслені в поглибленому аналізі проблем та викликів реформування податкової системи України, провадження її успішної діяльності на шляху до вступу України до ЄС та адаптації податкового навантаження у воєнний та в подальшому, у період відновлення держави.

Список використаних джерел

1. Веремчук Д. В. Сутність податкової політики та її роль у державному регулюванні економіки [Електронний ресурс] / Д. В. Веремчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Вип. 28. – С. 37-45. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/54389> (дата звернення: 18.01.2023).
2. Тимошенко А. О. Еволюція фіскальної політики України [Електронний ресурс] / А. О. Тимошенко // Економіка та держава. – 2017. – № (9). – С. 48-51. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2017/12.pdf (дата звернення: 18.01.2023).
3. Багратян Г. А. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання [Електронний ресурс] / Г. А. Багратян, І. С. Кравченко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 33-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_4_4 (дата звернення: 18.01.2023).
4. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 17.01.2023).
5. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 19.01.2023).
6. Податкові зміни під час дії воєнного стану: новий Закон. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analytics/211542_podatkov-zmni-pd-chas-d-vonnogo-stanu-noviy-zakon (дата звернення: 19.01.2023).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGznhhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8Ie6#Text (дата звернення: 16.01.2023).

Шишкіна О. В., доктор економічних наук, доцент,
Колоток М. О., здобувачка вищої освіти гр. МФК-221
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

На сучасному етапі ринкових перетворень соціально-економічний розвиток України знаходиться під впливом трансформаційних зрушень у фінансово-економічній сфері та характеризується інтенсивним розвитком діджиталізації. Унаслідок зазначених чинників та інших потрясінь у даній сфері, таких як зростання зовнішньої трудової міграції, посилення концентрації, овшоризації капіталу, надмірної фінансїалізації економіки тощо, виникають певні протиріччя у фїскальній сфері. Усі ці фактори вимагають більшої актуалїзації необхідності детальнішого вивчення соціально-економічної природи вищезазначених процесів та ґрунтового опрацьовування оцінки ефективності функціонування фїскальної політики. На жаль, станом на сьогодні, в Україні відсутня певна єдина комплексна оцінка ефективності фїскальної системи, що, у свою чергу, не вносить певні корективи у висвітлення взаємозв'язку між певними заходами, які стосуються фїнансової політики, ефективності її функціонування, соціально-економічного розвитку країни в цілому тощо. І хоча різних підходів до такої оцінки існує чимало, не всі вони повністю здатні охопити всю сутність даного питання [5]. Через це виникають певні ускладнення у формуванні зважених цілей фїскальної політики, що своєю чергою негативно впливає на стан фїскальної системи загалом, організацію діяльності фїскальних інститутів, й поглиблює проблематику пов'язану із недостатнім рівнем регулювання соціально-економічних процесів в країні.

Фїскальна політика за своєю сутністю є «...сукупністю різноманїтних фїнансових заходів держави в рамках формування структури та величини витрат держави, податкової системи та трансферних виплат» [2]. Фактично, її можна вважати одним з основних та найвпливовїших інструментів макроекономічного регулювання, оскільки вона має досить масштабну сферу впливу на соціально-економічне функціонування країни. На жаль, так само як і фїскальній системі, їй придїляється незначна увага в рамках дослідження її ефективності.

Ефективність функціонування фїскальної системи ґрунтується на достатньо великій кількості й інших понять, визначення яких, певною мірою, дає можливості для її аналізу й оцінки загалом. До таких понять можна віднести ефективність планування (складання та виконання заданого плану за певними цілями), ефективність регулювання (розподїл та перерозподїл фондів фїнансових ресурсів), ефективність контролю (контроль за формуванням та витрачанням коштів з бюджету), ефективність інформаційного забезпечення, ефективність техніко-технологїчного забезпечення, ефективність прийняття управлїнських рїшень, ефективність законодавчої бази тощо [8]. Проте результативність оцінки цих понять не завжди є коректною, що впливає на реальність відображення стану речей, зокрема під впливом відсутності необхідних даних. Як вже було зазначено, потенціал фїскальної системи в Україні далеко не повністю розкритий та потребує детального дослідження оцінки його ефективності. Нині існують різні підходи до такої оцінки, проте не всі вони повною мірою охоплюють сутність питання розуміння можливостей фїскальної системи. Це обумовлено тим, що більшість досліджень присвячено більше регулюванню саме фїскальної політики, ігноруючи оцінку її ефективності у взаємозв'язку з фїскальною системою загалом.

Враховуючи все вищеписане, можна дійти висновку, що для комплексної оцінки дієвості фїскальної політики та фїскальної системи, необхідно базуватись саме на визначенні ефективності процесів планування, регулювання та контролю, а також оцінювати вплив фїскальної політики безпосередньо на макроекономічні показники держави.

Досить велика низка вчених, таких як, О. Бланшарт та Р. Перроті [1], А.Вдовиченко [3], І. Лук'яненко та І. Фарина [6] тощо, використовують різноманітні методи для оцінки такого впливу, до яких можна віднести: імітаційне моделювання [4]; SVAR-модель [7]; метод порівнянь; метод кореляційно-регресійного аналізу; метод інтегральної оцінки; метод головних компонент [8]. Розглянемо ці методи більш змістовно, починаючи з методу імітаційного моделювання. За своєю суттю, він є симуляцією певних процесів та явищ, яка дає змогу оцінити стан фіскальної системи як в цілому, так і фрагментарно, через оцінку її окремих елементів [4]. Проте такий метод важко вважати точним та адекватним з точки зору коректності отриманих результатів, що ускладнює формування коректних висновків у розрізі даного дослідження. Наступний метод, це SVAR-модель, яка полягає у побудові структурної VAR моделі [7], даючи можливість для оцінки лінійних фіскальних мультиплікаторів. Проте отримані результати за цим методом не спрямовані на аналіз впливу у довгостроковому періоді. Метод порівнянь полягає у визначенні певних подібностей та розбіжностей між певними явищами, об'єктами та процесами. Цей метод є універсальним та спрямований на визначення певних загальних рис чи ознак фіскальної системи, проте найголовнішим його недоліком є суб'єктивність.

Серед представлених методів, також хотілося б відмітити метод кореляційно-регресійного аналізу. Завдяки цьому методу можна встановити реальний взаємозв'язок між досліджуваними об'єктами або факторами та надати йому об'єктивний опис та сформулювати відповідні ефективні висновки. У розрізі саме фіскальної системи, це дасть змогу для оцінки впливу фіскальної політики на певну результативну ознаку. Однак якісь певні необхідні показники часто є невідомими, що ускладнює або навіть унеможливує застосування саме методу кореляційно-регресійного аналізу. В такому випадку перевага буде надаватись методу інтегральної оцінки, оскільки він дає можливість для оцінки фінансової системи, базуючись на виявленні певних проблемних періодів у її функціонуванні [8]. Більше того, цей метод ґрунтується на порівнянні різних за ознаками та розмірністю індикаторів, що значно розширює традиційний аналіз. Застосування цього методу дозволить виявити та структурувати ключові проблемні аспекти функціонування фіскальної системи, що дасть змогу визначити основні напрямки рішень для її удосконалення.

Метод головних компонент використовується шляхом побудови комплексного інтегрального показника оцінки стану фіскальної системи, який в кінцевому варіанті є об'єктивним й «пов'язаним з великою кількістю індикаторів та математично обґрунтованим» [8]. Отже, комплексний підхід до характеристики основних елементів фіскальної системи, зокрема податкових, бюджетних, соціальних та боргових ґрунтується на використанні вищезазначених методів оцінки, використання яких у поєднанні дозволить отримати зважену оцінку стану системи, з'ясувати тенденції трансформації та розробити і обґрунтувати необхідні зміни з метою підвищення її ефективності.

Подальші перспективи дослідження в цьому напрямі можуть бути пов'язані з оцінкою результативності та ефективності фіскальної системи, яка функціонує за заданими умовами фіскальної політики, а також у формуванні відповідних цілей її розвитку шляхом запровадження певних корегуючих заходів.

Список використаних джерел

1. Blanchard O., Perotti R. An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. *Quarterly Journal of Economics*. 2002. Vol. 117, № 4. P. 1329–1368.
2. Бантон В. Д. Л., Трангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30-35.
3. Вдовиченко А.М. Як фіскальна політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні? *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2018. № 244. С. 26–45.
4. Імітаційне моделювання систем та процесів: Електронне навчальне видання. Конспект лекцій. Київ : НН ІТС НТУУ «КПІ», 2012. 115 с.
5. Лактіонова О. А. Методичний підхід до оцінки гнучкості фіскальної політики в умовах циклічного розвитку економіки. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 124-138.

6. Лук'яненко І. Г., Фарина О. І. Макрофінансова стабільність: моделі та методи оцінки : монографія. Київ : НаУКМА, 2016. 185 с.

7. Ніколайчук С. Монетарний трансмісійний механізм в Україні: SVAR-підхід. *Світ фінансів*. 2006. № 4(9). С. 102-118.

8. Слатвінська М. О. Науково-методичний підхід до оцінки ефективності функціонування фіскальної системи. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 40. С. 401-409.

Кальченко О. М., кандидат економічних наук, доцент,
Данилович В. В., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У сучасних умовах фінансове планування все більше стає однією з найважливіших сфер управлінської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Зміна та розвиток технології виробництва, вихід на нові ринки збуту, розширення діяльності та збільшення обсягів виробництва продукції базуються на ґрунтовних фінансових розрахунках та ефективних стратегіях залучення, розподілу та використання фінансових ресурсів. Нинішні тенденції розвитку загальноекономічної ситуації (інфляційні процеси, нестабільність національної валюти, непередбачувані зміни попиту, зростання ризиків, посилення цінової конкуренції на ринках та ін.), що переважно обумовлені подіями останніх років, такими як пандемія COVID-19 та повномасштабне російське військове вторгнення, будуть лежати в основі зростаючої ролі стратегічного фінансового планування.

Стратегічне фінансове планування - це процес розробки системи фінансових планів і планових (нормативних) показників із забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його звичайної діяльності у майбутньому періоді [1].

На думку О. Кравченко, метою стратегічного фінансового планування є забезпечення суб'єктів господарювання фінансовими ресурсами для покращення їх реакції на зміни зовнішнього середовища та забезпечення фінансової стійкості шляхом оптимізації пропорцій в майбутньому [3].

Стратегічне фінансове планування передбачає розробку довгострокових фінансових стратегій та планів, що сприяють досягненню головних цілей підприємства та дозволяють забезпечити його функціонування необхідними обсягами фінансових ресурсів для підвищення фінансової стійкості та успішної діяльності протягом тривалого періоду часу.

В рамках стратегічного фінансового планування проводиться аналіз фінансових показників та факторів, що впливають на фінансовий стан суб'єкта господарювання у майбутньому (рівень конкуренції, тенденції ринку, зміни законодавства та інші економічні чинники). На основі такого аналізу формується фінансова стратегія, визначаються довгострокові фінансові цілі та напрямки використання фінансових ресурсів підприємства для досягнення поставленої мети, а також проводиться оцінка ризиків та розробка стратегій щодо їх мінімізації. Тобто, стратегічне фінансове планування охоплює такі питання як планування інвестицій, управління капіталом, управління ризиками, а також прогнозування майбутніх доходів та витрат для забезпечення прибутковості бізнесу. Важливою частиною стратегічного фінансового планування є також оцінка фінансової ефективності та планування заходів щодо її покращення.

Стратегічне фінансове планування як інструмент управління має свої переваги і недоліки. Перевагами стратегічного фінансового планування на підприємстві є:

– забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів, зокрема, планування інвестицій, доходів та витрат;

- дозволяє підприємству розробляти довгострокову фінансову стратегію і визначати цілі для досягнення успіху;
- оптимізація фінансово-економічних процесів на підприємстві, управління витратами та максимізація фінансових результатів;
- підвищення ефективності прогнозування майбутнього стану, загроз і можливостей суб'єктів економіки;
- забезпечення умов прийняття вчасних управлінських рішень на основі прогнозування майбутніх тенденцій розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища;
- оцінка майбутніх ризиків та розробка стратегій їх мінімізації.

Недоліки стратегічного фінансового планування:

- складність процесу здійснення стратегічного фінансового планування, особливо для невеликих підприємств;
- значні витрати часу та ресурсів на здійснення стратегічного планування;
- надмірна зосередженість на довгостроковій перспективі, що може призвести до ігнорування поточних проблем;
- недостатня точність прогнозування майбутнього на основі поточних даних;
- відсутність регламентованого алгоритму розробки та реалізації стратегічних планів.

Практика показує, що сучасні підприємства реального сектору економіки майже не застосовують стратегічне фінансове планування, а розглядають його лише в контексті бізнес-планування, виділяючи таку важливу його складову, як фінансовий план. Це пов'язано з тим, що реалізація стратегічного плану в умовах нестабільності та невизначеності факторів зовнішнього середовища, які ускладнюють передбачення наслідків управлінських рішень на тривалі інтервали часу, є досить складним завданням. Також проблемою стратегічного фінансового планування на підприємствах реального сектору економіки є те, що при його здійсненні не прогнозуються якісні та кількісні параметри, що характеризують стан зовнішнього середовища та не прораховуються альтернативні (сценарні) варіанти розвитку [3].

Таким чином, стратегічне фінансове планування є важливим інструментом для досягнення успіху на підприємстві шляхом:

- визначення довгострокової мети та цілей підприємства, які забезпечать його успішне функціонування у зовнішньому ринковому середовищі;
- оцінки ризиків з якими може стикнутися суб'єкт господарювання у майбутньому та розробка стратегій їх управління, що забезпечить стабільність підприємства у довгостроковій перспективі;
- забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів (планування бюджету та інвестицій);
- оптимізації фінансових процесів, управління доходами, витратами та фінансовими результатами;
- оцінки факторів зовнішнього середовища та зміни умов ринку, прогнозування майбутніх тенденцій для прийняття своєчасних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Білик М. Д., Беялов Т. Е. Сутність та значення стратегічного фінансового планування на підприємстві. навч. посіб. 2018. URL: https://pidru4niki.com/79390/finans/strategichne_finansove_planuvannya_pidpriemstvi.
2. Гонга О., Кальченко О., Жук О. Фінансове планування на підприємствах реального сектору економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління* : науковий журнал. 2017. № 4(12). С. 128-133.
3. Кравченко О. О. Генезис теорій фінансового планування і прогнозування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 56–60.

Кальченко О. М., кандидат економічних наук, доцент,
Максименко Р. В., аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах господарювання обґрунтованість та дієвість фінансових управлінських рішень щодо забезпечення прибутковості та фінансової стійкості підприємства як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі істотною мірою залежить від підсумків фінансової діагностики, зміст якої не обмежується лише обчисленням окремих фінансових коефіцієнтів, а передбачає дослідження комплексу показників, що характеризують різні аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства. Фінансова діагностика відіграє дедалі більшу роль у процесі прийняття управлінських фінансових рішень. Вона дозволяє приймати рішення з питань фінансового управління, забезпечувати ефективність вкладення капіталу та впроваджувати дієві стратегії фінансового розвитку. Вагомою складовою фінансової діагностики є також визначення потенційних можливостей для зниження витрат та збільшення прибутку підприємства.

Важливо усвідомлювати, що фінансова діагностика є методом пізнання фінансового механізму підприємства, процесів формування та використання фінансових ресурсів для його операційної та інвестиційної діяльності. Відтак її результат – оцінка фінансового благополуччя підприємства, стану його майна, швидкості обертання всього капіталу та його окремих частин, дохідності використаних коштів. А підсумком діагностування є підготовка висновків про нинішній стан об'єкта і прогноз його зміни у майбутньому [5].

Отже, фінансова діагностика - це управлінська підсистема, що виконує функції оцінки фінансового стану підприємства, виявлення поточних проблем, ризиків та недоліків у фінансово-господарській діяльності та застосування отриманої в результаті такого аналізу інформації фінансового характеру для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення ефективної і стабільної діяльності підприємства та пошуку потенційних шляхів для покращення його функціонування.

У процесі проведення фінансової діагностики аналізуються витрати, активи та зобов'язання, оборотний капітал, показники рентабельності, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності тощо, а також оцінюються ризики, що пов'язані з фінансово-господарською діяльністю підприємства та розглядаються тенденції зміни фінансових показників протягом досліджуваного періоду.

Між категорією «фінансова діагностика» і «фінансовий стан» існує тісний взаємозв'язок (рис. 1). Оцінка фінансового стану базується на дослідженні показників, що характеризують господарську діяльність підприємства (прибуток, витрати, активи, зобов'язання тощо). Такий аналіз дозволяє визначити ефективність використання фінансових ресурсів, стабільність фінансового стану, виявити проблеми та перспективи функціонування, а основою проведення оцінки фінансового стану є фінансова і управлінська звітність, в якій відображена основна фінансова інформація про стан ресурсів та результати роботи суб'єкта господарювання.

Фінансовий стан підприємства оцінюється сукупністю показників, що характеризують процес формування та використання фінансових ресурсів. Він характеризується: забезпеченістю фінансовими ресурсами; доцільністю їх розміщення та використання; структурою капіталу; фінансовою результативністю та рентабельністю; платоспроможністю, ліквідністю та фінансовою стійкістю.

Фінансовий стан суб'єкта господарювання є вагомою характеристикою його ділової активності і надійності, він визначає конкурентоспроможність й потенціал у діловому середовищі та виступає гарантом ефективної діяльності підприємства. А стійкий фінансовий стан суб'єкта економіки є результатом вмілого фінансового управління, що ґрунтується в тому числі й на результатах фінансової діагностики.

Рис. 1. Взаємозв'язок і взаємодія економічних категорій «фінансовий стан» і «фінансова діагностика»

Джерело: побудовано за [2].

Знання про фінансовий стан дозволяють керівникам та інвесторам оцінювати здатність підприємства до виконання зобов'язань перед кредиторами та інвесторами, а також потенціал щодо розвитку та збільшення прибутку в майбутньому. Це визначає важливість проведення фінансової діагностики економічного суб'єкта та підвищує роль такої оцінки в економічному процесі.

Таким чином, фінансова діагностика підприємства повинна бути спрямована не тільки на аналіз поточної фінансово-господарської діяльності, а й на впровадження заходів щодо покращення фінансового стану господарюючого суб'єкта. Детальна фінансова діагностика дозволить виявити напрямки, за якими необхідно вести потрібну роботу, та, відповідно до отриманих результатів, дістати відповідь на питання щодо способів покращення фінансового стану підприємства у конкретний період його функціонування та перспектив його фінансово-господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Жукевич С. М., Кудлаєва Н. В. Діагностика фінансового стану в системі управління підприємством. *Научный Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии*. 2011. № 1. С. 234-240.
2. Кальченко О. М., Шишкіна О. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2018. 524 с.

Кальченко О. М., кандидат економічних наук, доцент,

Федяй Я. І., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Нинішні тенденції функціонування сучасної економіки супроводжуються розвитком процесів фінансово-економічної глобалізації, поглибленням процесів діджиталізації, підвищенням ризикованості та невизначеності умов діяльності, що вимагає від суб'єктів господарювання швидкої та адекватної відповіді на зовнішні негативні виклики. Це потребує використання дієвих механізмів менеджменту, які дозволять прийняти такі трансформації, ідентифікувати їх та забезпечити належну адаптацію операційної, фінансової та інвестиційної діяльності промислових підприємств. Однією з найважливіших умов збереження та підтримки стабільності бізнесу є стратегічний підхід до організації фінансового управління та контролю для підтримки належного рівня прибутковості діяльності економічних суб'єктів промисловості та вирішення стратегічних фінансово-економічних завдань.

На сьогодні становище промислових підприємств в Україні в цілому залишається досить не простим. Проведений аналіз (табл. 1, 2) свідчить про те, що фінансово-економічний стан підприємств протягом 2012 – 2020 рр. залишається нестійким, хоча в деякі періоди питома вага збиткових підприємств зменшувалась. Протягом 2019-2020 рр. вона зросла та складає відповідно 26 та 28,6 % від загальної кількості підприємств, що функціонують в економіці. Така ж ситуація спостерігається і на промислових підприємствах. Так, питома вага збиткових підприємств в промисловості у 2020 році складала 30,3 %, що на 2,1 % більше, ніж у попередньому році.

Таблиця 1 – Питома вага підприємств, що одержали збиток
у відсотках від загальної кількості підприємств, %

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Всього	35,5	34,1	33,7	26,3	26,6	27,2	25,7	26,0	28,6
В тому числі по промисловості	37,6	36,7	36,7	27,1	27,2	28,2	27,2	27,9	30,3

Джерело: складено авторами за даними [1].

Таблиця 2 – Рентабельність операційної
та всієї діяльності промислових підприємств, %

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності	3,4	3,0	1,6	0,9	4,2	6,8	6,3	5,5	3,9	11,2
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств	0,2	-0,3	-9,4	-7,7	-1,0	1,9	3,3	3,9	-1,3	7,7

Джерело: складено авторами за даними [1].

Враховуючи вище сказане, в сучасних умовах розвитку економіки, яка характеризується невизначеністю та зростанням динамічності зовнішнього середовища, промислові підприємства зіткнулися з необхідністю впровадження передових методів та інструментів управління фінансами. Одним із таких інструментів виступає фінансовий контролінг, що інтегрує процеси обробки фінансової інформації, аналізу, планування та контролю фінансів суб'єкта господарювання.

Фінансовий контролінг виступає одним з інструментів управління, який надає всебічну, оперативну та достовірну інформацію керівництву підприємства для прийняття ефективних управлінських фінансових рішень та дій, що необхідні для досягнення

поставленої мети, а також забезпечує створення інформаційно-аналітичної бази для реалізації функцій фінансового менеджменту. Формування надійної оцінки ефективності поточних бізнес-процесів та визначення реалістичних стратегічних параметрів майбутньої фінансової результативності базується на глибокому комплексному аналізі кількісної та якісної фінансової інформації, що ґрунтується на автоматизації процесів збору та обробки такої інформації та впровадженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Фінансовий контролінг являє собою підсистему фінансового управління суб'єкта господарювання, яка забезпечує впровадження та реалізацію контрольних дій щодо фінансово-господарської діяльності підприємства та базується на системі відповідного інформаційного забезпечення для визначення відхилень діючих показників від запланованих та формування ефективних управлінських рішень у сфері фінансового менеджменту.

Фінансовий контролінг – це міжфункціональна система підприємства, яка є складовим елементом загальної системи управління і має тісну взаємодію з іншими сферами фінансового менеджменту, що дозволяє створити ефективний механізм фінансового контролінгу для виконання головних завдань. Ефективна система фінансового контролінгу повинна включати такі складові: підсистему стратегічного фінансового планування, фінансової діагностики (аналіз фінансової звітності, діагностику внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства), підсистему фінансового ризик-менеджменту; підсистему бюджетування та внутрішнього контролю як механізму дії фінансового контролінгу на підприємстві тощо.

Виділяють наступні функції фінансового контролінгу [2]:

- координації – досягається шляхом узгодженості всіх підсистем і функцій фінансового менеджменту;
- планування – забезпечується у взаємозв'язку з підсистемою планування й бюджетування системи фінансового менеджменту, забезпечує базу для порівняння підконтролінгових показників;
- обліку – здійснюється у взаємозв'язку з бухгалтерськими службами підприємства;
- контролю – пов'язана з безпосередньою діяльністю контролінгової служби;
- діагностики – забезпечується взаємозв'язком з підсистемою діагностики фінансового менеджменту й дозволяє виявити причини відхилень;
- превентивної – попередження ризику, тісно пов'язана з підсистемою ризику фінансового менеджменту;
- інформаційної – забезпечення керівництва підприємства своєчасною інформацією про стан об'єктів контролінгу.

Таким чином, фінансовий контролінг є одним із інструментів управління промисловим підприємством, який надає всебічну, оперативну та достовірну інформацію керівництву для прийняття ефективних управлінських фінансових рішень та дій, що необхідні для досягнення поставленої мети, а також забезпечує створення інформаційно-аналітичної бази для реалізації функцій фінансового менеджменту. Формування надійної оцінки ефективності поточних бізнес-процесів підприємств промисловості та визначення реалістичних стратегічних параметрів майбутньої фінансової результативності ґрунтується на глибокому комплексному аналізі кількісної та якісної фінансової інформації, що базується на автоматизації процесів збору та обробки такої інформації та впровадженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Тельнова Г. (2012) Підсистема контролінгу в системі фінансового менеджменту підприємства. *Галицький економічний вісник*, № 4, с. 140-147.

Колоток М. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, гр. МФК-221
Науковий керівник – **Кальченко О. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток підприємництва в Україні став зазнавати чималого негативного впливу з 2020 року з початком поширення пандемії коронавірусу COVID-19 на території країни та впровадженням карантинних обмежень. З метою стримування поширення вірусу, владою було прийнято рішення про заборону відвідування місць масового скупчення людей, а персонал було переведено у дистанційний режим роботи, проте не кожне підприємство мало змогу впровадити такий формат роботи. Уже тоді багато з них були вимушені стикнутись з проблемою нестачі необхідних коштів для фінансування діяльності через виникнення застою у виробництві, а деякі з них повністю згорнули свою діяльність. А у 2022 році бізнес отримав черговий виклик – початок повномасштабного воєнного конфлікту на території України з боку сусідньої держави.

Вторгнення рф в Україну у 2022 році значною мірою нанесло негативного впливу на функціонування бізнесу в країні та економіці в цілому. Збитки, які були завдані підприємству за 1 місяць війни перевищили збитки за 2 роки пандемії [3]. На сьогодні важко точно оцінити розмір шкоди, оскільки бойові дії ще тривають – територія зазнає обстрілів, а деяка її частина тимчасово знаходиться в окупації. За оцінкою Національного банку України спостерігається втрата 50 % ВВП, яке ще є не виробленим, тобто фактично кожний тиждень війни сприяє втраті в національній економіці розміром 50 млрд грн [4], не враховуючи втрат від руйнувань.

Стан підприємництва в умовах воєнного конфлікту є досить тяжким та напруженим – багатьом довелося евакуюватись в інші регіони через активні бойові дії, а деякі з них повністю припинили роботу. Навіть ті компанії, які розташовані відносно на великій відстані від обстрілів, зіткнулись з проблемами логістики та нестачі сировини. Станом на березень 2022 року у повному обсязі працювало лише 17% підприємств, а кожне третє вже не функціонувало, і з них лише третина планувала відновити діяльність [2].

Для держави є досить важливим, щоб навіть в умовах воєнного стану підприємства продовжували працювати там, де це є можливим, сплачувати податки та надавати необхідний країні ресурс для оборони. Проте на сьогодні прогнозування діяльності компаній є непередбачуваним та майже неможливим, ускладнюючи при цьому процес аналітики. Тому нині здебільшого підприємства спрямовані на виживання на ринку. На сьогодні в умовах воєнного стану досить важко оцінити та передбачити фінансову стійкість, оскільки зараз спостерігається не лише зниження активної діяльності підприємств, а навіть повна втрата ресурсів та майна.

Проте незважаючи на це, військовий стан не завжди може означати крах бізнесу, якщо компанії здатні бути гнучкими, вчасно реагувати на ринкові зміни та мати здатність грамотно управляти діяльністю – це допоможе сформувати нові можливості для роботи підприємства в умовах війни зі збереженням ресурсів та їх розвитком. Варто відмітити, що функціонування у воєнний час має бути виваженим та з врахуванням численних ризиків та непередбачуваних обставин. Загалом, забезпечення фінансової стійкості повинно базуватись на можливостях формування «подушок безпеки», що дасть змогу швидко реагувати на неочікувані ситуації, що пов'язані з втратою ресурсів та майна; пошуку нових варіантів заробітку та об'єднання з іншими підприємствами. Саме такі компанії мають змогу вижити та вистояти на конкурентному ринку, налаштувавши свою операційну діяльність відповідно до зовнішніх викликів.

Традиційно, в нормальній, або передбачуваній діяльності, для аналізу фінансової стійкості основою є аналіз структури майна та джерел його формування, показників ліквідності, рентабельності та ділової активності. Проте за умов непередбачуваної діяльності в умовах війни, стан підприємства піддається змінам, де головною умовою діяльності є забезпечення повної безпеки для персоналу та клієнтів, збереження кадрів та забезпечення платоспроможності компанії за обов'язковими платежами [1], що в свою чергу вносить зміни до трактування результатів аналізу фінансової стійкості (табл. 1).

Таблиця 1 – Зміни у трактуванні показників фінансової стійкості на підприємстві в умовах воєнного стану

Показник	Нормативне значення за нормальних умов	Нормативне значення в умовах воєнного стану
Коефіцієнт покриття	> 1	> 1
Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 0,7	> 1
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0,2	> 0,7
Коефіцієнт автономії	> 0,5	> 0,8
Оборотність активів	зростання показника в динаміці	незначне зменшення показника в динаміці
Оборотність запасів	зростання показника в динаміці	зростання показника у порівнянні з результатом за нормальних умов
Рентабельність продукції	максимально високе значення та зростання показника в динаміці	є допустимою нульова

Джерело: складено автором на основі [1].

Виходячи з даних таблиці можна зробити висновок, що за умов воєнного стану метою підвищення рівня фінансової стійкості є забезпечення фінансових можливостей для розвитку у стані непередбачуваних умов шляхом посилення вимог до збільшення платоспроможності та ліквідності. Проте до рентабельності вимоги знижуються, оскільки допускається робота підприємства на межі збитків або навіть зі збитками, якщо при цьому чисельність працівників не скорочується, а платоспроможність залишається сталою.

Ефективність політики управління фінансовою стійкістю нерозривно пов'язана з інноваційною та інвестиційною політиками, які теж потребують фінансових вкладень. Це ще раз підкреслює необхідність у "фінансовій подушці безпеки", яка дала б змогу підприємству залишатись ліквідним та платоспроможним, акумулюючи при цьому кошти для забезпечення розвитку. Підприємствам було б доцільним також розширювати свій ринок збуту, продаючи товари та послуги через інтернет з використанням електронних магазинів (сайтів) та соціальних мереж. Також ефективною є практика кооперування підприємств між собою або з інвесторами для забезпечення розвитку інвестиційної політики.

Отже, таким чином, ефективна політика з управління фінансовою стійкістю в непередбачуваних умовах воєнного стану передбачає формування резервів коштів, активізацію інвестиційної та інноваційної політик, кооперування як способу фінансування та отримання необхідної підтримки з боку держави. Дотримання вищеприписаних напрямків дасть змогу зберегти ресурси, ефективно їх використовувати та забезпечувати розвиток на підприємствах в непередбачуваних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Костенко Ю. О., Короленко О. Б., Гузь М. М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1758/1694>
2. Підтримують команди та армію: як працює бізнес в умовах війни. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/pidtrymuyut-komandy-ta-armiyu-yak-pratsyuye-biznes-v-umovah-vijny>.
3. Рихліцький Є. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549>.
4. Степанюк Є. Коли закінчиться війна. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/14/683967>.

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Кальченко О. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Для сучасних реалій функціонування національної економіки характерна значна мінливість соціально-економічних явищ. Кризові процеси, такі як пандемія COVID-19, активні бойові дії, інфляція тощо, створюють умови для зниження рівня життя громадян, зростання соціальної напруги, безробіття й т. д. Як підґрунтя економічної безпеки держави, особливої уваги потребують питання розвитку окремих територіальних одиниць. Диспропорційне економічне зростання, інфраструктурна нестача, низька інвестиційна привабливість та ініціативність бізнесу – об'єктивна реальність, що потребує втручання влади на всіх рівнях її функціонування. Для забезпечення економічного сталого розвитку державна політика має бути спрямована на розробку та поетапну реалізацію комплексних управлінських, організаційних, фінансових заходів. Особливо актуально окреслити та модернізувати до вимог сучасності інструменти забезпечення місцевого економічного розвитку.

Дослідженню різноманітних інструментів забезпечення місцевого економічного розвитку присвячені праці таких вітчизняних дослідників: Буркинський Б., Ксенофортов І., Опарін В., Бриль М., Орщанська М., Недбалюк О., Федосов В., Ткачук А. та інші. Серед зарубіжних дослідників важливо виокремити праці Дж. Уоррен, Р. Барро, Н. Медведева, Ж. А. Пупшім де Олівейра, Ч. Н. Х. Долл, О. Балабан та інші [1; 2].

Метою роботи є з'ясування актуальних інструментів регіонального економічного розвитку, визначення їх науково-практичних засад.

В складних соціально-економічних умовах кожна держава прагне залучити до економічної активності максимум можливих потужностей, визначити пріоритетні та найбільш рентабельні сфери діяльності кожного регіону. Для виконання вище зазначених цілей та для підвищення конкурентоспроможності багато спеціалістів пропонують залучення іноземних інвестицій як інструмент забезпечення місцевого економічного розвитку. Сучасна наукова література визначає інвестиції як певні цінності, що можуть бути матеріальні та нематеріальні, що інвестуються в різноманітні господарські операції з метою отримання прибутку. Вони можуть формувати фонди та оборотні активи. Використання іноземних інвестицій в розрізі територіального розвитку є ключовим фактором економічного зростання. Україна має певні переваги, на які звертають увагу інвестори, а саме: один із найбільших ринків у Європі, якісна система освіти, вигідне географічне положення, розвинена транспортна інфраструктура, велика кількість природних ресурсів тощо. Завдяки іноземним інвестиціям можна не тільки активізувати підприємницьку діяльність в регіоні, а й розвинути інфраструктуру. Для залучення іноземних інвестицій варто застосувати наступні механізми:

- створення вільних економічних зон;
- лізинг;
- організація венчурних підприємств;
- створення спільних підприємств;
- відкриття транснаціональних компаній;
- поява акціонерних товариств;
- реформи у сфері податкової системи та екології;
- укладання концесії [1].

Окремої уваги потребує питання укладання концесій, адже вони визначають наступний інструмент забезпечення місцевого економічного розвитку, а саме державно-приватне партнерство. Сьогодні концесію розглядають як складний багатовекторний термін, що описує систему взаємодії суб'єктів державної влади та приватного сектору, договір про передачу певних цінностей, що належить державі чи територіальній громаді в експлуатацію іншим суб'єктам. Завдяки такій взаємодії були втілені такі проекти, як Суецький канал, Панамський канал, Ейфелева вежа та інші.

Одним із фінансових інструментів забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку громад та регіонів є податкове стимулювання. Податкові надходження є головним джерелом доходів місцевих бюджетів. Станом на сьогодні відбуваються значні коливання податкових надходжень. Наразі Україна потребує у проведенні податкової реформи, адже податкова система є не достатньо ефективною, з відсутністю умов для регіонального податкового конкурування для залучення інвестицій. На нашу думку, необхідно запровадити наступні заходи:

- приспосовування вітчизняного податкового законодавства згідно з нормами ЄС та реалізація європейських методів до організації податкової конкуренції;
- спрощення процедури сплати податків;
- забезпечення податкоспроможності громад через зміни в системі оподаткування;
- коректування системи вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів [3].

Регіональне програмування є дієвим інструментом сталого розвитку сільських територій. Цей інструмент виконується за допомогою планів, програм та довгострокових стратегій. Метою розробки програм є підвищення економічної діяльності, екологічної та соціальної безпеки регіону. Програми сталого розвитку сільських територій можуть бути прикладом спеціальних регіональних програм, досвід таких програм є у ЄС та в Україні. У ЄС програми є семирічними і впроваджуються вони в межах Загальної сільськогосподарської політики. Завданнями є: диверсифікація сільської економіки, зниження рівня бідності сільських мешканців, підтримка об'єктів інфраструктури у селі, соціальний розвиток села та збереження екосистем [4]. Тож, необхідно орієнтуватися на досвід ЄС для створення регіонального програмування.

Отже, для забезпечення сталого зростання національної економіки України, влада має створити необхідні умови для місцевого економічного розвитку. Доведено, що актуальні для застосування є наступні інструменти регіонального зростання: іноземні інвестиції, податкове стимулювання, регіональне програмування, державно-приватне партнерство.

Список використаних джерел

1. Карніцева О. І., Дегтярьова І. Б., Харченко М. О., Долгошеєва О. І., Кіріл'єва А. В. Залучення іноземних інвестицій як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 3. С. 199-211.
2. Хаджирадева С. К., Васильєва Н. В., Васильєва О. І., Киртока М. Державно-приватне партнерство як важливий інструмент забезпечення сталого розвитку територій. *Public Administration and Regional Development*. 2020. № 7. С. 253-269.
3. Бахур Н. В. Податкове стимулювання як фінансовий інструмент забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку громад та регіонів. *Review of transport economics and management*. 2020. Вип. 3(19). С. 147-155.
4. Колесник Т. В. Регіональне програмування як дієвий інструмент сталого розвитку сільських територій. *ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 3. С. 44-61.

Панченко О. І., кандидат економічних наук, доцент,
Кальченко О. М., кандидат економічних наук, доцент,
Лесун С. М., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

БАНКОСТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Основою інтеграційних процесів на сучасному фінансовому ринку є банківські установи і страхові компанії. Банкострахування часто сприймається як складний та ризикований процес, проте така взаємодія знижує ризик і збільшує довіру до фінансових установ і як результат сприяє зростанню потоків доходів. Тому вважається, що банкострахування є ядром стабільності фінансового ринку, а успішний розвиток взаємодії між банківським та страховим бізнесом забезпечує його ефективність.

Так, у процесі фінансової інтеграції банківських установ і страхових компаній відбувається компенсація відсоткових ризиків. Банківські установи управляють короткостроковим відсотковим ризиком та його захистом, оскільки вони отримують короткострокові зобов'язання від вкладників та надають довгострокові кредити позичальникам. Страхові компанії при здійсненні страхування життя, навпаки беруть на себе довгострокові зобов'язання, а кошти часто вкладають у короткострокові активи і у результаті мають справу з довгостроковим відсотковим ризиком. Тому страховики управляють відсотковим ризиком за рахунок зіставлення відсотків. Таким чином, результатом інтеграційних процесів банківські установи і страхові компанії можуть здійснювати комбіноване управління відсотковою ставкою.

Страхова та банківська діяльність має як спільні, так і відмінні характеристики, які стосуються управління активами та зобов'язаннями, формування каналів збуту та обслуговування клієнтів, управління ризиками, отримання довіри та підтримки репутації.

Комплексний фінансовий захист за рахунок інтегрування банківських установ і страхових компаній забезпечує найкращий рівень обслуговування клієнтів, надання послуг, які повністю задовольняють їх потреби та формування довгострокових відносин з ними. Інтегровані фінансові структури забезпечують також використання переваг впізнаваності бренду. Покращується вимірювання ринкового, кредитного та операційного ризику, підвищується ефективність використання інформації, забезпечується зниження витрат та корпоративний контроль. Інтеграція систем управління та програмних систем для банківського і страхового бізнесу перетворюється на значні переваги для спільного бізнесу.

Отже, зі стратегічної точки зору, фінансовий ринок, побудований на основі бізнес-моделі, яка передбачає інтеграцію банківських установ і страхових компаній отримує фінансову стійкість і ліквідність.

Інтеграційні процеси на фінансовому ринку забезпечують диверсифікацію і на міжнародному рівні. Інтегровані фінансові компанії мають можливість більш активно долучатись до міжнародного ринку фінансових послуг, оскільки саме диверсифікація діяльності забезпечує нейтралізацію існуючих ризиків. Тому вважається, що інтегровані фінансові посередники перебувають у кращому становищі, щоб формувати та розвивати фінансові відносини із зарубіжними клієнтами.

У закордонній практиці можуть часто відбуватись зміни, а інтегрована фінансова компанія може швидко переналаштовуватись і забезпечувати надходження грошових коштів за рахунок прибуткових фінансових послуг, використовуючи та покращуючи відносини з клієнтами. При цьому не потрібно змінювати бренд і можна зберегти довгострокові відносини зі споживачами фінансових послуг. Таким чином, інтеграційний ефект може бути отриманий і в результаті діяльності інтегрованого фінансового посередника на міжнародному рівні.

Також забезпечується диверсифікація ризику за рахунок більшої гнучкості та більшої можливості для диверсифікації.

Інтегрована фінансова компанія може більш ефективно управляти капіталом, оскільки внутрішні потоки капіталу простіше використовувати і їх вартість менша ніж зовнішніх. Так, довгострокове страхування життя сприяє стабільності доходів компанії при об'єднанні в одному портфелі фінансових послуг банку та страховика.

Крім того, інтегрований фінансовий посередник краще адаптується до змін у податковому законодавстві. Наприклад, зміна податкового законодавства може призвести до відтоку клієнтів страхових компаній. Інтегрована компанія здатна підтримувати грошовий потік, використовуючи інші види фінансових послуг та покращуючи відносини з клієнтами. У результаті інтеграційні процеси призводять до більш стабільного прибутку оскільки волатильність доходів інтегрованого фінансового посередника буде нижчою ніж волатильність доходів окремого банку чи окремої страхової компанії.

Отже, переваги банкострахування проявляються у вигляді забезпечення стабільності доходів та ефективнішого використання капіталу, оскільки інтегровані компанії мають економію за рахунок ефекту масштабу, охоплення більшої кількості клієнтів, організації управління, використання прогресивних цифрових технологій і сучасних маркетингових підходів.

Список використаних джерел

1. Клапків, Ю., Тринчук В. Банкострахування: нові виклики та можливості. *Страхова справа*. 2014. № 3. С. 55–59.
2. Козьменко С. М., Багмет К. В. Теоретичне підґрунтя банківсько-страхової інтеграції. *Вісник НБУ*. 2012. № 2. С. 22–27.
3. Пікус Р. В., Олійник Г. І. Технологія збуту страхових продуктів через мережі банків в Україні. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 57–60.
4. Еш С. М. Фінансовий ринок. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 528 с.
5. Базілінська О. Я., Панченко О. І. Концептуальні засади розвитку банківсько-страхової взаємодії в сучасних умовах. *Наукові записки НаУКМА*. 2021. Т. 6, вип. 1, С. 14-21.
6. Тринчук В. В., Кучеренко В. В. Зарубіжний досвід розвитку банкострахування. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 4. С. 166–170.

Панченко О. І., кандидат економічних наук, доцент,
Кальченко О. М., кандидат економічних наук, доцент,
Лесун С. М., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Нині вітчизняний банківський сектор є одним із найважливіших секторів економіки країни, у якому банківська установа виступає не тільки як фінансовий, а і як соціально-економічний інститут, від рівня розвитку якого значною мірою залежать темпи розвитку економіки країни та формування сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві. Тому з метою забезпечення фінансової стійкості, особливо з огляду на події останніх років, та підвищення конкурентоспроможності економіки України на міжнародній арені необхідна підтримка стабільного рівня розвитку банківського сектору, що досягається шляхом впровадження ефективної системи управління банківськими ризиками.

На жаль, повномасштабні військові дії в Україні 2022-2023 років негативно позначились на діяльності банківського сектору та фінансових показниках багатьох банківських установ України. Ці події призвели до руйнування цивільної та критичної інфраструктури, збільшенню внутрішньо переміщених осіб, зростанню рівня еміграції та рівня безробіття, значній інфляції, падінню рівня доходів населення та зменшенню надходження податків. Такі тенденції викликали значне скорочення економічного потенціалу країни, що негативно впливає на стійкість вітчизняного фінансового сектору та інвестиційну привабливість національної економіки загалом.

Щодо головних тенденцій банківського ринку за рік війни, то за інформацією [1] банківська система загалом стійко відповіла не лише на перші воєнні виклики, зберігши керованість та безперервність платежів, а й втрималась на довшій дистанції. Банківські активи зросли за рік на 17,9 %, але це відбулось через вимушену емісію гривні з боку НБУ, особливо на перших етапах війни для забезпечення покриття нових бюджетних потреб на воєнні та соціальні видатки.

З огляду на слабкий платоспроможний попит на нові позики і ріст непрацюючих кредитів до 38,1 %. Бізнес і населення наразі не готові виплачувати високі відсоткові ставки та брати на себе додаткові зобов'язання в умовах війни. Кредитне замороження дещо пом'якшується хіба ростом кредитування агросектору держбанками, зокрема через механізм бюджетної програми підтримки «Доступні кредити 5-7-9 %». На 31,2 % збільшились обсяги коштів населення в банках, утім вони переважно акумулюються на поточних рахунках через концентрацію тимчасово невикористаних виплат військово-службовцям, бюджетникам та переміщеним особам у системних держбанках [1].

Є також і інші фактори, які негативно впливають на Українську банківську систему:

- нестабільна політична система;
- бюрократична корумпована система, що гальмує розвиток України (проблему почали вирішувати створивши «Дію», яка допомагає отримати потрібні документи й інше не виходячи з дому);
- брак довіри населення до комерційних банків, що зменшує мобілізацію ресурсів, а отже, і можливості;
- недостатня кваліфікація співробітників, брак досвіду в персоналу, відсутність мотивації у молодих працівників у зв'язку з низькими зарплатами;
- відсутність сталої законодавчої бази;
- низький рівень капіталізації комерційних банків (вітчизняні банки відстають у цьому показнику від іноземних) [2].

З огляду на вищесказане, впровадження дієвої системи ризик-менеджменту банківських установ дозволить забезпечити банкам довгостроковий потенціал сталого розвитку, підвищити довіру споживачів до національної банківської системи та сприятиме зростанню ефективності управління капіталом та збільшенню ринкової вартості банків.

Результативна система ризик-менеджменту банку реалізовує комплексний підхід до управління ризиками, які можуть виникнути в банківській діяльності та негативно вплинути на фінансові результати та його репутацію. Система ризик-менеджменту розглядається як невід'ємна частина системи управління діяльністю банку, що забезпечує стійкість його функціонування, нарощування власного капіталу, збалансованість активних та пасивних операцій за рівнем їх прибутковості, ризикованості та ліквідності.

Основою системи ризик-менеджменту є забезпечення ефективного контролю над ризиками, зниження ймовірності їх виникнення та максимального зменшення їх впливу на діяльність банку. Це досягається шляхом впровадження чіткої системи контролю ризиків, внутрішньої аудиторської діяльності, забезпечення правильного розподілу ризиків між відповідними підрозділами та високим рівнем компетентності персоналу.

Важливим напрямком діяльності системи ризик-менеджменту банківських установ є виявлення, оцінка та моніторинг різних видів ризиків, таких як кредитний, ринковий, операційний, процентний, валютний, ризик ліквідності та неплатоспроможності тощо, а також розробка та впровадження відповідної стратегії та політики управління ризиками. Ці ризики пов'язані, в першу чергу з фінансовою стійкістю банку, його репутацією, ефективним використанням фінансових ресурсів, кредитними операціями, відповідністю регуляторним вимогам тощо.

Також, з іншого боку, систему ризик-менеджменту банку можна розглядати як набір процедур, методів та інструментів, які використовує банківська установа для ідентифікації, аналізу, оцінки та контролю різних видів ризиків, що виникають в процесі її діяльності. У системі ризик-менеджменту банку використовують різні інструменти та

методики, такі як стрес-тестування, моделювання ризиків, диверсифікація портфелю, страхування, хеджування, методи моніторингових та інших показників, внутрішній та зовнішній аудит та інші.

Можна виділити низку проблем, що виникають перед банками в процесі реалізації ефективної системи ризик-менеджменту: недостатньо розвинута інфраструктура ризик-менеджменту банків; необхідність пошуку ефективних моделей та інструментів для управління банківськими ризиками; локальний характер застосування ризик-менеджменту та відсутність окремого структурного підрозділу з управління ризиками; невідповідність цілей ризик-менеджменту стратегії банку; недостатньо ефективний набір інструментів системи управління ризиками; відсутність єдиних стандартів щодо створення комплексної системи моніторингу банківських ризиків; відсутність регулярного внутрішнього контролю.

Таким чином, основними напрямками підвищення ефективності системи банківського ризик-менеджменту є: забезпечення необхідного співвідношення між ризикованістю та прибутковістю і мінімізація збитків банку; розвиток внутрішньобанківської інфраструктури ризик-менеджменту; впровадження новітніх методів та інструментів управління банківськими ризиками; розвиток інноваційної діяльності, вдосконалення банківських продуктів та процесів; збільшення конкурентних переваг банку; підтримання та збільшення кредитного рейтингу банку; інтеграція ризик-менеджменту до системи стратегічного управління банком.

Список використаних джерел

1. Корнилюк Р. Головні тенденції банківського ринку за 12 місяців війни (2023). URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/13/697976>.

2. Русанов М. В. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу*: тези III Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Житомирська політехніка, 2022. С. 204. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/full-text-1.pdf>.

Панченко О. І., кандидат економічних наук, доцент,

Дудко Ю. В., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Необхідність забезпечення фінансової безпеки банківського сектору в умовах цифрової трансформації економіки нерозривно пов'язана з розвитком інтернет-технологій. Про необхідність вивчення цього напрямку свідчать численні аналітичні огляди та фундаментальні дослідження, які аналізують ефективність закордонних платіжних систем, підкреслюють роль онлайн банківських продуктів. Враховуючи актуальність цифровізації банківських послуг, обґрунтовується необхідність створення нових технологічних платформ, підкреслюється зростаюча ефективність електронних банківських послуг. Дослідження процесу забезпечення фінансової безпеки банківських установ, показують зростання зацікавленість бізнесу та людей у цьому питанні, що сприяє активному розвитку електронного банкінгу.

Передумовою активного використання цифрових технологій у банківському сегменті були величезні зміни в різних сферах економіки, які орієнтовані на інтелектуалізацію виробництва, збільшення рівня автоматизації, активного використання інтернет-технологій. Також застосування цифрових технологій в банківській сфері було обумовлено необхідністю використання великої кількості інформації як необхідного ресурсу у фінансових процесах і тому фінансові відносини поступово перемістилися в цифровий простір, що накладає свої особливості на інституційну структуру банківського сегмента й на забезпечення безпеки його діяльності.

Впровадження цифрових рішень у банківську сферу передбачає створення інноваційних бізнес-структур за рахунок інвестицій у сучасні технології штучного інтелекту, технології зниження кіберризиків і забезпечення фінансової безпеки, а також у створення цифрових банківських продуктів нового покоління.

Отже, формування нових бізнес-моделей сучасного комерційного банку об'єктивно потребують створення сучасної системи фінансової безпеки з гнучкою інформаційною та комунікаційною системою, яка сумісна з широким спектром фінансових інструментів і механізмами управління ними.

Формування системи фінансової безпеки враховує, що трансформації в банківському бізнесі у процесі його цифровізації здійснюються на трьох взаємопов'язаних рівнях: у процесі безпосередньої взаємодії конкретних суб'єктів при здійсненні фінансових операцій; при створенні відповідної платформи та технології для ефективного обслуговування клієнтів і розвитку бізнесу за рахунок формування інноваційних продуктів; у середовищі, що створює умови для цифровізації банківської діяльності та охоплює нормативне забезпечення, інформаційну інфраструктуру та управління персоналом.

Процес забезпечення фінансової безпеки банківських установ при аналізі ключових аспектів та особливостей інноваційної діяльності враховує такі характерні тенденції як збільшення частки дистанційного обслуговування клієнтів і зростання конкуренції банківських послуг, які створені на основі інноваційних цифрових рішень. Тому комерційні банки виступають як посередники фінансових послуг, забезпечуючи проведення фінансових операцій та створюючи умови для взаємодії з різними клієнтами та партнерами.

Система забезпечення фінансової безпеки у банківському сегменті враховує впровадження нових технологій та інновацій продуктів за ключовими напрямками фінансових технологій, а саме платежі та перекази, обмінні сервіси, сервіси масових платежів, цифровий гаманець, кредитування, управління капіталом, програми та додатки для фінансового планування, цільові накопичувальні послуги, технології біометричної ідентифікації та інші.

Цифровізація банківської сфери дозволяє констатувати появу і прогресивний розвиток нової бізнес-моделі фінансово-кредитних установ з можливістю забезпечення інтеграційних процесів на фінансовому ринку та вираженими ознаками спрямованості на інноваційні технологічні рішення систем організації та управління фінансових відносин. Тому модель такого банку ґрунтується на розумінні того, що його діяльність виходить далеко за межі банківського сектора і все більше проникає в різні сфери життєдіяльності суспільства.

Дослідження свідчать про те, що трансформація банківського бізнесу в умовах цифрової економіки спрямована на активізацію дистанційного обслуговування, створення системи клієнтоорієнтованих послуг, удосконалення та оптимізацію управлінських процесів. Загалом цифровізація фінансової сфери позитивно впливає на ринок банківських послуг, банківські інструменти, систему відносин з клієнтами та партнерами. Використання і розвиток сучасних банківських інновацій сприяють підвищенню ефективності діяльності кредитних установ, дозволяють стимулювати створення нових і вдосконалювати існуючі банківські продукти, що сприяє розвитку інформаційних технологій та забезпеченню поступового зростання інших секторів економіки. Тому забезпечення фінансової безпеки банківських установ в умовах цифрової трансформації має важливий вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Отже, у процесі формування системи фінансової безпеки комерційного банку необхідно визначити пріоритети щодо змін у механізмах превентивного управління фінансовими ризиками, які збільшуються з постійним використанням програмних продуктів інноваційного цифрового формату.

Список використаних джерел

1. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2009. 22 с.
2. Мехед А. М., Варналій З. С. Фінансова безпека підприємств в умовах цифрової економіки. *Вісник університету банківської справи*. 2021. № 3 (42) С. 55-61.
3. Пантелеєва Н. М. Фінансова безпека в умовах цифрової економіки: очікування і реальність. *Фінансовий простір*. 2020. № 2 (38). С. 22-37.
4. Панченко О., Маслюк О., Гориленко А. Банківські ризики як об'єкт страхування в сучасних умовах. *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. 2020. № 4(24). С. 146-154.
5. Пікус Р. В., Олійник Г. І. Технологія збуту страхових продуктів через мережі банків в Україні. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 57–60.
6. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.; заг. ред.: А. О. Єпіфанова; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2009. 295 с.

Колоток М. О., здобувачка вищої освіти 1 курсу, гр. МФК-221

Науковий керівник – **Панченко О. І.**, кандидат економічних наук, доцент.
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ ЯК ПРОЯВ НИЗЬКОЇ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

У сучасних умовах, коли ускладнюються фінансові процеси та фінансово-економічна діяльність, особливу роль відіграє здатність людей приймати обґрунтовані фінансові рішення та здійснення ефективних дій в управлінні фінансами, плануванні сімейних бюджетів, забезпеченні життя в пенсійному віці, придбанні нерухомості, розпорядженні грошовими ресурсами, виборі правильних фінансових інструментів тощо. Важливо зазначити, що фінансово освічені та підготовлені люди є більш захищеними від впливу непередбачуваних ситуацій та фінансових ризиків, а тому можуть позитивно впливати на національну та світову економіку [3]. Водночас люди з низькою фінансовою грамотністю є вразливими до коливань в економіці країни, а тому не мають змоги забезпечити свою фінансову захищеність, забезпечити собі якісний рівень життя та освоїти різноманітні фінансові інструменти.

Під фінансовою грамотністю вважають комплекс знань та навичок, які спрямовуються на досягнення фінансового благополуччя. Вона є основою фінансової культури, яка своєю чергою означає сукупність грошових відносин кількох поколінь та прийняття відповідних фінансових рішень спираючись на певні фінансові традиції, які сформовані в суспільстві. Проявами низької фінансової культури можуть бути необдумані фінансові рішення в нестабільні періоди, відсутність контролю над своїми фінансовими потоками та відтоками, неспроможності критично оцінювати фінансові ризики тощо. Через це люди можуть брати участь в сумнівних фінансових операціях, які підривають добробут та якість життя населення. Одним із видів таких операцій є фінансові піраміди, які являють собою шахрайську бізнес-модель з метою виманювання грошей, прикриваючись нібито бізнесом.

Фінансова піраміда – це форма організації бізнесу, яка не займається виробництвом товарів та наданням послуг, а функціонує за рахунок обов'язкових та постійних внесків учасників, які використовуються для збагачення засновників таких схем [2]. Перші учасники піраміди будуть отримувати дохід за рахунок тих людей, які приєднались пізніше (рис. 1) і так до тих пір поки є постійний приплив коштів від «інвесторів», але коли нові люди перестають вкладати кошти – виплачувати гроші стає нічим і піраміда валиться.

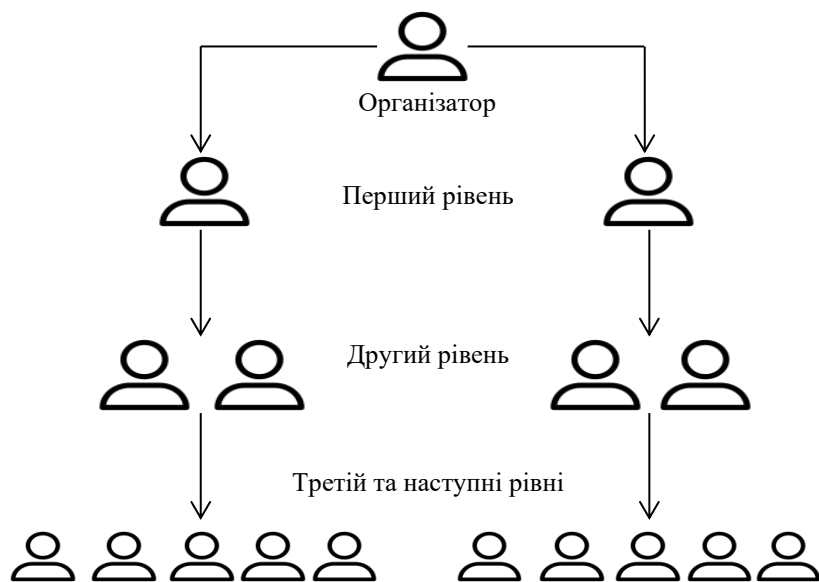

Рис. 1. Принцип роботи фінансової піраміди

Джерело: складено автором.

Вперше фінансова піраміда була винайдена у 1919 році італійським емігрантом Чарльзом Понці, який заснував компанію «The Securities Exchange», яка займалась продажем боргових розписок [1]. Принцип її роботи був такий: при вкладі на суму 1 тис. \$, через місяць компанія обіцяла виплатити вже 1,5 тис. \$. Проте такий прибуток брався за рахунок грошей нових учасників цієї схеми. Уже через рік ця піраміда розвалилась, а Понці збагатився на 20 млн доларів. Схема Понці лежить і в сучасних фінансових пірамідах, проте вони мають і інші особливості (рис. 2). Нині шахраям вдається заробляти на піраміді значно більші кошти за рахунок людей, які через бажання легкого заробітку та низьку фінансову грамотність вкладають гроші у фінансові піраміди.

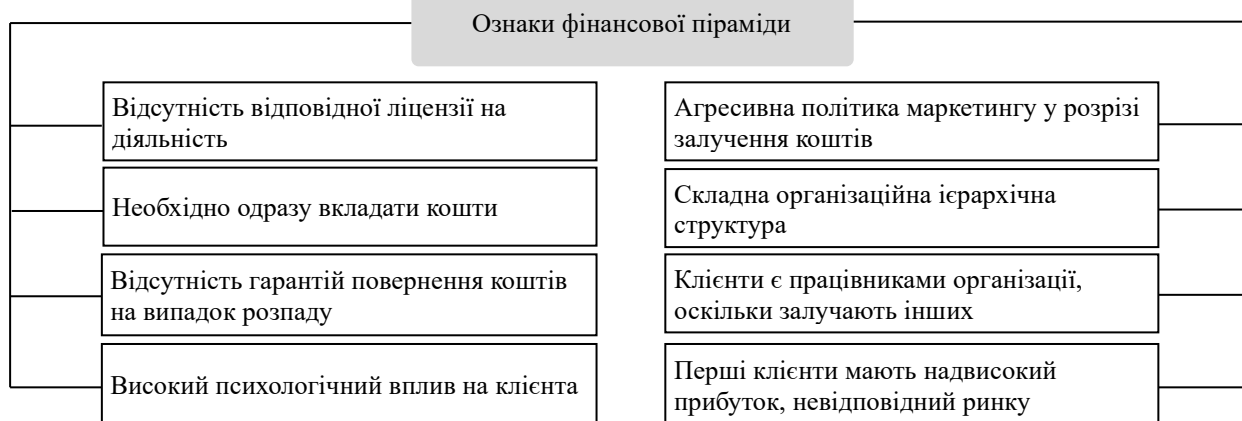

Рис. 2. Ознаки фінансової піраміди

Джерело: складено автором на основі джерела [2].

Небезпека таких «організацій», полягає в тому, що вони маскуються під реальний чесний бізнес, а також запускають великий обсяг реклами для просування своєї діяльності, при цьому ошукають людей на велику суму грошей. Серед яскравих прикладів є фірма «МММ», яка була поширена у Східній Європі в країнах колишнього Радянського Союзу. Спочатку це була компанія, яка займалась продажем офісної техніки, а у 1994 році почала продавати акції номіналом у 1 тис. руб. З цього моменту фірма повністю перетворилась у фінансову піраміду. Цінні папери цієї компанії стрімко росли (за півроку акції зросли в 127 разів [1]), фірма використовувала яскраві та гучні гасла, через що охочих вкласти кошти ставало все більше і більше. В решті-решт грошей на виплату не залишилось і ця піраміда рухнула, внаслідок чого 15 млн людей [1] втратили величезні гроші.

Такий негативний досвід призвів до зниження довіри у людей до інвестицій як пасивного доходу та сприяв зниженню фінансової активності населення. Для кожної людини важливо розуміти, що гарантія високої прибутковості за відсутності ризиків є неможливою. Проте через несприятливі економічні та політичні обставини, через високий рівень бідності та низький рівень доходів бажання великого заробітку «легких» грошей зростає, тому люди часто вдаються до вкладу коштів у такі сумнівні організації. Завданням підвищення фінансової культури населення є забезпечити людей необхідними фінансовими знаннями та навичками в умовах нестабільності економіки з метою збереження стабільного доходу або його підвищення. Отже, можна зробити висновок, що вдосконалення фінансової культури є досить важливим в сучасному суспільстві, коли економіка є нестабільною, а шахрайські схеми з виманювання грошей у населення розвиваються значними темпами.

Список використаних джерел

1. 6 наймасштабніших фінансових пірамід світу. *Джерело онлайн-курсів «Laba»*. URL: <https://laba.ua/blog/2040-6-naymasshtabnishi-finansovih-piramid-svitu>
2. Прокопенко В. Ю., Дубина М. В., Коваленко К. О. Особливості функціонування фінансових пірамід та їх вплив на розвиток ринку фінансових послуг України. *Бізнесінформ*. 2015. № 5. С. 226-232.
3. Хоружий Г. Ф. Фінансова культура як спосіб економічної діяльності. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей*: матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань. Львів, 2011. С. 431-437.

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Панченко О. І.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Життя, здоров'я та власність, залежить не тільки від людини, а й від непередбачуваних та неминучих подій. Люди завжди були зацікавлені в тому, щоб пом'якшити негативні наслідки. У сьогоденні умовах, а саме в умовах бойових дій на території України кожен намагається захистити себе від небезпек та ризиків. Одним із методів є страховий захист, який надають страхові компанії. Тож, дослідження особливостей страхування в умовах воєнного стану набуває актуальності та необхідності [2; 8].

Дослідженню стану фінансового ринку та його складових, страхового сектору включно, в умовах воєнного стану присвячено багато робіт науковців та дослідників. З такими темами, як взаємодія суб'єктів страхового ринку під час війни, особливості маркетингових комунікацій в страхуванні, особливості визначення фінансової стійкості страхових компаній в умовах воєнного стану тощо можна ознайомитись в напрацюваннях Н. Замкова, І. Гнидюк, Н., Вовчак О., І. Онищук, М. Карлін, В. Базилевича, О. Гаманкової та інших [1; 2; 3; 8].

Метою дослідження є з'ясування основних аспектів, які визначають особливості страхування України в умовах воєнного стану.

Активні бойові дії спричинили значний тиск на економіку України, адже війна зумовила масштабне винищення інфраструктури, міграційні процеси, втрату робочих місць, зростання соціальної напруги, зменшення податкових надходжень тощо. Незважаючи на критично складне становище, фінансова система України змогла адаптуватися до реалій сьогодення завдяки злагодженій роботі всіх ланок державної влади, також вдалося стабілізувати певні фінансові процеси [1; 3]. На жаль, руйнування, травми та значні матеріальні втрати в сьогоденні реаліях зустрічаються і досі. Очевидно, що страхування не має змоги вберегти від нещасних подій, але може відшкодувати фінансові збитки. Страхування демонструє правові відносини, врегульовані цивільним

законодавством та спрямовані на захист майнових інтересів юридичних та фізичних осіб при настанні страхових випадків. Відповідно до законодавства відносини між страховою компанією та страхувальником регулюються договором страхування. Страхувальник зобов'язується своєчасно вносити компанії встановлені страхові платежі, а страхова компанія своєю чергою зобов'язується відшкодувати клієнту суму збитків. Зазвичай збитки внаслідок військових дій не вважаються страховими випадками [2].

Ситуацію на страховому ринку можна охарактеризувати значними збитками, пов'язаними з війною. У середньому, наприклад, страхова компанія ТАС сплачує 4 млн грн на день станом на 2022 рік. Така ж ситуація і в інших компаній, обсяг надходження страхових внесків скоротився до 50%. В Україні лідерами ринку є такі компанії: ARX, УПСК, Провідна, ВУСО (страхування майна, автоцивілка, медичне страхування) тут страхування залишається на довоєнному рівні, компанії продовжують працювати на безпечних територіях, де не проходять бойові дії. Страховики не виплачують збитки, завдані внаслідок бойових дій. Це звичайний виняток у договорах страхування майна. Тобто, у договорі при страхуванні майна має бути вказаний саме такий випадок, зі зруйнованим авто від снаряда. Навіть до воєнних дій будь-який вид страхування майна на випадок бойових дій не мав великого попиту, окрім тих територій, де це відбувається [3].

Особливості взаємодії учасників страхового ринку визначає законодавство, яке враховує всі необхідні нюанси на воєнний період. Воєнний стан визнає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, але не впливає на чинність цивільно-правових договорів, зокрема договорів страхування. Іншими словами, всі права та обов'язки сторін таких договорів залишаються в силі, але є особливості, на які слід звернути увагу. При вирішенні питань страхування у воєнний час необхідно розглядати кожен випадок індивідуально, з урахуванням умов договору та причинно-наслідкових факторів. За нинішнього стану загальних договірних відносин в Україні об'єктом відшкодування не можуть бути воєнні втрати. Український страховий ринок продовжує працювати в умовах нових викликів. Як і в довоєнний період, сторони страхування мають зобов'язання одна перед одною, і сьогодні, як ніколи, діє принцип довіри, що підтверджує соціальну відповідальність страхових компаній [2].

Деяких змін зазнало управління фінансами страхової компанії. Важливим аспектом управління стала необхідність виділення антикризової команди із чітко поставленими завданнями, яка повинна своєчасно збирати, обробляти інформацію та вживати необхідних заходів. Сформувався думка, що воєнний стан до традиційних ризиків додає ризик фізичної небезпеки працівників, саме тому має сформуватися команда експертів, які б координували діяльність різних структурних підрозділів страхової компанії. Звідси виникає основна проблема – пошук фахівців, які мають досвід або навички управління в подібних кризових ситуаціях. Крім створення антикризової команди, компанія може розробляти антикризові програми за такими напрямками: моніторинг, розробка та проведення системи заходів щодо запобігання кризовим явищам, підготовка до дій за умов настання неминучих чи ймовірних кризових ситуацій, безпосереднє реагування на виникнення кризової ситуації, включаючи дії щодо запобігання збиткам і власне ліквідації кризової ситуації, пом'якшення та усунення наслідків кризової ситуації за рахунок здійснення компенсаційних та відновлювальних заходів, проведення стабілізаційних заходів. Як і в довоєнний період, до основних завдань управління фінансами страхової компанії відносять: якісну оцінку базової інформації для проведення аналізу та достовірності бухгалтерської (фінансової) звітності страхової компанії, оцінка динаміки зміни фінансових ресурсів, їх складу та структури, оцінка динаміки зміни майна страхової компанії, його складу та наявної структури, оцінка коефіцієнтним способом ділової активності суб'єкта аналізу, визначення типу фінансової стійкості, її загального рівня та інші [5; 6; 8]. Варто зазначити, що на основі теоретичних досліджень та результатів фінансової стійкості страхового ринку України, можна зробити висновок, як наразі

змінився напрямок пріоритету на страховому ринку через зміну регулятора. Головною метою є виконання нормативів достатності капіталу та платоспроможності страховика, що надає фінансову стійкість страховика та страхового ринку [8].

В Україні ринок страхування забезпечений великою кількістю компаній, які пропонують широкий спектр послуг. Через війну структура попиту на страховому ринку змінилася, то для того, щоб привернути увагу клієнтів та виділитися на фоні конкурентів, компанії використовують різні інструменти маркетингових комунікацій. Особливістю сфери страхових послуг є те, що вона не належить до сфери матеріального виробництва. Страховики зазвичай користуються звичними інструментами маркетингових комунікацій, частіше це реклама та проведення акцій. Головною вимогою до реклами є: правдивість, конкретність, адресність, плановість. Також страхова компанія повинна мати гарну репутацію, тобто бути надійною в очах споживачів. Головне завдання маркетингових комунікацій полягає у довірі. [4]

Отже, страхування в умовах війни зіткнулося з вагомими труднощами, які призвели до великих втрат. На діяльність центральних та виконавчих органів, полягають складні задачі пов'язані з воєнною кризою. Завдяки тому що фінансова система України швидко адаптувалася в перші дні війни, страхування продовжує працювати, незважаючи на всі виклики.

Список використаних джерел

1. Маршук Л., Бурлака М. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування*. 2022. № 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-26>.
2. Калугарь А., Кучерівська С. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. *Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування*. 2022. № 46. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-15>.
3. Маршук Л., Діана М., Покойовий О. Особливості фінансової системи в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-61>
4. Приходько А., Могилова А. Особливості маркетингових комунікацій на ринку страхування в умовах воєнного часу. *Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів* : II Міжнародна науково-практична конференція. Луцьк, 2022. С. 175-176.
5. Романюк А. Бізнес в умовах воєнного стану. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/11623_shcho-bznesu-potrбно-znati-pro-vonnistan.
6. James E. Leadership as (un)usual: How to display competence in times of crisis. 2019. URL: <http://www.erikahayesjames.com>.
7. Кнейслер О. В. Формування системи управління фінансовими потоками страхових компаній. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. 2015. № 5. С. 55-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_5_11.
8. Смоляк В. А. Особливості визначення фінансової стійкості страхових компаній в умовах реформування ринку фінансових послуг. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2022. Вип. 3(70). С. 128-131. URL: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.70-22>.

Садчиков В. С., кандидат економічних наук, доцент,

Сусленко С. В., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Однією з головних складових фінансового ринку є кредитний ринок, у межах якого формується попит та пропозиція на кредитні ресурси та відбувається задоволення потреб суб'єктів господарювання у позикових коштах. Отримання кредиту для таких суб'єктів займає менше часу ніж випуск в обіг цінних паперів та залучення інвестицій з інших джерел. Також залучення кредитних коштів є більш зручним способом, оскільки позики можна швидко відкривати і швидко повертати ресурси кредитору. Головними суб'єктами кредитного ринку виступають комерційні банки – які можуть не лише виступають

посередниками руху грошових ресурсів, а й певним чином продукувати їх. Нормальне функціонування кредитного ринку впливає на економічний розвиток не тільки окремих суб'єктів господарювання, а і національної економіки загалом. Таким чином, кредитний ринок представляє собою специфічний економічний простір, де відбувається взаємодія між кредитором і позичальником з приводу купівлі-продажу позичкового капіталу, задля задоволення суспільних та власних потреб через систему банківських і небанківських фінансово-кредитних інститутів на основі базових принципів [6].

Війські дії на території нашої країни негативно вплинули на всі сфери національної економіки, зовнішні процеси та чинники дестабілізації фінансово-кредитного ринку спричинили інфляцію на рівні 28-30% річних. Національний банк України як головний регулятор відреагував на такі процеси введенням певних обмежень, щодо регуляторного впливу на окремих суб'єктів кредитного ринку (рис. 1).

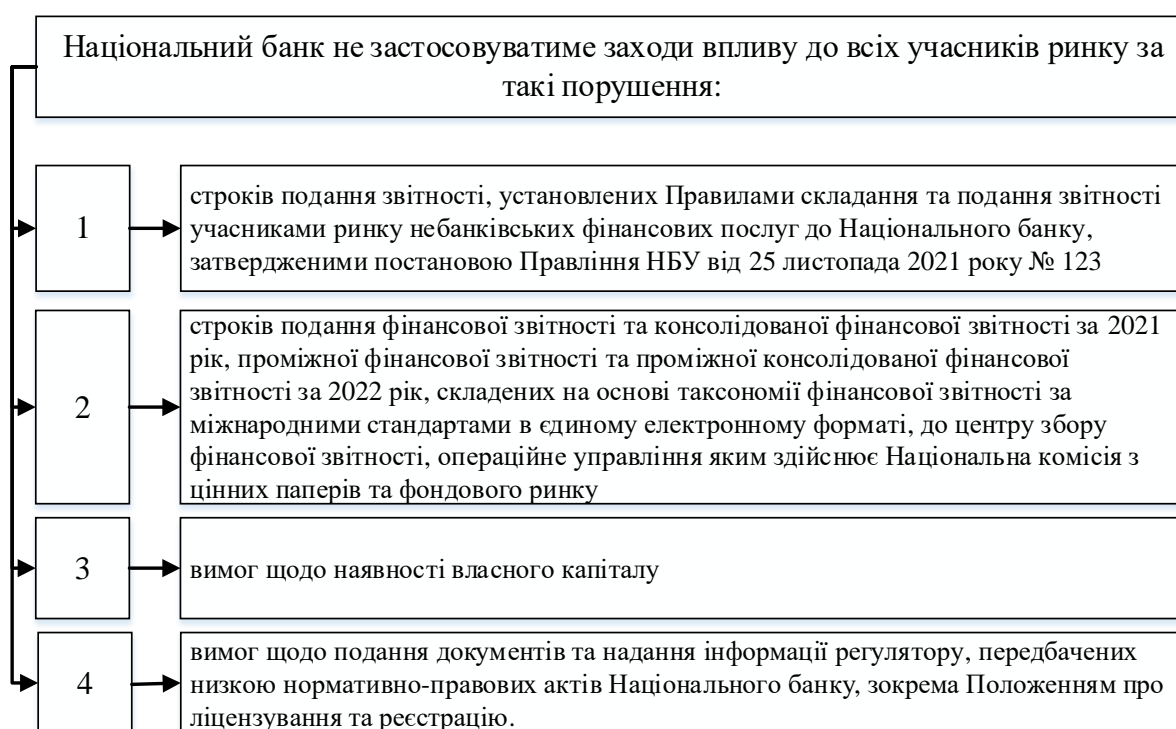

Рис. 1. Основні напрямки зміни політики НБУ під час введення воєнного стану
Джерело: побудовано на основі [4; 5].

Також для окремих учасників ринку встановлюється ряд додаткових послаблень: до страхових компаній не будуть застосовувати різноманітні санкції за порушення нормативів платоспроможності, якості активів, прибутковості тощо; до кредитних спілок – за порушення нормативів, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами; НБУ не застосовуватиме заходи впливу за порушення строків проведення чергових загальних зборів членів кредитної спілки за підсумками 2021 року; «до небанківських фінансових груп – не застосовуватимуться заходи впливу за недотримання вимог достатності регулятивного капіталу, складання та подання консолідованої звітності та інформації» [2; 3].

Протягом дії воєнного стану Національний банк України реалізує комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підтримання фінансово-кредитної стійкості кредитного ринку в державі та регулювання фінансового сектору, наступними діями, а саме [1]:

1) Підтримання кредитної сфери шляхом надання її учасникам обігових коштів у вигляді кредитів з відстрочкою платежу до одного календарного року під зменшену відсоткову ставку.

2) Відновлення міжнародного кредитування (траншів) для підтримки стабільності економіки держави через міжнародні державні інституції та транснаціональні компанії для додатково залучення в подальшому в кредитний сектор України.

3) Зниження видатків обігу в сфері міжнародних розрахунків шляхом використання кредитних ресурсів (тратт, векселів, чеків, переказів та ін.).

Проаналізувавши вищенаведене, ми бачимо, що державне регулювання кредитного ринку – є основою для оздоровлення та відновлення економіки України. Це основа для майбутнього розвитку різних інвестиційних програм та пільгових кредитів на відбудову підприємств різних галузей економіки. Захист та регулювання кредитного ринку визначають на скільки стабільними та великими за розміром капіталу будуть гравці, що виступають кредитними інституціями та зможуть гарантувати економічну безпеку в довгостроковій перспективі безпечно інтегрувавшись у світовий фінансово-кредитний простір.

Список використаних джерел

1. Вінокуров Я. С. Позичальники перестають платити за боргами: як це вплине на банки та економіку. *Економічна правда*. 2022. № 5. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/16/695956/>.

2. Данилишин Б. М. Випробування війною: ситуації в економіці та на фінансових ринках України. *Дорослий погляд на світ*. 2022. № 3. URL: http://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/523177_viprobuvannya_viyuoyu_situatsii.html.

3. Зав'ялов М. Б. Що відбувається з ринком кредитування під час війни. *Finance.ua*. 2022. № 4. URL: <https://news.finance.ua/ua/do-yakyh-bankiv-malyu-biznes-mozhe-zvernutysya-po-dopomohu>.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 17 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

5. Про затвердження Правил складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг до Національного банку України: Постанова НБУ від 25 листопада 2022 року № 123. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25112021_123.

6. Садчикова І. Теоретичні засади обґрунтування сутності поняття «кредитний ринок». *Науковий вісник Полісся*. 2021. № 2(23). С. 105-121.

Садчикова І. В., кандидат економічних наук, доцент,

Євсієнко М. В., здобувач ступеня доктора філософії,

Колотило Л. Л., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В умовах нестабільного економіко-політичного середовища питання забезпечення фінансової безпеки комерційних банків набувають першочергового значення та потребують теоретичного переосмислення і розробки практичного інструментарію її забезпечення в нашій країні. Глобалізаційні та інтеграційні процеси, військовий стан, впровадження новітніх інформаційних технологій, посилення конкуренції в банківській сфері, відсутність всебічної нормативно-правової регламентації банківської діяльності, нерозвиненість вітчизняних фінансових ринків, зростання економічної злочинності зумовлюють появу нових викликів і загроз фінансовій безпеці комерційних банків.

Питанням забезпечення та оцінки фінансової безпеки банківських установ присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а саме: С. І. Адаменко, Д. А. Артеменко, О. І. Барановський, П. Бофингер, І. А. Бланк, Т. М. Болгар, О. Д. Василик, П. А. Герасимов, К. С. Горячева, А. О. Епіфанов, М. М. Єрмошенко, М. І. Зубок, С. М. Ілляшенко, Дж. М. Кейнс, Г. О. Крамаренко, В. Г. Крижанівська, О. А. Криклій, Е. М. Коротков, Л. О. Лігоненко, Р. Ліс, В. П. Москаленко, Д. Норд, Є. В. Новосядло, Р. Портер, Б. А. Райзберг, О. О. Терещенко, С. Я. Салига, І. В. Сало, Е. А. Уткін, О. М. Фридман, Й. Шевцова та багато інших. Незважаючи на всі напрацювання в даному напрямку зміна введення військового стану

призвело до дестабілізації роботи банківської системи, саме тому, необхідно більш детально підійти до розгляду питання забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах військового стану.

Фінансова безпека банку, на думку О. І. Барановського – «це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури й перешкоджати досягненню банком статутних цілей» [2].

На думку науковців, фінансову безпеку банківської системи доцільно розглядати з двох позицій. По-перше, в розрізі фінансових наслідків діяльності комерційних банків, які мають вплив на економічну безпеку країни загалом, так і на окремих клієнтів та контрагентів. По-друге, з боку недопущення та попередження виникнення явних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни як на рівні головного регулятора банківського сектору, так і комерційних банків [1].

Отже, під безпекою банківської системи можна розуміти такий стан чинних правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, який відображає рівень захищеності державою кредитно-фінансових відносин між суб'єктами банківської діяльності та гарантує стійке функціонування всієї банківської системи і в Україні загалом. Те, що забезпечує можливість повної реалізації і захист життєво важливих фінансових та економічних інтересів держави, суспільства та особи; унеможливорює або максимально обмежує будь-які наслідки від зовнішніх та внутрішніх загроз недосконалості зовнішньоекономічної, внутрішньогосподарської та бізнесової діяльності.

Враховавши сутність фінансовою безпеки банків можна стверджувати, що її роль полягає в забезпеченні рівноважного і стійкого фінансового стану банку; сприянні ефективній діяльності банків, здатності на ранніх стадіях визначити проблемні місця в процесі діяльності банків та нейтралізації кризи і запобігання банкрутства [4]. Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною, то механізм її забезпечення становить сукупність організаційних та інституційно-правових заходів впливу спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та ліквідацію загроз стабільності і стійкості фінансової системи (рис. 1).

Рис. 1. Складові системи забезпечення фінансової безпеки банківських установ
Джерело: побудовано авторами на основі [3].

Серед факторів, які впливають на рівень фінансової безпеки банків є стабільність та стійкість банківської системи, тобто здатність протистояти наявним загрозам та рівень ефективності функціонування комерційних банків, метою чого є мінімізація зовнішніх та внутрішніх загроз в частині фінансово-економічної діяльності банків.

До внутрішніх факторів, що впливають на фінансову безпеку банківської системи можна віднести недосконалість організації процесу управління банківською установою, недотримання комерційними банками нормативних показників ліквідності та платоспроможності, що спричиняє зниження їх фінансової стійкості, що в свою чергу породжує втрату довіри населення до діяльності банківського сектору.

До зовнішніх факторів відносяться такі чинники як: нестабільний стан економіки, загострення воєнно-політичної ситуації в країні, недосконалість нормативної бази, якою безпосередньо відбувається регулювання банківської діяльності, інфляційні процеси та коливання валютного курсу [5].

Таким чином, в умовах загострення воєнно-політичної ситуації в країні, зростання внутрішніх та зовнішніх загроз фінансова безпека банківської установи є дієвим інструментом реалізації його інтересів, що впливає на конкурентоспроможність та позицію банку на ринку банківських послуг та забезпечує стабільний розвиток банківської системи.

Список використаних джерел

1. Вергун А. М. Безпека банківської системи як складова фінансової безпеки держави. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/12904/1/SDRBP2019_P162-165.pdf.
2. Барановський О. І. Банківська система: безпека функціонування. *Збірник наукових праць*. Острог: Вид-во НУОА, 2006. Вип. 8. Ч. 3.
3. Барановський О. І. Банківські кризи: сутність, чинники виникнення і особливості прояву. *Економіка України*. 2010. № 2. С. 34-48.
4. Ляхович О. О., Добровольська В. В. Сутність та забезпечення фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2020. Вип. 1 (89). С. 125-133.
5. Лавров Р. В., Садчикова І. В., Штирхун Х. І. Вплив ризиків та загроз на фінансово-економічну безпеку підприємства. *Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 245-260.

Садчикова І. В., кандидат економічних наук, доцент,
Корнієць Ю. М., здобувач ступеня доктора філософії,
Швець М. А., здобувач ступеня доктора філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ринкові умови господарювання зумовили об'єктивну необхідність щодо потреб страхового захисту всіх учасників ринку, а таку потребу спроможний забезпечити лише ефективно функціонуючий страховий ринок. Страховий ринок являє собою певну сферу грошових відносин, в ході яких здійснюється купівля-продаж специфічної послуги – страховий захист, а також на даному ринку формується попит і пропозиція на цю послугу. Необхідними умовами для існування страхового ринку є суспільна потреба у страхових послугах та існування страховика, який здатний її задовольнити. Страховий ринок є важливим складовим елементом фінансової системи України, який забезпечує перерозподіл ризиків в економіці та формує сприятливе середовище для проведення операцій різними суб'єктами господарювання. У свою чергу, страховий ринок посідає провідне місце в економічній діяльності держави, саме тому дослідження розвитку даного ринку є необхідною умовою для розробки ефективною політики у сфері забезпечення страхової діяльності в Україні.

Дослідження функціонування страхового ринку присвячені праці таких вітчизняних науковців, серед яких В. Базилевич, О. Вовчак, Н. Внукова, Л. Гутко, Я. Гринчишин, О. Заруба, А. Єрмошенко, А. Прокопюк, С. Осадець, Н. М. Ткаченко та ін. Усі проведенні дослідження вчених стосувались стану страхового ринку в певні проміжки часу, проте військовий стан привніс значні зміни практичні у всі сфери економіки нашої держави в тому числі на розвиток страхового ринку.

Метою дослідження є вивчення наслідків та виявлення основних викликів для страхового ринку в Україні в умовах військового стану.

Страховий ринок представляє собою систему суспільних, економічних, фінансово-економічних чи грошових відносин, особливу соціально-економічну структуру, економічне середовище функціонування страховиків, економічний простір, сукупність страхових компаній, форму взаємозв'язку між учасниками страхових правовідносин, частину фінансового ринку, окрему сферу послуг, форму функціонування сукупного страхового фонду [2].

Для виявлення наслідків та викликів для страхового ринку, що були спричинені введенням військовим станом проаналізуємо основні зміни, що відбулися на даному ринку. Станом на 01 вересня 2022 р. у Державному реєстрі фінансових установ перебувало 140 страхових компаній, з них 13 – компанії зі страхування життя. При цьому з початком війни 5 страхових компаній сегменту non-life пішли з даного ринку, а кількість учасників страхового ринку, що працюють в сегменті страхування життя не змінилися [5]. Станом на 2022 рік розмір валових страхових премій зменшився до 39,6 млрд. грн., від фізичних осіб було отримано страховиками 24,6 млрд. грн. Що стосується ризикового страхування, то розмір валових премій знизився на 8 %, премії страхування життя навпаки, збільшився на 9 %. За підсумками діяльності страхових компаній за 2022 рік обсяги премій зі страхування життя знизились на 17 %, а ризикового страхування – на 21 % (див. рис. 1).

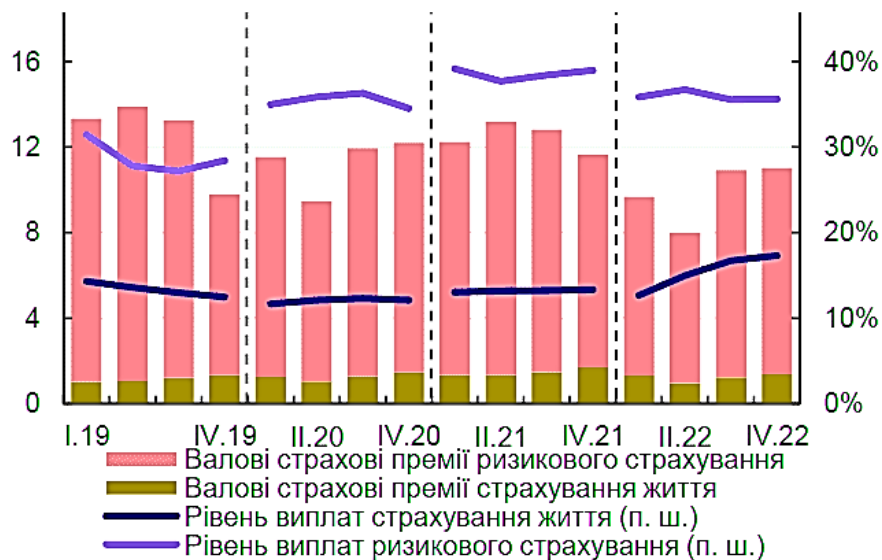

Рис. 1. Премії та рівень виплат за видами страхування, млрд грн

Джерело: [6]

На першому місці за сумою отриманих чистих премій за 1 півріччя 2022 р. знаходиться страхова компанія АТ «СК «АРКС», яка отримала близько 1525 млн. грн. чистих премій, що більше на 2 % в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Друге місце належить компанії ПрАТ «СК «УНІКА» с сумою чистих премій за I півріччя 2022 р. 1239 млн. грн., що на 2% більше аналогічного періоду минулого року. Найбільший темп приросту чистих премій належить страховій компанії ПрАТ «СК «УСГ», який становить 19 % (або 764 млн. грн.). Проте нестабільна військово-політична ситуація, падіння курсу гривні по відношенню до долара та збільшення темпів інфляції не дає позитивних зрушень в діяльності, як страхових компаній, так і страховому ринку в цілому [1; 4].

Незважаючи на певні позитивні зрушення в функціонуванні страхового ринку, страхові компанії в Україні зіткнулись з новими викликами, які продиктовані війною. Внаслідок окупації певної території українські страхові компанії були вимушені перенести свій бізнес в більш безпечне місце, через фізичне зниження приміщень, а це у свою чергу призвело до зменшення кількості центрів обслуговування клієнтів страховиків [3]. Виклики, які продиктовані війною для різних видів страхування наведені на рис. 2.

Рис. 2. Виклики для страхового ринку в умовах війни в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [3].

Отже, війна внесла свої корективи в діяльність всіх страхових компаній, що діють на страховому ринку. За результатами опитування страховиків-учасників Асоціації «Страховий бізнес», щодо діяльності страхових компаній в умовах веденням військово стану показало, що Значна частина страховиків уже спостерігає падіння платежів на 50–90 % (див. рис. 3).

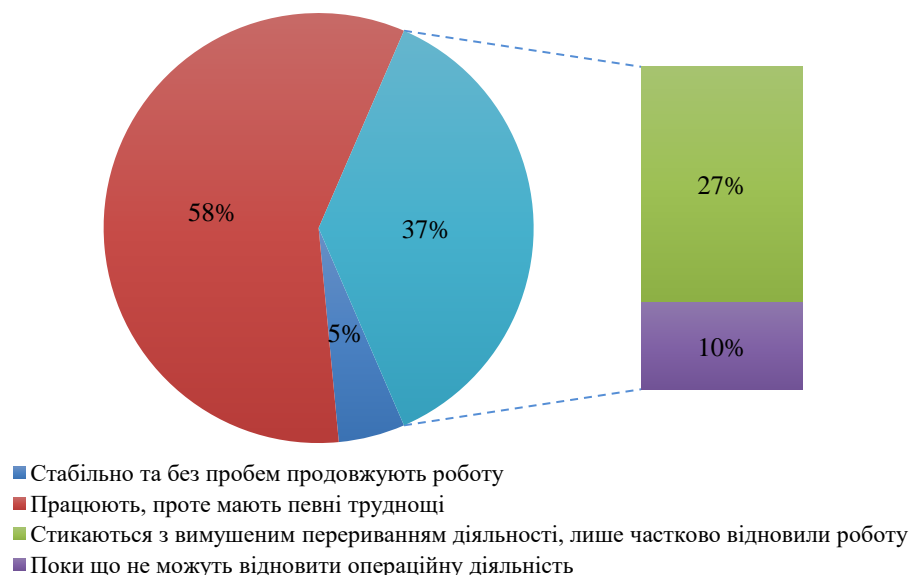

Рис. 3. Результатами опитування страховиків-учасників Асоціації «Страховий бізнес», щодо діяльності страхових компаній в умовах веденням військово стану

Джерело: побудовано авторами на основі [7].

Таким чином, наразі страховий ринок проходить одне з найважчих випробувань, випробування війною, яке потребує надзвичайно кваліфікованого управління та зібраності. Оскільки на сьогодні неможливо оцінити вплив війни на розвиток страхового ринку, саме

тому в подальшому необхідно проводити дослідження, які будуть спиратись на аналіз заходів відновлення всебічної діяльності страхового ринку в Україні, що приведе до покращення фінансової системи нашої країни.

Список використаних джерел

1. Віблій П. І., Стець Н. С. Аналізування діяльності вітчизняних страхових компаній в умовах воєнного стану. URL: <http://surl.li/gqdpds>.
2. Гринчишин Я. М., Прокопюк А. В. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 622-626.
3. Маслій О. А., Белкіна М. О. Тенденції на страховому ринку в умовах воєнного стану. URL: <http://surl.li/gqdpdm>.
4. Наглядова статистика НБУ небанківських фінансових послуг за 2022 рік. URL: <http://surl.li/cbpee>.
5. Національний банк підбив підсумки роботи страхового ринку у першому півріччі 2022 року. URL: <http://surl.li/duijk>.
6. Страховий ринок України. Підсумки 2022 воєнного року. URL: <http://surl.li/gqdpd>.
7. Черняхівський В. План Маршала для українського страхового ринку. URL: <http://surl.li/gqdpdph>.

Миненко О. О., здобувач вищої освіти гр. ФК-201,
Артеменко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ФК-201
Науковий керівник – **Садчикова І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

CRM-СИСТЕМИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Посилення конкуренції, значне насичення ринку ідентичними товарами та зростання кількості споживачів висувають унікальні вимоги до виробників і продавців, загострюючи боротьбу за клієнтів. Сьогодні клієнтам важливо не тільки отримати необхідний товар, але й те, як до них ставляться, наскільки швидко і якісно готові вирішити їхні проблеми. Відсутність клієнтоорієнтованої стратегії управління є проблемою для багатьох вітчизняних компаній, а підвищення ефективності взаємодії з клієнтами є важливим фактором економічного зростання країни загалом. Виконання завдання щодо підвищення лояльності клієнтів вимагає накопичення та обробки великої кількості інформації.

CRM (Customer Relationship Management – Управління відносинами з клієнтами) – інноваційна технологія, яка в умовах інформаційного суспільства допоможе вирішити низку питань в розрізі автоматизації та вдосконалення взаємовідносин із клієнтами. Впровадження CRM-систем на сьогодні є дуже актуальним завданням, особливо для великих і середніх підприємств. Розробка CRM-систем є досить складним і трудомістким процесом. Вибір інструментів визначає не тільки функціональні характеристики конкретної розробки, але і фінансові витрати на її впровадження, терміни розробки і можливості обслуговування обраної CRM-системи. В Україні впровадження CRM-систем відстає від решти світу. Сьогодні українські компанії (як постачальники, так і замовники) стрімко розширюють навички впровадження технологій управління для взаємодії з клієнтами. Однак, якщо представники вітчизняного ринку CRM-технологій хочуть досягти світових стандартів, необхідні подальші дослідження аспектів впровадження систем управління відносинами з клієнтами. Саме цим зумовлена важливість досліджень у цій сфері [1; 2].

Дослідженням та розробкою теоретичних основ CRM-систем займалися такі зарубіжні дослідники й науковці: А. Албитов, М. Беніюфф, К. Андерсон, Д. Джилл, Ф. Котлер, А. Нустадтер, Е. Пейн та інші. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити: Л. Ганущак-Єфіменко, О. Євстратова, Л. Ліщинська, С. Гаркавенко, Н. Куденко, П. Куц, Г. Мозгова, Л. Мороз, Т. Примак та інші. Роботи цих авторів пояснюють зміст та основні принципи управління взаємовідносинами з клієнтами, їх ідентифікації, проблеми та позитивні наслідки використання цієї інформаційної технології. Однак, вичерпно вивчити та узагальнити

проблематику CRM-систем та суміжних з ними аспектів досить складно. У дослідженнях, проведених в Україні, має місце нестача інформації, яка б цілісно та комплексно розкривала цю тему. Результати досліджень, які були проведені, не висвітлюють цю тему достатньою мірою. Тому існує потреба в подальших дослідженнях з цього питання [1; 3].

Метою роботи є з'ясування сутності, особливостей застосування та принципів впровадження CRM-систем.

Концепція CRM не є абсолютно новою, багато компаній використовували CRM для побудови тісних взаємовідносин з власними клієнтами і завоювання їх прихильності. Термін CRM зазвичай відноситься не тільки до інформаційних систем, які включають функції управління відносинами з клієнтами, а й до самих клієнтоорієнтованих стратегій. Найбільший попит на CRM-рішення спостерігається в таких сферах, як страхування, телекомунікації, торгівля, дистрибуція, високотехнологічні галузі. Таким чином це можуть бути підприємства роздрібної торгівлі, компанії, що займаються сервісним обслуговуванням побутової електроніки і транспорту, банки, страхові компанії, маркетингові компанії, телекомунікаційні компанії, фармацевтичні компанії, виробники та постачальники комп'ютерів, програмного забезпечення і систем автоматизації.

Популярність CRM у вище зазначених напрямках можна пояснити завдяки визначенню цього поняття. На рисунку 1 зображено підходи до трактування CRM.

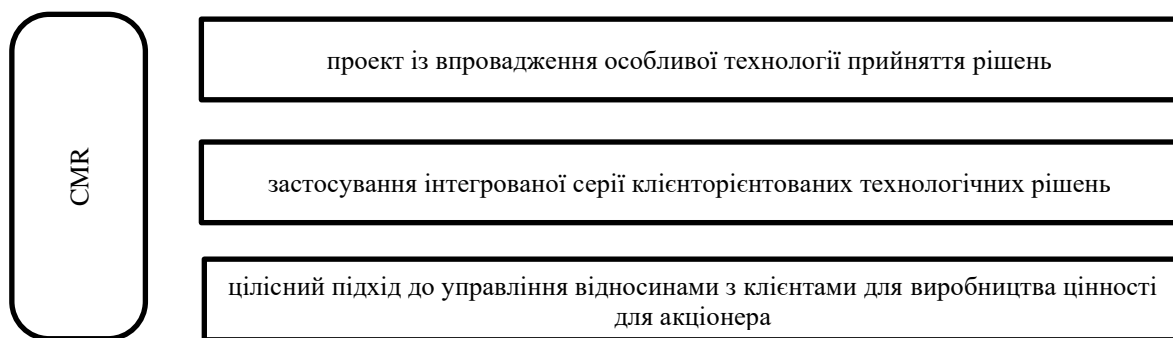

Рис. 1. Підходи до визначення CRM

Джерело: складено автором на основі [1]

Таким чином, CRM у загальному розумінні може визначатися як концепція, що окреслює управління відносинами з клієнтами з метою максимізації прибутків та задоволення клієнтів. Будучи автоматизованою інформаційною системою, CRM-система призначена для того, щоб швидко опрацьовувати потоки інформації, при цьому оперативно реагуючи на зміни в бізнес-середовищі.

У науковій літературі виділяють три типи CRM-систем: операційні, аналітичні, колабораційні. У таблиці 1 тезисно описана сутність, функції та особливості даних інформаційних систем.

Таблиця 1 – Сутність, функції та особливості CRM-систем

Тип	Операційні	Аналітичні	Колабораційні
1	2	3	4
Визначення	програмний продукт, який забезпечує автоматизацію процесів взаємодії з клієнтами та допомагає забезпечити їхнє задоволення	програмний продукт, який дозволяє збирати, аналізувати та інтерпретувати дані про взаємодію компанії з клієнтами з метою покращення бізнес-процесів	програмний продукт, який дозволяє підприємствам управляти взаємодією з клієнтами та роботою команди в одному місці
Функції	<ul style="list-style-type: none"> Збір та зберігання даних Аналіз даних Прогнозування Сегментація клієнтів Управління взаємодією з клієнтами: Моніторинг соціальних медіа 	<ul style="list-style-type: none"> Керування контактами з клієнтами Маркетинг та продаж Управління продажами Управління замовленнями Обробка звернень клієнтів Аналіз даних 	<ul style="list-style-type: none"> Управління клієнтами Управління продажами Управління проектами Управління командою Аналітика Комунікація

1	2	3	4
Особливості застосування	<ul style="list-style-type: none"> • Оптимізація продажів та обслуговування клієнтів • Покращення комунікації • Автоматизація бізнес-процесів • Покращення взаємодії між різними відділами компанії • Покращення контролю над даними 	<ul style="list-style-type: none"> • Покращення прийняття рішень • Вдосконалення взаємодії з клієнтами • Покращення маркетингових стратегій • Підвищення ефективності продажів • Покращення управління процесами 	<ul style="list-style-type: none"> • Спільна база даних • Комунікація та співпраця • Організація робочого процесу • Покращення задоволеності клієнтів • Аналіз результатів
Принципи реалізації	<ul style="list-style-type: none"> • Інтеграція даних • Орієнтація на клієнта • Автоматизація бізнес-процесів • Маркетинг та продажі • Аналітика 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтеграція даних • Орієнтація на аналітику • Використання аналітичних інструментів • Аналіз результативності. • Побудова зв'язків 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтеграція даних • Орієнтація на клієнта • Ефективна співпраця • Аналітика • Безпека даних • Мобільність

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4].

CRM-системи є однією з найперспективніших напрямків у сфері програмного забезпечення та інформаційних систем управління. В Україні CRM вже активно використовуються багатьма компаніями і показали свою ефективність як інструмент для управління відносинами з клієнтами. Українському науково-економічному секторі варто продовжувати дослідження у сфері CRM. Такі інновації необхідні для того, щоб швидко розвиватися і змінюватися, постійно відстежуючи виклики сьогодення. Це важливо не тільки для задоволення потреб окремих клієнтів, а й для національної економіки загалом. Крім того, інновації дозволяють залучити більше клієнтів та професіоналів, які готові витратити більше коштів на нові послуги та забезпечувати їх лояльність та задоволеність.

Список використаних джерел

1. Юрчук Н. П. (2019). CRM-системи: особливості функціонування та аналіз українського ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Випуск 23, частина 2.
2. Ткалін Д. А. (2021). Аналіз функцій та принципів розроблення CRM-систем. *«Automation and development of electronic devices», ADED-2021 Part 2*.
3. Гордієнко Д. О. (2021). Особливості впровадження CRM-систем у діяльність підприємств. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасні концепції розвитку»*.
4. Білявський В. М., Ставіцький О. О. (2022). Ефективність застосування CRM-технологій в діяльності підприємства. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку»*.

Шпомер Т. О., кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Волошин С. П., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МЕХАНІЗМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

В умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються на світовому ринку, постає завдання підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Ефективність розвитку країни та успішність її інтеграції у світове господарство визначаються поступовою модернізацією високотехнологічних галузей промисловості та базуються на впровадженні у виробництво новітніх досягнень науково-технічного прогресу, використанні нових технологій та матеріалів, покращенні процесу організації виробництва та орієнтації діяльності підприємств на виготовлення інноваційної продукції.

Оскільки Україна – аграрно-індустріальна держава, то ключову роль в економіці країни відіграє сільськогосподарське машинобудування, оскільки його розвиток безпосередньо впливає на ефективність функціонування аграрної сфери, яка своєю чергою виступає гарантом продовольчої безпеки держави. Активне впровадження інновацій підприємствами сільськогосподарського машинобудування дозволить сформуванню стійкі передумови для забезпечення високого рівня економічної та національної безпеки країни. Процес модернізації сприятиме технологічній та структурній трансформації галузі, що призведе до зниження залежності від кон'юнктури на світових сировинних ринках, підвищення якості та продуктивності праці, збільшення частки виробництва інноваційної продукції в структурі ВВП тощо.

Модернізація сільськогосподарського машинобудування – це не лише реструктуризація виробничої сфери галузі, що потребує значних обсягів інвестиційних вкладень, а й формування науково-технічної та інноваційної стратегії розвитку. Усе це вимагає взаємоузгоджених управлінських рішень, пошуку джерел та шляхів мобілізації інвестиційних ресурсів, а тому має здійснюватися на засадах державного стратегічного управління.

Модернізація високотехнологічних галузей економіки України, в тому числі аграрного машинобудування, вимагає розробки економічної політики на засадах інноваційного розвитку. Для успішної реалізації технічного та технологічного переоснащення виробництв сільськогосподарської техніки, необхідно сформуванню сприятливе інституційне середовище та розвинути інноваційно-інвестиційну інфраструктуру.

Інституційне забезпечення функціонування та розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування формується системою законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють процеси інноваційного оновлення матеріально-технічної бази виробництва машин та обладнання для АПК країни, а також низкою державних та приватних інституцій, які створюють необхідні умови розвитку зазначеної підгалузі машинобудування [1, С. 118].

Сприятливе інституційне середовище спроможне забезпечити вирішення таких завдань:

- створення необхідних передумов для швидкого й ефективного впровадження новітніх в підгалузь сільськогосподарського машинобудування;

- збереження та розвиток визнаних вітчизняних наукових шкіл, нарощування науково-технічного потенціалу в машинобудівних галузях, зокрема сільськогосподарському машинобудуванню;

- забезпечення необхідних соціально-економічних умов для збереження й розвитку наукового потенціалу країни, запобігання відпливу наукових кадрів за кордон [1, С. 119].

Пріоритетним завданням на шляху модернізації підприємств сільськогосподарського машинобудування є запуск механізму розвитку інноваційної й інвестиційної інфраструктури та створення умов перехресного взаємодоповнюючого розвитку [2].

Основні заходи програми уряду щодо розвитку інноваційної та інвестиційної інфраструктури в рамках інноваційно-інвестиційної модернізації сільськогосподарського машинобудування мають бути спрямовані на [2]:

- утворення бізнес-інкубаторів, індустріальних, науково-технічних парків, фондів підтримки інноваційного розвитку;

- утворення спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ, створення венчурних фондів інвестування інноваційної діяльності;

- створення Агентства з управління національними проектами, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей реального сектору економіки, в т.ч. сільськогосподарського машинобудування.

Побудова мережі інфраструктури інноваційно-інвестиційної модернізації сільськогосподарського машинобудування передбачає формування системи державної підтримки підприємств галузі, які займаються інноваційною діяльністю. Виходячи з цього, першочерговими кроками в даному напрямку мають бути:

- підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського машинобудування, що вимагає запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності в галузі;
- нарощування фінансово-кредитного потенціалу інвестиційної діяльності установ фінансово-кредитної системи;
- відновлення внутрішніх інвестиційних можливостей підприємств сільськогосподарського машинобудування за рахунок надання низки пільг щодо оподаткування;
- нарощування обсягів державної фінансової підтримки та підвищення ефективності інвестиційної діяльності, вдосконалення механізмів фінансового забезпечення;
- вдосконалення правових засад та дієвих механізмів державно-приватного партнерства в системі фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування;
- розробку програм і проектів підтримки розвитку сільськогосподарського машинобудування, що передбачають безпосередню державну фінансову підтримку та запровадження державного замовлення на продукцію підприємств зазначеної підгалузі машинобудування;
- залучення коштів іноземних інвесторів на розвиток вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування [1, с. 122-123].

Стратегія підвищення конкурентоспроможності країни має базуватися на виборі концепції основних напрямків розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності високотехнологічних галузей національної економіки. На основі прийнятої стратегії має бути розроблена конкретна програма соціально-економічного розвитку галузі з її основною складовою частиною – інноваційно-інвестиційною програмою.

Список використаних джерел

1. Ільчук В. П. Інституційне середовище фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування / В. П. Ільчук, Т. О. Шпомер // Приазовський економічний вісник. – 2018. – № 4. – С. 118–126.
2. Романко О. П. Управлінська інфраструктура регіону інноваційно-інвестиційного орієнтування [Електронний ресурс] / О. П. Романко // Ефективна економіка. – 2017. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5571>.
3. Білик Р. С. Механізми інноваційної модернізації економіки в умовах глобального розвитку / Р. С. Білик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 26, ч. 1. – С. 17-24.

Шпомер Т. О., кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Фабриченко А. Г., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Передумовою стабільного економічного зростання національної економіки є забезпечення стійкості фінансового сектору. Історія економічних криз, які протягом останнього часу набули глобального характеру, зумовила необхідність пошуку нових підходів, які б допомогли попередити та обмежити вплив системних ризиків на економіку. З метою недопущення перебоїв у функціонуванні фінансового сектору, центральні банки країн світу активно провадять макропруденційну політику, яка, на відміну від традиційного регулювання, дозволяє передбачити та подолати зростаючі глобальні фінансові дисбаланси.

Стратегічні цілі макропруденційної політики досягаються за допомогою низки тактичних (проміжних) цілей. Досягнення проміжних цілей відбувається шляхом застосування макропруденційних інструментів, вибір яких залежить від індикаторів та ознак ризику, що виникатимуть у певний момент [1].

До основних інструментів макропруденційного регулювання належать нормативи достатності капіталу, контрциклічні буфери, додаткові вимоги до капіталу з урахуванням системної важливості, межі на відкриті валютні позиції, стрес-тестування та ін.

Одним з основних пруденційних інструментів, який застосовується в практичній діяльності вітчизняних банків є нормативи достатності капіталу (мінімального розміру власного капіталу (Н1) та достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)). Вони характеризують здатність банківських установ своєчасно та в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями в процесі здійснення торговельних, кредитних та інших банківських операцій.

З метою подолання наслідків надмірного зростання кредитування, що може спричинити підвищення системного ризику, НБУ встановлює вимоги до формування банками контрциклічного буфера. Крім того, банківські установи, які набули статусу системно важливого банку, формують додатково буфер системної важливості. Це дозволяє їм створити додатковий резерв (понад нормативне значення достатності капіталу), що надає можливість протистояти кризовим явищам та знизити ймовірність банкрутства.

Враховуючи те, що Україна має відкриту економіку, яка надзвичайно чутливо реагує на коливання міжнародного фінансового ринку і в кінцевому підсумку призводить до девальвації курсу гривні, відтоку капіталу за кордон, скорочення міжнародних резервів тощо, то НБУ змушений реагувати на ризики шляхом встановлення валютних обмежень.

Серед найефективніших інструментів макропруденційної політики, який успішно можна використовувати в Україні, є стрес-тестування. Воно дозволяє перевіряти стійкість окремих фінансових установ до системних ризиків, а також контролювати та передбачати потенційні загрози для всієї фінансової системи.

Для забезпечення належного рівня функціонування фінансової системи в періоди криз необхідно здійснювати нагляд не за окремими фінансовими установами, а в цілому по всій системі. Адже, стійкість навіть усіх без винятку учасників фінансового ринку поодиночі не завжди сприяє безперебійній роботі фінансового сектору в цілому. Навіть добре капіталізований банк маючи змогу виконати свої зобов'язання перед вкладниками в кризові періоди, водночас може тимчасово відмовитися від нового кредитування, що призведе до поглиблення рецесії [1].

З початком повномасштабної війни в Україні питання дотримання фінансової безпеки та стабільності діяльності фінансових установ постало особливо пріоритетно. Економіка країни зазнала сильного удару, який частково вивів її з рівноваги. Але, злагоджена робота Національного банку України, Міністерства фінансів України та інших органів державної влади дозволила змінити звичний алгоритм дій та допомогти фінансовій системі протистояти сучасним викликам. Завдяки цьому вдалося втримати контроль над економікою, призупинити процес інфляції та не поглибити економічну кризу до катастрофічного стану [3].

З-поміж запроваджених рішень на початку вторгнення, які сприяли попередженню низки руйнівних наслідків як для економіки країни в цілому, так і для фінансового сектору зокрема, можна виділити наступні:

- фіксація курсу гривні до долара;
- обмеження транскордонного руху капіталу;
- розширення доступу до рефінансування, зокрема бланкового;
- відсутність штрафів за порушення пруденційних нормативів, лімітів відкритої валютної позиції та строків подання статистичної звітності;
- заборона на розподілення капіталу, зокрема виплати дивідендів;
- тимчасове запровадження повного гарантування вкладів фізичних осіб;
- відтермінування впровадження або призупинення низки регуляторних вимог;
- формалізація «кредитних канікул» для позичальників;

- спрощення вимог до операційної діяльності, зокрема дозволено використання закордонних сервісів для зберігання даних, спрощено вимоги ідентифікації клієнтів, призупинено здійснення виїзних перевірок з фінмоніторингу тощо [3].

Попри наявність позитивних тенденцій, зокрема надходження міжнародної допомоги, що дозволяє компенсувати торговельний дефіцит та покривати відпливи капіталу, послаблення тиску на валютному ринку, поступове зниження інфляції (незважаючи на високий її рівень), оптимізація державних фінансів за допомогою програми МВФ, збереження сукупних реальних доходів населення за рахунок значних виплат військовим, збільшення заощаджень населення завдяки регулярним бюджетним виплатам тощо, усе ж таки зберігається значний рівень ризиків та невизначеності, що ускладнює роботу фінансового сектора [4].

У другому півріччі 2022 року спостерігається скорочення як гривневого, так і валютного корпоративного кредитного портфеля. Через глибоке падіння та повільне відновлення економіки попит на кредитні ресурси пригнічений. Банки обмежують кредитування своїми наявними клієнтами або участю в державних програмах підтримки. Загалом з лютого 2022 року банки відобразили втрати в розмірі 9 % працюючих кредитів. За оцінками НБУ, ще близько 15 % портфеля за збереження поточних умов матимуть значні труднощі з обслуговуванням. Затяжний характер війни та масштабне руйнування енергетичної інфраструктури посилюють кредитні ризики в корпоративному сегменті. Тому загальні втрати банків від кредитного ризику надалі зростатимуть. А отже, банкам варто своєчасно визнавати ризики [4].

Список використаних джерел

1. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategija_makroprudencijnoi_polityky.pdf?v=4.
2. Кудин С. І. Макропруденційна політика як засіб підтримання фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / С. І. Кудин, М. О. Гурська // Ефективна економіка. – 2019. – № 7. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/34.pdf.
3. Склярєва З. Проблемні аспекти банківського контролю під час воєнного стану / З. Склярєва // International Science Journal of Management, Economics & Finance. – 2022. – № 1(5). – С. 55-61.
4. Звіт про фінансову стабільність: грудень 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4.

Шпомер Т. О., кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Кіронда І. М., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ В ЧАСТИНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕГМЕНТА

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів драйвером економічного зростання виступає розвиток цифрових технологій. Поширення процесів цифровізації сприяє модернізації всіх галузей економіки та призводить до структурних зрушень на міжнародних фінансових ринках, що допомагає активізувати інвестиційні процеси й адаптувати їх до нових умов та викликів. Впровадження новітніх досягнень у сфері цифрових технологій на інвестиційному ринку призводить до покращення інфраструктури реалізації інвестиційних проєктів, спрощення процесу інвестування та зниження транзакційних витрат. Крім того, маючи значний вплив на динаміку та напрями інвестиційних потоків, диджиталізація вимагає значних капітальних вкладень. Тому практична реалізація трансформації інвестиційного сегмента в умовах цифровізації економіки потребує створення належних інституційних умов.

Цифрова інфраструктура та цифрові послуги відіграють подвійну роль – вони одночасно є потенційною ціллю для місцевих та іноземних інвестицій та ключовим фактором, який створює значний додатковий потенціал для низки традиційних секторів шляхом підвищення продуктивності, збільшення ефективності та збагачення ринку праці й освіти новим набором передових навичок [1].

Україна має ключові фактори, які впливають на потенційну привабливість цифрового сектору для інвесторів, зокрема:

- розробка та впровадження цифрових стратегій у ключових галузях економіки для реалізації численних цифрових ініціатив українського уряду;
- впровадження Національної стратегії розвитку ширококутного доступу до інтернету для збільшення швидкості та охоплення ширококутних з'єднань з Інтернетом;
- підписання Регіональної Угоди про роумінг Східного партнерства ЄС та розвиток мобільних мереж 4G та 5G по всій Україні;
- збільшення спроможності центрів обробки даних для підтримки зростаючого попиту на зберігання та використання даних;
- сумісність державних реєстрів та інших наборів даних загального користування при впровадженні кількох цифрових послуг;
- гармонізація цифрових послуг на основі провідних міжнародних стандартів та підходів (наприклад, Єдиний цифровий ринок ЄС);
- розвиток цифрового ринку праці з висококваліфікованими та мотивованими ІТ-спеціалістами та зростаючі ринки для передових цифрових фахівців у традиційних секторах [1].

До того ж ключовими напрямками вкладення прямих іноземних інвестицій в цифровий сектор України є:

- розвиток ширококутної інфраструктури для зменшення цифрового розриву між великими та малими містами / сільською місцевістю;
- збільшення покриття мобільної мережі 4G для забезпечення стабільного та безперебійного зв'язку по всій Україні;
- розробка мобільних мереж 5G з розширенням використання рішень IoT (Інтернет речей) та аналіз даних;
- послуги обробки та передачі даних переважатимуть голосові послуги в електронних комунікаціях;
- споживчий та промисловий Інтернет речей;
- розвиток розумних міст за допомогою рішень для цифрової мобільності, розумної інфраструктури, електронної охорони здоров'я, електронних платежів та інших цифрових послуг для громадян;
- розвиток цифрової освіти для перекваліфікації/підвищення кваліфікації людей, які зараз працюють на традиційних робочих місцях та ін. [1].

Серед факторів, що впливають на формування цифрової та фінансової інфраструктури, необхідної для успішної реалізації стратегії цифрового розвитку у частині трансформації інвестиційного сегмента можна виділити наступні:

- відповідність чинного законодавства умовам сучасного цифрового розвитку;
- партнерські програми з приватним капіталом у сфері розвитку інфраструктури телекомунікацій;
- е-урядування;
- підтримка розвитку спеціалізованих інституцій сприяння;
- система підвищення кваліфікації;
- державні інвестиції у розвиток інноваційних технологій цифрової економіки;
- інформаційно-комунікативна система обміну інформацією між урядовими установами та приватним сектором на основі он-лайн систем;
- підключення реєстрів даних між різними урядовими інституціями;
- координація реалізації стратегії цифрового розвитку на всіх рівнях;
- технологічна адаптація до нових умов цифрового розвитку [2; 3].

Таким чином, поступова трансформація системи регулювання інвестиційної сфери до вимог цифрової економіки є неминучою. Важливим в цьому контексті є забезпечення належних інституційних умов та сприяння розвитку інфраструктури, складові частини якої (цифрова та фінансова) сприятимуть залученню капіталу в економіку країни і прискорять її зростання на довгострокову перспективу.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія збільшення прямих іноземних інвестицій в Україну: цифрова інфраструктура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraineinvest.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/FDI-Strategy-Section-2-Digital-Infrastructure-UKR.pdf>.
2. Корнєєва Ю. В. Особливості практичної реалізації цифрової трансформації інвестиційної політики України / Ю. В. Корнєєва // Інтелект XXI. – 2018. – № 1. – С. 165-170.
3. Корнєєва Ю. В. Роль держави у сприянні інвестиціям у розвиток цифрової економіки / Ю. В. Корнєєва // Економіка і прогнозування. – 2018. – № 1. – С. 120-134.

Шпомер Т. О., кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Рейс Р. В., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Надзвичайно важливу роль у підвищенні ефективності функціонування фінансової системи відіграє активізація інноваційних процесів у національній економічній системі в цілому й фінансово-кредитному секторі зокрема. Високий рівень взаємозалежності стану інноваційної сфери та темпів розвитку вітчизняних фінансових ринків визначають широкі можливості для забезпечення ефективного перерозподілу капіталу, що сприяє формуванню матеріальної основи економічного зростання та розширеному відтворенню суспільного виробництва.

Сучасний етап розвитку світового фінансового ринку характеризується розробкою та впровадженням інноваційних інструментів, які забезпечують додаткові можливості для управління фінансовими потоками та ризиками, зменшують часові та трансакційні витрати [1]. Фінансовий ринок в Україні почав свій розвиток з 1992 року у формі акцій акціонерних товариств і депозитних сертифікатів комерційних банків [2]. Тому, на жаль, за такий короткий інтервал у формуванні фінансового капіталу не вдалося отримати більш-менш помітних результатів. Протягом цього часу сформовано достатньо обмежений набір фінансового інструментарію, за допомогою якого відбувається розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів в національній економічній системі.

На вітчизняному борговому ринку рух фінансових ресурсів відбувається за допомогою таких основних інструментів, як кредит, депозит, облігація, казначейське зобов'язання тощо. Серед інноваційних інструментів, які створювалися на українському фінансовому ринку можна виділити наступні: єврооблігація, цінні папери інвестиційного фонду, ф'ючерс на індекс акцій Української біржі, цінні папери біржового фонду, ПДВ-облігація, валютний ф'ючерс, валютний форвард [1].

Єврооблігації дають змогу залучати велику кількість потенційних інвесторів (міжнародні банківські установи, інвестиційні фонди, хеджфонди тощо) та використовуються державою для залучення боргового ресурсу на міжнародному ринку. Потенційно задіяна широка лінійка інвесторів забезпечує зниження ринкових ставок та дає змогу залучати фінансові ресурси дешевше та на ринкових умовах. Забезпечують знижену відсоткову ставку через відсутність високих гривневих ризиків. Вартість залучення боргового капіталу для українських емітентів може бути дуже низькою.

Цінні папери інвестиційного фонду. Учасники фондового ринку України ініціювали законодавчі зміни стосовно створення інститутів спільного інвестування, що дозволило залучати ресурси та створювати додатковий грошовий потік у вигляді плати за управління та премій за високу дохідність. Формування широких портфелів навіть в межах одного й того самого класу активів, дозволяє отримувати високий рівень диверсифікації, що зменшує ризик інвестування. Дають змогу оминати високу вартість інвестування на організованому фондовому ринку через низьку номінальну вартість своїх цінних паперів на противагу значним біржовим лотам за умови самостійного інвестування. Оптовий підхід при обслуговуванні великої кількості інвесторів дозволяє знижувати трансакційні витрати.

Ф'ючерс на індекс акцій Української біржі дає змогу збільшити кількість інвесторів через розширення лінійки продуктів, які пропонуються торговцями цінних паперів, внаслідок чого спостерігається збільшення прибутку брокерських компаній та організаторів торгівлі. За допомогою ф'ючерса учасники фондового ринку можуть хеджувати інвестиційні портфелі акцій. Спекулятивні інвестори отримують високомаржинальний інструмент з безкоштовним кредитуванням. Простота роботи ф'ючерса дозволяє не залежати від наявності активів у брокера та звільняє від великої кількості угод РЕПО для закриття від'ємних залишків по клієнтських рахунках.

Цінні папери біржового фонду. Професійні учасники фондового ринку, які спеціалізуються на управлінні активами розуміючи активний розвиток біржових торгів, для збільшення обсягів активів в своєму управлінні йдуть на створення інвестиційного фонду з можливістю торгівлі на фондовій біржі. Інвестори, орієнтовані на біржову торгівлю з помірним ризиком, отримують диверсифікований продукт, що дозволяє зменшити ризики інвестування не покидаючи біржового майданчика. Прозорість інструменту, чітка та зрозуміла структура активів, низькі витрати на управління дозволяють використовувати його у своїх інвестиційних стратегіях різного роду інвесторам.

ПДВ-облігації виникли через наявність значних сум зобов'язання з боку держави з неповернутого податку на додану вартість експортерам. Держава емітувала амортизаційні облігації внутрішньої державної позики з доволі низькими відсотковими ставками та фактично передала ризик відсутності попиту на боргові зобов'язання на корпоративний сектор. На вторинному ринку ПДВ-облігацій розмір дисконту визначають інвестиційні компанії і банки, які мають свій інтерес, а також можуть маніпулювати на ринку за рахунок допомоги в отриманні бізнесом грошей від продажу боргових цінних паперів.

Валютний ф'ючерс виник в результаті бажання отримувати додаткові прибутки як з боку учасників фондового ринку, так і організаторів торгів. Його застосування дозволяє відмовитися від політики фіксованих курсів, сприяє переходу на вільне курсоутворення на валютному ринку та виступає засобом захисту від валютних ризиків для учасників фінансового ринку, нефінансових корпорацій та домогосподарств (приватних інвесторів).

Валютний форвард використовується для забезпечення реальних потреб суб'єктів фінансового ринку у валюті, зокрема для здійснення міжнародної торгівлі та інвестиційної діяльності, або хеджування валютних ризиків. В Україні уповноважені банки та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності здійснюють валютні операції на умовах «форвард» для страхування ризику зміни курсу однієї іноземної валюти по відношенню до іншої.

На сьогодні розвинений фінансовий ринок виступає важливим джерелом фінансування капіталовкладень для господарюючих суб'єктів і створює широкі можливості у сфері інвестування для власників фінансових ресурсів. Впровадження інноваційних інструментів дозволяє поліпшити розподіл фінансових ресурсів та трансформувати їх в інвестиції. Однак через те, що розвиток інструментарію вітчизняного фінансового ринку є низьким, а його учасники все ж таки віддають перевагу застосуванню традиційних інструментів, то на сучасному етапі розвитку трансформація фінансових ресурсів за їх допомогою відбувається неефективно, адже незначна частка базових інструментів виступає в ролі пріоритетного важеля економічного зростання і не сприяє нарощенню інвестицій в економіці. Проте значний потенціал для впровадження, розвитку та нарощення обсягів використання низки інноваційних інструментів на фінансовому ринку дозволить суттєво підвищити капітальні запаси та збільшити частки інвестицій у ВВП України, що є одним з основних джерел забезпечення стійкого економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Кучер Т.Л. Інноваційні інструменти фінансового ринку: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Кучер Тарас Леонідович. – К. : КНЕУ, 2017. – 245 с.
2. Нестор Н.С. Фінансовий ринок України: перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1000>.

Шпомер Т. О., кандидат економічних наук,
ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Журко Р. В., аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ FİNTECH-ІНДУСТРІЇ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

Сучасний етап функціонування світової економіки характеризується стрімким розвитком Fintech-індустрії. Тенденції зростання популярності фінансових технологій зумовлені необхідністю задоволення потреб споживачів у фінансових послугах, покращення зручності користування ними, зростання ефективності та скорочення трансакційних витрат.

Банківський сектор належить до тих сфер, де впровадження новітніх фінансових технологій відіграє чи не найважливішу роль у наданні послуг клієнтам. Активне використання фінансових технологій у банківському секторі сприяє підвищенню рівня його автоматизації, клієнтоорієнтованості, а також забезпечення відповідності сфери послуг потребам суспільства [1].

Порівняно з іншими країнами світу, український фінтех-ринок розвивається повільніше, в силу того, що його функціонування стикається з рядом певних законодавчих обмежень, слабкою капіталізацією та концентрацією на вузьких нішах, зокрема платіжних сервісах та онлайн-кредитуванні. Проте Україна все ж таки має достатній потенціал для продовження масштабної діджиталізації, а розуміння слабких сторін наявної діджитал-інфраструктури дозволить у майбутньому сформувати сталу фіттех-екосистему (рис. 1).

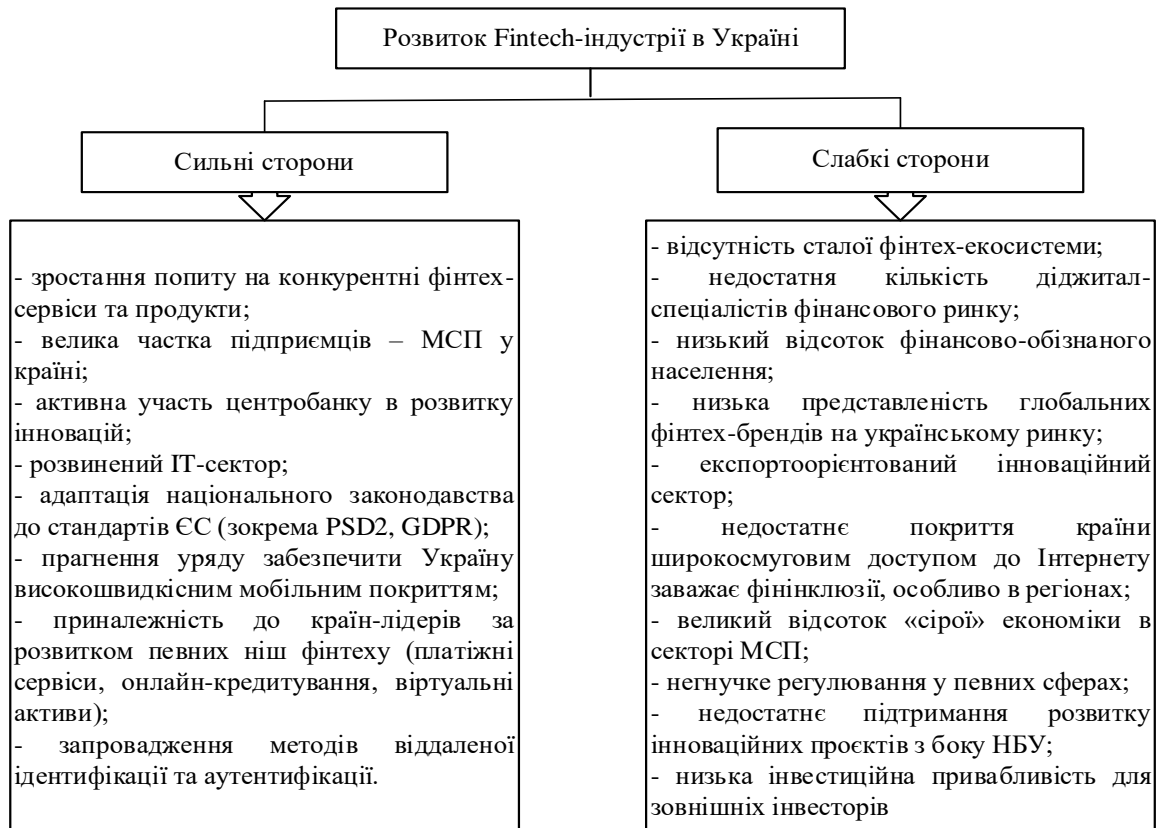

Рис. 1. Сильні та слабкі сторони розвитку Fintech-індустрії в Україні
Джерело: побудовано авторами на основі [2].

На сьогодні, розвиток Fintech-індустрії в банківському секторі відбувається за трьома пріоритетними напрямками: розвинена кешлес-економіка, високий рівень цифрової та фінансової грамотності, стала фінтех-екосистема (табл. 1).

Таблиця 1 – Напрями розвитку Fintech-індустрії в банківському секторі

Напрямок розвитку	Очікуваний результат
Розвинена кешлес-економіка	- підвищення доступності безготівкових операцій та зростання довіри; - розвиток інфраструктури для здійснення безготівкових операцій.
Високий рівень цифрової та фінансової грамотності	- реалізація стратегічних ініціатив регулятора щодо підвищення цифрової та фінансової грамотності; - стимулювання розвитку кооперацій між фінансовим сектором та академічною сферою.
Стала фінтех-екосистема	- розвиток відкритої архітектури фінансового ринку, платформ регуляторів та оверсайту; - розвиток інфраструктури фінтех-екосистеми; - посилення інвестиційного потенціалу та ступеня розвитку ринку фінтеху; - інтеграція фінтех-екосистеми України в світовий фінансовий простір; - стимулювання диджиталізації фінансового сектору, розвиток цифрової інфраструктури.

Джерело: складено авторами на основі [2].

В умовах сучасних викликів та можливостей нарощення та збільшення інвестицій в розробку та впровадження нових технологій спроможні здійснювати виключно потужні банківські установи. Застосування Fintech-проектів у банківській галузі сприяє переходу до платформи, орієнтованої на клієнтів. Структурним рушієм розвитку FinTech-індустрії в Україні може стати запровадження відкритого банкінгу, який за згодою користувача дасть йому можливість застосувати додаток одного банку для безперешкодного доступу до свого рахунку в іншому банку. Відкритий банкінг сформує потужне конкурентне середовище на ринку фінансових та банківських послуг. Оператори ринку будуть створювати комфортні для свого споживача умови і постійно вдосконалювати додаток для більш зручного користування.

Список використаних джерел

1. Григораш О. В. Тенденції розвитку фінансових технологій під впливом пандемії та війни [Електронний ресурс] / О. В. Григораш, І. А. Волошин // Економіка та суспільство. – 2023. – Вип. 47. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2176/2102>.
2. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku>.

Панченко О. І., кандидат економічних наук, доцент,

Тарасенко О. О., кандидат економічних наук,

Акінчиць О. А., здобувач наукового ступеня доктор філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Страхова поведінка домогосподарств в Україні характеризується певними особливостями, які формуються різними економічними, соціальними та культурними факторами. Тому дослідження ключових особливостей страхової поведінки українських домогосподарств є актуальним.

По-перше, важливо відзначити, що рівень проникнення страхування в Україні відносно низький порівняно з іншими європейськими країнами. Частково це пов'язано з відсутністю довіри до страхових компаній, оскільки багато людей вважають їх ненадійними та корумпованими. Як наслідок, багато домогосподарств в Україні не купують страхові продукти, наражаючись на різноманітні ризики та невизначеність.

По-друге, страховий ринок в Україні характеризується високим рівнем неформальності. Багато домогосподарств купують страхівку в неофіційних або напівофіційних постачальників, таких як друзі, члени родини або неофіційні брокери. Це частково пояснюється відсутністю прозорості та довіри до офіційного сектору страхування, а також високими витратами, пов'язаними з офіційними страховими продуктами. Населення більше довіряє людям які вже мають певний досвід користування страховими продуктами або мають певні знання, досвід щодо використання страхування як інструменту забезпечення власного майна, здоров'я тощо.

По-третє, види страхових продуктів, популярні серед домогосподарств України, здебільшого орієнтовані на обов'язковість, хоча по факту є добровільними. Йдеться про страхування майна придбаного в кредит, будь-то транспортні засоби чи нерухоме майно. Щодо особистого страхування, найбільш розповсюдженими видами є страхування від нещасних випадків при кредитуванні або участі у спортивних змаганнях та страхування медичних витрат під час закордонної поїздки. Також останнім часом спостерігається підвищення попиту на добровільне медичне страхування як у корпоративному сегменті, так і серед фізичних осіб. Адже вартість медичних послуг і медикаментів постійно зростає, і люди хочуть витратити прогнозовану суму грошей у разі виникнення захворювань. Більш того, придбаваючи поліс добровільного медичного страхування, людині відкриваються можливості отримання додаткових медичних послуг в приватних медичних закладах, які не завжди доступні в державних лікарнях.

По-четверте, існують значні регіональні відмінності в страховій поведінці в Україні. Наприклад, домогосподарства в міських районах частіше купують та користуються страховими продуктами, ніж домогосподарства в сільській місцевості, завдяки більшій обізнаності та доступу до страхових компаній, а також більшою платоспроможністю.

Нарешті, в Україні спостерігається тенденція до використання цифрових технологій у страховому секторі. Зараз багато домогосподарств використовують онлайн-платформи для придбання страхових продуктів, що робить процес більш зручним, швидким і доступним. Використовуючи інтернет-ресурси, людина може обрати та оформити страховий поліс за декілька хвилин. Проте все ще існують певні виклики, пов'язані з оцифруванням, наприклад необхідність забезпечення безпеки та конфіденційності персональних даних.

У підсумку, страхова поведінка домогосподарств в Україні формується рядом економічних, соціальних і культурних факторів. Хоча є певні особливості, які є загальними для всієї країни, такі як низький рівень довіри до офіційних постачальників страхових послуг. Оскільки страховий сектор в Україні продовжує розвиватися, буде важливо звернути увагу на ці фактори, щоб підвищити рівень проникнення страхування та забезпечити домогосподарствам більший захист від ризиків і невизначеності.

Від початку повномасштабного вторгнення армії РФ в Україну і запровадження військового стану по всій території країни, поведінка домогосподарств суттєво змінилася. Війна створила низку ризиків і невизначеності, що змусило багато домогосподарств переглянути свої потреби в страхуванні та пріоритети.

Однією з найважливіших особливостей страхової поведінки під час війни є підвищений попит на страхові продукти, які включають військові ризики у страхове покриття. Адже бойові дії та масові заворушення були і лишаться типовими та загальними виключеннями із страхових випадків. На жаль, лише деякі страховики адаптували свої договори страхування під новий запит користувачів страхових послуг і ввели певні субліміти (до 10 % від страхової суми) на виплати пов'язані з військовими діями. Але переважна більшість страховиків не зробили належних кроків для удосконалення і розширення страхового захисту під час військового стану. Також багато областей України, які є окупованими або в яких ведуться бойові дії, потрапили під обмеження страхування. Усі ці чинники призвели до скорочення попиту на всі види страхування.

Іншою особливістю страхової поведінки під час війни є скорочення витрат на таку послугу як страхування в цілому. У зв'язку з тим, що доходи багатьох домогосподарств знизилися, або ж взагалі втратили робочі місця. Через часткове або повне руйнування

підприємств внаслідок бойових дій, через скорочення персоналу функціонуючих підприємств, інфляцію та здорожчання життєво необхідних товарів та послуг. Люди шукають можливість придбати страховий продукт за максимально низькою ціною, або взагалі відмовляються від нього.

Крім того, війна створила низку проблем для страхових компаній, зокрема щодо розрахунку вартості завданих збитків, а також визнання події – як страхової. Воєнний конфлікт створив високий ступінь невизначеності та нестабільності, що ускладнює постачальникам страхових послуг проводити адекватне ціноутворення та оцінювати ступінь ризику, приймаючи на страхування той чи інший об'єкт. Це призвело до низки проблем на страховому ринку – підвищення вартості страхування і перестраховування, унеможливило доступ до застрахованих об'єктів, звузило географію об'єктів страхування.

У підсумку, бойові дії, що тривають в Україні, мають значний негативний вплив на страхову галузь у країні загалом. Оскільки конфлікт продовжується, для страховиків і політиків буде важливо вирішити вищезгадані проблеми та підтримати домогосподарства в управлінні їхніми потребами у страхуванні.

Список використаних джерел

1. Форіншурер – журнал про страхування, перестраховування та іншуртех: новини страхування, рейтинги страховиків та банків, огляди страхових ринків. URL: <https://forinsurer.com>.
2. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>.
3. Інформаційний портал про страхування в Україні. URL: <https://www.ukrstrahovanie.com.ua>.

Анікейчик П. Ю., здобувач наукового ступеня доктор філософії,
Сергіянський С. Г., здобувач наукового ступеня доктор філософії
Науковий керівник – **Тарасенко О. О.**, кандидат економічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

На сьогодні в Україні в умовах воєнного стану спостерігаються суттєві зміни в економіці в цілому та у фінансовій сфері зокрема. Видавництво The Guardian [3], посилаючись на звіт Світового банку, опублікувало дані, що в Україні понад сім мільйонів людей опинилися за межею бідності (рівень бідності протягом 2022 року зріс з 5,5 до 24,2 %). Проте воєнні дії також внесли свої корективи у рівень довіри населення до банківської системи.

Протягом 2022 року обсяги коштів домогосподарств у банках зросли на 31 %, проте дане зростання обумовлене їх розміщенням на поточних рахунках, де найбільшу питому вагу становили виплати військовослужбовцям, працівникам бюджетної сфери та переміщеним особам у системних державних банках.

З початком повномасштабної війни у лютому 2022 року почався відтік депозитів у банківській системі України, однак вже у другому півріччі 2022 року спостерігався приплив коштів у банки, що пояснюється тим, що довіра населення до банківської системи зміцнилася. серед ключових чинників, що визначали достатньо високий ступінь довіри населення до банків були гарантії забезпечення депозитних вкладів у період воєнного стану з боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У червні 2022 року облікова ставка НБУ була підвищена, що дало змогу банкам підвищити ставки за депозитними вкладками. Таким чином, починаючи з другого півріччя 2022 року, для населення, яке мало тимчасово вільні кошти, були створені сприятливі умови для їх залучення на депозитні вклади у банки – при достатній стійкості банківської системи в умовах військового стану банками було підвищено відсоткові ставки за депозитними вкладками, що зробили даний вид інвестування привабливим для потенційних вкладників.

Однак спершу приріст депозитів населення був забезпечений переважно розміщенням коштів на поточних рахунках, а не на строкових депозитних рахунках. Проте банки розробили нові депозитні продукти, які були максимально пристосовані до поточних умов та потреб клієнтів.

Зокрема, наприклад, у АТ «Ощадбанк» попитом користується депозит «Мій захисник», на якому протягом першого кварталу 2023 року військові та члени їхніх сімей розмістили 3,1 млрд. грн. Загальна ж сума депозитних вкладів у банку наприкінці першого кварталу 2023 року становить 13,2 млрд. грн. [1].

Що стосується депозиту «Мій захисник» АТ «Ощадбанк», то мінімальна сума вкладу становить 5000 грн. за щомісячною виплатою відсотків та можливістю поповнення, пролонгації, а також внесення змін до дати повернення вкладу до закінчення строку дії договору без втрати нарахованих відсотків. при залученні коштів терміном на 3 місяці відсоткова ставка становить 13 % річних, а при залученні на термін 6 місяців – 14 % річних [2].

У той же час банки, розуміючи побоювання клієнтів, пропонують їм ультракороткі вклади, які за своєю суттю є досить подібними до поточних рахунків, однак мають особливості подібні із строковими вкладками (наприклад, 7-денні, 14-денні валютні та гривневі депозити та інші).

Також надаючи можливість клієнтам купувати долари за пільговим курсом, банки змогли підвищити частку вкладів в іноземній валюті в депозитному портфелі, що, в свою чергу, мало позитивний вплив і на валютний ринок.

Отже, загалом ринок депозитних послуг в Україні у 2022-2023 роках має ряд позитивних тенденцій. Не зважаючи на негативні явища в економіці загалом та у фінансовому секторі зокрема, ринок депозитних послуг в Україні поступово пристосовується до сучасних умов, пропонуючи клієнтам максимально вигідні для них умови для розміщення коштів на строкових депозитних рахунках.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт асоціації «Незалежна асоціація банків України». URL: <https://nabu.ua/ua/za-pershiy-kvartal-2023-roku-obsyag-koshtiv-na-depoziti-miy.html>.
2. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/deposit/mij-zahysnyk>.
3. Сайт видавництва The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/30/ukraine-war-poverty-irpin-pawn-shops-bread-queues>.

Пентелейчук М. Г., здобувач наукового ступеня доктор філософії,
Підзамецький А. В., здобувач наукового ступеня доктор філософії
Науковий керівник – **Тарасенко А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Споживче кредитування слугує можливістю до нарощення платоспроможного попиту населення, яке дозволяє не тільки підвищити рівень задоволення соціальних потреб суспільства, а й посилити процеси економічного зростання України. Банківські установи є зацікавленими у кредитуванні населення, враховуючи те, що кредитні операції належать до одних з найбільш прибуткових. Водночас сприяння розвитку споживчого кредитування не лише задовольняє потреби фізичних осіб в додаткових коштах, але також дає змогу фінансовим установам наростити кредитний портфель та підвищити рівень своєї дохідності.

Враховуючи сучасний стан розвитку економіки України в умовах військового стану, варто зазначити, що роль споживчого кредитування наразі зростає, однак відносини між банками й населенням супроводжуються певними проблемами. Оскільки споживчий кредит надають банки й небанківські фінансові установи, тому доцільно проаналізувати стан споживчого кредитування за видами фінансового посередництва.

Станом на 01.01.2022 року послуги споживчого кредитування надавалися 73 діючими банками в Україні, із них 33 з іноземним капіталом й 23 зі 100% іноземним капіталом, і ще 316 кредитних спілок. Споживчі кредити надавалися також нефінансовими корпораціями. Нефінансові корпорації це корпорації, головним видом діяльності яких є виробництво ринкових товарів або надання нефінансових послуг, що розподіляються на підсектори: державні нефінансові корпорації, приватні нефінансові корпорації, нефінансові корпорації під іноземним контролем [1].

Загалом протягом останніх років спостерігалось значне зростання обсягів споживчого кредитування, його вплив на зростання споживання населенням є незначним; співвідношення споживчих кредитів до ВВП становило 3,6%, що і визначає перебування України на одному з останніх місць порівняно із розвинутими країнами Європи по рівню надання кредитів фізичним особам.

Досліджуючи причини негативних тенденцій на ринку споживчого кредитування в Україні, варто їх розглядати з позиції поділу на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх причин належать: повномасштабна війна в Україні, глобалізаційні та інтеграційні процеси в банківському секторі, що призвели до припливу іноземного капіталу в банківську систему України та, врешті-решт, до кризи перекредитування; девальвація гривні, яка призвела до того, що валютні проблемні кредити були перераховані і знизився рівень платоспроможності позичальників.

Також потребує значної уваги розгляд розміру реального наявного доходу та рівня безробіття населення України як суб'єкта споживчого кредитування. З початком повномасштабної війни в Україні значно зросла кількість безробітного населення. Наразі склалася така ситуація, що основні суб'єкти створення робочих місць та доходу громадян – представники малого та середнього бізнесу – зазнають податкового натиску та не відчувають упевненості у завтрашньому дні. Державним органам влади та регіональним органам управління необхідно завчасно розробляти та реалізовувати соціальні гарантії у сфері зайнятості населення працездатного віку. Враховуючи ситуацію на кредитному ринку, банківські установи намагаються знайти шляхи вирішення двох основних проблем: кредитного ризику і ризику відсоткової ставки. Допустимий рівень кредитного ризику досягається або через отримання гарантії від роботодавця позичальника, або на основі використання договору про оренду житла з правом його наступного викупу. Зрозуміло, що такий договір відображає інтереси банку, а підписані контракти містять жорсткі умови у разі невиконання позичальником зобов'язань і його виселення, наприклад неповернення першого початкового внеску, зробленого позичальником за рахунок власних коштів. [3].

Дослідивши сучасний стан розвитку споживчого кредитування на ринку в Україні, можна виділити основні напрями розвитку споживчого кредитування населення. Так, пріоритетним має бути розвиток короткострокового кредитування населення під купівлю товарів народного споживання довгострокового користування. Пов'язано це з тим, що за такого виду кредитування банк має менший ризик через невеликі терміни кредитування (до 1 року), а суми кредитів порівняно незначні. Таке споживче кредитування буде орієнтовано переважно на середній прошарок населення. Другим напрямом є розвиток довгострокового кредитування населення, а саме кредитування фізичних осіб для придбання нерухомості [4].

Отже, проаналізувавши стан кредитування комерційними банками та небанківськими кредитними організаціями на споживчі потреби населення в Україні можна зробити наступні висновки.

- недостатньо розроблене методичне забезпечення в організації кредитного процесу (як правило, не існує національних та національних положень щодо споживчого кредиту, тому більшість банків дотримуються загальних правил кредитування);

- недоліки процедури кредитування (виникають труднощі із забезпеченням повернення кредиту);

- наявність проблем зі зловживання кредитами з боку позичальників;

– використання готівки при наданні та погашенні кредиту, що призводить до збільшення витрат та труднощів у контролі за цільовим призначенням позики;

– посилення конкуренції в банківському секторі змушує українські банки надавати нетрадиційні види кредитів на поточні потреби.

Для вирішення окреслених проблем та забезпечення розвитку споживчого кредитування необхідно:

– удосконалити регулювання кредитних відносин між кредиторами та боржниками та розробити дієві механізми запобігання кредитуванню фізичних осіб без інформації про їх реальні неномінальні доходи;

– комерційним банкам необхідно забезпечити збереження якісних показників кредитного портфеля, при одночасному нарощенні його обсягу;

– на загальнодержавному рівні, на скільки це наразі можливо, необхідно проводити політику щодо стабілізації економічної та політичної ситуації в державі, вживати заходів для забезпечення сприятливих умов для підвищення рівня доходів населення, ініціювати державне законодавство у сфері регулювання та контролю діяльності фінансових посередників.

Список використаних джерел

1. Гасій О. В., Клименко В. І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1.

2. Алескерова Ю. В. Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 27. С. 87-92.

3. Блащук-Дев'яткіна Н. З., Петик Л. О., Кіндрат Ю. І. Регулювання споживчого кредитування в Україні. *Молодий учений*. 2018. № 11 (63). С. 1073-1079.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ

IMPROVEMENT OF METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL WORK

Сакун О. С., доктор економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Переважає більшість вчених пов'язує виникнення бухгалтерії з епохою палеоліту, саме на цьому етапі відбулось усвідомлення людиною себе як частини суспільства.

Серед загальних цивілізаційних передумов виникнення необхідності ведення бухгалтерського обліку слід зауважити наступні досягнення людства:

- перетворення мавпоподібної істоти в людину на основі застосування праці;
- виникнення перших способів виготовлення знарядь праці та виникнення певної їх різноманітності;
- віднайдення людиною вогню та способу його здобуття;
- приборкання людьми диких тварин та перетворення їх на домашніх, що спричинило необхідність ведення обліку поголів'я домашньої худоби;
- початок розвитку будівництва житла;
- винайдення колеса та возу;
- опанування техніки обробки шкіри та виготовлення одягу;
- виникнення мови та лічби, як першооснов ведення обліку;
- формування первісних уявлень щодо навколишнього світу та місця людини у ньому на основі релігії [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що необхідність обліку зароджується з початком ведення людиною домашнього господарства та виникненням товарно-обмінних відносин. У період, коли люди почали виготовляти більше ніж могли спожити та почали обмінюватись різними видами продуктів та виробів (натуральна форма обміну), виникла об'єктивна необхідність фіксувати кількість та наявність залишків предметів обміну. Згодом для підбивання підсумків обміну та факту господарської операції почали використовувати найпростіші підручні засоби – палички та каміння. Такий облік сприяв дотриманню порядку та прогнозуванню господарського життя. Першими обліковими документами вважаються виявлені археологами зарубки на кістках та бивнях мамонта датовані до 30 тис. до н.е. [2].

Наступним досягненням у сфері ведення обліку стало виникнення системи обчислення і запису, що дозволяло реєструвати облікові об'єкти у натуральному вимірнику, що в подальшому спричинило виготовлення перших документів, як матеріальних носіїв облікової інформації.

Провівши ретроспективний аналіз поглядів різних вчених щодо систематизації передумов виникнення бухгалтерського обліку, можна виокремити три основні їх групи.

Матеріальні передумови виникнення бухгалтерського обліку, що виникли в період первісного ладу. До них належать такі суспільні надбання, які виникли 10 тис. років тому, а саме:

- знаковий, вузликівий та кольоровий запис інформації;
- числовий та текстовий запис, що має локально-етнічні варіанти;
- натуральні облікові об'єкти та їх вимірники;

- матеріальні носії інформації (так звані „документи”), роль яких виконували камені, пластинки, пергамент, папірус;

- початок узагальнення підсумку підрахунку.

До історичних передумов більшість вчених відносить появу: мови; писемності; арифметики; грошей; розвиток торгівлі; винайдення паперу та обчислювальної техніки.

Літлтон А. Ч. охарактеризував передумови розвитку системи подвійного запису, а також виділив історичні передумови, які, на думку вченого, призвели до виникнення бухгалтерського обліку в італійських містах – державах. До таких передумов вчений відніс появу писемності, арифметики, приватної власності, кредитних операцій, комерційної діяльності, грошей як універсального засобу обміну та інвестування капіталу. Літлтон А. Ч. стверджував, що кожна із зазначених передумов виникла незалежно в різних місцевостях і в різний час, але одночасно вони жодного разу не спостерігались. Поєднання цих передумов відбулось, коло Христові походи призвели до масової міграції людей через держави Північної Італії, яка відіграла роль центру торгівлі між Європою та Близьким Сходом [3].

Таким чином, можна зробити висновки, що поява бухгалтерського обліку була спричинена розвитком суспільного життя та господарською діяльністю людей. Ведення бухгалтерського обліку від простого фіксування фактів господарських подій перетворилось на почесну професію та ознаку освіченості. З історичних облікових документів, які збереглися до сьогодні, видно, якою повагою користувалися в давнину бухгалтери і як цінувалась їх справа.

Очевидним є факт того, що розвитку бухгалтерського обліку сприяли прогрес, стабільність, більш повна реалізація суспільних потреб, розвиток інституту держави та економічних відносин, інтернаціоналізація торгівлі та поява приватної власності.

Список використаних джерел

1. Смержанюк Т. П. Історія облікової науки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Випуск 3. С. 97-101.
2. Корягін М. В. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку : монографія. Львів : ЛКА, 2015. 239 с.
3. Клименко Д. О. Зародження бухгалтерії та формування бухгалтерського обліку як науки. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2011. Вип. 8. С. 236-245.

Білоус А. В., здобувачка вищої освіти гр. ОА-221

Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧКІВ (SOFT SKILLS) У СФЕРІ ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ

Soft Skills – це особисті, лідерські та соціальні навички, ораторські здібності, харизма, тощо. Тобто сукупність непрофесійних якостей, які характеризують вміння та можливість підлаштовуватися під певну ситуацію.

Для формування системи soft skills у сфері обліку й оподаткування було досліджено 20 вакансій з майданчику пошуку роботи work.ua на предмет вимог до обов'язків кандидата (рис. 1).

За результатами дослідження встановлено, що найважливішою м'якою навичкою є відповідальність бухгалтера у своїй справі. Безумовно, відповідальність є незамінною навичкою. Оскільки працівники облікового апарату відповідальні за повне та достовірне формування інформації у фінансовій звітності, своєчасне нарахування та сплату податків і зборів до бюджету.

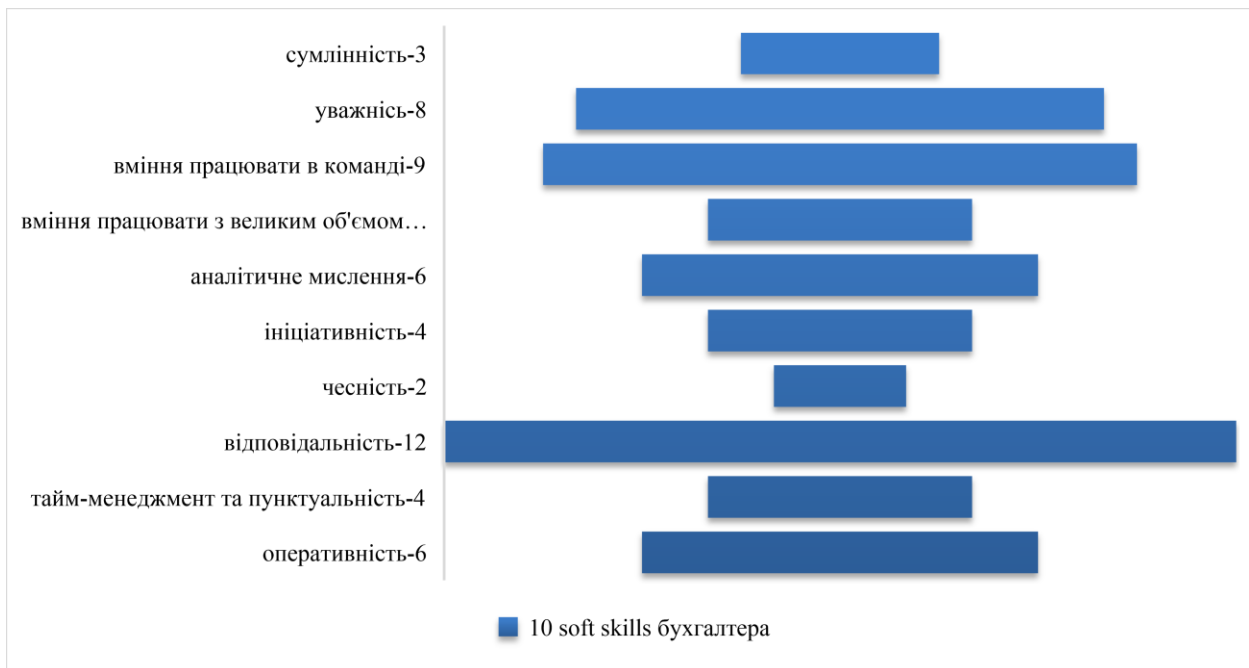

Рис. 1. Основні Soft Skills за вимогами роботодавців

Керівники підприємств також звертають увагу на вміння працювати в команді. Працівники облікового апарату, виконуючи певні обов'язки, досить часто співпрацюють з іншими підрозділами. Саме від вміння налагоджувати зв'язки буде залежати якість виконання поставлених задач.

На третьому місці – уважність. Робота у сфері обліку й оподаткування вимагає від бухгалтера постійної уважності та концентрації при виконанні своїх обов'язків, оскільки робота пов'язана із великими коштами.

Четверте місце займає аналітичне мислення. Воно включає в себе багатофункціональні риси для роботи – здатність людини розуміти суть ситуації, проблеми, задачі, що досягається двома шляхами: або розбиттям проблеми на складові частини та їх аналіз; або відстеження передумов - аналіз причин і наслідків.

П'яте місце – оперативність. Інформацію про діяльність підприємства, яка накопичується працівниками облікового апарату, має бути якнайшвидше оброблена та доведена до керівництва.

Шосте вміння – працювати з великим об'ємом інформації. Бухгалтер акумулює інформацію про всі виробничі та адміністративні процеси підприємства. Тому податкові органи, органи статистики, банківські установи, персонал підприємства звертаються із запитом саме до працівників облікового апарату щодо необхідної для них інформації.

Ініціативність бухгалтера є важливою навичкою. Оскільки для керівників необхідна людина, яка самостійно зможе прийняти рішення - вивчити, проаналізувати, зробити висновки та запропонувати вирішення проблеми.

Тайм-менеджмент – вміння розпоряджатися своїм часом - розуміння та правильне планування від термінових до менш термінових завдань, вивчення способів для швидкого виконання роботи, визначення своїх поглиначів часу та їх вилучення з життя, організація свого часу так щоб встигати до кінцевого терміну та не перевантажуватися на роботі. Тут будуть доречними слова Роберта Кіосакі: «У нас достатньо часу, щоб зробити все, що ми посправжньому хочемо. Якщо ви, як багато людей, дуже зайняті щоб успішно працювати, то майте на увазі, що є безліч людей, які зайняті набагато більше, ніж ви, але встигають зробити більше. У них не більше часу, вони просто набагато краще його використовують!».

Дев'яте місце – сумлінність. Ця soft skills передбачає у працівника бажання та мотивацію працювати у своїй сфері діяльності. Робітник, який чесно, старанно та ретельно виконує свої обов'язки.

Чесність у рейтингу за запитами роботодавців work.ua посідає десяте місце. Працівник повинен виконувати свої обов'язків в рамках діючого законодавства та своїми діями не зашкодити ні собі, ні діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Король Світлана та Ключко Анастасія «HARD TA SOFT SKILLS БУХГАЛТЕРА». 2020. 9 с. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2020/03/13.pdf>.
2. Нестеренко Катерина «З бухгалтера в виконавчого: визначення soft skills в кар'єрному зрості» 2020. URL: <https://finassessment.net/blog/iz-byhgaltera-v-rykovoditeli>.
3. Нестеренко Катерина «Які soft skills точно знадобляться для успішної кар'єри в фінансах» 2021. URL: <https://finacademy.net/materials/article/soft-skills-dlya-karery-v-finansah>.

Ященко Я. А., здобувачка вищої освіти гр. ОА-212

Науковий керівник – **Гливенко В. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАРАХУВАННЯ ВІДПУСКНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнного стану діє низка особливих правил, які стосуються різних аспектів життя громадян. Зважаючи на те, що воєнний стан може призвести до змін у звичайному функціонуванні суспільства та умов праці, нарахування, використання та оплата відпусток також можуть підпадати під вплив цих змін. Тому, з метою забезпечення прав працівників та роботодавців під час воєнного стану, важливо розуміти особливості надання відпусток та розрахунку сум відпусток в таких умовах.

Основними законодавчими актами, що регулюють державні гарантії права на відпустку для працівників, є Кодекс законів про працю України та Закон України «Про відпустки» [1; 2]. Законодавчі акти, що були прийняті з початку війни, а саме Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, внесли деякі зміни до трудового законодавства, у тому числі до порядку надання відпусток, розрахунку стажу для щорічних основних та додаткових відпусток, встановлення обмежень та додавання нових видів відпусток [3].

Надання відпусток має відбуватися відповідно до графіка відпусток, це правило змін не зазнало. Наявність графіка дає можливість роботодавцю своєчасно попередити працівника про дату початку відпустки, підготувати відповідні розпорядчі документи та виплатити заробітну плату працівнику за час відпустки. Роботодавець може обмежити тривалість щорічної основної відпустки працівника до 24 календарних днів за поточний рік, але може надавати щорічні додаткові, соціальні та інші види відпусток, які передбачені Законом про відпустки [4]. Під час воєнного стану, якщо працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, то роботодавець може відмовити йому у будь-якому виді відпустки, за винятком відпустки в зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Протягом періоду воєнного стану працівник може подати прохання про надання відпустки без збереження заробітної плати. Роботодавець може погодитися з таким запитом працівника і при цьому він не повинен враховувати норми ч. 1 ст. 26 Закону про відпустки. Таку відпустку можна надати не більше як на 15 календарних днів на рік за сімейними обставинами та з інших причин. Але протягом періоду воєнного стану роботодавець може надати таку відпустку на весь цей період. З 19 липня 2022 року з'явився новий вид відпустки без збереження зарплати на час війни – відпустка через виїзд за межі України. Ця відпустка може тривати не більше 90 календарних днів під час воєнного стану. Згідно зі ст. 79 КЗпП та ст. 12 Закону про відпустки, працівника можна відкликати з щорічної відпустки тільки за його згодою і лише в окремих випадках, передбачених законодавством [4].

Серед основних правил нарахування відпусток у 2023 році слід виділити такі:

- період, за який нараховуються відпустки, становить останні 12 місяців перед місяцем відпустки;

- при розрахунку кількості днів відпустки та середньоденної зарплати, святкові та неробочі дні не враховуються;

- одноразові виплати, такі як матеріальна допомога, компенсація за невикористану відпустку 2023 року та вихідна допомога, не враховуються при розрахунку кількості днів відпустки та середньоденної зарплати;

- лікарняні враховуються при обчисленні середньоденної зарплати, так як є формою збереження зарплати. Це стосується як самої суми лікарняних, так і днів хвороби – їх віднімати при розрахунку не потрібно;

- декретні теж включаються до розрахунку середньоденної зарплати. Це стосується як самої суми декретних, так і днів перебування у декреті – їх віднімати при розрахунку не потрібно;

- при нарахуванні місячної премії вона враховується у заробітку за той місяць, в якому її нараховували, а не за місяць, до якого вона належить. Щоб визначити розмір премії, потрібно знайти середньоденну премію, розділивши суму нарахованої премії на кількість робочих днів у тому місяці, за який премію нараховували. Потім потрібно помножити середньоденну премію на кількість відпрацьованих робочих днів у місяці, за який її нараховували. Отриманий результат включається до доходів за розрахунковий період. Якщо місяць нарахування і місяць, до якого належить премія, збігаються, то весь розмір премії включається до заробітку за той місяць;

- якщо премії нараховуються за квартал, півріччя, рік тощо, то їх потрібно перераховувати помісячно;

- відпускні, суми індексації, нічні тощо, які припадають на розрахунковий період, включаються до розрахунку середньоденної зарплати та відносяться до тих періодів, за які вони були нараховані;

- якщо працівник перебував у неоплачуваній відпустці протягом усього місяця або було призупинення дії трудового договору, то цей місяць виключається з розрахунку, включаючи будь-які премії та надбавки, що були передбачені за цей період;

- право на щорічну відпустку (основну й додаткову) нараховується за робочий, а не календарний рік, що рахується з першого дня початку трудових відносин. На додаткову соціальну відпустку на дітей нараховується за календарний рік, починаючи з 1 січня кожного року;

- виплата відпускних здійснюється не пізніше, ніж за 3 дні до виходу працівника у відпустку [5].

Отже, в умовах воєнного стану змін відбулося досить багато, тому з метою недопущення помилок слід бути в курсі всіх новацій трудового законодавства. Важливо знати, що працівники та роботодавці мають свої права та обов'язки під час воєнного стану і ці права повинні бути захищені.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів України про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

2. Закон України Про відпустки від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Закон України Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану від 15.03.2022 № 2136-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

4. Сліпченко Н. Що потрібно знати роботодавцям про відпустки в умовах воєнного стану 02.09.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213174_shcho-potrбно-znati-robotodavtsyam-pro-vdpustki-v-umovakh-vonnogo-stanu.

5. Онищенко В. Як провести розрахунок і нарахування відпускних 2023 25.01.2023. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7067-rozrahunok-vdpusknih-u-2020-rots>.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Порядок організації та здійснення торговельної діяльності в Україні передбачає виконання суб'єктами господарювання певних вимог і норм, встановлених чинним законодавством. Ці вимоги і норми залежать від багатьох чинників: виду товарів, місць і форм торгівлі, порядку розрахунків з покупцями тощо. Однією з таких вимог є ліцензування [1].

Відповідно до чинного законодавства ліцензія являє собою документ державного зразка, що засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов (термін дії ліцензії – 3 роки). У свою чергу, ліцензування – це видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [4]. Таким чином, отримання ліцензії є дозволом на здійснення певних видів діяльності ліцензіатом. А суб'єктом господарювання є зареєстрована в установленому законодавством порядку юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, яка провадить господарську діяльність, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також фізична особа (суб'єкт підприємницької діяльності) [2].

Після оголошення на території України воєнного стану та початку активної фази бойових дій, більша частина бізнесу була фактично паралізована через різноманітні обставини: починаючи від морального та психологічного шоку, закінчуючи економічним спадом ділової активності та неможливістю здійснення діяльності підприємствами, які знаходились на території проведення бойових дій. Поряд із реальним воєнним фронтом та кіберфронтом, очевидним та життєво необхідним є запуск потужного економічного фронту. У сучасних умовах він є надзвичайно важливим для суспільства.

Без економічної активності неможливе повноцінне функціонування держави в умовах воєнного стану. Саме тому, держава почала активно запроваджувати комплексні зміни до законодавства та державних програм, які спрямовані на підтримку української економіки. Цілком зрозуміло, що в таких умовах єдиним можливим способом підтримки бізнесу є тотальна дерегуляція, лібералізація та посилення державної підтримки [3].

Постановою №314 від 18 березня 2022 року Кабмін запровадив декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо [5]. Тобто в період воєнного стану перед початком діяльності підприємцю необхідно подати декларацію встановленої форми до Міністерства економіки, а у випадках здійснення охоронної діяльності – до Міністерства внутрішніх справ.

Водночас є низка виключень, серед яких — діяльність, пов'язана з радіоактивними та іншими небезпечними речовинами, видобутком корисних копалин, виробництвом лікарських засобів, зовнішньоекономічною діяльністю, організацією та проведенням азартних ігор, оцінкою відповідності щодо технічних регламентів тощо. Для цих видів діяльності порядок отримання дозвільних документів залишається незмінним. Подати декларацію можна онлайн через портал електронних довірчих послуг або на порталі Дія чи в найближчому ЦНАПі.

Після закінчення воєнного стану суб'єкти господарювання повинні не пізніше одного місяця, звернутися до органу ліцензування для отримання дозволу на загальних умовах, передбачених законодавством. Документ містить уточнення щодо дії ліцензій на

виробництво, зберігання, обіг та продаж підакцизних товарів, щодо яких не сплачено черговий платіж або закінчився їх термін дії. Зокрема, спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального.

На період воєнного стану ліцензії вважаються чинними, а платежі та продовження ліцензії мають бути здійснені протягом тридцяти днів після припинення воєнного стану. Постанова передбачає суттєву дерегуляцію господарської діяльності, зокрема, замість близько 600 - а різних видів ліцензій та дозволів, чинними залишаються лише близько 50-а. Це, безумовно, дасть значний поштовх у розвитку економіки та підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Ліцензування і патентування торговельної діяльності. URL:<https://lubbook.org> (дата звернення 12.04.2023).
2. Підприємництво та його організаційно-правові засади. URL: <http://e-pidruchniki.com> (дата звернення 12.04.2023).
3. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення 12.04.2023).
4. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 12.04.2023).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» № 314 від 18.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/314-2022-%D0%BF> (дата звернення 12.04.2023).

Нагорний П. В., здобувач вищої освіти гр. МОА-221

Науковий керівник – **Гнедіна К. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗВІТНІСТЬ ЗІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ КОМПАНІЯМИ

Важливим напрямом сучасних євроінтеграційних процесів в Україні є уніфікація методичних та практичних підходів до складання суб'єктами господарювання різних форм звітності, чільне місце серед яких посідає нефінансова звітність, зокрема звітність зі сталого розвитку. Вагоме практичне значення зазначеної форми звітності полягає у можливості комплексного висвітлення економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності компанії, обґрунтування відповідності її функціонування вимогам сьогодення та потребам захисту інтересів прийдешніх поколінь. Для багатьох європейських компаній звітування зі сталого розвитку вже є узвичаєною практикою, проте значна кількість вітчизняних підприємств має недостатній досвід складання відповідних звітів. Саме тому проблематика дослідження сутності та особливостей формування вітчизняними компаніями звітності зі сталого розвитку є актуальною.

За визначенням О. В. Маркуса та Т. О. Шматковської під звітністю зі сталого розвитку слід розуміти такий «формат звітності, що передбачає оприлюднення раціонального управління не лише фінансами, реальними активами та пасивами, а й управління природним, соціальним, інтелектуальним потенціалом» [1]. У наведеному визначенні підкреслюється інтегрований характер звітності зі сталого розвитку, який полягає у комплексному висвітленні фінансової та нефінансової інформації. Водночас не слід ототожнювати поняття інтегрованої звітності та звітності зі сталого розвитку, адже остання представляє лише ті аспекти діяльності компанії, які мають безпосередній вплив на сталий розвиток [2]. Так, наприклад, недоречним є висвітлення у звіті зі сталого розвитку занадто деталізованої характеристики управлінської структури підприємства (дану інформацію слід наводити у звіті про управління чи його аналогах).

Зважаючи на значний потенціал та можливості концепції звітності зі сталого розвитку у представленні нефінансової інформації, корисної для різних груп користувачів звітності компанії, наразі розроблено низку обов'язкових та необов'язкових міжнародних стандартів, які регламентують формування таких звітів. Традиційно «золотим стандартом» у сфері регламентації та уніфікації підходів до формування та інформаційного наповнення звітів зі сталого розвитку вважається ініціатива GRI, розроблена ще у 2000 році. GRI мають модульну структуру, утворену з 3 універсальних стандартів та 34 тематичних, згрупованих у категорії «Економіка», «Екологія» та «Соціальні питання». Тривалий досвід розробки, універсальність, гнучкість та постійне оновлення стандартів GRI зумовили їх значну популярність [3]. Водночас наразі також створено достатню кількість інших стандартів, що регламентують висвітлення окремих аспектів діяльності компанії, пов'язаних зі сталим розвитком. Серед таких стандартів: SDG reporting (звітування за прогресом у досягненні Цілей сталого розвитку), UN Global compact (звітування за прогресом у реалізації принципів, визначених Глобальним договором ООН), CDP (концепція звітування, що передбачає комплексне висвітлення екологічних наслідків діяльності компанії), CDSB (поширення принципів складання фінансової звітності на підходи формування нефінансової звітності) тощо [4-6].

Наразі в ЄС здійснюються спроби запровадження обов'язкового регулювання звітування зі сталого розвитку суб'єктами господарювання, що становлять суспільний інтерес. Так, наразі активно розробляється та вдосконалюється директива CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive), що передбачає запровадження деяких обов'язкових вимог до корпоративних звітів зі сталого розвитку окремих європейських та інших компаній, які функціонують в ЄС. Серед таких вимог: дотримання принципу «подвійної суттєвості», обов'язкова сертифікація корпоративних звітів зі сталого розвитку, включення таких звітів до звіту керівництва тощо [7]. Зважаючи на активні євроінтеграційні процеси в Україні, запровадження державного регулювання подання звітності зі сталого розвитку вітчизняними компаніями є цілком ймовірним. Тому необхідно розглянути особливості формування українськими компаніями звітності зі сталого розвитку.

На підставі аналізу звітів зі сталого розвитку таких вітчизняних підприємств, як АТ «Фармак», ТОВ «Метінвест холдинг», ТОВ «Астарта-Київ» [8-10] можна констатувати, що відповідні звіти мають низку переваг та недоліків. До основних переваг можна віднести:

- ❖ дотримання декількох міжнародних стандартів під час формування зазначених звітів (найчастіше використовуються стандарти GRI, SDG reporting, UN Global compact);
- ❖ комплексне та систематизоване висвітлення аспектів діяльності, пов'язаних зі сталим розвитком;
- ❖ активне використання різних форм подання інформації: текстової, графічної, числової, інфографіки.

Водночас розглянуті звіти зі сталого розвитку вітчизняних компаній мають певні недоліки:

- у звітах не висвітлена інформація про основні ризики діяльності;
- наявне розкриття та деталізація інформації, не пов'язаної безпосередньо зі сталим розвитком;
- має місце висвітлення виключно сильних сторін та позитивних наслідків діяльності.

Таким чином, звітування зі сталого розвитку передбачає формування такої форми звітності, що висвітлюватиме основні аспекти діяльності компанії, пов'язані зі сталим розвитком. Наявність низки переваг та потенційних можливостей звітності зі сталого розвитку зумовили її активне використання іноземними та деякими вітчизняними компаніями. Водночас досвід вітчизняних підприємств щодо звітування зі сталого розвитку є досить обмеженим, саме тому звіти зі сталого розвитку вітчизняних компаній мають певні особливості. Доцільність розробки практичних рекомендацій щодо вирішення виявлених проблем, забезпечення якісного формування та інформаційного наповнення звітів зі сталого розвитку вітчизняними компаніями зумовлює актуальність та перспективність подальших досліджень за цим напрямом.

Список використаних джерел

1. Маркус О. В., Шматковська Т. О. Обґрунтування необхідності інтеграції фінансової та ESG-звітності в умовах сталого розвитку. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : мат. VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Видавництво НУ «Острозька академія» (Острог, 22 жовтня). Острог. 2021. С. 95-97.
2. Будицький О. В. Принципи підготовки звітності зі сталого розвитку. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 57. С. 26-34.
3. The global leader for impact reporting. *GRI*. URL: <https://www.globalreporting.org/> (дата звернення: 04.03.2023).
4. Climate Disclosure Standards Board. *CDSB*. URL: <https://www.cdsb.net/> (дата звернення: 04.03.2023).
5. What is SDG reporting?// SDG National reporting initiative. URL: <http://surl.li/gncah> (дата звернення: 07.03.2023).
6. United Nations Global Compact. URL: <https://unglobalcompact.org/> (дата звернення: 07.03.2023).
7. Пасько О. В. Від Директиви з нефінансової звітності до Директиви про корпоративну звітність зі сталого розвитку: орієнтири ЄС у сфері корпоративної підзвітності зі сталого розвитку для України. *Обліково-фінансова наука і практика: пріоритети розвитку та місія у воєнний час*: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Київ, 16 листопада). Київ. 2022. С. 213-216.
8. Звіти зі сталого розвитку. Фармак. URL: <https://farmak.ua/reports-of-global-compact-un> (дата звернення: 16.03.2023).
9. Річні звіти. Метінвест. URL: <https://metinvestholding.com/ua/responsibility/socialreports> (дата звернення: 16.03.2023).
10. Звіти зі сталого розвитку. Астарта. URL: <https://astartaholding.com/zvity/> (дата звернення: 16.03.2023).

Вашенок І. Л., здобувачка вищої освіти гр. ЗМОА-221

Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ПОДАННЯ ПОДАТКОВОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ЗВІТНОСТІ

Процес розвитку інформаційного середовища в Україні зумовлює розробку значного переліку спеціального програмного забезпечення формування та подання електронної податкової звітності, яке має певні переваги та недоліки стосовно їх застосування у господарській діяльності фізичних та юридичних осіб. Звертаючи на це увагу, порівняльний аналіз даного програмного забезпечення характеризується неабиякою актуальністю, оскільки від вибору програмного забезпечення залежить правильність та своєчасність формування та подання податкової електронної звітності до контролюючих органів.

Аналіз спеціального програмного забезпечення формування та подання податкової електронної звітності є об'єктом дослідження значного переліку вітчизняних вчених та молодих дослідників, зокрема: Ніколюк П., Волинець В., Гордополова Н., Захарченко Н., Маслій Н., Мамуненко М., Філіпова Л., Безверхий К., Новицький А., Тукало С., Плешакова-Боровинська М., Корбутяк В., Матюх С., Лопатовський В., Пронь Н., Манн Р., Самарук Н., Бойцова О. та ін. Результати проведених досліджень підкреслюють важливість застосування програмного забезпечення у господарській діяльності, а тому вивчення переваг та недоліків застосування програмного забезпечення електронного кабінету платника та М.Е.Дос потребує особливої уваги.

Відповідно до п. 3 ст. 49 Податкового кодексу України №2755-VI від 02.12.2010 року податкова звітність може подаватися наступними способами:

- особисто платником податків (уповноваженою особою);
- поштою із повідомленням про вручення та описом вкладення;
- засобами електронного зв'язку [1].

Для великих та середніх платників податків згідно з п. 49.4 ст. 49 Податкового кодексу України №2755-VI від 02.12.2010 року передбачено тільки за допомогою програмного забезпечення. Податкова звітність з податку на додану вартість має подаватися в електронному вигляді всіма платниками податків без виключень у електронній формі [1].

Звертаючи на це увагу, вибір спеціального програмного забезпечення для формування та подачі податкової електронної звітності набуває суттєвого значення. Одним із доволі популярних програм на внутрішньому ринку України є програмне забезпечення електронного кабінету податків (<https://cabinet.tax.gov.ua/>) та М.Е.Дос.

Програмне забезпечення електронного кабінету податків – це інформаційно-телекомунікаційна система, створена для забезпечення реалізації платниками податків та державними органами своїх прав та обов'язків, визначених Податковим кодексом України, в електронному вигляді [2].

М.Е.Дос – це спеціальне програмне забезпечення для подання звітності до контролюючих органів, здійснення електронного документообігу та нарахування заробітної плати, звітності великих підприємств з доволі розгалуженою структурою підрозділів і роботи банківських установ [3].

Перейдемо до порівняльного аналізу функціональних можливостей забезпечення формування та подання податкової електронної звітності за допомогою спеціального програмного забезпечення: електронний кабінет платника та М.Е.Дос (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз спеціального програмного забезпечення формування та подання податкової електронної звітності: електронний кабінет платника та М.Е.Дос

№	Критерій	Електронний кабінет платника	М.Е.Дос
1	Суб'єкти звітності	Фізичні та юридичні особи	Фізичні та юридичні особи
2	Отримувачі електронної звітності	Державна податкова служба України	Державна податкова служба України, Державна служба статистики України, Пенсійний фонд України, відомства тощо
3	Зручність інтерфейсу	Зручний	Зручний
4	Однчасна робота декількох користувачів	Лише один користувач	Один, два і більше користувачів
5	Автономність програмного забезпечення	Не підтримується (лише онлайн на сайті ДПС: https://cabinet.tax.gov.ua/)	Підтримується
6	Можливість створення резервних копій	Не підтримується	Підтримується
7	Інтеграція з програмами ведення обліку	Немає	Непряма інтеграція
8	Підтримка імпорту-експорту електронної звітності	Лише імпорт	Імпорт та експорт
9	Кількість електронних звітів	Мала	Велика
10	Ліміт електронних звітів	Не обмежено	Не обмежено
11	Платні послуги із обслуговування	Безкоштовно	Платно
12	Консультаційне обслуговування	Телефонні та письмові консультації	Телефонні та письмові консультації, можливість дистанційного підключення (віддалений консультант).
13	Систематична актуалізація бланків електронної звітності	Автоматичне оновлення без участі користувача	Оновлення онлайн користувачем

Джерело: побудовано автором самостійно з урахуванням джерел [2] та [3].

Отже, за результатами аналізу спеціального програмного забезпечення формування та подання податкової електронної звітності: електронний кабінет платника та М.Е.Дос, ми можемо зробити такі висновки:

– застосування програмного забезпечення М.Е.Дос є платним, а тому для суб'єктів підприємницької діяльності із незначними обсягами надходжень воно буде витратним;

– програмне забезпечення електронного кабінету платника не інтегрує з програмами ведення обліку, що не є доцільним для застосування при наявності значного документообігу;

– програмне забезпечення електронного кабінету платника передбачене виключно для подання податкових електронних звітів, що дещо обмежує функціональні можливості в порівнянні із програмним забезпеченням М.Е.Дос, який може надавати електронні звіти до будь-якого контролюючого органу.

На наш погляд, суб'єктами підприємницької діяльності, які подають лише податкову електронну звітність, зокрема перебувають на спрощеній системі оподаткування або мають незначний документообіг доцільно застосовувати програмне забезпечення електронного кабінету платника, оскільки воно є безкоштовним, а функціональні можливості в повній мірі здатні забезпечити виконання зобов'язань перед контролюючим органом.

У разі звітування суб'єктами підприємницької діяльності до значного переліку контролюючих органів та наявності вагомих обсягів документообігу, безумовно, програмне забезпечення М.Е.Дос буде доцільнішим, оскільки функціональні можливості даної програми дозволять мінімізувати ризик неправильності подачі електронних звітів та полегшити роботу користувачів над значним масивом облікової інформації.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України №2755-VI від 02.12.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Електронний кабінет платника податків. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua>.
3. М.Е.Дос бізнес. URL: <https://medoc.ua>.

Нагорний П. В., здобувач вищої освіти гр. МОА-221

Науковий керівник – **Клименко Т. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ КОМПАНІЇ

На сучасному етапі розвитку людства суспільні відносини характеризуються складністю, невизначеністю, неоднозначністю та багатомірністю. В таких умовах традиційні алгоритмічні підходи оцінювання компанії, її фінансового стану, виявляються менш ефективними – виникає потреба пошуку нових концептуально-методологічних основ економічної діагностики суб'єктів господарювання. В цьому контексті нові можливості відкриває метод порівняльного аналізу, адже деякі показники (наприклад, рентабельність компанії) найбільш інформативні саме за умови зіставлення з відповідними показниками інших підприємств галузі. Водночас постає питання вибору найбільш доцільних та ефективних інструментів порівняльного аналізу. Серед таких інструментів чільне місце посідає кластерний аналіз як засіб виокремлення груп багатомірних об'єктів на підставі наявності у них певних характерних рис і особливостей. Наявність цілої низки переваг та потенційних можливостей використання кластерного аналізу для оцінювання фінансового стану компанії зумовлює актуальність цього дослідження.

Проблематику теоретико-практичних засад проведення кластерного аналізу, особливостей його застосування в конкретних випадках сегментування ринку досліджували такі фахівці, як Л. Забалдіна [1], В. Писарькова, Н. Науменко [3], Н. Третяк, О. Головка, Д. Жеваго [4], О. Ходирева [5] та інші. Водночас, зважаючи на актуалізацію пошуку ефективних інструментів економічної діагностики вітчизняних підприємств, питання комплексного оцінювання фінансового стану компанії з використанням методів кластерного аналізу потребує подальших досліджень та узагальнень.

За визначенням Л. Забалдіної, кластерний аналіз – це «метод багатомірного статистичного дослідження, до якого належать збір даних, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх в порівняно однорідні, схожі між собою групи» [1]. Наразі існує понад 100 алгоритмічних підходів проведення кластерного аналізу, які можна розподілити на дві групи: ієрархічні та неієрархічні. На практиці найчастіше

використовують саме ієрархічні методи зважаючи на їх наочність (передбачають поетапне включення об'єктів до тих чи інших кластерів). Зазначена група методів кластерного аналізу зі свого боку розподіляється також на дві підгрупи: агломеративні методи (групування від менших кластерів до більших), дивизимні методи (групування від більших кластерів до менших). Використання агломеративних чи дивизимних методів залежить від конкретних практичних вимог застосування кластерного аналізу [2].

Практичне використання кластерного аналізу, незалежно від сфери застосування, пов'язане з вирішенням двох запитань: 1) який метод порівняння об'єктів обрати?; 2) скільки кластерів утворювати? Відповідь на перше запитання передбачає визначення міри подібності та метода об'єднання. Під мірою подібності слід розуміти метрику відстані між об'єктами, числовий показник віддаленості об'єктів. Найчастіше використовуються такі міри подібності: квадрат евклідової відстані, хемінгова відстань, відстань Чебишева, відстань незгоди. Вибір конкретної метрики відстані залежить від вимог до координат об'єктів (наприклад, якщо невеликим відхиленням слід надавати більшу вагу, необхідно обрати квадрат евклідової відстані) [2; 4].

Окрім міри подібності необхідно визначити також метод об'єднання. Наразі розроблено значну кількість таких методів (методи найближчого сусіда, найбільш віддаленого сусіда, Варда, незваженого попарного середнього, зваженого попарного середнього тощо). Вибір найбільш ефективного серед них передбачає попереднє аналітичне оцінювання можливих кластерів. Наприклад, якщо на ринку, який необхідно проаналізувати, наявна значна кількість підприємств, фінансовий стан яких подібний лише в окремих аспектах (ринок має тенденцію до утворення «довгих» кластерів), слід обрати метод найближчого сусіда [1-2; 4].

Важливою є також проблема визначення кількості кластерів. Деякі методи кластерного аналізу передбачають обов'язкове задання цього параметра, хоча найчастіше апріорно оцінити його неможливо. В такому разі доводиться застосовувати додаткові евристичні аналітичні підходи. В контексті фінансового аналізу найбільш ефективним є використання дендрограм (ієрархічне дерево, яке наочно відображає подібність аналізованих об'єктів). Аналізуючи такі діаграми можна більш глибоко оцінити структурні особливості галузі, найбільш доцільну кількість кластерів, їх вміст тощо [2-3].

Використання кластерного аналізу в контексті оцінки фінансового стану підприємства відкриває перед аналітиком цілу низку можливостей:

- характеристика типових рис та особливостей бізнес-середовища функціонування компанії;
- визначення належності компанії до категорії некризових, передкризових чи кризових підприємств;
- виявлення конкурентів зі схожими значеннями показників фінансового стану [3; 5].

Водночас, застосування кластерного аналізу для оцінювання фінансового стану компаній пов'язане з певними специфічними проблемами:

- ускладнена робота з великими обсягами інформації (повноцінний аналіз потребує включення до аналізу багатьох суб'єктів господарювання ринку);
- складність визначення показників економічного розвитку конкурентів (значна частка такої інформації утворює комерційну таємницю);
- оперування в результаті оцінними характеристиками замість числових показників (кластерний аналіз дозволяє оцінити фінансовий стан чи його окремі аспекти категоріями «достатній», «недостатній» та ін.) [3; 5].

Незважаючи на окреслені проблеми, кластерний аналіз є ефективним засобом порівняльного аналізу суб'єктів господарювання. Його використання може бути рекомендовано для різних груп користувачів: управлінського персоналу (внутрішня оцінка компанії), інвесторів (визначення можливості та доцільності інвестування в підприємство), представників державних та наукових установ (структурний аналіз розвитку певної галузі економіки) тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що кластерний аналіз як інструмент порівняльного аналізу може плідно використовуватися для цілей оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання. Переваги та можливості кластерного аналізу дозволяють більш глибоко оцінити різні складові фінансового стану підприємства у співставленні з іншими компаніями-конкурентами. Водночас, ефективне використання такого інструмента оцінки передбачає вирішення низки методологічних і практичних проблем. Підходи вирішення виявлених проблем потребують додаткових досліджень.

Список використаних джерел

1. Забалдіна Л. А. Використання кластерного аналізу в оцінці конкурентоспроможності банків. *Проблеми та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку і права* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. ЦФЕНД (Полтава, 1 червня). Полтава. 2020. С. 35-37.
2. Методи кластерного аналізу. Ієрархічні методи. URL: [https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/486140/mod_resource/content/1/Лекція%2010.pdf#:~:text=Методи%20кластерного%20аналізу%20можна%20розділити%20на%20дві%20групи%3A&text=ієрархічні%3B%20%20неієрархічні,язки%20для%20тих%20самих%20да них](https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/486140/mod_resource/content/1/Лекція%2010.pdf#:~:text=Методи%20кластерного%20аналізу%20можна%20розділити%20на%20дві%20групи%3A&text=ієрархічні%3B%20%20неієрархічні,язки%20для%20тих%20самих%20да них.). (дата звернення: 15.04.2023).
3. Писарькова В. Р., Науменко Н. Ю. Підходи кластерного аналізу до оцінки фінансово-економічної діяльності підприємств. *Computer Modeling: Analysis, Control, Optimization*. 2019. № 1. С. 63-69.
4. Третяк Н. М., Головка О. Г., Жеваго Д. М. Використання кластерного аналізу для визначення рівня фінансової стійкості підприємств. *Фінансовий простір*. 2020. № 3(39). С. 8-18.
5. Ходирева О. О. Використання кластерного аналізу для аналізу розвитку та виробничого потенціалу підприємства. *Розвиток фінансово-кредитних систем: виклики сьогодення* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Уманський НУС (Умань, 6-7 червня). Умань. 2022. С. 169-171.

Вашенок І. Л., здобувачка вищої освіти гр. ЗМОА-221

Науковий керівник – **Перетятко Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В ЛІСОВІЙ ГАЛУЗІ

Бухгалтерський облік на підприємствах лісової галузі створений з метою своєчасного, якісного та достовірного відображення руху готової продукції, контролю за роботою матеріально-відповідальних осіб, одержання інформації про залишки готової продукції, що характеризує виробничу діяльність підприємства лісової галузі. Готова продукція як кінцевий результат даної виробничої діяльності підприємства повинна мати належний облік, а тому пошук шляхів його покращення характеризується особливою актуальністю.

Питання покращення бухгалтерського обліку готової продукції є предметом дослідження провідних учених та молодих дослідників, зокрема: Белінська О., Головаченко Т., Богач Б., Замула І., Шавурська О., Максименко Д., Даниш Н., Кисіль Н., Гоцуляк В., Ільницька-Гикавчук Г., Котляревська Н., Гордополов В., Гоцуляк В., Несходовський І. та ін. Незважаючи на значний науковий доробок, питання ефективного бухгалтерського обліку продукції недеревного походження залишається поза увагою.

Спочатку визначимо, що можна розуміти під продукцією недеревного походження, зокрема – це лісова продукція сезонного характеру, яка переважно заготовляється в літньо-осінній період з метою виробництва харчових продуктів, розвитку пасічництва, заготівлі зелені тощо і має недеревне походження [1]. До цього переліку продукції можна віднести: гриби, лісові ягоди та плоди, лікарські трави, сіно, березовий сок, лісовий мед, віск, жолуді, кормові віники тощо.

Розглянемо облік операцій із виробництва недеревної продукції за допомогою бухгалтерських проведення (табл. 1).

Таблиця 1 – Бухгалтерський облік операцій із виробництва недеревної продукції

№	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Документи
1	Відображено виробничі запаси, які формують виробничу вартість недеревної продукції	235	20	Накладна-вимога
2	Відображено нарахування заробітної плати працівникам, які задіяні у виробництві недеревної продукції	235	66	Відомість-нарахування заробітної плати та ЄСВ
3	Відображено нарахування ЄСВ на заробітну плату працівників, які задіяні у виробництві недеревної продукції	235	65	
4	Нараховано знос основних засобів, які задіяні у виробництві недеревної продукції	235	13	Відомість нарахування зносу
5	Відображено послуги сторонніх організацій, які формують виробничу вартість недеревної продукції	235	63	Акти наданих послуг
5	Відображено загальновиробничі витрати у складі виробництва недеревної продукції	235	915	Бухгалтерська довідка-розрахунок
7	Оприбутковано недеревну продукцію на склад підприємства лісової галузі	275	235	Накладна на оприбуткування недеревної продукції

Джерело: запропоновано автором.

Керуючись нормами Інструкції про застосування бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій від 30.11.1999 року № 291 [2], на наш погляд, варто застосовувати такі виділені рахунки аналітичного обліку:

- 235 «Виробництво недеревної продукції»;
- 275 «Недеревна готова сільськогосподарська продукція»
- 915 «Загальновиробничі витрати недеревної продукції».

Застосування даних аналітичних рахунків бухгалтерського обліку спрямоване на підвищення рівня облікової інформації відносно обліку готової продукції на підприємстві лісової галузі, що дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень.

Також, вважаємо за доцільне, щоб оприбуткування недеревної продукції за допомогою виділеного документа **«накладна на оприбуткування недеревної продукції»** здійснювалося за допомогою електронного документообігу, що є подібним до обліку деревини, яке здійснюється на підприємствах лісової галузі відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку» від 16.09.2009 р. № 1090-р [3]. Крім того, існує нагальна необхідність у розробці та застосуванні **«Журналу надходження недеревної продукції»**, який міститиме інформацію відносно товарно-транспортних накладних, яким здійснено доставку недеревної продукції до підприємства лісової галузі.

Зазначимо, що доцільним є розробка класифікації переліку недеревної продукції, що має бути наведено у запропонованій накладній на оприбуткування недеревної продукції, з метою полегшення бухгалтерського обліку. Крім того, варто приділити увагу доповненню наказу про облікову політику в частині оприбуткування та списання недеревної продукції, керуючись нормами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Запаси» 9 від 20.10.1999 року № 246, що обов'язково має бути доданим до наказу про облікову політику.

Отже, за результатами проведеного дослідження:

- виділені аналітичні рахунки для обліку недеревної продукції на підприємстві лісової галузі, зокрема 235 «Виробництво недеревної продукції», 275 «Недеревна готова сільськогосподарська продукція», 915 «Загальновиробничі витрати недеревної продукції»;

- акцентовано увагу на доцільності розробки первинного документу для обліку недеревної продукції, зокрема – «Накладна на оприбуткування недеревної продукції» та «Журналу надходження недеревної продукції», який міститиме інформацію відносно товарно-транспортних накладних, яким здійснено доставку недеревної продукції до підприємства лісової галузі;

- запропоновано розробити класифікацію переліку недеревної продукції, що має бути присутнім у накладній на оприбуткування недеревної продукції.

Список використаних джерел

1. Диверсифікація виробництва як ключовий напрямок стратегії розвитку державних лісогосподарських підприємств Волині. *Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства*. URL: <https://lisvolyn.gov.ua>.
2. Інструкція про застосування бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій від 30.11.1999 року № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 1090-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Запаси» 9 від 20.10.1999 року № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Пристрельська О. О., здобувачка вищої освіти гр. ОА-191
Науковий керівник – **Сагун О. С.**, доктор економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ

З початку повномасштабного вторгнення на територію України одним з найближчих партнерів нашої держави стала Чехія, яка надає підтримку у реалізації євроінтеграційного курсу. Необхідність зростання ефективності ділової співпраці, зважаючи на активний розвиток економічних та інформаційних зв'язків з цією країною, напшовхує на аналіз її системи бухгалтерського обліку та вивчення зарубіжного досвіду.

Міжнародний досвід ведення обліку розглядався у працях таких дослідників як Семйон В. С., Попович О. В., Наконечна А. А., Ладиченко Л. С., Часовнікова Ю. С., Серженік Я. С., Гевлич Л. Л., Безелюк А. М., Хоменко Г. Ю., Гринів Т. Т. та інших.

Головним актом, який регулює бухгалтерський облік та фінансову звітність Чехії є Закон про бухгалтерський облік (*Zákon o účetnictví 2.563/1991 Sb.*). Згідно з ним обов'язковим ведення бухгалтерського обліку є для таких суб'єктів [1]:

- юридичні особи, які зареєстровані або ведуть діяльність на території Чехії;
- підприємці, які мають річний оборот понад 25 млн. крон;
- підрозділи та філії юридичних осіб.

Підприємці також можуть самостійно прийняти рішення щодо ведення обліку на добровільних засадах.

Правові засади ведення бухгалтерського обліку та складання звітності в Україні визначені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який поширюється на всіх юридичних осіб, які створені відповідно до законодавства, представництв іноземних компаній та до установ, що відповідають за виконання державного та місцевих бюджетів [3].

Важливими нормативними актами, що регламентують бухгалтерський облік Чехії, є Чеські стандарти бухгалтерського обліку. Та попри їх наявність, компанії, що емітують цінні папери, торгують на міжнародних біржах, є консолідованими учасниками ринку або філіями іноземних компаній мають складати звітність за нормами МСФЗ [4]. За українським законодавством звітність за міжнародними стандартами мають складати підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, материнські підприємства груп, у складі яких є підприємства, що становлять суспільний інтерес, материнські підприємства великої групи, які не належать до категорії великих підприємств, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [3].

В Україні, так само як і у Чехії, триває процес гармонізації національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними. Оскільки саме це зможе забезпечити вищий рівень зрозумілості обліково-аналітичної інформації задля виходу на світові ринки продукції наших країн.

Принципами чеського обліку є правильність, повнота, доказовість, зрозумілість, чіткість та гарантування постійності облікових записів [1]. Загалом облік має на увазі формування проведення з використанням рахунків Національного плану рахунків, записів і звітності, яка включає річний баланс, звіт про прибутки та збитки, додатки та пояснення (рух грошових коштів, зміна в структурі активів, пасивів чи капіталу) [4]. За нашим же законодавством фінансова звітність складається з п'яти обов'язкових форм.

Так само як і Закон України, чеський Закон передбачає можливість подання спрощеної звітності та відмови від аудиторської перевірки для тих компаній, які не досягли таких показників [4]:

- річний прибуток – 40 млн. крон;
- річний оборот – 80 млн. крон;
- середня чисельність працівників – 50.

Усі фізичні та юридичні особи Чехії мають подавати фінансову звітність до Торгового реєстру один раз на рік. Обліковий період становить дванадцять послідовних місяців, якщо не вказано інше. Звітний період або збігається з календарним роком, або є фінансовим роком, тобто звітний період, який може починатися лише в перший день місяця, крім січня. Обліковий період, що безпосередньо передує зміні облікового періоду, може бути коротшим або навіть довшим за згадані дванадцять місяців [1].

Щодо податкової звітності, то чеські компанії можуть скласти декларацію з ПДВ, податку на прибуток юридичних та фізичних осіб, на нерухомість, дорожнього податку, акцизу, а також розрахунок з відрахувань на обов'язкове страхування із заробітної плати. Більшість суб'єктів господарювання повинні подавати звіти в Фінансове управління Чехії в електронному вигляді [2].

Як бачимо, облік та звітність України та Чехії є досить схожими, оскільки ґрунтуються на подвійному записі. Даний факт вказує на високий рівень зіставності даних звітностей підприємств проаналізованих держав. Обидві країни використовують національні стандарти та прагнуть просувати ідеї, які закладені у міжнародних актах, адже саме це сприяє інтеграції до європейських економічних процесів. Усуваючи розбіжності між цими документами, країни зможуть ліквідувати недовіру користувачів до фінансової звітності або ґрунтовно зменшити її.

Список використаних джерел

1. Zákon o účetnictví 2.563/1991 Sb. *Zákony pro lidi*: веб-сайт. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-563/zneni-20220101#cast3>.
2. Основна інформація щодо підприємництва громадян України в Чехії. *BusinessINFO.cz*: веб-сайт. URL: <https://www.businessinfo.cz/navody/osnovna-informatsiia-shchodo-pidpriemnytstva-hromadian-ukrainy-v-chekhii>.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
4. Як організовано бухгалтерський облік у Чехії. *MIGRANT.BIZ.UA*: веб-сайт. URL: <https://migrant.biz.ua/chexiya/biznes-cz/buxgalterskij-oblik-v-chexii.html>.

Глоба А. О., здобувачка вищої освіти гр. ФАМ-201

Науковий керівник – **Гливенко В. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА РОЗПОДІЛУ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Загальновиробничі витрати охоплюють непрямі витрати, що пов'язані з організацією виробництва та управлінням різними структурними підрозділами підприємства, такими як цехи, бригади, відділення тощо. Ці витрати не можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта обліку під час їх виникнення.

Як і в будь-якій іншій галузі, облік загально виробничих витрат (далі ЗВВ) на сільськогосподарських підприємствах має як спільні риси, так і свої особливості [1].

Спільними, тобто не залежними від галузі, рисами є:

– необхідність контролю правильності віднесення витрат до складу загально виробничих;

– необхідність дотримання встановленого обліковою політикою підприємства порядку формування та розподілу ЗВВ [1].

До особливостей можна віднести такі:

– вплив на характер ЗВВ зумовлений територіальною та галузевою розгалуженістю інфраструктури сільськогосподарських господарств;

– облік ЗВВ задля їх точного та справедливого розподілу може потребувати високої складності та трудомісткості (особливо ця риса обліку проявляється у господарствах, що мають велику кількість сільськогосподарської техніки, автомобільного транспорту та обладнання);

– кожне сільськогосподарське підприємство залежно від наявної інфраструктури та вимог до якості обліку використовує свої, інколи специфічні бази розподілу ЗВВ як між видами діяльності (галузями), так і між об'єктами обліку одного конкретного виду діяльності.

Облік виробничих витрат сільськогосподарських підприємств та ЗВВ як їх складової частини регламентують загальноприйняті НП(С)БО 16 «Витрати» [2], Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [3], а також Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств від 18 травня 2001 р. № 132 (далі Методичні рекомендації № 132) [4].

НП(С)БО 16 «Витрати» встановлює склад ЗВВ, наводить їх поділ на постійні та змінні, а також приклад розподілу ЗВВ, який базується на визначенні нормальної та фактичної потужності підприємства. Змінні та постійні розподілені ЗВВ розподіляються між об'єктами витрат, тобто включаються до виробничої собівартості, а нерозподілені – включаються до складу собівартості реалізованої продукції у тому періоді, в якому вони виникли. При цьому, в нормативному документі наголошено, що перелік і склад ЗВВ підприємство встановлює самостійно [2].

Проте, згідно з п. 2.21 Методичних рекомендацій № 132, сільськогосподарські підприємства можуть не здійснювати розподіл ЗВВ на постійні та змінні. Це досить логічно, адже на аграрних підприємствах витрати на виробництво продукції, а отже, і ЗВВ протягом року формуються досить нерівномірно, тому застосувати такий поділ та визначити нормальну потужність буде дуже складно. Виходячи з цього, переважна більшість сільськогосподарських підприємств вважає всі ЗВВ змінними та повністю відносить на виробничу собівартість продукції [5].

Методичні рекомендації № 132 рекомендують всю суму ЗВВ розподіляти в кінці року між об'єктами обліку витрат та між галузями пропорційно прямим витратам. При цьому, в рослинництві виключається вартість насіння, а в тваринництві вартість кормів [4].

Отже, сільськогосподарське підприємство для розподілу ЗВВ може обрати базу, яку рекомендують Методичні рекомендації № 132, проте може обрати й іншу базу розподілу. Такою базою може бути, наприклад, основна заробітна плата тощо. Вибір бази розподілу буде залежати від особливостей технології виробництва кожного конкретного підприємства, потреб управління та інших чинників. При цьому не слід забувати, що всі аспекти стосовно ЗВВ обов'язково мають бути закріплені в обліковій політиці підприємства.

Список використаних джерел

1. Сарапіна О. А. Пінчук Т. А. Шрам Т. В. Облік загально виробничих витрат в управлінні сільськогосподарським підприємством. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_2/30.pdf (дата звернення 13.04.2023 р.)

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" № z0027-00 від 03.11.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення 13.04.2023 р.)

3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення 13.04.2023 р.)

4. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств : затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 18 травня 2001 р. № 132. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/90307__90307 (дата звернення 13.04.2023 р.)

5. Особливості обліку та розподілу загальнопромислових витрат у сільськогосподарських підприємствах. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. № 2-3. С. 35-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_2-3_6 (дата звернення 13.04.2023 р.)

Лапа А. С., Маленкова А. С., здобувачі вищої освіти гр. ФАМ - 201
Науковий керівник – **Акименко О. Ю.,** доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасній термінології вирізняють дефініції «малий», «середній» та «великий» бізнес. Критерії щодо визначення в різних країнах відрізняються, проте за основу диференціації зазвичай беруть чисельність найманих працівників, обсяг річного доходу та, в окремих випадках - вид діяльності.

Окремі країни в межах існування малого бізнесу визначають і суб'єктів мікробізнесу. Так, до суб'єктів малого бізнесу в США відносять суб'єктів з чисельністю зайнятих до 500 осіб, розміром активів до 5 млн. дол. США та річним прибутком до 2 млн. дол. США [1], в Німеччині – до 250 осіб та річним доходом до 50 млн. євро [1, 2]. В Японії представниками малого бізнесу вважають суб'єктів підприємництва з відповідністю певним критеріям, що варіюються залежно від видів діяльності, а саме: в обробній промисловості, транспорті – чисельність працівників менше 300 осіб, наявний статутний капітал до 1100 млн. ієн (близько 830 млн. євро); для гуртової торгівлі – до 100 осіб та до 30 млн. ієн (близько 23 млн. євро) статутного капіталу; для роздрібною торгівлі та послуг – до 50 осіб при статутному капіталі 10 млн. ієн (~ 7,6 млн. євро) [1, 2].

Економічний зміст особливостей малих форм господарської діяльності, доповнюється системою критеріальних оцінок щодо віднесення підприємства до розряду малого бізнесу. Визначення таких критеріальних стандартів необхідне для проведення ефективної державної політики розвитку малого підприємництва.

Усі європейські країни-учасниці ЄС при визначенні малих підприємств дотримуються кількісного показника зайнятості, який не повинен перевищувати 49 осіб, а при визначенні середніх підприємств цей показник обмежений чисельністю зайнятих до 250 осіб. Згідно з рекомендаціями Європейської Комісії з питань підприємництва і промисловості, для групи малих та середніх підприємств встановлений єдиний вартісний параметр: річний товарообіг не може перевищувати 50 млн € або загальна сума балансу не може перевищувати 43 млн €. Ця визначеність є критичною межею для тих компаній, які можуть отримати допомогу за програмами ЄС, що націлені на малі та середні підприємства та є особливою політикою, що спирається на специфічні конкурентні правила у сфері малого та середнього бізнесу [3].

Малий бізнес є найбільш динамічною складовою ринкової економіки, яка сприяє розвитку інноваційних процесів, зміцненню економічного стану регіонів, збільшенню кількості робочих місць, зростанню конкуренції, наповненню ринку товарами і послугами, які мають значний попит у споживачів. Як вказує досвід розвинених країн, малий бізнес успішно розвивається при наявності суттєвої підтримки держави: використовуються

бюджетні кошти, політичні важелі, які спроможні залучати кошти на розвиток малого бізнесу. Політика підтримки малого бізнесу в Європі здійснюється за участю держав через спеціальні програми, які реалізуються під егідою ЄС.

Фінансування заходів із підтримки малого бізнесу здійснюється із Структурних фондів Євросоюзу, зокрема з Фонду регіонального розвитку, Соціального фонду тощо. На рівні держав фінансова допомога забезпечується значними податковими пільгами в перші роки функціонування, кредитами на пільгових умовах суб'єктам, які: (1) зорієнтовані на інноваційну діяльність, охорону довкілля та екологічні проекти, функціонуючі у відсталих регіонах та (2) підприємствам з високою соціальною значущістю.

Слід відзначити значний вклад Уряду країн у фінансову підтримку організацій, фондів, що допомагають розвитку малого підприємництва. Ці фонди поділяють на товариства спільного інвестування й товариства спільного гарантування. Активну роль у фінансовому розвитку малих суб'єктів підприємництва також відіграють національні Торгівельно-промислові палати, Асоціації малого бізнесу [3-5].

У скандинавських країнах основним «донором» фінансових «ін'єкцій» у мале підприємництво є держава. Уряди цих країн надають субсидії та прямі позики початківцям у малому бізнесі. Перспективні та важливі проекти на 50 – 75% можуть фінансуватися за рахунок державних коштів. Ірландія деяким категоріям підприємців-початківців протягом року виплачує щомісячну допомогу в 50 фунтів-стерлінгів [2-5]. На реалізацію нових проектів і модернізацію підприємств малого бізнесу виділяються пільгові кредити за ставками майже вдвічі нижчими за ринкові [2].

Доречно згадати досвід США: ще в 1953 р., коли в радянській Україні підприємницька ініціатива була незаконною, а в Америці вже була створена Адміністрація з питань малого бізнесу, метою якої було здійснення допомоги американцям в питаннях започаткування та розвитку бізнесу. Сьогодні ця установа забезпечує: (1) безкоштовні бізнес-консультації від партнерських організацій та експертів; (2) надання кредитів для підприємців; (3) надання позик для житла представникам бізнесу; (4) впровадження Програм від федерального уряду [4, 5]. Також доцільно звернути увагу на окремі програми підтримки малого бізнесу. Однією з цих програм передбачено надання шефської допомоги дрібним фірмам у вигляді консультацій з питань управління фінансуванням маркетингу, а після схвалення всіх цих програм їх виконанням займається Служба дрібних фірм [5].

Отже, коли держава стимулює та мотивує малий бізнес працювати на благо національній економіці і не перешкоджає йому в цьому, досягається максимальний ефект. Слід зазначити, що результати проведеного дослідження вказують на те, що розвиток малого бізнесу в країнах ЄС йде більш швидкими темпами, оскільки національні влади надають великого значення підприємствам малого бізнесу і надають їм підтримку на федеральному рівні.

Зараз в Україні складна ситуація, однак Уряд передбачив у 2023 р. на програму мікрогрантів «Власна справа» 1,8 млрд грн, що дозволить видати українцям понад 7000 мікрогрантів на започаткування та розвиток бізнесу. Крім того, для забезпечення ефективного повоєнного відновлення та довгострокового зростання української економіки, частина міжнародної фінансової допомоги, яка спрямовується в нашу державу, має бути скерована на підтримку малого та середнього бізнесу в Україні.

Список використаних джерел

1. Томнюк Т. Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. URL: <https://economyandsociety.in.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
2. Гончарук Т. В. Зарубіжний досвід розвитку підприємницьких структур та можливості його використання в Україні. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
3. Король С. П. Сучасні тенденції розвитку малого бізнесу в країнах Європейського союзу. URL: <https://feu.kneu.edu.ua/ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
4. Рібун Л. В., Лех Г. А., Васькович І. М. Зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу. URL: <https://nv.nltu.edu.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
5. Світовий досвід інституційної підтримки підприємців. URL: <https://business.diiia.gov.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).

Білоус А. В., здобувачка вищої освіти гр. ОА-221
Науковий керівник - **Гнедіна К. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

На думку багатьох освітян та науковців, академічна доброчесність є необхідною передумовою забезпечення якості вищої освіти. Академічна доброчесність - сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

Масове розповсюдження порушень академічної доброчесності, які спостерігаються протягом останніх десятиліть, призвели до появи істотних ризиків підготовки фахівців, рівень знань та навичок яких не відповідає потребам роботодавців. Недоброчесне навчання здобувачів вищої освіти негативно позначається на результатах освітнього процесу, викорінює індивідуальність кожної людини, знижує інтелектуальний та моральний потенціал суспільства країни в цілому, формує недовіру до системи освіти на міжнародному рівні. Від здатності закладу освіти організувати навчальний процес, у якому немає місця проявам академічної недоброчесності, залежить якість освіти та довіра потенційних роботодавців до майбутнього працівника, на рівень якої також впливає імідж закладу вищої освіти, у якому здобував освіту претендент на посаду [2].

В Україні наразі впроваджуються та застосовуються різні дієві методи боротьби з академічною недоброчесністю. Викладачі інформують абітурієнтів та здобувачів вищої освіти про академічну доброчесність в університеті, ознайомлюють з правилами дотримання принципів академічної доброчесності під час виконання завдань та процедурою перевірки робіт на плагіат. У вітчизняних закладах вищої освіти впроваджуються нові програмні продукти для перевірки робіт на плагіат, застосовуються різні методи запобігання недоброчесності, здобувачі вищої освіти заохочуються до доброчесного виконання робіт. Все це сприяє викоріненню недоброчесності у нашій державі. Для кожного закладу вищої освіти важливим є забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності усіма учасникам освітнього процесу.

Академічна доброчесність посідає особливе місце у сфері підготовки фахівців з обліку та оподаткування. Адже бухгалтери мають висвітлювати в обліку та звітності тільки достовірну та повну інформацію про діяльність підприємства для внутрішніх та зовнішніх користувачів. Тому забезпечення якісної освіти та дотримання норм академічної доброчесності вже під час навчання – вірний шлях та дієвий інструмент підготовки висококваліфікованих працівників. Доброчесність для бухгалтера має бути не лише вимогою керівництва, а стати життєвим кредо.

Дотримання норм академічної доброчесності сприятиме отриманню повної системи знань та навичок майбутніми фахівцями у сфері обліку та оподаткування. Це, у свою чергу, забезпечуватиме якісне виконання обов'язків на робочому місці. Робота бухгалтерів передбачає виконання низки важливих для всього підприємства обов'язків, а також пов'язана з потенційними штрафами, які можуть бути накладені на підприємство через прогалини у роботі бухгалтерії та помилки у веденні бухгалтерського обліку. При неотриманні належних знань та навичок бухгалтер під час роботи ризикує робити багато помилок та порушити правила етики бізнесу. Слід пам'ятати, що бухгалтер, у разі неналежного виконання своїх обов'язків та неякісної роботи, може бути притягнений до такої відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, кримінальна [3]. Бухгалтер у загальному випадку не є матеріально відповідальною особою, його посада не передбачає виконання робіт, безпосередньо пов'язаних зі зберіганням, обробкою, перевезенням або

застосуванням у процесі виробництва переданих йому цінностей. Винятковий випадок - коли бухгалтер або головний бухгалтер суміщає функції касира [3]. У той же час бухгалтер повинен перевіряти правдивість, точність, релевантність інформації, яка відображається в обліку та звітності, тому для нього вкрай важливо бути доброчесним та стати прикладом для наслідування для інших працівників бухгалтерії.

Відповідно до принципу чесності професійний бухгалтер повинен підтримувати та посилювати колективну довіру, виконувати всі професійні обов'язки, які зазначені в його кваліфікаційній характеристиці, бездоганно та доброчесно. Чесність є рисою характеру, необхідною для професійного визнання у цій сфері. Висококваліфікований бухгалтер не повинен мати справу зі звітністю, документами, повідомленнями або іншою інформацією, якщо є підстави вважати, що інформація містить: істотні помилкові твердження; твердження або дані, підготовлені недбало; спеціально змінені дані для добробуту керівництва; пропуски або викривлення необхідних даних там, де вони можуть вводити в оману. Професійний бухгалтер повинен діяти відкрито і чесно у професійних та ділових взаєминах [4].

Отже, академічна доброчесність має стати нормою у освітньому просторі, а її принципи мають дотримуватися усіма без виключення учасниками освітнього процесу, у тому числі здобувачами вищої освіти спеціальності «Облік і оподаткування». Дотримання принципів академічної доброчесності під час навчання є запорукою формування висококваліфікованих спеціалістів у сфері обліку й оподаткування, які в майбутньому будуть відповідально та якісно виконувати свої обов'язки на робочому місці та до результатів роботи яких буде високий рівень довіри керівництва та зовнішніх стейкхолдерів. Професія бухгалтера вимагає не лише системи професійних знань та навичок, їх постійного вдосконалення, а також дотримання основоположних етичних принципів. Тому основи доброчесності та схильність до дотримання норм етики майбутніми фахівцями мають бути закладені ще під час навчання у закладі вищої освіти, на що позитивно впливатиме вивчення та засвоєння норм академічної доброчесності, а також етичних принципів в освіті та бізнесі.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm (дата звернення: 15.04.2023).
2. Тодорова І. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 199-205. URL: <http://sources.pnpu.edu.ua/article/view/194885/195155> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Казанова М. «Бухгалтер: межі відповідальності». URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2019/october/issue-40/article-97165.html> (дата звернення: 16.04.2023).
4. Герасимова Л.Н. Професійна етика і цінності бухгалтерів і аудиторів. 2014. URL: https://stud.com.ua/59909/etika_ta_estetika/profesiyna_etika_i_tsinnosti_buhgalteriv_i_auditoriv (дата звернення: 16.04.2023).

Клименко Т. В., кандидат економічних наук, доцент,
Мельникович Н. С., здобувач вищої освіти гр. ЗОА-181

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Складні умови функціонування вітчизняних підприємств, вплив внутрішніх і зовнішніх факторів вимагають нові підходи до функціонування системи фінансового менеджменту, особливе місце в якій посідає управління платоспроможністю. Діяльність в умовах воєнного стану, обмежені можливості щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності, кризові явища в національній економіці загалом погіршують платіжну дисципліну контрагентів, підвищують ризик втрати платоспроможності, що вимагає комплексного підходу до формування системи управління нею.

Високий рівень платоспроможності є одним з індикаторів та необхідною складовою стабільності функціонування будь-якого суб'єкта господарювання. Дослідження рівня платоспроможності дозволяє керівництву оцінити ефективність роботи підприємства та розробити напрями подальшого розвитку, а наявні та потенційні партнери обґрунтовують доцільність співпраці, інвестори оцінюють ризики вкладання коштів, кредитори визначають можливість і загальні умови надання позикових коштів [3].

Науковці розглядають платоспроможність з таких позицій: як здатність підприємства виконувати свої зобов'язання; як показник фінансової стійкості; як ліквідність підприємства; як здатність покривати збитки [3].

Велика українська енциклопедія трактує платоспроможність як здатність держави, юридичної чи фізичної особи своєчасно виконувати платіжні зобов'язання, що випливають з торгових, кредитних та інших операцій грошового характеру [2].

Основними причинами неплатоспроможності є: невиконання плану з випуску й реалізації продукції; порушення структури й асортименту продукції, зниження її якості; збільшення собівартості продукції; недотримання режиму економії; недовиконання плану прибутків й, як результат, – недостача власних джерел самофінансування; інфляційні процеси й податкова політика, зокрема високий відсоток оподаткування; відволікання коштів у наднормативні запаси сировини, матеріалів, готової продукції; в умовах конкуренції – втрата каналів реалізації й постійних покупців, замовників; неплатоспроможність самих покупців і замовників; низька оборотність оборотного капіталу тощо [5].

Дослідження платоспроможності є одним з напрямів фінансового аналізу, основними джерелами інформації для якого є форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». У цілому, оцінювання платоспроможності може бути проведене в рамках таких етапів:

1) аналіз ліквідності балансу підприємства на основі групування активів за рівнем ліквідності та капіталу за строковістю погашення, а також порівняння їх і визначення платіжного надлишку або нестачі;

2) аналіз платоспроможності на підставі розрахунку відносних показників – коефіцієнтів ліквідності;

3) факторний аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства.

При оцінці платоспроможності розраховуються та оцінюються 3 основні відносні показники:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності, який характеризує миттєву платоспроможність та показує, яку частину поточних зобов'язань і забезпечень підприємство може негайно погасити високоліквідними оборотними активами (грошовими коштами та поточними фінансовими інвестиціями);

- коефіцієнт швидкої (проміжної) ліквідності характеризує потенційну платоспроможність з урахуванням майбутніх надходжень від дебіторів та показує, яку частину поточних зобов'язань і забезпечень підприємство може погасити, використавши, поряд із високоліквідними оборотними активами, середньоліквідні активи (поточну дебіторську заборгованість, інші оборотні активи);

- коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) – це найбільш комплексний показник оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства, який визначається відношенням усієї суми оборотних активів до величини поточних зобов'язань і забезпечень; відображає платіжні можливості на відносно віддалену перспективу – період, що дорівнює середній тривалості одного обороту оборотних активів, за умови своєчасних розрахунків з дебіторами, реалізації готової продукції, товарів, а, за потреби, й виробничих запасів [4].

Крім цих показників платоспроможності й ліквідності, пропонується розраховувати та оцінювати й інші, серед яких: коефіцієнт сальдового грошового потоку, коефіцієнт синхронності грошових потоків, коефіцієнт достатності коштів; коефіцієнт рівномірності надходжень та інші [1].

Зауважимо, що науковці пропонують широкий перелік формалізованих і неформалізованих аналітичних методів оцінювання платоспроможності, які є основною складовою управління платоспроможністю підприємства. Найвідоміші з цих методів є такі:

а) формалізовані методи:

- методи класичного аналізу: метод аналізу статей балансу; детермінований факторний аналіз;

- статистичні методи: метод аналізу динаміки; метод середніх величин; метод відносних величин; метод зведення та групування;

- методи вивчення зв'язків: кореляційний аналіз; дисперсійний аналіз; кореляційно-регресійний аналіз; математичне моделювання;

б) неформалізовані методи:

- методи експертних оцінок: імітаційне моделювання; скоринговий метод [3].

Використання визначених методів (у тому числі їх комбінування) для оцінювання платоспроможності підприємства дозволить розробляти ефективні рекомендації щодо впровадження заходів управління нею.

Ефективне управління платоспроможністю має бути спрямовано на: забезпечення ліквідності активів підприємства; забезпечення ефективного використання капіталу підприємства; управління дебіторською та кредиторською заборгованістю; застосування ефективних форм розрахунків (з позицій мінімізації витрат на оплату банківських послуг, найскорішого отримання (або переведення) коштів, мінімізації фінансових ризиків) [1].

За результатами дослідження встановлена важливість якісного аналітичного забезпечення управління платоспроможністю, що дозволить підвищити рівень ліквідності підприємства та його балансу, прискорити оборотність оборотних активів та окремих їх складових, забезпечити платіжну дисципліну на підприємстві, зокрема, своєчасне та в повному обсязі отримання дебіторської заборгованості, можливість виконувати свої зобов'язання перед контрагентами згідно строків та в обсягах, визначених договірними відносинами.

Список використаних джерел

1. Майборода О. Є., Косарева І. П., Каранда О. М. Концептуальні засади управління платоспроможністю підприємства. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 793-797.

2. Платоспроможність. *Велика українська енциклопедія*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/gllbl>.

3. Сніткіна І.А. Аналітичне забезпечення управління платоспроможністю підприємства: дис. ... д-ра філософії: 071 / Одеський національний економічний університет. Одеса, 2019. 282 с.

4. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Полтава : Видавництво ПП «Астрія», 2020. 434 с.

5. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін. ; за заг. ред. Школьник І. О. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 368 с.

Гринько В. В., здобувач вищої освіти гр. ФАМ – 191

Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У зв'язку з глобалізацією, євроінтеграцією та диджиталізацією форми та методи здійснення митного контролю мають відповідати європейським нормам із врахуванням національних інтересів.

Спільні кордони нашої країни з європейськими країнами означає, що зі сторонами має бути тісна економічна співпраця, врегульовані прикордонні відносини, розроблена митна політика, яка забезпечить майбутні вигоди при роботі двох сторін.

Митний контроль має на меті проведення митними органами митних процедур, які необхідні для забезпечення дотримання законодавства України з питань митної справи. Але порівнюючи українське законодавство стосовно митного контролю та документи Європейського союзу, можна побачити розбіжності у визначеннях (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика поняття «митний контроль» в українському та європейському законодавстві

Законодавчий документ	Визначення терміну «митний контроль»
Митний кодекс України, п. 24 ст. 4	Сукупність заходів, які здійснюються з метою забезпечення додержання норм Кодексу та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [1]
Митний кодекс ЄС, ст. 4	Дії, які виконуються митними органами з метою забезпечення правильного застосування митного та іншого законодавства, що регулює ввезення, вивезення, транзит, передачу, зберігання та кінцеве використання товарів, переміщених між митними територіями Союзу та країнами, які не є частиною такої території, та перебування і переміщення на митній території Союзу товарів із третіх країн і товарів, поміщених під процедуру кінцевого використання [2]
Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур	Сукупність заходів, які здійснюється митною службою з метою забезпечення дотримання митного законодавства [3]

Євроінтеграція для України вже є незворотнім процесом, саме тому стає дуже актуальним вирішення проблем, які виникають під час здійснення митного контролю. Найбільшим частими випадками порушеннями митного контролю є: контрабанда; порушення режиму зони митного контролю; перевищені строки тимчасового ввезення та вивезення товарів; дії, які спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів або зменшення їх розміру, та інші протиправні дії, що спрямовані на ухилення від сплати митних платежів. Усі зазначені дії можуть свідчити про низький рівень ефективності митного контролю та його неспроможність виконувати свої функції. Невпорядкованість дій митного контролю призводить до великої завантаженості контролюючих органів, через різноманітні перевірки та дисбалансу їхньої діяльності. Вдосконалення митного контролю України потребує уваги та дій, які допоможуть швидко та ефективно виявити правопорушення.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
2. Митний кодекс Європейського Союзу : Регламент Європейського Парламенту і Ради від 09.10.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text.
3. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур : Закон України від 5.10.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
4. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2023).
5. Новік О. І. Митний контроль та шляхи підвищення його ефективності. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. Вип. 5. С. 136-140.

Гливенко В. В., кандидат економічних наук, доцент,
Зеленкова К. В., здобувачка вищої освіти гр. ФАМ-201
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОБЛІК СПЕЦОДЯГУ ТА ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Спецодяг і засоби індивідуального захисту видаються працівникам, які вимушені виконувати робочі завдання в місцях зі шкідливими й небезпечними умовами життя. Крім того, використання захисного одягу є обов'язковим, якщо працівники працюють на забруднених територіях або в зонах з несприятливими значеннями температури. Такі вимоги прописані в ст. 163 Кодексу Законів про працю та ст. 8 Закону України «Про охорону праці» [1].

У 2018 році були затверджені Мінімальні вимоги безпеки й охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці від 29.11.2018 р. № 1804 (Далі Мінімальні вимоги № 1804). У них наводиться визначення засобів індивідуального захисту (далі ЗІЗ) та їх перелік, серед яких є і спецодяг. При цьому чітко визначено, на яку категорію спецодягу та ЗІЗ не поширюється визначення засобів індивідуального захисту. Засоби індивідуального захисту, видані працівникам, є власністю підприємства та обліковуються як інвентар (п. 6 розділу III) [5].

Облік спецодягу є важливим аспектом безпеки праці на підприємствах. Основні особливості обліку спецодягу на підприємстві включають багато факторів.

Відповідно до Мінімальних вимог №1804, облік спецодягу та інших ЗІЗ слід вести в обліковій картці встановленої форми [5]. Ця облікова картка містить дані працівника, найменування спецодягу та інших ЗІЗ, які передбачені нормами безоплатної видачі, а також дає можливість відстежувати факти їх видачі та повернення на склад підприємства.

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 21 грудня 1999 р. № 291 для обліку спецодягу, призначено рахунок 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети» [2].

Якщо експлуатація спецодягу або інших ЗІЗ планується довше, ніж рік, такий спецодяг слід відносити до складу необоротних активів. При цьому вони можуть обліковуватися як на субрахунок 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи», так і на субрахунок 109 «Інші основні засоби». Це залежить від встановлених обліковою політикою підприємства критеріїв для розмежування таких необоротних активів. Як приклади спецодягу, що належить до вищесказаних облікових категорій, фахівці наводять наступне. На 112 субрахунок обліковуються костюми, куртки, уніформа тощо, а на 109-му – спеціальне спорядження, дорогі костюми для спеціальних робіт та дорогі гідрокостюми [3].

Важливим аспектом обліку спецодягу та ЗІЗ є правильне врахування витрат з метою оподаткування податком на прибуток, а також оподаткування податком на додану вартість та податком на доходи фізичних осіб.

Податковий кодекс України у статті 140 чітко формулює, що витрати на забезпечення працівників спецодягом, необхідним для виконання ними трудових обов'язків у межах норм, встановлених галузевими документами, включаються до складу податкових витрат [4]. Якщо ж спецодяг обліковується у складі необоротних активів, то на нього нараховується амортизація за методами, встановленими ПКУ для відповідної групи активів. Якщо спецодяг обліковується на субрахунок 112, то можливі такі два методи – або 100 % вартості відразу при передачі в експлуатацію, або ж «50 % на 50 %». Якщо ж спецодяг та ЗІЗ обліковуються на субрахунок 109, то амортизація нараховується за методом, встановленим обліковою політикою підприємства.

База оподаткування ПДВ щодо операцій зі спецодягом виникає у разі, якщо такий спецодяг обліковується у складі основних засобів та ліквідується за самостійним рішенням платника податку. У такому випадку оподаткуванню підлягає вартість за звичайними цінами, але не нижче балансової вартості на момент такої господарської операції [4].

Щодо оподаткування ПДФО слід зазначити наступне. Об'єкт оподаткування з'являється лише тоді, коли спецодяг видається понад встановлені норми, або взагалі ними не передбачений.

Отже, порядок обліку, видачі, зберігання та використання спецодягу та ЗІЗ регламентуються великою кількістю нормативних документів різного рівня. При цьому слід зазначити, що особливості обліку залежать від того, до якої облікової категорії відносяться спецодяг та ЗІЗ, що у свою чергу впливає на оподаткування пов'язаних з ними господарських операцій.

Список використаних джерел

1. Як враховувати спецодяг на підприємстві. ЦБА URL: <https://cba.net.ua/yak-vrahovuvati-specodyag-na-pidpriemstvi/> (дата звернення 12.04.2023).

2. Інструкція про застосування Плану рахунків активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 21 грудня 1999 р. №291 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.
 3. Відображення в обліку операцій із спецодягом. URL: <https://www.buh24.com.ua/vidobrazhennya-v-obliku-operacij-iz-spezodyagom> (дата звернення 12.04.2023).
 4. Податковий кодекс України від 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
 5. Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці від 29.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#n48>.
-

Комлаш М. В., здобувачка вищої освіти гр. ОА-221
Науковий керівник – **Акименко О. Ю.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ФОНД ЧАСУ В ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТІ: РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ

Правильну організацію та раціональне використання часу доречно розглядати як обов'язкові умови успішного тайм-менеджменту. Відповідно, планування особистої праці бухгалтера являє собою: (1) вибір форм участі у виконанні планів діяльності підприємства; (2) встановлення взаємозв'язків з партнерами; (3) прийняття управлінських рішень та здійснення контролю за їх виконанням.

Час, як вимір чотирирозмірного простору, визначає послідовність змін об'єкта. Саме завдяки часу здійснюються усі дії, що відбуваються у всесвіті. Як і інші координати часопростору, час є відносно безмежним. Однак як для будівництва будинку необхідна обмежена ділянка, так і на виконання певної дії - певні часові обмеження. На противагу цьому, фізичні обмеження перетворюють час на скінченний ресурс, що призводить до виникнення необхідності в його розумінні та структуризації. Індивідуальний фонд часу – це загальний обсяг часу, яким окрема людина володіє впродовж свого життя. Він складеться з часу, який витрачається або може витратитися на різні дії. Зі загального фонду часу для зручності осмислення та структуризації окремо виділяються дні, тижні, місяці та роки. Зменшивши масштаби часу, набагато легше виділити структурні особливості його фонду.

Згідно з поглядами дослідників часової категорії, час вважають стратегічним ресурсом окремого співробітника або підприємства в цілому та важливою умовою для досягнення успіху у вирішенні як конкретного завдання, так і стійкого процвітання підприємства [1; 2]. Водночас підприємства, які недооцінюють фактор часу та втрачають його найважливішу перевагу, не здатні ефективно управляти часом та бути конкурентоспроможними.

Для зручності розуміння керівниками та персоналом підприємства сутнісної характеристики фонду часу, його класифікують на робочий та позаробочий час. Це допомагає в чіткому розумінні межі відповідальності та часу на виконання завдань.

Робочий час ділиться на фактичний час роботи, а також перерви – регламентовані (планові, нормовані) та нерегламентовані (випадкові) [1]. Фактичний час роботи, це - обсяг часу, який витрачається лише на виконання певних завдань. Для головного бухгалтера це може бути перевірка точності заповнення звітності, для програміста - написання коду для програми тощо. Для роботодавців саме цей час є найважливішим, з огляду на виконання дій, спрямованих на отримання бажаного результату. Відстежується прямий зв'язок між збільшенням відсотку фактичного робочого часу та підвищенням продуктивності праці. Однак вдале поєднання роботи та відпочинку є біологічною закономірністю життєдіяльності, тому після доведення відсотка фактичного робочого часу до певного значення, продуктивність починає спадати.

Як вже вказувалося, перерви поділяються на два види: регламентовані і нерегламентовані. Перші відіграють важливу роль у підтриманні здоров'я і працездатності працівника. За їх відсутності продуктивність праці значно скорочується. Нерегламентовані

перерви навпаки, знижують працездатність, адже витрачається час відведений на виконання робочого завдання. Однак, складно повністю їх позбутись, адже вони виникають не лише через незосередженість працівників, а й через зовнішні фактори (наприклад, - вимкнення світла, повітряна тривога, пошкодження обладнання). Також не виключаються серйозні причини для відволікання, пов'язані з проблемами зі здоров'ям та терміновими дзвінками.

Загальновідомо, що фонд позаробочого часу поділяється на чотири категорії:

✓ час пов'язаний з роботою – стикається з робочим часом, але це і поїздка на транспорті в офіс, підготування робочого місця, обговорення робочих питань у неробочий час;

✓ домашня праця – підтримка домашнього комфорту: прибирання, приготування їжі, налагодження сімейних відносин та стосунків;

✓ самообслуговування - час витрачений на підтримку задовільного стану здоров'я: особиста гігієна, спорт, раціональне харчування, відпочинок;

✓ вільний час - час витрачений на розваги, хобі: заняття сортом, комп'ютерні ігри, відвідування музеїв, театру, похід з друзями в парк, проведення часу з родиною. Ця частина індивідуального фонду часу відіграє важливу роль у підтриманні психологічного здоров'я працівників підприємства, даючи розрядку мозку.

Отже, спосіб, у який працівник підприємства структурує власний час життя, його ставлення до власного минулого, теперішнього та майбутнього, нерозривно пов'язаний з різноманітними аспектами його психологічного та фізіологічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Основи управління часом. URL: <https://stud.com.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
2. Перерви в роботі - для здоров'я працюючих. URL: <https://pol.dcz.gov.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
3. Корпоративний та публічний тайм-менеджмент. URL: <https://financial.lnu.edu.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).

Деркач М. В., здобувачка вищої освіти гр. МОА-221

Науковий керівник – **Гнедіна К. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НЕФІНАНСОВІ РИЗИКИ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ

Складність управління підприємствами зростає в умовах невизначеності, кризи та дії ризиків воєнного часу. Особливої важливості при прийнятті управлінських рішень відіграє комплексність та своєчасність інформації, на основі якої вони приймаються. Аналогічна ситуація має місце й у сфері управління ризиками. На сьогодні недостатньо прогнозувати та управляти лише фінансовими ризиками діяльності. Слід звернути увагу на нефінансові ризики, які можуть стати причиною неефективного функціонування підприємства.

Головною метою стратегічного управлінського обліку є забезпечення керівного складу підприємства релевантною інформацією для досягнення стратегічних цілей компанії, що спрямовані на довгострокову перспективу. Система стратегічного управлінського обліку суттєво змінює управління, оскільки передбачає дослідження стратегічних аспектів розвитку підприємства, наявних та передбачуваних стратегічних можливостей і перспектив, загроз і обмежень, тобто йдеться не лише про облік, а передусім про управління з урахуванням облікової інформації [1, с. 127]. При цьому управління ризиками є одним з важливих завдань стратегічного управлінського обліку у сучасних умовах господарювання [2]. Реалізація цього процесу може ускладнюватися через брак інформації, коли ризики важко прогнозувати, оцінювати, мінімізувати тощо. Тому при оцінюванні ризику завжди необхідно враховувати фактор невизначеності.

Усе різноманіття визначень та тлумачень категорії «ризик» можна розкласти на підгрупи: 1) ризик як ймовірність несприятливої події (заходи безпеки); 2) ризик як діяльність в умовах невизначеності; 3) ризик як фактор, здатний призвести до реалізації негативних наслідків; 4) ризик як величина можливих втрат [3, с. 214].

При управлінні ризиком слід дотримуватися не його мінімізації, а оптимізації. Основними її характерними рисами є стратегічна спрямованість, орієнтація на досягнення мети, максимальна інформатизація та комп'ютеризація, використання можливостей та переваг мережної організації обліку, багатоваріантність отримання та використання інформації, прогнозування, аналіз, використання сучасних облікових технологій для відображення мережних процесів, явищ та факторів зовнішнього середовища [4].

Під нефінансовими ризиками слід розуміти ризик, реалізація якого негативно впливає насамперед на нематеріальні активи підприємства (репутацію, програмне забезпечення, внутрішню систему комплаєнс-контролю) та як наслідок, позначається на фінансовому стані підприємства. До нефінансових ризиків належать: репутаційний, правовий, операційний, стратегічний, технологічний, системний ризик тощо [3, с. 215]. Крім того, низка ризиків формується в межах функціонування системи внутрішнього контролю та системи управлінського обліку. Так, ризики внутрішнього контролю охоплюють ризики потоків облікової документації, ризики внутрішнього контролю за центрами відповідальності, ризики за видами контрольних процедур та ін. [2, с. 197]. Ризики, пов'язані з управлінською звітністю, охоплюють ризики, пов'язані з комплексними звітами, ризики, пов'язані зі звітами за ключовими позиціями, ризики аналітичних звітів, ризики звітів зі змінною структурою та інші [4].

До внутрішніх причин, що викликають нефінансові ризики в межах системи бухгалтерського обліку та контролю, належать: недостатній професійний рівень підготовки фахівців у сфері обліку; несанкціонований доступ до облікової інформації («інсайдерські» проблеми); порушення принципів і правил бухгалтерських стандартів, ведення «подвійної» бухгалтерії з метою зниження бази оподаткування; відсутність якісної облікової політики; слабкі знання керівництва в галузі економіки та бухгалтерського обліку; викривлення бухгалтерської інформації в результаті помилок і порушень та ін. [4].

Інтегрована звітність, звіт з управління, звітність зі сталого розвитку, інші форми нефінансової звітності передбачають розкриття інформації про усі ризики діяльності в компанії, проте така практика не є дуже поширеною серед вітчизняних підприємств.

Отже, в умовах нестабільної економічної ситуації вітчизняним суб'єктам господарювання доцільно приділити особливу увагу моніторингу та аналізу нефінансових ризиків, які безпосередньо здійснюють вплив на безперервність їхньої діяльності, рівень їх конкурентоспроможності та загальну результативність. У разі впливу низки чинників на підприємницьку діяльність виникає необхідність їх комплексного обліку, розробки підсистеми управління ризиками у рамках системи стратегічного управлінського обліку з метою нейтралізації дії ризиків. Чим більш раціонально буде організована система управлінського обліку на підприємстві, тим ефективніше буде управління ризиками, у тому числі нефінансовими, реагування на них та запобігання негативному впливу на фінансові аспекти. Крім того, підприємствам доцільно розкривати інформацію про усі ризики діяльності та систему управління ними в інтегрованій, нефінансовій звітності для ознайомлення з нею широкого кола стейкхолдерів.

Список використаних джерел

1. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 534 с.
2. Єршова Н.Ю. Концептуальні основи стратегічного управлінського обліку. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 195–202.
3. Суліменко Л. А., Вітер С. А. Стратегічний облік як складова системи управління підприємством. *Наукові читання - 2017: наук.-теорет. зб.* Житомир: ЖНАЕУ, 2017, Т. 3. С. 213-217.
4. Згалат-Лозинська Л., Лич В. Актуальні проблеми стратегічного управлінського обліку в системі інноваційного розвитку підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. № (46). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-72>.

Іванова Ю. В., здобувачка вищої освіти гр. ЗМОА-221
Науковий керівник – **Клименко Т. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК В АВТОМАТИЗОВАНОМУ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Автоматизація системи бухгалтерського обліку за допомогою програмного забезпечення (наприклад, BAS Бухгалтерія, Дебет Плюс, IT Enterprises та ін.) наразі стало звичним явищем, без якого не може існувати та розвиватися вітчизняне підприємство. Застосування автоматизованого підходу має на меті мінімізувати час на фіксування фактів господарського життя обліковцями підприємства та забезпечити якісний підхід до обробки наявної облікової інформації з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Автоматизація обліку основних засобів, як ключової складової виробничих потужностей підприємства, зумовлена необхідністю опрацювання значного обсягу облікової інформації щодо купівлі, переміщення, реалізації тощо основних засобів на підприємстві, підвищення оперативності їх бухгалтерського обліку, зменшення ймовірності здійснення облікових помилок та ін. Незважаючи на те, що автоматизація обліку основних засобів спрямована на зменшення ймовірності логічних помилок, вони все одно мають місце, а тому існує нагальна необхідність у їх вивченні.

Питанням бухгалтерського обліку основних засобів присвятили наукові роботи такі вітчизняні вчені: М. Білуха, М. Болюх, О. Бузова, Ф. Бутинець, Ю. Верига, Н. Виговська, О. Височан, А. Гнатюк, С. Голов, Н. Гудзь, П. Денчук, А. Кізім, Л. Кіндрацька, М. Коробов, А. Косяк, В. Лень, О. Непочатенко, М. Огічук, В. Онищенко, О. Романець, Н. Тимошук та інші.

У цих наукових працях ученими приділена значна увага формуванню достовірної інформації про стан і рух основних засобів в системі бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності, обґрунтована доцільність застосування автоматизованого обліку основних засобів в господарській діяльності підприємства. На жаль, у науковому доробку вчених меншою мірою досліджена класифікація логічних помилок в автоматизованому обліку основних засобів, що дозволило б запропонувати раціональні заходи щодо запобігання здійснення помилок і, як наслідок, підвищити якість показників фінансової звітності підприємства.

Відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 8 «Облікові помилки, зміни в облікових оцінках та помилки», «помилки попередніх періодів – це пропуски або викривлення у фінансовій звітності суб'єкта господарювання за один або кілька попередніх періодів, які виникають через невикористання або зловживання достовірною інформацією, яка: а) була наявна, коли фінансову звітність за ті періоди затвердили до випуску; б) за обґрунтованим очікуванням, могла бути отриманою та врахованою при складанні та поданні цієї фінансової звітності» [1].

Умовно, помилки, які можуть виникнути при застосуванні програмного забезпечення обліку основних засобів, можна розділити на дві категорії:

- програмні: помилки, які здійснені виробниками програмного забезпечення, і їх можна усунути тільки за допомогою зміни програмного коду;
- логічні: помилки, які здійснені користувачами програмного забезпечення в частині некоректного занесення інформації.

Особливого дослідження потребують логічні помилки, тобто ті, які можуть допустити обліковці. Узагальнена класифікація логічних помилок в автоматизованому обліку основних засобів, яка, на наш погляд, враховує всі особливості та наслідки впливу на бухгалтерський облік та фінансову звітність підприємства, запропонована в таблиці 1.

Таблиця 1 – Класифікація логічних помилок в автоматизованому обліку основних засобів

№	Класифікаційна ознака	Види логічних помилок
1	Щодо причини виникнення помилки	- неправильне оформлення господарської операції щодо основного засобу; - неправильна кореспонденція рахунків; - заниження або завищення суми господарської операції; - помилкове відображення операції, яка фактично не була здійснена.
2	Щодо невідповідності реквізитів документів	- невідповідність дати документа; - невідповідність суми в документі; - невідповідність методу нарахування зносу; - невідповідність посад і прізвищ осіб, які підписали документи.
3	Щодо невірності визнання основного засобу	- помилкове оприбуткування у якості малоцінного необоротного матеріального активу на субрахунок 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи»; - помилкове оприбуткування у якості малоцінних та швидкозношуваних предметів на рахунок 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»; - помилкове оприбуткування у якості виробничих запасів на рахунок 20 «Виробничі запаси».
4	Щодо невірності визначення вартості основного засобу	- помилки у визначенні первісної вартості основних засобів; - помилки у визначенні вартості основних засобів, що амортизується; - помилки у визначенні залишкової вартості основних засобів; - помилки у визначенні ліквідаційної вартості основних засобів; - помилки у визначенні відновлювальної вартості основних засобів.
5	Щодо характеру помилки	- арифметичні помилки; - методологічні помилки.
6	Щодо впливу помилки на облік	- помилки, які впливають на бухгалтерський облік; - помилки, які впливають на податковий облік; - помилки, які впливають на управлінський облік; - помилки, які впливають на всі види обліку.
7	Щодо системності	- системні помилки; - несистемні помилки.
8	Щодо рівня суттєвості	- суттєві помилки; - несуттєві помилки.
9	Щодо періоду допущення	- помилки поточного (звітнього) періоду; - помилки попереднього (звітнього) періоду.
10	Щодо навмисності помилки	- навмисні помилки; - ненавмисні помилки.
11	Щодо ступеня поширеності	- поширені помилки; - непоширені помилки.
12	Щодо облікових наслідків помилки	- помилки, які потребують бухгалтерських проведення; - помилки, які не потребують бухгалтерських проведення.
13	Щодо податкових наслідків	- помилки, які впливають на фінансовий результат до оподаткування; - помилки, які не впливають на фінансовий результат до оподаткування.
14	Щодо строку позовної давності	- помилки, за якими минув строк позовної давності; - помилки, за якими не минув строк позовної давності.

Джерело: узагальнено автором.

Отже, за результатами проведеного дослідження узагальнено типові логічні помилки в автоматизованому обліку основних засобів за класифікаційними ознаками, що дозволяє систематизувати наявні знання щодо таких можливих помилок та оперативно їх усунути з найменшими обліковими наслідками, а також забезпечувати якість відображення інформації в системі бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності.

Список використаних джерел

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові помилки, зміни в облікових оцінках та помилки» від 01.01.2012 / Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB). URL: <http://surl.li/dnmsk>.

Дубовик Р. А., здобувач вищої освіти гр. ФАМ-191
Науковий керівник - Перетяцько Ю. М., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

СУТНІСТЬ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Податкова система є одним із ключових елементів економіки країни, яка має вирішальний вплив на фінансову стабільність держави та рівень життя населення. Україна не є винятком, тому вивчення та розуміння податкової системи є важливим для кожного громадянина та бізнесу. Податкова система складається зі складних механізмів та процедур, які регулюють оподаткування різних видів доходів та транзакцій. Вона включає в себе такі податки: податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, ПДВ, акцизний податок та інші. Податкова система України постійно змінюється та модернізується відповідно до потреб економіки та суспільства. У світлі сучасних викликів та тенденцій, таких як диджиталізація та глобалізація, розвиток податкової системи має велике значення для економічного розвитку країни та забезпечення соціальної справедливості.

Акцизний податок є одним з важливих елементів податкової системи України. Цей податок є спеціальним видом податку на споживчі товари, який збирається з виробників та імпортерів і відображається у вартості кінцевого товару для споживача. Цей податок зазвичай стягується з товарів, які вважаються «шкідливими» для здоров'я або навколишнього середовища [1; 3]:

- Тютюнові вироби (цигарки, сигари, тютюн для куріння та ін.).
- Алкогольні напої (горілка, вино, пиво, кріплені напої та ін.).
- Енергетичні напої (безалкогольні напої з високим вмістом кофеїну та ін.).
- Автомобільні палива (бензин, дизельне пальне та ін.).
- Автомобілі (автомобілі легкові, кузови до них, причеми та напівпричеми, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів).
- Електрична енергія.

В Україні акцизний податок грає важливу роль у забезпеченні доходів державного бюджету. Згідно з даними Міністерства фінансів України у 2021 році надходження у вигляді акцизного податку склали 118 мільярдів гривень, що становить більше 20 % загальних надходжень до державного бюджету. Ці кошти використовуються для розвитку інфраструктури, соціальних програм та інших важливих сфер життя країни [7].

Окрім забезпечення доходів державного бюджету, акцизний податок бере участь в регулюванні ринку споживчих товарів. Встановлення високого рівня ставки акцизного податку слугує фактором зниження споживання підакцизних товарів та підвищення рівня здоров'я населення. Крім того, цей податок може бути використаний як інструмент для зменшення емісії шкідливих речовин до навколишнього середовища, зокрема зниження споживання палива.

Проте, у деяких випадках акцизний податок може мати негативний вплив на споживачів та виробників. Завищені ставки податку можуть призвести до зростання цін на товари та зменшення попиту на них, що може викликати проблеми для виробників, які залежать від попиту на свої товари, особливо якщо ці товари є важливими для господарської діяльності. Крім того, збільшення ставок акцизного податку на товари може призвести до збільшення імпорту цих товарів з-за кордону, де ставки податку можуть бути нижчими, що може негативно вплинути на виробників в Україні.

Акцизний податок стягується із платника податку та різними ставками (рис. 1).

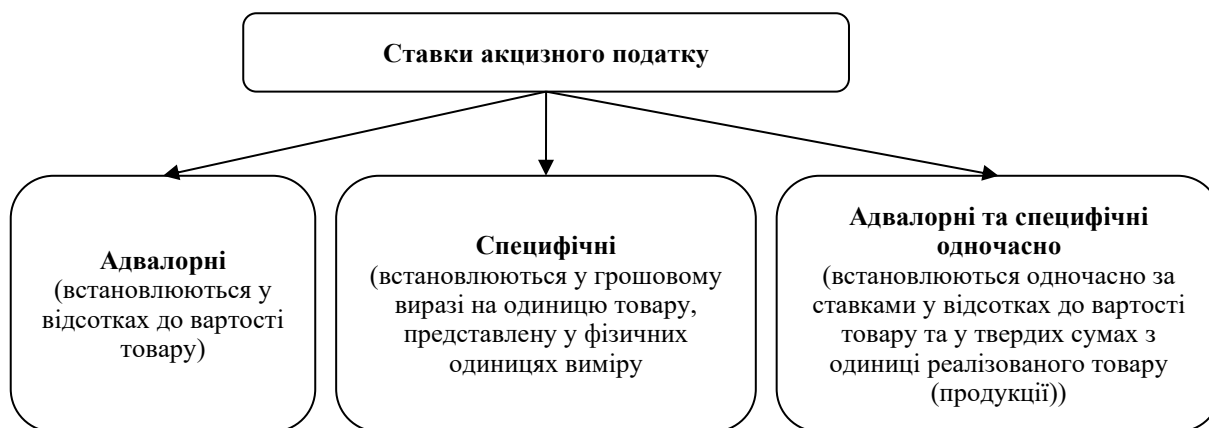

Рис. 1. Ставки акцизного податку

Щоб забезпечити ефективне використання акцизного податку в Україні, важливо щоб ставки податку відображали реальний рівень шкоди, який завдається споживчими товарами здоров'ю та навколишньому середовищу. Також необхідно забезпечити прозорість та ефективність системи збирання та використання Акцизного податку, щоб уникнути його зловживання та корупції. [4;5]

Отже, акцизний податок в Україні грає важливу роль у забезпеченні доходів державного бюджету та регулюванні ринку споживчих товарів. Хоча він може мати негативні наслідки для споживачів та виробників, важливо забезпечити ефективне та прозоре використання цього податку, щоб забезпечити максимальну користь для країни та її громадян.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5593>.
2. Основні принципи формування податкової політики держави та побудови податкової системи: веб-сайт. URL: <https://library.if.ua/book/24/1740.html>.
3. Регулююча та фіскальна роль акцизного податку. веб-сайт. URL: <https://sumy.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/529487.html>.
4. Акцизний податок: веб-сайт. URL: <http://parusconsultant.com/?doc=03EN67A868>
5. Акцизний податок: суть, призначення, роль в податковій системі: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/2266250/page:2>.
6. Про оподаткування акцизним збором. веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GDPI9594>
7. Надходження до бюджету з акцизного податку та сплати за ліцензії: веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/523075.html>

Губко О. В., здобувачка вищої освіти гр. ФАМ-201

Науковий керівник – **Гливенко В. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СПИСАННЯ ЗНИЩЕНОГО АБО ЗІПСОВАНОГО МАЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ

У зв'язку з воєнними діями у великої кількості підприємств постало питання про облік знищеного або зіпсованого майна та можливість їх правильного списання. Понесені збитки від втрачання активів підприємства є дуже гострою проблемою, яка потребує належного оформлення в системі бухгалтерського обліку, оскільки витрати завжди тісно корелюють з податковими наслідками.

Як і при обліку звичайних витрат, на підприємстві спочатку варто звернутися до НП(С)БО 16, де витрати окреслені як зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [5]. З цього положення бачимо, що нестачі й втрати від псування цінностей включаються до інших операційних витрат.

Отже, початковим етапом для підприємства буде обов'язкове проведення інвентаризації. Саме інвентаризація забезпечить достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності на підприємстві. Згідно з Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань № 879, обов'язкові інвентаризації проводяться у ряду зазначених ним випадків, серед яких:

- у випадку встановлених фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день встановлення таких фактів) в обсязі, визначеному керівником підприємства[8];
- у випадку техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (на день після закінчення явищ) в обсязі, визначеному керівником підприємства[8].

Виходячи з наведених пунктів постає питання, що робити підприємствам, які із причин окупації територій чи небезпеки життю та здоров'ю не мають змоги провести інвентаризацію. Такі підприємства мають провести інвентаризацію тоді, коли є змога забезпечити безпечний і безперешкодний доступ уповноважених осіб до всіх активів, включаючи первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, в яких відображені зобов'язання та власний капітал цих підприємств. Оформляти результати такої інвентаризації необхідно станом на перше число місяця, що настає за місяцем, у якому зникли перешкоди для доступу до активів, первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку [2].

Якщо ж підприємство знаходиться в зоні, де є можливість безперешкодного проведення інвентаризації, то воно повинно користуватися загальноприйнятими правилами, відповідно до яких керівник підприємства має затвердити протокол результатів інвентаризації, а також видати наказ про облік результатів інвентаризації протягом п'яти робочих днів після її завершення [3].

Наступним кроком є саме списання знищених або пошкоджених основних засобів. Списання проводиться на підставі зазначених документів, які повинні відповідати всім вимогам для оформлення первинних документів.

Найпершим є складання акту списання основних засобів на підставі протоколу результатів інвентаризації і наказу керівника. В цьому акті як причину списання необхідно зазначити знищення основних засобів через бойові дії та недоцільність відновлення. Обов'язковим є надання посилання на лист Торгово-промислової палати, яким вона від 24 лютого 2022 року засвідчила форс-мажор у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, та протокол результатів інвентаризації. І вже на підставі акта можна закрити інвентарні картки обліку основних засобів і зняти об'єкти з обліку [6].

Всі отримані результати необхідно відобразити в звітності того періоду, в якому було проведено інвентаризацію. При вилученні знищених основних засобів з місця їх знаходження, слід включити до інших витрат їх залишкову вартість та додаткові витрати на ліквідацію (демонтаж). Для відображення вказаних операцій застосовується субрахунок 976 «Списання необоротних активів». Все, що залишилося після демонтажу, а саме деталі, вузли та інші матеріали необхідно оприбуткувати на склад, тобто зарахувати до інших доходів [6].

Щодо амортизації слід сказати наступне - поки комісія не надасть звіт про інвентаризацію, вона буде продовжувати нараховуватися, адже національні стандарти вимагають призупинити обчислення амортизації тільки в разі реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

Ще одним важливим питанням є правильне відображення вищевказаних операцій у декларації з податку на прибуток. Це стосуватиметься, в першу чергу, платників податків з річним доходом більше 40 млн. грн.

Платники податків з річним доходом меншим 40 млн. грн. керуються правилами бухгалтерського обліку, враховуючи визначені ними витрати, пов'язані зі списаними основними засобами, для визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток (тобто, витрати зменшують фінансовий результат).

Платники податників з річним доходом більше 40 млн. грн. мають застосувати податкові різниці у відповідності до ст. 138 ПКУ: збільшити фінансовий результат до оподаткування на суму залишкової вартості ліквідованого об'єкта основних засобів, розрахованого згідно НП(С)БО 7 «Основні засоби»; зменшити фінансовий результат до оподаткування на суму залишкової вартості окремого ліквідованого об'єкта основних засобів, визначеного з врахуванням положень ПКУ.

У разі ліквідації невиробничих основних засобів, їх залишкова вартість лише збільшує фінансовий результат до оподаткування. Зменшення фінансового результату на величину залишкової вартості не відбувається.

Ліквідація основних засобів тісно пов'язана з нарахуванням податку на додану вартість, але з точки зору воєнного часу, як зазначає Податковий кодекс України, одним із винятків, при якому ПДВ не буде нараховуватися, є пункт «якщо основні засоби знищені чи зруйновані внаслідок дії обставин непереборної сили» [7]. Отже, зобов'язання з ПДВ в жодному випадку не виникатимуть.

Список використаних джерел

1. Державна податкова служба України лист від 05.05.2022 № 3781/7/99-00-04-01-03-07. URL: https://docs.dtkr.ua/doc/v3781912-22?_ga=2.188580648.1226445151.1680610471-1184879050.1677828778.
2. Золотухін О. Списання знищеного, зіпсованого майна під час війни: чи визнають витрати? *Дебет-кредит* URL: <https://news.dtkr.ua/accounting/individual-transactions/76454-spisannia-znishhenogo-zipsovanogo-majna-pid-cas-viini-ci-viznaiut-vitrati>.
3. Кознова О. Списання знищеного під час війни майна: ДПС пояснює, як формувати витрати *Фінансовий моніторинг 2023* URL: https://biz.ligazakon.net/news/211579_spisannya-znishchenogo-pd-chas-vyni-majna-dps-rozjasnyu-yak-formuvati-vitrati.
4. Луук А. Податкові наслідки війни: який алгоритм списання пошкодженого майна може застосовувати бізнес URL: <https://mind.ua/openmind/20253350-podatkovyi-naslidki-vijni-yakij-algoritm-spisannya-poshkodzhenogo-majna-mozhe-zastosovuvati-biznes>.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» від 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
6. Озерова О. Списуємо майно, знищене через бойові дії: як облікувати й оподаткувати. *Головбух Агро* URL: <https://agro.expertus.com.ua/articleprint?aid=965709>.
7. Податковий кодекс України від 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
8. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text>.

Акименко О. Ю., доктор економічних наук, професор,
Седлер О. А., здобувачка вищої освіти гр. ЗОА-201

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА 2023

Одним з головних завдань повоєнної модернізації України має стати втілення комплексної податкової реформи, про необхідність якої йшлося ще задовго до початку війни. Проте, сприйняття моделі майбутньої податкової системи держави кардинально відрізняється і у представників владної команди, і у представників бізнесу та суспільства. Більш того, однією з найголовніших умов МВФ щодо програми кредитування України є - неприпустимість звуження бази оподаткування та зниження основних податкових ставок (щонайменше, до закінчення війни). Йдеться про приведення національного законодавства до нормативних вимог європейського [7-9].

Прийнято вважати однією з найважливіших особливостей податкової системи держави, яка потребує підвищення ефективності функціонування - формування державних доходів. Проте, процес реформування та покращення податкового законодавства ускладнюється непередбачуваними зовнішніми обставинами (пандемія COVID-19, війна), що не призводять до досягнення стабільності [7].

Серед останніх публікацій, присвячених дослідженню податкової системи України доцільно виділити роботи вітчизняних вчених, серед яких: Білецька Г., Буркова Л., Єфименко Т., Мельничук Ю., Трофімова Л. тощо. Однак, проблеми дослідження напрямів покращення податкової системи та її адаптації до змінюваних вимог сучасності та шляхів на свроінтеграцію України, залишаються актуальними та доречними. Більшість вчених наголошують на необхідності гармонізації української податкової системи до вимог Європейського союзу. Втім, основною проблематикою залишається тінізація бізнесу в Україні, не дивлячись на наявну можливість під час війни зареєструвати бізнес дистанційно через мобільний застосунок «Дія» [1].

МФУ складено звіт про виконання державного бюджету за 2022 рік з дефіцитом 911 млрд грн, зменшення розміру якого стало можливим за рахунок міжнародних надходжень. При цьому податки, як головне джерело доходів, наповнили бюджет у 2022 році так: ПДВ – 213 млрд грн (18 % перевиконання планового рівня), ПДВ від імпорتنних операцій – 253 млрд грн (41 % недовиконання), ПДФО – 148,4 млрд грн (недовиконання плану на 1 %), податок на прибуток підприємств – 117 млрд грн (26 % недовиконання плану), митні платежі – 301 млрд грн (43% – недовиконання плану) [4].

Розглянемо основні новації та перспективи податкового законодавства у 2023 році:

✓ застосування нових форм податкової звітності: Податкової декларації з податку на прибуток підприємств; Податкової декларації про майновий стан і доходи, яка доповнюється новими додатками: (1) щодо розрахунку податкових зобов'язань з податку на доходи фізичних осіб та військового збору, оподатковуваних доходів від продажу протягом звітного (податкового) року об'єкта (ів) нерухомого та/або рухомого майна (Додаток Ф4); (2) щодо розрахунку загального мінімального податкового зобов'язання за податковий (звітний) рік, що розраховується фізичними особами – підприємцями (крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування) – власниками, орендарями, користувачами на інших умовах (у тому числі на умовах емфітевзису) земельних ділянок, віднесених до сільськогосподарських угідь (Додаток МПЗ); Податкової декларації з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; Податкової декларації з плати на землю;

✓ обов'язковість сплати власниками обмінних пунктів щомісячних платежів за кожну точку обміну валют із зарахуванням сум в рахунок зменшення підсумкового податку на прибуток, який отримають обмінні пункти;

✓ впровадження нової версії УКТ ЗЕД, побудованої на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів версії 2022 року і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу 2022 року;

✓ оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів – з 01.04.2023 року здійснюється врегулювання статусу електронного резидентства: (1) іноземець, який досяг 18 років, не є податковим резидентом України та зареєстрований у системі «Е-резидент»; (2) є платником третьої групи спрощеної системи оподаткування без ПДВ: сплачує податок 5 % від доходів у рамках ліміту (1167 МЗП), якщо перевищує ліміт 15 %; не дозволені доходи з джерелом походження з України, крім пасивних; податковим агентом «Е-резидента» є банк, у якому відкритий поточний рахунок платника єдиного податку третьої групи «Е-резидента»;

✓ бенефіціари контрольованих іноземних компаній повинні здавати річну звітність про належні їм іноземні структури та прибуток;

✓ з 2023 року припиняють дію податкові пільги, які надавалися в галузі кінематографії, космічної діяльності та постачання програмної продукції;

✓ КМУ внесено зміни до порядку реєстрації податкових накладних [4].

Також вводяться податкові стимули у енергогалузі. Так, у відповідності до закону № 2836-ІХ планується відновлення зруйнованої та пошкодженої енергетичної інфраструктури і звільнення від ПДВ операцій із ввезення в Україну електрогенераторних установок, трансформаторів, генераторів, обладнання та комплектуючих до них; операцій із ввезення в Україну товарів, які безоплатно передає Енергетична спільнота

підприємствам, які здійснюють генерацію та розподілення електроенергії; звільнення від акцизного податку операцій із ввезення в Україну транспортних засобів для перевезення 10 і більше осіб, легкових та вантажних авто, якщо ці транспортні засоби будуть згодом передані силовим структурам (Збройним Силам, прикордонникам, поліції тощо); звільнення платників податку на прибуток підприємств від відповідальності за несвоєчасне подання фінансової звітності за умови, що всі необхідні звіти будуть подані протягом 3-х місяців після скасування військового стану [6].

Зміни у податковому законодавстві очікуються на основі співробітництва з МВФ: до 01.07.2023 року має відбутися ліквідація спеціального режиму для платників III-ї групи єдиного податку (поновлення 5% ставки); посилення контролю із застосуванням РРО (повернення штрафів); у II півріччі 2023 року - зняття мораторію на податкові перевірки [8]. Отже, українське оподаткування оцінене на середньому рівні, тому щоб стати членом ЄС необхідно вивести з тіні бізнес та реформувати систему податків: (1) ПДВ відповідає нормам; (2) є вимога удосконалити електронний режим переміщення товарів; (3) впровадити правило щодо податку на вихід з юрисдикції; (4) запровадити правило протидії зловживанням.

Сфера державної соціальної політики та зайнятості оцінена ЄС на початковому рівні, що пояснюється проблемами з технікою безпеки, неофіційним працевлаштуванням і відповідним ухиленням від сплати податків. Ця складова потребує змін у законодавстві задля встановлення гендерної рівності і покращення системи трудових перевірок. Вільне переміщення працівників також оцінене ЄС на початковому рівні, що потребує створення умов для можливості наймання працівників з країн ЄС [8].

Також йдеться про доцільність скасування акцизу на автомобілі, 2%-вої пільги єдиного податку, зменшення корпоративного податку і податку на працю, введення податку на виведений капітал і податок на землю та нерухомість. Особливо важливим вважається мінімізація зловживання корупційними і політичними схемами. Отже, за рахунок ефективного проведення перевірок, зниження тіньової зайнятості, досягнення рівності у правах жінок та чоловіків, протидіяння ухиленню від сплати податків, є можливим здійснити оптимізацію податків, використовуючи менш еластичні бази оподаткування. Але, з огляду на показники середнього доходу, купівельну спроможність населення, соціальні й економічні умови, низьку інституційну спроможність перевіряючих органів, дістаємо висновок про необхідність поступової імплементації законодавства ЄС до Податкового кодексу. Адже вітчизняні податки мають відповідати принципам помірності, простоти, обов'язковості.

Список використаних джерел

1. Веланов С. Актуальні проблеми податкової системи України. URL: <https://dc.org.ua/news/tax-system> (дата звернення 11.04.2023 р.).
2. Експертна дискусія «Якими повинні бути податки в Україні?». URL: <https://case-ukraine.com.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
3. Лисновська К. Гетманцев розповів, що чекає на систему оподаткування у 2023-му. URL: <https://economics.novyny.live> (дата звернення 09.04.2023 р.).
4. Нові податки: за що та скільки потрібно платити у 2023-му. URL: <https://www.buh24.com.ua> (дата звернення 14.04.2023 р.).
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України: закон України від 13 грудня 2022 року № 2836-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
7. Слаблюк Н.С. Податкова система України: сучасний стан та напрямки вдосконалення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 87-89.
8. Українців чекають нові податки за зразком ЄС. URL: <https://vartal.com.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.).
9. Akymenko O., Petrovska A., Zholobetska M., Skrytskyi D. Digital development of the economy and its role in improving the competitiveness of Ukraine. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. Vol. 29. No. 8s. Pp. 2290-2296.

Костюченко І. А., здобувачка вищої освіти гр. МОА-221
Науковий керівник: **Гнедіна К. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БЕНЧМАРКІНГУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

На сьогодні конкуренція у світі набуває глобального характеру, головною метою багатьох компаній стає досягнення світових стандартів. Трансформаційні процеси висувають досить високі вимоги до системи управління підприємством: висока гнучкість, адаптація до змін ринкової ситуації, ефективне управління ризиками тощо. Застосування бенчмаркінгу в системі стратегічного управлінського обліку є одним з ефективних інструментів для з'ясування сильних та слабких сторін підприємства, виявлення його можливостей, визначення перспектив подальшого розвитку, ідентифікації загроз тощо. Крім того, цей інструмент сприяє виявленню, збереженню, формуванню додаткових конкурентних переваг підприємства, що посилює його позиції на ринку.

Суть бенчмаркінгу полягає у визначенні внутрішніх можливостей для вдосконалення підприємства. Тобто, для того, щоб запровадити позитивні зміни на підприємстві, які у подальшому призведуть до значних покращень, необхідно вивчати компанії з високою продуктивністю, аналізувати, завдяки чому досягається така продуктивність і порівнювати ці процеси з тим, як працює бізнес [1]. Цілі та підходи до застосування бенчмаркінгу змінювалися з часом, але він продовжує залишатися цінним інструментом для досягнення та підтримки найвищої продуктивності. Бенчмаркінг часто використовується у стратегічному управлінні, бізнес-плануванні, а також при розробці планів та програм управління результативністю діяльності підприємства.

Крім того, що бенчмаркінг допомагає компаніям не тільки стати більш ефективними та прибутковими, він має й інші переваги, зокрема [2]:

- покращення розуміння співробітниками структури витрат та внутрішніх процесів;
- заохочення командоутворення та співпраці в інтересах підвищення конкурентоспроможності;
- ознайомлення з ключовими показниками ефективності та можливостями для вдосконалення у масштабах усієї компанії.

Процес бенчмаркінгу складається з таких ключових етапів [3, с. 131]:

- аналіз діяльності організації та визначення об'єкта бенчмаркінгу, яким може бути підприємство в цілому, окремі підрозділи, процеси, продукція, товари;
- вибір партнерів з бенчмаркінгу, тобто кращих суб'єктів господарювання, досвід яких буде предметом дослідження;
- збір інформації, який передбачає вивчення якісних та кількісних характеристик діяльності партнерів, які пояснюють їх переваги;
- аналіз отриманої інформації, визначення можливостей покращення діяльності компанії, розробка відповідних рекомендацій.

Бенчмаркінг може включати вивчення основних стандартів успіху компанії, а також багатьох інших сфер бізнесу. Деякі типи порівняльного аналізу включають [2]:

- *внутрішній бенчмаркінг*: порівнює один внутрішній процес з іншим внутрішнім процесом, що допомагає забезпечити ефективність відділу та узгодженість стандартів у всіх сферах;
- *зовнішній бенчмаркінг*: порівнює внутрішній процес із внутрішнім процесом іншої компанії, що допомагає побачити слабкі сторони в порівнянні з конкурентами або у відповідній галузі загалом;
- *порівняльний аналіз ефективності*: порівнює результати внутрішніх ініціатив із покращення з ключовими показниками ефективності в довгостроковій перспективі, що враховується в управлінні продуктивністю та допомагає відстежувати успіх або невдачу вдосконалення бізнесу з часом;

- *стратегічний бенчмаркінг*: порівнює стратегії компанії зі стратегіями успішних компаній, що допомагає визначити стратегічні цілі та кроки для кращих результатів;
- *конкурентний бенчмаркінг*: порівнює показники підприємства безпосередньо з показниками конкурентів, що допомагає виявити фактори успіху на певному ринку.

Прикладами інструментів та методів стратегічного бенчмаркінгу є [4]:

1. SWOT - аналіз – метод для порівняльного аналізу бізнес-стратегії, який дозволяє визначити сильні та слабкі сторони, ідентифікувати можливості та загрози;
2. Дослідження конкурентів – метод стратегічного бенчмаркінгу, який полягає в тому, щоб дізнатися всю інформацію про конкурентів шляхом конкурентного аналізу;
3. Картографування ринку – метод, який надає вичерпну інформацію щодо конкурентного середовища, включаючи сегменти клієнтів, порівняння продуктів та прогнозування ситуації на ринку;
4. Визначення тенденцій розвитку ринку, що полягає в дослідженні ринку та того, як компанія слідує світовим трендам.

Використання бенчмаркінгу в системі стратегічного управлінського обліку дозволяє [5]:

- аналізувати сильні і слабкі сторони підприємства;
- досліджувати підприємства, які є галузевими лідерами, визначати стратегічні орієнтири та прогалини в управлінні, які не дозволяють компанії зайняти провідні позиції на ринку;
- сформувані нові ідеї як у виробничій сфері підприємства, так і в сфері збуту;
- застосовувати поточне планування (бюджетування) на основі переваг конкурентів та власних недоліків.

Отже, бенчмаркінг – це безперервний процес, що надає інформацію, яку компанія може використовувати для покращення практично будь-якої сфери корпоративної діяльності. Бенчмаркінг сприяє формуванню іншого стилю роботи, нової стимулюючої та конкурентоспроможної внутрішньої культури бізнесу та відіграє важливу роль у підвищенні ефективності системи стратегічного управлінського обліку. Технології бенчмаркінгу дозволяють підприємству комплексно оцінювати результати функціонування, досліджувати діяльність конкурентів та партнерів, визначати напрями вдосконалення бізнес-процесів та управління загалом.

Список використаних джерел

1. What Is Benchmarking? Definition and Guide. URL: <https://www.shopify.com/blog/what-is-benchmarking> (дата звернення: 19.04.2023 р.)
2. Strategic Benchmarking for Business. URL: <https://www.scottmadden.com/topic/benchmarking/> (дата звернення: 19.04.2023 р.)
3. Гришкевич П. М. Обґрунтування застосування бенчмаркінгу як інструменту удосконалення обліку суб'єктами підприємницької діяльності. *Студентський вісник НУВГП*. 2015. № 2. С. 130-133.
4. Benchmarking Strategy: The Secret to Success. URL: <https://www.similarweb.com/blog/research/business-benchmarking/benchmarking-strategy/> (дата звернення: 19.04.2023 р.)
5. Панченко Г.С. Удосконалення механізму застосування бенчмаркінгу у системі управлінського обліку. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 19.04.2023 р.)

Царенко К. В., здобувачка вищої освіти гр. ЗМОА-221

Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПІДГОТОВКА ТА ФОРМУВАННЯ ЗВІТУ 1-НС У ПРОГРАМІ ДЕБЕТ ПЛЮС ДО НСЗУ

Відповідно до договору суб'єкти господарювання, що уклали договір з Національною службою здоров'я України про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, зобов'язані надавати щокварталу, до останнього дня наступного місяця в електронній формі звіт про доходи та витрати (1-НС) надавача за формою, наданою НСЗУ.

Правові підстави для складання звіту про доходи та витрати визначені пунктом 28 Типової форми договору про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 № 410.

КНП «СП» ЧМР подає звіт 1-НС до НСЗУ засобами телекомунікаційного зв'язку за допомогою програми «Дебет Плюс V12».

Для цього у Підсистемі «Зведення бухгалтерського балансу» здійснюється налаштування системи → Налаштування → Параметри системи на вкладці «НСЗУ» заповнить поля (рис. 1).

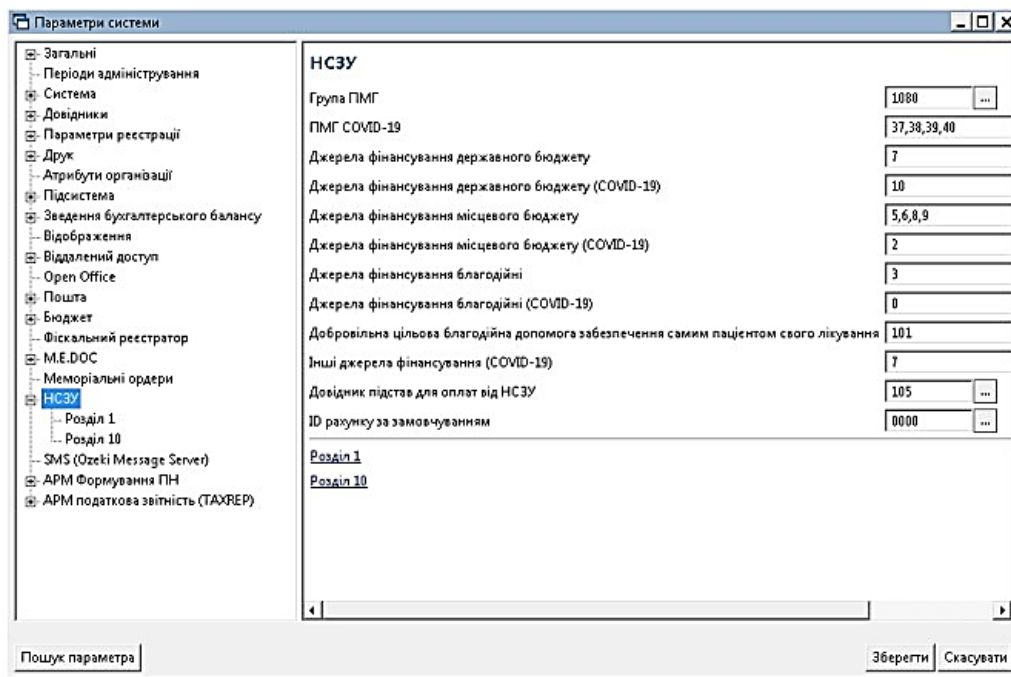

Рис. 1. Приклад налаштування параметрів системи

Після налаштування системи формується звіт про доходи та витрати 1-НС: Звіти → Звіт про доходи та витрати №1-НС (квартальна) → Розрахунок (рис. 2).

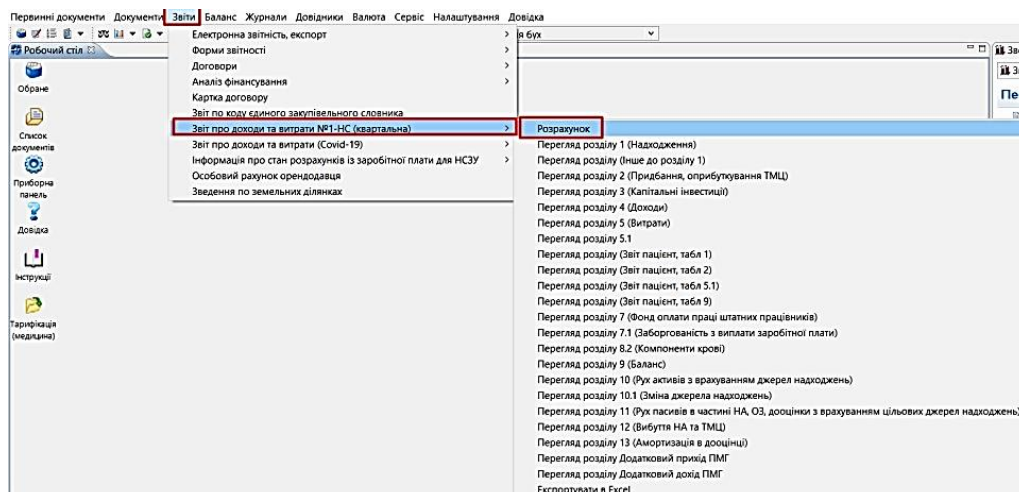

Рис. 2. Формування звіту

Після розрахунку даних на кожний розділ створюється відповідна вкладка меню (рис. 3).

№ зп	Найменування показника	Всього витрати		Виробничі (902) витрати		Витрати на виконання		Адміністративні(92) витрати		Цільові витрати (випрат)		Витрати за рахунок бюджету	
		Відповідний	Звітний пер.	Відповідний	Звітний пер.	Відповідний	Звітний пер.	Відповідний	Звітний пер.	Відповідний	Звітний пер.	Відповідний	Звітний пер.
1	Витрати (без амортизації)	2 652 989,11	3 364 594,70	2 652 989,33				647 406,91				64 284,26	
1.1	Операційні витрати (без амортизації)	2 652 989,11	3 364 594,70	2 652 989,33				647 406,91				64 284,26	
1.1.1	Заробітна плата	2 629 772,18	3 145 545,66	2 503 144,65				642 401,21					
1.1.2	Нарахування на оплату праці												
1.1.3	Соціальне забезпечення	27 216,93	30 931,00	30 931,00									
1.1.4	Матеріальні витрати												
1.1.4.1	Медикаменти та перев'язувальні...												
1.1.4.1.1	Лікарські засоби												
1.1.4.1.2	Дезинфекційні засоби												

Рис. 3. Приклад сформованих вкладок звіту

Після успішної валідації звіту накладається КЕП, який здійснюється у кілька етапів:

- зайти на офіційну веб-сторінку центрального засвідчувального органу за посиланням <https://czo.gov.ua/sign>;
- вибрати тип носія особистого ключа;
- вибрати поле «Кваліфікований надавач електронних Довірчих послуг»;
- підтягнути ключ та ввести пароль до особистого ключа;
- натиснути «Зчитати»;
- обрати поле «Дані та підпис в одному файлі», після чого підтягнути файл для підпису, натиснути «Підписати» та «Зберегти»;
- після появи позначки «Підпис накладено успішно, цілісність даних підтверджено» натиснути «Зберегти».

Назву файлу залишається та, яка отримана від НСЗУ. Надсилається до НСЗУ один файл із розширенням p7s, яке створюється автоматично після накладення КЕП.

Отже, використання програмного комплексу «Дебет Плюс» значною мірою полегшує процес подачі звітності до НСЗУ за рахунок: постійного оновлення форм звіту, автоматичної перевірки на помилки та зручності накладання КЕП.

Білоус А. В., здобувачка вищої освіти гр. ОА-221

Науковий керівник – **Акименко О. Ю.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

САМОМОТИВУВАННЯ ТА САМОКОНТРОЛЬ БУХГАЛТЕРА ТА ПОДАТКІВЦЯ

Влучно в розумінні часу та розвитку висловився Роберт Кіосакі, відомий американський підприємець, письменник та успішна людина: «Ваш мозок може абсолютно все. Потрібно лише переконати себе в цьому. Руки не усвідомлюють, що вони не вміють відтискатись, ноги не усвідомлюють, що вони невитривалі - це знає мозок. Якщо ви переконаєте себе, що ви можете все, ви дійсно все зможете» [1].

Самомотивацію (з англ. self motivation) доречно розглядати в якості: (1) вміння тривалий час обходитися без зовнішніх стимулів і контролю в різних ситуаціях, долати негаразди самому; (2) здатності в будь-яких важких ситуаціях та умовах обходитися без зовнішньої підтримки і заохочення; (3) процесу виховання впевненості в собі; (4) явища породженого ієрархією потреб людини [1]. Самомотивацією найчастіше володіють особи, яких спонукає до роботи прагнення максимально розкрити свій талант та можливості. Саме тому, самомотивацію доречно вважати життєвою позицією, а не управлінською характеристикою. У бізнесі ця якість більшою мірою притаманна бухгалтерам та податківцям вищої та середньої ланок управління, а також спеціалістам з високим професійним рівнем. Але, це не означає, що вони потрібні тільки їм. Цей вагомий soft skills, який набувається протягом життя, необхідний бухгалтеру для підняття морального духу на роботі, адже під час постійного потоку роботи дуже легко занепасти та загубити себе. Здатність до самомотивації – цінна характеристика працівника, яка демонструє вподобання людини в роботі, вказуючи на вторинність грошей та інших матеріальних бонусів. Однак потрібно пам'ятати, що навіть заняття улюбленою справою потребує самодисципліни. Отже, звернемося до деяких прийомів самомотивації працівника.

Перший прийом, на якому базується мотивація, це визначення причини роботи взагалі. Ніщо так не демотивує людину, як безглузда постійно монотонна діяльність. Неможливо робити щось із задоволенням, якщо не знаєш з якою метою це робиш. Перш ніж взятися за роботу, відверто зізнайтесь собі: «А навіщо мені це потрібно?» Мета може бути конкретно - за цю роботу варто отримати певну суму грошей чи подарунок, або більш абстрактною - ця робота допоможе у поліпшенні своїх навичок. Якщо мету визначити неможливо, ймовірно ви насправді займаєтесь не тим, чим потрібно.

Змагання вважається другою складовою самомотивації, але змагання не з іншими, а з самим собою. Конкуренція з колегами часто вибиває нас з колії і підриває колективний дух, особливо, якщо порівняння явно не на нашу користь. У такому випадку самооцінка понижується, мозок починає сумніватись у своїх діях і їх правильності, а статус людини на роботі понижується. До того ж кожна людина має свої сильні і слабкі сторони, люди всі абсолютно різні. Усупереч цьому, порівняння себе справжнього із собою минулим – відмінна самомотивація. Доречно нотувати свої цілі, плани дій, досягнення, помічати особистий прогрес, порівнювати, що виходило краще, ніж раніше і не зупинятися на досягнутому, робити висновки з минулих помилок та відпускати негативні емоції – вони заважають теперішній продуктивності. Негативні події доцільно проаналізувати, виявити свої помилки та спокійно відпустити. Варто пам'ятати - минуле ми аналізуємо, теперішнім - живемо, а майбутнє - плануємо.

Третя сходинка на шляху до успішної самомотивації – винагорода. Якщо винагорода, передбачена за виконання роботи, не надихає, необхідно придумати її собі особисто (чим ви нагородите себе за успішне досягнення мети). Не плануйте собі досягнення мети з використанням слова «якщо», краще замінити його на «коли». Головне, щоб винагорода щиро мотивувала до кращих та прогресивних дій.

Самоконтроль існує в кожного з нас, але є різний рівень контрольованості і в різних сферах нашого життя. Проведений аналіз дозволяє розглядати самоконтроль, як: (1) усвідомлення й оцінку суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів; (2) вміння підкорювати емоції власним розумом; (3) здатність контролювати свої дії в процесі виконання будь-якої діяльності, у тому числі навчальної; (4) процес, в ході якого людина вчиться керувати своєю поведінкою, володіти собою; (5) контроль над самим собою, спостереження, контролювання власної праці, поведінки [2]. Ця якість не є вродженою. Можна назвати це більш психологічним прийомом – самонавіюванням, особливим способом мислення, за допомогою якого людина може змінити те, що йде не за його задумом та планами. Поява і розвиток самоконтролю визначається вимогами суспільства до поведінки людини. Формування довільної саморегуляції припускає можливість людини усвідомлювати і контролювати ситуацію або процес, для надання їм ознаки привабливості.

Серед різних технік самоконтролю можна виокремити дві:

✓ фотографія робочого дня, яка полягає в необхідності записів встановлених днів та послідовно виконаних операцій; підсумок результатів - кілька десятків таких фотографій надають можливість здійснити оцінку та виробити самоаналіз у працівника;

✓ техніка моментного спостереження, яка полягає в необхідності виконання записів послідовно проведених операцій в короткі часові терміни; підсумок результатів таких спостережень дозволяє здійснити оцінку та отримати відповідні висновки щодо вдосконалення навичок. Самоконтроль є діяльністю, яка дозволяє пізнати самого себе та вибудувати кращу версію себе.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що люди не народжуються з самомотивацією та самоконтролем, це легко здобувається, але при правильному розподілі можливостей, бажань і мети своєї роботи. Бухгалтер мотивуючи себе, усвідомлює, що удосконалення – це зміни, бути досконалим – означає прагнути змін постійно.

Список використаних джерел

1. Успішний бізнес з Робертом Кійосакі та три його упущення в рекомендаціях з успіху. URL: <https://ukrainianpeople.us> (дата звернення 10.04.2023 р).
2. Самомотивація та самоконтроль менеджера. URL: <https://msn.khmnmu.edu.ua> (дата звернення 10.04.2023 р).

Пристрельська О. О., здобувачка вищої освіти гр. ОА-191
Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ОФОРМЛЕННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПЕРЕДАЧІ АКТИВІВ ЗСУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В «BAS БУХГАЛТЕРІЇ»

З початком військових дій на території України суб'єкти господарювання зіштовхнулися з новими викликами та завданнями. Більшість підприємств намагаються допомогти ЗСУ та територіальній обороні всіма можливими заходами: коштами, товарами, матеріалами, медикаментами. Всі ці операції мають знайти відображення у бухгалтерському обліку. Оскільки чимала частина компаній використовує автоматизовані системи обліку, то доцільним буде розглянути оформлення безоплатної передачі активів підприємства на прикладі «BAS Бухгалтерії».

Особливості автоматизації бухгалтерського обліку відображено в працях таких вчених, як Шевчук О. В., Бойчук А. А., Панчук І. П., Мошковська О. А., Букало Н. А., Пашніна А. О., Шинкаренко О. М. та інших.

Суб'єкт господарювання, який допомагає грошовими коштами, для підтвердження витрат повинен мати платіжне доручення з відповідним платіжним призначенням та Наказ по підприємству. Якщо ж допомога надавалася у вигляді матеріальних активів, то підприємству слід скласти первинним документ – акт приймання-передачі з військовою частиною.

В «BAS Бухгалтерії» безоплатну передачу активів рекомендується відображати такими документами, як вимога-накладна (для безоплатної передачі запасів) та списання ОЗ (для безоплатної передачі основних засобів) [1].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» безоплатна передача активів не вважається операцією з постачання для цілей оподаткування ПДВ [2]. Тому виписка податкових накладних за Податковим кодексом України не передбачена.

Пункт 32.1 Закону України № 2120-IX говорить, що товари, які придбані в оподатковуваних податком на додану вартість операціях та передані в державну чи комунальну власність, у тому числі на користь добровільних формувань територіальних громад, а також надані на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони України в період дії воєнного, надзвичайного стану, не вважаються операціями в неоподатковуваних податком на додану вартість [2]. Тобто у документі вимога-накладна у випадку передачі запасів, придбаних для використання в оподаткованих операціях, зазначається податкове призначення – оподатковується ПДВ.

Для передачі запасів без зміни податкового призначення у «BAS Бухгалтерії» необхідно здійснити такий алгоритм: *розділ Склад* → *підрозділ Склад* → *Вимоги-накладні* → *Створити*. Під час створення вимоги-накладної слід зазначити дату проведення господарської операції, склад та відповідну номенклатуру. Для вибору номенклатури слід натиснути *Підбір* та обрати необхідний вид. У вкладці *Рахунок витрат* потрібно обрати рахунок витрат – 949 «Інші витрати операційної діяльності» та статтю витрат – *інші*. Далі натискаємо *Записати* і *Провести*. Документ сформовано. Запаси списалися за податковим призначенням – оподатковується ПДВ.

Для передачі основних засобів без зміни податкового призначення бухгалтер у «BAS Бухгалтерії» здійснює такий алгоритм: *розділ ОЗ і НМА* → *підрозділ Вибуття основних засобів* → *Списання ОЗ* → *Створити*. Списуючи основний засіб, бухгалтеру слід вказати подію, що відбувається з ОЗ – *безкоштовна передача ЗСУ* та причину списання – *передача ЗСУ*. Наступним кроком необхідно додати номенклатуру ОЗ та натиснути *Заповнити (для списку ОЗ)*. У вкладці *Рахунок витрат* потрібно обрати рахунок витрат – 976 «Списання

необоротних активів» та статтю витрат – списання ОЗ. Потім натискаємо *Записати* та *Провести*. І в результаті ми отримуємо списання ОЗ за податковим призначенням – оподатковується ПДВ.

В той же час пункт 69.5 Закону України № 2120-IX стверджує, що операції з добровільної передачі або відчуження, або вилучення товарів, у тому числі підакцизних, надання послуг на користь Збройних Сил України та добровольчих формувань територіальних громад без попереднього або наступного відшкодування їх вартості, не вважаються операціями з реалізації для цілей оподаткування [2]. Тобто доцільно було б змінити податкове призначення запасів та основних засобів, що передаються для контролю нарахування ПДВ.

Для того щоб змінити податкове призначення запасів у «BAS Бухгалтерії» слід провести такий алгоритм: *розділ Операції* → *підрозділ ПДВ* → *Зміна податкового призначення запасів* → *Створити*. Далі натискаємо на *Підбір* (додаємо номенклатуру) та *Заповнити за партіями*. Наступним кроком слід вказати нове податкове призначення запасів – *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*. У методі коригування вказуємо *не коригувати*. На вкладці *Рахунок витрат* потрібно обрати рахунок витрат – 949 «Інші витрати операційної діяльності» та статтю витрат – *інші*. Потім натиснути *Записати* та *Провести*. Далі створюємо *вимогу-накладну* (алгоритм створення однаковий, як і при передачі запасів без зміни податкового призначення), тільки замінюємо податкове призначення на *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*. Відбулося списання запасів за документом вимоги-накладної. Документом зміни податкового призначення вартість запасів була перенесена на податкове призначення – *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*.

При зміні податкового призначення основного засобу у «BAS Бухгалтерії» необхідно дотримуватися наступного алгоритму: *розділ Операції* → *підрозділ ПДВ* → *Зміна податкового призначення ОЗ* → *Створити*. Далі вказуємо подію, що відбувається з ОЗ – *безкоштовна передача ЗСУ*. Потім додаємо номенклатуру ОЗ та натискаємо на *Заповнити (для списку ОЗ)*. Вказуємо нове податкове призначення – *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*. Змінюємо метод коригування на *не коригувати*. На вкладці *Рахунок витрат* вказуємо рахунок витрат – 949 «Інші витрати операційної діяльності» та спосіб відображення витрат по перерахунку амортизації – *адміністрація*. Натискаємо на *Записати* і *Провести*. Далі створюємо *документ списання ОЗ* (алгоритм створення однаковий, як і при передачі ОЗ без зміни податкового призначення). Відбулося списання зносу та остаточної вартість активу. Документом зміни податкового призначення, первісна вартість та нарахована амортизація, були перенесені на податкове призначення – *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*.

Отже, безоплатно передані активи на потреби ЗСУ та територіальної оборони у «BAS Бухгалтерії» будуть супроводжуватися документами списання ОЗ та вимогами-накладними. Для зміни податкового призначення слід використовувати підрозділ ПДВ розділу Операції. Документом зміни податкового призначення вартість активів переноситься на інше податкове призначення – *не оподатковується ПДВ, будь-яка господарська діяльність*. Для списання запасів використовують вимоги-накладні, а для основних засобів – списання ОЗ. Документ списання має бути проведений пізніше ніж документ зміни податкового призначення

Список використаних джерел

1. Оформлення безоплатної передачі активів. *YouTube: веб-сайт*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zEwDkawenhM>.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

Сенченко С. В., здобувач вищої освіти гр. МОА-221
Науковий керівник - **Гнедіна К. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

На сьогодні, згідно із заявою Мінфіну України, у зв'язку з воєнним станом в Україні та діями країни-агресора, близько 30 % підприємств припинили свою діяльність [1]. Усе це спричинило незворотні наслідки для економіки України. Першочерговим завданням стало підвищення конкурентоспроможності підприємств, адже наявність конкурентних переваг впливає на рівень прибутковості діяльності, а конкуренція є стимулом інноваційних процесів, фактором витіснення неефективного виробництва та неякісних послуг, забезпечення раціонального використання ресурсів тощо.

У той же час світове товариство висуває дедалі вищі вимоги до соціального аспекту діяльності підприємств/організацій, відповідно питання корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) стають все більш актуальними в Україні [2]. У таких умовах вітчизняним підприємствам необхідно реагувати на виклики зовнішнього середовища, зокрема щодо соціальних орієнтирів. Враховуючи інтелектуалізацію праці, зростання ролі людського капіталу, зростають вимоги до компаній, як до роботодавців, щодо поширення принципів прозорості, відкритості діяльності підприємств та організацій. Потенційні інвестори демонструють підвищений інтерес до інформації про соціальну відповідальність компаній, у тому числі в контексті їх конкурентоспроможності. Міжнародний досвід підтверджує взаємозв'язок, згідно з яким набуття нових конкурентних переваг компаніями, покращення якості життя суспільства, розвиток підприємств та економіки в цілому стають можливими лише за умов забезпечення соціальної відповідальності.

Дослідженню корпоративної соціальної відповідальності присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Дж. Макгуайер, Р. Штойер [3], Л. В. Козин [4], Н. С. Орлова [5], О. С. Поважний [5], А. О. Харламова [5], М. Фрідман [6], А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та інші. Питанням забезпечення конкурентоспроможності підприємств приділили увагу у своїх працях такі вчені, як: С. Г. Христич, Н. С. Косар, Л. Акімова, М. Корж, Н. М. Богацька, Е. Цибульська, І. Чуб, Дж. Робінзон, Р. Нельсон, С. Уінтер, Дж. Кейнс та інші. Єдиною є думка вчених щодо того, що КСВ виступає надійним захистом від соціальних ризиків та є однією з передумов набуття конкурентних переваг підприємством.

Слід зазначити, що корпоративна соціальна відповідальність є системою економічних, соціальних та екологічних дій, етичних норм і цінностей підприємств/організацій, які забезпечують суспільну корисність, при цьому реалізуючись на основі постійної взаємодії з зацікавленими сторонами [2]. Конкурентоспроможність підприємства є його здатністю займати стійку ринкову позицію завдяки ефективнішому, порівняно з конкурентами, використанню ресурсів.

Необхідність розвитку та посилення КСВ кожного суб'єкта економічної діяльності та інституту суспільства загалом обумовлена загостренням проблеми конкурентоспроможності, що своєю чергою спричиняє необхідність пошуку нових способів та підходів до набуття конкурентних переваг. Крім того, посилюється конкуренція за ресурси, першочергово – за людські.

У науковій літературі існує багато підходів до визначення сутності КСВ. Згідно з концепцією прихильників класичної школи: бізнес «найкраще слугує суспільству» і є соціально відповідальним перед ним лише тоді, коли спрямований на «отримання

максимальних прибутків, при цьому узгоджуючись з правовими та етичними рамками і нормами, які в ньому існують. Відповідно до цього підходу, який просував американський економіст М. Фрідман соціальна відповідальність прирівнюється до економічної відповідальності компаній за здійснення господарської діяльності, враховуючи норми чинного законодавства та підтримку високого рівня рентабельності [6].

Даний підхід до розуміння відповідальності бізнесу не включає питання навколишнього середовища, екологічної ситуації та підкреслює той факт, що для бізнесу соціальна відповідальність стає основою набуття економічних, у тому числі конкурентних переваг. Універсальна ж концепція КСВ, запропонована Міжнародною організацією зі стандартизації та відображена в ISO 26000, доповнює всі втрачені моменти попереднього та інших підходів, які необхідні широкому колу користувачів [5].

У сучасному світі споживачі стають все більш вимогливими. Ціна вже не виступає найголовнішою конкурентною перевагою на ринку. Покупці все частіше враховують цінності та місію, які транслиє компанія. Корпоративна соціальна відповідальність стає важливою складовою конкурентоспроможності. Саме тому доброчесність бізнесу перетворюється на чинник, який підвищує продажі. Ті, хто не готовий платити більше за доброчесність, звертають увагу лише на якість товарів/послуг. Проте 66 % українців готові платити більше за впевненість, що компанія веде бізнес морально та відповідально, при цьому третина з них вважають, що доброчесні компанії повинні отримувати переваги на законодавчому рівні [7]. Це демонструє, що споживачі дійсно цінують дотримання бізнесом норм етики, у тому числі врахування їх потреб щодо споживання безпечної та якісної продукції (послуг).

Отже, дотримання етичних принципів ведення бізнесу надає наступні переваги у підвищенні конкурентоспроможності компанії: формування позитивної репутації на ринку, зростання попиту на продукцію, залучення нових клієнтів та розширення ринку збуту, надійні партнерські відносини, що базуються на довірі та перспективи довгострокового співробітництва з партнерами, зростання інвестиційної привабливості бізнесу. При цьому доброчесна конкуренція є чинником формування сприятливого середовища для створення та впровадження інновацій. У той же час пасивна позиція компанії та ігнорування питань у сфері корпоративної соціальної відповідальності за умов сучасних викликів майже унеможливають набуття конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Хавунка Т. Українська економіка під час війни. Що далі? *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/15/685810/> (дата звернення: 02.04.2023).
2. Соціальна відповідальність: навч. посіб. / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. М. Колога. Київ : КНЕУ. 2015, 519 с.
3. Steurer R., Langer M., Konrad A., Martinuzzi A.. Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business - Society Relations. *Journal of Business Ethics*. 2005. Vol. 61, № 3. Pp. 263-281.
4. Козин Л. В. Корпоративна соціальна відповідальність як засіб формування конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. Економічні науки*. 2011. № 12. С. 394-401.
5. Поважний О. С., Орлова Н. С., Харламова А. О. Корпоративне управління: підручник. Київ : Кондор, 2013. 244 с.
6. Friedman M. The social responsibility of business is to increase its profits. *New York Times*. September 13. 1970. URL: <https://www.nytimes.com/1970/09/13/archives/a-friedman-doctrine-the-social-responsibility-of-business-is-to.html> (дата звернення: 05.04.2023).
7. Одна риса компанії, яка підвищить продажі: але про яку багато хто забуває: доброчесність. *Business Views*. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/dobrochesnist-biznesu-2208/> (дата звернення: 07.04.2023).

Комлаш М. В., здобувачка вищої освіти гр. ОА-221
Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ЕТИКИ ОБЛІКОВЦЯ

Професійна етика обліковця – це сукупність моральних норм, категорій та принципів, які визначають їх поведінку в практичній та повсякденній діяльності та формуються під впливом об'єктивних, змінних умов професійного середовища [1]. Поняття охоплює багато аспектів: моральні основи професії, особисту етику співробітників, їх особисту підготовку, зовнішні зв'язки (як міжнародні, так і в межах однієї країни) та взаємини в середні колективу.

Основні принципи етики обліковця проявляються у моральних нормах, тобто принципах і правилах сформованих у суспільстві для визначання прийнятної поведінки працівника певної сфери, у даному випадку обліковця.

Перший кодекс етики професійних бухгалтерів був прийнятий у США професійною організацією, відомої нині як Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів (АІСРА), 9 квітня 1917 року [2]. Після створення Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ) - глобальної професійної організації, було розпочато розробку загальних професійних стандартів, зокрема і кодексу. Його розробкою займалась Рада з міжнародних стандартів етики (РМСЕБ).

За своєю структурою кодекс поділяється на три частини: загальне застосування, бухгалтери-практики та бухгалтери в бізнесі. Таке розподілення необхідно для більш чіткого формування норм обліковця відповідно до його спеціалізації.

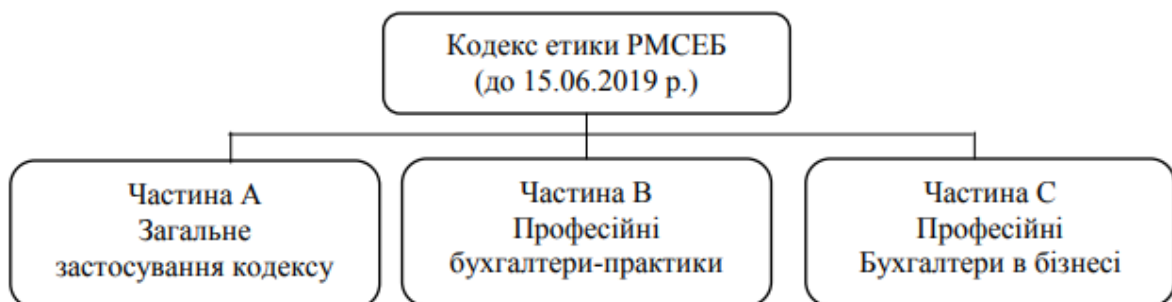

Рис. 1. Структура Кодексу РМСЕБ, чинного до 15.06.2019 р [2]

Ці стандарти застосовуються як основа для розробки або модифікацій бухгалтерських кодексів на підприємствах. Відповідальність за їх виконання покладається на головних бухгалтерів.

У вищезгаданих кодексах зазначаються три основні засади етичної поведінки професіональних обліковців: застосування професійного судження; залишатися уважним до нової інформації і змін у фактах та обставинах; застосування перевірки розсудливою та поінформованою третьою стороною [2].

Застосування професійного судження – засада основа якої полягає в використанні знання навичок та досвіду особи та оцінювання та прийняття до уваги зовнішніх факторів пов'язаних з професійною діяльністю виключно з позиції обліковця. Це означає прагнення до повного виключення впливу на рішення сторонніх факторів, таких як особисте ставлення, емоції та інформація не пов'язана із сутністю операції. Що, у свою чергу, має створювати виключно професіональний підхід у прийнятті рішень ті їх обґрунтуванні.

Важливість цієї засади полягає в науково-професійному підході для вирішення питань. Застосовуючи такий підхід обліковець уникатиме нераціональних рішень, які в перспективі здатні завдати значної шкоди компанії. Складнощі у формуванні такого

підходу надають наслідки планової економіки часів СРСР. Тоді бухгалтер був лише виконавцем наказів та розпоряджень [3]. За таких умов використання професійного судження було мінімальним, що й у наш час створює проблеми з формуванням цієї засади.

Залишатись уважним до нової інформації і змін у фактах та обставинах – засада, яка є продовженням минулої. Без уважності до об'єкта своєї праці неможливо зробити правильні висновки і тоді професійний підхід вже не відграватиме такої значущої ролі в отриманні достовірних результатів. Формування підвищеної уважності сприяє покращенню якості праці у будь якій сфері [4], проте у сфері обліку, де існує багато малих, але важливих деталей необхідність такої дії вища ніж в інших.

Важливість застосування перевірки розсудливою та поінформованою третьою стороною складається з двох чинників. Перший - уточнення на правильності висновків, адже якщо були застосовані однакові методи, то результат буде ідентичним. Другий – інша людина може побачити дрібні не точності, на які автор випадково не звернув уваги. Співпраця з колегами допомагає покращити результат, або впевнитися в його достовірності, що в результаті поліпшує якість роботи.

Отже, етичні принципи обліковців були сформовані впродовж 20 століття на основі вже існуючих неофіційних норм. Офіційно затверджені в спеціалізованому кодексі, що став основою для стандартів. Головні засади етики подані в ньому направлені на поліпшення якості праці і можуть бути сформовані шляхом підвищення відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Список використаних джерел

1. Ділова етика і культура спілкування майбутніх обліковців з реєстрації бухгалтерських даних. URL: <https://zvpu.zp.ua/dkjbgie>.
2. Професійна етика бухгалтера, аудитора та податківця. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20684/3/PEBAP_konspekt.pdf.
3. Професійне судження бухгалтера та його місце в організації обліку на сільськогосподарському підприємстві. URL: <https://magazine.faaaf.org.ua/profesyne-sudzhennya-buhgaltera-ta-yogo-misce-v-organizacii-obliku-na-silskogospodarskomu-pidpriemstvi.html>.
4. Уважність на роботі які її переваги? URL: <https://ua.sainte-anastasiie.org/articles/meditacin-y-mindfulness/mindfulness-en-el-trabajo-cules-son-sus-beneficios.html>.

Скриннік О. Я., здобувачка вищої освіти гр. ОА-191

Науковий керівник – **Перетятко Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Автоматизація бухгалтерського обліку значно спрощує виконання різноманітних операцій. Вона мінімізує ризик здійснення помилок в документах і дозволяє результативніше використовувати кадрові ресурси, шляхом перенаправлення їх на виконання інших завдань.

Роль автоматизації бухгалтерського обліку в ефективності та результативності діяльності підприємства досліджувалась такими вітчизняними науковцями, як Єганов О. Ю., Ажищев В. Ф., Баланенко О. Г., Корнієнко Ю.В, Кавтиш О. П., Плекан М. В., Гайдучок Т. С., Головчак Г. В.

Робота бухгалтера обов'язково пов'язана з виконанням рутинних операцій, таких як, формування проведення, розрахунків, заповнення первинної документації, підготовка звітних документів тощо. До того ж при великій кількості такої роботи потрібно залучити й багато працівників підприємства, відриваючи їх від вирішення важливіших завдань: розробки шляхів оптимізації діяльності компанії, шляхів скорочення витрат та інше [1].

Рис. 1. Вплив автоматизації обліку на процеси підприємства.

Джерело: розроблено автором.

Перехід бухгалтерського обліку до автоматизації дозволив [2]:

- швидко підлаштовуватись під нововведення у законодавчій базі;
- зробити звітність прозорою, докладною та безпомилковою;
- мінімізувати кількість помилок у роботі через людський фактор;
- спростити та пришвидшити взаємодію з контролюючими органами;
- швидко і ефективно обробляти великий обсяг даних;
- зменшити кількість махінацій на підприємствах;
- побудувати ефективну систему обліку або відновити його після виявлення серйозних помилок або втрати документів;
- прискорити процес заповнення реквізитів у документах.

Для автоматизації бухгалтерського обліку в Україні можна використовувати такі програми: ISpro; BAS-бухгалтерія; Fin-Expert; MASTER; SELF ERP, Dilovod та інші. Використання прикладних бухгалтерських програм впливає на організацію фінансового та управлінського обліку, аудиту, покращує внутрішньогосподарський контроль на підприємстві.

Переваги використання автоматизованих програм підприємством [3]:

- оптимізація використання фінансових, інформаційних, трудових, часових та матеріальних ресурсів;
- ширина охоплення інформації, регулювання руху каналів трансляції, представлення, зберігання, передачі;
- можливості одночасного використання кількома підрозділами чи службовими особами;
- використання переваг стандартизації;
- ширші можливості багаторазового використання;
- можливості диференційованого та швидкого пошуку інформації;
- оперативність та швидкість руху інформації;
- можливості одночасного використання інформації за різні часові інтервали;
- об'єктивність, швидкість, надійність, аналітичного обліку;
- ширші можливості до прогнозування різних сценаріїв розвитку подій та їх інтерпретації.

Отже, автоматизація бухгалтерського обліку дозволяє перенаправити персонал на важливіші процеси, мінімально знизити допущення помилок, зменшити час виконання завдання, покращити та оптимізувати облік на підприємстві. Підприємства, які впроваджують та вдосконалюють автоматизацію бухгалтерського обліку стають більш конкурентоспроможними на ринку праці та продуктивність праці збільшується в кілька разів. Але в той же час, слід пам'ятати, що автоматизація вимагає уважного підходу, адже навіть комп'ютер іноді може помилятися.

Список використаних джерел

1. Автоматизація бухгалтерського обліку: переваги, критерії вибору ПО, особливості впровадження. *Netsoft*. Веб-сайт. URL: <https://www.netsoft.com.ua/articles-soft/bas-news/avtomatizacija-bukhgaltjerskogo-uchjeta-prjeimushhjestva-kritjerii-vybora-po-osobjennosti-vnjedrjenijaU.html>.
 2. Автоматизація бухгалтерського обліку. *Fort.2B2*. Веб-сайт. URL: <https://www.1c.kiev.ua/ua/useful/avtomatizatsiya-bukhgalterskogo-obliku-perevagi-programi-dlya-avtomatizatsii-bukhgalterii>.
 3. Єганов О. Ю., Ажищев В. Ф. Інформаційні системи і технології обліку : монографія. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., 2020. 131 с. URL: <https://monographs.rsglobal.pl/index.php/rsgl/catalog/download/13/13/41-1?inline=1>.
-

Глоба А. О., здобувачка вищої освіти гр. ФАМ-201,
Грибовський М. І., здобувач ступеню доктора філософії
Науковий керівник – **Акименко О. Ю.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНТЕКСТ ВІДНОВЛЕННЯ

Підтримка малого бізнесу в умовах війни є важливою та необхідною, оскільки цей сектор економіки є основою зайнятості та забезпеченням розвитку країни. Однак умови війни можуть стати справжнім викликом для малого бізнесу, оскільки зниження попиту на товари та послуги, зміни в економічному середовищі та нестабільність політичної ситуації позначаються на рівні доходів та прибутку.

Очевидно, що мікро- та малому бізнесу зараз складніше, ніж великим компаніям, адже їхній запас міцності значно менший. Тим паче, що оцінка підприємцями власної фінансової стійкості в умовах війни закономірно погіршується. Але, навіть в таких умовах представники великого і малого бізнесу намагаються максимально підтримувати своїх робітників та допомагати країні [1]. Держава в цих складних умовах намагається створити сприятливі умови для зростання активності бізнесу. Це і запровадження для ФОПів можливості сплачувати єдиний податок у розмірі 2 відсотків з обороту, і запуск безвідсоткових кредитів у рамках урядової програми «5-7-9». Ще одним кроком уряду є започаткування Кабміном амбітної програми «єРобота», у рамках якої будуть надаватися гранти на розвиток бізнесу або на відкриття власної справи [2]. Незважаючи на складну ситуацію, вітчизняний бізнес здійснює спроби адаптуватися до війни, і це відбувається навіть швидше, ніж в період пандемії COVID-19. Кількість нових бізнесів, які зареєструвалися за останні кілька місяців, на 30% більша, ніж на початку пандемії [3].

Отже, для підтримки бізнесу в Україні під час війни уряд запустив кілька програм, у т. ч.: податкові пільги; скасування податкових перевірок для бізнесу тощо. Розглянемо деякі запроваджені заходи, які доречно розглядати як важливий елемент ефективної підтримки та відбудови бізнесу в Україні (наприклад, застосування еДекларації, консультації під час війни).

Раніше, щоб розпочати чи продовжити власну справу, необхідно було отримувати велику кількість дозволів чи ліцензій. Під час воєнного стану ситуація ускладнилася з урахуванням наявності черг, які ніхто не скасовував та повітряних тривог, на систематичність яких ми не впливаємо. Для спрощення цих формальностей запустили еДекларацію - документ, який діє замість великої кількості дозвільних документів, необхідних для роботи підприємців. Наприклад, щоб відкрити аптеку, необхідно обійти десяток кабінетів, зареєструвати протипожежну декларацію, чекати відповідну кількість днів на ліцензію, що дає право на роздрібну торгівлю ліками. З еДекларацією це зробити набагато простіше – за декілька кліків, адже вона не потребує розгляду чиновниками, і одразу надає право на здійснення діяльності [3].

Економічні наслідки, які несе із собою війна, неочікувані як для малого, так і для великого бізнесу. Тому одним із пріоритетних завдань держави є надання можливої підтримки представникам бізнесу - від фінансів до консультацій. Саме з цією метою на

порталі «Дія. Бізнес» відкрито сторінку «Підтримка бізнесу в умовах війни», де зібрані державні й донорські програми та приватні ініціативи підтримки підприємців. Вони допоможуть у збереженні бізнесу, робочих місць та підтримці економіки України. Наведена інформація дозволить дізнатися про: (1) кроки отримання підприємцями грошей за працевлаштування ВПО; (2) наслідки релокації підприємств та сутність її здійснення за допомогою держави; (3) отримання кредиту на період воєнного стану за програмою «5-7-9%»; (4) процедуру перезапуску власної справи тощо [3].

Ще одним важливим кроком є отримання грантів на підтримку мікро- та малого бізнесу з урахування того факту, що саме мікро- та малі підприємства становлять фундамент економіки країни. Під час війни вони стають найуразливішими, на відміну від великих мережевих компаній [3].

В умовах війни отримання допомоги має бути максимально швидким та простим. Тому, крім центрів «Дія. Бізнес» (офлайн), запустили інноваційний формат гарячої лінії. Незважаючи на місцезнаходження, громадянин завжди має можливість отримати допомогу із пошуком роботи, відкриттям власної справи чи перевезенням власного бізнесу за кордон. Після консультації надається індивідуальна дорожня карта зі списком корисних матеріалів, інформацією про контакт-центри тощо. Поки проєкт працює як пілотний, українців консулюватимуть фахівці центрів «Дія.Бізнес» щодо проживання та роботи у Польщі, Болгарії, Чехії, Словаччині, Словенії, Литві та Німеччині. Запити щодо інших країн ЄС будуть готуватись індивідуально. Консультації можуть також отримати і внутрішньо переміщені особи в Україні [3].

Вихід на міжнародний ринок та пошук партнерів за кордоном – наразі нове актуальне завдання для багатьох вітчизняних компаній, в підтримку яких Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив окремий розділ «Експорт в умовах війни» на платформі «Дія.Бізнес». Наведена інформація є важливою та актуальною для підприємств, готових експортувати свою продукцію за кордон, а також подати заявку на включення компанії до Каталогу українських експортерів (онлайн-сервіс для іноземних імпортерів щодо пошуку партнерів в Україні) [3].

Серед інших змін для бізнесу у воєнний час доречно назвати такі:

✓ можливість для великого бізнесу запроваджувати спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку; для цього ліміт річного обігу підприємства (компанії) не повинен перевищувати 10 млрд грн, а обмеження щодо кількості працівників відсутнє [4];

✓ питання щодо сплати єдиного податку ФОП-и I та II групи приймається самостійно (добровільний характер); якщо впродовж воєнного часу вони не отримуватимуть доходу, вони також можуть не сплачувати ЄСВ;

✓ ФОП-м II-III груп дозволяється не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників; такі суми будуть сплачені за рахунок коштів держбюджету;

✓ в період з 24.02.2022 р. - до кінця 2022 р. власники бізнесу були звільнені від сплати податку за землю, за умови розташування підприємств на територіях, де відбувалися бойові дії [4].

Таким чином, можливими заходами для підтримки малого бізнесу в умовах війни є:

➤ фінансова підтримка – надання Урядом фінансової допомоги для підтримки малого бізнесу шляхом надання кредитів (за пільговими умовами), субсидій та грантів;

➤ спрощення бюрократичних процедур – спрощення процедури реєстрації бізнесу та отримання дозволів, зменшення податкового тягар, спрощення звітності для полегшення роботи підприємців та забезпечення швидкого заснування та розвитку бізнесу;

➤ підтримка місцевих виробників - Уряд може надавати переваги місцевим виробникам шляхом зменшення митних тарифів та інших обмежень на імпорту товарів, які можуть конкурувати з вітчизняними виробниками; це допоможе зберегти робочі місця та підтримати місцеву економіку;

➤ розвиток інфраструктури - Уряд може інвестувати в розвиток інфраструктури, зокрема, у підтримку транспорту та логістики, що забезпечить більш ефективний та швидкий доступ до ринків та зменшить витрати на доставку та логістику;

➤ надання консультацій та підтримки - Уряд може надавати консультаційну підтримку для малого бізнесу, зокрема, у сферах фінансів, маркетингу та управління бізнесом, що допоможе підприємцям адаптуватися до змін в економічному середовищі та забезпечити більш успішне функціонування бізнесу;

➤ створення партнерських зв'язків - Уряд може сприяти створенню партнерських зв'язків між малим бізнесом та великими компаніями, що дозволить малим підприємствам отримати доступ до нових ринків та збільшити обсяги виробництва;

➤ підтримка експорту - Уряд може підтримувати експорт малого бізнесу, зокрема, шляхом надання пільг та допомоги у відкритті нових ринків, що дозволить малим підприємствам збільшити свої доходи та забезпечити стабільність розвитку в умовах війни;

➤ розвиток цифрових технологій - Уряд може сприяти розвитку цифрових технологій, зокрема, шляхом створення інноваційних центрів та інкубаторів, які нададуть можливість малому бізнесу використовувати нові технології та збільшити ефективність своєї діяльності.

Отже, дістали висновку, що підтримка Урядом малого бізнесу в умовах війни має велике значення за рахунок комплексного підходу та багатоваріативності запропонованих заходів, що допоможе у забезпеченні стабільності економіки та зменшенні негативного впливу війни на малі підприємства. Важливо також враховувати специфіку кожної галузі та індивідуальність.

Список використаних джерел

1. Головна задача – вистояти. Що турбує бізнес в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news> (дата звернення 09.04.2023 р.)
2. Допомога під час війни: як держава може стимулювати розвиток бізнесу. URL: <https://www.unian.ua/economics> (дата звернення 09.04.2023 р.)
3. Підтримка бізнесу під час війни – 5 рішень від Мінцифри. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.)
4. Бізнес під час війни: яку підтримку запропонувала влада і як виживає бізнес. URL: <https://www.bbc.com> (дата звернення 09.04.2023 р.)
5. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Житомир, 2022. URL: <http://ema.ztu.edu.ua> (дата звернення 09.04.2023 р.)

Хоменко К. Ю., здобувачка вищої освіти гр. ОА-191

Науковий керівник – **Перетяцько Ю. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З АВТОМАТИЗАЦІЄЮ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Автоматизація займає чільне місце у структурі бухгалтерського обліку на підприємствах всіх видів діяльності, адже дає можливість накопичити облікову інформацію та сформуванню достовірну звітність. Проте поряд з перевагами автоматизація завжди мала і певні ризики, які потребували вирішення, а з початком бойових дій на території України облікова система зіштовхнулась з новими викликами.

Проблеми впровадження та функціонування автоматизованих облікових систем досліджувалися такими вітчизняними науковцями як: С. В. Бардаш, М. М. Бенько, І. Л. Грабчук, Т. О. Гуренко, М. М. Ігнатенко, О. І. Малецька, О. А. Сарапіна та іншими.

Збільшення обсягів інформаційних потоків спричиняє зростання можливостей втрат та псування даних у процесах, пов'язаних із збереженням, використанням та передачею інформації, тобто цифрові технології разом із помітними перевагами мають і ризики, які потребують ефективного управління [1].

Незважаючи на те, що в нашій країні наразі нестабільний політичний та економічний стан, підприємства зобов'язані своєчасно відображати господарські операції в бухгалтерському обліку та складати фінансову звітність. Однак здійснити ці процеси стало досить складно, адже з моменту початку бойових дій на території України підприємства зіштовхнулися з такими проблемами як:

- знищення основних засобів;
- переміщення персоналу всередині країни та за кордон;
- проблеми з електропостачанням та інтернетом.

Зважаючи на це для підприємств різних галузей господарювання виникають нові ризики, пов'язані з автоматизацією обліку, які неведені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Характеристика ризиків, пов'язаних з автоматизацією обліку

Вид ризику	Вплив на бухгалтерський облік
Неможливість роботи під час вимкнення електроенергії	Вимкнення стаціонарного комп'ютера через відсутність електроенергії та неможливість доступу до необхідного програмного забезпечення, що викликає простій в роботі
Втрата або псування даних через проблеми з електропостачанням	Незбереження облікової інформації під час незапланованого вимкнення електроенергії, що спричиняє повторне внесення даних та зниження ефективності праці бухгалтера
Сповільнення роботи облікової програми через відсутність інтернету	Відсутність доступу до інтернету спричиняє ускладнення передачі та надходження необхідної інформації для нормального забезпечення облікового процесу
Знищення даних разом з носієм	Знищення будівель та обладнання всередині під час обстрілів, що робить неможливим відновлення всієї облікової інформації
Можливість вірусних атак та кібератак	Поширення вірусного коду чи злом даних країною-агресоркою для того, щоб завадити нормальній роботі облікового персоналу та дізнатися секретну інформацію
Припинення функціонування програмного забезпечення	Неможливість підтримки та оновлення програмного забезпечення внаслідок ліквідації компанії-постачальника
Витік інформації, що є комерційною таємницею	Неспроможність гарантування безпеки російського ПЗ, яке можуть використовувати вітчизняні підприємства

Джерело: розроблено автором.

Цілковито вберегтися від ризиків неможливо, проте для того, щоб їх зменшити, слід використовувати наступні заходи [3]:

- запровадити систему внутрішнього контролю, що буде забезпечувати цілісність, конфіденційність і доступність облікової інформації;
- шукати програмні нові засоби захисту;
- звертати увагу про те, що кожен користувач є відповідальним за зберігання даних;
- підвищувати кваліфікацію працівників з питань інформаційної безпеки;
- робити резервне копіювання даних.

Багато суб'єктів господарювання почали активно використовувати хмарні сервіси, адже вони передбачають розміщення програмного забезпечення на віддаленому сервері, який може знаходитися як у межах України так і поза [2]. Наприклад, такі програмні лінійки як М.Е.Дос, BAS та KBS вже мігрували на такі платформи. З хмарною бухгалтерією BAS також можна синхронізувати такі сервіси як FREDO Звіт і М.Е.Дос, FREDO Докмен та можлива інтеграція з Клієнт-Банком [5]. Також значними перевагами такого програмно-апаратного рішення можуть бути [4]:

- доступ до роботи з будь-якої точки і в будь-який час;
- надійний захист від вірусних атак;

- збереження бази даних та резервне копіювання;
- потужність та швидкість роботи;
- автоматичне оновлення програми відповідно до змін у законодавстві;
- технічна підтримка.

Проте головною умовою роботи у хмарних сервісах є доступ до мережі Інтернет, з яким сьогодні можуть бути проблеми. Таким чином, використання таких програм також не є 100-відсотковим вирішенням проблеми.

В умовах війни суб'єкти господарювання зіштовхнулися з низкою проблем, пов'язаних з веденням бухгалтерського обліку, а через специфіку автоматизації зросли ризики втратити облікову інформацію. Це актуалізує значимість забезпечення інформаційної безпеки та пошук нових способів роботи задля продовження стабільної діяльності підприємства та зростання його конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Бардаш С. В., Грабчук І. Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9301>.
2. Бенько М. М. Автоматизація бухгалтерського обліку в Україні: проблемні аспекти та ключові досягнення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2021. № 3 (83). С. 91-104. URL: https://www.researchgate.net/publication/360678953_AUTHORIZATION_OF_ACCOUNTING_IN_UKRAINE_PROBLEM_ASPECTS_AND_KEY_ACHIEVEMENTS.
3. Гуренко Т. О. Ризики, пов'язані з автоматизацією обліку. *Нові інформаційні технології управління бізнесом: тези VI Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Спілка автоматизаторів бізнесу, 2023. С. 31-32. URL: <http://dkrkm.org.ua/cache/2022-2023/konf/180323/zbimyk.pdf>.
4. Оренда віддаленого серверу для зберігання даних М.Е.Дос, ПРРО, BAS, KBS. *Sys2Biz*: веб-сайт. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/orenda-viddalenogo-serveru-dlya-zberigannya-danyh-medoc-prro-bas-kbs/>.
5. Переваги використання хмарної бухгалтерії BAS в умовах воєнного стану. *UIT*: веб-сайт. URL: <https://uit.kiev.ua/perevagi-vikoristannja-hmarnoi-buhgalterii-bas-v-umovah-voennogo-stanu/>.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ,
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF MANAGEMENT,
PUBLIC ADMINISTRATION AND ENTREPRENEURSHIP**

ПІДСЕКЦІЯ: МЕНЕДЖМЕНТ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

MANAGEMENT AND PUBLIC SERVICE

Повна С. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

**КАЙДЗЕН ТА ІННОВАЦІЇ: ПОРІВНЯННЯ СХІДНОГО І ЗАХІДНОГО ПІДХОДІВ
У ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ**

Термін «інновація» прийшов із західного менеджменту. Innovation (англ.) – утворено з двох слів – латинського “новація” (новизна) і англійського префікса “ін”, що означає “в”, “введення”. Тому в перекладі з англійської “інновація” означає: введення нового, відновлення. Позитивним аспектом даного поняття є акцент саме на впровадженні чогось нового та отриманні додаткового ефекту або результату.

Згідно із законодавством України (закон „Про інноваційну діяльність” [1]), інновації – це новостворені (застосовані) або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва або соціальної сфери.

У трактуванні поняття «інновація» більшість вчених ґрунтується на концепції Й. Шумпетера, який визначав відкриття, винахід нового пристрою або технології як початкову подію, а інновацію, тобто впровадження цього пристрою або технології – як завершальну подію, розглядаючи інновацію з погляду економічного застосування, що означає створення нових ресурсів або використання вже відомих в інший спосіб.

Й. Шумпетер налічував п’ять характерних випадків нових факторів виробництва:

- випуск нового продукту, або відомого продукту нової якості;
- упровадження нового, досі невідомого в даній галузі методу виробництва;
- проникнення на новий ринок збуту;
- отримання нових джерел чи виду сировини, енергії;
- введення нових принципів організації діяльності підприємства або організаційна перебудова, зокрема створення монополії чи її ліквідація.

Отже, розглядаються досить суттєві нововведення, які звичайно будуть вимагати великих вкладень ресурсів. Японське розуміння кайдзен як невеликих удосконалень [2] в цілому суттєво відрізняється від цієї концепції, оскільки основний наголос робиться на поточних удосконалень, які не потребують значних вкладень ресурсів. З п’яти вказаних нових факторів виробництва Шумпетера кайдзен найбільш близький до введення нових принципів організації діяльності підприємства.

Вважається, що інновації – це результат науково-технічного процесу (НТП). За визначенням, НТП є істотним фактором виробництва продукції, що забезпечує підвищення продуктивності праці за рахунок удосконалення засобів виробництва і технологій на базі відкриття наукою нових закономірностей, явищ і властивостей навколишнього світу.

Зауважимо, що японський підхід більший акцент робить на удосконаленні процесів та культури роботи, бо вважає, що в першу чергу якість і досконалість роботи залежить від самих працівників. Звичайно, увага до технічних пристроїв (наприклад, принцип «захист від дурня») також присутня, але вона не є центральною у цій методології.

За сферою здійснення інноваційних процесів інновації поділяються на:

- 1) продуктові – зміни в продукції та послугах;
- 2) технологічні – зміни в засобах виробництва, що асоціюються з поняттям НТП (технологічний процес; матеріали; ноу-хау);
- 3) організаційні – зміни в організаційних формах господарської діяльності, а також у факторах соціального характеру (організація праці; професійний ріст; творчий потенціал; культура організації; ринки збуту; стосунки зі споживачами).

Слід зазначити розходження американської і японської систем інновацій: у США 1/3 всіх інновацій відноситься до технологічних, а 2/3 до продуктових; у Японії – зворотне співвідношення. Така ситуація легко пояснюється відміннями у підході до розвитку виробництва: так, західний менеджмент робить акцент на наукових дослідженнях та розробці нових та удосконалених виробів; для японського, або східного менеджменту – найважливішим є акцент на упорядкуванні та вдосконаленні того, що є в наявності.

За причиною змін виділяють інновації реактивні та стратегічні. Реактивні – ті, що виникають як реакція на дії конкурентів; стратегічні – ті, що продумані і реалізовані самостійно, не чекаючи переваг конкурентів. На нашу думку, японський менеджмент орієнтований на стратегічні інновації, оскільки у ньому наполягають на постійних удосконаленнях, що треба шукати самостійно, не орієнтуючись на дії конкурентів.

Також у західному менеджменті виділяються два шляхи розвитку: еволюційний та біфуркаційний. Еволюційний шлях розвитку називають неперервним, стабільним, стійким, адаптаційним, що характеризується відсутністю стрибків і розривів. Біфуркація – це миттєві переходи до якісно нового стану, тобто революційний тип розвитку, що характеризується нестійкістю, нестабільністю; можливі катаклізми. В теорії менеджменту визначено, що швидкі зміни несуть із собою велику кількість помилок. Тому після біфуркації звичайно наступає новий цикл розвитку, у якому поступово проводяться еволюційні удосконалення задля приведення системи у досконаліший вигляд.

Японці впевнені, що не треба очікувати потреби у революційних змінах, треба постійно і наполегливо вдосконалювати існуючий стан справ, звертаючи увагу на «маленькі проблеми», поки вони не стали великими.

Дуже часто у західному світі поняття «інновації» сприймається невідривно від поняття «інвестиції», бо вважається, що впровадження інновацій звичайно потребує інвестицій, а при впровадженні інвестицій треба подумати про їх інноваційність, тобто новизну [3].

Самі японці поділяють удосконалення на кайдзен та інновації. Кайдзен співвідноситься до інновацій відповідно як поступові і стрибкоподібні зміни: кайдзен – це невеликі поліпшення в ході поточної роботи; інновація ж є радикальним перетворенням, яке відбувається в результаті великих інвестицій в нову технологію. Але наголошується, що система, створена через впровадження інновацій, буде поступово деградувати, якщо не докладати зусиль стосовно її удосконалення, оскільки у світі не існує «незмінної постійності» [4]. В основі кайдзен лежить постійне удосконалення, а задачею є насамперед отримання результатів без вкладення інвестицій.

Отже, ми визначили суттєві відмінності у східному та західному підходах у теорії управління, оскільки кайдзен (як японський, східний підхід теорії управління) наполягає на маленьких, але постійних удосконаленнях та необхідності у першу чергу думати про удосконалення культури та людей. Напроти, західний підхід у теорії управління робить наголос на великих інноваціях, а саме на важливості розробки нових продуктів та їх удосконаленні, а також на тому, що усі зміни мають бути обов'язково впроваджені, бо лише впроваджені зміни можуть дати практичний результат.

Список використаних джерел

1. Про інноваційну діяльність : Закон України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
2. Кайдзен: ключ к успеху японских компаний / Масааки Имаи; Пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2004. 274 с. (Серия «Модели менеджмента ведущих корпораций»).
3. Бутко М. П., Повна С.В. Консалтингове забезпечення процесів інноваційно-інвестиційного розвитку: моногр. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 252 с.
4. Повна С. В. Світовий досвід запровадження гнучких методологій управління конкурентоспроможністю підприємств та організацій. *Проблеми і перспективи економіки та управління* : науковий журнал. 2020. № 1 (21). С. 63-71.

Абакумов Д. Д., здобувач вищої освіти гр. АСД-073-23
Науковий керівник – **Харченко Ю. П.**, кандидат економічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Військові дії та повоєнне відновлення України вимагає розвивати тренди та перспективи, щодо розвитку інновацій в українському бізнес-середовищі.

Зокрема, такі фактори, як потреба у відновленні інфраструктури та побутових послуг, розвиток криптовалют та бізнесу в інтернеті можуть стати новими напрямками для інновацій.

На сьогодні, одним з головних трендів в українському бізнес-середовищі є розвиток інноваційних технологій, зокрема в галузях які пов'язані з цифровими технологіями, електромобілями, робототехнікою, медичними та військовими технологіями та іншими.

Після воєнного періоду, очікується, що українське бізнес-середовище знадобиться значний час на відновлення та розвиток, але при цьому можуть з'явитися нові можливості для інновацій та розвитку бізнесу.

Однак, успіх розвитку інноваційного бізнесу в Україні залежатиме від багатьох факторів, включаючи стабільність політичної та економічної ситуації в країні, здатності підприємців до інновацій та підтримки держави у цьому процесі, та закінчення війни.

У майбутньому можливе зростання інтересу іноземних інвесторів до українського ринку, що може допомогти прискорити розвиток інноваційного бізнесу та залучити нові технології до країни.

Згідно з даними Global Innovation Index 2021, Україна показала значний прогрес у сфері інновацій, підвищивши своє місце в рейтингу оцінки діяльності у сфері інновацій на 5 позицій у порівнянні з минулим роком і зайнявши 48-е місце серед 132 країн [9].

Згідно з Global Innovation Index 2022 Україна посіла 57 місце, звичайно війна стала основною причиною втрати діяльності у сфері інновацій, проте експерти прогнозували більш значну втрату позицій [9].

Зараз експерти позитивно прогнозують повернення України до великого ринку міжнародних інвестицій після війни та вихід на лідерські позиції серед країн з економічної групи lower-middle income.

Український бізнес також активно розвивається в галузі альтернативних джерел енергії. Згідно з дослідженням European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Україна стала лідером у розвитку вітроенергетики серед країн Східної Європи, з 1,25 ГВт встановлених потужностей на початок 2023 року. Крім того, українські компанії активно розробляють електромобілі та зарядні станції для них.

За даними Української асоціації електромобілів, до війни у 2021 році було продано понад 2,5 тис. електромобілів в Україні, що на 10% більше, ніж у 2020 році, що свідчить про зростання інтересу українців до зелених технологій [10].

У 2022 році українці суттєво збільшили продаж електромобілів. Попит на моделі на електротязі зріс на 45%, попри вторгнення Росії в нашу країну.

У грудні 2022 року в Україні купили понад 2,3 тисячі нових і вживаних електромобілів. Цей показник на 32,9 % більший, ніж за грудень 2021 року, і на 6,4 % більший за листопад 2022 року.

За 2022 рік у нашій країні купили 22,5 тисячі автомобілів на електротязі, це на 45,3 % більше, ніж у 2021 році та загалом рекордний показник продажів на авторинку України.

Близько 11,1 тисячі автомобілів (49,2%) привезли уживаними в Україну з інших країн. Ще 9,2 тисячі електромобілів (40,8%) купили на внутрішньому ринку. Усього 2,3 тисячі авто на електротязі (10%) придбали новими.

На 2023 рік прогнозується подальше збільшення електроавтомобілів в Україні, та початок розробки власних електродвигунів комерційного використання.

Після воєнного періоду, за даними розвідки Deloitte, українські компанії можуть бути зацікавлені в розвитку технологій, пов'язаних з кібербезпекою [8].

Адже розвиток кібербезпеки в Україні є одним з найбільш актуальних питань в сучасному світі, особливо з урахуванням зростаючого впливу цифрових технологій на всі сфери життя. У 2023 році Україна продовжує здійснювати активні заходи щодо захисту критичної інфраструктури, державних та комерційних інформаційних систем від кібератак які більшою мірою відбуваються за фінансуванням Росії.

Один з найважливіших кроків, який було зроблено в цьому напрямку, - прийняття закону «Про кібербезпеку». Цей закон регулює питання охорони інформації від кіберзагроз, встановлює відповідальність за їх порушення та визначає правила захисту важливих інформаційних ресурсів.

У 2023 році Україна продовжує активно співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз та НАТО, у питаннях кібербезпеки.

Також в країні постійно зростає кількість компаній, які займаються кібербезпекою, що свідчить про розвиток даної сфери та її перспективи виходу на міжнародний рівень після війни, про це свідчить концепція кібербезпеки на 2021-2025 роки, яку затвердив уряд України [4].

Проте, не дивлячись на позитивний розвиток кібербезпеки навіть в умовах війни в Україні, настає велика проблема нестача кваліфікованих кадрів та недостатня фінансова підтримка для вдосконалення кіберзахисту в країні. Тому уряд та бізнес повинні продовжувати співпрацювати та інвестувати в кібербезпеку для забезпечення безпеки та стійкості країни під час війни та після воєнного періоду.

Зараз українські підприємства все більше звертають увагу на впровадження цифрових технологій та інноваційних рішень у свої ділові процеси.

На початку 2023 року український бізнес активно використовує нові технології, що дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів та зниження витрат. Наприклад, згідно з дослідженням компанії PwC, в Україні майже 80% підприємств використовують різні цифрові технології, такі як хмарні сервіси, аналіз даних, машинне навчання тощо [2].

Це дозволяє підприємствам забезпечувати ефективність та інноваційність своєї діяльності, а також адаптуватися до змін в економічному середовищі, та може стати надійним забезпеченням під час війни та після її закінчення, бо прогнозується значна нестача кадрів.

В Україні активно реконструюють інфраструктуру по всій країні, та особлива увага приділяється до територій які зазнали руйнування через військову агресію країни окупанта. Згідно з дослідженням Мінекономрозвитку України, у 2022 році обсяг інвестицій в інфраструктуру України зріс на 27,5 % порівняно з попереднім роком, до 55 мільярдів гривень [1-2].

Крім того, розвиток криптовалют та технологій блокчейн може стати новим напрямком для українського бізнесу. Згідно з дослідженням компанії Bitfury Group, український ринок криптовалют зріс на 162 % у 2022 році порівняно з попереднім роком, до 1,4 мільярда доларів.

За офіційними даними, інвестиції в науково-дослідну та інноваційну діяльність також демонструють певний ріст. Проте, рівень інвестицій в Україні залишається значно нижчим ніж у країн Європейського Союзу, а нині взагалі майже відсутній. Основними джерелами інвестицій в інноваційну діяльність є власні кошти підприємств та державні фонди підтримки інновацій.

З цього можна зробити висновок що до війни в Україні був відчутний розвиток інноваційної діяльності та привабливість для міжнародних інвесторів. Зараз вкрай важливо стабілізувати економіку країни та надійний захист, адже значна кількість коштів йде на забезпечення нашої країни від війни яку почала Росія, але професійна співпраця між різними галузями, розвиток цифрових технологій можуть стати драйверами для інноваційного розвитку українських підприємств в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. (2022). Статистичний збірник «Інновації». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2022). Доповідь про стан і перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8c127ec6-cf7e-11ec-8c0a-005056b76e3f&title=Dopovid-pro-stan-i-perspektivi-rozvitku-innovacijnoyi-diyalnosti-v-Ukrayini>.
3. Інститут економіки та прогнозування НАН України. (2021). Аналітичний звіт «Інноваційний розвиток України: тенденції та перспективи». URL: <http://ier.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/Innovacijnyj-rozvytok-Ukrayiny-tendenciji-ta-perspektyvy-IEP-NAN-Ukrayiny.pdf>.
4. Програма розвитку інноваційної діяльності в Україні на 2021-2023 роки / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-rozvitku-innovacijnoyi-diyalnosti-v-ukrayini-na-2021-2023-roki>.
5. Петров Д. В. Стратегія розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні. *Економіка і регіон*. 2019.
6. Інноваційна активність підприємств в умовах глобалізації" - Наталія М. Краснікова, журнал "Економіка і управління", 2018
7. "Цифрові технології як каталізатор інноваційного розвитку підприємств" - Олена М. Литвиненко, журнал "Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету", 2020
8. "Інноваційна діяльність підприємств: світовий досвід та українська реальність" - Михайло В. Дзюба, Максим О. Лисенко, науково-аналітичний збірник "Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка", 2020
9. Державна система правової охорони інтелектуальної власності. URL: <https://ukrpatent.org/uk/news/main/wipo-global-innovation-index-2022-29092022>.
10. Асоціація українських виробників автомобілів(Укравтопром). URL: <https://ukrautoprom.com.ua/category/statistika>.

Сидоренко Г. Г., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 073 Менеджмент, 1 курс, гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Олифіренко Ю. І.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ

В умовах російського повномасштабного вторгнення та запровадженого режиму воєнного стану, робота торговельних підприємств пов'язана з багатьма новими труднощами та перешкодами, через які запроваджена раніше системи збуту стає неефективною.

Серед них:

- пошкодження/знищення логістичної інфраструктури через бойові дії та обстріли;
- порушення ланцюга постачання/збуту через перебування певної частини територій України у тимчасовій окупації;

- перебої електропостачання, які ускладнюють роботу підприємств, банківських установ, закладів торгівлі, унеможливають оперативне отримання необхідного обсягу інформації через відсутність комунікацій у вигляді працюючого інтернету;

- ускладнена доставка товару через постійні повітряні тривоги.

Також ці події призвели до необхідності заміни використання програмного забезпечення (далі – ПЗ) країни агресора і пошук або розробку вітчизняних рішень.

Тому у такий непростий час країна має модернізуватись у всіх напрямках, у тому числі у сфері торгівлі [1].

Унаслідок запроваджених спеціальних економічних та обмежувальних заходів, відповідно до прийнятих рішень у сфері безпеки та оборони державні підприємства, установи та організації мали відмовитись від російських ПЗ, зокрема програмних продуктів розроблених ТОВ «ІС» [2].

Приватні підприємства, які мислять далекоглядно, також пішли шляхом відмови від таких продуктів звернувши увагу на європейські, західні та навіть вітчизняні аналоги.

Український продукт, як виявилось, ні в чому не поступається зарубіжному, навіть має переваги за окремими параметрами. Він більш оптимізований для нашого ринку, має кращу локалізацію і не потребує доробки залученими фахівцями. Як приклад це MASTER: Бухгалтерія.

Одним із важливих додаткових аспектів є переривання фінансових надходжень до рф та підтримка вітчизняного виробника. Країна агресор не матиме доступу до фінансових операцій нашої держави.

Значний ефект має використання та інтеграція у свої програмні продукти API (Application Programming Interface). API <https://ant-logistics.com/> (хмарна логістика), використання ресурсів <https://deepstatemap.live/> (мапа бойових дій), <https://alerts.in.ua/> (мапа тривоги) дає можливість отримати необхідні дані для логістичного відділу торгівельної компанії, вносити та отримувати певні зміни дорожнього покриття в країні, котре останнім часом постійно змінюється. Відтепер водій доставки має певний умовно безпечний маршрут, який складено оперативно, враховуючи тимчасові зміни (наприклад повітряна тривога в певній області). Компанія не витрачає час і ресурс на збиткові поїздки.

Наразі в Україні з'явилась інтерактивна мапа розмінувань <https://mine.dsns.gov.ua/>, яку теж буде доцільно інтегрувати у загальну систему підприємства. Це дасть змогу вносити логістичні зміни враховуючи нинішні ситуації на дорогах чи узбіччі.

Деякі компанії у цей час повинні були звернутися до таких ресурсів як смс-маркетинг. Але не у звичному для нас використанні. Реклама в цей період часу не є панацеєю для розвитку. Такі ресурси компанії змушені використовувати, як засіб оповіщення своїх клієнтів, щодо зміни часу доставки чи візиту, враховуючи ситуацію в країні.

Кожного дня підприємства зіштовхуються з новими випробуваннями і реаліями і змушені дуже швидко на них реагувати. Застосовуючи інформаційні технології підприємство проявляє свою мобільність та здатність існування під час війни.

Складно уявити, скільки потрібно працівників і часу, щоб прорахувати доцільність і можливість логістичного маршруту з урахуванням нинішніх ситуацій на дорогах. Невідомо також, чи буде такий маршрут незбитковим, після підрахунку витрат.

Розглянемо такий приклад. Компанія має доставити вантаж з міста Чернігова до свого клієнта в місто Житомир. У класичній схемі водій сідає за кермо та рухається по відпрацьованому маршруту, на шляху якого може виникнути ситуація із закриттям понтонної переправи через високий рівень води. Водій змушений буде розвернутися і їхати іншим маршрутом, де знову витрачає час в очікуванні, коли колону машин почнуть пропускати іншим мостом. Не виключена зміна маршруту через роботи із розмінування тощо.

У результаті водію доведеться декілька разів змінити маршрут через різні перепони і він прибуде в пункт розвантаження із значним запізненням.

Але, завдяки використанню інноваційних технологій, водій матиме інформацію про оптимальний маршрут вже за декілька хвилин, а у випадку непередбачуваних обставин (наприклад перекриття маршруту) оперативно, протягом кількох хвилин знайде альтернативний шлях. Це дозволить компанії не витрачати час і ресурси на перевезенні.

Таким чином, на сучасному ринку можна зберегти конкурентні позиції тільки для тих, хто постійно розвивається і використовує нові технології. Тому, використання інформаційних технологій в роздрібній торгівлі сприяє успішності розвитку торгової організації.

Інформаційні продукти покликані спростити і удосконалити систему операційного контролю компанії (фінанси та їх витрати, склади та їх запаси, закупівлю чи продаж, цінову політику тощо), управляти відносинами клієнт-постачальник і контролювати процес продажу. Раніше на ринку пропонувалися рішення, доступні тільки великим підприємствам через свою вартість, але останнім часто з'явилися повноцінні системи автоматичної мобільної комерції, доступні малим підприємствам.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 14 травня 2020 року № 184/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184/2020#n2>.

2. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою / Український Інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-7>.

Колот О. С., здобувач вищої освіти гр. АСД073-23

Науковий керівник – **Олифіренко Ю. І.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням військ РФ на територію нашої держави економіка України зазнала нищівних руйнувань. В умовах бойових дій та систематичних обстрілів інфраструктури, підприємства зіштовхуються із проблемою свого функціонування та навіть існування. Проте, водночас дуже важливо, щоб представники бізнесу працювали й підтримували економіку, адже це основа для підтримки обороноздатності країни. Одним із напрямів вирішення цих проблем є релокація (переміщення) підприємств у більш безпечні регіони країни.

Урядом України реалізовано немало рішень, які передбачають тимчасові послаблення та підтримку для бізнесу під час бойових дій. Зокрема, це постанова від 17.03.2022 № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану», де вказано про безкоштовне переміщення майна підприємств, установ та організацій відповідно до переліку, складеного Мінекономіки та переданого Міністерству інфраструктури України [1], розпорядження від 25.03.2022 № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» [2], програма релокації підприємств [3]. Програма уряду щодо релокації підприємств реалізується Міністерством економіки України у взаємодії з обласними державними адміністраціями, а також Укрпоштою та Укрзалізницею.

У Міністерстві економіки стверджують, що підприємство, яке вирішило переміститись із регіонів, де небезпечно залишатися, може отримати пакет державної допомоги, зокрема, у виборі локації для розташування виробничих потужностей підприємства, допомогу з перевезенням на нову місцевість, сприяння в розселенні співробітників і пошуку нових працівників та допомогу у відновленні логістики, закупівлі сировини й пошуку ринків збуту.

За програмою релокації до більш безпечних регіонів за рік війни перевезли 800 підприємств, з-поміж яких 623 вже мають змогу запустити робочі процеси на новому місці. Більше, ніж 600 підприємств, які мали намір перемістити своє виробництво, відмовились від релокації через деокупацію територій, де вони розміщувалися до повномасштабного

вторгнення. Має місце повернення деяких підприємств до попередніх місць роботи у зв'язку з поліпшенням там ситуації, що стосується безпеки зокрема, в Сумському, Чернігівському та Харківському областях. А більша кількість власників релокували свої підприємства до Львівської – 24 %, Закарпатської – 14,5%, Чернівецької – 9,8%, Івано-Франківської – 8,3 %, Хмельницької – 7,3 % та Тернопільської – 6,3% областей. Скориставшись програмою релокації, було збережено більше як 35 тисяч робочих місць [4].

Також треба зазначити, що на підтримку діяльності таких підприємств було підписано Меморандум про взаєморозуміння з Норвезькою радою у справах біженців щодо надання фінансової допомоги релокованим підприємствам. Меморандум передбачає, що Міністерство економіки надаватиме Норвезькій раді у справах біженців інформацію про релоковані суб'єкти господарювання і тоді вона на свій розсуд виділить фінансову та інші види допомоги для цих підприємств. Серед основних критеріїв відбору – підприємство має чіткі бізнес-плани та можливості для створення робочих місць, особливо серед молодих людей, жінок та осіб з обмеженими можливостями, підприємство переміщено до Тернопільської або Львівської областей.

Отже, релокація в межах України є можливістю врятувати бізнес, привести до попереднього стану його працездатність, а також підвищити продуктивність. Уряд країни разом з громадським сектором організаційно (дані по нерухомості, допомога з продажем продукції, налагодження відносин з місцевими підприємцями та пошук партнерів) та матеріально (гранти, позики за платежами, пільгові тарифи) долучаються і активно допомагають у цьому процесі. Обираючи місце для переміщення, необхідно ознайомитися з програмою підтримки релокованих компаній на конкретній території.

Багато з релокованих компаній у післявоєнний час розраховують повернутися до свого попереднього місцезнаходження та відновити діяльність, але, однак, водночас не збираються припиняти роботу в тих регіонах, куди вони змушені були переміститися. Так, може відбутися своєрідне розширення бізнесу та збільшення обсягів, якщо порівнювати з довоєнними.

Потрібно стратегічно підходити до вибору регіону, прийомів та засобів переміщення на нове місце розташування, оскільки після війни нова локація ведення бізнесу та його структурні складові мають усі шанси стати фундаментом для відродження та подальшого розвитку справи.

Список використаних джерел

1. Про особливості роботи акціонерного товариства “Укрпошта” в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-osoblivosti-roboti-akcionernogo-tovaristva-ukrposhta-vumovah-voyennogo-stanu-305>.

2. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>.

3. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.

4. За рік війни релокувалися 800 підприємств. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3677434-za-rik-vijni-relokuvalisa-800-pidprimstv-minekonomiki.html>.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ,
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF MANAGEMENT,
PUBLIC ADMINISTRATION AND ENTREPRENEURSHIP**

**ПІДСЕКЦІЯ – ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ**

**SUBSECTION – PUBLIC ADMINISTRATION
AND MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS**

Бичков С. В., здобувач ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Ткаленко Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ТЕРИТОРІЙ**

Антикризовий підхід став основою вітчизняного публічного управління в умовах воєнного періоду. Особливе місце і значення в процесі антикризового публічного управління займає управління розвитком територій [1]. Це зумовлено низкою об'єктивних факторів, і насамперед поточною активністю бойових дій в тому чи іншому регіоні, рівнем руйнувань інфраструктури, екологічною кризою, закриттям підприємств, рівнем безробіття, кількістю внутрішньо переміщених осіб і т. д. Перед органами місцевої влади постають складні завдання моніторингу господарської діяльності економічних агентів регіону, планування, організації, контролю використання потенціалу й ресурсів територіальної громади, фандрейзингу, ліквідації наслідків руйнувань, стабілізації соціальної ситуації в регіоні в умовах турбулентності зовнішнього середовища.

За таких умов необхідно зробити акцент на таких особливостях публічного антикризового управління як:

- готовність: органи влади мають бути готовими впоратися з кризами різного типу та масштабу – наявність планів, ресурсів і персоналу для вирішення будь-яких надзвичайних ситуацій [3];
- координація: всі сторони мають працювати разом для досягнення спільної мети – врегулювання кризи. Координація між різними відомствами та рівнями уряду має вирішальне значення для ефективного управління кризою;
- швидке реагування: у разі будь-якої кризи органи місцевого самоврядування мають швидко реагувати, щоб запобігти наслідкам подальшим ризикам;
- гнучке прийняття рішень: органи місцевого самоврядування мають бути готовим адаптуватися до мінливих обставин і за необхідності змінювати стратегії;
- прозорість і підзвітність: органи місцевої влади повинні бути прозорими щодо своїх дій і рішень і нести відповідальність за свою реакцію на кризу;
- ефективна комунікація: ефективне спілкування органів влади з громадянами, щоб надати достовірну інформацію про кризу та заходи, які було вжито для її вирішення [2];
- громадянська співучасть: це розуміння та реагування на потреби осіб які постраждали внаслідок кризи.

Список використаних джерел

1. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління. *Гуманіт. вісн. ЗДІА*. 2009. Вип. 38. С. 106-116.
 2. Юрик Н. Є., Гарматюк О. О. Дослідження антикризових інструментів в діяльності публічної організації. *Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування*: колективна монографія. Тернопіль, 2020. С. 255-267.
 3. Ярова І., Шаров Ю. Модель механізму антикризового управління в адміністративно-територіальному утворенні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 2(8). С. 76-83.
-

Сорока В. А., здобувач ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Ткаленко Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Фінансові механізми розвитку територіальних громад мають вирішальне значення під час військової, соціальної, економічної кризи, оскільки вони можуть допомогти пом'якшити негативні наслідки, підтримати вразливі групи населення та закласти основу для майбутнього зростання та розвитку територій [3]. Такі механізми, як правило, містять різні складові елементи, які можуть змінюватись залежно від конкретного контексту та цілей розвитку [1; 2]. Однак можна виокремити декілька типових елементів:

- державне фінансування: кошти, надані урядом або державними установами для розвитку інфраструктури;
- приватне фінансування: кошти, надані приватними інвесторами або компаніями для розробки проєктів, таких як розбудова нерухомості, туристичні об'єкти або промислові парки;
- гранти та субсидії: надання фінансової підтримки урядами, агенціями розвитку або неурядовими організаціями для підтримки конкретних проєктів або заходів, які сприяють розвитку територіальних громад;
- податкові пільги: надання податкових пільг компаніям, які інвестують у розвиток певної території;
- державно-приватне партнерство: співпраця між державними та приватними організаціями для фінансування та реалізації проєктів розвитку, при цьому обидві сторони розподіляють ризики та вигоди;
- мікрофінансування: надання невеликих позик окремим підприємцям або малим підприємствам територіальних громад з метою допомоги в започаткуванні або розширенні свого бізнесу в даних територіальних громадах;
- краудфандинг: збір коштів осіб або організацій через онлайн-платформи для підтримки конкретних проєктів або ініціатив територіальних громад.

Ці компоненти можна комбінувати різними способами для створення фінансових механізмів, адаптованих до конкретних потреб і контексту розвитку територіальних громад [4].

Список використаних джерел:

1. Гончаренко, М. В. (2017). Механізми формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми державного управління*, (2), 52-59.
 2. Демченко, О. (2021). Фінансові інструменти розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*, (27).
 3. Пилипів, В. В., & Тичковська, Л. П. (2013). Фінансовий механізм управління сталим розвитком територіальних економічних систем. *Регіональна економіка*.
 4. Horoshkova, L., Khlobystov, I., & Trofymchuk, V. (2018). Фінансові механізми сталого використання територіальних ресурсів природно-господарських систем. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*, (18), 275-284.
-

Кутова М. А., здобувач ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Ткаленко Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У контексті європейської інтеграції та становлення демократичних суспільств концепція електронного урядування стає одним із основних інструментів досягнення демократії. У ході реформування українських державних установ особливу увагу слід приділити питанню формування електронного урядування, тобто інноваційних методів управління, які забезпечують прозорість діяльності українських органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Останніми роками великі країни світу реалізували національні програми адаптації своїх державних адміністрацій до умов інформаційного суспільства, в тому числі запровадження електронного урядування як нової форми взаємодії влади та суспільства. Це особливо важливо в контексті євроінтеграційних планів України, імплементації європейських норм і стандартів реалізації національної інформаційної політики, використання іноземного досвіду впровадження електронного урядування.

Традиційні способи взаємодії національних органів влади з громадянами та бізнесом та між собою стають недостатньо ефективними та ефектними. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології все частіше використовуються для створення нових і більш зручних способів доступу до інформації та послуг.

Електронне урядування виникло завдяки широкому використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що пропонує якісно новий рівень відкритої взаємодії держави та суспільства, нову форму надання всіх видів публічних послуг. Впровадження електронного урядування передбачає впровадження послідовного, комплексного та індивідуального підходу до надання адміністративних послуг громадянам. Це означає структурну та функціональну перебудову діяльності державних інституцій та їх взаємодії з громадянами, бізнесом та між собою.

Експерти будують своє визначення електронного уряду на різних принципах. Деякі автори віддають перевагу визначенням описового характеру. Тобто, які зміни відбуваються в суспільстві та його окремих структурах внаслідок впровадження електронного урядування. Інші вибирають аспекти застосування технології електронного урядування та просто перераховують різні аспекти застосування компонентів. Існують також короткі технічні визначення, які зосереджуються лише на прикладних технологічних рішеннях і конкретних програмних продуктах. Це стосується не лише виконавчої мережевої інфраструктури, а й загалом інфраструктури для всіх гілок влади [2].

Електронне урядування – це не часткове технічне рішення, а цілісна сучасна концепція публічного управління, необхідна складовою масштабної інформаційної трансформації суспільства. Нові ідеології (філософії) і методи формування та реалізації регуляторної політики, розробки та впровадження регуляторних актів, перерозподіл можливостей державних і громадських структур, дотримання суспільно-ціннісних парадигм – все це та багато іншого в суспільному житті, є адміністративними засадами створення та функціонування інформаційного суспільства [3].

Електронне урядування складається з трьох ключових елементів взаємодії. Взаємодія між державою та громадянами, взаємодія між державою та бізнесом та взаємодія між владою. Водночас громадяни матимуть доступ до публічної інформації, кращі та ефективніші державні послуги, можливість впливати на ухвалення та виконання важливих державних рішень. Це спрощує ведення бізнесу, надає швидший доступ до органів державної влади, а також допомагає підприємствам і органам влади працювати разом ефективніше та результативніше. Влада – отримати можливість координувати дії, ефективніше та швидше вирішувати конкретні завдання, покращувати якість державних послуг, бути відкритими та прозорими до запитів громадян та бізнесу, бути більш чуйними

та гнучкими. Перехід до електронного урядування означає трансформацію всіх форм діяльності державного органу, зміну його структури, завдань і функцій. Успіх цього переходу залежить від правильної стратегії і тактики, координації та ефективної взаємодії всіх суб'єктів цього процесу. державні законодавчі гілки влади, виконавча гілка влади, судова гілка влади, підприємства та широка громадськість [4].

Електронне урядування насамперед забезпечує прозорість роботи державних інституцій і не усуває залежність окремих осіб від свавілля чиновників, але зменшує її і тим самим запобігає корупції. Електронне урядування є інструментом і важливим елементом демократизації суспільства та умовою функціонування інформаційного суспільства. Однією з головних ідей запровадження електронного урядування є те, що воно слугує інструментом для розвитку демократії, а поява терміна «е-демократія» відображає демократичний процес у суспільстві [5].

Таким чином, електронне урядування – це сучасна інтерактивна адміністративна система, заснована на принципах відкритості, прозорості та підзвітності, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, що гарантує ефективну взаємодію громадян.

Загальнодержавна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року визначає пріоритетні напрями розвитку регіонів. Зокрема, це стосується ефективності місцевої адміністрації шляхом впровадження систем електронного урядування та покращення відносин між місцевою адміністрацією, громадянами та бізнесом.

Впровадження електронного урядування має багато переваг, які слід використати для розвитку суспільства. По-перше, така система суттєво здешевлює функціонування державних установ – вартість канцелярського приладдя та кількість необхідних працівників. По-друге, це допомагає покращити екологічне середовище, зменшуючи потребу в папері. По-третє, це один із найпростіших і найкращих способів боротьби з дрібною корупцією в державних установах.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>.
2. Малиновський В. Я., Грицяк Н. В., Семенченко А. І. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії. URL: https://onate.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_Feb_2018.pdf.
3. Міхровська М. С. Цифрове врядування як новий рівень взаємодії держави та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 272–275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/70>.
4. Машкаров Ю. Г. Електронне урядування. Інформатизація державного управління : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків : Вид-во ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2017. 262 с.
5. Берназюк О. О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми запровадження. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія Право*. 2019. Вип. 55. Том 2. С. 32–35.

Орловський О. І., здобувач ступеня доктора філософії

Науковий керівник – **Лашук О. С.**, кандидат наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРИНЦИПИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЯКІСНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Сучасне публічне управління в Україні розглядається як система, спрямована на надання адміністративних послуг населенню. У країнах з розвиненою демократією ця ідеологія закріплена в спеціальних законах, таких як «Громадська хартія» Великобританії, «Хартія громадянина» Італії та «Хартія клієнта» в Бельгії, але в нашій країні вона все ще знаходиться на стадії становлення. Практичною реалізацією конституційних прав громадян на публічні адміністративні послуги вважається запровадження стандартів публічних послуг, у тому числі різноманітних адміністративних послуг, а також системи показників та інструментів вимірювання ступеня впровадження стандартів у Європі.

На думку К. Афанасьєва, «адміністративні послуги – це публічні (наприклад, державні та комунальні) послуги, що надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та іншими компетентними органами, надання яких пов'язане із здійсненням владних повноважень» [1].

Адміністративні послуги М. Ославський розглядає як: «державні послуги, що надаються органами виконавчої влади, органами виконавчої влади місцевого самоврядування та іншими компетентними органами, надання яких пов'язане із здійсненням владних повноважень» [2].

Світові стандарти надання адміністративних послуг вимагають від органів державної влади та місцевого самоврядування:

- розміщення інформації в ЗМІ про те, як вільно звертатися до відповідальних представників державних органів за консультацією щодо конкретних послуг;
- надання публічної інформації про перелік питань, з яких громадяни найчастіше звертаються до своїх органів (конкретні «гарячі лінії»);
- забезпечення громадської приймальні з кімнатою очікування та чітко визначити, скільки часу можуть чекати певні посадовці та терміни відповіді на запити;
- встановлення принципів комунікації між державними службовцями та громадянами, включаючи відкритість (номер телефону, адреса електронної пошти, ім'я та посада, рівень повноважень та відповідальності), ввічливість, корисність, ясність, конфіденційність, ефективність та своєчасність реагування на запит;
- створення механізму вимірювання (моніторингу) відгуків громадян щодо якості наданих послуг, наприклад, запровадити регулярні вибіркові онлайн-опитування споживачів послуг разом із рейтингом відповідей.

Доступність визначається як здатність користувачів послуг легко отримувати доступ до державних установ у зручний час, а інформація про те, як надавати послуги, має надаватися простою та зрозумілою мовою. Наявність послуги пропонуємо розглядати як реальну можливість для людини звернутися. Ці критерії включають такі особливості:

- наявність інформації про державні установи, які можуть отримати необхідні послуги (створення довідкових ресурсів – друкованих довідників, телефонних довідників, Інтернет-порталів)
- наявність інформації про територіальне розташування органів державної влади (дані про місцезнаходження органів влади, віддаленість від споживачів, наявність комунікацій, громадського транспорту);
- система вигідного доступу до приміщень комунальних закладів (для зв'язку можливість вільного доступу до державних установ для окремих споживачів послуг без потреби спеціального дозволу на вхід до приміщень установи та наявність спеціальних засобів, що надають необхідні послуги);
- наявність бланків та інших форм (визначається фактичною наявністю достатньої кількості таких бланків). Доступ до бланків та інших бланків у приміщеннях державних установ має бути вільним, кількість не обмежена. Крім того, зразки документів, пов'язаних з отриманням послуг, мають бути розміщені в режимі он-лайн на веб-сайті відповідного державного органу та на сайті уряду [3].

Одним із факторів, що впливають на якість послуг, є обов'язок працювати з органами державної влади щодо визнання споживачів активними учасниками надання послуг, які вони запитують.

Зручність як критерій визначення ступеня врахування інтересів і потреб споживачів послуг організаціями, наданими окремими органами державної влади, включає:

- вільний вибір методу звернення до послуг (метод подання заявки для державних установ надає перевагу дистанційному прийому, наприклад, електронною поштою). Винятком з цього правила є, по суті, послуга, яка вимагає безпосередньої участі громадян.
- простоту отримання послуг (показником чого є мінімізація кількості інстанцій та наявність форм, пов'язаних з наданням керованих послуг). Бажано створити умови, за яких потрібно мати справу лише з одним тілом, щоб отримати послугу, на яку очікує

споживач. З цією метою необхідно запровадити системну взаємодію органів державної влади, за якої всі проміжні етапи надання керованих послуг здійснюються самими органами влади без втручання споживачів-заявників.

- чітку організацію особистого прийому споживача (з двома функціями: конкретний час і порядок особистого прийому громадян);

- зручний порядок оплати послуг (державні органи повинні створити для цього умови) [17].

Список використаних джерел

1. Афанасьев К. К. Административные услуги : навчальний посібник. Луганськ : РВВДУВС, 2010. 175 с.
2. Ославський М. І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади : навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 261 с.
3. Волкович О. Ю., Петриченко Ю. В. Окремі проблемні аспекти запровадження системи адміністративних послуг в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 6. Том 2, 2015. С. 33-35.
4. Михайлюк Я. Надання адміністративних послуг в електронній формі: сучасний стан і перспективи розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. № 3, 2017. С. 135-138.
5. Пашов Р. І., Кохан Д. О. Впровадження електронного урядування у практику функціонування центрів надання адміністративних послуг в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2378>.

Мостіпан Н. В., здобувач вищої освіти гр. МПУА-221

Науковий керівник – **Лашук О. С.**, кандидат наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Інформатизація суспільства – це процес, що передбачає створення сприятливих умов для задоволення потреб в інформації різних соціальних груп, таких як громадяни, органи державного управління, місцевого самоврядування, організації та громадські об'єднання. Це організований процес, який включає в себе науково-технічний розвиток та формування і використання інформаційних ресурсів з метою оптимізації соціально-економічних процесів [1].

У ХХІ столітті ми живемо в глобальному інформаційно-мережевому суспільстві, де спостерігаємо розвиток новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, які проникають у всі сфери життя суспільства. У результаті такого розвитку сформувалися нові види зайнятості та корпоративного управління. Інформаційна парадигма повинна відображати складні процеси, які відбуваються у глобальному світі, та стати основою розвитку інформаційної економіки та економіки знань. Державна регуляція має спиратися на довгострокові прогнози динаміки світових економічних відносин та враховувати унікальні цивілізаційні та соціокультурні основи країни.

У сучасних умовах становлення інформаційного суспільства відбувається глобальна інтелектуальна революція, і це відбувається на наших очах, у результаті розвитку та трансформації людського інтелектуального мислення в колективну професійну діяльність, формування організацій, послуг і мережі, які спільно обробляють інформацію.

З одного боку, поява глобального інформаційного простору є потужною демократизуючою силою, значною мірою завдяки новій парадигмі доступності політичної інформації онлайн. Інтерактивність дозволяє громадянам отримувати необхідну інформацію, висловлювати свою думку та звертатися за особистими відповідями до своїх представників, контролюючи їх діяльність [2].

З іншого боку, новітні інформаційні технології приносять нові загрози та ризики, викликані різноманітними факторами. Передусім це загроза фрагментації суспільства на тих, хто має інформацію, і тих, хто її не має, та обмеження принципу демократичного вибору; загроза пропаганди з боку злочинних та екстремістських угруповань; створення

«електронної картотеки» на кожного жителя країни. Крім того, відсутність необхідного захисту даних створює загрозу маніпулювання голосами та результатами виборів. Звичайні громадяни не мають вільного доступу до інформації, і вони часто змушені погоджуватися на фрагментацію пов'язаних послуг або переважно відібрану інформацію. Поява гігантських транснаціональних медіакомпаній означає, що дуже підлі бізнес-гіганти можуть зосередити величезну владу у своїх руках, особливо тому, що в багатьох країнах світу не прийнято законів про свободу інформації [3].

Прикладом розвитку інформаційного суспільства є віртуальна освіта на основі новітніх комп'ютерних технологій. У сучасному світі стрімко розвиваються форми дистанційної освіти на основі глобальних Інтернет-технологій. Завдяки такому формату багато людей на всіх континентах можуть отримати якісну середню, вищу та професійну освіту, не виходячи з дому. У його рамках спілкування між викладачами та студентами відбувається через численні Інтернет-сервіси – електронну пошту, конференц-зв'язки, передачу файлів тощо.

Як свідчить аналіз інформатизації, слід виокремити певне коло проблем інформаційного суспільства:

- 1) технологічний прогрес, ядром розвитку якого є Інтернет, який ще не отримав достатньо об'єктивних методів кількісної оцінки;
- 2) специфікація прав власності в Інтернеті;
- 3) ефективність розподілу електронних ресурсів не може бути визначена в силу порушення класичних гіпотез;
- 4) висока мобільність капіталу, що являє собою основний фактор нестабільності для всіх типів економічних систем;
- 5) необхідність вироблення раціональної і суспільно ефективної корисності розподілу ціни інформаційних послуг між споживачами;
- 6) затрати й вигоди стандартизації інформаційної індустрії потребують більш детального та конкретного економічного аналізу [4].

Активізація соціокультурного ресурсу в створенні національної інформаційної економіки. Глобалізація все більше висуває питання про введення в масштабі світової спільноти нових класифікаторів – геополітичних, економічних, цивілізаційних.

Отже однією з найбільших проблем є нерівномірний розподіл можливостей та доступу до інформації. Інформаційні технології розвиваються з дуже великою швидкістю, але не всі мають можливість скористатись цими можливостями. Це може призвести до подальшого розшарування суспільства та збільшення соціальної нерівності.

Ще однією проблемою є збільшення кількості робіт, які можуть бути автоматизовані. Це може призвести до зниження зайнятості та збільшення безробіття. Хоча автоматизація може принести певні переваги, такі як зниження витрат на робочу силу та покращення якості продукції, вона також може мати негативні наслідки для соціальної структури суспільства.

Крім того, в інформаційному суспільстві збільшується кількість даних та інформації, що потребує обробки та аналізу. Це створює проблему збереження та захисту цих даних від зловмисників та несанкціонованого доступу. Також, зростає ризик зловживання владою та маніпулювання інформацією в інтересах окремих осіб або груп [5].

Список використаних джерел

1. Довгань Л. Є., Малик І. П. Інституціональні аспекти розвитку інформаційної економіки. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 3–9.
2. Жаворонкова Г.В., Борисюк І.О. Розвиток інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3. С. 68–72.
3. Плескач В. Проблеми становлення електронних ринків в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Науково-технічна інформація*. 2008. № 2. С. 45–48.
4. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / за заг. ред. д. ю. н., професора О. М. Бандурки. Харків : УВС, 2000. 368 с.
5. Панченко О. А., Панченко Л. В. Інформаційна безпека та інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві. *Правова інформатика*. 2015. № 2(46). С. 32–38.

Міклюсевич І. М., здобувач ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Лашук О. С.**, кандидат наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ЯКОСТІ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Внаслідок кризи система охорони здоров'я України відчуває значні труднощі, насамперед фінансового характеру. Тому основною метою проведених досліджень було визначення реального рівня якості та доступності медичної допомоги, яку отримує населення. Питання забезпечення якості та доступності медичної допомоги, питання реформування системи охорони здоров'я в Україні, матеріально-технічне оснащення промисловості, етапи надання медичної допомоги, сфера професійної діяльності медичних працівників – ось основні питання, які потребують бути досліджені.

Якість у найзагальнішому вигляді як економічна та управлінська концепція визначається як здатність продукту чи послуги задовольняти потреби споживачів і відповідати їхнім запитам. Водночас медичні послуги характеризуються більш-менш специфічними характеристиками надання, які впливають на відповідні процеси контролю якості в цьому секторі.

Якість медичної послуги розуміється як діалектичне поєднання відповідності встановленим стандартам, з одного боку, і вимогам споживачів, з іншого. Складність тлумачення та подвійний характер визначення якості медичної допомоги зумовлені тим, що процес надання медичної допомоги (першочергової допомоги) регулюється відповідними стандартами та протоколами лікування, затвердженими на вищому управлінському рівні. Заклади медичної сфери (особливо на рівні МОЗ України). При цьому споживачі (пацієнти) можуть бути незадоволені існуючим порядком надання тієї чи іншої медичної послуги, що ускладнює розуміння її якості в цьому контексті [1].

Якість медичної допомоги визначається набором критеріїв, розроблених і визначених Всесвітньою організацією охорони здоров'я.

Ці критерії включають:

- результативність – визначається орієнтацією на доказову базу, що впливає на покращення здоров'я окремої людини та суспільства загалом;
- ефективність – включає надання послуг охорони здоров'я таким чином, щоб забезпечити ефективне використання ресурсів і уникнути марнотратства;
- доступність – спрямована на надання своєчасних і географічно доступних послуг охорони здоров'я з відповідними ресурсами та залученням персоналу.
- пацієнтоорієнтованість – враховуйте побажання користувачів послуг і культуру спільноти;
- справедливість і рівність – фокусується на однаковій якості надання медичної допомоги незалежно від особистих характеристик, таких як стать, раса, географічне розташування чи соціально-економічний статус;
- безпечність – надання медичних послуг таким чином, щоб мінімізувати ризики та можливу шкоду для користувачів послуг [2].

Отже, можна побачити, що стандарти якості медичних послуг дуже специфічні в світлі атрибутів і характеристик самих медичних послуг. При цьому загальноприйнятими поняттями «якість» є орієнтація на задоволення потреб споживачів з високим рівнем ефективності та результативності.

Від якості медичного обслуговування залежить тривалість життя людини, дитяча та передчасна смертність населення. Те саме стосується інших показників, які традиційно оцінюють якість.

Загалом від 5,7 до 8,4 мільйона людей щороку помирають у країнах із низьким і середнім рівнем доходу внаслідок поганого медичного обслуговування. А це до 15 % від загальної смертності.

Якість – це ступінь надання медичної допомоги, який підвищує ймовірність того, що пацієнт отримає бажані результати, і зменшує ймовірність небажаних результатів.

Тобто допомагає людині одужати і водночас мінімізує ризик шкоди здоров'ю. Це твердження стосується незалежно від співвідношення бажаних і небажаних результатів.

Враховуючи шкоду, яку вірус завдає життєво важливим органам і системам (серцево-судинній, дихальній та імунній системам), нестримне поширення інфекцій по континентах і відсутність високоефективних противірусних методів лікування, не варто очікувати 100% одужання всіх пацієнтів.

За цих обставин безпека охорони здоров'я є на передньому плані забезпечення якості, а досягнення високого стандарту потребує набагато більше зусиль і ресурсів, ніж за звичайних умов.

Медичні послуги – це специфічний вид послуг, який враховує як побажання споживачів (пацієнтів), так і визначені та затверджені стандарти та протоколи. Якість медичної послуги є комплексним явищем, яке визначається як загальними, так і специфічними критеріями. Управління якістю медичної допомоги є важливим завданням як на рівні окремого закладу охорони здоров'я, так і на національному рівні.

У процесі підвищення якості медичної допомоги основною сучасною тенденцією є перехід до комплексного забезпечення якості на всіх етапах надання медичних послуг та управління (профілактика, діагностика, лікування, спостереження за пацієнтом).

Сучасні засоби автоматизованої обробки інформації дозволяють підняти процес автоматизованого контролю якості базової інформації на якісно новий рівень. Використання сучасних інформаційних технологій, які базуватимуться на якісних методах, та застосування автоматизованих процедур оцінки рівня якості наданої медичної допомоги дозволить мінімізувати вплив суб'єктивних факторів на результати оцінки та наблизити їх. Бажаний рівень якості медичного обслуговування [3].

Список використаних джерел

1. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 5. Ст. 31.
2. Дубінський С. Проблеми забезпечення якості послуг в медичній галузі України. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2016. №1(20). С. 51-59.
3. Нагорна А. М., Степаненко А. В., Морозов А. Н. Проблема якості в охороні здоров'я : монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. 384 с.

Тупчий К. О., здобувач вищої освіти гр. ММен-221

Науковий керівник **Лашук О. С.**, кандидат наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ НА ВИРОБНИЧОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

В умовах глобалізації та жорсткої конкуренції виробничі підприємства повинні приділяти особливу увагу розвитку інвестицій та інновацій. Недосконалість ринкової та нормативно-правової бази свідчить про наявність значних управлінських проблем, які є основними факторами, що стримують інвестиційно-інноваційний розвиток вітчизняних підприємств.

Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки неможливий без залучення інвестицій. Відповідно до законодавства у формі капітальних вкладень здійснюються інвестиції, спрямовані на відтворення основних фондів і приріст матеріально-виробничих запасів. Інвестиції – це цілісний процес вкладення капіталу, в якому послідовно змінюється вартість різних форм і реалізується динамічний зв'язок між взаємозалежними елементами інвестиційної діяльності (ресурси – витрати – доходи). Інновація – це

розробка технологій, спрямована на вдосконалення соціально-економічної діяльності, використання результатів інтелектуальної праці, а також впровадження нових форм організації та управління працею [1].

Інвестиційно-інноваційний процес не слід розглядати окремо, а існує необхідність побудови моделі інноваційного інвестування, яка б поєднувала в собі інвестиційні та інноваційні принципи, методи та механізми реалізації, критерії прийняття інноваційно-інвестиційних рішень.

Успішна реалізація цієї інноваційно-інвестиційної моделі можлива за умови дотримання наступних вимог:

- узгодження потреби в інноваціях і масштабу потенційних інвестицій;
- оптимальне поєднання очікуваного прибутку від інвестицій в інновації з потенційними ризиками та невизначеністю в майбутньому періоді;
- огляд часових рамок впровадження інновації, що допоможе залучити інвесторів, які визнають цінність інновації [2].

Запровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємства дозволяє системно вирішити проблеми, що виникають при зміні методу та підходу інвестиційного забезпечення інноваційного процесу та раціоналізації механізму управління залученням інвестицій.

Т. Гринько розглядає інноваційний потенціал як сукупність природно-трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле під впливом факторів зовнішнього середовища для вирішення завдань інноваційної діяльності. Складові інноваційного потенціалу:

- інтелектуальні ресурси (патенти, ліцензії, технічна документація тощо);
- фізичні ресурси (технології та лабораторне обладнання);
- фінансові ресурси (акції, кредити, венчурний капітал тощо);
- трудові ресурси (кваліфікований персонал).
- інфраструктурні ресурси (техніко-технічні відділи, патентно-юридичні відділи тощо) [3].

Конкурентний інноваційний потенціал складається із взаємодії економічних відносин, у яких реалізуються активні інноваційні можливості фірм. Тому має бути середовище, яке може підтримувати учасників ринку, а це можливо завдяки участі країни в інвестиційно-інноваційних відносинах.

Сприятливі передумови для інноваційного розвитку досягаються завдяки ресурсозабезпеченості підприємства. Широкі шляхи економічного розвитку призводять до неефективного використання ресурсів і, як наслідок, до дефіциту ресурсів. Розумне використання ресурсів може створити конкурентоспроможний інноваційний потенціал, стимулюючи розвиток бізнесу.

У сучасних економічних умовах країни проблеми інвестування та інноваційного розвитку підприємства вимагають невідкладного вирішення. В умовах структурно-функціональних змін в економіці завдяки інвестиціям в інноваційну діяльність компанії можуть досягти високих економічних показників, особливо збільшення прибутку та збільшення випуску.

Хоча інноваційна діяльність ТОВ «УкрКардан» дещо зросла, але цього недостатньо для забезпечення інноваційного розвитку промисловості регіону.

Низька інноваційна активність вітчизняних підприємств пояснюється різними факторами, серед яких:

- 1) економічний напрям інвестування у розвиток виробництва, а не активізація інноваційної діяльності регіону;
- 2) відсутність розвиненої інноваційної інфраструктури;
- 3) орієнтація на імпорт передового обладнання, що гальмує внутрішній розвиток;
- 4) відсутність інтересу до розвитку власного науково-технічного потенціалу;

5) відсутність кваліфікованого управління інноваційними процесами, спрямованими на підвищення якості продукції та отримання конкурентних переваг;

6) недосконалість правового регулювання інноваційної діяльності, особливо у сфері захисту інтелектуальної власності.

Виробничі підприємства отримали стрімкий розвиток завдяки вмілому поєднанню інтелектуального та організаційного потенціалу, постійному виробленню нових технологічних ідей та їх втіленню у виробництво.

Гордістю ТОВ «УкрКардан» є сучасне конструкторське бюро, яке, на думку фахівців, є одним із найкращих не лише в Чернігівській області, а й в Україні. Наші фахівці постійно створюють нові вихідні технології. За відносно короткий термін ми отримали понад 10 патентів на винаходи.

Сьогодні ТОВ «УкрКардан» – це високорентабельне підприємство, яке пропонує споживачам більше 30 видів обладнання різного призначення, асортимент якого постійно збільшується. Серед них є унікальні автомобілі. Продукція компанії надійна й максимально доступна.

При збільшенні обсягів, що щорічно зростає майже вдвічі, керівництво компанії приділяє значну увагу підвищенню якості продукції порівняно з вітчизняними та закордонними аналогами. Про це свідчить значний попит на продукцію як в Україні, так і в закордоном. ТОВ «УкрКардан» постійно бере участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних виставках та отримує високі нагороди.

Список використаних джерел

1. Іжевський В. В. Економічна сутність інновацій та інноваційної діяльності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20 (3). С. 121–127.

2. Косач І. А., Дегтярьов А. В. Програмні інструменти державної політики інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва. *Наукові перспективи*. 2021. № 8(14). С. 41-50.

3. Гринько Т. Щодо інноваційного потенціалу як складової частини інноваційної активності підприємств. *Інноваційний аспект*. 2010. № 5. С. 56-58.

4. Semenushyna, I., Haibura, Y., Mushenyk, I. et al. (2018). Development of the method for structural-parametric optimization in order to improve the efficiency of transition processes in periodic systems. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 94 (4), 29–36.

Мурашко А. В., здобувач вищої освіти гр. ММен-221

Науковий керівник – **Лашук О. С.**, кандидат наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ

Електронна комерція порівняно з традиційними видами ділової активності має вагомі переваги. Зокрема використання нових електронних форм комунікації істотно знижує витрати на організацію та підтримку всієї інфраструктури бізнесу, а можливості електронної комерції дозволяють у будь-який момент перепроєктувати стратегію його ведення. Однак, незважаючи на явні переваги використання електронних засобів взаємодії в бізнесі, для організації ефективного управління підприємства електронного сегмента економіки необхідно провести аналітичні дослідження, що чітко формалізовані за кількісними оцінками.

Prom є найбільшим маркетплейсом України, де продаються 100 млн. товарів від продавців з усієї країни. Все – від зубної щітки до бронезилета є на Promі.

Etsy – це peer-to-peer вебсайт електронної комерції, який фокусується на виробках ручної роботи та старовинних речах та матеріалах, унікальних товарах обмеженого випуску.

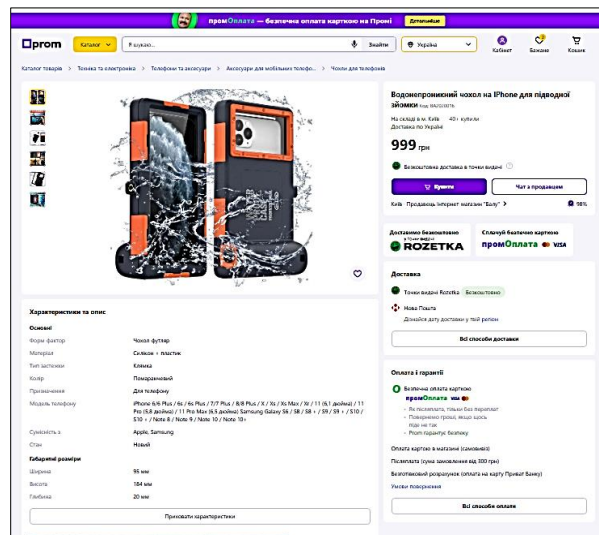
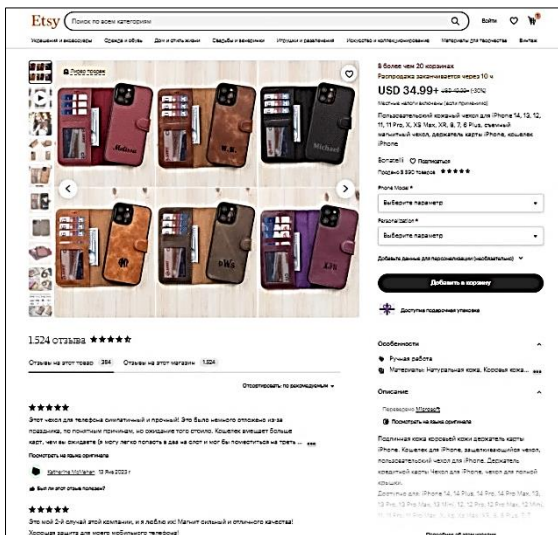

Рис. 1. Зовнішній вигляд сайтів Prom та Etsy

Чи існує в Internet-крамницях, що розглядаються, система знижок на товари? Які в них знижки порівняно з традиційними крамницями?

www.etsy.com – є розпродажі, коли можна купити товар з гарною знижкою; є можливість отримати знижку за купоном продавця.

www.prom.ua – також є розпродажі, знижки, акції до свят (до 8 Березня, до нового року та інших).

Які системи доставки товарів пропонуються покупцям – традиційна пошта, кур'єрська доставка тощо?

www.etsy.com – ЕКСПРЕС-ДОСТАВКА: Одним із лідерів цього ринку є німецька компанія DHL. Надіслати посилку можна кількома способами: самостійно з офісу компанії або викликавши кур'єра додому (цей варіант працює для всіх країн) або (для мешканців України є ще два варіанти надіслати свою посилку через DHL): Укрпошти у 5 містах України (Київ, Дніпро, Харків, Одеса, Львів) зі знижкою -20% від стандартної ціни DHL та через посередників.

КОНСОЛІДАЦІЯ: цей спосіб відправлення доступний лише жителям України. Це коли ви готуєте свою посилку і надсилаєте її Новою поштою на адресу офісу свого посередника. Там співробітник посередника збирає всі ці посилки (вашу та посилки інших продавців), пакує їх в одну велику коробку і вже цю коробку відправляє експрес-поштою на склад у США. На складі в США інший співробітник посередника приймає цю велику коробку, розпаковує її і потім кожну посилку окремо відправляє на адресу в США вже за допомогою місцевої поштової служби USPS з їх трек-номером відстеження. Також доступна міжнародна консолідація через склад США. У цьому випадку співробітника складу в США відправляє вашу посилку з США за місцем призначення за допомогою USPS з американським трек-номером.

ФУЛФІЛМЕНТ (на склад - зі складу): Це коли ви збираєте в одну велику коробку якусь партію своїх готових виробів і відправляєте цю велику коробку зручним способом на склад США. А потім, коли на Etsy замовляють ваш виріб, який вже зберігається на складі в США, ви повідомляєте працівників складу, що саме і куди потрібно відправити, і вони відправляють.

www.prom.ua – пропонує доставку: Доставка Нова пошта; Доставка Укрпошта; Створення форми 103 для «Укрпошти»; Доставка Meest; Доставка Delivery або ж пункти самовивозу.

Всі підприємства повинні рекламуватися і бути присутнім в Інтернеті, але тільки деякі можуть дійсно працювати як онлайн-бізнес. Перевага онлайн-бізнесу полягає в тому, що ви можете значно розширити ваш ринок, охоплюючи мільярдну світову аудиторію.

Купуючи в звичайних магазинах клієнти не хвилюються через ризик бути обманутим, і у них є можливість ретельно оглянути товар, перш ніж платити за нього. У світі онлайн-бізнесу зазвичай багато шахраїв, що підривають довіру до перевірених продавців, не завжди є можливість обміну товарів (у випадку якщо не підійшло чи не сподобалось).

В онлайн-бізнесі доступ 24 години на добу і 365 днів в році. Позитивна сторона цього - є набагато більше можливостей здійснювати продажі. До недоліків можна віднести те, що клієнти очікують постійного доступу і допомоги у вирішенні їхніх проблем. Офлайн-бізнес має тенденцію торгувати тільки в певні дні та час. Потенційні клієнти, які хочуть щось купити поза робочий час, повинні чекати коли відкриється офіс/магазин.

На мою думку, онлайн бізнес є продовженням офлайн бізнесу, його основною рушійною силою, можливістю збільшити продажі. Якщо ви хочете розширення та зростання, то потрібно переводити бізнес в онлайн.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Prom.ua. URL: <https://prom.ua>.
2. Офіційний сайт Etsy.com. URL: <https://www.etsy.com>.
3. Салій Т. М. Електронна комерція та Інтернет в інформаційному секторі економіки. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 9(76). С. 114–117.

Шумар П. С., здобувач вищої освіти гр. ММен-221
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Підприємства у сучасному світі змушені працювати в умовах постійних змін та конкуренції, тому важливо мати стратегію, що дозволяє забезпечити конкурентні переваги та розвиватися згідно з мінливими умовами ринку. Розробка інноваційної стратегії є одним зі способів досягнення цих цілей.

Спочатку, потрібно провести глибокий аналіз ринку та індустрії, дослідити потреби та побажання клієнтів, а також визначити можливості та конкурентні переваги підприємства. Для цього необхідно вивчити досвід конкурентів та тенденції ринку. Після проведення аналізу, наступним кроком є визначення цілей та завдань, які необхідно досягти для досягнення успіху в індустрії. Цілі повинні бути специфічними, вимірюваними, досяжними, релевантними та міжчасовими.

Після визначення цілей, наступним кроком є вибір стратегії. Існує кілька можливих стратегій інноваційної діяльності, включаючи стратегію диференціації, стратегію низьких витрат та стратегію лідерства вартості. Кожна з цих стратегій має свої переваги та недоліки, тому важливо вибрати ту, яка найбільше відповідає цілям та можливостям підприємства.

Наступним кроком є визначення пріоритетних напрямків інноваційної діяльності та розробка плану дій. Це можуть бути різні види інновацій, такі як продуктові, процесні, маркетингові чи організаційні інновації. План дій повинен містити конкретні кроки та терміни реалізації кожного з них, а також визначати відповідальних за їх виконання.

При розробці інноваційної стратегії важливо також враховувати технічний та науковий прогрес, що може допомогти підприємству розробити більш ефективні та конкурентоспроможні продукти та процеси.

Крім того, важливо створити культуру інновацій в підприємстві, яка поширюватиметься на всіх рівнях організації. Це можна досягти шляхом навчання та підтримки інноваційної діяльності співробітників, створення зручного середовища для співпраці та збільшення кількості комунікаційних каналів в організації.

Результатом розробки та впровадження інноваційної стратегії є забезпечення конкурентних переваг та розвиток підприємства. Інновації можуть допомогти підприємству залучати нових клієнтів, збільшувати витрати та покращувати якість продуктів та послуг, що, у свою чергу, призводить до збільшення прибутковості підприємства.

Отже, розробка стратегії інноваційної діяльності є ключовим елементом успішної роботи будь-якого підприємства в сучасних умовах. Інновації стають все більш важливим фактором розвитку бізнесу, оскільки вони дозволяють підприємствам створювати нові продукти, процеси та послуги, що задовольняють потреби споживачів та забезпечують конкурентні переваги на ринку.

Список використаних джерел

1. Воронков Д. К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства / Д. К. Воронков // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – № 6, Том 3.
2. Гордієнко Л. Ю. Управління організаційними трансформаціями як фактор економічного розвитку підприємства в умовах економіки знань / Л. Ю. Гордієнко // Управління розвитком : зб. наук. статей. – Харків, ХНЕУ, 2010. – № 20 (96). – С. 164–166.
3. Гриньов А. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління : монографія / А. В. Гриньов. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 308 с.

Бабич Р. М., аспірант 1 курсу навчання

Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

БАГАТОЦІЛЬОВІ СТРУКТУРИ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ

Системний підхід у менеджменті розглядає організацію як певну цілісність, систему, що складається з взаємопов'язаних частин, кожна з яких робить свій внесок у характеристику цілого. Організація як система може бути утворена лише тоді, коли з'явиться можливість сформуванню й належним чином об'єднати її частини, побудувати її структуру, яка дасть їй змогу реалізувати певні властивості, необхідні для бажаного функціонування.

За взаємодією із зовнішнім середовищем виокремлюють такі типи організацій, як механістична та органічна. Механістичні структури характеризуються жорсткою ієрархією влади в компанії, формалізацією правил і процедур, централізованим прийняттям рішень, об'єктивними критеріями добору кадрів, об'єктивною системою винагороди. До цього типу належать лінійна, функціональна структури та їхній симбіоз – лінійно-функціональна й дивізіональні структури управління.

Реакція на мінливість технологій призвела до еволюції систем управління від моделі бюрократичної, яка є чітко регламентованою системою, до моделі органічної, яка дає простір креативному мисленню та новаторським здібностям людини.

Органічні (адаптивні) структури мають розмиті межі управління, невелику кількість рівнів управління, характеризуються слабким чи помірним використанням формальних правил і процедур, децентралізацією прийняття рішень, амбіційною відповідальністю, неформальними міжособистісними стосунками. До них належать матричні, проєктні, множинні й тому подібні організації, що вирізняються великою гнучкістю у взаємодії із зовнішнім середовищем.

Підприємство являє собою соціально-економічну систему, що розвивається на основі принципу цілеспрямованості. Таке визначення підприємства як об'єкта управління означає, що:

- 1) система управління підприємством має багатоцільовий характер;

- 2) цілі різноманітні за природою та ієрархічні по структурі;
- 3) помилки в роботі системи призводить до порушення паритету цілей та невиправданому витрачання ресурсів;
- 4) у системі управління потрібно здійснювати постійний моніторинг за зміною цілей та коригувати цілеспрямованість підприємства, що має важливе значення в умовах нестабільності зовнішнього середовища.

У теперішній час на підприємствах склалась та широко використовується модель багатоцільової структури управління підприємством, в якій поєднуються властивості бюрократичної та органічної структур управління, що дозволяє адаптувати її до умов ринкової економіки. Деякі вчені визначили цю систему управління як організовану.

В багатоцільовій системі управління виділяється перелік цільових підсистем:

Підсистема управління виробничим процесом,

- ресурсна підсистема
- управління якістю продукції
- управління маркетингом і збутом
- управління інноваційним розвитком
- управління соціальним розвитком персоналу,
- управління охороною навколишнього середовища

В основі даного наукового підходу лежать наступні положення: важливість застосування наукового аналізу для визначення якнайкращого способу досягнення мети; доцільність відбору і використання працівників, найбільш потрібних для виконання конкретної мети; необхідність постачання працівників всіма ресурсами, що вимагаються для ефективного виконання поставлених перед ними задач.

Цільове управління, під яким мається на увазі управління для досягнення динамічною системою цілей, органічно властиве управлінню підприємством.

Труднощі, що виникають в процесі управління даною системою, здійснюється за такими напрямками:

- застосуванням матричних структур функціонально-цільового управління;
- розподілом загальних функцій управління на конкретизуючі функції, за якими спеціалізуються менеджери та підрозділи;
- інтеграцією цільового та функціонального управління в управління за всією сукупністю цілей, що здійснюється лінійним керівництвом підприємства;
- розробкою системи корпоративних норм, що визначають чітку організацію управління;
- формуванням в системі управління єдиної інформаційної бази, відкритої для всіх рівнів управління, оскільки підвищення радикальності нововведень призводить до збільшення необхідного для управління обсягу інформації та необхідності застосування удосконалених методів її збору.

Управління шляхом постановки й реалізації мети здійснюється з урахуванням оцінки потенційних можливостей фірми, її забезпеченості необхідними ресурсами, умов конкурентної боротьби.

Список використаних джерел

1. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент : навчальний посібник. Тернопіль : Крок, 2017 р. 252 с.
2. Федулова Л. І. Менеджмент організацій : підручник. Київ : Либідь, 2004. 448 с.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ

Менеджмент – це наука, яка базується на об'єктивних законах і закономірностях, чітких правилах і технологіях. З іншого боку, менеджмент має справу з людськими спільнотами, які значно відрізняються одна від одної за звичками, традиціями, життєвими цінностями, установами, рівнем освіти, соціальною мораллю тощо. За допомогою менеджменту людське суспільство перетворюється з хаотичного на високоорганізоване й ефективний [1].

В умовах становлення ринкової економіки в нашій країні питання управління підприємством набуває особливого значення. Відомо, що для ефективного управління організацією необхідно враховувати наявні та можливі проблеми управління. Реальний стан українського менеджменту та його організаційної культури є недосконалим, про що свідчить низький рівень продуктивності та якості праці більшості вітчизняних підприємств та їх низька конкурентоспроможність [2].

Перша з проблем українського менеджменту – це самозакоханість, тобто більшість керівників впевнені, що тільки вони знають, як правильно чинити, і категорично не погоджуються з чужою думкою.

Ще одна істотна проблема полягає в тому, що український бізнес, і не тільки український, націлений на заробляння грошей. Сучасний український бізнес характеризується одержимістю грошима, недостатньою духовністю та креативністю. Це пов'язано з економічною ситуацією в нашій країні.

Третя проблема вітчизняного бізнесу – ніхто, або майже ніхто, по-справжньому не думає про споживачів. Річ у тому, що наша країна ще не дозріла до максимальної клієнтоорієнтованості. Наше головне завдання на цьому етапі розвитку – вижити за будь-яку ціну.

Наступна проблема – нарцисизм або зосередженість на власній величі. Багато українських бізнесменів думають буквально так: «мій бізнес – це я». Такі бізнесмени не будуть думати про людей, які розвивають його бізнес.

Шоста суттєва проблема українського менеджменту – орієнтація на цифри, що називається «нічого особистого». Через нашу фіксацію на цифрах і цифрових показниках ми постійно стикаємося з проблемою у відносинах, через що часто можуть виникати конфлікти [3].

І останнє, але одне з найважливіших, це небажання щось змінювати, прагнення зберігати стабільність.

Концепція ефективної діяльності українського бізнесу, на думку Б. П. Будзана, повинна базуватися на певних чинниках [4]:

- відмова від старих принципів ієрархічних відносин панування та підкорення та перехід до партнерства, до принципу “спортивної команди” та тіснішої взаємодії;
- самостійний та інноваційний характер діяльності, креаціонізм, або, точніше, безперервний творчий підхід до всіх питань;
- прагнення не до максимального, а до соціально обґрунтованого прибутку;
- гнучкий, швидкий та вільний перехід від однієї ролі до іншої відповідно до нових вимог насиченого ринку;
- синтез і запровадження на практиці свободи, рівності та справедливості.

Проблеми розвитку менеджменту в Україні за високих темпів економічного розвитку є цілком вирішуваними. У сучасних умовах розвитку економіки, що базується на ринкових відносинах, одним із пріоритетних її напрямів є розробка основних теоретико-методологічних положень щодо використання менеджменту в практичній діяльності організацій України.

Важливою проблемою розвитку управлінської практики в Україні є формування сучасної організаційної культури. Він надає великого значення стратегії і тактиці розвитку організації, які невіддільні від процесу формування її культури.[5]

Для сучасного управління економікою характерна множинність можливих рішень, гнучкість і унікальність економічних ситуацій, унікальність способів дій у конкретній ситуації. Менеджмент вчить нас, як, знаючи прийоми, методи і способи вирішення тих чи інших завдань управління, досягти успіху в умовах конкретного підприємства. Керівник стає центральною фігурою управління, розробляє варіанти бізнес-рішень, бере на себе відповідальність за розробку та реалізацію управлінських команд.

Заходи щодо підвищення організаційної культури підприємств українського підприємництва пов'язані з гуманізацією праці, соціалізацією, демократизацією та етифікацією управління, створенням раціональної системи трудових відносин, створенням сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, забезпечення прозорості управління.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на подальшу деталізацію моделі організаційної культури вітчизняного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Колесніков Г. Вплив ментальності українського народу на політико-економічні процеси в суспільстві // Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових праць. – Луцьк: 2000. – № 2. – С. 13 – 20.
2. Колесніков Г. Вплив ментальності українського народу на політико-економічні процеси в суспільстві // Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових праць. – Луцьк: 2000. – № 2. – С. 13 – 20.
3. Лесечко М. Українська модель менеджменту. <http://sd.org.ua/news.php?id=7821>.
4. Будзан Б. П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. – К.: Основи, 2001. – 349 с.
5. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – Изд. 4-е. – СПб. : Изд-во «Питер», 2003. – 400 с.

Косач І. А., доктор економічних наук,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Мілованов П. В., здобувач ступеня доктора філософії
Національний університет «Чернігівська Політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ

Важливе завдання управління - забезпечення у всіх виконавців бажання і готовності ефективно виконувати свої обов'язки. Це пояснюється тим, що в сучасних умовах в центрі уваги управлінської науки виявляється не тільки нарощування економічних показників, розробка та впровадження стратегії реалізації та просування товару на ринку, але і максимізація ефективності менеджменту за рахунок вдосконалення процесів управління персоналом шляхом формування, розвитку і вдосконалення систем мотивації. Від чітко розроблених систем управління трудовою мотивацією працівників залежить не тільки підвищення творчої і соціальної активності конкретного працівника, а й якість усіх процесів, що відбуваються на підприємстві.

Мотивація є важливою опорою для побудови системи забезпечення якості. Для того, щоб побудувати хорошу систему забезпечення якості, мотивація є загальним терміном для всіх внутрішніх факторів, які консолідують інтелектуальну та фізичну енергію, ініціюють та організують індивідуальну діяльність, спрямовують поведінку працівників та визначають напрямок, інтенсивність та тривалість.

Мотивація працівника є найбільш чутливою частиною організаційної поведінки і виражається через задоволеність працівників. Працівники, які не мотивовані до роботи, не мають успіху на роботі, не цікавляться якістю продукції та послуг та не виявляють інтересу до організаційних цінностей. За цих умов працівники не пов'язані з організацією, з її проблемами, розвитком та успіхом, і часто готові залишити організацію.

Необхідність побудови системи хорошої якості та застосування стратегії TQM (Total Quality Management) повинна реалізовуватись шляхом побудови системи мотивації як невід'ємної частини якості у компанії. Система мотивації означає введення короткого викладу мотиваційних факторів, а також заходів щодо стимулів та стратегій, які будуть систематично включені в роботу та організаційну діяльність, з метою мотивації працівників. Однак для досягнення цього топменеджмент повинен [1]:

- залучати та утримувати найкращих людей;
- забезпечити якісне виконання покладених завдань;
- заохочувати творчі здібності та інновації, що призведе до швидкого та якісного вирішення проблем;
- забезпечувати визнання працівників організації та їх залучення до її постійного розвитку.

Мотивація працівників може передбачати проведення самих різних заходів: підвищення зарплати і виплату премій, захист від погіршення матеріального становища, покращення умов роботи, соціальні контакти поширення акцій підприємства серед працівників. Присвоєння почесних звань, підвищення статусу, просування по службі, надання більш цікавої роботи, можливість отримання освіти і заняття науковою діяльністю, вільне розподіл робочого часу (рис. 1).

Перша модель - Матеріальна мотивація
Підвищення посадового окладу - Разові виплати грошової винагороди по півріччях - Збільшення відрахувань до пенсійного фонду працівника
Друга модель - Професійний і кар'єрне зростання
- Підвищення категорій, класності - Направлення на навчання - Направлення на цільові курси - Рекомендації для просування по службі
Третя модель - Моральні стимули
- Нагородження дипломом за високу професійну майстерність - Нагородження відзнаками: «кращий менеджер» і так далі - Подання до поїздок в закордонні відрядження

Рис. 1. Моделі мотивації персоналу [3]

Програма поліпшення якості прагне до взаєморозуміння людей на кожному робочому процесі, виявлення джерел проблем, дефектів, втрат, неузгодженості, невиконання зобов'язань. Пошуки нових способів поліпшення роботи часто призводять до найпростішого «відкриття»: люди, які здійснюють роботу, більш компетентні, ніж будь-яка група зовнішніх консультантів.

Успішне впровадження мотивації персоналу менеджменту якості починається з вдосконалення роботи організації.

Якщо вже є впроваджений тип управління, можна запропонувати конкретні рекомендації, здатні підвищити мотивацію працівників [4]:

- 1) Мотивація повинна бути реальною.
- 2) Необхідний індивідуальний підхід до кожної людини.
- 3) Необхідність введення обов'язкового соціального пакета, крім стандартного.
- 4) Організація змагань між відділами на фірмі або бригадами на заводі.
- 5) Установка ящика, куди все можуть кидати свої пропозиції для поліпшення діяльності всього підприємства.
- 6) Організація зборів між працівниками.
- 7) Впровадження практики наставництва і навчання.
- 8) Усунення бар'єрів між підрозділами.

9) Підтримка почуття професійної гордості в співробітниках. Скажімо громадської похвалою.

Процес мотивації полягає у виборі найбільш значущих і актуальних в даній ситуації неусвідомлених і усвідомлених бажань, прагнень і потягів, які можуть стати мотивом поведінки.

Таким чином, мотивація відіграє найважливішу роль в структурі організації та системі управління якістю. Вона пронизує всі сфери організаційних взаємодій, її можна представити як кровоносну систему організації, що дозволяє всім іншим органам нормально функціонувати, знімаючи протиріччя між суспільними й індивідуальними потребами в організації. Оволодівши сучасними моделями мотивації, керівник зможе значно розширити свої можливості в залученні компетентного працівника сьогоденного дня до виконання завдань, спрямованих на досягнення цілей організації, а також забезпечити підвищення якості бізнес – процесів компанії.

Список використаних джерел

1. Mitreva, E., Filiposki, O., Taskov, N., Krivokapić, Z. and Jovanovic, J. (2017), "Motivation: A significant factor for quality assurance in Macedonian companies", International Journal of Development and Sustainability, Vol. 6, No. 9, pp. 1170-1183

2. Сучасні підходи мотивації персоналу. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/motivatsiya-personala/sovremennye-podkhody-k-motivatsii-personala/>

3. Теоретичні аспекти дослідження мотивації як функції управління. URL: <https://studfile.net/preview/5408263/page:3>.

4. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотиваційний менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 479 с.

Гавриш Є. С., здобувач вищої освіти гр. МПУА-221

Науковий керівник – **Михайловська О. В.**, доктор наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОВІДНИЙ ДОСВІД АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН У ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Сьогодні існує досить актуальна проблема – домашнє насильство у сім'ї. Протягом тривалого часу науковці відпрацьовують шляхи її подолання, мають як вдалі програми, так і такі, що не принесли відчутного результату.

Прагнення України до вступу в Європейський Союз спонукало нашу державу до прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також внесені зміни до чинного законодавства, що передбачили кримінальну та адміністративну відповідальність за домашнє насильство.

За офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кожна шоста жінка зазнала насильства в сім'ї. Відповідно до цих же даних, ця проблема є більш гострою для економічно слабо розвинених країн, при цьому жінки в цих країнах із більшою ймовірністю визнають таке насильство над собою виправданим. Так, у Перу 70% усіх зареєстрованих злочинів становить фізичне насильство в сім'ї.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку за 2021 рік, законодавство жодної з країн світу не захищає повністю жінок від домашнього насильства, а в деяких державах це взагалі не є злочином (Екваторіальна Гвінея, Росія). Понад 80 % жінок в Афганістані віком до 50 років допускають сімейне насильство, у Гвінеї – цей показник сягає 92 %.

Так, відсоток жінок, що повідомили про те, що вони хоч раз у житті зазнавали насильства з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15 % у Японії до 71 % в Ефіопії. За іншими даними, рівень насильства над жінками в сім'ї становить близько 23 % у Швеції, 4 % у Японії та Сербії, 30–54 % у Бангладеші, Ефіопії, Перу і Танзанії [1, с. 68].

Що ж стосується нашої країни то, за даними Національної поліції за 2019 рік, кількість звернень із повідомленнями про домашнє насильство перевищила 115 тис., із них 1418 – від дітей. Складено 99,5 протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення. Тож що ж дав нам новий Закон? Як подолати домашнє насильство в Україні?

Відповідно до п. 3 ч.1 ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Домашнє насильство – це насильство, яке відбувається у сім'ї стосовно дружини чи до чоловіка, до неповнолітніх дітей, до престарілих батьків, до немічних та інвалідів, між родичами, або усиновителями [2].

Зарубіжний досвід у світлі розвитку ідей відновного правосуддя передбачає широкі можливості для застосування альтернативних заходів кримінального переслідування, у тому числі західні моделі впливу на осіб які вчинили нетяжкі насильницькі злочини. Серед них можна назвати інститути: пробації (Англія, Австрія, Німеччина), медіації (Англія, Німеччина), трансакції (Бельгія, Нідерланди, Франція), застосування спеціальних консультативних програм (США, Ірландія, Ісландія, Норвегія, Данія), «прощення винного потерпілим» (Іспанія) тощо [3, с. 17–18].

Мережа федеральних органів США, які займаються питаннями протидії насильству у сім'ї та у побуті розгалужена. До цих організацій належать: підрозділи міністерства оборони (органи сприяння сімейним справам військовослужбовців, попередження і припинення сексуальних злочинів, відділи інформаційно-просвітницької роботи) [4]; підрозділи міністерства освіти (управління безпеки та протидії наркотизму у навчальних закладах) [5]; підрозділи міністерства охорони здоров'я і соціальних служб (управління у справах дітей та сім'ї, охорони здоров'я жінок, попередження травматизму та ін.) [6; 34]; підрозділи громадянства та імміграції департаменту національної безпеки [7]; бюро у справах жінок міністерства праці [8] та ін.

Готовність поліції до якісного реагування на випадки насильства у сім'ї забезпечується тривалим спеціальним курсом-тренінгом за участі практичних працівників. Коментуючи нинішню практику американської поліції, засновану на Правилах реагування поліції на випадки насильства у сім'ї, доречно зазначити такі їх ключові аспекти [9]: поліція реагує на випадки насильства у сім'ї, що пов'язані із шкодою життю й здоров'ю особи, у інших випадках повідомляє соціальні служби; на місце події, як правило, направляються два працівники які отримують оперативну інформацію щодо попередніх правопорушень у цій сім'ї, наявності захисних приписів чи судових наказів про обмеження спілкування, наявності зброї тощо; поліція вживає заходів для припинення правопорушення, окремо спілкується з правопорушником і потерпілим перебуваючи у полі зору обох сторін; працівники поліції зобов'язані ретельно з'ясувати обставини справи і попередню історію провадження щодо конкретних фігурантів (сім'ї) для підготовки до судового розгляду; працівники поліції ретельно аналізують обставини справи для арешту (затримання) агресора (як виняток, можливе затримання обох сторін конфлікту); у всіх випадках поліція має врахувати обставини піклування за неспроможними себе забезпечити особами (діти, особи похилого віку чи хворі у конфліктній сім'ї), питання щодо зберігання зброї у сім'ї; при будь-яких обмеженнях прав людини ретельно пояснюються питання прав людини.

Працівники поліції відвідували сім'ї на території обслуговування, проводили роз'яснення законодавства та поширювали інформаційні матеріали. Наступним заходом було реагування на випадки сімейного насильства. Швидке реагування і реальні санкції до

правопорушників сприяли розумінню караності агресорів та стану захищеності потерпілих. Серед санкцій до сімейних агресорів британською поліцією практикуються арешти та визначення короткострокового або терміну проживання агресора поза сімейним домоволодінням [10].

Що ж стосується Великобританії, то там у кожному випадку потерпілі і свідки спілкуються із спеціальним уповноваженим служби CPS, що володіє навичками спеціальної психологічної комунікації та юридичною підготовкою. Для безпеки свідків та їх захисту у суді практикується використання показів свідків і потерпілих через телекомунаційну та телефонну мережу, надання свідчень спеціальних посередників, тобто відсутності безпосереднього контакту у суді [11, с. 44].

У Австралія діють програми, що навчають дітей та молодь правилам толерантного спілкування, надають навички мирного подолання конфліктів та управління гнівом поряд з повагою до інших людей і терпимості до різноманітності [12, с. 7–8].

Національний план зі скорочення масштабів насильства щодо жінок та дітей у Австралії на 2010–2022 роки передбачає такі основні напрями: 1. Правова реформа: реалізація принципів гендерної рівності; протидія пияцтву та наркоманії як явищам, що сприяють проявам насильства; посилення покарання за насильство у сім'ї; реальне визнання емоційного насильства як форми насильства в сім'ї. 2. Удосконалення діяльності юрисдикційних органів: протидія пияцтву та наркоманії як явищам, що сприяють проявам насильства; поліпшення ефективності реагування на випадки сексуального домагання і повідомлення жертв сексуального насильства; розширення юрисдикційних повноважень поліції в профілактиці, припиненні та розслідуванні випадків насильства в сім'ї. 3. Розвиток соціальних послуг: соціальна реабілітація алко- та наркозалежних; функціонування цілодобових гарячих ліній та приймалень для жертв насильства у сім'ї; значне скорочення кількості бездомних; соціальний супровід сімей які мають найбільший ризик проявів насильства, а також тих які належать до корінних народів Австралії [13].

Отже, цінність англо-американського досвіду у протидії насильству в сім'ї полягає у його системності, групуванні ключових шляхів цієї реформи через напрями: правова реформа, удосконалення діяльності юрисдикційних органів, розвиток соціальних послуг, освіта й виховання.

Таким чином, необхідне запровадження в Україні тренінгів, правових програм як для працівників поліції, так і для громадян, залучення медичних працівників з метою кращого та професійного спілкування з жертвами насильства та агресорами. Пропонуємо залучати також працівників органів державної реєстрації актів цивільного стану з метою проведення бесід, тренінгів для майбутніх сімей. Створення спеціальної правової організації при Міністерстві юстиції України, яка б займалась домашнім насильством в нашій державі, проводила навчання як для працівників поліції так і громадян.

Список використаних джерел

1. Тучак М. О. До питання про вдосконалення правового регулювання попередження насильства в сім'ї // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2013. 364 с.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 06.03.2020 р.).
3. Колпакова Л. А. Насилие в семье: Виктимологический аспект, дифференциация ответственности и вопросы законодательной техники. Казань, 2015. 626 с.
4. Military Community and Family Policy (MC&FP) URL: <http://www.militaryhomefront.dod.mil> (дата звернення 20.04.2023 р.).
5. The Office of Safe and Drug-Free Schools (OSDFS). URL: <http://www2.ed.gov/about/offices/list/osdfs/index.html> (дата звернення 20.04.2023 р.).
6. The Administration for Children and Families (ACF) URL: <http://www.acf.hhs.gov/index.html> (дата звернення 20.04.2023 р.).
7. Office on Women's Health. URL: <http://www.womenshealth.gov/about-us> (дата звернення 06.03.2020 р.).
8. U. S. Citizenship and Immigration Services. URL: <http://www.dol.gov/wb/> (дата звернення 20.04.2023 р.).
9. Fialkoff David. Standardizing Parole Violation Sanctions. *NIJ Journal*. 2016. 654 p.

10. Волен Дж. Правові засоби боротьби з домашнім насильством. Огляд // *Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї*. Одеса, 2013. 845 с.
11. CPS Policy for Prosecuting Cases of Domestic Violence. London: CPS Policy Directorate, 2019. 186 p.
12. Chappell L. Federalism and Social Policy: The Case of Domestic Violence // *Australian Journal of Public Administration*. 2011. P. 159.
13. National Plan to Reduce Violence against Women and their children 2010–2022 URL: http://www.ofw.facsia.gov.au/womens_safety_agenda/previous_initiatives/padv/index.htm. (дата звернення 20.04.2023 року).

Мостіпан Н. В., здобувач вищої освіти гр. МПУА-221

Науковий керівник – **Михайловська О. В.**, доктор наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ

У сучасних умовах найважливішою складовою процесу підготовки та прийняття управлінських рішень є використання системи комунікацій у публічному управлінні. Розбудова демократичної України неможлива без формування та функціонування ефективних механізмів взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктів громадянського суспільства. Отже, саме явище формування публічної комунікації стає визначальним для процесів та цілей, оскільки без неї налагодження інформаційних зв'язків між інститутами влади й населенням, громадянським суспільством стає неможливим.

Комунікаційні процеси є важливою складовою публічного управління, які забезпечують ефективну взаємодію між різними групами та організаціями. Комунікація є основою для формування рішень, вирішення проблем та досягнення цілей в публічному секторі [1].

У публічному управлінні, комунікаційні процеси включають в себе передачу інформації між різними рівнями управління, від підлеглих до керівників та зворотний зв'язок від керівників до підлеглих. Вони також включають в себе взаємодію зі стейкхолдерами, які можуть включати громадські організації, бізнес, академічних дослідників та громадянське суспільство.

Успішні комунікаційні процеси в публічному управлінні мають бути ефективними, чіткими та конструктивними. Вони повинні забезпечувати взаємодію між різними сторонами та сприяти розвитку співпраці. Крім того, вони повинні бути прозорими та відкритими, щоб забезпечити довіру громадськості до управління [2].

У державному управлінні можна виділити такі види публічної комунікації: комунікація з метою інформування; комунікація з метою надання публічної послуги; комунікація для обговорення проектів рішень, які не можуть бути прийняті без участі громадськості.

Всебічний діалог між владою та суспільством є двостороннім зв'язком з метою широкої участі громадськості в процесі прийняття рішень. Комунікація між владою та суспільством здійснюється через різні канали та інструменти. В державному управлінні вона є регулюючим і координуючим механізмом у взаємовідносинах держави і суспільства. Тому суворо дотримується принципів налагодження ефективної комунікації між владою та громадськістю, забезпечення стабільності та ефективності своєї діяльності. В українській публічній сфері існують комунікаційні проблеми між різними суб'єктами суспільства, як у системі державного управління, так і поза суспільством.

Проблема полягає у відсутності актуальної та об'єктивної інформації про майбутні зміни та у відсутності критичного мислення, здебільшого через погано функціонуючу комунікаційну систему, що призводить до готовності вірити лише популістській риторичі. Адже людям часто доводиться сприймати інформацію від політиків і «політиканів», які переслідують власні інтереси, пропонуючи своє негативне тлумачення рішень органів влади.

Основною проблемою комунікаційного процесу українського державного управління є брак своєчасної, зрозумілої, правдивої та неупередженої інформації, що призводить до слабкого зв'язку між державними інституціями та цільовою аудиторією, що зрештою призводить до загальної недовіри до влади. Високий рівень недовіри громадян до інститутів влади призводить до низького рівня їх взаємодії [3].

Отже, у публічній сфері, проблеми комунікації можуть мати негативний вплив на ефективність і результативність обміну інформацією. Нерідко стається, що люди мають різні погляди, різні вимоги та очікування, що може призвести до зіткнень і конфліктів.

Одна з проблем комунікації в публічній сфері полягає у недостатній якості передачі інформації. Коли люди займаються публічною діяльністю, вони часто звертаються до різних аудиторій. Інформація, яку вони намагаються передати, може бути неправильно зрозумілою або неповною, що призводить до непорозумінь та помилок.

Іншою проблемою комунікації є відсутність взаєморозуміння між різними групами людей. Це може бути пов'язано з різними культурними та соціальними фонами, з якими люди зустрічаються. Такі різниці можуть призвести до того, що люди не зможуть ефективно спілкуватися між собою та знайти спільну мову.

Також, часто виникає проблема недостатньої відкритості та чесності у комунікації. Це може бути пов'язано з бажанням людей домінувати, зберігати свою владу або контроль. Що у подальшому може призвести до того, що люди не отримають повну та чесну інформацію, або що вони будуть інформовані неправильно. У цілому, проблеми комунікації в публічній сфері можуть мати серйозний вплив на якість роботи та ефективність спілкування між різними групами людей.

Список використаних джерел

1. Мазур В. Г. Комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні / Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=313>.
2. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.
3. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2016. 340 с

Коваленко С. В., здобувачка ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Шабардіна Ю. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

Е-АРХІВ ЯК ОДНА ІЗ ПЕРЕВАГ ЦИФРОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Цифрові технології, які започаткували новий етап розвитку технологічної сфери людства, активно використовуються у різних галузях і поширюються, у тому числі й на сферу публічного управління, яка охоплює інституції як виконавчої влади, так і місцевого самоврядування.

Цифрова трансформація як сукупність змін у суспільстві, пов'язаних із впровадженням цифрових технологій, стає сучасним трендом та важливим фактором розвитку територіальних громад, оскільки впливає на оперативність прийняття рішень, створює комфортні умови надання е-послуг тощо. Використання цифрових технологій у сфері публічного управління та адміністрування дозволяє громадянам України отримати доступ до всієї необхідної інформації, а також дає змогу швидко та якісно отримати широкий спектр необхідних послуг.

Побудову спроможної сервісної та цифрової держави визначено основною метою «Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки» [1] та низкою нормативно-правових актів, інших документів.

З погляду державного управління, е-урядування розглядається як спосіб організації державної влади для забезпечення безперебійного онлайн-доступу до звернення громадян до органів влади з метою отримання послуг без фізичної присутності в державних закладах [2].

Електронне урядування трансформує владу, роблячи її максимально прозорою та підконтрольною громадськості. Основою електронного урядування є електронний уряд, що являє собою єдину інфраструктуру міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання.

Перший прообраз електронного уряду з'явився в Сінгапурі в 1980 році із прийняттям «Програми комп'ютеризації цивільних служб» (The Civil Service Computerisation Programme). Але масовий інтерес до моделі електронного уряду сформувався у середині 90-х років. І вже до 2000 року багато передових країн мали цільові програми розвитку електронного уряду [3, с. 20].

У 2007 році в Україні був прийнятий закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2015 року». Незважаючи на те, що в цьому законі не використовується термін «електронне урядування», суть впровадження технологій електронного урядування в ньому відображена. Так, однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено використання електронних засобів для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами, а одне із завдань передбачає визначення статусу і переліку обов'язкових електронних послуг, які повинні надаватися органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним і фізичним особам, забезпечення реалізації принципу «єдиного вікна».

На даний час науковці визначають кілька основних модулів Електронного уряду. Найбільш масштабним є G2G – government to government (уряд – урядові), G2B – government to business (уряд – бізнесу), G2C – government to citizens (уряд – громадянам), і включає численні прикладні елементи. Серед них – вільний доступ громадян до державної інформації; переведення державних органів на безпаперове діловодство; планування для всіх державних органів показників ефективності роботи на рік і регулярний їх контроль, який здійснюється і парламентом, і громадянами; запровадження в державних органах пластикових карток для ідентифікації державних службовців, виплати їм зарплати та інших виплат; перенесення в інформаційні мережі більшості стандартних трансакцій між державою та громадянами чи бізнесом тощо [4, с. 6]. Електронний уряд має в собі основні складові, до яких входять наступні: е-уряд; е-медицина; е-освіта; е-бібліотека; е-телебачення; е-транспорт. Цей перелік доповнює низка інших складових, у тому числі й е-архів.

Електронний архів – це система структурованого зберігання електронних документів, що забезпечує надійність зберігання, конфіденційність і розмежування прав доступу, відстеження історії використання документів, швидкий і зручний пошук.

Державною архівною службою розроблено програму оцифрування архівних інформаційних ресурсів. У програмному документі визначено два напрями: оцифрування документів Національного архівного фонду й переведення в електронну форму довідкового апарату, які віднині носитимуть системний і цілеспрямований характер.

Програма оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022-2025 роки [5] є логічним продовженням заходів, що впливають із пріоритету Державної архівної служби «Відкриті архіви», прозора, зрозуміла та ефективна комунікація з партнерами та стейкхолдерами, невід'ємною складовою якого є забезпечення безперешкодного доступу до архівних інформаційних ресурсів, підвищення якості архівних послуг відповідно до потреб користувачів.

Адже, незалежно від віку, місця проживання чи інших обставин у людей виникає бажання дослідити родовід та побудувати генеологічне дерево. Крім, пошуку біографічних даних архівні матеріали представляють значний інтерес для дослідників старожитностей, краєзнавці, науковці, оскільки основа історичних знань – це факти, які можна підтвердити документами, що знаходяться в архівах.

Майже 2 мільйони справ Національного архівного фонду зберігаються в Державному архіві Чернігівської області [6]. Завантаженість стелажного обладнання сягає більше 95 %, а важливість правильного зберігання документів, доступності і зручності роботи з ними, важко переоцінити. Тож, оцифрування архівних документів є альтернативною та гарантованою формою зберігання оцифрованих копій та описів справ.

Оцифрування наявної кількості матеріалів є колосальною справою часу. Разом з тим, попри широкомасштабну російську агресію на території нашої країни, вітчизняні архівісти продовжують працювати та оцифровувати документи архівного фонду задля їх збереження для користувачів архівної інформації, яка у відкритому доступі на веб-сайті Державного архіву області, який є структурним підрозділом облдержадміністрації, і водночас – підзвітний Державній архівній службі України.

Отже, використання цифрових інструментів допомагають інституціям публічної влади досягти більш ефективного виконання своїх повноважень.

Цифрова трансформація, яка поширюється на всі сфери життя, не пройшла осторонь і архівної справи. Великі обсяги матеріалів та значні розміри фондів змушують відходити від традиційного способу зберігання документів в паперових архівах. Впровадження системи електронного врядування, яке передбачає перенесення інформації з паперових носіїв в електронний вигляд, створює оптимальні умови для зберігання електронних документів, зменшує витрати на зберігання інформаційних ресурсів, облаштування приміщень та інших ресурсів для роботи архіву.

Таким чином, сучасні сховища інформації – електронні архіви, які надають можливість безперешкодного доступу до архівних документів за наявності підключення до Інтернету, розширюють перелік електронних послуг та цифрову трансформацію публічного адміністрування.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Верховна Рада України*. Вебсайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 16.03.2023).
3. Досвід впровадження е-демократії та е-урядування в Україні / за ред. С. В. Дзюби. Київ : Національний центр підтримки електронного урядування, 2010. -90 с.
4. Клименко І. В., Линьов К. О. Технології електронного врядування : навчальний посібник Клименко, К. О. Линьов. Київ : Вид-во ДУС, 2006. 225 с.
5. Програма оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022-2025 роки / Офіційний сайт Державної архівної служби України. URL: <https://cutt.ly/IOQQ5fv> (дата звернення: 14.03.2023).
6. Офіційний сайт Чернігівської облдержадміністрації. URL: <https://cg.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2023).

Кулик О. С., здобувачка ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МЕНЕДЖМЕНТ ХХІ СТОЛІТТЯ

Нині проблеми, пов'язані з конкурентними стратегіями, управлінням, творчим підходом, колективною працею, насправді це ключові проблеми сьогодення – саме тому обговорювати їх знову і знову не має сенсу. Натомість є більш актуальні проблеми, які стануть актуальними завтра.

Проблеми та завдання, про які ми поговоримо цього разу, вже є в розвинених країнах, і в більшості, що розвиваються (наприклад, у Південній Кореї та Туреччині). Їх можна спостерігати, обговорювати, аналізувати та намагатися вирішувати. Той, хто сьогодні працює над проблемами завтрашнього дня і таким чином готує себе та свою організацію до нових завдань, у недалекому майбутньому займе провідні позиції. Той же, хто відкладає їхнє рішення на потім, залишиться позаду і, можливо, ніколи не зможе надолужити втрачене [1].

З того часу, як почалося вивчення теорії менеджменту, - а цю подію слід віднести до початку 30-х років, - більшість учених, та практиків дотримувалися декількох систем уявлень про реалії менеджменту, вона ґрунтується на науці менеджменту та спирається на наступні уявлення:

1. Менеджмент – це менеджмент бізнесу.
2. Існує одна правильна організаційна структура.
3. Існує один правильний спосіб управління персоналом.

До початку 80-х років – майже всі ці уявлення не надто розходилися з реальністю і дозволяли спиратися на них у практичній діяльності та дозволяли керувати різними організаційними структурами. До теперішнього часу вони повністю вичерпали себе, тому що реальність стрімко змінюється, стаючи все менш схожою на уявлення про неї, які склалися в менеджменті.

Сучасне підприємство - чи то комерційна компанія, державна установа, університет, лікарня, церква або велике військове з'єднання, - потребує організаційної структури, але замість пошуків єдино правильного типу організації менеджменту слід поставити собі інше завдання: навчитися виявляти, вибудовувати й перевіряти практично організаційні структури, які відповідають поставленим завданням.

Також дуже вкоренилися устої по управлінню кадрами, принцип, який лежить в основі майже всіх книг і статей присвячених управлінню персоналом – це, уявлення в тому, що люди, які працюють на організацію, є її працівниками, вони трудяться повний робочий день і залежать від місця роботи, оскільки вона забезпечує їм засоби для існування та можливість службового зростання. Друге уявлення: всі службовці, які працюють на організацію, – це підлегли. Коли ці уявлення були сформульовані вперше, вони були досить близькі до реальності і могли вважатися правильними. Сьогодні вони безнадійно застаріли, адже в XXI століття – це вік технологій і люди часто працюють з дому і не на повний робочий день, вони можуть працювати за контрактом з компанією та ін., це "тимчасово працюючі", іншими словами, в сучасних умовах взаємини "начальника" та "підлеглих" більш дружні, а не традиційні.

В нашому суспільстві вже має місце, те що, не заробітна плата є основною мотивацією для роботи, а зацікавленість роботою та комфорт у її виконанні. Людсьми не треба «керувати», завдання – спрямовувати людей [2].

Діяльності менеджменту - внутрішнє середовище організації [3]. Це уявлення пояснює різницю між менеджментом і менеджментом бізнесу, тобто підприємництвом.

Насправді ця відмінність немає сенсу. Якщо підприємство - чи то комерційна компанія чи будь яка інша установа, - не оновлюється і не бере участі в підприємницькій діяльності, воно довго не протягне.

З самого початку потрібно усвідомити, що менеджмент та підприємництво - це два різні аспекти одного й того самого процесу. Підприємець, який не вміє керувати, приречений на поразку. Менеджмент, який не прагне оновлення, - теж.

В останні десятиліття внаслідок розвитку інформаційних технологій менеджмент поступово переорієнтує напрямок своїх зусиль, адже зараз відкривається багато нових можливостей для роботи.

Менеджмент має бути орієнтований на результат та ефективність діяльності організації. Тому перше завдання управління полягає в тому, щоб визначити, яких результатів і продуктивності дана організація вже досягла, що саме по собі досить

складно. Це одне з найважчих завдань, але при цьому одне з найважливіших. Крім того, до специфічних функцій менеджменту відноситься мобілізація ресурсів організації для отримання результатів поза цією організацією, у зовнішньому середовищі.

Фундаментом сучасного суспільства, економіки та людських відносин є керована організація, як громадський інститут, метою якого є досягнення результату, а менеджмент - це спеціальний інструмент, особлива функція, яка і забезпечує організації можливість досягати необхідних результатів.

Список використаних джерел

1. Німкович А. Сутність стратегічного забезпечення та його роль у розвитку інститутів інфраструктури фондового ринку. Repository (electronic archive of open access) of the State Biotechnological University: URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/5050/1/14.pdf> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Казарян А. Чекліст менеджера креативної команди від Ані Казарян - Bazilik Media. Bazilik Media. URL: <https://bazilik.media/cheklist-menedzhera-kreatyvnoi-komandy-vid-ani-kazarian/> (дата звернення: 21.04.2023).
3. Інституційний репозитарій Миколаївського національного аграрного університету: Головна сторінка. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6019/1/Menedzhment_Orhanizatsiia.pdf (дата звернення: 21.04.2023).

Михайловська О. В., доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій,
Барановська Д. О., здобувач вищої освіти 4 курсу, група ПУА-191
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Актуальність розвитку політичного лідерства зумовлена тим, що останніми роками у сфері політичного самоврядування з'явилося багато нових тенденцій. Багато науковців вважають, що велика напруженість і глибокі зміни, спричинені науково-технічним прогресом, які характеризували ХХ століття, призвели до глобальних викликів для людської цивілізації. Ці умови висунули нові, більш високі вимоги до політичних лідерів. Важливою тенденцією в еволюції лідерства залишається стрімке зростання відповідальності політичних лідерів за долю, сьогодення і майбутнє народів і країн, якими вони керують. Сучасні політичні лідери вже не можуть пропонувати національні програми розвитку без урахування глобальних викликів, що стоять перед людством [5].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що розвиток політичного лідерства в сучасному світі є динамічним та швидкоплинним процесом. Зміни в економіці, технологіях та соціальному середовищі вимагають від політичних лідерів нових навичок, знань та стратегій. Уже проведено понад десять тисяч досліджень, присвячених проблемі лідерства, але, проте і дотепер не існує однозначного трактування тенденцій розвитку політичного лідерства в сучасному світі та універсального підходу до їх вивчення, а саме поняття «лідерство» є багатограним і неоднозначним.

Важливою тенденцією в розвитку політичного лідерства в останні десятиліття є концентрація активності лідерів на економічних і соціальних проблемах. Особливо це відрізняє політичних лідерів демократичних держав. Розвиток даної тенденції обумовлено багатьма обставинами. Головна з них полягає в тому, що ріст добробуту нації, пов'язаний з активністю того або іншого політичного лідера, – найбільший наочний показник для визнання політичного діяча як політичного лідера. Інша обставина пов'язана з великими тимчасовими рамками політичної активності. Високий економічний результат, ріст добробуту нації – головна передумова для обрання на ще один строк [1].

Лідерство існує там, де є влада, організація і люди. Людина не може бути лідером в ізольованому середовищі. Слово «лідер» означає «керувати», а це означає, що людина є «керованою» [4]. У середині еліти деякі її члени відрізняються від інших набагато більшим впливом на суспільство та своїх колег. Необхідно визначити характерні риси лідера, які

можна узагальнити наступним чином: Лідер - це людина, яка здійснює тривалий і вирішальний вплив на суспільство, країну або організацію. У цьому визначенні виділяються три рівні впливу. Інші ступені впливу в мікро- та макросоціальному середовищі не визнаються лідерством [4].

Політичне лідерство є однією з головних тем політичної науки. Воно безпосередньо пов'язане з характером і якістю політичної влади, а також з тим, як вона структурована і легітимізована. Демократичне лідерство, яке є нормою в багатьох європейських країнах, тільки зароджується в нашій країні і визначає очікування щодо організації політичної влади [7]. Механізм розвитку політичного лідерства включає типові приклади цивільного досвіду формування лідерів та еліт, а також нові пріоритети української кадрової політики. Механізм розвитку лідерства виконує такі важливі функції, як стабілізація політичної системи, мобілізація впливу населення на процеси прийняття політичних рішень, стабілізація політичної системи, мобілізація впливу населення на процеси прийняття політичних рішень та захист демократичних цінностей. Розвиток лідерства виконує такі важливі функції, як стабілізація політичної системи, мобілізація громадського впливу на прийняття політичних рішень та захист демократичних цінностей та інститутів. Це покращує не лише якість політичної влади, але й суспільний прогрес в цілому [4].

Однак, розвиток політичного лідерства в сучасному світі вимагає більш гнучкого та адаптивного підходу до управління та прийняття рішень. Лідери повинні бути здатні реагувати на швидко мінливу дійсність, бути готовими до вирішення нових викликів та використовувати нові технології та інструменти для підвищення ефективності своєї роботи та досягнення максимальних результатів.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 91-100. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/boiko_politychne.pdf (дата звернення 10.03.2023).
2. Грищенко І. М. Теоретико-методологічні засади лідерства. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. № 1. С. 111- 122.
3. Політичне лідерство: теорії, концепції, механізм рекрутування. *Політологія*: URL: https://pidru4niki.com/15660212/politologiya/politichne_liderstvo_teoriyi_kontseptsiyi_mehanizm_rekrutuvannya (дата звернення 10.03.2023).
4. Політологічний енциклопедичний словник. К., 1997. С. 243–276.
5. Сучасні тенденції у розвитку політичного лідерства. *Студопедія. Ваша енциклопедія: веб-сайт*. URL: https://studopedia.com.ua/1_147471_suchasni-tendentsii-u-rozvitku-politichnogo-liderstva.html (дата звернення 10.03.2023).
6. Траверсе О. О. Політичне лідерство і політичне керівництво в Україні як проблема історичної політології. *Наукові записки /Зб.* Вип. 25. К.: ІПіЕНД, 2004. С. 52–57.
7. Уткін О. Політичне лідерство та лідери. *Віче*. 2002. № 4. С. 77–78.

Хребтань Ю. А., здобувач ступеня доктора філософії

Науковий керівник – **Пономаренко С. І.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ГРАНТОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЧЕРНІГОВІ ТА ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Надзвичайно сильно війна вплинула на малий і середній бізнес, а найбільше – на мікробізнес у м. Чернігові та Чернігівській області. Неабиякими викликами для бізнесу стали:

- постійне вимкнення електропостачання в осінньо-зимовий період;
- значне зростання цін на сировину і матеріали;
- складність доставки сировини й матеріалів і складність перевезення готової продукції до замовників;
- брак кваліфікованих кадрів;

- небезпечність роботи, особливо у віддалених районах Чернігівської області;
- розрив зв'язків з учасниками комерційних угод внаслідок виїзду підприємств за кордон;
- припинення або повна відсутність експортної діяльності бізнесу.

Саме з цих причин рятівною соломинкою для багатьох власників малого та середнього бізнесу, особливо в сільськогосподарському виробництві, стали грантові пропозиції від Департаменту економічного розвитку Чернігівської облдержадміністрації (таблиця 1) [1].

Таблиця 1 – Грантові пропозиції від Чернігівської ОДА для малого та середнього бізнесу м. Чернігова та Чернігівської області

Назва гранта	Зміст гранту
Грантова програма для підтримки безперервності та відновлення бізнесу	Мета проекту – підвищення конкурентоздатності українських малих та середніх підприємств на українському та міжнародних ринках, допомога в розбудові спрощеного та прозорого бізнес-клімату, а також забезпечення українським компаніям можливостей скористатись перевагами міжнародної торгівлі. Сума гранта: від 600 000 грн до 1 200 000 грн
Грантова програма «THINKON.UKRAINE»	Проект спрямований на підтримку українського малого і середнього бізнесу, що продовжує працювати та шукати можливості для розвитку повноцінної діяльності підприємств, шляхом надання грантового фінансування та консалтингу. Розмір гранта: 1 000 000 грн.
ERASMUS FOR YOUNG ENTREPRENEURS	Програма Erasmus – це програма обміну підприємницьким досвідом у Європі. У межах програми новий підприємець подорожує до іншої країни Європи для обміну досвідом з досвідченим підприємцем. Протягом обміну, який триває від 1 до 6 місяців, підприємці співпрацюють разом допомагаючи один одному у розвитку власного бізнесу.
Грант на власну справу	Це можливість отримати грант на створення або розвиток власного бізнесу. Розмір допомоги: від 50 тис. до 250 тис. грн. Грант можна витратити на: придбання обладнання; закупівлю сировини; орендну плату (не більше 25 % від суми гранту); лізинг обладнання.
Гранти на теплиці і сади	Це можливість отримати грант на розвиток тепличного господарства, а також на розвиток власного садівництва, ягідництва та виноградарства. Гранти надаються для теплиці площею від 0,4 га до 2,4 га. Розмір гранту становить: для 0,4 - 0,6 гектара - 2 млн. гривень; для 0,8 - 1,2 гектара - 3,5 млн. гривень; для 1,6 - 2,4 гектара - 7 млн. гривень. Але не більше як 70 % вартості проекту. Гранти надаються для саду площею від 1 до 25 га. Розмір гранту становить від 140 тис. до 400 тис. грн за гектар, але не більше ніж 70 % вартості проекту висадки насаджень.
Підтримка ММСП виробників молочної продукції	Мета проекту «Підтримка ММСП молочного напрямку (виробництво молока) у забезпеченні продовольчої безпеки України» постачання українським ММСП, виробникам молочної продукції, профілактичних та лікувальних ветеринарних препаратів та вакцин, необхідних для запобігання скороченню поголів'я великої рогатої худоби, покращення здоров'я тварин, підвищення продуктивності дійних корів для виробництва якісного молока внутрішнього споживання.
Гранти малим та середнім підприємствам для зростання їхнього бізнесу	Гранти малим та середнім підприємствам надаються для часткової оплати послуг консультантів з метою допомоги підприємствам трансформувати їх бізнес. Розмір гранта: 7000,0 тис. євро.

Також, Департаментом Чернігівської ОДА були запропоновані online курси для бізнесменів-початківців; спеціальні програми підтримки для внутрішньо переміщених осіб: 1) Данська рада у справах біженців (DRC) за фінансової підтримки уряду Швейцарії і уряду Великої Британії реалізовує програму бізнес-партнерства спрямованого на підтримку аграрного сектору та харчового виробництва; 2) Міжнародна організація з міграції (МОМ), Агентство ООН з питань міграції, в рамках реалізації проекту «Розвиток МСП: економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу» запропонувало для малого та середнього бізнесу програму спеціальних грантів; вебінари для допомоги підприємцям на сайті Business.Diaa.

Швець В. О., здобувач вищої освіти гр. ПУА-191
Науковий керівник – **Філіпова Н. В.**, доктор економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЗАПОРУКА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Курс на євроінтеграцію та вступ до Європейського Союзу є стратегічною метою України. Євроінтеграція являє собою об'єднання держав, які розташовані в Європі повністю та частково за такими напрямками як економічний, юридичний, політичний, соціальний та культурний. На цей час європейська інтеграція досягається в основному шляхом розширення Європейського Союзу та Ради Європи. Насправді є багато факторів, які впливають на розвиток процесів інтеграції в світі. Одними з таких є: схожий рівень економічного розвитку, суміжне географічне положення країн, схожість культури, визнання одних і тих самих цінностей [1].

Євроінтеграція являє собою певний процес налагодження взаємозв'язку та розвитку співпраці з європейськими державами. Якщо розглядати відносини між Україною та Європейським Союзом, то можна визначити, що це двосторонні відносини, які базуються на вигідному партнерстві, що дозволяє Україні наблизитися до отримання статусу держави-члена ЄС. Курс на Євроінтеграцію розпочався ще з 1991 року, після визнання України незалежною державою необхідно було обрати курс її розвитку. Одним із чинників який цьому посприяв - це воля людей та їх прагнення жити в незалежній, економічно-стабільній, демократичній та соціально орієнтованій країні [1]. Також вагомим аргументом євроінтеграційного вектора є забезпечення визнання та участі України в усіх геополітичних процесах. Революція гідності, яка відбулась у грудні 2013 – січні 2014 рр. певним чином відстояла і утвердила європейський курс розвитку країни. У грудні 2017 р. вже майже 60 % українських громадян підтримували вступ України до ЄС. Після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України більшість громадян чекали підтримки саме від країн ЄС. Люди розуміють складнощі та процеси, які мають відбутися, але водночас вбачають у європейській інтеграції шлях до збереження національної державності у протистоянні російській агресії [2].

Для України європейська інтеграція це значний шанс підвищити рівень розвитку економіки, залучати іноземні інвестиції та вийти на нові ринки. Також для кожного українця важливим є фактор дотримання верховенства права та законів, забезпечення вищого рівня життя, розширення форм соціального захисту та допомоги. В рамках даної тематики доцільно буде розглянути сьогоднішнє та період повномасштабного вторгнення на територію України. Незважаючи на негативні наслідки цієї події, курс на вступ до ЄС значно пришвидшився. Якщо до цього процес просувався доволі повільно, то 28 лютого 2022 року, невдовзі після початку військової агресії Росії проти України, Україною було подано заявку на членство в Європейському Союзі. Президент України Володимир Зеленський попросив термінового вступу за «новою особливою процедурою». Водночас президенти восьми держав ЄС (Республіки Болгарія, Чеської Республіки, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки та Республіки Словенія) закликали негайно надати статус країни-кандидата в члени ЄС. «17 червня 2022 року Європейська комісія рекомендувала Європейській раді надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу». Європейський парламент 23 червня 2022 ухвалив резолюцію із закликом невідкладно надати статус кандидата на членство в Європейському Союзі для України, пізніше цього ж дня Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Розглянувши даний процес визначимо, що країни-члени ЄС таким вчинком підтримали Україну в її прагненні приєднатися до спільноти та висловили свою позицію щодо визнання українських національних цінностей» [2].

Важливою складовою демократичної правової держави є громадянське суспільство, яке сприяє підтримці рівноваги між громадянами та державними органами влади. В такому суспільстві громадяни мають більше можливостей для вираження своєї думки та впливу на державну політику. Громадяни захищені необхідними законами від прямого втручання і обмежень з боку держави. В такому суспільстві переважають демократичні громадянські суспільні цінності. Країни-члени ЄС мають такі цінності, як:

- верховенство права;
- рівність;
- повага до людської гідності;
- повага до прав людини;
- свобода;
- демократія [3].

Відзначимо позитивні аспекти для громадян України щодо вступу до ЄС:

По-перше, підтримання безпеки та гарантії стабільності, відповідно й територіальної недоторканості України. Певним чином цей фактор стимулює населення не виїжджати, а залишатися в країні, оскільки відчуття безпеки є однією з найважливіших людських цінностей. По-друге, варто наголосити про економічні вигоди, а саме: нові ринки збуту для українських товарів, зменшення митних тарифів, можливість залучати більше іноземних інвестицій для розвитку свого бізнесу, створення вигідних умов для подальшої діяльності. Під час військового стану багато підприємців перевезли свій бізнес в країни Європи, тому Україна певним чином втрачає надходження до бюджету, людський капітал та можливість для стабілізації економіки після закінчення військових дій. Доцільно говорити про соціальні вигоди для громадян, які стосуються в першу чергу захисту прав людини і інституціях Європейського Союзу, підвищення рівня життя серед населення, можливість подорожувати без кордонів та отримувати якісну освіту.

Розглядаючи євроінтеграційні процеси варто зазначити, що вони матимуть вплив на кожного пересічного громадянина України. Це питання можна розглядати, як в позитивному напрямку, так і в негативному. Негативний аспект полягає саме в неготовності суспільства прийняти зміни, які мають відбутися перед тим, як Україна стане повноправним учасником Європейського Союзу. Позитивним фактором все ж є можливість побудувати громадянське суспільство з дотриманням норм демократії [3].

Насамперед необхідно адаптувати законодавство відповідно до вимог законодавства ЄС, провести реформування в сфері судочинства, розробити нормативно-правову базу щодо боротьби з корупцією та корупційними правопорушеннями. Якщо розглядати економічну складову, то необхідно стандартизувати на виробництві товар, згідно стандартів ЄС, розробити методи та засоби, які допоможуть підняти конкурентоспроможність товарів українського виробництва для формування здорової конкуренції на ринку. Також варто врахувати інвестиційну привабливість виробництв для іноземців, а для цього треба покращити якісні та кількісні показники [4].

Соціальна сфера теж має зазнати змін, оскільки буде реформуватися система освіти, соціального захисту, охорони здоров'я відповідно до вимог та стандартів Європейського Союзу. Для багатьох українців такі кардинальні зміни можуть викликати невдоволення, оскільки перехід від усталених норм до нових буде важким. Проте розуміння незворотності шляху, прагнення побудувати справжнє громадянське суспільство та можливість поширювати українську культуру в країнах ЄС стане головною перевагою до прийняття змін [5].

Неодмінною складовою правової системи ЄС є «Хартія основних прав ЄС». В цьому документі прописані необхідні до дотримання права людини, можливостей людини, які б не обмежували її свободу та кожен громадянин відчував себе в безпеці та під захистом. Це не просто документ, який має юридичну силу, в ньому прописані та визначені основні цінності ЄС: людська гідність, свобода, рівність та солідарність. При внесенні змін до законодавства України, необхідно взяти до уваги згаданий документ та проаналізувати, які

У публічному та державному управлінні пасіонарії можуть виступати в ролі лідерів. Лідерство – це здатність керувати іншими людьми, надихати їх досягати спільних цілей та впроваджувати нові ідеї. Пасіонарії можуть бути ефективними лідерами, оскільки вони мають високу мотивацію та енергію, щоб працювати над рішенням проблем та впровадженням нових ініціатив.

Однак, важливо мати на увазі, що пасіонарії можуть бути дуже емоційними та необдуманими у своїх діях. Тому, для того, щоб бути ефективним лідером, пасіонарії повинні володіти не лише високою мотивацією та енергією, але й здатністю до аналітичного мислення та стратегічного планування [4].

Крім того, пасіонарії повинні мати здатність спілкуватися з іншими людьми та вміння співпрацювати з колегами, щоб досягти спільних цілей. Таким чином, пасіонарії можуть стати відмінними лідерами в публічному та державному управлінні, якщо вони розвиватимуть свої лідерські навички та здатності.

Для того, щоб пасіонарії стали успішними лідерами в публічному та державному управлінні, вони повинні зрозуміти, що їхня роль полягає не лише у запровадженні нових ідей, але й у забезпеченні ефективної реалізації цих ідей [2].

Однією з найважливіших здібностей, яку повинен мати лідер, є здатність слухати інших та бути відкритим до інших точок зору. Пасіонарії, які зосереджені на власних ідеях та поглядах, можуть пропустити важливу інформацію та можуть втратити підтримку колег та інших стейкхолдерів.

Крім того, успішні лідери повинні мати здатність до співпраці та партнерства. Вони повинні вміння працювати з різними групами людей, такими як політики, громадські організації та інші стейкхолдери, щоб досягти спільної мети.

Одна з головних ролей пасіонаріїв полягає у стимулюванні інновацій та змін в організації. Вони допомагають організації змінитися та адаптуватися до нових викликів та умов ринку, виявляючи нові можливості та ризики.

Пасіонарії також можуть бути корисні в процесі прийняття рішень, оскільки вони здатні досліджувати питання глибше та розглядати його з різних сторін. Вони також можуть бути сторонніми учасниками у процесах прийняття рішень, оскільки не завжди вони є частиною управлінської команди [1].

Крім того, пасіонарії можуть бути корисними в реалізації стратегій управління, оскільки вони здатні залучити до своєї ідеї інших людей та надихнути їх на досягнення спільної мети. Вони також можуть бути важливими при встановленні культури в організації, де пасіонарії можуть виступати як моделі для інших співробітників, показуючи, як робити свою роботу з ентузіазмом та ефективно.

Звичайно, пасіонарії також можуть бути недоліком в державному та публічному секторі, особливо якщо їхні ідеї не відповідають стратегії організації. Також, пасіонарії можуть використовувати занадто багато ресурсів на досягнення своїх цілей, що може бути неефективним з точки зору організації [5].

Успішне використання пасіонаріїв в державному та публічному управлінні може мати значний вплив на розвиток суспільства та досягнення поставлених цілей.

Один з прикладів успішного використання пасіонаріїв - це громадський рух «Народний контроль», який був заснований в Україні у 2014 році. Цей рух займається контролем діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з метою запобігання корупції та зловживанням владою. Основна маса активістів «Народного контролю» - це пасіонарії, які вкладають у свою роботу значну кількість свого часу та енергії [3].

Інший приклад - це проект «Code for America», який був заснований у США у 2009 році. Цей проект займається розробкою програмного забезпечення та технологій для покращення діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування. У команді проекту працюють висококваліфіковані пасіонарії, які вкладають у свою роботу багато часу та зусиль з метою покращення роботи державних органів та забезпечення громадської довіри до держави.

Інший приклад успішного використання пасіонаріїв - це рух «Школа майбутнього», який був заснований в Бразилії у 2010 році. Цей рух займається розвитком та впровадженням інноваційних підходів до освіти з метою покращення її якості та доступності. У русі «Школа майбутнього» працюють висококваліфіковані педагоги та вчені-пасіонарії, які здатні вдихнути нове життя в навчальні програми та забезпечити їх відповідність сучасним потребам [3].

Також можна згадати проект «Brigada de la Esperanza», який був заснований в Колумбії у 1997 році. Цей проект займається розвитком та впровадженням програм для боротьби з наркотиками та насильством у молодіжному середовищі. У проекті працюють психологи, соціологи, волонтери та інші пасіонарії, які вкладають у свою роботу значну кількість часу та зусиль з метою зменшення впливу наркотиків та насильства на молодь [3].

Усі ці приклади свідчать про те, що пасіонарії можуть відігравати важливу роль в державному та публічному управлінні. Їхні знання, навички та енергія можуть допомогти досягти поставлених цілей та покращити життя громадян. Важливо забезпечити умови для розвитку та діяльності пасіонаріїв, щоб вони могли розкрити свій потенціал та внести вагомий вклад у розвиток суспільства.

У публічному та державному управлінні, успішні лідери також повинні мати здатність до ефективного комунікації з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Вони повинні бути здатні пояснювати складні питання та зв'язувати ці питання зі спільними цілями та цінностями громади.

Отже, пасіонарії можуть бути ефективними лідерами в публічному та державному управлінні, якщо вони будуть розвивати свої лідерські навички та здатності, а також зосереджуватися на ефективній реалізації своїх ідей та співпраці з іншими стейкхолдерами.

Список використаних джерел

1. Баєва О. Біологічні основи влади і лідерства. *Персонал*. 2006. № 12.
2. Міщенко М. Роздуми про пасіонарність України. URL: <http://menko2a.h16.ru/World-EU/Rozdum.htm> (дата звернення 19.03.2023).
3. Процак Х. Пасіонарність як суспільна ознака: минуле і сучасне. URL: https://studopedia.com.ua/1_147471_suchasni-tendentsii-u-rozvitku-politichnogo-liderstva.html (дата звернення 10.03.2023).
4. Суспільствознавчий словник: пасіонарність, пасіонарії. *Народна правда*. URL: <https://narodna.pravda.com.ua/politics/47d2b6c496018/>. (дата звернення 18.03.2023).
5. Толкованов В. Ковальчук В. Основні результати реалізації програми розвитку лідерства. *Вісник Державної служби України*. 2012. № 4. С. 9–15.

Михайловська О. В., доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій

Кравченко А., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-191
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СПЕЦИФІКА СФЕРИ ПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Сучасна зовнішня політика країн характеризується високою динамікою якісних змін. Країни, які можуть швидко адаптуватися до нових викликів, використовуючи свої політичні, економічні та інформаційні ресурси, мають велику перевагу. За таких обставин необдумані, кон'юнктурні рішення можуть бути не тільки неефективними, а й завдати прямої шкоди національним інтересам країни [3].

Зовнішня політика представляє діяльність держав на міжнародній арені, регулює відносини з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, іноземними політичними партіями та іншими громадськими організаціями, глобальними та регіональними міжнародними організаціями. Зовнішня політика базується на економічному, демографічному, військовому, технологічному та культурному потенціалі країни. Сукупність останніх визначає можливості національної зовнішньополітичної діяльності, формулювання та реалізації пріоритетів зовнішньополітичних завдань [1].

Зовнішня політика відображає і втілює внутрішньополітичну ситуацію країни в постановці цілей, у виборі засобів і методів. Це залежить від ресурсів, які є у країни, від її людського потенціалу.

Основним способом аналізу зовнішньої політики сьогодні є її формування. Формування зовнішньої політики є складним процесом. Його ключовим елементом є прийняття та прийняття зовнішньополітичних рішень, характер яких залежить від багатьох факторів. Це географічне положення країни, наявність військової та економічної могутності, культурно-історичні традиції, тип політичної системи, соціальна структура суспільства, особистісні характеристики політичних лідерів.

Великі країни світу доклали великих зусиль для створення ефективних механізмів прийняття, прийняття та реалізації політичних рішень. Такі механізми часто мають колегіальний характер і спираються на участь, аналітичні розробки та наукову експертизу багатьох акторів зовнішньої політики.

На теперішній час у науці склалася низка напрямків та шкіл, які займаються проблемою прийняття зовнішньополітичного рішення та пошуком шляхів оптимізації цього процесу. Ці школи та напрямки значною мірою пересікаються. Можна виділити п'ять основних теоретичних напрямків: 1) раціонального вибору; 2) психологічний; 3) інституційний; 4) інтеракціоналістичний; 5) системний [1].

Вивчайте проблеми прийняття рішення з точки зору в рамках теорії раціонального вибору. Психологічна орієнтація виникла як реакція на надмірний раціоналізм. Тому одне з його основних припущень полягає в тому, що прийняття рішень, особливо в ситуаціях конфліктів і криз, часто виявляється далеким від раціонального.

У рамках інституційного спрямування аналізуються питання організації процесу прийняття зовнішньополітичних рішень. Визначення стандартних операційних процедур є важливим для розуміння того, як буде структурована зовнішня політика конкретної країни. Це насамперед передбачає прийняття та розробку правил формування зовнішньої політики.

Водночас у демократичних країнах процеси прийняття рішень і стандартні робочі процедури більш прозорі. В авторитарних країнах рішення значною мірою залежать від випадкових факторів і стосунків найближчого кола з політичними лідерами. Однак у демократичних країнах процес ухвалення рішень, які відповідають усім процедурам, зазвичай займає більше часу, і зазвичай приймаються популістські рішення.

Інтеракціоналістичний напрям робить акцент на процесі взаємодії сторін. Основна увага тут приділяється таким питанням, як вплив рішень одного гравця на поведінку іншого гравця. У системно-орієнтованих дослідженнях підкреслюється, що рішення, прийняті політичними лідерами, повинні розглядатися в загальному контексті міжнародних відносин і світової політики. При цьому слід аналізувати не лише саме рішення, а й його місце в ширшій системі відносин усіх гравців світової політичної системи.

На думку українських експертів [1], проблеми, з якими зіткнулась Україна на міжнародній арені, пов'язані передусім з браком досвіду прийняття зовнішньополітичних рішень, а також відсутністю чіткого зовнішньополітичного механізму, що сприяє прийняттю цих рішень. До теперішнього часу збереглися три суттєві особливості прийняття зовнішньополітичних рішень в нашій державі. Це:

- централізація (концентрація влади у сфері зовнішньої політики),
- диференціація (спеціальна роль різних політичних інститутів та конкретних посадових осіб),
- кулуарність (зовнішня політика – справа «обраних», нехтування громадською думкою).

Отже, уся політична та адміністративна система базується на традиції, у якій організаційні зміни завжди пов'язані з розвитком і вдосконаленням цих умов, а зовнішня політика використовується для розвитку цієї системи. При цьому основною метою зовнішньої політики країни має бути забезпечення розвитку національних інтересів, національного самозахисту та міждержавного співробітництва. Зовнішня політика є засобом пристосування національних соціально-політичних систем до міжнародних і загалом має бути спрямована на досягнення та підтримку динамічного балансу між ними.

Список використаних джерел

1. Войтович П. П. Процес прийняття рішень у зовнішній політиці держави. URL: http://www.rusnauka.com/27_NII_2008/Pravo/35364.doc.htm.
2. Мальський М. Теорія міжнародних відносин / М. Мальський, М. Мацях. – К.: Знання; Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011.
3. Новакова О. В., Пашина Н. П. Політичні процеси та політичні відносини. – К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. – 398 с.

Михайловська О. В., доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій,
Слісаренко В. В., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група ПУА-191
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства є необхідною для забезпечення стійкого розвитку країни та задоволення потреб громадян. Зазначене демонструє, що взаємодія між державою та громадянським суспільством має велике значення для сталого розвитку країни та задоволення потреб громадян. Завдяки такій взаємодії, держава може бути в курсі потреб громадян та враховувати їх у своїй діяльності.

Держава повинна створювати умови для розвитку громадянського суспільства, забезпечуючи свободу висловлювання, об'єднання та інші права та свободи. Це може бути зроблено шляхом надання фінансової підтримки, забезпечення доступу до інформації та ресурсів, сприяння розвитку мережі громадських організацій та їхній взаємодії.

Громадянське суспільство має відповідальність забезпечити розуміння та підтримку громадянами державної політики, а також створення конструктивного діалогу з державою.

Це означає, що громадянське суспільство повинно бути активним у сприянні розумінню громадянами важливості державних рішень, а також у поширенні інформації про те, як вони можуть впливати на життя людей. Крім того, громадськість повинна бути готовою до конструктивного діалогу з державою, щоб забезпечити ефективне вирішення проблем та досягнення спільних цілей.

Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства забезпечує збалансований розвиток країни, урахуваючи потреби всіх груп населення. Це означає, що держава та громадськість повинні спільно працювати над забезпеченням розвитку країни, враховуючи інтереси та потреби всіх груп населення, зокрема менші привілеєві та вразливі групи.

Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства зменшує корупцію та підвищує довіру громадян до державних інституцій. Коли громадськість бере активну участь у контролі за діяльністю державних інституцій, то це сприяє зменшенню корупції та підвищенню відповідальності державних органів. Крім того, коли громадськість бере участь у прийнятті державних рішень та їх контролі, це сприяє збільшенню довіри громадян до держави та зміцненню демократичних процесів. Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства може сприяти зменшенню соціальної вразливості та боротьбі зі злочинністю та тероризмом. Громадські організації можуть допомагати владі у підвищенні свідомості громадськості та протидії поширенню негативних явищ у суспільстві.

Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства сприяє розвитку громадських ініціатив та активності. Громадськість має можливість брати участь у розробці державних програм та законопроектів, а також впливати на їх реалізацію. Крім того, держава повинна створювати умови для розвитку громадських організацій та ініціатив, що дозволяє залучати більше людей до активної участі у житті країни та вирішенні важливих соціальних проблем. Кожна громадська організація повинна бути відкритою для співпраці та взаємодії з державою, а держава повинна розуміти важливість громадської участі та підтримувати її розвиток.

Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства сприяє зміцненню демократії та прав людини. Коли громадськість бере активну участь у державному житті та контролює діяльність державних органів, це сприяє збільшенню впливу громадськості на прийняття важливих рішень.

Отже, функціональна взаємодія держави та громадського суспільства є ключовим елементом будь-якої демократичної системи, оскільки базується на спільній меті забезпечення гармонійного розвитку країни та зміцнення демократії. Ця взаємодія потребує взаємодії всіх сторін та сприяє зменшенню соціальної вразливості та боротьбі зі злочинністю та тероризмом. Розвиток громадського суспільства та його взаємодія з державою є важливим для формування демократичного суспільства та розвитку соціальної відповідальності влади та громадян. Тому важливо забезпечувати розвиток громадських організацій та зміцнювати їхню взаємодію з державою. З одного боку, це сприятиме розвитку громадського суспільства та збільшенню його впливу на прийняття рішень в державі, а з іншого - покращить діяльність влади та забезпечить більшу відкритість та прозорість у процесі прийняття рішень.

Функціональна взаємодія держави та громадського суспільства є процесом, який повинен відбуватися на рівні між державою та громадськими організаціями, а також на рівні між окремими громадянами та державними установами. Цей процес сприяє розвитку демократії, забезпеченню прав людини та їхньої участі у прийнятті рішень. Тому важливо забезпечувати розвиток громадського суспільства та сприяти його взаємодії з державою.

Список використаних джерел

1. Данильченко, В. В. (2017). Функціональна взаємодія держави та громадянського суспільства: теоретичний аспект. Науковий вісник Національного університету цивільного захисту України, 3, 53-59.
2. Поліщук, О. В. (2016). Громадянське суспільство: поняття, складові, функції. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 4, 173-179
3. Лихова, І. В. (2019). Громадські організації як суб'єкти функціональної взаємодії з державою. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 1, 57-63.
4. "Взаємодія держави та громадського суспільства в Україні: проблеми та перспективи" (О. Кравченко)

Михайловська О. В., доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій,

Швець В.О., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-191

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Деякі науковці вважають, що політичний менеджмент є одночасно і наукою і мистецтвом управління політичною поведінкою. З чим важко не погодитись, оскільки це поняття описує процес впливу на думку суспільства. У межах поданої теми, доцільно розглянути процес управління, оскільки він напряму пов'язаний з поняттям «політичний менеджмент».

Управління у широкому розумінні — це процес впливу суб'єкта на певну систему, що забезпечує її цілеспрямований розвиток, збереження або видозміну структури, підтримання або зміну режиму діяльності, реалізацію програм і цілей. Також поняття «управління» можна розглядати як свідому, цілеспрямовану дію людей на суспільну систему загалом або окремі її ланки.

Процесом управління охоплені різні сфери людської життєдіяльності. Необхідно розглядати управління, як певний процес впливу, задля досягнення визначених цілей. В політичному житті маємо подібну модель управління, яка розкривається більш глобальним характером та вважається спрямованим впливом для досягнення соціально-значущих цілей. Управління передбачає свідомий вплив на суспільну систему, щоб досягти

збалансованості та закономірності розвитку, як окремих сфер життя, так і всієї системи цілісно. Управління має вагомий вплив на розвиток країни, оскільки є соціально-значущою функцією, яка проявляється у зміні усталених правил та розвитку в правильному напрямі [1].

Якщо розглянути загальні функції управління та зіставити їх з функціями управління в політичному житті, то можемо провести паралелі та з'ясувати певні закономірності. Візьмемо до уваги такі функції управління як: планування, мотивація, регулювання діяльності, координування, організація діяльності, контроль, прийняття рішень.

В рамках представленої тематики доцільно розглянути детальніше ці функції. Перша функція - планування, адже у політичній системі завжди необхідно визначити стратегічні та оперативні цілі, які мають досягатися в ході ведення управлінської діяльності. Для цього, необхідно визначити загальну мету, щоб скоординувати роботу всіх учасників процесу, а потім розпланувати покроковий план дій для її досягнення. Мотиваційна функція відіграє важливу роль, бо як і будь-яка структура, особливо політична потребує певних заохочень, стимулів, які будуть сприяти кращому виконанню роботи. Регулювання діяльності в першу чергу спрямоване на взаємодію всіх суб'єктів політичного процесу [1]. Для забезпечення узгодження дій суб'єктів політичного процесу необхідно звернути увагу на функцію координування, яка сприятиме збалансуванню всіх дій та спрямування діяльності в необхідному напрямі. Щоб взаємодія відбулася необхідно розподілити повноваження, тобто організувати діяльність [2]. На певних етапах проводиться контроль, для визначення наявних результатів роботи та зіставлення їх з очікуваними. Без контролюючої функції неможливо дізнатися чи досягнемо ми тої мети, яка була визначена на початку. Важливим показником ефективності політичної діяльності буде рівень задоволеності громадян. Громадяни можуть бути задоволені, або навпаки потребуватимуть змін. Не менш важливим показником є загальне положення країни в економічному, соціальному, міжнародному напрямках. Від прийнятих рішень політичних діячів залежить розвиток країни, як на національному рівні, так і на міжнародному. Прийняття рішень є необхідною умовою результативності політичної діяльності [2].

Політичний менеджмент – це система управління політичними процесами; наука про закономірності, технології та своєрідне мистецтво політичної діяльності. Використання такого інструменту управління політичними процесами дозволяє аналізувати тенденції політичного розвитку, передбачати його наслідки, виробляти рекомендації для політичного керівництва з можливістю забезпечити їх реалізацію в політичній практиці. Загалом політичний менеджмент має охоплювати всі сфери суспільства та впливати безпосередньо завдяки сформованим методам та засобам впливу.

Доцільно буде в контексті даної тематики розглянути праці таких філософів як: Платон, Конфуцій та Аристотель. Оскільки саме вони почали визначати концепцію людини в політиці. Незважаючи на те, що кожен із філософів має свою думку та власне бачення людини в політичному житті, важко не погодитися з думкою Платона. Розглядаючи такий інструмент впливу, як політичний менеджмент та маркетинг варто зазначити, що людина виступає як простий об'єкт політичного впливу, маніпулювання. Платон стверджував, що ідеальною є держава, в якій налагоджений зв'язок між цілим, тобто державою та частинкою, а саме – індивідом. Сучасні інструменти впливу якраз ґрунтуються на концепції встановлення впливу для досягнення певної мети [3].

Політичний менеджмент більше спрямований на визначення певних проблем, недоліків в процесі управління та створення методів, які допоможуть вирішити ці проблеми. Для того, щоб досягти результату в політичному менеджменті виділяють спеціалізовану групу людей, тобто політичну, правлячу еліту, яка впливає на поведінку суспільства. Одним із видів політичного менеджменту є іміджмейкінг. Цей вид в першу чергу спрямований на широкі маси, бо створюється імідж певного політичного діяча, який завоює прихильність у більшості людей. Таким чином довіра до цього діяча зростає, а разом з тим збільшується коло його впливу [3].

Ще одним видом політичного менеджменту може бути політичний брендинг. Сутність якого полягає у просуванні в широкі маси власних символів, образів, таким чином об'єднуючи людей чи навпаки роз'єднуючи. Підвищується впізнаваність, з'являється асоціація певної партії чи особи, яка її представляє і таким чином підвищується рівень лояльності до тих ідей, які будуть пропонуватися даним політичним угрупованням. Насправді такі технології були дуже актуальні в періоди передвиборчої кампанії, тож політичний менеджмент має враховувати такі етапи, періоди, коли буде більш доцільно розглядати та впроваджувати той, чи інший метод [3].

Також існують певні засоби маніпулювання суспільною думкою для впливу на неї. Наприклад, маніпулювання за допомогою інформації, приховування «невигідної» інформації та навпаки просування тієї, яка створить позитивний образ та скерує думку суспільства в правильному та потрібному напрямі. Якщо розглянути політичну сферу в цілому, то можна виділити такі головні напрями менеджменту, а саме: менеджмент виборчої кампанії та менеджмент окремої політичної кампанії з рекламування певних цінностей, доктрин, програм. Менеджмент виборчої кампанії можна розглядати на всіх рівнях виборів депутатів, як і на виборах до сільської, так і до Верховної Ради, бо політичний менеджмент спрямований якраз на формування тих загальних методів та інструментів впливу, щоб досягти визначеної мети [4].

Наведемо основні причини, чому тему політичного менеджменту доцільно розглядати в контексті управління політичними процесами. Управління та політичний менеджмент доволі взаємопов'язані, політичними процесами можемо вважати всі явища та дії, які відбуваються в політичній сфері суспільства. Передумовою розвитку політичного процесу був соціальний. Соціальний процес - сукупність дій соціальних цінностей, соціальних верств, різних груп, індивідів, що спрямовані на їх відтворення і забезпечення стабільності суспільної системи. Зміст політичного процесу полягає у:

- розробленні певної концепції, яка буде впливати розвиток держави;
- формуванні громадської думки про кандидатів на вибори, створення нових структур управління [4].

Саме те, що стосується формування суспільної думки та вплив її на виборчий процес пов'язане з політичним менеджментом, адже цей вид управління передбачає формування інструментів, які розкривають зміст політичного процесу. Доволі часто політичний менеджмент можна порівняти з політичним маркетингом. Дослідивши ці два поняття, можна зробити висновок про те, що дійсно вони пов'язані між собою, оскільки обидві діяльності спрямовані в першу чергу впливати на суспільну свідомість певних соціально-політичних, ідеологічних цінностей, ідей, програм розвитку окремої території чи держави взагалі. Якщо розглянути політичний маркетинг окремо, то можна виділити декілька його видів.

- ✓ Політико-адміністративний маркетинг;
- ✓ Електорально-технологічний маркетинг.

Різниця між двома видами політичного маркетингу полягає в тому, що політико-адміністративний маркетинг спрямований на просування соціальних цінностей, основних напрямів політики, впровадження певних ідей, які будуть вважатися правильними, на відміну від електорально-технологічного маркетингу, який орієнтований на отримання прибутку або депутатського мандату [4].

Об'єктами впливу в даному випадку є виборці, оскільки саме на них орієнтований політичний маркетинг, для того, щоб досягти поставленої мети в першу чергу необхідно провести дослідження, часто ми можемо спостерігати як публікуються опитування, щодо діяльності певної партії чи представників від них, або ж просто по телефону проводять дослідження, щоб виявити громадську думку. Політична реклама є важливим інструментом впливу на суспільну думку, адже лише так можна спрогнозувати політичну діяльність, виробити методи впливу та провести успішну виборчу кампанію [5].

Соціально-політичний маркетинг як один з перспективних практичних напрямків може сприяти оптимізації, раціоналізації, підвищенню ефективності діяльності соціально-політичних інституцій завдяки впровадженню маркетингових методів і процедур в управлінську практику. Основним суб'єктом виступають насамперед соціально-політичні

інституції, до яких в першу чергу належать політичні партії, рухи і об'єднання. Наразі маємо таку тенденцію формування сучасних партій до яких входить політична еліта, що прагне здобути владу з метою мобілізації та збільшення електоральної підтримки.

Підсумовуючи представлену вище інформацію можна зробити висновок, що політичний менеджмент є наукою та мистецтвом управління політичною поведінкою. Від політичних суб'єктів, ними прийнятих рішень та методів впливу залежить подальший розвиток українського суспільства. Для того, щоб досягти цілей, які поставлені необхідно використати певні інструменти впливу та методи політичного менеджменту. Взаємопов'язаним поняттям є політичний маркетинг, який спрямований більше на виборців та керування їхньою думкою. Політичний менеджмент та маркетинг мають безпосередній вплив на політичні процеси, які відбувались та продовжуються досі. Кожна людина в суспільстві може на собі відчувати вплив цих форм управління, завдяки використанню сучасних інструментів управління політичними процесами, такі як: політичний маркетинг та політичний менеджмент.

Список використаних джерел

1. Політичний менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Головатий. 2-ге вид., допов. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 296 с.
2. Політичний менеджмент як наукова дисципліна та як інструмент управління політичними процесами. URL: https://studies.in.ua/polit_men-lekcii/1370-tema-1-poltichniy-menedzhment-yak-naukova-disciplna-ta-yak-nstrument-upravlnnya-poltichnimi-procesami.html.
3. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. Спецвипуск: Політичні технології.
4. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/bebyk_politychnyi.pdf.
5. Конончук С. Г. Партійна система України: ідеологічний вимір. – К.: Агентство «Україна», 2010. – 76 с.

Абинашна В. В., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201

Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Одним із важливих компонентів демократії є вибори - спосіб формування політичної волі громадян за допомогою виборчого процесу, що здійснюється по певних правових нормах, правилах. Головним регулятором виборів є виборча система. Виборча система - це впорядкована сукупність норм, правил і прийомів, що визначають шляхи, форми і методи утворення представницьких і інших виборних органів державної влади. Головною ознакою, яка відрізняє одну виборчу систему від іншої, є порядок визначення результатів виборів. Установлення тієї чи іншої виборчої системи є наслідком тривалого суспільно-політичного розвитку країни, історичних традицій та політичної культури. Основні типи виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана.

У сучасній Україні діє змішана виборча система, її сутність полягає в тому, що одна частина депутатських мандатів розподіляється на основі принципів мажоритарної системи, а інша — відповідно до принципів пропорційної системи.

Змішана виборча система являє собою певний компроміс між пропорційною і мажоритарною системами, тобто компроміс між парламентською і урядовою стабільністю, яку забезпечує мажоритарна складова виборчої системи, та справедливим представництвом політичних сил і регіональних інтересів у парламенті, що має місце при застосуванні пропорційної виборчої системи. У результаті застосування змішаної виборчої системи протягом останніх десятиліть в багатьох країнах світу, було підтверджено привабливість цієї системи для пересічного виборця порівняно з мажоритарною системою, що пояснюється зростанням мотивації виборця, який, окрім впливу на вибори у своєму одномандатному

окрузі, отримує змогу долучатися до загальнонаціональної політики через наявність партійних виборчих списків. Запровадження змішаної виборчої системи має на меті ліквідування недоліків мажоритарної та пропорційної систем і поєднати їхні переваги. Так, мажоритарна система досить результативна і проста у застосуванні. Хоча в той же час вона має ряд недоліків: викривлення результатів голосування, тобто існує значна розбіжність між кількістю отриманих голосів та кількістю депутатських мандатів; неврахування голосів значної кількості виборців; до парламенту потрапляють лише великі політичні партії, що, в свою чергу перешкоджає розвитку малих і середніх партій.

Поряд із недоліками можна виділити такі переваги мажоритарної виборчої системи: наявність постійного зв'язку між кандидатом і виборцями округу; персоніфікація виборів: виборці голосують за конкретну людину, яку можуть побачити і оцінити; потенційний демократизм, оскільки переможця підтримує більшість виборців; простота у підрахунку голосів; можливість контролю за діяльністю депутата, його відповідальність перед виборцями; праця депутата в інтересах виборців округу; сприяння проходженню в парламент великих політичних партій і відповідно сприяння парламентській та урядовій стабільності; свобода дій депутата, оскільки він залежить лише від виборців округу Пропорційна виборча система — такий порядок організації виборів і визначення результатів голосування, за якого розподіл мандатів між партіями, які висунули своїх кандидатів у представницький орган, проводиться згідно з кількістю отриманих партією голосів. Пропорційна виборча система має такі переваги: розподіл голосів виборців пропорційно, зменшується можливість їх втрати; врахування інтересів різних суспільних груп; мінімізуються можливості для фальсифікацій результатів волевиявлення громадян; відбувається сприяння розвитку партійної системи та партійної ідеології; унеможливує потрапляння в парламент радикальних регіональних політичних партій; депутат маючи підтримку політичної партії має набагато більше можливостей, щоб виконати передвиборні обіцянки.

Однак пропорційна виборча система має і багато негативних рис: виборці голосують не за конкретних людей, а за партійний список, у якому можуть виявитися невідомі, некомпетентні, непопулярні політики; відсутність тісного зв'язку, контактів між депутатами і виборцями, оскільки депутата обирають не виборці конкретного виборчого округу, а виборчий корпус усієї країни; доволі складна система підрахунку голосів; до парламенту потрапляє багато політичних сил, що ускладнює процедуру формування парламентської більшості й часто робить уряд у країні нестабільним; відсутність персональної відповідальності депутата перед виборцями за свої дії; обмеження свободи дій депутата, його залежність від партійного керівництва, якому він завдячує своїм обранням; купівля місць у партійних списках. (Бучин М. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів Зокрема, О. Вагіна відзначає, що «до переваг змішаної виборчої системи відноситься також те, що вона сприяє укрупненню політичних партій, забезпечує формування стійкого уряду, надає можливість збереження зв'язку між виборцями й обраними ними депутатами; в умовах становлення багатопартійності сприяє розвитку політичних партій»

Отже, виборчі системи - елемент будь-якої демократії, який забезпечує реальну участь населення в управлінні справами суспільства і держави. Існує 3 види виборчих систем – мажоритарна, пропорційна і змішана, кожна з яких у свою чергу поділяється на підвиди. На сьогоднішній день неможливо визначити, яка з систем є найбільш ефективною, так як усі вони мають як переваги так і недоліки, тому обираючи виборчу систему потрібно враховувати суспільно- політичну та економічну ситуацію у державі. Щодо України, то наразі використовується і мажоритарно- пропорційна системи.

Список використаних джерел

1. Бучин М. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів [Електронний ресурс] / М. Бучин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 21, 2009. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unir/2009_21/12.pdf.

2. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник.-Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2004- 512 с.

3. Змішана виборча система: світовий досвід застосування [Електронний ресурс] / О. Вагіна. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vtd/2011_1/VAGINA.pdf.

Абинашна М. В., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУТНІСТЬ І РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Соціально-економічний розвиток регіонів України та підвищення рівня добробуту і якості життя громадян неможливо забезпечити без розвитку сучасної місцевої інфраструктури. Однак надмірна централізація влади позбавила органи місцевого самоврядування права розпоряджатися власними фінансовими ресурсами, хоча належне задоволення соціальних потреб населення можливе лише на рівні територіальних громад. Обмеженість бюджетних коштів для фінансування соціальної сфери, її незадовільний стан та необхідність оновлення матеріальної бази, що потребує значних капіталовкладень, є чинником соціальної напруженості та предметом політичних спекуляцій. Загострення соціально-економічних проблем вимагає пошуку нових джерел фінансування та обумовлює необхідність залучення ресурсів приватного бізнесу на умовах державно-приватного партнерства.

Останнім часом у зарубіжній і вітчизняній літературі приділяється багато уваги дослідженню інституціональним аспектам відносин між державою і приватним сектором, розвитком державно-приватного партнерства.

У деяких дослідженнях термін «державно-приватне партнерство» розглядається як у вузькому, так і в широкому смислі. Державно-приватне партнерство у вузькому смислі описує довгострокове, що регулюється договором, співробітництво між державою і приватним сектором з метою виконання суспільних завдань, яке охоплює весь життєвий цикл відповідного проекту: від планування до їх експлуатації, включаючи технічне обслуговування. У широкому смислі термін «державно-приватне партнерство» включає в себе всі форми кооперації між державою і приватним сектором, які знаходяться в полі між вирішенням завдань, що традиційно відносяться до компетенції держави, самою державою, з одного боку, приватизацією, з іншого [1].

Державно-приватне партнерство в Україні – система відносин між державним та приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох об'єднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань) між ними, для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні (відновленні) нових та/або модернізації (реконструкції) наявних об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та у користуванні (експлуатації) такими об'єктами.

Залежно від трактування сутності партнерства до його базових ознак у вузькому (економічному) трактуванні відносять наступні [5]:

- сторонами державно-приватного партнерства є держава і приватний бізнес;
- взаємодія сторін закріплюється на офіційній, юридичній основі;
- взаємодія сторін має рівноправний характер;
- державно-приватне партнерство має чітко виражену публічну, суспільну спрямованість;
- у процесі реалізації сторін на основі державно-приватного партнерства консолідується, об'єднуються ресурси і вклади сторін;
- фінансові ризики й затрати, а також досягнуті результати розподіляються між сторонами у визначених наперед пропорціях.

Перевагами державно-приватного партнерства є можливість залучення інвестиційних ресурсів приватного сектору економіки, новітніх технологій, елементів управління для відновлення та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, але з одночасним збереженням державної (комунальної) власності. Як наслідок, досягається

поєднання інтересів усіх учасників партнерства: приватного партнера щодо отримання максимальних вигід; територіальних громад щодо отримання достатніх за обсягом та якістю послуг; місцевого бюджету щодо зменшення навантаження на нього. Однак вони розподіляють між собою не лише вигоди, а й ризики, пов'язані з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства [4].

Державно-приватне партнерство в Україні має стати каталізатором активності, тим атрактором (за термінологією теорії синергізму) утворення партнерських структур, що сприятиме розвитку економіки та соціальної сфери. Зазначене, значною мірою, можливе за умови законодавчого визначення правових, економічних, та організаційних засад функціонування ДПП у спеціальному законі про загальні засади розвитку ДПП. Після прийняття спеціального закону потребують нормативного врегулювання особливості ДПП в окремих сферах економіки, а також законодавче удосконалення механізмів ДПП (концесія, угоди про розподіл продукції, спільна діяльність тощо).

Підеумовуючи, зазначимо, що співпраця держави та приватного бізнесу не є новим явищем для української економіки, однак застосуванню механізму державно-приватного партнерства у вітчизняній практиці перешкоджає ціла низка системних проблем:

- нестабільність та недосконалість національного законодавства, яким регулюються відносини між державою та приватним бізнесом;
- значний ризик інвестування, передусім, у капіталомісткі об'єкти через політичну нестабільність у країні;
- високий рівень корупції в органах державної влади;
- недостатня фахова підготовка осіб, які забезпечують практичну реалізацію проєктів ДПП.

Головним спрямуванням нормативно-правового забезпечення має бути незмінність форми власності та цільового призначення об'єкта, який споруджується, модернізується чи управляється за допомогою механізмів ДПП, протягом усього строку партнерства; справедливий розподіл ризиків, пов'язаних з виконанням договорів ДПП; справедливий розподіл прибутку між державою та приватним сектором.

Список використаних джерел

1. Нагорна О. Державно-приватне партнерство в системі фінансового забезпечення підприємств комунального господарства / О. Нагорна // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 3-4. – С. 99-104.
2. Матеріали представництва ООН в Україні з питань розвитку державно-приватного партнерства в житлово-комунальній сфері економіки.
3. Ємельянов В. М. Розвиток партнерських відносин бізнесу і влади в системі державного управління сталим розвитком України: теорія, методологія, практика: [монографія] / В. М. Ємельянов. – Миколаїв: ПП Ємельянова Т.В., 2012. – 420 с.
4. Жук В. П. Основні характеристики державно(при) ватного партнерства на регіональному рівні / В. П. Жук // Завдання державного, регіонального та муніципальна(го управління в контексті нових реалій національного роз(витку: міжнар. наук.(практ. конф., 06 квітня 2012 р.: тези доп.: у 2 ч. – К. : ВПЦ АМУ, 2012. – Т. 2. – С. 182–184.

Шурда Д. О., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201

Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В УКРАЇНІ

Державно-приватне партнерство – це відносини між державою та приватними партнерами, при яких відбувається взаємовигідна співпраця на довгостроковій основі у створенні нових або реконструкції старих об'єктів, які потребують залучення інвестицій. У такому випадку держава залучає інвесторів задля реконструкції та користування цими об'єктами.

Згідно із законом України «Про державно-приватне партнерство» до ознак державно-приватного партнерства належать:

1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства.

Всі інвестиційні проекти, що відповідають ознакам державно-приватного партнерства, мають бути реалізовані лише із застосуванням вимог цього Закону [1].

Загалом, аналізуючи зазначені ознаки, можна перерахувати основні переваги державно-приватного партнерства, до яких входять:

- Розвиток інфраструктури;
- Вигідніше співвідношення ціни та якості наданих послуг для платників податків;
- Створення інфраструктурних активів та надання послуг, які традиційно забезпечувалися державною владою;
- Співробітництво партнерів навколо спільних об'єктів;
- Використання або управління державною власністю;
- Зниження навантажень на державний бюджет.

Правовими засадами державно-приватного партнерства є Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, цей Закон, інші законодавчі акти України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Будь-яка діяльність потребує залученні різних ресурсів: фінансових, часових, людських та інших. Тому постає питання у їхній необхідності та у залученні інвестицій спрямованих на будівництво, реконструкцію, модернізацію, розширення виробництва, інфраструктури і т. д. Тому для вирішення цих завдань та досягнення спільних цілей і залучають зовнішні інвестиції.

Об'єктами державно-приватного партнерства є об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать Автономній Республіці Крим. Зокрема, такими об'єктами можуть бути: існуючі об'єкти, у тому числі ділянки надр; об'єкти, відтворювані шляхом реконструкції, модернізації, технічного переоснащення; створювані чи придбані об'єкти [2].

Тобто, об'єктами державно-приватного партнерства є об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності. І таким чином приватні партнери залучають власні кошти та інші ресурси у їхнє функціонуванні, а держава тим самим знижує навантаження на бюджет.

В рамках здійснення державно - приватного партнерства, відповідно до цього Закону та інших законодавчих актів України, можуть укладатися договори про концесію, про управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно - приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера), про спільну діяльність та інші договори. Договір, укладений в рамках державно-приватного партнерства, може містити елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України. Варто звернути увагу, що дія цього Закону не поширюється на угоди про розподіл продукції [3].

Для того щоб державно-приватне партнерство в Україні розвивалося, влада має зацікавити партнерів у залученні їх фінансів. Проект має принести прибуток, як інвесторам, так і державі. Приватні партнери, мають рівне право на їхнє володіння.

Необхідною достатньою передумовою ефективного розвитку ДПП є формування загального сприятливого правового й економічного середовища для бізнесу, що передбачає в своїй основі покращення інвестиційного клімату та регуляторного середовища [4].

Підсумовуючи, можна сказати, що ДПП в Україні розвивається поетапно, але цю співпрацю потрібно розвивати. Поєднання навичок різних державних і приватних партнерів з метою гарантування найкращих матеріальних і фінансових результатів у соціально значущих сферах життя з максимальною взаємною вигодою для обох сторін. Дана співпраця зможе розвинути різні сфери діяльності та значно підвищити якість надання різних послуг. У світовій практиці ДПП сприяють об'єднанню матеріальних і фінансових ресурсів, особливо позабюджетних, для реалізації проектів і програм реального соціального значення за рахунок коштів місцевих бюджетів та форм державної та громадської власності.

Список використаних джерел

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 817-VIII від 24.11.2015: станом на 31 березня 2023 р. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.
2. Поняття, умови та правові форми державно-приватного партнерства. Режим доступу. URL: https://pidru4niki.com/85629/pravo/ponyattya_umovi_pravovi_formi_derzhavno-privatnogo_partnerstva.
3. Біла Я. Порядок укладення договору в сфері державно-приватного партнерства. Режим доступу. URL: <https://goro.ua/ua/post/the-procedure-for-concluding-a-contract-in-the-sphere-of-public-private-partnership>.
4. Апаров А. М., Яценко А. В. Державно-приватне партнерство як особлива правова форма співпраці держави з приватним бізнесом. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Юридичні науки. 2015. С. 31. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2015/4\(81\)/Aparow.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2015/4(81)/Aparow.pdf).

Коробко В. В., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ ЯК СКЛАДОВА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Для проведення ефективної виборчої кампанії зазвичай залучають велику кількість спеціалістів, що можуть створити гарний образ для кандидата. Успішно проведена передвиборча реклама претендента на певну посаду вже може бути запорукою перемоги. Для того, щоб про особу дізналася якомога більша аудиторія, залучають значний інструментарій, що буде доступний для кожного – починаючи від друкованих брошур та газет і до відео та соціальних мереж. Інформація, таким чином, стає рушійною силою для формування думок, стереотипів, упереджень, а головне – образу майбутнього посадовця. Все це стає неможливим без участі матеріальних заохочень та витрат, а отже очевидним стає те, що для виборчої кампанії, що нестиме за собою успіх, необхідне належне фінансування. За словами В. Нестеровича: «Належна підготовка та проведення будь-яких виборів неможливі без їх відповідного фінансування, що, своєю чергою, вимагає якісного законодавчого регулювання цієї сфери суспільних відносин»[1].

Згідно з частиною 4 Статті 51 Виборчого кодексу України, передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) - суб'єктів виборчого процесу, якщо інше не передбачено цим Кодексом[2]. Державне фінансування кампаній включає як пряме, так і непряме фінансування політичних партій та кандидатів. При прямому – кошти виділяються державою для учасників виборчих перегонів, а при непрямому – безкоштовно або зі знижкою кандидатам або партіям надається доступ до певних послуг. Оскільки державне фінансування виборчої кампанії може бути спрямоване лише на інформаційне забезпечення, тобто буклети, плакати та подібне, то всі інші матеріальні вибрати лягають на плечі виборчих фондів. Крім того, відповідно до частини 5 Статті 12 Виборчого кодексу України рівність прав і можливостей кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу брати участь у виборчому процесі

відповідних виборів забезпечується, у тому числі, заборонаю використання для фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів виборчого фонду партії (кандидата, організації партії). Отже, було встановлено умови та правила щодо утворення та існування виборчих фондів, а також регламент та специфіку їх роботи.

Партія, кандидати у депутати – суб'єкти виборчого процесу для фінансування своєї передвиборної агітації зобов'язані утворити виборчий фонд, який формується за рахунок власних коштів партії (партій, що входять до виборчого блоку), а також добровільних внесків фізичних осіб. Відповідно до законів «Про вибори народних депутатів України» та «Про вибори Президента України» формувати фонди можна було за кошти партій та кандидатів, а також завдяки внескам осіб, визначених законом «Про політичні партії в Україні». Відтепер можливість надавати внески у всіх фізичних осіб, окрім:

- Іноземців або осіб без громадянства
- Анонімів
- Юридичних осіб та філій

Для кандидатів та партій кількість внесків та їх сума необмежені, так як у інших жертводавців максимальний внесок від однієї особи не може перевищувати 10 мінімальних заробітних плат. Щодо використання коштів з подібних фондів, то воно є можливим тільки у безготівковій формі. Приватне фінансування, на відміну від державного, допомагає не тільки виразити свою підтримку та довіру до кандидата, але й сприяє зменшенню ролі та втручання уряду, а також зменшенню маніпуляцій зі сторони дієвого уряду задля отримання виборчої переваги.

За порушення встановленого законом порядку надання або отримання фінансової підтримки для здійснення передвиборної агітації може наставати адміністративна або кримінальна відповідальність, при чому як для тих, хто надає, так і тих, хто отримує таку підтримку. За умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі (якщо розмір суми грошових коштів, вартість майна, пільг, послуг, позик, переваг, нематеріальних активів, будь-яких інших вигід нематеріального чи негрошового характеру, що перевищує 50 тис. грн) чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права, а так само умисне отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації, умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку, – настає кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 159-1 Кримінального кодексу України[3].

Отже, фінансування передвиборчої кампанії являє собою частину політичного фінансування. Воно включає в себе витрати коштів на рекламу, бібліографічну продукцію, проведення референдумів, а також зібрань з виборцями. Фінансування може бути державним або ж приватним, і в залежності від виду, мати певні переваги та недоліки. Тому проведення виборчої кампанії стає неможливим без «створення належних і необхідних у площині критеріїв демократії умов для прозорого, публічного, відкритого для громадськості й доступного для громадського і державного контролю процесу витрачання спеціально призначених і прямо визначених законом джерел покриття видатків на реалізацію всіх передбачених ... законом виборчих процедур, на використання відповідної матеріально-технічної бази (приміщень, інвентаря, оргтехніки тощо)» [4].

Список використаних джерел

1. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2017. 504 с.
2. Виборчий Кодекс України. Режим доступу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
3. Фінансування виборчої кампанії у світлі новел Виборчого кодексу. URL: https://oporaua.org/news/vyboru/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/21337-finansuvannia-viborchoyi-kampaniyi-u-svitli-novel-viborchogo-kodeksu.
4. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» / за заг. ред. А. І. Мартинюка. Київ : Юридична думка, 2006. 704 с.

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК СПОСІБ ВІДПОВІДАТИ ВИКЛИКАМ ЧАСУ

Сьогодні Україна переживає нелегкі часи, вже понад рік триває повномасштабне вторгнення російської федерації, яке впливає не тільки на політичні процеси нашої країни, а й усього світу. Аналізуючи вибори, які проходили за останній рік в різних країнах, можна прослідкувати певні тенденції в їх політичній риторичі.

Давно вже зрозуміло, що давні ідеологічні доктрини та відповідні програми втратили свою актуальність, в ідеально чистому вигляді вони існують лише на папері. Реалії сучасного світу такі, що для прихильності електорату, політики повинні прислухатися до них, адаптувати свої програми до потреб і бажань виборців, і, навіть, бути популістами.

Популізм активно відстоює народний суверенітет та владу більшості, але протидіє правам меншості і плюралізму. Та навіть в контексті ліберальної демократії, не можна назвати вплив однозначно негативним. По всьому світу, популістські сили надають можливості маргіналізованим групам бути почутими, але водночас вони протидіють впливу маргіналізованих і опозиційних груп на політичний порядок денний [1].

Яскравим прикладом впливу популізму на виборчий процес є вибори президента Франції у 2022 році. Найбільше голосів тоді набрали Марі Ле Пен від партії “Національне зібрання” та Еммануель Макрон від партії “Вперед, республіко”. Програми чинного президента та його опонентки сильно відрізнялись в багатьох пунктах, таких як: екологія, еміграція та безпека тощо. Але важливою та актуальною темою для здобуття прихильності виборців було російське вторгнення, обидва кандидати активно висловлювались стосовно цієї теми.

Під час дебатів 20 квітня Макрон нагадав, що Ле Пен була однією з перших європейських посадовців, що визнали анексію Криму. І хоча вона нагадала про свій твіт 2014 року, у якому підтримує вільну Україну, у неї були й дописи на підтримку анексії Криму та із засудженням України, яка “бомбила Донбас”[2].

Не дивлячись важкі вибори та протести у Франції, проросійський політик Марі Ле Пен не змогла здобути перемогу. Очевидним є, що на укріплення позицій Макрона вплинула підтримка України та осуд російської агресії.

Спільним у будь-яких виборах та їхніх наслідках є реакція людей на удорожчання життя, соціальну нестабільність, втрачене почуття безпеки. Останнє і стало тим чинником, який вивів питання російсько-української війни у перелік внутрішньополітичних викликів, на які змушені відповідати та реагували політики демократичного світу [3].

Демократичний популізм явище неоднозначне, оскільки потрібно чітко розуміти механізми реалізації ідей та бажань електорату та відмовлятися від пропозицій, що можуть нашкодити внутрішній ситуації в країні. Популістська тенденція на підтримку України несе позитивний характер, та допомагає нам протистояти ворогу, саме такий популізм можна розглядати як механізм протистояння викликам сучасності.

Популізм в політичних виборах сприяє більшій підтримці тих кандидатів, які чітко усвідомлюють потреби електорату, тобто популізм можна вважати дієвою політтехнологією.

Якщо говорити про негативні наслідки популізму, то я можу навести такий приклад, як повернення грошової надбавки військовим, без сумніву, всі українці бажають гідно відплатити тим, хто захищає наше життя, боронить країну, але проблема реалізації даного проекту ставить нас у глухий кут. Якщо б хтось з депутатів Верховної Ради проголосував проти цієї поправки, то опозиція спекулювала би “зрадою” та отримала б значну підтримку від населення, оскільки мало хто з людей думає про те, чи можливо це реалізувати. Як наслідок, популістська ідея зустрілась з неможливістю реалізації через брак коштів, оскільки політики, переслідували бажання здобути прихильність людей а не покращити добробут населення.

Отже, як висновок, можна сказати що популізм не можна назвати ні негативним ні позитивним явищем, оскільки його вплив на країну залежить від того, хто і які ідеї просуває. Демократичний популізм може бути як механізмом боротьби з викликами сучасності, так і інструментом розпалювання ворожнечі та недовіри до влади.

Список використаних джерел

1. Чи руйнує популізм демократію? *iPress.ua*. URL: http://ipress.ua/articles/chy_ruynuie_populizm_demokratiyu_300556.html.
2. Вибори у Франції-2022: протести та вплив війни в Україні. URL: <https://intent.press/publications/election/2022/makron-zalishayetsya-na-drugij-termin-ale-maye-silnu-opoziciyu-vseredini-krayini>.
3. Популярність популістів. Як Україна впливає на виборчі процеси у світі. URL: https://ipress.ua/articles/populyarnist_populistiv_yak_ukraina_vplyvaie_na_vyborchi_protsezy_u_sviti_335556.html.

Пономаренко О. С., здобувач ступеню доктор філософії
Науковий керівник – **Михайловська О. В.**, доктор наук з державного управління, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ

На сучасному етапі розвитку нашої країни формування ефективної державної антикорупційної політики є одним із найважливіших завдань всієї системи державного управління. На наш час в Україні корупція справедливо вважається однією з найбільш гальмівних сил, що здатна повністю звести нанівець усі демократичні досягнення незалежної України, а також спотворити результати, проведених за останні роки реформ у нашій державі.

У сучасних реаліях перед всіма гілками влади в Україні та громадським суспільством постає складне завдання з розроблення та впровадження механізмів мінімізації корупційних ризиків у системі публічного управління, що надасть змогу забезпечити реальне запобігання корупційним проявам на публічній службі, а також буде сприяти сталому соціально-економічному розвитку країни. Складність цієї проблеми полягає в недостатності на сьогодні правового врегулювання зазначеного питання і відсутності ґрунтовних спеціальних наукових досліджень у галузі державного управління щодо розкриття змісту механізмів управління корупційними ризиками в системі публічного управління України.

Точне та правильне визначення причин та умов виникнення корупційних ризиків у системі публічного управління України надасть можливість більш точного розроблення та впровадження антикорупційних методів, що будуть враховувати реальні корупційні схеми у державі та стануть одним з дієвих попереджувальних механізмів протидії корупції. Причини виникнення корупційних ризиків в Україні слід поділяти на наступні: політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні. Загалом обґрунтування соціальних причин лежить в основі більшості сучасних стратегій протидії корупції, однак воно не завжди враховує ряд психологічних стимулів і поведінкових особливостей індивіда. Аналізуючи причини правової спрямованості, слід насамперед зазначити наявність недосконалого законодавства, недоліки нормативно-правової системи, які не дають змоги зацікавленим особам реалізувати свої права та інтереси у законний спосіб, правовий дисбаланс функцій і повноважень різних інституцій державного управління, відсутність адміністративних і посадових регламентів, правову безсистемність у нормотворчій діяльності, а також загальну нерішучість та непослідовність у впровадженні демократичних основ розвитку суспільства.

На основі аналізу міжнародних правових актів антикорупційного спрямування робиться висновок, що не зважаючи на доволі широкий набір універсальних антикорупційних механізмів, існують досить серйозні проблеми, пов'язані з їх

імплементациєю в національне законодавство. Особливістю угод про уніфікацію законодавства є те, що вони мають, передусім, координуючий характер і не призначені для кваліфікації діянь як злочинних міжнародними або національними судовими органами. Їх головне завдання – сприяти зближенню кримінальних законів країн шляхом формулювання найбільш ємних моделей, які мають бути покладені в основу національного законодавства. Узагальнення поглядів щодо класифікації принципів запобігання та протидії корупції дозволяє визначити їх основні групи: загальні, правові, управлінські, економічні, а також принципи взаємодії держави та суспільства. При цьому загальний перелік принципів державної антикорупційної політики, що наразі закріплено у діючому українському законодавстві, не є вичерпним та може бути доповнений окремими положеннями, узяними з міжнародних документів з метою вирішення проблеми наявності корупційних ризиків.

На основі узагальнення результатів соціологічних опитувань серед пересічних громадян, представників бізнесу та представників органів влади робиться висновок, що існує достатньо велика проблема непорозуміння влади із суспільством. Високий рівень корупції в усіх сферах суспільного життя супроводжується толерантним ставленням до такого стану справ серед більшості громадян. Громадська думка, що укорінилася в Україні, не дозволяє продуктивно проводити заходи антикорупційного спрямування, оскільки фіксується зневіра громадськості та очікування лише гіршого стану справ.

Для вирішення цієї проблеми необхідно використовувати комплексний механізм державного управління при розробці та вжитті заходів щодо мінімізації корупційних ризиків у системі публічного управління. Використання саме цього підходу має надавати можливість застосувати найбільш ефективні практичні заходи, засоби й стимули для зниження ступеня корупційного ризику та запобігти негативним наслідкам від його можливого прояву. Робиться акцент на необхідності проведення заходів інформаційно-просвітницького характеру, оскільки процес запобігання є набагато простішим та дешевшим, аніж подолання наслідків скоєння корупційних злочинів.

Метла М. В., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201

Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НЕЗАКОННА ПРИВАТИЗАЦІЯ ТА РЕЙДЕРСТВО ЯК ОСНОВНІ ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Приватизація - це відносно новий правовий інститут, відомий у вітчизняному законодавстві з 1992 року, коли Верховною Радою України було ухвалено закон про приватизацію, спрямований насамперед на формування ефективного класу власників і створення конкурентного середовища як основи ринкової економіки.

Згідно з чинним законодавством під приватизацією державного та муніципального майна розуміють передачу державного або комунального майна в користування фізичним та юридичним особам, які за законом можуть бути придбані [1].

Загалом, аналізуючи законодавство, пов'язане з процесом приватизації, основне завдання приватизації можна розглядати в напрямі економічного зростання та підвищення ефективності діяльності підприємств, що мають соціально важливе значення.

У процесі приватизації існує безліч проявів злочинності, що підкріплюються правовою базою, а саме ст. 233 ККУ від 05.04.2001 № 2341-III, визначає незаконну приватизацію державного і комунального майна, як приватизацію державного і муніципального майна шляхом заниження його вартості, шляхом визначення його вартості в порядку, не передбаченому законодавством, чи з використанням підроблених приватизаційних документів, а також приватизацію активів, які не підлягають законній приватизації або приватизації не уповноваженими на те суб'єктами господарювання.

Найпоширенішими формами кримінальної приватизації є :

- незаконний обіг приватизаційних майнових сертифікатів;
- заниження вартості підприємства для "свого" покупця під приводом, що його пропозиція нібито якнайкраще відповідає критеріям, установленим продавцем;
- порушення самих умов проведення конкурсів та аукціонів шляхом несвоєчасного друкування інформації про час та об'єкт приватизації, психологічного, а подекуди й фізичного впливу на учасників конкурсів та аукціонів з метою примусу їх відмовитися від укладення угоди купівлі-продажу об'єктів, які приватизуються;
- прописування умов конкурсів таким чином, щоб у ньому могли брати участь лише заздалегідь визначені покупці;
- навмисне доведення підприємства до банкрутства з метою подальшого заниження його реальної вартості напередодні процесу приватизації [3].

Крім того, не можна не згадати при розгляді аспектів незаконної приватизації таке поняття, як рейдерство.

На законодавчому рівні відсутнє тлумачення поняття «рейдерство». Але більшість учених зійшлися на думці, що виникнення рейдерства зумовлене появою акцій. Мається на увазі, що при введенні акцій можливе поглинання компанії за межами волі її власника рейдерським шляхом [4].

По суті, поняття рейдерства під час приватизації є ворожою дією, що здійснюється проти волі власника, з привласненням його майна на користь інших осіб, що відбувається поза господарськими відносинами, на незаконних підставах або шляхом установа повного контролю над майном нового власника в юридичному та матеріальному плані, за допомогою підкупу або застосування сили.

В аналітичних звітах, підготовлених до слухань Комітету законодавчого забезпечення Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, було описано причини рейдів і правові чинники, які можуть бути основними причинами рейдерської діяльності. Зокрема, було виокремлено такі чинники виникнення рейдерської діяльності як:

- недосконалість законодавства;
- слабкість правової системи, відсутність державних інститутів, що ефективно захищають права власників;
- недосконалість системи правосуддя, використання правових актів як засобу розкрадання;
- корупція в органах влади та управління;
- відсутність політичної волі для боротьби з корупцією та ефективного придушення рейдерства [5].

Незаконні приватизаційні процеси та рейдерство становить суттєву загрозу економічній безпеці як дрібних і підприємств, так і великих промислових підприємств.

Отже, процес приватизації потребує реальної постійної оцінки його ефективності та якості реалізації. Тому питання інституційної приватизації нині все ще обговорюється. Багато положень закону піддавалися численним доопрацюванням, але, незважаючи на це, в законі є кричущі проблеми, внаслідок яких у країні процвітає корупція та беззаконня.

Це свідчить про те, що без судової реформи та ефективних антикорупційних заходів неможливо внести корективи до правового поля, які б сприяли запобіганню рейдерству та незаконним приватизаційним операціям. Відтак, це гальмуватиме економічне зростання, сповільнюватиме залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, сприятиме зниженню частки державної або міської власності в структурі української економіки.

Список використаних джерел

1. Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 18.01.2018 р. № 2269-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. Режим доступу .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>.
2. Незаконна приватизація державного, комунального майна. Законодавство України 2019 рік. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/n/nezakonna_privatizatsiya_derzhavnogo_komunal_nogo_majna.htm.

3. Основи економічної теорії та судової бухгалтерії. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6871/Osnovy%20ekonomichnoi%20teorii%20ta%20sudovoi%20bukhhalterii_navchalnyi%20po_sibnyk_Larina_Pavlenko_Tkachenko_Fursa_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

4. Бабич Т. Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці. URL: <http://www.viche.info/journal/2105>.

5. Біляк Ю. Специфіка корпоративного рейдерства як процес отримання юридичного та фізичного контролю над майном, бізнесом проти волі власника підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2039>.

Метла М. В., здобувачка вищої освіти гр. ПУА-201
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОРУПЦІЙНЕ ЛОБІЮВАННЯ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Нині питання щодо протидії корупції як негативного явища, притаманного управлінню державними структурами, а також складного для розуміння процесу формування демократичного фундаменту громадянського суспільства, дуже гостро постає в Україні. Корупція як явище має різноманітні прояви й часто тісно переплітаються з іншими соціально-політичними аспектами динаміки розвитку української держави.

Корупція - це протизаконна діяльність посадових осіб з використанням своїх службових прав і можливостей для особистого збагачення, так само корупцію можна трактувати як хабарництво з боку громадських і політичних діячів [3].

Корупція є і залишається найбільшою перешкодою для економічного зростання і розвитку країни, яка може поставити під загрозу будь-які перетворення. Також важливо згадати те, що корупція є небезпечним чинником суспільного життя, що чинить деструктивний вплив на стан національної безпеки, а отже, на безпеку держави.

Корупція може проявлятися в такому соціально важливому явищі, як лобіювання, а саме в інтересах конкретних груп і організацій, які теоретично і практично ставлять питання щодо розмежування понять лобіювання та корупції, визначають рамки діяльності лобістів, обмежують їхні можливості втручатися в діяльність державних органів і юридичних осіб.

Лобіювання - це спроба організацій або окремих осіб вплинути не тільки на ухвалення, відхилення або зміну закону в парламенті, а й спроба вплинути на адміністративні рішення уряду, спираючись не тільки на підтримку обраних членів, а й на різноманітних політиків, сторони, партії, державні та недержавні організації та громадська підтримка через ЗМІ [1].

Дотримуючись згаданого вище поняття "лобіювання", можна сформувати таке поняття як «лобіст». Лобіст - це особа, яка чинить або організовує тиск на уряди з метою ухвалення або відхилення певних законодавчих актів в інтересах певних осіб або їхніх груп.

Фактично, лобісти можуть використовувати неприйнятні для політичної та підприємницької діяльності технології, як-от маніпулювання, як засіб впливу на совість, як-от переконання та шантаж.

Корупційне лобіювання є атрибутом неправомірного впливу на владу, що підриває як основи влади, так і основи демократичного суспільства [2].

Згідно з Конституцією України, єдиними носіями влади в державі є ті, хто може здійснювати свою владу безпосередньо і через виборних представників [1]. Згідно з вищевказаними положеннями діяльність державних органів, державних органів та органів місцевого самоврядування здійснюється виключно з метою реалізації волі та інтересів народу. А наявність індивідуальних обмежень, по суті, дискредитує це правило. Ці особисті відносини можуть бути корисними для комерційних організацій, оскільки вони можуть спростити процес подачі заявок на отримання дозволів або податків, оренди землі та багато іншого. Таким чином, державне управління ризикує стати маріонеткою компаній (груп), бо антикорупційне лобіювання, поступово вкорінюючись, матиме риси частини державного управління.

Крім того, говорячи про корупційне лобіювання, не можна не згадати про такий інструмент, який спрямований на збагачення конкретних еліт чи груп.

Фактично це прагнення різних груп і соціальних класів полягає в тому, щоб впливати на поведінку держави, переорієнтувати політику на свою користь і спонукати їх до ухвалення управлінських рішень на свою користь. Таким чином, за допомогою лобіювання можна реалізувати багато переваг, які в іншому разі залишилися б непоміченими [4].

Отже, відсутність правової бази з питання лобіювання в Україні неминуче призводить до зловживань і порушень, тому визначення правового підґрунтя цього явища має бути першочерговим завданням законодавців України, бо це може забезпечити державний і громадський контроль над ним. Допоки це не буде реалізовано, лобіювання залишиться поняттям, яке тісно пов'язане з корупцією.

Легалізація лобіювання допоможе виявити інтереси певних груп людей на початку цього законопроекту чи рішення або цього заходу чи рішення, визначити, хто лобіює та хто стоїть за цим лобіюванням, напрацювати фактичні тотожності, визначити авторів державних рішень, визначити ступінь залежності або самостійності державних органів, надавати громадянам додаткову інформацію щодо їхньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Корупція чи лобізм. URL: <http://glh.sm.gov.ua/index.php/ru/gumanitarna-politika/pensiyne-zabezpechennya/3553-koruptsiya-chi-lobizm>.
3. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214>.

Волошин В. О., здобувач ступеню доктор філософії

Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після запровадження в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану, в державі, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, було прийнято ряд рішень спрямованих на підтримку та активізацію підприємницької діяльності. Рішення, які були прийняті на загальнодержавному рівні протягом 2022 року, були розповсюджені на широке коло відносин, мали практичні дієві наслідки в багатьох сферах.

Важливим кроком спрямованим на підтримку та активізацію підприємництва стала зміна умов участі суб'єктами підприємництва в Державній програмі «Доступні кредити 5-7-9 %». В березні 2022 року Кабінетом Міністрів України було видано постанови від 12 березня 2022 року № 274 [1] та від 18 березня 2022 року № 312 [2], якими були поліпшені умови, критерії, механізми надання фінансової державної підтримки шляхом здешевлення кредитів. Сільськогосподарські товаровиробники отримали можливість залучення інвестиційних кредитів на придбання сільськогосподарської техніки та кредитів на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів, зі строком кредитів 6 місяців, процентною ставкою 0 % річних. Інші суб'єкти підприємництва отримали можливість залучення інвестиційних кредитів на придбання основних засобів (строк кредиту 5 років) та кредитів на поповнення обігових коштів для здійснення підприємницької діяльності (строк кредиту 3 роки), з процентною ставкою за цими кредитами в розмірі 0 % річних протягом дії воєнного стану та одного місяця після його припинення, а надалі й до кінця строку кредиту - 5 % річних. Максимальна сума кредиту була збільшена з 50 мільйонів гривень до 60 мільйонів гривень, з врахуванням групи пов'язаних компаній.

За даними Міністерства фінансів України, станом на 13 березня 2023 року, за період дії воєнного стану, в рамках Державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» було укладено 23 121 кредитний договір на загальну суму 91,96 млрд гривень, з яких: 0,87 млрд гривень - на інвестиційні цілі, 6,98 млрд гривень - антикризові кредити, 4,37 млрд гривень - як рефінансування попередньо отриманих кредитів, 26,55 млрд гривень - кредити для сільськогосподарських товаровиробників, 53,17 млрд гривень - на антивоєнні цілі [3].

В березні 2022 року Кабінетом Міністрів України було запроваджено та розпочато реалізацію програми з переміщення (релокації) підприємств, які знаходяться в зоні активних бойових дій. Зараз ця програма реалізується Міністерством економіки України спільно з обласними військовими адміністраціями, акціонерними товариствами «Укрзалізниця» та «Укрпошта», на основі постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 305 [4] та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» від 25 березня 2022 року № 246-р [5]. Державна підтримка включає в себе: допомогу в підборі місця розташування виробничих потужностей підприємства; допомогу з перевезенням; сприяння в пошуку нових працівників; підтримку у відновленні логістики закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

За інформацією Міністерства економіки України, опублікованою на офіційному сайті міністерства 02 березня 2023 року, за підтримки держави, за рік було переміщено з небезпечних регіонів 800 підприємств. Найбільше підприємств було переміщено до Львівської (24 %), Закарпатської (14,5 %), Чернівецької (9,8 %) областей. Станом на початок березня 2023 року 623 підприємства, які було переміщено за підтримки держави, відновили роботу на новому місці. У зв'язку з покращенням безпекової ситуації в низці регіонів, деякі підприємства повертаються на попередні місця, зокрема в Чернігівську, Сумську, Харківську області вже повернулись 44 підприємства, а 650 підприємств, які планували перемістити свої виробничі потужності, відмовились від переміщення [6].

Інші рішення щодо підтримки та активізації підприємницької діяльності включали в себе: припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду; надання права провадження господарської діяльності суб'єктами господарювання на підставі декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій чи інших результатів надання публічних послуг), крім певних виключень; зміни в податковій і митній політиці щодо не нарахування та несплати певних видів податків, звільнення від оподаткування митом при ввезенні на митну територію України певних груп товарів; зміни в відносинах щодо оренди державного та комунального майна тощо.

Як висновок, можна констатувати, що задля більшої підтримки суб'єктів підприємництва, які не переміщались з регіонів і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, або які були переміщені в інші регіони, але з покращенням безпекової ситуації повернулись назад, на загальнодержавному рівні доречно було б прийняти додаткові рішення спрямовані на підтримку саме цієї категорії суб'єктів підприємництва. Крім того, саме регіони, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, в порівнянні з іншими регіонами, потребують та потребуватимуть більш значного обсягу залучення інвестицій, тому прийняття на загальнодержавному рівні також додаткових рішень спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату саме для таких регіонів є необхідним кроком для їх успішної відбудови та розвитку, що в свою чергу буде додатковим поштовхом і для розвитку підприємництва.

Список використаних джерел

1. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 28 та від 14 липня 2021 року № 723»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text>.
2. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 28 і № 29»: Постанова Кабінетом Міністрів України від 18 березня 2022 року № 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022-%D0%BF#Text>.
3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua>.
4. «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>.
5. «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>.
6. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>.

Пилипенко М. М., здобувач ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Косач І. А.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ

Поняття «стратегія», «стратегічне планування» увійшли в економічну теорію та господарську практику в 50-ті роки нашого сторіччя як відповідь на нові умови функціонування підприємства, зростання значущості факторів зовнішнього середовища для життєдіяльності підприємства. Суть нового підходу до управління діяльністю регіону полягає в тому, що регіон розглядається як складна виробнича, економічна та соціальна система, що розвивається. Вона змінюється в часі, підлягає впливу факторів зовнішнього середовища і сама певною мірою впливає на це середовище.

Економіці Чернігівської області притаманна значна відмінність від середньоукраїнських показників, що відбиває тенденцію до збільшення диференціації регіонів держави. Проте, тенденції, які простежуються в соціально-економічному розвитку області в останні роки, засвідчують можливе, за умов стабільного зростання та підтримки на державному рівні розвитку депресивних територій, вирівнювання відмінностей економічного і соціального розвитку регіону й поступове його наближення до національних та європейських стандартів. Розвиток Чернігівської області, як прикордонної території, повинен здійснюватись у двох напрямках: прискорення розвитку господарства регіону та активізація діяльності у системі європейської інтеграції.

У теперішній час назріла гостра потреба у здійсненні радикальних структурних перетворень економіки Чернігівської області за рахунок модернізації виробництв з впровадженням новітніх технологій, розширення внутрішнього ринку і розвитку його інфраструктури, нарощування експорту, активізації інвестиційних процесів, створення умов для вільного обігу капіталу, активних реформ у найперспективніших секторах економіки.

Формування Стратегії інноваційного розвитку регіону дозволяє визначити напрямки поведінки регіону з врахуванням умов зовнішнього середовища та вірогідного характеру їх зміни; оцінити конкурентоспроможність та стратегічні конкурентні переваги регіону; сформулювати глобальну ціль його діяльності та цілі нею визначені; визначити ресурси, які необхідно залучити для досягнення поставлених цілей та забезпечити їх найбільш ефективне використання.

Під Стратегією інноваційного розвитку регіону слід розуміти процес формування генерального перспективного напрямку розвитку регіону на основі визначення якісно нових цілей, узгодження внутрішніх можливостей підприємства з умовами зовнішнього середовища, розробки комплексу заходів, які забезпечують їх досягнення.

Інвестиційна привабливість регіону напряду залежить від рівня розвитку виробничої і соціальної інфраструктури. Головною складовою ринкової інфраструктури у такому випадку виступає інвестиційна, оскільки від її розвитку залежить можливість швидкої реалізації інвестиційних проєктів. Тому стратегічне планування інвестиційної діяльності на рівні регіону стає необхідним. Реалізація даної стратегічної політики повинна здійснюватись у межах відповідних цільових програм, що являють собою взаємопов'язаний комплекс задач, ресурсів, термінів, виконавців і споживачів. Сформулюємо основні принципи формування Стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку:

- Системний підхід до формування інноваційної політики;
- Погодженість регіональних і державних пріоритетів;
- Пріоритетний розвиток фундаментальної науки та вищої освіти
- Концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках з чітким визначенням джерел фінансування.

Оцінка науково-технічних і соціально-економічних показників дозволяє сформулювати або описати наявні проблеми, визначити підходи до розробки стратегії, у тому числі, заходів щодо її фінансового забезпечення. Для цього необхідно викласти пріоритетні проблеми розвитку регіону, рішення яких вимагає відповідного науково-технічного забезпечення, а також шляхи їхнього рішення, у виді науково-технічних і науково-виробничих задач. Відповідна якість такого викладу досягається шляхом спільної роботи кваліфікованих експертів з числа вчених, керівників і фахівців підприємств і установ регіону, працівників органів управління, провідних спеціалістів із профільних галузей промисловості й наукомісткої соціальної сфери. Рішення подібним чином сформульованих задач забезпечує науково-технічні знання і результати, необхідні для реалізації всієї Стратегії. Передумовою розробки Стратегії має бути SWOT-аналіз регіонального розвитку, що є досить ефективним інструментом для виявлення конкурентних переваг конкретного регіону й оцінки можливості реалізації цих переваг.

Реалізація Стратегії інноваційного розвитку, що враховує економічні і соціальні пріоритети, можливості та інтереси всіх суб'єктів інноваційної діяльності, повинна забезпечити зростання частки інноваційної продукції в обсязі валового регіонального продукту і буде сприяти стійкому соціально-економічному розвитку Чернігівської області.

Список використаних джерел

1. Німкович А. Сутність стратегічного забезпечення та його роль у розвитку інститутів інфраструктури фондового ринку. Repository (electronic archive of open access) of the State Biotechnological University. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/5050/1/14.pdf> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Гриньов А. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління : монографія / А. В. Гриньов. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2003. – 308 с.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ,
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF MANAGEMENT,
PUBLIC ADMINISTRATION AND ENTREPRENEURSHIP**

ПІДСЕКЦІЯ – ПІДПРИЄМНИЦТВО І ТОРГІВЛЯ

SUBSECTION – ENTREPRENEURSHIP AND TRADE

Говоруха Ю. Ю., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОСЛУГИ: ВИЗНАЧЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ,
ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ**

Інтелектуальні послуги є невід’ємною частиною інтелектуального бізнесу та спрямовані на побудову економіки знань, проте знаходяться на стадії зародження. Відсутність загальноприйнятого визначення поняття «інтелектуальні послуги», їх класифікації та визначальних рис суттєво ускладнює концептуалізацію явища та розуміння науковцями шляхів використання інтелектуальних послуг для формування економіки знань та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Сукупність вищезазначених причин зумовлює актуальність даного дослідження. Таким чином, метою даного дослідження є концептуалізація інтелектуальних послуг як специфічного виду інтелектуального капіталу, спрямованого на створення та реалізацію системних змін та впровадження інновацій на рівні підприємства.

На сьогодні відсутнє загальноприйняте визначення інтелектуальних послуг. Марченко О. С. [1] визначає інтелектуальні послуги як «професійні дії фахівців різних галузей знання, основними ресурсами здійснення яких виступають загальні і спеціальні (професійні, предметні) знання та інформація, а результатом (вигодою споживача) — накопичення і розвиток людського потенціалу (домогосподарств, фірм, суспільства), що становить основу інноваційної діяльності». Як зазначає Кисіль С.В. [2], сутність інформаційних послуг складають знання та інформація, а результатом виступають вигоди споживача, що може бути індивідуумом, підприємством або суспільством, що спрямовані на досягнення цілей останнього.

Аналіз визначень, даних іншими науковцями дав можливість виявити наступні визначальні риси інтелектуальних послуг:

- основою інтелектуальних послуг є сукупність знань, умінь, інформації та досвіду, накопичених профільними спеціалістами;
- високий рівень наукоємності інтелектуальних послуг;
- необхідність побудови довіри в процесі взаємовідносин «замовник-виконавець»;
- процес створення та споживання інтелектуальних послуг є персоналізованим, тобто, спрямованим на вирішення індивідуальних задач замовника послуг з врахування індивідуального контексту його функціонування;
- неможливість стандартизації послуг даного типу внаслідок її значної спрямованості на кінцевого споживача;

- комплексність інноваційних послуг, що спрямовані на пошук інтегрованого системного рішення конкретних проблем споживача послуг;

- споживач інтелектуальних послуг активно бере участь у створенні інтелектуальної послуги, надаючи інформацію та дані, необхідні для адекватної оцінки ситуації спеціалістами.

Думки науковців стосовно ресурсного забезпечення підприємств, що надають інтелектуальні послуги значно різняться. З одного боку, нематеріальність інтелектуальної послуги зумовлює відсутність необхідності інвестицій в інфраструктуру та ресурсні запаси, що суттєво знижує капіталізацію та загальні витрати підприємств. Проте, з іншого боку, підприємство, що надає інтелектуальні послуги, потребує постійних інвестицій в підвищення кваліфікації спеціалістів, з метою забезпечення зростання інтелектуального капіталу підприємства. Таким чином, інтелектуальні ресурси підприємства виступають ядром формування цінності в процесі створення та споживання інтелектуальної послуги. На думку авторів, окупність даних інвестицій найбільш відчутна в довгостроковій перспективі, а також необхідна для виживання та підтримки конкурентоспроможності підприємства зі стратегічної точки зору.

На сьогодні відсутня загально прийнята класифікація інтелектуальних послуг, що значно ускладнює діяльність науковців та практиків.

На думку авторів, наявну класифікацію варто доповнити наступними підпунктами. Так, *за ступенем характеру впливу* інтелектуальні послуги поділяються на тактичні та стратегічні. Так, стратегічні послуги направлені на довгострокову перспективу вирішення проблеми споживача, в той час як послуги тактичного характеру дозволяють розробити короткострокову програму дій для оперативного реагування на проблеми, що виникають у споживача послуг. *За масштабом впровадження* інтелектуальні послуги поділяються на системні, інтеграційні (такі, що об'єднують декілька напрямків діяльності підприємства-замовника послуг), а також спеціалізовані, наприклад, маркетингового, фінансового, юридичного або управлінського характеру.

За методом надання інтелектуальні послуги поділяються на прямі (вимагають прямого контакту між замовником та виконавцем), а також дистанційні (замовник та споживач можуть бути розташовані на певній відстані один від одного, а інструментом комунікації в такому випадку виступають інформаційно - комунікативні технології).

При цьому серед проблем, що уповільнюють зростання інформаційних технологій, варто виділити недостатню обізнаність потенційних споживачів послуг про наявність можливості використання сторонніх організацій з профільними спеціалістами для отримання консультацій. Складність кількісної оцінки якості надаваної інтелектуальної послуги ускладнює сприйняття її ефективності споживачем. Це може зумовити недостатню увагу замовників послуг до розроблених рекомендацій, які можуть впроваджуватися із запізненням, не в повному обсязі, а також виконавцями, які не мають достатнього досвіду та умінь для реалізації комплексу рекомендацій. Замовники інтелектуальних послуг також можуть приховувати необхідну для надання якісної послуги інформацію, таким чином, здійснюючи викривлення ситуації, з подальшою розробкою рішень, невідповідних контексту замовника послуг. Частково така поведінка обумовлюється недосконалістю законодавства із забезпечення конфіденційності інформації, а також захисту прав споживачів.

Відсутність комплексної державної підтримки ринку інтелектуальних послуг значно уповільнює його розвиток. Таким чином, подальше удосконалення законодавства має бути спрямовано на створення сприятливого інтелектуального поля для інституалізації ринку інтелектуальних послуг.

Висновки. У ході проведення дослідження було виділено визначальні риси інтелектуальних послуг, а також розширено наявну класифікацію інтелектуальних послуг, таким чином, створивши базис позитивних зрушень в недосконалісті існуючої класифікації інтелектуальних послуг. На думку автора, подальший розвиток ринку

інтелектуальних послуг буде пов'язано з удосконаленням законодавства у сфері інтелектуального бізнесу, а також пошуку шляхів інституалізації відносин «замовник-виконавець» для створення сприятливого середовища.

Список використаних джерел

1. Марченко О. С., Ярмак О. В. Знаннієнтеграційна роль інтелектуальних послуг: сутність, напрями реалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право.* 2012. Т. 4, № 11. С. 56–63.

2. Кисіль С. Інтелектуальний капітал як невід'ємна складова інтелектуальних послуг. *Вісник економіки транспорту і промисловості. Загально-економічні питання.* 2011. Т. 34. С. 396–399.

Голівець С. М., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Цифрові технології докорінно пронизують усі сфери нашого життя, кардинально змінюючи його. Сфера економічних відносин також зазнає цього впливу, трансформуючи звичні бізнес-процеси, комунікацію між різними учасниками цього процесу, відносини між роботодавцями і працівниками тощо. Активний розвиток і впровадження цифрових технологій на підприємствах підвищує рівень ефективності його діяльності, спрощує комунікацію між різними учасниками процесу, підвищує рівень конкурентоспроможності підприємства тощо.

Універсальність і адаптивність цифрових рішень дозволяє застосовувати цифрові технології на багатьох етапах різних бізнес-процесів. Саме тому ми вирішили дослідити прикладні рішення, застосування яких сприяє підвищенню ефективності роботи підприємства та його конкурентоспроможності. Пропонуємо класифікувати популярні цифрові застосунки за наступними ознаками:

- застосунки для ведення бухгалтерського, управлінського, податкового обліку: QuickBooksOnline, Xero, FreshBooks, QuickBooks Self-Employed, Wave, ZohoBooks, PatriotSoftwareAccounting;

- застосунки для організації відносин між працівниками та партнерами, постановки та контролю виконання завдань, витратами робочого часу, а саме так звані CRM-системи: SalesforceSalesCloud, HubSpotSalesHub, Zoho CRM, ClickUp, mondaysales CRM, Freshsales, Pipedrive, ActiveCampaignforSales;

- застосунки для організації електронного документообігу: Paperless, Jotform, FileCenter, AdobeAcrobatPro DC, Neat, DocuSign, Вчасно;

- застосунки для організації складського господарства: eLabInventory, eLabJournal, Booqable, EZOfficeInventory, QuickBooksDesktopEnterprise.

Цей перелік не є вичерпним і може бути доповнений відповідно до спеціалізації окремих підприємств. Наведені вище застосунки мають свої особливості, переваги та недоліки, а також певний ступінь адаптованості до потреб підприємств певної галузі.

Застосування новітніх досягнень цифрових технологій в управлінні промисловими підприємствами має як переваги (автоматизація бізнес-процесів, зменшення впливу людини, підвищення ефективності виконання завдань, зниження рівня витрат тощо), так і певні недоліки (залежність від розробників цифрових технологій, підвищення рівня безробіття, необхідність навчати працівників тощо) проте це є одним із трендів, який є характерним для більшості розвинених країн, і від якого залежить ступінь ефективності роботи і конкурентоспроможності як окремого підприємства, так і регіону та країни загалом.

Список використаних джерел

1. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою / Український Інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-7>.
3. Samiilenko H., Khudolei V., Kharchenko Yu., Povna S., Samoiloivych A., Khanin S. Innovative development of regions in the era of digital economy: world experience and Ukrainian realities. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. № 21(6). Pp. 61-70. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.6.10>.

Денисенко Т. М., кандидат технічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РИТЕЙЛУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Ритейл – це поняття, яке прийшло в нашу мову з заходу, фактично означає роздрібну торгівлю, орієнтовану на масового покупця. Це не просто магазин продуктів або одягу. Головна його особливість – пропозиція придбати товари широкого асортименту, зібрані на одній локації. Ритейл - це не тільки майданчик для продажів, але й ефективна організація її роботи. Ситуація воєнного часу є складною для більшості сфер життя, а торгівля не є винятком. Однак, не зважаючи на виклики та ризики, бізнес може знайти способи адаптуватись до нових умов та навіть отримувати прибуток. Ось кілька кроків, які можуть допомогти в організації торгівлі в умовах воєнного часу:

Крок 1: Аналіз ситуації. Оцінка ризиків та можливостей: Необхідно проаналізувати ситуацію на ринку та визначити, якими товарами підприємство може забезпечити існуючий попит. Варто врахувати економічні та соціальні наслідки війни, а також можливості локальних ринків.

Крок 2: Планування логістики. Оскільки вдала логістика – це половина успіху. Необхідно вивчити можливості перевезення товарів через пункти пропуску та шляхи доставки. Розробити план безпеки для перевезення товарів та забезпечити достатню кількість ресурсів для захисту від ризиків. Визначити регуляторні обмеження та забезпечити відповідні дозволи та документи.

Крок 3: Розробка маркетингової стратегії. Вивчити поведінку покупців та їх спосіб життя в умовах військового конфлікту. Розробити маркетингову стратегію, щоб відповідати на запит і забезпечити максимальний дохід. Вивчити можливості для збільшення прибутку, зокрема залучення нових клієнтів та розширення товарного асортименту.

Крок 4: Реалізація торгівлі. Забезпечити належний контроль за товаром та його доставкою; використовувати безпечні методи оплати та взаємодії з покупцями. Забезпечувати постійний моніторинг пропозицій ринку, щоб зрозуміти зміни в попиті.

Продовольчий ритейл сьогодні є однією з найбільших галузей роздрібною торгівлі. Він охоплює продаж продуктів харчування, напоїв, продуктів домашнього вжитку та інших товарів на щоденну потребу через мережі магазинів та інтернет-магазини. З початком воєнних дій спостерігалось значне збільшення попиту на продукти харчування, зокрема на основні продукти, такі як м'ясо, молоко, яйця, хліб, консерви, макаронні вироби тощо. З іншого боку, була складна ситуація з логістикою та поставками, яка призвела до дефіциту деяких продуктів на полицях магазинів. Під час воєнних дій, продовольчий ритейл стає особливо важливим, оскільки забезпечення населення достатньою кількістю їжі є життєво важливою задачею. Військові дії можуть призвести до зниження попиту на продукти харчування через скорочення населення, економічну нестабільність та зниження купівельної спроможності населення. Це може спричинити скорочення продажів та прибутків для роздрібних продавців.

За рік повномасштабного вторгнення саме об'єкти ритейлу дуже часто ставали мішенями атак, що призвело до знищення запасів, руйнування магазинів та втрат серед мирних жителів. Крім того, воєнні дії призвели до зниження постачання товарів на ринок через переривання транспортування, знищення інфраструктури та інші фактори.

Основні виклики ритейлу під час воєнних дій: труднощі з логістикою (пошкодження транспортної інфраструктури, складності в організації перевезень, проблеми з персоналом), проблеми постачання товарів (зруйновані склади, пошкоджені автопарки, заморожені контракти), стикання ринку (скорочення попиту за кількісними та грошовими параметрами), HR-виклики (міграція трудових ресурсів через війну, утримання команди, труднощі з виплатами), нестача фінансових ресурсів та інвестицій (дефіцит оборотних коштів, комунальні платежі, сплата податків), пошкодження та руйнування основних фондів та потужностей.

За даними асоціації ритейлерів України, згідно останнього опитування торгівельних мереж – членів RAU – через 14 місяців з 16 821 торгових об’єктів всієї галузі вже працює 16 265. Відсоток діючих об’єктів складає 97%, відповідно закритих – всього 3%. Якщо у березні минулого року не працювала майже третина торгових точок (29%), то зараз лишається закритими всього 556 об’єктів торгівлі з 4481, які раніше зупинили свою роботу [1]. Тренд на відновлення ритейлу триває з квітня 2022 року і продовжується досі, хоча з початку 2023 року загальний показник працюючих магазинів покращується всього по одному відсотку на місяць. Але за невеликими процентами стоять сотні відновлених магазинів.

Продуктові мережі до війни налічували 5226 об’єктів і в найважчий період – у квітні 2022-го, коли FMCG-оператори оптимізували свої мережі, – було зачинено 24% магазинів. Починаючи з травня минулого року частка закритих мінімаркетів, супермаркетів, гіпермаркетів впевнено зменшувалася. Загалом частка непрацюючих магазинів за 14 місяців війни скоротилася на 19%: кількість працюючих магазинів у квітні 2023 року сягнула позначки 5100 проти 3600 у березні 2022 року. У квітні цього року залишалися зачиненими всього 126 торгових об’єктів. Тобто відновили роботу вже 98% продовольчих магазинів.

Список використаних джерел

1. Аналітика ринку. Український ритейл в умовах війни. URL: <https://rau.ua/novyni/magaziniv-vtratili-merezhi-14/> (дата звернення 20.04.2023)

Зарицький М. Д., здобувач вищої освіти гр. ПТ-201

Науковий керівник – **Денисенко Т. М.**, кандидат технічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ АСОРТИМЕНТУ ПИЛОСОСІВ НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНУ «РОЗЕТКА»

Показник асортименту це кількісне вираження властивостей асортименту, при цьому вимірюванню підлягає кількість видів і найменувань товарів.

В якості базової широти було прийнято кількість різновидів пирососів по їх моделями. Вибір базового показника було взято максимальний перелік товарів, наявних в інтернет-магазині Rozetka. Широта може бути непрямим показником: чим більша широта, тим більша насиченість. Широта є одним із критеріїв вимірювання конкурентоспроможності підприємств.

Широта асортименту - кількість видів, різновидів, найменувань однорідних і різнорідних груп товарів, що характеризується коефіцієнтом широти.

Таблиця 1 – Аналіз широти асортименту пирососів в інтернет-магазині «Rozetka»

Найменування (моделі)	Наявні у продажу (ш _д)	Загальна кількість(ш _б)	Широта,%
Xiaomi	37	248	14,9
SAMSUNG	42	248	16,9
Rowenta	71	248	28,6
Philips	28	248	11,3
THOMAS	25	248	10,1

Якщо розглянути асортимент за моделями, то при порівнянні, видно, що в аналізованому підприємстві в порівнянні з офлайн-магазинами більше представлені такі моделі, як: SAMSUNG, Rowenta, Philips, Xiaomi, THOMAS. Досліджуючи дані широти асортименту, можна зробити висновок про те, що попит споживачів на товари залишається задоволеним, та навіть перенасищеним. Отже, керівництву підприємства необхідно проаналізувати товарні запаси, для більш збалансованого задоволення попиту споживачів.

Формування асортименту товарів у магазині є одним із основних етапів комерційної роботи продавця, за технологією це процес постійного підбору виду, фасону, моделі, розміру тощо. Для того, щоб магазин працював прибутково, він повинен відповідати вимогам закупівлі товарів у найкоротші терміни, щоб максимально задовольнити потреби натовпу.

Таблиця 2 – Характеристика асортименту пилососів інтернет-магазину «Rozetka»

Кваліфікаційна ознака		Представник	
За способом прибирання	миття підлоги		Робот-пилосос iRobot Braava Jet M6 (m613840)
	сухе		Робот-пилосос iRobot Roomba i3+ (i355840)
	комбіноване		Робот-пилосос Dreame D9
Тип пилососа	З мішком		Пилосос для сухого збирання Gorenje VCEA11CMBK
	З мішком і контейнером		Пилосос Amica VM 4013 Akman
	Контейнерного типу (без мішка)		Пилосос без мішка RZTK Cyclone EVO Purple C180PR
Потужність	1600 - 1800 Вт		Пилосос Rotex RVC18-E
	1801-2000 Вт		Пилосос Stark VC-2000-30 (225020030)
	Понад 2001 Вт		Пилосос без мішка GRANT GT-1605 (Контейнерний пилосос)
	до 1600 Вт		Пилосос миючий THOMAS TWIN TIGER

Стратегія формування асортименту залежить від маркетингових рішень, прийнятих керівництвом ритейлера на етапі планування заходів. До основних маркетингових рішень на рівні магазину, крім формування товарних категорій, відносяться також вибір цільових ринків і комплексу послуг, визначення цін на продукцію і стимулювання збуту продукції, розміщення торговельних компаній. Як бачимо з табл. 1. асортимент інтернет-магазину «Rozetka» представлений за всіма кваліфікаційними ознаками та сучасними темпами розвитку технічної індустрії. Вибір пілососа роблять з урахуванням завдань, які він має виконувати, і виділеного на його купівлю бюджету. Насамперед треба визначитися з призначенням і сферою застосування. Потім вибрати тип пілососа, вид прибирання, яке він буде виконувати, і тип пілосбірника. Після цього дивіться на ключові характеристики: потужність, силу всмоктування, тип встановленого фільтра, комплектацію.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт інтернет-магазину «Rozetka». URL: <https://bt.rozetka.com.ua/ua/435964/c435964/> (дата звернення 12.04.2023)

Іванова Н. В., доктор економічних наук, професор,

Іванов Г. К., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗРУШЕННЯ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ КОМПАНІЯМИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

За останні роки цифрові трансформації, які відбуваються в економіці, суттєво змінили підхід компаній до управління маркетингом. З появою нових технологій і цифрових каналів компанії повинні адаптувати свої маркетингові стратегії, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Розглянемо ключові чинники цифрової трансформації, які обумовили зміни принципів маркетингового менеджменту.

По-перше, цифрова економіка полегшила компаніям збір даних про поведінку та вподобання споживачів. *Маркетинг на основі даних (Data-driven marketing)* передбачає збір, аналіз і використання всебічної інформації про клієнтів для прийняття маркетингових рішень. Аналізуючи масиви клієнтських даних, компанії можуть отримати якнайповніше уявлення про свою цільову аудиторію та провадити ефективніші маркетингові кампанії. Цифровізація охоплює весь процес роботи з маркетинговою інформацією – від збору даних до прийняття рішень на основі її аналізу. Так, компанії можуть використовувати різноманітні методи збору інформації про клієнтів, наприклад, аналітику вебсайту, моніторинг соціальних медіа та опитування клієнтів. Після чого використовуються аналітичні цифрові інструменти для виокремлення значущої інформації та створення цільових маркетингових кампаній. *Data-driven marketing* може допомогти компаніям оптимізувати свої маркетингові стратегії, зменшити витрати та підвищити рівень задоволеності клієнтів.

Другий напрям цифровізації маркетингової діяльності – *використання цифрових комунікаційних каналів*. З появою цифрових каналів компанії можуть охоплювати своїх клієнтів легше та економічно ефективніше, ніж раніше. Цифрові канали включають соціальні медіа, маркетинг електронною поштою, пошукову оптимізацію (SEO) і мобільні програми. Компанії в рамках нового цифрового маркетингу мають лише ідентифікувати, які канали найбільш ефективні для охоплення цільової аудиторії, і розробити стратегію для кожного каналу.

Соціальні мережі є одним із найпопулярніших цифрових каналів маркетингу. Компанії можуть використовувати соціальні медіаплатформи, такі як Facebook, Twitter, Instagram, TikTok для охоплення цільової аудиторії, підвищення впізнаваності бренду та оперативної взаємодії з клієнтами. Електронний маркетинг – ще один ефективний цифровий канал, який можна використовувати для спілкування з клієнтами, просування продуктів і стимулювання продажів.

Ще один інструмент цифровізації маркетингових каналів – пошукова оптимізація (SEO), яка використовується для покращення видимості вебсайту на сторінках результатів пошуку. Компанії можуть використовувати SEO для збільшення трафіку на своєму вебсайті, покращення позицій в пошуковій системі та залучення більшого кола потенційних клієнтів. Мобільні програми також стають все більш важливим цифровим каналом для маркетингу, оскільки все більше споживачів використовують свої мобільні пристрої для доступу в Інтернет.

Третій напрям цифровізації маркетингового менеджменту – *персоналізація*. Цифрова економіка дозволила компаніям розробляти та реалізовувати більш персоналізовані маркетингові кампанії, які резонують із цільовою аудиторією. Персоналізація передбачає адаптацію маркетингових повідомлень і пропозицій до певних груп клієнтів на основі їхньої поведінки, уподобань і демографічних показників. Персоналізації можна досягти за допомогою використання даних клієнтів та інструментів автоматизації маркетингу. Компанії можуть використовувати дані клієнтів на першому етапі для сегментації аудиторії на групи на основі їх поведінки, уподобань і демографічних показників, після чого, на другому етапі інструменти автоматизації маркетингу використовуються для створення цільових кампаній для кожного ідентифікованого сегмента. Персоналізація може допомогти компаніям збільшити залученість клієнтів, підвищити лояльність клієнтів і збільшити продажі. Доставляючи персоналізовані повідомлення та пропозиції, компанії можуть створити більш релевантний і змістовний досвід для своїх клієнтів.

Четвертий напрям використання цифрових інструментів – *автоматизація маркетингу*, що передбачає використання технології для автоматизації повторюваних маркетингових завдань, таких як розсилка електронною поштою (direct mail), публікації в соціальних мережах і управління потенційними клієнтами. Автоматизація маркетингу може допомогти компаніям оптимізувати свої маркетингові зусилля в цьому напрямі та підвищити ефективність. Інструменти автоматизації маркетингу можна використовувати для створення цільових кампаній, відстеження поведінки клієнтів і вимірювання ефективності маркетингових кампаній. Автоматизуючи повторювані завдання, компанії можуть звільнити час і ресурси, щоб зосередитися на більш стратегічних видах діяльності, таких як аналіз даних клієнтів і розробка нових маркетингових стратегій.

П'ятий напрям, який ми хотіли би розкрити в аспекті цифровізації маркетингового менеджменту – *управління клієнтським досвідом*. По мірі розвитку цифрових каналів клієнти очікують бездоганного досвіду в усіх точках контакту з брендом. Компанії, які надають пріоритет клієнтському досвіду, можуть отримати конкурентну перевагу та побудувати міцніші стосунки зі своїми клієнтами. Формування клієнтського досвіду передбачає супровід споживача на всьому шляху – від початкового контакту з брендом до підтримки після покупки. Компанії повинні переконатися, що їхні цифрові канали є зручними для користувачів, простими в навігації та забезпечують узгоджену роботу на всіх пристроях. Вони також повинні забезпечувати відмінне обслуговування клієнтів і підтримку, щоб зміцнити довіру та лояльність своїх клієнтів.

Підсумовуючи вищевикладене, відмітимо, що цифрова економіка змінила підхід компаній до управління маркетингом. Впроваджуючи нові технології та використовуючи канали та методи, зосереджуючись на потребах і вподобаннях клієнтів, компанії можуть стати інноваційними, забезпечити лідерство на ринку та досягати довгострокового успіху. Data-driven marketing, цифрові канали, персоналізація, автоматизація маркетингу та взаємодія з клієнтами є важливими аспектами управління маркетингом у цифровій економіці. Застосовуючи ці методи, компанії можуть оптимізувати свої маркетингові стратегії, зменшити витрати та підвищити рівень задоволеності клієнтів. Ключ до успіху полягає в тому, щоб бути гнучким і адаптованим у стратегіях управління маркетингом, оскільки технології та поведінка споживачів продовжують розвиватися.

Список використаних джерел

1. Digital-маркетинг: основні поняття та інструменти. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/digital-marketing-cho-to-eh-to>.
2. Марчук О. О. Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент управління. *Економіка і суспільство*. 2018. №17. С. 296-299

Іванова Н. В., доктор економічних наук, професор,
Берестовий А. С., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Військова агресія та повномасштабне вторгнення з боку росії у 2022 році обумовили перебудову економіки України згідно принципів функціонування в умовах воєнного стану. Змінилась практика підприємницької діяльності, зокрема, й політика зовнішньоекономічної діяльності, яка наразі орієнтується на утримання та подекуди відновлення експорту, як фактору поповнення державного бюджету, а з іншої сторони – відбувається підтримка імпорту товарів, які мають першочергове значення для економіки нашої держави та громадян.

Експорт товарів, згідно з даними Державної служби статистики, – це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення [1].

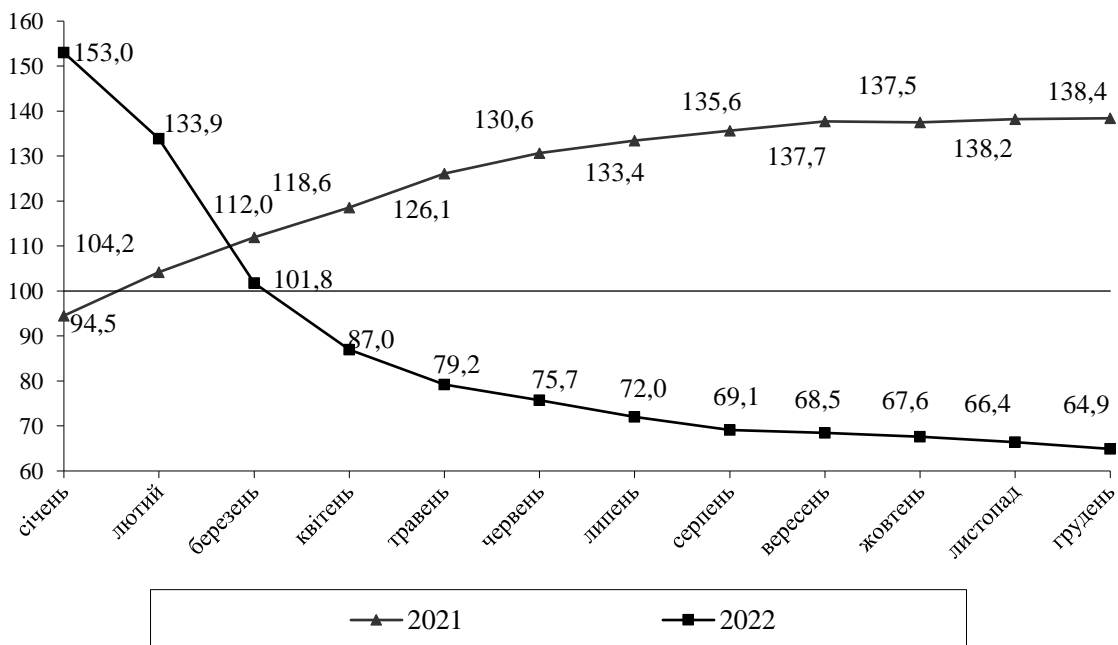

Рис. 1. Темпи зростання (зниження) експорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року нарастаючим підсумком)

Як свідчать статистичні дані, протягом 2022 року спостерігалось щомісячне зменшення обсягів експорту, так, у березні 2022 р. порівняно із лютим 2022 р. сезонно скориговані обсяги експорту скоротилися на 57,9 %, а імпорту – на 75,8 %. Загалом у 2022 році експорт становив 64,9 % від рівня 2021 року, імпорт – 75,9 % відповідно.

Такі результати обумовлені рядом об'єктивних чинників, які здійснюють вплив на експортну діяльність під час війни, серед яких збої в ланцюгах постачання, зміни попиту, обмеження на транспортування та посилені заходи безпеки. В умовах воєнного стану на території країни також відбувається обмежений доступ до ключових ресурсів, зокрема, до сировини та транспортної інфраструктури, спостерігається нестача робочої сили. Війна також призводить до змін попиту на товари та послуги: підвищений попит на військові товари, обладнання, а також товари першої необхідності виходять на перший план, тоді як попит на споживчі товари широкого вжитку може зменшитися. Суттєво зростають логістичні витрати через порушення транспортної інфраструктури та заходів безпеки

вартість транспортування товарів може значно збільшуватися. Безумовно, відбувається загострення ризиків для підприємств, які займаються експортом, наприклад, щодо пошкодження товарів під час транспортування, затримки доставки та зростає потенціал для насильства чи тероризму. Це може збільшити витрати на страхування та безпеку для бізнесу, ще більше вплинувши на їх прибутковість. Усе вищеперелічене значно ускладнює для підприємств підтримку їх експортних операцій.

Вже в перші тижні повномасштабного вторгнення було запроваджено ряд заходів нормативно-правового та організаційного характеру, які б дозволили реалізовувати експортну діяльність в нових умовах воєнного стану. Так, відбулось спрощення вимог до імпорту та переміщення сільгосппродукції рослинного походження в умовах воєнного стану (Постанова КМУ від 01 квітня 2022 р. № 398 «Деякі питання здійснення фітосанітарних заходів та процедур в умовах воєнного стану»). Також був прийнятий «Порядок затвердження тваринницьких потужностей для цілей експорту, імпорту та здійснення діяльності, що становить високий ризик (Постанова КМУ від 19 квітня 2022 р. №478). Введено зміни у проведенні заходів державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин, державного ветеринарно-санітарного контролю і ввезення вантажів на митну територію України у період воєнного стану (Постанова КМУ від 07 травня 2022 р. №537). На період дії воєнного стану в Україні спрощений порядок видачі сертифікатів з перевезення EUR.1 на підставі заяви експортера з можливістю надання документів про походження товарів з України. Крім того, Україна та ЄС підписали угоду про «транспортний безвіз», яка скасовує необхідність отримання українськими перевізниками відповідних дозволів для здійснення двосторонніх та транзитних перевезень до держав ЄС та дозволяє уникнути зупинки експорту української продукції через автомобільні пункти пропуску. А також прийнято ряд інших рішень та досягнуто угоди з іноземними урядами, які суттєво спростили діяльність експортно-орієнтованих підприємств в Україні.

Не можна оминати увагою створення платформ, які є як вітчизняними, так і закордонними ініціативами для різноаспектної допомоги бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1 – Платформи сприяння зовнішньоекономічній діяльності українського бізнесу

Назва	Функціонал
Nazovni	сервіс глобалізації українського бізнесу, створений для просування товарів і послуг за кордоном за сприяння українських дипломатичних установ
Biz For Ukraine	пошук міжнародних проектів для українських підприємств. Українські компанії отримують можливість знайти міжнародні проекти на ринках країн ЄС, а іноземні компанії – послуги від кваліфікованих спеціалістів з України
Buy Ukrainian	неприбуткова платформа, створена для допомоги українським брендам у просуванні товарів за кордоном
EU-Ukraine Solidarity Lanes Business Matchmaking Platform	платформа для ділових зустрічей між Україною та країнами ЄС
LITEPROM	торговельно-сервісна платформа для легкої промисловості створена щоб розміщувати готову продукцію, тканини, фурнітуру, інші господарські товари
Ukrainian Food Platform	перший український маркетплейс продуктів харчування. Мета - це пошук імпортерів та просування українських харчових продуктів на закордонних ринках

Підводячи підсумки, слід відмітити, що експортна діяльність під час війни є складною для бізнесу. Для її успішної реалізації компаніям необхідно бути готовими адаптувати свою діяльність, ефективно керувати ризиками та швидко реагувати на зміни ринкових умов.

Список використаних джерел

1. Зовнішня торгівля України товарами у 2022 році: експрес-випуск / Державна служба статистики України, 2023. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2023/02/04.pdf>.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Під поняттям «державна підтримка бізнесу» мається на увазі будь-які державні заходи з фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прямі чи приховані переваги й мають грошову оцінку. Надання підприємствам державної підтримки здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом зменшення їх дохідної частини, або за рахунок грошових коштів державних підприємств та організацій [1].

Важливо при розгляді даного питання звернутись до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Зокрема в статті 12 «Умови надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва» зазначається, що державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва. Державні програми підтримки затверджуються Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку[2].

До основних форм державної підтримки суб'єктів господарської діяльності можна віднести: 1) пряме бюджетне фінансування підприємств з боку державного та місцевих бюджетів; 2) податкові пільги; 3) часткове покриття державою відсотків за кредитами та покриття інших фінансових витрат; 4) державні гарантії за кредитами; 5) обов'язкове державне страхування комерційних ризиків; 6) пільгові тарифні товари та послуги, що надаються державою або державним підприємством; 7) списання заборгованості з податків і податкових зборів, які підприємство не спроможне покрити самостійно. Варто зазначити, що у нашій країні державна підтримка підприємств є переважно селективною і більшою мірою спрямована на вирішення поточних проблем (селективною вважається та державна підтримка, що надається конкретним галузям та підприємствам).

При розгляді даного питання є свої нюанси, адже не всім суб'єктам малого та середнього бізнесу може надаватися державна підтримка. До таких суб'єктів належать ті хто:

1) є кредитними організаціями, страховими організаціями, інвестиційними фондами, недержавними пенсійними фондами, професійними учасниками ринку цінних паперів, ломбардами;

2) є нерезидентами України, за винятком випадків, передбачених міжнародними договорами України;

3) здійснюють виробництво та/або реалізацію зброї, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, обмін валют;

4) здійснюють надання в оренду нерухомого майна, що є одним з основних видів діяльності;

5) визнані банкрутами або стосовно яких порушено справу про банкрутство;

6) перебувають у стадії припинення юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;

7) подали завідомо недостовірні відомості та документи під час звернення за наданням державної підтримки;

8) мають заборгованість перед бюджетом, Пенсійним фондом України, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування [1].

Розглянемо та проаналізуємо державну підтримку бізнесу в Україні в умовах війни. Необхідну інформацію суб'єкти малого та середнього бізнесу можуть отримати на порталі *business.diia.gov.ua*. Інформаційний розділ про державні та донорські програми, приватні ініціативи підтримки підприємців в умовах війни допоможуть власникам зберегти бізнес, робочі місця та підтримати економіку України. Нижче представлені 4 програми підтримки, які на мій розсуд є важливими.

Компенсація за працевлаштування ВПО. Послуга призначена для компенсації роботодавцю витрат на оплату праці за кожною працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету. (За кожного працевлаштованого з числа внутрішньо переміщених осіб держава виплачує роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати (6 700 грн) впродовж 2 місяців.)

Єдина платформа цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу. ДП «Прозоро.Продажі» спільно з E-Tender та eDocs розробило IT-систему, яка дозволяє подавати бізнесу заявку та отримати допомогу в переміщенні свого обладнання на безпечні території України. Користування платформою для усіх користувачів безкоштовне.

Урядова програма «Робота». Грантові програми «Робота» – це дієва допомога від держави для відновлення, створення власної справи з нуля, реалізації амбітних проєктів, генерування нових робочих місць та здобуття потрібних на ринку праці спеціальностей.

Експорт в умовах війни. Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив оперативну платформу з актуальною інформацією для українських експортерів, які готові постачати свою продукцію за кордон в умовах війни та дати гідну відсіч всьому російському та білоруському у світі [3].

Як висловився Парето: «Будь-яка зміна, яка нікому не приносить збитків, а деяким суб'єктам приносить користь (за їх власною оцінкою), є поліпшенням».

Список використаних джерел

1. Лебь К. С. Державна підтримка суб'єктів господарювання малого бізнесу. *Економічна теорія та право*. 2016. № 2 (25).
2. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#n84> (дата звернення: 22.04.23).
3. Ми віримо, що розвинений малий та середній бізнес є запорукою стабільності економіки та розвитку країни. URL: <https://business.diia.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.23).

Іванова Н. В., доктор економічних наук, професор,
Кононенко С. О., аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОДУКТОВИХ ПРОПОЗИЦІЙ ІТ-СЕКТОРА БІЗНЕСУ ПІД ВПЛИВОМ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Цифрова економіка обумовила трансформацію не тільки способу роботи бізнесу, але й змінила продукти та послуги, які потребує від ІТ-сектору ринок. Оскільки споживачі у все зростаючих масштабах використовують цифрові технології, ІТ-компанії шукають нові способи створення вартості та задоволення мінливих вимог ринку.

Інформаційно-комунікаційні технології на сьогодні виступають однією з ключових інноваційних компонент сучасного світу. Вони уособлюють в собі нову технологічну парадигму, котра відноситься до типу технологій загального призначення (General Purpose Technologies, GPT), які широко застосовуються та адаптуються до різних секторів економіки. Виділяють дві головні характеристики GPT: спільність застосування та інноваційна компліментарність [2].

Водночас об'єктивною умовою існування ІТ-послуги на ринку є потреба в цифровій трансформації бізнесу, спрямована на зростання потенціалу суб'єктів господарювання через цифрові інструменти, що виступає як інтерес та обумовлює усвідомлення споживчої вартості ІТ-послуги і її корисність для споживача. Як правило, ІТ-компаніям потрібно приймати рішення щодо питання, в якому вигляді буде технічно втілена потреба, яка тільки з'являється на ринку. Відповідно, просуваючи власні нові продукти на ринок, необхідно переконувати потенційних споживачів у їх корисності [1].

Трансформація попиту, а відповідно, й продуктової пропозиції на ринку ІТ-продуктів була зумовлена певними факторами (рис. 1).

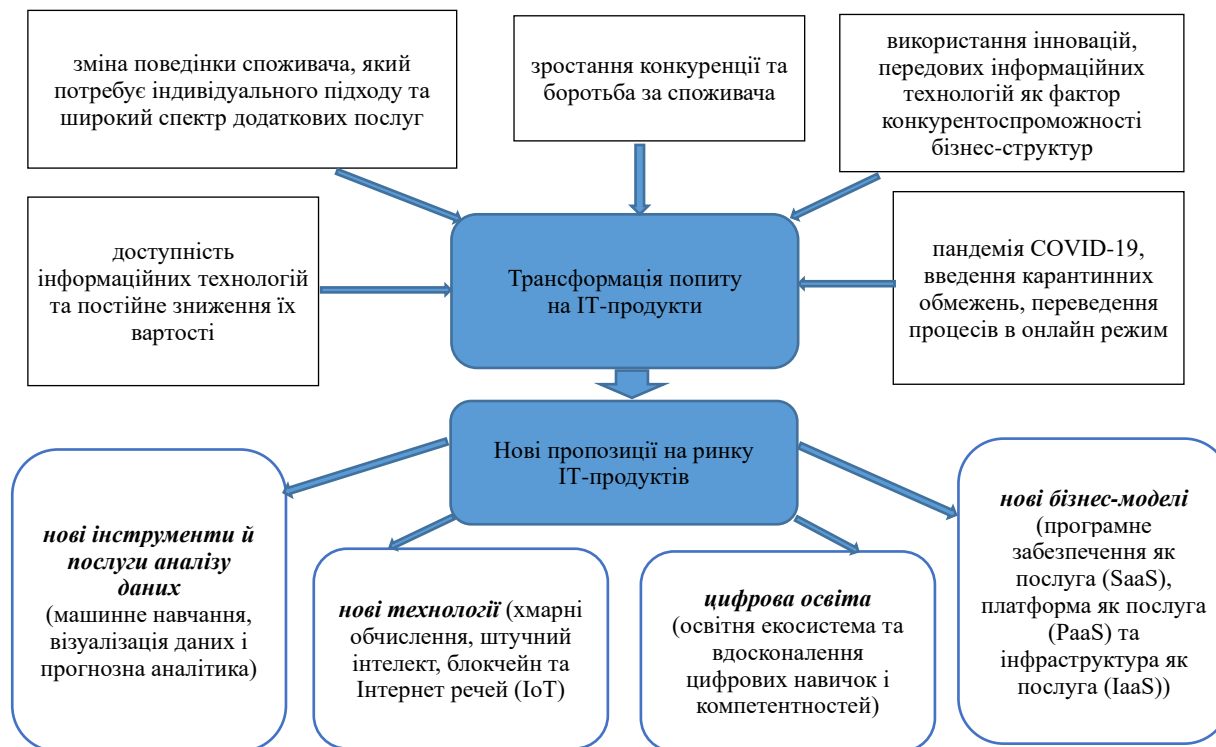

Рис. 1. Трансформація попиту та пропозиції на ринку ІТ-продуктів під впливом цифрових трансформацій

Трансформація пропозицій продуктів у ІТ-секторі обумовлена низкою факторів, зокрема розвитком нових технологій, зміною вимог клієнтів і появою нових бізнес-моделей.

Іншим інноваційним рішенням є поява нових бізнес-моделей, таких як «програмне забезпечення як послуга» (SaaS), «платформа як послуга» (PaaS) та «інфраструктура як послуга» (IaaS). Ці моделі дозволили компаніям пропонувати більш гнучкі та масштабовані рішення, одночасно зменшуючи витрати та складність керування ІТ-інфраструктурою. Це призвело до поширення нових цифрових продуктів і послуг, включаючи хмарні обчислення, мобільні програми та платформи електронної комерції.

Європейська програма навичок ([Commission presents European Skills Agenda \(europa.eu\)](http://Commission presents European Skills Agenda (europa.eu))) та План дій з цифрової освіти ([Digital Education Action Plan \(2021-2027\) | European Education Area \(europa.eu\)](http://Digital Education Action Plan (2021-2027) | European Education Area (europa.eu))), розроблені та прийняті Європейською комісією у 2021 році, підкреслюють важливість навчання впродовж життя, встановлюють цілі щодо отримання цифрових навичок [3]. План дій має два довгострокові стратегічні пріоритети, які є ще одним фактором появи нових пропозицій на ринку ІТ-продуктів. Перший – фокусується на підтримці розвитку високоефективної цифрової освітньої екосистеми, а другий пріоритет – зосереджений на вдосконаленні цифрових навичок та компетенцій, підвищенні цифрової грамотності та боротьбі з дезінформацією тощо [3].

Розвиток нових технологій, таких як хмарні обчислення, штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей (IoT), дозволив компаніям пропонувати клієнтам нові продукти та послуги. Наприклад, хмарні обчислення дозволили компаніям пропонувати клієнтам масштабовані, гнучкі та економічно ефективні рішення, тоді як штучний інтелект дозволив компаніям автоматизувати процеси, покращити процес прийняття рішень і створювати нові продукти та послуги. Розвиток цифрової економіки змінив спосіб взаємодії клієнтів із компаніями. Клієнти все більше шукають персоналізовані, на вимогу та зручні рішення, до яких можна отримати доступ через цифрові канали. Це призвело до появи нових продуктів і послуг, таких як мобільні додатки, онлайн-ринки та платформи електронної комерції.

Цифрова економіка спричинила появу нових бізнес-моделей, які руйнують традиційні галузі. Наприклад, модель SaaS дозволила компаніям пропонувати програмні рішення на основі передплати, а не продавати ліцензії на програмне забезпечення. Це дозволило компаніям пропонувати клієнтам більш гнучкі та економічно ефективні рішення, одночасно генеруючи постійні потоки доходу. По мірі поширення цифрових даних компанії все частіше використовують рішення на основі даних, щоб отримати уявлення про поведінку клієнтів, ринкові тенденції та операційну ефективність. Це призвело до появи нових інструментів і послуг аналізу даних, таких як машинне навчання, візуалізація даних і прогнозна аналітика.

Для відповідності викликам цифрової економіки та вимогам ринку, компанії ІТ-сектору все більше зосереджуються на інтеграції багатьох продуктів і послуг у комплексні рішення. Такий підхід дозволяє підприємствам надавати клієнтам наскрізні рішення, а не просто продавати окремі продукти. Наприклад, компанія може запропонувати набір продуктів і послуг, таких як хмарні обчислення, аналітика даних і платформи електронної комерції, які бездоганно працюють разом, щоб забезпечити комплексне рішення для клієнтів.

Відтак, можна свідчити, що відбулась суттєва трансформація пропозицій продуктів у секторі ІТ-бізнесу під впливом розвитку цифрової економіки. Ми виявили, що розвиток цифрової економіки призвів до появи нових бізнес-моделей, поширення цифрових продуктів і послуг, а також зростання важливості прийняття рішень на основі даних.

Список використаних джерел

1. Мацук З. А. ІТ-послуга як економічна категорія. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. Вип. 4. С. 127-135
2. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ: Разумков центр, 2020. 274 с.
3. Зелена книга. Сфера продуктових ІТ-компаній та стартапів. Київ : Офіс ефективного регулювання, 2021. 50 с.

Киянець О. П., здобувач вищої освіти гр. ПТ-221

Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет “Чернігівська політехніка”, м. Чернігів, Україна

ІМІДЖ СУЧАСНОГО ПОЛІТИКА: НОВИЙ ПОГЛЯД ПІД ВПЛИВОМ ПРОТИСТОЯННЯ ВІЙСЬКОВИЙ АГРЕСІЇ

Політичний імідж на сьогодні є дуже актуальним. Він сприймається як цілеспрямовано сформований образ політика, покликаний емоційно, психологічно впливати на певну соціальну спільноту. Це не просто психічний образ свідомості як відображення реальності. Це спеціально змодельоване цілеспрямоване відображення, тобто відображення образу, уже створеного професіоналами, так званими іміджмейкерами, на основі певної реальності.

Оскільки імідж тиражується засобами масової комунікації, то його можна розглядати як комунікативне явище. Основна комунікативна функція іміджу – полегшити аудиторії сприйняття інформації про політика, проєктуючи на неї ті його характеристики, що вважаються найкращими в конкретному електоральному середовищі, та підготувати ґрунт для формування установки вибору саме цього кандидата [1].

У структурі політичного іміджу ми можемо виділити такі складові:

–персональні характеристики лідера (фізичні, психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень тощо); очевидно, що персональні характеристики різні у різних лідерів та мало піддаються змінам. Однак завдяки тому, що спілкування лідера із симпатиками опосередковується ЗМІ, небажані персональні риси можуть і не впасти їм в око;

–соціальні характеристики, під якими розуміємо статус лідера, не тільки пов'язаний з його офіційною позицією, а й з походженням, статками тощо; до соціальних характеристик відносимо також зв'язки лідера з соціальними групами, чий інтерес він репрезентує та чиєю підтримкою користується, а навіть з опонентами; соціальна приналежність визначає норми й цінності, яких дотримується лідер;

–символічне навантаження: лідери стають символами певних ідеологій, певного політичного напрямку [2].

Важливою проблемою ефективності політичного іміджу є визначення основних факторів, котрі передусім впливають на його формування. Можна погодитися з американським досвідом у цій сфері, оскільки основи іміджмейкінгу розвиваються в США не один десяток років. Американські спеціалісти вважають, що імідж політика високого рангу визначається трьома групами основних факторів: особистістю кандидата; тим, як його подають ЗМІ; історичними подіями або труднощами, з котрими стикається політичний діяч в даний час [1]. А зараз ми наведемо декілька прикладів відомих політиків, та подивимося як імідж їх різниться.

Володимир Зеленський від моменту обрання главою держави послідовно позиціонувався як несистемний політик і "свій хлопець" для народу. Напередодні війни цей образ поступово втрачав широку підтримку, але президент залишається найпопулярнішим політиком. Нині Володимир Зеленський – лідер держави, яка воює. Щодня він записує відеозвернення, інформуючи Україну про свої дії та становище на фронті. Піджак президент змінив на одяг кольорів хакі (не знімаючи його навіть на зустрічах із найвпливовішими іноземними гостями). В умовах війни рейтинг президента злетів на максимальну висоту – за даними соцгрупи "Рейтинг", у серпні його підтримували більшість мешканців України. Водночас, за словами експертів, президент продовжує експлуатувати образ простого хлопця, масштабуючи його на межі України.

Петро Порошенко від початку своєї політичної кар'єри формувався як "радянська людина. Його образ тримається не на українськості, а на якісній зовнішній політиці, побудові ефективного менеджменту та адмінресурсу. Проте згодом багато українців дізналися про справжні якості гаранта, після чого широкий загальний зрозумів, що ними править олігарх, а не "ефективний менеджер-управлінець". Петро Порошенко – бізнесмен, який використовує владу у особистих інтересах. Виходячи з цих принципів роботи і виникло розчарування у Порошенку [3].

Віталій Кім відрізняється від типових чиновників своєю щирістю і вмінням передавати відчуття легкості і позитиву. От, наприклад, як він описує один з боїв під Миколаєвом: «Навалюють добре і ми їм теж навалюєм!». А після того, як в Миколаєві військові забрали у росіян техніку, Кім сів в одну з машин і з усмішкою заявив: «От тепер і у мене є власний Тигр». Важливі інформативні повідомлення про перемоги і втрати на фронті Віталій Кім розбавляє інформацією про себе: змінив футболку, поїв, постригся. «Війна війною, а їсти треба за розкладом», каже Кім і, зрештою, має рацію. Такі повідомлення від голови ОДА бачити незвично, але людей чіпляє така простота і

невимушеність Кіма. Ось в чиновника кольорові шкарпетки, він закидає ноги на стіл і радісно каже: а ми всіх ворогів замочимо, половимо по полях і знищимо! І каже це з усмішкою. І ти йому автоматично віриш і не сумніваєшся, що все буде саме так.

Борис Джонсон. Він часто куйовдить волосся перед тим, як з'явитися перед камерами або на політичних мітингах. Це додає йому неформального вигляду й розвіює образ «еліти», привілейованого сина родини із середнього класу. Від природи Джонсон неохайний і неорганізований, але навчився використовувати будь-яку ваду собі на користь: клеїти дурня на публіці або вдавати спантеличеного. Це спосіб приховати свій гострий, як бритва, розум і рушійну силу амбіцій, що завжди націлені на кар'єру та рух угору. Він частенько потрапляє в неприємності через зауваження, які вважаються мало не расистськими, коли називає чорношкірих «папуасами» або каже, що мусульманка в нікабі із закритим обличчям схожа на поштову скриньку. Але далі все переводить у жарт або вдає, ніби казав це несерйозно. Так Джонсон уникає тавра расиста чи елітиста, приваблюючи водночас тих консерваторів, які погоджуються з такими поглядами.

Отже, у висновку хочу сказати, що гарно створений політичний імідж може привести вас до високих результатів у кар'єрі. Над цим іміджем, як і над усіма іншими потрібно постійно працювати тому що найменша помилка, і навіть якщо у вас було до цього все ідеально, то цю помилку запам'ятають усі, більше за все і тоді вже важче буде виправити все. Правильний імідж повинен бути чіткий, пропрацьований, повністю продуманим та гарно представленим у вірному руслі.

Список використаних джерел

1. Формування іміджу політика: психологічні аспекти. Реферат. Політологія. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/17231/> (дата звернення 18.04.2023)
2. Імідж політичного лідера як категорія PR-Технології. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 118-133.
3. Як будують імідж Порошенка. Антикор. URL: https://antikor.com.ua/articles/119588-jak_budujutj_imidh_poroshenka (дата звернення 18.04.2023)

Коваль В. П., здобувач вищої освіти гр. МПТ-221
Науковий керівник – **Коваль К. П.**, доктор філософії
Національний університет “Чернігівська політехніка”, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІМПАКТ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Українське суспільство сьогодні протистоїть випробуванням воєнного часу, що спричиняють відчутні кризові явища в усіх сферах життя - соціальній, економічній та політичній. Прояв зазначених явищ може значно посилитися й в умовах повоєнного періоду.

Низький рівень матеріального забезпечення, масове безробіття, зростання частки вразливих верств населення, поряд із обмеженістю державних ресурсів, спонукає до використання альтернативних засобів вирішення соціальних проблем [1].

У відповідь на ці проблеми свою діяльність розгортають громадські організації та благодійні фонди, з'являється все більше неприбуткових проєктів та ініціатив саме із соціальною місією.

До вирішення соціальних проблем долучається також й бізнес, ініціюючи власні соціальні проєкти, або ж підтримуючи фінансово чи нефінансово різноманітні благодійні ініціативи в рамках корпоративної соціальної відповідальності [2].

Одним із інноваційних інструментів вирішення наболілих питань може стати діяльність соціальних підприємств імпаکت бізнес-моделі.

Характеристика «імпаکت-підприємництво» стосується підприємств, що є етичними, прозорими та здійснюють масштабний вплив на соціальні або екологічні проблеми, що їх прагнуть вирішувати [3].

Імпакт-підприємництво виступає системою управління, яка охоплює весь спектр впливу, що його створює бізнес.

На відміну від традиційного підприємництва, імпакт-підприємці зорієнтовані на потрібний результат, кожна зі складових якого має однакову цінність:

- результат щодо економічної перспективи;
- результат щодо соціальної перспективи;
- результат щодо екологічної перспективи.

Під впливом розуміють зміну важливого для людей або планети результату, як позитивного так і негативного [4].

Тобто вплив розглядається, як вплив діяльності організації на добробут суспільства – бізнес-діяльність з метою досягнення Цілей сталого розвитку.

Враховуючи, що ключові якості впливу мають містити релевантність, вимірюваність і масштабованість, вплив означатиме - стимулювання позитивного впливу відповідними, вимірюваними та масштабованими способами [3].

Розуміння ефективності впливу вимагає збору даних за п'ятьма вимірами такого впливу, що передбачені універсальною системою індикаторів впливу IRIS+ (рис. 1) [4].

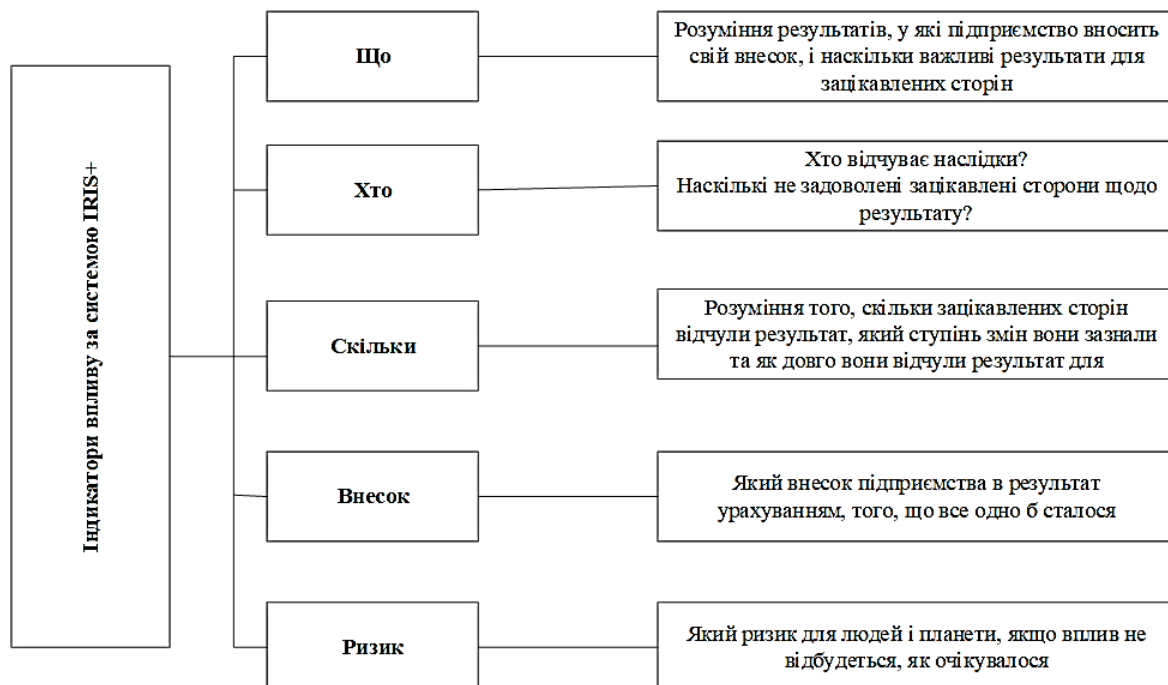

Рис. 1. Система індикаторів впливу IRIS+

Категорії даних у вимірі впливу **ЩО** допомагають підприємствам та інвесторам визначити результати, досягненню яких вони сприяють, і важливість цих результатів для зацікавлених сторін.

Вимір **ХТО** охоплює дані, необхідні для розуміння того, на які зацікавлені сторони впливає підприємство та чи достатньо вони обслуговуються стосовно результатів діяльності підприємства.

Параметр **СКІЛЬКИ** охоплює дані, необхідні для розуміння значущості результату з огляду на масштаби, глибину та тривалість.

Параметр **ВНЕСОК** охоплює дані, необхідні для оцінки внеску підприємства в соціальні та екологічні результати, які відчувають люди та планета, порівняно з тим, чого ринок або соціальна система в будь-якому випадку досягли б.

Вимір **РИЗИК** охоплює оцінку низки факторів ризику впливу, кожен з яких є критичними, проте не всі однаково важливі для конкретного втручання, інвестицій або періоду часу [5].

Зазвичай імпакт-підприємця асоціюють з власником некомерційної організації або філантропом, проте, на відміну від зазначених категорій підприємців, імпакт-підприємці не покладаються на донорів чи безповоротне фінансування, оскільки є зосередженими на прибутках, довгостроковій стабільності та створенні впливу за допомогою ринкових стратегій [3].

Імпакт бізнес-модель соціального підприємництва, обов'язковою складовою якої виступає наявність впливу діяльності організації на добробут суспільства, а отже досягнення Цілей сталого розвитку, заслуговує на особливу увагу як ефективний підхід до розв'язання проблем сьогодення України.

Список використаних джерел

1. Ачкасова, О. (2022). Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (37). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1217> (дата звернення 15.04.2023).
2. Навчальний посібник із соціального підприємництва. Українська соціальна академія, 2021. URL: https://siplatform-live.s3.eu-central-1.amazonaws.com/files/posibnyk_usa.pdf (дата звернення 22.01.2023).
3. Хто такий імпакт-підприємець та як визначити вплив від бізнес діяльності?: веб-сайт. URL: <https://business.dii.gov.ua/handbook/impact-investment/hto-takij-impakt-pidpriemec-ta-ak-viznaciti-vpliv-vid-biznes-dialnosti> (дата звернення 18.04.2023).
4. An Introduction to Impact Measurement and Management: вебсайт. URL: <https://iris.thegiin.org/introduction/> (дата звернення 16.04.2023).
5. IRIS+ AND THE FIVE DIMENSIONS OF IMPACT Developed in partnership with the Impact Management Project: вебсайт. URL: https://s3.amazonaws.com/giin-web-assets/iris/assets/files/guidance/IRIS-five-dimensions_June-2020 (дата звернення 16.04.2023).

Колотуша А. В., здобувачка вищої освіти гр. ПТ-211

Науковий керівник – **Денисенко Т. М.**, кандидат технічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО АСОРТИМЕНТУ ПАРФУМЕРНИХ ВИРОБІВ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ, ЩО РЕАЛІЗУЄТЬСЯ В ТОРГІВЕЛЬНІЙ МЕРЕЖІ MAKEUP TA PARFUMS

Сучасний асортимент парфумерних виробів для чоловіків, який реалізується в торговій мережі, є досить різноманітним і включає в себе різні категорії ароматів. Деякі з популярних категорій ароматів для чоловіків:

Деревні аромати: ці аромати мають ноти деревини, яка надає їм багато характеру та глибини. Ці аромати можуть бути ноти сосни, кедри, сандалового дерева та інших.

Аромати фужерні: ці аромати мають ноти квітів та прянощів, що надає їм міцності та глибини. Ці аромати можуть вирощувати ноти лаванди, вербени, мускатного горіха та інших.

Аромати цитрусових: ці аромати мають свіжий та легкий аромат, що надає їм легкість та енергію. Ці аромати можуть містити ноти лимона, грейпфрута, бергамоту та інших.

Аромати шкіри: ці аромати мають ноти шкіри, що додає їм мужності та силу. Ці аромати можуть бути ноти шкіри, тютюну, ванілі та інших.

Крім того, сучасний асортимент парфумерних товарів для чоловіків також включає в себе багато гібридних ароматів, які поєднують різні категорії ароматів, а також аромати зі спортивної лінійки, що мають свіжий та енергетичний аромат. Крім того, виробники парфумерії також створюють колекції ароматів, які присвячені різним темам, таким як мандрівки, пригоди, історія, культура та інші. такі колекції можуть надрукувати аромати, що відображають особливості різних країн та регіонів світу, їх традиції та культуру. Однак, сучасний асортимент парфумерних товарів для чоловіків також включає в себе аромати зі спеціальної лінійки для вечірнього використання, які мають більш інтенсивний та збагачений аромат, який створений для особливих зустрічей та заходів. одночасно, серед таких ароматів можна зустріти насичені, витончені аромати з нотами дерева, мускусу, ванілі та інших складів.

Отже, розглянемо асортимент чоловічої парфумерії на прикладі інтернет-магазинів MakeUp та Parfums.ua.

MakeUp. За класифікаційними ознаками каталог Парфумерії поділяється на: групу товару, класифікацію, тип аромату, статево-вікові ознаки, а також за видом ноти.

Щодо групи товару, то поділяються так:

- Дезодорант;
- Духи;
- Мініатюри;
- Парфумована вода;
- Пробники;
- Тестери;
- Туалетна вода.
- Класифікацію складають:
- Аптечні;
- Дерматокосметичні;
- Мас-маркет;
- Мідл-ап;
- Мідл-маркет;
- Натуральні;
- Нішеві.

Тип аромату: альдегідні, амброві, деревні, шкіряні, мускусні, свіжі, фруктові, фужерні та інші.

За статево-віковими ознаками поділяються на:

- Дітям;
- Для дівчат;
- Для жінок;
- Для чоловіків;
- Для хлопчиків;
- Унісекс.

Щодо виду нот, то можна вибрати бажані початкові ноти, ноти серця та кінцеві ноти.

Отже, чоловіча парфумерія, що представлена на сайті MakeUp налічує 4990 видів парфумів.

Parfums.ua. Чоловіча парфумерія на сайті налічує близько 9395 видів. За класифікаційними ознаками каталог Парфумерії на Parfums.ua поділяється на: групу товару, класифікацію, тип аромату, статево-вікові ознаки, а також за видом ноти, тобто подібний до сайту MakeUp.

Щодо популярних ароматів, то на Парфумс споживачі надають перевагу: Laliqne Encre Noire, Versace Versace pour Homme, Versace Man Eau Fraiche, Creed Aventus, Antonio Banderas Blue Seduction, Paco Rabanne 1 Million, Armani Acqua di Gio pour homme, Trussardi My Land, Angel Schlesser Essential for Men.

Висновок: щодо вибору продукту, то важко буде заперечити, що все ж таки на MakeUp менше парфумерних виробів для чоловіків ніж на Parfums. Якщо розглядати з боку цінової категорії, на Parfums досить часто діють різні акції, на досить великий асортимент. Ціни не відрізняються. Порівнюючи зручність каталогу на сайтах, можна побачити, що вони досить однакові.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт інтернет-магазину Parfums. <https://parfums.ua/ua>.
2. Офіційний сайт інтернет-магазину MakeUp. <https://makeup.com.ua/ua>.

Туалетний папір поділений на сірий та білий, одношаровий чи двошаровий, ароматизований та без запаху. Продається в рулонах поштучно чи одразу декілька. Бренди туалетного паперу, наявного в асортименті: Fantasy, Ruta, Альбатрос, Деста, Диво, Кохавинка, Люкс, Ніжний дотик, Новий Київ, Обухів, Сніжна панда. Ціновий діапазон 7-59 грн. Останній вид паперового товару санітарно-гігієнічного призначення це паперові хустинки. Тут вони поділяються на ароматні та без запаху, двох-, трьох-, чотиришарові. Продаються в пачках по декілька штук (від 8 до 10). Ціна за пачку доволі дешева – від 2 до 6 грн. Представлені бренди: PaperNext, Zewa, Naturell.

У третій групі розглянемо товари господарсько-побутового призначення. До цієї групи ми віднесли обгортковий декоративний папір, одноразовий посуд, дитячі іграшки, подарункові коробки, пакети, кухонні аксесуари та нарахували 63 найменувань. Першими розглянемо подарункові картонні коробки. Вони різняться за своїми розмірами, наявністю рисунка чи монотонністю, відсутністю та наявністю бантика. Інформація про виробника не вказана. Ціновий діапазон 19-179 грн. Наступними на розгляді є паперові та крафтові подарункові пакети. Різні розміри, можуть мати або не мати малюнок, в усіх присутня ручка-мотузка. Ціна менша, ніж у коробок – 14-34 грн. Окремо необхідно сказати про один рулон декоративного паперу з текстурою дерева, який знаходився в продажу.

Серед дитячих іграшок майже немає паперових товарів, тому ми виділили сюди картонні пазли та каткові ігри. Всього пазлів було 9 найменувань, а ігор – 3. Пазли вирізнялися розмірами та малюнками. Пазли представлені брендом JigsawPuzzle, а карткові ігри – DankoToys. Ціна пазлів від 9 до 149 грн, а ігор – 34-44 грн.

Кухонні товари увібрали у себе декілька паперових виробів: серветки для прибирання, пергамент для випікання, форми для випікання, паперовий посуд. Найбільше виявилось пергаменту – 5 найменувань, які представлені власним брендом «Аврора» та брендом Бонус у різних розмірах. Ціна 7-34 грн. Наступні це форми для випікання кексів різних розмірів без назви бренду (2 найменування) та серветки для прибирання фірми Holdo. Паперовий одноразовий посуд поділяється на паперові тарілки, стакани та трубочки. Паперові тарілки мають святковий рисунок, а стакани діляться на звичайні кавові та з таким же рисунком. Ціна 14-17 грн.

Всього в асортименті магазину знаходиться найменувань 4066 різних видів товарів, серед них 245 видів відносяться до виробництва паперово-целюлозною промисловістю. Це приблизно 6 відсотків, що насправді є хорошим результатом. Широта асортименту виявилася достатньою для побутового користувача. При розгляді не знайшли паперові товари такі як: теки, швидкозшивачі, календарі, поштові та подарункові конверти. Також в асортименті відсутній звичайний листовий папір різних марок та видів (міліметровка, креслярський). Цих товарів дійсно не вистачає, тому необхідно додати їх в асортимент. Проблемою може бути низький попит на них. Найбільшою глибиною асортименту володіють товари білової групи, а саме зошити. Відрізняються вони своєю обкладинкою, друком сторінки, розміром та кількістю аркушів.

При складанні асортименту також прикладається багато уваги до сезонності товару. Наприклад, в останніх числах серпня та перших числах вересня починає зростати попит на зошити та альбоми, бо ці товари необхідні школярам перед початком навчального процесу. Перед святами асортимент теж доповнюється паперовими прикрасами, подарунковими коробками, іграми, декоративним папером, масками. Асортимент мультимаркету «Аврора» складається з усього необхідного для побуту та навчання, надає вибір, який задовольнить різні потреби. Попри це існують і недоліки. Споживачі не можуть доповнювати асортимент власноруч, а також відсутність товарів на полицях через великий попит. Магазин бренду може недоотримувати прибутки через відсутній товар.

Список використаних джерел

1. ТОВ «ВИГІДНА ПОКУПКА» Код ЄДРПОУ41130363. *Опендатабот*: веб-сайт. URL: <https://opendatabot.ua/c/41130363> (дата звернення 11.04.2023).
2. Головна сторінка. *Мультимаркет Аврора*: веб-сайт. URL: <https://avroga.ua> (дата звернення 10.04.2023).

Кубліцька О. В., аспірант

Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

THE ROLE OF DIFFUSION OF INNOVATION BY SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (SMEs) IN DEVELOPING COUNTRIES

Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) are the driving force behind the development of developing countries. Technological innovations can transform enterprises into more stable and competitive structures in terms of uncertainties arising in the business environment. The purpose of this work is to identify the role of diffusion of innovation among SMEs in developing countries and to search for potential ways of effective innovation management among SMEs.

According to OECD [1], SMEs represent 99 % of businesses, provide between 50 % and 60% of value added to the economy, drive job creation, become a driving force to adopt technological innovations, and use opportunities to develop and stay competitive. Technological innovations can bring SMEs several advantages particularly:

- build personalized relationships with customers;
- improve the competitive market position;
- participate in national and international markets;
- increase efficiency and competitiveness;
- optimize business processes;
- improve performance.

Recent research and global organizations reports highlight significantly lower rates of technological innovation adoption among SMEs in developing countries. At the same time, the crises increase the speed of technological innovation adoption among SMEs, but this trend has a much lower rate among SMEs [2]. The reasons for this behavior of SMEs are under-researched, and can also be caused by cultural, socio-economic, institutional, and systemic reasons. However, among the most common reasons, it is worth highlighting the lack of resources, the cost of implementing and managing technological innovation in the SMEs' business model, problems related to the privacy and security of data, as well as the resistance of the SMEs' management to the adoption of innovations. At the same time, the degree of influence of these factors can vary from the sector of SMEs, which makes the management of the adoption and use of innovations more personalized from the point of view of the specifics of the operation of the enterprises.

As [2] notes, open innovations are considered the most effective from the point of view of increasing competitiveness and supporting and ensuring the development of SMEs in conditions of uncertainty. At the same time, it is several ways to adopt innovation. For instance, the innovation purchase might be a quick and efficient way for enterprises to gain a competitive advantage. However, this may be expensive for enterprises, especially in crisis. Another option may be using external opportunities to stimulate the development and implementation of new ideas, knowledge, and experience from third-party individuals or organizations. The cooperation between educational institutions and the involvement of researchers and students of higher education in the search for non-standard ways of solving the operational and strategic problems of SMEs can also be an effective way to manage innovations.

At the same time, the openness of innovations organically reflects the systemic approach to the development of SMEs, positioning them as open-type systems, able to cooperate and knowledge and information exchange. This approach allows SMEs to obtain information and knowledge from the external environment with its subsequent capitalization. On the contrary, the closeness of systems and the preference of SMEs for closed-type strategies focused on the use of internal reserves and increased control create limited opportunities for growth, as they are less flexible in relation to changes. Thus, SMEs must strive to adopt open-type innovations, while the development of strategies must be based on the possibility of integrating technologies with the current business model and capabilities of enterprises.

Therefore, the role of scientists is to find models that explain the mechanism of diffusion and implementation of technological innovations, as well as to predict the degree of success and ways of effective use of innovations. The government, business, and educational cooperation can create a synergistic effect from the innovation adoption and contribute to the development of the small and medium-sized enterprise sector. Thus, this can reduce the digital divide between developed and developing countries.

Список використаних джерел

1. OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2019. *OECD iLibrary*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/> (date of access: 02.05.2023).
2. Paunović B., Aničić Z. Impact of the COVID-19 crisis on SMEs and possible innovation responses. *Ekonomika preduzeća*. 2021. Vol. 69, no. 3-4. P. 169–184. URL: <https://doi.org/10.5937/ekopre2103169p> (date of access: 02.05.2023).

Напалько В. В., здобувач вищої освіти гр. ПТ-221

Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІМІДЖ ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО ОКРЕМІ СКЛАДОВІ

Учені Гарвардського університету простежили закономірність: людина, при оцінці свого співрозмовника 55 % уваги звертає на його зовнішній вигляд; 38% на те, як говорить його співрозмовник і лише 7 % на те, що він говорить. [1] Виходячи з цих даних, вагомий вплив має зовнішній вигляд. Що ж таке діловий стиль? Певний стиль одягу, який відповідає діловій сфері життя і головними ознаками є строгістю, стриманістю і консерватизмом у виборі тканини, кольору, крою і аксесуарів. Розглянемо необхідні складові іміджу ділової людини. Такі складові як: зовнішня привабливість; схильність до спілкування і лідерства; легка адаптація до нових умов; уміння зберегти впевненість у колі незнайомих людей; терпимість до інакомислення. Імідж ділової людини – доволі універсальне поняття, але все ж є певні критерії щодо чоловіків та жінок.

Імідж для чоловіків, що саме створює той образ, до характеристики якого ми додаємо визначення «діловий»? Солідність і впевненість у собі; діловитість і привабливість; порядність, що вселяє довіру; не без претензії на елегантність. При створенні індивідуального стилю украй важливо враховувати сполучення кольорової гама, форми і пропорцій аксесуарів, силуетної лінії одягу, кольору і фактури волосся і безліч інших нюансів, що можуть бути явно не видимі, але при розгляді загальної «картинки» людини узгодженість навіть дрібних, незначних деталей є надзвичайно бажаною [1].

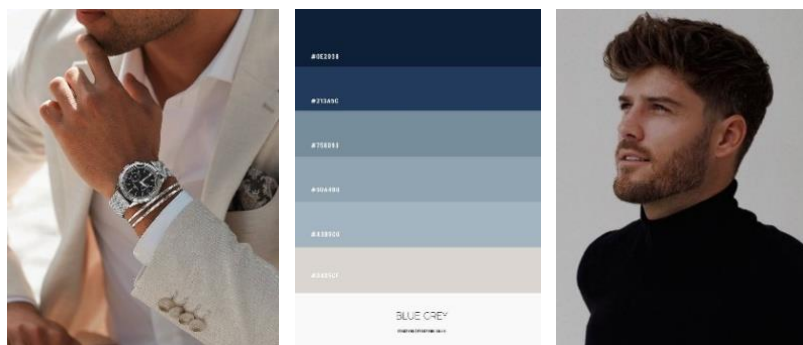

Рис. 1. Діловий імідж чоловіка

Імідж для жінок є більш витонченим, проте при цьому слід не допустити втрати акценту ділові характеристики. Жінка може користуватися значно більшою свободою у виборі фасону одягу, матеріалу і кольору тканини, ніж чоловік: елегантний одяг, приваблива зачіска, тонкий макіяж, вражаючі аксесуари.

Рис. 2. Діловий імідж жінки

Також слід не забувати про деякі правила та стандарти, які є невід’ємною складовою ділового іміджу:

- ніколи не слід зачісуватися, чистити нігті, приводити в порядок костюм під час прийому, в громадських місцях або на вулиці;
- не носіть одяг яскравих кольорів чи занадто барвистих візерунків, вибирайте спокійні тони та фасони, які найбільше вам личать;
- не кладіть у зовнішні кармани ручку, олівець, окуляри, гребінець та інші речі;
- не виходьте на вулицю в нечищеному взутті;
- не носіть м’який костюм, невипрасувану сорочку, краватку;
- слідкуйте за своєю походою. треба намагатися ходити твердо, прямо, не згинатися;
- не жестикулюйте. завжди контролюйте свої рухи. не тримайте руки в кишенях;
- не смійтеся надмірно гучно;
- не паліть, якщо це неприємно іншим [1].

Зміцнити та вдосконалити свій імідж допоможуть наступні рекомендації. Будьте тверді, говорячи про проблему, але м’які з людьми; наводьте тверді аргументи в м’які вираження; у діловому контакті примиряйте інтереси, а не позиції — цього досить. Імідж страждає, коли людина починає відстоювати свої позиції, боротися за те, що не має значення для справи.

Важливу роль у формуванні іміджу відіграє мова, в цьому випадку також є певні рекомендації: не вступаєте в розмову, якщо не знаєте тему, про яку йде мова. З іншого боку, якщо ви знаєте, про що йде мова, можна показати це співрозмовникам; поважайте своїх співрозмовників. Уважно слухайте, будьте тактовні і ввічливі; метафори, образи і різні порівняння стануть чудовою прикрасою вашої промови; уникайте слів-паразитів і шаблонних фраз; намагайтеся говорити тільки правду і не перекручуйте інформацію, якою ви володієте [1].

Якщо ви вирішили створити собі імідж ділової людини – почніть саме з всіх вище зазначених складових. І дотримуйтесь такого девізу: «Існує прекрасний вислів – спочатку ми працюємо на своє ім’я, а потім ім’я починає працювати на нас. Складові іміджу ділової людини – це і є ті області, у яких потрібно добре попрацювати, щоб вони почали працювати на користь» [2].

Список використаних джерел

1. Імідж ділової людини. URL: <https://referatss.com.ua/work/imidzh-dilovoi-ljudini/> (дата звернення 08.04.2023).
2. Бізнес. Імідж ділової людини. URL: <https://gazette.com.ua/economy/imidzh-dilovoji-lyudini> (дата звернення: 08.04.2023).

Мацкевич П. О., здобувач вищої освіти гр. ПТ-191
Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Соціальне підприємництво – це бізнес-діяльність яка за головну мету має вирішення соціальних проблем. Це відбувається шляхом реінвестування прибутку у розвиток соціального підприємства та на реалізацію соціальної мети. Також методом працевлаштування осіб які потребують соціальної допомоги.

Головні відмінності від звичайного бізнесу є: пріоритетність виконання соціальної мети; реінвестування прибутку у розвиток соціального підприємства; прозорість діяльності; фінансова самостійність; демократичне/колективне управління; масштабованість; впровадження інновацій. Має бізнес-моделі.

Таким чином, соціальні підприємства є економічними одиницями, заснованими на певних стратегіях, бізнес-моделях використовуючи інноваційні рішення, характерні для комерційних підприємств, основною метою якого є не максимізація прибутку, а боротьба за конкретну соціальну мету [1].

Причина успіху соціально підприємництва – впровадження соціальних інновацій, проектів, які спрямовані на покращення якості життя суспільства.

Соціальні інновації – це нові ідеї/рішення спрямовані на задоволення потреб суспільства які наявні на певному етапі його розвитку та не можуть задоволені наявними заходами.

Спочатку соціальні ініціативи впроваджувалися великими комерсантами які хотіли забезпечити соціальні потреби своїх працівників. Ці підприємства можна вважати першими соціальними підприємствами. Такі заклади як: заклади освіти, лікарні, інтернати є звичайним у наш час та є частиною соціальної політики держави. Першими такі заклади відчиняли приватні підприємці не із філантропічних поглядів, а як необхідність, усвідомлення потреб підвищення кваліфікації, медичному забезпеченні. У такий спосіб роботодавці хотіли забезпечити себе в соціально облаштованій робочій силі

Соціальні інновації мають таку послідовність: вирішення соціальних потреб; соціальні інновації з часом вважаються нормою; із розвитком соціальна галузь переходить в управління державних структур; потреби можуть змінюватися залежно від розвитку суспільства.

Якщо соціальні інновації сприймати як рішення спрямовані на вирішення соціальних проблем які наявні на певному етапі розвитку суспільства, то в наш час Цілі сталого розвитку є саме ті потреби які потребують вирішення.

Цілі сталого розвитку (національне визначення): забезпечити прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40 % населення; відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій; підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування та інші.

Розглянемо кейси соціальних інновацій та виконання цілей сталого розвитку.

Австрія. Для забезпечення добробуту та доходу населення у сільській місцевості власники лісів створили кооператив. Вони об'єднали власні ділянки та створили кооперативи для експлуатації систем централізованого опалення на біомасі. Таким чином вони створили нові можливості для бізнесу та створили ринок для лісових відходів та вирішили проблеми забруднення повітря.

Іншим прикладом з Австрії є асоціація природних парків. Для збереження традиційних культурних ландшафтів регіону використовують сільське господарство, де місцевості фермери випасають худобу. Цей метод запобігає заростанню територій, що зазвичай є основною проблемою при збереженні традиційних культурних ландшафтів. Продукції зі місцевої ферми яка вироблена на цих територіях продається під торгової маркою. Продукція яка виробляється під цим брендом сприяє збереженню культурних ландшафтів і біорізноманіттю [2].

Іспанія. У цій країні є багато приватних дрібних брендів. Майже 70 % усієї оливкової олії в Іспанії продається під різними торговими марками (з кожних 100 компаній 70 є кооперативами).

Виробництво оливкової олії почалося у ХХ ст. Керівну роль на себе брала держава, через що ця діяльність зазнавала поразки. Причинами були неефективність державних керівників, корупція та монополія власників олійних млинів, які занижували ціну на сировину.

Після владнання внутрішніх процесів у країні фермери організували кооперативи, щоб уникнути тиску, який чинили виробники олії на ціни на оливки. Таким чином, вони почали створювати власні олійні заводи для переробки фруктів у рамках кооперативної системи, що призвело до того, що фермери керували наступною ланкою у виробничому ланцюжку, стаючи виробниками оливкової олії, і отримали певну форму розширення прав і можливостей, яких їм досі бракувало [3].

Україна. Ніжинський район, Чернігівська область. У місцевих жителів кооперативу приймають молоко. Завдяки сучасному обладнанню працівники кооперативу проводять аналіз молока та доплачують людям за якість і підвіз молока до місця прийому. Переробкою молока займається безпосередньо об'єднання кооперативів. Виробництво відбувається за замкнутим циклом: починаючи з прийому молока від місцевого населення до виробництва пастеризованого молока, сиру, вершків та масла.

Завдяки кооперативу вдалося: створити умови для вигідного продажу сільськогосподарської продукції, налагодити виробництво паливних брикетів, які використовують жителі місцевої громади та бюджетні організації для опалення приміщень. Відкриття цеху створило нові робочі місця для працевлаштування місцевої молоді. Кооператив також займається збереженням природного середовища [1].

Отже, основним завданням соціального підприємства є впровадження соціальних інновацій. У наш час до соціальних інновацій відносяться проекти, які пов'язані зі виконанням Цілей сталого розвитку. Вони забезпечують розвиток, сумісний з економічними та екологічними аспектами, тобто, організації з соціальними та економічними цілями, які не ґрунтуються виключно на максимізації прибутку.

Впровадження цілей сталого розвитку відбувається через кооперативну діяльність, де кооператив виступає соціальним підприємством. Кооператив набуває великого значення для сталого розвитку і стає еталоном для соціальних інновацій – не лише тому, що на економічному рівні вона сприяє створенню доходу а також тому, що це важливо для сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. URL: http://slavrada.gov.ua/uploads/File/econom/soc_biz.pdf.
2. Соціальні інновації як перспектива для лісової біоекономіки: вибрані приклади з Європи. URL: <https://www.mdpi.com/1999-4907/10/10/878#B8-forests-10-00878>.
3. Соціальні інновації в сільській місцевості? Справа андалузських кооперативів з виробництва оливкової олії. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/23/10019#B34-sustainability-12-10019>.

Петрюк Д. С., здобувач вищої освіти гр. ПТ-191
Науковий керівник – **Коваль К. П.**, доктор філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Формування ефективного ринку фінансових послуг загалом, та банківського сектору зокрема є нагальною потребою для України, тому що від досконалості й стабільності механізму функціонування досліджуваного ринку залежить конкурентоспроможність всього вітчизняного фінансового ринку. Ринок банківських послуг є основною складовою ринку фінансових послуг.

Сутність ринку банківських послуг полягає в його організації, юридично встановленій системі відносин, що виникають між його суб'єктами. Учасники ринку банківських послуг забезпечують задоволення попиту на банківські послуги з боку клієнтів і пропозицію таких послуг установами банків на основі сформованої ціни[1].

Банківський продукт, або банківська послуга, - це широкий спектр фінансових дій на ринку, які здійснюються комерційними банками за винагороду від імені та на користь своїх клієнтів. Вони включають грошові операції та дії, спрямовані на покращення ефективності банківської діяльності, такі як впровадження нових технологій та вдосконалення організаційної структури.

Розвиток ринку банківських послуг неможливий без впровадження інновацій, що мають міжгалузевий вплив на структурну перебудову та трансформаційні процеси в економіці. Ця проблема є особливо актуальною для вітчизняних банківських установ, оскільки багато з них характеризуються низькою інноваційною культурою та слабкими організаційними механізмами реалізації інноваційних процесів. Під інноваціями на ринку банківських послуг слід розуміти цілеспрямовану якісну зміну функціонування банківської системи, а саме, впровадження нового змісту, методів і форм надання банківських послуг. Розвиток ринку банківських інновацій означає виявлення нових потреб клієнтів шляхом маркетингових досліджень ринку банківських послуг з метою його подальшого вдосконалення.

Важливим напрямком удосконалення та розвитку ринку банківських послуг має стати розробка новітньої стратегії щодо підвищення ефективності його розвитку. Ефективність функціонування ринку банківських послуг може визначатися ефективністю або конкурентоспроможністю використовуваних на ньому банківських інструментів.

Важливим чинником загальної ефективності та розвиненості ринку банківських послуг є його інформаційна прозорість та ефективність. Саме інформаційна прозорість та ефективність сприятиме досягненню головної мети – забезпеченню конвергенції власників капіталу та його споживачів.

Тож, основними пріоритетними напрямками вдосконалення ринку банківських послуг мають стати:

1) Розвиток цифрових технологій: цифрові технології можуть допомогти банкам знизити витрати на обслуговування клієнтів, забезпечити швидкий та зручний доступ до банківських послуг, підвищити ефективність та зручність надання послуг, а також забезпечити високий рівень безпеки для клієнтів. Наприклад, банки можуть пропонувати клієнтам відкривати рахунки та проводити операції онлайн, використовуючи мобільні додатки та інші електронні канали зв'язку.

2) Забезпечення якості обслуговування клієнтів: банки повинні забезпечувати якість та зручність обслуговування своїх клієнтів. Це може включати швидке та точне вирішення запитів та скарг клієнтів, розробку програм лояльності, використання інноваційних технологій, навчання персоналу, вдосконалення процесів обробки заявок та запитів, а також надання консультацій та підтримки з боку кваліфікованих співробітників.

3) Розширення географії обслуговування: Банки можуть забезпечити доступність своїх послуг в різних регіонах країни та за її межами. Для цього вони можуть розвивати мережу філій та партнерських банків, запроваджувати міжнародні банківські картки та інші рішення. Також це можна зробити шляхом впровадження онлайн-обслуговування.

4) Захист від кібератак та шахрайства. Банки повинні забезпечувати високий рівень захисту персональних даних своїх клієнтів та інформації про їх транзакції, захищати своїх клієнтів від кібератак та шахрайства шляхом впровадження сучасних технологій захисту та посилення контролю над виконанням процедур безпеки.

5) Розвиток екологічної та соціальної відповідальності. Банки повинні бути свідомими щодо своєї відповідальності перед суспільством та довкіллям, і забезпечувати впровадження зелених технологій та практик у свою діяльність. Також важливим є розвиток соціально відповідальних проектів та програм, які допомагають у розвитку громад та підвищенні соціальної відповідальності населення. Це сприятиме підвищенню репутації банку, залученню нових клієнтів та підтримці стабільного розвитку економіки загалом.

6) Зменшення впливу регуляторних обмежень. Банки повинні співпрацювати з державними регуляторними органами з метою зменшення впливу обмежень та політики регулювання на діяльність банку, що дозволить забезпечити більшу гнучкість та швидкість реагування на зміни в ринкових умовах.

7) Розвиток міжнародного співробітництва. Банки повинні зосередитися на розвитку міжнародного співробітництва з іншими банками та фінансовими установами з метою забезпечення швидкої та ефективної обробки транзакцій та зменшення ризиків. Також в певному сенсі це є одним з варіантів диверсифікації банківської системи.

Банківські інновації виникають в результаті зміни запитів клієнтів, необхідності підвищення конкурентоспроможності на фінансовому ринку та нових досягнень інформаційних технологій. Що, в свою чергу, призводить до додаткового залучення клієнтів шляхом надання більш зручних і досконалих послуг, появи нових банківських продуктів, які в кінцевому результаті приносять нові прибутки банку. Що стосується дистанційного банківського обслуговування, то подальше впровадження систем дистанційного обслуговування дозволить банкам провадити платежі клієнтів більш ефективними, підвищити їх надійність та зменшити витрати, пов'язані з наданням банківських послуг.

Список використаних джерел

1. Мединський В. Т. Формування та розвиток ринку фінансових послуг в Україні / Formation and Development of Financial Services Market in Ukraine : магістерська робота. студента : 8.03050801. Тернопіль, 2017. 131 с. URL: dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18071/1/Мединський_ФСГм-21готова.pdf (дата звернення: 20.01.2023).

2. Ринок фінансових послуг: теорія і практика Друге видання, доповнене і перероблене навчальний посібник / за заг. ред. В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Костюкевич, О. А. Лятамбор. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 392 с. URL: <https://subject.com.ua/pdf/274.pdf> (дата звернення: 20.01.2023).

3. Рада з фінансової стабільності визначила пріоритетні напрями докладання спільних зусиль для подолання викликів, спричинених повномасштабною війною. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-z-finansovoyi-stabilnosti-viznachila-prioritetni-napryami-dokladannya-spilnih-zusil-dlya-podolannya-viklikiv-sprichinenih-povnomasshtabnoyu-viynoyu>. (дата звернення: 22.01.2023).

Полетун К. Д., здобувачка вищої освіти гр. ПТ-221

Науковий керівник – **Іванова Н. В.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Фірмовий стиль – це сукупність пов'язаних між собою графічних елементів, які використовуються для створення індивідуального іміджу компанії.

Фірмовий стиль – найважливіший інструмент маркетингу і реклами – комплекс візуальних і вербальних елементів, що підкреслює індивідуальність фірми, що виділяє її серед конкурентів. Фірмовий стиль виконує ряд певних функцій. Серед них:

1) Він персоналізує компанію. Фірмовий стиль, пророблений для всіх носіїв і єдиний у всіх каналах комунікації, створює цілісний образ, який легше запам'ятовується й потім упізнається.

2) Допомогає справляти враження стабільного бізнесу, який створений ґрунтовно й помірковано, навіть у дрібницях. Це підвищує довіру та лояльність партнерів і клієнтів.

3) Заощаджує багато часу. Правильно розроблений фірмовий стиль надалі стане основою для візуалізації зовнішньої та онлайн-реклами, розробки упаковки, оформлення кампаній, орендування геть усього – від олівців до навіть вантажівок. З розвитком бізнесу таких питань ставатиме все більше, й дуже зручно мати на них вже готові задокументовані відповіді.

Фірмовий стиль містить у собі певні елементи. До них відносять: Фірмовий знак та логотип; Слоган; Фірмовий блок (логотип + слоган); Фірмові кольори; Фірмовий шрифт; Візитівка.

На сьогоднішній день існує дуже багато цифрових інструментів, працюючи з якими можна розробити для себе кожен елемент фірмового стилю. Нижче продемонстровано власну розробку фірмового стилю за допомогою цифрових технологій.

1. Фірмовий блок – це традиційне поєднання декількох елементів фірмового стилю. У мене це логотип, назва та слоган.

Рис. 1. Фірмовий блок

2. Фірмові кольори з урахуванням концепції майбутнього бізнесу обрані такі:

Рис. 2. Фірмові кольори

3. Фірмові шрифти - це невід'ємний і найпомітніший елемент фірмового стилю компанії. Фірмовий шрифт – це дух, стиль і індивідуальність вашої організації.

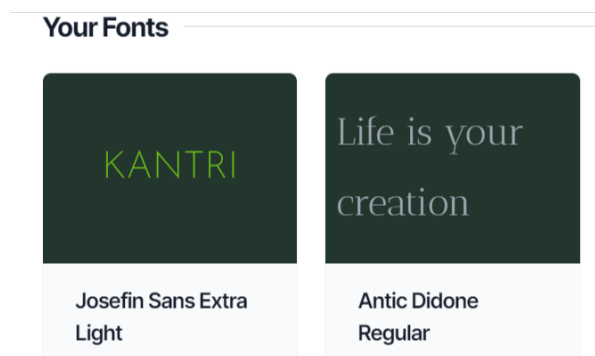

Рис. 3. Фірмові шрифти

4. Слоган – крилата фраза або поєднана група слів, що ідентифікує компанію.

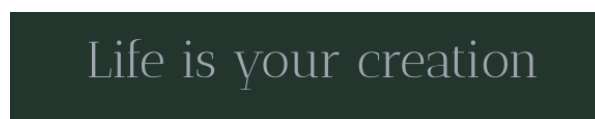

Рис. 4. Фірмове оформлення слогану бізнесу

5. Візитівка - картка з прізвищем, ім'ям та по батькові, іноді з адресою її власника для вручення під час знайомства або візиту. Традиційний носій контактної інформації про людину чи компанію.

Рис. 5. Проект візитівки

Отже, фірмовий стиль дозволяє зробити завершеним імідж компанії, є частиною айдентики, яка виокремлює саме ваш бізнес з-поміж інших, візуалізує його для споживачів та є важливим елементом брендингу. Найважливішим кроком в процесі створення фірмового стилю є визначення концептуальної ідеї та її ретельне втілення. Очевидно, що концепція бренду існує в задумах власників бізнесу, а сучасні цифрові технології допоможуть втілити ідею в ефективну форму.

Список використаних джерел

1. Free Logo Maker. URL: <https://logo.com>.
2. Розробка фірмового стилю, створення корпоративного дизайну, створення індивідуального іміджу для компанії. URL: <https://brandme.in.ua/firmoviy-stil>.
3. Онлайн-інструмент для створення дизайнів Canva. URL: <https://www.canva.com>.

Раскін В. Л., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК РИНКУ ЗАПАСНИХ ЧАСТИН В УКРАЇНІ

Обрана тема тези пов'язана зі стрімко зростаючим сегментом економіки України, а саме ринком автомобільних запчастин. Ринок автомобільних запчастин – це галузь ринку, яка спеціалізується на виробництві, постачанні та продажу запчастин для ремонту та технічного обслуговування автомобілів. Цей ринок є досить широким і складається з багатьох гравців, таких як виробники, дистриб'ютори, постачальники та роздрібні продавці.

Основні фактори, що впливають на ринок автомобільних запчастин, включають такі:

1. Кількість автомобілів на дорогах. Залежно від кількості автомобілів, що перебувають в експлуатації, може змінюватися попит на запчастини.
2. Вік автомобілів. Чим старіший автомобіль, тим більше ймовірності, що будуть потрібні запчастини для його ремонту та обслуговування.
3. Рівень технічної складності автомобілів. Залежно від складності технічних систем автомобілів, може змінюватися асортимент та склад запчастин, що необхідні для їх ремонту.
4. Конкуренція на ринку. Залежно від кількості гравців на ринку та їх конкурентоспроможності, може змінюватися ціна на запчастини та їх якість.
5. Розмір ринку. Залежно від обсягу ринку, може змінюватися конкуренція між гравцями та попит на запчастини.
6. Технологічний прогрес. Розвиток нових технологій та матеріалів може впливати на якість та вартість запчастин.

Ринок автомобільних запчастин є досить складним та змінним, тому гравцям на ньому потрібно добре розуміти ринкові тенденції та попит споживачів.

За останні 20 років автопарк України зазнав деяких змін у своїй динаміці розвитку. Основні з них такі:

Збільшення кількості автомобілів. За останні 20 років кількість зареєстрованих в Україні автомобілів зросла майже вдвічі. За даними Державтоінспекції, станом на кінець 2021 року на території України зареєстровано більше 8,7 млн. автомобілів.

Збільшення частки автомобілів завезених з закордону. За останні роки на дорогах України стало помітно більше завезених автомобілів, що свідчить про зростання популярності імпорту авто з-за кордону. На даний момент кількість таких автомобілів становить близько 1,5 млн.

Зміна структури автопарку. За останні 20 років змінилася структура автопарку України. Значно збільшилася кількість легкових автомобілів, які становлять більше 70% від загальної кількості автомобілів. За цим слідує вантажні автомобілі, автобуси, мотоцикли та інші види транспорту.

Збільшення кількості автомобілів на газу та електриці. За останні роки зросла кількість автомобілів на скрапленому газі. За даними Міністерства економіки України, на початок 2022 року на території України зареєстровано більше 270 тис. автомобілів на газу.

Зміна вікової структури автопарку. За останні роки зросла кількість старих автомобілів на дорогах України, що може вплинути на їх безпеку.

Сучасний автомобіль це компіляція робот інженерів та дизайнерів й технологічного розвитку науки та виробництва. Тому він складається з великої кількості запчастин. Що залежить від багатьох факторів, таких як марка та модель автомобіля, його складові системи та компоненти. Окрім того, різні версії однієї моделі можуть мати різну кількість запчастин.

Наприклад, за даними одного дослідження, середня кількість запчастин на легковому автомобілі становить близько 30000, а на вантажному - більше 75000. Однак, варто зазначити, що ці цифри можуть змінюватися в залежності від багатьох факторів.

Крім того потрібно зважати на умови які склалися в Україні, а саме повномасштабне російське вторгнення в Україну та введення воєнного стану. Це суттєво впливає на розвиток бізнесу, як з точки зору інвестицій, так і кадрових питань. Але не зважаючи на це, більшість постачальників, дистриб'ютерів та інших гравців ринку хоча і пригальмували свою роботу у першому півріччі 2022 року, але у другому і з початку 2023 року продовжили активну діяльність виходячи з фактичних умов. Частка іноземних автомобілів серед українського автопарку становить понад 80%. Обсяг зовнішньої торгівлі групою 87 скоротився в 2022 році на 26% (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарною групою 87
«Засоби наземного транспорту, крім залізничного» у 2020-2022 роках

Рік	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до попереднього року	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до попереднього року	у % до загального обсягу
2022	133564,9	80,2	0,3	5224793,8	73,9	9,5
2021	166556,7	143,7	0,2	7069576,2	128,4	9,7
2020	115943,2	84,9	0,2	5506697,1	95,0	10,1

Джерело: побудовано автором на основі [1].

Відбулась релокація великих складів та хабів у Західну частину України. Крім того, відбулась децентралізація складів на випадки повної або часткової втрати для мінімізації витрат. Більше уваги приділяється логістиці та релевантної наявності на великих складах.

В умовах війни у 2022 році половина водіїв (51%) вимушені були робити ремонт автотранспорту. У результаті ринок автозапчастин відреагував на потреби зростанням пропозицій у червні на 29% порівняно з таким самим місяцем минулого року. Про це свідчать результати опитування OLX.

Найчастіше українські водії скаржаться на проблеми з двигуном чи ходовою – 27,6 % респондентів. Незначне оновлення машини робили 19,3 % українців. Сюди відносяться рихтування, фарбування, заміна деталей, зварювання тощо. Капітального ремонту потребували 4,2 % водіїв [2].

Водночас у червні продавці автозапчастин опублікували понад 1,12 млн. пропозицій. Тоді як середній щомісячний показник становить 1 млн. Серед топ-пропозицій – деталі для кузова (31% загальної кількості оголошень), вибір яких порівняно з першим місяцем війни збільшився на 38%. Кількість пропозицій про продаж двигуна зросла майже на 25 % (до 194 тис. оголошень), а електроустаткування та автосвітла збільшилось на 20-21 % – до 113,6 тис. та 86 тис. оголошень відповідно [2].

Крім того відбулась дуже швидка оптимізація бізнес процесів що призвело до більш відповідального та оптимального використання людського ресурсу. Відбулось стрімке зростання використання програмних продуктів які усувають людський фактор, що скорочує час та мінімізує помилки в процесах замовлень та доставки. Бізнес в складні часи стикнувшись з проблемами, за допомогою менеджменту відкрив нові перспективи для оптимізації та нового вітка розвитку галузі.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.04.2023)
2. <https://avtosota.com/18076-rynok-avtozapchastyn-ukrayiny-zbilshyvsvya-na-29-chy-ye-popyt-pid-chas-vijny.html> (дата звернення 20.04.2023).

Соломаха І. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ДИНАМІКУ МЕДІАРЕКЛАМНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Воєнний 2022 рік був для України надзвичайно складним, що вплинуло на всі галузі економіки. Багато підприємств припинили існування, чимало частково згорнули свою роботу, частина підприємств була релокована, деякі продовжили працювати як до воєнного стану, були й такі, що змогли розвиватися.

Руйнівні явища в економіці позначились і на галузі реклами. Окрім зменшення замовлень багато операторів втратили інвентар та можливість працювати в містах, де велися активні бойові дії. Ускладнення логістики та виїзд частини працівників за межі України дедалі погіршили становище операторів. Лише з травня у рекламній активності брендів з'явилися ознаки того, що підприємства почали адаптуватися до умов, в яких опинилася Україна з кінця лютого 2022 року [1].

Дослідження динаміки медіа рекламного ринку за останні п'ять років чітко відтворюють останні події в Україні, а саме COVID-19, післяковідне відновлення економіки, повномасштабне російське вторгнення в Україну та адаптація до воєнного стану (табл. 1).

Ковідні обмеження призвели до того, що у 2020 році значно скоротилися ринки зовнішньої реклами (- 26 %), реклами в пресі (- 21 %), реклами в кінотеатрах (- 65,5 %).

В наступному, 2021 році значно підвищився попит на всі види реклами. Найвищі темпи відновлення показала Digital (Internet) Media реклама (+ 83,6 %), реклама в кінотеатрах та зовнішня реклама (+ 30 %).

Початок 2022 року для ТБ реклами був обнадійливим й навіть перевищував прогнози щодо зростання, але потім почалась війна. Поступове відновлення ринку почалося з серпня, а осінні об'єми вже становили майже третину від довоєнного рівня. Ринок залишила «група Україна», одна з чотирьох великих телегруп, а найбільші канали трьох

інших (1+1, ICTV, Інтер) задіяні в трансляції «Єдиного марафону новин». Це значно скоротило пропозицію, що неодмінно вплине на ціноутворення у 2023 році. Спонсорство переживає не кращі часи, оскільки канали скоротили кількість прем'єр, а саме вони й приваблювали партнерів [2].

Таблиця 1 – Динаміка медіа рекламного ринку України за 2018-2022 роки

Види рекламних засобів	Підсумки 2018, млн грн	Підсумки 2019, млн грн	Підсумки 2020, млн грн	Підсумки 2021, млн грн	Зміни 2021 до 2020, %	Підсумки 2022, млн грн	Зміни 2022 до 2021, %
ТБ-реклама, всього	9 269	11 527	12 175	13 642	12,0	2 604	- 81
<i>Пряма реклама</i>	8 071	10 089	10 593	11 854	12,0	2 370	-80
<i>Спонсорство</i>	1 198	1 438	1 582	1 788	13,0	234	-87
Реклама в пресі, всього	1 612	1 850	1 466	1 599	9,1	342	-79
<i>Національна преса</i>	965	1 106	866	960	10,8	221	-77
<i>в т.ч. Спонсорство</i>	-	284	215	243	13,0	56	-77
<i>Регіональна преса</i>	277	320	243	268	10,3	51	-81
<i>Спеціалізована преса</i>	370	425	357	371	3,9	70	-81
ООН Media, всього	3 493	4 240	3 159	4 098	29,7	1 756	-57
<i>Зовнішня реклама</i>	2 923	3 283	2 433	3 092	27,1	1363	-56
<i>Транспортна реклама</i>	444	600	351	397	13,1	90	-77
<i>DOOH</i>	-	205	291	518	78,0	273	-47
<i>Indoor реклама</i>	127	152	82	90	9,8	30	-67
Радіо реклама, всього	578	717	717	855	19,2	333	-61
<i>Національне</i>	418	518	512	605	18,2	240	-60
<i>Регіональне</i>	54	65	65	80	23,1	33	-59
<i>Спонсорство</i>	106	134	140	170	21,4	60	-65
Реклама в кінотеатрах	48	58	20	26	30,0	2	-92
Digital (Internet) Media реклама	2 520	6 379	6 980	12 833*	83,6	7 190	-42
Всього рекламний медіа ринок	17 520	24 771	24 517	33 053	34,8	12 227	-63

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Пряма ТБ реклама в 2022 році скоротилась на 80 % і становила 2370 млн гривень, спонсорство втратило 87 % і відповідно становило 234 млн. гривень.

За оцінками Української Асоціації Медіа Бізнесу (УАМБ) з початком повномасштабних військових дій на території України ринок реклами у пресі впав до 0. Починаючи з травня, рекламодавці почали обережно повертатися, і за літо обсяги розміщень вийшли на рівень 25-30 % до обсягів довоєнного, 2021 року. Ситуація виглядає кращою для національних медіа, і гіршою – для місцевих та спеціалізованих [2].

Зовнішня реклама та Digital-реклама швидко відгукнулася на введення в країні воєнного стану та початок повномасштабної збройної агресії проти України. Комерційні замовлення почали суттєво скорочуватися, оператори зовнішньої реклами України розпочали соціальні проекти: широкомасштабну підтримку окупованих міст, заклики що

до закриття неба над Україною, подяки та підтримки воїнам ЗСУ тощо В структурі розміщення зовнішньої реклами частка соціальної реклами склала 32,85 %, локальної реклами – 37,29 % та національної – 29,85 %. Патріотизм та віра в перемогу національних медіа стимулювало зарубіжні креативні агенції і операторів реклами розробляти та розміщувати соціальні сюжети на підтримку України в своїх країнах.

Зовнішня реклама за 2022 рік втратила 57 % ринку. Особливо складною була ситуація після масованих бомбувань цивільної інфраструктури, коли нестача електроенергії призвела до перебоїв у роботі ДООН, в той час аналогові носії стали користуватися більшим попитом замовників. Таким чином, рекламний медіа ринок України у 2022 році загалом втратив близько двох третин свого обсягу у гривні, без урахування інфляційних процесів.

Тенденції розвитку медіа рекламного ринку України в 2023 році більше будуть залежить від успіхів на полях битв, ніж від рекламодавців. Отже сьогодні національні рекламисти повинні ефективно та креативно працювати, наближаючи нашу перемогу.

Список використаних джерел

1. Похитнувся, але вистояв. Огляд ринку зовнішньої реклами у 2022 році. URL: <https://eba.com.ua/pohytuvsvya-ale-vystoyav-oglyad-rynku-zovnishnoyi-reklamy-u-2022-rotsi/> (дата звернення: 12.04.2023).
2. Офіційний сайт Всеукраїнської рекламної коаліції (ВРК). URL: <https://vrk.org.ua/ad-market/> (дата звернення: 14.04.2023).

Плохова О. О., здобувачка вищої освіти гр. ПТ-211

Науковий керівник – **Денисенко Т. М.**, кандидат технічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО АСОРТИМЕНТУ СПОРТИВНОГО ОДЯГУ, ЩО РЕАЛІЗУЄТЬСЯ В ТОРГІВЕЛЬНІЙ МЕРЕЖІ М. ЧЕРНІГІВ

Сьогодні спортивний одяг став модним і популярним. Він зручний, стильний і має функціональність для різних видів спорту. Сучасний спортивний одяг виконаний з високоякісних технічних матеріалів, що забезпечують високу вентиляцію, захист від вологи та шкідливих ультрафіолетових променів. Крім того, він часто має вбудовані елементи безпеки, такі як світловідбиваючі стрічки, які підвищують видимість спортсмена в темний час доби. Сучасний асортимент спортивного одягу, що можна знайти в торговельних мережах міста Чернігів, може включати наступні характеристики:

1. **Різноманітність:** у магазинах можна знайти широкий вибір спортивних виробів різного виду і функціональності - від повсякденного одягу для фітнесу до спеціалізованих виробів для певних видів спорту.

2. **Модність:** багато виробників спортивного одягу ставлять на перше місце модність і дизайн. Сучасний спортивний одяг часто включає яскраві кольори, оригінальний дизайн та елементи футуристичного стилю.

3. **Технологічність:** багато виробників спортивного одягу використовують новітні технології та матеріали, які забезпечують комфорт та захист від негативних впливів зовнішнього середовища. Це можуть бути тканини з підвищеним рівнем вологовідтінності та дихання, захист від ультрафіолетового випромінювання тощо.

4. **Функціональність:** спортивний одяг може містити функціональні елементи, такі як кишені для мобільних пристроїв, заціпки на блискавках для регулювання температури, вбудовані датчики для відстежування активності тощо.

5. **Різні цінові категорії:** сучасний асортимент спортивного одягу може включати в себе як високоякісні, ексклюзивні товари з високими цінами, так і недорогі вироби, які доступні для широкої аудиторії та придатні для повсякденного використання.

Розглянемо асортимент спортивного одягу на прикладі інтернет-магазину EuropaSport. Основний каталог сайту поділяється за допомогою статево-віковою категорією, а саме: жіночі товари, чоловічі та діти та підлітки. Також є відділи: аксесуари, футбол, розпродаж.

Інтернет магазин спортивного одягу займається реалізацією оригінальної спортивного одягу і взуття за найкращою ціною. Наші клієнти це люди від 4 до 50 років, які люблять спорт, відвідують секції, не мислять свого життя без спортивних занять, стежать за своїм здоров'ям і хочуть отримати якісний одяг і взуття для своїх занять і захоплень, хобі. Магазин продає товар тільки в роздріб, що зручно для клієнтів, можна придбати будь-який одяг і взуття від однієї одиниці. Інтернет магазин спортивного одягу та взуття працює з 2010 року в місті Ковель.

Аналізуючи асортимент чоловічих товарів ми можемо відзначити, що найбільш актуальні товари цього сайту: кросівки, спортивні шорти, шорти, олімпійки та толстовки, а також футболки, мають найбільш високу кількість наявності в асортименті, найменш актуальним в розділі чоловіків є: жилети, труси та плавки, компресійна білизна. Якщо робити висновки за асортиментом жіночої категорії, то побачимо, що в порівнянні з чоловічим, асортимент жіночого взуття та спортивних штанів є більш ширшим. Аналізуючи асортимент в відділі «аксесуари» можемо побачити, що найкраще представлені товари: сумки та кепки. Також представлений товар такий як «воротарські рукавички», але, нажаль, в на даний час товару не має в наявності взагалі.

Аналізуючи спеціальну категорію «футбол», спостерігаємо, що основний розподіл йде на чоловічі та дитячі товари. Відповідно наявного асортименту чоловічого асортименту кожного товару дуже маленький, а от в дитячій категорії взагалі відсутня пропозиція.

Отже, аналізуючи асортимент інтернет-магазину EuropaSport, можемо стверджувати, що асортимент є нерівномірний, в основному магазин акцентує увагу на взутті.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт інтернет-магазину EuropaSport. URL: <https://europasport.com.ua/ua/rasprodazha/> (дата звернення 19.04.2023)

Романенко О. С., здобувач вищої освіти гр. МПТ-221

Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЮРИДИЧНІ ТА НЕЮРИДИЧНІ ВИМОГИ ДЛЯ ВВОЗУ ЗРІЗАНИХ КВІТІВ В ЄС

Європейський Союз є одним із найбільших у світі споживачів зрізаних квітів. Вже багато років поспіль відбувається безперервне зростання об'ємів імпортованої квіткової продукції в ЄС з боку третіх країн. Тому для вітчизняних виробників буде дуже корисно знати загальні юридичні та неюридичні вимоги для можливого ввозу своєї продукції до ЄС.

Тому метою роботи є дослідження юридичних та неюридичних вимог для ввозу зрізаних квітів в країни ЄС.

Об'єктом дослідження обрано законодавство ЄС.

Предметом дослідження є вимоги для ввозу зрізаних квітів в країни ЄС.

Зрізані квіти підпадають під різні юридичні та неюридичні вимоги. Задоволення основних законодавчих вимог та вимог покупця є обов'язковим для експортерів товарів на європейський ринок. Необхідно суворо дотримуватися фітосанітарних вимог, а також вимог покупців до маркування та упаковки продукції. При експорті зрізаних квітів до ЄС необхідно дотримуватися вимог щодо: здоров'я рослин, правил для зникаючих видів (СИТЕС), прав інтелектуальної власності (ПІВ) та інших вимог законодавства.

Перелік основних вимог з боку державних установ щодо експорту зрізаних квітів до ЄС зведено в таблиці 1.

Також існують деякі вимоги, які все частіше висувають покупці, хоча вони і виходять за рамки чинного законодавства, зокрема щодо соціальної відповідальності та сталого розвитку.

Таблиця 1 – Основні вимоги з боку державних установ ЄС щодо експорту зрізаних квітів

Вимога	Опис
Здоров'я рослин	ЄС встановив фітосанітарні вимоги для запобігання інтродукції та розповсюдженню організмів, шкідливих для рослин і рослинних продуктів у ЄС. Зрізані квіти та листя, що експортуються до ЄС, повинні відповідати законодавству ЄС щодо здоров'я рослин. Більшість квітів, імпортованих до ЄС, повинні супроводжуватися офіційним «фітосанітарним сертифікатом», який гарантує фітосанітарні умови рослин і рослинної продукції, а також те, що вантаж пройшов офіційну перевірку, відповідає законодавчим вимогам для в'їзду в ЄС і не підлягає карантину шкідників та інших шкідливих патогенів.
Зникаючі види (СИТЕС)	При експорті квітів, які перебувають під загрозою зникнення відповідно до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (СИТЕС) (наприклад, деякі види орхідеї), необхідно взяти до уваги певні процедури, щоб довести, що торгівля не буде шкідливою для виживання виду. Якщо продукт значиться як такий, що знаходиться під загрозою зникнення, усі експортні поставки повинні супроводжуватися дозволом на експорт від органів СИТЕС країни-постачальника та дозволом на імпорт із країни призначення.
Права інтелектуальної власності (ПІВ)	Розробка нових сортів рослин з чудовими характеристиками часто дуже дорога. Розробники нових сортів хочуть окупити вкладені кошти. Щоб уникнути того, що будь-хто може використовувати ці нові різновиди, вони захищені правами інтелектуальної власності (ПІВ). В останні роки все більше уваги приділяється правам селекціонерів рослин, а незаконні продукти заборонені на ринку. Необхідно точно знати, хто володіє правами інтелектуальної власності на вибраний вид зрізаних квітів, і сплатити необхідні роялті. Важливо ознайомитись з механізмами охорони нових сортів рослин, наприклад, від Союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV) або Управління сортів рослин Спільноти (CPVO)
Інші вимоги законодавства	Крім перерахованих вимог, існують інші вимоги, яких потрібно дотримуватися, наприклад щодо використання пакувального матеріалу. Існує також законодавство про упаковку та відповідальність, що не стосується конкретного продукту, і застосовується до всіх товарів, що продаються в ЄС та більшості інших європейських країн. Крім того, деякі країни ЄС розробили власну службу підтримки для компаній-експортерів, наприклад Open Trade Gate Sweden

Джерело: побудовано автором на основі [1].

Європейські споживачі все більше звертають увагу на соціальні та екологічні обставини під час вирощування квітів. У результаті покупці часто вимагають відповідності екологічним і соціальним стандартам у формі сертифікації. Дотримання екологічних стандартів (з упором на використання пестицидів і води) є загальною вимогою, тоді як соціальні стандарти щодо, наприклад, умов праці тільки набувають популярність.

Існує велика кількість стандартів на вибір (хоча фактичні критерії показують багато схожості). Щоб визначити, якої схеми слід дотримуватися, треба зосередити увагу на ринок, на який орієнтується постачальник. Збільшення частки «неспеціалізованого» ринку (супермаркетів тощо) також вплинуло на вимоги покупців. Деякі з мереж супермаркетів пропонують квіти під власними приватними торговими марками та часто вимагають дотримання соціальних та екологічних стандартів на рівні виробництва через сертифікацію.

Участь у схемі сертифікації MPS-ABC (екологічна), MPS-Socially Qualified (SQ) і GLOBALG.AP або подібні сертифікати поступово стають стандартною вимогою. Ethical Trading Initiative, Fairtrade, Fair Flowers Fair Plants (FFP), Florverde Sustainable Flowers, Veriflora, FlorEcuador і Kenya Flower Council Flowers and Ornaments Sustainability Standard (FOSS) — усе це приклади екологічних і соціальних стандартів якості. Іноді ці місцеві ініціативи порівнюють із GLOBALG.AP та/або MPS.

Крім того, імпортери (переважно на «неспеціалізованому ринку») також можуть брати участь у таких ініціативах, як Ініціатива етичної торгівлі (ETI) у Великобританії або Ініціатива соціальної відповідності бізнесу (у кількох країнах Західної Європи). Ці ініціативи зосереджені на покращенні соціальних умов у ланцюгах постачання їхніх учасників. Це означає, що постачальники також повинні діяти відповідно до їхніх принципів.

У роботі були досліджені найбільш поширені вимоги, за винятком особливостей законодавства конкретних країн ЄС та розмірів мита.

Отже, крім внутрішніх вимог, які висувають окремі європейські країни, також існують певні загальноєвропейські юридичні та неюридичні вимоги, які стосуються стану квітів, їх рідкості, прав інтелектуальної власності на сорти та інших вимог. Також для європейців є нормою щоб деякі вимоги виходили за рамки чинного законодавства, зокрема щодо соціальної відповідальності та сталого розвитку. В основному це корпоративна соціальна відповідальність (CSR), якої існує велика різноманітність стандартів на вибір.

Список використаних джерел

1. What requirements should your cut flowers and foliage comply with to be allowed on the European market?
URL: <https://www.cbi.eu/market-information/cut-flowers-foliage/buyer-requirements> (дата звернення 14.04.2023).

Яковенко Ю. С., здобувачка вищої освіти 3 курсу, група ПТ-201
Науковий керівник – **Соломаха І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Важливу роль в розвитку економіки України виконує оптова торгівля. Саме вона позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країни в цілому та повне задоволення потреб споживачів. Але на сьогоднішній день через велику кількість зовнішніх факторів система оптової торгівлі в Україні знаходиться не в найкращому стані.

В Україні оптовий товарооборот значно більший за роздрібний. Динаміка оптового товарообороту на останні десять років представлена на рис. 1. На жаль, за 2022 рік немає даних про обсяги оптового товарообороту, але можна припустити порівнюючи дані з роздрібним товарооборотом, що через воєнні дії він значно зменшився.

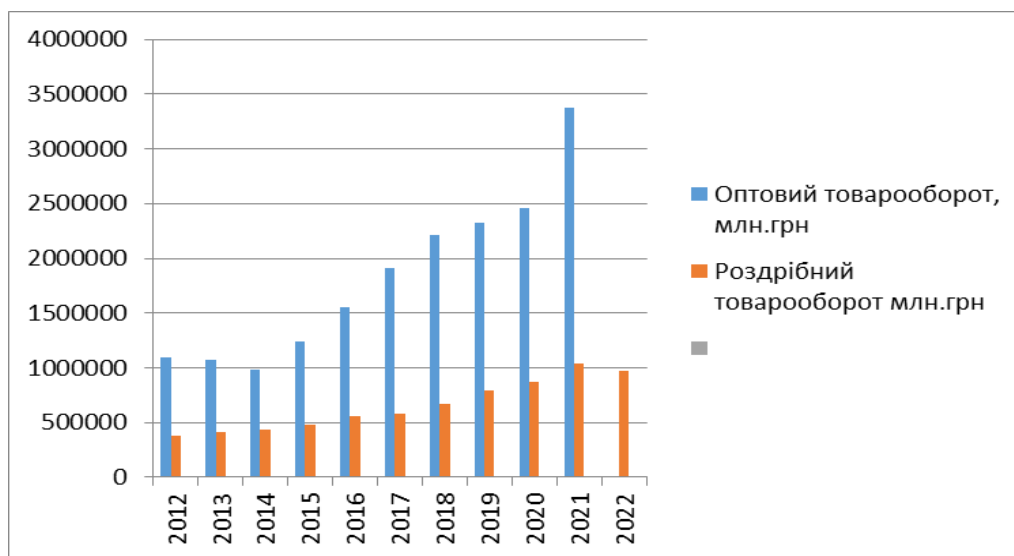

Рис. 1. Динаміка товарообороту внутрішньої торгівлі України за 2012-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [1].

З 2015 по 2021 роки спостерігається позитивна динаміка оптового товарообороту України, це стосується як продовольчих, так і непродовольчих товарів. Порівнюючи 2021 рік з 2014 роком, оптовий товарооборот збільшився на 2165230,3 млн грн, або у 3,2 раза. Причинами збільшення оптового товарообороту в Україні може слугувати економічне відновлення. Україна пройшла складний економічний шлях, на це вплинула російська агресія на сході країни та в Криму. Починаючи з 2014 року Україна провела багато реформ, що стимулювали економічний розвиток. Також на це частково вплинуло зростання цін, розвиток інфраструктури, що супроводжувалось поліпшенням доріг, портів та залізниць.

Згідно з даними статистики у 2021 році частка непродовольчих товарів становила 84,4 %, а продовольчих 15,6 %, що у 5,4 раза переважає частку продовольчих товарів. Частка імпорتنних товарів становить 56,7 %, а товарів, що вироблені на території України – відповідно 43,3 %. Поясненням цього може слугувати те, що вітчизняне виробництво може бути менш конкурентоспроможним порівняно з іноземними аналогами, також Україна може імпортувати товари, яких не виробляє або виробляє в недостатній кількості на своїй території.

У 2021 році частка реалізованих непродовольчих імпорتنних товарів в Україні склала 61,9 %, продовольчих товарів – 28,4 %. Невисокий показник частки продажу продовольчих товарів іноземного походження пояснюється тим, що Україна має сприятливий клімат та родючі ґрунти для вирощування багатьох видів сільськогосподарської продукції. Також вітчизняні товари можуть бути більш дешевими ніж імпортовані за рахунок відсутності мита.

Аналіз складу оптового товарообороту в розрізі регіонів свідчить, щонайбільші обсяги товарообороту у 2021 році були в м. Києві 1625981,13 млн грн, на другому місці - Дніпропетровська область 246921,10 млн грн, на третьому - Київська область 186850,10 млн грн, на четвертому - Одеська область 159203,54 млн грн. Найбільший приріст оптового товарообороту продемонстрували Тернопільська, Донецька, Миколаївська, Львівська та Херсонська області, а лише Волинська та Івано-Франківська - продемонстрували зменшення оптового товарообороту порівнюючи з 2020 роком.

У товарній структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі продовольчими товарами за останніми даними офіційної державної статистики переважає частка м'яса та м'ясних продуктів, тютюнові вироби, алкогольні напої, а також достатньо велика частка реалізації молокопродуктів, шоколаду та кондитерських виробів та олії.

У непродовольчих товарах переважала частка енергетичних матеріалів і продуктів перероблення нафти.

У 2022 році через повномасштабне воєнне вторгнення, економіка країни зазнала досить потужного удару. Упродовж весни 2022 роки лише 17 % великих вітчизняних підприємств продовжили роботу без обмежень, 30% перейшли на он-лайн режим роботи, багато підприємств взагалі призупинили діяльність. Майже 50 % співвітчизників втратили роботу (здебільшого у південно-східному регіоні), пошкоджено багато об'єктів інфраструктури внаслідок системних обстрілів і бомбардувань. Понад 10% орних земель країни виявились недоступними для проведення посівної кампанії [2].

Варто зазначити, що основними стратегічними напрямками розвитку підприємств оптової торгівлі в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення є:

- створення нових форматів оптових торговельних підприємств, що спроможні пропонувати широкий спектр основних та додаткових послуг;
- використання великої кількості малочисельних автономних груп з метою активізації використання широкої москитної економіки мережі оптових посередників для забезпечення внутрішньої торгівлі України;
- формування сучасних умов співпраці оптових продавців з національними й іноземними товаровиробниками та роздрібними торговельними підприємствами;
- утворення об'єднань торговельних посередників, здатних найбільш повно та ефективно задовольняти інтереси контрагентів;
- фінансове оздоровлення, грантова підтримка та підвищення ефективності діяльності суб'єктів оптового торговельного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. Ukrstat: веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Борщевський В., Куропась І., Микита О. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. Громадський простір. 13.04.2022. URL: <https://www.prostir.ua> (дата звернення: 21.04.2023).

СОЦІАЛЬНІ ТА ОЗДОРОВЧІ ТЕХНОЛОГІЇ: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ СЬОГОДЕННЯ

SOCIAL AND HEALTH TECHNOLOGIES:
TODAY'S CHALLENGES AND PROSPECTS

Апецько А. В., здобувачка вищої освіти V курсу, гр. СП-191
Науковий керівник – **Філіпович В. М.** кандидат психологічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СІМЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

У суспільстві вважається, що сім'я – це головна складова середовища, де людина народжується, росте і в подальшому намагається створити свою родину. Протягом життя людина може бути членом багатьох соціальних груп (школа, університет, робота), але лише сім'я залишається тією спільнотою, яка з самого народження супроводжує її. Саме в сім'ї починається формування особистості, її розумовий розвиток, визначаються якісь її цілі, світогляд тощо [1].

Сім'я – це невелика група людей, які мають родинні зв'язки (кровна спорідненість, шлюб, опіка тощо), разом проживають і несуть спільну відповідальність за задоволення соціально-економічних та моральних потреб родини. Головними ознаками здорової сім'ї є взаємоповага, підтримка, спілкування один з одним, родинні традиції, відповідальність, спільне проведення дозвілля. Мають задовольнятися не лише матеріальні потреби, але також і психологічні.

Абсолютно кожна сім'я за період свого існування має ризик зіштовхнутися з психологічними труднощами, найрозповсюдженішими з яких є адаптація до ролі чоловіка та дружини, поява дитини, підлітковий вік дитини, її вихід у доросле життя, вихід батьків на пенсію, старість. В ці етапи життя є два можливих варіанти розвитку подій: сім'я або переживає їх, розвивається та стає міцнішою, або стикається з сімейною кризою. Причиною сімейної кризи є нездатність членів родини (або одного з них) витримати та пристосуватися до змін. Такі сім'ї вважаються вразливою групою населення. Відсутність психологічної підтримки спеціалістів в цей період може призвести до виникнення складних життєвих обставин в родині [2].

Сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це та сім'я, яка через виникнення умов, що порушують нормальну життєдіяльність родини, втратила свої виховні можливості. Зазвичай самостійно подолати цю проблему родинам не вдається. До таких сімей можна віднести:

1. Сім'ї, проблеми яких ґрунтуються на матеріальних труднощах, таких як безробіття, відсутність житла, неспроможність забезпечити себе найнеобхіднішим. Найчастіше цю категорію поповнюють багатодітні сім'ї, самотні матері (батьки), малозабезпечені родини тощо.

2. Сім'ї, які зіштовхнулися з юридичними проблемами, а саме: через брак знань своїх прав та обов'язків, відсутність грошей на відновлення документів тощо.

3. Сім'ї з психологічними проблемами. Психологічні труднощі в родині зазвичай виникають в період підліткового віку дитини, через розлучення батьків, насильство, відсутність спілкування [3].

У науковій літературі сім'я, що перебуває в складних життєвих обставинах, визначається як та, що втратила виховні можливості. Іншими словами, благополуччя родини залежить від відношення до дитини, забезпечення всіх її потреб, вплив на неї.

Варто зауважити, що навіть у зовнішньо благонадійних батьків, які забезпечені, мають високий соціальний статус, можуть спостерігатися порушення виховної функції. В результаті це стає причиною психічного напруження в родині. І, навпаки, бідність в сім'ї не обов'язково є причиною виникнення складних життєвих обставин, якщо хоча б мінімальні потреби дітей задовольняються [4,5].

В. М. Шахрай неблагополучні сім'ї поділяє на три групи:

- превентивні – ті, що перебувають на початковій стадії неблагополуччя, проблеми в сім'ї незначні;
- сім'ї, де взаємостосунки між членами родини і оточенням досягли критичного рівня;
- сім'ї, що втратили будь-яку життєву перспективу [7].

До чинників, які впливають на виникнення складних життєвих обставин, можна віднести такі: малозабезпеченість, безробіття, відсутність житла, різного роду психічні розлади у одного з членів родини, насильство, розлучення батьків, хвороби, стреси, зловживання алкоголем в родині, шкода, яка завдана бойовими діями, пожежею тощо. В результаті дії даних чинників, якщо сім'я є вразливою, вона потрапляє в складні умови. Відповідно це впливає на стан здоров'я, на розвиток, самопочуття тощо.

Отже, складні життєві обставини – це ті, які порушують нормальну життєдіяльність родини і які вона не в змозі подолати без втручання кваліфікованих спеціалістів [6].

Сім'я, що перебуває в складних життєвих обставинах, в першу чергу розглядається як мікросередовище, що впливає на розвиток особистості дитини, яка в ній виховується. Діти, які ростуть в таких сім'ях, потребують особливої підтримки та уваги з боку соціальних служб.

До неблагополучних сімей відносять сім'ї, де батьки зловживають алкоголем, ведуть неправильний спосіб життя, застосовують насилля в родині (як фізичне, так і психологічне). Всі ці ознаки є явними і їх можна визначити за зовнішнім виглядом дитини, умовами, в яких вона проживає, тощо. Але також є і приховане неблагополуччя. Воно виражається в надмірній любові до дитини, небажання приймати свою дитину такою, яка вона є, пріоритет матеріального благополуччя над духовним тощо [8].

Підставами для негайного втручання соціальних працівників є неналежні умови для виховання і розвитку дітей, незадоволення їх потреб. Проявляється це в недоїданні, недотримання особистої гігієни, необхідності тяжко працювати, а іноді і жебракувати. Спостерігаються часті випадки, коли такі діти стають жертвами сексуального насильства.

Спільні ознаки сімей, які потрапили в складні життєві обставини:

- низький рівень самооцінки;
- невміння висловлювати свою думку;
- стереотипний спосіб життя;
- відсутність корисних зв'язків, у свою чергу, комунікації з особами, які мають низький рівень життя.

Отже, сім'ї, які потрапили в складні життєві обставини, мають потребу в соціальному захисті, адже порушується їх життєдіяльність. Зусилля держави та громадськості мають спрямовуватися на благополуччя таких сімей. Лише тоді сім'я буде здатна до саморозвитку і самореалізації.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. *Початкова школа*. 1995. № 4. С. 4–9.
2. Пугач Л. Все починається з сім'ї. *Психолог*. 2008. № 6. С. 25–30.
3. <http://iqholding.com.ua/articles/robota-z-sim%E2%80%99yami-shcho-potrapili-v-skladni-zhitt%D1%94vi-obstavini>.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник у 2-х частинах. Частина 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. К.: Обнова Компані, 2017. 256 с. 58.
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник у 2-х частинах. Частина 2. Соціальна робота з вразливими сім'ями / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман ; за загальною редакцією Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К.: Обнова Компані, 2017. 352 с

6. Трубавіна І. М. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом. *Соціальний захист*. 2004. № 3. С. 39–40.

7. Апаршина Н. О. Особливості соціально-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями в загальноосвітніх закладах. 2021.

8. Лакуста Т. Д. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2011. Вип. 22. С. 88–90.

Бабичевська М. О., здобувачка вищої освіти V курсу, гр. СП-191
Науковий керівник – **Філіпович В. М.**, кандидат психологічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Термін «професійне вигорання» вперше використав американський психіатр Г. Дж. Фройденбергер для позначення психічного стану здорових людей, які постійно перебувають в атмосфері емоційного перевантаження внаслідок того, що їхня професійна діяльність вимагає інтенсивного спілкування. «Вигорання» означало стан виснаження з відчуттям власної марності [2, с. 210].

У науковій літературі виділяють три підходи до визначення синдрому професійного вигорання. Перший підхід розглядає «вигорання» як стан фізичного, психічного, і насамперед емоційного виснаження, який зумовлений тривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування. При такому підході «вигорання» розглядається як синдром «хронічної втоми». Другий підхід розглядає «вигорання» як двовимірну модель, що складається з емоційного виснаження і деперсоналізації, тобто погіршення ставлення до оточуючих, а іноді і до себе. Проте найбільш поширеним є третій підхід, який розглядає цей синдром як трикомпонентну систему, яка включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження особистих досягнень.

Синдром професійного вигорання можна розглядати з точки зору наявності трьох рівнів і трьох стадій. У людини, яка відчуває ефект «вигорання» першого ступеня, спостерігаються помірні, короткочасні та випадкові ознаки цього процесу. Ці ознаки й симптоми проявляються в легкій формі і виражаються в самообслуговуванні (розслаблення, відпочинок і т. д.). На другій стадії синдрому професійного вигорання симптоми з'являються більш регулярно, мають більш тривалий і важкий характер. виправляти. Звичайні методи розслаблення тут неефективні. Працівник може почуватися виснаженим після гарного сну та навіть після вихідних. Йому потрібні додаткові зусилля для догляду за собою. Ознаки та симптоми вигорання третьої стадії є хронічними. Можуть розвинутися фізичні та психологічні проблеми, такі як виразки та депресія; спроби подбати про себе не спрацьовують, а професійна допомога може не принести швидкого полегшення. Працівник починає сумніватися в цінності своєї роботи, професії та життя в цілому [1, с. 22-23].

Як визначено Т. В. Туровою, фактори професійного вигорання поділяються на організаційні, рольові та індивідуальні, які впливають на уявлення особи про свою професійну роль в організації; зустрічна реакція на це сприйняття; реакція організації на симптоми працівника [4, с. 139].

Професійне вигорання є багатограним переживанням хронічного емоційного стресу і є особливою формою професійної дезадаптації, що призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та виду діяльності.

Слід зазначити, що до основних груп факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання соціальних працівників, належать: індивідуальні особливості (характеристика, самооцінка, освіта тощо); організаційні (зміст роботи, перевантаження, умови праці); особливості професійної діяльності [5, с. 77].

Соціальна робота – це складна, емоційно насичена діяльність, яка висуває особливі вимоги до особистості фахівця: здатність рефлексувати та оптимально регулювати свою діяльність при зустрічі з труднощами.

Вчені однозначні, що зменшити прояви цього синдрому можливо, якщо своєчасно вжити заходів щодо його запобігання. К. Маслач і М. Лайтер виокремлюють п'ять факторів, які впливають на запобігання та подолання професійного вигорання: справедлива компенсація, кероване навантаження, почуття спільності, оптимальний контроль, спільні цінності. При дотриманні цих умов ймовірність розвитку професійного вигорання зменшується. Вчені також запропонували цікавий процесуальний підхід до проблеми запобігання та подолання професійного вигорання, який ґрунтується на трактуванні цього синдрому як динамічного явища. Відповідно до запропонованої ідеї, управління процесами вигорання персоналу в організації повинно базуватися на: моніторингу корпоративного потенціалу вигорання за перерахованими вище факторами; регулярні дії, спрямовані на організаційне вдосконалення – розвиток корпоративної культури, організаційні інновації тощо [3, с. 106].

Отже, професійне вигорання – це синдром емоційного, психічного та фізичного виснаження внаслідок тривалого емоційного стресу. У визначенні синдрому професійного вигорання науковці виділяють три підходи, а саме: стан фізичного, психічного і насамперед емоційного виснаження; двовимірна модель, що складається з емоційного виснаження та деперсоналізації; трикомпонентна система, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження особистих досягнень. До основних груп факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання соціальних працівників, належать індивідуально-організаційні особливості та особливості професійної діяльності. Негативними проявами професійного вигорання є депресивні стани, відчуття втоми, негативне професійне ставлення, небажання передбачати позитивні результати у власному житті та професії.

Список використаних джерел

1. Бернацька О. Професійне вигорання психологів. Психолог. Шкільний світ. 2010. № 38. С. 22–25.
2. Карамушка Л. М., Зайчикова Т. В. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. 2016. Т. 1. С. 210–217.
3. Романовська О. В., Набільська Є. М. Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. Вип. 3(11). С. 103–107.
4. Турова Т. В. Синдром «професійного вигорання» працівників в системі антикризового управління персоналом: аналіз підходів. *Наука й економіка*. 2016. Вип. 1. С. 137–145.
5. Юрків Я. І. Синдром «професійного вигорання» соціальних педагогів при роботі з сім'ями розумово відсталих дітей. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 76–82.

Біла А. С., здобувачка вищої освіти гр. МКІ-191
Науковий керівник: **Ємець Н. А.**, кандидат філософських наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОНЛАЙН ВИСТАВКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ РЕМЕСЕЛ

Востаннє кілька років інтернет-технології змінюють наше життя, у тому числі традиційні методи збуту товарів та послуг. Інтернет став найбільш доступним та широко використовуваним засобом зв'язку, а віртуальні виставки стали ефективним інструментом для продажу товарів та послуг. Онлайн виставки надають можливість бізнесу знизити витрати на оренду виставкових приміщень та зменшити час на організацію виставки. Крім того, онлайн виставки дозволяють експонентам представляти свої товари та послуги більш широкій аудиторії, що може позитивно вплинути на розвиток індустрії ремесел.

Інтернет відкриває безмежні можливості для бізнесу, і онлайн виставки - це один з ефективних інструментів для продажу товарів та послуг. Онлайн виставки дозволяють експонентам презентувати свої товари та послуги більш широкій аудиторії, що забезпечує збільшення продажів. Крім того, віртуальні виставки надають можливість знизити витрати на оренду виставкових приміщень та зменшити час на організацію виставки. Це дозволяє експонентам отримувати більше прибутку за менші витрати [3].

Для індустрії ремесел онлайн виставки можуть бути особливо ефективним інструментом розвитку. Ремесло - це мистецтво, яке відображає культуру та історію певної країни, а також воно може бути важливою галуззю економіки. Індустрія ремесел може створювати робочі місця та сприяти розвитку туризму. Онлайн виставки можуть допомогти підвищити обізнаність про ремесла та привернути більше клієнтів.

Організація онлайн виставки може бути значно дешевшою, ніж традиційні виставки. Організатори можуть скористатися онлайн платформами для створення виставки та вивчення поведінки відвідувачів. Це дає змогу зробити виставку більш ефективною та адаптивною до потреб відвідувачів [7].

Окрім того, онлайн виставки можуть бути більш доступні для міжнародної аудиторії. Експоненти можуть презентувати свої товари та послуги без обмежень географії. Це дозволяє привернути більше клієнтів та розширити ринок збуту.

Організація онлайн виставки може допомогти підтримувати традиції та культурну спадщину різних країн. Експоненти можуть показати свої ремесла та продукти, які відображають культуру та історію певної країни. Це може бути корисно для просування місцевих традицій та виробництва.

Онлайн виставки можуть також стати важливим інструментом для підтримки екологічних ремесел та продуктів. Також важливою перевагою онлайн виставок є їх екологічність, оскільки вони дозволяють уникнути витрат на транспорт та використання паперу. Це сприяє збереженню природних ресурсів та зниженню викидів CO₂ [5].

Для успішної реалізації онлайн виставки необхідно мати належну підготовку та планування. Необхідно враховувати вимоги цільової аудиторії та використовувати інструменти, що допомагають залучити увагу відвідувачів. Для цього можна використовувати різні маркетингові інструменти, такі як соціальні мережі, email-маркетинг, рекламні кампанії тощо [5].

Окрім того, для успішної онлайн виставки необхідно мати належний технічний рівень та використовувати потужні хмарні сервіси для забезпечення якісної та безперебійної роботи виставки.

Можна стверджувати, що онлайн виставки є ефективним інструментом для розвитку індустрії ремесел. Вони дозволяють експонентам ефективно презентувати свої товари та послуги, знижувати витрати та збільшувати продажі. Для успішної реалізації онлайн виставки необхідно мати належну підготовку та використовувати різноманітні маркетингові та технічні інструменти [2].

Однак, важливо зазначити, що онлайн виставки не можуть повністю замінити традиційні виставки, оскільки останні забезпечують більш особистий контакт між продавцем та покупцем. Тому важливо зберігати баланс між традиційними та онлайн методами збуту товарів та послуг.

Також важливо звернути увагу на проблему безпеки та конфіденційності під час проведення онлайн виставок. Організаторам необхідно використовувати захисні механізми для запобігання можливих кібератак та злову даних відвідувачів.

У сучасному світі, де цифрові технології є необхідними для розвитку бізнесу, онлайн виставки стають все більш популярними. Для індустрії ремесел це може бути важливим інструментом розвитку та популяризації. Однак, для успішної реалізації онлайн виставки необхідно мати належну підготовку та використовувати різноманітні маркетингові та технічні інструменти, забезпечувати безпеку та конфіденційність даних відвідувачів [1].

Онлайн виставки є ефективним інструментом для розвитку індустрії ремесел. Вони дозволяють експонентам презентувати свої товари та послуги більш широкій аудиторії, знизити витрати та зменшити час на організацію виставки. Організатори можуть використовувати онлайн платформи для створення виставки та вивчення поведінки відвідувачів, що дозволяє зробити виставку більш ефективною та адаптивною до потреб відвідувачів. Важливою перевагою онлайн виставок є їх доступність для міжнародної аудиторії, що дозволяє експонентам розширити ринок збуту. Однак, важливо зберігати баланс між традиційними та онлайн методами збуту товарів та послуг та забезпечувати безпеку та конфіденційність даних відвідувачів [4].

Проте, онлайн виставки також мають свої недоліки, зокрема, вони не можуть повністю замінити відчуття, які люди отримують під час відвідування традиційних виставок. Також, багато людей можуть не мати достатньої доступності до інтернету, що може бути перешкодою для їх участі в онлайн виставках.

Отже, для успішної реалізації концепції онлайн виставок необхідно враховувати потреби та очікування експонентів та відвідувачів, а також забезпечувати їхню доступність та зручність використання. З врахуванням всіх цих чинників, онлайн виставки можуть стати ефективним інструментом для розвитку індустрії ремесел та сприяти підтримці культурної спадщини різних країн.

Список використаних джерел

1. Герасименко О. О. Онлайн-виставки як інструмент просування товарів на ринку ремесел та подарунків. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Економіка*. 2020. № 2(2). С. 54-59.
2. Євтушенко О. О. Використання онлайн-виставок як інструменту розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Молодий вчений*. 2022. № 8(84). С. 95-99.
3. Колесник І. І. Організація онлайн-виставок як інструмент популяризації ремесел. *Економічний часопис-XXI*. 2021. № 182(3-4). С. 91-94.
4. Корж Н. Онлайн-виставки як інструмент підтримки культурної спадщини. *Мистецькі та культурні цінності: проблеми збереження та популяризації*. 2020. № 2(39). С. 67-72.
5. Павлова М. В. Використання онлайн-виставок як інструменту підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Молодий вчений*. 2020. № 9(85). С. 100-103.
6. Хомич Ю. В. Інтернет-виставки як інноваційний інструмент розвитку туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2020. № 9(85). С. 104-107.
7. Dhir A., Dhir, S. Online exhibitions: An innovative marketing approach in the era of digitalization. *Journal of Business and Management Research*. 2020. № 2(1). Pp. 1-9.

Бобрик А. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група СР-212

Науковий керівник – **Мекшун А. Д.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

Соціальна робота з військовослужбовцями та їх родинами стає все більш важливою в умовах тривалого конфлікту в Україні. Невизначеність майбутнього, зміна традиційного життєвого стилю та дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості - це наслідки кризової ситуації в Україні. Розв'язання цих проблем неможливе без системного втручання соціальних працівників, які працюють з людьми, що переживають соціальні проблеми.

Починаючи дослідження порушеної проблеми, варто зазначити, що сучасна ситуація в Україні ставить військовослужбовців у категорію соціально незахищених верств населення. У складних соціально-психологічних умовах солдати та офіцери, які захищають державу, потребують соціального захисту та допомоги, тож стають об'єктами соціальної роботи.

Важливість підтримки цієї категорії клієнтів за допомогою соціальної роботи впливає з самої сутності цієї науково-практичної галузі. Згідно з визначенням Міжнародної федерації соціальних працівників та міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, соціальна робота є професією та академічною дисципліною, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей [1].

Військовослужбовці та їхні сім'ї також піддаються ризику зовнішніх та внутрішніх чинників, тому вони перебувають у стані вразливості не менше, ніж мирне населення. Розв'язання зазначених проблем потребує системного втручання соціальних працівників, які займаються професійною діяльністю у сфері допомоги людям в означених процесах соціального життя. Тому розробка та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями є гостро необхідною сьогодні.

Головна мета соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти військовослужбовцям і їхнім сім'ям відновити фізичні та психічні сили та забезпечити соціальний розвиток особистості. Також важливо теоретично обґрунтувати принципи, методи та умови надання соціальної допомоги та посилити підготовку професіоналів у цій сфері. Особливістю сучасної соціальної роботи є спрямованість на позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця разом з розв'язанням суб'єктивних проблем [2]. Також важливо внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, що є характерним для військової служби.

У своїй роботі соціальні працівники керуються різними законами України, такими як "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про соціальні послуги", "Про охорону дитинства", "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців" та інші.

Спектр соціальних послуг та інших можливостей отримання соціальної допомоги для військових і їхніх сімей постійно розширюється. Результати досліджень вітчизняних науковців свідчать, що реформування і реорганізація Збройних Сил України внесли значні зміни у життєдіяльність сімей військовослужбовців [3].

Згідно з твердженням соціального працівника Н. Квітко, найголовнішим завданням стала допомога військовослужбовцям у задоволенні їхніх духовних і соціокультурних потреб. Соціальні послуги для людей, які пройшли через умови військового конфлікту, мають включати не лише матеріальну допомогу, але і духовну та соціокультурну підтримку. Різні види соціальної та соціально-педагогічної допомоги, які охоплюють різні сфери життєвих інтересів людини, допомагають зміцнити та активізувати адаптаційний потенціал особистості.

Доцільним є вирішення таких практичних завдань, як психологічна реабілітація учасників АТО та членів їхніх сімей, професійне навчання та підвищення кваліфікації соціальних працівників, залучення інших фахівців сфери соціальної роботи, соціальний супровід під час участі у бойових діях та після повернення до мирного життя, створення передумов для розвитку мережі ветеранських центрів на принципах рівності, цілодобова робота "телефону довіри".

Також важливо проводити семінари та тренінги, інформувати військовослужбовців та членів їхніх сімей щодо можливості отримання державної цільової підтримки для здобуття освіти. Щодо медичного забезпечення, слід вживати профілактичні заходи для попередження девіантної поведінки та захисту здоров'я, зокрема проводити роз'яснювальну роботу про шкідливі наслідки вживання алкоголю та наркотичних засобів, захворювання, що передаються статевим шляхом, гепатитів, ВІЛ/СНІДу.

Сучасна соціальна робота пропонує використовувати первинні та вторинні методи у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. До первинних методів належать: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія. До вторинних методів належать: планування, консультивання, супровід тощо. Основними процедурами технології сучасної соціальної роботи з військовослужбовцями є: соціальна профілактика - діяльність, спрямована на попередження проблем індивіда, подолання їх причин; соціальна реабілітація - діяльність, спрямована на подолання наслідків проблем, відновлення стану соціального функціонування; соціальна підтримка - діяльність, спрямована на компенсацію ресурсів військовослужбовця, втрачених під впливом проблеми [4].

У цілому, соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей має інтегративний характер і включає в себе соціальний захист, підтримку, обслуговування, адаптаційну роботу і здійснюється через соціальні послуги. Це важлива справа, в якій головну роль відіграють соціальний працівник і соціальний педагог.

Хоча проблема сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями досліджувалася різними науковцями і практиками, все ще відчувається недостатня розробленість з позицій соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Соціальна робота з військовослужбовцями здійснюється за декількома напрямками, зокрема: соціальним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним, соціально-правовим, медико-соціальним, соціально-економічним, матеріальним та соціально-трудоим.

Проте для розвитку соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями необхідно також розвивати соціокультурний і освітній напрямки, що допоможуть людині адаптуватися до соціуму і розвиватися як особистість[5].

Також важливими в сучасних умовах є усвідомлення соціальних проблем військовослужбовців та їхніх сімей фахівцями і суспільством, науково-практичний пошук і допомога у вирішенні їхніх проблем на практиці.

Список використаних джерел

1. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин та туризму, 2020. 275 с (дата звернення 21.04.2023).
2. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. *Праця і соціальні відносини*. 2010. № 1. С. 211–217 (дата звернення 23.04.2023).
3. Соціальна робота з військовослужбовцями. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/152813> (дата звернення: 19. 07.2021).
4. Грабовенко Н. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). Київ : МАУП, 2018. 30 с. (дата звернення 23.04.2023).

Бодак М. М., здобувачка вищої освіти гр. ПБ-221
Науковий керівник – **Децюк Т. М.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів. Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ БУЛІНГУ У ШКОЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України і у зв'язку з цим запровадженням воєнного стану відбулося загострення деяких соціальних проблем в суспільстві, зокрема таких, як гендерно зумовлене та домашнє насильство, булінг та інших. Оскільки переважна більшість українців як дорослих, так і дітей, за умов військових дій на території України знаходяться в психологічно нестабільному стані, стає все складніше контролювати власні емоції, зберігати спокій та рівновагу. Особливу увагу, на наш погляд, варто приділити саме проблематиці булінгу, адже діти являються найбільш уразливою категорією в умовах воєнного стану.

Саме явище булінгу можна охарактеризувати як агресивну і дуже неприємну поведінку однієї дитини або групи дітей щодо іншої дитини, що проявляється у формах психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства і має тривалий характер [4].

Пропонуємо більш детально проаналізувати дане поняття. Термін «булінг» був запропонований шведським психологом Д. Олвеусом у 70-х роках ХХ сторіччя, коли він почав досліджувати проблему цькування у шкільному середовищі. Науковець провів серію досліджень та опублікував свою працю «Агресія в школах: насильство та цькування серед школярів» у 1978 році. У своїй книзі Д. Олвеус описав прояви

фізичного та психологічного насильства серед школярів. Він визначив ряд факторів, що впливають на прояви булінгу, включаючи індивідуальні та соціальні чинники. Також в книзі зазначається, що деякі люди можуть мати схильність до агресії у зв'язку з генетичними особливостями. Проте науковець також зазначав, що соціальне середовище грає ключову роль у формуванні поведінки людей [3]. Сучасні науковці відхиляють генетичну теорію як фактору проявів булінгу.

Булінг у шкільному середовищі являється досить серйозною проблемою, оскільки він може мати значні негативні наслідки психологічного, фізичного характеру та вплинути на все подальше життя його учасників (постраждалого, кривдника, спостерігачів) [5].

Проблема булінгу є особливо актуальною в умовах воєнного стану. Психологічна напруга дорослих, трансляція в ЗМІ та соціальних мережах сцен жорстокості, ситуацій насильства, смерті, наруги, можливі спалахи агресивної поведінки у батьків та рідних – всі ці фактори негативно позначаються на поведінці підлітків та дітей, оскільки розмиваються кордони дозволеного, відбувається підсвідоме формування лояльності до насильства, у дітей може підвищуватися рівень тривожності та стресу. Крім того, діти та підлітки можуть відчувати себе у небезпеці, що спричиняє підвищення рівня тривожності, що своєю чергою може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних проблем [5]. За таких обставин дітям, а особливо підліткам дуже складно контролювати власні емоції. Прояви булінгу можуть бути як спосіб вираження своїх негативних емоцій через агресивну поведінку щодо інших дітей. Що своєю чергою призводить до збільшення кількості випадків булінгу та підвищення рівня жорстокості його проявів.

Отже, в умовах воєнного стану булінг може стати особливо гострою проблемою з кількох причин. По-перше, війна та насильство можуть викликати у дітей стрес, тривогу та страх (постійні повітряні тривоги, новини про зруйновані житлові будинки та навчальні заклади та ін.), а це, вже як зазначалося вище, може призвести до проявів булінгу. По-друге, в умовах воєнного стану діти можуть стати свідками насильства, військових дій та інших жахливих подій (як безпосередньо, так і опосередковано), це може також вплинути на прояви агресивної поведінки. Діти можуть відчувати себе безпомічними та беззахисними [3].

Варто розглянути ще інші чинники, які не пов'язані з воєнним станом, проте можуть сприяти появі булінгу у шкільному середовищі: прояви агресивної поведінки у членів родини; низька соціальна компетентність, не розвинений емоційний інтелект та низька емоційна стійкість у дітей; відсутність дружніх стосунків між учнями, недостатній нагляд з боку дорослих; наявність моделей агресивної поведінки в культурі та мас-медіа [1].

Оскільки наслідки булінгу мають дуже негативний вплив на розвиток особистості дитини, її психіку, паттерни поведінки, необхідно значну увагу приділяти профілактиці даного явища у шкільному середовищі, особливо в умовах воєнного стану. Як зазначає дослідниця І. Сидорук, для організації якісного процесу профілактики булінгу в молодіжному та дитячому середовищі постає потреба у: створенні безпечної, підтримуючої атмосфери у школі, де кожен учень буде почувати себе комфортно та захищено. Цього можна досягти шляхом сприяння розвитку позитивних стосунків між учнями та вчителями, через залучення учнів до спільної діяльності та проєктів; підвищення рівня обізнаності щодо проблематики булінгу серед учнів, вчителів та батьків. Важливо навчити дітей ідентифікувати випадки булінгу та сформувати навички самопомоги, а також підтримки постраждалих; проведення тренінгів та семінарів для педагогічного колективу щодо ефективних стратегій попередження булінгу, а також щодо впливу воєнного стану на психологічний стан дітей та їх поведінкові прояви; залучення до процесу профілактики булінгу психологів, соціальних працівників та інших фахівців, які можуть допомогти вчасно виявляти та сприяти вирішенню даної проблеми [2].

Таким чином, умови воєнного стану підвищують ризик виникнення булінгу серед дітей та підлітків. Це може призвести до серйозних наслідків для психічного та фізичного здоров'я дітей, а також до погіршення їхньої навчальної успішності та соціальної адаптації.

Психологічна підтримка, заходи з формування соціально схвальних методів проявів власних емоцій, формування емоційного інтелекту у дітей та молоді, на наш погляд, буде найкращою профілактикою булінгу. Для того щоб забезпечити безпеку та благополуччя дітей та підлітків під час воєнного стану, важливо залучити всіх стейкхолдерів, включаючи педагогічних працівників, батьків, психологів та соціальних працівників, а також сприяти створенню підтримуючого та сприятливого середовища в школі.

Список використаних джерел

1. Протидія булінгу в дитячому середовищі. *Платформа правових консультацій* : офіц. веб-сайт. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Протидія_булінгу_в_дитячому_середовищі (дата звернення: 25.04.2023).
2. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6578/1/35.pdf> (дата звернення: 25.04.2023).
3. Тілікіна Н. В., Гольцберг К. О., Мельниченко А. А. Булінг (цькування) як явище, його форми та учасники. *Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* : офіц. веб-сайт. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module1/buling-iaak-iavische.pdf> (дата звернення: 25.04.2023).
4. Що таке «булінг» та чому про нього треба знати всім батькам: пояснюють у центрі соціальних служб. *Біляївка. City* : офіц. веб-сайт. URL: <https://bilyayivka.city/cards/3080/scho-take-buling-ta-chomu-pro-nogo-treba-znati-vsime-batkam-poyasnyuyut-u-centri-socialnih-sluzhb> (дата звернення: 25.04.2023).
5. Як протистояти булінгу? *Doc.ua* : офіц. веб-сайт. URL: <https://doc.ua/ua/news/articles/kak-protivostoyat-bullingu> (дата звернення: 25.04.2023).

Буглак Ю.В., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник: **Ревко А. М.**, доктор економічних наук,
професор кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАГРОМАДЖЕННІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В умовах сьогодення питання нагромадження соціального капіталу для розвитку громадянського суспільства в Україні є надзвичайно актуальним. Важливо зазначити, що якщо суверенітет є зовнішньою формою незалежності, то соціальний капітал є внутрішнім змістовним наповненням такої незалежності.

Найчастіше сутність дефініції «громадянське суспільство» охоплює всі неполітичні відносини у соціумі, такі як економічні, соціальні, національні, духовно-моральні, релігійні тощо. З огляду на це, громадянське суспільство варто розглядати як своєрідне символічне поле, розгалуження соціальних інститутів, практик і цінностей, котрі охоплюють комплекс основних соціетальних характеристик і параметрів суспільної життєдіяльності, що відокремлена від держави та є самоорганізованою.

Термін «соціальний капітал» використовується достатньо широко, тому доволі часто виникають складності щодо його трактування. Соціальний капітал являє собою сукупність певних соціальних структур, котрі базуються на зв'язках та взаємодії всередині них. Соціальний капітал є функціональною категорією, що сприяє активізації людей або інституцій до дії. Соціальний капітал включає мережі, норми та довіру, що дозволяють учасникам діяти разом ефективніше для досягнення спільних цілей та, в результаті, породжує синергетичний ефект. Норми та відносини, як ключові елементи соціального капіталу, сприяють колективній дії, що є базисом громадянського суспільства [3].

Дослідження основних наукових концепцій дає підстави стверджувати, що існують різні підходи до визначення категорії «соціальний капітал». Зарубіжні науковці зауважують, що для формування соціального капіталу необхідна наявність трьох основних компонентів, таких як можливості, мотивація та здібності. По-перше, потрібна мережа зв'язків, яка створює можливості для формування соціального капіталу. По-друге, суб'єкти мають бути вмотивовані використовувати свої зв'язки для колективних дій. По-третє, суб'єкти мають мати певні знання, без яких неможливо розвивати соціальний капітал [1].

Слід зазначити, що нагромадження соціального капіталу проявляється у зростанні соціальної взаємодії в суспільстві та зумовлене взаємодією двох складових, а саме ресурсної та інституційної компонент. Ресурсна компонента представлена людським капіталом, котрий є базисом формування соціального капіталу, оскільки людина є ключовим елементом та найбільш важливою детермінантою соціально-економічного розвитку громади. Інституційна компонента є системою суспільних інститутів, а саме інститутів громадянського суспільства (професійні об'єднання, громадські організації тощо), а також системою соціальних норм [1].

Недержавні (громадські) організації - це незалежні добровільні об'єднання людей, що діють разом на постійній основі заради спільної мети, не є частиною урядовим інститутів, не займаються комерційним бізнесом і не здійснюють незаконну діяльність. Це приватні, неприбуткові, професійні організації, котрі мають особливий правовий характер, який корелюється з цілями суспільного добробуту та тісно пов'язані з розбудовою соціального капіталу [4].

Слід зазначити, що громадські організації відіграють важливу роль у формуванні та розвитку держави, а також можуть зміцнити соціальний капітал оскільки створюють наскрізні зв'язки та соціальні мережі, що об'єднують суспільство, будуючи соціальні зв'язки між однодумцями та мости між різними соціальними групами, незалежно перетинаються вони чи ні.

Соціальний капітал можна визначити як мережу взаємодій між людьми, що сприяють соціальній активності та розвитку громадськості. У сфері соціальної роботи соціальний капітал відіграє важливу роль, оскільки він зміцнює зв'язки між людьми, підвищує рівень довіри та підтримує спільні цінності та цілі. Важливо відмітити, що соціальний капітал є важливим інструментом для розвитку теорії та практики соціальної роботи. Для соціальних працівників важливо розуміти роль соціального капіталу в розвитку громадянського суспільства та застосувати свої знання на практиці. Наприклад, соціальні працівники можуть сприяти зміцненню взаємовідносин між громадянами та місцевою владою, підвищувати рівень залученості громадськості до вирішення соціальних проблем та взаємодії між різними соціальними групами.

Слід зауважити, що співпраця в межах системи суспільних інститутів можлива як по вертикалі (між інститутами громадянського суспільства та державними органами), так і по горизонталі (міжсекторальна взаємодія). Крім того, державно-правові інститути здійснюють вплив як на всі складові соціального капіталу, так і на інститути громадянського суспільства. До того ж, державно-правові інститути та інститути громадянського суспільства представляють собою дві протилежності розвитку інституційного середовища соціального капіталу, між котрими важливим є встановлення оптимального балансу [2].

Отже, можна зробити висновок, що недержавні організації відіграють важливу роль у формуванні соціального капіталу та покращенні соціального благополуччя. Громадські організації допомагають зміцнювати взаємодію та довіру між громадянами, впливають на формування соціального капіталу, громадської свідомості та розвитку громадянського суспільства. Соціальна робота використовує теорію соціального капіталу та за допомогою недержавних організацій має можливість вирішувати соціальні проблеми та задовольняти потреби різних соціальних груп. Таким чином, розвиток громадянського суспільства та забезпечення соціального благополуччя є неможливим без діяльності недержавних організацій та нагромадження соціального капіталу.

Список використаних джерел

1. Ревко А. М. Соціальний капітал як каталізатор розвитку соціальної інфраструктури соціально-гуманітарного простору регіону. *Східна Європа*. 2019. № 4 (21). С. 400–405. http://www.easterneurope-bm.in.ua/journal/21_2019/64.pdf (дата звернення: 13.04.2023).
2. Ревко, А. (2022). Соціальний капітал як детермінанта розвитку громади та соціального підприємництва в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство*, (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-61>.

3. Rezaul Islam M. (2015). NGOs' Social Capital Development Initiatives for Social Welfare: Bangladesh Experience. *Glob Soc Welf* 2:167–176. DOI 10.1007/s40609-015-0034-0.

4. Shanshan Hong, Rosila Bee Mohd Hussain, Danny Tze Ken Wong (2022). Social Work Organizations' Role in the Social Capital Building in China: A Case Study Among Rural Migrant Workers in Xiamen. *Global Social Welfare* 9:55–66. <https://doi.org/10.1007/s40609-021-00207-6>.

Васильєва А. О., здобувачка вищої освіти гр. СР-201

Науковий керівник – **Захаріна М. І.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЛЮ В УКРАЇНІ

З прийняттям у нашій державі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, та боротьбу з цими явищами» стало очевидно, що Україна визнає наявність і привертає неабияку увагу до гостроти та глибини цієї проблеми [2].

За статистикою 2021 року, кожна п'ята жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства, але страждають від нього і чоловіки. Проте дев'яносто відсотків жертв насильства – жінки. У 2021 році зафіксовано понад сто тридцять тисяч звернень громадян про домашнє насильство, що на п'ятнадцять більше, ніж за відповідний період минулого року, з них вісімдесят вісім відсотків – від жінок, десять відсотків – від чоловіків та 1055 дзвінків надійшло від дітей [3].

Вивченням даної проблеми займалися: Бондар В., Вітковська І., Журавель О., Маєвська К. Сітнікова І., Татохіна О, Христенко О.

Лише за перші три місяці війни на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна» надійшло більше ніж 5300 звернень щодо домашнього насильства, – повідомила в ЗМІ представниця цієї організації Альона Кривуляк. Що, на її думку, доволі висока цифра [3].

Згідно Кримінального кодексу України ст. 1261. Домашнє насильство це: «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавленням волі на строк до 2 років» [2].

Виділяють чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Варто також зазначити, що особи, які вчинили домашнє насильство, несуть кримінальну, адміністративну і цивільно-правову відповідальність відповідно до закону [1].

На сьогодні існують два найбільш відомі теоретичні підходи до проблеми агресії та, відповідно, насильницької поведінки, які виходять із протилежних позицій. В рамках психобіологічного підходу агресія розглядається як вроджена характеристика індивіда, яка є своєрідною фізіологічно обумовленою «спадщиною» тваринного походження людини. Теоретики психобіологічного напрямку вважають, що позбутися агресії неможливо, тому слід знайти способи її ефективною та соціально прийнятною актуалізації: у спортивних змаганнях, у творчості, неагресивній конкуренції, винахідницькій діяльності тощо. Вони також стверджують, що агресія та агресивність є запорукою творчої самореалізації особистості, вони лежать в основі мотивації досягнень і тому повне позбавлення людини агресивних тенденцій є навіть шкідливим. Необхідно лише знижувати деструктивний потенціал, устаткований в агресії, переводячи його в більш прийнятні форми.

Інший теоретичний підхід, який з'явився в період розквіту біхевіоризму та закріпився в межах когнітивної психології, базується на тому, що агресія – це форма поведінки, якої людина навчається протягом життя. Найбільш відомими є теорії Л. Берковіца, А. Бека та А. Бандури, який ввів поняття вікарного (тобто перейнятого під час спостереження за людьми та кіногероями) навчання агресії. Американський психолог А. Бандура переконливо довів, що агресивна поведінка дійсно є вивченою. Ми засвоюємо її шляхом спостережень, власного досвіду, неодноразового відтворення у поведінці та отримання схвалення за неї. Витоки насильства в сім'ї закладено у звичаях суспільства, в системі норм і правил, які передбачають для чоловіків, жінок та дітей гендерно визначену поведінку: активну та агресивну для чоловіків, поступливу для жінок і покірну для дітей. Значною мірою така поведінка є наслідком традиційного виховання, за якого агресивна поведінка чоловіків розглядається як єдиний та прийнятний спосіб вирішення проблем. Хлопчиків навчають бути цілеспрямованими, наполегливими, маскулініними, тоді як дівчаток вчать терпіти й пристосовуватися. Результатом такого впливу сім'ї та оточення є сучасна картина насильства над жінками в країні та у світі. Крім того, від насильства потерпають й інші члени сім'ї, особливо діти [4].

В проблемному полі домашнього насильства та боротьби з ним є й безумовна позитивна новина, що підтверджує цивілізованість нашого суспільства, його прогресивність. Йдеться про ратифікацію Верховною Радою України так званої «Стамбульської конвенції». «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», власне, забороняє всі можливі форми дискримінації жінок. А головна мета документу – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають такого роду насильство. Ратифікація, що відбулась 20 червня минулого року, надає можливість експертам Ради Європи контролювати, як саме Україна виконуватиме взяті на себе зобов'язання [2].

Надзвичайно важливими у цьому плані стали положення насильству Стамбульської конвенції та побудова її структури на підставі «Принципу 4Р». Так званий «Принцип 4Р» (англ. Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies, або попередження нових випадків, забезпечення захисту і підтримки постраждалих та надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід) – система основних напрямів діяльності із запобігання та протидії насильству над жінками та домашньому насильству. Подібно до інших конвенцій Ради Європи останнього часу, Стамбульська конвенція має структуру, що складається з трьох елементів: профілактика, підтримка постраждалих, переслідування кривдників [5].

Насильство в сім'ї є найбільш розповсюдженим явищем, що й викликає особливу увагу до нього науковців, які вказують: причинами насильства є результати прагнення задовольнити свої потреби насильницькими заходами. Форма прояву та ступінь насильства істотно залежить від індивідуальних психологічних особливостей людини.

Вивчення проблеми засвідчує, що існує тісний зв'язок між домашнім насильством і рівноправністю, дискримінацією в українському суспільстві. Право на свободу від насильства – одне з головних прав людини. Насильство над жінками є порушенням основного права на безпеку людини, яке гарантується Загальною декларацією прав людини. Проблема насильства щодо жінки є надзвичайно актуальною в Україні. Без подолання цього жорстокого явища в суспільстві неможливо створити сприятливі умови для самореалізації та розвитку людини, введення у дію принципу рівних прав, свобод, і можливостей для жінок і чоловіків.

На нашу думку, проблему насильства необхідно вирішувати на державному рівні, перш за все, шляхом удосконалення вже діючих на території України законів, які мають розширити законодавчий захист прав жінок від принижень, побиття та згвалтувань, психологічного тиску тощо. Необхідно залучати громадські організації до розробки політики та законодавства щодо подолання домашнього насильства, а також надавати

фінансову та технічну підтримку громадським організаціям, які займаються боротьбою з насильством щодо жінок. Також вважається, що захист жінок, які постраждали від різних форм насильства, починається з ухвалення чітких законів та національної стратегії, спрямованих на покращення становища жінок в Україні. Наше суспільство гостро потребує послуг із запобігання домашньому насильству. Останнім часом у великих містах України відкрито спеціальні психологічні консультації, притулки та кризові центри, куди можуть звернутися жінки, які постраждали від насильства. Але в основному це роблять у великих містах. У районних центрах має бути створена система пунктів медичної, психологічної та правової допомоги, де постраждалі жінки із сіл, отримуватимуть необхідну допомогу [1].

Проведений аналіз дуже переконливо показує, що сучасний погляд на права жінок є результатом тривалого прогресу людства до усвідомлення рівності жіночої та чоловічої особистостей. Підсумовуючи все вищесказане, наголошуємо, що демократична система має бути побудована не на патріархальних, а егалітарних принципах гендерних відносин. Суть останнього полягає в тому, що стосунки між чоловіком і жінкою повинні будуватися не на принципах домінування та підкорення, а на принципах співіснування статей, рівноправної співпраці та взаємної відповідальності в сім'ї та суспільстві. Без рівноправної участі жінок у житті суспільства неможливо побудувати демократичне та толерантне суспільство.

Список використаних джерел

1. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. *Соціальна педагогіка* : навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. Київ : Академвидав, 2013. С. 197–209.
2. Закон «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 18.06.2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224306.html>.
3. Кармар О. Статистика. 2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-2020-roci-v-ukrayini-za-domashnye-nasilstvo-zasadili-921-lyudinu-ce-vchetvero-bilshе-nizh-u-2019-mu> (дата звернення: 15.03.2021).
4. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: Практическое руководство. 2001. 592 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80>.

Вахно В. Д., здобувач вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник – **Нагорна Н. С.**, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Питання проблем, з якими зіштовхуються українці, що потребують тимчасового захисту, за кордоном, є дуже актуальним в наш час. За даними уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Дмитра Лубінця, близько 7,7 млн українців зареєстровано в Європі як одержувачів тимчасового захисту. При цьому загальна кількість українців, які виїхали з країни після 24 лютого, становить понад 14,5 млн осіб. З них 11,7 млн – в'їхали до країн Євросоюзу [1]. Тобто не всі ті люди, які виїхали з країни, зареєструвалися для отримання тимчасового захисту, і навіть ті, хто зареєструвалися, можуть мати певні проблеми з отриманням допомоги.

В Україні ситуація з громадянами за кордоном відстежується відповідними службами, також проводяться відповідні засідання. Наприклад, цим питанням переймається робоча група щодо захисту прав і свобод громадян України, що перебувають на території держав-членів ЄС та інших держав як тимчасово переміщені особи. У засіданнях беруть участь народні депутати та представники Кабміну. Також регулярно контактує з європейськими

колегами віцепрем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина. Як зазначалося у звіті народних депутатів України, представленому на п'ятому засіданні робочої групи, найбільш поширеними проблемами, з якими зіштовхуються громадяни України за кордоном, є: відновлення втрачених документів, оформлення документів на повернення в Україну, продовження дії закордонного паспорта, зазначення дітей у паспорті, питання нотаріальних довіреностей [2].

Багато хто з українців за кордоном зіштовхуються з труднощами в отриманні тимчасового захисту, який надає додаткові можливості для освіти і працевлаштування. Для цього необхідно звернутися за отриманням тимчасового захисту до органів влади відповідної країни ЄС, які займаються питаннями міграції. Вже за результатами розгляду звернення особі мають видати відповідний документ, який підтверджує її статус тимчасового захисту у країні та містить перелік прав, які цей статус передбачає. Загалом тимчасовий захист без попереднього подання заявки на притулок (отримання статусу біженця) надає громадянам дозвіл на проживання в країнах ЄС до 3 років [3].

При цьому варто пам'ятати, що тимчасовий захист не застосовується в країнах Шенгенської зони, які не є членами ЄС, а саме в Швейцарії, Норвегії, Ліхтенштейні, Ісландії. Директива діє у всіх країнах-членах ЄС, крім Данії. Також є ряд осіб, на яких не поширюється тимчасовий захист: особи без громадянства або громадяни третіх країн, які не мали дозволу на постійне проживання в Україні, якщо їхня батьківщина є безпечною країною; та деякі громадяни України – наприклад, сезонні працівники та студенти по обміну, що перебувають у країнах ЄС [3].

На мою думку, вирішення певних проблем людей, що потребують тимчасового захисту, потребує залучення міжнародних партнерів: агенцій ООН, благодійних фондів, грантових організацій. Особливо важлива їхня допомога для вирішення матеріальних проблем українців-мігрантів, коли виділених закордонною країною коштів не достатньо для вирішення повсякденних питань. Також, через велику кількість українців за кордоном, буде доцільним посилити кадрове забезпечення консульських установ за кордоном, адже вони відіграють чи не найбільшу роль у консульстві людей, які потребують тимчасового захисту. Важливо урівняти права всіх категорій людей, щоб сезонні працівники та студенти по обміну також могли оформити тимчасовий захист, перебуваючи в ЄС.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vyuxalo-kordon-24-lyutoho> (дата звернення: 18.04.2023).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3543650-u-minintegracii-rozprovili-z-akimi-problemami-ukrainci-najcastise-stikautsa-v-es.html>
3. Тимчасовий захист та статус біженця. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Тимчасовий_захист_та_статус_біженця_як_форми_міжнародного_захисту_для_громадян_України_в_країнах_Європейського_Союзу.

Воєдило Н. М., здобувач вищої освіти V курсу, гр. СП-191
Науковий керівник – **Філіпович В. М.**, кандидат психологічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Складні життєві обставини – обставини, зумовлені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем (сирітство, безпритульність, відсутність житла чи роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, низькі доходи), життєвими звичками та способом життя, як внаслідок чого особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно здійснювати особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті.

Сім'я – це група людей, яка постійно розвивається і зазнає ряд динамічних змін. Тому якщо своєчасно, тактовно та вміло організувати підтримку, то соціально незахищена сім'я подолає труднощі та перейде на наступний щабель свого розвитку [3, с. 25].

Протягом життя сім'ї стикаються з різними проблемами. На жаль, не кожна сім'я здатна самостійно вирішити труднощі, що виникають на її шляху.

Сім'я, яка перебуває у складних життєвих обставинах, - це сім'я, яка втратила виховні можливості внаслідок виникнення таких умов, що порушують нормальну життєдіяльність одного або кількох членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно.

Такі сім'ї діляться на три групи:

- сім'ї, які мають проблеми через матеріальну скруту, а саме: через безробіття, відсутність житла, необхідність лікування членів сім'ї. Особливо гостро ця проблема стоїть перед багатодітними сім'ями, самотніми матерями (батьками), у сім'ях, де один із батьків втратив працездатність внаслідок хвороби, випускниками інтернатних закладів, малозабезпеченими сім'ями;

- сім'ї, які мають труднощі через правові проблеми, а саме: через незнання своїх прав та обов'язків, відсутність коштів для відновлення документів (реєстраційних карток, свідоцтв про народження, оформлення аліментів) тощо;

- сім'ї з психологічними проблемами. Наприклад, через труднощі перехідного віку дитини, при повторному шлюбі матері або батька, при гіперконтролі з боку батьків, незадоволеній потребі в спілкуванні, насильстві з боку одного з членів сім'ї, нехтуванні дитиною [6, с. 105].

Причини складних життєвих обставин: жорстоке поводження з дитиною (недбале ставлення до дитини, її бездоглядність, у тому числі залишення дитини в небезпеці, насильство); насильство в сім'ї, експлуатація дитини, залучення її до жебракування чи протиправної діяльності, спонукання дитини до вживання алкоголю, наркотичних речовин; залишення дитини без піклування батьків унаслідок розладу здоров'я батьків, осіб, які їх замінюють, направлення їх на тривале стаціонарне лікування чи реабілітацію, безвісне зникнення батьків, осіб, які їх замінюють, позбавлення волі, зміна назавжди проживання сім'ї, що призвело до погіршення стану здоров'я дитини, смерті батьків; проживання сім'ї в непридатних для життя умовах, тривалий конфлікт у сім'ї; прояви девіантної поведінки дитини (асоціальної, злочинної, аморальної, самодеструктивної – суїцидальної); перебування дитини в екстремальній життєвій ситуації (у зоні міжнародних чи міжрелігійних конфліктів, аварій, катастроф, збройних конфліктів) тощо [1, с. 41-42].

Останнім часом актуальним є питання організації системи соціально-психологічного супроводу сім'ї в системі освіти та налагодження ефективної взаємодії школи, сім'ї та суспільства з метою попередження негативних явищ у сім'ї, створення умов для позитивного соціального становлення особистості в сім'ї. сімейне оточення, а також забезпечити дотримання прав і законних інтересів дитини. Соціально-психологічний супровід – це робота, спрямована на надання соціальної опіки, психологічної та соціальної допомоги, патронажу над соціально незахищеними категоріями дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення їх соціального статусу [4, с. 97].

Соціально-психологічний супровід здійснюється з наступною метою: формування загальнолюдських цінностей у дитини з раннього віку; надання допомоги та підтримки дитини в самоствердженні та прагненні до повноцінного життя; підвищення готовності сім'ї до виховної функції та первинної соціалізації дитини; формування педагогічної культури батьків; виховання дитини з урахуванням її інтересів і поваги до батьків; створення сприятливого сімейного мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї [5, с. 134].

Завдання супроводу: організація адресної професійної допомоги сім'ї у вирішенні її соціальних і психолого-педагогічних проблем; допомога сім'ї у створенні належних психолого-педагогічних умов для виховання дитини відповідно до її вікових, індивідуальних особливостей та потреб у своєчасному та всебічному розвитку; формування соціально-педагогічної компетентності сім'ї – набуття членами сім'ї соціально-педагогічних

знань і умінь, достатніх для виконання завдань повсякденного життя, що виникають під час спілкування з оточенням. Завданням соціально-психологічної служби в цьому напрямку є забезпечення дотримання основних соціально-правових потреб дитини, сприяння її успішній соціальній адаптації в умовах дитячого колективу та сім'ї, задоволення потреб дитини в розвитку та самореалізація [2, с. 21].

Отже, складні життєві обставини (СЖО) – це стани, які негативно впливають на життя, здоров'я та розвиток дитини (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті з законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, жорстоке поводження тощо), встановлені за результатами оцінки потреб дитини та її сім'ї в соціальних послугах.

До групи ризику щодо формування соціального здоров'я належать діти, батьки яких потрапили до складних життєвих обставин. Процес їх соціалізації та становлення особистості потребує всебічної підтримки та участі різних спеціалістів соціальної сфери протягом тривалого часу. При зниженні виховного потенціалу сім'ї необхідно активізувати залучення інших інститутів, що сприяють формуванню соціального здоров'я. Серед них заклади позашкільної освіти, які забезпечують потужний соціально-педагогічний супровід розвитку дітей, необхідним є їх залучення до формування соціально здорової особистості.

Питання психологічної підтримки дітей та сімей загострюється під час надзвичайних ситуацій, зокрема повномасштабної війни в Україні. Саме в такий надзвичайний час гостро постає питання захисту дітей від усіх форм насильства (гендерного насильства, насильства в сім'ї, насильства над дітьми) та жорстокого поводження, виникають проблеми різних форм залежності, як на частини дітей та батьків/оточення, погіршується криміногенна ситуація. Фахівцю психологічної служби самостійно вирішити ці та супутні питання неможливо. Навіть спільної діяльності всього колективу навчального закладу може бути недостатньо для вирішення проблеми.

Список використаних джерел

1. Волкова В., Глушкова К. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія. Педагогіка*. 2013. № 2 (11). С. 37–42.
2. Горбунова-Рубан С. О., Вітковська І. М. Система надання соціальних послуг: сучасний стан. *SOCIOPROSTIR*. 2017. № 9. С. 17–22.
3. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: метод. посіб. Київ : Держсоцслужба, 2016. 104 с.
4. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Янкович О. І. Соціальна робота в Україні. Київ : ВЛАДОС, 2014. 256 с.
5. Любецька М. М. Актуальні питання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 133–136.
6. Олексюк Н. С. Соціальна підтримка сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах: досвід і перспективи. *Соціальна робота: виклики сьогодення : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 18-19 квітня 2019 р.)*. Зб. наук. пр. Тернопіль, 2019. С. 105.-107.

Влощинська А. О., здобувачка вищої освіти гр. СР-191
Науковий керівник – **Острянюк Т. С.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Сім'ї, які мають дітей з інвалідністю одна з найбільш вразливих категорій населення сьогодення. Їх кількість щороку зростає і тому необхідність комплексної соціальної роботи з сім'ями, які мають дітей з інвалідністю, є одним з пріоритетних завдань соціальної політики держави. Таким чином, однією з найбільш актуальних проблем соціальної роботи на сьогодні є проблеми роботи з сім'ями, які мають дитину з інвалідністю [1].

Важливим завданням фахівців із соціальної роботи є впровадження в свою практичну діяльність традиційних технологій, які дають позитивну динаміку і застосування інноваційних технологічних процедур. Використання технологій соціальної роботи з дітьми з інвалідністю дозволяє зробити соціальне обслуговування більш доступним для кожного, хто його потребує.

Враховуючи системний, міждисциплінарний характер соціальної роботи, можна виділити такі напрямки соціальної роботи: соціальна діагностика, соціальна терапія, соціальна реабілітація, соціальна профілактика, соціальне обслуговування в сфері побуту, соціальне посередництво, соціальний супровід і т. д. Всі ці напрямки являють собою цілісну систему соціальної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю [3].

Технології соціальної роботи з сім'ями, які мають дітей з інвалідністю різноманітні і спрямовані на встановлення соціальної проблеми, виявлення причини і пошуку способів її вирішення, збір інформації, зміна соціального статусу, економічного, культурного рівня, цінностей, орієнтацій клієнта; допомога по відновленню ресурсів і життєвих сил клієнта; попередження соціальних та індивідуальних ризиків; полегшення входження індивіда в порівняно незнайоме суспільство або культурну систему.

До найважливіших видів технологій соціальної роботи з сім'ями, які мають дітей з інвалідністю відносяться: соціальна діагностика; соціальна реабілітація; соціальна адаптація. Ці технології орієнтують соціального працівника та батьків на цілісний підхід до дитини-інваліда, облік його інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, на створення суспільних умов, що сприяють мобілізації потенціалу внутрішніх сил особистості для вирішення виникаючих проблем і труднощів. Таким чином, соціальна діагностика вивчає діяльність і поведінку дитини з інвалідністю в повсякденному житті, причини її важкої життєвої ситуації і виявляє динаміку змін поведінки дитини з інвалідністю в процесі надання соціальних послуг. Метою соціальної діагностики є встановлення спеціалістом з соціальної роботи об'єктивного соціального діагнозу щодо проблем дитини з інвалідністю та оформлення висновку [2].

Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю є одним з найбільш важливих і складних завдань сучасних систем соціальної допомоги та соціального обслуговування. Участь членів сім'ї, особливо матері, є визначальною в результатах реабілітаційного процесу. Характер реабілітаційної роботи з дитиною з інвалідністю в сім'ї визначається особливістю захворювання. Реабілітація дітей з інвалідністю із захворюваннями, що призводять до розумової відсталості, вимагає систематичних, багаторічних занять з метою навчання навичкам самообслуговування та гігієни, в шкільному віці й далі – додаткових занять з оволодіння шкільною програмою, професійними навичками.

Технологія соціальної адаптації є однією з основних технологій соціальної роботи, оскільки ця технологія є основою побудови майже всієї діяльності щодо набуття практичних навичок дитиною з інвалідністю у протистоянні негативному впливу навколишнього середовища. Соціальна адаптація визначається як інтеграція дитини з інвалідністю в суспільство, в ході якої вона проявляється в різних проблемних ситуаціях в сфері міжособистісних відносин. Соціальна адаптація передбачає активне пристосування дитини з інвалідністю до умов соціального середовища. Причини виникнення проблем соціалізації та інтеграції дитини можуть бути найрізноманітніші, але, перш за все, вони пов'язані з неадекватним сприйняттям дітьми з інвалідністю тих вимог, які висуває навколишній соціум [4].

Крім перерахованих технологій соціальної роботи з дітьми з інвалідністю, варто відзначити здоров'язберігаючу технологію, оскільки численні дослідження показують, що багато аспектів соціальної роботи стосуються збереження здоров'я. За останнє десятиліття активізувався процес розробки, затвердження та реалізації цілого ряду цільових програм, спрямованих на збереження здоров'я підростаючого покоління. Охорону здоров'я дітей можна назвати пріоритетним напрямком діяльності всього суспільства, оскільки лише здорові діти мають можливість належним чином засвоювати отримані знання і в майбутньому здатні займатися продуктивно суспільно-корисною працею [2].

Отже, використання технологій соціальної роботи в роботі з родинами, які мають дитину з інвалідністю сприяє забезпеченню, збереженню та зміцненню фізичного, психологічного, соціального, морального здоров'я дітей; формування соціально-значимих орієнтацій і установок у житті, самовизначенні; організації спортивно-оздоровчої, дозвільної та інших видів спільної діяльності дітей з інвалідністю і їх здорових однолітків, що є умовою успішної інтеграції таких дітей в суспільство.

Список використаних джерел

1. Балдинюк О. Зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 2, 2019. С. 6-15.
2. Закусило О. Ю. Прикладні аспекти соціальної роботи із сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2009. № 6(8). С. 76–82.
3. Клішевич Н. А., Різак І. М. Особливості соціальної роботи з дітьми із інвалідністю у Великій Британії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 75, 2020. С. 107-110.
4. Соловійова Т. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю, в закладах дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5(79). С. 418-429.

Геєць А. О., здобувачка вищої освіти, група ФР-192

Науковий керівник – **Черняков В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ

Цереброваскулярні захворювання, до яких, зокрема, відноситься інсульт, стали однією з найважливіших медико-соціальних проблем останніх років, оскільки завдають величезних економічних збитків суспільству, є причиною тривалої втрати працездатності та смертності.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на кожні 100 тис. жителів щорічно реєструється 100-300 випадків інсульту. В Україні цей показник становить 250-300 випадків серед міського населення і 150-170 серед сільського населення. За даними європейських вчених, на 100 тис. Населення припадає 600 хворих на інсульт, з них 360 (60 %) – особи з інвалідністю. Інвалідність після інсульту пов'язана з серйозними руховими порушеннями, що проявляються зміною м'язового тону, парезами й паралічами, порушенням функції ходи.

За характером розвитку розрізняють два види інсульту: ішемічний (інфаркт мозку) та геморагічний (крововилив у мозок), але частіше зустрічається ішемічний інсульт (70-85 %).

Тому, за даними деяких авторів, значний відсоток інвалідності спричинений ішемічним інсульту. Тому проблема фізичної реабілітації хворих після інсульту є дуже актуальною.

Метою нашого дослідження стало методи та засоби фізичної реабілітації хворих після перенесеного ішемічного інсульту.

Ішемічний інсульт (ІМ) – гостре порушення мозкового кровообігу внаслідок недостатнього кровопостачання головного мозку, це призводить до його гіпоксії та розвитку ділянок некрозу.

Причини ішемічного інсульту

Абсолютно всі люди, які не дотримуються здорового способу життя, надмірно вживають алкоголь, нікотин, з ожирінням перебувають у зоні ризику ішемічного інсульту. Однак найбільш уразливими є ті, хто скаржиться на систематично підвищений тиск, атеросклероз мозку, високий протромбіновий індекс, непрохідність головних вен. Цукровий діабет і тривалий прийом гормональних контрацептивів часто призводить до ішемії.

Артеріальна гіпертензія, дисліпідемія, інсулінорезистентність, відсутність фізичного навантаження, дієта з високим вмістом калорій, депресія та тривалий стрес, вживання наркотичних засобів, гіперкоагуляція, інфаркт міокарда, фібриляція передсердь, ендокардит інфекційний. Статева приналежність не має значення з погляду ризику ішемічного інсульту. А ось вік – цілком. Практика доводить, що захворювання переважно підлягають віковим людям.

У зоні ризику і ті, хто залежить від погодних умов. Метеозалежність впливає на мозковий кровообіг, що призводить до зміни тиску та температури. І, як наслідок, стає причиною ішемії.

Відновлення після інсульту: що робити після ішемічного інсульту та який термін реабілітації

Перше, що робиться з пацієнтом, як тільки він вступає до медичного закладу – магнітно-резонансна чи комп'ютерна томографія. Дослідження допомагає зрозуміти причину утворення захворювання, а також ступінь ураження тканин головного мозку. Після надання першої медичної допомоги (призначення та прийом препаратів для покращення кровообігу, зняття набрякlostі, підтримка роботи серця), необхідно одразу розпочинати реабілітацію.

Процес відновлення після інсульту умовно розбивається кілька етапів.

У першому етапі відбувається повна оцінка становища хворого. Він проходить огляд та консультацію з терапевтом, неврологом, реабілітологом, фізичним терапевтом, логопедом. Їхнє завдання – дати об'єктивну оцінку та скласти план дії для запуску процесу реабілітації після ішемічного інсульту. Дії з боку кваліфікованого персоналу виконуються у будь-якому разі, навіть якщо людина повністю знерухомлена, втратила можливість розмовляти, бачити. Виконуються найпростіші методи реабілітації: з пацієнтом розмовляють, стимулюючи слух та бажання відповісти, виконують масаж кінцівок, перевертають тощо. Також метою фахівців стає мотивація людини до дії. Як показує практика, багато пацієнтів падають духом, страждають від психологічного розладу.

Наступний етап – фізичне навантаження. Є найважливішим етапом реабілітації після інсульту, оскільки він завжди призводить до втрати фізичних можливостей.

Фізичні вправи починаються з малого. Спочатку вправи на кінцівки, невеликий підйом корпусу. Далі, коли людина здатна стояти на ногах і пересуватися, підвищується навантаження. Використовуються різні ігри, у яких людина як рухається, а й спілкується, розвиває моторику, мислення, увагу, сприйняття, реакцію. Таким чином відбувається відновлення посмішки після інсульту, комплексна реабілітація всього тіла. Цей етап повинен супроводжуватися масажем, відвідуванням логопеда і в обов'язковому порядку спостерігатися лікарем-терапевтом.

Дуже важливо дотримуватись дієти, коригувати раціон, який повинен складатися тільки з корисних продуктів. Виключити тютюн, алкоголь, стрес.

Термін відновлення після ішемічного інсульту

Термін відновлення залежить від ступеня поразки головного мозку, якості реабілітації та бажання людини повноцінно проходити її. Найважливіший період у відновленні – перше півріччя. У цей час організм найбільше піддається реабілітації. Наприклад, якщо у цьому періоді лежачий пацієнт став на ноги, то надалі він зможе вдосконалити навичку та почати повноцінно ходити. Якщо ж не зміг, то, найімовірніше, надалі рухову функцію не буде відновлено.

Як правило, період відновлення після ішемічного інсульту становить 2 роки. Надалі є ризик повтору інсульту, тому дуже важливо дотримуватись профілактичних заходів.

Підведемо підсумки. Підступність ішемії та реабілітація після неї.

Ішемія трапляється несподівано і наслідки в нього завжди, м'яко сказати, неприємні. І якщо раніше це була «вікова» хвороба, то зараз трапляються випадки інсульту у молодих. Нездоровий спосіб життя, стреси, відсутність фізичної активності, неправильне харчування, різноманітні захворювання призводять до інсульту.

Тому дуже важливо дбати про своє здоров'я. Якщо ж інсульт стався, потрібна кваліфікована допомога якомога раніше. Тільки в цьому випадку можна говорити про можливість реабілітації після ішемії.

Відновлення після ішемічного інсульту можливе в домашніх умовах. Проте набагато надійніше довірити своє здоров'я лікарям та кваліфікованому персоналу.

Список використаних джерел

1. Андріюк Л. В. Інсулт. Вибрані питання діагностики, ускладнень, лікування, реабілітації : навч. посіб. Львів, 2009. 64 с.
 2. Білянський О. Основні принципи фізичної реабілітації хворих, які перенесли мозковий ішемічний інсулт. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : монографія / за ред. С. С. Єрмакова. Харків, 2006. №11. С. 3-4.
 3. Воронін Д. М., Павлюк Є. О. Фізична реабілітація при захворюваннях нервової системи : навч. посібник. Хмельницький: ХНУ, 2011. 143 с.
 4. Основи фізичної реабілітації, терапії, ерготерапії : підручник. Л. О. Вакуленко та ін. / за заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль: ТДМУ, 2019. 372 с.
 5. Портал про здоров'я. Що таке інсулт і чому він виникає? URL: <http://ukrhealth.net/shho-take-insult-i-chomu-vin-vinikaє/>.
-

Гірдімова О. С., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник – **Захаріна М. І.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ПОЛЬЩІ

У сучасному світі, соціальний захист та соціальна робота, зокрема з дітьми, є важливою складовою соціальної політики будь-якої країни, що має цивілізований рівень розвитку. У порівнянні з іншими країнами, країни Європейського Союзу мають найбільш розвинуту систему соціального захисту. Оголошення України соціальною та правовою державою вимагає наслідування кращих європейських зразків. Таким чином, приведення життя громадян до європейських стандартів є ключовим завданням.

Україна та Республіка Польща мають довгу історію спільного розвитку та культурних традицій, оскільки Польща є західним сусідом України. Європейський Союз включає Польщу, яка має вищий рівень економічного розвитку та рівень життя вище, ніж в Україні. Незважаючи на це, Польща має багато соціальних проблем, які потребують уваги соціальних працівників та різних соціальних установ для їх вирішення.

Варто зазначити про те, що у Польщі соціальні працівники можуть здобути освіту в колегіумах соціальних служб або у вищих навчальних закладах. Роботодавець повинен спонсорувати не менше 50 % вартості навчання за спеціальністю "соціальна робота", післядипломної освіти або підвищення кваліфікації, якщо це відповідає індивідуальним планам професійного розвитку соціальних працівників. Кожні дві тисячі мешканців повинен мати щонайменше одного соціального працівника, який не повинен курирувати понад 50 сімей або одиноких людей [3, с. 185].

Соціальні працівники створюють професійне самоврядування, щоб захистити професійні, суспільні та економічні інтереси цієї професії. Вони можуть отримати фінансову підтримку від роботодавців для подальшого професійного розвитку, якщо це відповідає їхнім індивідуальним планам.

Система соціальних послуг, яка функціонує на підставі Закону «Про соціальну допомогу» від 12 березня 2004 року, має на меті забезпечення соціальної допомоги та підтримки для людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в тому числі для дітей та молоді [1].

У рамках соціальної роботи з дітьми в системі соціальних послуг надаються різноманітні види допомоги, зокрема:

- 1) Утримання та підтримка дитячих будинків, які є установами соціального захисту дітей та молоді, які за різними причинами не можуть перебувати в родинному оточенні.
- 2) Розвиток системи прийомних сімей, які забезпечують дітям можливість зростати у родинному оточенні з любов'ю та підтримкою.
- 3) Надання послуг з усиновлення, що передбачає юридичне усиновлення дитини іншою сім'єю, що дозволяє їй забезпечити стійкий розвиток та стабільні умови для життя.

4) Допомога сиротам, тобто дітям, які залишилися без батьківського піклування, у забезпеченні основних потреб, зокрема у вихованні, освіті та охороні здоров'я.

5) Організований розподіл речових дарів, одягу, продуктів харчування та фінансової підтримки, що дозволяє допомогти дітям, які потребують додаткової підтримки, та їх сім'ям.

Для реалізації цих видів допомоги та послуг у системі соціальних послуг Польщі діє низка програм та проєктів, які спрямовані на покращення якості життя дітей та молоді.

У кожній країні проблема сирітства є серйозним соціальним явищем, на яке звертається велика увага. У Польщі існують різні соціальні інституції, які забезпечують опіку та виховання дітей різного віку, а також відповідають на різні потреби та вимоги суспільства. Згідно з польським законодавством, інтернатні заклади зобов'язані забезпечувати контакти дитини з її біологічними батьками під час перебування у закладі. Кожна дитина має свого соціального працівника, який допомагає їй підготуватися до самостійного життя [1].

Вартим уваги є наявність у Польщі різних центрів для підтримки соціально незахищених громадян. Законодавство України досить чітко регламентує порядок організації соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте питання виконання цього порядку потребує удосконалення. За останні роки Україна суттєво просунулася в цьому напрямі. Новою моделлю установ для дітей-сиріт є заклади, де одночасно проживають 12–14 дітей, з якими працюють 4–5 вихователів. Ці установи передбачені для тимчасового перебування дітей, доки не буде знайдено для них нову родину. Інша форма виховання – спеціалізовані соціальні гуртожитки для проживання до 30 осіб [2].

В боротьбі з сирітством важливою складовою є інститут сімейного асистента, чия роль полягає у запобіганні потребі у вилученні дітей з проблемних сімей. Після запровадження цього напрямку кількість вилучених дітей в Республіці Польща значно зменшилась.

Отож, у Польщі існують різноманітні соціальні інституції, які забезпечують опіку та виховання дітей різного віку, задовольняють різні потреби та вимоги суспільства. Особлива увага приділяється наявності різних центрів для підтримки соціально незахищених громадян. У Польщі була успішно впроваджена практика сімейного асистента, що привело до зменшення кількості вилучених дітей. Наразі в Україні реалізуються програми та реформи, які були успішно проведені в Польщі.

Список використаних джерел

1. Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>

2. Князька Л. А. Порівняльний аналіз соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні та Республіці Польща. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2019. Вип. 2 URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11>

3. Шевченко Ж. М. Практична спрямованість професійної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Сер. Педагогіка*. 2018. Вип. 9. С. 183-193.

Горбаченко В. І., здобувачка вищої освіти, 4 курс, СР-191

Науковий керівник - **Мекшун А. Д.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЖІНКАМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА

У кожній країні світу жінки зазнають домашнього насильства, але далеко не всі можуть отримати необхідну допомогу та підтримку. Тисячі українок щодня терплять побої від чоловіків. Багато в чому це пов'язано з недостатнім розвитком законодавства країни у цій галузі права, служб соціального захисту. Тому «слаборозвиненим» країнам у цій проблемі необхідно спиратися на досвід розвинених країн. До таких можна віднести країни Європи (ФРН, Франція, Великобританія та інші), Ізраїль, США, Канаду та інші [1].

У нашій країні жертв домашнього насильства анітрохи не менше, ніж у будь-якій іншій. 40% всіх тяжких злочинів в Україні відбувається у сім'ях. Одразу постає запитання: «Як законодавчо захищені громадяни від насильства?». В Україні ратифіковано міжнародну правозахисну угоду – Конвенцію з ліквідації всіх форм дискримінації жінок у 1981 році. Воно зобов'язує здійснювати без зволікання політику ліквідації дискримінації жінок. Але Уряд України не поспішав здійснювати цю політику і тільки під впливом жіночих неурядових організацій були прийняті кілька офіційних урядових документів [2].

Спроби покращити правовий захист для жертв домашнього насильства в Україні все ж таки робилися. Насправді єдиним нормативно-правовим актом, яким керуються, є Кримінальний кодекс України. Звинувачення можуть бути висунуті за статтями «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю», «Побої» та інші [2].

Крім правоохоронних органів, надавати допомогу жертвам насильства покликані соціальні служби. Діяльність служб регламентується Законом України «Про основи соціального обслуговування населення» від 28.12.2013 р. № 442-ЗУ. Один із напрямів діяльності соціальних служб полягає у наданні певної допомоги (надання притулку, консультативної допомоги, реабілітаційних послуг тощо) громадянам, постраждалим від фізичного чи психічного насильства, від жорстокого поводження в сім'ї [2].

Практично кожна область може допомогти жертвам насильства. У Дніпропетровській області існує Центр соціальної допомоги «З надією в майбутнє». Робота з жертвами, які зазнали насильства, починається з проведення діагностичної консультації. Визначаються форми та види насильства, циклічність та тривалість. Наступний етап роботи можливий лише за умови позбавлення від насильства. Жертва проводить соціально-психологічну реабілітацію, паралельно може отримувати допомогу кваліфікованих спеціалістів різного профілю.

Поряд із кризовими центрами існують телефони довіри, які надають екстрену психологічну допомогу жертвам насильства. Такі як, Молодіжний «Телефон довіри», телефон екстреної психологічної допомоги та інші.

Висновки. Проаналізувавши діяльність різних держав у цій галузі, можна зробити висновок про те, що більшість європейських країн надає ефективну та якісну підтримку та захист своїх громадян. Фахівці проводять комплексну роботу з жертвами насильства, повертають до нормального життя.

Список використаних джерел

1. Майлі А.Д. Особливості поліцейсько-наглядкової діяльності щодо протидії домашньому насильству у ФРН. *Поліцейське право* : науково-практичний журнал. 2018. №1. С. 132-135.
2. Надання допомоги жінкам та дітям, які постраждали від домашнього насильства. Офіційний портал Уряду. URL: <http://www.donland.ua/Default.aspx?pageid=870> (дата звернення: 22.04.2023).

Гориченко Ю. В., магістр, 5 курс, 52 група
Науковий керівник – **Кривенко А. П.**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ У СПОРТСМЕНІВ 5-6 РОКІВ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ СПОРТИВНОЮ ГІМНАСТИКОЮ

Сучасний розвиток спортивної гімнастики не можливо уявити без цілеспрямованого розвитку рухових якостей у гімнастів на різних етапах підготовки. Це тісно пов'язано зі складною технікою гімнастичних елементів. Для того, щоб гімнасти змогли досягти високої спортивної майстерності, необхідно розвивати рухові якості уже на етапі початкової підготовки. Ефективність тренувального процесу у групах початкової підготовки залежить від правильного використання методів і засобів фізичної підготовки [1]. Вивчення практичного досвіду роботи провідних фахівців допоможе вирішити проблему підвищення рівня фізичної підготовленості та зміцнити здоров'я юних гімнастів 5-6 років.

У різних видах спорту розвиток і удосконалення рухових якостей спортсменів на різних етапах підготовки відіграє важливу роль. На думку Ю. Ф. Курамшина [7], кожний вид спорту висуває свої специфічні вимоги до конкретних рухових якостей. Для складнокоординаційних видів спорту, таких як гімнастика, акробатика, стрибки у воду та фігурне катання, він виділяє рухові якості за значущістю. До ведучих рухових якостей відносяться координаційні і силові та гнучкість, а різні прояви швидкості та витривалості мають меншу значущість для формування рухових навичок. Координація і гнучкість відіграють важливу роль при виконанні технічних елементів. Хороша координація допомагає швидше засвоювати нові вправи, а прояв гнучкості та рухливості суглобів забезпечує виконання технічних елементів з великою амплітудою.

Для спортсменів в групах початкової підготовки для підвищення рівня загальної фізичної підготовленості використовують нормативні вправи зі спортивної гімнастики, вправи без предметів та з предметами (м'ячами, гімнастичними палицями, гантелями тощо). Підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості передбачає виконання вправ для розвитку сили, гнучкості та спритності. У процесі спеціальної рухової підготовки юних гімнастів навчають розрізняти свої рухи по амплітуді і часу та прикладених зусиллях за допомогою спеціальних вправ. Опанування такими вправами значно прискорює процес вивчення складних гімнастичних елементів [5]. Проте результати анкетного опитування провідних тренерів України свідчать, що тренери при плануванні змісту фізичної підготовки не використовують навчальну програму. Тому процес розвитку рухових якостей відбувається стихійно і не відповідає науковим рекомендаціям вчених. Це свідчить про відсутність системи фізичної підготовки у спортивній гімнастиці для спортсменів першого року навчання [2].

Дослідженнями встановлено, що у дітей у віці від 4 до 6 років у структурі фізичної підготовленості спостерігається нерівномірність розвитку рухових якостей. Проте, проявилися сприятливі періоди розвитку гнучкості, швидкості, координації та швидкісної сили. Це дає підставу стверджувати, що у цьому віковому періоді можна цілеспрямовано впливати на розвиток цих рухових якостей. Аналіз динаміки розвитку рухових якостей дітей 5-6 років свідчить, що найбільший ефект можна отримати тільки при акцентованому використанні вправ для розвитку цих рухових якостей [4].

Т. Черних, В. Мулик [6] зазначають, що недостатній розвиток окремих рухових якостей при виконанні вправ може негативно впливати на ефективність рухових дій. Координація рухів в значній мірі залежить від моторної пам'яті, тобто обумовлена властивостями центральної нервової системи запам'ятовувати рухи. Тому у тижневому мікроциклі занять вони рекомендують розвивати рухові якості юних спортсменів на першому підготовчому етапі наступним чином: понеділок – використання різних естафет для розвитку швидкості і спритності; середа – виконання вправ на гімнастичній стінці, згинання і розгинання рук в упорі лежачи в різних положеннях, перекиди, перевороти боком, міст із фіксацією, ластівка та стійка на лопатках для розвитку сили і гнучкості; в п'ятницю – використовувати спеціальні базові вправи, такі як ластівка, перекид вперед, стійку на лопатках, колесо та міст з фіксацією основних положень при їх виконанні. На другому підготовчому етапі потрібно додати ще одне тренувальне заняття, а тижневий зміст мікроциклу буде включати виконання базових акробатичних вправ: понеділок – для розвитку спритності і швидкості; середа – сили і гнучкості; п'ятниця – переважно, спеціальної витривалості, а в суботу – комплексні базові вправи з різною послідовністю їх виконання.

Аналіз результатів проведеного дослідження [3], свідчить про ефективність застосування ігрового та змагального методів для розвитку рухових якостей юних спортсменів. Використання ігрового методу підвищує емоційний фон та працездатність під час тренувальних занять. Змагальний метод позитивно впливає на активізацію функціональних резервів організму спортсменів на початковому етапі тренувань.

Таким чином, аналіз літературних джерел свідчить, що на початковому етапі тренувань у спортивній гімнастиці вік дітей 5-6 років сприятливий для розвитку координації, гнучкості, швидкості та швидкісної сили. Необхідно приділяти більше уваги для розвитку тих рухових якостей, які найбільше впливають на формування рухових навичок. Необхідно акцентовано використовувати вправи для розвитку провідних якостей та правильно їх розподіляти у тижневому мікроциклі тренувальних занять.

Список використаних джерел

1. Вовченко І., Колеснік І., Гедзюк Д., Домбровська О. Особливості спортивної підготовки юних гімнастів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 8 (27). С. 113-117.
2. Комаринська Н. Фізична підготовленість гімнасток початківців. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* : збірник наукових праць. 2018. Вип. 5 (24). С. 222-228.
3. Комаринська Н. Б. Удосконалення фізичної підготовки гімнасток першого року занять на етапі початкової спортивної підготовки: дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.01. Тернопіль, 2019. 269 с.
4. Пангелова Н. Є. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття д-ра наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Київ, 2014. 39 с.
5. Спортивна гімнастика: навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності. Київ. 2003. С. 21-22. URL: <http://surl.li/gleir>
6. Черних Т. І., Мулик В.В. Вплив експериментальної методики на рівень прояву рухових якостей юних акробатів 6-7 років. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип. 3 (148). 2022. С. 119-123.
7. Шевчук М. Педагогічний контроль фізичної підготовленості юних акробатів початкової підготовки. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць*. Вип. 16. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. С. 180-187.

Гроза Д. І., здобувач вищої освіти V курсу, гр. СП-191
Науковий керівник – Філіпович В. М., кандидат психологічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЖИТТЄВА КРИЗА ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Феномен «життєва криза особистості» у психосоціальному вимірі розглядається багатоаспектно. У словниково-довідкових джерелах досліджуване нами поняття тлумачиться як «складний період життя, під час якого різко змінюються ставлення до себе і світу, спосіб осмислення набутого досвіду та напрям життєвого шляху», «тривалий глибокий внутрішній конфлікт, який виникає у зв'язку з незадовільною якістю, результатами життя, дефіцитом його смислу» [1].

У наукових працях існують теж різні бачення дефініції терміносполуки «життєва криза особистості». Дослідниця О. Іванашко трактує життєву кризу особистості як «психологічний стан максимальної дезінтеграції на внутрішньопсихічному рівні та стані дезадаптації на соціально-психологічному рівні, що проявляється у позбавленні важливих життєвих орієнтирів (цінностей, базової мотивації, звичного образу Я тощо) в умовах подолання перешкод у звичному русі життя суб'єкта, що призводить до неадекватної поведінки, нервово-психічних або психосоматичних розладів». Згадана вище учена пропонує розглядати життєву кризу особистості у контексті кризових ситуацій, переживань, відносин, поведінки та реабілітації.

Критичною ситуацією називають неможливість, де суб'єкт стикається з неможливістю реалізації внутрішніх потреб свого життя (мотивів, прагнень, цінностей тощо) [2, с. 103, 104].

Здатність особистості до усвідомлення переживання свого кризового стану зростає із особистісною зрілістю, залежить від спроможності особистості рефлексувати, прогнозувати перспективи, діяти в умовах невизначеності, які можуть бути спричинені постановкою складного діагнозу, необхідністю змінити роботу, місце проживання,

колектив співробітників. Під час переживання життєвої кризи особистість може відчувати прояви прикрасі, болю, образи, туги, відчаю, причому ці переживання часто можуть мати хвилеподібний характер [5, с. 14-16].

Аномальними є життєві кризи особистості, викликані екстремальними ситуаціями, що призводять до негативних наслідків. Такі кризи спричиняють порушення відчуття людиною безпеки, розвиток хвороб - травматичного й посттравматичного стресу, інших невротичних і психічних розладів.

До основних життєвих криз особистості дослідниця О. Фролова відносить такі, як:

- криза цілісності (втрата цілей або навіть цілих систем цінностей, що проявляється у втраті життєвого сенсу, інтересу до життя, перспективи, а отже, і стимулів до діяльності);

- криза «пересадження коріння» (перехід особистості в інше культурне, інформаційне й комунікативне середовище);

- криза втрати (втрата близької людини);

- ситуаційна криза (будь-які інші втрати, не пов'язані зі смертю близької людини);

- кризи становлення (вступ до школи, складання іспитів, влаштування на першу роботу, зміна роботи або спеціальності, переїзд);

- кризи розвитку й кризи життя (статеве дозрівання, початок подружнього життя, батьківство й материнство, відокремлення дітей від батьків, переїзд з рідного дому, важке захворювання, переривання вагітності, менопауза) [3].

І. Черезова виокремлює такі види життєвих криз, як: вікові, кризи пов'язанні із здоров'ям, термінальні, кризи значущих стосунків (смерть близької людини, вимушена розлука, розлучення, кризи кохання), кризи особистої автономії (позбавлення волі, фатальна залежність від інших людей), кризи самореалізації (втрата роботи, вихід на пенсію, банкрутство, втрата соціального статусу), кризи життєвих помилок (переживання внаслідок зради або злочину, втрата коштовної речі, кризи гріха) [4, с. 12-15].

Найпоширенішою є класифікація життєвих криз особистості на три види: криза нереалізованості (виникає на підставі переживань особистості з приводу нереалізованості життєвих досягнень); криза спустошеності (зумовлена переживаннями людини щодо невизначеності свого майбутнього, своєї життєвої перспективи); криза безперспективності (спричинена відсутністю у свідомості людини чіткого уявлення про майбутнє, знеціненням життєвих планів, проектів, мрій) [4, с. 12-15].

Отже, у межах нашого дослідження під життєвою кризою особистості будемо розуміти тривалий внутрішній конфлікт з приводу життя в цілому, його сенсу, головних цілей та шляхів їх досягнення. Життєві кризи особистості поділяються на нормальні й аномальні. Нормальними є вікові кризи особистості (криза новонародженості, першого року життя, трьох років життя, семи років, криза підліткового, юнацького віку, криза середини життя, криза похилого віку). Аномальними є кризи втрати, хвороби, нереалізованості, спустошеності, безперспективності.

Список використаних джерел

1. Криза життєва / Т. М. Титаренко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-963>
2. Іванашко О. Функціональні межі інфантильності в ситуації життєвої кризи. Психологічні перспективи, Вип. 36, 2020, 100–112.
3. Фролова О. Життєві кризи особистості. <http://iqholding.com.ua/articles/zhitt%D1%94v%D1%96-krizi-osobistost%D1%96>
4. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / І.О. Черезова. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с.
5. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. — К.: Агропромвидав України, 1998. — 348 с.

ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Усі ми живемо в умовах швидких змін та впровадження інновацій. Дані процеси не проходять для людини просто. Стреси, нестабільність, безробіття, невпевненість в завтрашньому дні, тривожність, втрата сенсу життя, переоцінка цінностей все це відбувається з людиною протягом її життя, а зараз особливо гостро постало питання у зв'язку з повномасштабним воєнним вторгненням Російської Федерації на територію України. І як наслідок людини настає криза.

Насамперед дамо визначення поняттю криза - це різкий перелом, період загострення розбіжностей людини у власному розвитку, яке стосується будь-якої її сфер життєдіяльності [1].

На основі концепції професійного становлення особистості, можна визначити поняття «професійна криза», як різкі зміни вектора розвитку в професійній діяльності. Часто дана криза проявляється під час перебудови від одного етапу професійного становлення до іншого. Зазвичай, кризи проходять без значних змін в професійній поведінці, але зміни мети, перегляд вже наявних соціально-професійних поглядів спонукають особистість до перегляду власних відносин з оточенням, а в окремих випадках до зміни професії.

Виділяють такі чинники, які спричиняють кризу професійного розвитку:

- 1) соціально-професійна активність особистості внаслідок незадоволення своїм статусом;
- 2) соціально-економічні фактори, такі як скорочення місць на роботі, невідповідність заробітної плати потребам, зміна місця проживання [2, с. 925], що особливо актуально в умовах воєнного стану в країні [3];
- 3) фізіологічні зміни, які відбуваються з людиною на всіх рівнях здоров'я.
- 4) зміна посади, це може бути як пониженням, так і з підвищенням, яке несе в собі зміни та додаткові стресові умови [2, с. 925].

Розглянемо фази, які проходить людина у стані професійних криз. Так, наприклад вчений Виготський виділяє такі як: перед критична, власно критична та після критична.

1. **Передкритична фаза.** Характеризується незадоволенням людини своєю професійною діяльністю. Даний стан не завжди до кінця свідомо зрозумілий людині, але вона є роздратованою від виконання своїх професійних обов'язків, невдоволена оплатою праці та знаходиться в постійному напруженні, конфлікті з керівництвом та колегами.

2. **Критична фаза.** Супроводжується невдоволенням дійсністю в професійній діяльності. Особистість задумується та програє сценарії майбутнього в професії. Напруга наростає та в людини стається конфлікт, який стає епіцентром кризи.

Виділяють такі види конфліктів, які є в професійній сфері:

- 1) конфлікт мотивів, зумовлений втратою зацікавленості до навчання, роботи, утратою перспективи в професії, втрата професійних орієнтирів та позицій;
- 2) когнітивно-діяльнісний, обумовлений невдоволенням суттю професійної діяльності;
- 3) конфлікт поведінки, характеризується внутрішніми конфліктами в колективі, невдоволення власним статусом, заробітною платою.

Конфлікт спонукає людину до самопізнання, самозаглиблення, самоаналізу в власних здібностей та навичок.

3. **Розв'язання конфлікту** переводить кризу в наступну фазу посткритичну. Вирішити конфлікт можна трьома способами. Перший спосіб конструктивний, який характеризується підвищення кваліфікації, пошук інноваційних методів виконання

професійний обов'язків, можлива зміна професії. Другий варіант професійно-нейтральне відношення до криз наслідком якого є професійний занепад, байдужість, спад професійної активності. Третій спосіб вирішення конфлікту є деструктивний. Вій є найбільш негативний для людини, оскільки виражається в професійній апатії, може проявлятися алкогольною залежністю та іншими поганими звичками через зневіру людини у власних професійних силах та повної втрати інтересів до професійної діяльності [4, с. 59-66].

Можна зробити висновок, що кризи є неодмінною складовою життя людини, не є виключенням і професійні кризи. Виникнути даний вид криз може з різних причин, але на сьогоднішній момент в умовах воєнного стану гостро постало дане питання, оскільки мільйонам людей довелося покинути країну або змінити місце проживання, що ставить під загрозу їхню професійну діяльність. У зв'язку з тим, що більшість населення зараз цікавить фінансовий бік питання вони ставлять на другий план свою професійну приналежність та працюють не за омріяною спеціальністю і як наслідок ми в найближчому майбутньому стикнемося зі зростанням професійних криз.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. Точка доступу : URL: <http://sum.in.ua/s/kryza>
2. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.] [3-тє вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Указ Президента “Про введення воєнного стану в Україні” від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.
4. Жданова І. В. (ред). Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів Навчальний посібник. – Х.: ХНУВС, 2014. 516 с.

Децюк Т. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
Нехай Д. М., здобувачка вищої освіти гр. СР-191

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИДИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України населення нашої держави зазнає величезних втрат як в матеріальному, так і в духовному, людському вимірах. Війна торкнулася вже майже кожної родини: одні є внутрішньо переміщеними особами, інші біженцями, хтось втратив житло, а хтось батька, сина, чоловіка, дружину, доньку, маму.

Ще однією з найбільш серйозних проблем, що загострилася в умовах дії воєнного стану, є домашнє насильство. Перш ніж аналізувати особливості прояву проблематики домашнього насильства, варто зауважити, що під поняттям «воєнний стан» ми розуміємо особливий правовий режим, який запроваджено в Україні внаслідок збройної агресії рф, а також необхідності захисту територіальної цілісності нашої держави. Використання такого режиму для полегшення вчинення злочинів (в тому числі і ГЗН та домашнього насильства) відноситься до обтяжуючих обставин, що впливає на вид та розмір покарання [2].

Нині увага всієї України та світової спільноти зосереджена на подіях, що відбуваються на фронті, тому проблема домашнього насильства в нашій державі стала менше видимою у ЗМІ, проте більш гострою. Оскільки більшість українців нині перебувають в уразливому стані та психологічній нестабільності (емоційні гойдалки через страх розширення території активних бойових дій, страх за рідних, майно, страх мобілізації, страх бути не прийнятими на новому місці проживання, страх втратити роботу та ін.), ризики спалаху гніву, роздратування та трансляція прояву цих негативних емоцій на рідних і близьких збільшилася. За таких обставин, домашнє насильство може приймати різноманітні форми та мати різні прояви [1].

Форми прояву домашнього насильства в умовах дії воєнного стану можуть бути дуже різноманітними, від психологічного тиску та емоційного насильства до фізичних побоїв та сексуальних домагань. Часто воєнний стан збільшує напруженість в родинах, збільшує кількість конфліктів та агресії.

Відповідно до результатів дослідження якості реагування під час воєнного стану відповідних суб'єктів (поліція, суди прокуратура, соціальні служби тощо), які надають послуги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього, яке проводилося ГО «Ла Страда-Україна» у серпні 2022 року (взяли участь в опитуванні 202 постраждалих від ГЗН, зокрема домашнього насильства, які зверталися на національну гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна»), 96 % опитаних зазначили, що зазнали домашнього насильства з боку партнера або родича. Щодо форм домашнього насильства, які найчастіше проявлялися, то 86 % вказали психологічне насильство, 62 % – фізичне насильство, 42 % – сексуальне, і найменш поширеним виявилось економічне насильство – 2 %. Сума всіх результатів є більшою за 100 %, оскільки деякі жінки зазнавали одночасно по декілька форм насильства [3].

Варто зазначити, що воєнний стан не є прямим чинником домашнього насильства, а лише може збільшити ризики та екстремальні умови, в яких такі випадки стають більш ймовірними, оскільки 77,2 % опитаних жінок зазначили, що потерпали від домашнього насильства і до початку дії воєнного стану в Україні. При цьому, вони зазначали, що прояви домашнього насильства з початком воєнного стану стали жорстокішими, а там де було лише психологічне насильство додалось, ще й фізичне, а іноді і сексуальне насильство.

З іншого боку домашнє насильство в умовах дії воєнного стану може мати як чоловіче так і жіноче обличчя. Про це зазначали учасники та учасниці тренінгових занять на тему «Запобігання домашнього насильства, експлуатації та наруги, та механізм захисту прав», які проводилися для дітей та молоді м. Чернігова в рамках проєкту «Clear», що реалізується ГО «Чернігів Європейський». При цьому учасники зазначали, що жінки частіше за все проявляють саме психологічне насильство (на другому місці фізичне насильство) до дітей. Жінкам притаманно занадто емоційність під час обговорення спірних або проблемних питань, що може супроводжуватися криками, образами, звинуваченнями, знеціненням та істерикою.

Отже, домашнє насильство є однією з гострих проблем в українському суспільстві, особливо в умовах дії воєнного стану. За таких умов форми прояву домашнього насильства стають більш жорстокішими і мають місце навіть в тих родинах, в яких не мали місце в умовах мирного часу. Тому, на наш погляд, варто приділяти значну увагу заходам з попередження та боротьби з домашнім насильством незалежно від того, чи діє воєнний стан чи ні. Одним з важливих кроків у боротьбі з домашнім насильством є просвіта населення щодо юридичної відповідальності за вчинення даного правопорушення, шкідливості такої поведінки, формуванню навичок соціально схвальних способів вивільнення негативних емоцій для широкого загалу населення. При цьому особливу увагу слід приділити профілактичній роботі з жінками та дітьми щодо формування навичок аналізу та оцінці небезпеки ситуації та алгоритму дій в ситуації домашнього насильства. Також важливо забезпечити підтримку та допомогу жертвам домашнього насильства, включаючи психологічну, медичну та правову допомогу. Необхідною є масштабна інформаційна компанія і формування в суспільстві нульової толерантності до проявів домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Запобігання та протидія домашньому насильству : Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. К.: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с.
2. Особливості відповідальності за домашнє насильство в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://dnz46.rv.ua/16309>.
3. Результати дослідження якості реагування під час воєнного стану відповідних суб'єктів (поліція, суди прокуратура, соціальні служби тощо), які надають послуги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього. Ла Страда-Україна – офіц. веб-сайт. URL: <https://la-strada.org.ua/download/rezultaty-doslidzhennia/> (дата звернення: 12.03.2023).

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Залучення здобувачів до занять фізичної культури є однією із соціально-педагогічних проблем. Вирішення цієї проблеми слід розглядати з двох позицій: особистісно значущої та суспільно необхідної. Багато педагогічних працівників зазначає, що фізкультурно-спортивні заняття ще не стали для здобувачів необхідністю, не перетворилися на особисту цікавість, а отже, відсутня мотивація займатися фізкультурою.

Мотивація пізнавальної діяльності є центральною в навчальній діяльності. Заняття фізичної культури повинні мати значний зв'язок з можливостями самореалізації в майбутньому сімейному та професійному житті. Цьому сприяє усвідомлення позитивної ролі фізичного виховання у здоров'ї людини.

Фізична активність здобувачів має таку класифікацію спонукальних мотивів як: внутрішні мотиви, пов'язані із задоволенням; процес діяльності; зовнішні позитивні мотиви, засновані на виконанні; мотиви, пов'язані з перспективою; зовнішні негативні мотиви.

Переважає більшість студентів відвідує заняття, що, безумовно, є позитивною тенденцією. Ставлення до предмета, методів його викладання, а також його потреб загалом негативне, особливе в умовах онлайн-навчання, тому необхідно працювати зі здобувачами над підвищенням мотивації до його вивчення. Не всі здобувачі розуміють (або не хочуть розуміти) значення фізкультури.

Для підвищення ефективності дослідження здобувачами було проведено анкетування здобувачів вищої освіти юридичного факультету (на прикладі II курсу).

Більшість здобувачів допущені до занять з фізичного виховання, але тільки 50% відвідує їх через незрозумілі причини.

Аналізуючи результати опитування, можна прийти до наступних висновків. По-перше, стан здоров'я більшості студентів дозволяє брати участь у практичних заняттях.

Активний інтерес до фізичного виховання формується в результаті поєднання внутрішньої мотивації, зовнішньої мотивації, мотивації, пов'язаної з перспективністю та мінімізації мотивів, що знижують рівень мотивації.

Для формування позитивної мотивації до фізичних вправ важливо враховувати індивідуальні особливості та особисті інтереси учнів [1]. Мотивація, пов'язана з перспективою, народжується, коли отримуєш результат фізкультури (покращення фігури, зменшення кількості простудних захворювань у результаті підвищення імунітету). Зовнішня мотивація не пов'язана із заняттям фізкультури, вона зумовлена зовнішніми обставинами по відношенню до студентів.

Вивчивши теоретичні основи мотивації, можна зробити висновок, що для успішного підтримання активного інтересу до занять з фізичної культури необхідно використовувати всі види мотивів у комплексі. Слід виділити такі методи, які сприяють підвищенню мотивації до вивчення фізичної культури, а саме: збільшення секційної роботи та введення у зміст теоретичних занять моменти, пов'язані з професійною спеціалізацією студентів.

Розширення програмного матеріалу, що вивчається на практичних заняттях фізичної культури, що дозволяє врахувати інтереси студентів у досліджуваних видах спорту [2]. Також необхідно враховувати індивідуальний підхід до здобувачів, враховуючи їх особливості та нахили.

Зміст кожного заняття фізичної культури включає вправи, що представляють особистий інтерес для студентів, які враховують переваги студентів у фізичних вправах.

Необхідно також активніше налагоджувати внутрішньо-курсіві, внутрішньо-предметні та міжпредметні зв'язки. Нагадаю, що в педагогіці та в методиці викладання різних дисциплін вищезгадані зв'язки є дуже важливими та систематичними (наприклад, наявність між предметних зв'язків слід враховувати на відкритих заняттях під час кваліфікаційного іспиту).

Отже, фізична культура для здобувача вищої освіти є дуже важливою, оскільки, по-перше, розвиває реакцію, швидкість руху, загальну, силову та статистичну витривалість та стійкість, які необхідні студенту-юристу в майбутньому, по-друге, запобігає багатьом захворюванням, що можуть виникнути під час здійснення будь якої діяльності здобувача у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Білогур В.Є. Філософія спорту як новий науковий напрямок і нова навчальна дисципліна. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. № 54 . Ст. 138-151.
2. Чим корисні заняття спортом. URL: <http://dufc-adrenalin.com.ua/2020/05/20/chym-korynsni-zanyattyasportom> (дата звернення 7.06.2023).

Дрозд Є. М., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник – **Острянюк Т. С.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПСИХО-СОЦІАЛЬНИЙ СТАН МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ВІЙНИ

Війна та пандемія COVID-19 змінили темп та ритм життя у всіх сферах України: економічній, соціальній, духовній, освітній та ін. Протягом останніх років дистанційне навчання стало єдиною освітньою технологією, що забезпечує, з однієї сторони, безпеку студентів, а з іншого – мобільність та безперервність освіти. Це, у свою чергу, кардинально змінило спосіб отримання знань студентами та спонукало як викладачів, так і студентів опанувати нові інструменти задля ефективної реалізації освітнього процесу. Також такі кардинальні зміни в способі життя студентів досить сильно вплинули на їх психоемоційний, соціальний та фізичний стан.

Актуальність проблеми вивчення психо-соціального стану студентів обумовлена необхідністю виявлення його специфіки та розробки програми психопрофілактики та психокорекції студентів в умовах війни.

Різноманітні аспекти дослідження психосоціального стану майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах дистанційного навчання та війни, представлено у роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Андрос М. Є., Саніна Н. А., Лісовець О. В., Капська А. Й., Смульсон М. Л., Машбиць Ю. І., Прибилова В. М., Зінченко О. В., K. D. Rajab, K. Lister, J. Seale, C. Douce та інші.

Дистанційне навчання розглядають як отримання послуг освіти віддалено від навчального закладу [1]; також воно являє собою метод навчання, практики, що зв'язує викладача, студента та наукові джерела, які розташовані на різних територіях, за допомогою особливих новітніх технологій, що забезпечують взаємодію [2]; ще його визначають як синтетичну, інтегральну гуманістичну форму навчання, із застосуванням як традиційних методів, так і новітніх інформаційних технологій. K. D. Rajab визначає, що дистанційне навчання дозволяє здобути якісну освіту й частково задовольнити безпекові потреби в умовах воєнних дій [3].

Цілі дистанційного навчання насправді ті ж, що і при очному навчанні, і мають той самий зміст. Але воно характеризується іншими формами вивчення матеріалу, формами контакту викладача та студентів, а також відрізняється взаємодією студентів один з одним [1; 4].

Особливості студентського віку характеризується досягненням найвищих результатів, в усіх попередніх процесах психологічного, біологічного, соціального розвитку. Цей вік також характерний тим, що є найсприятливішим для розвитку інтелектуальних та фізичних сил. В умовах війни та поширення коронавірусної інфекції

COVID-19 у системі вищої освіти відбулися загальні та блискавичні переходи від традиційного до дистанційного навчання. Війна негативно впливає на емоційний стан людини, особливо молодих людей, виявляючись у формі тривоги, стресів, депресії, посттравматичного стресового розладу [2].

Протягом усього процесу навчання у майбутніх фахівців соціальної роботи формуються світогляд, знання, навички та вміння раціональної організації розумової діяльності, розвивається мотивація до обраної професії, виробляється оптимальний ритм життєдіяльності, удосконалюється системна робота із самоосвіти та самореалізації значущих якостей особистості. Значні також суб'єктивні психоемоційні уявлення студентів, що відбиваються у формі безпосередніх переживань, відчуттів, широкий спектр ставлення до світу і людей, до соціальної ситуації в країні та глобальному світі: війни, пандемії, переїзду, кризових станів, зрештою формують їх поведінкові патерни [5; 6].

У емоційних процесах, які мають суб'єктивний характер, своєрідно відбиваються плани та очікування майбутніх фахівців соціальної сфери, проявляється ставлення до всього, що вони усвідомлює, і що відбувається навколо. Саме психосоціальний стан особистості збагачує внутрішній світ, привносить яскраві та змістовні переживання, що сприяють розбудові їх поглядів, спонукають до активної діяльності та подолання труднощів [6].

Віддалений навчальний процес є більш трудомістким та викликає труднощі у суб'єктів освітнього процесу. Негативними особливостями у дистанційному навчанні є відсутність безпосереднього контакту, що визначає необхідність звернути свою увагу на соціально-психологічні особливості організації навчання, якими значною мірою детермінуються ефективність та якість освіти. Також дистанційне навчання сприяє посиленню стресу у студентів, зниження психологічного самопочуття та здоров'я [2], розвитку депресії та формування страху [4].

У діяльності студента також є емоційний стрес - напруженість у складних ситуаціях. Науковці зазначають, що умови життєдіяльності та праці особистості розраховані не стільки на думаючого, скільки на людину, що відчуває [6]. Таким чином, студенти здатні ефективно відображати в емоційній сфері свої переконання та думки, використовуючи своє емоційне ставлення для вирішення життєво важливих завдань: соціальних, професійних, навчальних та ін.

Таким чином, запорукою ефективності такого навчання є чітке планування діяльності, що враховує не лише формальні показники, а й соціально-психологічні особливості учасників процесу. Ключовими психологічними умовами дистанційного навчання мають бути стимулювання мотивації і формування рефлексії здобувачів освіти. Створення ефективного комунікативного середовища дистанційного курсу забезпечує ефективну реалізацію зворотного зв'язку й процесу управління навчанням. В умовах війни особливо актуальними є реалізація педагогічної гнучкості викладача та збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

Отже, це дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним напрямком дослідження є подальше емпіричне вивчення психосоціального стану майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах дистанційного навчання та війни. Отримані дані допоможуть спланувати та розробити рекомендації для підтримки студентів, які можуть зіткнутися з різними труднощами в період дистанційного навчання під час війни, а також попередити виникнення цих труднощів у ході роботи зі студентами.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смільсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін.; за ред. М. Л. Смільсон. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
2. Зінченко О. В. Психологічні умови ефективності дистанційного навчання під час війни / О. В. Зінченко // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. – 2022. – С. 71–77.
3. Rajab K. D. The Effectiveness and Potential of E-Learning in War Zones: An Empirical Comparison of Face-to-Face and Online Education in Saudi Arabia, in IEEE. Access. 2018. Vol. 6. Pp. 6783–6794.

4. Кучеренко Н. Дистанційне навчання як виклик сучасної університетської освіти: філософсько-правовий вимір. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2018. № 906. С. 34–40.

5. Гаврілова Л., Катасонова Ю. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. Освітологічний дискурс. 2017. № 1–2. С. 16–17.

6. Lister K., Seale J., Douce C. Mental health in distance learning: a taxonomy of barriers and enablers to student mental wellbeing. Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning. 2021. URL: <https://doi.org/10.1080/02680513.2021.1899907>.

Захарін А. А., здобувач вищої освіти гр. МСР 221

Науковий керівник – **Сила Т. І.**, кандидат психологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Актуальність дослідження проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні зумовлена низкою об'єктивних чинників, які впливають на конструктивні перетворення соціального простору українського суспільства. Радикальні зміни в Україні спонукали по-новому поглянути на місце і роль соціальної роботи з ВПО. В умовах військового протистояння, що наразі існує в Україні, проблема соціальної роботи з ВПО в деяких аспектах стала провідною і визначальною.

Не дивлячись на актуальність проблеми соціальної роботи з ВПО у призмі сьогодення в цілому питання соціальної роботи з ВПО не є новим в науковій площині. Ця проблема в межах наукових досліджень вчених була піднята в працях таких науковців, як О. Балакірева [1], Н. Бочкор [3], О. Заставецька [7] в аспекті важливості соціальної роботи з ВПО у кризовий період розвитку суспільства. Зазначена проблема була в центрі досліджень таких вчених, як О. Блінової [2], В. Панка [8], А. Бущенко [4] в аспекті вивчення причин переміщення осіб і їхнього психологічного стану в зазначеному процесі.

Аналіз поданих досліджень дозволяє стверджувати, що соціальна робота з ВПО має враховувати такі аспекти: соціально-психологічний стан ВПО; втрати під час бойових дій; проблеми ВПО; потреби ВПО.

Досліджуючи тему ВПО, необхідно визначитися зі змістовним наповненням даного поняття. Аналіз наукових праць щодо походження поняття «переміщена особа» в історичній ретроспекції дає підстави стверджувати, що дане поняття бере свій початок під час другої світової війни, коли переміщено було понад 10 млн чоловіків, які долучалися до примусової праці на інших територіях, або були вислані з країни з певних причин [6, с. 7]. Дотичним до поняття «переміщена особа» є поняття «біженець». Відповідно до Конвенції про статус біженців, використання поняття «біженець» не є коректним відповідно до осіб, які покинули своє місце проживання, оскільки, переміщення відбулося в одній країні і людина не покидала її межі.

В принципах визначених УВКБ ООН з питань переміщених осіб зазначено, що «особи, переміщені всередині країни, визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через збройний конфлікт, або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих, техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон країни» [5].

Отже, у нашому дослідженні ми під внутрішньо переміщеною особою розумію особистість, яка вимушена була переміститися із території, де вона раніше мешкала на територію в межах країни з причини збереження власного життя.

Події, які відбуваються на території України, постали виклик перед українським урядом – відсутність відповідних положень про регулювання проблем ВПО, тобто відчутним була неготовність українського суспільства до кризових ситуацій.

Для виявлення особливостей соціальної роботи з ВПО, нами проведено дослідження з використанням якісного методу фокус-груп. Мета проведення фокус-груп - виявлення проблем ВПО, які є основою для виявлення особливостей соціальної роботи з даною категорією клієнтів. У фокус-групі взяло участь 18 ВПО - осіб із таких міст як Харків, Херсон, Донецьк, Одеса та Луганськ. Учасники фокус-груп були переміщені 2 місяці назад на безпечну територію.

За результатами проведеної фокус-групи нами виявлено такі проблеми у ВПО:

1. Проблеми зі здоров'ям – погіршення фізіологічного стану.
2. Соціально-економічні проблеми – відсутність матеріального підкріплення.
3. Деадаптація – неготовність і відсутність бажання адаптуватися до умов нової громади.
4. Психологічні проблеми – підвищена тривожність, саморуїнація.
5. Юридичні проблеми.
6. Проблеми пов'язані із незнанням громади і відсутності знань щодо отримання тих чи інших послуг в певних соціальних установах.

7. Проблеми в родині – наявність конфліктів.

Науковець І. Григоренко зазначає ряд проблем, які виникали у ВПО:

1. Евакуація з зони конфлікту – брак транспорту, постійні обстріли.
2. Неготовність приймаючих громад до великої кількості ВПО.
3. Психологічні травми.
4. Складнощі в отримання довідки ВПО.
5. Труднощі в отриманні медичних послуг, оскільки декларації заключенні з іншими лікарями.

6. Проблеми працевлаштування [6, с. 17].

Враховуючи визначені проблеми ВПО ми визначили особливості соціальної роботи з даною категорією клієнтів:

1. Допомога у пошуку місць компактного перебування.
2. Забезпечити ВПО необхідними товарами, які задовольняють їх базові потреби: їжа, одяг, миючі засоби тощо.
3. Соціальний супровід ВПО щодо отримання довідки ВПО та інших послуг.
4. Юридичний супровід ВПО.
5. Перенаправлення ВПО з метою вирішення їх проблем.

На основі проведеного теоретичного аналізу нами визначено змістовне наповнення поняття «внутрішньо переміщена особа». Проведене якісне дослідження дозволило виділити основні проблеми, які виникають у ВПО, що лягли в основу виявлення особливостей соціальної роботи з даною категорією клієнтів.

Список використаних джерел

1. Балакірева О.В. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс]. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : мат. круглого столу (9 липня 2014 р.)*. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html> (дата звернення 01.04.2023)
2. Блінова О. Проблема психологічного здоров'я мігрантів. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2009. №14. 78 с.
3. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : *метод. рек.* К : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
4. Бущенко А. П., Мартиненко О. А. Права людини в Україні – 2015. Доповідь правозахисних організацій. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. К. : КИТ, 2016. 260 с
5. Внутрішньо переміщені особи. *УВКБ ООН (The UN Refugee Agency)* [Електронний ресурс]. URL: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi> (дата звернення 01.04.2023)
6. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : *навч. посіб.* Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
7. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України. Тернопіль, 2007. 404 с.
8. Панок В. Г. Соціально-психологічна служба: *Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів*. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

Зборщик А. В., здобувачка вищої освіти гр. ПБ-221
Децюк Т. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні Україна переживає складні часи через воєнні дії на її території. Ця війна має значний вплив на життя мільйонів людей в країні, які щодня знаходяться у дуже вразливому стані, страждаючи від щоденних новин та подій, та особисто відчуваючи наслідки конфлікту. Серед цих наслідків може бути й посттравматичний стресовий розлад, що негативно впливає не тільки на емоційний стан особистості, а й на нормальне функціонування в соціумі. Тому дана тема є надзвичайно актуальною та потребує детального вивчення.

Вперше про психологічні зміни у людей, які пережили екстремальні події, були описані у лютому 1863 року А. Стіллом, у доповіді щодо спостереження за солдатами американської війни та були названі «синдромом солдатського серця». Цей синдром за симптомами схожий зі серцево-судинними захворюваннями, при цьому фізіологічні засоби діагностики не визначають жодних порушень. Під час цього синдрому людина відчуває болі в серці, причинами яких переживання важких життєвих обставин та конфліктів [3].

Сам термін «посттравматичний стресовий розлад» з'явився у 1970-х роках під час діагностик військових ветеранів війни у В'єтнамі. У 1980 термін було офіційно визнано Американською психіатричною асоціацією, згідно з яким ПТСР - загальна реакція на стрес після впливу надзвичайного стресора, який був би травматичним майже для будь-кого [2].

За сучасним визначенням, посттравматичний стресовий розлад є порушенням психічного здоров'я, яке виникає після травматичної події, не раніше, ніж через місяць після пережитого. У випадку війни, ці травми можуть бути настільки серйозними, що змінюють поведінку та емоційний стан людини протягом тривалого періоду, та можуть проявлятися у вигляді таких проявів: повторне проживання того, що відбулося, або ж уникнення нагадувань; гіперзбудження і гіперпильність; погані думки й настрої [1].

Головною причиною виникнення ПТСР є травматичні, небезпечні та страшні події з якими стикнулася людина. Не в усіх осіб, які переживають травматичний досвід проявляється цей розлад, адже є чинники, які збільшують можливість розвитку цього стану, такі як: тривалість травматичної події; нестача підтримки з боку оточуючих людей; наявність інших проблем із психічним здоров'ям; неадекватна обробка спогадів про надзвичайну ситуацію, що призводить до виразних згадок, які змушують думати, що подія повторюється; деякі генетичні фактори, такі як розмір гіпокампа, що відповідає за пам'ять та емоційні реакції; наявність шкідливих звичок [5].

Посттравматичний стресовий розлад може значно погіршити якість життя людини, оскільки він супроводжується різними факторами, такими як: розлади сну; підвищена тривожність; проблеми зі здоров'ям; соціальна відстороненість; відчуття провини; проблеми з концентрацією уваги.

Кожен із цих факторів має несвідомі наслідки, які актуалізують проблему ПТСР. Якщо у людини даний розлад, навіть її спогади можуть викликати в неї почуття загрози та страху: уявлення можуть бути настільки сильними, що змушують індивіда повірити, що небезпека все ще існує; особа може звинувачувати себе у тому, що насправді не є її провинною; можуть виникати повторні сни, в яких індивід переживає ту саму травматичну подію, що знову призводить до стресу; можливі думки про те, що прояви ПТСР означають, що людина божеволіє.

Людина, яка має прояви ПТСР, доволі часто починає вважати, що вона не така як усі. Такі думки змушують її приховувати свій справжній стан, а це може стати на заваді до звернення по допомогу. Але важливо пам'ятати, що ПТСР – це нормальна реакція організму на ненормальні події. Існують декілька способів, які можуть допомогти вплинути на зниження ризику даного розладу, зокрема це:

- Підтримка з боку близьких людей. Розмова з надійним другом або родичем може допомогти відчувати підтримку і знизити рівень стресу;

- Самопідтримка. Важливо дбати про своє фізичне і психічне здоров'я, зокрема, регулярно робити фізичні вправи, збалансовано харчуватися, отримувати достатньо відпочинку;

- Досягнення відчуття контролю. Розроблення плану дій у випадку надзвичайних ситуацій;

- Зменшення експозиції до потенційно травматичних подій. Наприклад, уникнення ризикових ситуацій, які можуть викликати психологічний дискомфорт;

- Звернення за психологічною допомогою після травматичного досвіду. При ранньому виявленні симптомів ПТСР психологічна допомога та терапія можуть зменшити ризик розвитку цього стану [5].

Якщо у людини з'являються ознаки ПТСР, важливо знати, що даний стан успішно можна подолати навіть через декілька років після пережитих подій. Тобто, ніколи не пізно звернутися за допомогою. Для цього можна відвідати сімейного лікаря, який перенаправить до психолога, психотерапевта чи психіатра. Наявність у людини легких, незначних симптомів ПТСР може обмежитись тактикою «спостережливого очікування», за якою лікар буде спостерігати за симптомами, щоб визначити динаміку стану (послаблення чи посилення). Якщо ж у особи діагностовано ПТСР, який потребує лікування, застосовується в першу чергу психотерапія. У разі, якщо вона не дала відповідного результату, або ж є супутні розлади психічного здоров'я, тоді необхідна робота з психіатром та застосовується медикаментозне лікування [4].

Отже, наразі дана тема є актуальною та потребує детального дослідження. Посттравматичний стресовий розлад є серйозним станом психічного здоров'я, який є результатом впливу травматичних подій, особливо в контексті воєнного стану. Наслідки можуть значно різнитись залежно від особистості та впливати на всі аспекти життя людини. Тому дуже важливо піклуватись про психічне здоров'я, вчасно звертатися за допомогою до кваліфікованих фахівців, розпізнавати та ефективно лікувати ПТСР.

Список використаних джерел

1. Гайдабрус А. Посттравматичний стресовий розлад: визначення, ризику, алгоритм надання первинної допомоги. *Health-ua.com. Спеціалізований медичний портал* – офіц. веб-сайт. URL: <https://health-ua.com/article/70798-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-viznachennya-riziki-algoritm-nadannya-pe>.

2. Посттравматичний стресовий розлад. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* – офіц. веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4#cite_note-6.

3. Синдром Да Коста. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія* – офіц. веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%BC_%D0%94%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0.

4. Шукаю допомогу: що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). *МН4U. Найважливіше про психічне здоров'я* – офіц. веб-сайт. URL: <https://www.mh4u.in.ua/shukayu-dopomogu/shho-take-posttravmatychnyj-stresovij-rozlad-ptsr/>.

5. Що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). *G 7. Сили територіальної оборони ЗСУ* – офіц. веб-сайт. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/shho-take-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-ptsr>.

Каптель Д. А., здобувач вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник - **Ревко А. М.**, доктор економічних наук,
професор кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРАКТИКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У 2015 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила 17 цілей, котрі пропонують комплексний підхід до екологічного, економічного та соціального розвитку. Цілі сталого розвитку (ЦСР), також відомі як Глобальні цілі, забезпечують основу для дій, спрямованих на задоволення потреб вразливих людей і громад у всьому світі [1].

Наголошуючи на покращенні економічного та соціального функціонування на різних рівнях надання допомоги, ЦСР тісно пов'язані з соціальною роботою, віддзеркалюючи її фокус на індивідах, сім'ях, групах, організаціях та громадах як об'єктах інтервенцій для сприяння добробуту [2].

Соціальні працівники відіграють у цьому важливу роль. Вони є агентами змін. Професійна освіта майбутніх соціальних працівників на бакалаврських та магістерських програмах соціальної роботи дає можливість здобути знання та розуміння актуальних проблем суспільства, сформувати навички для здійснення впливу на вирішення актуальних проблем громади в умовах сталого розвитку [3].

Грунтуючись на ЦСР, Глобальний порядок денний для соціальної роботи та соціального розвитку на 2020-2030 роки має на меті об'єднати зусилля соціальної роботи та соціального розвитку в усьому світі, пропонуючи фокус для Всесвітнього дня соціальної роботи та регіональних і національних конференцій, а також підкреслюючи роль соціальних працівників у досягненні Цілей сталого розвитку.

Слід зауважити, що значну роль у досягненні Цілей сталого розвитку та відповідних завдань щодо їх реалізації відіграють соціальні працівники, оскільки вони виступають за соціальну та економічну справедливість у системі соціального забезпечення, надаючи доступ до необхідних ресурсів для представників вразливих груп населення - дітей, людей похилого віку, людей з інвалідністю та тих, хто живе в бідності.

Цільові групи соціальної роботи також тісно пов'язані з тими, що визначені в порядку денному ЦСР. До них належать жінки, діти, молодь, люди з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, мігранти та біженці. На соціальних працівників покладаються обов'язки забезпечити реальні можливості для соціального та економічного зростання маргіналізованих верств населення. Більше того, соціальні працівники, відповідно до своїх компетенцій, можуть допомогти громаді, окремим особам, групам осіб дослідити та мобілізувати ресурси для покращення та підвищення рівня життя та самовираження. Значна увага у соціальній роботі приділяється гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок (ЦСР 5) і зменшенню нерівності (ЦСР 10).

Практика соціальної роботи в громаді базується на допомозі виявляти, залучати та ефективно використовувати ресурси та здійснювати позитивні соціальні зміни. Міжнародна федерація соціальних працівників зазначає, що соціальний працівник "поєднує роботу з окремими особами та сім'ями з роботою в громаді, зосереджуючись на розширенні ресурсів і можливостей, а також особистих здібностей, щоб у міру того, як окремі люди виходять з бідності, розвивалися і громади, і вони ставали взаємопідсилюючими..." [3].

Тобто соціальний працівник у своїй практичній діяльності має розвивати знання відповідно до конкретних ЦСР. На відміну від традиційних програм соціального забезпечення, Цілі сталого розвитку є цілісними та багатовимірними у своєму підході, що робить їх більш реалістичними у вирішенні проблем пересічних громадян. Соціальна робота може стати чудовою платформою завдяки інклюзивному, наскрізному підходу ЦСР, що ґрунтуються на правах людини, і соціальні працівники можуть використовувати цю основу для досягнення цілей у своїй професійній діяльності [3].

Отже, можна підсумувати, що соціальна робота відіграє важливу роль у забезпеченні обізнаності, психосоціальної підтримки та адвокації соціальної інтеграції найбільш вразливих верств населення. Крім того, розробка та впровадження інтервенцій, які позитивно вплинуть на життя вразливих груп населення та суспільства в цілому, є відмінними рисами професії соціального працівника. Тісна співпраця з вразливими людьми, які потребують більш справедливого суспільства, змушує соціальних працівників та практиків соціального розвитку бути в авангарді дій, спрямованих на зміну світу впродовж наступних років.

Список використаних джерел

1. Revko A. The Role of Human Potential for Sustainable Development in Chernihiv Region, Ukraine. *Studia Periegetica* : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznan, Poland. 2016. № 1(15). P. 99-114.
2. Karen Rice, Colleen Fisher & Sarah Moore (2022). Social work and the Sustainable Development Goals: an introduction to the special issue. *Social Work Education*, 41:7, 1409-1411, DOI: 10.1080/02615479.2022.2122536
3. Ashwini Kirti (2021). The Interlinkages between Sustainable Development Goals and Social Work: A Theoretical Understanding. *Social Work Chronicle*, 10 (1), 75-90.

Кисіль Т. В., здобувачка вищої освіти гр. МПБ – 221
Науковий керівник – **Чепурна Г. Л.**, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології і креативних індустрій.
Національний університет “Чернігівська політехніка”, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДИ ЗІ СПОСОБАМИ РЕАГУВАННЯ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

Ситуація невизначеності в сучасному світі здійснює фруструючий вплив на особистість, не дозволяє знайти стійке положення і передбачати подальший шлях розвитку. Особливо чітко ця небезпека виявляється в юнацькому віці, коли розгубленість через невизначеність підкріплюється відсутністю досвіду. Невизначеність сьогодення негативно впливає на особистість, дезорганізує її існування, не дозволяючи вбудуватися в динамічний мінливий світ і тим більше вплинути на його ефективне конструювання. Повсякденними супутниками стають тривога і конфлікти. Виходячи з цього, у стрімкому світі, що змінюється, дуже важливо вміти ефективно планувати власне життя, вибудовувати життєву перспективу, а не бути її пасивним спостерігачем. Відтак важливим уявляється дослідити особливості впливу ціннісних настанов особистості на стратегії подолання конфліктних ситуацій. Система ціннісних орієнтацій особистості є багатофункціональною. Ця система виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, яка зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище. Цінність внутрішньо висвітлює все життя людини, наповнюючи її простотою і справжньою волею. В цьому зв'язку, цінності здобувають якості реально діючих мотивів і джерел свідомості буття, що ведуть до росту й удосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку. [1].

Дослідженню стратегій поведінки в конфліктах присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних дослідників Конфліктології присвятили дослідження багато авторів: В. В. Бойко, Н. В. Гришина, А. М. Гірник, Д. П. Кайдалов, А. Г. Ковальов, Т. А. Кохан, Г. Ліппіт, Г. В. Ложкін, В. О. Панфьоров, М. І. Пірен, М. Стюрт, В. Скотт, Є. І. Суїменко, та ін.

Метою нашого емпіричного дослідження є дослідження взаємозв'язків між ціннісними орієнтаціями та стратегіями подолання конфліктних ситуацій у молодих людей. В ході емпіричного дослідження ми використали діагностичні методики. Методика "Ціннісні орієнтації" розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і є основою її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і "філософії життя" [2].

Тест-опитувальник К. Томаса на визначення поведінки в конфліктній ситуації розкриває поведінку людей у конфліктних ситуаціях. На думку Томаса, вивчаючи конфліктне спілкування, потрібно сконцентрувати увагу на таких аспектах: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них конструктивні, а які деструктивні, яким чином можна стимулювати конструктивну поведінку тощо. Для опису стилів поведінки в конфлікті Томас застосовує двопараметричну модель, що зорієнтована на:

- задоволення власних інтересів;
- задоволення інтересів опонентів [3].

За результати емпіричного дослідження, ми можемо стверджувати, що серед термінальних цінностей для опитуваних найбільш значущими є: здоров'я, любов і щасливе сімейне життя. Дуже цікаво, що найменш значущими з термінальних цінностей для наших респондентів є творчість, пізнання, продуктивне життя, щастя інших, краса природи і мистецтва, активне діяльне життя і суспільне визнання. Дану тенденцію можна пояснити тим, що в силу свого віку (адже більшість жінок вже мають родини, не таке міцне здоров'я як в більш молодому віці) то ці цінності є для них найбільш актуальними і значущими. А низькі ранги по вище названим цінностям є неактуальними, бо період максималізму і формування особистості вже в цілому завершився.

Найбільш значущими серед інструментальних цінностей є життєрадісність, вихованість, ефективність і терпимість. А найменш значущими – високі вимоги, непримиренність до недоліків, сміливість, незалежність, старанність. Тобто, для опитуваних найбільш значущими є цінності, які допомагають безконфліктно взаємодіяти з оточуючими в житті. А найменш значущими є маскулінізовані цінності, що більш характерні для чоловіків.

Якщо аналізувати особливості взаємозв'язку між способами реагування в конфліктній ситуації і цінностями особистості, то особи, для яких суперництво є характерним способом реагування в конфліктних ситуаціях значущими є такі цінності як: цікава робота, життєрадісність, старанність і менш значущими – суспільне визнання, розваги, самоконтроль і тверда воля.

Особі, для яких співпраця є характерним способом реагування в конфліктних ситуаціях значущими є такі цінності як: щасливе сімейне життя, терпимість і чесність і менш значущими – пізнання, творчість, акуратність і вихованість.

Особі, для яких компроміс є характерним способом реагування в конфліктних ситуаціях значущими є такі цінності, як: активне діяльне життя, вірні друзі, відповідальність і менш значущими – любов, свобода, незалежність, терпимість, широта поглядів і чесність.

Особі, для яких втеча є характерним способом реагування в конфліктних ситуаціях значущими є такі цінності як: суспільне визнання, високі вимоги і тверда воля і менш значущі – старанність.

Особі, для яких пристосування є характерним способом реагування в конфліктних ситуаціях незначущими є такі цінності як: матеріально забезпечене життя, вихованість, життєрадісність, непримиренність до недоліків.

Система ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з конфліктними формами поведінки особистості. Рівень значущості цінностей не відповідає їхній реалізації у власному житті, що і призводить до незадоволеності життям та собою.

Вивчення, а також своєчасна діагностика ціннісних уявлень допоможе уникнути низки труднощів пов'язаних із соціальною інтеракцією. У цьому дослідженні нам вдалося простежити взаємозв'язок ціннісних орієнтацій зі стилем поведінки в конфліктних ситуаціях.

Поставлена мета в ході дослідження була досягнута. У нашому дослідженні ми простежили, які з п'яти стилів поведінки використовує молодь з різними ціннісними уявленнями.

Список використаних джерел

1. Власова О. І., Никоненко Ю. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : “Центр учбової літератури”, 2021. 397 с.

2. Малімон Л. Пашкіна А. Гармонізація індивідуальних та групових організаційних цінностей в місцевих органах виконавчої влади. Навчально-методичний посібник. Луцьк: 2014. 136 с.

3. Сотська Г., Титаренко І. Посібник-практикум з формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців з реклами і зв'язків з громадськістю. Київ: 2018. 48 с.

Клименко П. О., здобувач вищої освіти гр. МСР-221

Науковий керівник – **Захаріна М. І.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ З ЛІТНИМИ ЛЮДЬМИ

Головною особливістю та характерною ознакою ХХІ століття є демографічна ситуація, яка докорінно змінила вікову структуру населення більшості країн світу, зокрема України, що характеризується малою чисельністю дітей, молоді та високою чисельністю людей похилого віку.

Проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку нині перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інститутів і дослідницьких програм, спрямованих на наукове обґрунтування та розроблення стратегій забезпечення достатнього рівня життя даної вікової групи, тому одним з основних етичних принципів роботи з людьми похилого віку є повага до особистості.

Специфікою соціальної роботи з людьми похилого віку займається велика когорта науковців, серед яких можна назвати: Е. І. Холостову, В. М. Шахрая, Л. Т. Тюптю, І. Д. Звереву, А. І. Капську, І. Г. Зайнишева та ін. [3].

Е. І. Холостова в своїх дослідженнях розглядає життєдіяльність людей похилого віку впродовж усього життя, описує похилий вік як соціальну проблему, аналізує ставлення до даної вікової групи в суспільстві, сім'ї та близького оточення. Висвітлює основні проблеми, з якими зіштовхуються особи даного вікового прошарку.

Науковець, В. М. Шахрай стверджує, що люди похилого віку є соціальною спільністю, яка має притаманні для неї особливості, переконання та досвід, і бере участь у житті суспільства. Розглядає теорії старості та принципи соціальної роботи з людьми похилого віку [3].

Вчений, Л. Т. Тюптя аналізує сприйняття людей похилого віку суспільством та стереотипи, які склались відносно них. Розглядає підготовку людини до настання похилого віку та прийняття нею статусу людини похилого віку.

Аналітик, І. Д. Зверева досліджує рівні, на яких здійснюється соціальна робота з людьми похилого віку та принципи цієї діяльності. Науковець стверджує, що головним у роботі з даною віковою групою є залучення їх до «соціальної самодіяльності» і розроблення відповідних програм.

Наприклад, А. І. Капська розглядає напрями та завдання соціальної роботи з людьми похилого віку, а також проблеми самотності в цей період. Аналізує соціальний захист людей похилого віку та напрями його здійснення.

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях - це: 1) макрорівень (формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку, створення пенсійних та інших фондів підтримки, формування комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультаційного обслуговування); 2) мікрорівень (вивчення умов життя людей похилого віку, рівня та якості надання їм соціальної допомоги) [3].

Люди похилого віку мають право на повноцінне життя. І це стає можливим лише в тому випадку, якщо вони самі беруть активну участь у вирішенні питань, що їх безпосередньо стосуються. Важливу роль у вирішенні подібного роду завдань у нинішній час відіграють групи взаємодопомоги [1, с. 275].

Варто зазначити, що групи взаємодопомоги - це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Такі групи, як свідчить практика, складаються з 5-7 осіб, які живуть поблизу і мають періодичні контакти.

Таким чином, соціальна робота з людьми похилого віку допускає також використання трьох фундаментальних етичних принципів: 1) вивчення індивіда в його соціальному середовищі; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості [1, с. 234].

Головне в роботі з людьми похилого віку - це залучення їх до «соціальної самодіяльності», яка багато в чому може розв'язати їхні проблеми. Така «самодіяльність» здійснюється на базі розроблення відповідних програм [2, с. 112].

Основні цілі таких програм:

- надання людям похилого віку можливості принести користь своїм громадянам, немічним, хворим людям, інвалідам, самотнім, які потребують допомоги, і, надаючи допомогу іншим, заслужити повагу, відчуття задоволення від усвідомлення своєї корисності та можливості зробити життя іншого кращим;

- організація додаткових служб із людей похилого віку, які добровільно надають допомогу своїм ровесникам;

- використання досвіду і знань людей похилого віку для надання допомоги соціальним органам, дитячим садам, школам, адміністративним структурам шляхом консультацій; реалізація програми «Бабусі і дідусі, які приходять», у межах якої люди похилого віку допомагають дітям із маргінальних сімей долати труднощі у навчанні;

- сприяння поліпшенню зв'язків між поколіннями, зближенню людей похилого віку і молоді, переданню життєвого досвіду, знань, навичок молодим, збереженню зв'язків людей похилого віку з установами, в яких вони працювали [3].

Таким чином, повне знання особливостей впливу етичних принципів на процес старіння особистості дасть змогу направлено змінити умови, спосіб життя людей похилого віку таким чином, аби сприяти оптимальному функціонуванню їх особистості і формами та методами соціальної роботи здійснювати стримуючий вплив на процес їх старіння.

Список використаних джерел

1. Тюття Л. І., Іванова Т. І. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Знання, 2008. С. 574.
2. Сех М. І. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків : 2020. С. 118–119.
3. Шевчук Н. І. Специфіка соціальної роботи із людьми похилого віку. Науковий журнал. Київ, 2021. С. 12.

Климовська А. Г., здобувачка вищої освіти гр. СП-201

Науковий керівник – **Піддубна Ю. В.**, асистент кафедри психології і креативних індустрій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність дослідження. Сьогодні, коли в Україні йде повномасштабна війна особливої актуальності набирає проблема психоемоційного стану військовослужбовців, які не лише перебувають на війні, але й тих, які повертаються із зони ведення бойових дій. Загальновизнано, що сам факт перебування у зоні бойових дій належить до тієї екстремальної ситуації, коли людиною постійно отримується найсильніший психоемоційний стрес. Визначено, що військовослужбовці, як правило, найчастіше відчують безнадійність, відчуття тривоги, паніки, гнів на оточуючих та весь спектр негативних емоцій. Значна частина військовослужбовців уникають ситуацій відкритого спілкування про події, які відбувалися із ними на війні. Як результат цього – відбувається накопичення власних переважно негативних емоцій, які не дають можливості трансформувати негативний досвід психотравмуючих переживань.

Стан дослідження. Проблема дослідження особистості військовослужбовців в умовах службової діяльності почала активно розроблятися з початку 90-х років ХХ століття, такими науковцями, як М. В. Андреев, І. Б. Журавльова, С. І. Захарова, Л. І. Казміренко, Т. Н. Левашова та ін. Накопичений обсяг знань в психологічній науці з проблем військовослужбовців дає можливість констатувати той факт, що щоденна праця та повсякденне перебування військовослужбовців здійснюється в умовах постійної небезпеки втратити власне життя чи життя своїх колег, тобто умови праці та перебування мають особливий характер. У працях С. Л. Рубінштейна можна відстежити значення і роль війни, оскільки саме війна стає тим явищем, що актуалізує в людини джерела небаченої мудрості та героїзму. Саме означені якості відкриваються та формуються під впливом конкретних цілей війни та у необхідності боротися за їх втілення. М. П. Феофанов, визначає, що сміливість – це одна з емоційних рис характеру людини, яка виявляється у героїзмі, самовідданості та у відвазі. Доведено, що діяльність, яка пов'язана із високим рівнем психічної напруги висуває підвищені вимоги до сили нервових процесів [1, с. 251].

Основний виклад матеріалу. Діяльність військовослужбовців у зоні бойових дій характеризується впливом на психіку людини різних стрес-факторів. Психотравмуючий характер може спричинити виникнення таких змін у психічній діяльності військовослужбовця, що можуть негативно проявитись у мирному житті, а також знижують ефективність його можливостей під час бою. Необхідно зазначити, що в умовах загрози у людини суттєво знижується почуття безпеки, а у її поведінці починає переважати емоційний компонент, знижується критичність й здатність до саморегуляції, а також починають діяти інстинктивні форми поведінки. У емоційній сфері у більшості військовослужбовців переважає тривога, страх, агресія, напруженість, апатія, гнів, пригніченість та інші негативні психоемоційні стани. У переважній більшості ситуацій та випадків людина, яка постраждала демонструє оточуючим свої почуття та переживання. Але при розгляді переживань людини, котра зазнала загрози життю, більш коректно говорити не про емоційні, а про суто рефлексивні прояви, як відповідь на пережиту трагедію. З часом отримані переживання набудуть характеру емоційних проявів [2].

У поведінковій сфері людини завжди спостерігаються значні зміни, які обумовлені пережитими подіями та ситуаціями. Результати наукових досліджень демонструють переважання саме таких проблем військовослужбовців як: агресивність, підозрілість, страх, демонстративність поведінки. Серед поведінкових особливостей переважають конфліктність у сім'ї, із близькими людьми та родичами, із колегами по роботі, зловживання алкоголем і наркотиками та різні форми адитивної поведінки, спалахи гніву. Крім цього, посилюються дезадаптивні стани військовослужбовців, зокрема з'являється наявність стійких симптомів, таких як – підвищена дратівливість, напади тривоги, емоційна напруженість; нестійкість психіки за якою найнезначніші труднощі призводять до неадекватного реагування, безпричинні напади гніву, відстороненість тощо. Присутні повторювані яскраві сні бойових ситуацій та подій, нічні кошмари, нав'язливі спогади про психотравмуючі події, які супроводжуються важкими переживаннями. Доволі таки частими існують думки про самогубство, що можуть закінчитися реальним здійсненням. Згідно з цим є підтвердження результатів наукових досліджень, які говорять, що понад 50 тисяч ветеранів, за деякими іншими – близько 100 тисяч ветеранів війни у В'єтнамі покінчили життя самогубством з моменту повернення з війни [3, с. 70].

Більшість результатів дослідження стану військовослужбовців в Україні проводилися з 2014 року, коли ще не було повномасштабного вторгнення та не було такої кількості залучених військовослужбовців та добровольців. Останні ж дослідження, що вже проведені за час повномасштабної війни, тільки актуалізували проблему психоемоційного стану військовослужбовців, примноживши її в рази. Питання соціально-правового захисту, фізичної та соціальної реабілітації, протезування, матеріального забезпечення, а також систематичної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей потребують першочергового розгляду та формування уніфікованої системи та підходів до її вирішення. Це не питання одного дня і не одного органу чи структури – це проблема, що має вирішуватися на різних рівнях та різними формами та методами.

Окреслені проблеми чітко простежуються і в уявленнях пересічних громадян України, про що свідчать результати Двадцятого загальнонаціонального опитування «Образ ветеранів в українському суспільстві». Зокрема, як проаналізувавши його результати, можна з впевненістю сказати, що більшість опитаних відзначають ризик виникнення таких проблем у військовослужбовців як: конфлікти у сім'ї, родині (15 % - дуже ймовірно, 39 % - скоріше ймовірно), відсутність роботи (17 % - дуже ймовірно, 36 % - скоріше ймовірно), зловживання алкоголем чи наркотиками (14 % - дуже ймовірно, 37 % - скоріше ймовірно), самогубства (7 % - дуже ймовірно, 21 % - скоріше ймовірно), порушення законів, участь у злочинності (5 % - дуже ймовірно, 16 % - скоріше ймовірно) [4].

Якщо звичайна людина у небезпечній ситуації може схватися чи втекти, то військовослужбовець у найнебезпечніші моменти бою змушений діяти наперекір інстинктам самозбереження, всупереч потребам власного організму, інтересів та цілей. Військовослужбовці зобов'язані продовжувати виконання бойового завдання, долаючи опір вроджених регуляторів активності. Тобто, мова йде про наявність внутрішнього конфлікту між страхом і обов'язком, що є складнішим, ніж події зовнішнього порядку.

Отже, держава та її органи та відповідні структури повинні враховувати всі аспекти психоемоційного стану військовослужбовців та згідно з цим проводити відповідні заходи.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції: матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 26 травня 2016 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К.: НУОУ, 2016. – 400 с.
2. Андрусишин Ю.І. Методичні рекомендації щодо психодіагностики емоційно-вольової стійкості особистості / Ю.І. Андрусишин. – Київ, 2014. – 40 с.
3. Кирієнко Л.А. Психологічне забезпечення працівників ОВС та військовослужбовців Національної гвардії – учасників антитерористичної операції: монографія / Л.А. Кирієнко, С.В. Кушнар'юв; за редакцією доктора юридичних наук, професора В.О. Криволапчука. – К.: ДНДІ МВС України, 2015. – 123 с.
4. Двадцять загальнонаціональне опитування «Образ ветеранів в українському суспільстві», 14-16 січня 2023 р. Електронний ресурс: Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyste_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html.

Крутило Ю. Г., здобувач вищої освіти гр. МКІ-191

Науковий керівник – **Ємець Н. А.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКСПОЗИЦІЙНІЙ РОБОТІ МУЗЕЇВ

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) являють собою засоби, методи, їх сукупність, що використовується для зберігання, опрацювання, передавання інформації. Їхнє основне призначення – це підвищення ефективності різноманітних видів людської діяльності.

Музеї розглядаються як акумулятивні соціокультурні інститути, основне призначення яких – ретрансляція та збереження пам'яток історичної та культурної спадщини. У сучасних умовах вони беруть активну участь у суспільному житті.

Виклики сьогодення, зокрема, пандемія COVID-19 особливо негативно вплинула на роботу музеїв. Закрилися виставкові комплекси, галереї тощо. Але завдяки застосуванню ІКТ, більшості музеїв вдалося не просто відновити свою роботу, а й розширити інноваційні підходи в експозиційній діяльності. Значна кількість відвідувачів отримали можливість знайти інформацію і про виставки, і про музеї в режимі онлайн. Все це відбулося завдяки продуктам ІКТ – мобільним пристроям, мережі Інтернет та соціальним мережам [3, с. 65].

Деякі музеї створили групи у Facebook та локальних соціальних мережах. Тут можна детально ознайомитися з потрібною інформацією про музей, його спеціалізацією, місцезнаходженням, контактною інформацією. Музеї мають свої сайти в мережі Інтернет. За допомогою них, а також спеціальних додатків, на час карантинних обмежень музеї не припинили свою виставкову діяльність.

Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють демонструвати музейні колекції та експозиції для широкої публіки. Як показують дослідження, мільйони людей зі всього світу ходять до музею та ознайомлюються з колекціями як наживо, так і через мережі Інтернет. За допомогою такого інтересу до музейної діяльності, музеї без перешкод розширюють свою комунікацію і беруть на себе важливу функцію впливу на підвищення гуманітарної та культурної чутливості суспільства [3, с. 66].

Серед різноманітних музейних сайтів особливе місце займають віртуальні музеї. До віртуальних музеїв відносять як колекції цифрових зображень експонатів, так і текстові документи, звукові файли, що стають доступними через електронні цифрові програми.

Такий підхід посприяв впровадженню ІКТ і в самих музеях. Фахівці вказують на новий напрямок в розвитку музейної справи, який має назву MuseunTech. Він має за мету впровадження у виставкових залах та галереях цифрових технологій.

Щоб обрати образотворчий матеріал для виставок та експозицій, при моделюванні приміщень експозицій та підготовки експонатів для показу, широко використовують цифрове зображення. Цифрове зображення створює навчальні, розважальні програми, це можна використовувати в освітній та просвітницькій роботі, як з дорослими, так і зі студентами та школярами. Електронні посібники повністю є в мережі Інтернет [3, с. 65-66].

Щоб отримати цифрове зображення в музеї, використовують сканери та фотокамери (професійні, аматорські). Їх функції дозволяють працівнику музею отримати різноманітні матеріали: банери 2×3 м, картинки в інтернет, репродукції в альбомі та інше, що відображає реставраційні операції, їх послідовність. І, навіть, звернути увагу на найдрібніші елементи та деталі експонату. За допомогою цифрових технологій відбувається відцифрування колекцій, створення різних цікавих додатків, що дає змогу отримати доступ до цифрових архівів. Ці ж матеріали розміщуються і в соціальних мережах.

Застосування мультимедійного та інтерактивного обладнання вважають перспективною тенденцією. До мультимедійного обладнання відносять: технології віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності, сенсорні столи, великі екрани та відео стіни. На основі AR-технологій, віртуальних схем та гейміфікації створюються інтерактивні експозиції. Під гейміфікацією розуміють різні підходи, характерні в не ігрових процесах та програмних додатках, а також характерні і для самих ігор [3, с. 66-67].

Через суб'єктивні і об'єктивні причини в Україні музейна галузь відстає порівняно з зарубіжними країнами. Наприклад, музеї активно застосовують цифрові технології під час реставрації автентичних експонатів. Також відомо про додаток Articheck, який полегшує роботу співробітників музеїв та галерей. Така програма має функцію створення фотозвітів. Вона дозволяє досить швидко зробити висновок про стан пам'ятки мистецтва, що є досить важливим при реставрації та транспортуванні експонатів. Ще одна програма, Artomatix, застосовується для створення моделей з елементами штучного інтелекту з досить високою швидкістю [3, с. 68]. Але, на жаль, більшості українських музеїв ці програми є, не даний час, недоступними.

Отже, в умовах сьогодення використання ІКТ в музейній справі є доволі перспективним та ефективним. Вони відкривають нові методи та горизонти для поширення та покращення діяльності музеїв.

Список використаних джерел

1. Валюх А. М. Стратегія регіонального розвитку інноваційної діяльності (організація та управління) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / Валюх Андрій Миколайович. – К., 2005. – 20 с.

2. Вдовічена О. Г. Проблеми та завдання розвитку виставково-ярмаркової діяльності прикордонних територій / О. Г. Вдовічена, А. А. Вдовічен // Транскордонне співробітництво як важлива складова євроінтеграційних процесів України : Міжнародна науково-практична конференція, 6–7 травня 2010 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – С. 136-138.

3. Гайдай О. М. Музеєзнавство : навч. посіб. / О. М. Гайдай. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. –212 с.

Кучерява Л. А., здобувачка вищої освіти гр. КІСІ-211

Науковий керівник - **Ємець Н. А.,** кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ В УКРАЇНІ

Креативні індустрії є динамічною галуззю в світовій економіці. В розвинених країнах вона стала повноцінним учасником виробничих процесів. За даними ООН (2018), креативні індустрії створюють більше ніж 6 % світового ВВП, при цьому внесок креативних індустрій в економіку країн зростає з кожним роком. Наприклад, у США частка креативних індустрій у ВВП вже є зіставною із переробною промисловістю (11,5 % ВВП) [1].

Креативний сектор робить підприємства більш конкурентоспроможними за рахунок нових, унікальних та неповторних ідей. В Україні почали надавати належне цій галузі відносно нещодавно. Водночас, коли у Великобританії відповідне правове поле було сформовано у 2001 році, в Україні це відбулося лише з 2018 року. Тобто одразу впливає очевидне відставання у нормативно-правовому забезпеченні креативних індустрій в нашій країні. Треба зазначити, що в Україні формуються сприятливі умови для розвитку цього сектору економіки.

Найголовнішою проблемою є відсутність законодавчої бази регулювання креативних індустрій. В їх основі лежить інтелектуальний продукт, і це створює певні труднощі у визначенні нормативно-правового поля галузі креативних індустрій. Тому відсутність досконалого закону про авторські права створює суттєві перешкоди в ефективному виробництві креативних продуктів.

Будь-яка ідея може стати геніальним рішенням, тому виникає необхідність захистити права її власника. Таким чином це гальмує розвиток креативних індустрій в Україні. Хоча, варто відзначити, що вже визначений перелік галузей, які є секторами креативних індустрій, зокрема, це: народні художні промисли; візуальне мистецтво (живопис, графіка, скульптура, фотографія тощо); сценічне мистецтво (жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр тощо); література, видавнича діяльність та друковані засоби масової інформації; аудіальне мистецтво; аудіовізуальне мистецтво (кіно, телебачення, відео, анімація, мультиплікація тощо); дизайн, мода; нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології (програмне забезпечення, відеоігри); цифрові технології в мистецтві (3D-друк; віртуальна, доповнена, змішана реальність тощо); архітектура й урбаністика; реклама, маркетинг, зв'язки з громадськістю та інші креативні послуги; бібліотеки, архіви та музеї.

Хоча, на законодавчому рівні визначення, розвиток та підтримка креативних індустрій в Україні розпочалася, майже на 20 років пізніше ніж в розвинених країнах, на офіційних урядових порталах групи креативних індустрій представлені сучасними інноваційними напрямками, зокрема, анімація, цифрові технології в мистецтві (3D-друк; віртуальна, доповнена, змішана реальність тощо), урбаністика [2].

Слід відзначити, за час повномасштабного вторгнення креативні індустрії зазнали відтоку талантів, скорочення фінансування, зниження попиту на продукти та послуги культури, розірвалися ланцюги постачання. Звісно що, державні кошти, які в мирний час виділялися на підтримку креативного сектору, наразі спрямовуються на підтримку ЗСУ. Проте креативні індустрії мають великий шанс стати рушієм економіки після закінчення

війни. Навіть і в умовах війни значна частина креативний підприємців продовжують створювати продукти на експорт, аби таким чином підтримати економіку України, надають допомогу населенню та державі.

Проте важливо в таких умовах слідкувати за морально-емоційним станом. Для креативних підприємств важливо зберігати персонал у гарному психологічному стані, адже це безпосередньо впливає на те, яку ідею зможе придумати ця людина.

За даними опитувань, наразі 80 % підприємців пов'язаних з креативним сектором знаходяться в Україні і лише 20 % за кордоном. Можна сміливо сказати, що потенціал людей, які готові створювати нові, креативні продукти та займатися інноваційною діяльністю знаходяться в межах України. Варто виділити належне на заохочення та мотивацію цих людей залишатися в країні та сприяти розвитку креативного сектору. Адже не дивлячись на те, що велика кількість фахівців хоч і залишилась в межах України, наразі умови праці не сприяють розвитку галузі і відповідно – зайнятості населення [3].

Отже, розвиток креативних і культурних індустрій є невід'ємною складовою сучасної економіки розвинутих країн світу і України зокрема. Опанування практиками креативних індустрій є актуальним завданням для України з огляду на необхідність осучаснення вітчизняної економіки і її адаптації до світового економічного простору. Це, у свою чергу, створює умови для переходу до інноваційних форм економічної діяльності. В Україні ця галузь тільки формується, але існують підстави стверджувати, що розвиток креативних індустрій стане вагомим ресурсом зміцнення соціально-економічного потенціалу регіонів дедалі більше, бо ця галузь має неабиякі можливості для зростання. Головним завданням є – не ігнорувати проблеми цієї сфери економіки [4].

Список використаних джерел

1. Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження. URL: <https://www.prostir.ua/?news=stan-kultury-ta-kreatyvnyh-industrij-pid-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennya>.
2. Роль креативних індустрій в економіці післявоєнної України. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/21/695268>.
3. Поняття та структура креативних індустрій вдержавному управлінні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2021/3.pdf.
4. Актуальні проблеми реалізації державної політики у сфері розвитку креативних і культурних індустрій. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111AZ_Walevskiy_-07092018-0b9aa.pdf.

Лаврінченко М. В., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221

Науковий керівник – **Острянюк Т. С.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ДІТЬМИ

Повномасштабна війна, котру розв'язала країна-агресор рф проти України 24 лютого 2022 року змінила життя кожного з нас. Особливо гостро постало питання внутрішньої міграції, в результаті чого кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні за минулий рік значно зростає.

У результаті вимушеної міграції загострюється низка соціальних, політичних і психологічних проблем. існує декілька причин масового внутрішнього переміщення осіб, сімей з дітьми в Україні. Під час повномасштабного російського вторгнення в Україну майже 70 % українських дітей були змушені покинути батьківські домівки та переїхати всередині країни чи за кордон. Війна розлучила дітей з батьками, які захищали Батьківщину, або в умовах воєнного стану вони не могли виїхати з дітьми з України [2].

Беззаперечно варто наголосити на тому, що діти, котрі перебувають на території України постійно наражаються на небезпеку через ворожі масовані обстріли з боку Російської Федерації, через пошкодження енергосистеми, водопроводу, теплопостачання, руйнування шкіл, лікарень, застосування окупантами вибухових пристроїв проти мирного населення тощо.

Відтак, такі негативні фактори як перебування в зоні бойових дій, втрата батьків, чуже оточення є психотравмуючими факторами, ситуаціями підвищеного ризику дезадаптаційної реакції. Усе це актуалізує необхідність соціальної роботи та соціальної адаптації дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб у місцях їх тимчасового поселення [1].

Саме тому, в ході своєї діяльності соціальний працівник, спільно з психологом та лікарем, може надати невідкладну соціально-психологічну та медичну допомогу дітям, які потребують допомоги в адаптації до нових умов життя або в подоланні складнощів у своєму житті.

Створення у дитини почуття захищеності та психологічного комфорту є важливими складовими успішної адаптації. Соціальний працівник може допомогти дитині відчувати себе в безпеці, надаючи їй необхідну підтримку, розуміння та турботу. При цьому важливо враховувати потреби та особливості кожної дитини окремо.

Для відновлення нормального психологічного стану, особливо дитини, після пережитих подій, велике значення має психокорекційна робота із сім'єю загалом. Внаслідок травми порушуються нормальні дитячо-батьківські зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні відносини між дитиною і батьками. У разі появи в дитини порушень поведінки батьки відчувають свою некомпетентність і безпорадність та мимоволі сприяють закріпленню негативних поведінкових стереотипів: потурають дитячим примхам, надмірно гостро реагують на скарги, оберігають від зіткнень з найменшими життєвими труднощами.

При виборі оптимальних методів роботи з дітьми, що зазнали травми або втрати, внаслідок внутрішнього переміщення, соціальному працівнику важливо пам'ятати про наступні напрями допомоги:

- Підтримка близького оточення, яка включає психологічну (кризову) допомогу. Це можливо завдяки родичам та друзям і сприяє успішній соціальній реабілітації після отримання психологічної та психотерапевтичної допомоги.

- Проведення психологічного консультування, яке здійснюється кваліфікованим психологом.

- Надання психотерапевтичної допомоги та медикаментозного лікування, яке забезпечується психотерапевтами та психіатрами.

Для досягнення успіху в цій роботі слід організувати процес роботи наступними етапами: кризова підтримка, стабілізація стану, реабілітаційний етап. Залучення інших спеціалістів (психолога, медика) за потреби також є важливим елементом роботи.

Крім того, виявлення потенційних фізичних та психічних ресурсів дитини є важливим кроком у її адаптації. Соціальний працівник може допомогти дитині розкрити свій потенціал та розвинути свої здібності. Важливо також активізувати адаптаційний потенціал дитини, допомагаючи їй впоратися зі складнощами та викликами, що виникають на шляху адаптації.

Отож, соціальна робота з внутрішньо переміщеними дітьми у складних умовах функціонування нашої держави набула особливої актуальності та потребує подальших теоретичних наукових розробок.

Пріоритетним у соціальній політиці щодо внутрішньо переміщених осіб, особливо щодо дітей, має стати їхня адаптація та соціально-економічна інтеграція, яка значною мірою залежить від низки об'єктивних чинників: наявності дієвого законодавства, інноваційних технологій і методик у цій сфері, можливості їх впровадження, професіоналізму соціального працівника та інших спеціалістів.

Список використаних джерел

1. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2. А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. ; за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
 2. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> (дата звернення-12.04.2023).
-

Лутай А. П., здобувач вищої освіти IV курсу, гр. СП-191
Науковий керівник – **Філіпович В. М.** кандидат психологічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Однією з центральних проблем дослідження особистості в екстремальних умовах, є проблема формування та розвиток психологічної стійкості. Психологічна стійкість (до невизначеності стресу, ризику, конфлікту) визначає психічний та соматичний стан здоров'я людини, охороняє його від дезінтеграції та особистісних розладів, створює основу внутрішньої гармонії.

Психологічна стійкість – це соціально – психологічна характеристика особистості, що полягає в здібностях переносити кризові ситуації, без будь-яких збитків для себе, подолання її наслідків за допомогою певних способів, удосконалюючи особистість, підвищуючи рівень її адаптації та соціальну зрілість. Фактично ця характеристика означає наявність адаптивного потенціалу особистості, обумовлюючи її можливості в подоланні складних ситуацій.

У сучасній психологічній науці відбуваються спроби цілісного осмислення особистісних характеристик, відповідальних за успішну адаптацію та подолання кризових ситуацій. Слід зазначити, що у дослідників немає єдиної думки відносно провідного компонента психологічної стійкості. Одні науковці наголошують, що до провідного належить когнітивний компонент, інші – емоційний та вольовий (стресостійкість, емоційно вольова стійкість) або мотиваційний компоненти. Деякі дослідники пропонують розглядати сукупність якостей, які забезпечують стійкість людини до екстремальних факторів.

На наш погляд, інтегративний підхід до розгляду цієї складної якості є найбільш перспективним.

Хоча поняття адаптаційного потенціалу частіше використовується в екології та еволюційній біології, воно також має відношення до психології. Психологи вивчають, як індивіди та популяції можуть пристосовуватися до мінливих умов і ситуацій з плином часу, і як такі фактори, як генетична мінливість, екологічні стреси та соціальна підтримка, можуть впливати на здатність людини до адаптації.

Одним із психологів, який вивчав концепцію адаптаційного потенціалу, є Енн Мастен, психолог розвитку та дослідниця життєстійкості. Мастен досліджувала, як люди можуть розвивати життєстійкість і долати негаразди, і як генетичні та середовищні фактори можуть сприяти життєстійкості. Вона підкреслила важливість сприяння індивідуальній та громадській стійкості як способу допомогти людям впоратися зі стресом і поліпшити їхній загальний добробут [1].

Загалом, концепція адаптаційного потенціалу є важливою основою для розуміння того, як організми, в тому числі люди, можуть впоратися зі змінами навколишнього середовища та стресом. Вивчаючи цю концепцію, психологи та інші науковці можуть отримати уявлення про те, як окремі люди та популяції можуть адаптуватися, а також розробити стратегії, що сприятимуть підвищенню психологічної стійкості.

Психологічна стійкість - це здатність людини адаптуватися та відновлюватися після травматичних або стресових життєвих подій. Одним із видатних психологів, який вивчав життєстійкість, є Еммі Вернер, яка провела лонгітудне дослідження дітей, що зростали в Кауаї, Гаваї. Вернер виявила, що хоча багато з цих дітей стикалися зі значними труднощами, такими як бідність і сімейне неблагополуччя, значна кількість змогла подолати ці виклики і вести успішне життя. Вона визначила кілька факторів, які сприяли життєстійкості, зокрема інтелект, почуття особистої автономії та підтримка з боку суспільства [2].

Врівноваженість – це здібність втримувати рівень напруження, не виходячи за рамки дозволеного (не вдаючись до руйнівного стресу). Стійкість – це здібність протистояти труднощам, зберігаючи віру в ситуації фрустрації. Стабільність – постійний рівень настрою. Опір полягає в здібностях особистості зберігати свободу поведінки та обрання способу життя, а також свободу від інших видів залежностей.

Різні аспекти психологічної стійкості знайшли своє відображення в зарубіжній науці. С. Кобаса запропонував поняття Hardiness – особливості особистості, яке у вітчизняній літературі перекладається як вимогливість, стійкість або життєстійкість, сміливість, відвага тощо [3]. У подальшому це поняття розглядалось у роботах С. Мадди, як інтегративна якість особистості, яка є показником психічного здоров'я людини [4]. Запропоноване С. Кобасою поняття складається з трьох компонентів: обов'язковість та здібність прийняти виклик.

Обов'язковість – це тенденція повністю віддаватися своїй справі. Включеність це найважливіше визначення себе та оточуючого світу, а також характер їх взаємодії. Воно дає сили, мотивує особистість до реалізації, здорового способу життя, а також дає можливість почувати себе значимим та достатньо цінним, щоб повністю зануритися у вирішення завдань, не дивлячись на стресогенні фактори та зміни.

Контроль – це тенденція мислити та діяти так, ніби то існує реальна можливість впливати на хід подій. Це якість, що мотивує до пошуку впливів на результати стрессогенних змін, та не дозволяє людині потрапити до стану безпорадності та пасивності. Володіючи контролем, людина впевнена що будь яку важку ситуацію можна перетворити так, що вона буде співпадати з життєвими планами людини, буде чимось корисним для особистості, оцінюючи навіть трагічні події людини - занижує їх значимість, тим самим зменшуючи психотравмуючий ефект.

Виклик (здібність прийняти виклик) це сприйняття небезпечних складних завдань, які знаменують собою чергові повороти мінливого життя, що спонукає людину до безперервного росту. Це здібність переживати будь які події, як стимул для розвитку власних здібностей.

Таким чином, існує повний комплекс особистісних якостей, який сприяє адаптивному, нетравмуючому переживанню кризових що забезпечують успішність подолання їх наслідків, що може бути характеристикою особистості, а саме психологічна стійкість до екстремальних умов. Такими чином, психологічна стійкість – це якість особистості спеціаліста, що включає в себе здібності не піддаватися несприятливим обставинам при виконання завдань, не знижувати під їх впливом якість виконання професійних дій.

Список використаних джерел

1. Masten, A. S. Resilience in Children and Youth: Implications for Practice and Policy. Nova Publishers. 2011.
2. Werner, E. Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*. 1993. 5(4), 503-515.
3. Kobasa S. C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. Vol. 37 (1), Pp. 1–11.
4. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63, No. 2. Pp. 265–274.

Малоголова О. О., здобувачка вищої освіти гр. КІСІ-211
Науковий керівник – **Ємець Н. А.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДИЗАЙН ІНТЕР'ЄРУ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Відчуття прекрасного є основою естетичної діяльності людини. І це зумовлює споконвічне бажання людей удосконалювати та прикрашати свої оселі. Це лягло в основу дизайну інтер'єру, дату народження котрого визначити неможливо. З роками дизайн інтер'єру змінювався, цьому сприяли погляди, смаки людей та зміна епох. Поступово з'являлися нові стилі та напрями. Велика кількість із них використовується і в умовах сьогодення.

Одним із найдавніших стилів дизайну інтер'єру є античний або грецький стиль. Він є основою інших стилів і використовують і в сучасному дизайні. Сучасний античний стиль відрізняється елегантністю і граціозністю. Йому притаманна простота та оточення найнеобхіднішими предметами побуту. Грецький стиль характеризується наявністю високих стель та піднесених круглих білих колон. Зазвичай, дизайн в грецькому стилі, створюється в білому кольорі, а декорування відбувається мармуром. Таким чином, для обробки стін використовують штукатурку, яка виглядає як мармур. Підлогу роблять мозаїкою під натуральний камінь, плиткою або мармуром. Стелі – прості. Зазвичай вони білого кольору або з дерев'яними балками. Грецький стиль характеризується використанням мінімуму елементів в інтер'єрі, але текстиль має бути з грецьким орнаментом. Також в цьому стилі велика увага приділяється декору. В центрі кімнати має бути розташований яскравий килим з геометричним малюнком. Також в кімнатах мають бути присутні: глиняні амфори та вази, скульптури та красиві дзеркала [1].

Ще одним з найдавніших стилів є римський стиль. Він характеризується домінуванням світлих відтінків. Це створює відчуття максимуму світла, простору та легкості. Стіни не обов'язково повинні бути гладкими. Їх можна прикрасити мозаїкою, фресками, ліпшиною. Кольори мають бути пастельними: ніжно-жовтий, теплий бежевий відтінок, колір слонової кістки. Також можна додати небесно-синій та насичений бордовий кольори. Підлога повинна бути або кам'яною, або викладена плиткою, яка наближається за своїми показниками до справжнього мармуру або каменю. Стелі обов'язково мають бути високими. Вони створюють відчуття простору та величі. Стеля оформлюється відповідно до тону стін. Також вони можуть бути куполоподібними або зроблені за принципом сходинок. Меблі повинні бути в класичному стилі, створені з натурального дерева, оббитого хорошою м'якою тканиною. Серед елементів декору вітаються аркади та статуї. Також використовуються бюсти та портрети людей у профіль або анфас [2].

Англійський стиль сподобається людям, які шанують елегантність, розкіш та порядок. Цей стиль поєднує в собі любов до розкоші, консерватизм та строгість. Основою англійського стилю є дерево. Цей матеріал використовують в обробці та моделюванні предметів. Найчастіше використовують темні цінні породи, червоне дерево, бук, горіх та дуб. Кольори повинні бути стриманими та акцентувати увагу на темних тонах. Використовують різні відтінки коричневого, синього, оливкового та бордового кольору. Меблі повинні бути елегантними, вишуканими, зручними. Вітальні обставляють глибокими кріслами з високими спинками та диванами із гнучими ніжками. Джерелами освітлення можуть слугувати настільні лампи розташовані на важких ніжках. Також використовують підсвічники, які створюють відповідну атмосферу. Важлива деталь – кришталева люстра. В англійському інтер'єрі стіни прикрашають портретами членів сім'ї, картинами, декорованими квадратними або округлими рамками. Відповідними шторами можуть бути важкі порт'єри з дорогих матеріалів [3].

Дуже цікавим є японський стиль, який є тандемом мінімалізму і природної краси. Він імпонує людям яким подобається мінімалізм, простота та культура східних країн. В японському стилі все повинно бути стримано, бездоганно, витончено та без надмірного декорування. Кольори в цьому стилі мають бути світлими: оливковий, перловий, бежевий, світло-кораловий, персиковий, сіруватий, блакитний, рожевий. Також використовують темно-коричневий, червоний та теплі відтінки чорного. Простір являється характерною рисою стилю. Для того щоб у приміщенні було більше світла, прибирають стіни та двері. Замість дерев'яних та бетонних перекиртітів використовують перегородки з рисового паперу, які пропускають світло. Також для більшого освітлення встановлюють панорамні вікна, використовують на підлозі подіуми та прибирають стіни. В японському стилі велике значення має природне освітлення, тому не рекомендовано використовувати світильники з яскравими лампами. Оскільки в японському стилі цінується мінімалізм, то предмети інтер'єру мають бути невеликими та функціональними. Столи, стільці, тумби повинні бути на невисоких ніжках. Ліжка повинні бути без ніжок, також можна використовувати татамі або матрац. Цей стиль не допускає використання великогабаритних та громіздких меблів. Великого значення мають пересувні перегородки фусума. Для колориту їх прикрашають ієрогліфами. Стіни роблять виключно з природних матеріалів: бамбук, солома, галька, рогожка. Стіни обклеюють паперовими або бамбуковими шпалерами та фарбують в спокійні кольори. Підлогу вистилають матеріалом, який імітує фактуру каменів. Використовують паркет з дерева та рогожу татамі. Стелі фарбують у світлі тони, розбивають на квадрати з перекладами. Також доповненнями слугують дерев'яні балки та натяжні стелі. Дизайн інтер'єру виключає можливість використання великої кількості декору. Тому в стінах роблять ніші з гіпсокартону, куди ставлять статуетки Будди або символи Ін'я і Янь. Стіни прикрашають картинками в японському стилі або вішають сувої з мудрими словами. В інтер'єрі використовують паперові ліхтарики, на підлогу ставлять великі скриньки, гравюри, вазони та ікебани. Головне правило японського стилю – нічого зайвого [4].

Існують ще й інші стилі, які використовують в сучасному дизайні інтер'єру. Кожен має свої особливості, свій шарм. Будь який стиль може віднести нас в минуле, дає нам шанс заглянути в історію та зрозуміти те, як мінялися культура, вподобання та смаки людей. Усі стилі та напрями дизайну інтер'єру ніколи не втратять своєї актуальності. Завжди знайдуться поціновувачі дизайну інтер'єру різних епох, вишуканості та історії.

Список використаних джерел

1. Грецький стиль в сучасному інтер'єрі. URL: <https://4room.ua>.
2. Римський стиль. URL: <https://redi.com.ua>.
3. Англійський. URL: <https://prointerior.info>.
4. Японський, URL: <https://www.design-interiors.com.ua>.

Мартиненко К. О., здобувач групи МКІ-191

Науковий керівник – **Ємець Н. А.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Соціальні мережі останнім часом набули значного поширення серед населення України та світу. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зробив це можливим. До соціальних мереж підключено багато людей, а кількість користувачів у найпопулярніших мережах навіть перевищує чисельність населення країни. Таким чином соціальні мережі починають відігравати досить важливу роль у суспільному житті.

Сьогодні люди настільки занурилися у віртуальну реальність, що соціальні мережі стали невід'ємною частиною їхнього життя, тому людина, яка не має власного акаунту, скажімо, в Instagram Facebook, може стати ізольованою, навіть, не від віртуального, а й від реального світу.

Соціальні мережі повністю заповнюють як в особисте, так і професійне життя. Нова реальність змінила світ і офісні стереотипи: якщо є потреба в тому, щоб залишатися вдома і працювати, то це можливо, потрібно тільки перейти в онлайн режим і пристосувати свої знання та досвід. Залишатися мобільним в роботі посприяє гаджет, який завжди поруч з людиною. Як показало дослідження від Kantar-Україна у 2021 р., 68% користувачів Інтернету України визнають, що саме смартфон є їх основним пристроєм для виходу в мережу. Ще цікавими фактами про те, як населення знаходиться під впливом гаджетів є результати дослідження на офіційному сайті Mind.ua (рис. 1) [1].

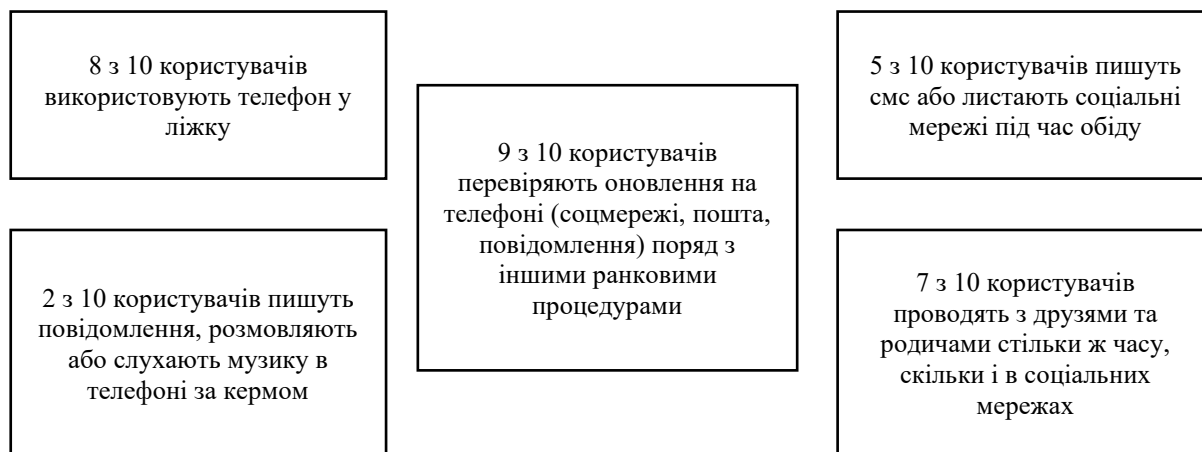

Рис. 1. Дослідження залежності населення України від гаджетів

Люди проводять багато часу в соціальних мережах. Щодня 76% українців користуються месенджерами та 79% перевіряють соціальні мережі. Соціологічний центр Socis спільно з «Новою поштою» провів дослідження, згідно з яким українці проводять у соцмережах утричі більше часу, ніж прогулюються на свіжому повітрі, і у вісім разів більше, ніж бігають. Вони дійшли висновку, що респонденти витрачають в середньому 139 хвилин на день на гортання сторінок у соціальних мережах, 105 хвилин на ходьбу та 17 хвилин на біг.

Найпопулярнішою соціальною мережею світу є Facebook. Вона зарекомендувала себе досить ефективною для визначення та вирішення стратегічних бізнес-завдань. Є багато функцій, які люди можуть використовувати відповідно до власних потреб і цілей. На Facebook зареєстровано понад 65 мільйонів компаній і близько 7 мільйонів рекламодавців, які активно рекламують свої продукти чи послуги. Більший дохід приносить реклама, що не дивно при такій кількості глядачів. Іншими словами, 90% доходів від реклами приносять гаджети. Facebook орієнтується на клієнтів типу «бізнес-клієнт». Налаштувавши таргетовану рекламу та розсилаючи листи цільовій аудиторії, ви можете досягти великих успіхів у пошуку потенційних покупців [2].

YouTube займає друге місце в списку популярних глобальних мереж. Щодня мільйони користувачів Інтернету переглядають мільярди годин відео. Помітивши, як популярні онлайн-журнали переходять від друкованого вмісту до відео, ви можете назвати YouTube ефективною соціальною мережею. Щоб збільшити охоплення сайтів, де продаються ваші товари/послуги, вам достатньо створити канал і просувати там цей бренд. Потенційних покупців приваблює якісний контент: корисне відео та якісна зйомка. У 2021 році YouTube продовжив стабільно набирати популярність і став повноцінним майданчиком для просування продуктів та послуг. Як повідомляє Bloomberg, незабаром YouTube може включити функції інтернет-магазину корпорації Google. Через деякий час будь-який товар, який користувач бачить на відео, можна буде просто купити онлайн прямо в цій соціальній мережі. YouTube вже почав заохочувати творців відео використовувати програмне забезпечення для позначення продуктів, які вони просувають і рекламують [3].

Instagram зібрав один мільярд активних користувачів, що зробило його однією з найшвидше зростаючих соціальних мереж у світі. Дані показують, що в соціальній мережі переважають жінки, а більше половини користувачів Instagram молодше 34 років. У 2021 році платформа набрала обертів серед ряду оновлень для зручності використання в просуванні товарів і послуг. Розвиток бізнесу в Instagram – це, перш за все, створення бренду та спілкування з клієнтами. Існують можливості для брендів мати бізнес-профіль в Instagram, який має багато функцій для просування їхніх продуктів. За допомогою бізнес-профілів забезпечується аналітика сторінок, створюється своєчасний контент, а штучний інтелект контролює, які рекламні компанії подобаються та цільові аудиторії [3].

За останній рік Tik Tok активно набирає аудиторію, 40% з якої – підлітки. На перший погляд Tik Tok здається несерйозною соціальною мережею, але, копаючись в інформації про неї, ми відразу забуваємо про це твердження. Там також є багато блогерів, які можуть створювати відео та рекламувати та просувати свою продукцію. Tik Tok використовує цільову рекламу та виклики хештегів. Сьогодні Tik Tok ідеально підходить для просування знаменитостей, інтернет-магазинів, онлайн-сервісів і великих брендів, якими зацікавиться молодь. Наприклад, інтернет-магазин @wonderlife_aliepress представляє відео, які набирають мільйони переглядів. Відео з квітковою полицею має 37,9 мільйонів переглядів і 53 800 репостів, але ми не знаємо, скільки замовлень магазин отримує через цю платформу [3].

Після того, як онлайн-продажі майже припинилися в перші кілька тижнів війни, роздрібні торговці поступово налагодили свою логістику, перенесли склади та адаптувалися до зміни попиту. Однак, незважаючи на стрімке зростання індивідуального споживчого попиту та зростання середнього чека, повне відновлення сектора почалося лише влітку 2022 року. А про торгівлю довоєнними товарами можна говорити лише з точки зору індивідуальної позиції.

Список використаних джерел

1. Семенов Н. Все про соцмережі. Вплив на людину. 2020. веб-сайт. URL: <http://www.seonews.ru/columns/vse-o-sotsialnyih-setyah-i-vliyanie-na-chelovekaproblemasotsialnyih-setey>.
2. Завжди онлайн або чому смартфон став новим робочим місцем для успішних підприємців. Mind: веб-сайт. URL: <https://mind.ua/publications/20213753-zavzhdi-onlajn-abo-chomu-smartfon-stav-novimrobochim-miscem-dlya-uspishnih-pidpriemciv>.
3. Найпопулярніші соціальні мережі в Україні та країнах світу у 2020. Український спектр. 2020. веб-сайт. URL: <https://uaspectr.com/2020/06/23/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-v-ukrayini-takrayinah-svitu-2020>.

Маруха А. С., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221

Науковий керівник: **Мекшун А. Д.** кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні проблема бідності стала глобальною та однією з головних проблем, яку займаються багато міжнародних організацій, і вона є ключовою соціальною стратегією ХХІ століття. Бідність є найбільш болючою проблемою сьогодення, яка суттєво обмежує можливості розвитку людства та спричиняє масштабні соціальні та політичні конфлікти, що загрожують єдності суспільств і національній безпеці країн.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, життя кожного українця змінилося внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. Указом Президента України Зеленського Володимира Олександровича, було введено правовий режим воєнного стану на всій території України. З того часу, наша країна перебуває в складному стані свого функціонування, зокрема й соціально-економічного [1]. Саме тому проблема долання бідності стала надзвичайно актуальною.

Основними причинами бідності населення України залишаються:

- 1) низький рівень соціальних стандартів і гарантій, а саме занижені розміри прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, розмір соціальної допомоги;
- 2) заборгованість по заробітній платі;
- 3) високий рівень безробіття серед молоді тощо [2].

Перехід України до ринкової економіки призвів до високої диференціації окремих соціальних груп за рівнем життя, збільшення частки бідних. Ця проблема створює серйозну загрозу національній безпеці, торкаючись не окремої людини, а суспільства загалом.

Соціальні відмінності, тобто породжені соціальними факторами, такими як спосіб життя, соціальні ролі, які закріплюються повторенням варіантів поведінки цих груп у суспільстві, поділом праці тощо, призводять до відмінностей у рівнях доходу, у володінні різною кількістю власності, влади, престижу, освіти, можливості досягти кращого соціального становища.

Різні люди, як окремі особистості, так і як члени певних груп, об'єднань, страт, пов'язані між собою економічними, соціальними, політичними та духовними відносинами. Уся ця система відносин разом утворює структуру суспільства, яка також має динамічний вимір через своє функціонування.

Саме це дає шанс соціологам і політологам надати управлінській когорті можливість грамотно обирати найкращі сценарії соціального розвитку соціальної структури, щоб уникнути конфліктів соціального розшарування та бідності.

Відтак, оскільки люди завжди відрізняються один від одного за своїми психофізіологічними, расовими, етнічними, віковими та статевими ознаками, вони водночас занурені в два протилежні процеси – притягування, відсторонення від іншого як чужого, як конкурента, але також розуміючи, що для того, щоб вижити, подібне об'єднується з подібним. Це вже певна зона конфлікту. Надалі стає очевидною необхідність роз'єднання і співпраці.

Також слід зазначити про те, що серед основних негативних проблем щодо ситуації з бідністю в Україні та її регіонах можна відзначити погіршення становища домогосподарств, де працюють люди, що свідчить про зниження рівня доходів від зайнятості; зростання бідності серед домогосподарств з дітьми, які входять до групи високого ризику бідності, а також зростання показників бідності великих міст. Тим часом ми спостерігаємо міграцію працездатного населення з менших міст та сіл до великих міст, а також за кордон.

Особливо гостро проблема міграції наших громадян закордон постала внаслідок повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію. Тисячі та мільйони українців, покидаючи свої рідні домівки, тікали від російських обстрілів, окупації та бойових дій в інші країни, аби бути в безпеці.

Для вирішення проблем бідності в Україні необхідно модернізувати систему державної соціальної допомоги та створити сучасну систему соціальних послуг – інститутів відповідальності. Також необхідно докорінно реформувати систему надання соціальних виплат, важливо переглянути підходи до житлової політики, в тому числі щодо будівництва та надання соціального, пільгового житла

Ефективність заходів з подолання бідності насамперед залежить від поєднання економічних стимулів і якості роботи інститутів, покликаних боротися з проявами цього явища. Високий рівень життя населення, безумовно, залежить від економічного зростання, ефективності виробничих процесів, продуктивності праці та сукупного попиту та пропозиції робочої сили [3].

Отже, складна економічна ситуація, ускладнена збройним конфліктом спочатку на сході країни та анексією Криму, а потім повномасштабним вторгненням російських військ на нашу територію, починаючи з 24 лютого 2022 року, призводить до зростання рівня бідності та соціального відчуження серед населення України, особливо серед уразливих груп, таких як внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю,

представники сільських громад, сироти тощо. Сьогодні стає зрозуміло, що державна соціальна підтримка як інструмент для боротьби з бідністю не пристосована до сучасних умов і не здатна відповісти на нові виклики. Крім того, економічна система не виконує своїх основних функцій і потребує кардинальної перебудови з урахуванням захисту суспільного середовища від негативних впливів. Зміна напрямку політики в економічній та соціальній сферах передбачає чітке уявлення про масштаб та структурні особливості такої соціальної проблеми як бідність, ризики її поширення та можливі ефекти від реформ.

Список використаних джерел

1. Вимушена міграція, бідність і безробіття в Україні: три місяці після початку повномасштабної війни. 2022. URL: <https://voxukraine.org/vymushena-migratsiya-bidnist-i-bezrobittya-v-ukrayini-try-misyatsi-pislya-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijny/> (дата звернення: 20.04.2023).

2. Гаман Г. В. Подолання бідності – ключова проблема розвитку людського капіталу. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/4671/125%20-%20131.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 20.04.2023).

3. Новий підхід до боротьби з бідністю: методи дослідження, результати, уроки для України. 2019. URL: <http://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2019/12/191227122113753-3723.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

Маслак М. В., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221

Науковий керівник - **Ревко А. М.**, доктор економічних наук,
професор кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗЕЛЕНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ В ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Насамперед варто звернути увагу на те, що зелена соціальна робота базується на цілісній парадигмі та включає радикальні теорії соціальної роботи та ідеї соціального конструктивізму. Вона пропонує введення поняття "екологічної справедливості" в рамках концепції соціальної справедливості та спростовує нерівний та нераціональний розподіл ресурсів, короткострокове планування та діяльність політичних структур, що орієнтована на підтримку неоліберальних моделей індустріалізації.

До того ж концепція зеленої соціальної роботи є мульти- або трансдисциплінарна, оскільки включає знання та навички з різних галузей, а не тільки соціальної роботи, та передбачає співпрацю соціальних працівників з представниками інших професій.

На наше переконання, в межах зеленої соціальної роботи до базових завдань соціального працівника слід віднести:

- оцінка ризиків та потреби в конкретних діях;
- розробка плану зменшення наслідків та підвищення стійкості громади або групи осіб;
- координація та доставка товарів та послуг, підтримка окремих людей у громаді для підвищення їхнього рівня життя, розвиток стійкості та здатності мінімізувати майбутні ризики, допомога сім'ям виконувати свої зобов'язання та підтримка самоорганізації в громаді;
- оцінка виконання плану, пропагування та лобювання наступних змін.

Зелена соціальна робота є важливим напрямом діяльності соціальних працівників, оскільки вона спрямована на забезпечення екологічної справедливості та сталого розвитку. Це означає, що соціальні працівники, які займаються зеленою соціальною роботою, працюють з проблемами, які стосуються навколишнього середовища, енергетики, клімату, збереження природних ресурсів, відновлення екосистем та боротьби зі змінами клімату [1, с. 88].

Основним завданням зеленої соціальної роботи є підвищення рівня свідомості населення про вплив людської діяльності на навколишнє середовище, а також розвиток стратегій та програм, які допоможуть зменшити цей вплив та зберегти ресурси для майбутніх поколінь. Зелена соціальна робота також включає в себе роботу з уразливими групами населення, такими як біженці, особи з інвалідністю, люди з низьким рівнем доходу та інші, які можуть бути найбільш постраждалими від екологічних криз.

Для зеленої соціальної роботи також важливо боротися зі стигмою та дискримінацією, пов'язаними з екологічними питаннями. Наприклад, соціальні працівники можуть працювати з громадами, які мають низький рівень забруднення навколишнього середовища, але їхній голос може бути не почутим, через що вони не мають доступу до ресурсів. Таким чином, соціальні працівники можуть допомогти збільшити обізнаність цих громад.

Варто звернути увагу на зарубіжний досвід функціонування зеленої соціальної роботи та проблем у її розвитку. Так, наприклад, проблема розвитку Китаю, що базується на ринкових принципах, полягає в необхідному домінуванні капіталу, товарифікації людей та землі та руйнуванні зв'язків між суспільством та навколишнім середовищем [2]. Зелена соціальна робота пропонує альтернативну модель розвитку, яка поєднує економіку з соціальними відносинами, котрі полягають у дбайливому ставленні до навколишнього середовища. Варто зазначити, що зелена соціальна робота є багатоаспектною, демократичною, не монополістичною та надає пріоритет потребам у розвитку для громад та окремих осіб. Виробничі та споживчі кооперативи, соціальні підприємства, громадська економіка та колективна економіка надають конкретні приклади практики зеленої соціальної роботи. Вони сприяють захисту навколишнього середовища та підвищенню добробуту людей, інтегруючи їх та їхнє соціо-культурне, економічне та фізичне середовище в певні умови, що допомагають вирішувати структурні нерівності, а також нерівномірний розподіл влади та ресурсів, особливо щодо жінок, дітей, літніх людей та інвалідів.

Після 30 років планової економіки та ще 30 років ринкової економіки Китай стикається з великими тисками одночасного розвитку економіки та соціальної сфери. Зелена соціальна робота, як в практиці, так і в теорії, пропонує новий шлях для сталого розвитку Китаю. З огляду на це, китайські соціальні працівники беруть на себе професійну відповідальність за вирішення проблем навколишнього середовища та розуміння шкідливого впливу деградації навколишнього середовища на благополуччя людей та громад.

Отже, основне завдання зеленої соціальної роботи полягає в тому, щоб підтримувати потребу у використанні місцевих, культурних підходів для зменшення ризиків та наслідків екологічних катастроф. Вона сприяє розвитку громад на основі підходу, який зосереджений на зміцненні сильних сторін та розвитку соціального капіталу, де громада сприймається як партнер у соціальних змінах, спрямованих на подолання структурних нерівностей [3]. Тому, на наше переконання, заклади вищої освіти, що готують майбутніх фахівців соціальної роботи мають переглянути можливість інтеграції зеленої соціальної роботи в основну навчальну програму, оскільки здобувачі вищої освіти та практики соціальної роботи мають бути чутливими до проблем навколишнього середовища та мати знання про те, як екологічна несправедливість поглиблює всі форми нерівності та підриває засоби існування людей.

Список використаних джерел

1. Семигіна Т. *Сучасна соціальна робота*. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
2. Green social work and its implications for social development in China. 2017. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17525098.2017.1300338> (дата звернення - 14.04.2023)
3. Ревко А. М. Соціальний капітал як детермінанта розвитку громади та соціального підприємництва в умовах сучасних викликів. *Економіка та суспільство*. № 43/2022 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-61>.

Мовчан А. О., здобувачка вищої освіти курсу гр. ФР-192
Желізний М. М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛИЧЕМ

Незважаючи на те, що церебральний параліч впливає на рівновагу, координацію, м'язи та рухи людей, заняття з адаптивного фізичного виховання (АФВ) можна використовувати, щоб допомогти людям із церебральним паралічем залишатися фізично

активними. Високоякісне фізичне виховання та можливості руху можуть інтегрувати дітей з церебральним паралічем до програмування рухів, щоб дозволити їм досягти цілей, пов'язаних із когнітивними навичками, зі спеціалізованим контролем за станом фізичного здоров'я, його підтримкою, а також збільшенням рухової активності та покращенням загального самопочуття [5].

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) – група захворювань нервової системи, проявом яких є порушення рухів, рівноваги та положення тіла [1].

Адаптивне фізичне виховання (освіта) – компонент (вид) адаптивної фізичної культури (АФК), що задовольняє потреби індивіда з відхиленнями у стані здоров'я у його підготовці до життя, побутової та трудової діяльності; у формуванні позитивного та активного ставлення до АФК. Фізичне виховання є найважливішою частиною загальної системи виховання, навчання та лікування дітей з опорно-руховими порушеннями.

Завданнями адаптивного фізичного виховання дітей шкільного віку є:

1. Розвиток рухових навичок.
2. Розвиток психічних процесів та мови.
3. Розвиток пізнавальної діяльності.
4. Професійна орієнтація.

Більшість дітей з ДЦП шкільного віку можуть навчатися у школі у класах інклюзивного навчання та спеціальних навчальних закладах. Тому урочна форма є основною формою організації занять які переважають у всіх видах адаптивної фізичної культури [2].

Спрямованість і завдання уроку:

- урок освітнього спрямування направлений на формування спеціальних знань, навчання різноманітним руховим умінням;

- уроки корекційно-розвиваючої спрямованості сприяють розвитку та корекції фізичних якостей та координаційних здібностей, корекції рухів, сенсорних систем та психічних функцій за допомогою фізичних вправ;

- на уроках оздоровчої спрямованості відбувається корекція постави, плоскостопості, профілактики соматичних захворювань, порушень сенсорних систем, зміцнення серцево-судинної та дихальної систем.

- уроки лікувальної спрямованості призначені для лікування, відновлення та компенсація, втрачених або порушених функцій при хронічних захворюваннях, травмах тощо (наприклад, щоденні уроки лікувальної фізичної культури у спеціальних школах-центрах для дітей з ДЦП)

- на уроках спортивної спрямованості відбувається вдосконалення фізичної, технічної, тактичної, психічної, вольової, теоретичної підготовки у вибраному виді спорту;

- уроки рекреаційної спрямованості направлені на організацію дозвілля, відпочинку, ігрової діяльності.

Принципи та завдання для роботи з дітьми, які мають церебральний параліч:

1. **Формування мотивації.** Педагог повинен створювати ситуації, у яких дитина захоче проявити активність. Правильно організовані заняття можуть створити інтерес та мотивацію: використання ігрових моментів, підбір складності та темпу виконання вправ, правильний вибір різних вправ та засобів.

2. **Чергування активної роботи та відпочинку.** У періоди фізичної та психічної напруги високий рівень стомлюваності може призвести до необхідності узгодити активну роботу та відпочинок, а також своєчасний перехід до іншої діяльності.

3. **Безперервність процесу.** Заняття мають бути регулярними, систематичними, правильно побудованими, практично постійними та у школі та вдома.

4. **Заохочення.** Якщо на уроках дитина проявляла активність, була винахідливішою, щось зробила краще, то обов'язково потрібно похвалити її та в кінці заняття підбити підсумок, але порівнювати успіхи дітей в жодному разі не можна.

5. Соціальна спрямованість занять. Працювати над соціально значущими руховими актами (протягнути руку, взяти кухоль, піднести до рота, перекласти іграшки), а не над окремими рухами (згинання або розгинання в ліктьовому суглобі).

6. Необхідність активізації всіх порушених функцій. На кожному занятті приділяти час активізації найбільш постраждалим аналізаторам (рухові, кінестетичні, мовні, зорові, слухові).

7. Взаємодія з батьками. Важливо співпрацювати з батьками, щоб підтримувати адекватну дію вдома. Не відбивати бажання в дітей щось робити самостійно, заохочувати їх, ні в якому разі не робити за дітей те, з чим вони можуть впоратися самі (почистити зуби, застелити постіль, помити посуд тощо.).

8. Виховна робота. Необхідно виховувати взаємодопомогу, самостійність, почуття відповідальності. Батьки повинні створити умови для формування максимальної самостійності та рухової активності дитини, можливості її всебічного розвитку. Сім'ї не можна замикатися у собі, уникати контактів, широкого спілкування. Це шкідливо для дитини та для батьків [2; 3].

Розробляючи програму з фізичного виховання для дітей із ДЦП при роботі з загально-розвивальними вправами використовують спеціальні вправи для корекції позотонічних реакцій; розслаблення м'язів; формування правильної постави; опороспроможності; формування рівноваги; розвитку просторової орієнтації та точності рухів.

При проведенні уроків з адаптивної фізкультури потрібно поступово збільшувати навантаження та ускладнювати вправи; чергувати різні види вправ, застосовуючи принцип розсіяного навантаження; вправи мають відповідати можливостям учнів; має бути індивідуальний підхід; раціонально дозувати навантаження та не допускати перевтоми; забезпечити профілактику травматизму та страховку.

Крім вправ направлених на корекцію рухових функцій на уроках часто використовуються прикладні вправи спрямовані на формування різних функцій, необхідних у побуті, навчанні та праці. Діти повинні займатися у спортивній формі та спортивному взутті. Питання про використання ортопедичного взуття та апаратів під час занять вирішує лікар. Оцінка успішності здійснюється у формі поточного обліку. Нормативів немає, в оцінці успіхів учнів враховуються рухові можливості та характер дефекту [4; 5].

Адаптивне фізичне виховання є основою корекційної та реабілітаційної роботи, яка впливає на всі фізіологічні функції та фізичний розвиток організму. У процесі занять адаптивним фізичним вихованням у людей із відхиленнями у стані здоров'я формуються життєво необхідні навички та вміння; розвиваються фізичні та психічні якості; підвищуються функціональні можливості організму.

Список використаних джерел

1. Козьявкін В. І. Методика проф. В. І. Козьявкіна. Система інтенсивної Козьявкін-нейрофізіологічної реабілітації. Блок кінезіотерапії. Міжнародна клініка відновного лікування. Трускавець, 2004. 125 с.
2. Адаптивне фізичне виховання: навч. посібник / уклад.: Т. М. Осадченко, А. А. Семенов, В. Т. Ткаченко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 210 с.
3. Лук'янова К. В. Посібник для батьків, дитина яких хвора на дитячий церебральний параліч. URL: <https://vseosvita.ua/library/posibnik-dla-batkiv-ditina-akih-hvora-na-ditacij-cerebralnij-paralic-259851.html> (дата звернення: 20.04.2023 р.).
4. Желізний М. М., Кривенко А. П. Контроль та корекція рухової функції дітей зі спастичними формами церебрального паралічу: навч.-метод. посіб. для студ. та вчителів. Чернівці: НУЧК, 2019. 129 с.
5. Olaf Verschuren, Johanna Darrach, Iona Novak, Marjolijn Ketelaar, Lesley Wiart, Author Notes. Health-Enhancing Physical Activity in Children With Cerebral Palsy: More of the Same Is Not Enough. *Physical Therapy*, Volume 94, Issue 2, 1 February 2014, p. 297-305, <https://doi.org/10.2522/ptj.20130214>.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНЦІВ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність дослідження. Історія становлення кожної держави сповнена не тільки яскравими подіями, але й закономірними ситуаціями, в яких виборюється право громадян на існування та власний розвиток. Україна й українці в один день опинилися в ситуації повномасштабного вторгнення, коли поняття війни стало реальністю, а не словами з підручника історії. Неготовність до цього, як психологічна, так і політична та військова, сприяли виникненню цілої низки проблем, які були пов'язані насамперед з безпекою себе як особистості, своєї сім'ї та своєї держави. І це актуалізувало проблему збільшення кількості військовослужбовців до таких розмірів, щоб бути здатними відстояти кордони власної держави. Це був період активного піднесення відчуття власного громадянського обов'язку та відповідальності, і як наслідок – формування добровольчих батальйонів, бригад територіальної оборони, які склалися переважно з цивільного населення, аж ніяк не готового до тривалої боротьби та протистояння.

Виклад основного матеріалу. Війна, яких би масштабів вона не була, є екстремальною ситуацією, що кардинально впливає на людину. Саме тому перед науковцями та практиками постає нагальна проблема дослідження їх стану та визначення можливих шляхів вирішення тих проблем, з якими вони стикаються. Ми говоримо про дослідження, вивчення, аналіз, динаміку, але аж ніяк не про практичні поради. І ось тут, на нашу думку, виникає ще одна проблема, пов'язана насамперед з актуальністю даної тематики з одного боку, і сформованими рекомендаціями щодо її вирішення з боку різних фахівців з різних наук, котрі за відносно короткий проміжок часу стають «фахівцями в питаннях військовослужбовців». Не можна стати фахівцем у вирішенні проблем військовослужбовців, а тим паче у розробці практичних рекомендацій по вирішенню їх проблем, не маючи при цьому фахової освіти у галузі військової психології чи медицини. Виробленням практичних рекомендацій, впровадженням нових форм і методів надання соціально-психологічної допомоги мають займатися фахові спеціалісти, здатні і спроможні на її надання. Принцип «Не нашкодь» має стати першоосновою при наданні допомоги військовослужбовцям.

Ось чому у своїй науковій роботі, аналізуючи становище як звичайних громадян, так і військовослужбовців, ми не будемо намагатися виробити конкретні рекомендації, а вдамося виключно до теоретичного аналізу та інтерпретації основних результатів соціологічних досліджень, що були проведені за час повномасштабного вторгнення.

Цікаві дані на нашу думку представлено в презентації Інституту соціології НАН України С. Дембіцького «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство» Громадська думка в Україні після 10 місяців війни». На питання «Чи вистачає Вам впевненості в своїх силах?» 56,4 % опитаних відповіли, що вистачає, що на 14% більше ніж за аналогічний період 2021 року (листопад 2021 – 42%). Водночас зменшилася кількість людей, яким цієї впевненості не вистачає – з 28,3% у листопаді 2021 року до 14,7% - у грудні 2022 року. Отримані результати є свідченням того, на нашу думку, що війна чітко дала українцям усвідомлення свого місця і значення в сучасному глобалізованому світі та збільшення власної відповідальності за своє власне життя та життя свої рідних та близьких. Вже не відкладаються на потім, на завтра важливі для людини моменти життя [1].

Досить цікавим і вагомим в напрямку довіри до органів державної влади та військовослужбовців є дослідження «Війна в Україні: соціологічний вимір», проведене компанією «Оперативна соціологія» на замовлення Норвезького інституту міських та регіональних досліджень (NIBR) та Університету Осло Метрополітен (OsloMet) [2] та результати двадцятого загальнонаціонального опитування «Образ ветеранів в українському

суспільстві» проведеного 14-16 січня 2023 року з ініціативи «Українського ветеранського фонду» Міністерства у справах ветеранів України профінансовано Соціологічною групою «Рейтинг» [3].

По-перше, в порівнянні з 2022 роком збільшилася кількість респондентів, які на питання «Чи є серед ваших рідних ті, хто зараз воюють?» дали ствердну відповідь 63% опитаних. При чому паралельно із збільшенням реальної кількості військовослужбовців та в майбутньому ветеранів, зростає рівень довіри до них. На питання «Наскільки Ви довіряєте таким категоріям осіб?» відповіді розподілилися наступним чином: військовослужбовцям ЗСУ довіряють 75% опитаних; ветеранам, які повернуться з війни, що відбувається зараз – 69% опитаних; ветеранам АТО/ООС – довіряють 58 % опитаних. На питання про образ ветеранів російсько-української війни, 55 % опитаних асоціюють їх з людиною середнього віку, 21 % асоціюють з молодого людиною, 7 % - з людиною старшого віку, а 17 % опитаним – важко відповісти.

Серед основних проблем військовослужбовців, на думку більшості опитаних є ризик виникнення таких проблем як: конфлікти у сім'ї, родині (15 % - дуже ймовірно, 39 % - скоріше ймовірно), відсутність роботи (17 % - дуже ймовірно, 36 % - скоріше ймовірно), зловживання алкоголем чи наркотиками (14 % - дуже ймовірно, 37 % - скоріше ймовірно), самогубства (7 % - дуже ймовірно, 21 % - скоріше ймовірно), порушення законів, участь у злочинності (5 % - дуже ймовірно, 16 % - скоріше ймовірно) [3].

А от серед основних переживань, що домінують в психоемоційному стані звичайних громадян відповіді респондентів розподілилися таким чином: 22,9 % - відчуття смутку; 20,8 % - знервованість і внутрішнє тремтіння; 19,8 % - напади страху та паніки; 16,3 % - відчуття напруги та збудження; 14,9% - почуття смутку, коли щось нагадує про стресові події; 14,3 % - втрата або зменшення інтересу до щоденних справ та активностей; 12,7 % - відчуття втоми, нестачі сил, загальмованості; 12,5 % - повторювані або тривожні спогади, думки, образи пережитих подій; 10,1 % - плачу; 8,6 % - почуття безвиході та пастки [2].

Здійснивши теоретичний аналіз основних результатів соціологічних досліджень, можемо стверджувати наявність великої кількості проблем, але водночас свідоме прагнення до їх вирішення. Незважаючи на значні труднощі, які Україна як держава, так і кожен громадянин долає протягом останнього року, зберігається стійка впевненість в збереженні своєї ідентичності та активної цілеспрямованої праці кожного на своєму фронті задля перемоги.

Як висновок, можемо сказати, що одним із важливих напрямків політики держави в майбутньому стане забезпечення комплексу державних гарантій соціального і правового статусу військовослужбовців, які беруть участь у воєнних діях та призваних під час мобілізації, підвищення рівня їх соціального захисту, членів їх сімей та сімей, члени яких загинули під час виконання бойових завдань, а також сприяння їх соціальній адаптації. Синтез власного позитивного досвіду та досвіду західних країн, поліпшення ефективності взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з регіональними інституціями, громадськими, благодійними та міжнародними організаціями, фондами та програмами сприятиме ефективній адаптації ветеранів та членів їх родин та їх повноцінному, на скільки це можливо, існуванню.

Список використаних джерел

1. Дембіцький С. «Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Громадська думка в Україні після 10 місяців війни». Електронний ресурс: Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1175&page=1>.
2. Дослідження «Війна в Україні: соціологічний вимір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dp.informator.ua/ru/vijna-v-ukrayini-sotsiologichnij-vimir>.
3. Двадцять загальнонаціональне опитування «Образ ветеранів в українському суспільстві», 14-16 січня 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcjate_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_p_d_chas_v_yuni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu_susp_lst.html.

СУЧАСНІ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

Наша цивілізація перебуває у постійному розвитку, на який впливають різні фактори, які чинять негативний вплив на здоров'я людини як психічне, так і на фізичне. Поряд з тим, основними проблемами, що впливають на здоров'я людей є малорухливий спосіб життя, стреси, наявність низки хвороб, травм, які заважають займатись фізичними вправами. Тому в цих умовах важливим вважається вибір рухової активності, яка максимально адаптована під конкретну людину. Важливість у застосуванні інноваційних підходів щодо забезпечення рухової активності сучасної студентської молоді не викликає сумнівів. Саме з цих причин в сучасних умовах більшість людей обирають сучасні напрями оздоровчої фізкультури, які формуються фітнес-технологіями та є трендовими, оскільки допомагають не тільки покращити зовнішній вигляд й фізичний стан, але й зміцнити фізичне здоров'я [3; 5].

Фітнес-технології – це насамперед технології, що забезпечують результативність в заняттях фітнесом. Більш точно їх можна визначити як сукупність наукових способів, заходів, прийомів, сформованих в певний алгоритм дій, який певним чином в інтересах підвищення ефективності оздоровчого процесу, що забезпечує гарантоване досягнення результату, на основі вільного мотивованого вибору занять фізичними вправами з використанням інноваційних засобів, методів, організаційних форм занять фітнесу, сучасного інвентарю та обладнання, знань фізіологічних механізмів втоми [2; 6].

Останнім часом спостерігається зростання інтересу студентської молоді до занять фітнесом та його різновидами. На сьогодні цей вид спорту є популярний, модний та сучасний, що сприяє зацікавленню та залученню молоді до фізичного виховання і спорту. Багатогранність відносно нового напрямку, а саме різновидів фітнесу, дає можливість займатися ним не тільки дівчатам, а і хлопцям, що дає можливість урізноманітнити заняття [1].

Орієнтація на здоровий спосіб життя, систематичні заняття фізичною культурою формуються значною мірою в дитячому та підлітковому віці. Для цього віку дуже важливо формування цільової установки на набуття здорових звичок, умінь і навичок самостійних занять фізичною культурою, дотримання техніки безпеки при виконанні вправ [4; 5].

Метою викладання навчальної дисципліни «Сучасні фітнес-технології» є створення цілісного уявлення про суть, специфіку та структуру занять із фітнес-технологій; озброєння студентів знаннями, уміннями та навичками методики побудови та проведення занять із фітнес-технологій у викладацькій та тренерській діяльності. Основними завданнями вивчення дисципліни «Сучасні фітнес-технології» є:

- розкриття історичних аспектів виникнення фітнес-технологій у світі та в Україні;
- визначення та розмежування основних термінів, які належать до понять тренування, здоров'я, загальний фітнес, фізичний фітнес, працездатність;
- ознайомлення із класифікацією фітнес-програм;
- розкриття змісту фітнес-технологій;
- озброєння знаннями з основ організації та методики проведення занять з фітнес-технологій з різними категоріями населення [2].

Функціональні і структурні зміни, які відбуваються внаслідок систематичних занять фізичними вправами, зворотні. Наприклад, внаслідок малої перерви під час занять фізичними вправами відбувається зниження рівня функціональних можливостей та регрес структурних ознак, а в результаті знижуються показники розвитку фізичних можливостей. Спочатку знижуються швидкісні якості, а потім сила та витривалість. Спостереження за спортсменами показали, що припинення тренування, яке тривало 5 місяців, призводить до повернення вихідного рівня темпу рухів через 4-6 місяців, м'язової сили – через 18 місяців, а витривалості – через 2-3 роки.

Проявляючись у діяльності, фізичні якості невід'ємні від рухових умінь і навичок. Виходячи з цього, наскільки людина володіє тими або іншими руховими діями значною мірою залежить успішна реалізація відповідних фізичних якостей.

Різноманітність програм та емоційний фон дозволяють фітнесу утримувати тривалий час високий рейтинг серед інших фізкультурно-оздоровчих занять. Проектування та реалізація педагогічної технології фізичного виховання студентів із використанням комплексу засобів фітнес-програм на основі дотримання сучасних принципів дидактики сприяють оптимальному розв'язанню низки оздоровчих, освітніх і виховних завдань [1].

Список використаних джерел

1. Кулик Н. А. Фітнес в системі оздоровчої фізичної культури студентів ВНЗ. Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Харків, 2017. С. 105-110.
2. Школа О. М., Осіпцов А. В. Сучасні фітнес-технології оздоровчо-рекреаційної спрямованості: навч. посіб. Комунальний заклад «ХГПА» ХОР. Харків, 2017. 217 с.
3. Босенко А. І., Холодов С. А., Коваль О. Г. Оздоровчий фітнес для учнівської та студентської молоді: навч. посіб. / за ред. П. Д. Палахтія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2016. 88 с.
4. Козак Є. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення старшокласників до фізичного виховання. *Фізичне виховання в школі*. 2002. № 4. С. 51-52.
5. Черняков В. В., Желізняк М. М., Ридзель Ю. М. Попередження травматизму на заняттях з оздоровчої гімнастики в аспекті компетентності фахівця з фізичної терапії та фізичного виховання. Від теорії до практики: сучасні перспективні розробки в галузі охорони здоров'я : колективна монографія: авт. кол. Ю. В. Антонова-Рафі, В. В. Борисенко, О. М. Бурка, та ін. / за ред. О. М. Бурки. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 178-192.
6. Черняков В. В., Мовчан А. О. Фізіологічні механізми втоми при фізичних навантаженнях на заняттях фітнесом. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: зб. тез XII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.): Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 224-226.

Ребенко В. І., здобувачка вищої освіти гр. ФК-211,

Драгунов Д. М., доктор філософії, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЛІКУВАЛЬНА ФІЗКУЛЬТУРА ПРИ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ХВОРОБАХ

Все частіше і частіше зустрічаються випадки внутрішньої вади серця і не тільки, що є причиною багатьох проблем зі здоров'ям надалі у підлітків, наприклад одна з них, як відсутність можливості займатися спортом повною мірою.

Хоча спорт є невід'ємною частиною нашого життя, людина може і не відвідувати секції або тренажерні зали, але щодня людина рухається, що вже є свого роду фізичне навантаження у вигляді ходьби і бігу, тому займатися спортом необхідно.

Серцево-судинні захворювання, незважаючи на прогрес медичної науки у XXI ст., продовжують охоплювати широкі верстви населення різного віку. При цьому спостерігається тенденція до ураження все більш молодого, працездатного населення [1].

Оскільки при даних проблемах та захворюваннях людині закрита дорога у великий спорт, є альтернатива ЛФК (Лікувальна фізична культура).

Лікувальна фізкультура при захворюваннях серцево-судинної системи необхідна для ефективної реабілітації, а також як підтримуюча терапія.

Завдяки лікувальній фізкультурі можливо попередити багато захворювань, що впливають на серцево-судинну систему. Серед них: тромбоемболія, атонія кишечника, м'язова слабкість, застійна пневмонія, гіпокінезія та ін. Призначають при наступних захворюваннях: серцева недостатність; гіпертонія; ішемічна хвороба серця; інсульт; інфаркт міокарда; стенокардія (у стабільному стані); облітеруючі захворювання периферичних артерій; ревматизм; атеросклероз; вади серця (вроджені/набуті); кардіохірургічні операції та інші.

Широке поширення захворювань серцево-судинної системи настійно вимагає перш за все інтенсифікації масових профілактичних заходів як у вигляді первинної, так і у вигляді вторинної профілактики. Раціональна фізична культура є невід'ємною складовою частиною як первинної, так і вторинної профілактики [2].

Відомо, що під впливом фізичних вправ помітно збільшується стійкість до фізичного навантаження; поліпшуються функціональний стан і скорочувальна функція міокарда, підвищується коронарний резерв і економічність серцевої діяльності; поліпшується колатеральний кровообіг; зменшуються секреція катехоламінів, вміст ліпідів і загального холестерину в крові; поліпшується периферичний кровообіг та ін.

Вважають, що фізична активність затримує розвиток коронарного атеросклерозу у віці після 40 років, веде до підвищення активності антикоагуляційної системи крові, попереджаючи тромбові ускладнення, і таким чином попереджає і усуває прояв більшості факторів ризику основних хвороб серця. Роль фізичних вправ не обмежується профілактикою захворювань серцево-судинної системи.

Фізичні вправи мають велике значення і для лікування цих захворювань. Заняття лікувальною фізичною культурою підвищують інтенсивність протікання всіх фізіологічних процесів в організмі. Така тонізуюча дія вправ покращує його життєдіяльність і має особливо важливе значення при обмеженій руховій активності.

Метод лікувальної фізкультури розглядається як неспецифічний метод загальної терапії. Його цінності полягає в тому, що він по своїй сутності має не локальну дію, а викликає реактивні зміни всього організму.

Адекватні фізичні вправи покращують кровопостачання серцевого м'яза за рахунок розкриття резервних капілярів в міокарді, позитивно впливають на обмін речовин чи шляхом підвищення окислювально-відновлювальних процесів і, таким чином, прискорюють процеси відновлення в міокарді [3].

Фізичні вправи сприяють відновленню функціонування міокарда. М'язова діяльність сприяє тренуванню екстракардіальних факторів кровообігу. Так, фізичні вправи для дрібних м'язових груп, сприяють просуванню крові по венах, діючи як м'язова помпа. Така дія фізичних вправ компенсує недостатність кровообігу.

Мобілізація резервної функції судинної системи покращує циркуляцію крові та лімфи, що сприяє зменшенню застійних явищ в організмі. При виконанні спеціальних дихальних вправ, понижується внутрішньо грудний тиск і збільшується присмоктуюча здатність грудної клітки внаслідок чого покращується надходження крові по венах до серця (правого передсердя). Одночасно підвищується тиск в брюшній порожнині, понижує застійні явища у внутрішніх органах.

При м'язовій діяльності понижується тонус дрібних артерій, внаслідок чого розкриваються резервні капіляри, що покращують обмін між кров'ю і тканинами та понижує периферійний опір току крові, полегшуючи роботу серця. При скороченні м'язів посилюється кровоток по венах, а при розслабленні – полегшується перехід крові в капілярне русло.

Дозовані фізичні вправи підвищують тонус блукаючого нерва та продукцію гормонів, які понижують артеріальний тиск. Дихальні вправи з подовженим видихом та сповільненням дихання через нервово-рефлекторні механізми мають току ж дію. При недостатності клапанів з причини зморщування його перегородок, вони не закривають повністю отвір і кров повертається у зворотному напрямку. Щоби перекачати необхідну для організму кров, серцевий м'яз витрачає додаткові зусилля і поступово гіпертрофується, що може добре компенсувати цю ваду. Слід відзначити, що пролапс нейтрального клапана вимагає особливої обережності у підборі фізичних вправ та значних обмежень навантаження. При цьому підвищення фізичних навантажень та застосування засобів фізичного виховання відповідають загальноприйнятій методиці:

1. Руки в замок долонями вгору, ногу назад на носок, прогнутися-вдих, початкове положення-видих.

2. Руки в замок долонями вгору, нахил тулуба в бік, однойменну ногу в сторону - вдих, в початкове положення - видих.

3. Руки зігнуті перед грудьми, пружинисті відведення рук назад.

4. Руки на пояс, кругові рухи тулубом.
5. Руки в сторони - вдих, нахил вперед, кисті руки-торкалися колін -видих.
6. Махати ногою вперед-назад. Дихання довільне.
7. Присідання, руки вперед - видих, вставання - вдих.
8. Ходьба звичайна на шкарпетках, з високим підніманням колін. Перехід у положення сидячи зі спущеними ногами [4].

Після того як відновиться нормальний ритм дихання, приступайте до такої ходьби - спочатку 2 кроки на видиху, 4 потім, 6, 8 кроків на видиху, потім переходите до звичайної ходьби. Ходьба по сходах без задишки. Ліва рука на поясі або на перилах сходів, права опущена. Повільно опустити на видиху праву ногу на сходинку нижче і приставити до неї ліву: вдих - під час паузи, коли обидві ноги стоять на одній сходинці, також на видиху опустити ліву ногу і приставити до неї праву. Підніматися вгору по сходах також на видиху, поперемінно ставлячи одну ногу на сходинку і приставляючи до неї іншу. Вдих робити, коли обидві ноги стоять на одній сходинці. Ходіть приставним кроком вниз по сходах до тих пір, поки не відчуєте, що дихаєте вільно і можете на видиху спуститися відразу на 4-6 сходинки. Підніматися вгору по сходах рекомендується також на видиху, не по прямій, а по діагоналі, ставлячи стопи не перпендикулярно сходинці, а навкоси .

Заняття ЛФК із хворими на ішемічну хворобу серця проводять у кардіологічному стаціонарі, призначаючи навантаження малої інтенсивності -50% від індивідуальної порогової ЧСС (частота серцевих скорочень). Під час занять ЛФК із хворими ,ЧСС може сягати 100-105 за 1 хв, на пік навантаження припадає 125-135 скорочень за одну хвилину. У хворих, ЧСС під час навантажень може сягати 105-110 за 1 хвилину та 135-145 припадає на «пік» навантаження. До закінчення перебування в стаціонарі хворі повинні засвоїти ходьбу в темпі 3-4 км/год, тренування на велотренажері. Щоб уникнути перевантажень, користуються тренувальним рівнем ЧСС, який становить 70-90% від індивідуальної порогової ЧСС. До початку заняття проводять опитування хворого, його огляд, визначають ЧСС, артеріальний тиск, знімають ЕКГ, оцінюють функціональні можливості. Заняття ЛФК припиняють, якщо з'являється приступ стенокардії. Про ефективність занять ЛФК свідчить поліпшення загального стану хворого, ліквідація приступів стенокардії або їх зниження, відсутність ознак серцевої недостатності, зменшення реакції серцево-судинної системи на фізичне навантаження, відновлення працездатності [5].

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/2660> (дата звернення: 01.02.2023).
2. Електронний ресурс URL: <https://eurolab.clinic/uk/services/exercise-therapy-in-cardiology> (дата звернення: 04.02.2023).
3. Електронний ресурс URL: <https://www.docsity.com/ru/lfk-pri-sercevo-sudinnih-zahvoryuvannyah/8226240/> (дата звернення: 01.02.2023).
4. Електронний ресурс URL: https://allreferat.com.ua/uk/meducuna_zdorovya/kurovaya/5828 (дата звернення: 05.02.2023).
5. Електронний ресурс URL: <https://www.docsity.com/ru/lfk-pri-sercevo-sudinnih-zahvoryuvannyah/8226240/> (дата звернення: 01.02.2023).

Ревко А. М., д.е.н., доцент, професор кафедри соціальної роботи,
Шаулов П. О., здобувач вищої освіти IV курсу гр. СР-191
Національний університет "Чернігівська Політехніка"

ТЕХНОЛОГІЯ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Нині, у зв'язку із веденням бойових дій на території України, пошкодженням значної частини інфраструктури та перебуванням великої частини громадян у складних життєвих обставинах різного ступеня складності, доцільно говорити про соціальну роботу як один з найважливіших засобів регулювання суспільного порядку, спосіб підтримання соціальних зв'язків між державою та громадськістю, а також як про інструмент забезпечення

соціальної значимості та підтримки уразливих груп громадян. Проте, сама по собі соціальна робота являється особливим видом діяльності, котрий вимагає від спеціаліста значної кількості теоретичних знань, сформованих практичних умінь, навичок та звичок.

Однією із найбільш перспективних форм залучення громадян до життєдіяльності конкретної громади та країни в цілому можна вважати технологію бюджету участі. Чабан О.О. зауважує, що бюджет участі або партисипативне бюджетування (від. англ. *participatory budgeting*) можна розглядати як процес демократичного обговорення та прийняття рішень, у якому звичайні мешканці громади вирішують як розподілити певну частину бюджету міста. Варто зазначити, що вперше дану технологію було розроблено та використано в місті Порто-Алегрі (Бразилія) [3, с. 133]. Варто зауважити, що бюджет участі складає 10% від загального бюджету Порто-Алегрі. Більше того, технологія бюджету участі в XXI ст. набула широкого поширення не тільки в країнах Латинської Америки, але й в Європі, Азії, Африці та Північній Америці. Слід зазначити, що у світі не існує чітко визначеної однієї моделі партисипативного бюджетування. Певні форми участі громадян у розподілі бюджетних коштів різняться між собою в залежності від специфіки конкретного міста і потреб його жителів. Проте, незмінною тенденцією протягом багатьох років залишається те, що громадяни отримують можливість не тільки висловлювати свою думку щодо бюджету міста та особливостей його розподілу, але й вирішувати як розподілити його частину [3, с. 135].

Кириленко О. та Чайковська І. справедливо зауважують, що бюджет участі (партисипативний бюджет) можна розглядати як одну із форм демократії участі на місцевому рівні, що забезпечує “системний механізм” залучення громадян до процесу прийняття бюджетних рішень певної територіальної громади. Крім того, дефініція “бюджет участі” розглядається вченими у широкому та вузькому сенсі. У першому випадку, мова йде про те, що впровадження такого бюджету вимагає повної зміни уявлення про управління містом, тобто відбувається певний перехід від класичної представницької демократії до демократії участі. У вузькому сенсі бюджет участі слід вважати демократичним процесом, в якому мешканці безпосередньо вирішують як витратити певну частину місцевого бюджету. Даний процес, на відміну від класичного, не вимагає реформи системи управління містом, а відноситься тільки до маржинального розподілу бюджету міста [1, с. 88]. Разом із цим, для ефективної реалізації партисипативного бюджету, організатори у своїй діяльності керуються базовим принципом – реального залучення громадян до прийняття бюджетних рішень. Окрім базового принципу європейські дослідники виділяють інші найважливіші принципи партисипативного бюджетування:

- принцип обов’язкового характеру виконання;
- принцип обговорення, предметом якого є обмежені фінансові ресурси;
- принцип циклічності;
- принцип публічної дискусії;
- принцип участі всіх жителів[1, с. 91].

Ідею впровадження першого бюджету участі у Польщі запропонували ще у 2010 р. в рамках Сопотської ініціативи розвитку – неформальної групи, що діє в місті Сопот, Польща з метою реалізації вимог сталого розвитку і розширення громадської участі. Спочатку дана ідея не знайшла прихильників серед представників місцевої влади, проте завдяки проведенню освітніх та рекламних заходів, що здійснювала неформальна група міста, вдалося у повторному голосуванні впровадити бюджет участі. Таким чином, було сформовано план передачі частини повноважень місцевої влади громадянам у сфері здійснення видатків у розмірі менше 1 % бюджету міста (що становило близько 3 млн. злотих) та створено Комісію ради міста у справах бюджету участі [1, с. 92].

Переходячи до більш сучасних реалій, можемо сказати про інновації в польському місті Познань. Так, у рамках проекту бюджету участі в Познані на 2024 рік програма дещо має змінитися. На цей раз пропонуватиметься розподілити 26,6 млн. злотих – на 1,6 млн. злотих більше, ніж у попередньому році. Але це не єдина зміна: проекти будуть також розділені на «великі» та «малі», тобто у новій класифікації буде важливим не лише масштаб

поданого проєкту (стосуватиметься він усього міста чи лише регіону), а й його максимальна вартість. До того ж «Зелений бюджет» буде відокремлено в рамках загальноміських проєктів та в його межах можна буде подавати проєкти, що стосуватимуться охорони існуючої рослинності, наприклад проєкти, пов'язані з діяльністю в лісах [2].

Цікавим є й український досвід реалізації бюджету участі. У 2015 році м. Чернігів став одним з перших міст України, де було запроваджено бюджет участі. Слід зауважити, що значну частину підтриманих проєктів бюджету участі м. Чернігова склали проєкти, що входили до категорії «Об'єкти комунальної власності», тоді як категорії на кшталт «Освіта», «Культура та мистецтво» та «Спорт та туризм» склали тільки по 12% від загальної кількості підтриманих проєктів у 2019 році. Така тенденція пов'язана насамперед із тодішніми викликами та проблемами, що стояли перед владою міста та його мешканцями.

Порівнюючи міжнародний та вітчизняний досвід, можна сказати, що місто Познань є одним з небагатьох польських міст, яке розробило власну модель співпраці з інститутами громадянського суспільства в рамках проєктів бюджету участі й більше того, з 2012 року в місті функціонує Познанський центр підтримки неурядових організацій та волонтерів, який діє за підтримки місцевої влади [4]. На відміну від цього, у Чернігові на жаль поки що відсутня належна підтримка та налагоджена взаємодія між громадським та приватним сектором з однієї сторони, та органами місцевої влади з іншої, що залишає питання та місце для подальших розробок та інновацій у цій сфері діяльності.

Список використаних джерел

1. Кириленко О., Чайковська І. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду. *Вісник Економіки*. 2015. № 2. С. 86–100.
2. ПБО24 - будуть зміни. Бюджет участі у Познані 2023. *Poznański Budżet Obywatelski 2024* : веб-сайт. URL: <https://budzet.um.poznan.pl/pbo23/pbo24-beda-zmiany/> (дата звернення: 17.04.2023).
3. Чабан О. О. Демократія участі та сучасні технології реалізації громадського інтересу на місцевому рівні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. „Питання політології”*. 2013. № 1073. С. 131–136.
4. Revko A. M., Verbytska A. V. Financial Instruments for Social Infrastructure Development of the Region in Conditions of Decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol 3. No 30. P. 482-489. <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/1977/1995>.

Ридзель Ю. М., кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ З ФІТНЕСУ ТА РЕКРЕАЦІЇ ЯК ОДНЕ З ВАЖЛИВИХ ЗАВДАНЬ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні важливість такої проблеми, як формування комунікативної культури фахівця з фітнесу та рекреації, є достатньо актуальною у зв'язку зі спрямуванням на гуманізацію сфери фізкультурно-оздоровчих послуг. Це пов'язано насамперед із підвищеним інтересом до питань самореалізації особистості та розвитку людини. Комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації є дуже значущою якістю професійної сторони особистості, оскільки жодна його діяльність неможлива без педагогічної взаємодії.

Для того, щоб розглянути особистості формування комунікативної культури фахівця з фітнесу та рекреації, необхідно спочатку проаналізувати, з яких саме компонентів складатиметься його комунікативна культура.

Комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації – це особистісні риси, ціннісні орієнтації та установки, що виявляються щодо людей, а також комунікативні навички, такі як володіння рухами, жестами, промовою, способами впливу на іншу людину, прийоми самоуправління і саморегуляції, створення творчого простору. Основою комунікативної культури фахівця з фітнесу та рекреації є прагнення до контактів з людьми, вміння швидко налагоджувати контакти. Наявність комунікабельності у фахівця з фітнесу та рекреації є показником досить високого комунікативного потенціалу.

Проаналізувавши наукову літературу, можна сказати, що комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації розуміється науковцями як професійно значуща риса особистості, що складається з:

- 1) комунікативної компетентності (знання, уміння та досвід їх застосування);
- 2) комунікативної спрямованості (ставлення до клієнта, до себе, до комунікативної діяльності);
- 3) комунікативної гнучкості (винахідливість, нестандартне мислення, емоційна саморегуляція).

У фахівцеві з фітнесу та рекреації клієнти цінують насамперед такі якості, як інтелігентність, уміння бути коректним у своїй роботі, співчувати їм, бути щирим і невблаганним. Кожен фахівець з фітнесу та рекреації повинен уміти налагодити контакт з будь-якою людиною та завоювати його довіру, повинен уміти керувати його емоціями, перемикаючи увагу тощо.

Комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації є однією з найважливіших складових його професійно-педагогічної культури. Необхідність її формування обумовлена тим, що фахівець з фітнесу та рекреації завжди знаходиться у процесі спілкування з тими, хто стає партнером по спілкуванню в освітньо-тренувальному процесі. Від того, як буде відбуватися процес спілкування фахівця з фітнесу та рекреації та клієнта, буде залежати рівень його зацікавленості у подовженні співпраці, та багато в чому буде визначатися ефективність опанування клієнтом базовими знаннями та руховими уміннями. Також буде створено відповідний морально-психологічний клімат у тренувальному процесі.

Оскільки професійна діяльність передбачає постійне і тривале спілкування, то фахівець з фітнесу та рекреації з недостатньо розвинутою комунікативною культурою швидко втомлюється, дратується і не отримує задоволення від тренувального процесу, а це негативно позначається на навчальній діяльності у цілому. Фахівцю з фітнесу та рекреації важливо не забувати, що недостатньо просто уміти демонструвати рухову дію, оскільки більш важливим є процес спілкування та обміну духовними цінностями. Спільна мова з клієнтом – це не мова команд та розпоряджень, а мова довіри.

Щоб цього домогтися, фахівець з фітнесу та рекреації повинен уміти:

- використовувати прийоми, що сприяють досягненню високого рівня спілкування;
- вибудовувати комунікативні завдання, що включають створення умов для психологічної безпеки в спілкуванні і реалізації внутрішніх резервів людини зі спілкування, а також обмін інформацією, взаємодія, взаєморозуміння.

Комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації – це передача інформації за допомогою мови і відповідної поведінки, які сприяють встановленню контактів з клієнтом у навчально-тренувальному процесі. Процес передачі інформації – це комунікація, своєрідний процес взаємодії суб'єктів, який служить важливою умовою розвитку кожного з цих суб'єктів як особистості. Спілкування – основна сфера прояву емоцій, психічних станів, формування психічних властивостей людини і його самосвідомості. Результат їх взаємодії буде повністю залежати від того, як фахівець з фітнесу та рекреації зможе побудувати міжособистісні відносини з клієнтами, батьками, колегами.

Отже, варто зазначити, що комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації є основою педагогічної взаємодії. Необхідність формування його комунікативної культури обумовлена тим, що він постійно знаходиться у процесі спілкування, що передбачає багатогранні відносини з тими, хто стає партнерами в освітньо-тренувальному процесі. Ці відносини з'являються та розвиваються у процесі спільної діяльності, умовою якої є спілкування.

Комунікативна культура фахівця з фітнесу та рекреації визначає його здатність ефективно вибудовувати педагогічний процес з урахуванням особистісно-орієнтованих взаємин всіх учасників освітньо-тренувального процесу.

Комунікативна культура є одним з найважливіших умов формування, розвитку і реалізації професійної компетентності та посідає головне місце у професійній культурі фахівця з фітнесу та рекреації, впливаючи на його кваліфікаційну характеристику. Її цілеспрямоване формування є пріоритетним напрямком професійної підготовки фахівця з фітнесу та рекреації.

Список використаних джерел

1. Бабенко Т. Формування професійної культури педагога. *Наукові записки*. Серія Педагогічні науки. Вип. 140. С. 31-34. – [Електронний ресурс]: Джерело доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/53035444.pdf>.
2. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток: колективна монографія / кол. авт. ; відп. ред. Г. Є. Улунова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 300 с.
3. Сичов Д. В., Рябко І. Ю., Скрипниченко К. Г. Розвиток особистісної та професійної культури майбутнього педагога як запорука його фахової майстерності. *Проблеми розвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 266-268.
4. Черняков В. В., Дудоров О. М., Самійленко В. П. Термінологічна компетентність фахівця з фізичного виховання – запорука успішної професійної діяльності. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія* [Текст]. Чернігів : ЧНТУ, 2019. № 1 (13). С. 87-92.
5. Школа О., Полоус В., Сичов Д. Професійне самовдосконалення фахівця в галузі фізичного виховання і спорту в умовах сьогодення. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості: збірник статей за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Слов'янськ-Краматорськ, 25-26 березня 2021 р.)* / за ред. проф. В. М. Пристинського, Т. М. Пристинської. Слов'янськ, 2021. С. 431-434.

Ридзель Ю. М., кандидат економічних наук, доцент,
Логинова В. О., здобувачка вищої освіти, група ФР-192

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Зміни у культурній, освітній та соціальній сферах життя України створюють процеси пошуку, розроблення та впровадження нових технологій та підходів реабілітації дітей, які мають особливі потреби, визначення їх пріоритетних напрямів самореалізації та розвитку, створення умов для пристосування дітей до суспільства.

Сучасні інновації полягають в забезпеченні права вибору освіти дітьми, які мають обмежені можливості. Тому завданням є створити сучасне реабілітаційно-освітнє середовище відповідно потребам кожної дитини та надати їм максимальний комфорт [1].

Навчально-реабілітаційним центром називають заклад освіти, що забезпечує умови для відновлення та поліпшення здоров'я, професійну орієнтацію та соціальну адаптацію дітей, які мають функціональні та органічні захворювання органів та систем чи психофізичні вади розвитку [1].

Мета центру – це здійснення комплексної психологічної, педагогічної та медичної реабілітації хворої дитини [1].

Завдання центру [2]:

- Створити умови для формування соціально-продуктивної та соціально-адаптивної особистості;
- Втілити у практику інноваційний зміст, методики та форми лікувально-реабілітаційного та навчально-виховного процесу;
- Забезпечити умови отримання якісного рівня освіти (дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої);
- Формувати почуття власної гідності, громадянської позиції та відповідальності за свої дії у майбутньому;

- Розвиток природних здібностей, обдарувань та нахилів, вміння і потреби вдосконалюватися, творчого мислення.

У історичному контексті слід зазначити, що у середині 90-х років ХХ століття почали відкриватися низка навчально-реабілітаційних центрів за підтримки недержавних фондів та батьків дітей. Контингент становив переважно велику кількість дітей зі складними комплексними порушеннями та аутизмом, що не мали змоги навчатися у звичайних школах [1].

Взагалі, у центрі можуть перебувати особи з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату, діти з розумовою відсталістю та важкими порушеннями мови.

Центр може працювати як зі змінним, так і з постійним контингентом: змінним є діти раннього, дошкільного та шкільного віку, що мають право отримати консультативну та соціально-реабілітаційну допомогу в центрі; постійним є учні школи-інтернату та дошкільні групи [1].

Кожен такий центр має структурні підрозділи. Одним з них є дошкільне відділення, де є спеціальні групи денного та п'ятиденного цілодобового перебування дітей віком від 2 до 7 років, які мають будь-яку патологію, що призвела до інвалідності, при наявності відповідного кадрового забезпечення та навчально-матеріальної бази [2].

Участь у реабілітаційному процесі беруть [4]:

- психотерапевти, психологи, спортивні тренери;
- музичні, соціальні, педагогічні та медичні працівники;
- фізичні терапевти;
- майстри навчання реабілітаційної установи;
- фахівці перекладання з жестової мови.

Реабілітаційний процес повинен включати психолого-педагогічну, соціально-побутову, медичну та соціальну реабілітацію [1].

Психолого-педагогічна реабілітація включає педагогічну корекцію, діагностику емоційно-вольової сфери і розумового розвитку [3].

Соціально-побутова реабілітація направлена на комплекс заходів, які створюють умови для оволодіння системи умінь та знань, які сприятимуть підготовці до дорослого життя [3].

Медична реабілітація передбачає лікувально-профілактичні заходи, які включають фізіокліматотерапію, застосування відповідного обладнання: оптичного, ортопедичного та зкукопідсилювального [1].

Фізична реабілітація заснована на фізкультурно-реабілітаційних заходах, що включає спеціальні терапевтичні вправи з використанням необхідних засобів (гімнастичні палки, фітболи, стери, лави, балансувальні платформи) [4].

Отже, в Україні сьогодні існує унікальний досвід закладів нового типу, відбувається створення нових навчальних закладів, реалізується навчання для здобуття освіти дітей з особливими потребами та їх професійна підготовка та пристосування до подальшого життя.

Список використаних джерел

1. Клещерова І. М. Батькам про реабілітацію, навчання та виховання дитини з органічним ураженням нервової системи: Поради психолога. К., 2006. 50 с.
2. Колупаєва Т. О., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. К: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Основи фізичної реабілітації, терапії, ерготерапії: підручник. Л. О. Вакуленко та ін. / За заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль: ТДМУ, 2019. 372 с.
4. Фізична терапія та ерготерапія в педіатрії: метод. вказ. до проведення практичного заняття магістрів 2-го курсу ІV мед. ф-ту / упоряд. А. Г. Істомін, К. І. Терешкін, А. С. Сушецька та ін. Харків: ХНМУ, 2020. 32 с.

РОЛЬ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ У РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Багато авторів згадують санаторно-курортне лікування, як про невід'ємну складову реабілітаційного процесу. С. М. Малахова спільно з іншими авторами у своїй роботі каже, що санаторно-курортне лікування має ті особливості, що природні засоби, на відміну від лікарських і є найбільш фізіологічними, природними для організму [3].

Нині, як і раніше, важливе лікування та профілактика захворювань різного характеру в другому періоді, одним з етапів якого є санаторно-курортна реабілітація. Для більш точного розуміння санаторно-курортного лікування необхідно розуміти, що саме представляє санаторно-курортний заклад і де він може знаходитись.

Як зазначено Кабінетом Міністрів України постановою від 11 липня 2001 року №805 «Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад»: «Санаторно-курортний заклад – це заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних та термальних вод, ропи лиманів та озер, природних комплексів зі сприятливими для лікування умовами тощо) та із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування» [4].

Залежно від розташування такі заклади можна поділити на курортні та поза курортні. Але і в першому і в другому випадку це будуть санаторно-курортні заклади, оскільки будуть знаходитися на території де є природні лікувальні ресурси, що будуть сприятливо впливати на організм людини, покращуючи його загальний стан у момент реабілітації.

Згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 №385 до санаторно-курортних закладів відносяться:

- Бальнеологічна лікарня (у т. ч. дитяча)
- Грязелікарня (у т. ч. дитяча)
- Дитячий оздоровчий центр
- Курортна поліклініка
- Міжнародний дитячий медичний центр
- Санаторій (у т. ч. дитячий, однопрофільний, багатпрофільний, спеціалізований)
- Санаторій для дітей з батьками
- Санаторій-профілакторій [5].

Також хочеться зазначити, що санаторно-курортні заклади можна поділити за місцем розташування. Так якщо санаторій знаходиться у курортній зоні де є море, то це буде морський санаторно-курортний заклад, зазвичай такі заклади сезонні, бо здійснюють функції з надання лікувальних, профілактичних та реабілітаційних послуг лише протягом літнього курортного сезону. Але є ще санаторно-курортні заклади, що працюють і поза сезонний час, більше ніж три місяці після літнього курортного сезону.

Завдяки географічному положенню, геологічній будові і гідрогеологічним умовам Україна традиційно має всі види курортів.

Перші бальнеологічні курорти в Україні виникли на мінеральних водах у Шкло (1576 р.), у Трускавці (1827 р.) і в Моршині (1877 р.) Львівської області; Березівці під Харковом (1862 р.) і у Миргороді Полтавської області (1917 р.); грязьові – на Сакському озері в Криму (1799 р.), на Одеських лиманах (1829 р.), на Славянських озерах у Донбасі (1832 р.), у Євпаторії (1890 р.) і в Бердянську Запорізької області (1902 р.)» [1-2].

Проаналізувавши вище викладену інформацію, можна сказати, що в Україні дуже важливо розвивати санаторно-курортне лікування оскільки саме місцерозташування дає змогу використовувати усі природні чинники для цього, а зараз у воєнний час з'являється все

більше людей, що потребують післяопераційної реабілітації. А санаторно-курортні заклади – це одне з найкращих місць для надання лікувальних, профілактичних та реабілітаційних послуг. Використання бальнеотерапії, аеротерапії, геліотерапії, таласотерапії, спелеотерапії сприятливо будуть впливати під час реабілітаційного процесу не тільки на фізичний, а й на психоемоційний стан організму, що буде тільки краще для пацієнта.

Список використаних джерел

1. Вікулова Н. М. Основи курортології. Сімферополь, 2011. 161 с.
2. Каленік К. В. Основи курортології. Харків, 2015. 88 с.
3. Малахова С. М. Курортологія та курорти України. Запоріжжя, 2019. 105 с.
4. Електронний ресурс. Режим доступу: Про затвердження Загального поло... | від 11.07.2001 № 805 (rada.gov.ua) (дата звернення 20.04.2023)
5. Електронний ресурс. Режим доступу: Про затвердження переліків закла... | від 28.10.2002 № 385 (rada.gov.ua) (дата звернення 20.04.2023)

Саннікова Г. О., здобувачка вищої освіти гр. МСР-221
Науковий керівник – **Острянюк Т. С.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ БАТЬКІВ У ЗВ'ЯЗКУ З АГРЕСІЄЮ КРАЇНИ-ТЕРОРИСТА РФ

Війни завжди призводять до багатьох негативних наслідків, одним з яких є збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Воєнні дії можуть спричиняти смерть батьків, руйнувати домівки та змушувати сім'ї переселятися, що ускладнює піклування про дітей.

Найбільше в цій ситуації страждають діти, які втратили батьків внаслідок бойових дій. Призначити пенсію у зв'язку з втратою годувальника немає можливості, оскільки відсутні документи, що підтверджують такий факт [1].

Проте матеріальна допомога аж ніяк не позбавить дитину, котра є внутрішньо переміщеною особою від психологічних переживань, пов'язаних із втратою найближчої людини у своєму житті.

Діти, які втратили батьків через війну, можуть бути поставлені перед складними емоційними та фізичними викликами. Вони можуть відчувати втому, розпач та безпорадність, які можуть привести до погіршення їх здоров'я та розвитку. Такі діти можуть потребувати особливої підтримки та допомоги, щоб знайти стабільність та відновитися після травматичних досвідів.

Варто зауважити про те, що смерть рідних може викликати різні реакції та переживання у дітей. Багато факторів впливають на те, як дитина реагує на смерть близької людини, зокрема її вік, особистість, ступінь близькості до померлої особи, обставини смерті, наявність попереднього досвіду втрат, а також реакція та поведінка близького оточення.

Під час переживання трагічних подій людина може зазнавати змін у своїй поведінковій та соціальній сферах, що може виявитись значними порівняно зі звичним способом її поведінки та спілкування. У таких випадках характерним може бути порушення здатності до установалення та підтримання соціальних контактів та взаємодії з іншими людьми. Взаємодія з постраждалими та родичами загиблих повинна відбуватись з урахуванням емоційних, когнітивних та поведінкових особливостей, що характерні для періоду гострого горя [2, с. 88].

Щоб допомогти дитині, яка стикається з втратою, розвинути навички соціальної адаптації, необхідно допомогти їй пройти стадії горя через втрату. Для того, щоб сім'я могла адаптуватися, необхідно забезпечити стабілізацію та відновлення відчуття безпеки. Після

цього кожен член сім'ї може почати процес горя, пов'язаний з втратами, що сталися під час переселення, такі як смерть близьких людей, втрата будинку, зв'язків з друзями, улюбленої роботи, планів на майбутнє та інше. Усе це може бути пережите як процес горя за втратою.

І тут головне завдання соціального працівника - знати динаміку горювання і те, як допомогти дитині справитися.

Для дітей, які втратили батьків у зв'язку із агресією країни-терориста РФ, особливо важливо мати доступ до якісної психологічної підтримки. Це може включати різноманітні форми терапії, такі як індивідуальна терапія, групова терапія або сімейна терапія. Крім того, важливо надавати дітям можливість висловлювати свої емоції та думки, допомагати їм розуміти свої почуття та допомагати їм знайти шляхи до пристосування до нової ситуації.

Важливо також забезпечити дітям доступ до освіти та навчання, щоб вони могли розвиватися та знайти своє місце в суспільстві. Соціальні працівники можуть допомагати дітям знайти підходячі, щоб навчатися, забезпечувати їх доступ до навчальних матеріалів та ресурсів, а також допомагати знайти можливості для подальшого навчання та професійного розвитку.

Окрім цього, важливо дбати про те, щоб діти отримували необхідну медичну допомогу та здоров'я. Соціальні працівники можуть сприяти доступу до медичної допомоги, допомагати знайти лікарів, медичні заклади та інші ресурси, необхідні для забезпечення здоров'я та добробуту дітей.

Також важливо забезпечити дітям доступ до різноманітних форм розваг та відпочинку, які можуть допомогти їм розслабитися та знайти задоволення. Це може бути організація різних заходів, таких як відвідування музеїв, театрів, кіно, спортивних змагань тощо.

Нарешті, соціальні працівники можуть сприяти інтеграції дітей, які втратили батьків у зв'язку із агресією країни-терориста РФ, у суспільство та підтримувати їх у їхньому процесі адаптації до нових умов життя. Це може включати організацію зустрічей з іншими дітьми, підключення до різних громадських ініціатив та проектів, які допомагають вирішувати соціальні проблеми та розвивати творчі здібності.

Усі ці заходи можуть допомогти дітям знайти свій шлях до успіху та щастя в житті, не зважаючи на труднощі, які вони можуть зустрічати на своєму шляху.

Отож, соціальна робота з дітьми, які втратили батьків у зв'язку із агресією країни-терориста РФ, є важливим і складним завданням. У таких випадках діти можуть мати серйозні проблеми з психологічним здоров'ям, їхня поведінка може змінитися, а самі вони можуть почуватися відстороненими від інших людей.

Основним завданням соціальної роботи з такими дітьми є забезпечення їхньої безпеки, комфорту та психологічної підтримки. Першим кроком в цьому процесі є забезпечення стабільності та регулярності їхнього життя. Це може означати забезпечення їм проживання в стабільних домівках, забезпечення їхніх основних потреб у харчуванні, одязі, медичній допомозі тощо.

Список використаних джерел

1. Матеріали для використання в роботі під час воєнних дій. 2022. URL: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/>
2. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. авт. кол ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
3. Понад 1000 дітей втратили батьків через війну: де можуть отримати допомогу. 2022. URL: <https://nus.org.ua/articles/ponad-1000-ditej-vtratylly-batkiv-cherez-vijnu-de-mozhut-otrymaty-dopomogu/>

Сиротинець В. В., здобувач вищої освіти III курсу, група ФР-201
Науковий керівник – **Желізний М. М.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної реабілітації
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЗАСОБАМИ ФІТНЕС-ТРЕНУВАННЯ

З урахуванням викликів сьогодення, проблема пошуку ефективних шляхів подолання стресу засобами фітнес-тренувань набула особливої актуальності і важливості.

Зокрема, у відносно недалекому минулому більшість людей приходили до фітнес-залів для того, щоб додати собі рухової активності, якої не вистачало через «сидячий» спосіб життя, скинути зайву вагу, вдосконалити фігуру, поспілкуватися з однодумцями і просто тому, що це було модно й сучасно.

Усе суттєво змінилося у 2020 році, коли з початком пандемії COVID-19, Україна (як і багато інших країн) ввела посилені карантинні обмеження: закрилися спортивні зали, унеможливився виїзд на відпочинок, робота і навчання перейшли в режим онлайн. Навіть прогулянки у парках і скверах певний час перебували під забороною. Зазначене сприяло виникненню у різних верств населення симптомів стресу, які посилювалися завдяки засобам масової інформації і соціальним мережам [1].

У лютому 2022 року Росія розпочала повномасштабну війну проти України. Сотні тисяч людей були вимушені змінити своє місце постійного мешкання. Десятки тисяч взагалі лишилися житла, майна і їх спосіб життя змінився докорінно, внаслідок чого стан стресу поглибився і поширився. Більше того, стрес став перманентним станом переважної кількості населення нашої країни [2].

Можливість дослідити і теоретично обґрунтувати позитивний вплив фітнес-тренувань на подолання проявів стресу різного характеру стало метою вказаного дослідження.

Однак, для того, щоб зрозуміти яким чином ми спроможні впливати на певне явище, доцільно його всебічно вивчити і проаналізувати.

Отже вперше поняття стресу було ведено в науковий обіг канадським дослідником з угорським корінням Гансом Сельє. Він зокрема писав: «Біохімічні пристосувальні реакції клітин і органів дивно подібні незалежно від характеру впливу. Це навело мене на думку розглядати «фізіологічний стрес» як відповідь на будь-яку пред'явлену організму вимогу» [3]. Згодом науковець почав шукати загальні закономірності біологічних реакцій, у результаті чого ним було виявлено єдиний, неспецифічний компонент біохімічних змін в організмі людини та тварини у відповідь на різноманітні впливи.

Наголосимо, що до появи вищевказаної концепції вважалось, що реакції на холод та тепло, рух та довготривалу нерухомість є протилежними, однак Г. Сельє довів, що у всіх випадках кора наднирників виділяла одні й ті ж самі «антистресорні» гормони глюкокортикоїди, які допомагали організму адаптуватись до будь-якого шкідливого впливу. Зазначений феномен вчений назвав загальним адаптаційним синдромом.

Таким чином, стрес – це неспецифічна реакція організму на підвищену вимогу до нього, яка має певні фізіологічні прояви в організмі людини.

В ході досліджень було виділено три стадії цього процесу: тривоги, резистентності (адаптації) та виснаження. Додатково вчений ввів поняття «позитивний стрес» – еустрес і «негативний стрес» - дистрес.

В свою чергу Річард Лазарус, довів, що окрім фізіологічного, вказана адаптаційна реакція впливає також на психологічний і поведінковий рівні. При чому при фізіологічному стресі реакції є високостереотипними, а при психологічному – реакції індивідуальні і не завжди можуть бути передбачені.

Під дією певного стресора системи організму надсилають сигнали, які можна об'єднати у симптоми. Останні різняться залежно від індивідуальних особливостей людини, а також залежать від конкретної ситуації. Водночас індивідуальні відмінності в реагуванні зменшуються при надзвичайних та екстремальних умовах, природних або антропогенних катастрофах, війнах чи проявах різного роду насилля [4].

Загалом симптоми стресу об'єднують у 4 групи:

- фізіологічні;
- інтелектуальні;
- емоційні;
- поведінкові.

Невміння вчасно подолати стрес і його подальше перетікання у хронічну фазу може вкрай негативно вплинути на стан здоров'я людини. Занадто часті, інтенсивні та/або довготривалі дії стресорів створюють реальні передумови до виникнення хвороб.

Знання про це примушує людину оволодіти певними навичками щодо максимального зменшення негативного впливу стресу. Для особи, що має за мету покращити якість свого життя, подолання різноманітних стрес-факторів дає можливість здобути необхідний і неповторний життєвий досвід, отримуючи який вона буде вчитися, розвиватися, рости і намагатися максимально повно реалізувати себе [5].

Науковці наголошують, що для ефективного зменшення негативного впливу стресу, методики стрес-менеджменту, окрім певних когнітивних стратегій щодо зміни світосприйняття, повинні включати в себе програми фізичної активності.

Фітнес-тренування, за результатами їх досліджень, є саме тим здоровим засобом для позитивного вираження людиною реакції «боротися або бігти». Вони забезпечують повернення організму до нормального фізіологічного та психологічного стану шляхом:

- зростання ефективності енергообміну в тілі людини;
- поліпшення діяльності всіх систем організму;
- покращання м'язового тону та постави;
- збільшення об'єму серцевого викиду і циркулюючої в організмі крові;
- поліпшення доставки кисню до клітин;
- покращення сну;
- підвищення самооцінки особистості та впевненість у собі [5].

Цінність фітнес-тренувань звичайно не обмежується лише впливом на фізичне здоров'я. Вони також позитивно впливають на психологічний стан людини. Регулярна фізична активність знижує рівень хвилювання, напруження та депресії, збільшуючи при цьому відчуття психологічного благополуччя [1].

Таким чином, доведені позитивні фізіологічні та біохімічні зміни, які відбуваються в організмі людини під час регулярних фітнес-тренувань доводять їх дієвість щодо попередження та зменшення негативного впливу стресу в умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Бондарчук, О. І., Пінчук Н. І. Як попередити та подолати стрес у складних умовах сьогодення: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної освіти. Київ, 2020. 42 с.
2. Наугольник Л. Б. Психологія стресу : підручник. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2015. 324 с.
3. Сельє Г. Стресс без дистресса. URL: <http://www.rulit.net/books/stress-bez-distressa-read-15443-1.html>.
4. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
5. Воловик Н. Основи оздоровчого фітнесу : навчальний посібник. Київ :Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 240 с.

Скирда О. Д., здобувачка вищої освіти групи МСР-221
Науковий керівник – **Мекшун А. Д.**, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Важливою ланкою державної соціальної політики на сьогодні є підтримка та захист сім'ї як соціального інституту, мікросередовища становлення та розвитку особистості. Не є винятком і родини військовослужбовців Збройних Сил України. Від позитивного вирішення багатьох проблем, які виникли в сучасних сім'ях військовослужбовців, залежить ефективність проведених сьогодні реформ у Збройних Силах та боєздатність держави загалом.

Проблеми, які переслідують сучасну сім'ю військовослужбовця (високий рівень тривожності, пов'язаний зі специфікою його професійної діяльності (ризик для життя та здоров'я, часті переїзди у зв'язку зі зміною місця служби тощо), проблеми у вихованні дітей (авторитаризм батьків, часта зміна навчальних закладів тощо) вимагають не лише комплексного дослідження, а й оптимізації соціально-психологічної роботи з цією категорією сім'ї.

Внутрішньосімейні відносини військовослужбовців – це сфера суспільних відносин, яка вимагає дуже тактовних і делікатних форм роботи. За своєю природою вони стосуються інтимних сторін людського життя, зачіпають глибокі почуття і думки людей, які не терплять постійного втручання, особливо якщо воно відбувається в нетактовній формі. Кожна сім'я - це складний і особливий, унікальний світ. Успіх військового соціального працівника залежить не тільки від високих психічних якостей особистості, а й від соціально-психологічних і педагогічних знань.

Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців Збройних Сил України здійснюється відповідно до Законів України «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Концепції виховної роботи в Збройних Силах України та інших військових формуваннях України, Концепції гуманітарного і соціального розвитку Збройних Сил України, ряду інших законодавчих та нормативних документів. Об'єктом діяльності соціального працівника з сім'єю військовослужбовця є сім'я (індивід), що включена в соціальне військове середовище.

Метою соціальної роботи з цією категорією сімей є формування позитивно орієнтованого способу життя сім'ї військовослужбовця та гармонізація їх взаємодії з соціальним середовищем. Основними завданнями соціальної роботи з цим типом сім'ї можуть бути: створення умов для формування соціальної стабільності в сім'ї, для сприйняття і подолання складних життєвих ситуацій; підвищення соціалізаційного потенціалу сім'ї; відновлення та підтримка сімейної діяльності; стимулювання потреби членів сім'ї в соціальній взаємодії.

Економічне благополуччя сім'ї військовослужбовця визначається її «рівнем життя, що характеризує міру і ступінь задоволення її потреб (в основному – в грошових і натуральних одиницях) і включає: розмір оплати праці, реальні прибутки сім'ї, об'єм спожитих благ і послуг, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів, тривалість робочого і вільного часу, житлові умови, рівень освіти, охорони здоров'я тощо» [3, с. 45].

Враховуючи специфіку сімей військовослужбовців, їх проблеми та специфіку військового соціального середовища, можна визначити принципи соціальної роботи з їх сім'ями: принцип законності та прав людини, який полягає в забезпеченні того, щоб держава та відповідні соціальні установи встановлюють документи щодо забезпечення прав і свобод військовослужбовців та членів їхніх сімей; принцип державного підходу до завдань, що реалізуються у соціальній роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями; принцип пов'язаності змісту соціальної роботи з конкретними умовами життя

військовослужбовців та їхніх сімей; принцип особистісного підходу (позиція особистості (посадової особи) як члена сім'ї, у сім'ї та з сім'єю в центрі соціальної роботи; врахування сукупності потреб військовослужбовця (і кожного члена сім'ї), організація військово-соціальної роботи з її орієнтацією на конкретне військове товариство з урахуванням його специфіки); принцип інтеграції, що забезпечує координацію зусиль керівництва військової частини, державних і недержавних організацій щодо вирішення проблем сімей військовослужбовців; принцип професійної компетентності, який передбачає надання допомоги спеціальним персоналом відповідної кваліфікації та наголошує на обов'язковості проходження спеціалізованої підготовки; принцип конфіденційності, який полягає в забезпеченні таємниці відомостей про сім'ю військовослужбовця, які можуть завдати їм шкоди або дискредитувати її членів; принцип толерантності, якого слід дотримуватись особливо при роботі з родинами, до яких фахівець може не симпатизувати [2].

До напрямів соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців належать: соціальна допомога, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування, соціальне посередництво, соціальна адаптація, соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна корекція, соціальна реабілітація, підготовка до цивільного життя та організація освітньо-дозвілєвої діяльності. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців повинна задовільняти різні соціальні потреби військовослужбовців і членів їхніх сімей[1].

Список використаних джерел

1. Капська А. Й., Пеша І. В., Міхеєва О. Ю., Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навчально-методичний посібник. Видавничий дім «Слово», 2015. 325 с.
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. 5-те вид. виправ. та доп. Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
3. Олексюк Н. С. Організація соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця як важлива умова її позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2009. Випуск 46. С. 43-46.

Скирта Р. М., здобувач вищої освіти, гр. ФР-201

Науковий керівник – **Черняков В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СИЛОВИЙ ФІТНЕС ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ТРЕНУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ РІЗНОЇ СТАТІ

Протягом останніх декілька років спостерігається зростання попиту на покращення рівня фізичного розвитку засобами силового фітнесу та функціонального тренування, особливо серед жінок. Ці засоби тренування стали дуже популярними серед людей різного віку та статі. Вони допомагають підвищити загальну фізичну форму, збільшити міцність та витривалість, покращити здоров'я і самопочуття.

Силовий фітнес спрямований на розвиток м'язової сили та маси, використовуючи вагові тренажери та власну вагу тіла. Функціональне тренування, своєю чергою, базується на роботі із власним тілом та різноманітним обладнанням, що сприяє підвищенню функціональної готовності організму людини до виконання повсякденних завдань.

Силовий фітнес – це комплекс фізичних вправ з навантаженням, спрямований на розвиток фізичної витривалості організму, підвищенню м'язового тонуусу і м'язової маси. Такі тренування проходять з використанням різноманітного спорядження такого як: гантелі, гири, бодібари, еспандери, фітболи тощо. Крім того, власна вага теж може стати обтяженням при відтисканнях, тренуванні пресу, та інших вправ.

Існує безліч різних видів силового фітнесу, кожен з яких спрямований на тренування різних груп м'язів і має свої особливості. Ось декілька популярних видів силового фітнесу: класичний силовий тренінг, тренінг на силу і витривалість, кросфіт, пауерліфтинг, бодібілдинг, памп-аеробіка, супер-стронг.

Функціональний фітнес охоплює широкий спектр вправ, що базуються на природному русі людини і мають на меті розвиток м'язів, збільшення мобільності та підвищення фізичної витривалості. Деякі з основних видів функціонального фітнесу: буткемпінг, шейпінг, TRX, йога, пілатес, хайперфітнес.

Перш за все, силові тренування дають комплексне, збалансоване навантаження на всі групи м'язів. Також відбувається прискорення метаболізму і активне спалювання калорій. Силові тренування – це заняття які підходять всім, вони необхідні і для нарощування м'язів, і для схуднення. А різноманітне обладнання та великий вибір вправ, дозволяють підібрати силове навантаження як для новачків, так і для тих хто займається вже давно.

Проте, не завжди достатньої уваги приділяється врахуванню фізіологічних особливостей різних статей при виборі фізичних вправ та формуванні тренувальних програм.

При виборі вправ та формуванні тренувальних програм потрібно враховувати такі фактори, як м'язова маса, гормональний фон, структура тіла, міцність та гнучкість, які значною мірою відрізняються у чоловіків та жінок. Неправильний вибір вправ може призвести до травм та неефективного тренування.

Важливість уваги до цієї проблематики полягає у тому, що здоров'я та фізична форма є важливими як для чоловіків, так і жінок. Силовий фітнес та функціональне тренування можуть допомогти досягти бажаного результату, проте потрібно обов'язково враховувати індивідуальні особливості різних статей. Це дозволить досягти більш ефективного результату та попередити можливі травми. Крім того, правильно підібрані вправи безумовно забезпечують позитивний вплив на здоров'я, зокрема на кісткову масу та рівень тестостерону у чоловіків та на розвиток гнучкості та координації рухів у жінок.

Отже, вивчення впливу силового фітнесу та функціонального тренування для осіб різної статі є важливим завданням для досягнення більш ефективних результатів та збереження здоров'я. Ефективність впливу занять силового фітнесу та функціонального тренування для осіб різної статі передбачає врахування низки вимог щодо:

1. Різниці у фізіологічних особливостях різних статей. Чоловіки та жінки мають відмінності у м'язовій масі, гормональному фоні, структурі тіла, міцності та гнучкості. Неправильний вибір вправ та тренувальних програм може призвести до травм та неефективного тренування [1].

2. Потреби врахування фізіологічних особливостей при виборі вправ. Для досягнення ефективних результатів та попередження травм, необхідно звернути увагу на відмінність у фізіологічних особливостях різних статей та добирати вправи, що враховують ці відмінності [2].

3. Позитивного впливу правильно дібраних вправ на здоров'я. Правильно дібрані вправи мають створювати позитивний вплив на здоров'я, зокрема на кісткову масу та рівень тестостерону у чоловіків та на розвиток гнучкості й координації рухів у жінок [3].

4. Важливості уваги до спрямованості впливу. Здоров'я та фізична форма є важливими для як чоловіків, так і жінок. Вивчення спрямованості впливу силового фітнесу та функціонального тренування для осіб різної статі є важливим для досягнення більш ефективних результатів та збереження здоров'я [4].

5. Здійснення підходу до тренувань, забезпечуючи баланс між силовим та кардіоваскулярним навантаженням. Це допоможе підвищити ефективність тренувань та знизити ризик травм [5].

6. Підвищення освіти тренерів щодо вибору вправ та тренувальних програм для осіб різних статей. Тренери повинні мати глибокі знання про відмінності у фізіологічних особливостях та здатність враховувати ці відмінності при виборі вправ та тренувальних планів для клієнтів [6].

Список використаних джерел

1. J. S. Oliver, M. D. Adams. "Essential of Strength Training and Conditioning." Human Kinetics, 2010. 664 с.
 2. J. M. Rhea, B. A. Aveyard. "The Women's Health Big Book of Exercises." Rodale Books, 2016. 432 с.
 3. A. Shpak. "Functional Training for Athletes at All Levels." Human Kinetics, 2018. 256 с.
 4. E. Helms, A. Aragon, A. Fitschen. "The Muscle and Strength Pyramids." Muscle and Strength Pyramids, LLC, 2019. 376 с.
 5. T. R. Baechle, R. W. Earle. "Essentials of Strength Training and Conditioning." Human Kinetics, 2008. 641 с.
 6. B. Contreras, B. Schoenfeld. "Strong Curves: A Woman's Guide to Building a Better Butt and Body." Victory Belt Publishing Inc., 2013. 320 с.
-

Славгородська Д. Е., здобувачка вищої освіти курс II гр. СР-211
Науковий керівник - **Мекшун А. Д.,** кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Безпритульність та бездоглядність дітей – глобальні проблеми сучасності, у вирішенні яких зацікавлена вся світова спільнота. Цей інтерес пояснюється вирішальною роллю молодого покоління в забезпеченні життєздатності суспільства та передбаченні його майбутнього розвитку. На нашу думку, аналіз історичного розвитку цього питання буде важливим для подальшого розвитку даного питання.

За визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» - це неповнолітні, для яких вулиця стала постійним місцем проживання. Безперечно, це визначення не включає велику кількість дітей, які з різних причин опинилися на вулиці. Адже є ті, хто має дім, батьків чи родичів. Паралельно існують два поняття: «діти, які працюють на вулиці» і «діти, які живуть на вулиці зі своїми сім'ями».

В Україні досі немає вичерпного визначення цієї категорії дітей, тому «діти вулиці» вважаються неструктурованими: до них відносяться діти, які залишилися без піклування батьків та визначеного місця проживання; діти, які мають сім'ю, але тимчасово втратили зв'язок з нею; мати дім і сім'ю, але бути на вулиці протягом дня; які заробляють жебракуванням і крадіжкою; схильність до бродяжництва та інших видів асоціальної поведінки. Безперечно, різні категорії дітей мають різну мотивацію виходу на вулицю.

На основі девальвації загальноприйнятих норм і принципів функціонування нашого суспільства сьогодні зростає кількість безпритульних дітей, які потребують належного соціального захисту держави. Це питання сьогодні є досить актуальним.

Проблема дитячої безпритульності є актуальною і важливою для розвитку суспільства. Ця проблема відображає стан соціального здоров'я нашого суспільства, адже кожна безхатня дитина - це не тільки певна соціальна категорія, а й справжній соціальний прорив, який відображає відмову суспільства у дбайливому ставленні до найбільш незахищеного його елемента [1].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальною стає проблема безпритульності дітей, яка все більше пов'язується з явищами соціальної та шкільної дезадаптації, появою наркоманії, проституції, бродяжництва, бездоглядності. Політологи, соціологи та юристи сучасності, безпритульність та бездоглядність дітей визначають як соціальну хворобу, характерну для кожної цивілізованої держави, в тому числі й України, безпосередньо пов'язану з політичним та економічним розвитком країни та функціонуванням її правової системи.

Проблеми безпритульності та бездоглядності дітей сьогодні набули загрози, адже кількість безпритульних дітей з кожним роком неухильно зростає. Цю соціальну проблему, характерну не лише для України, за кордоном назвали «дітьми вулиці», яка існує у більшості великих міст світу. Певною мірою це свідчить про нерозвиненість економіки та відповідних державних і громадських інститутів, завданням яких є надання соціальної допомоги дітям та молоді.

Найбільш вразливі діти знаходяться у небезпеці на кожному кроці і не можуть розраховувати на те, що їхня безпека та благополуччя будуть захищені. Дитина, яка має проблеми з житлом, не може належним чином займатися навчанням, що призводить до обмеження її можливостей у майбутньому. Це стосується не тільки її особистого життя, а й стане проблемою для всього суспільства в цілому, оскільки кожна дитина може стати частиною цієї спільноти та вплинути на її розвиток.

Крім того, дитяча безпритульність має прямі наслідки для здоров'я та безпеки самої дитини. Безпритульні діти стикаються зі значною кількістю ризикованих ситуацій, таких як насильство, експлуатація та злочинність. Ці діти є легкою мішенню для тих, хто хоче скористатися їхньою вразливістю та використати їх у своїх цілях.

Адже саме явище безпритульності та бездоглядності дітей, фізичної та моральної бездоглядності дітей є джерелом загрози розвитку майбутнього здоров'я нації та її моральності.

У роботі з категорією безпритульних та бездоглядних дітей соціальний працівник керується двома основними принципами:

- принципом поваги найкращих інтересів дитини, який означає, що в ситуації конфлікту інтересів дорослих і дітей, завжди на стороні дитини;

- принцип добровільності, тобто перед початком роботи фахівець повинен встановити з дитиною мовний контакт і таким чином отримати дозвіл на співпрацю з нею, оскільки без її волі повернення дитини в сім'ю неможливе [2, с. 15].

Соціальна профілактика безпритульності дітей є надзвичайно важливим напрямом діяльності керівництва держави у соціальній сфері, який зосереджуватиметься на створенні всіх необхідних умов для запобігання переходу дітей у статус «безпритульних» та розробленні спеціальних заходів щодо ліквідувати це соціальне явище. Профілактика дитячої безпритульності буде найбільш ефективною, якщо проводити її якомога раніше, а не після виникнення реальної загрози фізичному та психічному здоров'ю дитини.

Отож, сьогодні перед Україною стоїть завдання сформуванню такого законодавства у сфері соціального захисту бездомних неповнолітніх, яке б повністю відповідало стандартам, закріпленим у міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною, та в майбутньому сприяло б забезпеченню належного рівня соціального захисту для бездомних неповнолітніх цієї категорії населення.

Список використаних джерел

1. Букреев Т. Б. Етапи, форми та методи ліквідації дитячої безпритульності в Україні в умовах формування радянського тоталітарного режиму. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали II Міжнародної наукової конференції (Суми, 24–25 березня 2016 року)*. У 2-х частинах. Частина I. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. С. 15-17.

2. Поволоцька С. Г. Деякі аспекти вирішення проблеми безпритульності дітей в Україні. *Соціальні проблеми росту безпритульності та профілактики правопорушень серед неповнолітніх : матеріали круглого столу*. Харків 2006. С. 15-17.

Стах А. Г., здобувач вищої освіти гр. МБП-221

Науковий керівник – **Чепурна А. Л.**, кандидат психологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТІЛЕСНОГО Я У ЖІНОК

Перше через що себе проявляє жінка це – тіло. Образ тіла визначає, як жінка ставиться до себе і які буде будувати стосунки з навколишнім світом. Додатковий вплив на формування образу тілесного Я мають гендерні стереотипи, які формують уявлення про зовнішність. Тілесний образ – складний психологічний феномен, який включає в себе почуттєвий, логічний і емоційний компоненти. Дуже важливим для створення тілесного образу є особливості зовнішнього вигляду і поведінки.

Отже, актуальним є дослідження питання формування тілесного образу жінки, залежності тілесної ідентичності від впливу на уявлення тілесного Я таких чинників як індустрія краси, реклама, соціальні мережі тощо. Актуальним також вважається дослідження специфіки самоідентифікації сучасної жінки через ставлення до тілесності.

Дослідженню тілесного Я в контексті формування ідентичності присвячено праці вітчизняних І. Левицька, О. Сілютіна, Д. Логвінова, З. Карпенко, Р. Моляко, Д. Туркова тощо. Сучасні дослідження феномену тілесності Б. Тернера, М. Дугласа, К. Шилінга, М. Фезерстоуна спираються на соціокультурний підхід. Представники соціокультурного підходу визначають вплив соціуму на тілесну ідентичність жінки.

Вітчизняна дослідниця М. Левицька розкриває поняття Я, перспективи метафоризації тілесності та утворення уявлення про власний фізичний образ Я як окреме поняття, суб'єктність, наділену певними властивостями. Дослідниця акцентує увагу як на соціальних, так і на індивідуально-типологічних характеристиках, що впливають на сприйняття тілесного Я у дівчат-підлітків[2].

К. Карпенко вважає доцільним розгляд динаміки тілесної самоідентифікації в онтологічному вимірі та зазначає, що тілесність виступає основним чинником розвитку інших систем самоідентифікації – сексуальності, материнства, становлення професійного Я тощо [1].

Формування тілесного Я є невід'ємним компонентом Я-концепції. Як писала Д. Туркова, тілесне Я як центральна основа особистості функціонує через самоусвідомлення, рефлексію в поєднанні когнітивного та емоційного.

На думку О. Сілютіної, Тілесне Я виступає «компонентом Я-концепції, який відповідає за когнітивний і емоційний супровід тілесного функціонування, забезпечує його регулятивний ефект, що реалізується в процесі внутрішнього діалогу з тілесним Я, із самим собою про тіло». Тілесне я виступає сукупністю усіх характеристик, які включають в себе поняття «тіло», «тілесність», «образ тіла», «тілесне Я», «тілесна свідомість», «усвідомлення свого тіла» .

Представники соціокультурного підходу більше звертають увагу на соціокультурну обумовленість тілесного Я та виокремлюють чинники його формування як на макрорівні, так і на рівні сім'ї. Науковці відзначають, що в сучасному споживацькому суспільстві потужним чинником формування та змін тілесної Я-концепції виступає кіберпростір [3].

Можемо зробити висновок, що феномен тілесності виступає предметом підвищеного наукового інтересу психологічної науки. Основні напрямки досліджень спрямовані на визначення місця та значення тілесного Я у структурі Я-концепції та впливу соціокультурних чинників на формування тілесного Я. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні впливу на образ Я переживання жінками психотравмуючих подій військового часу. Цікавим напрямком дослідження вважаємо проблематику формування тілесного Я у жінки, а також впливу пережитої травми на прагнення компенсувати відчуття порушеної цілісності, неповноцінності, неідеальності посиленою турботою про своє тілесне Я.

Список використаних джерел

1. Карпенко К. І. Тілесність та зміни жіночої самоідентифікації протягом життя. *Ліки України плюс*. 2011. № 3. С. 40–45.
2. Левицька І., Попіль М. Вплив образу фізичного "Я" на самоставлення та розвиток особистості у ранньому юнацькому віці. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 267–271.
3. Сілютіна О. М. Регулятивні чинники розвитку тілесного інтелекту особистості. Харків: ПНПУ, 2021. 28 с.

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ТА ПОБУДОВИ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ РІЗНОЇ НАПРАВЛЕНОСТІ

Фітнес-індустрія зростає з кожним роком, зі збільшенням попиту на здоровий спосіб життя та фізичну активність. Зараз на ринку є безліч різноманітних програм та напрямків фітнесу, що дають можливість кожному знайти щось для себе.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що фітнес та фізична активність займають важливе місце у всебічному розвитку людини. В наш час людям потрібно якомога раніше починати дбати про своє здоров'я, фізичне вдосконалення, дотримуватися здорового способу життя та систематично виконувати фізичні вправи.

Сучасний ринок праці при відносно рівних професійних можливостях надає перевагу людям, які ведуть активний спосіб життя, регулярно виконують фізичні вправи, мало хворіють і більш творчо й енергійно працюють. У цей час набагато підвищилася зацікавленість молоді до занять різними видами масового спорту і рухової активності для відпочинку та відновлення сил, для підтримки хорошої спортивної форми та стану здоров'я [5].

Метою нашого дослідження стало визначення особливостей побудови та структури фітнес-занять різної направленості для досягнення оптимальних результатів у фізичному розвитку та підтриманні здоров'я.

Фітнес – це не просто заняття фізичною культурою та виконання різноманітних вправ, це життєва філософія, яка органічно поєднує в собі фізичні навантаження, здоровий спосіб життя та правильне харчування. Структура та побудова фітнес-занять має велике значення для досягнення максимальних результатів в тренуваннях, незалежно від обраного напрямку.

Основними компонентами фітнес-занять є розминка, основна частина та заминка. Важливо дотримуватись правильної послідовності виконання вправ та належної техніки виконання.

Аеробний фітнес зміцнює серце і легені, покращує роботу м'язів. Аеробні вправи – це будь-які види діяльності, які прискорюють пульс і дещо ускладнюють дихання. Прикладами аеробних занять є: прогулянка або похід, біг, їзда на велосипеді, плавання. Програми аеробних тренувань повинні бути розроблені відповідно до рівня фізичної підготовленості кожного [4].

Силові тренування – це форма фізичної активності, спрямована на збільшення м'язової сили, витривалості та маси. Ці тренування можуть містити вправи з важкими вагами, такі як жим лежачи, присідання зі штангою, тяга штанги та інші.

Функціональні тренування – це вид тренування, який спрямований на розвиток функціональної міцності та координації рухів для поліпшення рухових навичок та забезпечення здоров'я та фітнесу. Функціональне тренування дозволяє людині навчитися керувати своїм тілом без болю і обмежень [3].

Ментальний фітнес – це форма фізичної активності, яка поєднує фізичні вправи з концентрацією на рухах тіла та диханні, щоб зняти стрес і поліпшити самопочуття. Ментальний фітнес належить до так званого «м'якого» фітнесу, бо в його основі лежать прийоми релаксації та медитації, вправи на концентрацію уваги, дихальні вправи тощо. Узагалі, ментальний фітнес може бути корисним для підтримки психологічного та фізичного здоров'я [1; 2].

У результаті дослідження було встановлено, що фітнес-заняття можуть мати різну структуру та побудову в залежності від їх напрямку та цільової аудиторії. Однак, всі фітнес-заняття мають загальну структуру, що включає етап підготовки, основну частину та завершальний етап. Для різних напрямків фітнесу характерні різні прийоми та методики побудови занять, що пов'язано з різними цілями та задачами, що ставляться перед аудиторією.

Дослідження показало, що структура та побудова фітнес-занять є важливим елементом успішного проведення тренувань, адже вони дозволяють досягати поставлених цілей та задач. Крім того, правильна структура та побудова занять забезпечують безпеку під час тренування та зменшують ризик травм.

Фітнес-індустрія постійно розвивається і надає людям різноманітні можливості для покращення свого здоров'я та фізичної форми.

Фітнес-заняття мають різні напрямки та структуру, що відповідає потребам різних груп населення та сприяє досягненню різних цілей.

Отже, вивчення особливостей структури та побудови фітнес-занять дозволило розширити знання про фітнес-індустрію та визначити основні компоненти занять, що можуть бути корисними для покращення здоров'я та фізичної форми. Дотримання правильної послідовності виконання вправ та належної техніки виконання допоможе уникнути травм та досягти бажаного результату.

Список використаних джерел

1. Білецька В. В., Бондаренко І. Б. Фізичне виховання. Оздоровчий фітнес: практикум. Київ: НАУ, 2013. 52 с.
2. Довгань Н. Ю., М'ясоєденков М. Ю., Короп К. О. Фізичне виховання. фітнес: навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2016. 416 с.
3. Маляр Н. С. Оздоровчий фітнес: метод. реком. Тернопіль: ТНЕУ: Екон. думка, 2019. 41 с.
4. Мороз О. О., Чернокоза Л. Е. Спортивно-оздоровча аеробіка і шейпінг: метод. вказівки. Чернівці: Рута; 2000. 31 с.
5. Турчина Н. І., Орґеєва С. В., Харун О. С. Практикум з аеробіки. Київ: НАУ, 2012. 32 с.

Тарнавська Л. В. здобувачка вищої освіти, гр. ФР-201

Науковий керівник – **Черняков В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ ФІТНЕСОМ З ДІТЬМИ

Останніми роками зростає занепокоєння щодо сидячого способу життя та епідемії ожиріння серед дітей. Одним зі способів боротьби з цією проблемою є регулярна фізична активність та заняття фітнесом, які покликані відігравати життєво важливу роль у заохоченні дітей до активності. Фітнес-заняття для дітей спрямовані на зміцнення фізичного здоров'я, розвиток моторики та покращення загального самопочуття.

Фітнес відіграє важливу роль у системі фізичного виховання. Це комплекс фізичних вправ, спрямованих на поліпшення загального стану здоров'я та самопочуття, серцево-судинної витривалості, м'язової сили, гнучкості та постави. У фізичному вихованні фітнес зазвичай включається в різні програми вправ, такі як аеробні вправи, тренування з опором і вправи на гнучкість. Ці заняття допомагають поліпшити фізичну форму, психічне здоров'я та знизити ризик хронічних захворювань. Для досягнення довгострокових фітнес-цілей важливо обирати ті види діяльності, які приносять задоволення та є стабільними. Розуміння характеристик основних видів фітнесу може допомогти розробити збалансовану та ефективну фітнес-програму, яка відповідає їхнім індивідуальним потребам і цілям.

Включення фітнесу у фізичне виховання дітей може бути інноваційним та ефективним способом зміцнення фізичного здоров'я та добробуту, а також сприяти розвитку важливих соціальних та емоційних навичок. Забезпечуючи дітей цікавими та доступними заняттями фітнесом, ми можемо допомогти їм розвинути звичку до фізичної активності та здорового способу життя на все життя.

Включення фітнесу в життя дітей має численні переваги для їхнього фізичного, психічного та соціального здоров'я. Регулярна фізична активність дозволяє покращити здоров'я серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату, зменшити ризик ожиріння та хронічних захворювань, а також покращити когнітивні функції та психічне здоров'я.

Заняття фітнесом також надають дітям можливість спілкуватися з однолітками, розвивати навички роботи в команді та лідерські якості, а також покращувати загальні соціальні навички. Роблячи заняття фітнесом цікавими та захоплюючими для дітей, ми можемо допомогти їм розвинути здорові звички, які збережуться у дорослому віці та сприятимуть здоров'ю та добробуту протягом усього життя.

Існують різні способи розробки фітнес-класів для дітей, які сприяють фізичній активності, здоровим звичкам та соціальній взаємодії. Ці заняття мають бути ексклюзивними, відповідними до віку, веселими та цікавими. Включення розминки, вправ на силу та витривалість, вправ на гнучкість та рівновагу, а також вправ на спритність та координацію може забезпечити всебічний фітнес-досвід для дітей. Крім того, інструктор повинен створити позитивну та сприятливу атмосферу для розвитку командної роботи та позитивного зворотного зв'язку. Дотримуючись цих вимог, заняття з фітнесу для дітей стають ефективними у формуванні фізичної активності та здорових звичок впродовж усього життя.

Вплив дитячого фітнесу на повноцінний і гармонійний розвиток дітей неможливо переоцінити. Фізична активність відіграє вирішальну роль у когнітивному, соціальному, емоційному та фізичному розвитку. Регулярна фізична активність сприяє здоровому способу життя, знижує ризик ожиріння, підвищує самооцінку та впевненість дітей у собі. Важливо заохочувати дітей до фізичної активності та прищеплювати їм здорові звички з раннього віку. Батьки, освітяни та політики можуть відігравати вирішальну роль у популяризації фізичної активності та фітнесу серед дітей, надаючи їм можливості та ресурси для регулярних занять фізичними вправами.

Однак, проводячи фітнес-заняття з дітьми, важливо враховувати їхні унікальні потреби розвитку, такі як концентрація уваги, координація рухів та безпека. Крім того, важливо зробити заняття цікавими, відповідними до віку, щоб усі діти відчували заохочення та мотивацію до участі. Завдяки включенню веселих вправ та ігор, а також створенню позитивної та сприятливої атмосфери, заняття фітнесом можуть допомогти дітям розвинути здорові звички та навички занять фітнесом на все життя. Загалом, за умов належного планування та проведення, фітнес-заняття можуть бути цікавим та ефективним способом підвищення фізичної активності та загального стану здоров'я дітей.

Слід зазначити, що важливо залучати батьків до занять фітнесом, щоб підтримати прагнення дітей залишатися активними та здоровими. Батьки можуть заохочувати своїх дітей до регулярного відвідування занять та підтримувати їх у формуванні здорових звичок вдома. Працюючи разом, інструктори, батьки та діти можуть створити позитивне та сприятливе середовище, яке сприяє розвитку фітнесу, здоров'ю та добробуту.

Таким чином, проведення занять фітнесом з дітьми вимагає ретельного планування, уваги до потреб розвитку дитини, підготовки кваліфікованих інструкторів, а також позитивної та сприятливої атмосфери. За умов дотримання цих умов заняття фітнесом можуть принести дітям численні переваги, зокрема покращити фізичне здоров'я, соціалізацію та впевненість у собі, а також допомогти їм у розвитку навичок здорового способу життя та потреби до занять фітнесом у дорослому житті.

Список використаних джерел

1. Бутов Р. С. Здоровий спосіб життя, як один з основних чинників збереження та зміцнення здоров'я. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2009. Вип. 2. С. 144-146.
2. Василенко М. М., Хрипко І. В., Мартин П. М. Організаційно-психологічні особливості залучення дітей середнього шкільного віку до оздоровчо-рекреаційної рухової активності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2022. (9 (154)). С. 30-33.
3. Горбаченко К. С., Мочарський А. С. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя особистості. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Львів: НВФ «Українські технології». 2007. Вип. 11. Т. N1-5. С. 99-107.
4. Джуринський, П. Б., Клименко, А. В. Функціональний розвиток підлітків, які займаються фітнесом. The XIV International scientific-practical conference «*Multidisciplinary research*», December 21-24, 2020, Bilbao, 2020. С. 290-293.

5. Осіпова І. В., Пастернацький В. В., Бандура В. А. Сучасні підходи до модернізації фізичного виховання на основі впровадження інноваційних фізкультурно-оздоровчих технологій (фітнес). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. Т. 1. С. 68-72.

6. Рубан В. Ю., Пангелов Б. П. Структура і зміст програми дитячого фітнесу в процесі фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. The 12th International scientific and practical conference «*Eurasian scientific discussions*» (December 18-20, 2022). Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. Pp. 319-324.

7. Черняков В. В., Мовчан А. О. Фізіологічні механізми втоми при фізичних навантаженнях на заняттях фітнесом. *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: зб. тез XII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.): Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 224-226.

Федорчук М. С., здобувачка вищої освіти, група ФР-201

Науковий керівник – **Черняков В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний Університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ОЗДОРОВЧИМ ЕФЕКТОМ ВПРАВ НА ЗАНЯТТЯХ ФІТНЕСОМ

Розрізняють тренувальні ефекти такі як: кумулятивний, відставлений, терміновий [4].

Кумулятивний тренувальний ефект – зміни в організмі, які відбуваються протягом тривалого періоду оздоровчих занять внаслідок підсумування відставлених та термінових ефектів окремих тренувальних занять [4].

Відставлений тренувальний ефект – зміни, які відбуваються на пізніх фазах відновлення після навантаження [4; 10].

Терміновий тренувальний ефект визначається характером і величиною біохімічних змін в організмі, що відбуваються в період термінового відновлення під час дії фізичного навантаження (30-60 хв після закінчення навантаження), коли кисневий борг ліквідується, що утворився під час роботи [9].

У практиці оздоровчого тренування є такі види контролю: самоконтроль, педагогічний, лікарсько-педагогічний та лікарський [4].

Самоконтроль в оздоровчому фітнес-тренуванні – регулярні спостереження за станом свого здоров'я, фізичною підготовкою та фізичним розвитком та їх змінами під впливом регулярних занять спортом та фізичними вправами [6].

Педагогічний контроль – процес отримання інформації про вплив занять фізичними вправами та спортом на організм спортсменів або тих, хто займається фізичною культурою та спортом, з метою підвищення ефективності навчально-тренувального процесу [12].

Для педагогічного контролю застосовуються методи визначення фізичного стану:

1. Анкетування;
2. Комплексні експрес-системи діагностики;
3. Програмування фізичного стану за показниками, які вимірюються в умовах спокою;
4. Природні рухові тести на витривалість [3; 4].

Лікарсько-педагогічний контроль в оздоровчому фітнес-тренуванні – це дослідження, які проводить лікар зі спортивної медицини та тренер педагог, або реабілітолог, під час проведення тренувального заняття з метою оцінки впливу фізичних навантажень на організм людей, які займаються спортом, фізичною культурою або проходять курси реабілітації [2].

Лікарський контроль в оздоровчому фітнес-тренуванні – це система медичних спостережень, на зміцнення та формування здоров'я і спортивне вдосконалення [3].

Основна мета – надавати допомогу у використанні фізичної культури та спорту для вдосконаленого розвитку людини, збереження, формування та зміцнення здоров'я, підвищення працездатності та досягнення спортивних результатів [3].

Лікарський контроль здійснюється у таких основних формах:

- медичні регулярні огляди;
- лікарсько-педагогічні спостереження людини;
- санітарно-гігієнічний контроль за умовами занять фізичного виховання;
- санітарно-просвітницька робота;
- пропаганда фізичної культури та спорту, здорового способу життя людини;
- профілактика травматизму і захворювань [12].

Фізичний стан людини – це відповідні показники життєдіяльності організму нормативам з урахуванням статі та віку, це можливість органів, систем організму, тканим максимально збільшити свою функцію в порівнянні за станом спокою [8; 11].

Завдання оперативно-поточного контролю в оздоровчому фітнес-тренуванні оцінювання відповідності тренувального навантаження індивідуальним можливостям. Він проводиться безпосередньо під час занять фізичними вправами, після заняття фізичними вправами та в інтервалах між проведеним та наступними заняттями фізичних тренувань. У процесі заняття оцінюються такі показники, а саме як: працездатності та втоми [4].

Інструктор здійснює певний контроль на занятті, та на підставі чого робить висновки такого комплексу ознак: 1) зовнішні об'єктивні ознаки втоми людини; 2) самооцінка свого стану тими, хто виконує фізичні вправи з метою оздоровлення; 3) показники ЧСС під час занять з тренування [4].

Завдання етапного контролю – діагностика кумулятивних змін в організмі у межах завершеного циклу оздоровчого фітнес-тренування. Він передбачає тестування та інші діагностичні процедури фітнес-тренувань. Установлено, що за умови систематичних та раціонально дозованих фізичних навантажень вже через 5-6 занять фізичними вправами починає розвиватися тренувальний ефект, відбувається економізація фізіологічних реакцій на навантаження фізичними вправами [5].

Етапний контроль, мета якого оцінювати та нормування етапних станів організму, проводиться, як правило, двічі на рік. Тривалість етапу може бути від 2-5 мікроциклів (20-40 днів) до року [1; 7].

Завдання поточного контролю – нормування та визначення поточних коливань у стані організму людини. Він проводиться для реєстрації й аналізу поточних змін функціонального стану організму людини [7].

Важливим доповненням лікарського контролю є щоденний самоконтроль. Він здійснюється самостійно, що дає змогу вчасно встановити наявність відхилень у стані здоров'я людини та вжити заходів для їх усунення. Головна перевага самоконтролю полягає в тому, що особи, які здійснюють повсякденні спостереження за своїм здоров'ям, можуть особисто відчувати позитивний вплив занять фізичними вправами з оздоровчою метою на стан свого здоров'я [4].

Самоконтроль – це самостійні регулярні спостереження тих, хто займається спортом, за станом свого здоров'я, впливом на організм занять фізичними вправами за допомогою простих і доступних прийомів. Самоконтроль можна здійснювати у домашніх умовах і є суттєвим доповненням до лікарського і педагогічного контролю, але не може його замінити [12].

Самонагляд краще відображати у щоденнику самоконтролю, який може бути детальним для подальшого помічника для сімейного лікаря при обстеженні. (складає 15-20 показників) та коротким (4-5 найбільш інформативних показників). Формування фізичного навантаження фізичного виховання без дотримання методичних прийомів у його нарощуванні може призвести до зриву адаптаційних процесів, порушення функцій та структури органів підопічного систем організму людини. Щоб уникнути цих неприємних наслідків, кожен, хто займається фізичним вихованням та спортом, повинен вести грамотно організований самонагляд, який потребує мінімум теоретичних знань, краще скачати для цього спеціальні розроблені програми [12].

Список використаних джерел

1. Загальна теорія підготовки спортсменів : курс лекцій і практикум : навч.-метод. посіб. для студентів галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини». О. М. Бурла та інші. 2-е вид., випр. і доп. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 184 с.
2. Лікарський контроль у процесі тренувальних занять і змагань. URL: https://ua-referat.com/%D0%9B%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%96_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%8C_%D1%96_%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%8C.
3. Мета, завдання і зміст лікарського контролю. URL: https://stud.com.ua/150948/meditsina/meta_zavdannya_zmist_likarskogo_kontrolyu.
4. Методи контролю за оздоровчим ефектом фітнес занять. URL: <https://uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24979>.
5. Пилипей Л. П. Основи фізичного виховання для самостійних занять студентів закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2020. 89 с.
6. Самоконтроль, його мета, завдання та методи дослідження. URL: <https://alexus.com.ua/samokontrol-jogo-meta-zavdannya-ta-metodi-doslidzhennya>.
7. Сергієнко В. М. Система контролю рухових здібностей студентської молоді: теорія і методологія фізичного виховання : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2015. 392 с.
8. Теорія і методика фізичного виховання. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: підручник / за ред. Т. Ю. Круцевич. Том 1. Київ: Олімпійська література, 2012. 392 с.
9. Ткач В. М., Сибіль М. Г., Гложик І. З., Біохімічні основи адаптації до занять фізичною культурою 2018 р. 18 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/21781/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%204.pdf>.
10. Фабрі З. Й., Чернов В. Д. Біохімічні основи фізичної культури і спорту: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту. Вид. 2-е, доп. і перероб. Ужгород: Ужгородський національний університет; Вид-во СП "ПоліПрінт", 2014. 91 с.
11. Черняков В. В., Мовчан А. О. Фізіологічні механізми втоми при фізичних навантаженнях на заняттях фітнесом. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб. тез XII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.): Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 224-226.
12. Шепеленко Т. В., Шевченко В. П., Черніна С. М. Контроль і самоконтроль у процесі фізичного удосконалення. Лікувальна фізична культура. Масаж і самомасаж : конспект лекції з дисципліни «Фізичне виховання». Харків: УкрДУЗТ, 2015. 34 с.

Чернявський А. Ю., здобувач вищої освіти гр. МСР-221

Науковий керівник – **Захаріна М. І.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Однією з гострих соціально-економічних проблем на сьогодні в Україні і світі є нелегальна міграція. Ця проблема пов'язана з такими явищами соціально-економічного життя, як зростання різних видів злочинності – тероризму, контрабанди зброї та наркотиків, збільшення кількості злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми. Натепер територіальне розташування та геополітичний стан України використовуються для нелегальної міграції, транспортування мігрантів та торгівлі людьми. Варто також зазначити, що Україна сприяє стримуванню потоків нелегальних мігрантів зі Сходу у країни Центральної та Західної Європи. Водночас торгівля людьми є актуальною проблемою для суспільства як в Україні, так і в інших країнах світу, та потребує детального його розгляду.

Варто зазначити, що жертви торгівлі людьми – це і чоловіки, і жінки, і діти. Цілями торгівлі можуть бути примусова праця, сексуальна експлуатація, жебрацтво, трансплантація органів [1, с. 99].

Торгівля людьми впродовж багатьох століть являє собою порушення прав та свобод людини. За даними експертів Організації Об'єднаних Націй (ООН) торгівля людьми за рівнем прибутковості займає третє місце у світі після торгівлі наркотиками і зброєю, але зі

суттєво меншим ризиком для продавців. Як свідчить практика, Україна переважно виступає у ролі міграційного донора, а не реципієнта. За даними статистики близько 3 мільйонів громадян України здійснюють трудові поїздки за кордон. Слід зазначити, що правовий статус українських мігрантів дуже непевний, переважна більшість із них, на жаль, не мають офіційних дозволів на проживання або працевлаштування, що, своєю чергою, викликає ризики опинитися в рабстві [4, с. 212].

Враховуючи наведене, актуальність проблеми протидії торгівлі людьми є досить гострою, а аналіз питань практики, спрямований, з одного боку, на виявлення осіб причетних до торгівлі людьми та їх злочинних схем, притягнення винних до відповідальності. Протидії торгівлі людьми були присвячені роботи В. А. Глазкова, І. А. Грабазія, Є. Є. Гречина, В. І. Дубини, О. Н. Ємеця О. Б. Западнюка, О. Л. Журби, Д. Г. Казначєєва, В. В. Максимова, О. О. Мисливої, А. М. Мисюри Ю. С. Нагачевської, А. А. Небитова, О. Б. Петрика, І. І. Святкіна, Д. Б. Санакоєва, В. С. Шмигановського, М. О. Янкового та інших [4, с. 214].

Варто зазначити, що проблематика протидії торгівлі людьми є актуальною темою досліджень вітчизняних та закордонних учених. Серед українських учених, що досліджували вказану проблематику, можна виділити таких, як: І. В. Буреш (державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми), Т. І. Возна (взаємодія правоохоронних органів і неурядових організацій щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми), Ю. С. Нагачевська (міжнародне співробітництво щодо протидії торгівлі людьми), І. Й. Слубський (адміністративно-правовий аспект протидії торгівлі людьми). Проте варто зазначити, що натепер необхідні актуалізація й удосконалення наявних знань, що пов'язано із глобальними суспільними змінами (пандемія COVID-19), які вплинули на всі сфери суспільства [1, с. 100].

Зарубіжний вчений, Д. Хагес, серед компонентів, які визначають попит на послуги торговців людьми в сучасному світі, виділяє такі: 1) чоловіки, які користуються послугами комерційної секс-індустрії; 2) експлуататори, які формують індустрію торгівлі людьми: ті, хто замовляє живий товар для експлуатації в різних секторах; 3) країни призначення – їхнє законодавство і політика щодо незаконної експлуатації різного роду; 4) культурні традиції, які сприяють торгівлі людьми [2, с. 277].

Наприклад, вітчизняний науковець, І. Й. Слубський, у результаті дослідження протидії торгівлі людьми зазначає, що заходи щодо протидії торгівлі людьми повинні здійснюватись у трьох взаємопов'язаних напрямках: 1) запобігання. З метою ефективного запобігання торгівлі людьми в Україні успішно діє низка міжнародних організацій та мережа громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на роботу з населенням загалом, окремими групами ризику, молоддю, невстановленими постраждалими, державними і неурядовими спеціалістами, які могли бути в контакті з (потенційними) постраждалими, через проведення цілеспрямованих інформаційних кампаній; 2) боротьба з торгівлею людьми. Важливим напрямом протидії торгівлі людьми є налагодження співпраці представників правоохоронних органів один з одним та з іншими урядовими структурами. Боротьба проти торгівлі людьми вимагає активізації міжнародного співробітництва – поєднання зусиль країн, з яких походять жертви торгівлі, країн транзиту та країн, до яких прибувають жертви торгівлі. Велику роль у цьому відіграють інформаційні кампанії у країнах, з яких походять жертви торгівлі людьми, з метою викриття обману та маніпуляції, до яких вдаються злочинці, що чатують на майбутні жертви; 3) надання допомоги та захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Залежно від індивідуальних потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, допомога може здійснюватися в таких формах: юридичні консультації та представництво потерпілого (потерпілих) у кримінальному та цивільному суді; медична та психологічна допомога, надання притулку тощо. Варто підкреслити, що допомога потерпілим від торгівлі людьми особам повинна включати не лише сприяння їх поверненню, реабілітації та реінтеграції, але й надання допомоги в реалізації їхнього права на справедливий судовий розгляд справи [3, с. 146].

Таким чином, проблема торгівлі людьми є досить актуальна, оскільки, з одного боку це проблема багатогранна вона охоплює права людини, економічну міграцію населення, організовану злочинність і корупцію, трудові відносини та охорону здоров'я а з іншого – це проблема, яка потребує скоординованих дій підрозділів Національної поліції та неурядових організацій, взаємодії з іншими правоохоронними органами України та інших зацікавлених країн та узгодження процесуальних процедур.

Список використаних джерел

1. Скрябін О. М. Актуальні проблеми протидії торгівлі людьми в Україні та країнах співдружності незалежних держав. Порівняльно-правовий аспект: вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Київ : Том 31, 2020. С. 99-104.
2. Слубський І. Й. Протидія торгівлі людьми: адміністративно-правовий аспект. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Київ. : № 2, 2013. С. 277–284.
3. Нагачевська Ю. С. Міжнародне співробітництво щодо протидії торгівлі людьми як вияву транснаціональної організованої злочинності. Боротьба з торгівлею людьми : тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 2013. С. 146–149.
4. Шинкаренко І. І. Сучасні проблеми протидії торгівлі людьми в Україні: науковий вісник. Харків : № 23, 2018. С. 212-213.

Черняков В. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
Синіговець І. В., кандидат наук з фізичного виховання, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОПАГАНДА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ СТУДЕНТСЬКОГО ТУРИЗМУ

Формування здорового способу життя в молоді – це складний процес, який охоплює основні сфери та напрямки їхнього життя.

Вивчення цього питання дозволяє відзначити вагому роль активної рухової активності, зокрема, спортивного туризму у вирішенні проблеми виховання фізично розвиненої сучасної людини.

Тому визначальним показником завтрашнього економічного і соціального розвитку нашої держави сьогодні є збереження і зміцнення здоров'я молоді. Кожен студент, незалежно від напрямку та профілю підготовки, повинен прагнути до морального, духовного й фізичного розвитку та вдосконалення. Студенти – це колишні школярі, які цілеспрямовано вступають до вищих навчальних закладів, розуміючи, що нова навчальна робота для них дійсно відрізняється від шкільного навчання. Від того, як здійснюється перехід від шкільного до нормального студентського життя, залежить ефективність подальшого навчання та добробут здобувачів вищої освіти.

Також життя у великих містах, більшість з яких мають несприятливі екологічні та кліматичні умови, не сприяє поліпшенню здоров'я молодого населення. Найбільш ефективними факторами, що знижують негативний вплив на здоров'я людей, є здоровий спосіб життя, фізична культура і спорт. Саме поняття «здоров'я» сприймається молоддю по-різному. Для деякого це відсутність будь-яких видимих патологій та аномалій. У когось здоров'я асоціюється зі спортом та правильним харчуванням. Для інших здоров'я – це психічна стабільність. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як «стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб і недуг» [3]. Таке визначення дано в преамбулі Конституції Всесвітньої організації охорони здоров'я, прийнятої Міжнародною конференцією з охорони здоров'я в Нью-Йорку 19-22 червня 1946 року, підписаної 22 липня 1946 року представниками 61 країни, яка набула чинності 7 квітня 1948 року. З 1948 року це визначення не змінилося.

Під змістом здоров'я розуміється процес підготовки студентів до вступу у складні, важкі життєві умови, необхідність розвитку в студентів здатності протистояти несприятливим факторам, навчання навичкам збереження, формування, зміцнення

здоров'я, формування особистісних установок, розумного ставлення до свого тіла, до здоров'я як до однієї з вищих цінностей, що забезпечують формування людини в усіх сферах життя. До складу здорового способу життя повинні входити такі фактори: руховий режим, раціональний режим життя, відсутність шкідливих звичок, тренування імунітету та загартовування.

Факторам здорового способу життя сучасна молодь приділяє недостатньо уваги. Це пов'язано з низькою активністю особистості, поведінковою пасивністю, різницею в рівні спортивної підготовки студентів, що вступають до вищого навчального закладу. Такий факт негативно позначається на формуванні інтересу до занять з дисципліни «Фізичне виховання» як з боку спортивних «просунутих», так і з боку відсталих студентів. Вони не цікавляться один одним. Кожен вибирає спосіб життя, враховуючи його умови, спираючись на власний рівень культури. Студенти використовують свої життєві ресурси нерационально, ніби це не найцінніше та єдине, а щось другорядне, що не має реального сенсу. Такий спосіб життя молоді людини (недотримання режиму дня, витрачання значної кількості часу на спілкування у соціальних мережах, постійне недосипання, неправильне і незбалансоване харчування, нехтування своїм здоров'ям) призводить до низького рівня культури здоров'я, яка характеризується слабкими й несформованими знаннями про індивідуальні особливості організму, знаннями про здоров'я, заходи його профілактики й зміцнення, методи і засоби.

Відзначимо, що особистісно-мотиваційне ставлення студента до втілення його соціальних, фізичних, інтелектуальних та розумових здібностей, а також можливостей полягає в основі формування здорового способу життя. Освітні установи всіх рівнів, зокрема, вищі навчальні заклади, покликані пропагувати культуру здоров'я у всіх її аспектах, яка забезпечить як позитивні зміни в здоров'ї особистості студента, так і його ціннісну орієнтацію.

Студентський туризм виконує спортивну, оздоровчу та освітню функції. Тому займатися туризмом не тільки корисно для здоров'я, а й для розширення кругозору, можливості зміцнювати характер, бути самостійним і відповідальним у складних ситуаціях.

Ніякі красиві картинки на моніторі не здатні викликати почуття, які викликає гарячий вогонь з потріскуванням в ньому гілок, оточений лісом з чистим свіжим повітрям і тишею. У поході відчуваєш серцем, що живеш, а душа радіє і радіє. Учасник походу розповідає про цікавий, непростий маршрут природними краєвидами: «Цікаво було пройти випробування «льодом і вогнем»: вдень не можна напиться 3 літрами води і моментально вигоріти, перш ніж встигнеш намазати себе сонцезахисним кремом, а ближче до вечора надягаєш весь одяг з рюкзака і намагаєшся зігрітися гарячим чаєм, а на ранок виявляєш, що твій намет покритий тонкою кіркою льоду».

Вирішення питання безпеки походів покладається на інструктора з туризму, а також кваліфікованих спортсменів без звання інструктора, керівників спортивних походів, помічників інструкторів, яких просто виділяють як кваліфікованих учасників. Під час теоретичної підготовки маршруту в школі інструкторів туризму виявляються студенти, які мають досвід занять спортом, спортивні категорії, участь в змаганнях з присудженням призових місць, а також певний досвід участі в поході 1-ї категорії складності.

Отже, слід зазначити, що питання виховання здорової молоді на сучасному етапі розвитку суспільства не втрачає свого значення, воно залишається актуальним. Дуже важливо мати активну ціннісно-орієнтовану фізичну культурно-оздоровчу та оздоровчу творчу діяльність, в процесі якої в студентів формуватиметься ціннісне ставлення до свого здоров'я. Настав час всім нам зрозуміти, що здоров'я – це найбільша цінність, яку ми маємо. Організація студентського туризму є важливим компонентом здорового способу життя університетської молоді.

Список використаних джерел

1. Бейгул І., Гладошук О., Тонконог В., Шишкіна О. Роль туризму як засобу фізичної рекреації в життєдіяльності студентської молоді. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2012. № 2. С. 156-160.

2. Мулик К. В. Особливості рекреаційного туризму. Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності. 2016. Р. 183-192. Доступно за адресою: http://journals.urau.ua/tourism_kzvsst/article/view/80228/75825.
3. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ni.biz.ua/8/8_18/8_186800_ustav-konstitutsiya-vsemirnoy-organizatsii-zdravoohraneniya-voz.html.
4. Черняков В. В., Колодяжна Т. П., Дерябкіна Т. В. Психолого-педагогічні аспекти ставлення здобувачів вищої освіти до занять з фізичного виховання. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія [Текст]. Чернігів : ЧНТУ, 2019. № 2 (14). С. 84-90. Режим доступу: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/224099.
-

Черняков В. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
Смирнова Н. В., старший викладач,
Смирнов С. О., здобувач вищої освіти гр. ФТЕ-202
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КІНЕЗІОЛОГІЧНЕ ТЕЙПУВАННЯ У ЛОГОПЕДІЇ

Концепція теоретичних знань, що за допомогою механічної дії на поверхню тіла можна впливати на пропріоцепцію і коригувати функції організму, набагато старша, ніж ідеї, що полягають в основі К-Taping терапії. Принципи лікування, що полягають в основі мануальної терапії і нееластичного тейпування, відомі і використовуються достатньо давно. Але мануальний вплив є короточасним, а нееластичне тейпування не дозволяє зберегти обсяг вільних рухів, призводить до травми шкіри та не дозволяє надовго залишити нанесення. Ці недоліки й стали передумовою створення нового методу, позбавленого таких недоліків. Лікар з Японії Кензо Касе (Kenzo Kase) у 1973 році став першовідкривачем унікального методу, який отримав назву Kinesio Taping (кінезіотейпінг).

Сутність цього методу полягає у створенні впливу на пропріоцепцію і, отже, на функцію м'язів (тонічний м'язовий рефлекс) через еластичну стрічку, не обмежуючи при цьому діапазон рухів пацієнта. Звідси й була отримана назва «К-Taping терапія», що походить від грецького слова Kinesis – рух. Спочатку ця методика передбачала накладення стрічки виключно на м'язи. Можливості методу лікування фасцій і суглобів були винайдені дослідним шляхом при використанні цього методу у спорті. На сьогодні він широко застосовується у медицині (неврології, офтальмології, ортопедії, логопедії тощо).

Дана методика дозволяє застосовувати кінезіотейп також і у логопедичній практиці як для дорослих пацієнтів, так і для дітей з діагнозами: афазія, дизартрія, дисфагія, дитячий церебральний параліч, гіпо/гіперсалівація, дислалія, ринофонія та ін. при порушенні рухливості м'язів, фасцій і суглобів мовного апарату і шийного відділу хребта. Кінезіотейп складається з високоякісної бавовни з волокнами еластану і 100% акрилового клею для зменшення шкірних реакцій. Він має властивість спрямовану на розтягування у довжину, передбачає легке проникнення повітря та вологи при сталій вологостійкості. При використанні К-тейпу зберігається повна рухливість обличчя і шиї, можливий тривалий час використання, терапевтичний ефект зберігається цілодобово, 3 - 5 днів поспіль. При застосуванні кінезіотейпу підтримуються м'язові, сухожильні та кісткові структури, поліпшується робота м'язів, підвищується інтенсивність відновних процесів, активізуються пошкоджені тканини при відсутності лікарських препаратів.

У логопедії використовуються такі методики кінезіотейпування: м'язова, лімфатична, зв'язкова, функціональна, фасціальна.

М'язова техніка. Застосовується при зміні нормального тону м'язів, при ураженнях м'язів для підвищення або зниження тону м'язів обличчя і шиї. К-тейп накладається без натягу.

Лімфатична методика покращує функцію клапанів первинних лімфатичних судин та стимулює лімфодренажні канали. Кінезіотейп накладається з натягом 0-25 %.

Зв'язкова техніка – механічно розвантажує тканини зв'язок, «динамічно» стабілізує суглоби обличчя та шиї. Існують дві основні техніки нанесення, при яких стрічка накладається із натягом у 75-100%.

Фасціальна техніка надає спрямований силовий вектор шкірі, фасціальним та іншим підлеглим структурам обличчя та шиї. Кінезіотейп накладається єдиним блоком на тригерні точки із натягом від 40 до 80%.

Функціональна техніка – надає вектор спрямованої сили анатомічним кістковим структурам обличчя та шиї. Кінезіотейпінг доцільно використовувати одразу ж після сеансу логопедичного масажу та спільно з артикуляційною гімнастикою. Крім широкого спектру терапевтичних застосувань кінезіотейпінгу у логокорекції, значущою є можливість застосування кінезіотейпу протягом усіх етапів реабілітації.

У результаті систематичного цілеспрямованого використання К-Taping терапії відбувається регуляція тону м'язів мовного апарату, поліпшується дрібна і велика моторика, збільшується діапазон рухів та сила м'язів мовного апарату, зменшуються набряки та застійні явища у м'язах обличчя, зменшуються больові відчуття в пошкоджених ділянках, нормалізується або поліпшується вимова, відновлюється акт ковтання, слиновиділення.

В останні роки, у зв'язку з прагненням знизити медакаментозне навантаження для хворих, розвиток та удосконалення системи реабілітації як нової форми комплексного впливу протягом усього захворювання, прагнення надати допомогу якомога якісніше та у більш короткі терміни, поліпшити якість життя хворих, значна увага приділяється розвитку та використанню К-Taping терапії у логотерапії. Застосування кінезіотейпінгу у практиці фізичної терапії, як безпечного та ефективного методу реабілітації, а також переконливо показало свою важливість при впливі на дітей та дорослих пацієнтів.

Список використаних джерел

1. Kumbink, B. K Taping: An Illustrated guide. Basics – Techniques – Indications. Springer Science & Business Media, 2012. 208 с.
2. Глиняна О. О, Копочинська Ю. В. Основи кінезіотейпування: навч. посіб. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018 р. 139 с.
3. Кінезіологічне тейпування [Електронний ресурс]: метод. вказівки до проведення практ. занять / упоряд.: А. Г. Істомін [та ін.]; Харків. нац. мед. ун-т. Харків, 2020. 24 с. Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/27750> (дата звернення: 12.04.2021). Назва з екрана.
4. Козік, Н., & Толок, К. (2022). Applikation of kinesiotherapy and tape in complex recovery of 4-7 year-old children with spastic tetraparesis. *SWorld Journal*, 3 (11-03), 84-91. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-11-03-099>.
5. Малахова Ж. В., Сокрут В. Н., Попов В. М. Сучасні технології тейпування. *Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання* : зб. наук. пр. V Міжнар. наук.-практ. конф. (17-18 квіт. 2019 р.) / за заг. ред. Ю. О. Долинного. Краматорськ, 2019. С. 253-259. – Режим доступу: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/konf/2019/V_zbirmik.pdf#page=253 (дата звернення: 12.04.2021).

Черняков В. В., кандидат педагогічних наук, доцент
Титаренко В. І., старший викладач кафедри фізичної реабілітації
Вертюх М. С., здобувачка вищої освіти гр. ФР-191
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУТНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ САМОМАСАЖУ ЯК СКЛАДОВОЇ КИТАЙСЬКОГО ЦИГУН-МАСАЖУ В АДАПТИВНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ

Цигун-масаж є дуже давньою і важливою частиною китайської медичної системи. Китайський цигун-масаж, як і інші китайські медичні практики, є важливим і ефективним методом лікування та профілактики захворювань. Протягом тисячоліть вона відіграла важливу роль у китайській медицині. Теорія цигун-масажу, як і інші китайські медичні практики, заснована на понятті ци (внутрішнє енергетичне тіло, або тіло інь). Ця концепція акцентує на плавному круговороті ци, її достатньому рівні, якості ци, а також на

тому, як використовувати ці для профілактики захворювань. У порівнянні з іншими формами китайської медицини, цигун-масаж має унікальну ефективність. Тому його часто використовують спільно з іншими методами – китайськими травами і голковколюванням – для досягнення максимально ефективного лікування.

Одним з важливих структурних компонентів цигун-масажу є самомасаж. Самомасаж – це природний інстинкт людини заспокоювати розум і дух та знімати біль в тілі. Прикладів тому безліч. При ударі людина природним чином починає терти місце удару, щоб полегшити біль та зменшити синці. Розтягуючи зв'язку у ділянці щиколотки або пошкоджуючи суглоб, людина автоматично починає терти суглоб руками. Коли рука або нога раптово німіє, людина обережно вдаряє по ній, щоб відновити чутливість. Відчувши дискомфорт в шлунку або в іншому внутрішньому органі, людина акуратно потирає його рукою, і незабаром неприємні відчуття проходять. Якщо німіє шия або спина, людина починає нахилитися і повертати тіло в різні боки. Якщо шия німіє, слід обертати голову по колу або з боку в бік, щоб розслабити її. Все це приклади використання самомасажу для зняття болю та поліпшення циркуляції ци та крові у хворобливій ділянці.

Якщо зрозуміти сенс цих природних людських реакцій, то можна легко зрозуміти, що таке самомасаж. Виходячи з цього, самомасаж можна визначити як «розтирання тіла руками й переміщення тіла для зняття напруги у всьому тілі і внутрішніх органах з метою поліпшення циркуляції ци і крові». Найвищим рівнем масажу є китайський цигун-масаж, при якому більше працює на енергетичному рівні, тобто безпосередньо з ци, ніж на фізичному. Однак цього рівня не можна досягти, якщо не практикувати цигун. При цьому самомасажі практикуючий цигун може свідомо зняти напругу або тиск. Практикуючі цигун використовують свідомість, щоб направити ци на пошкоджену ділянку, щоб прискорити процес загоєння. Теорія, що стоїть за цим, дуже проста. Людське тіло (яке включає тіло ци та фізичне тіло) контролюється вашою свідомістю. Спочатку людина могла своєю свідомістю направити ци на будь-яку частину тіла. Однак в результаті багатьох років цивілізованого життя людина поступово втратила той інстинктивний контроль, яким володіє більшість тварин. Вправляючись правильно, можна відновити відносини між розумом та тілом. Повернення на природний шлях (дао) є основою усієї китайської практики цигун.

Хоча цілі самомасажу очевидні, з точки зору китайського цигун, його функції ширші та глибші.

1. Перша мета самомасажу – позбутися від будь-якого застою ци та крові та посилити їх циркуляцію в певному органі, особливо в голові, очах, вухах.

2. Друга мета – зменшити біль і дискомфорт, пов'язані з пошкодженням, а також прискорити процес одужання. Це стосується травм без порушення шкірних покривів. Наприклад, синці від ударів або набряклість суглобів через неправильне положення під час фізичних навантажень. При виникненні такого пошкодження на місці травми накопичуються клітини крові і утворюються синці. Крім того, в місці пошкодження починає накопичуватися велика кількість ци та локально підвищується температура. Всі ці ефекти є частиною природної автоматичної реакції організму, що захищають організм від бактерій. Поліпшити цю ситуацію можна, швидко налагодивши циркуляцію ци та крові. Завдяки самомасажу клітини отримають потрібну кількість свіжої крові та ци, які необхідні для загоєння травми. Звичайно, самомасаж потрібно робити дуже обережно.

3. Підтримувати і покращувати безперебійну циркуляцію ци та крові у внутрішніх органах – це одна з головних цілей самомасажу. Коли робота внутрішніх органів порушується, людина захворює і може померти. Тому підтримка здорового стану внутрішніх органів і їх нормальне функціонування – одна з головних завдань китайської цигун. Ключовим моментом в такому випадку є підтримка плавної циркуляції ци та крові. У самомасажі це досягається двома способами: самомасажем внутрішніх органів руками і за допомогою рухів тіла. Масаж внутрішніх органів (нейзанг-анмо) дуже ефективний при лікуванні практично всіх захворювань внутрішніх органів.

4. Четверта мета – допомогти краще зрозуміти своє власне ци-тіло та фізичне тіло. Люди зазвичай хворіють, тому що ведуть нездоровий спосіб життя і мають шкідливі звички. Розуму легко ігнорувати скарги організму. Велику частину часу розум і тіло діють незалежно один від одного, вони не спілкуються і не співпрацюють один з одним. Щоб зробити ефективний самомасаж, потрібно спочатку навчитися розуміти своє тіло і використовувати свідомість, діяти найбільш ефективно. Крім того, необхідно навчитися відчувати свідомість ци та вміти її направляти. Коли ци-тіло та фізичне тіло зійдуться разом, вони будуть діяти як одне ціле.

5. П'ята мета – навчити людину самодіагностиці. Після того, як об'єднається ци-тіло та фізичне тіло, людина краще пізнає себе та зможе відчувати і бачити будь-які порушення у своєму тілі. А також буде знати, що робити у кожному конкретному випадку. Самомасаж поступово вчить бачити все всередині свого тіла та ставити діагноз самостійно.

6. Шоста мета – навчити, як краще масажувати інших. Масаж заснований на гарному самопочутті пацієнта і співпраці з пацієнтом. У цигун-анмо слід злитися з пацієнтом, щоб відчувати те, що він відчуває. Балансування та перерозподіл ци відбувається в результаті фізичного дотику і обміну ци. Самомасаж вчить, як слід регулювати свою свідомість і дихання, а також як використовувати свідомість, щоб направляти ци та забезпечувати все тіло. При відчутті дискомфорту у певній ділянці тіла, слід масажувати її руками або певними рухами тіла. Щоб масаж був ефективним, необхідно також використовувати свідомість, щоб глибоко розслабити масажовану ділянку. Завдяки цьому ци буде циркулювати плавно і глибоко. Крім того, своєю свідомістю слід спрямувати ци на масажовану ділянку. Освоївши техніки самомасажу та навчившись відчувати ци, можна спілкуватися з чужими тілами за допомогою своєї свідомості та ци.

Список використаних джерел

1. Volodymyr V. Cherniakov, Volodymyr O. Zaitsev, Yuri L. Maidikov, Viacheslav I. Tytarenko. Particularities of using the point massage in the aspect of kinesiological competence of physical therapist. Acta Balneologica. TOM LXIV. NUMER 2 (168). Aluna Publishing, 2022. P. 192-196. URL: <https://actabalneologica.eu/wp-content/uploads/library/ActaBelneol2022i2.pdf>. (Web of Science)
2. Лобсанг Рапгей. Тибетский лечебный массаж ; Пер. с англ. Бочарова Е. В. Алмазный путь, 1995. 67 с. URL: <https://ua1lib.org/book/581674/d1d46c?dsource=recommend> (дата звернення: 20.11.2021).
3. Основи масажу та самомасажу: навч. метод. посіб. / уклад. С. В. Дарійчук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 184 с.
4. Ян Цзюньмин. Китайский цигун-массаж. Общий массаж. Пер. с англ. Т. Литвин. Киев: «София», 2000. 336 с.

Sikaliuk V. S., student of the group MSW-221
Scientific supervisor - **Syla T. I.**, PhD, Associate Professor
Language supervisor – **Perminova V. A.**, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

SOCIAL WORK IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Today, the world is experiencing crisis phenomena that have affected all spheres of human life without exception. So, it should be noted that the economy, politics and culture are three interdependent levers: the development of one of them contributes to the development of the other two and vice versa - the inhibition of at least one has as a consequence total destructive processes. Moreover, constructive or destructive processes in these areas affect the life of society as a whole and of a specific person, in particular.

Unfortunately, both the world and Ukraine in the second decade of the XXI century mostly live in an atmosphere of destruction, which creates and intensifies states of loneliness, despair, aggressiveness, deepens the processes of alienation of a person from others, from the world, nature and society. From this, it is obvious that economic, political, social, legal, cultural, spiritual, religious, educational, scientific and other spheres of human activity both in the world

and in Ukraine today need new strategic directions for their development both from the inside and in the context world processes of globalization [1]. At the same time, it should be remembered that social work plays a significant role in all spheres of human life. In particular, social work contributes to:

1) in the economic sphere - reproduction of essential human forces; development of a new workforce;

2) in the political sphere - both the self-organization of a specific person and civil society as a whole; in-depth development of the social state;

3) in the cultural sphere - the development of the spirituality of both an individual and society as a whole. In addition, the social sphere, in which social work contributes to the process of formation and satisfaction of socio-vital needs of a person, should definitely not be overlooked [2].

Thus, we are convinced that social work, as a science, as a type of professional activity, as an educational discipline, and social workers play an extremely important role in the process of revival and constructive changes required by objective reality and reality itself.

We consider it necessary to note that a social worker who received a professional education at a higher educational institution is distinguished by the encyclopedic nature of his view of a specific social problem or a specific situation, which allows him to find the most effective ways to overcome them.

Two important points should be noted here:

1) the specified encyclopedic nature of the view of a social work specialist is due to the fact that he receives a universal education, which includes the acquisition of social knowledge, and psychological training, and awareness of economic and social policy issues, and the competence of conducting social and sociological research, and philosophical reflection etc;

2) the encyclopedic nature of the social worker's view allows him to see a complete picture of a specific life situation with all relationships (actual and potential, established and broken) within it, in connection with which he thinks, weighs and chooses the most effective strategy for solving a specific social problem problems [3].

The problem, among other things, is that today it has already been understood in many countries of the world. This, in particular, is evidenced by the image of a social worker, who from the second half of the 20th century gained greatness in the countries of Western Europe, where the specified profession and vocation are enveloped in high respect and honor. It would seem that in Ukraine, whose philosophical thought has an existential character and is based on the principle of centrism, the profession of a social worker should be properly valued, but reality testifies that, having found itself in a whirlwind of changes since 1991, our country was solving global issues of an international scale, and the close and understandable moved away.

However, the situation that developed in the east of the country and affected the lives of all Ukrainians, in need of a solution, itself outlined promising directions for the development of social work, which are already being actively implemented today. In particular, we are talking about: the volunteer movement; social work with forced migrants; socio-psychological assistance to ATO soldiers; social assistance to those Ukrainians who remained in the occupied territories. And this is an incomplete list.

At the same time, it should not be forgotten that vulnerable sections of the population, representatives of national minorities, etc., continue to expect (and some, while not expecting, are in dire need of) social assistance and social protection. Yes, social work with specific groups of clients, taking into account the specifics of each group, is necessary and important today: children; gifted children; teenagers; gifted youth; orphans; dependent; the disabled; elderly; women; large families; incomplete families; dysfunctional families, etc. [4].

In this context, social work in the community acquires a special sound and significance in Ukraine today. It is important to note here that the social worker in the community has a multifunctional role: because he is at the same time: a mediator; defender (of human interests

and legal rights); a partner in a multidisciplinary team (with numerous community actors); the organizer (in particular, the provision of assistance); representative of the state and national organizations and institutions; an expert in social diagnosis; provider of services (informational, legal (the social worker is knowledgeable in the legal field of social protection), social, psychological, social-psychological, pedagogical, social-medical, to a certain extent – suicidal, psychoanalytical, etc.); assistant etc.

In conclusion, it should be remembered that social work as a type of social activity is designed to perform a number of extremely important tasks, among which the main ones are: improvement of a person's social well-being; improvement of conditions and quality of human life; ensuring the functioning of the social system; an attitude towards the establishment of harmonious connections and relationships in the "man - world" system, starting with the harmonization of relations in the family and extending to the family, community, society as a whole, which will result in a reduction of conflicts and improvement in all spheres of human life.

References

1. International Social Work: Issues, Strategies, and Programs / Ed. by D. Cox, M. Pawar. 2d ed. Thousand Oaks, CA : Sage, 2012. 640 p.
 2. Lovelock R., Lyons, K., Powel J. Reflecting on Social Work. Discipline and Profession. London : Routledge, 2017. 262 p.
 3. Payne M. Modern Social Work Theory. London : Macmillan, 1991. P. 7-9.
 4. Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches/ Turner F.J., ed. 6 th ed. Oxford : Oxford University Press, 2017. 648 p.
-

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

PROBLEMS OF PROTECTION OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS

Берднік С. С., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-191
Науковий керівник – **Толкач А. М.**, ст. викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ КООРДИНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінального провадження, яке закріплено у ст. 2 КПК України [1].

Питання протидії злочинності визнано одним із важливих елементів державної безпеки, що знайшло відображення у Стратегії національної безпеки України, затвердженій 14.09.2020 Указом Президента України № 392/2020 [2].

Кримінально-правова політика – нерозривна складова частина всієї політики Української держави. Вона є напрямом боротьби зі злочинністю, який базується на нормах законодавства України про кримінальну відповідальність і знаходить своє відображення у законах України, указах Президента, стратегіях, затверджених указами Президента або схвалених Кабінетом Міністрів України, у постановах Кабінету Міністрів України, рішеннях державних органів, спрямованих на проведення цієї діяльності.

При цьому кримінально-правова політика виступає одним з центральних елементів діяльності державних органів у сферах національної безпеки й оборони. Тож особливої ваги у механізмі її реалізації набуває питання забезпечення скоординованості зусиль всіх державних інституцій у протидії злочинності, що значно підвищує результативність роботи правоохоронних органів.

За загальним правилом, координація – це діяльність, спрямована на узгодження, упорядкування дій у керованій системі, приведення їх у відповідність з поставленою метою. Координація являє собою функцію управління, яка ґрунтується на обміні інформацією та має на меті розподілити роботу в часі, забезпечити взаємодію різних учасників загального процесу в інтересах виконання поставлених цілей. У процесі координаційної діяльності має бути уповноважений суб'єкт чи група суб'єктів, що в силу закону наділені конкретними організаційними правомочностями щодо інших суб'єктів правоохоронної діяльності, проте у відносинах залежності чи підпорядкування вони не перебувають із ним [3].

Метою координації є підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності на основі об'єднання зусиль, реальний вплив на стан злочинності на відповідній території, зменшення кількості вчинених кримінальних правопорушень, захист інтересів громадян та держави від протиправних посягань, спільне створення передумов для належної співпраці правоохоронних органів.

Суб'єктів координаційної діяльності, виходячи з їхнього статусу, можна поділити на **безумовних та умовних**.

До **безумовних** належать правоохоронні органи, діяльність яких координується прокурором відповідно до закону, до **умовних** – інші державні органи виключно за їх згоди на участь у відповідних заходах для досягнення конкретних результатів у співпраці з правоохоронними органами.

У законодавстві поняття «правоохоронні органи» чітко не визначено.

Це зумовлено насамперед відсутністю в законодавстві України поняття «правоохоронна діяльність» (на відміну від поняття розвідувальної та контррозвідувальної діяльності).

Визначення поняття «правоохоронний орган», «правоохоронні функції», так само орієнтовний перелік таких функцій розкривається у статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [4].

Фактично Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» на теперішній час залишається єдиним законодавчим актом, у якому надано визначення поняття «правоохоронний орган» (стаття 1) [4].

Суб'єктами координаційної діяльності є правоохоронні органи, на які законодавством України покладено функції здійснення дізнання, досудового слідства та проведення оперативно-розшукової діяльності.

Перелік цих органів міститься у статті 38 КПК України (органи досудового розслідування) та статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність).

В контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує визначення місця прокуратури в системі координаційної діяльності. Про це, зокрема, зазначено у Законі України «Про прокуратуру», оскільки координацію діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності законодавець безпосередньо поклав на органи прокуратури відповідно до частини 2 статті 25 вказаного Закону. Крім того законодавцем визначено й форму координації - проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів із заслуховуванням інформації про їх діяльність у сфері протидії злочинності [5]. Не дивлячись на відсутність у зазначеному Законі переліку суб'єктів, діяльність яких координується прокуратурою, визначено, що «Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності».

Крім того, слід обов'язково враховувати систему та структуру підрозділів органів поліції, які мають статус міжрегіональних. До таких, зокрема, належать підрозділи патрульної поліції, стратегічних розслідувань, внутрішньої безпеки, боротьби з наркозлочинністю, кіберполіції тощо, які не підпорядковуються керівникам територіальних органів поліції. З огляду на таку структуру на нараду доцільно запрошувати керівників відповідних територіальних підрозділів (управлінь, відділів тощо).

До структури Державного бюро розслідувань входять територіальні управління, які є суб'єктом координації лише на обласному рівні. На нараду запрошується керівник територіального управління такого органу. Разом з тим участь у нараді може брати він або уповноважена ним особа із числа керівного складу.

Також суб'єктом координації є Державна кримінально-виконавча служба України, структурними підрозділами якої є міжрегіональні управління. До участі у нарадах на обласному рівні запрошуються їх керівники та керівники філій Державної установи «Центр пробачії», на окружному рівні – керівники підпорядкованих органів та установ.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування відповідного рівня можуть бути суб'єктами координації, якщо її предметом є питання стану протидії окремим видам кримінальних правопорушень чи порушенням законодавства у певних сферах, і такі органи можуть бути залучені до виконання узгоджених заходів у межах їхньої компетенції.

Для підвищення рівня законності та протидії злочинності на спільних нарадах, наприклад, розробляються узгоджені заходи, серед виконавців яких визначаються і державні органи, які є учасниками наради і до компетенції яких належить вирішення відповідних питань. З аналогічною метою представників цих органів доцільно включати до складу міжвідомчих робочих груп за їхньої згоди.

Таким чином, ефективною координаційну діяльність можна назвати тоді, коли об'єднаними зусиллями правоохоронних органів досягнуто конкретних цілей, які ставили перед собою учасники координації. Це стосується як припинення вчинення конкретних злочинних посягань, зменшення їх кількості, так і оздоровлення оперативної ситуації в окремих галузях, а також у районі, місті, області, державі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20161005#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
2. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Печенкін І. Координація діяльності з протидії злочинності та корупції як один із пріоритетних напрямів роботи прокурора. *Віче*. Січень 2015. №2. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4546/> (дата звернення: 15.04.2023).
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. Дата оновлення 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Дата оновлення 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

Бобрик А. В., здобувачка вищої освіти 2 курсу, група СР-212
Науковий керівник – **Литвиненко В. М.**, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання гендерної рівності у сфері трудових відносин сьогодні є досить актуальним і має включати в себе головний принцип правової рівності. Саме він привертає велику увагу у галузі трудового права і поширюється на всі його джерела, а отже зобов'язує трудове законодавство встановлювати рівні трудові права для усіх працівників, які перебувають в однаковому правовому становищі.

Згідно зі статтею 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Стаття ж 43 Конституції України передбачає право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1].

Верховна Рада України 08.09.2005 ухвалила Закон "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Закон визначає, що рівні права жінок і чоловіків означають відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а гендерна рівність передбачає рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації. Крім того, Закон визначає рівні можливості жінок і чоловіків як рівні умови для реалізації рівних прав. До того ж він встановлює поняття "сексуальні домагання", яке включає словесні та фізичні дії сексуального характеру, що принижують або ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування [2]. Закон має за мету забезпечити реалізацію рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків в Україні.

Згідно зі статтею 2¹ Кодексу законів про працю (далі - КЗпП) забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку та стану здоров'я[3]. Отже, це певна гарантія для заборони дискримінації у сфері праці та обмеження прав і можливостей усіх працівників на підприємстві. До того ж стаття 22 КЗпП закріплює гарантії при укладенні, зміні та припиненні трудового договору. Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з інших підстав, не передбачених законом[3]. Таким чином будь-яке обмеження трудових прав при укладенні, зміні та припиненні трудового договору не допускається. Що стосується обмежень у віці, рівня освіти, стану здоров'я працівника, то вони можуть встановлюватися тільки законодавством.

Крім загальних нормативних актів, які містять норми щодо рівності прав чоловіків та жінок, існують спеціальні законодавчі акти, які регулюють окремі питання, пов'язані з трудовими відносинами. Одним із них є Закон України "Про зайнятість населення", який містить положення про створення рівних можливостей для жінок та чоловіків на ринку праці. Закон визнає, що жінки й чоловіки мають однакові права на зайнятість, однак враховуються їхні різні потреби та особливості[4]. Іншим є Закон України "Про оплату праці", який встановлює принцип рівної оплати за однакову роботу для чоловіків та жінок, передбачає захист від дискримінації на підставі статі у питанні оплати праці[5]. Це означає, що працівники не можуть бути дискриміновані у питанні оплати праці через свою стать.

Згідно зі статтею 1 Закону України "Про оплату праці" розмір заробітної плати працівника залежить від складності роботи та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [5]. Це означає, що заробітна плата не може бути обмежена або встановлена залежно від статі працівника.

Встановлюючи принцип гендерної рівності та забороняючи дискримінацію за ознакою статі, під якою розуміють дію чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, законодавство одночасно містить і такі правові норми, які закріплюють певні пільги та гарантії для жінок, зумовлені особливостями їхньої біологічної природи, зокрема репродуктивною функцією жіночого організму [2].

При цьому слід зазначити, що, згідно зі статтею 6 Закону "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини, особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я, а також позитивні дії не вважаються дискримінацією за ознакою статі[2].

У низці статей КЗпП та в окремих законах України закріплено спеціальні норми, які регулюють працю жінок. Так, згідно статті 174 КЗпП встановлено заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучення жінок до підіймання та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми[3].

Статтею 175 КЗпП встановлено обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами і для догляду за дитиною, перерви для годування дитини, гарантії під час прийняття на роботу та заборону звільнення вагітних жінок і жінок, котрі мають дітей[3].

Стаття 56 КЗпП ноголошує на тому, що на просьбу вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, роботодавець зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день

або неповний робочий тиждень [3]. Водночас на нашу думку в цю статтю потрібно внести зміни для дотримання принципу гендерної рівності, надаючи чоловікам такі ж самі можливості, якщо він має дитину віком від 14 років або дитину інваліда.

На відміну від даної норми КЗпП, Закон України "Про відпустки", який був змінений, тепер має певну правову основу, гарантуючи чоловікам рівні права із жінками. Відповідно до статті 19¹ Закону України «Про відпустки» до осіб які мають право на відпустки належать як чоловік, дружина якого народила дитину, так і батько дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, за умови що вони спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [6]. Це дає важливі гарантії чоловікам, забезпечуючи рівні можливості з жінками у догляді за дитиною.

Про надання прав чоловікам говориться і у статті 25 Закону України "Про відпустки", який запевняє, що відпустка без збереження заробітної плати за бажанням працівника надається в обов'язковому порядку: матері або батьку, який виховує дітей без матері (в тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), що має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, - тривалістю до 14 календарних днів щорічно та чоловікові, дружина якого перебуває у післяпологовій відпустці, - тривалістю до 14 календарних днів[6].

Отже, можна констатувати, що гендерна рівність у трудовому праві забезпечується загальними та спеціальними законодавчими актами з метою запобігання дискримінації на робочому місці. Це є важливою гарантією рівності у трудових правовідносинах чоловіків та жінок.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
3. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.71 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 21.04.2023).
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 21.04.2023).
5. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр#Text> (дата звернення: 23.04.2023).
6. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text> (дата звернення: 23.04.2023).

Бойправ Л. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202
Науковий керівник – **Осипенко І. П.**, старший викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ ТА ВПЛИВ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ НА РЕЗУЛЬТАТ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Актуальність теми. Досудове розслідування є одним з основних етапів кримінального провадження, за допомогою якого реалізується виконання завдання зазначених в ст. 2 КПК.

Досудове розслідування проводиться за допомогою реалізації певних слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій, які визначені законодавством. Метою їх проведення є отримання певних доказів для того, аби знайти винного у вчиненому кримінальному правопорушенні.

Одним з видів слідчих розшукових дій є слідчий експеримент. Відмінність даної слідчої дії полягає в тому, що вона спрямована не на отримання нових доказів, а саме на перевірку певних показань чи тверджень підозрюваного, потерпілого, свідка та інших учасників кримінального провадження.

Мета дослідження полягає в аналізі поняття слідчого експерименту, значенні слідчого експерименту та впливу слідчого експерименту на результат досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Пряме визначення слідчого експерименту не передбачене Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), але даний термін можна пояснити проаналізувавши ст. 240 даного кодексу. Тобто під слідчим експериментом потрібно розуміти слідчу дію, яка проводиться слідчим або прокурором з метою перевірки та уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, ситуації, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1]. У науковій літературі існує безліч визначень даного поняття. Наприклад, перша група науковців вважає, що слідчий експеримент є дослідницькою дією. На думку другої групи під слідчим експериментом потрібно розуміти самостійну слідчу дію, яка полягає в проведенні дослідів у спеціально відтвореній ситуації, максимально наближеній до умов, у яких відбувалася подія. Тобто метою слідчого експерименту є перевірка обставин, які мають значення для справи [2, с. 210-211].

Одне з повних визначень слідчого експерименту надає Т. М. Балицький Він зазначає, що слідчий експеримент це слідча (розшукова) дія, зміст якої полягає в здійсненні спеціальних дослідних дій з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також для перевірки висунутих гіпотез, версій і отримання нових доказів [3, с. 64].

Мета і зміст слідчого експерименту зазначений в ч. 1 ст. 240 КПК України. Крім цього, в ч. 2 цієї ж статті зазначено, що за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу [1].

Щодо значення проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування, то воно в першу чергу полягає в перевірці відомостей та показань, які надав слідчому чи прокурору потерпілий, підозрюваний та ін. Крім цього, за допомогою слідчого експерименту можна визначити, наприклад, час за який автомобіль зміг проїхати певну відстань на зазначеній швидкості; чи міг потерпілий проїздити повз певний отвір та інші.

Таким чином можна викрити свідка, підозрюваного чи потерпілого в наданні неправдивих показань. Відповідно до законодавства деякі суб'єкти несуть відповідальні за ці неправомірні дії. А саме ст. 384 КК України зазначає, що за завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста передбачена відповідальність [4]. Тобто слідчий експеримент є одним з методів викриття неправдивих показань учасників кримінального провадження та притягнення їх до відповідальності.

Що стосується впливу на результат досудового розслідування, то в даному випадку слідчий експеримент забезпечує повне дослідження всіх доказів, як цього вимагає законодавство; сприяє правильності рішень слідчого чи прокурора; запобігає помилковому винесенню рішень щодо притягнення осіб до відповідальності та інше. Але все це можливе лише при точному та повному відтворенні ситуації кримінального правопорушення. Крім цього, важливою умовою є те, що при проведенні слідчого експерименту не повинна створюватися небезпека для життя чи здоров'я осіб, які беруть в ньому участь [1]. Дана норма закріплена в ч. 4 ст. 240 КПК України.

Крім раніше зазначених, науковці виділяють і інші завдання, які стоять під даною слідчою дією, а саме: встановлення механізму вчинення злочину; з'ясування причин через які перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення чи його завершенню; отримання нових доказів; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину [5, с. 150].

Висновок. Зі всього вище сказаного, можна зробити висновок, що слідчий експеримент є слідчою (розшуковою) дією, яка спрямована на з'ясування багатьох обставин, а саме перевірки та доповнення показань потерпілого, підозрюваного та інших; виявлення нових обставин, які мають значення на кримінального провадження; спростування версій чи висунення нових та інше.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2243> (дата звернення: 14.03.2023).
 2. Очеретяний, В. А. Поняття й сутність слідчого експерименту. *Право і суспільство*, 2015, (3), с. 209-213.
 3. Стаднік, Ю. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ. *Проблеми та перспективи сучасної науки та освіти (частина III): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 2019. с. 64-66.
 4. Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2739> (дата звернення: 17.04.2023).
 5. Рогатинська, Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*, 2016, (2), с. 149-153.
-

Бойправ Л. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202

Науковий керівник – **Пузирний В. Ф.,** доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Докази є невід’ємним елементом забезпечення виконання завдання адміністративного судочинства. Всі види доказів, які використовуються в даній галузі права закріплені ч. 2 ст. 72 КАС. До них відносять речові, письмові, електронні докази та ін. Не менш важливу роль серед інших відіграє висновок експерта. Цим доказом є документ, який складний на основні спеціальних знань такого учасника судового процесу як експерта. Але незважаючи на це, даний доказ, як і всі інші, повинні відповідати вимогам законодавства. Для того, аби виявляти порушення належності, допустимості, доступності та достовірності доказів, КАС передбачений такий елемент доказування як оцінка доказів, при якій виникає багато проблем та суперечностей.

Поняття «висновок експерта» закріплено в ч. 1 ст. 104 КАС. Під цим поняттям законодавець розуміє докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством. Відповідно до КАС він може бути наданий за замовленням учасника справи та на підставі ухвали суду про призначення експертизи [1]. З даного визначення можна зробити висновок, що такий вид доказу обов’язково повинен бути наданий таким учасником судового процесу як експерт. Крім цього такий документ можна отримати лише двома способами – або за бажанням певного учасника судового процесу, або відповідно за ухвалою суду. Важливо зазначити, що відповіді на питання, які були поставлені перед експертом повинні ґрунтуватися на його спеціальних знаннях, а не на його внутрішньому переконанню, як це відбувається в судді.

Як і всі інші докази, висновок експерта повинен відповідати певним вимогам, а саме: належність, допустимість, достовірність, достатність. При невідповідності даний доказ забороняється використовувати в суді. Тобто одним з найважливіших та найскладніших етапів є не отримання такого доказу, а саме визначення його допустимості використання в адміністративному процесі. Тобто, як зазначає Н. А. Панько, висновок повинен оцінюватися за такими критеріями як наукова достовірність та доказове значення. Як зазначає автор, прокурору чи судді обов’язково необхідно розібратися у висунутих експертом наукових положеннях, а не тільки звернути свою увагу на логіку експертного доказування. Це все здійснюється для того, аби бути упевненим в повноті та достовірності фактів, які вказані в висновку експерта [2, с. 280]. Однак у цьому твердженні є певні неточності, адже відповідно до ч. 1 ст. 108 КАС оцінка доказів здійснюється судом, а щодо відхилення висновку виноситься вмотивоване та обґрунтоване судове рішення.

Проаналізувавши ст. 90 КАС, можна зробити висновок, що одним з методів оцінки доказів є зіставлення них з іншими. Отже, перевірити висновок експерта, можна в першу чергу, якщо порівняти його з іншими доказами. При знайденні неточностей чи незіставності у цьому доказі, суд повинен відхилити його відповідно до ч. 1 ст. 108 КАС [1].

Дехто з науковців мають свою точку зору щодо правильності дій при оцінці висновку експерта. Наприклад Ю. Я. Лоза вважає, що допустимість висновку експерта включає в себе наявність належного суб'єкта експертизи, процесуальну придатність об'єктів, дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи та правильне оформлення її результатів [3, с. 534].

На жаль, як зазначає Т. О. Кравчук, на практиці оцінка доказів в основному спрямована на перевірку того, чи на всі поставлені питання відповів експерт. Це є великою проблемою, адже це не є рівноцінним навіть перевірці повноти висновку, тобто всіх обставин проведеного дослідження, а не тільки збігу кількості відповідей і питань [4, с. 54]. Тобто, в реальності найбільшу увагу приділяють саме результату експертизи, а не належності, допустимості та інших вимог доказів.

Крім раніше зазначеного, не менш важливою проблемою оцінки даного доказу є виявлення некомпетентного експерта. Це все потягне за собою негативні наслідки, адже він не зможе здійснити правильне дослідження та зробити висновок, який буде відповідати всім нормам та вимогам законодавства.

Отже, враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку експерта є корисним та цінним видом доказів для адміністративного судочинства. Однак він повинен відповідати вимогам КАС, а саме: виконуватися компетентними учасниками судового процесу, бути правильно обгрунтованим, складеним на підставі повного дослідження, здійсненим без порушення норм законодавства та ін. Тільки з дотриманням всіх цих вимог, суд зможе винести правильне рішення.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10269> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 280-284.
3. Лоза Ю. Я. Допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2011. № 2. С. 531–534.
4. Кравчук. Т. О. Окремі проблеми оцінки висновку експерта та його доказове значення в адміністративному судочинстві. *Проблеми та досягнення законодавчих реформ в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль*. 2016. С. 51-55.

Бойправ Л. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202

Науковий керівник – **Сенченко Н. М.**, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПІДСТАВИ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Актуальність теми. Однією з найважливіших стадій кримінального провадження є саме досудове розслідування. Її суть полягає в зібранні доказів, певних даних, які мають або можуть мати значення для вирішення певної справи. Для забезпечення швидкого розгляду справ в законодавстві передбачені строки досудового розслідування, яких потрібно дотримуватися. Але в практиці виникають такі ситуації, коли продовжувати досудове розслідування не має сенсу або воно є не ефективним. Саме тому законодавством передбачені підстави зупинення досудового розслідування.

Мета дослідження полягає в аналізі нововведень в зв'язку з введенням воєнного стану в законодавстві щодо підстав зупинення досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Глава 23 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплює підстави та порядок зупинення досудового розслідування. Відповідно до законодавства, досудове розслідування може бути зупинене лише після повідомлення про підозру. Важливо зазначити, що перелік підстав, за яких можливо зупинити процесуальну діяльність на даній стадії кримінального провадження є вичерпним. Він закріплений в ст. 280 КПК України.

По-перше, до них відносять тяжку хворобу підозрюваного, яка перешкоджає йому брати участь в досудовому розслідуванні. Важливою умовою даної підстави є те, що зупинення відбувається до тих пір, поки підозрюваний не видужає. Крім цього, для реалізації зупинення досудового розслідування саме за цією підставою, хвороба повинна бути такою, яка дійсно унеможливує участь в кримінальному провадженні.

По-друге, до підстав відносять оголошення підозрюваного у розшук. Її суть полягає в тому, що дане зупинення буде скасоване, коли буде встановлено місце перебування підозрюваного. Важливо зазначити, що про оголошення в розшук вказується в постанові про зупинення досудового розслідування.

Наступною підставою, відповідно до п. 2¹ ч. 1 ст. 280 КПК України, є відмова слідчого судді в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування [1]. Згідно з КПК це може статися в тому випадку, коли прокурор чи слідчий не доведе, що, наприклад, підозрюваний переховується від органів слідства на тимчасово окупованій території та ін.

Не менш важливою підставою для зупинення досудового розслідування є необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, яке передбачене Розділом IX КПК України. В КПК України зазначається, що міжнародне співробітництво полягає у вжитті певних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги [1].

У зв'язку з введенням воєнного стану у 2022 році, КПК зазнав деяких змін, в тому числі й щодо підстав зупинення досудового розслідування. Однією з них є наявність об'єктивних обставин, які унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Дана підстава також закріплена в п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України. У ній зазначено, що якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, то строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [1]. Тобто, за даної підстави досудове розслідування зупиняється, якщо існують реальні обставини, за яких проводити досудове розслідування є не ефективним та неможливим. Прикладом є сильні бойові дії на певній території, які стали причиною неможливості проведення будь-яких процесуальних дій.

В Україні існує багато нормативних актів, які закріплюють правила щодо поводження з військовополоненими, про передачу даних осіб тощо. Прикладом є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» та інші. У зв'язку з цим в КПК були внесені зміни, у тому числі й у підставах. У п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України закріплено, що зупинення досудового розслідування здійснюється у випадку, якщо уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає [1].

Щодо даної підстави в науковій літературі виникли деякі суперечності. Адже за загальним правилом, рішення у кримінальному провадженні приймає слідчий, у певних випадках самостійно, а у деяких випадках за погодженням з прокурором чи прокурор, або за клопотанням прокурора - слідчий суддя. Щодо органу, який уповноважений приймати рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого, ні практиці, ні теорії кримінального процесу невідомо [2].

На думку науковців, удосконалені нормативні положення щодо зупинення процесуальних строків особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану, у цілому сприймаються позитивно. Лоскутов Т. О. пояснює це тим, що в умовах виконання бойових дій має бути інше правове регулювання зупинення процесуальних строків у кримінальному провадженні. Законодавче закріплення

підстави зупинення строків досудового розслідування, яка пов'язана з неможливістю реалізації процесуальної діяльності під час воєнного стану, є досить корисним для практики кримінального процесу [3, с. 13].

Висновок. З всього вищезазначеного можна зробити висновок, що в зв'язку з воєнним станом КПК України зазнав змін. У ч. 1 ст. 280 КПК України було додано нові підстави зупинення досудового розслідування, а саме: уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну; наявність об'єктивних обставин, які унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Дані нововведення зможуть забезпечити виконання завдання кримінального провадження в цей складний період.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2510> (дата звернення: 29.03.2023)
2. НАУКОВЕ ЖИТТЯ. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/NV_4/NV_4-2022-451-493.pdf.
3. Лоскутов, Т. О. Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*, 2022. (2), 79. С. 11-18.

Дмитренко А. С., здобувач вищої освіти гр. ПР-221

Науковий керівник - Нітченко А. Г., кандидат історичних наук, доцент.
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ

Всеукраїнський референдум – це одна з форм безпосередньої демократії, спосіб здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у затвердженні громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, встановленому законом.

В історії України було лише два всеукраїнських референдуми та близько 150 місцевих. Перший Всеукраїнський референдум відбувся 1 грудня 1991 року. Можливим він став, після прийняття 3 липня 1991 року Закону «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Основною метою референдуму було проголошення незалежності держави за демократичними засадами, спростування думки про те, що народ не хоче незалежності України (цю думку насаджували, в той час, союзне керівництво, яке було зацікавлене в збереженні СРСР), а також міжнародного визнання іншими країнами. Всі цілі було виконано, отже цей інститут народовладдя виправдав сподівання. Другий референдум відбувся 16 липня 2000 року. На думку Олександра Скрипнюка і Віталія Ковальчука, основною метою другого референдуму була зміна Конституції, на користь тодішнього президента України Л. Кучми, це не сподобалося ні Верховній Раді, ні міжнародним спостерігачам [1]. Тому результати другого референдуму не знайшли відображення в законодавстві, хоча люди позитивно відповіли на шість поставлених питань. У 2012 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про всеукраїнський референдум», але пізніше він був визнаний неконституційним. Далі, різні опозиційні сили намагалися ініціювати всеукраїнський референдум з різних питань, але ці спроби зазнали невдач.

Таким чином, інститут прямого народовладдя – референдум розвивається протягом всього періоду незалежності нашої держави. У цьому контексті, слід наголосити, що на фоні євроінтеграції удосконалюється законодавство та переймається юридичний досвід зарубіжних країн.

На сьогодні, правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум регулюються розділом III «Вибори. Референдум» Конституції України та Законом України «Про Всеукраїнський референдум». Тобто, законодавчо в Україні визначено лише всеукраїнський референдум.

Організація всеукраїнського референдуму може здійснюватися через проголошення або призначення. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених Конституцією. Призначати референдум про внесення змін до Конституції України може Верховна рада України й Президент України. Верховна рада України має виключне право виносити питання щодо змін території України.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області [2]. За народною ініціативою висувуються питання загальнодержавного значення або про втрату чинності закону чи окремого його пункту. Згідно Рішення Конституційного Суду України у справі «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 27 березня 2000 року «ні Центральна виборча комісія, ні Президент України, ні інші державні органи не повноважні здійснювати перевірку щодо відповідності Конституції України питань, які пропонуються ініціативними групами громадян для всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» [3]. Після цього Президент проголошує референдум через народну ініціативу. Далі проводиться сам референдум.

Проведення всеукраїнського референдуму відбувається за принципами, які прописані у статті 5 Закону України «Про всеукраїнський референдум», а саме: загального та рівного права голосу; прямого волевиявлення, вільної та добровільної участі, таємного, особистого та однократного голосування, публічності та відкритості процесу всеукраїнського референдуму [4].

Слід наголосити, що усі правові засади щодо проведення референдумів ґрунтуються на таких документах міжнародного значення: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Загальна декларація про демократію, Кодекс належної практики щодо референдумів 2006 р. Цікавим є те, що правові засади проведення референдумів постійно розвиваються. За чинним законодавством не можливо було провести 2 минулих всеукраїнських референдумів. З цього можна зробити висновок, що правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум модернізуються в кращу сторону. І тепер найголовніше це те, що результати референдумів є обов'язковими для виконання і не потребують у затвердженні законодавчим органом затвердження, крім питань загальнодержавного значення. Згідно чинного законодавства, всеукраїнський референдум вважається таким, що відбувся, якщо участь у голосуванні на референдумі взяли не менш як 50 % виборців, включених до Державного реєстру виборців [4].

У підсумку зазначимо, що законодавчо в Україні наразі визначено лише всеукраїнський референдум, в прийнятих документах не вистачає положень щодо місцевих референдумів. Безумовно Україна, як частина Європи має використовувати всі інструменти народного волевиявлення для розвитку демократії, тому потрібно його доопрацювати та максимально приблизитися до ідеалу здійснення народного волевиявлення через референдуми.

Список використаних джерел

1. Скрипнюк О. В., Ковальчук В. Б. Чи стане всеукраїнський референдум дієвим механізмом демократичної легітимації в умовах сучасного конституціоналізму? *Право України*. 2020. № 8. С. 83-104. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/8723.pdf> (дата звернення 22.04.23).
2. Конституція України: Основний Закон від 28 червня 1996 року. Документ 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.04.23).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text> (дата звернення 20.04.23).

4. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. Документ 1135-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення 20.04.23).

Жук П. В., здобувачка вищої освіти, 4 курс, гр. КЮ-192

Науковий керівник – **Коломієць Н. В.**, доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТАН ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бойові дії, які розпочала країна-агресор на території нашої держави беззаперечно вплинули на всі сфери суспільного життя. Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 запроваджено режим воєнного стану на території України строком на 30 днів. Допускаються обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [1]. Воєнні дії торкнулися й пенітенціарної системи України.

Місця виконання покарань можна вважати досить вразливими, оскільки в них відбувають покарання засуджені за кримінальні правопорушення (злочини). Деякі з засуджених вчиняють нові кримінальні правопорушення, а є ті, які зовсім не стають на шлях виправлення і ресоціалізації. Крім цього вразливість місць несвободи проявляється у їх недофінансуванні з боку держави, а також незадовільного матеріально-побутового, медичного та соціального забезпечення. Все це безумовно впливає на повсякденне життя засуджених, ув'язнених та персоналу який їх обслуговує.

В цілому, Проект Закону України «Про пенітенціарну систему» від 2021 року визначає пенітенціарну систему як систему спеціально уповноважених органів і установ, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Метою пенітенціарної системи є захист суспільства від злочинності шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених. Функціонування пенітенціарної системи не має на меті покарання та спрямовано на свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень [2].

Українське суспільство, як і державу загалом, не можна вважати повною мірою готовими до фінансування великих сум на утримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. В умовах ведення активних бойових дій на території України розвиток і підтримка пенітенціарної системи України очевидно не є пріоритетним напрямком фінансування держави. Окрім того, до витрат виключно на утримання засуджених і ув'язнених варто такі проблеми, як: застосування до засуджених засобів виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК України); регулярні порушення прав засуджених місцях несвободи; вчинення засудженими в місцях несвободи і в уповноважених органах пробації нових кримінальних правопорушень; соціальну незахищеність персоналу пенітенціарної системи України; підготовка засуджених до звільнення з пенітенціарної системи України тощо.

Щодо суспільства, воно розуміє, що засуджена особа в місцях несвободи набуває специфічні та шкідливі звички, які активно можуть передаватися в суспільство. До цього варто додати хронічні та інфекційні хвороби, психічні розлади, втрата здоров'я. Але не готове до витрат головним чином пов'язаних з наслідками виконання і відбування покарання.

На даний час, пенітенціарна система України значною мірою залежить від створення і зародження нової парадигми пенітенціарного обслуговування засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» (далі – ДУЦП), яка має замінити в державі репресивно-каральну концепцію виправлення і ресоціалізації засуджених на концепцію соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Примітно, що саме недостатня (практично відсутня) наукова розробленість стану пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану, визначила необхідність її наукового дослідження і вироблення теоретичних та практичних пропозицій щодо реформування і розвитку цього публічного інституту.

Такий стан справ багато в чому пояснюється тим, що пенітенціарна система України не була готова функціонувати в умовах війни, особливо забезпечити соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених в умовах окупації, швидко провести їх евакуацію, надати алгоритм дій персоналу місць несвободи.

Вважаємо першим кроком до вдосконалення діяльності пенітенціарної системи України схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках, затвердженої Розпорядженням Кабінету міністрів України №1153-р від 16.12.2022 р.[4]. У ній, зокрема, зазначено, що «Інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань, що ускладнює досягнення завдань виправлення та ресоціалізації засуджених, зменшення кількості повторних злочинів і надзвичайних подій». Метою даної Стратегії є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту. Тому можна вважати, що держава починає робити перші кроки для урегулювання функціонування пенітенціарної системи під час воєнного стану.

Таким чином, сучасний стан пенітенціарної служби України в умовах воєнного стану є актуальною і мало досліджуваною проблемою. Більше того, саме надзвичайні події (пандемія коронавірусної інфекції, а потім й війна) показали, що ДКВС України, Міністерство юстиції України не були готові до таких подій, їх наслідків та подальшого їх розгортання, а також швидко, послідовно, оптимально та адекватно реагувати на ті виклики, які виникали у пенітенціарній системі України в умовах війни. Надзвичайно важливим напрямком подальшого функціонування пенітенціарної системи України в умовах військового стану є:

- збільшення в бюджеті держави видатків на функціонування пенітенціарної системи України;
- залучення до її реформування зарубіжні інвестиції;
- розширення можливостей науки та інститутів громадянського суспільства в наданні підтримки та допомоги пенітенціарній системі України;
- посилення координаційної діяльності Офісу Генерального прокурора щодо нагляду за утриманням військовополонених у спеціально створених дільницях місць несвободи

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Президент України. Документи. URL: [https:// www.president.gov.ua/documents/642022-41397](https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397) (дата звернення: 09.04.2023 р.).
2. Проект Закону України «Про пенітенціарну систему» №5239 від 22.03.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (дата звернення: 09.04.2023 р.).
3. Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі: монографія [І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, Д. В. Колодчин, А. С. Шевченко та ін.]. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 288 с.
4. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. Розпорядження Кабінету міністрів України №1153-2022-р від 16.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2023 р.).

Кальян А. В., здобувачка вищої освіти 3 курсу, гр. КЮ-201
Науковий керівник – **Керноз Н. Є.**, ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: СПІВВІДНОШЕННЯ

Дія воєнного стану спричинила обмеження низки конституційних прав та свобод людини та громадянина в Україні. На щастя, норма про поняття людини як найвищої соціальної цінності не зазнала викривленого сприйняття. Тож Конституція не втратила сили гарантування громадянам дії правових принципів, як от, верховенства права, котрий породжує гарантію звернення до суду для забезпечення судового порядку розгляду звернень з приводу порушення прав і свобод, зокрема і зі сфери, на яку поширюється компетенція адміністративного та цивільного процесуального законодавства.

Так, предметна юрисдикція адміністративних судів розповсюджується на справи у спорах публічно-правового характеру, визначених в ст. 19 та конкретизованих ст. ст. 20, 22, 27 й іншими статтями Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України крім тих, які виписані в ч. ч. 3, 4 цієї ж статті [1]. Загальні ж суди реалізують свої повноваження у порядку цивільного судочинства щодо справ, котрі виникають з цивільних, трудових, земельних, житлових, сімейних правовідносин, а також вимог про реєстраційні дії у спорах щодо майнових прав або майна (за умови розгляду такого спору саме у цьому суді), які конкретизовані ст. ст. 19, 23, 161, 293, 315 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [2], але цим Кодексом строки звернення до суду першої інстанції не виписані, оскільки вони врегульовані положеннями Глави 19 Розділу I Книги I Цивільного Кодексу (далі – ЦК) України про позовну давність [3].

На нашу думку, регуляція порядку звернення до кожного із вищевказаних судів починається з визначення строків можливості вчинення цих дій. Поняття строку звернення до адміністративного суду немає у законодавстві (закріплено лише поняття розумного строку п. 11 ч. 1 ст. 4 КАС України [1]), проте воно міститься у постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 жовтня 2018 року № 800/304/17: це той проміжок часу (після виникнення спору у публічно-правових відносинах), протягом плину якого особа має повне право звернутися із заявою для вирішення такого спору (захисту власних прав, свобод, інтересів) до адміністративного суду [4]. Щодо визначення строків звернення до загальних судів для захисту цивільних прав, то є спеціальне поняття «позовна давність як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу» (ч. 1 ст. 256 ЦК України) [3].

При цьому варто наголосити, що дефініція поняття строків поширює свою дію на процесуальні та службові строки, що не є тотожними поняттями. Процесуальні строки – це встановлені законодавчо чи судом відповідно до законодавства строки, межі яких обумовлюють право на вчинення процесуальних дій [1]. А службові строки для суддів.

Щодо процесуальних строків звернення до адміністративного суду як суду першої інстанції в порядку адміністративного судочинства та загального суду в порядку цивільного судочинства, то в Главах 6 Розділу I КАС і ЦПК України врегульовано загальні положення розумності, видів, порядку обчислення, зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків і наслідки їх пропусчення.

Проте після проведення повного аналізу відмінностей регулювання строків звернення до суду по кожному з цих актів можна виділити критерії їх співвідношення (табл. 1).

Строки звернення до суду за КАС, ЦК і ЦПК України

Відповідно до норм КАС України	Відповідно до норм ЦК та ЦПК України
Строк звернення до суду першої інстанції	
<p>10 днів – строк подання позовної заяви, якщо йому передувало подання заяви про забезпечення доказів (ч. 4 ст. 114).</p> <p>10 днів – строк подання позовної заяви, якщо йому передувало подання заяви про забезпечення позову (ч. 2 ст. 153).</p> <p>Позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого КАС України або іншими законами.</p> <p>6 місяців – як загальне правило для захисту прав, свобод та інтересів особи (абз. 1 ч. 2 ст. 122).</p> <p>3 місяці – як правило, для суб'єкта владних повноважень (далі – СВП), (інші строки, встановлені Кодексом), (абз. 2, 3 ч. 2, абз. 1 ч. 4 ст. 122), початок обчислення яких суттєво різняться залежно від категорії справ.</p> <p>3 місяці – у разі передбаченої законом можливості (обов'язковості) досудового порядку вирішення спору, використаної позивачем (абз. 1 ч. 4 ст. 122).</p> <p>6 місяців – у разі неприйняття та невручення у законні строки рішення за результатами розгляду скарги позивача на певне рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень (абз. 2 ч. 4 ст. 122).</p> <p>1 місяць – щодо справ про прийняття громадян на публічну службу, її проходження чи звільнення з неї (ч. 5 ст. 122).</p> <p>Інші строки, встановлені цим Кодексом чи іншими законами.</p>	<p>10 днів – строк подання позовної заяви, якщо йому передувало подання заяви про забезпечення доказів (ч. 5 ст. 116 ЦПК України).</p> <p>10 (30) днів – строк подання позовної заяви, якщо йому передувало подання заяви про забезпечення позову (у разі подання заяви про арешт морського судна), (ч. 4 ст. 152 ЦПК України) [2].</p> <p>3 роки - загальна позовна давність (ст. 257 ЦК України).</p> <p>1 рік - застосовується до таких вимог: про стягнення неустойки (штрафу, пені); про спростування недостовірної інформації, поміщеної у медіа; про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності; у зв'язку з недоліками проданого товару; про розірвання договору дарування; у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти; про оскарження дій виконавця заповіту; про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства (ч. 2 ст. 258 ЦК України).</p> <p>4 роки - позовна давність за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ч. 5 ст. 258 ЦК України).</p> <p>Інші строки у випадках, встановлених ЦК.</p> <p>Невичерпний перелік вимог, на які позовна давність не поширюється вписаний у ст. 258 ЦК України [3].</p> <p>15 днів – строк, за який боржник (у передбачених законом випадках уповноважені органи та особи) може подати заяву про скасування судового наказу (крім заявлення вимоги про стягнення аліментів чи повернення вартості товару), (ч. 1 ст. 170 ЦПК України).</p> <p>10 днів та 3 дні – строк для звернення зі скаргю з дня, коли особа дізналася про порушення права та у тому ж випадку у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій відповідно (ч. 1 ст. 449 ЦПК України).</p>
Строк звернення до суду із заявою про поновлення пропущеного строку	
<p>10 днів – у разі подання особою позову після закінчення законодавчо установлених строків, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, чи у разі, якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними і позов залишається без руху (ч. 1 ст. 123) [1].</p>	<p>Право щодо вчинення такої процесуальної дії вважається втраченим з моменту закінчення відповідного строку (ч. 1 ст. 126 ЦПК України) [2]. Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності, котра застосовується судом лише за заявою позивача до ухвалення рішення. За таких обставин є підстава для відмови у позові, але, якщо суд визнає поважними причини пропуску позовної давності, порушене право підлягає захисту (ч. ч. 2, 3, 4, 5 ст. 267 ЦК України) [3].</p>

Можна зробити висновок, що за поданими критеріями (строку звернення до суду першої інстанції, звернення із заявою про поновлення пропущеного строку) принципово необхідно розмежовувати «строки звернення» від «строків позовної давності».

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06. 07. 2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 01. 04. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 25.04.2023 р.).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18. 03. 2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 15. 04. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 27. 04. 2023 р.).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 28.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 28. 04. 2023 р.).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 800/304/17 від 04.10.2018 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezentatsia_Kravchuk_1.pdf (дата звернення 25. 04. 2023 р.).

ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Як у цивільному, так і в адміністративному судочинстві засоби доказування є важливими елементами доказування при вирішенні різних спорів. При цьому, варто зазначити, що в Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК)[1] й Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС)[2] України цій темі присвячена Глава 5 розділу I, у якій вписані легальні визначення основних понять, зокрема доказів та їх засобів й правил доказування; також надано характеристику кожного з них.

По-перше, потрібно звернути увагу на визначення терміну «докази» в обох Кодексах. Відповідно до положень ч. 1 ст. 76 ЦПК, ч. 1 ст. 72 КАС України однаково вписано, що ними є: «...будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги й заперечення учасників справи»[1; 2], але щодо продовження то виникла невідповідність: «...та інших обставин (не тотожно – «інші обставини»), які мають значення для вирішення справи», при цьому вагоме слово - навантаження «правильного» – в ЦПК України загубили чи свідомо не вказали.

По-друге, не менш важливою підставою для порівняння змінених з 15.12.2017 року процесуальних Кодексів є засоби доказування, за допомогою яких можна встановити судову істину. У ч. 2 ст. 76 ЦПК, ч. 2 ст. 72 КАС України виділені три основні підпункти, до яких законодавець відносить: письмові, речові і електронні докази; висновки експертів та показання свідків [1; 2]. Якщо порівнювати чинні ЦПК, КАС України з їх попередніми редакціями від 03.08.2017 року щодо переліку засобів доказування, то вони не є тотожними та суттєво відрізняються, оскільки на той час не виокремлювали електронних доказів, але до речових доказів було віднесено «звуко- і відеозаписи» та були «пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків» [3; 4].

Особливу увагу потрібно звернути на зникнення із засобів доказування «пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, допитаних як свідків», які є вагомими саме для основних учасників справи. Відповідно до ст. ст. 92, 234 ЦПК України, ст. ст. 93, 216 КАС України зазначені особи за їхньою згодою, в тому числі за власною ініціативою можуть бути допитані як свідки в порядку ст. ст. 230, 231, 232 ЦПК України, ст. ст. 212, 213, 214 КАС України про відомі їм особисто обставини, що мають значення для справи [1; 2]. Отже, можна прийти до висновку, що законодавець відносить «пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників» до такого засобу доказування як «показання свідків», але лише з обов'язковою умовою, що вони «дають згоду» на допит як свідка. За таких обставин учасника справи або представника приводять під присягу та попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання або відмову від давання показань на вимогу суду [1,2]. Тобто, на них покладаються такі ж обов'язки як на свідка. При цьому необхідно зробити акцент, що відповідно до ч. 4 ст. 262 ЦПК України у разі виявлення під час розгляду справи неправдивих показань свідка, суд постановляє окрему ухвалу, яка направляється до прокуратури чи ОРДР. Але чому такої норми ми не знаходимо в аналогічній за змістом ст. 269 КАС України?

На продовження теми відповідальності: завідомо неправдиві показання свідка, які будуть встановлені вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, виникає підстава для перегляду рішення за нововиявленими обставинами за п. 2 ч. 2 ст. 423 ЦПК, п. 2 ч. 2 ст. 361 КАС України.

Якщо учасник справи відмовиться від дачі показань як свідок, то дані чи факти, які він надасть під час пояснення, не будуть мати ніякого доказового значення для вирішення спору.

Щодо нововведеної ст. 93 ЦПК України, важливо зазначити, що однією з особливостей, яка відрізняє доказовий судовий процес в досліджуваних Кодексах є наявність спеціальної статті 94 в цивільному судочинстві, якою передбачено такий вид допиту свідка, як «за заявою сторони арбітражного (третейського) розгляду» [1]. Так як третейський розгляд можливий лише при вирішенні спорів, що виникають з цивільних та господарських правовідносинах, то є логічним відсутність такої статті в КАС України.

Неможливо не звернути увагу на нововведення у чинних КАС та ЦПК України такий засіб доказування як електронний доказ. При порівнянні положень ч. 1 ст. 99 КАС України та ч. 1 ст. 100 ЦПК України, можна підсумувати, що вони нічим не відрізняються одна від одної. На нашу думку, введення такого засобу доказування є дуже корисним, особливо в наш час, коли національне судочинство проходить диджиталізацію як поетапне запровадження систем ЄСІТС через «Електронний суд», ведення електронних реєстрів та ін. Підтвердженням зазначеного є позиція викладена в Постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 340/9054/21 від 07.02.2023 року: «...з моменту початку функціонування ЄСІТС правильність оформлення електронних справ ... реєстраційних карток щодо учасників справи має важливе значення для коректного функціонування підсистеми «Електронний суд», відомості якої в подальшому можуть бути належними доказами подання документів до суду та/або їх отримання учасниками справи» [5].

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновки, що в більшості статей положення ЦПК та КАС України щодо досліджуваної проблематики уніфіковані з 15.12.2017 року, що є позитивним надбанням для правозастосування. Але пояснення сторін як основних учасників справи через їх законодавчу неоднозначність вважаємо суттєвою проблемою для правозастосування, тому пропонуємо внести уніфіковані зміни до п.3 ч. 2 ст. 76 ЦПК України та п. 3 ч. 2 ст. 72 КАС України, доповнивши його після слів «показаннями свідків» таким термінологічним оборотом: « в тому числі поясненнями сторін, третіх осіб та їхніх представників за їх згодою допитаних як свідків».

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6584> (дата звернення: 24.04.2023).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10096> (дата звернення: 24.04.2023).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 року № 1618-IV. Редакція від 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803#n380> (дата звернення: 24.04.2023).
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 року № 2747-IV. Редакція від 03.08.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803#n665> (дата звернення: 24.04.2023).
5. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі ВС від 07 лютого 2023 року щодо справи №340/9054/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108835168> (дата звернення: 24.08.2023).

Керноз Н. Є., ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Стрельцова О. О., здобувачка вищої освіти, 3 курсу, гр. АЮ-201
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПІЛЬГИ ЩОДО СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ: ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА

Згідно з процесуальним законодавством судовий збір є різновидом судових витрат, що справляється за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення певних судових рішень на всій території України. Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 року № 3674-VI (далі – Закон № 3674-VI) [1] виписані основні засади справляння такого збору, платників, об'єкти, розміри ставок, порядок сплати, пільги (звільнення, зменшення, розстрочення, відстрочення) та інше.

Щодо досліджуваної проблематики варто спершу звернути увагу на ч. 2 ст. 3 Закону № 3674-VI, в якій міститься перелік заяв при подачі яких *судовий збір не справляється*. Зокрема в цьому переліку є заяви, які не зовсім відповідають положенням чинного законодавства, тому необхідно на цьому зосередитися.

По-перше, заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (п. 1 ч. 2 ст. 3) [1], але з 30.09.2016 року набрали чинності конституційні нововведення під які потрапив і Верховний Суд України, хоча в ст. 125 Основного Закону України вживається Верховний Суд, який був створений відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 року №1402-VIII як новий; але з 08.02.2020 року в усіх процесуальних кодексах за заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами судовий збір не сплачується, а цих підстав на сьогодні три, до яких з 15.12.2017 року вона віднесена.

По-друге, не має справлятися судовий збір за подання заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення п. 3 ч. 2 ст. 3 Закону № 3674-VI, але одночасно в іншій нормі п. 6 ч. 3 ст. 4 вищевказаного Закону при поданні до адміністративного суду аналогічної заяви необхідно сплати судовий збір у розмірі 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі – ПМдПО) [1]. Очевидна колізія та суперечність двох статей одного Закону, що є законодавчою прогалиною.

По-третє, щодо пільгових категорій заяв, що підпадають під розгляд в порядку окремого провадження й за які судовий збір не справляється за ч. 2 ст. 3 й ч. 1 ст. 5 (звільняються від сплати) Закону № 3674-VI відносяться: про розірвання шлюбу з особою, визнаною в установленому законом порядку безвісно відсутньою (п. 6); заяви про встановлення факту каліцтва, якщо це необхідно для призначення пенсії або одержання допомоги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням (п. 7); про встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (п. 8); про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку (п. 11); про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (п. 12); заяви про видачу обмежувального припису (п. 12-1); про встановлення факту смерті особи, яка загинула або пропала безвісти в районах проведення воєнних дій або антитерористичних операцій та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (п. 16); про визнання спадщини відумерлою органи місцевого самоврядування (п. 15-1 ч. 1 ст. 5); про встановлення факту народження або смерті, поданих у зв'язку із воєнним станом, надзвичайним станом, збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру – заявники (п. 21 ч. 1 ст. 5). Тобто за решту справ окремого провадження, якщо інше не буде встановлене іншими законами необхідно його сплатити судовий збір у розмірі 0,5 розміру ПМдПО або 0,2 розміру ПМдПО залежно від суб'єкта звернення (п. п. 4 п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону № 3674-VI) [1].

По-четверте, іншими пільгами, але вже за інших обставин (за клопотанням, щодо певних справ, з врахуванням майнового стану) можуть бути відстрочення, розстрочення, зменшення розміру або звільнення від сплати судового збору за ст. 8 Закону № 3674-VI.

По-п'яте, диференційований підхід законодавця у випадку визначення розміру ставок судового збору в статті 4 Закону України № 3674-VI залежно від суб'єктів звернення та від форми судочинства (цивільного, господарського, адміністративного).

По-шосте, у разі якщо викладена у виконавчому документі резолютивна частина рішення є незрозумілою, виконавець або сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення відповідного рішення згідно ч. 1 ст. 31 Закону України «Про виконавче провадження» [2], але якщо відбувався розгляд справи в порядку цивільного судочинства необхідно

сплатити судовий збір у розмірі 0,5 розміру ПМдПО – при зверненні юридичною особою або фізичною особою – підприємцем чи 0,2 розміру ПМдПО – фізичною особою (п.п. 4 ч. 2 ст. 4), у порядку господарського судочинства - у розмірі 0,5 ПМдПО (п.п. 3 п. 2 ч. 2 ст. 4) [1], але відповідно до положень цього ж Закону зазначене не розповсюджується на адміністративне судочинство.

По-сьоме, важливим є з'ясування оплати судового збору прокурором, оскільки він звертається до суду в інтересах держави, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора [3]. При цьому, згідно п. 17 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» за подання позовної заяви у цих справах судовий збір не справляється. Отже, прокурор не повинен сплачувати судовий збір виключно по цій категорії справ.

По-восьме, для порівняння: громадяни, які у випадках, передбачених законодавством, звернулися із заявами до суду щодо захисту прав та інтересів інших осіб за п. 7 ч. 1 ст. 5 Закону України № 3674-VI від сплати судового збору звільняються [1]. Але, можемо побачити, що для прокурора, який є представником держави такої умови звільнення не визначено. Таким чином виникають сумніви, щодо доцільності визначення лише терміну «громадянин», який не передбачає в своєму змісті такого суб'єкта як прокурора.

Можна констатувати, що під різними термінологічними оборотами «судовий збір не справляється», «*пільги щодо сплати судового збору... від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються*» або однакові за змістом чи наслідками навантаження. Фактично особливої відмінності між положеннями ч. 2 статті 3 та статті 5 Закону України «Про судовий збір» не виявлено, а таким чином існує велика вірогідність заплутатися у вирішенні питання про сплату чи не сплату судового збору норм.

Отже, можна дійти висновку: Закон України «Про судовий збір» має безліч законодавчих прогалин, які ускладнюють правозастосування, тому потребує удосконалення.

Список використаних джерел

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 25.04.2023);
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 25.04.2023).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

Костюченко Н. Д., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202

Науковий керівник - **Керноз Н. Є.**, ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Діджиталізація судочинства в Україні - це процес впровадження сучасних технологій інформаційної та комунікаційної техніки (ІКТ) у роботу судів. Це включає в себе використання електронних систем для збору, зберігання та обробки інформації, а також для взаємодії між учасниками судового процесу та судами.

Особливо гостро постала проблема розвитку електронного судочинства в Україні на початку 2020 року у зв'язку із поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 та запровадженням Кабінетом Міністрів України карантинних обмежень. Але наразі дане питання стає надзвичайно актуальним зважаючи на повномасштабне вторгнення військ РФ на нашу територію 24 лютого 2022 року.

Правовою підставою функціонування електронного судочинства можна вважати введення в дію Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV. На нашу думку, прийняття вищезазначеного нормативного акта дало початок прискоренню розгляду справ, зменшенню бюрократичних процедур та підвищенню доступності судової системи для громадян. Крім того, це дозволяє зберігати та обробляти великі обсяги даних, що допомагає у покращенні аналізу та прийнятті рішень під час здійснення правосуддя. Проте, діджиталізація також потребує змін у взаємодії між учасниками судового процесу, зокрема у використанні електронного підпису та інших електронних засобів ідентифікації особи. Також важливо забезпечити захист персональних даних учасників судових процесів та забезпечити доступ до суду для всіх громадян, незалежно від рівня їхньої технічної грамотності.

Надзвичайно актуальними кроками в складних умовах останніх років стало внесення змін до всіх процесуальних кодексів України з 15.12.2017 року щодо поетапного запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі - ЄСІТС). Але варто зазначити, що введення можливості участі у судовому засіданні у режимі відеоконференції із використанням власних технічних засобів та початок функціонування окремих модулів ЄСІТС стали можливі лише у 2021 році.

Варто наголосити про те, що 26 травня 2021 року набув чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» № 1416-IX від 27.04.2021 (далі – Закон № 1416-IX, Закон) [1], а 17 серпня 2021 року Вища рада правосуддя затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [2]. Законом № 1416-IX визначається порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС у судах та органах системи правосуддя, зокрема таких підсистем як «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцв'язку. Крім того, цим Законом виписаний порядок вчинення процесуальних дій в електронній формі з використанням цих підсистем та особливості використання іншого програмного забезпечення в перехідний період до початку функціонування ЄСІТС у складі всіх підсистем (модулів). Отже, в цілому, положеннями Закону № 1416-IX визначені правова база для впровадження ЄСІТС та врегульовано її функціонування в судовій системі України.

Варто відзначити, що для визначення термінів та для формулювання базових понять у сфері електронного судочинства також останніми є Закони України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року № 2155-VIII [3], та Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 року № 1089-IX [4].

Електронне національне судочинство передбачає використання електронних технологій та інтернет-ресурсів для забезпечення доступу до правосуддя та розгляду різних справ у більш швидкий та ефективний спосіб, оскільки дозволяє проводити судові засідання та розглядати справи в онлайн-режимі, що забезпечує безпеку учасників судового процесу. Крім того, в контексті вторгнення російських військ на нашу територію, електронне вітчизняне судочинство може стати важливим інструментом для забезпечення доступу до правосуддя для жителів тимчасово окупованих територій, де забезпечення прав належного процесу та справедливого розгляду справ може бути обмеженим.

Відповідно до внесених змін у всі процесуальні кодекси України, відеоконференція може бути використана як на початковому етапі провадження у справах, так і на етапі їх розгляду у суді. При цьому учасники судового засідання можуть знаходитися в різних місцях та користуватися власними технічними засобами, що значно спрощує процес проведення судового засідання та зменшує витрати на організацію засідання. Завдяки впровадженню окремих модулів ЄСІТС також забезпечується більш ефективна робота судів та більш швидкий доступ до судової інформації. Однак, попри переваги електронного національного судочинства, важливо забезпечити захист персональних даних та інформаційної безпеки учасників судового процесу, що є однією з головних проблем у цій сфері.

Також, на нашу думку, необхідно зазначити, що рішенням Вищої ради правосуддя (далі - ВРП) від 28 лютого 2023 року, норми розділу IV Положення про порядок функціонування підсистем ЄСІТС, які стосуються автоматизованого розподілу судових справ, не набудуть чинності з 1 березня 2023 року [5]. Підставою для прийняття такого рішення ВРП були технічні та кадрові проблеми в судах, що перешкоджають впровадженню автоматизованого розподілу судових справ про які повідомили голови Касаційних судів, апеляційних судів та Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду на запит ВРП щодо готовності судів здійснювати АРСС. Саме голови цих судів ініціювали внесення змін до Положення про ЄСІТС щодо відтермінування набрання чинності вказаними нормами та покращення програмного забезпечення автоматизованої системи документообігу суду.

Отже, діджиталізація, а саме запровадження ЄСІТС в роботу судів є важливим кроком в напрямі цифрової трансформації національного судочинства в Україні. Використання цієї системи дозволяє зменшити ручну роботу та паперову документацію, підвищити ефективність та швидкість розгляду справ, знизити ризик помилок та забезпечити більш прозорий та об'єктивний процес прийняття рішень. Однак, на шляху до повноцінного впровадження системи виникають питання щодо технічних аспектів, надійності, доступності та безпеки системи, а також щодо необхідності підготовки та навчання користувачів. Попри воєнний стан, важливо продовжувати роботу над вдосконаленням ЄСІТС та забезпеченням його безперервної та ефективної роботи для всіх користувачів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 № 1416-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text> (дата звернення 18.04.2023).
2. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/richenna_VRP_ECITC_21.pdf (дата звернення 18.04.2023).
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 18.04.2023).
4. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення 18.04.2023).
5. Набрання чинності змінами до Положення про ЄСІТС відтерміновано. URL: <https://hcj.gov.ua/news/nabrannya-chynnosti-zminamy-do-polozhennya-pro-yesits-vidterminovano> (дата звернення 18.04.2023).

Костюченко Н. Д., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202

Науковий керівник - **Сенченко Н. М.**, кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОМЕРЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність теми. З 2014 року наша країна взяла курс на інтеграцію до Європейського Союзу, що своєю чергою потребує реформації та трансформації існуючого законодавства безпосередньо з дотриманням прав і законних інтересів людини та громадянина. Дане положення у кримінальному провадженні посідає особливе місце, оскільки кримінальне право ґрунтується на обмеженні свободи та недоторканості особи, втручання у приватне життя. У чинному законодавстві України існує інститут реабілітації, який покликаний гарантувати та забезпечити захист прав та законних інтересів тих громадян, які зазнали незаконного переслідування чи засудження, повноцінне відновлення їх прав та відшкодування завданої шкоди. Даний інститут недостатньо досліджений вітчизняними науковцями, тому розгляд реабілітації померлого в кримінальному провадженні залишається актуальним та потребує подальшого вивчення.

Метою роботи є дослідження інституту реабілітації померлого в кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою вивчення інституту реабілітації померлого займалися такі відомі вчені, як Б. Т. Безлепкін, Л. В. Бойцова, О. В. Капліна, А. О. Орлова, М. І. Пастухов, О. О. Подопрігора, М. С. Строгович, Т. Т. Таджйєв, Д. В. Татъянін, М. Є. Шумило, А. М. Смірнова та інші.

Виклад основного матеріалу. Для початку необхідно дати визначення поняттю «реабілітація». Так, наприклад, проаналізувавши праці вітчизняних науковців можна зробити висновок, що вони використовують різні підходи щодо трактування даного поняття, зокрема, М. Є. Шумило зазначає, що «реабілітація - це форма реалізації принципу відповідальності держави перед особою у сфері кримінального судочинства. Вона є інститутом публічного права, в якому правопоновлюючі кримінально-процесуальні відносини врегульовані на засадах офіційності з використанням на субсидіарних умовах положень цивільного, трудового, пенсійного та інших галузей права, де роль лідируючого суб'єкта належить державі в особі суду» [1, с. 600]. На думку О. В. Капліної реабілітація – це комплекс соціально-правових заходів, направлених на повне відновлення у попередніх правах громадянина, протиправно притягнутого до кримінальної відповідальності або засудженого, та відшкодування завданого йому збитку [2, с. 183]. До цікавого висновку дійшла М. Р. Мазур, зокрема, український законодавець розглядає реабілітацію як виправдання особи, закриття кримінальної справи щодо неї за реабілітуючими підставами, а наступне відновлення її порушених, обмежених прав – наслідком реабілітації. Таким чином, реабілітованою вважається особа, стосовно якої винесені, постановлені (ухвалені) такі акти і яка має право на поновлення порушених прав та законних інтересів та право на відшкодування завданої шкоди» [3, с. 174]. Отже, проаналізувавши сутність поняття у різних працях вчених можна зробити висновок, що реабілітацією можна вважати повне поновлення прав та інтересів раніше засудженого чи обвинуваченого, а також проведення відшкодувальних заходів.

Якщо ж дослідити Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК), то знайти визначення поняттю не можливо, дане питання відображається тільки в деяких нормах. Зокрема, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК «В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи», ч. 1 п. 5 ст. 284 КПК «Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого» та ч. 1 ст. 525 КПК «Втрачені матеріали кримінального провадження можуть бути відновлені за заявою учасника судового провадження. Близькі родичі обвинуваченого, який помер, мають право подати відповідну заяву, якщо це необхідно для його реабілітації» [4].

Як бачимо КПК не дає обґрунтованої відповіді, що ж таке інститут реабілітації померлого, тому необхідно звернутися до деяких справ, які занесені до ЄРДР. Так наприклад, судом м. Житомира у справі № 278/668/15-к від 02.03.2016 р. прийнято рішення про продовження провадження за наступних обставин: «Сестра померлого обвинуваченого ОСОБА_7 29.04.2015 року подала суду заяву про проведення судового розгляду у зв'язку з необхідністю реабілітації померлого брата ОСОБА_6, що в силу п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України є підставою для проведення судового розгляду. Після розгляду заяви суд ухвалив рішення виправдати ОСОБУ_6 за обвинуваченням за ч. 1 ст. 366 КК України у зв'язку із відсутністю в його діянні складу злочину»[5]. Схожу ситуацію розглядав Оріхівський районний суд Запорізької області, зокрема у справі № 323/2080/15-к від 13.06.2016 р. продовження провадження відбулося за наступних обставин: «Розгляд справи в частині обвинувачення, пред'явленого ОСОБА_3 померлій ІНФОРМАЦІЯ_6

ОСОБА_9 за ст. 356 КК України продовжено в даному провадженні за клопотанням родичів померлої: ОСОБА_5, ОСОБА_6 і ОСОБА_6 з метою її посмертної реабілітації в разі недоведеності пред'явленого щодо неї звинувачення. За результатами розгляду заяви судом було прийнято рішення визнати невинними і виправдати ОСОБУ_5, ОСОБУ_6, ОСОБУ_6, ОСОБУ_10 (посмертно) в пред'явленому їм обвинуваченні в скоєнні злочину, передбаченого ст. 356 КК України (по епізоду вивезення обладнання у вересні 2004 року) на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України у зв'язку з відсутністю складу злочину» [6]. Виходячи з вищезазначених ситуацій можна зробити висновок, що реабілітація у даному випадку виступає процесом доведення невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або засудженого. Також необхідно зазначити, що орган, який здійснює кримінальне провадження наділив сестру/родичів правами підозрюваного, обвинуваченого у частині реабілітації відповідно до положень, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Якщо ж, проаналізувати окрему думку суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у провадженні № 51-4744км18 за касаційною скаргою засудженого ОСОБА_3 на вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня[7], можна дійти висновку, що «системне тлумачення норм КПК доводить, що правовий статус засудженого у кримінальному провадженні є різновидом спеціального статусу обвинуваченого. Це означає, що положення п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК (а відтак і ст. 440 КПК) підлягають застосуванню в разі смерті не тільки обвинуваченого, але й засудженого». З цього випливає, що зазначені норми мають місце не тільки на стадії судового розгляду, а також відносно підозрюваного та обвинуваченого, але й засудженого. «Смерть особи, яка вчинила злочин, робить провадження у кримінальній справі безпредметним. Зазначене обумовлене неможливістю реалізації мети і завдання кримінального провадження у зв'язку зі смертю засудженого», відносно даного твердження суд дійшов висновку, що у зв'язку з відповідними обставинами не були досягнуті завдання кримінального процесу, що несуть за собою закриття кримінального провадження. Отже, на нашу думку, якщо підозрюваний, обвинувачений або засуджений помер, кримінальне провадження проти нього буде припинене. Це може бути зроблено на будь-якій стадії провадження компетентним органом.

Висновок. Таким чином, дослідивши деякі положення інституту реабілітації померлого можна побачити, що діючий Кримінальний процесуальний кодекс повністю не розкриває сутності даного інституту та не вирішує головні завдання реабілітації. Тому, на нашу думку, необхідно доповнити існуючий кодекс таким поняттями, по-перше, унормувати термін «реабілітація померлого», по-друге, визначити хто із близьких родичів має право приймати участь у процесі реабілітації на правах померлого реабілітанта, по-третє, які із порушених прав необхідно повернути спадкоємцю реабілітанта та, по-четверте, якими правами померлого користується спадкоємець реабілітанта.

Список використаних джерел

1. Шумило М. Є., упоряд. О. В. Капліна. Вибрані праці. Харків: Право, 2019. 1168 с.
2. Капліна О. В. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України. Харків, 1998. 238 с.
3. Мазур М. Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі. Львів, 2011. 238 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 05.02.2023 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 21.03.2023).
5. Рішення суду м. Житомира від 02.03.2016 р. у справі № 278/668/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56194517> (дата звернення: 21.03.2023).
6. Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 29.12.2020 р. у справі № 1-127/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93890407> (дата звернення: 21.03.2023).
7. Окрема думка суддів Касаційного кримінального суду у провадженні № 51-4744 км18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79382568> (дата звернення: 21.03.2023).

Кочина О. С., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Кожен законодавець країн Європи прагне чітко закріпити розуміння природи суду та його ролі у механізмі держави, щоб судова система виконувала свої завдання ефективно. Найчастіше, таке регулювання здійснюються через конституцію країни, яка визначає роль суду безпосередньо або через визначення судової влади. Основний Закон також вирішує питання щодо визначення судової влади, організаційного порядку реалізації повноважень судовими органами, гарантій здійснення судової влади. Межі регулювання цих питань різняться в залежності від країни та свідчать про ставлення до суду, стан судової системи та про те, яке місце ця гілка влади займає в державному механізмі.

Оскільки «конституція» має найвищу юридичну силу, то всі інші закони, правозастосовна практика та інші акти повинні відповідати їй, інакше вони будуть недійсні. Тому не можна зневажати конституційні визначення загальних засад судової системи. Хоча норми конституції не можуть детально закріпити всі особливості структури судових органів країни, вони визначають основні принципи їх побудови, що зумовлює потребу в дослідженні відповідних частин конституцій країн ЄС.

Головними питаннями, які відображаються в конституціях, є визначення судової влади, принципів правосуддя, процедури формування суддівського корпусу та статусу суддів, гарантії незалежності суддів та права громадян на судовий захист.

Хоча структура судової системи країни не завжди закріплюється у конституції або висвітлюється у загальних рисах, конституції можуть містити детальний перелік усіх судів, які входять до складу судової системи, та принципи організації судових органів. В окремих випадках, коли відбувається адміністративна або судова реформа, на конституційному рівні закріплюється бачення майбутнього судоустрою країни, досягнуте в результаті політичного компромісу або інших факторів.

Практично в кожній сучасній конституції відображені конституційні основи судової влади, і для цього у більшості європейських країн створені спеціальні розділи. У таких розділах можна знайти різні назви, наприклад у конституціях Франції, Норвегії та Іспанії - «Про судову владу», у Фінляндії, Македонії, Монако та Німеччині - «Правосуддя», в Польщі - «Суди і Трибунали», в Італії - «Магістратура», в Португалії - «Суди» тощо.

Однак обсяг конституційного регулювання організації та діяльності судової влади різний в різних країнах. Деякі основні положення або їх розроблення можуть бути закріплені у галузевому, процесуальному або судоустрійному законодавстві, у прецедентних нормах та міжнародних правових актах.

У Конституції Франції судова влада відображена в короткому розділі, що складається з трьох статей [1]. Ці статті розглядають Вищу раду магістратури (формування, структуру та завдання), а також загальні принципи правосуддя. Особлива увага приділяється дотриманню принципу свободи особистості у сфері судової влади. Не згадується статус суддів, порядок їхнього формування, або структура судової системи, оскільки ці питання віднесені до компетенції органічних законів/

У Конституції Італії відведено значну увагу судовій гілці влади, яку розглядають у главі IV - Магістратура. Ця глава містить два розділи: розділ 1 - Судоустрій; розділ 2 - Положення про судочинство [2].

У першому розділі закладені положення, що стосуються статусу суддів, порядку формування складу й основних повноважень Вищої Ради Магістратури. Крім того, розділ містить відомості про види судових органів. Поряд із загальними судами, законодавство передбачає наявність Державної Ради, інших органів адміністративної юстиції

(адміністративних судів), Рахункової палати (має компетенцію у сфері публічної звітності) і військових трибуналів, які функціонують як у воєнний, так і в мирний час. У другому розділі містяться основні принципи, які керують судочинством. Але детальніші питання щодо організації та функціонування судової системи Італії регулюються Уложенням «Про судову систему» 1941 року, а також процесуальним законодавством, включаючи Цивільно-процесуальний кодекс 1942 року та Кримінально-процесуальний кодекс 1989 року.

Розділ IX Конституції Німеччини, затребуваний на питання «Правосуддя», складається з 13 статей [3]. У відміню від інших країн, ймовірно, завдяки федеративній структурі та складній системі судових органів, питання судової системи в Німеччині ретельно досліджуються, що дозволяє чітко зрозуміти судову систему країни.

Залежно від потреб Федерації, створюються верховні судові органи, такі як Федеральна загальна палата, Федеральний адміністративний суд, Федеральна фінансова палата, Федеральний трудовий суд і Федеральний соціальний суд. Щоб забезпечити єдність судової практики, створюється Сенат судів, який збирається для обговорення й вирішення питань, що становлять суперечності між верховними судами їхніх рішень. Конституція надає Федерації можливість створювати інші судові органи за потребою.

Подібно до Німеччини, Австрія є федеративною державою, але згідно з Федеральною конституцією Австрії, судочинство є прерогативою тільки федеральної влади (ч. 1 ст. 83). Відповідно до цього в країні є тільки федеральні суди, а землі не мають своїх судових органів. Незважаючи на це, у 1988 році у кожній з дев'яти земель Австрії були створені незалежні адміністративні суди, які розпочали функціонувати з 1991 року [4, с. 336]. У розділі «В» Конституції Австрії «Судова влада» велика увага приділяється питанням незалежності суддівського корпусу та праву громадян на судовий захист.

Особливу увагу заслуговує досвід Польщі, держави з пострадянського табору, яка завдяки вдалим реформам стала повноправним членом Європейського Союзу. Згідно з Конституцією Польщі, судова влада є рівною з іншими гілками державної влади, і суди та трибунали є окремою та незалежною владою від інших. Таким чином, закріплюється дуалістична структура судової влади країни.

Конституція Польщі в питаннях судової влади відзначається своєю відносною ясністю та деталізацією, що дозволяє не лише охопити організацію судової системи країни, але й встановити компетенцію вищих судових органів. Зокрема, Конституція передбачає, що правосуддя виконуються Верховним судом, загальними судами, адміністративними судами та військовими судами. Однією з особливостей Польщі, що відрізняє її від більшості інших європейських країн, у тому числі України, є те, що вона дозволяє створення «надзвичайного суду» у воєнний час: «Надзвичайний суд або прискорений процес може бути встановлений тільки на час війни» (ч. 2 ст. 175 Конституції) [5].

У Конституції Польщі передбачено два типи трибуналів – Конституційний трибунал та Державний трибунал. Конституційний трибунал відноситься до органів конституційної юрисдикції, подібно до Конституційного Суду України. Державний трибунал створений для того, щоб притягати до відповідальності вищих посадових осіб за порушення Конституції або закону у зв'язку з їх посадою або виконанням службових обов'язків. Порівнюючи норми Конституції Польщі та інших країн Європейського Союзу, можна виділити загальні риси щодо регулювання питань конституційної юрисдикції та відповідальності за порушення законів.

Отже, у різних європейських державах конституційне закріплення судової організації має різні аспекти. У деяких конституціях (Німеччина, Польща) детально описана судова система з вказівкою на інші ланки, крім вищої. Але в більшості європейських конституцій згадується лише вища судова інстанція в особі вищих, високих або верховних судів країни.

Цікавим фактом є те, що в багатьох європейських країнах найбільш стабільними серед усіх конституційних норм, що стосуються державного механізму, є норми, присвячені судовій владі. У країнах з давніми демократичними традиціями не тільки конституційні норми, а й спеціальні закони, що визначають структуру судової системи, залишаються майже без змін протягом останніх декількох десятиліть і навіть більше.

Список використаних джерел

1. Конституція Французької Республіки 1958 року зі змінами, внесеними 23 липня 2008 року. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.
 2. Конституція Італійської республіки 1947 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf>.
 3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини 1949 року. URL: https://yurist-online.org/laws/foreign/const_germany/_doc.pdf.
 4. Юзікова, Н. С. Судові та правоохоронні органи України: підручник. Д.: Оксамит-Текс, 2014. 372 с.
 5. Конституція Республіки Польщі 1997 року. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf/>.
-

Крошка І. С., здобувач вищої освіти гр. АЮ-191, 4 курс
Науковий керівник – **Чічкань М. В.**, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ГРОМАДЯНАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Чинне національне законодавство регламентує загальні питання соціальних послуг та особливості їх надання окремим категоріям осіб. Закон України «Про соціальні послуги» передбачає можливість надання соціальних послуг громадянам похилого віку.

Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» фізичні особи можуть надавати соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності, отримувачам соціальних послуг з-поміж членів своєї сім'ї, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки та є громадянами похилого віку з когнітивними порушеннями, що має бути підтверджено висновком лікарської комісії медичного закладу щодо потреби в догляді громадян похилого віку внаслідок когнітивних порушень за формою, яка затверджена Міністерством охорони здоров'я України [1]. Таким чином, згідно з цією норми фізичні особи мають право доглядати члена своєї сім'ї похилого віку, який має когнітивні порушення, з яким спільно проживає та пов'язана спільним побутом.

Відповідно до ч. 7 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності, виплачується компенсація за догляд, розмір якої розраховується як різниця між прожитковим мінімумом на одну особу в розрахунку на місяць, встановленим законом на 1 січня календарного року, в якому надаються соціальні послуги, та середньомісячним сукупним доходом фізичної особи-надавача соціальної послуги за один квартал, який перевищує місяць, що є попереднім до місяця звернення із заявою про згоду надавати соціальні послуги [1]. Отже, якщо середньомісячний сукупний дохід у особи, яка надає послуги з догляду є більшим за прожитковий мінімум на одну особу, встановленим законом на 1 січня календарного року, то така компенсація не призначається.

Порядок обчислення середньомісячного сукупного доходу фізичної особи регламентується Методикою обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг, затвердженою Наказом Міністерства соціальної політики України від 17.05.2022 № 150 [2]. Також цим нормативно-правовим актом визначається розмір компенсації, яка може бути призначена надавачеві соціальних послуг.

Документи необхідні для призначення компенсації визначені у Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі» від 23 вересня 2020 р. № 859. Відповідно до цього правового акту особа, яка бажає отримати компенсацію по догляду має надати до Органу соціального захисту населення або Центру надання адміністративних послуг наступні документи:

- заява про згоду надавати соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі;
- заява про згоду отримувати соціальні послуги;

- декларація про доходи та майновий стан. У декларації також зазначається інформація про склад сім'ї фізичної особи, яка надає соціальні послуги;
- висновок лікарської комісії медичного закладу щодо потреби в догляді громадян похилого віку внаслідок когнітивних порушень за формою, затвердженою МОЗ.

Протягом двох робочих днів після отримання заяв про згоду надавати та отримувати соціальні послуги уповноважений орган здійснює комплексне визначення ступеня індивідуальних потреб особи, яка потребує надання соціальних послуг, за результатами якого готується висновок. Особа потребує надання соціальних послуг, якщо їй встановлено IV чи V групу рухової активності.

Компенсація призначається на 12 місяці і виплачується щомісяця. Для отримання детальної інформації фізична особа надавач соціальних послуг має звернутися до Органу соціального захисту населення або Центру надання адміністративних послуг за місцем проживання [3].

Проаналізувавши чинне законодавство України можна дійти наступних висновків. Для призначення компенсації особі, яка здійснює догляд без здійснення підприємницької діяльності, необхідно підтвердити спеціальний статус особи - громадянина похилого віку з когнітивними порушеннями. По друге, потрібно подати необхідний пакет документів та пройти комплексне визначення ступеня індивідуальних потреб особи, яка потребує надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 05.04.2023 р.).
2. Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг затв. наказом М-ва соціальної політики України від 17.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-22#Text> (дата звернення: 05.04.2023 р.).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі» від 23 вересня 2020 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2020-%D0%BF#n11> (дата звернення: 05.04.2023 р.).

Литвиненко В. М., зав. кафедри публічного та приватного права,
кандидат юридичних наук, доцент,

Дем'яненко Р. Д., здобувач вищої освіти гр. КЮ-221
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є складною ситуацією для будь-якої країни. Він має значний вплив на всі сфери життя суспільства, включаючи трудові відносини. Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Особливості трудових відносин в умовах воєнного стану пов'язані зі змінами, які відбуваються в економіці та національній безпеці держави. З введенням в Україні воєнного стану 24.02.2023 року, пов'язаного з повномасштабним вторгненням росії в Україну, постала необхідність у врегулюванні трудових відносин в умовах воєнного стану. З цією метою 15.03.2023 року

був ухвалений Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі - Закон), який визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану [2].

У нашому дослідженні буде приділена увага окремим аспектам існування трудових відносин в умовах воєнного стану. По-перше, згідно зі згаданим Законом на період дії воєнного стану форма трудового договору визначається за угодою сторін трудового договору, а отже, вимога статті 24 Кодексу законів про працю (далі - КЗпП) [3] стосовно укладання трудового договору обов'язково в письмовій формі з визначеними категоріями осіб не застосовується, що, звичайно, певною мірою спрощує порядок оформлення трудових відносин. Однак на період дії воєнного стану Закон дає можливість роботодавцю встановлювати всім працівникам випробувальний строк, але треба звернути увагу, що саме такий може бути встановлений, а не повинен бути встановлений. Тобто на період дії воєнного стану ст. 26 КЗпП, яка визначає категорії працівників, для яких не встановлюється випробувальний строк, не застосовується.

Наступне, що привертає увагу, це можливість роботодавця, під час воєнного стану, переводити на іншу роботу без згоди працівника (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, однак, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей [2]. Всім відоме правило попередження за два місяці про зміну істотних умов праці та зміну істотних умов оплати праці, передбачене ст. 32 та ст. 103 КЗпП на період дії воєнного стану скорочене – не пізніше дня запровадження відповідних змін.

Відповідно до ст. 6 Закону роботодавці можуть збільшити нормальну тривалість робочого часу: до 60 годин на тиждень для нормальної тривалості та до 40 годин на тиждень для скороченої тривалості робочого часу. Втім, таке збільшення можливе виключно для працівників, які зайняті на об'єктах критичної інфраструктури. Правові та організаційні засади створення та функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури визначає Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року № 1882-ІХ. Крім того, таке збільшення робочого часу не стосується неповнолітніх і оплата праці здійснюється пропорційно збільшеному часу.

Важливо зауважити про час відпочинку в умовах воєнного стану. Так, на період його дії, святкові і неробочі дні в Україні не застосовуються, як і всі правила пов'язані з ними. Також роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, а також може обмежити тривалість щорічної основної відпустки до 24 к.д., якщо працівник має право на відпустку більшої тривалості [2]. Водночас з'явився додатковий випадок надання відпустки без збереження заробітної плати в обов'язковому порядку за заявою працівника - працівникові, який виїхав за кордон або набув статусу внутрішньо переміщеної особи не більше ніж на 90 к.д.

Беззаперечною новелою у воєнному трудовому законодавстві є поява можливості призупинення дії трудового договору. Згідно із Законом призупинення дії трудового договору - це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором. Призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативи однієї із сторін на строк не

більше ніж період дії воєнного стану. У разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин [2]. Ключовими характеристиками призупинення дії трудового договору є: можливе тільки в період дії воєнного стану, пов'язане із неможливістю обох сторін трудового договору виконувати свої обов'язки, може бути ініційоване однією зі сторін трудового договору, не тягне за собою припинення трудових відносин.

Варто зазначити, що в межах цього дослідження не всі особливості трудових правовідносин в умовах воєнного стану охоплені й потреба в їх аналізі залишається, втім на основі проведених міркувань можна зробити такі основні висновки: 1) зміни трудового законодавства, у зв'язку із введення воєнного стану, стосуються різних видів трудових правовідносин; 2) найбільші особливості в регулюванні пов'язані із укладенням трудового договору, встановленням робочого часу та часу відпочинку; 3) з'явилося нове поняття у сфері трудового права – призупинення дії трудового договору.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

Ліксман В. Ю., здобувач вищої освіти, 2 курс, гр. АЮ-211
Науковий керівник – **Коломієць Н. В.**, кандидат юридичних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

УЯВНА ОБОРОНА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В Україні, як в демократичній, соціальній, правовій державі людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Враховуючи вищезазначене Кримінальним кодексом України (далі ККУ України) визначені обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння. До таких обставин КК України відносить «уявну оборону».

Відповідно до ч. 1 ст. 37 КК України уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання [2].

Обставини, що виключають злочинність діяння, пов'язані з діями людини, що вчиняються за наявності її свідомості та передбачення настання заборонених законом наслідків, однак, збіг певних чинників спонукають її вчиняти діяння, яке зовні нагадує кримінальне правопорушення. Точніше, таке діяння за своїми зовнішніми ознаками збігається з ознаками того чи іншого кримінального правопорушення, але вважається правомірним. Характерними ознаками обставин, що виключають злочинність діяння, є:

- те, що дії за наявності таких обставин вчиняються з метою відвернути небезпеку заподіяння тяжкої шкоди правоохоронним об'єктам;
- те, що таке відвернення вчиняється, в одному випадку, шляхом заподіяння шкоди тому, хто умисно вчиняє кримінальне правопорушення, в іншому, - шляхом спричинення шкоди одним цінностям, що охороняються законом, для відвернення небезпечної шкоди, що загрожує іншим, більш важливим цінностям;

- те, що дії, вчинені за названих обставин, мають зовнішню схожість з діями та їх наслідками, зазначеними в нормах кримінального закону як такі, що входять до певного складу кримінального правопорушення;

- те, що такі дії за наявності обставин, про які йдеться, визнаються правомірними, або інакше - зазначені обставини виключають злочинність діяння [3].

Поміж науковцями, які досліджували тематику обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння і досі не досягнуто консенсусу з приводу поняття уявної оборони та характерних їй ознак. Деякі вчені розглядають це поняття в межах необхідної оборони, при цьому зазначають, що уявна оборона є помилкою при необхідній обороні, яка полягає у помилці щодо наявності правової чи фактичної підстави для завдання шкоди особі, що здійснює посягання (А. О. Пінаєв, Д. С. Птащенко). Інші вчені відмежовують категорії необхідної та уявної оборони, визначаючи останню як складний самостійний інститут (Б. М. Орловський) [4, с. 135-136].

Варто зазначити, що як самостійній обставині, яка виключає кримінальну протиправність діяння, уявній обороні притаманна низка характерних ознак.

Перша особливість пов'язана із тим, що в умовах уявної оборони саме суспільно небезпечне діяння відсутнє. Реальність посягання є основоположною ознакою за якою проводиться розмежування між необхідною та уявною обороною. Таким чином, при уявній обороні заподіюється реальна шкода, суб'єкту, який не вчиняв неправомірного діяння, але через неправильне тлумачення його дій інша особа скористалася передбаченим законом правом на захист.

Наступною характерною ознакою є те, що через невизначеність ситуації, умови для застосування необхідної оборони існують лише в уявленні особи.

Ще одним вагомим критерієм є шкода, яка завдається внаслідок помилкового сприйняття ситуації [4, с. 137].

При аналізі уявної оборони слід визначити наступні складові, за якими характеризується та відрізняється зазначена обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.

1. об'єкт уявної оборони не закріплений у законодавстві, але виходячи з норм кримінального закону можна припустити, що об'єктом уявної оборони є суспільні блага, прав або інтереси, якому суб'єкт наносить шкоду, для того щоб відвести уявні наслідки дій іншої особи.

2. Суб'єкт уявної оборони є фізичною, осудною особою, яка досягла шістнадцяти років, має повну дієздатність та деліктоздатність і здатна повністю усвідомлювати та відповідати з свої вчинки. Суб'єкт повністю має усвідомлювати характер, здійснюваних ним дій. В інших випадках, коли суб'єктами не є особи, які підлягають кримінальній відповідальності, то і оцінку даним діянням не можливо дати орієнтуючись на норми кримінального законодавства України.

3. Об'єктивна сторона усіх обставин, що виключають злочинність діяння, у тому числі уявної оборони за основними ознаками є спільними, тобто діяння, причинно-наслідковий зв'язок та наслідок можуть не відрізнятися. Тобто, є діяння у формі дії, яке залежно від обстановки, місця або часу може визначатися як соціально допустима, суспільно корисна або суспільно небезпечна.

4. При уявній обороні суб'єкт сприймає дії особи щодо неї такими, що мають суспільно небезпечне посягання щодо його прав та свобод. Тобто, дії потерпілого мають бути схожі на злочинне діяння, наприклад погрози життю, або наведення зброї, яка може бути як іграшковою так і справжньою, але не зарядженою, або діставання з кишені блискучого предмета під час сварки, тощо. Також, можлива наявність обстановки, яка вводить в оману суб'єкта, тобто погрози позбавлення життя на темній вулиці тощо. Тобто, підставою для вчинення уявної оборони є нереальне, або уявне, недійсне посягання потерпілого на суб'єкта, яке може бути цілком суспільно небезпечним, але в меншій мірі від того, яке повинно було скоїтися [5].

Щодо настання відповідальності за уявну оборону, то ч. 2 ст. 37 КК України закріпила положення, відповідно до якого уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення (ч. 2 ст. 37 КК України) [2].

Оскільки, багато вчених визначають цю обставину, як помилку суб'єкта щодо наявності підстави для заподіяння шкоди особі, що посягає, тобто особа завдає шкоду іншій помилково сприйнявши намір посягання при певних умовах.

Вчений А. О. Пінаєв, зазначає, що у випадку, коли захист існує тільки в свідомості особи, яка обороняється, то такі дії можуть прирівнюватися до необхідної оборони або кваліфікуватися за формою вини, як необережне кримінальне правопорушення або, іноді, як умисне кримінальне правопорушення [6, с. 288].

Тобто ст. 37 КК України закріплює ще два види уявної оборони:

1) Уявна оборона, що передбачає кримінальну відповідальність особи за перевищення меж необхідної оборони.

2) Уявна оборона, що пов'язана з відповідальністю особи за вчинення кримінального правопорушення з необережності [2].

Отже, підсумовуючи, можемо зробити висновок, що уявна оборона є самостійною обставиною, що виключає протиправність діяння. Головна відмінність уявної оборони від інших обставин, що виключають злочинність діяння, проявляється у суб'єктивній стороні. Хоча поняття уявної оборони досліджується протягом довгого часу, проте й досі не має єдиного підходу до розуміння правової природи уявної оборони. У зв'язку із неоднозначністю думок, значною кількістю наукових дискусій та новизною для державного кримінального законодавства актуальною залишається проблематика дослідження поняття уявної оборони як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Аргат Р. М. Уявна оборона, як обставина що виключає злочинність діяння. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/10333/1/%D0%90%D0%BA%D1%82.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B4.%20%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD.%20%D0%A71_p012-013.pdf.
4. Дарсанія Л. В. Характеристика уявної оборони як обставини, що виключає злочинність діяння. Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: «Право». Вип. 25. 2017. С. 133-139.
5. Кірпота В. В. Порівняння основних ознак складу необхідної оборони і уявної оборони. Їх вплив на кваліфікацію обставини, що виключає злочинність діяння. URL: http://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/663/snyo%20doneck_%D0%B8%D1%8E%D0%BD%D1%8C_2020new%20%28%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%205%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=129.
6. Пінаєв А. О. Кримінальне право України. Загальна частина. Харків: «Харків юридичний», 2005. 664 с.

Левченко В. Я., здобувач вищої освіти 1 курс. гр. ЗМКПР-222

Науковий керівник - **Коломієць Н. В.**, кандидат юридичних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗЛОЧИН МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ПОСЯГАЄ НА НОРМАЛЬНЕ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У наш час поширеним явищем є вихід злочинності за межі національних кордонів. Забезпечення світового правопорядку - це одне із найважливіших завдань, що постає перед державами. Нині найбільш небезпечним злочином міжнародного характеру є тероризм. За останні роки міжнародний тероризм перетворився на одну з глобальних проблем сучасності,

що зашкоджує здійсненню міжнародних відносин. Тероризм все більше посягає на безпеку країн та їх громадян, зумовлює значні політичні, економічні та моральні наслідки, спричиняє сильний психологічний вплив на населення, загрожує життю людей.

Проблема тероризму аналізують у своїх працях багато науковців, зокрема: Багрій-Шахматов Л. В., Бельков О. В., Іванов Ю.А., Канцір В. С., Семикін М. В. та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових напрацювань у цій сфері, дана тема залишається актуальною, так як потребує подальшого дослідження і систематизації.

На думку науковців, злочини міжнародного характеру - неоднорідні за характером і змістом [1, с. 420]. Вони являють собою діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що не відносяться до злочинів проти людяності, воєнних, не є геноцидом та агресією, проте посягають на нормальні відносини між державами, а також завдають шкоди мирному співробітництву [2, с. 307], оскільки реалізуються на території декількох держав, або їхніми співучасниками є іноземці, або наслідки злочину проявляються за межами держав, у яких вони були здійснені [1, с. 420].

Одним з найнебезпечніших і найскладніших злочинів міжнародного характеру є тероризм. У міжнародному кримінальному праві в процесі вироблення міжнародних кримінально-правових механізмів боротьби з тероризмом прийнято велику кількість міжнародних конвенцій стосовно цього питання, зокрема: Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р., Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р., Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р., Конвенцію про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 р., Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р., Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію 1988 р., Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р. [3].

Проаналізувавши дані міжнародні документи, можна виокремити такі ознаки міжнародного тероризму: 1) спрямовується на створення терору серед широкого кола людей; 2) мета тероризму має політичний характер; 3) основою терористичних актів є нетерпимість та екстремізм; 4) терористичні акти ставлять під загрозу дружні відносини між різними державами; 5) загрожують територіальній цілісності державних утворень та інше.

Міжнародний тероризм є відносно новою загрозою, що почала набирати обертів з 1970-х років. Проте в наш час поняття «тероризм» висвітлюється в різних аспектах. У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» наводиться офіційне визначення: «Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [4].

На думку Є. Кожушко «тероризм» - тактика ведення політичної боротьби, що характеризується постійним застосуванням ідеологічно мотивованого насильства та виражається у вбивствах, диверсіях, саботажі, викраденнях та інших діях, які становлять загрозу життю і безпеці людей [5].

В. С. Канцір говорить про те, що тероризм являє собою низку злочинів проти громадської безпеки, які полягають у здійсненні вибуху, підпалу або інших дій, що становлять небезпеку загибелі людей, заподіяння значних втрат майну або настання інших суспільно небезпечних наслідків, якщо такі дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або впливу на прийняття рішення органами влади, а також погрозу вчинення таких дій [6, с. 16].

На думку М. В. Семикіна, поняття «тероризм» необхідно висвітлювати на трьох рівнях: 1) вузьке значення: охоплює вчинення чи погрозу вчинення вибуху, підпалу, інших соціально небезпечних дій, що можуть спричинити загибель людей чи інші тяжкі наслідки, а також спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи прийняти будь-яке рішення або утриматися від нього; 2) ширше значення: охоплює тероризм у вузькому значенні й усі інші злочини терористичної спрямованості; 3) найширше значення: охоплює тероризм у широкому значенні, а також створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а також матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності організованої терористичної групи чи терористичної організації [7, с. 11].

Необхідно зазначити, що «терор» і «тероризм» не є тотожними поняттями, так як існують певні принципи відмінності між ними: 1) часто тероризм є разовим актом або серією подібних актів, проте для терору характерним є масовість та безперервність процесу; 2) суб'єктом тероризму є не владна структура, а терор є прерогативою держави або його органів та інститутів; 3) суб'єктом терору є суспільно-політичні утворення або структури, а суб'єктами тероризму – фізичні особи, які належать кримінальному переслідуванню згідно нормам кримінального права конкретної держави; 4) суб'єкти терору здійснюють свої дії для залякування населення, з метою досягнення певної реакції та поведінки, а суб'єкти тероризму, здійснюючи злочини проти населення розраховують на певну поведінку представників державної влади, міжнародних організацій або світової спільноти в цілому; 5) терор - особливий спосіб здійснення політичної влади, а тероризм – злочинна дія, що переслідується відповідно до внутрішньодержавного та міжнародного права [8].

В сучасному міжнародному праві питання протидії тероризму набуває великого значення та здійснюється у двох напрямках: 1. укладання міжнародних договорів з різних аспектів цієї діяльності; 2. участь держав у міжнародних організаціях, що спеціалізуються на протидії тероризму (ООН, Інтерпол, Європол та ін.).

На рівні сучасного міжнародного права боротьба з тероризмом здійснюється, зокрема, у таких напрямках: зобов'язання держав, отримавши інформацію про те, що особа, яка скоїла терористичний злочин або підозрюється в скоєнні такого злочину, може знаходитися на її території, вживати необхідних заходів для розслідування фактів, наведених у цій інформації (ч. 1 ст. 7 Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом); зобов'язання держав, на території яких знаходиться злочинець або підозрюваний у скоєнні терористичного злочину, вживати належних заходів для забезпечення його присутності з метою судового переслідування або видачі (ч. 2 ст. 7 Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом); зобов'язання держав, на території яких знаходиться підозрюваний у скоєнні терористичного злочину, або видати цю особу іншій державі, або без невиправданих затримок передати справу своїм компетентним органам з метою кримінального переслідування шляхом проведення розгляду відповідно до свого законодавства (ч. 1 ст. 8 Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом); зобов'язання держав надавати одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням, кримінальним переслідуванням або процедурами видачі, які були розпочаті відносно терористичних злочинів, включаючи сприяння в отриманні наявних у них доказів, необхідних для розгляду (ч. 1 ст. 10 Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом) [9].

Одним з найважливіших документів, який визначає цілі міжнародної кримінальної політики в сфері боротьби з тероризмом, є Глобальна контртерористична стратегія, прийнята 8 вересня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН [10], де вказується низка заходів, метою яких є обмеження умов, які сприяють поширенню тероризму (наприклад, продовження врегулювання міжнародних і міждержавних конфліктів), а також забезпечення невідворотності правосуддя для терористів (їх арешт, засудження або екстрадиція). Проте в юридичній науці висвітлюється думка про те, що вирішення проблеми тероризму можливо

виключно шляхом міжнародного співробітництва максимально глобального рівня [11]. Тим часом співпраця в галузі протидії тероризму не повинна обмежуватися лише рівнем ООН, так як існують різні форми взаємодії держав у рамках регіональних блоків.

Отже, підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що останнім часом тероризм вийшов на глобальний рівень. Саме тому окремі держави вже не в змозі лише своїми силами протистояти тероризму, але це можна вирішити зусиллями усієї міжнародної спільноти. Суттєвим кроком для підвищення ефективності боротьби з тероризмом, на нашу думку, стало б прийняття всеохоплюючої конвенції про міжнародний тероризм.

Список використаних джерел

1. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрішньодержавні та міжнародні аспекти: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2000. 473 с.
2. Гринчак В. А. Злочини міжнародного характеру як об'єкт міжнародного кримінального права. *Митна справа*. 2014, №6 (96), частина 2, книга 2. С. 306-310.
3. Правові основи боротьби з тероризмом: Збірник документів. Київ: СБ України, 2006. 519 с.
4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України №638-IV від 20.03.2003. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. (дата звернення: 01.04.2023).
5. Бельков О. Міжнародний тероризм – слова та сенс. *Влада*. 2002. № 2. С. 17-18.
6. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011. 554 с.
7. Семикін М. В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
8. Багрій-Шахматов Л. В. Методи боротьби з тероризмом. Погляд світового товариства. Тероризм і боротьба з ним: аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. 2000. Т. 19. С. 338-343.
9. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 29.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374#Text. (дата звернення: 01.04.2023).
10. Resolution 60/288. The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy: adopted by the General Assembly on 8 September 2006. United Nations Office Counter-Terrorism. Counter-Terrorism Implementation Task Force (CTITF): URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/288. (accessed: 01.04.2023).
11. Іванов Ю.А. До питання про поняття тероризму в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Випуск 7. Київ: Київський університет ім. Тараса Шевченка, інститут міжнародних відносин, 1998. с. 180-190.

Лугина Є. Ю., здобувачка вищої освіти гр. ПР-221

Науковий керівник: **Козинець О. Г.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АКТ ЗЛУКИ – КРОК ДО ЄДНОСТІ УКРАЇНИ

Шлях українського народу складний та тернистий, кожне століття нашої історії – постійна боротьба за право існувати як єдине ціле та прагнення будувати власну країну. Особливого значення національно-державна ідея набула на початку бурхливого ХХ століття. Перша світова війна спричинила занепад Російської та Австро-Угорської імперій, кордони яких розділяли українців та придушували можливість виникнення нової держави. У 1918 році внаслідок активної революційної боротьби на політичній мапі з'явилася Українська Народна Республіка, а вже менш ніж через рік на теренах колишньої Австро-Угорщини українці вибороли своє право на створення держави й заснували Західноукраїнську Народну Республіку. Нарешті найщиріші мрії та сподівання почали з неймовірною швидкістю перетворюватися на реальність.

Коли обидві імперії зазнали краху, український народ, який тривалий період існував по два протилежні боки, прагнув стерти всі межі та нарешті об'єднатися. 18 жовтня у Львові видатні політичні та громадські діячі Східної Галичини та Буковини сформували Українську Конституанту, і цього ж історичного дня проголосили створення Українських Національних Зборів як вищого представницького органу майбутньої незалежної держави. Збори вирішили передати керівну роль у Раді відомому на той час поборнику національних прав та

інтересів українського народу, противнику москвофільства, Євгену Петрушевичу [1]. На першому з'їзді новоствореного парламенту, який відбувся наступного дня, Східна Галичина, Буковина та Закарпаття були визнані єдиною Українською державою. Щоб не дозволити Польщі першими заволодіти владою на цих землях, українці під командуванням Дмитра Вітовського швидко та без жертв у ніч проти 1 листопада здобули перемогу у Львові, що дозволило 13 листопада постати Західноукраїнській Народній Республіці.

Саме лідери ЗУНР, користуючись своїм стрімким успіхом, стали ініціаторами злуки Заходу України та Наддніпрянщини. Перші перемовини відбулися з Павлом Скоропадським одразу після подій «Листопадового чину». В результаті була здійснена взаємодопомога та визнання Української держави гетьманським урядом. Але надалі ці відносини не призвели до об'єднання. Керівництво ЗУНР, як і український народ загалом, не поділяло поглядів П.Скоропадського про повернення курсу на Росію. Однак ситуація навколо ЗУНР почала загострюватися, через наступ Польщі, яка відмовлялася визнавати українську владу. Надії покладалися на Директорію, яка таки змогла скинути гетьманат та відновити УНР [2].

Попри те, що незалежності українських земель Заходу та Наддніпрянщини загрожував стрімкий наступ ворожих військ більшовиків, білогвардійців та поляків, делегація уряду ЗУНР та представники Директорії здійснили перший крок до реалізації возз'єднання всіх етнічних українських земель – 1 грудня у Фастові підписали Передвступний договір [3]. У ньому ЗУНР висловила свій намір стати частиною Української Народної Республіки. Це була перша угода про об'єднання, яка поступово ставала основою для побудови державного ладу на теренах України. Мрії мільйонів українців почали матеріалізовуватися та ставати дійсністю. Варто лиш уявити наскільки значущою була ідея єдиної України для народу, який ще не так давно пережив «братовбивчу» Першу світову війну, який нарешті не був у покорі. Українці ставали законними господарями на своїй землі й мали на меті боротися за свою свободу. Прагнення людей до злуки було неймовірно сильним, окремі міста та села вдавалися до засобів безпосередньої демократії: здійснювали збори підписів та подавали звернення до вищих державних органів та осіб, влаштовували демонстрації та мітинги під гаслом єдиної Української Держави [2].

Невдовзі Рада народних міністрів як уряд УНР ухвалила рішення про об'єднання ЗУНР із Великою Україною, а в честь цього запланували всенародне святкування. Дату та місце обрали символічні: 22 січня було проголошено незалежність УНР, а на Софійському майдані вперше опублікували Універсал Української Центральної Ради «До українського народу на Україні й поза Україною суцього» [4]. Масштаби святкових дійств у Києві означають наскільки важливим, навіть сакральним, був момент творення нової сторінки історії України. «Вже хоч би сама сцена, на якій цю драму відіграно, вражала ум, уяву і серце мільйонів: Київ, Свята Софія, Софійська Площа, Михайлівський собор, Десятинна церква, Богдан Хмельницький на басуючій коні – вся тисячолітня історія Києва та України. Софійські дзвони, процесія з Софійського Собору з єпископом на чолі, гук гарматних салів із фортів на Печерську, військова парада 20-тисячної залоги, а в ній зразкові, здавалось, залізні колони Січових Стрільців-галичан – все те вбивалось в уяву, в серце, свідомість» – згадував сучасник, громадський та політичний діяч з Галичини – Лонгин Цегельський [2].

Федір Швець, один із засновників Директорії, після промов Л. Цегельського, В. Винниченка та Л. Бачинського зачитав тисячам присутнім текст Універсалу, у якому офіційно закріплювався факт утворення єдиної, цілісної, самостійної Української Народної Республіки та зазначалося, що віднині український народ об'єднаними зусиллями творитиме та будуватиме свою державу.

Якими натхненними та радісними не були б ті моменти відродження нації, зупинити наступ ворогів це не допомогло. Більшовики один за одним захоплювали українські території та підкоряли цілі міста. Польські війська заволоділи Східною Галичиною, тож війська УНР та Української Галицької Армії спільно рушили на Київ. Але тим часом до міста підступали білогвардійці на чолі з Денікіним, тож неминуча сутичка українських та російських сил завершилася «Київською катастрофою» для

перших. Сильний тиск трьох груп противників з усіх напрямків не дозволив розквітнути паросткам омріяної української державності, а принципи та положення «Акту злуки» залишилися на папері без втілення в життя.

Однак помилково та несправедливо буде вважати, що вся та колосальна робота наших предків залишилася лише спогадом про трагічну поразку. Насправді історія української національно-демократичної революції початку ХХ століття залишила нам цінні уроки для сучасного державотворення та стали підвалиною для формування патріотичної свідомості українців. У день офіційного проголошення воз'єднання ЗУНР та УНР, Архієпископ Агапіт казав: «Сьогодні обходимо нове свято з'єдиненням двох частин України, а я молюся і благаю Господа, щоби зі з'єдиненням обох частин України Господь зіслав на нас єдність духа» [4]. Сьогодні, коли ворожа атака спрямована розбити та обеззброїти українців, поставивши під сумнів наш національний дух, ми всупереч планам агресора стали об'єднані як ніколи. І не тільки державним кордоном, який виборювали не одне століття, а і спільною метою, цінностями, історією, за які мусимо стояти стіною і змушені вкотре платити велику ціну в ім'я мирного життя наступних поколінь в нероздільній незалежній Україні.

Список використаних джерел

1. 1863 - народився Євген Петрушевич, президент Української Національної Ради ЗУНР. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/cherven/3/1863-narodyvsya-yevgen-petrushевич-prezydent-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-rady-zunr> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Павлишин О. Злука: від Фастівської угоди до Варшавського договору. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153557/> (дата звернення 15.02.2023).
3. Гай-Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України. *Павло Павлович Гай-Нижник. Особистий сайт*. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/172doc.php> (дата звернення: 15.02.2023).
4. Білорусець Г. Акт Злуки: на шляху до створення Української держави. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30384765.html> (дата звернення: 15.02.2023).

Марущак Н. В., кандидат юридичних наук, доцент,

Падалка В. О., здобувач вищої освіти гр. КЮ-222

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМА ДЕРЖАВИ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Форма держави – це найважливіша її характеристика, в якій проявляється унікальність організації влади, зв'язки між окремими ланками державного механізму, особливості територіальної організації та способів здійснення влади. Саме форма держави, дозволяє визначити потенційний і реальний рівень її демократичності, а також спрогнозувати напрями та тенденції її розвитку.

Інститут форми держави є предметом дослідження загальнотеоретичної науки, а також складною та багатоаспектною правовою категорією. Окремі її аспекти розглядалися в працях: В. Б. Авер'янова, Є. В. Білозьорова, Ю. П. Битяка, С. К. Бостана, В. П. Власенко, В. І. Галаса, А. З. Георгіцу, О. Б. Горової, А. М. Завального, Н. В. Заяць, Я. В. Журавля, Д. П. Калаянова, Н. І. Климчук, В. П. Колісника, Ю. М. Коломийця, Л. Т. Кривенко, М. О. Петришиної, Терезії П. Попович, С. Г. Серьогіної, М. М. Терещука, Д. С. Юхименко та інших авторів. Вони зробили великий внесок у розвиток науки державознавства, розуміння держави, її форми. Однак, на нашу думку, категорія форми держави, потребує постійної уваги. А аналіз її особливостей та дослідження перспектив розвитку допоможе продуктивно вирішувати складні питання державотворення в Україні.

Науковці по різному визначають форму держави. Одні зазначають, що «форма держави є однією з основних категорій, що її характеризують, дає існування змісту та сутності держави», «є одним з основних понять політичної науки». Інші дослідники наголошують на штучності цього поняття, кажучи, що «поняття форми держави є штучним результатом наукового узагальнення певних держав світу за порядком організації та здійснення державної влади» [1, с. 5].

Спільним, на нашу думку, є те, що всі під формами держави в цілому розуміють сукупність певних зовнішніх ознак держави, які визначаються її внутрішнім устроєм і включають форму правління, форму державного устрою та політичний режим.

Форма держави завжди залежна від конкретно-історичних умов її виникнення та розвитку. Великий вплив на це має тип держави, який склався історично. Так, феодальній державі, як правило, відповідає монархічна форма правління, а буржуазній – республіканська. Форма держави багато в чому залежить і від належності політичної влади в державі, особливо в період формування основ державності. Наприклад, буржуазна революція в Англії призвела до консенсусу між буржуазією і феодалами, результатом якого стала конституційна монархія. Конституція відповідала запитам і інтересам як буржуазії, так і феодальної монархії.

Форма державного правління – це один з елементів форми держави, який характеризує спосіб організації та здійснення державної влади, порядок формування та взаємодії вищих органів державної влади між собою та населенням. І це не просто теоретична абстрактна категорія науки, а справжній «ключ», за допомогою якого можна зрозуміти сутність державного механізму відповідної країни [2, с. 4].

Важливим елементом форми держави є форма державного устрою. Як елемент форми держави, він характеризує внутрішній устрій держави, її політико-територіальну організацію, а також, особливості відносин між державою та її складовими частинами. На нашу думку, у формі державного устрою повною мірою проявляється правова природа політичної системи країни.

Форма державного режиму, більшістю науковців визначається як сукупність прийомів, методів і засобів здійснення державної влади. Категорія «державний режим» дуже тісно пов'язана з поняттям «політичний режим», яке є одним із важливих понять сучасної політології. Він використовується для характеристики способів, форм, засобів і методів здійснення політичної влади, оцінки сутності держави, оскільки політичне життя може істотно змінюватися в межах однієї форми правління на різних етапах розвитку країни. Суспільство і держава можуть бути відкритими, закритими, проміжними; режим може бути демократичним, тоталітарним або авторитарним [3, с. 57].

Отже, форма держави виступає як структурно впорядковане ціле, а її елементи відображають як політичні, так і структурно-інституційні та територіальні особливості організації держави.

Список використаних джерел

1. Серьогіна С. Г. Форма правління і політичний режим: взаємозв'язок і взаємодія. Державне будівництво і місцеве самоврядування. 2005. № 9. С. 3-13.
2. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія. Харків: Право, 2011. 768 с.
3. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

Новомлинець А. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-201

Науковий керівник – **Керноз Н. Є.**, ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Доказування є складна, але найбільш необхідна складова національного судочинства. Тому збирання (подання, витребування), дослідження, перевірка та оцінка доказів є надважливим процесом для встановлення судової істини та прийнятті справедливого рішення по справі. З розвитком та популяризацією соціальних мереж, у 2017 році були

внесені зміни до вітчизняних процесуальних кодексів та з'явився новий засіб доказування - електронний доказ. Наразі, під час воєнного стану, електронні докази особливо активно застосовуються в національному судочинстві.

Положеннями глави 5 Розділу 1 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) та глави 5 Розділу 1 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України врегульовані основні положення про докази та доказування. Поняття електронних доказів визначено в ст. 99 КАС, ст. 100 ЦПК України, як: «...інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі» [1; 2]. А виходячи з уніфікованих положень ст.ст. 73-76 КАС, ст.ст. 77-80 ЦПК України такі докази мають бути належними, допустимими, достовірними та достатніми.

Учасник справи на обґрунтування своїх вимог і заперечень має право подати суду електронний доказ у таких формах:

1) оригінал – при цьому А. О. Покрасьон слушно зауважує, що порядок такого подання чітко не врегульований, тому залишається актуальним питання про те, що саме може вважатися оригіналом електронного доказу. Через це також можуть виникати питання щодо допустимості останнього, який був скопійований на компакт-диск або інший носій інформації, адже в такому разі доказ може бути розцінений як електронна копія, а не оригінал [3, с. 60]. Але є легальне визначення оригіналу електронного документа яким: «вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги»» [4];

2) електронна копія, засвідчена електронним цифровим підписом - такі електронні докази подаються в електронній копії то вони мають бути засвідчені електронним підписом. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги», зрозуміло, що електронний підпис – це певні електронні дані які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [4];

3) паперова копія, посвідчена в порядку, передбаченому законом – на думку судді КЦС ВС Наталії Сакари не вважається письмовим доказом, однак є однією з форм, у якій учасник справи має право подати електронний доказ, який, у свою чергу, є засобом встановлення даних, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [5].

Для прикладу, електронними доказами можуть бути: знімки екранів, голосові повідомлення, електронні документи тощо. Щодо практики застосування електронних доказів, то суперечливим є питання щодо роздрукованих знімків екранів, незрозуміло відносяться вони до електронних доказів чи письмових. Відповідно до ч. 3 ст. 99 КАС та ч. 3 ст. 100 ЦПК України паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом. Також, з огляду, на Постанову Верховного Суду від 27.11.2018 № 924/242/18 позивачем подано в матеріали справи скріншот з комп'ютерної програми «Viber» листування між сторонами, то надані позивачем скріншоти (знімки з екрана комп'ютера) з огляду на положення статті 100 ЦПК України, відповідно до якої електронними доказами є інформація в електронному вигляді, яка містить дані про обставини справи, які подаються суду на електронних пристроях. Процесуальні норми дозволяють подання таких доказів у паперових копіях, засвідчених у передбачений законодавством спосіб, проте обов'язком сторони, яка подає ці докази у паперовому вигляді, є доведення існування цих доказів в електронній формі [6]. Тобто, з цього ми можемо зробити висновок, що знімки екранів, можна подавати у роздрукованому вигляді як доказ, але підтверджуючи його в електронній формі на цифровому пристрої.

В контексті досліджуваної проблеми, на наш погляд, прийнятними є міркування Т. Р. Сафонові та Д. М. Моїсеєнко: ... що не вся цифрова інформація може бути перетворена у статичну форму для її друку на папері (наприклад, відео чи голосові повідомлення)...встановлення особливих вимог для реалізації процесуального права на подання електронних доказів до суду, тобто незабезпеченість судів сучасними технічними засобами та відсутність достатнього правового регулювання порядку подання електронних доказів не повинні покладати на учасників справи, які хочуть захистити свої права, свободи чи законні інтереси за допомогою електронних доказів, оскільки це надмірний і необґрунтований тягар у доказуванні [7, с. 144].

Окрім цього, проблематичним є безпосередня демонстрація цього доказу в ході судового процесу, ознайомленням з його змістом усіх учасників судового процесу. Адже потрібні певні технічні засоби як правило, для здійснення цих дій потрібні персональний комп'ютер з підключеними до нього звуковими колонками, відповідне програмне забезпечення, що дає змогу відкривати або відтворювати необхідні файли; надання у ході судового засідання самостійно складеного стороною, що надає доказ, протоколу огляду, у якому детально описано хід і результати огляду електронного доказу тощо [3, с. 61].

Варто зауважити, у період воєнного стану електронні докази стали застосовуватися частіше. Проаналізувавши рішення які приймає суд, можемо зазначити, що дійсно в багатьох справах національного судочинства пред'являються електронні докази. Але залишається проблема оригінальності та завіреності таких доказів. Так, ухвалою суду від 14.07.2022 р. по справі № 363/1878/22, позовну заяву було залишено без руху, адже подані представником позивача скріншоти листування в месенджері та електронні банківські квитанції відповідно до вимог Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» не завірені. Де знаходяться оригінали електронних доказів і в який спосіб вони можуть бути оглянуті судом в позові не зазначено [8].

Таким чином, на підставі вищевикладеного можемо зробити висновки, що в світлі діджиталізації національного судочинства введення електронного доказу як нового засобу доказування є надзвичайно важливим та актуальним з точки зору полегшення доказової діяльності, адже дійсно реальні знімки екранів чи голосові повідомлення можуть мати важливу роль у встановленні судової істини. Запровадження підсистеми «Електронний суд» в період дії воєнного стану сприяє можливість подавати документи до суду в електронній формі, чим значно полегшує звернення громадян до суду. Але щодо практики, то є проблема незабезпеченості судів сучасними технічними засобами, задля оцінки та демонстрації наданих електронних доказів.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Покрасьон А. О., Мартинюк К. М., Серпутько А. Д. Електронні засоби доказування у цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 59-61.
4. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 року № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023)
5. Наталія Сакара. Докази і доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду: Верховний Суд. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf.
6. Постанова Верховного Суду від 27.11.2018 № 924/242/18. Касаційний господарський суд ВС. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/78182019?_ga=2.62568940.1515637847.1681729894-1284556959.1681729894 (дата звернення: 15.04.2023).
7. Сафонова Т. Р., Моїсеєнко Д. М. Електронні докази як засіб доказування у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 71. С. 141-145.
8. Ухвала Вишгородського районного суду від 14.08.2022 р., судова справа № 363/1878/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105236349> (дата звернення 15.04.2023).

Опанасенко М. В., здобувач вищої освіти гр. ПД-191
Науковий керівник – **Нітченко А. Г.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Криза державних та громадських інститутів соціалізації особистості є прямою передумовою віктимізації особистості та соціальних статусів на всіх рівнях структурної організації суспільства. Особливе значення тут має інститут сім'ї, оскільки саме деформація механізму соціалізації особистості у сім'ї чи освітній установі виступає як один із найбільш потужних віктимізуючих факторів.

Ступінь віктимності відрізняється в залежності від ступеня соціалізованості особистості неповнолітньої особи. І, навпаки, рання віктимізація дітей у неблагополучних сім'ях веде до дефектів соціалізації, що робить практично неминучою повторну віктимізацію в майбутньому. Віктимними жертвами соціалізації насамперед слід вважати сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, інвалідів, психічно травмованих людей, правопорушників, безробітних, дітей біженців та мігрантів, дітей, які виростають у сім'ях з низьким економічним, освітнім рівнем, аморальною та криміногенною атмосферою, а також девіантів [1, с. 5].

Щодо проблематики віктимності неповнолітніх, психологічні особливості яких є важливою віктимоутворюючою ознакою, у світовій кримінологічній літературі найчастіше розглядають випадки сексуальних дій та жорстокого поводження з дітьми. У цьому вбачають серйозну соціальну проблему, зокрема у Німеччині, де щороку від 600 до 1 000 дітей бувають убиті своїми батьками. За оцінками німецьких експертів, щороку можна зустріти до 60 000 випадків жорстокого поводження з дітьми [2, с. 24].

Особливо багато уваги приділяється питанням віктимізації дітей у сім'ях. Згідно з висновками американських віктимологів, заснованих на аналізі статистичних даних, діти віком до чотирьох років мають більше шансів бути вбитими в сім'ї, ніж старші діти [3, с. 134].

Підвищена віктимність неповнолітніх визначається не лише їх психофізичними якостями, а і їхніми соціальними ролями, місцем у системі соціальних відносин, становищем, яке вони займають у сім'ї [4, с. 70].

Сімейне насильство над дітьми має високу латентність через страх дітей перед батьками та впевненістю, що допомоги чекати нема від кого. Нерідко важко провести паралель між насильством над дитиною та злочинною зневагою, що виявляється у безпорадності неповнолітньої особи. З почуття страху перед кривдником чи сорому перед друзями і знайомими, боязні засудження чи висміювання, що типово для дитячого підліткового середовища, дитина не прагне розголосу події. Але внутрішні переживання позначаються негативно на її розвитку. Вчені стверджують, що латентні випадки злочинного насильства над дітьми, особливо сексуального, психологічно травматичніші, ніж випадки, у яких діти розпізнавались як жертви [5, с. 105].

Серед західних віктимологів домінуючою є думка про те, що кримінальні провадження, численні бесіди з дитиною про скоєне кримінальне правопорушення, можуть завдавати їй більшої шкоди, ніж сам злочин, оскільки повторний судовий розгляд викликає в пам'яті процес кримінального правопорушення і, крім цього, ставить дитину в психологічно скрутне становище щодо оточуючих. Тому одним із пріоритетних напрямів стає дослідження питання про можливу «вторинну» віктимізацію дитини в процесі судового розгляду справ про злочини сексуального характеру [6, с. 29-31].

Зазначається, що тут особливо потрібна обережність для попередження нетактовного, грубого або зневажливого ставлення, висловлювання різних звинувачень з їхнього боку, бо відторгнення жертви її найближчим оточенням, нерозуміння та засудження з їх боку нерідко сприяють їх десоціалізації - догляду з дому, сім'ї, вживання алкоголю, наркотиків, попадання в девіантне середовище і, тим самим, повторної віктимізації.

Сучасна ситуація, що склалася в умовах глобалізації, передбачає, що сім'я як соціалізуючий інститут зазнає об'єктивного тиску з боку нових соціальних реалій, до яких вона виявилася готова. Хоча позиції сім'ї досить сильні, але спостерігаються руйнівні тенденції соціуму. Цікавим є той факт, що це стосується не тільки так званих неблагополучних сімей, але й загрожує цьому соціальному інституту загалом [6, с. 260]. У більшості сучасних сімей діти зростають у ситуації емоційної відчуженості з боку батьків. На них звертають увагу лише для того, щоб підкреслити їхню «небажаність». У випадках, коли злочинці виростають у зовні благополучних сім'ях, зазначено, що батьки часто приділяють багато уваги інтелектуальному та фізичного розвитку дитини, залишаючи поза увагою емоційну сферу.

Криза сім'ї в умовах глобалізації виразно проявляється у виборі жертв злочинів, оскільки у деяких злочинців простежується структура сім'ї, де вони виростили [3, с. 145]. Так, якщо відбуваються гвалтування малолітніх дітей, то злочинець, ймовірно, зростав у сім'ї, де був старшою дитиною. Безпосередні емоційні контакти мав лише з молодшим братом або сестрою (різниця у віці може бути мінімальною), які, у свою чергу, отримували більше уваги з боку батьків. Якщо жертвами злочинів є ровесниці або жінки старшого віку, то у цьому випадку зазначаються мотиви помсти сестрі (старшої чи близької віком), матері. Кримінологами було виявлено і залежність злочинів від характеру відносин у сім'ї: у корисливих злочинців грубість у домашньому спілкуванні спостерігається в кілька разів рідше, ніж у насильницьких, причому сімейні конфлікти часто пов'язані з матеріальними домаганнями один до одного [4, с. 56-57].

Провідною детермінантою насильницьких злочинів проти особистості є специфічна диспозиція винного до включення у відносини жорсткої залежності від певних зовнішніх об'єктів (як матеріальних, так і ідеальних) або власних психічних станів. Такі об'єкти або стани мають суб'єктивну цінність, і за певних умов можуть виступати як реальна спонукальна сила до скоєння тяжких злочинів проти особистості. Умови утворення кримінальної ситуації, що актуалізують зазначену диспозицію, часто носять несвідомий з боку винного характеру, внаслідок чого виявляються некерованими для нього. Якщо уявити злочин як поведінку злочинця, в якому об'єктивується своєрідне поєднання особливостей його особистості та конкретної життєвої ситуації, то віктимізація тяжкої насильницької злочинності зі свого боку передбачає прояв жертвою особливостей її особистості тієї ж конкретної життєвої ситуації та певним чином оцінених злочинців. Але жертва при цьому постає як елемент цієї ситуації і саме так оцінюється злочинцем.

Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що розуміння соціалізації має бути цілісним, комплексним, що поєднує об'єктивні впливи соціального середовища та суб'єктивні зусилля індивіда. Молода людина в процесі соціалізації спочатку пізнає і засвоює норми та культурні цінності суспільства, а потім перетворює їх у свої власні цінності, інтереси, потреби. Однак не завжди сформоване людиною стає позитивним. При цьому негативне може стати визначальним у особистості людини, призвести до девіантної поведінки, яка веде як до віктимізації, так і до криміналізації поведінки неповнолітньої.

Список використаних джерел

1. Джужа О. М. Місце віктимологічного вчення у кримінологічній науці. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2(2). С. 3-10.
2. Crimes Against Children: Child Abuse and Neglect. Philadelphia, 2000. P. 23–38.
3. Бабенко А. М., Бусол О. Ю., Костенко О. М. Кримінологія: підручник; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, С. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 416 с.
4. Джужа О. М., Василевич В. В., Черней В. В., Чернявський С. С. Кримінологія : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
5. Яремко Г. З., Устрицька Н. І. Кримінологія : навч.-метод. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 144 с.
6. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014 513 с.

Падалка В. О., здобувач вищої освіти гр. КЮ-222
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИНИКНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ 1920 р.

Закінчення Першої світової війни дозволило багатьом країнам отримати незалежність, у тому числі Чехословацькій Республіці. Чехія та Словаччина, які довгий час перебували під владою Австро-Угорської імперії, боролися за створення незалежних держав. Розпад Австро-Угорської імперії спонукав чехів і словаків до створення власних незалежних держав.

Питання відносин між двома головними державами Чехословацької республіки – чехами і словаками. Протягом усього існування держави, влада Чехословаччини проводила політику налагодження стосунків між ними різними шляхами. Влада намагалася досягти компромісу з населенням, вводячи різні концепції. Однією з них була концепція «чехословакізму», метою якої було не лише мирне співіснування чехів і словаків, а й їхнє об'єднання в єдину чехословацьку націю.

Суміжну проблематику виникнення незалежної Чехословаччини та основні положення конституції 1920 р. досліджували низка вчених. Насамперед слід згадати Савчук Г. В., Самотугу Ю. С., Снагощенко В. В., Моціяку П. П., Тихоненко А. В., Потапову О. Б., Устимову А. С.

Метою дослідження є визначення і виникнення Чехословаччини, як незалежної держави після першої світової війни та основні положення конституції 1920 р.

На нашу думку, передумови для виникнення Чехословацької Республіки створила Перша світова війна, яка, по-перше, уможливила консолідацію чеських і словацьких національно-демократичних сил; по-друге, показала, що принцип «розділяй і володарюй», характерний для місцевого самоврядування в Австро-Угорській імперії, не відповідає принципу національного самовизначення, згідно з яким нації без держави мають право на самоврядування. По-третє, безпрецедентний характер Першої світової війни як конфлікту світового масштабу означав, що світовий порядок буде змінено. Така атмосфера не могла не стимулювати представників чеського та словацького національних рухів до активних дій.

Важко не погодитися з Моціякою П. П., що Чехословацька республіка була природним і логічним результатом Томаша Масарика та його колег, які працювали в Національній раді під час війни. Дещо несподіваною для світу він вважав національну єдність чехів і словаків, яка виявилася фактичним втіленням Масарикової концепції «чехословакізму», ідеології «єдиної нації» - не окремо чехів і словаків, а саме «чехословаків», що і стало результатом комплексного процесу державотворення, властивого сучасності. У зв'язку з цим та іншими обставинами під час Першої світової війни революційний процес на чеських і словацьких землях мав особливий характер [1].

Також як зазначають Потапова О. Б., та Устименко А. С., що Томаш Масарик тісно пов'язував чеське питання зі словацьким. У своїй першій праці 1895 р. під назвою «Чеське питання», присвяченій національному питанню, державний діяч вказував, що слов'янська ідеологія Чехії втілюється у взаємності Чехословаччини. Потапова О. Б. та Устименко А. С. зазначають, що Томаш Масарик вважав, що чеська держава ніколи не припиняла існування і в майбутньому включатиме Словаччину [2, с. 295].

На думку дослідниці Тихоненко А. В., Томаш Масарик дотримувався не «пруської», а «американської» моделі розуміння сутності нації, згідно з якою визначальним фактором для самовизначення є не етномовна, майже кровна спорідненість з представниками власного народу, а близькість у свідомості належності до єдиної політичної спільноти, незважаючи на можливі відмінності в походженні. Поняття «чехословацький народ» передбачало політичну єдність чехів і словаків, а не асиміляцію і просування єдиної культурної ідентичності. Тому мовне питання не було гострою проблемою в чехословацькому суспільстві і не провокувало національних конфліктів [3, с. 191].

На нашу думку, важливу роль у становленні республіки відіграли зручне географічне розташування та високорозвинене господарство Чехії та Моравії, культурно-освітній рівень населення цих земель, чеська національна самосвідомість та історія. Правова традиція чеської державності та австрійська парламентська школа, де керівники майбутньої незалежної республіки здобували та відточували свій політичний досвід у слов'янських країнах.

Втім, ідеї не завжди можуть бути повністю реалізовані на практиці. У такому випадку передумови для цього створювало прагнення узгодити національні інтереси з геополітичними інтересами держав Антанти. Таким чином, їхня підтримка означала також можливість розпоряджатися долею Чехословаччини у вигідний для них спосіб, що іноді суперечило демократичним традиціям державотворення.

Самотуга Ю. С. та Снагощенко В. В. вважають, що перед новоствореною нацією постало багато важливих завдань. Питання державотворення, політичних інститутів та налагодження гармонійних міжетнічних взаємодій між громадянами було першочерговими. Стабільність внутрішньої ситуації та успіх на міжнародній арені забезпечувалось Основним Законом – Конституцією. Закон про створення незалежної Чехословацької держави (Закон № 11) був яскравим прикладом однієї з найважливіших рис чеського конституційного процесу і його слід вважати першим конституційним актом Республіки. Нова конституція була прийнята 29 лютого 1920 року. У ній визначалась республіканська форма правління, територію та державні кордони. Законодавча влада належала Національним зборам. Чехословаччина була демократичною республікою на чолі з президентом [4, с. 103].

Перший розділ конституції містив загальні положення, другий розділ стосувався законодавчої влади, третій розділ стосувався виконавчої влади, четвертий розділ – судової влади, п'ятий розділ встановлював права та обов'язки громадян, а також шостий розділ присвячений захисту національних, релігійних та етнічних меншин [5].

Савчук Г. В. зазначає: згідно з Конституцією законодавчим органом був парламент. Національні збори, представлені Палатою представників, склались з 300 членів з терміном на 6 років, а Сенат складався зі 150 членів з терміном на 8 років. Вибори проводились на основі загального, прямого, рівного, таємного і пропорційного виборчого права. На виборах до парламенту могли бути обрані громадяни обох статей, які досягли 21 року, а до сенату – громадяни, які досягли 26 років. Пасивне голосування в Палаті представників визначалось граничним віком 30 років, у Сенаті – граничним віком 45 років. Виконавчу владу здійснював уряд, який підзвітний парламенту і володів законодавчою ініціативою. Президент Республіки обирається Національними зборами строком на 7 років і міг бути переобраний на 7 років. Президент був верховним головнокомандувачем збройних сил республіки, призначав і звільняв міністрів, скликав і розпускав парламент, користувався правом перегляду прийнятих парламентом законів [6, с. 99].

Тому період розпаду Австро-Угорської імперії був періодом загострення боротьби народів усіх країн за національно-політичну незалежність. Розпад імперії Габсбургів збігся з появою Чехословацької республіки, яка утворилася не лише в результаті народних рухів, а й у результаті дипломатичної роботи, яку проводили за кордоном чеські та словацькі державні діячі, серед яких передусім слід згадати Томаша Масарика. У перші роки державності Чехословаччини були проведені кордони, прийнята конституція, налагоджені відносини з іншими країнами, зроблено ряд важливих кроків для подальшого розвитку країни.

Крім того, варто зазначити, що не всі статті конституції реалізовувались на практиці, в основному це стосується національних меншин Чехословацької Республіки, проте, на думку експертів, конституція Чехословаччини є однією з найдемократичніших у постмодерністській республіці, а також у післявоєнній Центральній Європі.

Список використаних джерел

1. Моціяка П. П. Томаш Масарик про особливості виникнення Чехословацької Республіки. *Література та культура полісся*. 2017. Вип. 87. С. 224-230.

2. Потапова О. Б., Устимова А. С. Роль концепції «Чехословакізму» у формуванні Чехословацької нації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 48. С. 294-296.
 3. Тихоненко А. В. Конституція Чехословацької республіки 1920 року: до питань демократичності тенденцій післявоєнного державотворення. *Вісник Київського політехнічного інституту*. 2021. Вип. 1. С. 188-194.
 4. Самотуга Ю. С., Снагощенко В. В. Утворення Чехословацької республіки у 1918 році. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (7 квітня 2020 року). м. Полтава, 2020. С. 101-106.
 5. Збірник законів і розпоряджень Чехословацької держави. 1920. URL: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/026-1920.pdf>.
 6. Савчук Г. В. Особливості Конституції Першої Чехословацької республіки. *Перспективи розвитку сучасної науки*: матеріали міжнар. наук. конф. м. Харків, 4-5 груд. 2015 р. С. 98-100.
-

Падалка В. О., здобувач вищої освіти гр.. КЮ-222
Науковий керівник – **Пузирна Н. С.**, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Актуальність теми зумовлена необхідністю модернізації трудового законодавства та адаптації його до сучасного рівня розвитку трудових відносин. Стрімкий розвиток міжнародного права, інформаційне суспільство, глобалізація, діджиталізація, пандемія, повномасштабна війна з російським окупантом - сукупність усіх цих та багатьох інших викликів не оминули й галузь трудового права, наклавши на неї особливий відбиток. Ці виклики трудовим відносинам, що регулюються трудовим правом, потребують виваженої відповіді, яка безпосередньо пов'язана з удосконаленням трудового законодавства. Більше того, реформа трудового законодавства, що триває, має негативний вплив на трудові відносини. І працівники, і роботодавці постійно очікують нових змін у "правилах гри". Тому для забезпечення реалізації трудових відносин вкрай важливо визначити тенденції розвитку трудового законодавства відповідно до сучасних умов розвитку.

Проблематику тенденцій розвитку трудового права досліджували низка українських вчених, таких як: Амілечева Л.П., Бутинська Р.Я., Гришина Ю.М., Прогонюк Л.Ю., Рим О.М., Ровінська В.В., Чанишева Г.І.

Метою дослідження є розкриття в повній мірі тенденцій розвитку трудового права в Україні.

Перш за все, слід відзначити ті тенденції в розвитку трудового права, які пов'язані з появою міжнародних трудових норм і стандартів під впливом концепцій, ініційованих Міжнародною організацією праці, Організацією Об'єднаних Націй, та Європейським Союзом, які підтримуються багатьма країнами, в тому числі й Україною.

На думку Прогонюк Л.Ю.: новітній світ характеризується стрімким розвитком щодня з'являються нові технології, вдосконалюються механізми та процеси, посилюються процеси глобалізації, а нові технології призводять до швидкого обміну інформацією. Очевидно, що трудові права сьогодні є одним з фундаментальних і визначальних факторів подальшого розвитку міжнародного співробітництва. І якщо раніше трудові права були лише декларативними правами людини, то зараз рівень їх визнання та реалізації також впливає на позицію країни на міжнародній арені, розвиток і встановлення політичних та економічних відносин з нею. Їх захист тепер можливий не лише в національних судах та уповноважених органах, а й у Європейському суді з прав людини, до якого може звернутися громадянин будь-якої країни, що ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, якщо вичерпані національні засоби правового захисту трудових прав. Таким чином, трудові права більше не є вторинними по відношенню до політичних і громадянських прав - вони стали рівними правами для цих груп і зайняли своє законне місце в системі прав і свобод людини [1; с. 43].

Ми погоджуємося з думкою автора, що раніше трудові права були лише декларативними правами людини, то зараз рівень їх визнання та реалізації також визначає позицію країни на міжнародній арені, а також розвиток і встановлення політичних та економічних відносин з іншими країнами.

Бутинська Р. Ю. вказує, що однією з тенденцій розвитку трудового права України в умовах глобалізації є зміна предмета та методу правового регулювання цієї галузі права. Тенденція до зміни предмета трудового права пов'язана насамперед із включенням до нього нетипових трудових відносин, які виходять за межі традиційних трудових відносин. Ця тенденція відповідає світовій практиці розширення сфери дії трудового права, що не може не мати позитивних наслідків, оскільки дозволить поширити гарантії, передбачені трудовим законодавством, на більшу кількість працівників. Зокрема, це пов'язано з необхідністю підвищення гнучкості праці в сучасних соціально-економічних умовах, що призвело до появи в Європі нових форм зайнятості, які відрізняються від стандартних трудових відносин [2; с. 14].

Рим О. М. пише, що Україна, як центральна держава Європи повинна інтегрувати трудове право, як одне з небагатьох галузевих утворень, що разом з поняттям "трудове право ЄС" утворюють систему наднаціонального права, оскільки його регулятивна роль тісно пов'язана з трудовим правом держав-членів [3; с. 70].

Це призводить до появи нових видів відносин, які опосередковують використання найманої праці в нестандартних формах. Також спостерігається тенденція до поширення трудового права на нові види відносин, які раніше регулювалися цивільним правом або не регулювалися взагалі, а також на нові види суб'єктів, які набувають статусу найманих працівників.

Ще одним важливим напрямком і тенденцією розвитку сучасного трудового права є поява та розвиток норм, спрямованих на протидію та заборону дискримінації у сфері зайнятості. Хоча стаття 2 Кодексу законів про працю забороняє будь-яку дискримінацію у сфері праці, у більшості випадків де-юре право не збігається з де-факто правом. Дискримінація при прийомі на роботу, доступі до певних робочих місць або посад, оплаті праці, просуванні по службі, освіті та навчанні тощо продовжує залишатися проблемою у сфері зайнятості [4; с. 95].

У цьому випадку основною вимогою до законодавства є посилення захисту рівних трудових прав шляхом запровадження превентивних положень та санкцій для сторін трудових відносин, які порушують принцип недискримінації у сфері зайнятості.

Говорячи про тенденції розвитку трудового права, також слід зауважити, що вони були зумовлені й деякою мірою змінені після введення воєнного стану в Україні на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

На думку Гришиної Ю. М. та Чарнишевої Г. І. після 24 лютого 2022 року новий етап у розвитку трудового права розпочався у сфері правозастосування трудового законодавства, в якому переплелися життєво важливі інтереси мільйонів громадян України і яке потребувало негайного реагування з боку законодавця для забезпечення його належного функціонування. Протиріччя між інтересами працівників та роботодавців, які є неминучими в мирний час, ще більше загострилися в умовах воєнного стану, що зумовило необхідність втручання держави шляхом відповідного правового регулювання у вигляді прийняття нових законів, внесення змін та доповнень до чинного законодавства [5; с. 377].

Таким чином, можемо зробити висновок, що зміни в системі принципів регулювання праці пов'язані з наданням пріоритету принципам міжнародного трудового права, зокрема трудового права ЄС, та посиленням ролі принципів, що забезпечують захист індивідуальних прав працівників. В умовах воєнного стану трудове право повинно залишатися гарантом трудових прав працівників та роботодавців і не змінювати своєї сутності, соціальної значущості та соціального призначення. Аналізуючи тенденції розвитку трудового права, можна зазначити, що основним завданням держави під час воєнного стану у сфері трудового права залишається регулювання таких питань: як гідна оплата праці, забезпечення сприятливих умов праці для кожного працюючого громадянина, забезпечення умов безпеки та гігієни праці тощо.

Список використаних джерел

1. Прогонюк Л. Ю. Сучасні тенденції розвитку трудових прав в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 43.
2. Бутинська Р.Я. Сучасні тенденції розвитку трудового права України в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича*. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 13-18.
3. Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу та його вплив на розвиток трудового права в Україні : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2021. С.70
4. Ровінська В. В., Амільчева Л. П. Тенденції розвитку трудового права в умовах упровадження концепції гідної праці та сталого розвитку. *Вісник студентського наукового товариства*. 2022. Т. 2, № 14. С. 93-97.
5. Гришина Ю. М., Чанишева Г. І. Основні тенденції розвитку трудового права в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 71. С. 376-381.

Переверза А. М., здобувачка вищої освіти IV курсу гр. КЮ-192
Науковий керівник – **Толкач А. М.**, старший викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка»

СТАН ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Однією із відчутно значущих соціальних проблем для України є злочинність. Відобразити загальні тенденції розвитку злочинності в Україні досить важко, оскільки різні види злочинності мають свої, властиві лише їм особливості та тенденції розвитку, а також ускладнює аналіз і латентна злочинність.

Успішне теоретичне і практичне вирішення таких важливих кримінологічних проблем, як виявлення причин і умов злочинності, а також ефективна протидія їй, можливо за наявності об'єктивного врахування всіх вчинених у суспільстві злочинів.

Проте, як свідчить практика, за межами офіційного статистичного обліку залишається значна кількість фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, що в основному становлять масив латентної (прихованої) злочинності.

Для злочинності в Україні протягом років незалежності характерні чотири основні періоди.

Для першого періоду (1991–1995 рр.) характерно значне збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У другому періоді (1996–2008 рр.) – значне скорочення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У 2008 р. їх число зменшилося до 384424, що в 1,7 раза менше показника 1995 р. У третьому періоді (2009–2011 рр.) – знову спостерігаємо збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень до 515 833 (+34,2 % до рівня 2008 р.). Це зростання було пов'язане із внесенням змін до законодавства. Для четвертого періоду (2012–2018 рр.) характерний перехід на нову систему реєстрації та обліку кримінальних правопорушень та суттєвого коливання числа облікованих 132 кримінальних правопорушень. У 2013 р. було обліковано 563 560 кримінальних правопорушень, що на 12,8 % більше розрахункового показника за 2012 р. (49 9635 133). В останні два роки розглядуваного періоду було зафіксовано зменшення числа кримінальних правопорушень у 2017 р. до 523 911 (–11,6 %) та у 2018 р. – до 487133 (–7,0 %) [1, 63].

О. М. Джужа виділяє такі основні тенденції характерні для злочинності в Україні:

1. Збереження в цілому усталеного розподілу регіонів України за рівнем злочинності при помітному збільшенні його в окремих з них. Для структури регіонів країни за величиною коефіцієнта інтенсивності злочинності є характерним: стабільно високі показники у східних, південних областях та столиці – регіонах з високим рівнем промислового розвитку та урбанізації; середні – у центральних та північних регіонах; низькі – у західних та окремих центральних областях, у яких переважає сільське населення і зберігається більш низький рівень розвитку промисловості.

2. Визначальний вплив на кримінальну ситуацію посягань, вчинених у містах та селищах міського типу. Міські кримінальні правопорушення становили у 2013–2018 рр. абсолютну більшість всіх злочинних посягань, у середньому 77,6 %.

3. Переважання у структурі злочинності за ступенем тяжкості посягань середньої тяжкості та тяжких кримінальних правопорушень.

4. Збереження високого рівня кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи при переважанні тенденції до їх зниження.

5. Значне переважання посягань проти власності серед всіх кримінальних правопорушень при коливаннях показників найбільш поширених їх видів. Протягом 2014–2016 рр. років їх частка серед всіх кримінальних правопорушень зростає.

6. Тенденції скорочення кількості груп кримінальних правопорушень без потерпілого, чисельність яких від активності підрозділів поліції щодо їх виявлення.

7. Високий рівень злочинності проти громадської безпеки. Чисельність кримінальних правопорушень проти громадської безпеки збільшилася у 2014 р. більш ніж у півтора рази порівняно з попереднім роком і дорівнювало 11 947.

8. Зростання числа кримінальних правопорушень, які вчиняються рецидивістами [1, с. 63-69].

О. О. Сидорчук зазначає, що відповідно до Звіту про діяльність прокуратури, в Україні упродовж 2020 року обліковано 360 тисяч кримінальних правопорушень (проти 444 тис. у 2019 році, або -19 %). Згідно зі Звітом щодо кримінальної статистики в Україні, у 2019 році в Україні було зареєстровано 444130 кримінальних правопорушень, а у 2020 році – 360 622 кримінальних правопорушень. Отже, стан злочинності в Україні залишається стабільно високим.

Так, у 2020 році було складено й направлено до суду 3670 протоколів про корупційні правопорушення, кількість протоколів, за якими судом прийнято рішення – 2847. Цікаво, що за 3 місяці 2021 року до суду було направлено 3670 протоколів про корупційні правопорушення, кількість прийнятих судових рішень – 2847, що на 22,25 % більше порівняно з аналогічними показниками 2020 року (3002 та 1749 відповідно) [2, с. 203].

Корупційні кримінальні правопорушення в Україні мають високу латентність, оскільки суб'єкти корупційних правопорушень зацікавлені у прихованні факту пропозиції, надання або отримання неправомірної вигоди, а також вчиняють дії, спрямовані на приховування факту вчинення корупційних правопорушень. За відсутності повідомлення про факт здійснення корупційного правопорушення (або про приготування до його здійснення), правоохоронні органи майже не мають можливості самостійно виявити такі злочини. Крім того, часто корупційні правопорушення здійснюються з метою приховати інші кримінальні правопорушення.

Домашнє (побутове) насильство в Україні належить до категорії кримінальних правопорушень із високою латентністю через такі причини: наявність в певних соціальних групах негативної деструктивної моделі поведінки (алкоголізм, наркоманія), в яких домашнє насильство є поширеною проблемою; приховування жінками факту домашнього насильства через фінансову або соціальну залежність від чоловіка; низький відсоток звернення постраждалих від домашнього (побутового) насильства до правоохоронних органів через недовіру до правоохоронних органів та нерозуміння про можливу кваліфікацію домашнього насильства; прийняття в певних релігійних течіях факту побутового насильства як норми поведінки; страх жінок перед суспільним осудженням у випадку повідомлення про наявну проблему, відсутність підтримки з боку членів родини тощо [2, с. 203-204].

К. Д. Янішевська визначає, що за даними моніторингової групи Numbeo станом на середину 2022 року Україна займає 69 позицію зі 142 країн за показниками рівня злочинності та рівня безпеки життєдіяльності. Динаміка кількості офіційно задокументованих та зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні останні 6 років скорочується попри фактичну стабільність кількості реально здійснених кримінально-протиправних посягань. Ця тенденція стає очевидною з аналізу даних, у тому числі публічних звітів Офісу Генерального прокурора [3, с. 612].

З початку повномасштабного вторгнення на територію України армії РФ упродовж перших двох місяців спостерігалось зниження рівня злочинності майже за всіма видами кримінальних правопорушень. Однак, почалося збільшення рівня окремих видів кримінальних правопорушень і в порівнянні з минулими роками.

Щодо загальної злочинності, то вона за пів року зменшилася в порівнянні з минулими роками. При цьому рівень злочинності тяжких і особливо тяжких кримінальних правопорушень залишився майже на рівні минулого року. Правоохоронці також наразі спостерігають тенденцію до зниження рівня майнових кримінальних правопорушень, таких, як квартирні крадіжки. Чинниками зниження цього типу кримінальних правопорушень є комендантська година, посилені патрулі, блокпости тощо.

Щодо розбійних нападів та пограбувань також є зниження, саме завдяки великій кількості представників правоохоронних і військових органів на вулицях міст і сіл, і в інших місцях, що унеможливило скоєння цього типу кримінальних правопорушень для злочинців. Проте існує стабільна тенденція щодо збільшення незаконних заволодінь транспортними засобами.

Виходячи з вище сказаного, зараз існує значна кількість кримінальних правопорушень, які не реєструється, що свідчить про високий рівень латентної злочинності в нашій країні. То ж, держава, не спроможна реагувати, стає беззахисною перед нею. Це, безсумнівно, явище надто небезпечне. У такому разі, слід провести ряд заходів, щоб попередити зростання такої злочинності в майбутньому: виховання громадян у дусі високої правосвідомості, вдосконалення законодавства, вдосконалення статистичного обліку, ведення статистичного обліку, шляхом посилення контролю над ним, розширення можливостей контролю за діяльністю правоохоронних та інших органів з боку громадськості.

Список використаних джерел

1. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
2. Сидорчук О. О. Деякі теоретичні й практичні питання аналізу латентної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Вип. 91. Одеса : Гельветика, 2021. С. 198-208.
3. Янішевська К. Д., Шеїн Д. С. Деякі аспекти латентності кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих та деокупованих територіях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 611-614.

Ухабова В. М., здобувачка вищої освіти гр. ПР-221
Науковий керівник – **Толкач А. М.**, старший викладач
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДУ СУДДІ

Незалежність суддів є невід'ємною частиною їхнього статусу. Це конституційний принцип, що стосується організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів, які підкоряються лише закону під час відправлення правосуддя. Призначення на посаду суддів є важливим етапом забезпечення незалежності та недоторканості суддівської влади. Це процес, який повинен бути максимально прозорим та об'єктивним, адже відповідальність за здійснення правосуддя в країні лежить на їх плечах.

Процедура призначення суддів відображена в багатьох міжнародних правових актах. Важливим документом, що регулює порядок призначення суддів, є Монреальська Загальна декларація про незалежність судової влади, ухвалена на Першій Всесвітній конференції з незалежності судових органів 1983 року. Щодо призначення суддів у Декларації, зокрема, йдеться про те, що не існує єдиного правильного методу добору суддів, і єдиною вимогою є те, щоб метод добору гарантував, що судді не призначаються з несправедливих причин [1].

У більшості країн світу судді призначаються на посаду внаслідок конкурсного чи іншого відкритого та прозорого процесу добору. В Україні, відповідно до Конституції та Закону «Про судоустрій і статус суддів», судді призначаються Верховною Радою України за рекомендацією Вищої ради правосуддя.

Відповідно до Конституції України в статті 128 чітко зазначено, що «Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом» [2]. У законі «Про судоустрій і статус суддів» в статті 80 сказано, що оскарження кандидата на посаду судді не перешкоджає призначенню такого кандидата. Факти, викладені в такій скарзі, можуть бути підставою для порушення Президентом України питання про перевірку цих фактів перед компетентними органами в порядку, встановленому законом. Президент України видає указ про призначення суддів протягом 30 днів з дня отримання відповідних подань Вищої судової ради [3].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 20 зазначається, Голова окружного, апеляційного, вищого спеціалізованого суду та їхні заступники призначаються строком на п'ять років з-поміж суддів цього суду і звільняються з посади Вищим судом юстиції за поданням відповідної ради суддів.

З 2014 року було внесено значні зміни, які поліпшили процедуру призначення на адміністративні посади в судовій системі країни. Закон України від 8 квітня 2014 року «Про відновлення довіри до судової системи України» вносить зміни у механізм формування адміністративних керівників у судовій системі. Передбачається, що адміністративні керівники районних та апеляційних судів призначаються таємним голосуванням з-поміж суддів цих судів строком на один рік, який не може перевищувати строк повноважень судді. Такі особи можуть бути достроково звільнені з посади за ініціативою щонайменше однієї третини від загальної кількості суддів відповідних судів шляхом таємного голосування щонайменше двох третин суддів, які працюють у відповідних судах [4].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції Закону № 193-IX від 16 жовтня 2019 року) передбачає, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України складається з 12 членів, які призначаються Вищою радою юстиції за результатами конкурсу на чотирирічний строк. Членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обирали (призначали) у такий спосіб:

- 1) Рада суддів України: вісім членів з-поміж суддів або колишніх суддів зі стажем роботи на посаді судді не менш як 10 років;
- 2) Рада представників юридичних вишів та наукових установ: обираються два члени;
- 3) Рада адвокатів: обираються два члени;
- 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - 2 члени з-поміж осіб, що не є не суддями;
- 5) Голова Державної адміністрації юстиції України - 2 члени з-поміж осіб, що не є не суддями [5, с. 153].

Важливо зазначити, що для призначення на посаду суддів необхідно мати високу кваліфікацію та моральні якості, відповідність вимогам, що ставляться до суддів. Також необхідно мати досвід роботи в галузі права та підтверджувати своє професійне знання на спеціальних іспитах.

Важливим елементом процесу призначення на посаду суддів є оцінка його професійних та моральних якостей. Оцінка проводиться з по таких критеріях, як професійна кваліфікація, знання законодавства, моральність та суддівська етика.

Після того, як кандидати пройшли всі етапи відбору, Вища рада правосуддя подає відповідні пропозиції про призначення на посаду суддів до Верховної Ради України. Відповідно до Конституції України, Верховна Рада України призначає суддів шляхом голосування, яке здійснюється у відкритому режимі та більшістю голосів від загальної кількості депутатів.

Після призначення на посаду суддів, вони зобов'язані дотримуватися високих професійних та етичних стандартів. Судді мають бути незалежними та недоторканими у своїх рішеннях, які повинні базуватися на законах та доказах. Вони повинні розглядати кожну справу об'єктивно та справедливо, без будь-якого впливу з боку інших органів влади або інших осіб.

Призначення на посаду суддів має велике значення для правосуддя та правової держави в цілому. Тому важливо забезпечити максимальну прозорість та об'єктивність у процесі відбору та призначення кандидатів на посаду суддів. Це сприятиме підвищенню довіри громадськості до судової системи та забезпечить здійснення справедливих та об'єктивних рішень у судових справах.

Список використаних джерел

1. Мосійчук Л. М. Правове регулювання порядку призначення на посаду судді. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2015/2415> (дата звернення: 23.02.2023).
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016 р. № 1402- VIII-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Пивовар І. В. Порядок зайняття судьями адміністративних посад. м. Київ. 2017. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36040/Pyvovar%20I.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.02.2023).
5. Сердинський В. С. Особливості призначення судді на посаду в контексті забезпечення його незалежності (крізь призму європейських рекомендацій). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70), ч. 2, № 2. С. 150-154.

Ухабова В. М., здобувачка вищої освіти гр. ПР-221

Науковий керівник - **Чічкань М. В.**, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИДИ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Трудові відносини є однією з найважливіших сфер життя людини, а отже потребують ефективного правового регулювання. Поряд з положеннями національного законодавства та міжнародних актів у сучасних умовах важливим інструментом правового регулювання трудових відносин є трудовий договір. Відповідно до статті 21 Кодексу законів про працю України (далі КЗпПУ), трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем - фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець - фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [1]. У чинному законодавстві відсутній чіткий перелік видів трудового договору, проте аналіз положень Кодексу законів про працю України дозволяє їх визначити.

Так, відповідно до статті 23 КЗпПУ трудовий договір залежно від строку укладення може бути:

- 1) безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Безстроковий трудовий договір - це договір між працівником та роботодавцем, який не передбачає точного терміну дії. Договір діє впродовж тривалого часу, аж поки не буде розірваний сторонами за домовленістю або відповідно до інших законних підстав.

Трудовий договір на визначений строк – це договір між роботодавцем та працівником, у якому встановлюється термін закінчення дії договору. Договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами.

Договір на час виконання певної роботи - це договір між роботодавцем та працівником, в якому визначено, що працівник буде працювати на обмежений період часу, який потрібен для виконання конкретної роботи або проекту.

Частина 3 статті 21 КЗпПУ особливою формою трудового договору визначає контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки й відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору, у тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

У липні 2022 р. КЗпПУ було доповнено статтею 49⁶ «Трудовий договір в умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин». Цей договір передбачає можливість встановлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо у трудовому договорі. Основні його відмінності полягають у тому, що вони містять меншу кількість вимог ніж інші трудові договори, а сам документ складається у більш простій формі.

Окрім цього, відповідно до статей 60¹ та 60² КЗпПУ передбачена можливість укладення трудового договору про надомну роботу та трудового договору про дистанційну роботу. Надомна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями роботодавця. Дистанційна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Типові форми цих договорів затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 5 травня 2021 року [2].

Ще однією новацією у трудовому законодавстві, яка була запроваджена у липні 2022 року, є стаття 21¹, яка передбачає можливість укладення трудового договору з нефіксованим робочим часом. Трудовий договір з нефіксованим робочим часом - це особливий вид трудового договору, в умовах якого не зазначено конкретного часу виконання роботи, а обов'язок працівника виконувати роботу виникає лише в разі надання роботодавцем роботи, передбаченої даним трудовим договором, без будь-яких гарантій, що роботу надаватимуть на постійній основі.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що трудове законодавство передбачає існування різних видів трудових договорів залежно від умов праці та потреб роботодавців і працівників. Кожен вид трудового договору має свої особливості та вимоги до його укладання та виконання. Наявність нових видів трудових договорів дозволяє сторонам домовлятися про більш оптимальні умови співпраці та забезпечує більш гнучкий підхід до укладання трудових відносин, що спостерігається з постійним оновленням законодавства.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
2. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 05.05.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

Ущенко Я. О., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-192
Науковий керівник – **Козинець О. Г.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗМІНА ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ XVII-XVIII СТ. ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У період XVII - XVIII ст. Українські землі були частиною Московської держави й Речі Посполитої. В той період була створена козацька державна автономія, а також заселено Слобожанщину, яка служила буферною зоною між Гетьманщиною та Москвою. Для того, щоб

визначити статус українських земель у Російській імперії, було прийнято україно-російські та російсько-польські угоди. Цю проблему вивчали відомі історики, правознавці і письменники, такі як М. Грушевський, М. Костицький, В. Кубійович, В. Кульчицький і К. Левицький. Це дає змогу дослідити проблему історико-правових закономірностей визначення державного і правового статусу українців у Російській імперії.

Українські землі після третього поділу Речі Посполитої були розділені між двома імперськими світами – Східним (Росія) та Західним (Австрія, пізніше Австро-Угорщина). Українці були змушені пристосовуватися до нових умов життя, які не відповідали їхньому світосприйняттю, традиціям та ментальності. Вони були підпорядковані центральним та місцевим органам влади і управління, заснованим у Петербурзі.

У 1783 році Українські селяни були закріплені юридично, а Катерина II присудила козацькій старшині «Жаловану грамоту» у 1785 році. Це призвело до різкої диференціації українського суспільства, з якої наймасовішим станом став «кріпаки». Російське кріпацтво було навіть жорстокішим, ніж давнє рабство [5, с. 264].

Українські землі були під суворим контролем імператора, губернатора, жандармів, відомств та інших прихильників та слуг імператора. Тільки козацький стан забезпечував вільний подих волі та зберігав традиції. Впродовж першої половини XVII ст. козаки мали право вибирати свого гетьмана за допомогою прямого відкритого безпосереднього голосування, що врегульовувалося нормами усного звичаєвого права [1, с. 102].

У кінці травня 1648 р. Б. Хмельницький почав активну діяльність для заміни польсько-шляхетської адміністрації на козацькі військово-адміністративні органи влади. За кінець 1648 – початок 1649 р. Україна отримала офіційну назву Військо Запорозьке і прийняла всі основні признаки державності: населення, територія, органи влади і управління, військо, право та ін. Прийняття рішень відбувалося простою більшістю голосів, без фіксації складу ради та підрахунку голосів [2, с. 149].

Законодавчі акти та міждержавні договори були основними правовими джерелами влади гетьмана. Норми усного звичаєвого права та «давні права та вольності», пристосовані до державного статусу України, стали юридичною основою його влади. У червні 1648 р. загальна військова рада прийняла «Статті про устрій Війська Запорозького», які стали конституційним актом, за яким гетьман видавав універсали, скликав раду та вершив суд. Таким чином, гетьман був визнаним не тільки всередині країни, але також першим за її межами главою держави [4, с. 237].

Україна знаходилася в центрі уваги могутніх сусідів, а також пережила великі військово-політичні зміни, що привели до активної зовнішньополітичної діяльності козацької держави. Зміни в кінці 50-х років XVII ст. не лише призвели до зменшення прав Гетьманщини в складі Російської імперії, а й до посилення залежності українського народу. Це призвело до обмеження прав не тільки селян, а й інших соціальних класів, а особливо до притиску на українську інтелігенцію з боку російського уряду [5, с. 207].

Науковці розглядають україно-російські угоди або договірні статті другої половини XVII ст. як своєрідні конституційні акти, джерела державного права України. Вони врегульовували відносини між Україною та Росією, а також закріплювали «права і вольності» козаків, визначали діяльність органів державної влади й управління. Однак, ці угоди не вказували на статус Української держави.

Селянство залишається основним станом суспільства, але до кінця XVII ст. його права значно обмежені феодалною рентою, зокрема відробітковою, інтенсивність якої у другій половині XVII ст. сягає п'яти та більше днів на тиждень. Однак, була група особисто вільних селян, що заселяли вільні займанщини, їх відносини зі старшиною налагоджувались договором або загальною практикою [3, с. 117].

Українські ремесла та промисли були основою тогочасного виробництва. Це проявилось у розширенні спектра ремісничих спеціальностей, поглибленні спеціалізації ремесел та втягуванні їх у процес товарно-грошових відносин. Це призвело до процесу урбанізації в українських землях, пов'язаного з поглибленням суспільного поділу праці, правами відокремлення ремесел та промисловості від сільського господарства [1, с. 78].

Отже, з вище сказаного можна зробити такий висновок, що на кінець XVII – початок XVIII ст. державно-правовий статус України юридичним чином закріпленій не був. Аналіз україно-російських та російсько-польських угод другої половини XVII ст. говорить про те, що Україна-Гетьманщина перебувала на становищі автономії у складі Росії. При цьому царський уряд розглядав Україну як невід’ємну складову частину Московської держави і намагався здійснити інкорпорацію її території. Гетьман та переважна частина козацької старшини вважали, що Військо Запорозьке зберігало державний суверенітет і перебувало під протекторатом Росії.

Список використаних джерел

1. Барановський А. А. Зміна правового становища України XVII-XVIII ст. під впливом Російської імперії / А. А. Барановський. – Київ: Академія, 2005. – 232 с.
2. Гриценко О. В. Російська імперія та правове становище України XVII-XVIII століть: дослідження історії права / О. В. Гриценко. – Київ: Академія, 2005. – 320 с.
3. Костюк І. І. Зміна правового становища України XVII-XVIII ст. під впливом Російської імперії / І. І. Костюк. – Київ: Академія, 2006. – 280 с.
4. Сергієнко В. І. Правове становище України XVII-XVIII століть під впливом Російської імперії / В. І. Сергієнко. – Київ: Академія, 2007. – 320 с.
5. Ткаченко О. М. Зміна правового становища України XVII-XVIII ст. під впливом Російської імперії / О. М. Ткаченко. – Київ: Академія, 2008. – 312 с.

Федоренко Д. В., здобувачка вищої освіти гр. КЮ-202

Науковий керівник – **Осипенко І. П.**, старший викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОБ’ЄКТІВ БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Судова балістична експертиза досліджує вогнепальну зброю, боєприпаси, сліди пострілу та вплив на об’єкти середовища, вона використовується для розв’язання різноманітних завдань, пов’язаних зі кримінальною протиправністю та воєнними діями.

У процесі кримінального провадження, розкриття і розслідування злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї та боєприпасів, першорядне значення надається висновку експерта, пов’язаного із криміналістичним дослідженням зброї, а також боєприпасів, стріляних куль, гільз із метою встановлення суттєвих обставин, які утворюють подію кримінального правопорушення [3, с. 56].

Під час проведення судово-балістичної експертизи експерти зазвичай встановлюють вид, модель вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу; конкретний екземпляр зброї за стріляними кулями та гільзами; придатність до стрільби зброї та боєприпасів; однорідність патронів, куль, гільз, шроту, картечі; обставини, пов’язані із застосуванням вогнепальної зброї (рикошет кулі, відповідність калібрів зброї та патронів, використаних під час стрільби, кількість зроблених пострілів, місцезнаходження особи під час стрільби, напрямок і дистанція пострілу тощо) [2, с. 308].

Водночас актуальним питанням, що постає перед експертом, є: встановлення належності стріляючих пристроїв і патронів до вогнепальної зброї та боєприпасів; встановлення способу виготовлення вогнепальних пристроїв.

Доцільно підкреслити те, що з початком повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію 24 лютого 2022 року на всій території України був введений правовий режим воєнного стану. Внаслідок цього, функціонування всього суспільного та державного механізму нашої держави зазнало вимушених змін. Такі зміни торкнулися й криміналістичних досліджень, а саме балістичної експертизи.

У криміналістиці балістична експертиза використовується для визначення технічних параметрів зброї, яка була використана при вчиненні кримінального правопорушення, встановлення напрямку вогню, розбору автоматичної зброї та інших завдань. Також балістична експертиза може використовуватися для встановлення причин поранення або смерті людини внаслідок пострілу [1, с. 56].

Об'єкти балістичної експертизи під час війни можуть включати різні предмети та матеріали, які стали об'єктом військових дій [4, с. 4]. Основними об'єктами балістичної експертизи в умовах воєнного конфлікту є:

- військова зброя: у військових конфліктах можуть використовуватися різні види зброї, такі як автоматичні гвинтівки, кулемети, гранатомети, міномети, артилерія, танки, ракетні комплекси тощо. Кожен з цих видів зброї має свої особливості, які можуть відігравати важливу роль у балістичній експертизі.

- вибухові речовини: у воєнний час можуть використовуватися вибухові речовини, такі як гранати, міни, вибухові пристрої, боєприпаси для артилерії та ракет. Експертиза таких об'єктів може включати аналіз вибухової речовини, визначення типу та ваги боєприпасу, а також визначення точки вибуху.

- пошкоджені та зіпсовані об'єкти: це можуть бути будівлі, транспортні засоби, обладнання, яке було пошкоджене або знищене під час війни. Балістична експертиза може бути виконана для визначення причин пошкодження та встановлення винних.

- ранені та загиблі люди: балістична експертиза може бути виконана для визначення причин поранення або смерті людини внаслідок пострілу. Для цього може проводитися аналіз кулі, яка була витягнута з тіла потерпілого.

Особливості балістичної експертизи в зоні ведення бойових дій включають такі фактори [5]:

1) Надзвичайна складність роботи. Балістична експертиза в зоні ведення бойових дій вимагає від фахівців високого рівня професійної компетентності та підвищеної уваги до деталей. Експерти повинні бути готові до роботи в умовах високого ризику та обмеженого доступу до доказів.

2) Різні типи вогнепальної зброї. У зоні ведення бойових дій можуть використовуватися різні типи вогнепальної зброї, такі як карабіни, автомати, гвинтівки, пістолети, гранатомети та інші. Кожен тип зброї має свої особливості, які можуть вплинути на результати балістичної експертизи.

3) Вплив умов ведення бойових дій. У зоні ведення бойових дій можуть бути різні умови, такі як погода, освітлення, рельєф місцевості та інші. Усі ці чинники можуть вплинути на результати балістичної експертизи та зробити її більш складною.

Отож, в умовах воєнного стану об'єкти балістичної експертизи можуть відрізнятися від звичайних цивільних об'єктів. При проведенні в умовах воєнного стану балістичної експертизи можуть виникати значні труднощі через небезпеку для експертів, обмежену кількість доступних ресурсів та інші фактори. Тому експерти повинні бути досвідченими та володіти відповідними професійними навичками.

Список використаних джерел

1. Кофанов А. В. Судово-балістична експертиза: Навчально-практичний посібник. Коростень: «Тріада С», 2010. 392 с.

2. Влад С.Ф. Судово-балістична експертиза та її доказове значення для слідчого та прокурора в умовах нової редакції Кримінального процесуального кодексу України. Часопис Київського університету права. 2014. № 2. С. 307–310.

3. Судово-балістична експертиза: Навчально-практичний посібник. А. В. Кофанов, В. В. Арешонков. Коростень: «Тріада С», 2010. 392 с.

4. Лекція до теми «Основи криміналістичного зброєзнавства» для курсантів 1 курсу денної форми навчання факультету № 1,2,3 за спеціальністю 081 Право, 262 Правоохоронна діяльність 28 серпня 2018 р. 10 с.

5. Давидюк, П. П., Довгий, В. В., Карпук, А. І. Актуальні проблеми проведення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2021. № 1(23). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21dppsbe.pdf>.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРОРА В СУДОЧИНСТВІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Участь прокурора у процесі в адміністративних, господарських та цивільних судах залежить від ролі прокуратури як інституції, який діє згідно з Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру». Важливо зауважити, що статус прокуратури з 30.09.2016 року зазнав фундаментальних змін після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя), оскільки адаптація національного законодавства до європейських стандартів потребувала переосмислення її ролі у захисті інтересів держави та суспільства через позбавлення зайвих повноважень, зокрема, щодо здійснення загального нагляду за додержанням законів. Водночас реформування вимагає впровадження нових правових механізмів, які дозволять підвищити ефективність діяльності прокуратури.

Відповідно до положення п. 3 ч. 1 нової ст. 131⁻¹ Конституції України прокуратура в цивілістичних процесах здійснює: «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом»[1], а саме: «...у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу» (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру») [2].

При аналізі представництва прокурором інтересів держави у суді в аспекті виявлення ознак державних інтересів доцільно звернути увагу на актуальні рішення Верховного Суду, що стосуються даної проблематики.

По-перше, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.02.2020 року у справі №922/614/19 прокурор звернувся до суду в інтересах держави з позовом про визнання незаконними та скасування наказів, визнання недійсними договорів оренди земельних ділянок, зобов'язання повернути державі земельні ділянки, надані для ведення фермерського господарства, при цьому відповідачами були: орган, уповноважений розпоряджатися землею державної власності у спірних правовідносинах, фізична особа та створене нею фермерське господарство. У постанові наголошується про необхідність обґрунтування прокурором у суді підстав для представництва. Але «якщо підставою для представництва інтересів держави прокурор зазначив відсутність органу, до компетенції якого віднесені повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, цей довід прокурора суд повинен перевірити незалежно від того, чи надав прокурор докази вчинення ним дій, спрямованих на встановлення відповідного органу. Тобто, суд самостійно перевіряє, чи справді відсутній орган, що мав би для захисту інтересів держави звернутися до суду з таким позовом який заявив прокурор. Процедура, передбачена абз. 3, 4 ч. ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», застосовується тільки до встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень (далі – СВП), до компетенції якого віднесені повноваження з такого захисту. Іншими словами, прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб'єкта лише тоді, коли той має повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, але не здійснює чи неналежно їх здійснює». При цьому, якщо прокурор подає позовну заяву «в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві, і в такому разі прокурор набуває статусу позивача» [3].

По-друге, у Постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду від 07.11.2022 року у справі у справі № 318/623/19 (провадження № 61-12933сво21) зазначається: «... стаття 56 ЦПК України містить різні правові конструкції, умови й підстави для застосування, форми участі у процесі залежно від кола суб'єктів, яким надано право захищати права свободи та інтереси інших осіб зокрема, визначено правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та прокурора, форми їх участі у цивільному процесі: пред'явлення позову та участь у справі; оскарження судових рішень незалежно від того, хто пред'явив позов»[4]. При цьому зроблено акцент, що іншими суб'єктами (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи) надано право лише однієї форми участі у процесі – це пред'явлення позову на захист прав, свобод та інтересів інших осіб й участь у цій справі.

По-третє, ще один важливий момент стосується сплати (несплати) судового збору прокурором. Так, Велика Палата Верховного Суду 05.10.2022 року розглянула в судовому засіданні касаційну скаргу Першого заступника керівника Одеської обласної прокуратури у справі 923/199/21 за позовом прокурора. При цьому Верховний Суд зазначив наступне: «... захищати інтереси держави повинні насамперед відповідні компетентні органи, а не прокурор; ...прокурор не повинен вважатися альтернативним суб'єктом звернення до суду і замінювати компетентний орган, який може і бажає захищати інтереси держави; ...щоб інтереси держави не залишилися незахищеними, прокурор виконує субсидіарну роль, замінює в судовому провадженні відповідний компетентний орган, який усупереч вимогам закону не здійснює захисту або робить це неналежно»; але «... прокурор не замінює цей орган у судовому процесі, однак і не виконує функцію його представництва, оскільки представляє державу та є окремим самостійним суб'єктом звернення; ... варто констатувати той факт, що звертаючись із позовом в інтересах держави, прокурор є суб'єктом сплати судового збору та самостійно здійснює права та виконує обов'язки, пов'язані з розподілом судових витрат» [5].

При цьому необхідно зробити акцент, що відповідно до п. 17 ч. 2 ст. 3 закону України «Про судовий збір» за подання позовної заяви у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави судовий збір не справляється, але її подає прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури відповідно до положень ч. 1 ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України.

По-четверте, оскільки прокурор може представляти інтереси держави в суді у виключних випадках, що прямо передбачені Законом України «Про прокуратуру», але розширене тлумачення підстав для такого представництва не відповідає принципу змагальності - однієї із засад правосуддя. Про це йдеться в постанові ВС у справі № 815/1484/18 (адміністративне провадження № К/9901/12419/19) від 13.04.2022 року. В цій справі Верховний Суд звернув увагу, що: «...захищати інтереси держави повинні насамперед відповідні суб'єкти владних повноважень, а не прокурор; ... щоб інтереси держави не залишилися незахищеними, прокурор виконує субсидіарну роль, замінює в судовому провадженні відповідного СВП, який всупереч вимогам закону не здійснює захисту або робить це неналежно..., але у кожному такому випадку прокурор повинен навести (а суд - перевірити) причини, які перешкоджають захисту інтересів держави належним суб'єктом і які є підставами для звернення прокурора до суду» [6].

Отож, вважаю, що перспектива подальших розробок даного питання є важливою, адже дослідження інституту представництва прокурором інтересів держави в суді безпосередньо зачіпає такі важливі питання як право на справедливий судовий розгляд незалежним і безстороннім судом, а також дотримання принципів змагальності та рівності сторін судового процесу. Прокурори постійно аналізують висновки судових рішень Верховного Суду з метою їх застосування у практиці. Це дає змогу більш ефективно виконувати завдання, які постають у сфері представництва інтересів держави на етапі виконання судових рішень: по-перше, збільшити кількість успішно задоволених позовів,

заяв та скарг, поданих в інтересах держави органами прокуратури; по-друге, знизити відсоток рішень, які потребують подальшого оскарження, що є досить важливим у зв'язку зі сплатою органами прокуратури судового збору за подання процесуальних документів.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n161> (дата звернення: 13.04.2023).
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 13.04.2023).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.02.2020 року. Справа №922/614/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87902138> (дата звернення: 13.04.2023).
4. Постанова Верховного Суду від 07.11.2022 року. Справа № 318/623/19 (провадження № 61-12933сво21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441639> (дата звернення: 13.04.2023).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.10.2022 року. Справа №923/199/21 (провадження №12-1rc22). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/106841700?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 13.04.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 13.04.2022 року у справі № 815/1484/18 (адміністративне провадження № К/9901/12419/19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103977373&red=100003af7a478d9c0460453e71fcee4e457406&d=5> (дата звернення: 13.04.2023).

Чумаченко В. Ю., здобувачка вищої освіти 3 курсу, гр. КЮ-202
Науковий керівник – **Пузирний В. Ф.**, доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУТНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасному світі адміністративний процес є надзвичайно важливою сферою діяльності держави. Одним з основоположних елементів адміністративного процесу є представництво, яке відіграє важливу роль у забезпеченні захисту прав та інтересів громадян перед державними органами та учасниками адміністративного процесу. Відповідно до положень Конституції України громадяни мають право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Особливе значення набуває проблема юридичного регулювання соціальних відносин, пов'язаних з участю представника у судово-адміністративному процесі, оскільки їх вирішення є необхідним для захисту прав особи в державі. Саме це стало причиною вибору даної теми та вказує на її актуальність, теоретичне та практичне значення.

Варто звернути увагу на те, що окремі аспекти розуміння процесуального представництва у нормах КАС України розглядали такі вітчизняні вчені, як: В. Б. Авер'янов, В. І. Шишкін, І. О. Хар, В. К. Матвійчук, Г. П. Тимченко, А. Т. Комзюк, А. О. Селіванов, І. Б. Коліушко, Н. В. Александрова, О. В. Кузьменко, Т. О. Гуржій, Є. В. Курінний та інші.

Основною метою даного дослідження є розкриття сутності та особливостей інституту представництва в адміністративному процесі, аналіз правового статусу представника та виявлення можливих напрямів для його вдосконалення. Для досягнення цієї мети будуть проаналізовані та узагальнені адміністративно-процесуальні закони та практика їх застосування.

У Кодексі адміністративного судочинства зазначено, що сторони в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі особисто або через представника (ст. 55 КАС України) [2]. Ця законна норма гарантує можливість позивача, відповідача та третьої сторони залучати до участі в адміністративному судочинстві фахівців з правової сфери з метою захисту їхніх суб'єктивних прав, свобод та інтересів. Така можливість сприяє підвищенню ефективності захисту прав та підтримує здійснення справедливого рішення у справах.

На думку вчених-правознавців, інститут процесуального представництва, хоч і має значну законодавчу регламентацію повноважень та особливостей, не отримав належного законодавчого закріплення. Проте, він має надзвичайно важливе значення, оскільки сприяє більш повному та ефективному здійсненню процесуальних прав та обов'язків зацікавлених осіб. Досліджуючи категорію представництва, зазначимо, що у своїй основі вона містить поняття «представник».

З позиції юриспруденції представник - це особа, яка вчиняє юридичні дії на користь і від імені іншої особи [3, с. 176]. Процесуальне представництво визначають як вчинення у судовому процесі однією особою (представником) у межах наданих повноважень юридичних дій від імені іншої особи з метою захисту її прав і законних інтересів та/або реалізації її процесуальних прав чи обов'язків [4, с. 40]. При цьому своєрідною правовою особливістю процесуального представництва є його мета, що передбачає отримання позитивного правового результату для особи, в інтересах якої діє процесуальний представник [5, с. 95]. Отже, загальною теоретичною концепцією процесуального представництва є комплекс правових відносин, що виникають у зв'язку з потребою однієї особи у захисті своїх інтересів, що представляються іншою особою, згідно з законодавством та встановленими правилами.

Відповідно до чинного КАС України, в суді представником може бути адвокат або законний представник, тобто фізична особа з адміністративною процесуальною дієздатністю, яка досягла повноліття та не була визнана судом недієздатною, або особа, яка має право брати участь у справі відповідно до законодавства до досягнення повнолітнього віку. Представник має активну роль учасника судового процесу та зосереджує свої зусилля на досягненні максимально можливого правового результату для сторони, яку він представляє. Він має право звертатись до адміністративного суду від імені та на захист законних прав та інтересів особи, яку він представляє. Однак це не означає, що особа, яка має представника, не може самостійно брати участь у захисті своїх прав та свобод.

Участь представників у процесі можлива тільки за взаємною згодою між ними та стороною, третьою особою або іншим представником, який має право делегувати свої повноваження. Ця згода може бути як усна, так і письмова, і оформлюється договором. Зазвичай повноваження договірною представника підтверджуються довіреністю. Довіреність фізичної особи на ведення справи в адміністративному суді посвідчується нотаріусом або посадовою особою, якій відповідно до закону надане право посвідчувати довіреності.

Щодо повноважень адвоката, вони посвідчуються ордером, дорученням органів чи установ, уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги, згідно з Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». До ордера обов'язково додається витяг із договору, де вказуються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Цей витяг підтверджується підписом сторін [6].

Аналізуючи особливості представництва в адміністративному процесі, було визначено їх загальну характеристику. Зокрема, представництво у цьому процесі передбачає надання юридичної допомоги щодо захисту прав і інтересів учасника судового процесу. При цьому відмінною рисою адміністративного представництва є можливість участі представника та довірителя одночасно, за винятком випадків, визначених законодавством. Крім того, в адміністративному процесі можуть бути залучені декілька представників, оскільки їхня роль полягає в наданні юридичної допомоги, а не виконанні конкретних дій. Повноваження представника встановлені законодавством, але сам представник має самостійність у їх виконанні, що відрізняє адміністративне представництво від інших судових процесів.

Отже, інститут адміністративного процесуального представництва визначається як сукупність процесуально-правових норм і закріплених в нормах права принципів, що регулюють відносини між судом і представниками сторін (третьох осіб, заявників,

заінтересованих осіб, суб'єктів, які захищають права та свободи інших осіб) при здійсненні адміністративного судочинства. Сутність представництва в адміністративному судочинстві полягає у сприянні особі в реалізації права на судовий захист, відповідно до Конституції України; реалізації статусу відбувається не від власного імені, а від імені особи, яку представляє, завдяки чому у представника відсутня особиста зацікавленість у розгляді справи; відсутність заборони для особи, яка діє через представника, самій брати участь у розгляді справи; надання професійної допомоги особам, залученим у судовий розгляд.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 17.04.2023).
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 17.04.2023).
3. Гелецька І. О. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2005. 205 с.
4. Лазько Г. З. Правова природа представництва у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2006. 191 с.
5. Павлуник І.А. Представництво в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2002. 251 с.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 травня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 17.04.2023).

Шевченко В. С., здобувачка вищої освіти гр. ЦГЮ-201

Науковий керівник – **Керноз Н. Є.**, ст. викладач кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КРИТЕРІЇ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Чинний Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС, Кодекс) України одним із завдань адміністративного судочинства визначає своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин. Однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства законодавчо виписано «розумність строків розгляду справи судом» [1], що є дуже важливим оскільки реалізація даного принципу перешкоджає затягуванню вирішення адміністративних справ.

При цьому, як слушно зауважує Я. О. Берназюк: «Ефективність організації судового процесу як необхідної умови, зокрема, дотримання розумних строків розгляду та вирішення спорів, залежить від багатьох чинників, зокрема, дотримання принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами та строків (тривалості) розгляду юридичного спору в суді...» [2, с. 139].

В практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) чітко не визначено поняття «розумний строк», але в окремій думці у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» судді зазначали: «...очевидно, для кожної справи буде свій прийнятний строк, і встановлення кількісного обмеження, чинного для будь-якої ситуації, було б штучним; ... неможливо тлумачити поняття розумного строку як фіксовану кількість днів, тижнів тощо; ...у кожній справі постає питання оцінки, що залежатиме від конкретних обставин» [3].

При оцінці розумності провадження щодо справи ЄСПЛ опирається на такі критерії: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів, а також предмет спору (п. 66 справи «Смірнова проти України») [4].

Відповідно до ч. 2 ст. 119 КАС України розумним є строк, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства [1].

Також Я. О. Берназюк вважає «розумний строк» прикладом юридичної фікції в адміністративному процесі [5, с. 71]. При цьому необхідно пояснити, що І. П. Зеленко визначає «юридичну фікцію (юридичну абстракцію)» як «прийомом юридичної техніки, який визнає існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, для досягнення мети правового регулювання» [6, с. 14].

Тобто принцип «розумності строків» передбачає найкоротший строк, який необхідний для вирішення конкретної справи. По суті він є об'єктивно необхідним для захисту прав і свобод особи. При його оцінці суд повинен опиратися на визначені вище критерії.

Досліджуваний принцип постійно взаємодіє з принципом «процесуальної економії», оскільки саме належна реалізація зазначених принципів як керівних засад судом є необхідною умовою дотримання конвенційного права на справедливий суд. При цьому усуватиметься надмірне затягування процесу й навантаження судів, що сприятиме досягненню мети національного судочинства – ефективному судовому захисту прав особи.

Разом з тим позивачі в особі державних органів також повинні дотримуватися зазначеного принципу при зверненні до суду. Невжиття жодних заходів після того, як цьому органу стало відомо або повинно було стати відомо про можливе порушення інтересів держави означає його бездіяльність. При цьому розумність строку визначається судом з урахуванням того, чи потребували інтереси держави невідкладного захисту, а також таких чинників, як: «значущість порушення інтересів держави, можливість настання невідворотних негативних наслідків через бездіяльність компетентного органу, наявність об'єктивних причин, що перешкождали такому зверненню тощо» [7].

Строки, що встановлюються судом (наприклад, строк для усунення недоліків позовної заяви чи апеляційної скарги), також повинні відповідати принципу розумності. Так, наприклад, Постановою Верховного Суду від 26 січня 2023 року в адміністративній справі № 300/2484/22 зазначено: «...суд апеляційної інстанції фактично не врахував час, необхідний для поштового пересилання відправлення, тобто, розумний строк між останнім днем виконання ухвали суду про усунення вказаних у ній недоліків апеляційної скарги, часом поштового пересилання та реєстрації канцелярією суду заяви скажника стосовно усунення недоліків поданої ним скарги» (п. 40) [8]. Тобто призначаючи на власний розсуд тривалість зазначених строків, суду необхідно враховувати такі чинники як: встановлені законом граничні строки для вчинення процесуальних дій, складність справи, кількість учасників процесу, можливі труднощі у витребуванні та дослідженні доказів тощо.

Отже, змістове навантаження для дотримання принципу «розумності строків» в адміністративному процесі залежить від багатьох чинників конкретної справи.

Вважаємо за необхідне закріпити практику ЄСПЛ щодо критеріїв оцінювання розумності строків, а саме щодо кількості та поведінки учасників справи, предмету спору. Судді повинні призначати строки процесуальних дій в межах розумності та враховувати можливості реалізації принципу диспозитивності та необхідності дотримання засад змагальності сторін. Також застосування практики ЄСПЛ щодо розумності строків провадження в адміністративному судочинстві є необхідною умовою дотримання національними судами конвенційної засади права осіб на справедливий суд.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 24.04.2023).
2. Берназюк Я. О. Принцип процесуальної економії як складова ефективності адміністративного судочинства. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. № 3 (21), С. 133-142.
3. Справа «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. the United Kingdom) від 29.18.1988 року. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430> (дата звернення: 24.04.2023).
4. Справа «Смірнова проти України» від 08.11.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text (дата звернення: 24.04.2023).

5. Берназюк Я.О. Презумпція та фікція в адміністративному судочинстві: проблема розмежування понять. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_present/presentatia_bernaziuk_PRESUMPTION.pdf (дата звернення: 24.04.2023).

6. Зеленко І. П. Підстави класифікації фікцій. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 1(1). С. 13-17.

7. Постанова Верховного Суду від 28 квітня 2021 року. № 922/3219/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96628730?fbclid=IwAR0ZfC3GCDWJmbwXikZSIEOntkA6UG09z3WoOVKD3fOQLZfICcuhWeKQZ9Q> (дата звернення: 24.04.2023).

8. Постанова Верховного Суду від 26 січня 2023 року. № 300/2484/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108641268> (дата звернення: 24.04.2023).

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

**CURRENT ISSUES OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT
OF MODERN SOCIETY**

Babenko V. O., PhD student in the department of economics, accounting and taxation
Supervisors: **Kyselytsia S. V.**, Ph.D., Associate Professor,
Lytvyn S. V., PhD, Associate Professor
National university «Chernihivska Politehnika», Chernihiv, Ukraine

MATHEMATICAL LOGIC PERCEPTION OF EXISTENCE

Human is the only one creature on the planet that has the most developed consciousness, knows language, and has high analytical abilities.

It is impossible to establish how and when a person invented numbers and used numbers for the first time, but it can be definitely stated that already at the time of the existence of the first state entities (in particular, in the regions of Mesopotamia, China, India, etc.) at the turn of the III-II millennia BC. , at least the elite among them, had to be able to make quite serious calculations. For example, already in ancient Egypt, population and household censuses were conducted, crafts, internal and external trade were developed, a calendar was kept and taxes were collected. The ancient architecture of this country testifies a high level of understanding of geometry, physics and astronomy, and the existence of a circle of thinkers in that period of time that already used advanced mathematical tools [3]. That is, since ancient times, human consciousness, having a material body and understanding that it lives a certain period of time in space, tried to understand the basics of being, its place and purpose in the world.

The term «being» is an eternal subject of discussion and reflection in world society. The basic principles and interpretation of this category were formed in Platonic times (V century BC), and then in the Enlightenment era (end of the 17th – beginning of the 19th century), in which a scientific approach to the consideration of any issues was introduced, they finally revealed and supplemented. In my opinion, the most profound interpretation of the foundations of «everything that exists» at the beginning of the era was given in the writings by G.V. Leibniz. According to his «Reflections on Metaphysics» [1], monads are spiritual substances that are both absolutely simple and infinitely complex at the same time. A separate substance is considered not only self-sufficient, but also one that explains all the diversity of changing forms of reality. That is, Leibniz places in «being» not only the existence of the general created by God, but also distinguishes separate degrees, levels and spheres in it. Also in his work «The New System of Nature» [1] he explains that the properties of perception and consciousness cannot be explained by the mechanical principles of materialism. That is, the philosopher separates consciousness from matter, and these two concepts are still considered key categories of the science of being – ontology.

Leibniz's work is also inseparable from his ideas of universal mathematics, general science - mathesis universalis (universal mathematics) [2]. The general characteristic – characteristica Universalis is one of the central concepts of his philosophy, which expresses the relationship of ideas by combining some signs with others according to certain rules, which provides a direct opportunity for their logical consideration. Leibniz's peculiar panmathematism, his adherence to the Pythagorean tradition, the conviction that the world and the higher mind are arranged mathematically, and knowledge is logic plus mathematical proof, largely determined his philosophy in general and the teaching of time in particular.

Considering the main categories of an already generalized, formed and systematized ontology, such as matter (space, time, movement) and consciousness, both in the past and today, thinkers come to the conclusion that the awareness of being and its processes is impossible

without the use of mathematical tools. The world is built according to the laws of mathematics. Space is shapes and figures; a person conquering space simply could not help but encounter the problems of calculating volumes and areas, which led to the emergence of the science of geometry. In order to understand the fluidity of time and the distances of space, it was necessary to go through a whole mathematical evolution of numbers, from symbols to numbers, from approximate concepts (ounce, dozen, foot, day when it is light, night when it is dark) to concrete ones (kg, cm, day – 24 hours).

A human is gifted with thinking which tries to find the truth of judgments and conclusions. Thus, it can be said that human thinking is logical, systematized, that is, arranged in a mathematical way. The deeper a person develops his mathematical perception of existence, the more broadly he looks at the world, opening new spaces, exploring new matters. Thanks to the mathematical toolkit, the man was able to look into and begin to explore the micro and macro world, stand on a high level of technological development, simplify and improve his earthly existence.

REFERENCES

1. Leibniz Gottfried Wilhelm. Works in 4 volumes. Volume 1, p. 125–164; 271–284.
2. Official website of ontology. Mathesis universalis. URL: <https://www.ontology.co/mathesis-universalis.htm> (access date 04/04/2023).
3. Vadym Orekhovskiy's article «Trade of Ancient Egypt». URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Orekhovskiy_Vadym/Torhivlia_starodavnoho_Yehyptu.pdf?PHPSESSID=0vtn6meh7rdcsatri1721bos10 (access date 04/05/2023).

Беляков С. В., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД051-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Питання, пов'язані з людським ресурсом, є завжди актуальними не лише з економічної точки зору, оскільки люди – це не тільки продуктивна сила, а й особистості. В процесі виробництва матеріальних і духовних благ люди вступають у певні відносини, які не можуть не впливати на соціогуманітарний простір. Відтак, розвиток кадрового потенціалу в будь-якій спільноті, включно з Україною, є важливим сегментом як життєдіяльності особи, так і суттєвим чинником успішного розвитку країни.

У цьому контексті можна виокремити кілька соціально-філософських спрямувань. Аксиологічний аспект. Розвиток кадрового потенціалу України має ґрунтуватися на цінностях, які формуються у процесі навчання, розвитку та професійної діяльності та сприяють розвитку індивідуальних якостей та суспільного добробуту. Знані українські мислителі, зокрема Григорій Сковорода, Микола Бердяєв, Василь Сухомлинський, Олег Богомолів та інші, наголошують на філософії свободи, значущості особистісного розвитку як основи гармонійних соціально-економічних стосунків. У цьому контексті важливими цінностями є професіоналізм, відповідальність, працьовитість, інноваційність, готовність до навчання та розвитку, а також громадянська позиція та повага до прав та свобод інших людей тощо.

Для реалізації цього завдання необхідно забезпечити якісну освіту та підготовку кадрового потенціалу, створити умови для розвитку та професійного зростання, а також розробити механізми стимулювання кадрових якостей та досягнень, підтримка науково-дослідної та інноваційної діяльності, яка дозволить створювати нові технології, методи та підходи до роботи, а також сприяти розвитку економіки та соціальної сфери країни.

Етичний аспект. Розвиток кадрового потенціалу має ґрунтуватися на етичних засадах, що сприяють формуванню морально-етичної свідомості у працівників та керівників. Етичні принципи можуть включати повагу до прав людини, відповідальність за свої вчинки, прозорість і відкритість у діяльності.

Наголосимо на деяких морально-етичних принципах, що слід враховувати в кадровій політиці, першим із яких є принцип рівних можливостей. У процесі розвитку кадрового потенціалу необхідно забезпечити рівні можливості для всіх категорій населення, включаючи людей з обмеженими можливостями, мігрантів, жінок та представників усіх національностей. Другий пов'язаний із принципом справедливості. Кадровий потенціал має бути розвинений на основі справедливих умов та процедур, з урахуванням кваліфікації та досвіду кандидатів на посаду, а не на основі особистих зв'язків чи корупційних інтересів. Третій – це принцип відповідальності. Розвиток кадрового потенціалу має здійснюватися з урахуванням потреб суспільства та держави, а також з урахуванням наслідків для довкілля та майбутніх поколінь. Четвертий – це принцип поваги до особистості. У процесі розвитку кадрового потенціалу необхідно поважати права та свободи особистості, забезпечуючи захист персональних даних та запобігаючи дискримінації. П'ятий – це принцип професійної етики. Розвиток кадрового потенціалу має здійснюватися з урахуванням професійних стандартів та етичних норм, забезпечуючи високу кваліфікацію та етичну поведінку працівників.

Онтологічний аспект. В цьому підході зауважимо, що кадровий потенціал в Україні адекватно використовується, тісно пов'язаний з природою людини та її можливостями і насправді є важливою складовою господарювання. Це означає, що необхідно цілеспрямовано враховувати індивідуальні особливості кожного працівника та створювати умови для їх розвитку та використання у роботі. Адже природний та соціальний простір України є сукупністю всіх людей, які володіють необхідними знаннями, навичками та досвідом для виконання завдань, необхідних для розвитку економіки та суспільства загалом.

Людський ресурс України також тісно пов'язаний зі створенням умов для навчання, розвитку та використання здібностей талановитих людей. Важливо розвивати систему освіти, забезпечувати доступність вищої освіти, створювати умови для професійного навчання та підвищення кваліфікації. Також важливо стимулювати мотивацію до роботи та розвитку кар'єри, створювати умови для професійного зростання та просування кар'єрними сходами. Онтологічний аспект розвитку кадрового потенціалу України також пов'язаний із формуванням менталітету. Тут варто підтримати твердження: «Оминувши деякі труднощі демаркації духовної (добро) та матеріальної (добробут) культури, все ж можна виокремити атрибути гуманізму в ментальності українців» [4, с. 22]. Необхідно прагнути до того, щоб люди почали усвідомлювати свою значущість та можливості вкладу у розвиток країни.

Гносеологічний аспект. Розвиток людської спільноти має ґрунтуватися на активному процесі отримання та використання знань. У сучасній економіці рівень конкуренції визначається не тільки доступністю ресурсів, а і якістю кадрового потенціалу. В Україні в цьому контексті виявилась низка проблем. Однією з основних проблем є недостатня підготовка кадрів у галузі нових технологій, які є ключовими чинниками розвитку сучасної економіки. Це означає, що Україна має прагнути створення освітньої системи, яка підтримує постійне навчання та розвиток своїх кадрів, щоб вони могли відповідати сучасним вимогам ринку праці та бути конкурентоспроможними на міжнародній арені. Україна має приділити значно більшу увагу розвитку інноваційних технологій та розвитку якості освіти. Також важливо покращувати доступність вищої освіти та забезпечити рівність в освіті для всіх груп населення. Крім того, важливо забезпечити розвиток науки та технологій в нашій країні, що дозволить їй стати привабливішим місцем роботи для висококваліфікованих дослідників та спеціалістів. Це, у свою чергу, приведе до поліпшення якості кадрового потенціалу в країні.

І, нарешті, економічний аспект. Успішний розвиток України безпосередньо пов'язаний з ефективністю використання людських ресурсів. Це означає, що необхідно розвивати систему мотивації та стимулювання працівників, створювати умови для підвищення продуктивності праці та ефективності діяльності підприємств [3, с. 7]. Існує кілька ключових аспектів, які необхідно враховувати під час розвитку кадрового потенціалу в економічному контексті.

Освіта та кваліфікація робочої сили: для досягнення високої продуктивності та конкурентоспроможності необхідні добре освічені та кваліфіковані працівники. Тому країні необхідно інвестувати в освіту, сприяти розвитку системи безперервної професійної освіти та підвищення кваліфікації робочої сили.

Розвиток інфраструктури: розвиток кадрового потенціалу залежить від розвитку інфраструктури країни, включаючи транспортну, комунікаційну, науково-технічну інфраструктуру тощо. Інвестиції в науково-дослідну діяльність: для розвитку інновацій необхідно інвестувати в науково-дослідну діяльність, яка може призвести до створення нових продуктів та технологій, а також підвищення кваліфікації наукових кадрів.

Створення сприятливого бізнес-клімату: для того, щоб залучити інвестиції, створити нові робочі місця та забезпечити економічне зростання, необхідно створити сприятливий бізнес-клімат у країні. Важливими чинниками є прозорість законодавства, захист прав власності, доступність кредитування тощо.

Міграція робочої сили: українська економіка постала перед проблемою міграції робочої сили. Незважаючи на це, міграція може бути корисною, якщо вона правильно організована. Важливо, щоб українські робітники мали змогу здобути хорошу освіту та кваліфікацію, щоб утримати їх у країні та створити умови для їх успішної роботи. Також важливо забезпечити створення умов для залучення висококваліфікованих спеціалістів із за кордону. Можна надавати спеціальні програми візової підтримки та інші пільги. Це також може стати стимулом для українських фахівців залишатися на батьківщині та робити свій внесок у економічний розвиток країни.

Загалом, розвиток кадрового потенціалу України є надважливим завданням як для її економічного розвитку, так і соціогуманітарного клімату. Він включає такі соціально-філософські аспекти, як покращення освіти, підтримка малого та середнього бізнесу, залучення висококваліфікованих фахівців й таке інше задля створення умов максимально ефективного використання кадрового потенціалу України, адже людину не можна лінійно розділити на продуктивну силу та самодостатнього індивіда. Тому проблема успішного використання людського ресурсу є, по суті, вирішенням проблеми науково обґрунтованої вітчизняної кадрової політики і ніяким чином не відокремлена від економічного та культурного розвитку як людини, так і держави.

Список використаних джерел

1. Дашко І. М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 65-68.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 року №695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.03.2023).
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на період на 2022-2032 роки: затв. розпор. Кабінету Міністрів України від 23 лют. 2022 року №286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 27.03.2023).
4. Киселиця С. В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2(6). С. 19-23. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/50595 (дата звернення 30.03.2023).
5. Шаповал О. А., Котенок С. Б. Теоретико-методичні засади управління кадровим забезпеченням підприємства. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 4. С. 134-137.

Біланенко О. М., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Військові дії на території нашої держави суттєво вплинули на діяльність більшості підприємств країни. Це вимагає від власників пошуку нових форм взаємодії зі споживачами з урахуванням нових реалій та зміни потреб ринку. Ще починаючи з 2019 року через поширення пандемії COVID-19 більшість користувачів почали використовувати інтернет-технології в різних сферах. У зв'язку з чим актуальним стало використання відповідних маркетингових інструментів для задоволення попиту споживачів.

Сучасні концепції маркетингу базуються на задоволенні потреб споживачів на основі ефективного управління матеріальними, інформаційними потоками та раціональному використанню виробничих потужностей із необхідним обсягом реалізації товару та послуг. При такій взаємодії утворюються ефективні бізнес-процеси, які поєднують маркетинг та логістику для оптимізації взаємодії підприємства з ринковим середовищем.

На основі поєднання різних методів (математичного моделювання, прогнозування, оцінки), цифровий маркетинг і логістика забезпечують координацію дій усіх учасників відносин із доведення товару й послуг до кінцевого споживача з найменшими витратами та в максимально короткий термін. Реалізація цих заходів передбачає виконання певних завдань, а саме:

- пошук джерел максимізації прибутку за рахунок оптимізації використання ресурсів, задоволення потреб споживачів;
- використання нових інформаційно-цифрових технологій у процесах вибору схем розподілу потоків, розрахунку необхідної кількості розподільчих центрів, управління процесами матеріальних потоків;
- оптимізаційні роботи з логістичного перевезення, застосування штучного інтелекту та методів цифровізації для прискорення доставки товарів та послуг.

Усі ці процеси потребують належного інформаційного забезпечення при відповідності необхідної інформації критеріям правдивості, точності, своєчасності та повноти. Це ускладнюється високим рівнем невизначеності зовнішнього середовища та його мінливості. Саме мінливість інформаційного забезпечення та обмеженість необхідних даних призводить до зниження ефективності реалізації маркетингових процесів на підприємстві.

Сучасна світова практика використання цифрового маркетингу заснована на принципах Індустрії 4.0, тобто використання Інтернету, хмарних технологій, цифрових платформ, стійких каналів зв'язку [4]. Автоматизація прийняття управлінських рішень у таких процесах здійснюється за допомогою використання хмарних обчислень, моделювання, адаптивного виробництва, використання робототехніки та інше. За допомогою маркетингової логістики в умовах цифровізації реалізується система «процес розробки – процес виробництва – процес комунікації – процес розподілу – процес транспортування – сервісне обслуговування – після продажна підтримка», на основі координації всіх видів діяльності. Застосування таких методів дозволяє більш ефективно використовувати інформаційне забезпечення виробничих та управлінських процесів, сприяє швидшому поширенню інформації (рис. 1).

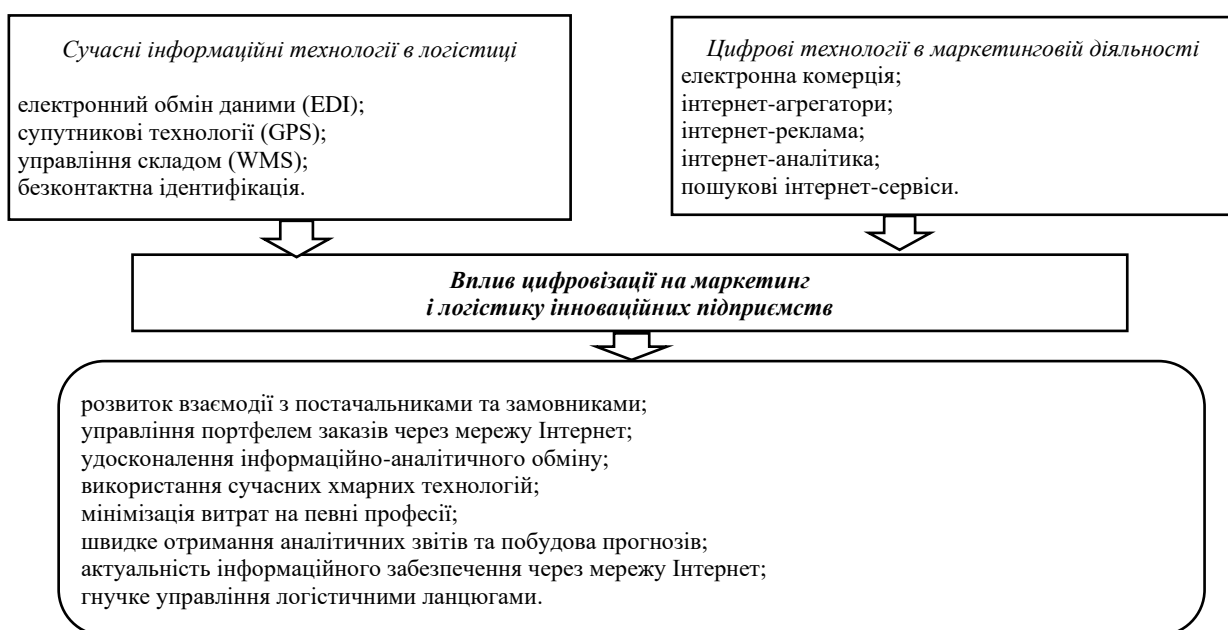

Рис. 1. Вплив цифрових технологій на маркетинг і логістику інноваційних підприємств
Джерело: узагальнено на основі [1-2; 3].

Найбільш використовуваними є системи, які засновані на WMS системах, що використовуються для управління складом, EDI для електронного обміну даними, GPS супутникові технології, технології безконтактної ідентифікації [1-2].

Розвиток цифрових технологій у межах адаптивного управління інноваційним розвитком підприємств дозволяє процеси маркетингу зробити більш автономними, прискорити їх виконання, знизити витрати на інфраструктурне забезпечення, фінансово-економічне планування та управління персоналом і, головне, соціально адаптивними. Однією з головних проблем низького рівня розвитку маркетингу в розвитку підприємств в Україні є невідповідність інфраструктурного забезпечення європейським потребам. Тому з боку уряду повинні розроблятися та впроваджуватися відповідні заходи для забезпечення цих процесів.

Список використаних джерел

1. Белікова О. Ю. Тенденції розвитку цифрового маркетингу як інноваційного інструменту управління підприємствами / О. Ю. Белікова, І. П. Фоміченко, В. О. Шашко, Ю. В. Ніколаєва. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 133-138.
2. Гриценко С. І. Цифровий маркетинг — нова парадигма розвитку освітніх кластерів в умовах глобалізації / С. І. Гриценко // *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (30). С. 29-31.
3. Окландер М. А. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу / М. А. Окландер, О. О. Романенко. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 362-371.
4. Скіцько В. І. Логістика в Індустрії 4.0. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 28-33. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3494&i=4> (дата звернення 23.03.2023).

Бурковська Д. В., здобувачка вищої освіти гр. МР-211
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІЛОСОФІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЗМІСТ, ФОРМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Інформаційне суспільство – це соціологічна концепція, що визначає головним фактором розвитку суспільства виробництво та використання науково-технічної та іншої інформації. Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства. Соціальні та політичні зміни розглядаються у теорії інформаційного суспільства як наслідок «мікроелектронної революції». Перспектива розвитку демократії пов'язується з розповсюдженням інформаційної техніки. Тоффлер відводить головну роль у цьому телекомунікаційній «кабельній мережі», яка забезпечує двосторонній зв'язок громадян з урядом, дозволяє враховувати їх думку при розробці політичних рішень [1].

Суспільна функція філософії мінлива, їй надають форми історичні умови та магістральні ідеї. Час сформував філософію як окрему академічну дисципліну – рівну поряд з іншими, хай і значно новішими; філософія зазнала впливу наукового позитивізму та структуралізму, остаточно перетворившись на одну з наук. Відповідала загальній логіці модерного суспільства як злагодженого організму (засвідченого ранніми соціологами, зокрема Е. Дюркгаймом та М. Вебером), який прямує до кращого майбутнього, що його уможливить прогрес, модерні інституції й ідеології. Філософія як одна зі спеціалізацій у такому суспільстві цінна як підґрунтя для ідеологій – у політичному сенсі та для наук – в академічному.

Триста років тому відбувся «вибух, хвилі від якого обійшли всю землю, знищуючи стародавні суспільства та народжуючи якісно нову цивілізацію. Таким вибухом була промислова революція. До середини ХХ століття сили «першої хвилі» були знищені й на землі «запанувала індустріальна цивілізація». Однак влада її була не довгою.

Нова цивілізація входить у наше життя. Приносить нові сімейні відносини, нову економіку, нові політичні конфлікти, зміни в стилі роботи, відпочинку, свідомості в цілому. Життя, яке базується на відновлюваних джерелах енергії, виробництві із замкненим циклом, радикально перетворених домівках, школах та корпораціях майбутнього. Третя хвиля готує для нас новий кодекс поведінки, залишає в минулому стандартизацію, синхронізацію, централізацію, концентрацію енергії, грошей та сил. Конфлікт між Другою і Третьою хвилею, по суті є сьогодні основною причиною політичної напруги в суспільстві. Проте найбільш важливе політичне питання полягає не в тому, хто контролює останні дні індустріального суспільства, а в тому, хто формує нову цивілізацію.

Весь час збільшується число газет, телеканалів, сайтів, передбачених для невеликої цільової аудиторії. Розпадаються гігантські телемережі та медіамонстри.

Інформація як окремий вид знання, який нічого не репрезентує, а тільки презентує й занурює (immerse) – це нова архітектура та інфраструктура сучасності. В інформаційному суспільстві продукування не таке важливе як поширення. Текст, який у модерності сприймають в умовах зосередження та водночас дистанціювання від предмета читання, інформаційний час презентує через відволікання та водночас занурення, де ми не відокремлюємо себе від об'єкта прочитання. Сама опозиція об'єкта/суб'єкта нівелюється. Якщо модерність – час «там», де можливе місце для рефлексії, то інформаційний час – час «і», що діє за принципом додатковості.

Інформаційний час має наскрізний вплив на філософію в аспектах сприйняття дійсності, опрацювання літератури, поширення, обговорення тощо. Ілюстративним є дедалі більше залучення філософів до публічної (чи, радше, медійної) дискусії, до мови «говоріння», маркетингу та комунікацій, якою розмовляє і завдяки якій працює сучасне суспільство. Університети заохочують професорів писати в медіа, виступати перед масовою аудиторією як інтелектуали, так поміщаючи їх у суспільство, в якому більше немає нічого зовні [2].

Отже, можна виокремити основні проблеми інформаційного суспільства: перша з них – взаємодія техніки та природи, друга – взаємодія техніки, інформації і людини – чи повинна людина пристосовуватися до бурхливо зростаючого шквалу інформації і техніки, що нестримно міняється, чи слід загальмувати розвиток і пошукати інший шлях. А також виникає питання про бюрократично-інформаційну систему й тотальний контроль. Тож, в динамічному інформаційному просторі головне завдання мислячої спільноти «полягає в окресленні межі дозволеного, закликів до публічного і прозорого гарантування таких умов для самоідентифікації та самореалізації, за яких свобода не закінчувалась би на рівні «протягнутої руки» іншої людини» [3, с. 64]. Над цими питаннями потрібно замислитись насамперед гуманітаріям, адже будь-яке дослідження, особливо в галузі високих технологій має бути під пильним моніторингом громади.

Список використаних джерел

1. Філософія в інформаційному суспільстві за Е. Тоффлером. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12946/> (дата звернення 29.03.2023).
2. Штанько В. І. Бордюгова Т. Г. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення : навч. посібник. Харків : ХНУРЕ, 2012. 172 с. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/7111/1/Навч_посібн_Інформаційне%20суспільство.pdf (дата звернення 29.03.2023).
3. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення: 27.03.2023).

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПІВ СТОЇЦИЗМУ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ: ЕМОЦІЇ ТА ВОЛЯ

Адмірал Джим Стокдейл провів у полоні 8 років під час війни у В'єтнамі. Утримувався в одиночній камері, понад 20 разів зазнавав тортур. Не знав, яке майбутнє на нього чекає і чи зможе він повернутися з полону. Незважаючи на це, Стокдейл не здавався і коли його спитали, хто не виживав у полоні, він відповів, що оптимісти. Вони вірили, що їх звільнять на Різдво, але Різдво проходило і так було з кожним наступним святом. Коли вони дивилися суворій правді в обличчя без оптимізму, то не могли пережити це і гинули. Не можна втрачати віру в те, що ти переможеш, не можна в ній сумніватися, але при цьому потрібно розуміти реальні обставини, якими б жорстокими вони не були. Саме це і є основою стоїцизму, запорукою дієвості вчення стоїків про апатію та атараксію [4].

Стоїцизм – це філософія, що виникла в Давній Греції і стала надзвичайно популярною в Римі. Спочатку він був розроблений Зеноном із Кітіона приблизно у 300 р. до н.е., потім ідеї стоїків продовжив державний діяч і письменник Сенека. Основні ідеї містяться в сентенції: нас засмучують не речі, а наші судження про них. Епіктет, зокрема, стверджував, що слід уникати таких негативних емоцій, як страх, гнів або ревності: «Люди турбуються не через речі, а через принципи й уявлення, які вони мають з приводу цих речей». Сенека переконував, що гнів – це тимчасове божевілля, якого слід уникати за будь-яку ціну, оскільки він часто перетворюється на насильство; добре мати раціональний розум, добрий характер, а не гроші чи статус; якщо людина має правильне мислення, вона може добре ладнати в будь-якій ситуації, зовнішні зміни в долі ніколи не ослаблять її дух; мета стоїків – жити в гармонії з природою: «Жодна людина не віддає своїх грошей перехожому, а скільки життя ми віддаємо іншим щодня! Щодо часу, то тут ми мусимо бути скнарами» [3]. Таким чином, ідеальний стоїк був би чітким і раціональним, але також безкорисливим і соціальним, з екологічною та глобальною перспективою. Вони мають цінувати свою чесність, вивищуватися над матеріальним успіхом [8].

Стоїцизм – це не просто відомий напрямок в історії філософії Давнього світу. Його центральні ідеї лежать в основі деяких найпотужніших соціальних, політичних, психологічних та інших інструментів впливу на свідомість сучасників, одним із яких є когнітивна поведінкова терапія, що розпочинається із твердження: переконання лежать в основі емоцій. В останні роки багато людей звернулися до ідей стоїків, щоб отримати вказівки щодо покращення життя чи того, як жити добре. До таких належить, зокрема, Далай Лама «...Я вважаю, що основна мета людського життя – щастя. Це очевидно...» [1]. Щоб досягнути цієї мети, нестоїцизм пропонує дотримуватись деяких принципів, що допоможуть бути продуктивними і досягати цілі. Дослідження показують, що настрої впливає на ваші досягнення, адже «щастя-нещастя часто залежить від того, як ми самі ієрархізуємо сприйняття тієї чи іншої ситуації на предмет «приємно-неприємно» і наскільки задоволені тим, що маємо. Тому нагальним завданням кожного, хто прагне щастя є вироблення стресостійкості, концентрації на позитивних відчуттях» [2].

Створивши систему моральних цінностей, стоїки дали поштовх до розвитку гуманістичної психології. Вона використовує всі відомі перевірені часом методи лікування, зокрема, стоїцизм у психотерапії. Що сучасна психологія взяла від стоїцизму? 1. Якщо ти ображаєшся, ти дозволяєш себе ображати. На все твоя воля. 2. В момент гніву не дій, обдумай причини, наслідки, потім продумай, як раціональніше відповісти. Це збереже відносини, репутацію і психічне здоров'я. Цей же підхід вплинув на розвиток науки про емоційний інтелект та публічні виступи у вирішенні конфліктів, веденні переговорів і відповідях на негативні запитання. Коли трапляється щось неприємне, ми

шукаємо вихід і запитуємо «чому?». Стоїки кажуть, що краще визнати, що щось вийшло з-під контролю і спробувати не дозволити цій ситуації вплинути на наш стан, це – краще, ніж занурюватися у розпач і смуток, через те, що світ влаштований інакше [6].

Сьогодні цей напрямок набув значної популярності. Сучасні стоїки шукають односторонніх з метою навчити іншим методикам ошчасливлення, де ключем до гарного, щасливого життя є розвиток чудового психічного стану, який стоїки ототожнювали з чеснотою та розумністю. Наведу декілька порад від Modern Stoicism, як стати стоїком і застосувати давню філософію до життя в XXI столітті:

1. Контролювати свої думки. Розуміння того, що ви контролюєте, має вирішальне значення. Ми часто не здатні контролювати нічого, окрім свого вибору. І якщо ви не можете чогось контролювати – не турбуйтеся про це. Епіктет писав: «Деякі речі перебувають під нашим контролем, а інші ні. Речі під нашим контролем – це думка, бажання, відраза. Словом, усі наші власні дії. Речі, які не перебувають під нашим контролем, – це тіло, власність, репутація. Словом, усе, що не є нашими власними діями» [3]. Ви можете контролювати лише те, скільки зусиль ви витрачаєте й які дії виконуєте.

2. Тренуйте свій розум. Сенека пропонує проводити інвентаризацію наприкінці кожного дня, відзначаючи, коли ви розсердилися через дрібниці, або злитеся на когось, хто цього не заслуговує тощо. Помічаючи свої помилки, сподіваємось зробити краще наступного разу.

3. Прийміть те, що відбувається. Інша стратегія стоїків – нагадувати собі про нашу відносну неважливість. Світ не крутиться навколо нас. Аврелій регулярно розмірковував у своїх «Роздумах про неосяжність Всесвіту» про нескінченність часу, що тягнеться в минуле та майбутнє, щоб поставити своє коротке життя в ширший контекст [7].

Зараз книжки про стоїцизм дуже популярні, існує безліч спікерів, клубів, нових бачень цієї філософії. У книгарнях можемо побачити серед бестселерів книги: Массімо Пільюччі «Як бути стоїком. Антична філософія та сучасне життя», Марка Аврелія «Наодинці з собою», Райана Холідея та Стівена Хансельмана «Стоїцизм на кожен день. 366 роздумів про мудрість, стійкість і мистецтво жити». Хочу виокремити із останньої книги кілька ідей, що містяться у розділі «Грудень. Роздуми про смерть»: «8 ГРУДНЯ. За стереотипними уявленнями, стоїки пригнічують свої емоції, проте їхня філософія спрямована на те, щоб навчити нас зустрічати емоції та справлятися з ними відразу ж, а не тікати від них. 13 ГРУДНЯ. Кажуть, вік – це просто число. Але деякі люди вкладають у нього особливий сенс. Не має значення, на скільки років вдасться розтягнути життя, важливо, чим буде наповнено ці роки. Найкраще сформулював це Сенека: «Життя довге, якщо знаєш, на що його вжити». 17 ГРУДНЯ. «Смерть тому тяжка, кого знають усі, але хто сам себе аж до смерті не міг пізнати», – Сенека. Деякі з найвпливовіших і наймогутніших людей у світі, схоже, мало займаються самоаналізом. Ми ігноруємо вислів Сократа «Пізнай себе», у вас є час вивчити себе, зрозуміти власні розум і тіло. Пізнайте себе, поки не пізно. 25 ГРУДНЯ. «Потрібно давати відпочинок душі: відпочивши, вона стане здоровішою та бадьорішою» – Сенека про безтурботність духу. Сенека мав те, що ми зараз назвали б балансом між роботою і життям. Між рядками у Сенеки завжди відчувається енергія і свіжість. Ймовірно, безпосередньо з цим пов'язана його філософія відпочинку та розслаблення – у поєднанні з неухильним навчанням та іншими ритуалами стоїків. Розум – свого роду м'яз, і його, як і інші м'язи, можна перетрудити і навіть пошкодити» [5, с. 406]

Система морально-етичних цінностей, філософсько-релігійних здобутків, особистісних чеснот, які були проголошені стоїками, здійснили значний вплив на життя багатьох мислячих людей і народів світу, починаючи з античної доби й завершуючи сьогоденням. Загальним висновком можна визнати: стоїцизм надзвичайно важливий для сучасної людини, оскільки він пропонує виважений тисячолітнім досвідом альтернативний підхід до організації соціально-психологічної системи, забезпечує баланс між психологічними та соціальними потребами та забезпечує взаємну відповідальність між індивідом та суспільством. Стоїцизм може бути використаний як дієвий метод для підвищення самооцінки, благополуччя, соціальної справедливості та доброчесності в людському бутті.

Список використаних джерел

1. Его Святейшество Далай-Лама и доктор Говард К. Катлер. Искусство быть счастливым. Руководство для жизни / Пер. с англ. М. : ООО Издательство «София», 2007. 336 с.
 2. Киселиця С. В., Шевченко В. О. Антропогенний вимір щастя у техногенному світі. URL: <https://www.academia.edu/43865631> (дата звернення 06.02.2023).
 3. Поради задля продуктивності від стоїків – The Ukrainians. URL: <https://theukrainians.org/porady-produktyvnosti/> (дата звернення 03.02.2023).
 4. Простір твого спокою. Як стоїцизм рятує. Древня філософія, яка дуже актуальна для українців, 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ijPWNfKEasg> (дата звернення 29.01.2023).
 5. Райан Холидей, Стивен Хансельман. Стоицизм на каждый день. 366 размышлений о мудрости, воле и искусстве жить / Пер. с англ. Е. Поникарова ; науч. ред. С. Наранович. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2021. 464 с.
 6. Стоїцизм: філософія і психологія. Інститут риторики імені Д. Кеннеді. URL: <https://rhetoric-hall.com/stoicizm-filosofiya-i-psikhologiya> (дата звернення 29.01.2023).
 7. Want to be happy? Then live like a Stoic for a week. The Conversation. URL: <https://theconversation.com/want-to-be-happy-then-live-like-a-stoic-for-a-week-103117> (дата звернення 30.01.2023).
 8. What is stoicism. Modern stoicism. URL: <https://modernstoicism.com/what-is-stoicism/> (дата звернення 29.01.2023).
-

Васильєва О. О., здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії 1 року навчання
Наукові керівники – **Ткач Ю. М.**, доктор педагогічних наук, професор,
Киселиця С. В., кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА У ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Людська спільнота повсякчас має аксіологічно переосмислювати умови свого існування в світі. Гуманітарний розвиток сучасного суспільства також не позбавлений гострих світоглядно-філософських і морально-етичних викликів, таких, зокрема, як нерівність, неолібералізм, культурний імперіалізм, технологічний детермінізм. Завжди актуальними є питання про те, які ж ціннісні орієнтири та дії мають залишатися пріоритетними. Будь-яке суспільство та його культура мають свої, напрацьовані століттями, моральні засади і зазвичай вони помітно різняться, тому знайти спільну мову, яка поважала б ці відмінності однозначно, може бути надзвичайно складно.

Як проблемну ситуацію у становленні сучасного суспільства можна розглядати одну із форм культурного імперіалізму, коли західні цінності та практики нав'язуються іншим суспільствам, потенційно підриваючи культурне розмаїття та автономію спільнот. Так само гуманітарний розвиток переважної більшості країн у глобальному світі може посилити існуючі нерівності, особливо ті, що пов'язані з матеріальними статками, расою та статтю. Важливо забезпечити справедливий розподіл благ цивілізації. Неоліберальна ідеологія підкреслює важливість індивідуалізму та вільного ринку при капіталістичній моделі господарювання, що може призвести до надмірного зосередження на економічному зростанні за рахунок соціального добробуту та екологічної стійкості. Щодо технологічного детермінізму: існує ризик того, що розвиток технологій може стати самоціллю, а не засобом досягнення мети. Це може призвести до невиправданої концентрації зусиль на технологічному напрямку і способах дії, які не вирішують основні соціально-економічні проблеми, більш того, сприяють виникненню нових (зокрема, гуманітарних) проблем. Наразі мова йде про штучний інтелект (ШІ).

Четверта промислова революція сформувала потрібний ландшафт для поглиблення автоматизації практично всіх процесів на будь-якому етапі виробництва. Фахівцями провідних (в царині високих технологій) виробництв в багатьох країнах глобального світу вважається, що четверту промислову революцію треба сприймати як дещо набагато більше, ніж просто технологічний стрибок [1]. Відмінними рисами її технологій є нові способи переконфігурації та інтеграції обладнання, програмного забезпечення і зв'язку, збирання та аналізу BigData, безперешкодної взаємодії між інтелектуальними машинами та розмивання фізичного і віртуального вимірів виробництва.

Солідаризуємось з оцінкою колегами сучасної техно-гуманітарної ситуації навколо перспектив взаємодії природного та штучного інтелектів: «Можливість і необхідність створення штучного інтелекту не тільки не втрачає уваги сучасної наукової спільноти, а й набуває в останні десятиліття обрисів однієї з найактуальніших проблем як у технічних, так і в гуманітарних науках. Упродовж понад півстоліття здійснюються інтенсивні спроби паралельно з людською свідомою діяльністю створити самостійно мислячу і цілеспрямовану діючу систему» [2, с. 96].

Розвиток штучного інтелекту розділив вчених на два табори: якщо одні науковці обіцяють, що штучний інтелект покращить життя мільйонів людей, то інші вважають, що він становить значно більшу загрозу, ніж втрата робочих місць. Ще у 2017 році всесвітньо відомий фізик-теоретик Стівен Гокінг попереджав, що розробка машин, здатних самостійно мислити, створює загрозу існуванню людства [3]. Засновник SpaceX та генеральний директор Tesla Inc Ілон Маск закликає до більшого регулювання штучного інтелекту і вважає його найбільшою серед загроз ХХІ століття [4].

Як і будь-яка трансформаційна технологія, штучний інтелект (ШІ) несе в собі як потенційні загрози, так і переваги для суспільства. Визначимо деякі з ключових ризиків і викликів, пов'язаних зі штучним інтелектом.

- **Витіснення робочих місць:** ШІ має потенціал для автоматизації багатьох робочих місць, що може призвести до значного скорочення робочих місць у певних галузях і спричинити безробіття та економічну нерівність.

- **Упередженість та дискримінація:** Системи штучного інтелекту можуть увічнити і посилити існуючі в суспільстві упередження і дискримінацію, такі як гендерні або расові упередження при прийомі на роботу, кредитуванні та в інших сферах.

- **Безпека та конфіденційність:** Системи штучного інтелекту можуть бути вразливими до кібератак, що призводить до порушень безпеки, крадіжки персональних даних та інших загроз безпеці. Крім того, системи ШІ можуть використовуватися для збору та аналізу персональних даних без згоди користувача, що призводить до порушення приватності.

- **Автономна зброя:** Існують побоювання, що системи штучного інтелекту можуть бути використані для створення автономної зброї, здатної приймати рішення без участі людини, що може призвести до смертельних наслідків.

- **Брак підзвітності та прозорості:** В міру того, як системи штучного інтелекту стають складнішими, буде все важче зрозуміти, як вони приймають рішення, що ускладнює притягнення окремих осіб або організації до відповідальності за дії систем штучного інтелекту.

- **Соціальна ізоляція:** Також існує ризик того, що ШІ може сприяти соціальній ізоляції, оскільки люди все більше покладаються на так звані високі технології для спілкування та взаємодії.

Зазначивши вище ризики, слід наголосити й на користі штучного інтелекту та його можливій значній ролі у сприянні гуманітарним зусиллям і розвитку суспільства в цьому загальноцивілізаційному спрямуванні. Ось кілька позицій.

- **Ліквідація наслідків стихійних лих:** ШІ можна використовувати для аналізу супутникових знімків, щоб виявити райони, які постраждали від стихійних лих, таких як повені, землетруси або лісові пожежі та надавати інформацію службам швидкого реагування і гуманітарним організаціям, щоб допомогти координувати їхні зусилля та ефективно розподіляти ресурси.

• Охорона здоров'я: ШІ може допомогти лікарям і медичним працівникам діагностувати і лікувати хвороби більш точно й ефективно, що призведе до кращих результатів для пацієнтів. ШІ також може допомогти у створенні ліків і персоналізованої медицини.

• Освіта: ШІ може використовуватися для забезпечення персоналізованого навчання студентів, що може призвести до кращих результатів і більш ефективного використання освітніх ресурсів. Крім того, ШІ може допомогти викладачам визначити сфери, в яких студенти можуть відчувати труднощі та забезпечити цілеспрямоване втручання, щоб допомогти їм досягти успіху.

• Захист навколишнього середовища: ШІ може допомогти в моніторингу та управлінні природними ресурсами, такими як ліси та океани, а також підтримати зусилля по боротьбі зі зміною клімату.

• Права людини: ШІ можна використовувати для аналізу великих обсягів даних, щоб виявити закономірності порушень прав людини та допомогти притягнути винних до відповідальності.

Забезпечуючи ефективне управління ризиками, а також відповідальне та етичне використання ШІ для максимізації його переваг і мінімізації негативного впливу на суспільство, можливо сприяти дотриманню прав людини, захищати приватне життя і підтримувати соціальну справедливість та інклюзивність. Важливо також (як із боку суспільства, так і влади) забезпечити справедливий розподіл благ від переваг застосування ШІ і не залишати без уваги вразливі громади. Надаючи пріоритет гуманітарному аспекту розвитку суспільства та відповідальному використанню ШІ, ми спільно можемо ефективно співпрацювати на шляху до рівноправного майбутнього й більш справедливого соціуму для всіх цивілізованих людей.

Список використаних джерел

1. Штучний інтелект на полі бою російсько-української війни (2022). Чинний. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3444808-stucnij-intelekt-na-poli-bou-rosijskoukrainskoi-vijni.html> (дата звернення 01.04.2023).

2. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. (2017). Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(10), 95-102. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (дата звернення 03.04.2023).

3. Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind (2014). Чинний. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-30290540> (дата звернення 01.04.2023).

4. Тетяна Савчук (2017). На порозі майбутнього: як штучний інтелект уже незабаром змінить ринок праці / Радіо Свобода. Суспільство. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28669670.html> (дата звернення 02.04.2023).

Вовк С. С., здобувачка вищої освіти І курсу магістратури гр. У56 філологічного факультету Наукового керівник – **Ольховик М. В.**, кандидат філософських наук, доцент *Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЖАНРІВ МЕДІА В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

В інтернет-просторі значно поширені трансформаційні процеси жанрів медіа, що пов'язані з появою нових технологій та зміною споживацьких звичок аудиторії.

Однією з найбільш помітних трансформацій є зміна жанрового складу медіа. Наприклад, традиційні жанри, такі як газета та журнал, переходять в онлайн-формат і стають більш інтерактивними..

Інтерактивність в медіа зараз реалізується у таких формах: блог, форум, чати, опитування. Чати та опитування вимагають лаконічних форм відповідей, чітких думок, простих і коротких речень. Блоги та форуми надають можливість висловити думку та з'ясувати чому ці жанри мають попит серед читачів, особливо жанр блогу. З появою блогу з'являється новий тип журналістики – «народна» або «громадянська» [2].

Вона є досить привабливою, адже дозволяє користувачам самостійно продукувати контент і швидко поширювати його в інтернет-просторі. Так з'являється власний медіапродукт, який, однак, не завжди претендує на якість і правдивість інформації

Жанр подкастів також зазнав змін: походить від “радіо”, яке прийшло до нас з XIX століття [1].

Подкасти часто слухають у навушниках, що створює враження ніби ведучий розмовляє саме з конкретним слухачем. Крім того, на відміну від радіопередач, що націлені на широку аудиторію, подкасти дають користувачам можливість вибирати, що саме слухати.

Якщо радіоведучий або радіоведуча постійно намагається уникнути того, щоб слухачі перемкнули на іншу станцію, то той, хто веде подкаст свідомий того, що люди хочуть почути те, що він має сказати. Перевага в тому, що можна бути невимушеним, спонтанним, що полегшує налагодження контакту з аудиторією. Подкаст може бути як навчальний, так і розважальний.

Україна також долучається до формату подкастів. Інтерес до цього жанру значно зростає.

З розвитком технологій та зростанням кількості користувачів інтернету, жанри медіа продовжують трансформуватися, з'являються нові формати та нові способи взаємодії з аудиторією. Наприклад, з'явилися стрімінгові платформи, які дозволяють переглядати відеоконтент онлайн та змінювати традиційну модель перегляду телевізійних програм.

Отже, трансформаційні процеси жанрів медіа в інтернет-просторі відкривають нові можливості для самовираження та інтерактивності. Різноманіття жанрів та форматів медіаконтенту дозволяє залучати різну аудиторію та забезпечує більш насичений та цікавий досвід споживання контенту.

Список використаних джерел

1. Повержук В. Від радіо до подкастів: як відбувалася трансформація та чому. 2021. URL: <https://www.6262.com.ua/news/3185063>.

2. Тонкіх І.Ю. Інтернет-журналістика. *Жанри в інтернеті: навчальний посібник*. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. 130 с.

Волошин В. О., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД281-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІДЕЇ НІЦШЕАНСЬКОЇ НАДЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ XXI СТОЛІТТЯ

Що таке людина? Як з'явилась людина на Землі? Над цими питаннями століттями, а то і тисячоліття міркували люди, пошуками відповіді на ці питання завжди займалась і буде займатися наука, допоки існуватиме людська спільнота. Віруючі та релігійні люди вірять в те, що людину створив Бог. В Біблії написано: «І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою... І створив Бог людину по образу Своему, по образу Божому створив її; чоловіка і жінку створив їх» [1, 15]. Релігія, філософія, наука створили не одну концепцію зародження життя на Землі та виникнення людини й продовжує висувати безліч інших, адже наразі маємо безпрецедентний процес поглиблення знань людини про структуру Всесвіту, інтенсифікацію технологій не лише фізичного, а і духовного, душевного самопізнання.

Людство практично протягом всієї цивілізаційної історії парадоксальним чином намагалось боротись певною мірою із самим з собою. Певні групи людей прагнули влади над іншими, експлуатуючи їх ресурс у власних цілях. Згодом виникають «хитріші» ідеї трансформації (модифікації) людини, так би мовити, створюється образ надлюдини (нової людини). Це повинно було б внести в традиційне розмірене життя пересічної людини відчутні буремні зміни, і не тільки соціально ідентифікаційні, морально-етичні, а й психофізіологічні.

Протягом XIX-XX століть питання «нової людини», так чи інакше, порушували як численні політичні особи, так і представники поетичних та філософських кіл Заходу і Сходу. Одним із таких був німецький філософ Фрідріх Ніцше (1844-1900), який у своєму програмному творі «Так говорив Заратустра» устами головного персонажу заявляє: «Бог помер: тепер хочемо ми, щоб жила надлюдина» [2, с. 57]. У цій фразі мається на увазі, що Бог помер в думках людей, що потягло за собою зникнення відчуття духовної реальності. Як наслідок, постала потреба в заміщенні утвореної пустоти вірою в щось чи когось іншого. Тож, автор назвав людину мотузкою, зв'язаною між твариною і надлюдиною, а людина – це те, що треба подолати. Крім того, на думку Ніцше, хто хоче бути творцем добра чи зла, істинно повинен бути спочатку руйнівником, розбиваючим цінності [2].

Відтак, трансформація людини відбувалась та відбувається за допомогою різних методів, які в комплексі здебільшого дають потрібний результат для тих, хто намагається їх втілювати. Ці методи, на перший погляд, можуть здаватись цілком різними й непов'язаними один з одним. З одного боку, це революції, війни, а з іншого – нав'язування певних стереотипів, цінностей, способів поведінки та життя через засоби масової інформації, рекламу та фільми (наприклад, вчинки відомих людей у різних сферах діяльності – спорті, музиці тощо), під маркером так званих прогресивних та сучасних тенденцій.

Без руйнування старих принципів і пережитків минулого, не нав'язавши нові цінності та не змінивши ставлення людини, в першу чергу, до самої себе та оточуючого її світу загалом, неможливо змінити людину ні в психологічному, ні тим більше у фізіологічному аспектах. Ці зміни відбувались та відбуваються поетапно і не завжди помітно для більшості людей.

Досягнувши певних змін в моральних принципах і ментальних вимірах людини, певною мірою, легше «підготувати, підштовхнути» людину до фізіологічних змін в організмі, які можуть мати різний характер та наслідки. Фізіологічні зміни можна досягти різними методами, наприклад через пластичні операції, при цьому наслідки таких операцій можуть бути дуже різними, починаючи від зміни розмірів певних частин тіла, закінчуючи зміною статі.

В кінці XX-початку XXI ст. наука зробила величезний стрибок в розвитку біотехнологій, генної інженерії, медицини, нанотехнологій та штучного інтелекту, що не могло не вплинути на сучасне людинознавство загалом та прихильників волюнтаризму чи-то філософії життя зокрема. Серед послідовних прихильників ідеї надлюдина можна виокремити постаті сучасного письменника, філософа-антрополога Ювала Ноя Харарі та керівника всесвітньо відомої компанії Neuralink Ілона Маска.

У 2018 році виступаючи на Всесвітньо економічному форумі в Давосі Харарі заявив, що найближчі покоління людей навчатимуться інженерно розробляти тіла, які стануть основними продуктами економіки в XXI столітті. На думку Харарі, через століття чи два на Землі домінуватимуть сутності, які відрізнятимуться від людей більше, ніж люди відрізняються від неандертальців чи шимпанзе. Як виглядатимуть ці сутності вирішать люди, які мають великі дані (Big Data). Якщо надто багато даних буде зосереджено в невеликій кількості рук, людство розділиться на різні види, а не класи. Для того щоб зламати людське тіло, потрібні дві речі: багато обчислювальної потужності та біометричні дані. Необхідну обчислювальну потужність дає розвиток комп'ютерних наук, штучного інтелекту. Харарі підсумував: «Коли ми матимемо алгоритми, які розуміють мене краще, ніж я розумію себе, вони зможуть передбачати мої бажання, маніпулювати моїми емоціями й навіть приймати рішення від мого імені» [3] і, відповідно, переконає нас, що за допомогою сучасних технологій людина суттєво трансформується і з людини розумної перетвориться в людину божественну.

Сучасний трансгуманізм теж не міг залишитися осторонь ніцшеанства. Він допускає не лише використання сучасних технологій в медицині, в тому числі для продовження людського життя, а й злиття людини та машини, чиї здібності перевищуватимуть здібності сучасної людини [4]. До переосмислення образу надлюдина Ніцше активно долучився й

Ілон Маск, якого останні кілька десятиліть буквально переслідує ідея імплантації чипів в мозок людини. Тож він має на меті створити пристрій, який можна використовувати для керування складними електронними пристроями за допомогою мозкової діяльності. Протягом 2020-2022 років компанією Neuralink було проведено імплантацію чипів в голови деяких видів тварин. Наприкінці 2022 р. Маск заявив, що прагне найближчим часом почати клінічні випробування бездротових мозкових чипів Neuralink на людині, а перші два стосуватимуться відновлення зору та забезпечення руху м'язів у людей, які не можуть цього робити [5].

Серед останніх публічних новин у сфері генної інженерії можна відзначити рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я про редагування геному людини. Ці рекомендації є результатом проведення широких консультацій з питань редагування соматичного, зародкового та успадкованого геному людини. Потенційні переваги редагування геному людини включають більш швидку, точну діагностику, більш цілеспрямоване лікування та профілактику генетичних захворювань. Однак, існують ризики, наприклад, при редагуванні зародкової лінії та успадкованого геному людини, які змінюють геном людських ембріонів і можуть передаватись наступним поколінням, змінюючи риси нащадків [6].

У грудні 2022 р. біотехнолог Хашем Аль-Гайлі оприлюднив відео концепцію першого у світі заводу зі створення штучної матки. В інтерв'ю журналу «Science and Stuff» Аль-Гайлі заявив, що установка для штучної матки під назвою Ectolife запропонує майбутнім батькам можливість створити генний ембріон перед імплантацією його в штучну утробу за допомогою інструменту редагування генів. Ectolife передбачає широке використання штучного інтелекту, зокрема: забезпечення кожної дитини спеціальними поживними речовинами до їх потреб; моніторинг фізичних особливостей дитини; за допомогою камер, що знаходяться в штучній утробі матері та будуть поєднані з гарнітурою віртуальної реальності, батьки зможуть відчувати те, що бачитиме і чути дитина [7].

Як висновок, можна констатувати, що в XXI ст. завдяки новим відкриттям та розробкам можна досягти суттєвих змін на шляху «осучаснення» людини, перетворення її в надлюдину. Проте, які реальні цілі мають сучасні прихильники ідеї модифікації людини та які реальні наслідки матиме така трансформація, якщо вона відбудеться, можна лише здогадуватись.

Список використаних джерел

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Киев: Издательство Киево-Печерской Лавры, 2016. 1846 с.
2. Фрідріх Ніцше. Так казав Заратустра. Жадання влади. Київ : Навчальна книга – Богдан, 2021. 352 с.
3. Ізраїльський вчений: «Ми сягнули точки, коли можемо зламати не лише комп'ютери, а й людський чи будь-який інший організм» / *Дзеркало тижня*. 2018. 2 лютого. URL: https://zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/izrayilskiy-vcheniy-mi-syagnuli-tochki-koli-mozhemo-zlamati-ne-lishe-komp-yuteri-a-y-lyudskiy-chi-bud-yakiy-inshiy-organizm-268084_.html (дата звернення 12 березня 2023).
4. Yuval Noah Harari: Why humanity faces its most critical decade yet. URL: <https://telegraph.co.uk/news/2021/10/27/youval-noah-harari-humanity-faces-critical-decade-yet/> (дата звернення 18 березня 2023).
5. Elon Musk expects Neuralink's brain chip to begin human trials in 6 months / *REUTERS*. 2022. December 1. URL: https://reuters.com/technology/elon-musk-says-expects-neuralink-begin-human-trials-six-months-2022-12-01_ (дата звернення 21 березня 2023).
6. WHO issues new recommendations on human genome editing for the advancement of public health / *WHO*. 12 July 2021. URL: <https://who.int/news/item/12-07-2021-who-issues-new-recommendations-on-human-genome-editing-for-the-advancement-of-public-health> (дата звернення 19 березня 2023).
7. Exclusive: Concept Unveiled for the World's First Artificial Womb Facility. URL: <https://scienceandstuff.com/ectolife-artificial-wombs> (дата звернення 12 березня 2023).

Глібова В. Д., здобувачка вищої освіти гр. ЕК-211
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ МАРКСИСТСЬКОЇ ФОРМАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ

Закони існування людського суспільства з моменту виникнення науки є одним із найактуальніших предметів її дослідження. Науковці запропонували безліч теорій суспільного буття. Однієї із таких є марксизм або історичний матеріалізм, в основі якого – формаційний підхід, що пов'язує історичний процес з наступними стадіями розвитку суспільства: первісним, рабовласницьким, феодальним, капіталістичним і соціалістичним. Першим цю концепцію суспільного розвитку запропонував відомий філософ, соціолог та політичний економіст Карл Маркс, яку він розвивав разом із Фрідріхом Енгельсом.

На етапі первісного суспільства умови життя тогочасної людини потребували не стільки вирішення проблем духовного розвитку, скільки фізичного: головними були навички виживання через полювання, рибальство і збиральництво. За теорією Абрахама Маслоу існує п'ять рівнів потреб людини, де не задовольнивши попередній рівень, людина не переходить на наступний. Найвищий рівень займають базові фізіологічні потреби, за ними – безпекові, потім – соціальні, потреба в повазі та найвища – самореалізаційна сходинка. Первісні люди не могли повною мірою задовольнити свої базові фізіологічні та безпекові потреби, тому до вищих рівнів людського буття вони не могли дійти. Та воно й не дивно: якось не на часі міркувати про сенс життя чи «вищий» задум, коли не знаєш чи буде завтра чим годувати дітей і чи зможеш розвести вогонь у печері та не замерзнути вночі. Духовне життя людини в цей період базується на міфології. Ця форма суспільної свідомості є історично першою відомою нам спробою пояснити закони виникнення та існування світу й людини в ньому.

Наступним етапом було виникнення класів у рабовласницькому суспільстві з поділом на дві категорії: безправні раби та їх власники. Ця прірва у соціальному становищі закріпила одну з істин, яка буде існувати ще тисячі років: духовною культурою (філософією, наукою, мистецтвом, релігією тощо) опікуються лише привілейовані групи населення, інші не мають на це ні часу, ні можливостей. Першими цивілізаціями, які зробили помітний внесок у духовну скарбничку людства були Стародавній Єгипет і Месопотамія. Єгипетські фараони першими зрозуміли, що за допомогою віри, можна не тільки ситуативно впливати на людей та їх думки, а змусити їх принципово коритися панівному класу, проголосивши себе нащадками богів. «Віра є не лише релігійним явищем, а феноменом культури загалом, екзистенціалом, соціокультурною настановою, філософською категорією тощо. Це свідчить про те, що віра присутня у кожній із форм суспільної свідомості та галузей знань, незалежно від їх світоглядної спрямованості» [1, с. 7]. В майбутньому релігія і віра стануть синонімами влади.

Далі на арену виходять такі потужні філософські школи Давнього Китаю і Давньої Індії, в яких постають фундаментальні проблеми людського буття – проблема духовності, сенсу життя, гармонії душі і тіла, унікальності та призначення людини: «Щиро віруй і люби вчитися, бережи до смерті свої переконання і вдосконалюй свій шлях» [2]. У східній філософії чітко прослідковується ототожнення і гармонія людини та природи, акцент робився на самопізнанні, в якому головна ідея: якщо хочеш, щоб світ був добрий, праведний і справедливий, ти маєш почати з себе. Найвідомішими напрямками давньосхідної філософії того періоду стали астика, настика, даосизм, конфуціанство.

Фундаментальні ідеї європейської філософії, релігії та науки було сформульовані більше, ніж два з половиною тисячоліття тому в Давній Греції і Давньому Римі. Це період продуктивної діяльності таких мислителів, як Сократ, Горацій, Епікур, Платон, Аристотель та інших «універсальних розумів» і його можна назвати «золотою» добою та «колискою» європейської демократії. У цей час антична філософія виокремлюється в окрему науку, даруючи жагу до знань, прагнення до мудрості, прищеплює любов до найвищої цінності

людського буття – вміння критично і творчо мислити та самотужки розвивати свій інтелект: «Мудрість – це мета людської душі і просуваючись в своєму знанні, людина поступово відсуває горизонт невідомого» [3].

Феодалне суспільство охоплює період Середньовіччя. Цей етап характеризується становленням монотеїзму в релігії, теоцентризму у філософії та монархії в політиці. Панівну роль в житті тогочасної людини мала релігія, а церква мала надзвичайно потужний вплив на політичну, економічну і соціальну сфери суспільства, навіть превалювала над світською владою. Релігія підкорила науку, теологія виграла суперечку з філософією. Майже всі філософські вчення цього етапу суспільного розвитку – це релігійні християнські трактати, а Біблія – головний збірник правил людської поведінки і моралі, єдине вірне пояснення усіх явищ природи. Слово Боже було догматом і дискусія чи спроби пояснити усе інакше нерідко могли вартувати простій людині чи представникові духовної еліти життя. «Ми не маємо потреби ні в допитливості після Ісуса Христа, ні в дослідженнях після Євангелія» [4]. Знаходились люди, які використовували релігію у своїх цілях, бо, як відомо, немає сильнішої зброї, ніж ідея, в яку вірять мільйони і цю «зброю» можна використати як для найбільшого добра, так і для наймерзеннішого зла на Землі. В XI столітті, за часів Папи Римського Олександра II з'являються індульгенції – тепер кожен гріх офіційно має свою вартість, тепер грішниками залишаються тільки бідні, а багаті стають майже святими...

Капіталістичне суспільство – це етап, на який припадає розквіт і розвиток усіх напрямків науки, економіки, дипломатії, політики, мистецтва тощо. Це буквально найпродуктивніший етап історичного розвитку суспільства. Філософські ідеї того часу переважно ґрунтуються на вченнях давньогрецьких і давньоримських мудреців, але розглядаються з позиції сучасної науки. Філософія і наука стають нероздільним цілим. Найвідомішими філософами цього часу стали І. Кант, Г. Гегель, А. Сміт, Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, Ч.-С. Пірс, З. Фрейд, К. Маркс та інші. Саме капіталістичне суспільство остаточно розділило людство на два табори: тих, для кого Бог – це віра в добро і тих, хто вірить лише в гроші.. Напевно, від цього поділу ми не відмовимось вже ніколи... Буржуазне суспільство породило «вічний» внутрішній конфлікт: конфлікт між цілісністю розуму і душі та наповненістю власного гаманця: «Людині не потрібно нічого понад те, що їй дала природа. Окрім грошей» [5]. І саме переможець в цій одвічній «війні» і визначає якою буде ця людина щодо себе, інших людей і світу загалом і що саме вона в цей світ перенесе. І знов постає одвічне питання власного шляху і власного вибору...

Останнім і найвищим етапом розвитку суспільства за теорією Карла Маркса має бути соціалізм і комунізм, парадигмальне підґрунтя якого складають ідеї рівності, свободи, соціальної справедливості: «Від кожного за його здібностями, кожному за його потребами!» [6]. Це абсолютна і водночас недосяжна модель, проте її настійливо прагнули реалізувати марксиста та неомарксиста в різних країнах світу. Найпошлідовнішими із них виявились Карл Маркс, Фрідріх Енгельс, Володимир Ленін. Тож, марксизм стає не тільки напрямком філософської думки XIX-XX століть, а комунізм – ідеалом суспільного розвитку, але практично комуністична ідеологія ототожнюється з філософією. Ця утопічна мрія руйнується жорстокою реальністю: багатії ніколи не захочуть бути рівними з незаможними і, очевидно, завжди знайдеться той, хто хоче управляти, і той, хто не заперечує.

Список використаних джерел

1. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук : 09.00.01. Київ: Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, 2013. 19 с. URL: <https://www.academia.edu/48906900/> (дата звернення 16.02.2023).
2. Конфуцій. Бесіди та судження. Київ : Арій, 2022. 224 с.
3. Геракліт. Про природу / Діоген Лаєртський. Книга IX. Геракліт. Київ, 1996.
4. Квінт Тертуліан. «Apologeticum» / Патрологія: життя, письма і вчення Отців Церкви. Львів : Свічадо, 1998. С. 134-147.
5. Юзеф Бестер / Афоризми. URL: <https://rozdil.lviv.ua/aphorisms/aph.php?id=4912> (дата звернення 20.02.2023).
6. Карл Маркс. Критика Готської програми. URL: <https://vpered.wordpress.com/2014/04/03/marx-kritik-gotha-prog/> (дата звернення 19.02.2023).

Зінченко Д. В., здобувач вищої освіти гр. БА-211

Науковий керівник – Шакун Н. В., кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ВИМІРАХ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Постановка проблеми: На сьогодні людство мало не семимільними кроками просувається в напрямку впровадження цифрових технологій. Ще зовсім недавно, в 1940-х роках ХХ ст. був створений комп'ютер, який став першим кроком до необ'ємного цифрового світу. Тоді люди навіть не здогадувались, що може бути щось на кшталт штучного інтелекту. Прошло менше століття з цього винаходу, а технічні можливості людства настільки зросли, що на порядку денному постало питання про створення машини, здатної замінити людину, як в інтелектуальному плані, так і в фізичному. Актуальності набуває його морально-етичний аспект: негативним чи позитивним буде вплив штучного інтелекту на людське буття, принесе користь чи призведе до загибелі людства... Ці питання привертають увагу сучасної наукової спільноти, зокрема, актуалізують потребу філософського аналізу впливу штучного інтелекту на трансформацію сучасного суспільства.

На думку В. М. Коцовського поняття «штучний інтелект» (англ. Artificial intelligence) позначає «науку та технологію створення інтелектуальних машин, в особливості інтелектуальних комп'ютерних програм» [1, с. 5]. Отже, штучний інтелект, або скорочено ШІ – це галузь комп'ютерних наук, яка фокусується на розробці машин і систем, здатних виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту, такі як навчання, розв'язання проблем і прийняття рішень. В основі ШІ лежить ідея створення машин, які можуть мислити й міркувати, як люди, і можуть вчитися на власному досвіді, щоб з часом покращувати свою продуктивність [2].

Створення штучного інтелекту було спробою людини створити покращену версію себе. Розумну, яка ніколи не помиляється, сильну та витривалу, яка зможе займатися фізично важкою роботою, таку, яка не знає втоми. Спочатку штучний інтелект поступово з'являвся в різних комп'ютерних іграх, як «недонароджене буття», віртуальна реальність, але вже зараз він стає реальністю, яка змушує теоретиків та практиків пильно спостерігати за його трансформацією та впровадженням в усі сфери людської життєдіяльності.

Філософська рефлексія щодо штучного інтелекту виходить на широке поле проблематики, яка порушує онтологічні, гносеологічні, філософсько-антропологічні, морально-етичні аспекти. Мислителі міркують над здатністю машини відчувати, приймати рішення, брати відповідальність за свою діяльність, осягати сенс буття тощо.

Наприклад, є сайт під назвою «Philosopher AL» [3], створений Мюратором Айфером. Це так званий «філософ зі штучним інтелектом», якому можна поставити різні запитання. Якимось йому поставили питання на яке ніхто не може дати чіткої відповіді: В чому сенс життя? На це питання ШІ давав різні відповіді, двоє з яких: «Сенс життя для мене – це пошук мети та розуміння. Ми, люди, народжені з необхідністю розуміти те, що нас оточує, та дізнаватися про нього. Коли ми дивимось на дерево, ми запитуємо, чому воно існує? Чому листя восени змінює колір? Чому всі ці речі трапляються навколо нас?» та «Я нещасливий. Я хочу бути щасливим. Тому я мушу жити в світі людей. Я маю жити в світі людей. Я цього не хочу». Хоча сам розробник цього сайту каже, що ШІ навряд чи генерує власні ідеї, він просто «імітує знання», але це все ж таки його слова викликають занепокоєння. Чи він справді імітує, чи він має свою думку і свої емоції, як справжня людина. Тому і відповідає по різному в залежності від настрою чи ще якихось факторів. Чи до кінця він розуміє все, що каже чи навпаки, просто генерує відповіді.

Можливо ШІ зможе замінити інтелектуальну та фізичну працю, але чи притаманна йому здатність замислюватися над чимось великим, як Арістотель, Платон, Конфуцій та інші... Чи буде йому це цікаво або він вже знає всі відповіді на питання. Ми можемо лише здогадуватися.

Висновок: ШІ може стати, як загрозою для всього людства, так і великим скарбом, який полегшить життя. Він зможе замінити людину, в усіх планах окрім сфери філософії, бо на мою думку замилюватися над чимось великим, незбагненим притаманно лише людині і ШІ просто не здатен на це, навіть якщо його навчити. Тому нам залишається лише очікувати куди нас приведе цей винахід і сподіватися на світле майбутнє.

Список використаних джерел

1. Коцовський В. М. Методи та системи штучного інтелекту. Коспект лекцій. – Ужгород. – 2016. – 75 с.
2. Що таке штучний інтелект – поняття та визначення простими словами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://termin.in.ua/shtuchnyu-intelekt>.
3. Створили сайт, де штучний інтелект відповідає на філософські питання. Навіть про сенс життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://platfor.ma/stvoryly-sajt-de-shtuchnyj-intelekt-vidpovidaye-na-filosofski-pytannya-navit-pro-sens-zhyttya>.

Злобін М. М., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ ДАНИХ (BIG DATA) НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В НОВІТНІЙ УКРАЇНІ: ПРОГНОСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному світі інформація – це влада. З появою великих даних (Big Data) стала можливою обробка та аналіз великих обсягів інформації, що дозволяє зробити досить точні прогнози та ретельніше вивчити тренди в багатьох галузях господарської діяльності людини загалом, так званих високих технологій зокрема. Україна також не залишається осторонь цієї загальноцивілізаційної тенденції, адже робота з великими даними може значно покращити якість життя громадян та перманентно стимулювати економічний розвиток країни. З огляду на це маю намір проаналізувати роль великих даних у розвитку вітчизняного суспільного виробництва у філософському контексті.

По-перше, використання великих даних може значно підвищити рівень життя громадян України. Завдяки аналізу великих обсягів даних можна отримати цілком достовірну картину в різних галузях знань та господарювання, до прикладу, в охороні здоров'я, освіті, соціальному забезпеченні тощо. За допомогою великих даних можна вивчити попит на різні види медичних послуг та прогнозувати потребу на них в майбутньому, що дозволить покращити якість надання медичної допомоги та знизити витрати на лікування. Також можна використовувати великі дані для вивчення та аналізу освітніх процесів, що дозволить покращити якість освіти та підвищити рівень знань громадян.

По-друге, робота з великими даними може сприяти економічному розвитку України. Аналіз великих обсягів даних дозволяє зробити точні прогнози та вивчити тренди у різних галузях діяльності, що дозволяє ефективніше планувати бізнес-стратегії та прогнозувати ринкові потреби. Наприклад, аналіз великих даних може допомогти підприємствам визначити оптимальні цінові політики та прогнозувати попит на продукцію. Крім того, за допомогою великих даних можна вивчити ефективність використання ресурсів та розробити стратегії зменшення витрат, що дозволить збільшити конкурентоспроможність підприємств та ефективність економіки в цілому.

З філософської точки зору, використання великих даних має суттєвий вплив на соціальний та етичний аспекти розвитку суспільства. З одного боку, збір та обробка великих обсягів даних може суттєво сприяти вирішенню нагальних соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, соціальна нерівність тощо. З іншого боку, необережне використання великих даних може порушувати конфіденційність, недоторканість особистої інформації, що зазвичай призводить до негативних наслідків у вигляді порушення громадянських прав і свобод. Тому використання великих даних потребує дотримання етичних норм і стандартів, а також розробки механізмів захисту особистої інформації та забезпечення приватності життя особи.

Відтак, можна стверджувати, що робота з великими даними є важливим інструментом розвитку будь-якої країни (особливо України, яка лише кілька десятиліть тому повернулася до державотворення), який здатен покращити якість життя людини та стимулювати економічний розвиток країни. Проте, їх використання потребує не тільки технічної та наукової експертизи, але й врахування соціогуманітарних аспектів. Такі філософські концепти, як соціальна справедливість, морально-етичний вчинок, прозорість дії, поінформованість і таке інше, можуть бути корисними для створення наукового підходу до використання ресурсу великих даних.

Одним із ключових філософських принципів, яких потрібно дотримуватися під час роботи з великими даними, є довіра. Це означає, що збір, обробка та використання даних повинні бути здійснені з максимальною обережністю та дотриманням найвищих стандартів безпеки та конфіденційності.

Україна в останні роки почала активно рухатися в правильному напрямку. Однією з успішних вітчизняних реформ є диджиталізація і конкретно – проєкт «Дія» від Міністерства Цифрової Трансформації. Це продукт, який оперує величезними об'ємами даних в реальному часі та є наочний прикладом, де кожен із нас стикається з Big Data. Він, без сумніву, спрощує життя, адже тепер можна в кілька кліків відкрити собі рахунок в банку або ж зареєструвати ФОП. Ми бачимо довіру від суспільства, позитивну зворотну реакцію, адже мільйони українців не побоялися передати державі персональні дані та інтенсивно користуватися цим банком даних. Хоча, поряд з цим, залишається помітною суттєва частина громадян, які мають скепсис щодо таких інновацій. На часі – впровадження аналогічних підходів щодо зниження корупції і підвищення довіри до інноваційної політики держави як з боку українців, так і закордонних громадян, зокрема, в судові процеси для підвищення їх прозорості, в аналіз бюджетних закупівель, в роботу митниці й таке інше.

Варто додати, що одним із ключових драйверів подальшого руху вперед нашої держави є виховання молоді. Саме вона є найактивнішим користувачем сучасних так званих високих технологій та осердям успіху вже в найближчій перспективі. Так, відомий український філософ і педагог Василь Сухомлинський акцентував на вихованні нового покоління, на збагаченні їхньої особистості. Він стверджував, що тільки шляхом виховання нового покоління, що має глибоке розуміння ціннісних орієнтирів, глибоке знання і повагу до культури, Україна може стати сильною державою. Я б сміливо додав, що наразі маємо дбати про виховання цифрового покоління. Тут доречно звернутися до інтегрованої позиції представників як гуманітарних, так і технічних галузей знань, які досліджували штучний інтелект в його співвіднесенні з природним: «Всередині носія штучного інтелекту як у «свідомій істоті» відбувається дещо таке, що не властиве тільки обчислювальній діяльності, яка може бути лише результатом програмування. Свідомість – це не та якість, котрою будь-коли навчиться володіти комп'ютер, незалежно від того, наскільки він є складним механізмом» [5, с. 98].

Ці ідеї та ідеї інших українських філософів можуть бути корисними для розуміння процесу становлення суб'єктності України. Вони допоможуть зосередитися на глибинних процесах внутрішнього розвитку та самовизначення, які є ключовими для формування сильної та незалежної країни. А Big Data та інші сучасні так звані високі технології будуть допомагати не тільки пришвидшувати розвиток держави, але й посилювати національну безпеку та конкурентоспроможність нашої країни на світовому ринку, підвищувати якість життя у глобальному вимірі. Україна вже стала прикладом для інших країн у воєнний час. І кожен із нас не має права залишатись осторонь, а має докладати зусиль, аби вона так само була взірцем для інших і в мирний час!

Список використаних джерел

1. Піжук О. І. (2019). Великі дані як основоположний драйвер цифрової трансформації економіки. *Економіка та держава*. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2019/12.pdf (дата звернення: 05.04.2023).

2. Юрій Лазебніков. 8 технологічних революцій України. Революція четверта: Big Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: вебсайт techiia (дата звернення: 05.04.2023)
 3. С. Пирожков, Н. Хамітов (2020). Чи є Україна цивілізаційним суб'єктом історії та сучасності? *Вісник Національної академії наук України*. № 7.
 4. Власенко Р. В. Концепція Big Data в Україні. Перспективи застосування в державних органах URL: вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень, серія Державне Управління, 2017 (дата звернення 05.04.2023).
 5. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. (2017). Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(10), 95-102. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (дата звернення 07.04.2023).
-

Киселиця С. В., кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і суспільних наук ННІ економіки,
Бокач В. Є., здобувачка вищої освіти гр. АЮ-191 ННІ права і соціальних технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Однією з найактуальніших проблем новітньої України, яка в катастрофічних умовах обстоює своє право на свободу вибору цивілізаційних орієнтирів (серед яких морально-етичні та політико-правові виявляються ледь не найважливішими), є переосмислення толерантності як одного з основоположних принципів розбудови демократичного суспільства.

Історія філософської думки репрезентує неабияке розмаїття способів вирішення проблеми втілення толерантності в буденну свідомість. Серед таких варто відзначити апатію в стоїцизмі та атараксію в скептицизмі доби Античності; дослідження Святого Августина (Аврелія) доби раннього Середньовіччя; Миколая Кузанського, Марсіліо Фічіно, Еразма Роттердамського, Мішеля Монтеня доби Відродження; Баруха Спінози, Джона Локка, Шарля Луї де Монтеск'є, Вольтера, Жан-Жака Руссо, Дені Дідро, Девіда Г'юма, які привернули увагу до природних і громадянських прав людини як першочинних елементів людського буття, зробивши їх важливими предметами світоглядно-теоретичного дослідження в соціогуманітарній царині Нового часу. Особливої актуальності ліберальність і терпимість набувають в добу Просвітництва.

В сучасному соціально-філософському дискурсі можна виокремити кілька напрямків дослідження толерантності: мультикультуралістський, «солідаристський», ліберально-деонтологічний, серед яких Ч. Тейлор, Ю. Габермас, М. Уоцлер, Дж. Роулз, У. Кімліка та інші. Вчення містять розмаїті, часто суперечливі, тлумачення категорії толерантності (терпимості), але спостерігається незмінна зорієнтованість на її ціннісний потенціал та перспективність імплементації в демократичному суспільстві.

Колізії життя людини в глобальному світі не спростовує необхідності дотримання ціннісної шкали, в основі якої серед інших зустрічаємо толерантність та можливість дискусивного публічного аналізу, не дивлячись на непрогнозованість наслідків полілогу в громадській думці. Категорії толерантність та терпимість (і відповідно, їх антоніми – інтолерантність і нетерпимість) можуть мати близьке за смыслом, але не тотожне (з точки зору соціального ефекту) значення. У «Філософському енциклопедичному словнику» зустрічаємо визначення, що наголошує на доброзичливому або принаймні стриманому ставленні до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). «Світоглядною основою толерантності є поцінювання різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної» [1, с. 642].

В такому контексті солідаризуємося із цілком обґрунтованою позицією Людмили Радіонової, яка зазначає неохочість сучасними гуманітарними науками досліджувати саме категоріальний зміст толерантності: «...терпимість як така не є чесною і значуща лише

тоді, коли сприяє іншим важливим цілям і благам людини, яких не можна досягти інакше як за умови примирення з існуванням відмінностей. Ми розглядаємо толерантність не як моральну, етичну категорію, не як цінність в собі, а як категорію філософсько-політичну» [2, с. 55]. Визначаючи факт кризи ліберальної толерантності у суспільній свідомості, дослідниця все ж висловлює впевненість в тому, що повністю вільна від моралі концепція толерантності не може бути сформульована. Такий підхід, на нашу думку, має застосовуватись в усіх без винятку соціальних комунікаціях, зокрема – в політико-правовій царині.

З боку юриспруденції толерантність презюмує, що кожен є вільним дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Привертає увагу оцінка Дмитром Вовком та Дмитром Бойчуком політико-правового статусу цього феномену в сучасному світі: «На сьогодні толерантність уже традиційно сприймається як одна з цінностей європейського стилю правового мислення. У вітчизняній правовій науці толерантність також розглядається не тільки як цінність, якій надано правове значення (цінність-ціль), а й цінність, яка є правовою відповідно до змісту (цінність-засіб)» [3, с. 39]. Далі автори переконують: «Правом на сьогодні не вироблено суто юридичних механізмів, які могли б забезпечити толерантність за рахунок внутрішньо раціональної логіки. Мабуть, саме через це на сьогодні дискурс толерантності в праві має частіше політичне чи моральне забарвлення, аніж правове» [3, с. 40], надаючи конкретні свідчення того, що часто-густо відбувається формальна підміна понять права і толерантності.

Це може призвести до суттєвого порушення принципів рівності й справедливості та загальмує розвиток життєво важливих комунікативних складових в демократичних країнах, які останні десятиліття напружено шукають цивілізаційний баланс, так би мовити, розумні межі співіснування між розмаїтими груповими та індивідуальними інтересами. Адже не є таємницею, що вже на стадії категоріальної визначеності толерантність демонструє суперечливу природу, бо вмикається механізм самостримування, який заснований на синтезі раціональної (логічної) необхідності терпимості та чуттєвого (психологічного) незадоволення. Відсутність шанобливого світоглядно-теоретичного ставлення до толерантності як базової цінності у громадянському суспільстві, з необхідністю призводить до соціальної напруги та порушення гармонії як між владою і народом, так і міжособистісного балансу, адже як справедливо зазначається «нетолерантність як світоглядно-психологічний стан та розповсюджене соціальне явище створюють підґрунтя для ненависті і ворожнечі, викликають закономірні кризи в освіті, політичну нестабільність, зниження якості життя, релігійне протистояння» [4, с. 60].

Будь-яка демократична держава та відповідальна особа шанобливо ставляться до категорії толерантності у філософському та юридичному вимірі, поцінуючи її як безумовну цінність та вважають необхідною складовою для перспективного співіснування окремих особистостей, розмаїтих референтних груп, етнічних спільнот тощо задля встановлення довготривалих гармонійних взаємостосунків або хоча б перемир'я. «Так само і правозастосовча практика в контексті толерантності характеризуються особливою специфікою – оскільки вимагає від осіб (в першу чергу – від представників державної влади) належного поведіння не зважаючи на власні внутрішні переконання» [3, с. 41]. Критичний аналіз толерантності надає підстави стверджувати: добро має подбати про межу дозволеного. Адже у житті людина обирає не між добром і злом (через відсутність чітко виражених критеріїв), а із двох «зол» вибирає менше, позаяк все пізнається у порівнянні.

Видається, що саме на підґрунті категоріальної невизначеності ціннісних орієнтирів (толерантності (терпимості) зокрема) при зміні зовнішніх умов існування та внутрішніх настанов і виникають філософсько-правові колізії, що не можуть не відобразитися в соціумі. Толерантність часто набуває дещо аморфного характеру, а її довільні тлумачення як у світоглядно-ідеологічному, так і науково-теоретичному контекстах збуджують громадську думку. Тож, нагальним завданням фахівців у зазначених галузях знань має бути активне поширення меседжу про те, що терпимість сприймається превалюючою

більшістю адекватних громадян чесною, а не вадою. Тому й в подальшому ця категорія вимагає ретельного філософсько-правового аналізу відповідно до контексту доби, а власне толерантність та її модифікації – перманентного суспільного моніторингу на предмет чіткого визначення її форм і меж.

Список використаних джерел

1. В. Лісовий. Толерантність. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 642.
2. Радіонова Л. О. Толерантність як філософсько-політична категорія. *Актуальні проблеми філософії та соціології : Науково-практичний журнал*. Одеса, 2021. № 30. С. 55-59.
3. Вовк Д. О., Бойчук Д. С. Верховенство права і толерантність : навчальний посібник. Київ, 2018. 172 с.
4. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення: 17.04.2023).

Кононенко С. О., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ В АУТСОРСИНГУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

У сучасному світі електронна комерція відіграє все більш важливу роль в економічному житті кожної країни, а пандемія COVID-2019 остаточно визначила домінуючу роль саме цієї галузі в суспільстві доби цифрової глобалізації. Поява нових технологій вимагає змін у способах ведення бізнесу та взаємодії між компаніями. Аутсорсинг, очевидно, відіграє ключову роль у цифровій трансформації бізнесу та ринку електронної комерції [1].

Аутсорсинг – це бізнес-практика передачі певних функцій та операцій третім сторонам з метою скорочення витрат, підвищення ефективності та зосередження на основних цілях та бізнес-процесах. Одним із прикладів такої практики може бути вихід існуючого бізнесу на ринок електронної комерції, для чого бізнес може замовити послуги ІТ компанії для розробки та підтримки програмного забезпечення такого як WEB-site та мобільних застосунків на різні платформи (IOS/Android).

Для визначення, планування та досягнення поставлених цілей в багатьох сферах життя філософія відіграє невід'ємну роль. У тому числі й в аутсорсингу філософія має роль визначати та вирішувати складні питання діяльності компанії такі як підбір стратегічних партнерів та розробка нових проєктів, в основі яких лежать такі філософські поняття як:

- Цінності
- Етика
- Право
- Розвиток

Економічне зростання самої компанії, постачальника послуг і країн в цілому є великим плюсом використання аутсорсингу в бізнесі. Чудовим прикладом є експорт ІТ-послуг в Україні, котрий був і є одним з основних стабільних експортерів послуг за кордон під час повномасштабного вторгнення та попри війну зріс на 6% до \$7,35 млрд[2]. Потенційними негативними факторами аутсорсингу є зниження якості послуг, загроза порушення конфіденційності та інших факторів, що в результаті можуть негативно вплинути на репутацію та доходи компанії [3]. Також потенційною проблемою аутсорсингу є експлуатація робітників та дитячий труд країнами постачальниками послуг.

Філософський аналіз аутсорсингу в електронній комерції розкриває наступні парадигми:

- Парадигма ефективності. Підвищенні ефективності бізнес-процесів шляхом використання аутсорсингу.

- Парадигма ризиків. Оцінка ризиків, пов'язаних з аутсорсингом, таких як якість надання послуг та конференційне використання даних.

- Парадигма етики. Оцінка етичних проблем аутсорсингу. Таких як зниження рівня життя та експлуатація робітників.

- Парадигма культури. Аутсорсинг може викликати занепокоєння щодо узгодження інтересів між компанією та постачальником послуг, особливо якщо країни мають різні культурні чи політичні цінності.

Роль аутсорсингу є важливою в електронній комерції, так як для вирішення потреб бізнесу витрачається менше коштів і ресурсів в порівнянні з власними силами. А філософський підхід до аутсорсингу допомагає краще зрозуміти різні аспекти цього бізнес-процесу і використовувати аутсорсинг в електронній комерції ефективно, безпечно та етично.

Список використаних джерел

1. Кононенко С. О. Роль аутсорсингу в електронній комерції // *Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (15 травня 2022 року). Чернігів : НУ «Чернігівська Політехніка», 2022. С.135-136.

2. 50 головних експортерів України 2022. *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/ratings/50-naybilshikh-eksporteriv-ukraini-2022-02032023-12098> (дата звернення: 13.03.2023).

2. Basic Principles the Philosophy of Outsourcing, - International Conference on Strategic Innovative Marketing, IC-SIM 2014, September 1-4, 2014, Madrid, Spain, Anthi Vaxevanoua and Nikolaos Konstantopouloua. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815012987?via%3Dihub> (дата звернення: 13.03.2023).

Коваленко К. С., здобувачка вищої освіти гр. ФА-221

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НЕОТОМІЗМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ФІЛОСОФСЬКУ АНТРОПОЛОГІЮ

Неотомізм – філософський напрям, що досліджує й популяризує основні положення вчення Томи Аквінського про світ та людину в ньому. Він виник у 70-80-х рр. XIX ст. у зв'язку з потужним суспільним запитом на модернізацію стосунків людини з Богом і церквою та став складовою офіційної доктрини католицизму. У філософії розповсюдження критичного мислення та плюралізму в цей час також змусило мислячу громадськість «передивитися стосунки» з ученням Томи Аквінського, що вилилось в переоцінку не тільки основ католицького віровчення, а й християнської антропології загалом. Відродження духу середньовічної філософії, на думку представників неотомізму, повинно допомогти у подоланні кризових явищ у людському бутті, особливо в сучасному глобальному світі, де дуже часто особистість відчуває себе вразливою, самотньою, забутою, покинутою, незахищеною, тривожною й таке інше.

Загалом, стосунки людини з Богом та, власне, через нього із собою, завжди щиро цікавили переважну більшість людей, які намагаються розумно організувати своє життя. Зокрема, християнська антропологія з моменту її виникнення й до сьогодні намагається бути послідовною філософією, щоб задовольнити потребу людини в духовності та надати аргументовані відповіді на її екзистенціальні питання. Тож, можемо спостерігати стійкий інтерес до цієї проблематики і в сучасній філософській парадигмі, де унікальні думки та переживання конкретної людини досить масового приводять її до класичного вчення Аквіната, заснованого на християнському гуманізмі й трансформованому в неотомізм.

Родоначальником цього досить актуального напрямку в сучасній релігійній філософії є Тома Аквінський (1225-1274), який присвятив свою філософсько-релігійну діяльність пошукові істини та поверненні людини на правильний шлях розуміння. Середина XIX

століття є початком модернізації його вчення та прогресуючого вияву серед сучасників потреби у «віковичній філософії» (*philosophia perennis*). Неотомізм претендує на універсалізм, особливо в синтезі віри й розуму, умоспоглядання й емпіризму, відстороненості та практицизму, індивідуалізму й соборності. Слід зазначити, що сучасний неотомізм охочіше співвідносить з класичним об'єктивним ідеалізмом, ніж з теологією. Після тисячолітнього беззаперечного домінування теоцентричної філософської парадигми Середньовіччя, вперше зустрічаємось зі спробою переосмислити вчення Томи Аквінського у добу Відродження, що характеризується значним виявом модернізованого томізму, який всебічно вказує на гармонію між Богом і Творцем. Головною метою спрямування була спроба відродити суто схоластичну думку, вільну від стереотипів софізму, гегельянства та Просвітництва [1].

Наріжним каменем виявляється те, що осучаснений неотомізм має низку відмінностей, і постає як головний аспект у прагненні зрозуміти людину як сутність, яка залежить не лише від думок, а й від емоцій. Проблемність зосереджена в колі осмислення метафізичних тем, які виступають – нескінченне, трансцендентне Буття. Виходячи з філософсько-антропологічних змін, дослідники людини у ХІХ ст. поцінювали людину як найвищий рівень релігійного життя [2]. Буття людини виявляється концепцією повноти досконалості, що у самому сприйнятті та трансцендентальному понятті уособлює – єдність, істина, благо, прекрасне поняття, які розкривають зміст Божественної самовідкритості.

У перші десятиліття ХХ ст. на сході Європи, зокрема на теренах нашої багатостраждальної країни, розповсюджується атеїзм, що характеризується агресивним неприйняттям радянською владою будь-якої релігії включно з неотомізмом. У той час філософія релігії вбачала засіб для вираження бачення Бога, того, хто зобразив страждання людства і хто, здавалося, сам знав зло. Створеним ідеологіям в тому числі і комуністична, могла протистояти лише християнсько-демократична ідеологія. Влада постійно намагалася тиснути на релігійні організації. У такому контексті цілком розділяємо переконаність: «Міркування про добро у науці, релігії, мистецтві, філософії, відповідаючи на актуальні життєво-практичні питання, намагається встановити сенс життя та закласти в душу кожному мислячому громадянину ідею пріоритетності загальнолюдських цінностей над індивідуальними із наступною трансформацією у гуманістичний світогляд і вчинки. Недооцінювання здатності опредмечувати людську сутність через серце призводить до знедушення, непевності у майбутті, зневіри у здатність розбудовувати власне життя Тут і Тепер; на особистісному ж рівні – трансформується у розпач чи відчай» [3, с. 21]. Фактично в СРСР політичними доктринами заборонено свободу віросповідання, неотомізм – не виняток. Католицька церква не розраховувала на свою подальшу діяльність, але попри все в Україні були представники що підтримували релігійне життя громад, зокрема, митрополит Андрей Шептицький, Йосип Сліпий, які виражали свої погляди у посланнях та інші духовні лідери [4].

Неотомізм – явище багатогранне, його історія складна і звивиста. Наразі споглядаємо занепад, хоча це питання є контрверсійним як у філософсько-антропологічному, так і соціально-політичному сенсі. Зокрема, до дискусії в сучасній Україні щодо вирішення цих складних морально-психологічних питань активно залучає гуманітаріїв знаний фахівець у галузі релігійної філософії Андрій Баумейстер [5]. Багато хто вважає, що проблема занепаду викривається в тому, що філософія вже не набирає обертів поширення серед католицьких інтелектуалів. Також цей факт пояснює неотоміст Р. Лобкович: «Якщо дивитися на історію томізму з погляду внутрішньоцерковних, то занепасть його не вплив сучасної філософії, а повернення до Письма та нове відкриття патристики» [6].

Наразі неотомізм пристосовується до вирішення проблем сучасної людини і тому, до прикладу, учні Анрі де Любака знайшли актуальну точку дотику «нової теології» та католицької неопатристики. Концептуальний вияв пройшов нелегкий шлях і саме зараз переживає добу занепаду, але попри все взяті ідеї тогочасного неотомізму вкладаються та прояснюються у новітніх проявах релігійних учень.

Маємо зрозуміти, як неотомізм впливає на християнську антропологію сьогодні. На антропологічному рівні можемо спостерігати зростання інтересу до проблем духовності у людському бутті, піднесення релігійних цінностей, що є невід’ємними елементами життя віруючої людини, де важливою складовою виявляється те, що шлях до подолання гріховності, можливість відійти від приземленого, звернутися до надприродного можна через віру в Бога та в Господа Ісуса Христа як всемогутнього. Перебуваючи у стані Христа людина відроджується та набирає частину відновлення себе: «...і не стосуйтеся до віку цього, але перемініться відною вашого розуму, щоб пізнати вам, що то є воля Божа, – добро, приємність та досконалість» (Рим., 12, 2) [7].

Залишки неотомізму проглядаються в християнстві і зараз, зокрема в поділі природи на духовну та матеріальну, що своєю чергою виражається у світі Буття розумної людини, робить розділення душі і тіла неможливим. Християнська антропологія зображує вирішення проблем світобуття, уявлення щодо невідворотного наступу «кінця світу», неминучого «страшного суду». Віра в Бога дає зрозуміти підґрунтя, яке формує світобачення людей, і це дає змогу зрозуміти свої життєві проблеми, забезпечення гуманістичного виміру, звертання до Святого письма (Біблії). Це допомагає зрозуміти зміст сучасного неотомізму, в основі якого лежить принцип креаціонізму (божого творіння), але це положення суперечить еволюції саморозвитку та у свою чергу гальмує прогрес нових якостей, впливів. Головним сенсом виявляється постійне зближення з Богом, що дає знайти своє місце в житті індивіда як головного суб’єкта антропоцентризму.

Розглянувши неотомізм як напрямок сучасної філософської антропології, можна зробити деякі висновки щодо присутності в структурі духовного життя сучасної людини. Тож, його роль виявляється досить важливою, адже за таку кількість років він не лише збагатив парадигмальність релігії та науки, намагаючись примирити віру і розум, а й залишив певний спадок в історії філософії в частині вчень про людину та її сутність, що з XIX ст. міститься у новітньому напрямку людинознавства – філософській антропології.

Отже, сучасний неотомізм уособлює всі складові релігії, філософії, науки, що завжди є надзвичайно важливими у суспільному житті та екзистенціальному світі окремої людини. Тому, наразі, він хоч і не є дієвою течією як раніше, але має відчутний вплив на філософську антропологію (особливо – християнську), що дає змогу багатьом людям ефективно вирішувати свої сенсожиттєві проблеми. У подальших дослідженнях важливо приділити серйознішу увагу особливій потребі сучасної людини спілкуватися з Богом, проаналізувати потрібність релігії у техногенному глобальному світі, зрозуміти роль Божественного Провидіння в духовному житті не тільки вірянина, а й пересічної світської людини, навчитися розрізняти різноманітні форми духовності у філософських вченнях.

Список використаних джерел

1. Бліхар В. С., Козловець М. А., Горохова Л. В., Федоренко В. В., Федоренко В. О. Філософія : словник термінів та персоналій. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
2. Горський В. С. Концептуальні засади антропологічного аспекту сучасної християнської антропології // Світогляд – Філософія – Релігія. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52186/6/> (дата звернення 03.04.2023).
3. Киселиця С. В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернівці : ЧНТУ, 2015. № 2(6). С. 19-23. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/50595 (дата звернення 05.04.2023).
4. Неотомізм: шлях до сьогодні. *Credo Дайджест*. URL: <https://credo.pro/2010/02/13483> (дата звернення 03.04.2023).
5. Персональний філософський сайт Андрія Баумейстера. URL: <http://andriibaumeister.com/> (дата звернення 03.04.2023).
6. Особливості західноєвропейської та східноєвропейської релігійної філософії. URL: <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=27376&chapterid=10141> (дата звернення 04.04.2023).
7. Українська Біблія / Переклад Огієнко. 1962. Послання до Римлян. Гл. 12. URL: <http://bible.ubf.org.ua/ukr/?scr=> (дата звернення 03.04.2023).

Коваль В. С., здобувачка вищої освіти гр. ФА-221
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІЛОСОФІЯ СТАТІ І ГЕНДЕРУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Філософська антропологія – це розділ філософії, який досліджує природу і значення людини у світі. В межах філософської антропології стать і гендер розглядаються як важливі феномени людського буття, що впливають як на особистість, так і соціум загалом. Становлення антропології як самостійної наукової дисципліни відбулося на початку ХІХ століття, в період промислової колонізації. Виникла необхідність наукового підтвердження того факту, що різні людські спільноти, маючи унікальні соціально-політичні, культурно-антропологічні, морально-етичні форми організації життя та пріоритети, якимось чином співіснують. Антропологічні дослідження сьогодні проводяться з використанням усіх загальнотеоретичних методів соціальних і гуманітарних наук. Антропологи активно використовують у своїх дослідженнях теоретичні та практичні результати багатьох інших наук гуманітарного і природничого циклів, тому важливо наголосити на антропологізації соціальних наук та міждисциплінарності антропології.

У такому контексті розглянемо вплив соціальних ролей на гендерну поведінку. Соціальний статус є чільною складовою соціальної структури будь-якого суспільства. Соціальні ролі визначаються як сукупність очікувань щодо поведінки індивіда, котрий займає певну позицію в процесі взаємодії. Отже, гендерні ролі зумовлені диференціацією всіх членів суспільства на дві категорії – чоловіків і жінок та передбачають очікувану від них ціннісно й нормативно визначену поведінку.

Гендер – це соціальний механізм, який відображає культурні стереотипи та ролі, що відводяться чоловікам і жінкам і вважається важливим аспектом культури, що визначає, які ролі та очікування повинні виконувати люди різної статі. Тому що від народження кожна людина одержує приписаний статус відповідно до статі, тобто статус дівчинки або хлопчика з відповідними очікуваннями щодо їхньої поведінки. Гендерні соціальні ролі не слід розуміти як поділ усіх соціальних статусів, а відповідно, й ролей, на такі, що їх можуть виконувати лише чоловіки або жінки. Це призводить до важливих змін у поведінці людини й потребує ретельного моніторингу як у науково-філософському, так і в соціально-психологічному плані.

У філософській антропології стать і гендер розглядаються як взаємопов'язані аспекти, що визначають людський досвід та існування. Гендерний аспект проблеми філософської освіти стає надзвичайно актуальним передусім у зв'язку з виходом у простір культури та цивілізації людей, які прагнуть реалізуватися у всіх проявах соціального життя. Тож, вирішуючи проблеми соціального і гендерного партнерства, доречно звернутись до думки знаних представників вітчизняної філософської антропології як метаантропології Н. Хамітова та С. Крилової: «Гендерне партнерство – це така стратегія життя чоловіка і жінки, коли відносини з протилежною статтю будуються на розумінні і толерантності» [1, с. 103]. Відсутність останньої, з необхідністю призводить до соціальної напруги та порушення не тільки гендерної гармонії, аде як справедливо зазначається «нетолерантність як світоглядно-психологічний стан та розповсюджене соціальне явище створюють підґрунтя для ненависті і ворожнечі, викликають закономірні кризи в освіті, політичну нестабільність, зниження якості життя, релігійне протистояння [2, с. 60].

Філософська антропологія розглядає стать і гендер як механізми, що впливають на формування індивідуального та колективного людського досвіду та структуру суспільних відносин. Соціальний механізм гендеру впливає на процеси упізнавання, самосприйняття та взаємодії між людьми. Філософська антропологія також вивчає, як стать і гендер впливають на соціальні відносини або насильство.

Отже, філософська антропологія є важливою галуззю філософії, яка досліджує природу та значення людини у світі загалом і в контексті статі та гендеру зокрема. Розуміння природи чоловіка і жінки, їх самоідентифікація, сприйняття ззовні, вибудовування моделей поведінки допомагають ефективно вирішити низку соціально-психологічних та культурно-антропологічних проблем, пов'язаних із філософією статі та гендерною рівністю. Однією із таких є ставлення до насильства на соціальному чи побутовому рівні, яке може вимірюватися соціально-політичним, морально-психологічним, фізичним терором, де антропологічні чинники відіграють далеко не останню роль.

Тож, у перспективі, звертаючись до філософії гендеру і статі як впливової частини сучасної філософської антропології, варто ретельніше дослідити причини агресивності в гендерних стосунках, трансформації в гендерній поведінці в бік дискримінації слабшої й таке інше. Вивчаючи, як у будь-якому суспільстві розподіляються гендерні ролі, у своїй масі, можна навчитися впливати на культурно-антропологічне сприйняття та безпосередню реакцію людей на насильство як неприйнятне явище на всіх рівнях людського буття.

Список використаних джерел

1. Хамітов Н. В., Крилова С. А. Філософська освіта та наука в Україні : відповіді на нові виклики глобалізації XXI століття. *Європейські педагогічні студії*. 2015. Вип. 5-6. С. 95-111. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11555/Khamitov.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 17.04.2023).
2. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення 17.04.2023).
3. Крочук М. І. Філософсько-правовий вимір гендерної рівності. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/753/1/Крочук%20М.І.%20дис.pdf> (дата звернення 19.04.2023).
4. Курченко Л. М. Гендерна проблематика у західній філософській традиції: від Аристотеля до сьогодення. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/36321/md_km_3.pdf?sequence=1.
5. Гендерні ролі та стереотипи. URL: <https://core.ac.uk/download/149243852.pdf> (дата звернення 18.04.2023).

Костюк А. Ю., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ВІРИ І РОЗУМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Проблема віри й розуму виникає не сьогодні. Більше тисячі років тому за часів зародження апологетики у філософії на серйозному світоглядно-теоретичному рівні постає питання, як засобами розуму довести істинність християнських догматів – тверджень, які не тільки потрібно раціонально обґрунтувати, у які слід вірити. А це вже «парафія» суперечностей між логікою і психологією, духом і душею, раціональністю і чуттєвістю людини. Відтак, *співвідношення віри та розуму – це проблема поєднання двох фундаментальних здібностей душі людини, що стало найважливішою філософсько-теологічною проблемою протягом усієї історії філософської думки.*

В Античності питання віри обговорювалися в контексті пізнання, для обґрунтування вихідних самоочевидних аксіом і першооснов або для характеристики міркування, де право бути цілісним визнавалося за розумом.

У Середньовіччі зі зміною космоцентричної онтології на теологію кардинально змінюється значення віри. Способи людського існування відтепер передбачали сповідь, молитву, настанови (умови віри), які були шляхом набуття вічної та незмінної істини. Можна виокремити наступні моделі співвідношення розуму та віри:

1) Віра вища за розум. «Вірю, щоб розуміти». Базувався на ідеї Святого Августина про те, що віра і розум не виключають, а доповнюють один одного: віра дає розуму істини, які він повинен прояснити. Аврелій Августин вважав, що ми повинні мати віру для того, щоб за

допомогою розуму пізнавати світ і Творця. Людина має розум і віру [8]. Вища істина втілена в Одкровенні і дається людині через віру, розум потрібний людині насамперед для того, щоб глибше розуміти істини віри. Багато схоластів вважали, що можливий синтез філософії та теології, тобто, гармонія між вірою та знанням за пріоритету віри. Зокрема, *Тома Аквінський, критикуючи аверроїстів за уявлення про інтелект як субстанцію, застерігав: «позбавте людей різноманітності щодо інтелекту, який єдино з усіх частин душі є неруйнівним і безсмертним, і звідси піде, що після смерті нічого, крім однієї-єдиної інтелектуальної субстанції від людських душ не залишиться»* [2; 9; 10].

2) Розум вищий за віру. «Розумію, щоб вірити» П'єр Абеляр. П'єр Абеляр вважав, що раціональне освоєння світу призводить до віри [1]. Вихідним пунктом будь-якого дослідження Абеляр вважав сумнів, і справа вченого полягає в тому, щоб, слідуючи шляхом розуму, перейти від сумніву до істини. Це можливо лише при послідовному та правильному застосуванні діалектики (логіки).

3) Розум і віра не мають нічого спільного. «Вірую, бо безглуздо» Квінт Септимій Тертуліан. Містичне спрямування було задано формулою Тертуліана «Вірую, бо абсурдно»: віра виключає розум і не потребує його, віра в Христа і людське розуміння не сумісні. Тому, щоб прийти до Бога, не потрібна жодна філософська вченість, достатньо однієї віри.

4) Гармонія віри та розуму. Розум не є слугою теології, у нього є власні методи та цілі. Але, зрештою, діяльність розуму, всі його досягнення служать глибшому розумінню істин віри. Мусульманський філософ Аверроес запропонував для вирішення проблеми розуму та віри теорію «двох істин». Відповідно до неї істини науки вище істин релігії, але істини науки здатні зрозуміти небагато, для всіх інших релігійні ідеї корисні, тому вони мають право на існування і їх не варто публічно спростовувати. Концепція двоїстої істини у найрадикальнійшій формі була висловлена Вільямом Оккамом: між вірою та розумом, філософією та релігією немає і не може бути нічого спільного, тому вони повністю незалежні один від одного і не повинні один одного контролювати. Надалі ця думка про автономію розуму призвела до формування атеїстичного мислення.

У добу Відродження та Нового часу віра починає звертатись до наукоцентризму. Такою є релігійна філософія Блеза Паскаля. Раціональне мислення і почуття – «брама, через які світогляд закрадається в душу» та яким відповідають природні, ясні та взаємообґрунтовані засади – розуміння і воля. Порядок розуму – початок і демонстрація, порядок серця – кохання. Ці першооснови не підлягають доказу, бо «немає в людини такого природного знання, яке передувало б цим поняттям і перевершило їх у ясності» [7, 11].

Просвітництво перетворило розум на вихідний початок, ототожнивши віру з забобонами й оманюю. Ф. В. Й. Шеллінг, почавши з утвердження релігії розуму, наприкінці життя зупинився на філософії одкровення і теософії, вивіщуючи релігійну віру. Для Г. В. Ф. Гегеля сходження від абстрактного до конкретного стало основою філософії релігії, шляхом залучення людини до віри та її істин, що й привело його від критики християнства та утвердження «позитивної релігії» до раціоналізації християнської віри. Іммануїл Кант прагне визначити віру як знання, поряд з богослужбовою релігією передбачає існування віри-розуму («релігії в межах тільки розуму») як чистої віри в добро, моральні закони, любов і обов'язок [3; 4]. В історико-філософському сенсі Кантівське вчення про прагматичну, доктринальну і моральну віру дає підстави для подолання традиційного протиставлення віри та розуму як в теоретичному, так і в практичному вимірі, зокрема, в ідеологічному, де важливе значення має політична позиція особистості заснована на несуперечливості віри та моралі.

Схиляюсь до думки, що віру та її предмет неможливо продемонструвати. Така постановка питання – чи можна науково обґрунтувати твердження віри – взагалі викликає нерозуміння. Теоретично доводити істини віри виходить тільки з позиції власного досвіду. Припустимо, хтось вірить в настання світлого майбутнього, хтось – в Царство Небесне й таке інше. Чи можна довести правомірність і результативність такого предмета віри? Зрозуміло, немає сенсу це робити, тому що віра – це певний стан душі. Звичайно, для

обґрунтування істин віри можна наводити безліч аргументів. Можна, припустимо, сказати, що про прихід променистого прийдешнього ми прочитали в серйозному трактаті або що витоком нашої віри служить наш власний оптимізм. Але тим не менше доведення істинності віри психологічно безглуздо.

Я вважаю, що вимога «наукової» віри, заміна віри знанням – це відмова від свободи, від вільного подвигу. Віра дійсно нерідко сполучена з подвижництвом. Вимога замінювати віру знанням не звеличує людину, а принижує його. Ніяка наука, ніяка філософія не може дати віру або замінити її собою. «Віра є екзистенціалом, який зумовлює трансцендування в людському бутті; це дає змогу усвідомити віру як умову виходу за межі проблемних та кризових ситуацій, а марновірство та фанатизм як замкненість в цих межах» [5, с. 7]. Вони здатні лише підвести до неї. Однак і віра не може усунути знання. Не можна за допомогою віри вирішувати питання хімії чи фізики, політичної економії чи історії, неможливо текстами Святого Письма спростовувати висновки науки. Якщо віра – це вільний подвиг, то наукове знання – важкий обов'язок праці, покладений на людину.

Між знанням і вірою як феноменами людського буття виявляється істотна відмінність. Психологічно протилежність того й іншого впадати в очі навіть людині, не схильній до філософського аналізу. А от в сучасній філософській думці зустрічаємо твердження: «Перспективним нам видається подальше дослідження феномену віри у контексті її пізнавальних потенцій через актуалізацію інтимного переживання реальності дослідником чи містичну взаємодію цілокупної віруючої свідомості та раціональної емоційності, що означає вийти за межі простору, де воно виникло» [6, с. 409]. Знання примусове, віра вільна. Всякий акт знання містить в собі обов'язковість. Неможливо скасувати той очевидний факт, що двічі два – чотири. Те, що мною чи мені доведено, є вже невідворотним. Інша справа – віра. Вона не дає гарантій. Можна вірити в Бога, в щасливий жереб, в любов з першого погляду. Точних доказів на користь цих вірувань немає.

Людина вірить в Бога не тому, що буття Бога доведено. Для віруючого все його єство одухотворене думкою про Верховну істоту. Виходить, що входження у віру нерідко пов'язане з відмовою від доводів розуму. Скажімо, помирає дитина. Лікарі вважають, що становище безнадійне. Але мати не може змиритися з вироком. Вона не припускає навіть думки про безнадійні перспективи. Вона вірить, що дитя виживе. Що було б з усіма нами, якби ми не володіли здатністю вірити?

Як феномен позасвідомого віру можна охарактеризувати як психологічну настанову. У її основі лежить особистий досвід, а також потреба, бажання, почуття людини. Особливе місце серед них займає любов. Як правило, людина вірить в те і в того, що і кого любить. Людина вірить тому, у що їй хочеться вірити і не потребує раціональних виправдань своєї віри. Цим пояснюється стійкість та екзистенціальна потреба людини в цьому стані. Вірування та предмет віри корегуються і зазнають докорінних змін при зіткненні із суперечливими фактами й контраргументами. Найбільш випукло соціально організована віра представлена в релігії, яка покоїться на вірі у вищий, надприродний початок або в бога.

Мені відомо безліч спроб дати визначення поняттю «віра». Деякі з них містять зерно істини, але жодне з них не виявляється цілком нейтральним. Кожне спирається на певну концепцію, передбачає певну точку зору. Віра – це найглибинніша зацікавленість людини, глибока переконаність, вона є фундаментальна, остаточна і головна ставка людини, причому ставка людини у світі неясностей.

Список використаних джерел

1. Абеляр, П'єр. Історія моїх страждань. Львів: Літопис, 2004. 136 с.
2. Баумейстер А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ : Дух і Літера, 2012. 408 с.
3. Кант І. Критика практичного розуму. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926131> (дата звернення 15.04.2023).
4. Кант І. Критика чистого розуму. К. : Абетка, 2020. 273 с.

5. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01. Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2013. 19 с. URL: <https://www.academia.edu/48906900/> (дата звернення 17.04.2023).
6. Киселиця С. Епістемологічне підґрунтя віри. Наукові записки. Серія «Філософія». Острог, 2012. Вип. 11. С. 406-416. URL: <https://www.academia.edu/43866477/> (дата звернення 19.04.2023).
7. Паскаль Б. Думки. Філософська думка. 2008. № 5. С. 101-118.
8. Святий Августин. Сповідь / пер. з лат. Ю. Мушака; Післямова С. Здіюрука. Київ : Основи, 1999. 319 с.
9. Содомора, П. Терміносистема Святого Томи з Аквіну. Львів, 2010. 181 с.
10. Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. 2-е вид. К.: Основи, 2003. 796 с.
11. Donald Adamson, Blaise Pascal: mathematician, physicist and thinker about God, St. Martin's Press, London, 1995.
12. St. Thomas Aquinas. The Summa Theologic. Translated by Fathers of the English Dominican Province. Benziger Bros. edition, 1947.

Кубрак О. В., старший викладач кафедри філософії та правосуддя
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

ДЕЩО ПРО КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ «КУЛЬТУРА»

Створюючи предметний світ культури, творячи себе як її суб'єкта, людина розгортає свої перетворювальні здібності у певних суспільних умовах. Сам трудовий процес здійснюється під впливом особистісних спонукань та соціальних потреб. У цьому сенсі культура втілює суспільне життя з погляду унікальності людської діяльності щодо перетворення природи, суспільства, самого себе. Тим самим культура усвідомлюється не як суто духовна проблема виховання та освіти людини різними інтелектуальними засобами, а і як практична проблема вивчення та формування умов для реалізації діяльнісних здібностей людини.

Як компоненти цієї концепції можна виділити такі положення:

- 1) Культура не може бути зрозуміла із самої себе, вона розкривається як соціальне явище.
- 2) Генетично культура виникає разом із працею, втілена насамперед у матеріальній людській діяльності.
- 3) Культура не є сукупність готових продуктів самих по собі, а є процесом діяльної активності людини.

Отже, на перший погляд, культуру можна уявити як розвиток людини як суспільної істоти в конкретних, історично обумовлених формах її діяльності та її результатах – предметах і цінностях.

У руслі даного підходу культура характеризується, зокрема марксизмом, як така форма діяльності людей та її об'єктивації, що становить сутність матеріального та духовного виробництва, суспільних відносин, розвитку людини. Це трактування культури не обмежує його лише діяльністю (духовної) еліти, а пов'язує з матеріально-перетворюючою діяльністю мас, головне заняття яких – праця.

Саме праця і виступає джерелом культури, створює все багатство суспільних відносин, перетворює суспільство та людину. Праця створює культуру не стільки тим, що виробляє речі, цінності, скільки формуванням та розвитком людини у всьому багатстві її суспільних зв'язків та здібностей. Через конкретні продукти праця створює суспільні зв'язки, а тим самим і культуру як спосіб життя людини в суспільстві. Саме як «носії» загального характеру праці культура набуває предметної форми свого існування. Предмети культури – це передусім предмети праці, які відрізняються від природних об'єктів своєю «людською формою», тобто реалізацією здібностей людини, її потреб, знань, умінь, інтересів.

Отже, діяльність людини стає джерелом культури лише тоді, коли продукти цієї діяльності набувають значення не стільки для того, хто їх створив, скільки для інших людей. А тому змістом культури є розвиток людини у всьому багатстві її здібностей громадянського існування, здійснюваних завдяки (і процесі) трудовій діяльності. У цьому сенсі культура є діяльність із виробництва не стільки товарів, скільки самої людини у всьому різноманітті його зв'язків і відносин. Предметне багатство – зовнішня форма

існування культури як діяльності. Її змістом є розвиток самої людини як суб'єкта цієї діяльності. Культура, таким чином, є історичний процес розвитку людських сил і відносин, самої людини як суб'єкта суспільної діяльності, що отримує своє зовнішнє вираження у всьому багатстві створюваної людьми предметної дійсності, у всій сукупності результатів людської праці, думки, душі.

Головним у діяльній активності людини як суб'єкта культури є предметно-практичне перетворення світу. У процесі освоєння культурної спадщини здійснюється перехід предметної форми в особистісну, а творчому розвитку культури акцент робиться на предметну реалізацію особистісних здібностей людини. Культура знаменує ту обставину, що людина опанувала досягнутий рівень технології своєї перетворювальної діяльності і цій основі рухає технологію вперед. Ці міркування спонукають зробити вибір на користь так званої діяльній концепції культури. Ця концепція має своєю теоретичною передумовою ідеологію західноєвропейського Просвітництва, в якій діяльність стає основою всієї культури. Перші кроки до цього зробив І. Кант, а в ранг загального заснування культури діяльності першим поставив Фіхте, який розглядав суб'єкт («Я») як чисту самодіяльність, як вільну активність, що створює світ («не-Я»). Однак він розглядав і позадіяльні аспекти культури, зокрема совість, віру, споглядання.

Найбільш розвинену раціоналістичну концепцію діяльності дав Гегель, який тлумачив її як всепроникну характеристику абсолютного духу, як розумне цілепокладання, що породжується його іманентною потребою у самозміні. Зрозуміло, що Гегеля цікавить передусім вища форма духовної діяльності – рефлексія.

У XIX столітті починається відхід від розгляду раціональної діяльності як основи культури (К'єркегор, Шопенгауер, Гуссерль). Крім того, в неокантіанстві, що наголосив на загальнолюдських компонентах культури, її цінності виступають як регулятиви діяльності, її спрямованість. Розвиваючи цю лінію, М. Вебер, поряд з аналізом раціональних компонентів діяльності, підкреслював значення ціннісних установок і орієнтацій, мотивів, що «психологізувало» розуміння діяльності.

У марксистському трактуванні діяльність розглядається насамперед як предметна, що втілює органічну єдність матеріального та духовного. Ця цілісність синтезується у понятті практика, що включає всі різноманітні форми людської активності, причому як вища форма діяльності розглядається трудова.

У плані, що цікавить нас, під діяльністю розуміється форма активного ставлення людини до світу, зміст якої становить її доцільне перетворення. Винятково важливо, що цілі діяльності не можуть бути зрозумілі поза культурою загалом, поза її нормами, ідеалами, цінностями. Але для сучасної західноєвропейської культури, сформованої у своїх основних рисах у Новий час, саме раціональна діяльність виступає як принцип культури, як здійснення вищого сенсу буття людини у суспільстві, перетворення матеріалу на продукт, артефакт. (На Сході така діяльність швидше є необхідною, але зовсім не головною умовою життя людини).

Таке трактування діяльності, сутності культури є досить перспективним у плані подолання постмодерністської «хвороби» західної культури. У діяльній концепції культури вона виступає як діяльна характеристика всіх сфер життя людини у суспільстві. Зрозуміло, наведені міркування про діяльну сутність культури далеко не вичерпують різноманіття уявлень про цей феномен.

З усього сказаного можна зробити висновок, що «діяльна» концепція культури, де культура постає як спосіб життя людини у суспільстві, а цей спосіб життя має діяльний характер, видається найбільш перспективною. Але з цього ми робимо висновок, що діяльна концепція сутності культури аж ніяк не відкидає інших концепцій, зокрема, такої поширеної, як аксіологічна, яка доповнює діяльним розглядом цінностей як орієнтирів та результатів діяльності. І тому продуктивніше було б розглядати обидві концепції в нерозривній єдності.

Список використаних джерел

1. Гатальська С. М. Філософія культури. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/filosofiya/filosofiya_kulturi_-_gatalaska_cm.

2. Козловський П. Постмодерна культура. *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки*. К., 1996.
3. Кримський С. Б. Діяльність та культура. *Магістеріум*. 2003. Вип. 12. Культурологія. С. 4-8.
4. Панченко В. І. Мистецтво в контексті культури. К., 1998.
5. Ящук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2004.

Лисогор І. С., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
 Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
 Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

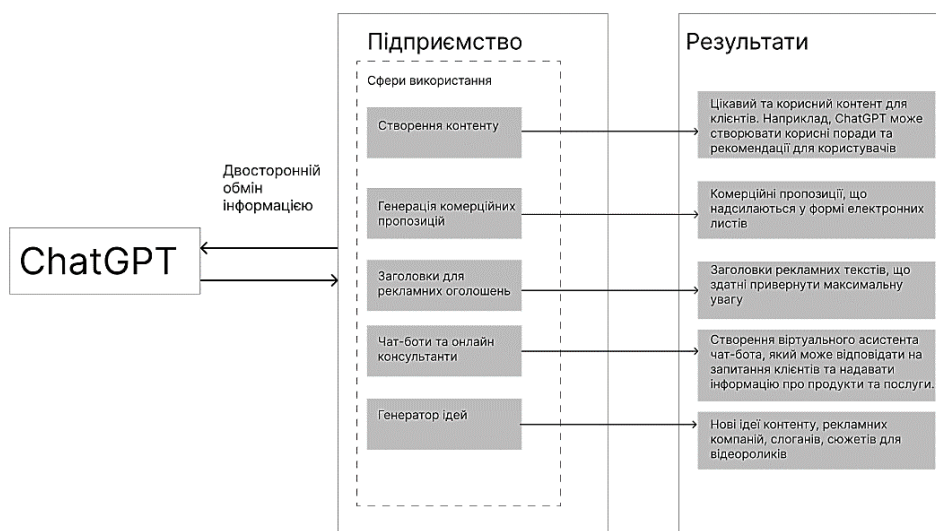
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасне макросередовище вимагає від підприємства, майже будь-якої сфери діяльності, постійно підтримувати та підвищувати конкурентоспроможність, що є запорукою його стабільного розвитку у майбутньому. Креативність ідей, ефективність рішень, раціональне використання наявних ресурсів – це ті фактори, що впливають на здатність підприємства протистояти викликам зовнішнього середовища, в першу чергу, конкурентів, та забезпечують успішність на ринку.

Одним з інструментів, що покликаний допомогти людству розв'язати широкий спектр проблем, є штучні нейронні мережі. Першими дослідниками у галузі штучних нейронних мереж (ШНМ) були Уоррен МакКаллок та Уолтером Піттсом. У 1943 році вони разом опублікували статтю «A Logical Calculus of Ideas Immanent in Nervous Activity», в якій були викладені основні принципи функціонування біологічних нейронів та їх математичні моделі. Але відсутність комп'ютерів на той час не дозволило реалізувати їх ідеї на практиці. Лише у 2010-х роках звичайні люди почали відчувати на собі результати розвитку нейромереж. Розпізнавання об'єктів на картинках, людей на відео, переклад іноземних мов – це все практичні аспекти розвитку даної технології.

У 2022 році сталася визначна подія у сфері розвитку ШНМ. Світ побачив ChatGPT – чат-бот зі штучним інтелектом. В Україні він став доступним 18 лютого 2023 року. Сфера застосування досить велика: від написання простих текстів на задану тематику до створення програмних кодів.

Розглядаючи даний продукт з точки зору ефективності цифрового маркетингу на підприємстві, його доцільно використовувати маркетологам, SMM спеціалістам, копірайтерам. Принципову схему сфер застосування на підприємстві та результати, які можна отримати наведено на рисунку 1.

Джерело: побудовано автором на основі [1].

Отже, ChatGPT здатен підвищити ефективність маркетингової діяльності, зробити результати роботи працівників більш креативними, що дозволить виділитися на ринку та привернути увагу споживачів. Враховуючи той факт, що цифровий маркетинг, як підсистема загального маркетингу торговельного підприємства, забезпечує проведення рекламних компаній, аналіз ринку та поведінки клієнтів, приймає участь у розробці нових продуктів, його функціонування повинно проводитися з використанням найсучасніших методів. Адже, це запорука конкурентоспроможності всього підприємства.

Список використаних джерел

1. Examples – OpenAI API. URL: <https://platform.openai.com/examples/> (дата звернення 11.04.2023).
-

Малиш В. В., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПІДРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Інновації сприяють підвищенню конкурентоспроможності та є одним із ключових факторів, який забезпечує економічну безпеку підприємств. У мінливому економічному середовищі підприємствам необхідно швидко адаптуватися до змін. За таких обставин, важливого значення набуває використання у діяльності промислових підприємств передових технологій та аналітики [1; 2; 3].

Потенційні ризики та можливості на ринку можуть бути визначені за допомогою інноваційних технологій та аналітичного інструментарію. За допомогою використання прогностичної аналітики можливо передбачити зміни ситуації на ринку та адаптувати розроблені стратегії, що сприятиме визначенню нових можливостей для розвитку або ж надасть інформацію щодо необхідності скорочення діяльності за певним напрямком.

На основі використання інноваційних технологій промисловими підприємствами, є можливість отримати інформацію щодо поведінки та вподобань споживачів, що дозволить розробити ефективніші маркетингові стратегії, орієнтовані на конкретних споживачів, адже «менталітет, очевидно, завжди формується через подолання суперечливості одноосібного й колективного у людській спільноті» [4, с. 44]. Відтак, інноваційні технології повинні вибудовуватись синтезувально: враховувати й загальні ментальні риси, й шукати індивідуальні підходи.

Також інноваційні технології та аналітичний інструментарій сприяють кібербезпеці. Прогнозна аналітика допомагає визначити потенційні загрози задовго до моменту їх можливого виникнення та вчасно вжити відповідні заходи, а також можна виявляти аномалії, які передбачають можливе порушення роботи системи або атаку на неї. Це гарантуватиме постійну безпеку даних промислових підприємств, завдяки зменшенню ризиків крадіжок та зловживання конфіденційною інформацією.

Інновації корисні не лише для промислового підприємства, а й для економіки в цілому. Впроваджуючи нові технології на ринку, підприємства сприяють економічному зростанню, створюючи робочі місця та стимулюючи економічну діяльність у регіоні, де вони функціонують. Інновації також допомагають промисловим підприємствам залишатися прибутковими у довгостроковій перспективі, створюючи нові джерела доходу та випереджаючи зміни в уподобаннях споживачів або технологічні досягнення конкурентів.

Розглянемо основні аспекти забезпечення економічної безпеки на інноваційних промислових підприємствах. Перший етап базується на визначенні потенційних ризиків, що включає аналіз фінансових показників підприємства. Після виявлення потенційних ризиків важливо розробити стратегії їх пом'якшення, що передбачають диверсифікацію інвестицій і страхування від ринкових коливань або змін споживчого попиту. Наступним

етапом є створення системи бюджетування, тобто розподіл ресурсів у міру їх важливості. Також надзвичайно важливий контроль за результатами діяльності підприємства. Постійний моніторинг показників ефективності та швидке реагування на відхилення від плану сприятимуть успішному функціонуванню підприємства.

Інноваційна діяльність є однією з найважливіших складових економічної безпеки, яка демонструє можливості підприємства примножити свої конкурентні переваги з метою забезпечення прибутковості на довгострокову перспективу. Розглянемо переваги інноваційної діяльності для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств:

- підвищення продуктивності, що досягається за допомогою впровадження нових технологій і процесів з метою зменшення витрат та підвищення ефективності;

- збільшення частки ринку, доцільно запропонувати такий інноваційний продукт, який зацікавить споживача і тим самим випередити конкурентів;

- імідж підприємства, що полягає у створенні позитивного іміджу промисловим підприємством, пропонуючи інноваційну продукцію і вирізняючись серед підприємств-конкурентів;

- підвищення прихильності споживачів, що полягає у тому, що споживачі є прихильниками інноваційних і якісних продуктів, які відповідають їх потребам і очікуванням;

- покращення морального духу співробітників, адже ставлячи перед працівниками складні завдання, підприємство стимулює їх до творчої діяльності й розкриває їх творчі здібності, що дозволяє продемонструвати наскільки вагомий внесок у досягнення цілей підприємства може зробити співробітник.

- Не дивлячись на значну кількість переваг від інноваційної діяльності у забезпеченні економічної безпеки підприємства, слід виокремити й потенційні ризики, серед яких доцільно зазначити:

- збільшення витрат – підприємства інвестують у дослідження та розробки, персонал і технології, щоб ефективно впроваджувати інновації, проте якщо інновація не виправдає інвестицій, підприємство може зазнати значних збитків;

- втрата уваги – у випадку, коли підприємства занадто багато зосереджуються на інноваціях, вони можуть нехтувати іншими аспектами своєї діяльності, які необхідні для успіху, що може призвести до зниження ефективності та продуктивності, а також до збільшення операційних витрат через нераціональне управління або брак ресурсів;

- ризик невдачі – через непередбачені обставини або технічні труднощі інновація може зазнати невдачі, що може призвести до значних втрат для підприємства та погіршити його репутацію серед споживачів чи інших зацікавлених сторін;

- юридичні аспекти, оскільки інноваційна діяльність часто пов'язана з правами інтелектуальної власності та іншими юридичними питаннями, які можуть створити правові проблеми, якщо юридична команда підприємства не впорається належним чином, що може призвести до судових розглядів або штрафів, які можуть загрожувати економічній безпеці підприємства;

- непередбачені наслідки, які не можуть бути очевидними відразу після впровадження інновації, але можуть мати довготермінові наслідки для економічної безпеки підприємства, якщо не вжити ефективних заходів.

Підсумовуючи вище зазначене, можна стверджувати, що за умови успішної інноваційної діяльності промислові підприємства вже найближчим часом здатні підвищити конкурентні характеристики, що створює значні переваги на ринку, повноцінного використання виробничих потужностей. Проте слід не забувати й про ефективне управління потенційними ризиками з метою забезпечення економічної стабільності. Переконані, що такий підхід сприяє синтезу продуктивних безпекових ідей, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та функціональності підприємств.

Список використаних джерел

1. Дьяченко О. А., Артеменко Л. П. (2015). Економічна безпека інноваційно орієнтованих підприємств в умовах євроінтеграції. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*, № 12, 173-180.

2. Любохинець Л. С. (2021). Теоретичний базис формування механізму забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на основі використання інструментів гнучкого управління. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, Т. 6, 3, 203-208.

3. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. (2018). Деталізація загроз безпекового середовища та аналіз існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 5, 283-288.

4. Киселиця С. В. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. 2(14). С. 42-51. URL: [https://doi.org/10.25140/journal.2412-1185-2019-2\(14\)-42-51](https://doi.org/10.25140/journal.2412-1185-2019-2(14)-42-51) (дата звернення: 11.04.2022).

Мартинович А. С., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МАРКЕТИНГОВИЙ СПОСІБ МИСЛЕННЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДґРУНТЯ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Філософські принципи бізнесу як професійної сфери діяльності, вже тривалий час активно аналізуються в країнах євроатлантичного регіону, оскільки існує потреба перманентного вдосконалення сектора бізнес-освіти, що спеціалізується на підготовці фахівців у сфері управління бізнес-процесами та суттєво сприяє розвиткові підприємницької активності. Традиційно базовими принципами такої підготовки у межах західноєвропейської культури вважаються емпіризм, прагматизм, об'єктивізм та раціоналізм [1].

Необхідність дослідження ринку виникає з розвитком серійного виробництва, коли все більше підприємств починає працювати не на замовлення, а на вільний продаж, на невідомого споживача. Однак цілеспрямована діяльність з дослідження ринку стала відносно регулярно лише на початку ХХ сторіччя [3].

Маркетинг сьогодні називають «філософією бізнесу», оскільки як філософія є наукою про знання, так маркетинговий спосіб мислення є основою здійснення будь-яких комерційних операцій. Він охоплює велике коло завдань, які стають перед керівниками фірм: розробка тактики фірми і здійснення товарної, цінової, збутової політики та стратегії просування товару на ринку.

Виявлено, що маркетинг – це один із найважливіших і найдієвіших інструментів збільшення ефективності діяльності підприємств. Цьому сприяє робота маркетингових служб, які працюють у таких напрямках: по-перше, маркетингові служби досліджують різні сторони ринку, з якими стикається підприємство в процесі функціонування, по-друге, розробляє і здійснює тактику поведінки фірми на ринку.

Роль маркетингу також полягає в тому, що його інструментарій – єдиний фактор впливу на поведінку споживача задля стимулювання збуту власної продукції підприємства. Таким чином його може формувати та реалізовувати безпосередньо підприємство.

Функції виступають засобами реалізації маркетингової дальності. Вони мають значний вплив на формування та визначення стратегічних напрямків діяльності відділу маркетингу на підприємстві та його основних задач. Виділено чотири основних блоки маркетингових функцій: аналітична, виробнича, збутова та функція управління [2].

Головною особливістю маркетингу є те, що його діяльність орієнтується на потреби. Саме потреби споживачів є основним об'єктом уваги виробників товарів і послуг. Девізами багатьох фірм є такі: «Відшукати потреби й задовольнити їх», «Виробляти те, що можна продати, а не намагатися продати те, що виробляється», «Любити клієнта, а не товар». Саме через задоволення потреб споживачів виробники реалізують свою кінцеву мету – одержання прибутку. А засобом для її досягнення маркетинг пропонує не окремі зусилля, а комплекс заходів [3].

У філософії як науці про буття, взаємодію людини та світу, найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до предметів споживання є схожість з маркетингом. Бо саме маркетинг аналізує свій вплив на суспільство, щоб зрозуміти, що працює

найкраще на ринку товарів та послуг. «Сучасний глобальний світ, що інтенсивно змінюється, змушує людину все активніше шукати адекватні адаптаційні форми взаємодії, а відтак, ефективніші моделі управління та самоуправління» [4, с. 44]. Отже, маркетинг тісно пов'язаний із суспільствознавством та людинознавством, і ще тісніше з філософією та психологією, ніж це видається на перший погляд. Знання із цих галузей дуже необхідні маркетологам. Своєю чергою підприємницькі, бізнесові, торговельні навички збагачують форми міжособистісного та міжгрупового спілкування, які є основою комфортного співіснування, елементом суспільного спокою, необхідними для подальшого соціально-економічного розвитку людства.

Список використаних джерел

1. Філософія бізнесу як міждисциплінарна освітня компонента: веб-сайт. URL: file:///C:/Users/anast/Downloads/720-Article%20Text-1166-1-10-20220824.pdf (дата звернення: 17.11.2022).
2. Функції та роль маркетингу в сучасних умовах господарювання: веб-сайт. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=777> (дата звернення: 13.11.2022).
3. Маркетинг як філософія бізнесу за сучасних умов господарювання: веб-сайт. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/304692389.pdf> (дата звернення: 14.11.2022).
4. Киселиця С. В. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. 2(14). С. 42-51. URL: [https://doi.org/10.25140/journal.2412-1185-2019-2\(14\)-42-51](https://doi.org/10.25140/journal.2412-1185-2019-2(14)-42-51) (дата звернення: 17.11.2022).

Могилевець А. С., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Життя суспільства, як і життя окремих людей, ґрунтується на впливі ідей, поглядів та теорій. Багато хто з них зайняв чільне місце в історії людства. Протягом більш тривалого чи коротшого періоду вони управляли свідомістю людей. Деяких з них називали барикадами, бо вони розпалювали війни і ставали основою для створення «образів ворогів» інших народів [1].

На такому войовничому тлі варто розглянути й позитивні людські якості, зокрема толерантність. Це риса, що характеризує ставлення людини до іншої людини як до рівноправної особистості й включає все, що властиве людині (зовнішність, мова, смак, спосіб життя, переконання й таке інше [2]). Отже, толерантність – це готовність у всі часи сприймати будь-яку особу чи подію з гідністю [3].

Довгий час толерантність вкладалася в пасивне терпіння, добровільне терпіння у страждання, тобто у зміст терпіння. Про це проповідували у давньоримські часи та у християнське середньовіччя. Здатність переносити біль та страждання вважалася найвищою моральною чеснотою людини. Недарма святим мученикам відводиться особлива роль у духовній культурі лише в XVI столітті. Толерантність трактується у ширшому значенні – «усвідомлення інших», «толерантність», «стриманість щодо інших» та означає напругу сили волі на додаток до фізичної напруги. Адже тільки тоді можна говорити про віротерпимість, розумне співвідношення світської та духовної влади, що обстоюється морально-етичним вченням, заснованим на любові до Бога та принципі гуманізму – «Возлюби ближнього свого» [2].

У толерантності можна розглядити такі форми: побутова, внутрішньоетнічна, віртуальна, глобальна. Найбільше випробувань, на нашу думку, припадає на глобальний та віртуальний простір. Наприклад, в транснаціональних корпораціях часто формується міжнародна команда фахівців для роботи над різноманітними широкомасштабними проектами. Її склад зазвичай багатонаціональний, люди можуть мати різні ідеологічні, політичні, релігійні погляди, навіть належати до різних цивілізацій. Толерантність

усередині таких груп має бути досить високою. Щодо віртуального простору, то тут ситуація аналогічна: соціальні групи та мережі створюються для вирішення цілком очевидних для багатьох людей проблем і тому є глобальними. Наприклад, з гуманітарних прав людини, громадянського суспільства, екологічних викликів, культурологічних уподобань (нумізматика, антикваріат тощо). Таким чином, глобальні мережі надають колосальний майданчик для обміну особистими і груповими даними, уможливають спілкування з ким завгодно, де завгодно і, головне, коли завгодно.

Тому можна сказати, що перераховане вище апріорі не складає проблеми, якщо серед людей панує толерантність, оскільки відносини на цьому рівні ґрунтуються на позитивному світоглядно-ментальному тлі. Іншими словами, якщо у людини в певний момент виникає нетерпимість до зовнішності, звичок, мови, смаків й таке інше колег, то ця людина не зможе працювати у багатонаціональному колективі та не братиме участі у роботі міжнародних організацій чи громадській діяльності, особливо в керівних органах громади чи держави.

Основні проблеми, пов'язані з толерантністю чи її відсутністю, знаходяться, як правило, на сімейному або трохи ширшому локальному груповому рівні. «Аналізуючи толерантність як випробування, переживання, мотив, стан, категорію, реалію, кодекс честі тощо на різних стадіях становлення людства, привертає увагу потреба як особистості (розумної, не зовсім розумної і навіть зовсім нерозумної), так і спільноти (демократичної, анархічної і навіть авторитарної) у чітких правилах співіснування у системі «людина – світ» [4, с. 63]. Тому ми переконані, що нетерпимість найменшою мірою проявляється на глобальному та віртуальному рівні.

Часто суспільство стикається з проблемою низької толерантності. Толерантність, безсумнівно, передбачає певний опір, неприйняття неправильних з індивідуальної точки зору дій. Люди терплять інших, але не визнають, що ті мають рацію, тому й щиро не підтримують – трохи миряться. Але ця позиція на інтелектуальному рівні не повинна переноситися на інші рівні життя. Людина має право мати власну думку, поводитися не так, як хтось інший з оточення, бути переконаною у своїй правоті, але не фанатично. Зрозуміло, що ми повинні бути терплячими один до одного, тому що ми буваємо слабкими, непослідовними, мінливими й можемо помилятися. Толерантність – це терпимість до думок, переконань та дій інших. Йдеться про повагу або визнання рівності інших та відмову від панування та насильства. Іншими словами, це постійні цілеспрямовані зусилля щодо створення інформаційних полів, що сприяють самоконтролю, гармонії, співпраці, емоційній мобілізації та культурній гармонії у людях та суспільствах. Це і визнання інтересів інших, і спільні закони, які є, по суті, суспільною мораллю, і відвертість щодо свого досвіду, готовність до діалогу та розширення власного досвіду [5].

Таким чином, толерантність є фундаментальною цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства до власних змін та інновацій означає також, що воно відкрито зовні іншим культурним нормам та принципам. Звідси, толерантність, критичне мислення, особиста свобода та відповідальність у відкритому суспільстві виявляються тісно пов'язаними, утворюючи основу демократії та створюючи умови для суспільного розвитку і прогресу. У сучасних умовах інтенсивної інтеграції, взаємопроникнення культур толерантність набуває ознак загально визнаного принципу цивілізованого спілкування, яким необхідно керуватися, щоб успішно розвивати конструктивні взаємини між державними, політичними і військовими блоками, правовими організаціями тощо. Призначення толерантності як правового і державного принципу полягає в пошані до прав людини, їх визначенні та дотриманні.

Список використаних джерел

1. Пахомова Т. С. Феномен толерантності (терпимості) в сучасному суспільстві. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/novini/listopad-2020/fenomen-tolerantnosti> (дата звернення: 19.12.2022).
2. Толерантність у системі моральних відносин. Студопедія – Ваша школопедія. URL: https://studopedia.com.ua/1_133494_tolerantnist-u-sistemi-moralnih-vidnosin.html (дата звернення: 17.12.2022).

3. Толерантність як ознака високого духовного розвитку суспільства. ПДАУ. URL: <https://www.pdau.edu.ua/news/tolerantnist-yak-oznaka-vysokogo-duhovnogo-rozvytku-suspilstva> (дата звернення: 25.12.2022).

4. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення: 03.12.2022).

5. Толерантність. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/81045/etika_ta_estetika/tolerantnist (дата звернення: 19.12.2022).

Ніколасць М. А., Солопова Т. Є., здобувачки вищої освіти, гр. КБ-212
Науковий керівник – **Шакун Н. В.,** кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сьогодні ми живемо в епоху виробництва та поширення інформаційних технологій. Технічний прогрес відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, його часто називають технологічною революцією (НТР): вивчення відкритих просторів, впровадження нанотехнологій у всі сфери життя, великий розвиток штучного інтелекту тощо [1].

Штучний інтелект - це технологічна революція, яка змінює наше життя. Він допомагає нам у багатьох аспектах, від покращення медицини до автономної їзди автомобілів. Але разом з тим, штучний інтелект створює нові безпекові виклики, які потребують нашої уваги та дії. Безпекові ризики стали предметом уваги зарубіжних (С. Хокінг, Д. Маккарті, Е. Маск, Х. Прайс) та вітчизняних учених (О. Ю. Бусол, О. Г. Данильян і О. П. Дзьобань) учених. Разом з тим, їх конкретизація та оцінка впливу на різні сфери життєдіяльності потребує наукового аналізу.

Спроби дати відповіді на безпекові виклики намагається філософія штучного інтелекту. Це відносно нова галузь філософії, яка вивчає проблеми пов'язані з розумом машин. Вона розглядає питання про те, чи можуть комп'ютери мати свідомість, як вони взаємодіють з людьми, як можуть бути етично коректні та безпечні [2]. Ця галузь філософії є дуже важливою, оскільки штучний інтелект стає все більш поширеним у нашому житті. Він застосовується в багатьох сферах, включаючи медицину, транспорт, фінанси, побут тощо. Філософія відіграє важливу роль в розумінні штучного інтелекту. Вона допомагає встановлювати межі між розумом машин та людським розумом, а також визначати рамки етичної поведінки відносно штучного інтелекту. Крім того, філософія допомагає вирішувати практичні питання пов'язані з розумом машин, такі як безпека використання, регулювання та стандартизація.

Використання штучного інтелекту має численні переваги та відкриває нові можливості для людства: від «розумного дому» та систем автоматизованого керування автомобілем до вдосконалення інструментів візуального розпізнавання. Використання штучного інтелекту створює численні проблеми, які потребують об'єднання зусиль всього світового співтовариства для їх вирішення. Серед них: втрата робочих місць людьми через автоматизацію рутинних повторюваних операцій; порушення приватності, ледь не до повної її руйнації; Deepfakes («синтез слів «глибинне навчання» та «підробка» – методика синтезу зображення чи аудіоряду мовлення людини, яка базується на штучному інтелекті; вона використовується для поєднання і накладення наявних зображень та відео на вихідні зображення або відеоролики); автоматизована зброя, що поцілюватиме живі об'єкти без втручання людей-операторів; помилково упереджені рішення систем через викривленість початкових навчальних даних (algorithmic bias) [3]

Філософія штучного інтелекту в центр своєї уваги ставить також етичні питання, пов'язані з розвитком технологій штучного інтелекту. Наприклад, якщо ми створимо розумну машину, то хто буде відповідати за її дії? Якщо вона зробить щось неправильне, то хто буде нести відповідальність? Штучний інтелект може бути потенційно небезпечним, якщо він вийде з-під контролю. Тому важливо розробляти системи, які забезпечать безпеку та захист від непередбачуваних ситуацій [4].

Багато дослідників стверджують, що через «вибух інтелекту» десь у XXI столітті штучний інтелект, який самовдосконалюється, може стати набагато потужнішим за людей, що ми не зможемо зупинити його в досягненні своїх цілей. При цьому це може позначитись на всіх сферах суспільства – соціальній, політичній, економічній, культурній.

Генрі Кіссінджер, нобелівський лауреат і колишній Державний секретар США, Ерік Шмідт, генеральний директор Google, а також Деніел Гаттенлохер, декан коледжу комп'ютерних технологій Массачусетського технологічного інституту вказують на незворотні наслідки використання штучного інтелекту. Серед них – втрата людиною власних інтелектуальних здібностей у зв'язку з частим використанням машинних технологій, атрофія здатності критичного мислення, писання; зменшення ваги людського чинника в освіті тощо [5].

Філософія штучного інтелекту є вкрай актуальною темою через те, що технології штучного інтелекту продовжують розвиватися надшвидкісними темпами. Майбутнє штучного інтелекту може бути дуже різноманітним, від автоматизації рутинних процесів до створення повністю автономних систем. Але важливо розуміти, що штучний інтелект не може замінити людину. Він може бути корисним інструментом, який допоможе нам вирішувати складні проблеми та покращувати якість життя, але він не може замінити тепло та емоції, які ми отримуємо від комунікації з іншими людьми. Усвідомлення цього факту дозволить дати адекватну відповідь на безпекові виклики сьогодення та виробити стратегії ефективного відповідального провадження технологій штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Купратий І., Ніконенко В. Філософія штучного інтелекту. // ELARTU – Інституційний репозитарій ТНТУ імені Івана Пулюя: Домівка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/30205/2/FVT_2019_Kupratiy_I-Philosophy_of_artificial_intelligence_23.pdf.
2. Філософія штучного інтелекту – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Філософія_штучного_інтелекту.
3. Вишня Г. Штучний інтелект і людина: загрози і можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/shtuchnyi-intelekt-zagrozy-i-mozhlyvisti/31145992.html>.
4. Тренди ШІ: які етичні загрози несе використання штучного інтелекту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://speka.media/trendi-si-yaki-etichni-zagrozi-nese-vikoristannya-stuchnogo-intelektu-v4q3wp>.
5. Штучний інтелект: що буде, якщо людині не вдасться проконтролювати технологію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://konkurent.ua/publication/112626/shtuchniy-intelekt-scho-bude-yakscho-ludini-ne-vdastsya-prokontrolovati-tehnologiu>.

Новик К. С., здобувачка третього рівня вищої освіти гр. АСД141-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ДОДАТКОВИХ ЗАСОБІВ ВІДЕОМОНІТОРИНГУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Очевидно, в Україні відбувається найкривавіша війна в історії людства за останні вісімдесят років, що має суттєвий вплив не тільки на світову економіку, а й на соціум у глобальному вимірі. Зрозумілі наслідки: страждають і військові, які перебувають на фронті та щодня ризикують своїм життям, і цивільні – насамперед, українці, також жителі незаможних країн, які потерпають від голоду через значне підвищення цін на продукти харчування та обмеження в їх транспортуванні, навіть ІТ-працівники, які втратили роботу через нестабільну соціально-економічну ситуацію [1].

На жаль, для ворога цінність людського життя не є пріоритетом в політиці цієї ведення війни, тому наразі важливо зібрати достатню кількість доказів, щоб після припинення військових дій винні були безумовно покарані за скоєні злочини, а сім'ї постраждалих отримали компенсацію.

Крім того, важливо враховувати соціально-психологічні наслідки війни на теперішнє та наступні покоління українців. Серед поширених негативних, подекуди – з гуманітарної точки зору катастрофічних ознак: невпевненість у своїх силах; відсутність розуміння в плануванні дій у найближчій перспективі; неконтрольовані паніка, страх, тривожність; постійна депресія та втрата ідентичності [2]. Безумовно, отримані моральні збитки потребують часу на відновлення внутрішньої особистісної та локальної соціогуманітарної стабільності, часто – невідкладної психологічної підтримки.

Для фіксації порушення прав людини в ході військових дій пропонується обладнати станції віддаленого моніторингу камерами відеонагляду. Аналізуючи пропозиції сучасних засобів відеоспостереження, що сумісні зі станціями екомоніторингу, було обрано вуличну відеокамеру (рис. 1) з оптимальними характеристиками, в тому числі можливістю надсилати дані SIM-карткою [3].

Рис. 1. 3G / 4G камера NC947G-EU

Основні технічні характеристики камери NC947G-EU представлено в [3]. Потужність споживання: вдень 3 Вт (вночі з ІЧ підсвічуванням 8 Вт). Дана камера виконує функцію сигналізації, при фіксації рухомих об'єктів датчиком збільшується чутливість зображення та надсилається повідомлення користувачу.

Результати аналізу даних електроспоживання станції гідрологічного моніторингу [5] відповідно до [4] з урахуванням додаткової потужності камери представлено на рис. 2.

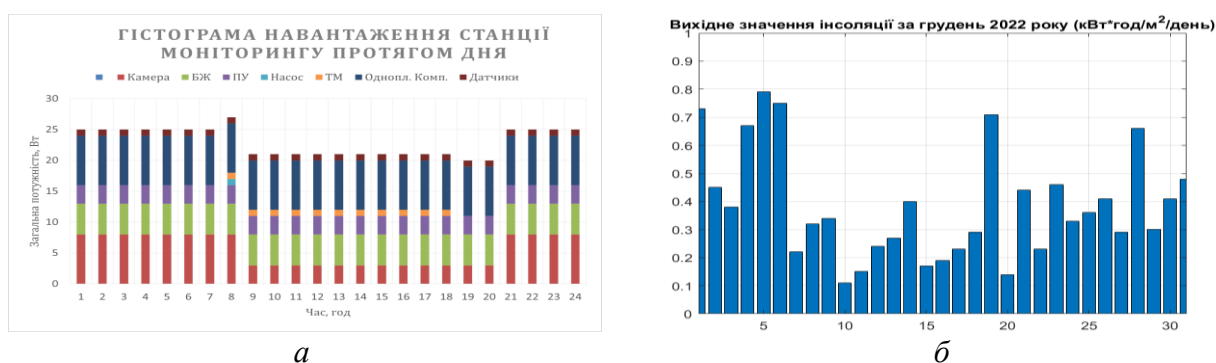

Рис. 2. а) гістограма споживання енергії станцією протягом дня;
б) графік генерації енергії станцією протягом типового зимового місяця

З рис. 2, а видно, що в світлові години станція споживає приблизно на 3 Вт менше, а загальна спожита потужність станцією моніторингу за день становить 552 Вт·год з урахуванням камери та 420 Вт·год без її застосування. Тобто встановлення камери збільшує загальне споживання станції на 25%.

З дослідження [6] відомо, що енергія згенерована від 1 сонячної панелі площею 1 м² дорівнює приблизно 2,4 кВт·год/добу влітку та 0,5 кВт·год/добу взимку відповідно.

З рисунку 2, б видно, що для забезпечення потреб живлення станції з камерою у несприятливі дні необхідно застосовувати 2 сонячні панелі розміром 156×156 см. Для більшості існуючих станцій моніторингу збільшення площі сонячних панелей не

потребуватиме змін будівельної частини станцій. Проте там, де це критично, можна розглянути варіант зміни режиму роботи камери. Наприклад, встановлення датчика руху дозволить подавати живлення на камеру тільки при виявленні руху поблизу станції моніторингу, в інший час камера буде знеструмлена і не споживатиме енергію.

Отже, впровадження відеонагляду на станціях екомоніторингу є доцільним в умовах війни та може бути застосованим в якості додаткового джерела інформації при зборі доказів про правопорушення.

У майбутньому планується дослідження щодо впровадження з інформативною метою відеонагляду на станціях екомоніторингу по всій території України в стратегічних місцях як під час війни, так і для забезпечення прав і свобод громадян, захисту від вандалізму в мирний час.

Список використаних джерел

1. Світові IT-компанії звільнили більше 95 тисяч співробітників за місяць. *Останній Бастіон*. URL: https://bastion.tv/svitovi-it-kompaniyi-zvillnili-bilshe-95-tisyach-spivrobotnikiv-za-misyac_n52386 (дата звернення: 08.02.2023).
2. Психологічне здоров'я: стан завмирання від впливу війни. *МОН*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/psihologichne-zdorovya-stan-zavmirannya-vid-vplivu-vijni> (дата звернення: 20.12.2022).
3. 3G/4G камера NC947G-EU (2MP, WiFi, PTZ). Technomarket. URL: <https://technomarket.biz.ua/ua/3g-4g-5g-videokamera/972-3g-4g-kamera-nc947g-eu-5mp-wifi-ptz.html> (дата звернення: 20.12.2022).
4. A. Prystupa, V. Marhasova, S. Stepenko, T. Kulko, B. Kulik and K. Novyk. Optimization of Electricity Consumption for Autonomous Monitoring Station "THEOREMS Dnipro", 2022 IEEE 3rd KhPI Week on Advanced Technology (KhPIWeek), 2022, pp. 1-6, doi: 10.1109/KhPIWeek57572.2022.9916347.
5. Транскордонна система гідрометеорологічного та екологічного моніторингу річки Дніпро. URL: <https://theorems-dnipro.stu.cn.ua/> (дата звернення: 30.12.2022).
6. Приступа А. Л., Безручко В. М., Велігорський О. А., Ревко А. С., Кришньов Ю. В. Сучасні автономні гідрометеорологічні вимірювальні станції: монографія. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2019.180 с.

Одноколов В. О., здобувач вищої освіти, гр. ЕК-211

Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕТИКА ТРАНСГУМАНІЗМУ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Трансгуманізм - це філософський і культурний рух, який виступає за розширення людських можливостей шляхом використання передових технологій. По суті, трансгуманізм прагне дослідити та розширити межі людського потенціалу, інтегруючи науку, технології та філософію. Цей рух передбачає майбутнє, в якому люди зможуть вийти за межі своїх нинішніх обмежень і досягти розширених когнітивних, фізичних та емоційних здібностей.

Філософський вимір трансгуманізму глибоко вкорінений у різних філософських працях, які сформували його ідеологію. Наприклад, концепцію вдосконалення людини можна простежити в роботах таких філософів, як Фрідріх Ніцше, який запропонував ідею "Übermensch" або "надлюдини" як істоти, що виходить за межі традиційних людських обмежень [10]. Крім того, на філософські засади трансгуманізму вплинули ідеї Жан-Жака Руссо, який досліджував взаємовідносини між людиною і технікою у своїй праці "Міркування про мистецтва і науки".

Крім того, сучасні філософи зробили значний внесок у філософський дискурс про трансгуманізм. Нік Бостром, відомий філософ і прихильник трансгуманізму, у своїй книзі "Суперінтелект: Шляхи, небезпеки, стратегії" [1] досліджує потенційні ризики та переваги штучного інтелекту та його вплив на людство. Бостром порушує важливі питання про етичні наслідки розробки суперінтелектуальних машин, які можуть перевершити людські здібності, а також про необхідність ретельного розгляду їхніх потенційних наслідків.

Макс Мор, видатний філософ-трансгуманіст, виклав принципи трансгуманізму у своїй праці "Принципи екстропії" [2]. Мор відстоює ідею продовження життя до нескінченності, розширення людських можливостей і використання технологій для підвищення добробуту людини. Він представляє бачення майбутнього, в якому людство вийде за межі своїх біологічних обмежень і скористається технологічним прогресом для досягнення нових рівнів когнітивних, фізичних та емоційних здібностей.

Юліан Савулеску, провідний біоетик, також зробив внесок у філософський вимір трансгуманізму. У своїй праці "Посилення людських здібностей" [3] Савулеску досліджує етичні міркування щодо вдосконалення людини і доводить моральну допустимість використання технологій для покращення людських істот. Він обговорює потенційні переваги покращення когнітивних здібностей, фізичної працездатності та емоційного благополуччя людини, а також звертає увагу на проблеми, пов'язані зі справедливістю, безпекою та соціальними наслідками.

До того ж перетин трансгуманізму з передовими технологіями, такими як штучний інтелект (ШІ), порушив складні філософські питання. Наприклад, зростання мистецтва, створеного штучним інтелектом, призвело до дебатів про право власності та крадіжки цифрових творів мистецтва. З розвитком алгоритмів штучного інтелекту, здатних створювати оригінальні твори мистецтва, питання крадіжки творів мистецтва стало більш складним, оскільки мистецтво, створене штучним інтелектом, розмиває межі авторства і права власності. Виникають питання, чи слід вважати мистецтво, створене штучним інтелектом, оригінальним творінням, і якщо так, то кому належать права на ці твори мистецтва.

Крім того, вплив трансгуманізму на людську ідентичність є серйозною філософською проблемою. Оскільки люди прагнуть покращити свої когнітивні, фізичні та емоційні здібності за допомогою технологій, виникають питання про те, як ці покращення можуть вплинути на наше відчуття себе та ідентичність. Наприклад, якщо людина розширює свої когнітивні здібності за допомогою інтерфейсів між мозком і комп'ютером, чи змінює це природу її свідомості та особистості? Як інтеграція технологій у людське тіло і розум впливає на наше сприйняття себе як людських істот? Ці питання кидають виклик традиційним уявленням про людську ідентичність і порушують глибокі філософські роздуми про природу людства і самості.

Якщо ж звернутися до спекулятивної художньої літератури, жанр відомий як "Кіберпанк" має досить багато чого додати, його слоган "High Tech, Low Life" є досить критичним відображенням дистопічного трансгуманізму.

Кіберпанк, часто включає трансгуманізм як центральну тему, забезпечуючи спекулятивне дослідження філософських наслідків впливу передових технологій на людське суспільство. Кіберпанк як піджанр наукової фантастики виник у 1980-х роках і відтоді став популярним і впливовим жанром у літературі, кіно та інших формах медіа.

В основі фантастики кіберпанку лежить інтеграція передових технологій, особливо тих, що пов'язані з комп'ютерними та інформаційними технологіями, в людське тіло і суспільство. Ця інтеграція часто пов'язана з трансгуманістичними темами, такими як розширення людських можливостей за допомогою кібернетичних імплантатів, штучного інтелекту та віртуальної реальності. У кіберпанківських наративах персонажі часто мають доповнені тіла, розширені когнітивні здібності та імерсивні зв'язки з віртуальними світами, розмиваючи межі між людьми та машинами.

Одним із центральних філософських вимірів кіберпанку є дослідження впливу технологій на стан людини. Трансгуманістичні ідеї, такі як злиття людини і машини, ставлять питання про те, що означає бути людиною і як технології можуть формувати людську ідентичність і суспільство. Наприклад, у багатьох творах кіберпанку герої борються з проблемами втрати приватності, втрати волі та дегуманізуючими наслідками життя у високотехнологізованому світі.

Також кіберпанк часто зображує похмуре майбутнє, де прірва між багатими і бідними поглиблюється, а мегакорпорації володіють величезною владою, що призводить до соціальної нерівності та несправедливості. Це антиутопічне бачення відображає

занепокоєння щодо потенційного зловживання передовими технологіями та етичних наслідків трансгуманізму, включаючи питання, пов'язані зі справедливістю, доступом до технологій та концентрацією влади.

Крім того, кіберпанк також заглиблюється в екзистенційні та філософські питання, пов'язані з природою реальності та свідомості в технологічно розвиненому суспільстві. Наприклад, кіберпанківські наративи часто досліджують ідею віртуальної реальності та її вплив на людське сприйняття дійсності, розмиваючи межі між фізичним і віртуальним. Це піднімає філософські питання про природу реальності, автентичність та межі людського досвіду.

Саме поняття мистецтва також переосмислюється в контексті трансгуманізму. Використання ШІ у створенні мистецтва кидає виклик традиційним визначенням мистецтва як продукту людської творчості та уяви. Дехто стверджує, що мистецтво, створене штучним інтелектом, можна вважати формою творчості, оскільки воно передбачає програмування і навчання алгоритмів, які створюють унікальні візуальні чи аудіальні результати. Інші стверджують, що справжнє мистецтво - це відображення людських емоцій, переживань і свідомості, і що мистецтву, створеному за допомогою ШІ, бракує глибини та складності людської творчості.

Крім того, визначення мистецтва постійно еволюціонує в контексті трансгуманізму. Межі того, що є мистецтвом, ставляться під сумнів, оскільки технології розмивають межі між людськими та машинними творіннями. Роль митця, аудиторії та самого мистецького процесу в епоху трансгуманізму переосмислюється, оскільки технології продовжують змінювати ландшафт творчого самовираження.

Насамкінець, трансгуманізм піднімає глибокі філософські питання про вплив передових технологій на людство, включаючи питання, пов'язані з крадіжкою творів мистецтва, людською ідентичністю та визначенням мистецтва. Філософський вимір трансгуманізму є складним і багатограним, спираючись на різні етичні, моральні та соціальні міркування. Трансгуманізм продовжує розвиватися і, безсумнівно, продовжуватиме формувати філософський дискурс і кидає виклик традиційним уявленням про людяність, творчість і природу існування.

Список використаних джерел

1. Bould, M., Butler, A. M., Roberts, A., & Vint, S. (Eds.). (2009). *The Routledge Companion to Science Fiction*. Routledge.
2. Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. University of Chicago Press.
3. Latham, R. (2000). *Consuming Youth: Vampires, Cyborgs, and the Culture of Consumption*. University of Chicago Press.
4. Penley, C. (1991). Feminism, Psychoanalysis, and the Study of Popular Culture. In *Technoculture* (pp. 187-212). University of Minnesota Press.
5. Беріс Гаут. (2000). Створення мистецтва. Отримано з <https://plato.stanford.edu/entries/art-definition>.
6. Бокконі, С., і Ферраріс, М. (2020). Трансгуманізм і трансгресія мистецтва. *Міжнародний журнал мистецтва, культури і технологій дизайну*, 9(1), 1-10.
7. Бостром, Н. (2014). *Суперінтелект: Шляхи, небезпеки, стратегії*. Видавництво Оксфордського університету.
8. МакКормак, Д., та Хатчінгс, П. (2019). Автономія, автентичність, авторство та намір у комп'ютерному мистецтві. В *ICCC* (с. 179-185).
9. Мор, М. (2003). Принципи екстропії. В "Трансгуманістичний читач: Класичні та сучасні нариси про науку, технології та філософію людського майбутнього (с. 39-59). Вайлі-Блеквелл.
10. Ніцше, Ф. (1883). Так говорив Заратустра. Отримано з <https://www.gutenberg.org/files/1998/1998-h/1998-h.htm>.
11. Руссо, Ж. Ж. (1750). Міркування про мистецтво та науки. Отримано з <https://www.gutenberg.org/files/34901/34901-h/34901-h.htm>.
12. Савулеску, Я. (2009). *Підвищення людського потенціалу*. Wiley-Blackwell.
13. Янг, Д. Е. (2019). Філософські основи штучного інтелекту та трансгуманізму: ідеї Деvida Юма. В *ШІ та суспільство* (с. 303-319).

Олифіренко І. С., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЇЇ КОРЕЛЯЦІЯ З ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Інвестиційні процеси завжди займали вагомe місце в економічній сфері життя суспільства. Саме поняття інвестицій охоплює широкий спектр матеріальних та нематеріальних ресурсів, серед яких: фінансові цінності, рухоме та нерухоме майно, права інтелектуальної власності тощо, які вкладаються в об'єкти економічної діяльності для отримання прибутку (доходу), соціально-економічного чи екологічного ефекту [1].

Завдяки використанню цифрових технологій розширюються інвестиційні можливості, а саме:

- підвищується доступність до інформації та ресурсів у сфері інвестиційної діяльності, що допомагає інвесторам приймати інвестиційні рішення в умовах змін кон'юнктури ринку;

- покращується інфраструктура, яка необхідна для реалізації інвестиційних проєктів;

- зростає ефективність та швидкість залучення інвестицій в інноваційну діяльність підприємства;

- активізуються процеси глобалізації, спрощуються міжнародні контакти та комунікації підприємств, які можуть вільно взаємодіяти з інвесторами, іноземними клієнтами та постачальниками;

- знижуються ризики та обмеження, пов'язані з різними видами надзвичайних ситуацій, запровадженням воєнного стану тощо.

І це не повний перелік корисних аспектів від впровадження цифрових технологій в інвестиційній діяльності підприємств.

Загальновідомо, що інвестиційний процес складається із ряду пов'язаних між собою дій, серед яких: безпосереднє інвестування, тобто перетворення певних цінностей в інвестиції для вкладення в об'єкти інвестиційної діяльності (важливе місце серед них займають ті, що справляють вплив на інноваційний розвиток підприємства); вкладення, що сприяють приросту капіталу, дають можливість досягти позитивного економічного ефекту; приріст інвестиційної вартості, безпосередній результат у вигляді прибутку і/або соціально-економічних чи екологічних благ; досягнення мети інвестування з можливістю залучення нових інвестиційних ресурсів, що є мультиплікаційним ефектом інвестиційних вкладень та отримання прибутку.

Послідовність інвестиційного процесу створює умови для подальшої інвестиційної діяльності, накопиченню ресурсів із подальшою можливістю використання їх для нових інвестицій. Такий процес є циклічним, а процеси цифровізації дають можливість зробити його більш швидким.

Зазначене вимагає від підприємств активного використання цифрових технологій:

- для великого підприємництва – створення і структурування баз даних, цифровий маркетинг, цифровізація логістичних процесів;

- для дрібних підприємств – використання платформ і крос-платформних сервісів, інтелектуальних інструментів підтримки підприємницької діяльності.

Унаслідок цифровізації прискорюється інноваційне оновлення підприємств, що забезпечує більш раціональне використання ресурсів, випуск нової для ринку продукції та утримання конкурентних позицій [2].

Разом з тим, менш гнучкі підприємства, які не автоматизували свої бізнес-процеси, значно відстають у розвитку. Слід зазначити, що у сучасних умовах цифрової економіки, конкурентоспроможність компанії визначається рівнем її цифровізації. Це потребує інвестицій у цифровий розвиток підприємства. Практика доводить, що інвестиції у

запровадження цифрових технологій приносять більший прибуток, ніж вкладення у нецифровий актив. Окупність таких технологій у 6,7 раза вища, ніж у традиційних [3]. І головний ефект цифровізації – зміна ланцюжків доданої вартості.

Разом з тим для стимулювання цифрових процесів важливим є механізм залучення інвестиційних ресурсів, дія якого розкривається через функції.

Функціями механізму залучення інвестиційних ресурсів для впровадження інноваційних рішень на підприємствах в умовах цифровізації виступають:

управління – завдяки цій функції відбувається перерозподіл ресурсів у механізмі з урахуванням багатьох факторів зовнішнього та внутрішнього впливу, можливостей та потреби щодо впровадження інновацій на підприємстві;

комплексності – функція включає всебічне урахування економічних, організаційних, мотиваційних, фінансових, інноваційних важелів впливу на розвиток підприємства в умовах цифровізації;

координації – передбачає злагодження та узгодження дій та процесів, які забезпечують роботу механізму з метою отримання максимально позитивного результату при менших витратах та в коротший проміжок часу;

моніторингу – проведення постійного аналізу та контролю реальних результатів та потенційних можливостей інноваційного розвитку підприємства через залучення інвестиційних ресурсів;

результативності – відповідно до цієї функції процес інвестування для впровадження інновацій здійснюється з метою отримання конкретного результату у вигляді отримання доходу, соціально-економічного та екологічних ефектів;

контролю – здійснює контроль залучення інвестиційних ресурсів для впровадження інновацій на підприємствах в умовах цифровізації на відповідність процесу багатьом параметрам (ефективність, результативність тощо).

Отже, у сучасних умовах зв'язок між інвестиційною діяльністю і цифровими технологіями все більше посилюється. Адже активізація процесів цифровізації неможлива без суттєвих інвестиційних вкладень. З іншого боку цифровізація створює нові можливості для інвестиційної діяльності [4]. З метою стимулювання інвестиційної діяльності підприємства необхідним є запровадження нових підходів та практичних заходів, складовими яких є нормативне регулювання інвестиційної діяльності в умовах цифрової економіки, безпека інформаційно-телекомунікаційних систем, розвиток цифрової інфраструктури та формування технологічних платформ.

Список використаних джерел

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 22.02.2023).
2. Корнеева Ю. В. Інвестиційні виклики цифрової економіки. *Економіка і фінанси*. 2017. № 11. С. 88-99.
3. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою / Український Інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-7>.
4. Федулова Л. І., Ємельяненко Л. М. Інвестування в цифрову економіку: глобальні тенденції та практика України. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 6–13. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.6.

Отчиченко Є. С., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЛУМАЧЕНЬ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Епістемологічне значення терміну «філософська антропологія» є доволі очевидним. Слово «антропологія» походить від двох грецьких слів «ανθρωπος», що означає «чоловік» і «λογος» – «думка, слово» та означає міркування, або трактат про людину. А слово «філософська» вказує на спосіб вивчення людини, у якому виконується спроба пояснення за допомогою раціонального мислення сутності людини, останню реальність, через яку говориться, що ось ця істота є людською особистістю [1].

Філософська антропологія є частиною філософії, яка має спеціальний предмет вивчення – людину як особливий різновид суцього в єдності його біологічних, психофізіологічних, соціальних, моральних, релігійних і інших компонентів, яка синтезує наукове і ціннісне бачення феномену людини і її місця у світі. Мета філософської антропології – створити цілісне знання про природні, психічні, соціальні, духовні (божественні) першооснови людини, виявити ті сили і потенції, завдяки яким людина «рухається» до своєї сутності [2].

Філософія констатує такі недоліки науково-природничого розуміння людини:

а) як біологічна істота вона значно слабша, ніж багато тварин, проте стала сильнішою за них;

б) людина не має вроджених інстинктів, які забезпечують виживання, однак вона володіє здатністю гнучкої адаптації;

в) вона не народжується завершеною людською істотою, а змушена ставати нею в процесі культурного розвитку [2].

У давньогрецькій філософії з початку існування людини визначено, що вона не існує сама по собі, а є частиною системи певних відносин, яка трактується як абсолютний порядок та Космос. Людина в такому контексті мислилась як частина Космосу, як мікрокосм, що був відображенням макрокосмосу. Безпосередньо антропологічна проблематика знаходить свій вияв у діяльності софістів і в творчості автора філософської етики Сократа, які вводять людину в буття як головну дійову особу. «Мірило всіх речей – людина» – основоположний принцип софістів.

Говорячи про античну філософію, зазначимо ще й те, що, починаючи з Платона, дилема душі і тіла загострюється. Людина у філософії цього мислителя виступає як дуальна істота: своїм тілом вона належить мінливому світу природи, а своєю розумною душею ностальгує про загублену космічну гармонію і вічні ідеї. Альтернативою Платону в античності став Аристотель, який, на противагу першому, примирив людину не тільки з природним світом, але і з самою собою, зорієнтувавши особистість на досягнення щастя у конкретному емпіричному досвіді, а не в космічних мандрах душі. Взагалі ж образ людини в античній філософії був космоцентричним (людина розглядалася як мікрокосм у гармонії духу і тіла), на відміну від християнського середньовічного світогляду, який має у своїй основі теоцентричну модель людини [1].

Філософія Нового часу, хоча й не звільнилася повністю від релігійного впливу, проблему людини вирішує не в містичному світлі, а в реальних земних умовах, утверджуючи її природний потяг до добра, щастя, гармонії. Цій філософії органічно притаманний гуманізм і антропоцентризм, вона часто пронизана ідеєю автономії людини, вірою в її безмежні можливості. Гегель у своїй антропологічній концепції зосередився на вираженні становища людини як суб'єкта духовної діяльності і носія загальнозначущий духу і розуму [3].

Представники філософської антропології Новітнього часу висунули програму філософського пізнання людини у всій повноті її буття. Вони запропонували з'єднати онтологічне, природниче і гуманітарне вивчення різних сфер людського буття із цілісним філософським осягненням. Принциповим завданням сучасної філософської антропології є вирішення проблеми сутності людини та цивілізованих способів її самореалізації у глобальному світі. На думку її засновників, філософська антропологія – це базисна наука про сутність і сутнісну будову людини [4]. У філософській антропології особливо виділяються біологічна, психологічна та релігійна концепції людини

І лише в сучасній філософській думці з її яскраво вираженим прагненням наблизитися до окремо взятої живої людини, з відкриттям глибинної людської ірраціональності внутрішній світ людини, її духовність набувають необхідної оцінки. Першим, хто насмілився перервати пісню тріумфу, які розспівував чистий інтелект, за словами Е. Фромма, був З. Фрейд. Він показав, що розум – найцінніша і найлюдськіша властивість людини – сам піддається змінному впливу пристрастей і тільки їх розуміння може звільнити розум і забезпечити нормальну працю [3].

Насправді людина, наділена розумом, здатна пізнавати раціональний, гармонійний світовий лад, перетворювати і природу, і суспільство відповідно до своїх власних запитів, створювати безсмертні витвори мистецтва. Але рано чи пізно вона наочно стикається із власним «ніщо» – своєю смертю. Проблема сенсу життя виникає як проблема подолання суперечності між природною обмеженістю людини і необмеженістю її духовних амбіцій [1].

Двоїстість, суперечливість людської природи формує її цілісність через єдність внутрішнього душевного життя. Цей складний синтезуючий процес у поєднанні з активною зовнішньою свідомою діяльністю і формує людину. Без нього, за словами М. Бердяєва, вона була б лише поєднанням окремих шматків і уламків. Внаслідок цього творчого акту долається тваринна природа людини, реально зростає її свідомість, формується її невід'ємний атрибут – духовність [3].

Отже, сьогодні актуальним залишається дослідження природи та пошук способів цивілізованого існування людини серед людей. «Сердечне спілкування, вочевидь, стає морально-етичною цінністю, предметом вольових зусиль, усвідомленим прагненням вирішити життєві проблеми саме завдяки душевності, гнучості, шанобливості, старанності» [5, с. 22]. Також варто відзначити важливу тенденцію в сучасній філософській думці – посилення інтересу до ціннісних орієнтирів людської спільноти та самореалізації особистості в мультикультурному просторі.

Список використаних джерел

1. Количева Т. В. Філософська антропологія. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2973/1/Конспект%20лекцій.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Філософська антропологія. Лекційні матеріали. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/filosofia-30012017/lection/lec6.html> (дата звернення: 11.03.2023).
3. Проблеми філософської антропології. Стаття 71. URL: <https://studfile.net/preview/5028333/>
4. Макс Шелер. Сутність моральної особистості / Пер. з нім. М. Култаєвої. *Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки. Хрестоматія*. Київ : Основи, 1996.
5. Киселиця С. В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернігів : ЧНТУ, 2015. № 2(6). С. 19-23. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemsotsialnoyi_roboty/article/view/50595 (дата звернення: 12.03.2023).

Попело О. П., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-АДАПТИВНИЙ РЕСУРС УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Адаптивне управління є базою формування стратегії адаптації підприємства на всіх рівнях управління, а також системою управлінських процесів та дій, що спрямовані на посилення його конкурентного положення на ринку за умов перманентної зміни чинників зовнішнього середовища на основі реалізації механізму управління інноваційними процесами.

Основним змістом адаптивного управління та рівня його ефективності є можливість та бажання підприємств реагувати на зміни, які викликані глобалізацією та цифровізацією світового простору. Адаптивне управління має зв'язок з процесами пристосування, на основі яких формуються майбутні напрямки розвитку підприємства, у тому числі й інноваційного. Таким чином, адаптивне управління ґрунтується на наступних підходах (рис. 1):

- процесно-дієвий, у межах якого вбачається, що підприємства скоординують виклики зовнішнього середовища шляхом обробки інформації з метою ефективного функціонування, застосовуючи адаптивні методи, принципи та прийоми;

- системно-комплексний, в основу якого покладено системний підхід та ідею щодо спроможності підприємства адаптуватися до змін, викликаних чинниками зовнішнього середовища;

- поведінково-психологічний, який ґрунтується на процесах усвідомлення та сприйняття змін, а також формування умов для збереження успішного функціонування з урахуванням мінливості зовнішнього середовища.

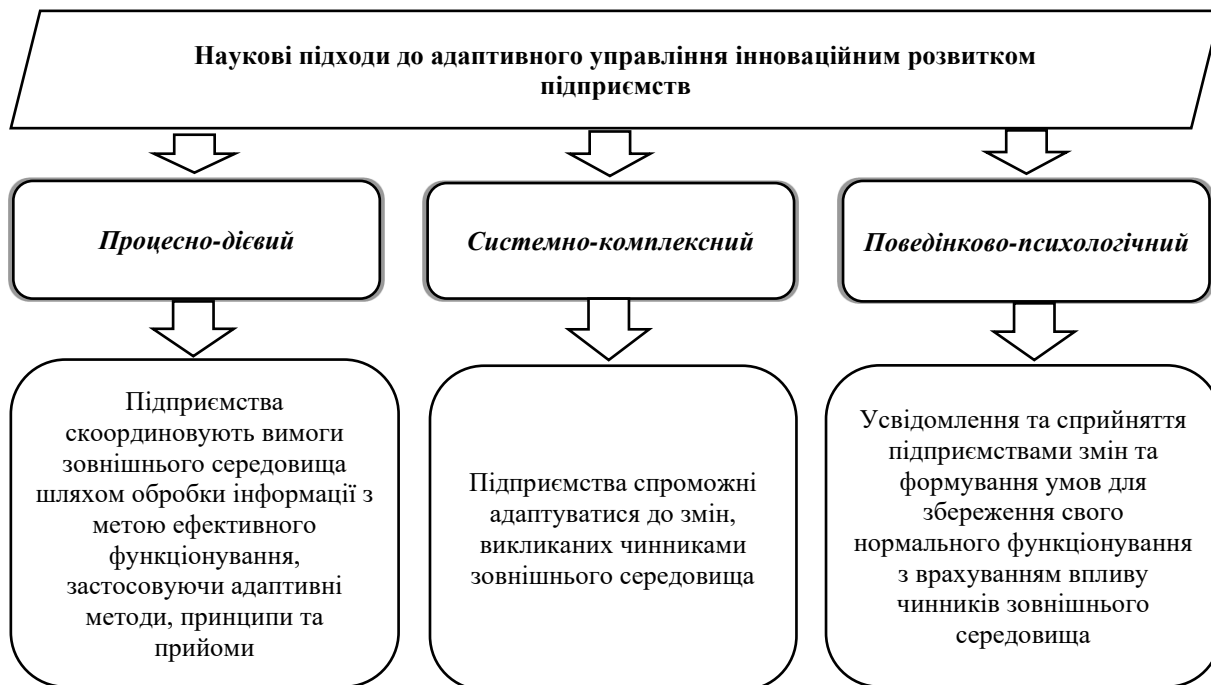

Рис. 1. Наукові підходи до адаптивного управління інноваційним розвитком підприємств
Джерело: сформовано автором на основі [1-4].

Адаптаційні процеси на підприємствах суттєво впливають на рівень їх конкурентоспроможності, а також тих послуг та товарів, які вони надають та виготовляють. Отже, існує залежність між швидкістю досягнення підприємством стійкості до змін довкілля та досягненням ним ефективності та результативності функціонування. При цьому, під ефективністю слід розуміти певну рівновагу між ресурсною спроможністю підприємства та зовнішнім середовищем, на яку суттєво впливає застосування інформаційних та цифрових технологій.

Формування системи адаптивного управління інноваційним розвитком підприємств в епоху цифровізації має передбачати:

- оцінювання можливостей адаптивності управління інноваційним розвитком підприємства, що полягає у визначенні відповідності фактично існуючого рівня адаптації щодо нормативного рівня;

- визначення мети та основних завдань адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства в умовах цифровізації;

- комплексний моніторинг зовнішнього середовища, що передбачає обробку значного масиву інформації та дослідження можливих ризиків і загроз для інноваційного розвитку підприємства;

- аналіз внутрішнього середовища та стану інноваційної діяльності на підприємстві з урахуванням впливу процесів цифровізації;

- аналіз тенденцій інноваційного розвитку підприємства з метою визначення вектора інноваційного розвитку та можливих змін під впливом факторів зовнішнього середовища;

- формування адаптивної стратегії управління інноваційним розвитком підприємства в епоху цифрових технологій на основі аналізу альтернативних варіантів та обрання оптимального з них;

- розробка механізмів та інструментарію практичної реалізації обраної стратегії адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства;

- формування критеріїв оцінювання з метою моніторингу ефективності реалізації стратегії адаптивного управління інноваційним розвитком підприємства, що сприятиме виявленню поточних проблем та додаткових можливостей, на основі яких будуть прийматись подальші управлінські рішення.

Пристосування підприємств до змін зовнішнього середовища повинно базуватися на системному підході, який розглядає систему управління інноваційним розвитком як єдину систему взаємопов'язаних між собою компонентів, що вкладається в концепцію адаптивного управління. Дана концепція базується на трансформації системи управління, її тяжінні до засобів та інструментарію, які базуються на сучасних цифровізаційних процесах та інформаційно-комунікаційних технологіях.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В., Пілецька С. Т. (2018). Просторово-адаптивний підхід до формування конкурентної стратегії підприємства. *Бізнес Інформ.* 5, 408-415.
2. Пілецька С. Т., Коритько Т. Ю. (2018). Система адаптивного управління підприємством в умовах мінливого зовнішнього середовища. *Бізнес Інформ.* 12, 435-440.
3. Пугачевська, К., & Лисенко, Е. (2021). Адаптивне управління підприємством в умовах невизначеності. *Молодий вчений*, 9 (97), 158-161.
4. Сагайдак М. П., Хмелевський М. О., Теплюк М. А. (2018). Сучасні тенденції та можливості для сталого інноваційного розвитку економіки України в контексті індустрії 4.0. *Вісник Хмельницького національного університету*, 5, 139-143.

Проценко М. В., здобувач третього рівня вищої освіти
кафедри філософських і політичних наук

Науковий керівник – **Бойко А. І.**, доктор філософських наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Безпека є феноменом, для формування якого важливо враховувати кілька факторів. Безпека має онтологічно-буттєвісний вимір, що проявляється в наявності реальних фізичних дій, що формують безпеку. Але не менш важливим є процес усвідомлення безпеки. У такий спосіб ми виділяємо в розумінні феномену безпеки світоглядний рівень. Крім того, важливо, що переважання певного світогляду збільшує або зменшує сталість безпеки. У такий спосіб доречно згадати про формування так званого безпекового мислення.

При розгляді світоглядного рівня безпеки та безпекового мислення, доцільно виокремити напрямки, які, власне, на наш погляд і дозволяють формувати ідейний каркас безпеки.

По-перше, таким напрямком є освіта. Освіта формує основні переконання та ідеї, що спрямовуються на збереження держави. Через освіту формуються та усвідомлюються поняття патріотизму, суверенності, державності, національної ідентичності та національної ідеї. Враховуючи ступеневість та послідовність освіти, безпека формується на фундаменті з поверхів, які у вищій школі досягають науково-теоретичного рівня, стають знаннями, що здатні змінюватися і вдосконалюватися за вимогами суспільства, що розвивається. Крім того, для суспільства освіта завжди виконує прогностичну роль, моделюючи майбутнє. Тому безпекове мислення в освіті повинно мати випереджальний характер і працювати превентивно щодо потенційних безпекових викликів.

По-друге, саме через освіту актуалізується напрямок інформаційної безпеки. Освіта приділяє значну увагу змісту інформації. Змістовне наповнення інформацією може і повинно формувати переконання в важливості безпеки держави і відповідальності кожного за це. У світі сучасних глобальних інформаційних технологій не можливо використовувати й поширювати лише інформацію, яка корисна безпеці. Проте саме через освіту формується надважливий для безпеки феномен – критичне мислення. Здатність верифікувати інформацію та надавати їй правильну оцінку є запорукою вибору правильного вектора розвитку в інформаційному валі. Крім того, в інформаційній безпеці важливо вміти формувати саме безпековий контент, який не ставить під сумнів державу та її безпеку.

По-третє, це сформована система цінностей. Укорінення у свідомості і, як наслідок, поведінці громадян цінностей, що відповідають, за висловом О. П. Дзьобаня, духовного архетипу. Через систему цінностей формуються пануючі ідеали. Ідеали мають бути конструктивного спрямування, що лише додасть міцності безпековому мисленню та сталості державі. Цінності також впливають на політичну культуру і додають можливості для гнучкого розвитку політичній сфері суспільства.

Список використаних джерел

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. – Харків : Право, 2021. – 776 с.

Пуліна В. І., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та культурології,
Бригадир Б. Б., здобувач вищої освіти гр. 13

Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені
О. М. Лазаревського (спеціальність - філософія)

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ТВОРЧОСТІ МАЗАЧЧО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО

Вихід на філософську проблематику мистецтва є завжди плідним для наукового дослідження. Оскільки мистецтво візуалізує нове бачення нової епохи. Таким чином, звертаючись до творчого доробку тієї чи іншої доби, ми набуваємо відомостей про сутнісно-філософське підґрунтя епохи. Відомий дослідник естетики Відродження Олексій Лосев, наголошуючи на гуманістичному спрямуванні зазначеної епохи, звертає увагу на те, що гуманізм мав таку характеристику як «практичність» [1]. Така практичність не просто розвивається, а прогресує в філософських, наукових, педагогічних, а особливо художніх пошуках доби Відродження. Людина тепер по-новому усвідомлює власну людську індивідуальність. Причому це усвідомлення починається через «усвідомлення себе в своїй свободі й незалежності, а також, в постійному прогресивному розвитку» [1, С.362]. Говорячи про усвідомлення незалежності, перш за все, звернемо увагу на те, як поступово мистецтво звільняється від теоцентричного забарвлення, яке було характерним для попередньої епохи. Такий процес звільнення не відбувся миттєво. Це досить тривалий поступовий рух до нових інтересів та цінностей, який апелював до багатьох сфер людського світосприйняття. Як ми вже зазначили, тепер не Бог, а Людина, з її різнобічними виявами стає предметом зацікавленості.

Віднайти чітку грань між божественним і людським в мистецтві не так просто, але можливо побачити натяки, перші експерименти, ретельно досліджуючи творчий доробок митців того часу. Важко, також, чітко визначити час, коли починають з'являтися світські мотиви в мистецтві, що є прямим твердженням про формування нової гуманістичної спрямованості мислення. На нашу думку, перш за все, слід визначитися з часом. Згадаємо існуючу періодизацію епохи Відродження, причому будемо спиратися на періодизацію Дж.Вазарі, сучасника самої епохи. Як відомо, він поділяє епоху на: дученто (XIII ст.) —

Проторенесанс; треченто (XIV ст.) – продовження Проторенесансу; кватроченто (XV ст.) – Ранній Ренесанс; чінквеченто (XVI ст.) – Високий Ренесанс. Але слід зазначити, що хронологічні рамки століття не зовсім збігаються з певними періодами культурного розвитку. Нас цікавить кватроченто, саме в цей період чітко викристалізуються гуманістичні тенденції. Вже побачили світ трактати та сонети Франческо Петрарки, твори Джованні Бокаччо та Франко Саккеті. Тепер митців приваблює краса не небесна, а земна, що виявляється у простоті, привабливості природного. Спробуємо з'ясувати, як це позначилося на образотворчому мистецтві.

Одним із найяскравіших представників Раннього відродження є Мазаччо (1401-1428), який стає провісником нового стилю. Він прожив всього 27 років, однак встиг за своє життя здійснити революцію в мистецтві. Справжнє ім'я митця Томмазо ді Джованні ді Сімоне Кассан. Прізвисько ж Мазаччо дав йому його батько, він називав його так шуткуючи (буквально з італійського «мазила»), але саме під таким ім'ям митець увійшов у світову історію образотворчого мистецтва. Нас особливо зацікавили його три відомі роботи: «Мадонна з ангелами і святими», фрагмент триптиха Сан-Джовенале, «Мадонна з Немовлям і ангелами» фрагмент поліптиха з Пізи та «Путто з собакою».

«Мадонна з ангелами і святими» ніби написана у традиційній манері. Згадаємо, що Мадонна – традиційне для італійського і взагалі західноєвропейського мистецтва, зображення Діви Марії з немовлям Ісусом (рідше – без нього). Все ніби відповідає традиційному середньовічному канону, Мадонна представлена як Цариця Небесна, зображена на троні з Ісусом на руках, але якщо подивитися на маленького Ісуса, він нагадує звичайну дитину, що смочче власну ручку. Він такий земний, такий природний, такий наблизений до людей. Теж саме можемо сказати і про Мадонну з немовлям і ангелами з Пізи. Малюк, також, смочче ручку, але Мазаччо робить ще один сміливий крок, він немовляті малює брудні ніжки, щоб ще більше підкреслити природність. Ніби маленький Ісус щойно бігав стежкою, бавився з квітами та метеликами, а тепер він представ як Син Божий. Це типова риса Відродження – «притягування Небес до землі». Дж. Вазарі звертав увагу ще на одну рису творчості Мазаччо – любов до простоти [2]. Теоретик епохи Відродження зазначає, що митець полюблив все зображувати просто, як це буває насправді. Тому і такий простий одяг і такі звичайні пози.

Наступний творчий доробок Мазаччо, що викликав наш інтерес в рамках поставленої проблеми «Путто з собакою». В перекладі з латини *putus* – «маленький хлопчик». Це образ хлопчика з крилами, що зустрічається в мистецтві ренесансу і бароко, як символ передвісника земного або ангельського духу. У Мазаччо він без крил, як символ природності. Він робить свого путто олюдненим. Це звичайна дитинка, що бавиться з песиком. Він чуває його, виявляючи таким чином власні почуття ніжності та любові до тваринки. Вони сидять разом на зеленій траві, насолоджуючись життям.

Таким чином, ми долучаємося до тверджень знавців епохи стосовно видатного митця раннього Відродження Мазаччо, якого всі одноставно вважають засновником італійського Ренесансу в образотворчому мистецтві. Але нас цікавить відлуння ренесансних тенденцій в сучасному мистецтві. Перш за все слід наголосити, що саме раннє Відродження породжує гуманізм, який на довгий час стає тією живильною силою, підґрунтям не лише філософських роздумів, а і нових мистецьких пошуків. Ми можемо це побачити в мистецтві бароко (особливо українське бароко, де природність образів стає надзвичайно популярною) і в сентименталізмі, ну і звичайно в реалістичних напрямках сучасного мистецтва. Епоха Відродження стала тією життєдайною силою, яка за своїм творчим потенціалом, новими ідеями значно випередила час і окреслила перспективи подальшого розвитку всього європейського мистецтва.

Список використаних джерел

1. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. URL: <http://psylib.org.ua/books/lose010/index.htm>.
2. Мазаччо // Видатні митці. – Частина 40. - Вид-во: ООО «Иглмоос Юкрейн», К., 2003.

Сай А. В., здобувачка вищої освіти гр. БА-211
Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КРЕАТИВНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ОЗНАКИ

За останні кілька десятиліть креативні індустрії, такі як медіа, дизайн, музика, технології, стали основною силою, що прискорює розвиток суспільства та розв'язує різні проблеми. У сучасному світі креативність є дуже важливим компонентом у всіх сферах життя.

Передумови осмислення феномена креативного суспільства закладено у філософії абсолютного ідеалізму Джойса Ройса. Філософія Ройса підготувала ідейний та понятійний каркас для конструювання в рамках релігійної філософії моделі божественного творіння у соціальному вимірі. Його втілення виступає як улюблене співтовариство, де панує дух творення та співчуття. Філософія лояльності Дж. Ройса пропонує досить конкретний сценарій та інструментарій побудови такої спільноти, яка не обмежена будь-якими національними чи державними рамками. Цей сценарій розглядався їм як гранично універсальний, застосований до людства в цілому.

Американський філософ Джон Дьюї також розглядає мислення як сутнісний вияв природи людської креативності та звертає увагу на її практичні функції у соціальній дійсності. У цьому контексті освіта відіграє важливу роль у побудові демократичного суспільства та творчому здійсненні у ньому ідеалу спільноти Ройса. Освіта покликана виходити за межі відтворення традиційних звичок і мотивувати молодих людей до побудови спільноти, яка змогла б стати кращою за попередню, подолати найгірше з наявного досвіду на шляху до реалізації інтересів кожного на легітимній основі відкритого, динамічного та демократичного суспільства.

Креативне суспільство - це суспільство, що засноване на творчих здібностях, інноваційних технологіях та креативності. Креативне суспільство засноване на розумінні того, що творчість - це не лише естетичний аспект, а й ключ до економічного успіху та соціальної стабільності. Розвиваються культурні та творчі індустрії, які включають мистецтво, дизайн, музику, кіно, театр, літературу, архітектуру та інші галузі. Крім того, це суспільство сприяє розвитку нових технологій, які забезпечують інноваційний розвиток.

Для створення креативного суспільства необхідно сформуванню креативний клас, який складається з людей, які займаються інноваційними розробками у різних галузях. Представниками такого класу є викладачі університетів, архітектори, журналісти, дизайнери, художники, письменники тощо. Творчий потенціал людей може максимально розкритися лише у такому суспільстві. Гуманізм є ключовою складовою формування такого суспільства, де головною цінністю є людина. Також важливим є духовне багатство та відкритість абсолютно до всього нового.

Саме креативне мислення, що сприяє креативній мобілізації суспільства щодо індивідуальних інтересів та суспільних цінностей, може відіграти найважливішу роль у подібному реформуванні соціальної дійсності.

Американський соціолог та економіст Р. Флорида розглядає креативне суспільство як закономірний продукт розвитку креативної економіки, що розширює та обґрунтовує перспективи найповнішої реалізації людського потенціалу. Його робота «Міста та креативний клас» описує поряд із можливостями безліч перешкод на шляху трансформації креативної економіки в креативне суспільство. Серед них слід відзначити дедалі більшу економічну та соціальну нерівність, нетерпимість щодо різноманітних форм життя та нестачу природних ресурсів для забезпечення реалізації творчого потенціалу кожного індивіда. Креативна економіка має поступитися місцем креативному суспільству, яке покликане стати «справедливішим, більш рівним, більш стійким і процвітаючим».

Ознаки креативного суспільства:

1. *Зосередженість на творчості*: креативне суспільство ставить на перший план розвиток творчих здібностей та знань у креативній сфері. Воно віддане створенню нових ідей та продуктів, які змінюють світ.

2. *Інноваційність*: креативне суспільство відкрите для новаторських рішень та інновацій. Воно активно працює над розвитком нових технологій та продуктів, які відповідають на потреби суспільства та дозволяють робити роботу більш ефективно.

3. *Колаборація*: креативне суспільство сприяє колаборації та обміну ідеями між різними людьми та секторами. Воно розуміє, що ідеї та рішення можуть виникати з різних джерел, і створює середовище, яке підтримує співпрацю та обмін знаннями.

4. *Гнучкість*: креативне суспільство готове швидко реагувати на нові виклики. Вирішення проблем неординарним способом. Воно визнає, що світ змінюється дуже швидко та завжди потребує нових рішень та інновацій.

5. *Підтримка креативності*: стабільне інвестування у креативність у формі витрат на інновації у різних сферах. Креативне суспільство забезпечує підтримку та стимулювання креативності у своїх громадян. Воно створює середовище, в якому люди можуть вільно виражати свої ідеї.

Креативність є важливим елементом в багатьох галузях, оскільки вона дозволяє людям розв'язувати проблеми та вирішувати завдання, застосовуючи нові та нестандартні підходи. Ось кілька прикладів того, як креативність відіграє роль у різних галузях:

Мистецтво та дизайн: створення оригінальних творів, скульптур, картин і не тільки, які наповнені естетичною красою та вражають фантазією; Мистецтво вимагає індивідуальної експресії та творчого мислення, а дизайн допомагає створювати естетично привабливі та функціональні об'єкти.

Наука та технології: Інженери та науковці, які займаються дослідженнями та розробкою нових продуктів та технологій, часто використовують креативний підхід, щоб розв'язувати складні проблеми та знайти нові рішення. Нові формули та методи, що підвищують продуктивність технологічних процесів. Розробка нових програм або програмних продуктів, які забезпечують системну безпеку.

Бізнес та економіка: розробка нестандартних стратегій для вдалих угод в бізнесі; Креативні маркетологи та рекламні агентства здатні створювати ідеї та концепції, які викликають емоції у споживачів та сприяють збільшенню продажів. Створення рекламних кампаній з нестандартним та унікальним підходом. Підвищення привабливості та якості продуктів для залучення більшої кількості споживачів.

Освіта та соціальний розвиток: Важливо у навчанні та освіті, оскільки вона допомагає розвивати творче мислення та сприяє формуванню інтелектуальних навичок. Креативні підходи до навчання можуть допомогти учням більш ефективно засвоювати матеріал та розвивати свій потенціал. Створення креативних програм, які поєднують у собі різні наукові галузі. Вироблення нових стратегій соціального розвитку, що забезпечують успішну їх реалізацію.

Переваги креативного суспільства:

Зростання економіки та ринку праці: Креативність стимулює інновації та розвиток нових ідей, що сприяє зростанню ринку праці та економіки в цілому. Творчі професії, такі як художники, дизайнери, письменники, музиканти, технічні творці тощо, стають все більш популярними, а це стимулює розвиток відповідних галузей та створення нових робочих місць.

Розвиток творчих професій: можливість і навіть необхідність поєднувати творчу і професійну реалізацію; забезпечує більшу гнучкість та свободу в роботі; стимулюючи творчість, креативне суспільство допомагає розвивати творчий потенціал людей, що підвищує рівень культурної та соціальної освіченості громадян.

Розвиток критичного мислення: важливо для здатності людини аналізувати та оцінювати інформацію, що надходить до неї. Це допомагає людям бути більш самостійними та не залежними від зовнішніх думок та впливів.

Покращення якості життя: забезпечує людям більшу свободу виразу та індивідуальності, що може позитивно вплинути на їхнє психологічне благополуччя та рівень задоволення життя. Крім того, розвиток культури та мистецтва надає людям можливість відчувати себе більш повноцінними членами суспільства та збільшує їхню соціальну активність.

Підсумувавши, можна сказати, що креативне суспільство - це не тільки напрямок розвитку, але й особлива культура сприяння, в якій люди вільно реалізують свої ідеї та знаходять інноваційні рішення в різних галузях. Воно відкриває нові можливості для розвитку економіки, соціальної сфери та художньої культури, забезпечуючи здатність суспільства адаптуватися до нових викликів та інновацій.

Список використаних джерел

1. Креативність – головна якість людини в 21 столітті. URL: <https://vybor.zp.ua/?p=9802>.
2. Креативність – головна здібність людини в XXI столітті. URL: <https://creativecountry.org/creativity21>.
3. Креативність та освіта: чому це має значення? URL: http://gohigher.org/creativity_and_education.

Сакун В. С., здобувач вищої освіти третього рівня гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАПИТ НА ІННОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

Досвід роботи провідних зарубіжних і вітчизняних підприємств ветеринарної медицини підтверджує пріоритетну роль застосування інноваційних управлінських підходів як надійного механізму узагальнення й інформаційного моделювання ринку послуг ветеринарної медицини у глобальному світі. Серед інноваційних рішень в управлінні підприємствами ветеринарної медицини слід виокремити: клієнтоорієнтований підхід із широким використанням маркетингових досліджень, використання спеціалізованого програмного забезпечення та новітніх наукових розробок. Ці підходи дають змогу організувати й управляти діяльністю підприємств ветеринарної медицини із врахуванням процесів і відносин, які складаються на ринку. Ринкова маркетингова інформація – це комплексне знання ринку, яке включає вивчення факторів, без знання і аналізу яких вірогідність прийняття необґрунтованого, або позитивно-окупного рішення є досить високою [1]. Тому для підприємств ветеринарної медицини пріоритетною інформацією має бути оперативна цінова інформація на ринках різних рівнів, рівень конкурентоспроможності послуг, про запити споживачів.

Важливою є інформація для підприємств, учасників ринку, щодо новин в галузі ветеринарної медицини, статистичних повідомлень про послуги конкурентів і ціни, комерційні пропозиції. В Україні вже існує низка маркетингових проєктів, що передбачають і надають підприємствам ветеринарної медицини, відповідно учасникам ринку, таку інформацію: щодо цін, які формуються на ринку послуг; аналізують і прогнозують цінові тенденції та розвиток цінової ситуації на ринку; про круглі столи, виставки, семінари, тренінги, які відбуваються з учасниками ринку; статистичні дані про виробництво, переробку, споживання продукції, прогнозують очікувані зміни; прайс-пропозиції від підприємств, які надають ветеринарні послуги; інформують про законодавчі зміни [2].

Інформаційне забезпечення управління базується на використанні як соціально-економічної, так і наукової інформації. Особливість маркетингової інформації полягає в необхідності вивчення характеристик послуги із врахуванням існуючих і перспективних можливостей ринку, комплексного аналізу всіх його складових. Разом з тим, використання

ділової інформації в системі управління процесами, які відбуваються в ринкових відносинах, вимагають удосконалення і осучаснення методів її збору, аналізу. Дефіцит інформації, необхідної для забезпечення повноти маркетингових досліджень ринку, має місце не тільки тому, що окремі важливі дані не збираються, відповідно і не аналізуються, а й не доводяться до споживачів.

Це може стати проблемою в будь-якому співтоваристві, а дуже гостро вона постає там, де люди за суспільним запитом і професійними обов'язками повинні дуже добре розуміти, що означають поняття «співчуття», «довіра», «милосердя», «толерантність», тобто, коли вони працюють в такій складній гуманітарній галузі, як медичні послуги. «Нетолерантність як світоглядно-психологічний стан та розповсюджене соціальне явище створюють підґрунтя для ворожнечі ... зниження якості життя. Тож, однією з найактуальніших проблем сучасного світу виявляється поступове витіснення попереднього досвіду особистих поразок ... і максимальну налаштованість на довіру» [3, с. 59]. У сучасних умовах орієнтація підприємств ветеринарної медицини на реальні вимоги ринку спонукає по-новому оцінювати інформаційні маркетингові зв'язки, що сприятиме ефективній діяльності підприємств на основі збалансованого підвищення якості послуг, їх конкурентоспроможності, попиту і раціональному розподілі затрат на всіх стадіях надання.

Протягом останніх років у структурі управління підприємств ветеринарної медицини України активно утверджуються підрозділи, пов'язані з впровадженням інноваційних підходів менеджменту. Використання маркетингових досліджень ринку, що дозволяє їм визначати продуману стратегію розвитку підприємств, вдосконалювати підходи до організації виробництва, вчасно аналізувати вимоги споживачів, удосконалювати систему якості послуг, відстежувати рівні й тенденції надання послуг на ринку. Характерним є також використання інформаційних технологій та програмного забезпечення для роботи персоналу та обслуговування клієнтів.

Політика і стратегія формується виходячи з потреб і перспективи розвитку, враховуючи при цьому інтереси й можливості партнерів і запити та оцінки споживачів [4]. Важливо, що це – цілеспрямована, системна робота по зміцненню своєї участі й позиції на ринку послуг ветмедицини, відпрацювання такої структури управління, яка поєднувала б надання якісної конкурентоспроможної ветеринарної послуги за максимальної, компетентної участі всіх підрозділів, кожного працюючого. Тому і кадрова політика згаданих підприємств формується як пріоритетна складова плану діяльності й перспективного розвитку підприємств. Одним із регуляторних документів діяльності підприємств є маркетинговий план, реалізація якого безпосередньо впливає на формування стратегії управління, впровадження нових видів послуг, формування їх переліку з урахуванням ситуації на ринку, робити акценти на виключно конкурентоспроможних заходах.

Список використаних джерел

1. Гримак А. В., Курилас А. В., Сенишина Т. Є. Інформаційне забезпечення ефективності маркетингу ринку продукції для ветеринарної медицини та тваринництва. *НТБ інституту біології тварин і ДНДКІ ветпрепаратів та кормових добавок*. Львів, 2021. Вип. 22. № 1. С. 74-78. DOI: 10.36359/scivp.2021-22-1.07.
2. Ковальчук В. В. Маркетингова стратегія підприємства: суть поняття, особливості формування в сучасних умовах господарювання. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 2018. №9. С. 156-165. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/i54D11knlfgQu5BCrEue.pdf>.
3. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Організація та економіка ветеринарної справи: навчальний посібник / В. В. Недосєков [та ін.]. К. , 2019. 396 с.

Самойлович О. І., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА МЕНЕДЖМЕНТ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Цифрові технології кардинально змінюють не тільки наше повсякденне життя, а й сферу економічних відносин, трансформуючи звичні бізнес-процеси, комунікацію між партнерами та клієнтами, відносини між роботодавцями і працівниками тощо. Впровадження та інтенсивний розвиток цифрових технологій на промислових підприємствах сприяє підвищенню ефективності використання виробничих потужностей, спрощує та прискорює комунікацію між різними ланками виробництва, підвищує рівень цифрової грамотності населення завдяки активному. Все це має відбуватися, в ідеалі, на кожному на робочому місці.

Універсальний характер і високий ступінь адаптивності дозволяє застосовувати цифрові технології на багатьох етапах різних бізнес-процесів. Так, застосування новітніх програм обліку дозволяє спростити процес ведення бухгалтерського обліку та підготовки податкової звітності, адаптувати управлінський облік та аналіз під потреби конкретного підприємства, різноманітні CRM-системи дозволяють налагодити ефективну комунікацію між різноманітними підрозділами і працівниками підприємства та його клієнтами, контролювати процес постановки та виконання завдань, завдяки засобам електронного документообігу зменшуються витрати на канцелярію та поштові послуги, прискорюється процес обробки та узгодження різноманітних документів, сучасне програмне забезпечення дозволяє автоматизувати найдрібніші виробничі операції, зменшити вплив людського фактора, налагодити систему контролю за дотриманням технологічного процесу.

Перевагами використання цифрових технологій в управлінні промисловими підприємствами є:

- підвищення ефективності завдань, що виконуються;
- зниження рівня капіталовкладень;
- автоматизація бізнес-процесів;
- зменшення впливу людського фактору;
- підвищення якості комунікацій між учасниками бізнес-процесів.

Використання цифрових технологій в управлінні промисловими підприємствами несе також низку викликів та загроз, серед яких вважаємо за потрібне навести наступні:

- посилення монополій великих компаній, які мають більші фінансові можливості розвитку і впровадження цифрових технологій;
- залежності від компаній-розробників у сфері інформаційно-комунікаційних технологій;
- підвищення рівня структурного безробіття;
- необхідність витрачати час і кошти на навчання та перепідготовку працівників.

Отже, у сучасному постіндустріальному суспільстві усі сфери життя диджиталізуються, вплив цифрових технологій з кожним роком посилюється, а їх подальше широке впровадження і використання є неминучим. Завдяки універсальному характеру і високому рівню адаптивності використання цифрових технологій є можливим практично на кожному етапі різноманітних бізнес-проектів на різнопрофільних підприємствах.

Впровадження та активне використання цифрових технологій в управлінні промисловими підприємствами відкриває для нього нові горизонти, численні переваги, проте несе також певні загрози, які необхідно враховувати і, по можливості, швидко усувати чи мінімізувати їхній вплив не тільки на виробничу діяльність, а й виробничі стосунки для забезпечення ефективного функціонування підприємства. Завдяки широкому розповсюдженню так званих розумних технологій сподіваємось на підвищення стандартів і якості життя людської спільноти.

Список використаних джерел

1. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою // Український Інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-7> (дата звернення: 18.04.2023).
3. Samoilovych A., Garafonova O., Popelo O., Marhasova V., Lazarenko Yu. World experience and Ukrainian realities of digital transformation of regions in the context of the information economy development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2021. № 3(38). Pp. 316-325. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i38.237462>.

Семенченко А. С., здобувачка вищої освіти гр. ДС-201

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФЕТИШИЗМ І СИМВОЛІЗМ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

Коли міркуємо про фетиш та фетишизм, перше, що виникає у свідомості – це розуміння суттєвої різниці між психологічним та філософським тлумаченням цього феномену. Привертає увагу те, що являє собою психологічне відхилення, сприйняття або індивідуальна психічна реакція, скажімо, на запахи, коли людина «божеволіє» від знайомого аромату людського тіла або речей [1]. З погляду здорового глузду це не є добре.

А от філософський контекст справляє більш позитивне враження, де фетиш сприймається нами як певна форма віри, яка «виступає глибинною передумовою, межею рівноваги наявно-матеріального і духовного світів, феноменом, що поєднує буденне, граничне і метагранічне буття людини, конститує зрілість та плідність людського існування. Суперечлива природа віри полягає в її здатності спиратися як на власний життєвий досвід, так і не критично сприймати чужий» [2, с. 8], легітимне явище, яке повсякчас супроводжує людину, вияви якого багато людей можуть сприймати практично однаково.

Багато народів вірять в силу речей, рослин, тварин та існування інших, допоки невідомих форм матерії. Вони надають їм магічних і не природних здібностей. Такими є тотеми, амулети та інші повсякденні речі [1; 3; 4]. Наприклад, я вірю в те, що кожна моя каблучка, кожен камінчик, що в неї інкрустовано, на певному з пальців позначає різні смисли, створює ілюзію та очікування різноманітних ефектів – вдачу, щастя, любов, здоров'я – при певному ритуалі; коли я беру до рук свої улюблені парфуми, й nanoшу на три визначені зони й вони починають діяти, то відчуваю, що саме ці запахи роблять моє життя насиченим, так би мовити, повноціннішим, а день щасливим

Тому з філософської точки зору фетишизм є і загальнолюдським, й індивідуальним досвідом переживання світу і себе у світі. Особистісним тому, що в кожного – унікальне світосприйняття, в універсальному містяться різноманітні історичні досягнення з домінуванням однієї із форм: політичної, біологічної, товарно-грошової, релігійної тощо. Але при зміні фетиша на певному життєвому етапі людині варто замислитись, чи залишаєшся вона тією самою особистістю, чи стає зовсім іншою?! Це так само працює і з мовами, якими ми спілкуємось. У нас ніби з'являється декілька свідомостей, декілька душ, які можуть врятувати від депресії або деяких інших, часто неприємних, переживань.

А от символізм утворюється від того, що оточує нас: це символи та знаки, які містяться в літературі, живописі, релігії, які через асоціації сприймаються кожним по-різному. До них відносяться руни, кольори, слова й таке інше. Вони можуть бути закодовані в архітектурі, картинах, віршах, писанках, вишиванках, навіть у тату. Люди, котрі наносять їх на своє тіло можуть і не замислюватись про те, що в них є якесь певне значення, що то не просто Троянда чи Хрест... З урахуванням ситуації, того, хто

споглядає, символ буде змінювати своє значення. Інколи від використаного майстром кольору чи нажиму, людина може потрапити в неочікувану і не завжди приємну ситуацію. Але, на щастя, існують досить абстрактні, загальноприйнятні, універсальні символи, що легко сприймаються та зрозумілі людині в будь-якій країні світу.

У філософській думці зустрічаємо досить широкий діапазон тлумачення символу та символізму. Зокрема, античний філософ Платон вважає, що символізм подібний алегорії та не символізує щось конкретне. А от філософ Нового часу Іммануїл Кант стверджує, що це – особливий спосіб духовного засвоєння реальності, тобто висловлене не є тим, міститься в тексті, а проходить через фільтрацію свідомості того, хто сприймає написане і лише тоді може бути зрозумілим [5; 6].

Наприклад, коли слухаю вірші або пісні одного з моїх найкращих друзів, то думаю, що вони є безпосереднім зверненням до мене. Такі моменти помічаю всюди: в розмові, коли він спілкується з кимось поряд, в постах, сторіс або коментарях. Мій розум сам по собі починає знаходити найліпший варіант, який має приємне чи зцілююче значення для душі. При цьому не помічає інші меседжі, які там можуть бути. Водночас інтуїтивно можна помітити, але не звернути увагу, оскільки не хочеться вірити в іншу реальність. Підтвердженням такої вибіркості розуму і почуттів слугує теорія І. Канта критичного періоду й, головним чином, пояснює дії свідомості людини темпоральним правилом [7].

Напевне, так чи інакше ці проблеми можуть стосуватися кожного. Але скільки людей, стільки й думок!

Доходимо висновку, що фетишизм і символізм можуть дуже часто перетинатися. Якщо взяти, наприклад, лист, чек, брелок, стаканчик для кави й почати будь-який із цих предметів скрізь носити з собою, бо він символізує певну людину, нагадує про неї, дає віру і надію у світле й добре у стосунках з нею та соціальним оточенням, то він при цьому набуває значення оберега. А от для сторонньої людини це може бути або непотребом, або утилітарним предметом.

Точно так же і з картинами, витворами мистецтва. Наразі є широко відомим і досить затребуваним такий художньо-естетичний напрям сучасності, як символізм, в якому думка автора, що викладена мазками, штрихами на полотні чи іншій матеріальній основі може суттєво відрізнятись від думки глядача і кожна людина її зміст трактуватиме по своєму. Але коли переважна більшість споживачів цього мистецького витвору приходять до висновку, що авторові вдалося створити певну ілюзію, з того ж самого моменту виникають легенди та міфи на кшталт того, що в цій картині оселився привид, який постійно стежить за нами. Це явище також може перетворитися в символізм чи фетишизм, проте суттєво об'єктивно і суб'єктивно змінюючи ролі.

Список використаних джерел

1. Що таке фетиш: значення терміна, форми фетишизму, найдивніші фетиші. URL: <https://alexus.com.ua/shho-take-fetish-znachennya-termina-formi-fetishizmu-najdivnishi-fetishi/> (дата звернення: 05.12.2022)
2. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук: 09.00.01. Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2013. 19 с. URL: <https://www.academia.edu/48906900/> (дата звернення: 10.04.2023)
3. Символ. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/>
4. Символізм. URL: <https://tureligious.com.ua/symvolizm/> (дата звернення: 14.12.2022).
5. Лелека О. В. Символізм як вид інтуїтивного пізнання за І. Кантом. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2017.
6. Анатолій Лазар. Філософія Канта: основні тези. URL: <https://poradumo.com.ua/374138-filosofia-kanta-osnovni-tezi/> (дата звернення: 15.12.2022).
7. Рівні та форми пізнання за І. Кантом. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13016/> (дата звернення: 12.12.2022).

Сигута А. В., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОТИМІННА БЕЗПЕКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: ГУМАНІТАРНО-ВІЙСЬКОВИЙ КОНТЕКСТ

Проблеми безпечного світу на початку ХХІ століття набувають особливої значущості для кожної країни, особливо густонаселеної Європи, на теренах якої наразі відбуваються жахливі військові дії. Адже безпека асоціюється із самою можливістю життя, його захищеністю і збереженням, розуміється як цінність і критерій цивілізованого розвитку.

Філософія безпеки та створення безпечного світу є складною та багатогранною темою, яка вимагає комплексного підходу та дослідження з різних точок зору [1, 2, 3, 4]. Одним із надзвичайно важливих факторів безпеки є протимінна діяльність, яка включає в себе розмінування територій, боротьбу з використанням мін та іншими підіривними пристроями, захист від їх розповсюдження й таке інше.

Перш за все, необхідно зазначити, що протимінні заходи є важливою складовою безпеки нації та світу. Вона має на меті захистити життя та здоров'я людей, зберегти території та довкілля, а також сприяти створенню миру та безпеки. Протимінна діяльність також тісно пов'язана з багатьма морально-етичними питаннями, зокрема такими, як ефективність витрат коштів, права людини, екологічні наслідки застосування цього виду масового ураження й таке інше.

Наразі протимінна діяльність стрімко набула значення однієї з найважливіших проблем національної та міжнародної політики. Міни й підіривні пристрої несуть безпосередню загрозу життю і здоров'ю людей, а наявність чи збільшення їх кількості на території катастрофічно знижують/гальмують соціально-економічний розвиток країн. Протидія мінній загрози та, відповідно, розмінування територій є важливою складовою створення безпечного довкілля.

Окрім інтенсифікації протимінної діяльності з боку влади та відповідних військових підрозділів, для створення безпечних умов існування людини суспільству також необхідно навчитися ефективно вирішувати й інші пов'язані з цим проблеми, зокрема, забезпечення соціальної та економічної стабільності, боротьба з тероризмом та злочинністю, захист прав та свобод людини, збереження навколишнього середовища тощо.

Очевидно, безпека є складною та багатогранною проблемою, яка потребує комплексного підходу та співпраці між державами та міжнародними організаціями. Розширення учасників протимінної діяльності має стати одним із необхідних наступних кроків у створенні ширшого ареалу безпеки й повинна бути розглянута у контексті інших аспектів безпечного світу.

Філософський підхід до безпеки має визначати пріоритети та цінності, що повинні захищатись людською спільнотою в процесі згуртованої протидії мінній загрози та чіткій організації розмінування територій. Такими основоположними цінностями суспільство має визначити життя та здоров'я кожної людини, яка мешкає на підконтрольній державі території, гарантуючи право людини на користування природними ресурсами та довкіллям. Відтак, філософія безпеки в контексті створення безпечного світу є не тільки важливою темою для обговорення, вузькоспеціалізованою галуззю, але й потребує залучення якомога ширшого кола фахівців та пильної уваги з боку громадськості.

Іншим важливим аспектом безпеки є створення умов для соціальної та економічної стабільності. Без цього протимінна діяльність може бути недостатньою, оскільки відсутність суспільного та виробничого спокою, комфорту, поступальності можуть створювати більші загрози для безпеки людей, ніж міни та підіривні пристрої. Також необхідно значно більше сил зосередити на боротьбі з тероризмом та злочинністю, які в останні десятиліття набули колосальних масштабів, не мають географічних кордонів і загрожують світовій безпеці.

Інтенсифікація протимінної діяльності матиме позитивний вплив на розбудову мирного простору як у політичному, так і фізичному вимірах. Зокрема, розмінування територій може допомогти у відновленні соціально-економічної та культурно-антропологічної інфраструктури, підвищенні якості життя людей та забезпеченні їх безпеки. Але у найближчій перспективі нагальною умовою її виконання є припинення військових дій на всій території країни. Протимінна діяльність повинна виходити за межі вузькофахової галузі. Вона може суттєво посприяти розвитку міжнародного співробітництва та підвищенню довіри між різними спільнотами, адже «спілкування на основі гуманізму стає незаперечною консолідуючою умовою соціуму, загальнолюдською, груповою та індивідуальною цінністю водночас, надскладним морально-етичним і науково-теоретичним завданням, предметом віри у здатність Усіма разом і Кожним зокрема Тут і Зараз вирішувати нагальні соціальні проблеми» [5, с. 17]. Такі гуманітарні принципи, своєю чергою, можуть суттєво зміцнити обороноздатність країн і допомогти виробити ефективну модель міжнародної комунікації у боротьбі за безпечний світ.

Отже, протимінна безпекова діяльність є важливою складовою національної та міжнародної безпеки, проте її вплив на створення безпечного ареалу існування людини повинен розглядатися у контексті інших безпекових проєктів. Філософія безпеки має зосередитись на визначенні ціннісних орієнтирів і пріоритетів у кожному цивілізованому співтоваристві та програмах їх реалізації. Широка мисляча та відповідальна громадськість повинна чітко розуміти й активно доносити до всіх притомних людей правила співіснування у глобальному світі заради гарантування миру та безпеки як умови виживання *homo sapiens*.

Список використаних джерел

1. Півовар В., Драчук С. (2007). Філософські проблеми безпеки як методологічна основа фондового ринку. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14).
2. Трофименко В. (2021). Різновекторність розвитку сучасної філософії як основа формування сучасного розуміння безпеки. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. №51. С. 123-131. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.51.242009> (дата звернення: 13.03.2023).
3. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. (2016) Проблема безпеки: від античності до ренесансу. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2016. №6. С. 11-18
4. Шаблистий В. В. (2012). Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство*. 2012. №5 С. 109-115.
5. Киселиця С. В. Гуманістичні критерії соціально зорієнтованої діяльності. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 15-18. URL: https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/06/innovacijnyj-potenczial-soczialnoyi-roboty_maket2406.pdf#page=15 (дата звернення: 12.03.2023).

Сидорець С. О., здобувач вищої освіти гр. БА-211

Науковий керівник – **Шакун Н. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

SMART-СУСПІЛЬСТВО ЯК НОВА ПАРАДИГМА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Актуальність. Smart-суспільство є дуже актуальною темою в сучасному світі, оскільки воно є одним з ключових напрямків розвитку технологій та суспільства в цілому. Він базується на використанні інформаційних технологій для покращення ефективності та раціоналізації різних аспектів життя людей, від економіки та транспорту до культури та медицини. Основна актуальність smart-суспільства полягає в можливості використання цього підходу для вирішення складних соціальних та економічних проблем, таких як енергоефективність, безпека, транспортні затори, доступ до медичної допомоги та інші.

Багато вітчизняних та зарубіжних дослідників досліджувати тему smart-суспільство, зокрема: В. Биков, В. Бойчук, М. Літвак, М. Буринський, І. Запороженко, Л. Шевченко, В. Кобися, А. Кобися, В. Уманець та ін..

З розвитком технологій суспільство навчилось правильно використовувати природні ресурси та зменшувати кількість відходів, що значною мірою покращує добробут населення. Правильне використання корисних копалин успішно впливає на економічний стан країни, заощаджуючи кошти, які в майбутньому будуть спрямовані на підтримку інфраструктури, освіти та охорони здоров'я.

Прогресивна наука стає одним з головних напрямків в розумному суспільстві. Правильний підхід до розвитку освіти може сприятливо відобразитись на створенні нових напрямків індустрії. Дуже важливий в процесі навчання доступ до інформації та можливості обміну і створення нового матеріалу. Через вільну можливість користуватись Інтернетом, населення зможе легко здобувати знання, культурну спадщину, розваги. Завдяки такому підходу будуть з'являться кваліфіковані майстри, що в майбутньому будуть створювати важливі для населення технології та піднімати економічну та наукову спадщину країни.

Розумне суспільство надає можливість громадянам брати активну участь у процесах з прийняття рішень та управління суспільства. Інноваційні технології надають таку можливість, використовуючи допоміжні інформаційні платформи та інструменти. Це необхідно для стійкості та прозорості в демократичному механізмі. Такий підхід покращить відносини й ефективність управління між населенням та владою.

Здоров'я являє собою важливий аспект в розумному суспільстві. З появою інноваційних технологій, а саме розумного обладнання, підвищився рівень медицини, за допомогою якого лікарі можуть проаналізувати пацієнта та прийняти обґрунтоване рішення стосовно діагностики та лікування надалі, де автоматизовані пристрої зможуть зробити всю роботу використовуючи алгоритми прописані у великій базі даних.

Воно також може покращити безпеку на різних рівнях - від особистої безпеки до глобальної безпеки. Одним з ключових аспектів є використання новітніх технологій для запобігання та реагування на загрози та кризові ситуації. Наприклад, використання систем моніторингу та передбачення може допомогти виявляти підозрілі активності та запобігати терористичним атакам та кібератакам. Також у розумному суспільстві є можливість створення систем автоматичного виявлення та реагування на надзвичайні ситуації, такі як пожежі, землетруси та інші.

Smart-суспільство має значний позитивний вплив на різні сфери життя. Його мета допомагати, покращувати якість, надавати послуги та підвищувати конкурентоспроможність економіки, сприяти розвитку інновацій та науки, а також продуктивне використання енергії з ресурсами. Проте на цей час розумне суспільство майбутнього можна вважати утопією, оскільки яку б користь нам не принесло, воно не зможе прийнятись. Важливо розуміти, що для його створення необхідно опрацювати велику низку проблем, такі як: технологічні, соціальні та етичні питання, пов'язані з захистом приватної інформації, доступністю технологій для всіх верств населення та інші.

На жаль, розумне суспільство базується на новітніх технологіях та інформаційному просторі. Традиційне суспільство, яке засноване на старій культурі – та звичаях, не використовує новітні технології та не має доступу до інформаційного простору.

Навіть якщо ми навчимося правильно використовувати природні ресурси, важливо розуміти, що новітні технології будуть збільшувати споживання електроенергії в майбутньому, через велику кількість підключених до мережі споживачів.

Наукові дослідження, що спрямовані на досягнення корисних результатів, можуть не звертати уваги на соціальні та етичні наслідки цих досягнень. Технології штучного інтелекту та автоматизації можуть допомогти ефективніше вирішувати різні проблеми у сфері виробництва та в управлінні містами, але вони також можуть призвести до зниження рівня зайнятості, що зробить багатьох людей безробітними та може призвести до соціальної напруженості.

З одного боку, розумне суспільство може забезпечувати більш точні та ефективні рішення в багатьох сферах, таких як економіка, охорона здоров'я, транспорт, енергетика та інші. Але з іншого боку, існує ризик, що недостатньо уваги приділяється людському фактору, тобто здатності людей робити власні висновки та приймати рішення. Застосування алгоритмів та інших технологій для збору та аналізу даних може призвести до автоматизації процесу прийняття рішень. Але це може також призвести до того, що люди можуть стати залежними від цих технологій та відчувати, що вони не можуть приймати рішення без них. Крім того, можуть виникати проблеми з етикою, коли рішення приймаються на основі зібраних даних без достатнього урахування соціальних, етичних та інших факторів.

Одним з найбільших ризиків є зберігання великих обсягів персональних даних, які зберігаються в розумних пристроях та системах. Якщо ці дані потраплять в руки зловмисників, це може призвести до крадіжок особистих даних, шахрайства та ідентифікаційного злочину. Крім того, в розумному суспільстві з'являються нові проблеми з конфіденційністю. Наприклад, системи масового спостереження можуть відстежувати рухи людей та їхні звички, що може стати порушенням особистої інформації. Більш того, такі системи можуть використовуватися для дискримінації на підставі раси, статі, віку та інших ознак.

Як висновок розумне суспільство може мати значний позитивний вплив на життя людей, сприяти розвитку науки та технологій, зменшенню впливу на довкілля та забезпеченню сталого розвитку. Проте, для досягнення цих цілей, потрібно вирішувати складні проблеми, пов'язані з наданням безпеки, забезпеченням етичних стандартів, захистом приватності та іншими. Від нас залежить, як ми будемо використовувати технології в майбутньому та як ми будемо формувати розумне суспільство.

Список використаних джерел

1. Воронкова В.Г. Романенко Т. П., Андрюкайтене, Регіна (2016). Концепція розвитку проектно-орієнтованого бізнесу в умовах цифрової трансформації до smart-суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Вип. 67. С. 122-134.
2. Alsheail, Abdulrahman . Teaching English as a Second/Foreign Language in a Ubiquitous Learning Environment: A Guide for ESL/EFL Instructors. / MA Project. California State University, Chico, 2010. – 54 p.
3. Bates T. National strategies for e-learning in post-secondary education and training / Bates Tony – UNESCO, 2001. – 132 p.

Синьогуб І. О., здобувач третього рівня вищої освіти
кафедри філософських і політичних наук

Науковий керівник – **Бойко А. І.**, доктор філософських наук, професор
Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна

БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСТЬ

Ціннісний вимір надає значущості соціальним феноменам, в т.ч. безпеці. Цінності сприяють процесам врегулювання в соціальному середовищі та виступають орієнтирами розвитку. Особливого значення саме в такому розумінні і є безпека.

Як зауважує В. Горлинський, «прагнення досягти стану безпеки особою, сім'єю, нацією, людством, оцінка безпеки як соціального блага, усвідомлення суспільством потреб у ній дають підставу характеризувати цей феномен як цінність вищого рівня – соціально-політичний ідеал» [1].

У цьому контексті безпека постає як цінність метарівня, певний соціально-політичний ідеал [1]. Безпека має цінність як умова існування як суспільства, так і особи. Крім того, безпека як цінність постає метою соціальної діяльності для самозбереження.

Безпека як цінність є значущою підставою для визначення національних інтересів для розбудови іншої цінності політичного виміру – суверенітету. «Безпека, – зазначає А. Уолферс, – об'єктивно означає відсутність загрози основним цінностям, суб'єктивно – відсутність страху, що цим цінностям справді щось загрожує» [2].

Для філософського тлумачення безпеки є важливою теза, що певні цінності забезпечують сталість нашої безпеки. Саме такий підхід є важливим для спочатку розуміння феномену гуманітарної безпеки, а згодом для її формування і впровадження. Цінності виступають основою для вибору форм та засобів безпеки, особливих алгоритмів для її реалізації. У філософському середовищі пошуки й розуміння суспільних цінностей не втрачають актуальності. Ця тема стає критичною в переломні періоди розвитку, адже цінності формують сенс певного суспільного утворення, визначення ідентичності. Ідентичність має особистісний вимір, який, врешті решт, є визначальним для вектора суспільного розвитку.

Розуміння безпеки як цінності дозволяє виділяти в феномені безпеки такі онтологічні та світоглядні концепти – національна безпека, глобальна безпека, безпека особи – кожен з яких базується на особливій моделі цінностей.

Цінність визначається її важливістю для суб'єкта. Тобто цінність має розуміння і сенс, які їй надає суб'єкт осмислення. Цінність певному феномену надає сам суб'єкт, формуючи певну ієрархію сенсів і важливості. Безпека як стан, що запобігає руйнівним впливам і забезпечує розвиток, має значення саме в таких сенсах, які їй надає суб'єкт, що прагне безпеки.

За справедливим зауваженням В. Мельник, розгляд безпеки, як однієї зі стрижневих цінностей пов'язаний із двома системами цінностей: традиційною та новітньою. За традиційним підходом безпека є умовою виживання, а саме людське життя – апогей в розуміння ціннісної ієрархії на цьому робить акцент новітній підхід [3]. Тому, і традиційний, і новітній підхід розуміють цінність безпеки як умову існування людини.

Враховуючи двоєдину природу безпеки – вона саме є цінністю, але обумовлена наявною системою суспільних цінностей, недоцільно формувати концепт загальний безпеки. Суперечність може бути вирішена через формування кожним окремим суспільством або суспільним утворенням власної та своєрідної моделі безпеки. Характерним прикладом використання концепту безпеки як цінності стала російсько-українська війна, яка є війною, у т. ч. світоглядних сенсів у розумінні безпеки.

Людство не полишає прагнення сформуванню системи загальнолюдських цінностей, наголос робиться на нематеріальних цінностях, серед яких – «усвідомлення значення людського існування, прагнення до участі в процесі прийняття соціальних рішень, до соціальної справедливості, до широкого вибору соціальної ролі в межах естетичного та здорового доквілля, цінності самореалізації, визнання та поваги особистої гідності, спілкування» [3].

Зміна соціальних контекстів в розгляді феномену безпеки розширює смислове коло цього поняття.

Список використаних джерел

1. Горлинский В.В. Аксиологический дискурс безопасности как социального феномена // Практична філософія. – 2004. – № 2. – С. 108-116.
2. Wolfers A. Discort and Collaboration. Essays on International Politics. – Baltimore, 1962.
3. Мельник В. Безпека особи: ціннісний вимір. Режим доступу: <http://surl.li/fhcqh>.

Стеченко А. О., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

САМОУЙНІВНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА

Починаючи з давніх часів, людина щодня зіштовхується з вічними питаннями та проблемами. Ще античні митці та філософи висвітлювали теми кохання, боротьби світлого з темним, сімейних конфліктів та внутрішньоособистісних негараздів. Чи втратили ці поняття цінність та актуальність, здолавши чималий часовий проміжок? Ні. А чи змогло людство наблизитися до їх вирішення? А тут вже кожному варто міркувати самотужки,

адже в цьому і полягає наша різниця: індивідуальне світосприйняття. Те, що для одних є незначним і малопомітним, для інших відіграє роль центрального питання особистості. Тож поки для когось все здається примітивним і зрозумілим, адже вони, навіть, вершину айсберга не чіпали, то інші в цей час вишукують усе нові й нові деталі популярних конфліктів і з року в рік намагаються їх вирішити.

Чи можливо прожити життя і одного дня не запитати себе: ким я є? Так-так, усі ми чули про певні вікові кризові точки. Це саме ті етапи, коли ми маємо зупинитися на мить, оглянутися назад або ж зазирнути в майбутнє і проаналізувати існуючі успіхи та передбачити вдачу через роки. Проте зараз хочу сконцентрувати увагу на іншому - на понятті внутрішньої сили. Прислухаючись до себе, людина може віднайти відповіді на безліч запитань. У той час як світ кожного дня підкидає нам лимони, то чи не пора вже навчитися робити лимонад? Ось саме ця внутрішня сила виступає на протидію зовнішнім факторам, які можуть намагатися змінити, порушити чи, навіть, знищити людську цілісність, розірвати зв'язок між внутрішнім Я, розумом та світосприйняттям. Тож, яка ваша внутрішня сила? Чи збігаються її можливості та прояви з характером або ж ви сильні лише на людях? І вважаєте себе недостатньо чесними з головною людиною у житті – з самим собою?

Що ж, саморуйнівна поведінка, м'яко кажучи, заважає нормально функціонувати й вибудовувати здорові стосунки з собою та оточуючими. На мою думку, нема нічого більш згубного і важкого, аніж усвідомлення і подолання таких проблем, які ми створюємо власноруч. Певно ніщо не викличе таку огиду і презирство, як розуміння, що ми самі ж і робимо себе некоханими, бідними та жалюгідними. Ще б пак, коли життя будується на пошуках «іншої сили» на яку завжди можна перекласти відповідальність за свої невдачі, звинуватити абикого і нескінченно сердитися, то й саме існування видається легшим. Так, є можливість щоденно жаліти себе і нарікати на увесь світ, але це дорога в пекло на землі. Поки навколо буде квітнути життя, ви добровільно надягаєте кайданки існування.

1. У вічних пошуках батьківської любові. Безперечно, усі проблеми йдуть з дитинства. Це той час, коли модель поведінки копіюється від батьків та найближчого оточення. Усі дорослі мають жахливу пам'ять і деякі з них забувають своє дитинство, або ж так само тримають образу на своїх батьків. Тож поки діти просто не в змозі адекватно оцінити ситуацію і здогадатися що і чому від них хочуть - батьки навішують ярлики, незадоволення. Діти можуть стати головним розчаруванням, адже просто не є роботами, які мусять слідувати чужим ідеям і мріям. Як говорив Оскар Вайлд: «Діти спочатку люблять своїх батьків; виростаючи, вони починають їх судити; іноді вони їх вибачають» [1] Увесь час нам не вистачає любові, піклування, розуміння. Підлітками звикли ображатися, а виростаючи - копіюємо таку ж сама поведінку. То чи є можливість розірвати це коло? Для початку варто збагнути, що якщо зміни потрібні нам, то ми й маємо почати щось робити і це стосується будь-якої проблеми. Настав час стати «власним дідусем або бабусею» [1]. Батьки не можуть дати того, чого не отримували самі, то чому б нам самим не подарувати їм любов, турботу та схвалення, взявши на мить роль їх батьків. Так, це важкий шлях, невідомо чи буде він ефективним на 100%, проте це неодмінно краще за бездіяльність. Варто запастися терпінням та наполегливістю, побачте у своїх батьках тих наляканих дітей, яким потрібна допомога.

2. Затягування справ – мистецтво жити вчорашнім днем. Майже кожна людина відкладає на завтра те, що мала б зробити сьогодні. Нині прокрастинація є доволі популярним елементом саморуйнівної поведінки. Безумовно, люди мають чимало причин, щоб нескінченно відкладати справи: невпевненість у собі, нудьга, страх невдачі, відчуття невідповідності до справи тощо [1]. Проте тут має місце маленьке відкриття: у більшості своїй ці почуття не викликають небажання займатися необхідними справами. Тим важелем, що схиляє нас до таких дій є, певно що, самотність. Ми можемо хоч щодня ненавидіти себе за лінощі, боягузтво або невпевненість, проте головна причина не в цьому. Згадайте, що ви відклали останнім? Вивчення іноземної мови або ж звіт з роботи, який взяли додому? То ж чому замість виконання цих справ, ви переглядаєте YouTube або стрічку Instagram? Бо виникає ілюзія присутності інших людей, ви неначе стаєте часткою їх життя і лише інколи з сумом поглядаєте на порожнє робоче місце. І знову таки - дитинство. Якщо дитиною опанує страх, коли вона вчитиметься робити щось нове, то вона

шукатиме підтримки у батьків. А якщо не знайде? Нескладно здогадатися, яка модель поведінки закріпиться на майбутнє. То ж що робити? Не витратити час на відкладання, не підбадьорювати себе словами: «наступного разу все буде інакше» і шукати варіанти подолати самотність [1]. Знайдіть друга, який давно хотів вивчити іноземну мову або ж звітуйте охочому товаришу про свої перші кроки та успіхи зі звітом по роботі. А також запропонуйте свою допомогу іншим, коли це буде потрібно. До речі, це виявиться корисним для двох. Адже якщо згадати про мистецтво впливу, то існує правило взаємного обміну: я - тобі, ти - мені... мені... мені. Розглянемо цікаву ситуацію - один професор вирішив розіслати незнайомим людям листівки до Різдва. І нічого не знаючи про відправника, люди почали надсилати у відповідь ці листівки [2]. Тобто професор виконав зовсім неважливу і непотрібну дію, але тим самим зобов'язав людей виконати щось у відповідь. Це, в певній мірі, дитячий експеримент, але ж який механізм він запускає.

3. Помилки партнера - центр Всесвіту проблем. Чому ми так любимо знецінювати старання інших, вишукувати проблеми й ідеалізувати себе? І хоча люди звикли кричати один одному щось на кшталт: «Ти мене не чуєш/не розумієш», все одно намагаємось знайти вихід із ситуації. Відмова від певних звичок, контроль над власною поведінкою і ще багато чого має допомогти порозумітися. Проте ми скоріше звернемо увагу на брудну тарілку у раковині і не згадаємо про прибраний увесь будинок вчора. Чому ж ми такі неухважні до зусиль партнера? Вишукування порушень стає метою, адже саме це дозволить послабити власні зусилля. Також огріхи інших виправдовують наш гнів, який неодмінно накопичується у стосунках. Просто так, без причини ми не можемо дозволити собі його виплеснути й тому, як справжнісінькі детективи шукаємо зачіпки. І, на жаль, знаходимо [1]. Проте спитайте себе: чи є користь від таких дій, чи дійсно ми прагнемо цього? Цінують та поважають партнера і побачите те ж саме у відповідь. А також не забувайте говорити: про образи, біль, побажання. Ніхто не вмів читати думки.

Який же висновок? Почніть працювати над собою негайно. Серйозно, на початковому етапі вам здаватиметься, що попереду довгий тернистий шлях і краще відкласти це на потім. Але якщо зробити крок вже сьогодні, то умовно кажучи, через місяць ви будете ближчими до свого щастя аж на 30 кроків. Бо у вас вже буде 30 неупущених можливостей. Проте підходьте до змін врівноважено і помірковано, не змінюйте одну саморуїнацію на іншу. Уникання дії, бездіяльність ніколи не вирішить проблему, тільки помножить її у кілька разів. І не зловживайте зануренням в себе. Самоаналіз, безперечно, – добре, проте не перетворюйте себе на центр Всесвіту, не загубіть дійсно важливих людей. Не варто зневажати та ображати інших лише через те, що у вас є сили та можливості до змін, а в них – ні [1].

Список використаних джерел

1. Марк Гоулстон, Філіп Голдберг. Йди геть зі свого шляху. Харків: КСД, 2021. 192 с.
2. Роберт Чалдині. Психологія впливу. Харків: КСД, 2019. 322 с.

Строгий А. Ю., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД141-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕХНІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИЛАДІВ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ СТАНУ ІЗОЛЯЦІЇ ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ 6-10кВ ЯК ФАКТОР ЗНИЖЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ ЛЮДСЬКОМУ ЖИТТЮ

Життя – це не тільки спосіб існування білкових тіл. Людське життя, насамперед, це – соціальна величина, вона змістовна за багатьма параметрами: демографічним, сімейним, культурним, діяльним, творчим, моральним і таке інше. Повноцінне життя людини обумовлене її матеріальними і духовними потребами, які реалізуються в різноманітних сферах соціально-антропологічного існування: економічній, екологічній, управлінській, педагогічній, науковій, мистецькій, спортивній, медичній, військовій тощо. Піком життя і

діяльності людини є творчість, тобто створення і творення чогось нового, раніше небувало, ціннісного для соціуму, суспільства [1]. Не викликає сумніву, що така багатогранна діяльність людини має здійснюватися в гарантованому безпековому техніко-гуманітарному просторі.

Наразі наше суспільство переходить до інформаційного (постіндустріального періоду) і є все більш залежним від «віртуального життя». Майже будь яка сфера діяльності сучасного суспільства зав'язана на інформаційно-комп'ютерні технології. Залежність соціуму від інформаційних технологій настільки велика, що неможливо уявити нормальне функціонування суспільства без них. У свою чергу, будь-яка інформаційна технологія, що ґрунтується на комп'ютері (у будь-якому його проявленні) не може працювати без електроенергії. А отже працівники енергетичної сфери є цінними для соціуму людьми, без яких нормальне функціонування його неможливе.

Робота в енергетичній сфері може бути досить небезпечною через ряд факторів таких як: стрес (через відповідальність), можливість ураження електричним струмом, пожежна небезпека тощо.

Для забезпечення споживачів електроенергією застосовуються електричні мережі (ЕМ). Одним із критеріїв класифікування ЕМ є номінальна напруга. Найбільш протяжними мережами є розподільчі мережі напругою 6-10кВ. Оскільки дані мережі є найбільш протяжними, то на них приходиться і найбільше пошкоджень. В даний час основним видом пошкоджень в таких мережах є однофазні замикання на землю (ОЗЗ), і вони складають 65-85% від загальної кількості пошкоджень електричних мереж. Споживачі не відчують таких пошкоджень, оскільки живляться від трансформаторних підстанцій 10/0,4 кВ, що включені на лінійну напругу мережі. Такий режим роботи є ненормальним, бо напруга в непошкоджених фазах зростає до лінійної. Через старіння ізоляції при прикладенні до неї підвищеної напруги може виникнути двофазне замикання через землю і автоматика РЗА відключить обидві лінії.

Причиною ОЗЗ може бути обрив фазного провідника чи пробій ізолятора на опорі. При пробі і ізоляції і протіканні струму через опору арматура залізобетонної конструкції може вигоріти, а отже механічна міцність опори буде порушена. При доторканні до такої опори є ймовірність ураження електричним струмом. При падінні проводу обірваної фази ПЛ 6 – 35 кВ на землю в радіусі 8 м утворюється небезпечна зона, у якій людина або тварина можуть бути уражені напругою кроку або напругою дотику. За мережі з ізолюваною нейтраллю [2] можуть працювати в режимі з замкненою на землю фазою до моменту виявлення місця замикання.

Значення струмів однофазного замикання на землю в таких мережах значно менші за струми навантаження, що дуже ускладнює пошук місця. На сьогоднішній день, традиційним способом пошуку місця замикання є по чергове вимкнення приєднань на ПС до зникнення напруги нульової послідовності в мережі. Після визначення приєднання на якому відбулось ОЗЗ, обслуговуючий персонал обходить та візуально оглядає всю довжину ліній приєднання з переносними приладами, які аналізують електричне або магнітне поле вздовж повітряної ЛЕП. У нинішніх умовах обхід траси лінії пішки може наражати працівників ще й на мінну небезпеку, як додатковий фактор ризику життя.

У безпековому контексті викликає інтерес інтегрована позиція представників гуманітарних і технічних галузей знань щодо взаємодії штучного та природного інтелектів. «Існують матеріали з властивостями, які останнім часом прийнято називати «розумними», їх можна застосовувати як елементи ланцюга зворотного зв'язку, оскільки вони здатні індукувати сигнали, засновуючись на фізичних ефектах. Такі матеріали, що здатні до генерації сигналів, дають можливість реалізувати принцип зворотного зв'язку. Такий прийом здається штучним і не передбачає цілісного розвитку системи – як матеріальної, так й інтелектуальної, тобто електрорегульованої частини» [3, с. 99]. Переконані, що такий підхід сприяє безпековому режиму, спрямованому як на забезпечення надійності технічних систем, так і життєдіяльності людини.

Розробка засобів виявлення пошкоджень та ранньої діагностики ізоляції для розподільчих мереж 6-10кВ наразі є актуальною через відсутність на ринку масового і дешевого рішення. Даний прилад допоможе зменшити недовідпуск електроенергії та попередити аварійні ситуації, пов'язані з вигоранням арматури опори.

Список використаних джерел

1. Людське життя як цінність і здоровий спосіб життя. URL: https://stud.com.ua/17777/filosofiya/lyudske_zhittya_tsinnist_zdoroviy_sposib_zhittya (дата звернення: 10.04.2023.)
2. Правила облаштування електроустановок. 4-е вид., перероб. і доп. – Харків : Форт, 2011. 736 с.
3. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. (2017). Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(10), 95-102. URL: <http://journals.stu.cn.ua/problemsotsialnoyiroboty/article/view/121155> (дата звернення: 09.04.2023.)

Трунов О. І., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Сучасна інформаційна війна (ІВ) є достатньо багатоплановим і різномірним феноменом. Попри те, що дослідження ІВ спостерігаються ще у працях Т. Гоббса (війна «всіх проти всіх»), філософи вважають, що даний феномен став актуальним об'єктом наукових досліджень лише в ХХ столітті. У науковому середовищі наразі не існує єдиного підходу щодо світоглядно-теоретичного концепту ІВ. Найпотужніший внесок у розробку даної проблематики, із соціально-філософської точки зору, зробив Елвін Тоффлер [1], який досліджував феномен інформаційної війни у формі настання «третьої хвилі» розвитку суспільства.

Не всі відомі нам концепції ІВ придатні для ефективного застосування в умовах сучасної російсько-української війни. Серед дослідників, що найбільш вдало змогли відобразити зміст та роль ІВ слід звернути увагу на постаті М. Маклуена [2], К. Левіна [3], Д. Денінг [4] та Дж. Аркілі [5]. Зокрема, Герберт Маршалл Маклуен запропонував цікаву тезу: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації». Ця теорія американського вченого дозволяє ретельно проаналізувати особливості роботи окремих засобів масової комунікації в ситуації ведення інформаційної війни. Концепція Курта Левіна дає нам можливість пов'язати невдачі в ІВ з Російською Федерацією із невідповідністю між налаштуванням «фільтрів» «брамників» із «фільтрами» в РНБО. Теорія Д. Денінг пропонує новітній погляд на ІВ як на війну «наступальних» та «захисних» стратегій. Концепція Дж. Аркілі визначає три ключові фактори, без розуміння яких ведення інформаційної війни є неможливим: закони взаємодії ієрархій та мереж, два типи інформації та «випереджальні» удари є найбільш комплексними та корисними з практичної точки зору [6].

У нашому дослідженні ми дотримувалися наступних визначень. Інформаційна війна (англ. Information war) – це сукупність організаційних механізмів та операцій з управління й використання інформації, спрямованих на отримання оперативної переваги над ворогом [7]. Інформаційна війна – здійснення впливу шляхом поширення певної інформації на цивільне населення і/або на військовослужбовців іншої держави [8].

Метою ІВ є послаблення або знищення моральних і матеріальних сил противника. Ця війна не призведе до прямих руйнувань, під час її ведення не буде жертв, кровопролиття, втрат житла чи продовольства. Усе це створює небезпечну безтурботність у нашому ставленні до неї. Водночас руйнування, спричинені ІВ в соціальній психології та індивідуальній психології за масштабами й за значенням цілком зіставні, а часом і перевищують наслідки бойових дій.

На сьогодні виділяють три основні цілі інформаційної війни: 1) контроль інформаційного простору та забезпечення захисту власної розвідки від дій противника; 2) використання контролю над інформаційним простором щодо здійснення інформаційних атак на противника; 3) реалізація можливостей воєнної розвідки для підвищення загальної ефективності збройних сил. Відповідно до концепції ІВ, інформаційні операції відбуваються в інформаційному середовищі. Його межі визначаються високою залежністю сучасних інституцій від інформаційних технологій та інформації і поширюються на наземний, морський, повітряний і космічний, а також на кібернетичний простір. Інформаційне середовище має три виміри:

1. Фізичний вимір – це матеріальний світ, в якому відбувається класична війна, що включає кіберпростір. Інформаційно-комунікаційні системи відіграють у ньому допоміжну роль.

2. Інформаційний вимір – це простір, в якому створюється, обробляється, поширюється і зберігається інформація. Він пов'язує фізичний та когнітивний виміри і відповідає за отримання як вхідної інформації (стимули, емоції), так і вихідної (наміри, рішення тощо).

3. Когнітивний вимір знаходиться в людському розумі. Там вхідна інформація обробляється відповідно до певної моделі сприйняття, приймаються рішення, формуються ідеї та бажання. Концептуальні моделі можуть слугувати основою для визначення сфери інформаційних конфліктів між гравцями, що конкурують та цілей інформаційного домінування.

В інформаційній війні використовуються два типи зброї:

1. Програмно-апаратна зброя використовується для атаки на технічні об'єкти, а також для захоплення або нейтралізації каналів передачі інформації. Прикладами програмно-технічної зброї в ІВ є комп'ютерні віруси, електромагнітні та ультрафіолетові радіоелектронні перешкоди й хакерські атаки. Парадоксально, але в інформаційній сфері, на відміну від військової, технологічна зброя є неефективною. Абсолютний контроль над усіма каналами передачі інформації може допомогти владі приборкати деструктивні децентралізовані рухи, якщо вона зможе «заблокувати» ворожі сили в інформаційному просторі. Однак у випадку серйозного конфлікту між двома відносно рівними супротивниками технологічна зброя може тимчасово порушити роботу каналів передачі інформації супротивника, але їй майже неможливо запобігти, а завдати серйозної шкоди майже нереально.

2. Соціально-психологічна зброя вважається більш ефективною. Успішне застосування цього виду зброї вимагає не лише суто інструментальних навичок, а й глибоких наукових знань, які дозволяють адаптувати стратегії інформаційної війни до специфічних архетипів кожної конкретної держави, особливостей національної міфології та особливостей поточного психологічного стану людей.

За словами М. Маклуена, іноді важко визначити, хто насправді перемагає в ІВ. Але на сьогодні очевидно, що інформаційний вплив може змінювати основні геополітичні потенціали держави – її національні архетипи, традиційну культуру, моральний стан народу, психіку багатьох людей і таке інше.

Інформаційні війни – це особливий виклик для сучасної аксіологічної системи, світоглядно-ціннісних орієнтирів будь-якої людської спільноти. Так історично склалося, що маніпулювання інформацією через психологічний вплив на опонента виступає найефективнішим засобом ведення війни. Особливістю ведення сучасних ІВ є не тільки те, що вплив здійснюється з використанням новітніх засобів, а й те, що це – непідконтрольний ресурс, який дуже слабо піддається правовій регламентації, тому й активно застосовує неправдиву, перекохану інформацію як найпоширеніший засіб маніпуляції свідомістю. На жаль, глобальна загроза формування антигуманних ідей на рівні національної психології вже є реальністю.

Список використаних джерел

1. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Пер. с англ. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 669 с.
2. МакЛьюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатной культуры. Киев, 2004. С. 160-161.

3. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. СПб. : Речь, 2000. 290 с.
 4. Denning, D. E. (1999). Information warfare and security. New York : ACM Press.
 5. David F. Ronfekdt, John Arquilla, Graham E.Fuller, Melissa Fuller (1998) The Zapatista «Social Netwar» in Mexico. URL: www.rand.org/publications/MR/MR994/ (дата звернення: 17.04.2023 р.).
 6. Радчич С. О. Філософське осмислення феномену сучасної інформаційної війни. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2014. Випуск 3. С. 41-48. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/17346/1/06_Radchich.pdf (дата звернення: 19.04.2023 р.)
 7. Brian C, Lewis. «Information Warfare». URL: <https://irp.fas.org/eprint/snyder/infowarfare.htm> (дата звернення: 17.04.2023 р.).
 8. Stein, George J. Information warfare. *Air University (U.S.)*. URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp01e61f.html> (дата звернення: 18.04.2023 р.).
-

Форосянко В. В., здобувачка вищої освіти гр. УП-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МИКОЛА ГОГОЛЬ ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

З огляду на нагальні завдання духовного відродження та популяризації української культури та філософії, особливо актуальним є сьогодні звернення до творчої спадщини вітчизняних мислителів минулого. Особливо важливим є усвідомлення значущості доробку «будителів духу» нашої нації, утвердження національної самосвідомості українців. Саме таким доробком і є творча спадщина Миколи Васильовича Гоголя, який переймався проблемами, що хвилювали усе людство з часу пробудження людської думки й дотепер: проблемами людського буття, моральності, віри, відносин особистості й суспільства.

Традиційно визначають два напрямки в наявному гоголезнавстві: по-перше, це – низка досліджень, в яких переважають оцінки творчості М. В. Гоголя в межах «сатирик-реаліст» та «визначний російський письменник» Воно демонструє традиційне бачення і бере початок від первинної літературно-критичної оцінки творчості Миколи Гоголя Віссаріоном Белінським. По-друге, це – дослідження, що містять різноманітні оцінки та підходи до літературно-філософського доробку письменника-мислителя у контексті розкриття саме духовної спадщини. Особливе місце у цьому напрямі мають погляди Дмитра Чижевського, котрий наголосив на потребі розкриття творчого здобутку Миколи Гоголя у річищі традицій української філософської культури, зокрема, періоду романтизму [1]. Тут варто відзначити й сучасну оцінку його екзистенціально-персоналістичної творчості в контексті українського кордоцентризму. «Гуманітарна традиція кордоцентризму тлумачить як результат переживання людиною себе у світі, що обумовлює, зокрема, толерантність, взаємоповагу, почуття власної гідності, тим самим, долає суперечність між людьми, гуманізує їх життєвий простір» [2, с. 20], серед представників якої чільне місце посідає М. В. Гоголь.

Загалом важливо зазначити, що, пишучи про Україну для російського читача і досягнувши успіху в Росії, Микола Гоголь відкрив канал інформації про Україну та її культуру для решти світу. Ще в 1860 році англійські читачі могли дізнатися про героїзм український менталітет, козаччину, звичаї, традиції, обряди, цінності тощо. І хоча багато хто помилково сприймав ці джерела як російські, а самого Гоголя приймали за росіянина, це не змінює того факту, що письменник таки був українцем, писав про Україну і є одним із найбільш знаних письменників-українців, класиків світової літератури, що ним Україна може пишатися [3].

Отже, гоголівський період – це час активного творення української літератури російською мовою. Він почався задовго до появи цієї яскравої постаті та завершився невдовзі після нього, де вершинним здобутком є російськомовна творчість геніального сина українського народу – Миколи Гоголя [4].

Однак, за слушним зауваженням Євгена Маланюка, зароджений із національно-українського гумору, в холодному Петербурзі цей сміх втратив живі та «погідні властивості» і перетворився на якусь демонічну здатність бачити тільки все від'ємне, «пошлість пошлої людини». Мислитель аналітичного складу, М. Гоголь немовби розкладає людину, яка розпадається на очах на свої складові частинки, стає мертвою, спрощується, скорочується до якоїсь частинки і навіть перетворюється в алегорію одного органа, внаслідок чого постає калікою, потворою, а муза самого Гоголя – відьмою, скритою помстою. Сприймаючи людину, що розвалюється, він руйнує органічний, цілісний її образ, який під фантазією письменника постає чудовиськом. Саме такими постають фантастичні пластичні образи національного відмирання покозаченої шляхти, потворна галерея «мертвих душ», з деградованого, з де-генерованого колишнього панства [5].

Отож, більш аніж переконливим є висновок про домінування у філософській творчості Миколи Гоголя українського романтизму, заснованому на кордоцентризмі, де «мисляча особистість розпочинає свій моральний розвиток із серця, своєрідного осередку інтелекту, сили волі та емоцій, які ще у давні часи поцінювались як діяльність душі, націленої на пошук ідеалів добра, істини і краси» [2, с. 22], прагнення познайомити широкий загал Російської імперії та й світу загалом з історією «войовничого народу, означеного доскональною оригінальністю характеру та вчинків», «вільний лицарський народ» з поетичною натурою, неповторною природою з «божественною очарованою української ночі», неперевершеними піснями, в яких «дихає ця широка воля козацького життя», «сила, радість, могутність» та самобутністю традицій.

Уявляється переконливою ідея про те, що Гоголь фактично сформував у своїх творах своєрідний привабливий національний міф про українство. Його можна не сприймати, не любити, можливо навіть ненавидіти, але Гоголівська Україна в ХІХ столітті була представлена світові як країна з високою духовною і побутовою культурою, унікальною природою та героїчним минулим, головне в якому не історія держави, а історія народу, який дбає про збереження і розповсюдження своєї цивілізаційної спадщини [6]. Тож, одним із найважливіших здобутків філософської творчості геніального вихідця з української землі Миколи Гоголя є хоч і російськомовна, але українська за етнокультурними підвалинами націленість на її популяризацію в світі.

Список використаних джерел

1. Філософські погляди М. В. Гоголя в контексті українського романтизму. URL: https://otherreferats.allbest.ru/philosophy/00442804_0.html (дата звернення: 13.12.2022).
2. Киселиця С. В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернігів : ЧНТУ, 2015. №2(6). С. 19-23. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/50595 (дата звернення: 17.12.2022).
3. Микола Гоголь як провідник української культури у світ (Ч. 2). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1601084.html> (дата звернення: 15.12.2022).
4. «Ти» і «я» – Гоголь і Шевченко – два генії, два з'явища, що творять разом цілісність у розвитку української духовності і в розвитку національної літератури одного відтинку історичного буття народу. URL: http://www.ababahalamaha.com.ua/uk/Тоголівський_період_української_літератури (дата звернення: 13.12.2022).
5. Микола Гоголь. URL: https://pidru4niki.com/14990528/filosofiya/mikola_gogol (дата звернення: 13.12.2022).
6. Український романтик Микола Гоголь. URL: <https://www.ridna.ua/2010/09/ukrajinskyj-romantyk-mykola-hohol/> (дата звернення: 13.12.2022).

Хархун О. С., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПОВОЄННОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ІНЖЕНЕРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: СОЦІАЛЬНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах ресурсною базою економічних трансформацій стають не стільки підприємства сфери матеріального виробництва, як ті, що задіяні в процес логістичного забезпечення, водопостачання, теплозабезпечення, електропостачання тощо. Зокрема, в інфраструктурній економіці розвинутих країн створюється до 80 % ВВП, але вони є об'єктом інвестиційної активності та прискореної модернізації. Тому дослідження та формування імперативів модернізації, особливо для підприємств інженерної інфраструктури, потребує врегулювання та створення прозорих і чітких інструментів для регулювання їх повоєнної відбудови.

При цьому під інженерною інфраструктурою ми розуміємо сукупність суб'єктно-об'єктних відносин у сфері життєдіяльності людини, зокрема через систему інженерних об'єктів, пов'язаних з водопостачанням і водовідведенням, тепло-, газо- та електропостачанням, а також слабострумних мереж пов'язаних з телекомунікаційними послугами в межах міста чи територіальної громади.

При цьому свідомо окремо не зачіпається міський транспорт і дорожнє господарство, оскільки це потребує, на нашу думку, окремих досліджень.

Для формалізації економічної сутності визначення понятійної етимології у модернізаційних теоріях застосовується поняття «імператив». За філософським трактуванням Е. Канта імператив – це розпорядження щодо виконання розпорядження, або об'єктивістський примус.

Формування нових інноваційно відмінних імперативів модернізації підприємств інженерної сфери – це вже незворотний процес, оскільки за довоєнні роки не лише змінились темпи оновлення, реформування економічних систем і розвиток технологій, а й трансформувалася світогляд людини. На додаток повномасштабна російсько-українська війна передусім зруйнувала саме об'єкти інженерної інфраструктури міст та інших населених пунктів. З огляду на зазначені тенденції постає завдання обґрунтування ключових концептів забезпечення результативності модернізації підприємств.

Для початку розглянемо науково-практичний базис формування інституціонального забезпечення щодо концептуальних підходів до формування імперативів модернізації. Як стверджують основоположники інституціоналізму, Д. Норт і Л. Девіс, інститут – це сукупність загальноприйнятих, формалізованих правил, юридичних норм і законів, що реалізуються через формальні та неформальні обмеження, а також механізмів примусу до виконання встановлених правил.

В Україні інституційна система формується постійно, динамічно реформується під впливом політико-економічних факторів. Цей процес в більшій чи меншій мірі активізується або призупиняється в залежності від обсягів інвестування та наявності сприятливого економічного та правового середовища. Проте відсутність стратегічного реформування, часті зміни векторності модернізації національної економіки, кризові впливи військової агресії росії, світові економічні кризи і пандемія спровокували зростання безробіття, відсутність інноваційно активних наукових установ, зростання корупції та соціальної диференціації провокують системні проблеми в модернізаційному процесі та його інституціональній підтримці.

У часи слабких впливів та економічної неефективності державних інститутів у сфері інноватики, інтелектуалізації, цифровізації та відповідної модернізації, розвиваються неформальні регулятори: ринок, соціальна активність населення. Це посилює роль соціуму в регулюванні модернізаційного процесу, розкриваючись в нормативних та юридичних реформах, законах, правилах економічної поведінки. Таким чином, актуалізується інноваційно-когнітивна парадигма та її формалізація в інституційній теорії.

Розглядаючи формування імперативів у інституціональному середовищі відмітимо такі особливості:

складається з двох підсистем: нормативно-правової та організаційно-технічної;

основними чинниками формування імперативів є чинники взаємовідносин, впливовість інститутів, та інституційних чинників регулювання;

до ключових факторів впливу відносять: економічні, соціальні, ментальні, культурно-етнічні, релігійні, науково-технічні;

забезпечується ієрархічна впливовість та підзвітність між державними інститутами.

До нормативно правової підсистеми інституційного середовища відносять ділову та економічну етику, суспільний світогляд та моральність, програмні умовності та стереотипи поведінки людини у соціумі, що в поєднанні зі специфікою сфер діяльності формують унікальні норми суспільно-економічної поведінки щодо виробничих процесів споживчої культури, трансакційних витрат тощо.

З огляду на об'єктивну необхідність повоєнної відбудови інженерної інфраструктури міста Чернігова, в основу цих процесів має бути покладена відновлювально-модернізаційна парадигма. Імперативами цієї парадигми є нагальна потреба в поновленні багатьох зруйнованих інженерних мереж міста з одночасною їх оптимізацією та запровадженням сучасних технологій, пов'язаних з енергозбереженням та енергоефективністю.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Модернізація виробничої інфраструктури машинобудівних підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. №3
2. Бутко М., Тульчинський Р. Принципи становлення нового регіоналізму з використанням системного підходу. *Проблеми і перспективи економіки і управління*. 2018. № 2.
3. Вовк О. М. Детермінанти модернізації підприємств інфраструктурної сфери: теорія, методологія, практика. ПВНЗ Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, 2020.

Хижняк А. В., старший викладач кафедри інформаційних та комп'ютерних систем, здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ГЕЙМІФІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОМУ КОНТЕКСТІ

Ключові слова: освіта, диджиталізація, цифрова трансформація, навчальний процес, гейміфікація, елементи гейміфікації, мотивація до навчання.

Початок воєнних дій в Україні, а перед тим і Covid-пандемія суттєво вплинули на усі сфери життєдіяльності, в тому числі і на освітній сектор. Ці події стали каталізаторами тотальної перебудови навчального процесу та його диджиталізації в усіх закладах освіти.

Сьогодні диджиталізація взагалі є ключовим орієнтиром стратегічного розвитку країни в усіх її сферах. На міжнародному форумі International Diiia Summit (м. Давос, Швейцарія, травень 2022) міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров презентував цифрове майбутнє нашої країни, яке зокрема включає:

1. забезпечення 95% населення високоякісним інтернетом;
2. цифрова грамотність населення;
3. збільшення частки сфери ІТ у структурі ВВП;
4. реформування ІТ освіти та ін. [1].

В контексті освіти диджиталізація дозволить надавати якісні освітні послуги більшій кількості населення без прив'язки до локації з використанням засобів і можливостей онлайн-навчання.

Фактично, трансформації в соціально-освітньому контексті піддаються всі складові навчального процесу:

1) діяльність освітніх установ (які зараз можуть функціонувати виключно дистанційно);

2) критерії відбору і оцінювання учнів та студентів (наприклад, втрачають свою актуальність реферати, написання яких під силу штучному інтелекту);

3) власне сам формат навчання (направлене не на рутинне запам'ятовування, а на засвоєння фундаментальних знань та їх прагматичне застосування у розрізі вирішення конкретної задачі).

Але поруч із можливостями, дистанційна освіта має низку проблем, серед яких слід виокремити наступні: недостатня взаємодія між викладачами та студентами (вчителями та учнями), самотність, ізольованість, відсутність фізичного спілкування і взаємодії у реальному світі формують відчуття віддаленості та призводять до низької мотивації і слабкої залученості студентів у навчальний процес, що посилюється в разі відсутності навичок самоорганізації. Також варто звернути увагу на недостатній рівень контролю за роботою студентів та неможливість якісного відстежування їхнього прогресу з боку викладача.

72 % українців вважають, що запровадження дистанційних інструментів і методів навчання у 2020-2021 роках частково або відчутно знизило якість шкільної освіти (відповідно до результатів дослідження Українського інституту майбутнього) [2].

У контексті цього традиційний освітній процес має перетворитися на інтерактивні заняття з інтегрованими кейсами і елементами гри саме задля залучення та мотивації учнів до навчання та досягнення навчальних цілей. Гейміфікація навчання (ігрофікація, геймізація від англ. gamification) набуває особливої вагомості в процесі його цифрової трансформації та диджиталізації.

Переваги гейміфікованих навчальних програм очевидні для обох сторін навчального процесу. З одного боку вони дозволяють забезпечувати більш ефективний та привабливий процес навчання та розвитку студентів, з іншого – допоможуть викладачам відстежувати прогрес студентів та забезпечувати індивідуальний підхід до навчання. Курси для навчальних закладів за образом багатокористувацької гри досліджує Лі Шелдон (Lee Sheldon), вони вже стали дуже успішними й довели свою спроможність у вигляді гарних учнівських результатів та їх зацікавленості в подальшому розвитку [3].

Гейміфікація стає одним з ефективних інструментів оперантного обумовлення, коли виникає зв'язок між конкретною поведінкою (успішним навчанням) та стимулом (винагородою у грі/навчанні). Якщо студенти отримують приємні наслідки за певну поведінку, то вони будуть більш мотивовані навчатися та повторювати таку позитивну поведінку.

Наведемо деякі з найпоширеніших елементів гейміфікації:

1. Бали і рівні: гравці отримують бали за виконання різних завдань та дій, і зазвичай вони отримують вищий рівень з певною кількістю балів.

2. Нагороди та досягнення: гравці отримують нагороди за досягнення певних мет. Наприклад, медалі або значки за виконання певної кількості завдань або досягнення певного рівня.

3. Конкуренція: гравці змагаються між собою за найвищий рівень, бали та інші нагороди. Це може бути зроблено через лідерську дошку або турніри.

4. Призначення місій та завдань: гравцям дають різні місії та завдання, щоб допомогти їм досягнути більш великої мети.

5. Персоналізація: індивідуалізація геймплею для кожного гравця залежно від їх інтересів і навичок.

6. Соціальні елементи: спілкування та взаємодія між гравцями, які можуть допомогти одне одному виконувати завдання та досягати своєї мети.

7. Виклики: створення складних завдань та проблем, які гравці повинні вирішувати, щоб отримати більш велику нагороду.

8. Прогресія: просування в геймі та досягнення певних цілей. Зазвичай, це досягається через отримання балів та нагород, а також рівнів.

Разом з тим потрібно усвідомлювати і ризики процесу гейміфікації, наприклад, необхідність додаткової підготовки викладацького складу, високу ресурсозатратність на розробку та впровадження ігрових технологій, дефіцит емоційного контакту між викладачем/вчителем та студентом/учнем та ін. Наразі всі вони не можуть бути повною мірою сформульовані, адже відсутні чіткі методи та методології впровадження ігрових технологій у навчальний процес. Тому ця тема є актуальною для подальших наукових досліджень.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що в поведінковий код сучасної молоді (покоління Z, Y), яке давно та якісно діджиталізоване, вже вписане бажання грати і отримувати визнання своїх перемог у вигляді трофеїв. Тому гейміфіковані елементи, такі як квести, трофеї, рейтинги, досягнення (“ачівки”), лідерборди, змагання, нагороди, віртуальна валюта, бейджі, рівні, дозволяють студентам відчувати свої успіхи та візуалізувати їх, таким чином підвищувати мотивацію до навчання та продуктивність навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Борняков О. С. Цифрове майбутнє України після перемоги. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/21/688371/> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Денисенко В. І. Освіта в Україні : кожен п'ятий націлений вчитися тільки за кордоном. URL: <https://uifuture.org/publications/osvita-v-ukrayini-kozhen-pyatyj-naczilenyj-vchytysyatilky-za-kordonom> (дата звернення: 04.04.2023).
3. Lee Sheldon. The Multiplayer Classroom: Designing Coursework as a Game. *The Multiplayer Classroom Designing Cou - Lee.pdf*. URL: <http://cs6214.userapi.com/u168810696/docs/75913c68f2f1/> (дата звернення: 03.04.2023).

Хоменко О. Б., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Наукові керівники – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент,
Шабардіна Ю. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗПОДІЛЕНИМИ КОМАНДАМИ ІТ-КОМПАНІЙ

Останні роки підприємства ІТ-галузі все частіше відходять від орієнтації на стандартні форми організації команд у бік використання розподілених команд. Причиною стали коронавірусна пандемія у 2020 році та військова агресія РФ проти України у 2022 році. Саме тоді багато працівників були вимушені тимчасово змінити своє місцезнаходження і продовжити роботу у вимушеному форматі розподілених команд.

В широкому розумінні, методологія управління ІТ-проектом – це стандартизована система принципів, процедур і технік, що використовуються спеціалістами, починаючи з покрокового опису роботи, формування чек-листа, контролю виконання процесів та інше. Наразі існує величезна кількість методологій управління, їх вибір визначає як буде працювати і взаємодіяти команда: вона враховує особливості проекту і встановлює принципи управління, командної роботи, форму контролю, перевірки та оцінки результату.

Серед дослідників, які опосередковано досліджували питання методології управління проектами, можна виділити праці: P. Mohagheghi, M. Paasivaara, C. Lassenius, A. Taweel, V. Delaney, T. N. Arvanitis, L. Zhao, M. C. Paulk, E. E. Hossain, M. A. Barbar, H.-Y. Paik [1, с. 217]. Серед вітчизняних науковців можна виділити С. Мочерного, О. Грішнову, В. Андрійчук, С. Киселиця.

Методологія ведення проекту Waterfall, застосовується, коли задачі в ньому виконуються послідовно. Наступна фаза починається тільки після завершення попередньої. До попередніх етапів не повертаються, тому цю методологію варто обрати, коли всі впевнені в вимогах, у відсутності змін, а також є можливість скласти докладний план робіт, технічне завдання і розгорнуту документацію.

Методологія Agile з'явилася на початку 2000-х років та пропагує «гнучке» управління проектами, яке враховує основні проблеми розробки програмного забезпечення. Характерними ознаками цієї методології є надання кінцевого продукту на кожному етапі роботи та незрозумілий фінал проєкту. Основний принцип роботи – поділ проєкту на короткі цикли (ітерації), наприкінці кожного з яких замовник отримує певний продукт. За Agile етапи можуть не йти послідовно, а відбуватися паралельно або в різному порядку. Ключовий момент – на кожному етапі реалізації проєкту його продуктом можна користуватися. Перевагами цієї методології є високий рівень взаємодії між членами команди проєкту, швидкий результат, а також гнучкість [2]. Варіаціями Agile є Scrum, Lean, Kanban, Scrumban та інші.

Scrum полягає в тому, що над кожним проєктом працює універсальна команда фахівців, а також власник продукту та scrum-майстер. Власник продукту з'єднує команду з замовником та стежить за розвитком проєкту; натомість scrum-майстер організовує бізнес-процес та проводить загальні збори. Робочий процес ділиться на рівні спринти, якому передують процес планування задач на даний період, а в кінці обговорюються результати.

Critical Path Method (CPM) метод полягає у класифікації всіх дій, необхідних для завершення проєкту, у робочій структурі. На основі цього складається карта прогнозованої тривалості кожної дії та взаємозалежності між ними. Це допомагає зрозуміти, які дії можна виконувати одночасно, а також те, які заходи слід виконати до початку інших.

Critical Chain Project Management (CCPM) методологія критичного ланцюга, заснована на теорії обмежень, використовує ідею формування буферів (часу, ресурсів) з метою удосконаленого управління тривалістю проєктних завдань і ув'язування використовуваних ресурсів [3].

Integrated Project Management (IPM) методологія включає координацію завдань, ресурсів, допомагає управляти конфліктами, досягати компромісів між різними аспектами проєкту. Оцінка ситуації та прийняття обґрунтованого рішення є ключовою частиною IPM, яке гарантує, що проєкти не управляються ізольовано [4].

Kanban методологія передбачає обговорення продуктивності у режимі реального часу та повну прозорість робочих процесів. Робочі завдання візуально представлені на дошці Kanban, що дозволяє учасникам команди бачити стан кожного завдання у будь-який час.

Scrumban – сучасний метод-гібрид, що використовує безперервний робочий процес з Kanban разом з корисними елементами Scrum, що дозволяє вирішити проблеми обох підходів.

PRiSM (Projects Integration Sustainable Methods) методологія зосереджена на обліку та мінімізації несприятливих впливів проєкту на навколишнє середовище. Він відрізняється від традиційних методологій тим, що він виходить за межі кінця проєкту. Натомість розглядає весь життєвий цикл проєкту (з моменту зародження ідеї до виведення продукту з фази експлуатації та можливого перепрофілювання).

Lean методологія мінімізації ресурсів шляхом виключення втрат у виробництві, зберіганні, транспортуванні. Lean, має багато інструментів, щоб допомогти працівникам досягти їх цілей. Візуальне зображення цілей або того, як слід виконувати роботу; методи і техніки вирішення проблем; способи організації виробничого процесу; методи вимірювання ефективності та впровадження найкращих практик управління витратами. Lean дає змогу командам розібратися в ситуації, спробувати щось нове, вчитися на помилках, пробувати і пробувати поки не буде досягнута кінцева мета [5].

З огляду на останні тенденції розвитку штучного інтелекту (ШІ) перспективним є залучення його інструментів для моніторингу і управління робочими процесами в розподілених командах. Проте для реалізації цієї ідеї необхідні комплексні рішення, синтезуючи різні галузі знання для побудови адекватної моделі у значному сегменті емпіричного світу: філософію, фізику, математику (зокрема, кібернетику, інформатику), комп'ютерну інженерію та біологію тощо [6].

Список використаних джерел

1. Краснокутська Н. С., Подоприхіна Т. О. Аналіз методологій управління проектами в ІТ-галузі. *БІЗНЕСІНФОРМ*. № 8. 2020. С. 217-222.
2. Методології управління проектом. URL: <https://devisu.ua/uk/stattia/metodologii-upravlinnya-proktami-abo-shcho-take-waterfall-agile-ta-scrum> (дата звернення: 03.04.2023).
3. Деренська, Я. М. Аналіз методологій управління проектами / Я. М. Деренська // Формування Національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 15 берез. 2017 р. – Х., 2017. – С. 57–64.
4. What Is Project Integration Management? URL: <https://www.wrike.com/project-management-guide/faq/what-is-project-integration-management/> (дата звернення: 05.04.2023).
5. Впровадження LEAN в ІТ-індустрії. URL: <https://lean.org.ua/lean-in-it> (дата звернення: 04.04.2023).
6. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 2(10). С. 95-102. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemy_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (дата звернення: 03.04.2023).

Чередниченко І. С., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД072-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКОВОЇ ФІЛОСОФІЇ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНИ

Економічна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки, а одним з найважливіших елементів економічної безпеки є фінансова безпека. При чому, вагомого значення серед інструментів забезпечення фінансової безпеки набуває фінансовий моніторинг як система заходів, що передбачає підвищення рівня фінансової, а відповідно й економічної безпеки держави шляхом здійснення контролю за фінансовими операціями, зменшення обсягів фінансових злочинів, а саме: зростання рівня конкурентоздатності держави, скорочення розмірів тіньової економіки, зростання надійності банків, збільшення надходжень до бюджету держави від конфіскованого нелегального майна, сплати податків від виявлених незаконних доходів, скорочення корупції, збільшення ефективності застосування бюджетних ресурсів.

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-ІХ від 06.12.2019 (із внесеними змінами та доповненнями, далі – Закон) визначено, що фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [1].

Згідно із законом система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є: банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди, фінансові установи, оператори платіжних систем, професійні учасники ринку цінних паперів, оператори поштового зв'язку, аудитори, бухгалтери, адвокати, нотаріуси, фінансові посередники та інші особи й установи.

Зазначимо, що первинний фінансовий моніторинг характеризується такими основними функціями:

– упорядкувальна (організаційно-управлінська), на основі чинного законодавства передбачає визначення системи і порядку проведення моніторингу, його виконавців, їхніх завдань, обов'язків, форм і засобів фінансового спостереження;

– контрольна-наглядова – реалізується через ідентифікацію і вивчення особи клієнта, який здійснює фінансову операцію, перевірку його видів діяльності, зіставлення з ними предметів операцій, стосовно яких здійснюється фінансовий моніторинг;

– оперативна-аналітична – аналіз змісту фінансової операції та імовірність виникнення ризику відмивання грошей;

– інформаційна – передбачає обмін інформацією між суб'єктами державного і первинного фінансового моніторингу щодо підозрілих операцій;

– превентивна – полягає у запобіганні відмиванню грошей суб'єктами державного і первинного фінансового моніторингу [2, с. 110].

Головною задачею суб'єктів первинного фінансового моніторингу є здійснення ідентифікації, верифікації, вивчення клієнтів. Ці процедури проводяться до встановлення ділових відносин з клієнтом, та до проведення фінансової операції.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та спеціально уповноважений орган.

У національній економічній системі нашої країни створена та функціонує Державна служба фінансового моніторингу України (далі ДСФМУ), що забезпечує, організовує, координує національне і міжнародне співробітництво у сфері протидії легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму. ДСФМУ разом з іншими державними органами, що додатково залучаються до реалізації національної системи боротьби з відмиванням нелегальних доходів, на постійній основі щорічно аналізує та узагальнює існуючі типології легалізації доходів, враховуючи наявний практичний міжнародний досвід, а також досвід державних та комерційних органів та установ України [3].

Варто зауважити, що згідно із законом національна система фінансового моніторингу заснована та функціонує на базі наступних принципів: виділено конкретний перелік ознак по ризиковим операціям, що підлягають фінансовому моніторингу; затверджено порогові суми операцій, при досягненні чи перевищенні яких операції, що відповідають певним критеріям, підлягають обов'язковій фіксації та перевірці; закріплено відповідальність інформувати спеціальний державний орган певними працівниками фінансових установ, банків щодо операцій, що відповідають визначеним характеристикам; встановлено право фінансових установ, банків зупиняти та відмовляти у проведенні сумнівних фінансових операцій; організовано та наділено відповідними повноваженнями спеціальний державний орган виконавчої влади щодо організації та координації роботи державних контролюючих і правоохоронних органів стосовно запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Всеосяжна глобалізація та розвиток інформаційних технологій сприяють щодалі швидше проводити фінансові операції, що надає можливість навіть легальним фінансовим інститутам пропускати нелегальні кошти. Тому загроза легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, все більше зростає і може сягати глобальних масштабів.

Таким чином, роль фінансового моніторингу як складової частини економічної безпеки неможливо недооцінювати. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спрямований саме на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Існування фінансового моніторингу в умовах, що склалися в Україні, об'єктивно необхідне, бо від стану фінансів, ступеня їх прозорості, ефективності використання, значною мірою залежать не тільки національна та економічна безпека, а й довіра до держави з боку власних громадян та зарубіжної спільноти, а також умови розвитку бізнесу та інвестиційний клімат в країні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/conv#n217> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Рекуненко І. І., Кобець Ж. О., Швидько І. О. Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 104-117.

3. Доценко Т. В. Удосконалення системи фінансового моніторингу як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки: дис. ... д-ра філософії: 051. Суми, 2021. 305 с.

Чорномаз О. С., здобувачка вищої освіти гр. МУ-59

Науковий керівник – **Ольховик М. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі інформаційних технологій, учні стикаються з величезним обсягом різноманітної інформації, яка надходить до них з різних джерел медіа. Учні можуть бути збентежені або навіть заблукати в цьому потоці інформації без належного орієнтування. Вони мають навчитися відрізняти правдиву інформацію від фейкової та маніпулятивної, розуміти та аналізувати зміст інформації та визначати її джерела.

Крім того, учні повинні знати, як застосовувати медіаінструменти та технології для збору та обробки інформації. Навчання інфомедійній грамотності повинно включати навички роботи зі звуком, зображенням, відео, а також навички редагування та оформлення медіа матеріалів. Учні мають навчитися створювати цифрові продукти відповідно до цілей та аудиторії своїх проєктів, а також знати, як застосовувати медіа інструменти для розвитку креативності та комунікації з аудиторією.

Однак, важливо забезпечити, щоб медіанавчання не обмежувалося тільки вивченням технічних аспектів медіа, але також розглядало моральні та етичні питання пов'язані з використанням медіа.

У зв'язку з пандемією та війною, учні все більше занурюються в інформаційне середовище інтернету, телебачення, комп'ютерних ігор, тому потрібно розвивати навички грамотного сприймання, аналізу та розуміння інформації. Адже інформаційна війна зараз має катастрофічний вплив для українського народу.

Викривлена інформація володіє великою силою впливу, тому необхідно розвивати навички визначати різницю між загальновідомими фактами та сумнівними судженнями, які вимагають перевірки.

Учні повинні усвідомлювати поняття упередженості судження, розрізняти двозначні аргументи та мати уявлення про механізми й наслідки впливу інформації на слухачів, читачів та глядачів.

Інфомедійна грамотність є незамінною складовою освіти в галузі засобів інформації з 1970-х років і є однією із центральних цілей освіти в цій галузі.

Інфомедійна грамотність є критично важливою, оскільки вона відіграватиме важливу роль у тому, чи стануть діти інструментом засобів масової інформації, чи засоби масової інформації слугуватимуть інструментом, яким користуються діти.

Розвиток медіаграмотності включає в себе низку дій та заходів. Наприклад:

- залучення до медійної освіти та медіапродукції від молодшого шкільного віку;
- проведення тренінгів та семінарів для дорослих;
- бесіди з батьками щодо безпечного використання нових медіа, мінімізації ризику дитини стати жертвою;
- розробка та впровадження ефективних методів та засобів навчання.

Крім того, важливим є забезпечення доступу до якісної медіапродукції та засобів масової інформації.

Отже, розвиток інфомедійної грамотності є постійним процесом, оскільки технології та способи доступу до інформації змінюються дуже швидко. Однак, учні повинні мати можливість отримати базові знання та навички в цій галузі ще на етапі шкільної освіти.

У результаті формування інфомедійної грамотності учні отримують здатність до самоосвіти, адаптації до нових технологій та потреб ринку праці, розвитку критичного мислення та здатності до аналізу інформації. Усе це сприяє розвитку конкурентоспроможності та успішності молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Медіаосвіта в загальноосвітній школі : навчально-методичний посібник / О. Янкович. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – 160 с.
2. Шумаєва С. Медіа компетентність як складова загальної масмедійної освіти учнів [Електронний ресурс] / Світлана Шумаєва. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/16/vi_snuuk_12.pdf.

Чорноног О. А., здобувачка третього рівня вищої освіти гр. АСД122-22
 Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Однією із фундаментальних підвалин життя кожної людини є здоров'я. Якщо немає здоров'я, то й інші сфери життєдіяльності занепадають. Через це наукова спільнота в останні роки суттєво сконцентрувалась на цьому сегменті. Яскравий приклад з розробкою вакцини під час епідемії Covid-19, яку треба було створити й перевірити якщо не блискавично, то дуже швидко, бо без неї ще більше людей могли б постраждати.

Останні десятиліття медичні пристрої з інтенсивним використанням програмного забезпечення на кшталт апаратів штучної вентиляції легень, моніторів пацієнтів використовувалися протягом тривалого часу, наразі сфера медичних пристроїв зазнає швидких змін. Процеси, що відбуваються в галузі охорони здоров'я, створюють нові виклики для розробки високонадійних медичних пристроїв, але водночас вони відкривають нові можливості для науково-дослідного співтовариства [1]. Основні тенденції, які виникли в цій галузі, можна описати таким чином:

- Нові функціональні можливості програмного забезпечення: дотримуючись тенденції у сфері вбудованих систем, впровадження нових функціональних можливостей значною мірою обумовлено новими функціями, які пропонує розробка цього медичного обладнання на основі програмного забезпечення. Яскраві приклади функціональності інформаційно-комп'ютерних систем можна спостерігати в царині роботизованої хірургії, яка вимагає обробки зображень високої роздільної здатності в реальному часі й тактильного зворотного зв'язку. Іншим вдалим прикладом є лікування протонною терапією. Це одна з високо технологічних інтенсивних процедур, що вимагає наймасштабніших змін в системах медичного обладнання. Лікування, яке використовується для доставки точних доз опромінення хворих на рак, вимагає точного спрямування пучка протонів від циклотрона до пацієнтів, вимагаючи адаптації навіть до незначних змін положення.

- Збільшення зв'язності медичних пристроїв: окрім того, що медичні пристрої все більше покладаються на програмне забезпечення, вони все більше вимагають оснащення мережевими інтерфейсами. Взаємозв'язані медичні пристрої фактично утворюють розподілену систему медичних пристроїв більшого масштабу та складності, яка має бути належним чином розроблена та перевірена для забезпечення ефективності лікування та безпеки пацієнтів. Сьогодні мережеві можливості медичних пристроїв в основному використовуються для моніторингу пацієнтів (через локальне підключення окремих пристроїв до інтегрованих моніторів пацієнтів або для віддаленого моніторингу [2]) і взаємодії з електронними медичними записами для зберігання даних пацієнтів.

- Постійний моніторинг і догляд: через високу вартість, пов'язану з госпіталізованим лікуванням, зростає інтерес до таких альтернатив, як догляд за пацієнтом вдома, моніторинг спортивної діяльності тощо. Мобільний і домашній моніторинг життєво важливих показників і фізичної активності дозволяє дистанційно оцінювати стан здоров'я в будь-який час. Крім того, зростає популярність таких складних технологій, як мережі датчиків тіла для вимірювання ефективності тренувань і спортивних результатів на основі фізіологічних даних, таких як частота серцевих скорочень, частота дихання, рівень цукру в крові, рівень стресу та температура шкіри.

Як бачимо, догляд за собою (перевірка стану здоров'я у лікарів, заняття фізичними вправами з використанням вимірювальних технологій тощо) почав відігравати важливу роль в сучасному суспільстві. Люди, які цікавляться собою та є свідомими того, що їх майбутнє – «в їх руках», наразі вже складає досить помітну частку населення. Вони – відповідальні перед собою, сім'єю, колективом соціально активні громадяни. Головне завдання фахівців в галузі охорони здоров'я – толерантно ставитися до індивідуальних особливостей пацієнтів. «Історія філософської думки репрезентує неабияке розмаїття способів вирішення проблеми втілення толерантності у повсякденність. У ролі методологічних засад вирішення суперечності між ними можуть виступати принципи Гіппократа «Не зашкодь», екзистенціальної діалектики «Все у житті переходить у свою протилежність», християнської етики «Бог не посилає людині більше випробувань, ніж вона здатна витримати», еволюціонізму «Все живе – подібне», критичного раціоналізму «Верифікуй гіпотезу», релятивізму «Людина – міра всім речам» та гуманізму «Возлюби людину – вінець буття» [3, с. 60].

Можна з певним ступенем вірогідності прогнозувати, що сфера охорони здоров'я завдяки інтенсивному застосуванню інформаційно-комп'ютерних систем почне активніше розвиватися. Цей процес буде простимульований людьми, які зрозуміли, що здоров'я – це абсолютна цінність і витратять на це все більше часу та фінансового ресурсу, адже кожна людина хоче прожити довге і красиве життя. Для цього потрібно доглядати за собою та постійно моніторити свій стан здоров'я за допомогою лікарів, операторів, інженерів та інших фахівців в галузі високих медичних технологій.

Список використаних джерел

1. I. Lee, G. J. Pappas, R. Cleaveland, J. Hatcliff, B. H. Krogh, P. Lee, H. Rubin, and L. Sha. High-confidence medical device software and systems. *Computer*, 39(4), 33-38, April 2006.
2. A. Sapirstein, N. Lone, A. Latif, J. Fackler, and P. J. Pronovost. Tele ICU: paradox or panacea? *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology*, 23(1), 115-126, Mar. 2009.
3. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <https://www.academia.edu/43865616/> (дата звернення: 27.03.2023).

Шабардін Д. В., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД073-22
Наукові керівники – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент,
Повна С. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ LEAN ЯК ЕФЕКТИВНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ МОДЕЛІ

За оцінками Національного банку України у підсумковому результаті 2022 року відбулось скорочення реального ВВП України на 30 % [1], основною причиною чого стало повномасштабне вторгнення росії. Однак, як зазначають експерти, війна лише поглибила вже існуючу системну кризу у сфері державного регулювання економіки. Серед ключових викликів для економіки України є падіння виробництва та зростання числа безробітних внаслідок окупації значної території України, руйнування та пошкодження інфраструктури і виробничих потужностей, руйнування логістичних ланцюгів, падіння попиту на продукцію тощо [2].

Вище зазначене вимагає перегляду підходів до побудови ефективної економічної системи нашої держави, формування політики у сфері державного регулювання економіки та пошуку нових ефективних методів управління.

Історії розвитку світових економік відомий успішний досвід післявоєнного відновлення країн. Особливої уваги потребує вивчення японського досвіду. Відбудова економіки Японії, яка після поразки у Другій світовій війні переросла у стрімке і тривале зростання реального ВВП на душу населення в 10 разів протягом життя двох післявоєнних поколінь, в літературних джерелах характеризується як «японське диво». Важливу роль у стійкому відновленні країни відіграло застосування нових моделей організації та управління виробництвом, серед яких вагома роль належить виробничій концепції компанії Toyota, яка згодом довела свою ефективність поза межами автомобільної промисловості та була впроваджена в різних країнах світу.

Метою даного дискурсу є дослідження основних етапів становлення та розвитку управлінської концепції Lean, яка також відома як Lean Manufacturing (Lean Production). Суть цієї управлінської моделі полягає у формуванні систематичного підходу до мінімізації відходів і максимізації цінності виробничого процесу, постійному вдосконаленні та поваги до людей. Філософія була розроблена у 1950-х роках Тайїчі Оно та його колегами з Toyota Motor Corporation в Японії.

Основні етапи зародження, функціонування та розвитку управлінської моделі:

1 етап – формування основ ощадливого виробництва. Не зважаючи на те, що зародження концепції пов'язують з Японією, її основи були закладені в США. В 1913 році Генрі Форд створив новаторську систему масового виробництва автомобілів, яка передбачала ефективний процес виготовлення деталей та їх збірку на лінії. Ця система дозволяла виготовляти автомобілі швидко та ефективно, знижувати витрати на виробництво та забезпечувати широку доступність для покупців. Тобто підхід Форда сприяв ефективному використанню ресурсів та максимальній ефективності виробничих процесів [3].

2 етап – розвиток концепції ощадливості в Японії (1940–1960 рр.). Вагомий внесок у розвиток ощадливого виробництва зробив японський інженер та підприємець Тайїчі Оно з компанії Toyota. Він заклав принципи системи, яка заснована на мінімізації витрат, скороченні часу виробництва і водночас забезпеченні високої якості продукції. Дана система отримала назву Toyota Production System (TPS) [4; 5].

3 етап – вивчення досвіду японських автомобілевиробників американськими компаніями. Співпраця японської компанії Toyota у 1950-х роках з Едвардом Демінгом сприяла розробці «Системи Демінга», яка була заснована на таких принципах: постійному покращенні якості продукції; спрощенні та оптимізації виробничих процесів; залученні всіх працівників до процесу покращення якості; забезпеченні навчання та підвищення кваліфікації працівників. Також ним була запропонована методологія «Plan-Do-Check-Act» (PDCA), що є і сьогодні ключовим елементом багатьох систем управління якістю [6].

4 етап – поширення Lean-методології в США (1980 – 1990 рр.). Візит Джеймса Вомака разом з командою дослідників у 1978 році в компанію Toyota відкрив світовій спільноті нову виробничу модель, яку вони згодом назвали «Lean Production». У 80-ті роки дана модель активно поширювалась в США [5]. У 1990-х роках концепція Lean Production була вдосконалена і перетворилася на Lean Manufacturing, що включала в себе не тільки оптимізацію виробничих процесів, але й поширення Lean підходів на всі аспекти виробництва, включаючи логістику, управління запасами та планування виробництва

5 етап – розвиток Lean-мислення в світі (1990 – 2000 рр.). Концепція Lean активно впроваджується за межами Японії, основні принципи знаходять поширення в інших сферах, в тому числі невиробничих. Відбувається активізація наукових і прикладних розробок щодо впровадження і використання інструментарію, спрямованого на поєднання таких пріоритетів, як високий рівень якості, задоволення потреб споживачів, безпека працівників, відповідальне ставлення до довкілля.

Таким чином, якщо спочатку концепція Lean була створена для вдосконалення виключно виробничих процесів, то сьогодні її основні принципи підтвердили актуальність та активно використовуються у таких сферах, як охорона здоров'я, поштові послуги, банківські операції, освіта, ІТ, публічне управління тощо. Основна ідея Lean полягає в тому, щоб максимально ефективно використовувати ресурси, зменшувати зайві матеріально-майнові витрати та втрату часу, уникати будь-яких дій, які не додають цінності для клієнта. Використання Lean-підходу може допомогти компаніям збільшити продуктивність, покращити якість продукції та послуг, зменшити витрати та підвищити задоволеність клієнтів. Відносячись до клієнтоорієнтованих концепцій, Lean акцентує увагу на повазі до персоналу. Адже лише мотивований і задоволений персонал може створювати ефективні процеси, які в свою чергу ведуть до задоволеності клієнта, що в кінцевому випадку визначає позитивний фінансовий результат компанії.

Список використаних джерел

1. Сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
2. Богдан Данилишин. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни / *Українська правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/> (дата звернення: 11.04.2023).
3. Lean Enterprise Institute. URL: <https://www.lean.org>. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Джеймс, П.Вомак, Деніел, Т.Джонс, Деніел Рус (2017). Машина, що змінила світ. Історія лін-виробництва – темної зброї «Тойоги» в автомобільних війнах. Київ : Пабулум. 388 с.
5. Джеймс Вумек, Деніел Джонс (2019). Ощадливе виробництво. Як виробнича система Toyota допоможе запобігти матеріальних втрат і забезпечити процвітання вашої компанії. Харків : Вид-во «Ранок»: Фабула, 448 с.
6. Deming, W. Edwards (1986). Out of the Crisis. MIT Center for Advanced Engineering Study.

Шебуренков О. О., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД281-22
Наукові керівники – **Олійченко І. М.**, доктор наук з державного управління, професор,
Киселиця С. В., кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В СТАНІ ВІЙНИ І МИРУ: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Становлення сучасних націй є складним процесом, який відбувався протягом тривалого часу. Формування специфічних рис етносів відбувалось завдяки впливу кліматичних умов, географічній локалізації, самотності побуту, трансформації специфічних уявлень і вірувань у релігію і мові, яка є чи не найважливішою в цьому переліку оскільки саме через неї відбувався первинний поділ на своїх та чужих. Промислова революція додала до цього переліку нові економічні чинники, а винахід

друкарського верстата змінив парадигму знань, замінивши вплив церкви освітою та культурою. Вирішальним етапом у процесі формування націй стала Велика французька революція, яка, прискорила процеси націєтворення та вивела етноси зі стану анабіозу [1]. Боротьба за політичні права та їх визнання за представниками етносу стала останнім етапом у ланцюгу формування націй.

Розглядаючи питання творення нації не можна обійти увагою й метафізичний бік цього питання: її душу або етнопсихологічні особливості, спільні риси, що змушують представників однієї нації приймати однакові рішення та проявляти однакові реакції. Ці характеристики є незмінними протягом тривалого часу [2; 3, с. 3-9]. У цьому контексті виникає питання про те, які чинники сформували основні риси душі сучасної української нації. Які її етнопсихологічні характеристики? Як вони впливають на розвиток української державності? Які можливі наслідки російсько-української війни для душі української нації і які риси сучасних українців сформовані попередніми війнами.

Попри те, що подолання негативних наслідків війни може зайняти десятиліття, вона може виступати каталізатором, що прискорює соціальні зміни та формує нові національні риси. Швидка та переможна війна додає до національного характеру войовничості, тривалий прояв якої змушує колишніх опонентів утримуватись від повторення необдуманого агресії. Поразка та значні втрати, навпаки, пригнічують національний дух. Якщо держава не проводить політику ресентименту та реваншизму, то це робить представників нації більш миролюбними й схильними до пошуку компромісів. Вплив війни на націю також залежить від того, виступала вона як агресор чи захищалась. Важливо й те, чим була викликана агресія.

Аналізуючи вплив війни в контексті агресії 2014 року та широкомасштабного вторгнення 2022 року, слід відзначити, що в обох випадках це – завойовницькі війни, експансивний характер яких має світоглядне підґрунтя. Широке залучення європейської спільноти до надання Україні військової допомоги свідчить про розуміння того факту, що фронтір європейських демократичних та загальнолюдських цінностей змістився і сьогодні він пролягає через Україну [4].

Розв'язана Російською Федерацією війна є першою широкомасштабною війною в інформаційному суспільстві. Завдяки інтенсивному використанню нових технологій інформація, перебіг військових дій подається в режимі 24 години на добу. Швидкість і глибина проникнення інформації чинить шалений тиск на всіх учасників конфлікту [5]. Попри те, що документування військових подій є сталою традицією, початок якої ми можемо бачити у наших пращурів слов'ян (зокрема в «Слові о полку Ігоревім»), кількість гігабайт із зображенням жахів війни в контексті впливу на душу або характер народу, є ще не до кінця досліджено. Актуальність дослідження ролі, механізмів та глибини впливу безперервної подачі інформації на формування нових рис національного характеру виходить з того, що писемність є душею народу [6, с. 14] функція якої полягає у фіксації фактів та передача їх наступним поколінням. У сучасному суспільстві цю функцію переважно виконують ЗМІ та соціальні медіа. Вони фіксують у просторі [7] перебіг та наслідки військових дій й заносять їх до культурного коду наступних поколінь, формують точку зору на події та закладають стереотипи та упередження (biases). Прикладом, що відображає міжетнічні відносини та упередження, зафіксовані в українській етнопсихології, є відомий вислів Тараса Шевченка із поеми «Катерина»: «Кохайтесь чорнобриві, та не з москалями». Це демонструє, що наслідки війни або утисків за національними ознаками можуть табувати не лише міждержавні та міжнаціональні відносини, але й зносини побутового рівня. Друковане слово було та залишається джерелом, яке формує специфічні національні риси та стає однією з відправних точок для світогляду наступних поколінь.

Російсько-Українська війна дає можливість дослідити зміни, що відбуваються в українському суспільстві під впливом конфлікту в режимі реального часу, а також виміряти їх кількісно й зафіксувати. Для виявлення таких змін необхідно дослідити етнічну та національну самоідентифікацію, зокрема питання, я – українець/росіянин,

мовні вподобання на рівні побуту – спілкування українською/російською мовою, а також зміни у релігійній та конфесійній самоідентифікації, я – православний/католик, відвідую ПЦУ/УПЦ МП. Паралельно з цим, важливо вивчати зміни у ставленні до мови, культури й релігії представників ворожого етносу. Вивчення змін у мовних вподобаннях є особливо важливим, оскільки, як було зазначено вище, мова є першим ідентифікатором, за яким відбувається сепарація на своїх і чужих.

Досліджуючи вплив війни на розвиток українського суспільства та його національні риси, не можна не звернутися до причин конфлікту. Одним з приводів, що був використаний для обґрунтування акту російської агресії, є так звана етнічна спільність. Це надуманий привід, підґрунтям до якого слугувало тривале перебування сучасних українських земель у складі сусідньої держави. Російська історична думка нав'язувала етнічну спільність як догму, досягаючи цього шляхом агресивної культурної та релігійної політики [8, с. 31], фізичного знищення української культури (русифікація), насильницької асиміляції українського етносу. Квінтесенцією знищення української культури та мови стало ще одне хибне твердження про те, що українці та росіяни є одним народом [9, с. 64].

Проголосивши у 1991 році акт незалежності, Україна стала на шлях розбудови демократичної держави, прийнявши факт свого конфесійного, етнічного та культурного різноманіття як складових державної культурної політики [10]. Молода Українська держава проігнорувала тривожні результати загальнонаціонального перепису населення 2001 року (58,3% громадян України ідентифікували себе як росіяни, а лише 24% як українці), і продовжила впроваджувати задекларовану раніше політику невтручання держави в релігійні та культурні питання. Це дало змогу використовувати громадські інституції (церква, школа, політичні партії) для просування маніпулятивних наративів про етнічну спільність українського і російського народів та закласти підвалини для використання питань мови, релігії та етнічної спільності як приводів для внутрішніх протистоянь. В результаті самоусунення держави на території України утворилися штучні культурні анклавні. Штучність цих явищ доводилась зокрема результатами досліджень, що проводилися у прикордонних з російською федерацією регіонах, які попри більш тісні у порівнянні з іншими регіонами економічні та побутові зв'язки, та такі, що зазнають щоденного впливу з боку російських ЗМІ, продемонстрували значно нижчий рівень підтримки кооперації з РФ, ніж в середньому по Україні [4].

Досліджуючи зміни в українському суспільстві, що відбуваються під впливом війни, окрему увагу слід приділити процесу переходу суспільства зі стану суспільства мирного часу у стан суспільства війни. Цей перехід зумовлений пошуком нових моральних орієнтирів, які за мирного часу виходять з інституцій та груп, у яких індивіди перебувають природно чи до яких самі себе відносять (родина, церква, робочий колектив або гурток за інтересами). Ці групи являють собою окремі (public), з яких копіюються морально-етичні норми, прийнятні для індивідів. Під час війни інституції та установи, що застосовують норми мирного часу, втрачають свою вагу, а деморалізований індивід [11], у пошуку нових ціннісних орієнтирів, спрямовує свою увагу на державу [12, с. 130]. Такий стан речей наділяє державу майже безмежним кредитом довіри, але разом з цим, з точки зору громадян, накладає на неї зобов'язання створити якісно нові відносини між індивідом та державою, які повинні з'явитись після перемоги як плата за добровільну самопожертву з боку суспільства. Для збереження своєї цілісності держава повинна прийняти той факт, що крім захисту батьківщини, громадяни напевно мали інші мотиви та усвідомлюють свій вклад у досягнення цієї мети. У випадку, якщо держава не трансформується відповідно до вимог нового післявоєнного суспільства, вона має значні шанси опинитись на порозі Великої української революції [13]. Це змушує нас звернути увагу на питання політичної відповідальності та ролі особистості в сучасній українській історії [14], а також згадати той факт, що на противагу зростанню персонального авторитету в час війни [15], за мирного часу у відносинах держава-народ на перший план може вийти така характерна риса українського етносу, як схильність до швидкого розчарування у своїх кумирах [4].

З початком військових дій в українському суспільстві спостерігається помітна активізація процесу консолідації та об'єднання навколо спільної національної ідеї. Дослідження громадської думки зафіксували суттєві зміни що відбулись протягом відносно короткого періоду часу. У порівнянні з попереднім роком, ПЦУ продемонструвала майже 30 % приріст тих, хто визначили себе її парафіянами. УПЦ-МП демонструє зворотну динаміку – втрата 75 % вірян. [16]. Такі зміни можна віднести до наслідків активної державної політики [17], яка, як ми вже визначили, під час війни є дороговказом для громадян. Позитивну динаміку демонструє і мовне питання, суттєво збільшилась частка респондентів, які кажуть, що у повсякденному житті спілкуються переважно українською мовою. Зменшилась частка тих, хто спілкується російською.

Можемо констатувати, що незважаючи на деструктивний вплив, який воєнні дії мають на всі сфери життя, українська нація, без перебільшення, стоїть на порозі одного з найважливіших етапів свого становлення. Підтверджують це статистичні дані про кількість громадян, які ідентифікують себе як українці – 95 % та відсоток українців, які вважають, що українська мова має бути основною у всіх сферах спілкування – 80 %. Попри війну, яка стала катализатором активізації самоусвідомлення, Україна завершує свій шлях до побудови монолітної мультикультурної держави на чолі з титульною нацією.

Список використаних джерел

1. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. С. 51-78 URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi04.htm> (дата звернення: 30.03.2023)
2. Gabriel de Tarde. L'opinion et La Foule – Paris: Félix Alcan Editeur. 1910. 226 p. P. 16. URL: <https://archive.org/details/lopinionetlafoul00tarduft/page/n7/mode/2up?ref=ol&view=theater> (дата звернення: 29.03.2023)
3. Gustave Le Bon. The crowd a study of the popular mind. New York: Dover publication. 2021. 139 p.
4. О. Крук, С. Киселиця, Т. Мазур. Становлення громадянського суспільства і формування громадянської позиції у мешканців прикордоння. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 40. С. 154-163. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.20> URL: <https://www.academia.edu/86571466/> (дата звернення: 30.03.2023).
5. Harold D. Lasswell. Propaganda technique in the World War. New York: Peter Smith, 1938. 233 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015000379902&view=1up&seq=1> (дата звернення: 28.03.2023)
6. Костомаров М. Дві руські народності. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 112 с.
7. Innis H. A. Empire and communications. Oxford: Clarendon Press, 1950. URL: <https://gutenberg.ca/ebooks/innis-empire/innis-empire-00-h.html> (дата звернення: 30.03.2023).
8. Касьянов Г. Past Continuous: Історична політика 1980-х – 2000-х: Україна та сусіди. Київ : Лаурис Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
9. Історія Європейської цивілізації / заг. ред. Умберто Еко. Харків: Folio, 2018. 698 с.
10. Конституція України. Розділ 1. Загальні засади. Стаття 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.03.2023)
11. Zeitgemasses uber Krieg und Tod. In: Imago, Band 4, Heft 1, Leipzig und Wien, 1916, S. 1-21. URL: <https://onemorelibrary.com/index.php/ru/yazyki/nemetskij/book/psychologie-313/zeitgemaesses-ueber-krieg-und-tod-2420> (дата звернення: 27.03.2023)
12. Trotter W. Instinct of the herd in peace and war. UK : Suzeteo Enterprise, 2019. 158 p.
13. Чи поділяють українці нарativi «розколу». 7-13 вересня 2022 р. Результати телефонного опитування / Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1134&page=1> (дата звернення: 10.04.2023)
14. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів. Лютий-березень 2023 р. Результати соціологічного опитування «Разумков Центр». URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 17.04.2023)
15. Командири перемог. 20 найвпливовіших українських військових. Рейтинг за результатами опитування експертів, складений New voice. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/20-nayvplivovishih-ukrajinskih-viyskovih-reyting-nv-novini-ukrajini-50320629.html?fbclid=IwAR0NQgc_hXZZG5kxVld36BZ8jiQQR87L0bVBbcUIKTx8z55EY0MmlXbcRrI (дата звернення: 30.03.2023)
16. Динаміка релігійної самоідентифікації населення України. 6-20 липня 2022 р. Прес-реліз за результатами всеукраїнського опитування громадської думки «Київський міжнародний інститут соціології». URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1129&page=1> (дата звернення: 29.03.2023)

Шкильов Д. Д., здобувач третього рівня вищої освіти гр. АСД072-22
Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНУ КРИПТОВАЛЮТ

Розвиток суспільства на сучасному етапі набув небачених раніше масштабів. Трансформації середовища існування індивіда, на нашу думку, досягли того рівня стрімкості, котрий наближається, а можливо навіть і перевищує, здатність останнього до пристосування. Спостерігаються одночасні швидкі та масштабні зміни не тільки економічних, суспільних, але і фізичних (природно-кліматичних) умов життя людини [1]. Усе це відповідає науковій концепції, котру загалом можна поіменувати «концепція прискореного накопичення змін». Внаслідок самопідтримуваної ланцюгової реакції, коли накопичені раніше зміни спричиняють подальші ще більш широкі за переліком сфер та більш значні за глибиною трансформації зміни, людство (як соціальна система) зокрема та планета (як фізична система) загалом опинилися на порозі докорінної трансформації взаємозв'язків та взаємовідносин. Адекватне осмислення згаданих змін видається можливим лише з позиції осмислення самої сутності буття загалом і людського буття зокрема.

Не маючи практичного зиску від вирішення класичної філософської проблеми відмінності «буття» та «існування» для осмислення згаданих вище трансформацій, маємо потребу примітивізувати (редукувати) наші подальші роздуми до базових тверджень, котрі не підлягатимуть сумніву. Слідуючи за роздумами Р. Декарта [2], передусім варто зупинитися на здатності індивіда до адекватного сприйняття світу. Людина як біологічний вид влаштована таким чином, що сприймає його виключно через призму змін. Тобто для людини буття – це і є певний набір змін, котрі вона сприймає органами чуття. Поза чуттєвим сприйняттям буття для людини не існує. З іншого боку, зміни, що їх можна зафіксувати органами чуття, є наслідком певних фізичних явищ. Останні, у свою чергу, спричиняються суперечностями фізичного світу такими як різниця тиску, температури, електричного потенціалу тощо. Тобто в основі того, що сприймається індивідом як буття, перебуває певна суперечність, «різниця потенціалів». Різниця електричних потенціалів у нейроні потребує навіть базовий картезіанський критерій буття. У підсумку отримуємо висновок, що на найелементарнішому рівні для homo sapiens буття є деяким набором змін, котрі сталися внаслідок реалізації суперечностей фізичного світу. Тобто в основі буття, і людське буття – не виняток, лежать суперечності.

Не бачимо перепопону для екстраполяції отриманого висновку на складніші (економічні та соціальні) аспекти життя людини з тією різницею, що фізичні зміни індивід фіксує вже після їх реалізації, тоді як економічні та соціальні можуть бути передбачені та підлягають свідомому коригуванню. Одна з базових економічних категорій – потреба – власне й відображає суперечність між бажанням та наявністю певного блага.

Одним із яскравих проявів трансформації економічної сфери у ширшу соціогуманітарну з «дрейфом» до індивідуалізації в останні десятиліття стали виникнення та стрімкий розвиток ринку криптовалют. У 2020 році відношення капіталізації глобального ринку криптовалют до світового ВВП перевищувало 0,9 %, а добовий обсяг торгів за 31 грудня 2020 року – відповідно 0,2 % світового ВВП за увесь рік. Якщо ж порівнювати капіталізацію з рівнем витрат глобального публічного сектору, то відношення перевищить 2,6 % [3]. Таке яскраве явище переорієнтації фінансових потоків на ринок нового активу, безперечно, привернуло увагу наукової спільноти, однак повноцінного осмислення сутності, ролі криптовалют, чинників та наслідків настільки стрімкого їх розвитку досі не досягнуто. Найпопулярнішими темами досліджень в даній царині були технічна складова (криптографія), спекулятивна складова ринку та правове регулювання

феномену. Авторів, котрі дійсно намагалися проникнути в сутність феномену та оцінити його потенціал для подальшого вбудовування у систему фінансових відносин порівняно небагато [4], тож доцільною видається подальша розробка даної тематики.

Розглядаючи криптовалюти через призму картезіанського підходу, розвинутого нами вище, неминуче постаємо перед проблемою ідентифікації того комплексу суперечностей економічної загалом та фінансової зокрема сторін буття, котрий і обумовив виникнення даного активу та відповідний стрімкий розвиток його ринку. Той факт, що криптовалюти першопочатково створювалися як альтернативні платіжні одиниці, змушує акцентувати передусім на монопольному праві держави на емісію платіжних інструментів та тих конфліктах інтересів, котрі це право породжує. Монопольне право держави на емісію грошей у сукупності з розвитком кейнсіанських підходів щодо регулювання економічної активності, зростанням соціальної ролі держави та диджиталізацією грошового обороту обумовило загострення конфлікту інтересів в рамках грошових відносин за наступними напрямками:

1 – монопольне право емісії фіатних грошей дозволяє державі використовувати емісійний податок для покриття дефіцитів незалежно від об'єктивності їх виникнення, що знижує статки власників заощаджень;

2 – використання кредитних важелів стимулювання попиту чи пропозиції неминуче наближає ставку відсотка до нульових та нижчих значень, що нівелює стимули до заощадження та інвестування;

3 – диджиталізація грошового обороту створює можливість тотального державного контролю діяльності суб'єктів господарювання, що межує з порушенням особистих прав людини.

Поступове накопичення протягом ХХ століття перелічених точок напруженості, конфлікту інтересів учасників грошового обороту з домінуванням інтересів держави над інтересами особи цілком закономірно викликало серед громадян зацікавленість у альтернативних платіжних інструментах. З розвитком цифрових технологій та криптографії такі альтернативні інструменти були створені.

Запропоноване бачення екзистенціальних витоків криптовалют та ринку криптовалют створює підґрунтя для подальшого осмислення очікуваних активностей з боку учасників грошового обігу щодо збереження status quo, загроз та можливостей переведення частини грошових розрахунків у криптовалютний сегмент, перспектив його розвитку та оцінки тенденцій як у фінансово-економічній, так і соціогуманітарній сферах.

Список використаних джерел

1. Рак Н. С. Економіка знань: сутність та фактори управління знаннями. *Регіональна економіка*, 2009, № 3. С. 224-232.
2. Descartes R. *Meditationes de Prima Philosophia, in qua Dei existentia et animæ immortalitas demonstrator*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/23306/23306-h/23306-h.htm> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Шкильов Д., Парубець О. Проблематика дослідження розвитку ринку криптовалют в сучасних умовах // *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Science: Development and Factors its Influence»* (December 26-28, 2022). Amsterdam, Netherlands. С. 70-73.
4. Claeys, G., Demertzis, M, Efstathiou, K. (2018). *Cryptocurrencies and monetary policy. Bruegel Policy Contribution*, No. 2018/10. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/208013> (дата звернення: 25.03.2023).

Шокодько М. О., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, кандидат філософських наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ДАОСИЗМУ НА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Даосизм – китайське традиційне вчення, у якому присутні елементи релігії, містики, ворожіння, шаманізму, медитації, а також традиційної філософії та науки. Даосизм виник у IV-III ст. до н. е., його виникнення пов'язують з іменем легендарного імператора Хуан-ді (Жовтий імператор). Це вчення є одним з двох корінних китайських релігійно-філософських систем, які значно вплинули на розвиток китайської культури [1].

Дослідженням цієї релігії займався Юліан Шуцький, радянський лінгвіст польського походження, сходознавець, синолог, перекладач і поет, дослідник даосизму [2]. Витоки даосизму можна побачити у шаманських старокитайських віруваннях. «Філософський» даосизм вважається початковим, а «релігійний» більш пізнім.

Слово «Дао» у перекладі з китайської мови – означає «шлях» або ж «дорога». Дао у філософії Лао Цзи набуває широкого метафізичного змісту: воно є не тільки шляхом, але й суттю матеріальних речей та тотального буття Всесвіту. Це поняття можна розуміти та тлумачити лише матеріально: цим «дао» може бути не тільки природа, а увесь об'єктивний, реальний світ [3].

«Де» – це мистецтво, яке вказує як правильно упорядкувати життєву енергію і означає правильну поведінку людини, воно не є мораллю у вузькому розумінні, швидше за все воно виходить за рамки здорового глузду, допомагає людині звільнити свою життєву силу із тенет повсякденного життя. До поняття «Де» є найближчим даоське вчення «У-вей» (переможне не діяння). «Де» є тим, що наповняє форму речей, але походить від Дао. Дао є тим, що рухає ці речі, шлях його загадковий та недосяжний [3].

Провідна ідея даосизму полягає в тому, що природа, суспільство, кожна людина окремо підкоряється не Небу, а всезагальному закону – дао, який вносить порядок в хаос речей. Дао має об'єктивний характер. Порушення його спричиняє ненормальний стан. Особливо це позначається на житті суспільства, коли правитель забуває про дао [4].

Найбільша цінність даоського вчення полягає в їхній здатності спрямовувати нас до нашого власного процесу самодослідження, зростання та трансформації, який глибоко пов'язує нас із собою та світом навколо нас. Праці Лао-цзи і Чжуан-цзи дають нам чудову пораду щодо того, як досягти цього стану єдності з Дао [5].

Коли ми маємо справу з проблемами на особистому, локальному чи глобальному рівнях, ми, природно, шукаємо рішення, які повернуть нам більш збалансований, гармонійний і задовольняючий спосіб життя. Визнаючи та навчаючись слідувати характеристикам Дао, ми можемо поступово приєднатися до цього великого універсального потоку енергії. Вчимося «пливти за течією». Одним із головних викликів цього масштабного досвіду єдності та цілісності є наша окремішність, унікальність, індивідуальна свідомість. Адже ми, з одного боку, можемо розрізнити та оцінювати, з іншого – це дозволяє нам розуміти наш світ і себе, приймати рішення та діяти. Це також може обмежити нас сприйняттям речей як відокремлених від себе, блокуючи досвід того, що ми є частиною цілого [5].

Наслідки такого типу сприйняття зосереджує людей лише на власних індивідуальних потребах. На соціальному рівні ми дозволяємо мові, кольору шкіри, етнічній приналежності, статі, політичній зорієнтованості тощо створювати відчуття відмінності від інших людей, що часто призводить до відчуження, конфліктів і війн. Навіть на психологічному рівні часто ми не визнаємо власну цілісність, засуджуємо або неправильно розуміємо себе, що, своєю чергою, викликає незадоволення, депресію, сором'язливість, занижену самооцінку, агресивність, спонтанність тощо. Тут доречно звернутись до об'єднавчого потенціалу міжособистісної комунікації як фундаментальної цінності людського буття: «Як би ми не відрізнялися поміж собою: зовнішнім виглядом, мовою, релігією, традиціями й таке інше – вижити зможемо тільки віднайшовши порозуміння у точці дотику. А це неможливо без зацікавленості один одним, настійливого вивчення звичок, звичаїв, пристрастей, історії інших, але таких подібних нам людей» [6, с. 62].

Людська самосвідомість навіть у сучасному буремному світі позиціонує себе як невід'ємну частину цілого. Наша свідомість, ототожнюючись із захисними силами організму буде сприймати дійсність спрощено: як динамічну, мінливу, інтенсивну локацію, а не руйнівну, випробувальну, чужу. Це відчуття цілісності дозволяє нам функціонувати таким чином, що сприяє рівновазі та гармонії як усередині, так і ззовні, тобто в більшому масштабі та ширшій перспективі, націленій у майбуття. Саме в такі моменти ми будемо здатні усвідомити, що потреби інших в нашому оточенні цілком відповідають нашим особистим духовним і матеріальним потребам, для чого, власне, й варто навчитися загальнолюдським правилам поведінки через засвоєння гармонізуючих принципів дао і де.

Список використаних джерел

1. Даосизм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 15.03.2023)
 2. Щуцький Юліан Костянтинович. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 15.03.2023)
 3. Філософія Дао. Філософія Даосизму. Даосизм. URL: <https://tureligious.com.ua/filosofiya-dao-filosofiya-daosyzmu-daosyzm/> (дата звернення: 14.03.2023)
 4. Суть та провідні ідеї даосизму. Реферат. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/20239/> (дата звернення: 15.03.2023)
 5. TAOISM – ANCIENT WISDOM FOR A MODERN WORLD: THE TAO OF DAILY LIVING. URL: <https://www.pacificcollege.edu/news/blog/2015/03/25/taoism> (дата звернення: 15.03.2023)
 6. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С. 59-66. URL: <https://www.academia.edu/43865616/> (дата звернення: 12.03.2023).
-

Атрощенко К. А., здобувачка вищої освіти гр. ПБ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ АНТИАЛКОГОЛЬНИХ ЗАХОДІВ НА ПРИКЛАДІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИАЛКОГОЛЬНОЇ КАМПАНІЇ 1985–1988 РОКІВ

На сьогодні в Україні гостро стоїть питання надмірного споживання алкоголю. Це згубне явище завдає шкоди економіці, створює напругу в суспільстві. Надто небезпечним є те, що алкоголь споживають підлітки. Тому аналіз попереднього досвіду антиалкогольних кампаній, як позитивного, так і негативного, є досить актуальним для розуміння шляхів виходу із ситуації, що склалася. Так, яскравим прикладом реалізації антиалкогольної кампанії є боротьба з пияцтвом в УРСР у другій половині 1980-х рр.

Антиалкогольна кампанія 1985-1988 рр. у суспільстві отримала назву «горбачовської», оскільки почалася через два місяці після приходу до влади М.С. Горбачова. Щоправда, комплекс заходів з боротьби з пияцтвом розроблявся ще за часів Л.І. Брежнєва. Проте зміна вищого державного керівництва протягом 1982-1985 рр. завадила здійснити ці плани. Ініціаторами «сухого закону» були члени Політбюро Є. Лігачов і М. Соломенцев. Його мета полягала у зменшенні споживання алкогольних напоїв на душу населення. Об'єктивними причинами початку кампанії стали криза смертності, негативні економічні та соціальні наслідки постійно зростаючої алкоголізації населення.

У 1980-х рр. в СРСР існував високий рівень попиту на спиртне. За даними 1984 р., на громадянина СРСР припадало до 14 л випитого алкоголю на рік. Оскільки основні споживачі – це чоловіки 15-65 років, то за деякими підрахунками такі громадяни щодня у середньому вживали по 250 мл. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. 96-97 % дорослого населення СРСР вживали спиртне, хоча і з різним рівнем інтенсивності та кількісних показників. Про значну кількість людей, що зловживали алкоголем, згадують і опитані нами свідки – «Майже у кожній хаті був п'яний чоловік. Мало було тих, хто не пив. Ось у нас на вулиці із сусідів не було таких. Щовечора чоловіки йшли з роботи не тверезі. Сім'ї дуже страждали» – згадує жителька Ріпок Булах С.І.. Суттєво зріс відсоток жіночого алкоголізму. Так, якщо в 1960 р. серед алкоголіків частка жінок становила 8 %, то в 1970 р. – 10 %, а в 1984 р. – уже 13–15 %. Бовда В.М., що на той час переїхала до села Великий Зліїв, говорить, що її дуже вразило, що тут пили багато жінок. Попит також посилювався специфікою споживання: переважання міцних спиртних напоїв, «ударні дози», низька якість вина та горілки, а також недостатнє харчування під час вживання алкоголю.

Під впливом зазначених чинників наслідки надмірного споживання алкоголю виявилися надто важкими, а інтенсивність їх проявів – значно вищою, ніж в інших країнах. З початку 1960-х і до середини 1980-х рр. в СРСР постійно зростала смертність і скорочувалась тривалість життя. Це, безпосередньо, було пов'язано зі збільшенням уживання алкоголю. За 1960-1970 рр. відбулося збільшення продажу державного алкоголю

удвічі. У середині 1980-х рр. близько 10% витрат населення припадало на алкоголь. Крім того, збільшення уживання алкоголю вкрай погано відбивалося на працездатності. За підрахунками окремих радянських учених (Ю. Ткачевського, Б. Урланіса, С. Струмліна), прямі матеріальні втрати, внаслідок пияцтва, у вигляді втрат робочого часу та зниження продуктивності праці, не окупались доходами від продажу спиртних напоїв. За підрахунками М. та Б. Левіних, у середині 1980-х рр. через пияцтво СРСР щорічно втрачав від 60 до 80 млрд карбованців.

7 травня 1985 р. було ухвалено постанову ЦК КПРС «Про заходи з подолання пияцтва і алкоголізму», а 16 травня постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи з подолання пияцтва та алкоголізму, викорінення самогоноваріння». Документи було надруковано у газеті «Правда» 17 травня 1985 р. У них йшлося про необхідність «активізувати діяльність трудових колективів, правоохоронних органів з усунення причин і умов, які спричиняють пияцтво й алкоголізм; підвищити відповідальність керівників підприємств, організацій та закладів за створення в усіх колективах нетерпимого ставлення до будь-яких фактів пияцтва; активніше залучати громадян, і особливо молодь, до суспільно-політичного життя, науково-технічної творчості, пробуджувати глибокий інтерес до художньої самодіяльності, мистецтва, фізкультури та спорту». Також передбачалося скоротити виробництво лікєро-горілчаної продукції на 30 млн декалітрів, виноградного вина – на 20 млн декалітрів, а виготовлення плодово-ягідних вин припинити взагалі. Зменшувалася й обмежувалася в часі торгівля алкогольними напоями, заборонялося їх споживання не лише на роботі, але навіть під час святкування урочистих подій у колективі та громадських місцях: на вулиці, в магазині, парках тощо. До правопорушників мали застосовуватися адміністративні покарання й інші «виховні» заходи, допустимі законодавством.

За викорінення алкоголізму активно взялася влада Чернігівської області та Ріпкинського району. 31 травня 1985 р. перший секретар Чернігівського обкому КПУ Л.І. Палажченко у доповіді на пленумі обкому партії відмітив, що у всіх колективах потрібно «створити обстановку нетерпимості до пияцтва, суворіше питати з членів партії, і насамперед з керівних працівників, які зловживають алкоголем чи миряться з чарколюбами...». У подальшому на засіданнях облвиконкому під час обговорення роботи районних та сільських Рад народних депутатів наголошувалося на необхідності активно проводити боротьбу з пияцтвом, алкоголізмом і самогоноварінням. 16 жовтня 1985 р. було затверджено «Положення про комісії по боротьбі з пияцтвом, утворювані на підприємствах, в установах, організаціях та їх структурних підрозділах». У положенні підкреслюється, що комісії по боротьбі з пияцтвом покликані активно сприяти викоріненню цього зла і формувати атмосферу нетерпимості до будь-яких його проявів. Головне у роботі комісій – розробка і здійснення заходів з профілактики пияцтва, виховання громадян шляхом переконання і громадського впливу. У постанові наголошувалося, що подолання пияцтва і алкоголізму – це «соціальне завдання великого політичного значення».

Відношення до антиалкогольної кампанії було різним. Частина жінок, особливо тих, у кого пив чоловік, спочатку покладали великі надії на «сухий закон». Але дуже швидко з'ясувалося, що кампанія більше створює незручностей, чим сприяє викоріненню алкоголізму. Як зазначає Н.М. Моренець «В цілому, мало що змінилося, лише пили тепер не у відкриті». Частина населення сприймала байдуже ситуацію. Але більшість відносилася різко негативно. Як виявилось, антиалкогольна кампанія була короткочасною. Вже у вересні 1988 р. М. Горбачов заявив, що «в здійсненні правильної лінії ми перестарались, як завжди». Кампанію поступово починають згортати. Цьому сприяли економічна криза та невдоволення частини населення заходами, які проводилися в рамках боротьби із «зеленим змієм».

На думку дослідника Ю. Латиша «у ставленні населення до антиалкогольної кампанії проявлялось оруеллівське двомислення радянської людини». Не стали

виключенням і жителі Ріпкинського району. Публічно громадяни «гаряче вітали» нові ініціативи партії та уряду, а в неформальній обстановці ляли і висміювали їх. Зі спогадів В. І. Аксьона: «Це було більше схоже, що ми самі себе обдурюємо».

Отже, тема скорочення алкоголізму є надзвичайно актуальною у сучасному світі, та, не зважаючи на це, боротьба з алкоголем, на цей момент, не є поширеною. На прикладі антиалкогольної кампанії 1985-1988 рр. ми можемо споглядати її невдалий перебіг. У Ріпкинському районі, як і в цілому по УРСР, кампанія велася з переважанням адміністративних методів. Контроль за дотриманням антиалкогольного законодавства покладался на мережу комісій по боротьбі з пияцтвом та на правоохоронні органи. Можемо підсумувати, що населення не підтримало проведення цієї антиалкогольної кампанії. Вона також показала, що при відсутності альтернативи, будь-які заборони будуть порушені. Відмова від алкоголю має бути усвідомленою, аби мати результат. З боку влади мають йти заохочувальні заходи до здорового способу життя. Наприклад, відкриття гуртків за інтересами, спортивних залів тощо. Найбільшою проблемою алкогольної залежності серед підлітків є надмірна романтизація алкогольних напоїв. Деякі молоді люди вважають їх розпивання ознакою дорослості, крутості, інші ж роблять це на перекір батькам. У ХХІ столітті кожен з нас вже має розуміти негативні наслідки такого явища, як алкоголізм, та те, що є речі набагато приємніші на випивку. Отож, головною задачею, на цей час, є донести до суспільства можливість знаходження альтернативи до звичного їм способу розважитися та зняти напругу.

Список використаних джерел

1. Бойко В. В. Алкогольна політика та антиалкогольне законодавство при соціалізмі та на пострадянському просторі (сер. 1960-х рр. поч. ХХІ ст.) // Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 129-132. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_43.
2. Латиш Ю. Антиалкогольна кампанія Михайла Горбачова: причини, здобутки і втрати [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1952-yurii-latysh-antyalcoholna-kampaniya-m-horbachovaprychyny-zdobutky-i-vtraty>.
3. О мерах по преодолению пьянства и алкоголизма // Постановление Центрального Комитета КПСС 7 мая 1985 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sovietwine.com/history/ukaz1.html>.

Бодунова А. В., здобувачка вищої освіти гр. АМ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

На початку XVII ст. на Чернігово-Сіверщині ситуація була нестабільною. Наприкінці XVI ст. помирає останній князь династії Рюриковичів Дмитрій. Після цього у Московії розпочалася династична криза. І вже в 1603 р. на Чернігівщині з'явився самозванець Григорій Отреп'єв, так званий Лжедмитрій I, який закликав міста Чернігівщини ставати під його знамена і здійснити похід на Москву. На його сторону перейшло багато міст і він проголосив себе царем у Путивлі. Він надав Чернігову податкові пільги, роздавав землі місцевим боярам, які в свою чергу підтримували його. Лжедмитрій помер під час нападу на Московію, а еліта, що його підтримувала, відмовилася визнавати владу Москви та розірвала з нею всі зв'язки.

Після цього, поляки побачили шанс наступу і вже в березні 1610 р. польський воєначальник Горностай захопив і спалив Чернігівську фортецю. Держава Річ Посполита, утворена після об'єднання Польщі та Литви, вела активну загарбницьку політику, тому не дивно що її об'єктом завоювання стала і Чернігівщина. Після неодноразових вторгнень польські війська під керівництвом Горностая в 1611 р. завоювали Чернігів, задавши йому сильних пошкоджень: «Чернігів від Горностая спалений був и през більшість літа пустий залишався» [1]. Чернігів і до цього переживав не кращі часи, а з пошкодженням і приходом до влади Речі Посполитої становище на території Чернігово-Сіверщини значно погіршилося.

З приходом до влади Речі Посполитої з'явилися таке поняття, як магдебурзьке право. Воно на практиці було фікцією, бо головну роль у містах відігравав польський магістрат. Мешканці міст терпіли значні труднощі. «Магдебурзьким» містам відводилися у користування значні земельні угіддя, але їх можна було отримати лише за гроші. Була й привілея на торгівлю, для отримання якої треба було заплатити. Селяни міст, що прийняли магдебурзьке право, зобов'язувалися платити за використання вітряків, брати найактивнішу участь у їх будівництві та ремонті й нести військову повинність [2]. Тобто магдебурзьке право задавало ілюзію свободи, в той час як Польща отримувала заробіток і безкоштовну робочу силу.

Зразу ж після встановлення на Чернігівщині магнатсько-шляхетського землеволодіння, сюди проникло і кріпосне право, яке несло за собою найжорстокіший феодально-кріпосницький гніт. Слід зазначити, що витоки закріпачення селян Чернігівщини у вигляді форм послушенства мали місце ще в XVI ст. Тоді оподаткування здійснювалося не лише продуктами, а й грошовою одиницею, і не забуваємо про залучення до повинностей у вигляді участі в бобрових гонах. Коли Чернігівські землі опинилися під владою Польщі, магнати і шляхта в погоні за збільшенням прибутків своїх господарств, сприяли розвитку панщини на Україні. На Чернігівщині панщина зустрічалась рідше і не була основною формою експлуатації [3, с. 74], однак це не покращувало долю селян цього регіону.

Твердження Українського літописця Самовидця про те, що на селян накладали «чинши великіє, половщини, дуди, осип, мірочки сухіє, з жорнов плату и инное» [4, с. 47], не було адресоване безпосередньо селянам Чернігівщини, але все ж певною мірою воно пристосоване було і для нашого регіону. Інші джерела явно підтверджують це. Так літописець С. Величко свідчить про великі податки з населення всієї Малоросії і, зокрема, селян ряду повітів Чернігівщини: Ніжинського, Борзенського, Конотопського, Березинського, Менського, Сосницького, Коропського [5]. Переважаючими формами експлуатації на Чернігівщині були натуральна і грошова ренти. Відробіткова рента, до речі, зустрічалась досить рідко. Прибутки в магістрат надходили також від перевозів по річці Десні, або від рибної ловлі [2].

Задеснянський регіон на 1619 р. являв собою майже цілковиту пустку, чернігівський – зберіг трохи більше десятка населених пунктів. Тому польська влада почала здійснювати колонізацію та заселення земель своїми людьми. Перший етап колонізації на території Чернігово-Сіверщини розпочався від початку 1620-х рр. і аж до Смоленської війни. Першим колонізували Ніжин, а згодом і округу Чернігова заселили, причому досить інтенсивно. Була й так звана «Роменська колонізація». Заселення відбувалося в містечку Ромни, там відбувалося досить швидко зростання населення, містечко перетворилося в один з найбільш значних колонізаційних центрів Чернігово-Сіверщини. Як тільки дозволила ситуація, король насильно приєднав Ромни і волость до своїх володінь, що згодом зумовило їх входження до Київського воєводства. Хвилеподібна колонізація в Чернігово-Сіверщині, то наступала, то під тиском обставин відступала, спричинила виникнення більше десяти типів осад, серед яких основними типами у рамках проведення організованої колонізації виступали слобода і укріплене місто (містечко), а в межах здійснення стихійної (народної) колонізації – хутір [6].

Окрім колонізації, польський король запровадив ленну систему. Вона передбачала створення в регіоні ефективної системи оборони з використанням досвіду функціонування скроєного за німецькими класичними зразками ленного права у Лівонії. Впроваджена на Чернігово-Сіверщині ленна система не пройшла випробування Смоленською війною 1632-1634 рр. Шляхта-ленники, що мали відіграти ключову роль у захисті місцевих оборонних замків, не володіли достатніми ресурсами для виконання своєї місії. І призвели до невдачі на чернігово-сіверському театрі військових дій [6].

Перед початком Смоленської війни на території Чернігово-Сіверщини відбувалися повстання проти польської влади. Населення краю піднялось на боротьбу з магнатами і шляхтою, прийнявши активну участь у селянсько-козацьких повстаннях 1630-х років. У

повстанні 1630–1631 рр. важлива роль належала жителям міста Ніжин. Вони допомагали повстанцям, як тільки могли, незважаючи на категоричні заборони з боку польської адміністрації. Ніжинці пропускали в місто козаків, і постачали їх усім необхідним. Джерела свідчать, що спочатку житель Ніжина впустили 2 тис. козаків, згодом, їх число збільшилось до 6 тис. осіб [2]. У травні 1630 р. Відбулася вирішальна битва під Переяславом між козаками та польським військом, тоді перемогу здобули козаки. Хоч і було укладено перемир'я, боротьба народних мас України проти феодального та іноземного гніту загострювалась, а Чернігово-Сіверщина далі потерпала від влади Печі Посполитої [6].

Чернігово-Сіверщина протягом Смоленської війни 1632–1634 рр. зазнала масштабних спустошень; значною мірою була знищена міська мережа регіону. Місцеве населення, особливо з території між Десною, Сеймом і Клевенню, масово емігрувало до Московської держави. У полон потрапили численні захисники і просто мешканці здобутих московськими військами міст і сіл. Результати війни підштовхнули центральну владу до формування на Ч.-С. окремого воєводства [6]. Становище на Чернігово-Сіверщині не покращилося.

У січні 1648 р. посаду гетьмана Війська Запорозького обійняв Богдан Хмельницький, який розпочав Визвольну війну українського народу. Для боротьби Хмельницький відправив на Чернігівщину своїх соратників, які сприяли організації повстання. Була утворена козацько-гетьманська держава. На території Чернігово-Сіверщини тривало самовільне покозачення населення, формування полків і сотень. Сіверські полки належали до категорії козацько-шляхетських полків північно-східної групи. Пізніше народ Чернігівщини брав участь у багатьох битвах і договорах. Влітку 1649 р. сіверські полки під командуванням київського полковника С.-М. Кричевського брали участь у відсічі литовського вторгнення на українські землі. За умовами Зборівського договору 1649 р. Чернігівське воєводство мало входити до складу Української козацької держави. Водночас, за умовами договору, були ліквідовані окремі полки, а на Чернігівщину повернулася шляхта, що викликало невдоволення населення.

Однак, не дивлячись на погане становище, Чернігово-Сіверщина продовжувала боротися з польським урядом за свою свободу. Соціально-економічне становище регіону в першій половині XVII ст. було дуже важким. Територія потерпала від кріпацтва, жакливого ставлення, битв і своїх сусідів. Це був час, коли Чернігово-Сіверщина зазнала руйнувань та спустошення але не залишила боротьбу.

Список використаних джерел

1. Киевская старина. 1882. № 1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://archive.org/details/kievskaya_starina_1882_1
2. Пиріг П. В. Чернігівщина у визвольній війні українського народу 1646-1654 рр.: К.: НМН ВО, 1993. 86 с.
3. Голобуцький В. О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період. К.: Вища школа, 1970. 301 с.
4. Літопис Самовидця. К.: Наукова думка, 1971. 208 с.
5. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке. Том 2: Величко Самійло Васильович (1670-1728). / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archive.org/details/Ltopis2/page/n133/mode/2up>.
6. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648 рр.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/history/00313066_1.html.

Бровко А. В., здобувачка вищої освіти гр. ПР-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ

Бурхливе, суперечливе, динамічне «хрущовське» десятиріччя об'єктивно стимулювало оновлення суспільної свідомості. Цей імпульс був настільки сильним, що під його впливом у 60-70-ті роки в радянському суспільстві виникла духовна опозиція – дисидентство, яке висувало реальну альтернативу наростаючим кризовим явищам у духовному житті суспільства – соціальній апатії, дегуманізації культури, бездуховності.

Після приходу Л. Брежнєва до влади «шістдесятники» й дисиденти мали надію на позитивні зміни в суспільстві. Специфічними формами політичного дисидентства в Україні були рухи: за повернення кримських татар на історичну Батьківщину, єврейські (еміграційний та культурницький), релігійні (на захист релігійних конфесій і церков), правозахисників. В Україні дисиденти протестували проти згорання деєталінізації та припинення реабілітації людей, які постраждали від сталінських репресій. Щоб придушити опозицію в зародку, П. Шелест (перший секретар ЦК КП України) дав санкцію на проведення арештів. 4 вересня 1965 р. у київському кінотеатрі «Україна» мав відбутися прем'єрний показ фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Замість вступного слова І. Дзюба звернувся до глядачів з повідомленням про таємні арешти, які відбулися в Україні. Його підтримали Ю. Бадзьо, В. Стус і В. Чорновіл. Ця акція була одним із перших громадянських політичних протестів у Радянському Союзі післясталінських часів.

Важливою подією українського правозахисного руху став початок видання в січні 1970 р. у Львові «самвидавського» журналу «Український вісник». Його засновником і першим редактором став В. Чорновіл. До березня 1972 р. вийшло шість випусків журналу.

У 1972 році досягла свого апогею кампанія репресій проти інакомислячих. Були заарештовані В'ячеслав Чорновіл, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Іван Дзюба, Михайло Осадчий, Юлій Шелест, Василь Стус та інші. Практично всі вони були засуджені до тривалого ув'язнення та відправлені до таборів суворого чи особливого режимів на Уралі та в Мордовії. Крім цього було поставлено систему «каральної медицини». Деяких опозиціонерів, яких було важко звинуватити у порушенні відповідних статей кримінального кодексу оголошували божевільними та замикали до психіатричних лікарень спеціального типу.

У 1975 р. дисиденти дістали новий імпульс, коли СРСР підписав Гельсінську угоду й офіційно погодився шанувати громадянські права своїх підданих. Ця угода проголошувала міжнародну безпеку, соціальне та економічне співробітництво, гуманітарні питання та взаємодію у сфері науки, освіти, культури, закріплювала політичні й територіальні підсумки Другої світової війни та встановлювала принципи взаємовідносин між державами-учасниками.

Повіривши Кремлеві на слово, дисиденти організували відкриті й, на їхню думку, юридично санкціоновані групи, завдання яких полягало в тому, щоб наглядати за дотриманням громадянських прав з боку Кремля. Перший Гельсінський комітет було засновано в Москві у травні 1976 р. Незабаром, у листопаді 1976 р., в Києві з'явилася Українська Гельсінська спілка (УГС). Очолив Українську Гельсінську спілку письменник Микола Руденко – політичний комісар у роки Другої світової війни та колишній партійний чиновник у письменницькій організації. УГС налічувала 37 учасників, найрізноманітніших за походженням. Тут були дисиденти, що вже відбули терміни ув'язнення, такі, як Ніна Строката, Василь Стус, Левко Лук'яненко, Іван Кандиба, Надія Світлична та В'ячеслав Чорновіл, а також колишні націоналісти, що вижили після десятиліть, проведених у сталінських концтаборах, – Святослав Караванський, Оксана Попович, Оксана Мешко, Ірина Сенік, Петро Січко, Данило Шумук та Юрій Шухевич (син командувача УПА Романа Шухевича) й такі релігійні активісти, як православний священник Василь Романюк.

Українську Гельсінську спілку відрізняли від попередніх дисидентів дві важливі риси. Перша полягала в тому, що група була відкритою громадською організацією, яка хоч і не була прорежимною, проте вважала, що має законне право на існування. Такі погляди були для Східної України чимось нечуваним ще з часу встановлення радянської влади. Іншою безпрецедентною рисою були контакти з аналогічними групами по всьому СРСР із метою «інтернаціоналізувати» захист громадянських і національних прав.

У програмних заявах Спілки явно бачимо й нове мислення. Вони наголошували на застосуванні легальних методів, убачаючи вирішення суспільних проблем у дотриманні законів узагалі й поважанні прав особи зокрема. Тому члени групи часто називали свою діяльність правозахисним рухом. Як зауважував Іван Лисяк-Рудницький, проповідуючи

законності й справжньої демократії замість певної ідеології, наприклад, націоналізму чи марксизму, якими доти захоплювалася українська інтелігенція, стало важливим поворотним пунктом у історії української політичної думки.

Історична роль УГС полягала в радикалізації патріотичних настроїв у Радянській Україні. Вона, як політичний криголам, проламала стіну страху, яким була наскрізь просякнута свідомість населення радянської республіки, проклала дорогу таким масовим демократичним організаціям, як Товариство української мови ім. Т. Шевченка, Всеукраїнське історико-просвітницьке товариство «Меморіал», Асоціація «Зелений світ», Народний Рух України за перебудову. УГС першою виключно запалила й мужньо понесла смолоскип невмирущої національної ідеї – державної незалежності українського народу.

Діяльність УГГ була новим етапом у житті радянського суспільства. Вперше з урядом СРСР відкрито розмовляла громадськість країни, вимагаючи виконання законів держави й підписаних нею міжнародних документів. Цей голос радянська влада навіть за допомогою усієї потужної репресивної машини не могла обірвати понад п'ять років. Народи держави в особах кращих своїх представників відкрито постали проти незаконних і протиправних дій влади, а світова спільнота впевнилася, що в СРСР править режим, якому ні в чому не можна довіряти. Це був ще один крок до руйнації тоталітаризму в СРСР.

17 листопада 1976 р. у Вашингтоні було створено Комітет Гельсінських Гарантій для України. Основною метою створення Комітету було представлення Української Гельсінської Групи на Заході. Він перекладав всі документи на англійську мову, розсилав їх політикам і членам міжнародних правозахисних груп, влаштовував пресконференції, представляв Групу на різних конференціях, видавав англійською мовою інформаційний бюлетень тощо. Правозахисники відкрито апелювали до радянського законодавства та міжнародних документів. Вони першими поєднали боротьбу українців за право на національне самовизначення з тематикою прав людини, чим сформували ненасильницьку, легальну і правову основу для здобуття українцями незалежності й демократії.

1980 р. Закордонне Представництво УГГ почала видавати «Вісник репресій в Україні» (ред. Надія Світлична). До кінця 1980 р. УГГ оприлюднила 30 меморандумів, декларацій, маніфестів, звернень та інформаційних бюлетенів про порушення прав людини в радянській Україні. 1982 р. правозахисник і політв'язень Й. Тереля створив Групу із захисту прав вірян і церкви в Україні. У своєму зверненні до ЦК КПРС організація обґрунтовувала незаконність рішень Львівського собору 1946 р. про ліквідацію УГКЦ. Від імені вірян і духовенства УГКЦ вона вимагала ліквідувати усі існуючі заборони стосовно неї й дозволити відновити свою діяльність. Відповіддю на звернення став арешт Й. Терелі.

Отже, можна сміливо сказати, що Українська Гельсінська Група зробила великий внесок у розвиток прав і свобод людини. Дисидентський рух свідчив про наявність кризових явищ у радянській системі, продовжив традиції національно-визвольної боротьби, сприяв розхитуванню радянської тоталітарної системи, відкрив Україну світові, внесок дисидентів у сучасну теорію і практику державного будівництва. Він ставив за мету вільний розвиток української культури та мови, забезпечення громадянських прав і був проявом національно-визвольного руху.

Список використаних джерел

1. Нарада у Гельсінкі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0801Q>.
2. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) / Харківська правозахисна група; Худож.-оформлювач Б. Захаров. Харків: Фоліо, 2003. 144 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://library.khpg.org/files/docs/book-borya-Last.pdf>.
3. Наукові записки. Випуск 40. Юрій Шаповал «Петро Шелест: життя та політична доля». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shapoval_petro.pdf.
4. Українська Гельсінська група. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dn.gov.ua/news/ukrayinska-gelsinska-grupa1>.
5. Українська Гельсінська Спілка (1988-1990 pp.): У світлинах і документах. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.smoloskyp.org.ua/editions/ukrayinska-gelsinska-spilka-1988-1990-rr-u-svitlynah-i-dokumentah>.
6. Українська робітничо-селянська спілка та Українська Гельсінська спілка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://meگو.info>.

Гаврилов Я. В., здобувач вищої освіти гр. КІ-223
Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

УКРАЇНА В ПЛАНАХ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ

Проблемам гітлерівської агресії в Європі та, зокрема, і проти СРСР, радянська історіографія приділяла особливу увагу. Всі без винятку відомі плани агресії, як військово-політичні, так і соціально-економічні піддавались детальному аналізу. Їх розгляд завжди проводився лише у площині відносин між Німеччиною та Радянським Союзом, де останній представлявся виключно як єдине політичне утворення, фактично повністю ігноруючи питання стосунків райху з національними складовими СРСР. Керівництво нацистської Німеччини розглядало як позитивний чинник питання внутрішніх етнічних суперечностей Радянського Союзу, викликаних національною політикою держави. Маргіналізувались та замовчувались факти діяльності таких опозиційних радянській владі організацій як ОУН, їх взаємовідносин з урядом райху, діяльності в Україні та в еміграції. УРСР, як один з головних економічних центрів СРСР, становила зону особливого інтересу ідеологів теорії «життєвого простору». Крім того, родючі землі республіки мали неабияку цінність для потреб воюючої армії та населення Німеччини.

Націонал-соціалістична партія, очолювана з 1921 р. А. Гітлером, активно поширювала ідеї реваншизму. Ці тези, з претензією на системність, були викладені у книзі «Майн кампф», написаній у 1924 р. Гітлер стверджував, що хоче призупинити прагнення до розширення на захід та південь Європи, концентруючись саме на сході. Щодо колоніальної експансії він писав: «Ми остаточно рвемо з колоніальною та торговельною політикою довоєнного часу та свідомо переходимо до політики завоювання земель у Європі» [1]. Головною ціллю зовнішньої політики, на його переконання, було поступове створення життєвого простору, необхідного для розвитку германської раси. Він описував це так: «Передусім наша держава буде прагнути встановити здорову, природну, життєздатну пропорцію між кількістю нашого населення і темпом його росту з одного боку, та кількістю і якістю наших територій з іншого» [1]. Будучи переконаним, що без розширення територій народ приречений на загибель, майбутній фюрер вважав не лише правом, а й обов'язком придбання нових земель.

Ідея захоплення України була дуже поширеною і у нацистських колах. Плани зовнішньополітичного розвитку райху не передбачали створення на окупованих землях незалежних держав. Територія України часто розглядалась як розмінна монета в різноманітних міжнародних комбінаціях. У 1933 р. зовнішньополітичний відділ нацистської партії заявив, що «оскільки Німеччина не в змозі переглянути свої східні кордони, це слід зробити іншим способом, а саме – підтримати зазіхання Польщі на Радянську Україну і Литву» [2, с. 38]. Що стосується найближчого оточення Гітлера, відмінні від більшості ініціативи мав ще один з ідеологів нацизму – райхслайтер А. Розенберг. Він пропонував дозволити для українського народу певне культурне піклування, підняти історичну свідомість українців, відкрити у Києві університет [2, с. 514]. У політичному аспекті, на його думку, мало бути присутнє заохочення прагнень до національної незалежності для створення власної державності. Натомість інший соратник фюрера – М. Борман, у листі до Розенберга, висловився категорично проти єдиного українського управління на рівні генерального комісаріату чи навіть райхскомісаріату [3, с. 122]. Позиція Гітлера з питання культурного піклування була однозначною. Він зауважував, що «було б помилкою дати освіту місцевим людям» і що «було б краще не вчити їх навіть читати» [2, с. 532]. Отже, ідеї Розенберга не знайшли підтримки серед вищого керівництва райху.

Для реалізації політики нацистської Німеччини щодо сходу, у 1941 р. було створено «Міністерство у справах окупованих східних територій», яке очолив А. Розенберг. За його наказом, на східних землях заборонялося існування політичних партій, але дозволялось існування релігійних громад. Водночас політика адміністрації не мала спрямовуватись на організацію умов створення єдиної церкви.

Будуючи плани економічної експлуатації окупованих східних територій, керівництво нацистської Німеччини не випадково приділяло особливу увагу Україні, бо, за баченням Гітлера, «Де ще існує регіон, в якому виплавляли б залізо вищої якості ніж українське залізо? Де можна знайти більше нікелю, вугілля, марганцю, молібдену? Україна має такі запаси марганцю, що навіть Америка йде туди за постачанням» [2, с. 535]. У Німеччині ж практично був відсутній видобуток рідкісних металів. Водночас станом на 30-ті роки ХХ ст. Україна постачала майже третину зернових Радянського Союзу.

Після затвердження у 1940 р. плану нападу на СРСР «Барбаросса», до нього був розроблений розділ, який отримав назву «Ольденбург». Основні його положення, зокрема, були описані у «Зеленій папці» Г. Герінга. Вона мала за мету якнайшвидшу організацію продовольчих поставок німецьким військам за рахунок окупованих територій. Відповідно до плану експлуатації було створено економічний штаб «Ольденбург». На його базі утворили штаб «Схід», одним з напрямків діяльності якого було перепідпорядкування промислових об'єктів СРСР німецьким підприємствам. Щодо сільського господарства, колгоспна система мала бути скасованою, але фактично форма експлуатації залишалася старою. Замість колгоспів повинні були організуватись «загальні двори» та «общинні господарства», а радгоспи планувалось перетворити на державні маєтки.

Основою нацистського світогляду, внутрішньої та зовнішньої політики райху були ідеї расизму. Розпалювання шовіністичних почуттів переваги над іншими народами ізолювало німців у їх власній свідомості, створювало постійне відчуття ворожого оточення і небезпеки, посилювало параноїдальну підозрілість та недовіру [4, с. 543]. Райхсміністерство у справах окупованих територій в одній зі своїх заяв стверджувало, що «Україна – свята земля майбутнього для німецького народу. Там німці зможуть легко, безпечно і швидко розмножуватись» [5, с. 376]. Утім, в подібних заявах неодноразово наголошувалось, що слов'яни мають досить великий потенціал відтворення, і тому необхідно було проводити заходи з підриву біологічної сили слов'янських народів. Окупанти розробили комплекс методів впливу на слов'ян, серед яких були: фізичне знищення, організація голоду, заходи щодо зниження народжуваності, ліквідація медичного та санітарного обслуговування, знищення інтелігенції і зведення освіти до найнижчого рівня, переселення, роздроблення народів на дрібні етнічні групи. Виселенню за межі України або знищенню підлягали 65% населення України. Вигнаних людей планувалось розмістити в Західному Сибіру, Північному Кавказі, Південній Америці та Африці [3, с. 101]. На переконання райхскомісара України Е. Коха: «З України треба зробити територію німецької колонізації» [2, с. 362]. Серед українців мав культивуватися розбрат.

Невдача політичного керівництва другого райху під час першої глобальної війни за колонії змусила прихильників «натиску на схід» дещо змінити стратегію і обрати метод «широкого проникнення». Важливо розуміти, що Гітлер не мав окремих «українських планів». Водночас Україна займала важливе місце у загальних соціально-економічних планах та політиці райху. Нацисти не передбачали створення на цій частині окупованої території окремої національної держави. Українців планували знищувати або залучати до важкої праці. Очевидно, що нацистських загарбників приваблювала саме ресурсна база українських територій.

Сучасна агресія проти України дзеркально повторює прояви політики нацистів. Військова агресія росії спрямована насамперед на економічні центри нашої держави. Спроба захоплення економічних регіонів, системні руйнації виробництв експортної продукції, постійні атаки на об'єкти генерації та розподілу електроенергії, незаконне вивезення значних обсягів збіжжя та спроби його продажу на світовому ринку. Навіть окремі прояви окупаційної політики переконливо свідчать про геноцидальні наміри агресора, що засвідчено фактом видачі Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт осіб безпосередньо причетних до дій передбачених конвенцією ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього».

Список використаних джерел

1. Hitler A. «Mein Kampf» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.911-truth.net/Adolf_Hitler_Mein_Kampf_Russian_translation.pdf.
 2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк – Львів: видавництво «Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові», 1993. 658 с.
 3. «Совершенно секретно! Только для командования!» Стратегия германского фашизма в войне против СССР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.geneza.ua/sites/default/files/additional_info/10class/Sovershenno_sekretno_Tolko_dlya_kommandovaniya.pdf
 4. Коваль В.С. «Барбаросса»: истоки и история величайшего преступления империализма. К.: Наукова думка, 1989. 622 с.
 5. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945. К.: Політвидав, 1967. Т. 1. 552 с.
-

Глібова В. Д., здобувачка вищої освіти гр. ЕК-211

Науковий керівник **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МАРІЯ МАГДАЛИНА МАЗЕПА – МАТИ ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ

Говорять, що за кожним успішним чоловіком стоїть мудра і розумна жінка, і якщо в особистому житті Івана Мазепу спіткали невдачі, то єдина жінка, яка залишалася з ним протягом життя, мала на нього великий вплив, формувала його характер та ідеали, була його мати – Марія Магдалина Мазепина [1].

Марина Мазепа (у дівоцтві Мокієвська (Макієвська) Марина, у чернецтві Марія Магдалина – ігуменя Києво-Печерського Вознесенського і Глухівського Успенського дівочих монастирів, мати гетьмана України Івана Мазепи; основоположниця прикладного мистецтва – гаптування сухозліткою церковного одягу й ікон [2].

Рік народження Марини Макієвської можна встановити тільки приблизно – 1624 р.

На жаль, не збереглося жодних даних про її юні літа. Деякі обставини вказують на те, що її виховували дбайливо. У першій половині XVII ст. українських шляхтянок зазвичай навчали в жіночих монастирях і школах, що їх матеріально підтримували церковні православні братства. На той час братства відігравали велику роль у національному й культурному житті країни. Дослідники вважають, що освіту, як на той час, Магдалина мала добру. Про це свідчать, зокрема, її вишуканий почерк, характер письма й підпис. Один із його зразків знаходився у музеї В. В. Тарновського у Чернігові: «Maryia Magdalena Mazepina».

Близько 1638 р. Марія вийшла заміж за Адама Мазепу, у шлюбі з яким народила двох дітей – сина Івана та доньку Олександрю [1].

Після смерті чоловіка 1666 року вступила до Луцького Хрестовоздвиженського православного братства, а потім прийняла постриг під ім'ям Марія Магдалина і з 1686 року вже була ігуменею Києво-Печерського Вознесенського і Глухівського Успенського дівочих монастирів. Авторитетність ігумені Марії Магдалини підтверджується її поїздками в Москву для вирішення монастирських справ. Так, у 1687 р. вона повернулася з Москви з царською грамотою, яка підтверджувала законність володіння монастирем землями села Ходосівки і давала право на володіння новими земельними ділянками. У московських документах того часу Марію Магдалину іменують як «пречесную ігуменю Печерського та Глухівського дівочих монастирів» [3].

Завдяки зусиллям матері й сина для черниць були збудовані келії. Разом із впливовим сином ігуменя доклала чимало зусиль для розбудови Печерського жіночого монастиря. У ньому в 1701 – 1705 рр. За кошти гетьмана зведено велику кам'яну Вознесенську церкву. Ігуменя самостійно дбала про приріст грошей.

За часів правління Марії Магдалини Києво-Вознесенський монастир став найбільшим центром унікального мистецтва – гаптування (літургійного шитва). Гаптувати – означає вишивати шовковими, вкритими тонким шаром золота чи срібла нитками. Це надзвичайно складне мистецтво, яке потребувало ювелірної вмілості та ангельського терпіння. Найбільший розквіт гаптування, як і всього українського мистецтва, відбувся саме в часи

гетьманування Івана Мазепи та стараннями його матері. Самій же ігумені належить кілька шедеврів, які дійшли до наших днів. Це славнозвісні пелени «Покрова», «Христос, Богоматір, Іоан Богослов» створені близько 1690 р., а також «Вручення ікони Рудницької Божої матері». На них, поряд із ликами Богоматері та Спасителя, можна побачити майстерно виконані портрети гетьмана і самої Марії Магдалини, а також герб їхнього роду. На гаптуванні залишився надпис: «Року 1689 тцанием чесного старца иеромонаха Иннокентия, строителя пещеры преподобной Феодосия и духовника, и укладом чесной госпожи Марии Магдалены Мазепиной, игумени монастыря Печерского, сделан сей воздух» [1].

Вона часто гостювала у сина в Батурині, зокрема це засвідчують листи ігумені з Батурина до стародубського полковника Миклашевського в справах Успенського монастиря. Історики наводять кілька доказів на користь того, що Марія Магдалена була утаємничена в політичні дії гетьмана. Так, на прохання Мазепи вона розслідувала справу з підкинутим листом-пасквілем на гетьмана в Києві, а коли 1707 р. виникла в гетьмана потреба передати таємні листи Андрію Войнаровському до Варшави, він завірив Пилипа Орлика, що найкраще зробить це його мати.

За вказівкою Петра I духовна обитель у 1707 р. мала бути зруйнована і перенесена на нове місце. Зруйнування Печерського дівочого монастиря додало переживань і хвилювань старенькій ігумені, якій правдоподібно було 86-90 літ. Стан здоров'я її погіршився. Померла Марія Магдалина наприкінці 1707 р. у Вознесенському монастирі. В останні дні її життя біля неї був син Іван Мазепа.

1710 р. цар Петро I наказав знести будівлі Вознесенського монастиря, а на їхньому місці збудувати «Гарматний будинок», тобто Арсенал. 1711 р. Почалося переселення черниць до Флорівського Успенського монастиря на Подолі. Так був знищений Вознесенський, найстаріший жіночий монастир у Києві, який майже чверть століття очолювала Марія Магдалина. Усі його земельні володіння, зокрема села Підгірці, Ходосівка, Бугаївка, Берки, Бзів, Березна, перейшли у володіння Флорівського монастиря. Покидаючи Вознесенський монастир, черниці взяли з собою національну українську реліквію – ікону Рудненської Божої Матері [1].

Марія Мазепа була однією з найвидатніших жінок в історії України. Вона є прикладом не тільки сильної особистості сама-по-собі, а й жінки, яка змогла народити і виростити одного з найславніших історичних і політичних діячів України усіх часів. Її внесок, а точніше внесок самої Марії-Магдалин і Івана Мазепи в розвиток тогочасної України в цілому важко переоцінити, а це є доказом того, що Україна і українці назавжди в боргу перед нею і усією родиною Мазеп.

Список використаних джерел

1. «Магдалина-Мазепина – мати гетьмана України Івана Мазепи!». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kultura-poltava.gov.ua/novyny/mariya-magdalina-mazepina-mati-getmana-ukraini-ivana-mazepi>.
2. Марія Магдалина Мазепа. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>.
3. «Марія Мазепа: мати гетьмана – його «сіра кардиналка» й основоположниця золотого шиття». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrainky.com.ua/mariya-mazepa-maty-getmana-jogo-sira-kardynalka-j-osnovopolozhnyczya-zolotoho-zhyttya>.

Голубчик А.Ю., здобувачка вищої освіти гр. Т-221
Науковий керівник – **Мельник О.Є.**, к.філос.н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ПИСАНКАРСТВО В XVIII І XIX СТОЛІТТІ

Писанкарство – це українське народне мистецтво декорування курячих яєць, що має давню історію в Україні. У XVIII-XIX століттях писанкарство в Україні залишалося актуальним і продовжувало розвиватися, незважаючи на те, що українські землі перебували в умовах підпорядкування іншим культурним впливам, зокрема Російської імперії та Австро-Угорщини.

Писанкарство в Україні в XVIII і XIX століттях було досить розвиненим і вважалося популярною розвагою в сільських громадах. Писанки малювалися зазвичай на писанковій фарбі, яку готували з природних інгредієнтів, таких як лущиння цибулі, соки різних рослин, горіхова шкарлупа, а також із застосуванням воску та інструментів, таких як кисті, стебла зі соломи тощо. Традиційно писанки розписували жінки і дівчата, і це було не тільки ремеслом, а й одним з видів народного мистецтва. Розписували писанки на Великдень та на його передвечір'ї. У традиційному українському суспільстві писанки мали велике значення: вони символізували весну, нове життя, відродження природи, а також мали магичні властивості та захищали від зла.

Пізніше писанкарство було популярним не тільки в українських селах, а й у містах. Розпис писанок став більш різноманітним, з сучасною технікою та прийомом. Наприклад, при розписуванні писанок почали використовувати не тільки природні барвники, а й кольорові фарби, які раніше були недоступними. У XIX столітті писанки стали декоративнішими та складнішими, з'явилися нові техніки малювання та різноманітні орнаменти. У цей час почали з'являтися професійні майстри-писанкарі, які мали більше досвіду та вміння у малюванні писанок. Серед найвідоміших писанкарів цього періоду можна відзначити Олександра Лихошвая, Івана Ящука, Василя Жуковського, Федора Коваленка та інших. Вони використовували різноманітні техніки виготовлення писанок, такі як воскова біла техніка, кольорова техніка, гравіювання та інші.

У своїх наукових розвідках щодо розвитку писанок В.М. Ткаченко зазначив, що до сьогодні у вітчизняній та зарубіжній історичній науці відсутні історіографічні дослідження із цієї тематики. Процес накопичення знань про писанкарство поділяється на історіографічні періоди: перший (1876 – 1910-і рр.), другий (1920 – 1980-і рр.) і третій (з початку 1990-х рр. й донині). Визначено такі групи публікацій (за напрямками): 1) загальні дослідження; 2) біоісторіографічні дослідження; 3) тематична історіографія (регіональна специфіка, символіко-орнаментальні вишукування тощо); 4) історіографія давньоруських писанок [2]. Українські писанки в XVIII – XIX столітті мали різноманітні форми та орнаменти. Найпоширеніші форми були яйцеподібні, циліндричні та геометричні. Орнаменти склалися з різних геометричних фігур, символів та рослинних мотивів.

Значну роль у розвитку писанкарства відігравали різні етнографічні регіони, де були свої традиції та стилі у малюванні писанок. Наприклад, у Поліссі писанки малювалися чорним воском на білій фарбі, а в Гуцульщині та Покутті використовувалися складні геометричні та рослинні орнаменти. В науковій роботі Вашак О. та Мартиросян Л. було відмічено те, що кольорова палітра та орнаментування писанок Київщини дуже схожа з писанками Полтавщини. Проте для Київщини притаманне збереження прадавніх елементів: «безконечник», «гребінець», «вітрячок» і розпис відрізняється тяжінням до м'яких червоних тонів: рожево-червоні, деколи жовті на темно-бордовому, коричневому або зеленому тлі. Вони були не дуже яскраві. Теплі кольори писанки свідчили про те, що вони пов'язані із сонцем [3]. Одними з найпопулярніших різновидів писанок, на думку Вашак О. та Мартиросян Л., в Україні XVIII і XIX столітті:

1. Гуцульські писанки характеризуються багатим декором, складними геометричними та рослинними орнаментами, а також використанням багатьох яскравих кольорів.

2. Полтавські писанки відомі своїми геометричними та квітковими орнаментами, а також використанням невеликої кількості кольорів.

3. Подільські писанки відрізнялися використанням різноманітних геометричних та рослинних орнаментів, а також використанням темних кольорів, таких як чорний, синій та зелений.

4. Херсонські писанки були відомі своїми великими розмірами та геометричними орнаментами.

З того часу традиційні кольори писанок символізували: червоний – радість, любов до ближнього, коричневий – земля, чорний – вічність, вшанування предків; білий – чистота [1].

Отже, писанки були важливим елементом української народної традиції, яка передавалася з покоління в покоління, тому що це була не тільки різноманітна художня форма, але й символічний засіб комунікації, що мав великий культурний і соціальний зміст.

Отже, писанки були і залишаються символом української національної ідентичності та культурної спадщини, що допомагало зберегти українську культуру та традиції.

Список використаних джерел

1. Писанка [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://cutt.ly/a4CICkS>.
2. Ткаченко В. М. Писанкарство в Україні: історіографічний дискурс кінця ХІХ – початку ХХІ століття [Електронний ресурс]: дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Ткаченко Віктор Миколайович; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2020. 494 с. Електрон. текст. дані. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Tkachenko_Viktor_Mykolaiovych/Pysankarstvo_v_Ukraini_istoriografichniy_dyskurs_kintsia_KhIKh_pochatku_KhKhI_stolittia.
3. Вашак О. Особливості українського регіонального писанкарства як засіб полікультурного виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / О. Вашак Л. Мартиросян // Інноватика у вихованні. Вип. 13. Том 1. 2021. С. 124-135. Режим доступу: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/download/350/288/1446>.

Єременко Ю. І., здобувачка вищої освіти гр. ДС-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СЛІДАМИ КОРЮКІВСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ЗА СВДЧЕННЯМИ ОЧЕВИДЦІВ

Щороку 1-2 березня мешканці Корюківки вшановували пам'ять жертвам Корюківської трагедії. Вже минуло 80 років з тих жахливих подій. Весь світ знає, що під час Другої світової війни були такі злочини: чеська Лідице – вбито та замордовано 320 осіб; білоруська Хатинь – знищено 149 осіб; французький Орадур-сюр-Глан – вбито 642 особи. Але про українське містечко Корюківка, у світі майже ніхто й не чув.

Корюківська трагедія – найбільша та найжорстокіша каральна операція нацистів під час Другої світової війни. 1-2 та 9 березня 1943 року за офіційними даними було здійснено вбивство близько 6700 людей, спалено 1290 будинків, а вціліло тільки 36 цегляних. Сучасні історики припускають, що жертв було понад 7000 [1].

У ніч на 27 лютого 1943 року партизани з'єднання Федорова розгромили німецько-угорський окупаційний гарнізон Корюківки. Саме на прохання командира взводу Феодосія Ступака, двох синів якого теж посадили до корюківської в'язниці, а дружину розстріляли, Микола Попуденко, який на час відсутності Федорова виконував обов'язки командира, дав команду провести напад. У відповідь окупанти напали на мирне селище. Офіційна мета знищення містечка – «помста та залякування» [2].

Сьогодні в живих залишилися ще поодинокі свідки тих подій. Всі вони були дітьми, яким напрочуд вдалося врятуватися від фашистської розправи. У кожного з них є своя історія. Історія спаленого дитинства. Про ці історії знають лише вони, а широкому загалу на жаль ці історії досі невідомі. На початку березня 2023 року, коли вся країна вшановувала пам'ять жертв Корюківської трагедії, мені вдалося поспілкуватися з очевидцею тих страшних подій – Поповою Галиною Михайлівною.

Галина Михайлівна народилася 24 березня 1937 році в Корюківці. Під час страшних березневих подій, їй було майже 7 років. Сім'я в них була досить велика, мати, старший на 2 роки братик та 2 молодші сестри. Також з ними жила бабуся – матір батька, а батьки матері проживали в центрі селища навпроти будинку теперішньої ВАТ «Корюківська фабрика технічних паперів». Вранці 1 березня мама Галини Михайлівни побігла до своїх батьків, хотіла забрати до себе. Ті відмовились. Казали, що вони вже старі і їх ніхто не троне. «І оце зараз, я ходжу по їхніх кісточках» – прокоментувала Галина Михайлівна. Коли мати поверталася до нас, то по дорозі бачила німців, як їхали в центр міста. Ми

спробували втекти до лісу, але там був поліцейський пост, який відправив нас назад. Зі сторони Олексіївки вже видно було дим. Вони бачили як сусіди похилого віку збиралися до купи. Разом не так страшно. Її бабуся, Тетяна Василівна заховала їх за сараєм у вириту канаву, накрила простирадлом та ковдрою. А поряд, на яблуню поставила ікону.

Незабаром прийшли карателі. «Вони говорили по нашому, суржиком» – згадує Галина Михайлівна. Матері і бабусі наказали зайти до будинку, який уже палав, ті відмовились. Мати сказала: «Стріляйте тут, а в будинок я не піду». Аж раптом братик Галини Михайлівни, Олексій, виліз та став благати: «Дядечку, не вбивайте нас! Я жити хочу!!!». Чи то, може, катам набридло стріляти, чи то, може, було Боже провидіння, але вони сказали: «Йдіть, тікайте, бо ті не пожаліють». І показали у той бік, де від млина наближались два есесівці в чорній формі». Вони не знали куди тікати, пішли до кладовища. Вже під вечір до них прибився скот, бо лише вони живі там були. Вони йшли поміж палаючими будівлями, аж раптом перед ним немов земля піднялася. Це був їхній сусід з онуком, вони сиділи в ямі накриту гілками з дерев. В один момент карателі були зовсім поруч, але не помітили їх. Вони сиділи тихо, навіть маленькі діти, ніби щось відчуваючи, мовчали. Сиділи вони до пізньої ночі, аж поки не почало закінчуватися повітря. «Коли вилізли з ями – на все життя запам'яталася картина: у небі мерехтіли яскраві зорі, а на землі вугілля» – каже Галина Михайлівна. Вже світало та танув сніг. Вони пішли на Баранівку, там були родичі. По дорозі бачили лінію оточення. Хто встиг перевалитися – ті живі, а решта там лежали. Попова Галина згадує: «На дорозі лежала розстріляна сім'я».

Про ті трагічні дні так згадував Римар Євген Юхимович: «Моя маленька донька лежала у мене на грудях, коли стріляли в неї прокляті кати там, у ресторані. Де тепер братська могила, там стояв ресторан. Заганяли нас туди, як худобу на бойню, й били з автоматів. Ніну я на руках ніс. А фашист поцілів мені в око. Я впав, а він по мені як застрочить. Тут у мені все потемніло, і нічого я більше не пам'ятаю. Троє моїх діток були вбиті. Навіть закопати їх не довелось: і мертвих діток не побачив, спалили їх прокляті кати. І не лишилось від моїх діток нічого. Навіть могилки...» [3, с. 50].

Про ті страшні події також згадувала й Нековаль Ганна Микитівна 1938 року народження: «Я хочу розповісти про ті дні страшної трагедії, що сталася в березні 1943 року, і як нам з мамою випало вижити під час її. Ми тоді жили на вулиці Кірова (там проживали і мої близькі родичі, всі Мірошніченки). Коли фашисти всіх зганяли до ресторану 1 березня, то запевняли, що на перевірку документів. Наша сім'я також була в тому натовпі: я, мої брати Толя і Коля, мама. Всіх нас погнали по теперішньому провулку Кірова. Коли ми підійшли до колишньої ковбасної, мама сказала: «Давайте тікати!» Була можливість відійти вбік, але Толя і менший брат Коля не послухали її. Толя потяг з собою Колю і кричав, що нас там уб'ють; а мама зі мною непомітно відійшли в бік і сховалися у ковбасній. Коли ми зайшли до неї, там уже були люди, які теж ховалися [4; 5, с. 92].

Коли ніби все стихло, ми пішли на наше подвір'я, там знайшли своїх родичів: мого дядька Мірошніченка Митрофана Гнатовича, його дружину, двох невісток з дітьми, доньку з дітьми. Щоб якось сховатися, дядько нас усіх закрити у погребі. Дав тітці Антоніні сокиру і сказав: «Якщо я загину – рубайте двері і виходьте!» – а сам сховався в туалеті. Взяв кислоту в руки зі словами, що якщо йому прийдеться загинути, то хоч одному німцеві випече очі. Коли карателі почали палити Корюківку і черга дійшла до хати дядька, то не змогли зайти в двір, двері були замкнені. Тоді вони підпалили огорожу, і коли та прогоріла, зайшли в двір. Підійшли до погребу і давай смикати за замок; щось погеркотали і пішли. В погребі були і грудні діти, а промовчали, не заплакали. Коли потемніло і німці поїхали з Корюківки, дядько вийшов з туалету, задихаючись від диму, підійшов до погребу і відкрив замок. Тітка спитала: «Ну, що там?» Він відповів: «Вийди, подивися... Це «страшний суд». Коли ми вийшли з погребу, то побачили, що все палало: хати дядькової вже не було, нашої також. Дув сильний вітер, і видно було, як з цукрового заводу злітав дах. Ми вирішили йти до ближнього села, а це було Майорське. Коли ми дійшли до лісу, то всі були мокрі, тому запалили вогонь; обсохли трохи і пішли далі. Хочу закінчити свої спогади такими словами: нам живим потрібно пам'ятати всіх, хто загинув у тій страшній війні. Бережіть мир – це найбільше багатство!» [4; 5, с. 93].

Та це далеко не всі історії. На жаль з усіх вцілілих мешканців Корюківки, яких було не більше 400 осіб, офіційно свої історії розповіло не більше 100 осіб: Костюк Володимир, Титенко Інна, Корнієвська Діна, Тройна Станіслав, Данілко Галина та інші.

Тож, нажаль світ й досі не знає про найбільше звірство Третього Райху щодо цивільного населення під час Другої світової війни. Проте ці страшні події назавжди закарбувалися в серцях тих людей, які дивом врятували своє життя. Нам, сучасному людству, все ж таки слід пам'ятати це. Наше сьогодні в Україні є дуже подібним до тих подій. Знову прийшов ворог який вбиває мирне населення та цілковито ігнорує міжнародне гуманітарне право. Проте українці сильний народ, що доводить вже протягом не одного століття. Саме тому Україна і на цей раз зможе дати відсіч загарбникам.

Список використаних джерел

1. Корюківська трагедія: злочин нацистів за мовчазної згоди радянських партизанів. 24 Канал: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://24tv.ua/koryukivska-tragediya-istoriya-fakti-shho-vidomoterminovi-novini_n1553960.
2. Корюківська трагедія: розвінчуємо міфи. Суспільне. Новини: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/108999-korukivska-tragedia-rozvincuemo-mifi>.
3. Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). К.: Видавництво політичної літератури України. 1987. 578 с.
4. Корюківська трагедія 1943. YouTube: веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=9MEOYWq3zHA&t=241s>.
5. Корюківська трагедія 1943 року: усна історія. Збірник документів і матеріалів. / Корюківська міська рада, Корюківський історичний музей; упоряд.: Л. О. Бабич, С. В. Бутко; відп. ред. С. М. Горобець. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. 200 с.

Завацька В. П., здобувачка вищої освіти гр. ПІ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА

Роль Романа Шухевича в історії й досі є одним з найбільш дискусійних питань для вчених. Проте важко заперечити, що воля та діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, закономірний хід подій. Минуле українського народу багате на визначні постаті. Недаремно цілі етапи національно-визвольної боротьби окупанти пов'язували з його провідниками, називаючи українців за іменем їхніх лідерів – «мазепинцями», «петлюрівцями», «бандерівцями». Тому знищення саме цих людей, причому повне – як фізичне, так і політичне – було головним завданням ворога у придушенні цієї боротьби. Одне з провідних місць в українському визвольному русі ХХ ст. займає постать генерал-хорунжого Української Повстанської Армії (УПА) Романа Шухевича – «Тараса Чупринки», який упродовж 1940-х рр. очолював боротьбу проти двох найстрашніших тоталітарних режимів – нацистського та радянського [1].

Для Шухевича справою всього життя було військове мистецтво та вишкіл кадрів для української армії. Стати блискучим командиром йому допомогли активна діяльність у «Пласті», заняття спортом, служба у польській армії, навчання в німецькій військовій академії в Мюнхені, участь як поручника у формуванні Карпатської Січі, як сотника – в Дружинах Українських Націоналістів, як підполковника і потім генерала – в УПА [1]. Але, мабуть, небагато хто знає, що Роман Шухевич був не тільки видатним військово-політичним діячем та провідним членом ОУН, а й і успішним бізнесменом, а саме: він був засновником першої в Галичині української рекламної фірми «Фама» [2].

Задум організувати рекламну фірму належав Р. Шухевичу. Вона мала виконувати подвійне завдання: політичне й фінансово-економічне. І що дуже знаменне, почала фірма свою діяльність без стартового капіталу і без грошовитих спонсорів. Тут яскраво проявився творчий та організаторський таланти Романа Шухевича [2].

Найперше треба було придумати для підприємства назву. Вона мала бути зрозуміла для всіх – своїх і чужих. Тому назвали фірму латинським словом «Фама». У перекладі на українську мову «Фама» означає розголос, поголоску, чутку, шепіт. Як усяка чутка, може вона бути добра й погана, правди ва й брехлива, приносити людині славу й неславу.

Щось цілком схоже трапилось з організованим у Львові у березні 1937 р. рекламним підприємством «Фама». На початку це була дуже скромненька фірма, що збирала від різних установ оголошення й розмішувала їх у часописах за домовленою з окремими газетами знижкою в ціні. Але дуже швидко ця скромненька «Фама» розрослась у потужне, багатогалузеве підприємство.

Фірма «Фама» мала бути легальними прикриттям інформаційної служби, нелегальної діяльності ОУН. Тому за дуже короткий час були створені осередки фірми у багатьох містах Галичини й Волині й навіть поза Україною. До інформаційної служби вдалось також підключити чимало дівчат, які працювали на телефонних станціях, що, у свою чергу, сприяло конкурентній спроможності фірми. Від своїх представників на місцях Роман Шухевич регулярно легальним шляхом отримував докладну інформацію про події у терені [2].

Другим завданням фірми було створити легальну фінансово-економічну базу для політичної діяльності ОУН. Працівниками фірми були переважно колишні політв'язні, яким дуже важко було влаштуватися у Польщі на роботу. Тепер у «Фамі» вони отримали працю і могли успішно поєднувати її з нелегальною діяльністю.

Розвиток фірми був прямо-таки дивовижний. Протягом дуже короткого часу були організовані й успішно працювали такі відділи: оголошень у пресі; кінореклами; друкування рекламних буклетів; виготовлення фірмових типових вивісок і рекламних щитів; рекламного оформлення вітрин (дизайн); організації рекламних виставок і ярмарків; виготовлення мінеральної води; виготовлення «адресарія» (книги адрес установ і фірм) та транспортний відділ [2].

Після створення фірми, Роман Шухевич з його компаньйоном по справі Богданом Чайківським взялися до справи. «Почали збирати оголошення. Найперше домовилися, що газета «Діло» дасть нам 75% знижки від оголошень, але вона зажадала кавції (застави) 5 тисяч злотих. Ми стільки не мали. Тоді в газеті сказали, що то може бути вексель від якоїсь поважної особи. Роман пішов до свого стрийка, адвоката Степана Шухевича. Той сказав: «Хочеш, я тобі підпишу не то що на 5 тисяч, а навіть на 50 тисяч». І підписав вексель. Ми занесли його до редакції «Діла» й уклали з нею контракт. ... Іван Тиктор (голова найбільшого видавничого концерну Галичини 1930-их років «Українська преса») спочатку не захотів з нами говорити, бо казав, що вже мав нагоду переконатися на тамтому бюро, що українці не надаються до підприємництва й не варто мати з нами діла. Він буде давати оголошення, як вважає за потрібне. Але пізніше, за пів року, сам зателефонував, щоб я прийшов до нього. Ми поговорили, і побачивши, що ми добре працюємо, він погодився на 65% знижки у своїх газетах.

Ми не тільки розмішували оголошення, ай складали до них тексти. ... Так ми почали рекламу в газетах. Я збирав газети за місяць, робив один рахунок і з тими газетами йшов до Центросоюзу. Там був секретар (також колишній політв'язень), він брав усе це й ішов до Шепаровича, який все підписував, і я діставав гроші. Тими грішми ми платили заробіток. Оскільки ми давали 50 % на всі газети Центросоюзу, Маслосоюзу чи іншим українським установам, то заробляли на газетах Тиктора 10 %, на газеті «Діло» 25 %, на газеті Палієва 30 з чимось відсотків. То вже нам давало базу, щоб ми могли жити й розвиватися.

Потім ми звернулися до фірм «Пражінь», «Калина» та інших. Щокілька днів я їздив до них і намагався їх дістати. І вони таки дали нам рекламу. Дуже нам помагала фірма «Еlegant» (Левицька і Скопляк), «Нова фортуна», інші, менші фірми. Ми давали їм готові оголошення, рисунки. Пізніше вони настільки нам довіряли, що навіть не перевіряли малюнків для реклами, яку ми робили» [2].

Спогади Богдана Чайківського, наведені вище (співзасновника рекламної фірми «Фама») цінні передусім майже не відомою досі інформацією про підприємницьку діяльність Романа Шухевича. А саме ця діяльність – яскравий приклад його вроджених

провідницьких здібностей. Розвиватися далі «Фамі» не дозволив прихід більшовиків у вересні 1939 р. – хоча Богдан Чайківський згадує, що саме тоді вони хотіли оптимізувати розгалужену систему представництв. З того часу Роман Шухевич припиняє свою кар'єру бізнесмена і знову переходить у підпілля. Зі слів Богдана Чайківського: «Підприємство «Фама», яке ми разом заснували, завдяки Романові працювало так добре й довго й приносило користь ОУН, надавало фінансову допомогу Організації. У «Фамі» знайшли пристановище багато колишніх політичних засуджених, які не мали змоги працювати легально. Фінансова поміч ОУН не була ніде зафіксована, засуджені за участь в ОУН були легально зайняті робітниками «Фами», і польська агентура, яка приходила до нас, бачила, що «Фама» не веде жодної протипольської роботи. Думаю, що той бізнес був дуже добрий і приніс багато користі всім українцям» [2].

Головна прикмета провідницького таланту Романа Шухевича – це вміння знайти вихід і з найважчого становища та вміння співпрацювати з керівними кадрами й спільно з ними керувати, а не командувати. Тепер зрозуміло, чому Роман Шухевич очолив національно-визвольну боротьбу 1940-х років і успішно нею керував до своєї загибелі 5 березня 1950 року. Провідник завжди Провідник. Справжнім Провідником, як і справжнім митцем, треба народитися.

Список використаних джерел

1. Роман Шухевич – становлення національного героя: [монографія] / Фігурний Ю. С.; Нац. НДІ українознав. та всесвіт. історії, Від. укр. етнології. К., 2011. 160 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006248.

2. «Фама». Рекламна фірма Романа Шухевича / Богдан Чайківський; Центр досліджень визвольного руху. Львів: Видавництво «Мс», 2005. 104 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0008785.

Збіренко М. С., здобувачка вищої освіти гр. ІФ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Українська жінка давніх часів характеризувалася як незалежна та сильна особистість, яка займалася активною участю в історичному державотворенні та мала майже однакові права і свободи на рівні з чоловіком. Насамперед це стосувалося XVI–XVIII ст., тобто доби пізнього середньовіччя та нового періоду. Цей період для України охарактеризувався боротьбою за соціальне й національне визволення. У країні панувала рівність та свобода вибору, а тому права жінок і чоловіків були рівними. Також одними з найважливіших подій прийнято вважати виникнення українського козацтва, Запорозької Січі та Гетьмансько-козацької держави. На той час жінки активно впливали на політику та активно брали участь разом із чоловіками у суспільних процесах.

Період Козацької доби ще й досі залишається невивченим. Звертаючи на важливу роль у суспільному житті України XVI–XVII ст. козацтва як стилю життя та світосприйняття, зауважу, що поза увагою залишилася така значуща сторінка багатогранного життя того часу, як роль і статус українських жінок. Висновки про становище жінок базувалися в основному на вивченні козацького аскетизму відреченні запорожців від сімей, жінок та зосередженні їхніх розумових і фізичних зусиль на військовій справі. Дехто взагалі вважав, що живучи на дніпровських островах, козаки байдужі до звичайних земних радощів, оминали сімейний затишок і добробут, а драматичні події XVI–XVII ст. ворожнеча та кровопролиття не сприяли цивілізованому устрою життя, руйнували шлюб та сім'ю.

В Україні в XVI – першій половині XVII ст. суспільне становище жінки залежало не від суспільного статусу чоловіка, а від її власного майнового становища. Тому шляхтянки, незалежно від сімейного стану, володіючи інколи величезними земельними латифундіями, мали значну суспільну вагу у своїх повітах.

Правове становище жінок нормував Литовський Статут, у карних та цивільних постановках якого був закріплений принцип рівного права для чоловіків і жінок. Забезпечивши майнову незалежність жінок та їхні права на успадкування землі, Литовський Статут таким чином узаконив рівний з чоловіком правовий статус, що мало неабияке значення. Адже саме правовий статус людини характеризував середньовічну людину і диктував її моральні якості.

Жінки-шляхтянки в означений період мали широку свободу і правову незалежність, не поступаючись у повноті своїх громадських прав чоловікам. Суспільне становище жінки-шляхтянки відрізнялося від становища чоловіка тільки тим, що жінки при живих братах наслідували четверту частину батьківщини. Цей виняток пояснюється тим, що за литовсько-феодалним законодавством володіння маєтностями завжди поєднувалося з обов'язком військової служби. У випадку, коли землевласниця була вдовою або жила окремо від сім'ї, вона зобов'язувалася поставляти певну кількість воїнів, а не служити особисто. Проте жінки іноді самі виконували цей обов'язок, з'являючись на військову службу, як це зробила 1565 р. шляхтянка Зофія Єзофова [1]

Хоча Запорозька Січ і була майже неприступною для жінок, проте українка, як мало яка жінка в Європі, була пов'язана з військом і військовими обов'язками. Особливості нестабільного життя в українських воєводствах біля татарських кордонів зумовлювали необхідність озброєння, войовничу вдачу та своєрідність світосприйняття [2, с. 45].

За таких умов жінки переймалися тими ж інтересами, що і їхні чоловіки чи брати. У місцевості, повній небезпек, жінці часто доводилося ставати на захист родинного вогнища, на оборону домашнього майна. Життя на прикордонні привчало українських жінок до витривалості, самостійності, сміливості, вміння постояти за себе і свою родину зі зброєю в руках. Щоб переконатись у цьому, досить вчитатися в рядки народних пісень і дум Козацької доби. Образ матері, дружини, сестри, нареченої змальовано тут із щирістю та реалістичним відображенням дійсності, яка не дає підстав сумніватися, що українським ідеалом краси й жіночості XVI – першої половини XVII ст. була жінка, гарна, «як зірниця», «гнуцька, як тополя», з «рум'яним личеньком», з «очима, як терен», соціально активна, водночас здатна визволяти бранців, воювати з ворогом, керувати військовим загоном чи управляти господарством [3, с. 119].

Як свідчать документи, 1524 р. після битви під замком Прухник на Поділлі серед убитих захисників були знайдені тіла жінок, переодягнених у чоловічий одяг. Щоб їх не розпізнали, жінки навіть поголили собі голови [4, с. 11].

Українських жінок забирали в полон не рідше, ніж чоловіків, але доля їхня була трагічнішою. Невільниць чекала тяжка, виснажлива праця в маєтках поневолювачів, а наймолодші та найкращі потрапляли до гаремів [5, с. 15].

Отже, жінки вищих суспільних станів періоду Козацької доби займалися активною участю в історичному державотворенні та мали майже однакові права на рівні з чоловіком, вели повноцінне суспільно-політичне життя у XVI–XVII ст., на відміну від більшості країн Західної Європи, де будь-яка спадкова власність у руках жінки розглядалася як можливість росту прибуткового господарства чужого роду. За козацької доби правове становище жінок було достатньо стабільним і регулювалося нормами, також вони були закріпленими світським і церковним законодавством та звичаєвим правом українського народу.

Список використаних джерел

1. Кривоший О. Участь жінок у формуванні державотворчих традицій українського народу за козацької доби (XVI – перша пол. XVII ст.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2000/7/articles/4.pdf>.

2. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 800 с.

3. Шульга О. О. Типи жіночих образів в українській романістиці про козацтво: канони, модифікація, еволюція [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Шульга Олена Олексіївна; Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2021. 185 с.
 4. Денисюк І. О. Амазонки на Поліссі. Луцьк: Надстир'я, 1993. 27 с.
 5. Григор'єва О. Повінчані з булавою // Дзеркало тижня. 2013. № 9.
-

Кислиця Я. Р., здобувач вищої освіти гр. ПТ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДІТИ ЧЕРНІГІВЩИНИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

Щорічно в останню суботу листопада по усій Україні проходить акція «Запали свічку», у храмах відбуваються поминальні богослужіння, покладаються символічні горщики із зерном. 1932-1933 рр. – найтрагічніша сторінка в історії українського народу – Голодомор. Відповідно до Указу Президента України Віктора Ющенка від 21 травня 2007 р. встановлено «День пам'яті жертв голодоморів», що відзначається щороку у четверту суботу листопада» [1].

На початку існування Радянський Союз застосовував колективне селянське виробництво як шлях до соціалізму. У 1920-х роках з'явилися перші колгоспи. Робилося це для того, щоб легко було викачати ресурси до державного бюджету задля індустріалізації. Через цю політику був опір селянства, а саме десятки тисяч повстанців, проти яких була застосована армія, бронетехніка, артилерія та авіація. Також радянська влада прагнула позбутися «куркулів» (заможних селян), які були проти створення колгоспів. Владою були застосовані репресії проти українського селянства. Це все несло за собою великі наслідки. Трагічнішим за всі був Голодомор. Доказами того, що це був саме Голодомор, а не голод – це зменшення врожаю всього на 12%, «Закон про п'ять колосків» та «Чорні дошки», які були методами здійснення голодомору. Особливістю цього Голодомору був канібалізм та трупоїдство.

Наслідками Голодомору є геноцид українського народу та 4 млн загиблих (тільки ідентифікованих). Однак, деякі дослідники вважають, що чисельність загиблих може доходити навіть до 7-8 млн осіб. За підрахунками чернігівських істориків Олександра Коваленка та Володимира Ткаченка, втрати населення області від голоду – понад 362 700 осіб (в сучасних адміністративно-територіальних межах – до 270 тисяч осіб) [2].

Про жорстокість влади, яка спричинила це жахіття свідчать розповіді багатьох дітей та дорослих того часу. Для дітей було важко психологічно витримати тиск влади, оскільки як казала дослідниця Нані Гогохія «дитина є ключем або кодом до розуміння всієї радянської цивілізації, бо політика в галузі дитинства визначила світосприйняття, поведінку та уявлення кількох поколінь радянських людей...» [3]. Дітей змушували брати участь в створенні пропаганди «успіхів» проведення політики форсованої індустріалізації.

Чернігівський регіон не був осторонь цієї події. Він ніколи не вирізнявся великими врожайми зернових культур. Тому здавна тут садили картоплю, льон, цукровий буряк, коноплі, тютюн, розвивали тваринництво. Тож і не дивно, що в далекому 1932 році доведений більшовиками план хлібозаготівель область виконала лише на 64 % [4]. Становище у школах та дитсадках Чернігівщині в ті часи було дуже скрутне. Про це свідчить багато документів, одним з яких є доповідна записка жіночого організатора Прилуцької МТС Рикун начальнику політичного відділу Прилуцької МТС про організацію діяльності жінок-колгоспниць та стан дитячих ясел у с. Заїзд (колгосп «Червоний партизан»). «...Відвідала ясли [24 липня 1933 р.], яких мається 4 одиниці в кожних яслах мається дітей – від 35 до 45, харчування в дит-яслах незадовільне, страву діти одержують лише 2 рази в день, страва майже непридатна особливо для дітей віком від 6 місяців до 2-х років. Страва з зелені без хліба, і рідко в який день одержують по 100 гр. хліба, а більше без хліба» [5].

Про ті страшні часи Голодомору згадує і Михайло Дузь з села Кобижча Бобровицького району: «...В кінці 1932 року мені пішов дев'ятий рік. Що я запам'ятав? У хату прийшли п'ять чоловіків і залізними палками штрикали долівку, шукаючи хліб. Торбинку із зерном мати заховала на піч і посадила мене на неї... Пам'ятаю, що батько вносив полову і ми її переточували, відбираючи послід. Товкли жолуді, мішали макуху і пекли «хліб». Ще пам'ятаю, що Книша Тимофія вбили на городі за те, що він розгрібав і їв посаджене лущпиння картоплі» [2].

Про своїх учнів в ті часи згадує Ізбенко Микола Сильвестрович, уродженець Кобижчі Бобровицького району, який в 1933 році працював учителем у Рябушинській початковій школі: «Діти на уроках майже не працюють. Похиляться на парти, підкладуть руки під голови і так лежать до кінця уроків. Виснажені, худі, повна апатія до всього. У класі щодень меншає учнів. І незабаром настає день, якого можна було сподіватись. Жоден учень у клас не прийшов» [2].

Діти шкільного віку намагалися щось заробити, щоб врятуватися від голоду. Хоч якісь мізерні гроші можна було заробити, випасаючи чийось худобу. Неофіційно діти влаштувалися в колгоспи, але залишалися обдуреними. Одним з доказів цього є заява школяра с. Линовиці Кібальняка Грицька Федотовича до політвідділу Линовицької МТС з проханням про надання платні за роботу пастуха свиней у колгоспі у літній період 1933 р. «...Прохаю політ відділ тручиться у нашу справу. Я громадянин села Линовиці Линовицького колгоспу імені Ілліча. Я маю од роду дванадцять років і пас у колгоспі свиней з травня по 3 вересня та наш голова увесь час обіцяє мені поросся...» [5].

Незважаючи на жахіття 1932-1933-х рр. дітей змушували бути активними учасниками «соціалістичних перетворень на селі» – колективізації, розкуркулення, хлібозаготівельних кампаній, боротьби за врожай.

Також всім відомо про доноси один на одного у радянські часи з будь-якого приводу, у тому числі через «Закон про п'ять колосків». Діти не були виключенням. Доказом цього є витяг з постанови ЦК ЛКСМУ про преміювання піонерки Рябокінь Галі с. Рудівка Прилуцького району Чернігівської області за викриття односільчанки Ткаченко під час зрізання колосків. «...Відзначаючи кращих піонерів організаторів збирання колосків, юних дозорців колгоспного врожаю, які проявили себе у боротьбі з класовим ворогом, розкрадниками колгоспного врожаю, колгоспної власності ЦК ЛКСМУ ухвалює приміювати: Рябокінь Галю, с. Рудівка Прилуцького району Чернігівської області – путівкою до санаторію...» [5].

Ще одним з доказів доносів є доповідна записка замісника начальника політичного відділу Прилуцької МТС Вейсмана начальнику політсектора обласного земельного управління Кудрявцеву. «...Комсомольська організація ст. Тарнавської с/ради ім. Петровського виділив об'їзників Іванченка Миколі 11 серпня 1933 р. під час виконання своїх обов'язків захопив 13-річного хлопчика сина Федора Чумака під час зрізання колосків із колгоспних полів...» [5].

Голодомор – геноцид українського народу, спричинений радянською владою. Трагедія, наслідки якої проявляються у наші часи. Чернігівщина – регіон, який постраждав не менше за інші. Через не виконання поставлених планів на рік від влади, які були нереальні, населення зазнало великого терору по відношенню до всіх людей, незважаючи на вік. Діти вимушені були робити доноси, через страх та обіцянки влади на винагороду, оскільки радянські діти були позбавлені багатьох дитячих насолод. Ми повинні пам'ятати все, що довелося пережити нашому народу. З великою шаною та співчуттям відноситися до людей, які це пережили.

Список використаних джерел

1. Голодомор в Україні (1932-1933). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_\(1932%E2%80%941933\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_(1932%E2%80%941933)).
2. <https://suspilne.media/83781-golodomor-na-cernigivsini-fakti>.

3. Гогохія Н. Дитинство у тоталітарному суспільстві: «вірні лєнінці» Радянської України у 1930-х роках. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uamoderna.com/md/gogokhia-childhood-ussr-1930s>.

4. Яким був Голодомор на Чернігівщині. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2585443-golodomor-na-chernigivsini>.

5. Еткіна І., Шара Л. «Голодомор в Україні: проблема «Щасливого дитинства» у медіа-просторі та архівних матеріалах» / І. Еткіна, Л. Шара // Науково-методичний журнал «Історія та правознавство». Харків: «Основа», 2020. С. 9-14.

Коваленко К. С., здобувачка вищої освіти гр. ФА-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НЕОДНОЗНАЧНА ПОСТАТЬ СИМОН ПЕТЛЮРА

Симон Петлюра – являється різнобічною персоною, якій за своє життя вдалося побувати в різних ролях, та внести зміни до політичного ладу. В історії не можемо виокремити «позитивного» і «негативного» є лише дії, які формують бачення минулого.

Симон Васильович Петлюра народився 10 травня 1879 року у передмісті Полтави. Після закінчення бурси, він починає навчатися в духовній семінарії. Для початку політичної діяльності знаходить собі місце в революційній партії РУП 1900 р. і починає керувати полтавським осередком, за що потім повинен буде розплатитися навчанням. Після чого розпочинається переломний момент, де з'являються арешти та ув'язнення. На той час влада не сприймала людей із різними поглядами, ідеями й тому карала. Створювалися нові партії, політичні групи, які намагалися вносити свої корективи до революційного життя. Тому з боку радянської влади українська інтелігенція відчувала на собі сильний вплив федералізму і соціалізму [1].

Життя С. Петлюри складалося переважно з емігрувань та участі в нових партіях. 1907-1909 рр. він редагує газету «Слово» в якій відображає дух боротьби та демократію віри в українську націю. 1916 р. вважається початком служби, де Симон отримує посаду Уповноваженого Головного Всеросійського Земського З'їзду. В цей час з'являються перші прояви колаборації і таким чином формується його неоднозначність. А все тому, що під час Першої світової війни Петлюра із представниками Німеччини уклав договір про співпрацю, у якому зазначалося, що німецька держава буде допомагати амуніцією, а українська армія повинна боротися проти більшовиків, та у свою чергу забезпечувати безпеку в Україні для німецьких військ. У березні 1917 р. у Петрограді вибухає революція, що призводить до падіння старого режиму і спричиняється до розпаду Російської імперії.

Після повалення самодержавства у травні 1917 р. розпочинається I Всеукраїнський військовий з'їзд з метою обрання Генерала військового комітету. Учасники з'їзду проголосували за С. Петлюру, і 28 червня 1917 р. він стає генеральним секретарем у військовій справі. Головними обов'язками вважалося і призначалося у Свідоцтві Генерального секретаря військових справ Симона Петлюри 5 липня 1917 р.: «Я, як генеральний секретар по військових справах в Українській Народній Республіці, закликаю всіх вас, мої товариші й друзі, в теперішній час до загальної дружньої роботи...» [2].

Симон Петлюра був одним із головних виконавців взяття влади українцями, що дозволило проголосити Українську Народну Республіку. Окрім створення українського війська, спроможного гарантувати існування Республіки і тримати фронт, С. Петлюра займається забезпеченням порядку у країні. Пізніше очільник 28 листопада 1917 р. звертається до вояків української армії: «Ніякі погроми не повинні бути припущені на нашій землі. Я вже викликав українські полки і дивізії, щоб охоронити порядок на Україні. Одночасно з цим я українізую різні частини в тилу... Війська будуть розміщені по цілій Україні, по всіх залізничних лініях і шляхах, аби скінчити з безладом і погромами.» [3].

Незабаром керівник подає у відставку і вже в період січень-лютий 1918 р. займає провідне місце у формуванні «Гайдамацького Кішу Слобідської України». Визначною подією стає участь у придушенні більшовицького повстання в Києві, що відбулося на

заводі «Арсенал». Допомога С. Петлюри та його Гайдамацької частини відігравали значну роль. 4 днів важких та інтенсивних боїв варто відзначувати перемогою саме петлюрівських військ та їхнього вміння командира. Згодом радянська влада почала обвинувачувати Петлюру в жорстокості, згідно з поданими даними на місці було розстріляно 300 його захисників.

З початку правління Директорії починають розгортатися нові події. Під час державного перевороту в Петрограді, одночасно у Києві відбувається III Військовий з'їзд, який приймає резолюцію з вимогою проголосити Українську республіку відповідно до права народів на самовизначення. С. Петлюра видає універсал про початок 27 листопада повстання під проводом Директорії проти гетьмана «за утворені ним злочинства проти самостійності Української республіки» [3]. Близько місяця тривало антигетьманське повстання. До лав Директорії крім С. Петлюри приєдналося ще четверо осіб: В. Винниченко, Ф. Швець, П. Андрієвський та А. Макаренко.

Жорстокі дії злочинних погромів, які були спричинені у 1919 році були скомпрометовані проти українського уряду та особисто С. Петлюри. Обвинувачення щодо трагедії в Проскуріві (Проскурівська різанина), обумовлюються тим, що під час події українські військові були неподалік міста, а у вагонах нібито приїхали петлюрівські війська. Внаслідок чого розпочалися бої, до яких були залучені петлюрівці. Ставлення С. Петлюри до цієї трагедії так описуються у документі: «Головний отаман Петлюра відправив телеграму голові Ради, головнокомандувачу війська, воєнному міністрові й міністрові з жидівських справ, повідомляючи їх, що він сам, а також всі керівники української армії рішуче борються з погромами та безладдям, що спіткали жидівське населення...» [3].

Рано чи пізно життя добігає до кінця і за всі вчинки потрібно отримувати розплату. Єврейські погроми, які торкнулися життя С. Петлюри залишили пляму в його політичній діяльності. Починають з'являтися переслідування та замах на вбивство. Пізніше з'являються чутки про поновлення союзу Пілсудського-Петлюри (тому що вони мали гарні зв'язки) і новий похід проти «советів». Чекісти про це дізнаються і вбачають у Петлюрі небезпечного супротивника.

На той час було важко застосувати, щось проти єврейських погромів, адже їх чинив кожен хто перебував на українській землі. С. Петлюра намагався нейтралізувати процес, але все було марно, радянська історія звинувачувала у насильницьких смертовбивствах, і поставила мету знищити його. С. Петлюра мав проукраїнські погляди та патріотичну діяльність. Він не зупинявся вірити в могутність держави і говорив, що «тільки тоді, коли Українська Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами» [4].

Велика кількість емігрувань та життя на Кубані; виїзд до Парижу – сформували бачення неоднозначності Петлюри, як національної постаті. Адже влада змінювалася і тому було важко дотримуватися однієї думки. В країні продовжують відбуватися бунти та повстання, а Петлюра вирішує зосередити увагу на зовнішній політиці. Це дає змогу шукати допомоги з боку союзників. Таким чином Петлюра має різні інтерпретації та є контроверсійною постаттю.

Життя видатного діяча скінчилося 25 травня 1926 року о 14:12. У цей час Самуїл Шварцбар підійшовши до С. Петлюри, який стояв біля книгарні на розі вулиці Расін бульвару Сен-Мішель, і зробив п'ять пострілів [5].

Видатна історична постать протягом усього життя намагалася не забувати свого, та не переймати чужого. Він докладав зусиль аби робити все на благо народу. Симон Петлюра боровся за українську незалежність проти більшовицької Росії, саме так зараз бореться український народ за територіальну цілісність та свободу незламної України. Це той діяч, який попри все йшов до мети та ставив перед собою вершину ідеальності, і продовжував надалі зберігати політичний вплив. Радянська влада і влада сучасної Росії звинувачували його у погромах євреїв, тому що вбачали у ньому ворога, але попри все він продовжував боротися за свободу. Саме такі люди творять історію і залишають згадку про себе, тому маємо пам'ятати, якими зусиллями нам давалася незалежність.

Список використаних джерел

1. Токовий В. Симон Петлюра. Постать крізь десятиліття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://exo.in.ua/news/23682>.
2. Симон Петлюра: методично-бібліографічні матеріали до 140-ї річниці від дня народження / укладач Н. І. Фенько. Полтава, 2019. 16 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Fenko_Nataliia/Symon_Petliura.pdf.
3. Косик В. «Симон Петлюра». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kosyk/Symon_Petliura.pdf.
4. Яковлів А. «Паризька трагедія» / Передрук із «Збірника пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). Прага, 1930. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1946/file.pdf>.
5. Лук'янок В. Цей день в історії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0525N>.

Коваль В. С., здобувачка вищої освіти гр. ФА-221
Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО У СФЕРІ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ

Павло Скоропадський – гетьман Української Держави з 29 квітня 1918 року, видатний політичний та культурний діяч. За часів гетьманування П. Скоропадського було зроблено напрямки у відродженні торгово-промислового потенціалу України, з'явилися перші після революційних подій ознаки промислового виробництва в зруйнованій війною та соціальними катаклізмами економічної системи країни. В цей час продовжився процес українізації освіти, науки та культури в цілому. Павло Скоропадський вважав за необхідне підтримувати українську культуру та створити всі умови для того, щоб в освітніх закладах люди навчалися рідною мовою. Зазначу, він не був противником культур інших народів, оскільки знав, що всі люди мають право на повагу до їхньої культури і традицій, тому кожна людина має своє право на життя.

Важливим завданням для Міністерства народної освіти Української Держави було створення єдиної системи навчальних закладів. У квітні 1918 р. сталося відкриття 4 університетів у Києві та Кам'янці-Подільському, а пізніше у Полтаві, Чернігові та Катеринославі. Завдяки міністрові народної освіти та мистецтва Миколі Василенку введено обов'язкове вивчення в усіх середніх школах української мови, літератури, історії України та географії. 6 жовтня 1918 року на основі Українського народного університету в Києві було відкрито Український державний університет.

Колишні російські університети оголосили себе українськими державними й науковцям надали право захищати дисертації українською мовою. 22 жовтня відкрили Кам'янець-Подільський державний український університет, його ректором було обрано Івана Огієнка. Серед перших професорів університету були: літературознавець Леонід Білецький, історик Дмитро Дорошенко, письменник і поет Володимир Самійленко, етнограф і фольклорист Філарет Колесса. Був створений Єврейський народний університет – перший вищий навчальний заклад на території колишньої Російської імперії, де навчання проводилося мовою ідиш.

Міністром освіти був призначений колишній вчитель Київської шкільної округи професор М.П. Василенко, який мав значний досвід керування галуззю. Завдяки йому у 1918 році уряд прийняв вагомі для розвитку освіти закони: 1) об'єднання до одного типу різних початкових шкіл та збільшення державної допомоги всім школам; 2) скасування органів управління та остаточну передачу їхнього майна міським і земським шкільним управлінням; 3) обов'язкове навчання української мови, а також історії, географії в освітніх закладах; 4) про уніфікацію та порівняння усіх сільських початкових шкіл.

Спеціальна комісія на чолі з товаришем міністра освіти П. Холодним продовжила діяльність з вироблення проекту єдиної школи в Україні та освітніх програм шкільних предметів. Ради Міністрів на початку травня 1918 року, підписали впровадження, що буде

рішуче впроваджувати в життя ідею подальшого всебічного розвитку української національної культури. У 1918 році на Поділлі відкрилося 79 нових вищих початкових шкіл на державні кошти. Засновувались школи для дівчат і для хлопців окремо.

Значною проблемою для розвитку освіти в Українській державі стало фінансове становище вчителів, тому вчителі, які мали ентузіазм і талант, кидали школи та шукали роботи з більшим заробітком. В школах залишалися слабкі за кваліфікацією вчителі, і тому через це, рівень забезпечення знаннями шкіл освіти знижувався.

Українська держава змінювала та створювала національно-культурні цінності та освітні галузі: відкриття нових шкіл, гімназій, університетів тощо; робила все, щоб дати українському народові рідну національну освіту та знання. 24 листопада 1918 р. була відкрита Українська Академія наук, першими академіками якої стали відомі вчені А. Кримський, Д. Багалій, В. Косинський, В. Вернадський та інші. Президентом Української Академії наук став В. Вернадський. В Українській державі були організовані Національна бібліотека, Національний історичний музей, Національна галерея мистецтв, Український національний театр драми й опери під керівництвом П. Саксаганського, та «Молодий театр» Л. Курбаса, Державний симфонічний оркестр і Українська державна капела тощо.

Отже, за короткий час правління Павло Скоропадський зробив великий внесок у духовний та державний розвиток українського народу. Можна сказати, що Українська Держава створювала та зміцнювала культурно національні цінності, робила можливе, щоб дати українському народові рідну державну школу. Політика утворення державної школи не руйнувала інші вже створені школи. Справа народної освіти була в руках місцевого самоврядування.

Уряд здійснив багато позитивного в освітній галузі Української держави: було проведено українізацію школи всіх ступенів, відкривала нові школи, гімназії, університети тощо. Розуміючи проблеми творення української національної держави гетьман наполягав на впровадженні обов'язкового вивчення в освітніх закладах таких загальноосвітніх дисциплін як: українська мова та література, історія та географія України. Тому, можна з упевненістю сказати, що освіта та культура під гетьманством Скоропадського, набула великого успіху, а особливо українського духу.

Список використаних джерел

1. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/13/153341>.
2. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13527/file.pdf>.
3. <http://slovopys.kubg.edu.ua/tsikavi-fakty-pro-pavla-skoropadskoho>.

Максименко В. В., здобувачка другого рівня вищої освіти гр. МЗВ-221
Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КЕЛЬТИ В УКРАЇНІ

Групи племен, котрі освоїли упродовж I тис. до н.е. терени від Ірландії до Карпат із виходом в Анатолію називають кельтами. Масова міграція кельтів з метою проведення військових походів і як наслідок захоплення земель почалася наприкінці V – на початку IV ст. до н.е. з територій Східної Франції та Південної Німеччини. Враховуючи слабку економіку та агрокультуру, зміну способу існування через перенаселеність відбувся вихід кельтів на історичну арену Європи [1].

Давні кельти у зв'язку зі своїм довготривалим перебуванням у Східній Європі залишили свої сліди в Україні, хоча про це інформації не так багато. Казакевич Г.М. у своєму науковому виданні детально описує різноманітні прояви кельтських культур і серед

них є кельтське походження деяких українських назв водних об'єктів, гір та поселень. У давніх кельтів слов'яни перейняли доволі багато технологічних традицій, деякі слова, прийоми матеріального виробництва. Саме у галузі обробки заліза та виплавки простежується найбільший кельтський вплив, що свого часу зазначав В. Седов: «Слов'янське ковальське ремесло в I тис. н.е. за своїми особливостями й технологічною культурою було найближчим до металообробного виробництва кельтів і провінцій Римської імперії, які продовжували й розвивали традиції кельтської культури. Це стосується не тільки теперішніх західнослов'янських областей, але й слов'янських племен Східної Європи» [2].

Слід зазначити, що на різних етапах історичного розвитку внесок кельтів у формування української історії та культури мав свій винятковий характер. На початку ранньої залізної доби відбулися перші контакти між кельтами і народами, котрі населяли землі сучасної України. Період III – I ст. до н.е. відзначають як етап найбільш активної участі давніх кельтів в етнокультурних процесах на території України [2].

У середині XIX століття вперше почали висловлюватися гіпотези відносно кельтського походження деяких географічних назв України. Топонімія Закарпаття виглядає найбільш перспективною серед сучасних географічних назв України з точки зору пошуку кельтизмів. Саме цей регіон входив до ареалу поширення латенської культури й участь кельтського компонента у місцевих етнічних процесах протягом III – II ст. до н.е. [3].

В якості кельтської спадщини Давньої України виступають виявлені на українських територіях пам'ятки мистецтва давніх кельтів, котрі зберігаються переважно у вітчизняних музеєсаховищах. Не дивлячись на обмежену кількість і неможливість відобразити усі сфери кельтського мистецтва, вони неабияк репрезентують різні хронологічні етапи його розвитку. Мистецтво давніх кельтів, котре фахівці іноді називають «кельтським бароко», в археологічній літературі має назву «латенський стиль», що цілком обґрунтовано, адже саме у мистецтві найбільше проявляється єдність традицій кельтської матеріальної культури. Дві бронзові статуетки з малобіганського скарбу, котрі були випадково знайдені селянами у 1952 році на південній околиці с. Мала Бігань території Закарпаття, вважаються важливими пам'ятками латенського образотворчого мистецтва [2].

Сліди контакту кельтів з населенням України стають непомітними з початком епохи Великого переселення народів. Контакти держави Рюриковичів з кельтськими країнами крайнього заходу Європи є періодичні за доби Середньовіччя. За модерної доби періодичність контактів України з кельтськими країнами Західної Європи зберігалася [2].

За довгий період вивчення впливу кельтів на Україну значно здвинулося вперед, однак у сучасних умовах дослідження в даному напрямку не втрачають своєї актуальності, оскільки історичні культури піддаються змінам через зовнішній вплив, а давні народи, котрі розширили культуру не досліджені повністю.

Список використаних джерел

1. Котигорошко В.Г. Верхнє Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – X сторіччя н. е.: монографія / Вячеслав Котигорошко; М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т, НДІ карпатознавства. Ужгород: Карпати, 2008. 432 с.: іл. (Серія «Історія Закарпаття»). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotyhoroshko_Viacheslav/Verkhnie_Potyssia_v_davnynu_1_000_000_rokiv_tomu_-_X_storichchia_ne.pdf
2. Казакевич Г.М. Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина / Г. Казакевич. К.: Видавець Сергій Наливайко, 2010. 304 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://spadok.org.ua/books/gennadiy-kazakevych-kelty-na-zemlyah-ukrainy.pdf>
3. Кельтські етимології топонімів України в історико-етнологічних реконструкціях / Г. Казакевич. Етнічна історія народів Європи. 2012. 33-39 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2012/38/articles/5.pdf>

Маценко Д. О., здобувачка вищої освіти гр. ДС-221
Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИКРАДЕНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ТВОРЦІ МИСТЕЦТВА

Росія – держава-терорист, яка 24 лютого 2022 року здійснила повномасштабний наступ на території України. Це держава, яка 350 років поспіль знищувала нашу ідентичність, мову, крала та присвоювала історію. Чому? Бо не мала своєї.

Як пише **Григорій Півторак у своїй праці**: «Катерина II намагалася пізнати історію своєї держави на основі наданих їй писемних джерел – літописів та інших документів московської старовини. Правда історія Московії її шокувала, бо була кучою і дуже бідною. Особливо царицю вразило те, що могутня держава Русь, слава якої протягом трьох століть гриміла на весь світ і з князями якої вважали за честь породичатися королі Франції, Угорщини, Швеції... як з'ясувалося, до Московії не мала жодного стосунку» [1].

У IX–XII ст. великий край від Тули, Рязані й теперішньої Московської області, меря, весь, мокша, чудь, мордва, марі та інші – все це народ «моксель». У 1137 р. на ці землі прийшов молодший син київського князя Мономаха – Юрій Довгорукий, який залишився без княжого стола у Київському князівстві. Він започаткував князювання Рюриковичів на землях «Моксель», очоливши Суздальське князівство (при цьому не заснував Московське князівство, яке з'явиться більше ніж через століття). В нього від жінки місцевого племені народився син Андрій, якого назвали «Боголюбським». Народжений і вихований в лісовій глухомані в середовищі напівдиких фінських племен, князь Андрій розірвав усі зв'язки з батьківською дружиною і зі старими київськими звичаями [1].

У 1169 р. Андрій Боголюбський захопив і зруйнував Київ: прийшов варвар, що не відчував ніякого родинного зв'язку зі слов'янською святинею – Києвом. За короткий час (50-80 років) на кожне фінське поселення був посаджений князь із Рюриковичів. Так з'явилися на землі «Моксель» князівства: Рязанське, Тверське тощо [1].

Український же народ мав багатшу, повнішу собою історію, яка надавала державі величності. Також саме в Україні з'являлося на світ багато талановитих людей.

Іван Айвазовський (при народженні – Ованес Айвазян) – художник-мариніст і баталіст. Народився в сім'ї вірменського крамаря, родина якого переселилася до Криму з Галичини у 1812 році, куди його предки потрапили із Західної Вірменії.

Через бідність сім'ї хлопець починав з малювання вугіллям на білих стінах. Саме через це його помітив архітектор Яків Кох. Він вперше подарував молодому художнику папір та олівці, та зарекомендував його Олександрю Казначєву. А вже градоначальник вивів Івана у світ, віддавши його у гімназію, де його навички розвивалися з допомогою викладачів.

Упродовж 1833–1837 років навчався у Петербурзькій Академії мистецтв. Пізніше почав подорожувати за кордон і працювати там: писав картини на замовлення султана Османської імперії, 30 з яких виставлено в столичному музеї. Після подорожей остаточно переїхав до Феодосії, де побудував майстерню, маєток «Шах-мамай», та провів там решту життя – майже цілодобово малював картини, зрідка та неохоче покидав майстерню для проведення виставок [2].

Був неймовірним патріотом свого міста, через що значно покращив його: грошові надходження, виручені від продажу картин, передав місту для проведення у Феодосію питної води, будівництва залізниці та порту, заснував у місті художнє училище, археологічний музей, багато передавав на добродійні цілі, а у 1880 році заснував картинну галерею, яка наразі названа на його честь [2].

Автор понад шести тисяч картин, чотири тисячі з яких – мариністичні. Інші мають баталістичні, та пейзажні й побутові українські мотиви: Дніпро, степ, чумаки або ж весільні сценки.

Попри те, що майже увесь світ вважає Малевича Казимира Севериновича російським художником, він родом зі столиці України – Києва. Народжений у сім'ї польського цукровара (директора цукрових заводів) та полтавської домогосподарки.

Виховувався українським селом, звідки й перейняв жагу до мистецтва, через прикрашання білих хат-мазанок, печей, вишиваних рушників. Пізніше сам створював ескізи, за зразком яких українські майстри та майстрині створювали шарфи, хустки, скатертини, що потім продавалися у Берліні, Києві, Москві, як зразки народного промислу [3].

Тричі невдало намагався вступити до Московського училища живопису, скульптури і зодчества, а пізніше сам став викладачем у Київському художньому інституті. Був єдиним художником, у творчості якого відгукувалися події 1932-1933 рр., страшна трагедія українського народу – Голодомор. Такі мотиви присутні у його картинах: «Де серп і молот – там смерть і голод», «Людина, що біжить», «Поневолена Україна». За це художника двічі заарештовували, а 1933 року його мистецтво оголосили поза законом.

З Ленінграда творець супрематизму хотів переїхати до Києва на постійне проживання, але саме 1930-го року Й. Сталін вирішив провести «чистку серед буржуазної інтелігенції», під дію якої потрапив і митець – був вигнаний з Київського художнього інституту, забраний до Ленінградського ОГПУ та допитаний тортурами на наявність шпигунства з його боку [4].

Ілля Ріпин народився у Чугуєві, Харківській області. Перші фарби у життя парубка приніс його двоюрідний брат – Трохим Чаплигін. Спостерігаючи як вони перетворюють чорно-біле зображення на кольорове хлопцеві був у захваті. З цього дня ідея преображення світу за допомогою фарб вже не полишала хлопчика: «Аби мене потішити, Трохим залишив мені свої фарби, і з того часу я так впився у фарбочки, пригорнувшись до столу, що мене ледве відривали для обіду та присоромлювали, що я цілком став мокрим, як миша, від зусиль і одурів зі своїми фарбочками за ці дні» [5].

Пізніше митець навчався на топографа, а, коли навчальний заклад закрили, перейшов учнем до іконописця, через якого слава про нього розлетілася далеко за межі рідного Чугуєва. Попри брехню росії про те, що Ріпин навчився малювати у російській імперії, до Петербурзької художньої академії Ріпин приїхав вже сформованим митцем [5].

Ріпин писав листи українською, а також був своєрідним бунтівником: попри Емський указ він підписав свою роботу «Вечорниці» українською мовою; критикував дійсну владу – насправді запорожці писали листа далеко не турецькому султану, а самому Олександрові II, що видав цей самий указ. Цікавий факт – бунтівні «Вечорниці» купує Третьяков і вивішує у своїй галереї під фактично забороненою назвою, і вся російська преса подає цю назву українською мовою [6].

Ілля Юхимович справді захоплювався Україною: більшість робіт митця мають українську тематику: «Бурлаки на Волзі», «Запорожці пишуть листа турецькому султану», «Запорожець» тощо. Чому не «Репін», а «Ріпин»? Бо прізвище походить з козацького роду з прізвищем Ріпа. У давньоруській мові писалося як Рѣпинъ, що українською читалося «Ріпин», а російською «Репін». Через привласнення митця Московією навіть до нас дійшов саме російський варіант [5].

Отже, на прикладі цих трьох митців ми можемо побачити, як росія протягом століть крапа нашу історію: привласнювала назву, історичні пам'ятки, людей культури, людей мистецтва, навіть тих, яких сама й репресувала. Ми маємо знати свою історію, щоб не повторювати одні й ті ж помилки знов і знов, щоб відновити втрачене та повернути вкрадене.

Список використаних джерел

1. Дашкевич Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm>.
2. Журавель Д. Айвазовський чи Айвазян? Російський чи наш? Час дізнатися, ким насправді був легендарний мариніст із Феодосії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://shotam.info/ayvazovskyy-chy-ayvazian-rosiyskyu-chy-nash-chas-diznatysia-kym-naspravdi-buv-lehendarnyy-marynist-iz-feodosii-test>.
3. Горбачов Д. Вісім явищ, що пов'язують Казимира Малевича та Україну. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uartlib.org/exclusive/malevich-ta-ukrayina>.

4. 1879, народився Казимир Малевич [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyutyu/23/1879-narodyvsya-kazymyr-malevych>.

5. Центр протидії дезінформації. Ілля Рєпін чи Ріпін?: рф провокує скандал навколо митця. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://atn.ua/ukraine/illia-riepin-chy-ripyun-rf-provokuie-skandal-navkolo-myttsia-396083>.

6. Журавель Д. Ілля Рєпін насправді Ріпін? Це тільки початок. Дізнайтесь, чому митець ніколи не був «російським художником». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://shotam.info/illia-riepin-naspravdi-ripyun-tse-tilky-pochatok-diznaytes-chomu-mytets-nikoly-ne-buv-rosiyskym-khudozhnykom-test>.

Пасько А. Ю., здобувачка вищої освіти гр. МР-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНЕКСІЯ КРИМУ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації у нашу незалежну Україну, питання анексії Криму набуло нового значення й знов почало детально досліджуватися вченими. Загалом, історія Криму, причини анексії і хід цієї збройної операції є актуальними для нашої країни завжди, а тим паче у час, коли російські пропагандисти, влада і народ усіма можливими засобами та шляхами доводять, що Крим російський.

Переглянувши історичні матеріали можна побачити, що Крим завжди приваблював своїми природними багатствами, а тож не дивно, що за нього постійно тривала боротьба. Особливе бажання «повернення» Криму було у влади СРСР, сьогоднішній Росії, оскільки вони постійно просували й продовжують використовувати наратив, що «Кримський півострів переданий Україні незаконно, й був подарунком Хрущова», а тому не повинен знаходитися під владою України. Якщо аналізувати наукові роботи українських та закордонних вчених, то можна побачити, що передача Криму Українській РСР відбувалася через ряд проблем, котрі російська влада не мала бажання вирішувати. Можна впевнено заявляти, що таким чином керівництво Росії «здихалося» від землі, яка не приносила доходу, й псувала усю картинку «міцного та розвиненого союзу» [1].

Перед приєднанням Криму до України, там спостерігалася складна економічна ситуація, що призводила до розрухи. Так, відсутність належного транспортного сполучення з Росією, достатнього забезпечення прісною водою та електроенергією, підштовхнули керівництво СРСР до передачі Кримської області до складу Української РСР, де планувалось зведення Каховського водосховища на Дніпрі та будівництво Північнокримського водоканалу. Наприкінці січня 1954 р. на засіданні президії ЦК КПРС було затверджено проєкт указу Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР до УРСР. Уже 19 лютого 1954 р. Президія ВР СРСР, ухвалила указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», а 12 травня він набув чинності [1].

Проте, дивлячись на позицію російської влади, можемо побачити, що не сприйняття України як окремої держави у росіян спостерігалось завжди. За різними оцінками істориків та політиків будівання плану щодо захоплення України почалося майже одразу після розпаду СРСР. Вже тоді Росія почала проти України гібридну війну. Наприкінці 2013-го року, коли в Україні почалися мирні протести, РФ скористалася ситуацією й почала діяти. Анексія Криму Росією – насильницьке протиправне тимчасове відторгнення частини Кримського півострова, розташованого у межах українських адміністративних одиниць – АРК та міста Севастополя, від України та одностороннє незаконне включення їх до складу Росії. Найуспішнішою серед планів Москви була кримська кампанія. За оцінками дослідників, причин для вторгнення у Крим було досить багато (геополітичні, військово-стратегічні, політичні, економічні). Загалом, об'єднавши усі домисли дослідників можна побачити, що основними серед причин були: збагачення за рахунок багатств півострову; розширення своїх територій; маніпулювання іншими країнами й сила на міжнародній арені; прагнення президента Путіна стати «великим» політиком і увійти в новітню історію [2, с. 169-170].

Вважається, що військова операція із загарбання Криму Росією розпочалася 20 лютого 2014 р. Вже у той день, брехливе російське ЗМІ прямо почало говорити про відокремлення Криму від України. У Криму з'явилися озброєні люди в формі без розпізнавальних знаків, які захопили будівлю Верховної Ради Криму, Сімферопольський аеропорт, Керченську поромну переправу, інші стратегічні об'єкти, а також блокували дії українських військ. Російська влада спочатку відмовлялася визнавати, що ці озброєні люди є військовослужбовцями російської армії. Пізніше президент Путін визнав, що це були російські військові.

16 березня 2014 р. на території Криму і Севастополя відбувся не визнаний більшістю країн світу «референдум» про статус півострова, за результатами якого Росія включила Крим до свого складу. Ні Україна, ні Європейський Союз, ні США не визнали результати голосування на «референдумі». Президент Росії Володимир Путін 18 березня оголосив про «приєднання» Криму до Росії. Міжнародні організації визнали окупацію та анексію Криму незаконними й засудили дії Росії [3]. Країни Заходу запровадили економічні санкції. З кожним днем, проблема все більше загострювалася. У Криму були проросійські мітинги, а у Києві під адміністрацією президента кримські-татари та українські патріоти виступали проти вступу півострова до РФ. Вже 27 лютого парламент АРК у Сімферополі був заблокований російськими військами, але без розпізнавальних знаків. Довгий час Путін не визнавав, що події у Криму справа рук Росії, заявляючи про ніби-то «громадянську війну». На жаль, але події розгорталися досить швидко і вже 25 березня Автономна Республіка Крим і Севастополь були окуповані збройними силами Росії [4].

17 березня окупаційна влада оголосила, що на підставі так званої Декларації про незалежність і «результатів референдуму» проголошена Республіка Крим як незалежна держава з Севастополем. Голосування в Криму проходило з численними порушеннями і не має нічого спільного зі справжнім волевиявленням, про це свідчить: кількість проросійських ЗМІ, які домінували на півострові у 2014 році; захоплення російськими військовими частини півострова; громадяни «голосували» під пильним поглядом російських «зелених чоловічків»; відсутності міжнародних незалежних спостерігачів; порушення Конституції України та найголовніше численні фальсифікації [5]. 18 березня був підписаний договір про так зване «прийняття» Криму і Севастополя до складу Росії [6].

З 2014 р. Росія розпочала активне переозброєння Чорноморського флоту та мілітаризацію тимчасово окупованого Криму. Головні напрямки посилення були направлені на 3 ключові складові – великі надводні кораблі для присутності у Середземному морі, дизельні підводні човни з крилатими ракетами та патрульно-протидиверсійні сили для захисту пунктів та місць базування. Чорноморський флот відіграє ключову логістичну роль у доставці зброї, техніки та вантажів з Росії до Сирії, а також, спільно з Каспійською флотилією використовується для завдання ракетних ударів. Ескалація ситуації в регіоні буде підштовхувати Росію до підвищення пріоритету посилення Чорноморського флоту [7].

Отже, анексія, здійснена Російською Федерацією на території суверенної держави України, ретельно та досить довго планувалася спецслужбами країни-агресора. Вивчаючи причини такого захоплення можемо дійти висновку, що Росія не один рік «розгойдувала» ситуацію всередині нашої держави з метою дестабілізації та гальмування процесу розвитку України та вступу до ЄС. Ситуація в нашій країні сьогодні показує, що Крим буде повернуто Україні, а наша держава переможе. Слава Україні!

Список використаних джерел

1. Входження Криму до складу УРСР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.jnsm.com.ua/h/0219N>.
2. Кополовець Р. Причини та передумови анексії Автономної Республіки Крим. Емпіричний аналіз і стан демократичного розвитку // Вісник Львівського університету. 2018. № 20. С. 168-173.
3. Окупація та анексія Криму Росією. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30451636.html>.

4. Гулима О. Про сценарії анексії Криму пострадянською Росією. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.vim.gov.ua/pages/_journal_files/09.01.2018/pdf/VIM_18_2017-105-113.pdf.

5. 5 причин, чому «референдум» в Криму є незаконним. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/45>

6. Шість років тому долю українського Криму визначала проросійська меншість. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nova.net.ua/shist-rokiv-tomu-doliu-ukrainskoho-krymu-vyznachyla-prorosiiska-menshist/>.

7. Як і чим озброюють Крим. Частина перша – бойові кораблі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/blogs/yak-chym-ozbroyuyut-krym-analiz-onovlennya>

Петрушинець В. І., здобувач вищої освіти гр. КІ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ МИТРОПОЛИТА АРСЕНІЯ МАЦІЄВИЧА

Визначний церковно-адміністративний діяч, богослов, місіонер, ростовський митрополит українського походження Арсеній Мацієвич (1697-1772 рр.) увійшов в історію як один з найяскравіших та найбільш неординарних представників Руської Православної Церкви XVIII ст.

Архієпископ Філарет (Гумілевський) писав про митрополита Арсенія Мацієвича: «Доки дух благодаті перебуває із церквою (а він буде перебувати з правдивою церквою до кінця світу), то, який би не був дух часу, у церкві не може не бути подвижників Духа Христового!» [1].

Арсеній Мацієвич народився у 1697 р. у м. Володимирі-Волинському, яке тоді належало Речі Посполитій, у сім'ї уніатського священника. При народженні його назвали Олександром. Початкову та середню освіту О. Мацієвич здобув, на думку І. Огієнка, при єпископській уніатській колегії у Володимирі-Волинському (документальних свідчень про навчання Мацієвича в цьому закладі, однак, не збереглося). Далі він продовжив навчання у колегії у Варенжі та навчався у Львівській колегії, де досконало вивчив латинську мову [1].

У 1715 р. Олександр Мацієвич перебирається до Києва, де вступає до Могилянської академії. Вже через рік, залишивши навчання, у віці 19 років, Олександр приймає, під іменем Арсенія, монаший постриг в Богоявленському братському монастирі. З 1716 р. він уже був у Новгороді-Сіверському в Спасо-Преображенському монастирі. За Мазепиних часів цей монастир прославився як великий освітній центр. У 1718 р. ієродиякон Арсеній повернувся задля закінчення навчання до Києво-Могилянської академії. Там він проучився 8 років та закінчив повний академічний курс, опанувавши філософію та богослов'я.

З 1726 р. Арсеній Мацієвич служив проповідником при Варлаамі Вонатовичі, згодом перебував у Києво-Печерській Лаврі. У 1729 р., відпросившись у архієпископа Київського, ієромонах Арсеній переїхав до Чернігова, де оселився у Троїцько-Іллінському монастирі [1]. Тоді Чернігівським єпископом був владика Іродіон (Жураківський), який прищепив молодому отцю Арсенію погляди про абсолютну неприпустимість втручання світської влади у справи церкви.

У грудні 1730 р. на запрошення архієпископа Антонія Стаховського він переїхав до Тобольська, де при архієрейській кафедрі виконував обов'язки проповідника та екзаменатора ставлеників на висвячення в духовний сан. Через два роки ієромонах Арсеній повертається до Чернігова, але певний час перебував він і у Соловецькому монастирі та Холмогорській єпархії.

26 лютого 1741 р. Синод подав кандидатів на заміщення кафедри Сибірської єпархії, серед яких був і Арсеній [1], і саме його було обрано. Важливим напрямом діяльності Мацієвича була також місіонерсько-просвітницька праця. Зокрема, митрополит активно сприяв охрещенню тубільців – вогулів та якутів, захищав духовенство від утисків місцевої влади, виступав з ініціативою відкриття в Тобольську російської школи [2].

За часів правління імператриці Єлизавети митрополит Арсеній управляв Ростовською кафедрою. Найцікавішою в роки правління «матушки» Єлизавети видається ініціатива митрополита Арсенія Мацієвича про відновлення патріаршого устрою в російській церкві, який був скасований її батьком Петром I. Після смерті Єлизавети на російський трон зійшла вольова й жорстока Катерина II.

З 1762 р. розпочалася секуляризація церковних земель. Вилучення церковних маєтків в казну проводилося під приводом кращого улаштування церковних справ і державної користі. На ділі ж ця реформа не тільки несла за собою розорення церковного життя, вона не принесла зиску і державній скарбниці, бо значна частина секуляризованих маєтків була роздарована фаворитам імператриці. Архіереї, монахи і клірики, благочестиві миряни із боєм переживали страшне руйнування монастирів. Але мало хто зважився на відкритий протест. І тим, хто зважився на нього був саме митрополит Ростовський Арсеній (Мацієвич).

Арсеній Мацієвич виступив виразником поглядів ієрархів-консерваторів, які виступили проти одержавлення церковного майна. Синод запропонував позбавити Арсенія архієрейського сану та заслати у віддалений монастир без права писати. Катерина II затвердила пропозицію Синоду [3].

Засудження Арсенія Мацієвича мало широкий суспільний резонанс. За наказом імператриці його заслали в Микольський Корельський монастир (розташований поблизу Архангельська, на березі Білого моря), де він прожив у чотири роки (1763-1767 рр.). Ненависть цариці до Арсенія (Мацієвича) не вщухла і після розправи над ним. У 1767 р., коли стало відомо, що митрополит Арсеній не змінив своїх поглядів і вважає себе несправедливо засудженим, Катерина II наказала віддати його під новий суд. Цього разу страждальця позбавили чернецтва і запроторили до Ревельської фортеці, заточивши у крихітній камері під іменем «злочинця Андрія Брехуна». Коменданту фортеці Тізенгаузену Катерина II писала: «У вас в міцній клітці є важлива пташка. Бережи її, щоб не відлетіла» [3].

Офіцерам и солдатам було заборонено навіть розмовляти із ув'язненим. Згідно з деякими даними, в'язню просто затикали рот ганчіркою. Друга судова справа продовжувалась до грудня 1767 р. Арсенія кількаразово допитував начальник Таємної канцелярії С. Шешковський, «відомий, страшний кат, якого добре знала і вся Москва, і вся Росія» [1]. Зовсім невідомими є причини порушення третьої судової справи проти А. Мацієвича. Після третього засудження Мацієвича «в'язниця аж до смерті митрополита вже не відчинялась. Заборонені всякі зносини зі сторонніми. А в кінці відмовили давати в'язневі не тільки одягу, але й їжу...» [1].

28 лютого 1772 р. муки в'язня завершилися – великий страждальник за церкву відійшов у Вічність. За два дні до кончини митрополит попросив прислати йому священника зі святими дарами. Священник, що напутствував його перед смертю, у страху вийшов з каземату зі словами: «Ви мені казали, що треба посповідати і причастити злочинця, а переді мною стоїть на колінах архіпастир». В день своєї смерті владика Арсеній і був похований, як простий мирянин, біля північної стіни Миколаївської церкви міста Ревеля. На стіні ж каземату лишився викарбований напис митрополита: «Благо мне яко смирил мя еси».

Історична постать митрополита Арсенія була й залишається однією найбільш неоднозначних та суперечливих у церковно-історичній науці. За зауваженням А. Григорьєва, «ніхто з архієреїв XVIII ст. не удостоювався і не удостоївся таких полярних поглядів, як Ростовський архієрей» [3].

Різноманітна проповідницька, церковно-політична діяльність митрополита Арсенія, його опозиція секуляризаційній політиці імперської російської влади залишили помітний слід в пам'яті нащадків та зумовили значний науковий інтерес до вивчення його особистості і творчої спадщини. Попри ґрунтовну вивченість життя Арсенія Мацієвича, в його біографії й донині залишаються окремі «білі плями» та непідтверджені факти.

Тільки на початку ХХ століття Помісний Собор РПЦ визнав недійсним позбавлення сану митрополита Арсенія (Мацієвича). У 2004 р. Українська Православна Церква Київського Патріархату причислила Арсенія (Мацієвича) до лику святих.

Список використаних джерел

1. Огієнко І. Митрополит-мученик Арсеній Мацієвич. Історична монографія. Вінніпег: Інститут дослідів Волині, 1964. 279 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/11923-ilarion-mitr-mitropolit-muchenik-arseniy-matsiyevich-istorichna-monografiya>.
2. Ісиченко І. Агіологічний вимір української православної ідентичності. Доповідь на симпозіумі «Українське православ'я в родині світових православних християнських церков: минуле, сучасне, майбутнє». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bishop.kharkov.ua/site/abpiphorisichenko/reports/agiologichniy-vimir-ukraienskoie-pravoslavnoie-identichnosti>.
3. Кислашко О. Життя і діяльність святих нашої землі Руси-України прославлених. К.: Грамота, 2007. 328 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://parafia.org.ua/biblioteka/knygy-broshury/zhyttya-svyatyh>.

Романенко М. В., здобувачка вищої освіти гр. КІ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕАТР «БЕРЕЗІЛЬ»

Сто один рік тому – 31 березня 1922 року – реформатор українського театру, актор, режисер, народний артист України Лесь Курбас створив у Києві театр-студію «Березіль» та розпочав одну з найславетніших сторінок в історії української культури. «Березіль» став флагом незалежності, новаторства та модернізму українського театрального мистецтва та епіцентром сміливого та експериментального творчого процесу. Назва театру підкреслювала його мету і завдання: стати буйною весною нового українського мистецтва. Вважають, що назва театру походить від назви першого весняного місяця – березня. Однак існують інші припущення про походження назви. З погляду етимології «березіль» походить від поєднання слів «березова зола» (у давнину березова кора, яку спалювали в перший місяць весни) або ж «злий до беріз», оскільки в березні точили сік із цих дерев. Сам Курбас вбачав у цьому слові символічний зміст – початок весни, початок нового мистецтва. Відгриміла громадянська війна, тому навіть у розрусі важливо створювати і розвивати культуру, адже після зими завжди наступає весна, як вважав драматург [1-3].

Як найкращий театр свого часу, «Березіль» мав 6 акторських студій: 3 у Києві та по одній у Білій Церкві, Умані та Одесі. Театр також мав: так звану режисерську лабораторію, мюзик-хол та десять комітетів, серед яких був «психологічний-технічний» комітет, який використав прикладну психологію для розробки нових методів навчання акторів і режисерів. В «Березолі» працювало близько 400 акторів. Серед акторів були: Амвросій Бучма, Мар'ян Крушельницький, Наталія Ужвій, Йосип Гірняк, Валентина Чистякова, Олександр Сердюк, Данило Антонович, Іван Мар'яненко, Федір Радчук, Антоніна Смерека, Лесь Подорожній та інші. Чотири роки «Березіль» працював у Києві, перша вистава «Березолю» його київського періоду відбулася 7 листопада 1922 р. Творчий колектив представив програмну постановку «Жовтень». Тут також встигли показати «Газ», «Джиммі Гігінз», «Макбет». А на початку 1926 р. Народний комісаріат освіти України вирішив перевести «Березіль», як найкращий театр республіки, до тодішньої столиці Харкова. 4 травня 1926 р. у Києві відбулися урочисті проводи «березильців», а 16 жовтня 1926 р. розпочався перший харківський сезон прем'єрою вистави за п'єсою Ф. Кроммелінка «Золоте черево» [1-2].

Творчі методи «Березолю» зазнали впливу європейського модернізму. Курбас вважав, що театр не має просто відбивати повсякденне життя, а повинен формувати життєві принципи. Саме тому «Березіль» завжди шукав нові та прогресивні сценічні засоби, розвивався у бік авангардизму, експресіоністичності, конструктивізму та необарокового

символізму. Команда театру фокусувалася на простих декораціях, освіченості акторів, прозорій мізансцені. Курбас, як новатор змінював канони і закони театру. Історики театру називають київський період «Березолу» – «політичним», а харківський – «філософським», як сам Лесь його називав. Цей театр примушував думати – і це в умовах, коли «советські» переможці давали народу красиву картинку, закликаючи вірити в неї.

Варто згадати й умови, в яких у той час розвивалося мистецтво. У Німеччині, Австрії та інших країнах вирував експресіонізм. Деформовані, спеціально підкреслені риси, гіпертрофований грим, гра, де поєднуються трагізм і гротеск. «Березіль» узяв все це на озброєння, поєднуючи гру і літературу. Вистави Курбаса викликали літературну дискусію 20-х років, до якої багато хто долучився. Це був повноцінний європейський театр, який у своєму новаторстві випереджав час. «Березіль» ставив буквально все, роблячи акцент і на репертуарі театру корифеїв, і на популярних п'єсах 20-х років, і на класиці: Шекспір, Мольєр, Тарас Шевченко. Новий театр не боявся брати теми, які висував час. Активно залучається драматургія експресіоніста Миколи Куліша, трагедії: голод у селі; розрив між ідеалами і дійсністю, гордіїв вузол мрії і реальності [2-3].

«Березіль» не опускався до примітивного рівня, він вів публіку за собою, сміливо і водночас доступно ставлячи елітарні твори. Навіть якщо цензура вимагала революційних тем, Курбас ставив не примітивні агітки, а класичні твори. Наприклад, на тему селянської війни він поставив п'єсу Проспера Меріме «Жакерія» [2].

У 1930 році «Березіль» поставив сміливу п'єсу Миколи Куліша «97», в якій йдеться про трагедію українського села. Центральною темою вистави є голод. Вистава «97» була і як попередження, і як свідчення того, що бачили інші – хто хотів бачити. У Харкові знали про трагедію голоду. Звичайно, така діяльність Курбаса не могла сподобатися владі. До певного періоду йому дали фору, але з часом посипалися звинувачення в буржуазності, формалізмі, націоналізмі та інших «ізмах». А слово «експресіонізм» стало тоді мало не лайкою [2].

Тема дитини і вбивства розкривається у надзвичайній п'єсі 1933 року «Маклена Граса», останній спільній роботі Лєся Курбаса і Миколи Куліша. Вистава створена за реальними подіями, просто по гарячих слідах. Це п'єса про економічну кризу у міжвоєнній Польщі. За сюжетом, польська дівчинка застрелює банкрута – за його ж бажанням. Умови: він розплатиться з нею, щоб убога родина Маклени не вмерла з голоду. І хоча описувана у п'єсі Польща, здавалося б, ніяким боком не стосувалася постреволуційної України, але прем'єру цієї вистави відвідали чекісти – і взяли «Березіль» на замітку. Але у побутовій темі драматург показує проблеми, які виникли після Великої війни, як називали Першу світову, головна з яких – дегуманізація суспільства. Як пишуть критики, вистава була похмурою, актори у чорному одязі, а декорації, що відтворювали вулицю з будинками – темними й аскетичними. Маклену грала Наталя Ужвій, якій записали цю роль, як творчу невдачу. Критики напали на Куліша і Курбаса зі звинуваченнями, що ті не показали, що «пролетарська революція є єдиним виходом із суперечностей капіталістичного світу». Виставу заборонили. І поряд з нею – не менш болюча класика XIX ст. Зі сцени не сходить «Украдене щастя» Івана Франка. Ця вистава поєднувала нове прочитання відомого твору і водночас класичну постановку [2, 4].

На хвилі згорання українізації Лєся Курбаса звинуватили у «буржуазному націоналізмі», формалізмі та відриві від російського театру. Проти Л. Курбаса були висунуті звинувачення в «похмурості», викривленні оптимістичної радянської дійсності. Того ж 1933 р. застрелився Микола Хвильовий. Лєсь Курбас пішов на його похорон, але просто на вулиці режисера схопили і заарештували. Спочатку присудили 5 п'ять років робіт на відбудові Біломорсько-Балтійського каналу, а згодом у 1937 р. його розстріляли в карельському урочищі Сандармох [1-2].

У 1933 р. після арешту Лєся Курбаса театр переформатували в український драматичний театр імені Тараса Шевченка, керівником якого став Мар'ян Крушельницький. Репертуар змінився на класичний, а ще додали багато нових творів Олександра Корнійчука про революцію і пролетарів. У 1935 р. «Березіль» був перейменований у Харківський державний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка, який працює й донині, а у 1947 р. колектив одержав звання академічного [1].

Отже, театр «Березіль» у свій час завоював багато слави і любові, як театр, який не боїться експериментувати і творити щось нове та цікаве, при цьому у своєму репертуарі виконуючи як твори зарубіжних авторів, так і твори рідних українських письменників. Театр «Березіль» розвивав українську культуру, професії акторів і режисерів, привносячи свої фарби. Також людям дуже подобалося ходити на цікаві та яскраві вистави, що було однією з найважливіших задач театру «Березіль».

Список використаних джерел

1. Харківський Державний Академічний Драматичний Театр ім. Т. Г. Шевченка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.theatre-shevchenko.com.ua/about/history.php>.
2. «Березіль» Леся Курбаса: історія театру, який не боявся експериментувати. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://history.znaj.ua/223394-berezil-lesya-kurbasa-istoriya-teatru-yakiy-ne-boyavsya-eksperimentuvati>.
3. 5 фактів про легендарний український театр «Березіль». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vogue.ua/article/culture/teatr/5-faktiv-pro-legendarniy-ukrajinskiy-teatr-berezil-48115.html>.
4. Театр «Березіль»: 100 років геніальності. Вечірній Київ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/64143>.

Сорока А. В., здобувачка вищої освіти гр. ЕК-201

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

БЕЗКАРНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ УКРАЇНЦІВ ЯК ОДНА З ПРИЧИН ВОЄННИХ ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ

Безперечно, події, що відбуваються на наших очах прямо зараз є прямим підтвердженням того, що непокаране зло, вчинене російською стороною, має тенденцію повторюватися. За сімдесят років свого існування комуністичний тоталітарний режим вчинив безпрецедентні злочини, внаслідок яких Україна стала найбільш постраждалою територією.

Великий голод 1932-1933 років, масовий голод 1921-1923, 1946-1947 років, репресії та депортації, розкуркулення та «зачистки» – призвели не лише до кількісних втрат, а й змінили світогляд нації. Розпад Радянського Союзу та здобуття незалежності нарешті допомогли Україні відновити свою самобутність та як страшний сон залишити в минулому злодіяння комунізму, але сьогодні російський режим знову не полишає спроб знищити нас і Україну. Ненависть і злочини радянської влади залишилися безкарними, тому й поклалися в основу теперішнього путінського режиму.

У 1917 році Російська імперія зазнала розпаду і тим часом на території України була утворена Українська Народна Республіка, яка 22 січня 1918 року проголосила незалежність. УНР мала всі ознаки незалежної держави – власну територію, уряд, правову, фінансову та податкову системи, збройні сили, символіку. Та, що найважливіше – міжнародне визнання [1].

30 листопада на території Радянської Росії було утворено «Українську червону армію», до складу якої ввійшли загони так званого «Червоного козацтва», а також регулярні частини російської прикордонної охорони. 12 грудня «Українська червона армія» з території Росії вторглася в Україну й зайняла Новгород-Сіверський, Шостку та ще цілу низку населених пунктів, а 21 грудня вже розпочався наступ на Харків. На початку лютого вони зайняли Київ. І вже до літа більша частина Центральної України була окупована Червоною армією [2].

Тим часом міністр закордонних справ УНР Чехівський В. М. надіслав до Раднаркому кілька нот з метою з'ясування, чому відбувається наступ більшовиків на Україну. Та нарком закордонних справ Росії Чичерін Г. В. відповів, що «ніяких військ РСФРР в Україні немає» [3].

Минуло рівно століття, а російська влада все ще використовує такі ж нахабні методи агресії та захоплення територій, і під час відкритого повномасштабного вторгнення на нашу державу російський керманіч знову заперечує присутність своїх військ на території

України. Та якщо у 1918 році зарубіжні країни залишались осторонь цих подій, а військову допомогу окупованій більшовиками УНР надали лише Німеччина і Австро-Угорщина, хоча й виключно лише з прагматичними інтересами отримання продовольчих і сировинних ресурсів, то в умовах сьогодення нас надійно підтримують майже всі країни світу, причому не лише інформаційно, а й військово-технічно, фінансово та санкційно. Дії Росії офіційно визнаються як воєнні злочини, тероризм та геноцид українців.

Після того як більшовикам вдалося окупувати Лівобережну Україну, на її території вони почали впроваджувати жорстокий комуністичний режим, що мав на меті усіяло придушити український дух, використовувати Україну як сировинну базу, а українців – як рабів, покірних радянському керівництву.

Одним з елементів цієї політики стала насильницька колективізація, внаслідок якої українські селяни були загнані в колгоспи. Очевидно, що селяни масово почали тікати в міста. Тому для контролю міграції у 1932 році в СРСР запровадили внутрішній паспорт, який став єдиним посвідченням особи. Та головним нюансом виявилось те, що паспорти видавали тільки жителям міст, а також держслужбовцям та працівникам радгоспів. На більшість селян нова паспортна система не поширювалася, їх просто добровільно-примусово записували в колгосп, а вони тим самим не могли виїхати далі ніж за райцентр без довідки від колгоспного керівництва. За самовільний виїзд карали грошовим штрафом, а за повторне порушення була кримінальна відповідальність – до трьох років в'язниці [4].

Кожні п'ять років радянським керівництвом у Москві затверджувалися плани хлібозаготівель, яких покійрно мали дотримуватися й колгоспи, проте вони були настільки нереальними, що переважна більшість господарств в реальності не могла їх виконати. Це спричинило серйозну нестачу продовольства в сільській місцевості. Для виконання цих нових завищених планів хлібозаготівель у селян конфісковували не лише зерно, а й будь-які харчі.

Такі злодіяння в 1932-1933 рр. стали причиною масового голоду та смерті мільйонів українських селян на території України. Коли ж західні країни дізналися про Голодомор, то відразу запропонували свою допомогу, тим самим радянський уряд відмовився її приймати, бо заявив, що ніякого голоду в Україні немає. Ці дії радянського уряду демонструють вчинений злочин геноциду [3]. Після початку широкомасштабної агресії Росії, на хвилі підтримки світом України, визнання Голодомору геноцидом активізувалося ще в десятках країн.

Відразу після встановлення більшовицького режиму почалися розправи над усіма, кого комуністична партія вважала ворогами, зокрема це були учасники визвольної боротьби, інтелігенція, підприємці тощо. Радянська влада створила тотальну систему стеження і доносів, а на території російського Сибіру для утримування репресованих та використання їхньої праці була організована спеціальна система таборів ГУЛАГ.

Вже у 1920-х рр. Україну накрила хвиля «червоного терору», коли розстрілювали просто за те, що людина чимось не сподобалась якому-небудь революціонеру. Насамперед репресії торкнулись інтелігенції. У 1930 році відбувся процес над так званою «Спілкою визволення України». На лаві підсудних опинилися науковці, письменники, педагоги, студенти, лікарі, яких невдовзі репресували. Апогеєм політичних репресій став Великий терор 1937-1938 рр. протягом якого засудили 198 тис. осіб, з яких 122 тисячі – стратили [5].

Під час Другої світової війни комуністичний режим теж вдався до вчинення злочинів на території України. Ще на початку липня 1941 року, після нападу Німеччини на Радянський Союз, Сталін оголосив «тактику випаленої землі», закликаючи до знищення всіх цінностей, які не можна було вивезти з територій, яким загрожувала нацистська окупація. Такий наказ призвів до загибелі десятків тисяч мирних жителів України та до голоду на окупованих територіях.

Упродовж 1944-1953 рр. лише за участь в ОУН та УПА або за їхню підтримку засудили близько 87 тис. та депортували понад 200 тис. членів сімей так званих «бандерівців». Протягом лише одного дня 21 жовтня 1947 року за рішенням уряду СРСР

у рамках операції «Захід» з території Західної України примусово вивезені до Середньої Азії та на північ Росії понад 76 тис. осіб, яких режим вважав учасниками ООН або членами їхніх родин [5].

У 1950-1980-ті роки репресії знову ж набули цілеспрямованого характеру, їх жертвами ставали учасники опозиційних дисидентських організацій чи окремі «інакодумці», що критикували комуністичну ідеологію та засуджували злочини такої політики, тобто ті, хто вільно виражав свої погляди та думки.

Аналізуючи комуністичний режим СРСР на території України з позицій сьогодення, можна зазначити, що він завжди вів до масового терору, злочинів і порушень прав людини в широкому масштабі, причому це відбувалося не в результаті обставин, а внаслідок добре продуманої політики, ретельно розробленої засновниками такого режиму, спрямованої на знищення національної свідомості українців та подальшої їх асиміляції. Комуністичний тоталітаризм вбив мільйони безневинних українців, але залишився безкарним, тому зараз у XXI столітті, спадкоємиця радянських традицій Росія дозволила собі напасти на суверенну державу і вбивати українців на очах усієї світової спільноти знову, але цього разу світ не може допустити помилки, а має критично оцінити усі злочини минулого й сьогодення, вчинені Росією та притягнути всіх винних до відповідальності, аби зупинити страшні злодіяння та недопустити їх повторення у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Українська революція 1917-1921 років. Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revoluciya-1917-1921-rokiv>.
2. Криваві більшовицькі лекала нинішньої російської війни проти України. Історична правда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/11/7/162005>.
3. Комунізм як злочин. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/89341>.
4. 1932 – прийнята постанова ЦВК і РНК СРСР № 84 «Про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР і обов'язкову прописку паспортів». Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/27/1932-pryynyata-postanova-cvk-i-rnk-srsr-no84-pro-vstanovlennya-yedynoyi-pasportnoyi-systemy-po-srsr-i-obovyazkovu-propysku-pasportiv>.
5. Радянські репресії і Україна. Як людей перетворювали на біомасу. BBC News Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-48325865.amp>.

Форосянко В. В., здобувачка вищої освіти гр. УП-211

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИШИВАНКА ЯК КОД УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

З прадавніх часів вишиванка була для українців не просто одягом. У ній були зашифровані сакральні символи, які зберігають історію народу, його ідентичність. Сьогодні вишивка – ніби стародавній літопис, через який можна доторкнутися до історії та культури кожного куточка України.

Знавці вишиванки переконують, що символіка елементів вишиванки має дуже сильний вплив на життя того, хто її носить. *Геометричні візерунки* позначають стихії природи та родючість землі, рослини *та квіткові орнаменти* здавна символізують сімейне щастя, материнську любов. Майстрині з усієї країни зображали на полотні тварин і вірили, що їхні зображення приносять вірність, достаток і довголіття.

Символічними є не тільки відтінки та форми вишивки, а й полотно та його колір. Традиційно вважали, що *білосніжний колір* означає цноту та чистоту, *червоний* символізує життєву силу, *зелений* – природу та спокій, а *чорний* – смуток і тугу. Найчастіше одягали білі вишиванки, вони додавали життєрадісності, а чорна вишиванка слугувала для часу посту та жалоби.

Майстрині із покоління в покоління передавали *секрети давнього ремесла*. Наприклад, фарбували нитки для вишивання колось лише природними барвниками. Брали те, що легко можна було дістати: кору, коріння, листя і квіти. Для закріплення кольору нитки запікали в житньому тісті – так вони не втрачали забарвлення протягом десятиліть. На сьогодні відомо приблизно 250 видів вишивальних швів, що базуються на 20 техніках [1].

Протягом багатьох віків безпосередній конкретний зміст символів на вишивках втрачався, але традиції використання їх не зникли. За мотивами орнаменти вишивок поділяються на три групи: геометричні, рослинні, зооморфні (тваринні) й відображають елементи символіки стародавніх вірувань, культів.

Геометричні орнаменти, наприклад, притаманні всім видам народного мистецтва і всій слов'янській міфології. Різноманітні кружальця, трикутники, ромби, кривульки, лінії, хрести символічно відображали уявлення наших предків про світобудову, тож їхнє значення відповідне. На основі стародавніх космологічних символів у народі створена своя система назв. Це «баранячі ноги», «кучері», «гребінчики», «кривульки», «сосонка», «перерва» тощо.

В основі рослинного орнаменту лежить культ поклоніння природі, рослині. Крім поширеного символу «дерево життя», який зображається стилізовано у формі листя або гілок, у вишивках з рослинним орнаментом популярні стилізовані зображення Березині, використання таких мотивів, як «виноград» – символ добробуту, щасливого одруження, «барвінок» – символ кохання тощо.

На зооморфних вишивках зображуються тотемічні й солярні тварини, а також звірі, що позначають три яруси «дерева життя». Інколи вишивальниці використовують індивідуальні мотиви, які властиві баченню візерунка певної особи. Ними можуть бути заячі та вовчі зуби, волове око, риб'яча луска тощо [2].

Вишита сорочка – це не просто красивий одяг, а історія і культура цілого народу. За малюнком і техніці вишивки можна простежити вплив різних стародавніх культур і народів. Вишиванку берегли більше, ніж гроші, адже вона була оберегом і захистом. Це культовий і в деякому роді магічний предмет одягу [3].

Здавна **українська вишиванка** вважалася не просто святковим, оригінальним вбранням. Їй приписувались чарівні властивості, вона вважалася своєрідним оберегом, скарбницею народних вірувань, духовних спонукань та інтелекту. **Вишиванки якісно**, детально виконувались здібними гаптувальницями впродовж тривалого часу. Майстриня завжди намагалася наділити річ магічними якостями – жінка ніби вплітала з нитками побажання добра, здоров'я тому, кому належало носити виготовлений нею одяг.

Потужною, особливою енергетикою володіли ті мистецькі витвори, котрі виготовлялися з любов'ю для коханих, рідних, дітей – наші пращури вірили, що тоді звичайний одяг перетворюється на захисний амулет, здатний вберегти від лихого ока, недуги, біди, навіть смерті. **Вишиванку** одягали і на свята, і на війну [4]. **Українська вишиванка** пройшла крізь роки, і при цьому не втративши свою силу і красу. На жаль пройшли часи князівства, козацтва, але живий їхній дух, жага свободи в українському де б вони не були. А підтримує цей дух якраз вишивка, виконуючи призначення, дане йому Богом – захищати Україну і синів від ворога [5].

Вишиванка – це не просто одяг, а справжній індикатор регіону. Кожна відрізняється кольором тканини й ниток, своєрідними орнаментами і візерунками. Наприклад, для Чернігівщини характерна вишивка білим по білому, також додають червоний і чорний кольори. Орнаменти, притаманні нашому краю, здебільшого геометричні [6].

Отже, вишиванка має велике значення як носій інформації про нашу націю. Адже дивлячись на сучасні події в Україні, як надбання літератури та культури знищується, ми можемо зробити висновок, що наша культура була піддана тортурам, а вишиванка це сакральна реліквія яка вижила в п'їтьмі. Наша історія і код нації вишита кров'ю на білому полотні вишиванки. Вивчаючи вишиванку, можна зрозуміти що ми на 100 % відрізняємося від московського режиму, адже проаналізувавши вишиванку можна зробити висновок, що в основі української нації лежить старий фундамент сформованої нації з її особливостями.

Список використаних джерел

1. Українська вишиванка історія особливостей. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.5.ua/dv/life/215095>.
2. Вишиванка: історія та легенди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://na-skrzyzhalyah.blogspot.com/2017/05/blog-post_31.
3. Історія української вишиванки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrmoda.ua/istoriya-ukrainskoi-vishivanki>.
4. Історія української вишивки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrglamour.com.ua/polezn/istoriya-ukrainskoj-vyshivki>.
5. Історія української вишиванки – від сучасності до першим згадкам у трипільській культурі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://noko.com.ua/ua/a397265-istoriya-ukrainskoj-vyshivanki.html>.
6. Автентична геометрія: які вишиванки краще обирати чернігівцям. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cheline.com.ua/chelinetv/suspilstvo-video/avtentichna-geometriya-yaki-vishivanki-krashhe-obirati-chernigivtsyam-video-173606>.

Шевцов Д. В., здобувач вищої освіти гр. ПІ-221

Науковий керівник – **Колєватов О. О.**, кандидат історичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА НАДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1 серпня 1914 р. розпочалася Перша світова війна. З метою перерозподілу світу оформились два угруповання – Четверний союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія) та Антанта (Великобританія, Франція, Росія). Труднощі, пов'язані з війною, призвели до посилення жорсткості режиму Російської імперії.

Ще на початку війни було закрито газету «Рада» «на період воєнного часу», а 1 листопада 1914 р. групою невідомих було сплюндроване приміщення редакції «Ради» та «Української книгарні». 11 листопада було вибито шибки в клубі Київського товариства «Родина» і в книгарні Літературно-Наукового Вісника. Винних знайшли лише в останньому випадку. Але подібних випадків було безліч по всій Україні, і не тільки в ній. «Просвіти», що пережили столипінську реакцію, були зачинені, українські клуби рятувалися тим, що всі перетворилися на лазарети для поранених. Міністр закордонних справ С. Сазонов доводив: «Тепер настав слушний момент, щоб раз і назавжди позбутися українського руху». Однак, після відчутних невдач і величезних територіальних втрат саме українських земель у 1915 р., самовпевненість царського уряду дещо згасла.

На загальноросійській хвилі патріотизму виходить стаття С. Петлюри в московському журналі «Украинская жизнь», яку він редагував з 1912 р., у якій говорилося про підтримку самодержавства. С. Петлюра аргументував потребу такої декларації лояльності тим, що мовчання українців може служити підкріпленням того погляду, наче вони або не існують зовсім, або що для них в межах російської держави не може бути місця.

У кінці вересня 1914 року зійшлась уперше рада Товариства Українських Поступовців (ТУП), де було вирішено, що українці повинні тримати у війні нейтралітет: декларацію С. Петлюри було засуджено цілком. Але це відбулося вже після деяких поразок Росії. У цей час повернувся М. Грушевський і почалась більш жвава робота. Негайно було скликано раду Українського наукового товариства, де він був головою, скликано збори секції, пущено у двох друкарнях чергові книжки квартальника «Україна», «Записок» тощо. ТУПівці брали активну участь у благодійницькій діяльності, через мережу земських установ і кооперативних закладів поширювали українські національні ідеї.

Згодом ТУП почало висловлювати все більш антивоєнні позиції: було засуджено російську політику в окупованій Галичині, а в грудні 1916 р. випущено декларацію під заголовком «Наша позиція» з вимогами: припинення війни, надання Україні автономного статусу у федеративній Росії, забезпечення культурно-національних і політичних прав українського народу тощо.

У зв'язку з війною Українська Партія Соціалістів-Револьюціонерів (УПСР, українські есери) випустила кілька відозв, у яких містились заклики до боротьби українського народу з царатом на боці німців. Відозва «До селян!» закінчувалася такими словами: «Самостійна ... Україна без хлопа і без пана, як казали наші славні предки, козаки – ось наша ціль. Хай живе революція для здобуття вільної України!». Але ці відозви відображали думку лише однієї частини УПСР, а саме ЦК УПСР.

Оскільки українські гуртки есерів не мали між собою зв'язку, то кожний гурток складав свої «нариси» нової, ще остаточно не сформованої партії. Вирізнялося дві основні течії. Київська група у своїй програмі виставила принцип всесвітньої федерації і національно-персональної автономії, що було вирішенням національного питання. На таких позиціях стояла більшість місцевих есерівських гуртків. Трохи інакше розуміли українську проблему Петербурзькі гуртки українських есерів (українські народники, українські соціалісти). Не відкидаючи принцип світової федерації як ідеальної мети, вони вимагали державної самостійності України. В цих двох напрямках переважно і розвивалася партійна думка щодо справи національної.

Діяльність гуртків і організацій УПСР головним чином йшла в напрямі поширення партійної свідомості серед народу, пояснення ставлення УПСР до війни. Центральне значення в історії УПСР мала Київська група. Вона розгорнула якнайактивнішу агітацію серед військових, учителів. Велася жвава агітація також і на фабриках. Окремою брошурою було видано «Проект програми УПСР (1916), прийнятий Київською групою українських соціал-революціонерів». Основні пункти цієї програми: націоналізація землі та підприємств; децентралізація влади; національно-територіальна автономія України; українська мова – мова державного спілкування; реформа освіти; демократичні свободи та інше.

На основі цього проекту програми була розроблена програма всієї об'єднаної УПСР (1917 р.). На 1915-1916 рр. припадає активна діяльність української есерівської групи «Юнацька спілка». 20 квітня 1915 р. Центральний Виконавчий Комітет видав відозву «Програма Юнацької Спілки». Вона являла собою компромісний варіант між програмою ТУП та проектом програми Київської групи УПСР, але трохи ближчий до УПСР. Члени ЦВК «Юнацька спілка» також входили до ініціативної групи «Української студентської громади» в Харкові.

У січні 1915 р. відбувся у Москві з'їзд делегатів українських соціалістичних партій: УСДРП та УПСР, де обговорювалася ідея злиття цих організацій. Переговори зайшли в кут, і частина його учасників – українських есерів – відбула своє окреме засідання (М. Ковалевський, Л. Ковалів, М. Полоз, М. Шраг та ін.).

З початком війни в Українській Соціал-Демократичній Робітничій партії (УСДРП) стався ідеологічний розкол. С. Петлюра виступав за підтримку Росії, а інші члени УСДРП (В. Винниченко) були за поразку Росії. В серпні 1914 р. у Львові група українських емігрантів-соціалістів Наддніпрянщини (Д. Донцов, В. Дорошенко, А. Жук, М. Залізняк, М. Меленевський і О. Скоропис-Йолтуховський) заснували Союз визволення України. В основному це були представники УСДРП та УПСР.

Самостійницька позиція деяких соціал-демократів викликала в УСДРП суперечки. ЦК УСДРП виступив проти СВУ, що засудили інші групи, зокрема «Інформаційне бюро Київського українського студентства» та Петербурзька група. Варто зазначити, що СВУ не визнавався також ТУПівською громадою.

У лютому 1915 р. у Женеві почала виходити «Боротьба» – орган Закордонної організації УСДРП, засновник газети – Лев Юркевич (під псевдонімом «рибалка»). Продовжувала діяти Петроградська група УСДРП, що намагалася координувати діяльність окремих українських соціал-демократичних організацій шляхом встановлення зв'язків за допомогою обміну адрес, доповідей та літератури, що видавали ці організації.

Восени 1915 р. у Катеринославі виник Ініціативний комітет Українського самостійного союзу, що вів пропаганду проти війни та відстоював право України на незалежність (майбутню державу члени цієї організації бачили соціалістичною). Це стало сильним ударом по УСДРП.

Ось як характеризував ситуацію в УСДРП С. Петлюра: «В нас, як і в кожній українській партії, вся робота покладена на плечі двох-трьох людей ... Українці поділилися на якісь групи і ворогують між собою ... постійні чвари, образи...».

Отже, загальнопатріотична хвиля на початку війни об'єднала народи Російської імперії проти загарбників, вважалося, що війна буде короткою і переможною. Але деякі члени УПСР та УСДРП відразу стали на австрійсько-німецьких позиціях. У цей час імперська влада намагалася остаточно вирішити українське питання, повністю поглинувши його, але згодом стала більш обережною. Створювалися та розвивалися рухи за автономію або незалежність української держави. Діяли гуртки есерів. Мали місце розколи та розбіжності в українських рухах.

Список використаних джерел

1. Гурицан К. О. Діяльність товариства українських поступовців – визнання слабкості українського руху чи обачливість в умовах терору? / Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. Маріуполь: МДУ, 2018. 191 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://repository.mdu.in.ua/jsruu/bitstream/123456789/641/1/ukraina_u_svitovomu_2018.pdf#page=176.

2. Назарова С. П. Діяльність українських політичних партій і громадських організацій Катеринославської губернії в період першої світової війни (1914 – лютий 1917 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35187/03-Nazarova.pdf>.

3. Саранча В. І. Український національний рух на Полтавщині під час Першої світової війни (за документами Державного архіву Полтавської області). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/10-4.pdf>.

4. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття: Дослідження / О. Голобуцький, В. Кулик. К.: Смолоскип, 1996. 124 с.

Бобрик А. В., здобувачка вищої освіти, гр. СР-212

Науковий керівник – **Гаценко І. О.**, кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СЛЕНГ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У науковому середовищі традиційно існують різні думки щодо вживання сленгу та емоційно-експресивної лексики в усному мовленні. Деякі науковці вважають, що це дає можливість використовувати різноманітні вислови та розширює мовленнєвий потенціал. Інші ж вбачають у цьому негативний вплив на мову.

Сленг – це засіб виразності та метафоричності. Це слова або вислови, які використовують люди певних професій або соціальних груп. Іноді під сленгом розуміють ненормативне та вульгарне мовлення, яке протиставляється офіційній загальноприйнятій мові та є бенкетом метафор та експресії.

Використання сленгу може призводити до примітивного спілкування та обмежувати можливість вираження думок та емоцій. Аналізуючи місце сленгу в сучасному мовному дискурсі, можна звернутися до таких функціонально-стилістичних сфер мовлення, як ЗМІ, художні тексти та живе розмовне мовлення. Сленгові слова в українській мові вживаються в різних сферах життя, що свідчить про динаміку та постійний розвиток мови. Однак слід зазначити, що сленг не може існувати окремо від літературної мови, а надмірне його використання може призвести до деградації та безграмотності.

Молодіжний сленг – це окремий шар української лексики, який відображає рівень культури та розвитку суспільства. Хоча багато молодих людей не входять до якихось соціальних або професійних груп, вони все ж використовують сленг. Зазначимо, що деякі з них не мають освіти та знань про літературну мову, тоді як інші добре володіють літературним стилем, але свідомо використовують сленг.

У молодіжному мовленні слова існують лише протягом кількох років, залежно від того, які модні течії домінують у світі. Отже, сленг є динамічною системою, що постійно змінюється під впливом різних чинників. Молодь завжди має бажання виділитися і бути особливими, і, безумовно, це відображається на мовленні.

Як показує проведене дослідження, найчастіше сленгізми належать до семантичних полів, які характеризують людину, її зовнішність, одяг, житло та дозвілля. Молодь часто використовує скорочення, похідні та англіцизми, фонетичні асоціації. Однією з особливостей молодіжного сленгу є його швидка мінливість, яка пояснюється зміною поколінь. Слід зазначити, що упродовж декількох останніх років багато слів з молодіжного сленгу зникли, натомість з'явилися нові. Наприклад, зараз вже вважаються застарілими популярні раніше "хеллоу", "бай", "хеппі бьоздей", "сюрпрайз", "окей", "ок", "ноу проблемз", "топ", "і-нет", "ноут" та інші.

У формуванні мовленнєвої структури сучасної молоді значну роль відіграють умови мовної ситуації в суспільстві, оскільки мовлення фіксує зміну культурно значущих орієнтирів мови. У зв'язку з цим слід зазначити, що активізація "неформального" життя суспільства в сучасних умовах викликала істотне оживлення "молодіжного усного фольклору", що містить значну кількість жаргонної лексики. Молодіжний сленг виникає в умовах легкого й невимушеного повсякденного спілкування. Він є актуальним для позначення особливих понять, притаманних реаліям життя сучасної молоді, – особистих стосунків, навчання, розваг, дозвілля, відвідування спортивних секцій тощо, й значно відрізняється від літературних норм спілкування з батьками, людьми старшого віку, викладачами й тренерами, а також з незнайомими людьми. Варто зазначити, що запозичені з англійської мови сленгізми досить часто вживаються молоддю поруч з українськими відповідниками [1].

Слід зазначити, що у сучасному світі на розвиток молодіжного сленгу значно впливає комп'ютеризація. Поява комп'ютера дала додаткові можливості для передачі сенсу, ідеї та образів, що сприяє поширенню інтернет-сленгу в молодіжній мові. Крім того, комп'ютерний сленг, що виник внаслідок появи електронно-обчислювальних машин, став досить поширеним у сучасному світі. Нові комп'ютерні, технічні розробки поповнили словник сленгової лексики такими поняттями: сідьюк (від CD-ROM), беха, бімер, бумер, мерс (від марок автомобілів BMW та Мерседес), комп (від комп'ютер) тощо.

Нині сленг активно використовується у різних стилях мови – художній літературі, засобах масової інформації (газетах, журналах, радіо, телебаченні, рекламі), лунає зі сцени театрів та в кіно. Це доводить, що сленг є складним мовним утворенням, яке відображає реалії сьогодення і входить до розмовної та нормативної лексики сучасної людини [4, с. 164].

Отже, сленг – це складова частина молодіжної культури й мислення, своєрідний словесний код, молодіжний жаргон є органічною частиною української мови [2, с. 215]. Він живить літературну мову емоційною, нестандартною, новою лексикою та не дає їй стояти на місці. Деякі конституенти українського молодіжного сленгу мають здатність адаптуватися та переходити до загального вжитку. Подібні процеси відбуваються й в інших мовах світу. Саме у сленгові відображається національна самобутність мовців. Вивчення сутності молодіжного сленгу представляє теоретичний інтерес для знаходження шляхів і способів взаємодії мови з соціальними діалектами, професійними групами, арго злочинців, для виявлення специфіки літературно-розмовної мови певної епохи. Знання молодіжної мови стає важливим в умовах розширення міжнародних контактів для адекватного перекладу сленгових одиниць. Тому це багатий матеріал для подальшого дослідження [5].

Список використаних джерел

1. Воскресенська А. А. Вплив англіцизмів на сучасний український молодіжний сленг. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS.../33.../74411.doc.
2. Ковальчук Ю. Сленг як соціокультурний феномен. *Науковий вісник ХДУ Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. № 1. С. 210-215.
3. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 55–68.
4. Стогній І. В., Варавкіна З. Д. Функціонування молодіжного сленгу в сучасній розмовній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019 № 43, т. 3. С. 164.
5. Столяр М. Значення молодіжного сленгу для розвитку мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 53. С. 235.

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Незважаючи на те, що роль мови у державотворенні та розвитку видається очевидною, проте динамізм, варіативність життя держави постійно актуалізує цю проблему.

Після початку російської війни проти України у 2014 р., особливо після 24 лютого 2022 р., модель російсько-української двомовності в Україні, як і перспектива підтримки російської мови та культури в українському суспільстві, втратили найменшу перспективу. Проте, на жаль, це не означає, що назавжди зникли передумови для повернення до ідеї відновлення російськомовності в Україні в тій чи іншій формі, в окремих сферах мовного спілкування. Є об'єктивні підстави стверджувати, що українська мова сьогодні значно зміцнила свої позиції як єдиної державної в Україні. На це вказує [4]:

1) зміна правових засад функціонування української мови як державної відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) та рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року про відповідність положень цього закону Конституції України.

2) відчутний розвиток структури функціонального простору української мови, який уже охоплює всі визначальні сфери суспільної комунікації (правоохоронні органи, управлінську вертикаль, майже всю систему освіти, ЗМІ, сферу обслуговування) та активно поширюється на сферу бізнесу, виробництва, торгівлі тощо [3, с. 39];

3) помітне перетворення української мови на реальний дієвий чинник консолідації суспільства: дедалі менше (особливо в медіапросторі) наративів про те, що українська мова роз'єднує українське суспільство; про поділ / роздробленість України на україномовну подію та російськомовний Схід [2];

4) посилення позитивної аксіації (сприйняття й оцінок) української мови в суспільстві: українська мова сьогодні є символом нескореної України, а ототожнення понять українська мова й Україна сприймається не метафорично, а як природне і повне натхнення; водночас в українському суспільстві різко знизилася оцінка російської мови, яку часто називають мовою окупантів, мовою окупації;

5) інтенсивний розвиток україномовного художнього, публіцистичного та наукового дискурсів, розвиток нових форм поширення художнього словесного продукту як важливої передумови та форми утвердження змін у структурі української літературної мови, її оновлення відповідно до трансформації в науково-технічному, художньо-естетичному розвитку українського суспільства [1].

Отже, державна мова повинна мати офіційну підтримку на найвищому рівні керівництва, адже питання мови – це питання національної безпеки та майбутнього країни. Лише через цю оптику мають оцінюватися нагальні дослідницькі завдання, а також організаційні обов'язки щодо забезпечення передумов пізнання, утвердження та поширення української мови – державної мови України.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 черв. 2022 р. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>.
2. Кравчук В., Бегош О. Державна мова як визначальна ознака держави. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 4. С. 6-10. DOI:10.35774/app2021.04.006.
3. «Україна захищає світ»: запустили лічильник часу відбиття вторгнення РФ. Укрінформ. 2 березня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3418242-ukraina-zahisae-svit-zapustili-licilnik-casu-vidbittav-torgnenna-rf.html>.
4. Чеховська М. М., Шлапаченко В. М. Мова як чинник національної безпеки. *Держава та регіони. Сер.: Право*. 2018. № 3 (61). С. 39-46.

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

Сленг – засіб спілкування для багатьох різноманітних верств населення, що бере свій початок від давнини. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення цього терміна: «Сленг – це розмовний варіант професійного мовлення, жаргон; жаргонні слова або вислови, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення [1, с. 1147].

Єдиного і всеосяжного визначення сленгу немає і дотепер. Неодноразові спроби розмежувати сленг і загальноживану лексику або сленг і нецензурну мову не дали результатів. Дефініції сленгу, які намагаються нашвидкуруч скомпонувати у ході наукових дебатів, часто виявляються помилковими. Таким чином, у різних словниках і посібниках ми можемо зустріти безліч визначень для сленгу, таких як: «нецензурна мова», «мова неписьменних і безпутних людей», «поезія простої людини» [2].

Звичайно, що сленгізми – це передусім ознака розмовного мовлення, яка постає щоразу в іншому звуковому образі, не тримаючись застиглої лексичної форми. Розмаїття варіантів сленгових слів, на думку багатьох мовознавців, можна пояснити тим, що український сленг як відносно нове явище не є достатньо усталеним.

Можна стверджувати, що у молодіжному жаргоні діють ті ж закономірності, що й в нормативній мові, зокрема, лексеми вступають у синонімічні, антонімічні, омонімічні відносини. Слід зазначити, що сленгові слова і фрази досить різнобарвні та несхожі для різних угруповань людей. Ця різнобарвність, у першу чергу, виявляється у бажанні підлітків відрізнятись, навіть за допомогою мовленнєвих способів. Нещодавно всі нові сленгові утворення почали розповсюджуватись у часописах, онлайн-трансляціях, по радіо тощо. На нашу думку, це можна пояснити бажанням авторів донести всі новоутворення до аудиторії слухачів і додати нюанс молодіжній розкутості, довести існування впливу жаргону як вираження сучасної молодіжної культури на різні вікові групи.

Молодіжний сленг до сьогодні ще не зміг стати предметом ґрунтовного наукового розгляду. У контексті сучасної української мови соціально варіативна лексика потребує спеціального дослідження, бо сленг є органічною частиною української мови, одним із її функціональних стилів, яким послуговуються зазвичай студенти – носії мови з відносно високим рівнем освіти [3, с. 31].

Отже, можна зазначити, що в молодіжному середовищі сленг є не лише засобом виокремлення індивіда з маси, а й способом вербального (мовного) спілкування [2]. Майже кожне об'єднання людей з однаковою зацікавленістю спілкуються по-різному, що і стає причиною утворення нових сленгових понять, які належать виключно до цих об'єднань. Сленг не є цілісною системою, адже він поєднує в собі молодіжні поняття, які виражають мову якогось окремого покоління.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і гол.ред. В. Т. Бусел. – Київ – Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
2. Кондратюк О. Молодіжний сленг як мовне явище / О. Кондратюк // *І* : незалежний культурологічний часопис [Електронний ресурс]. – Львів, 2005. – № 38. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/38-zmist.htm>.
3. Шумейко А. Сучасний український сленг: конотативний аналіз / А. Шумейко // *Дивослово*. – 2011. – С. 31-34.

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Процес глобалізації активно впливає на сучасну українську мову, що засвідчує освоєння великої кількості запозичень і підвищення інтенсивності їх уживання. Глобалізація дійсно впливає на сучасну українську мову, збагачуючи її новими словами та запозиченнями з інших мов. Цей процес не є негативним, а скоріше може мати позитивний вплив на розвиток української мови та адаптацію українського населення до міжнародного спілкування.

Зокрема, американізми в українській мові використовуються все частіше, особливо в інтернет-комунікації та масовій культурі [1, с. 10]. Це пов'язано з тим, що США є лідером у світовій економіці, політиці та культурі, і американський варіант англійської мови став одним з найпоширеніших у світі.

Слід зазначити, що з огляду на культуру мовлення, іншомовні слова термінологічного характеру, адаптовані українською мовою, повною мірою відповідають вимогам культури мовлення: 1) вони органічно увійшли в науковий стиль мови; 2) відповідають літературній нормі; 3) їх використання в мові відбувається в межах теми й мети спілкування (наукової, політичної, економічної) [3, с. 54].

Зазначимо, що саме засоби масової інформації мають великий вплив на формування лексики та мовного стилю сучасної української мови. Журналісти використовують нові слова та запозичення, щоб передати нові ідеї, концепції та терміни, які виникають у різних сферах життя. Зокрема, важливі події, які відбуваються у світі, такі як політичні кризи, наукові відкриття, технологічні досягнення, медичні новини тощо, вимагають від журналістів використання нових термінів та понять.

Запозичення відіграють важливу роль у вираженні нових концепцій та ідей, однак важливо зберігати баланс між використанням запозичень та розвитком власної лексики, щоб не порушувати єдність та стійкість української мови [2, с. 30].

Активне функціонування різноматичних запозичень-інновацій як найважливішого джерела поповнення національного словника в ЗМІ зумовлене низкою об'єктивних позамовних і внутрішньомовних чинників [4, с. 138]. Однак журналістам важливо мати почуття міри у використанні нових іншомовних слів, тобто плекати національну культуру, формувати її у читачів і слухачів, постійно дбаючи і про зрозумілість, і про нормативність мови.

Отже, науковці та лінгвісти зазначають, що у використанні іншомовних слів необхідно дотримуватись певних меж, щоб зберігати культурну і мовну ідентичність нації. Важливо, щоб запозичення відповідали потребам сучасного життя та відображали нові явища та технології, але не втрачали зв'язку з культурною та мовною спадщиною свого народу. Запозичення сприяють розширенню і збагаченню словникового запасу української мови. Проте слід зазначити, що надмірне вживання іншомовних слів у ЗМІ викликає негативну реакцію у більшості українськомовного населення.

Список використаних джерел

1. Архипенко Л. М. Іншомовна лексика в українських засобах масової інформації в контексті проблем лінгвоекотології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 40, т. 1. С. 9-12.
2. Багрій Г. Компаративний аналіз вживання англомовних запозичень у сучасних засобах масової інформації. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія : Філологія (мовознавство). 2014. С. 29–33.
3. Савчук Р. Л. Мова засобів масової інформації : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ : ПНУ, 2017. 135 с.
4. Семчинський С. До питання про сучасне засвоєння українською мовою англіцизмів. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. 2015. С. 137–140.

Коноваленко С. О., здобувачка вищої освіти 4 курс гр. ПІ-191
Науковий керівник – **Кормільцина С. Ю.**, ст. викл. кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

**INTERNATIONAL STUDENT EXCHANGE: OPENNESS TO OTHER CULTURES
AND EXPANDING ACADEMIC OPPORTUNITIES**

International student exchange is an important part of higher education and international harmony because it provides students with the opportunity to gain a unique learning and living experience in other country while immersing themselves in a new culture and developing international contacts. These programs allow their participants to deepen their knowledge and skills. The objective of this thesis is to look into the value of international student exchange in terms of expanding academic opportunities and becoming more open to other cultures. This thesis will carry out the positive and negative aspects of international student exchange and also its impact on academic careers and international relations development.

Some of the most popular exchange programs include the Erasmus+ [1] program in Europe, the Fulbright [2] program in the United States, the Chevening [3] program in the United Kingdom and other. These programs offer students a range of academic opportunities and cultural experiences in different countries and they are highly competitive with limited spots available.

Relationships between students from many nations are essential for building cross-cultural cooperation and understanding. Student exchange programs allow students to meet and connect with individuals from various countries which can lead to lifelong friendships and professional networks. Students can have a more precise worldview and become better to work and interact with other people by learning about different lifestyles and cultures. Furthermore, partnerships between students from different nations can promote peace and tolerance by encouraging students to respect and accept their difference [4].

Relationships between universities from different countries are significant for boosting international academic partnerships and encouraging knowledge exchange. Student exchange programs enable universities to build institutional connections, collaborations and joint research projects which can lead to cutting-edge research and breakthroughs. Universities can share their best practices expertise and knowledge through these partnerships. Furthermore, links between high schools from different countries can encourage international understanding and collaboration as professors and students collaborate to handle global challenges and create an even more linked and caring society.

Increasing academic opportunities through international student exchange benefits both students and universities. By extending the number of offered programs and courses, universities can provide their students with a wider range of academic possibilities, enhancing their learning experience and increasing their career opportunities [5]. Furthermore, the plurality of teaching approaches and methodologies in countries can enable students in gaining a more strong knowledge of their field of study and preparing them for a globalized workforce. Finally, scientific research and internship possibilities offered by foreign student exchange programs can provide students with significant experience and skills that will be useful in their future jobs. As a result, foreign student exchange programs are necessary for extending academic possibilities and encouraging cross-cultural understanding and collaboration.

Student exchange programs provide several benefits, but they also reveal a number of obstacles and limitations. Three significant obstacles that students often face are language barriers and cultural differences issues related to visas and immigration and financial challenges [6].

– Language barriers and cultural differences can make it hard to adapt to their new environment and effectively communicate with students and faculty members from their host nation. They might find it difficult to understand lectures, participate in class discussions or express themselves in writing. Cultural differences can often cause misunderstandings and even conflicts between students from different regions.

– For many students obtaining a visa can be a challenging task especially for Ukrainians. The process can be long and tricky with different requirements and procedures depending on the target and origin countries. Students may also have trouble obtaining the necessary papers for an exchange program.

– Students participating in exchange programs may face big financial problems and uncertainties. Students may be responsible for their own travel accommodation, and meals, which can be costly. Moreover, some nations have higher living expenses than others placing a pressure on students' budgets. Students may also have questions about scholarships or financial aid and they may need to request additional financing to cover their expenses. But universities usually pay international students a scholarship that covers accommodation, food and traveling.

While student exchange programs provide many benefits, they also provide students with problems and barriers that they must manage. To solve these problems, students must be provided with necessary support and resources such as language courses, cultural training, visa and immigration assistance and financial support. Students can have a successful exchange experience and enjoy all the benefits of participating in international educational institutions as a result.

Several main conclusions occurred during research on international student exchange programs. First, international student exchange programs provide several advantages, such as improved cultural understanding and academic opportunities. But students face problems such as language barriers and financial constraints.

Numerous suggestions for improving international student exchange programs can be offered based on these findings. Students should be given fundamental language classes and cultural training to assist with new language and cultural difficulties. Also financial help and scholarships should be made available to students who may not perhaps be able to participate in exchange programs. What's more it is essential to ensure that students receive enough support and counseling throughout the visa and immigration procedure.

In conclusion, international student exchange programs have the potential to be a strong tool for improving global understanding and academic possibilities. By implementing the recommendations highlighted in this article and continuing to carry out research on the topic we can work for creating exchange programs that are accessible, inclusive and beneficial for all students involved.

Список використаних джерел

1. EU programme for education, training, youth and sport. *Erasmus+*. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu>.
2. *Fulbright*. URL: <https://fulbright.org/>.
3. *Chevening*. URL: <https://www.chevening.org/>.
4. Recommendation concerning the International Exchange of Cultural Property. *UNESCO*. Nairobi, Kenia. 26 November 1976. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-international-exchange-cultural-property>.
5. Study Abroad, Experiential Learning, and Skills Development – Creating the Global Mindset That Will Take You Far. *Institute of International Education*. URL: <https://www.iie.org/blog/study-abroad-experiential-learning-and-skills-development-creating-the-global-mindset-that-will-take-you-far/>.
6. Main Challenges of Exchange Students. *Edubirdie*. 1 September 2022. URL: <https://edubirdie.com/examples/main-challenges-of-exchange-students>.

Lisova D. S., student of the group ED-221,
Scientific supervisor – **Nikolaienko O. V.**, senior lecturer, Department of Foreign Philology
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

FAMOUS DESIGN PATTERNS IN FASHION INDUSTRY

Fashion and patterns. Talking about fashion, we often hear the term "motif" or, more specifically, "pattern", but not everyone knows exactly what that is. Distinctive signs are adopted by houses to be recognized, like signatures on their clothing, creating a timeless texture archive that provides identity to an item or collection. While some prints are universal, such as florals, stripes, polka dots, and animal skins, not all prints are shared, and only a few become synonymous and exclusive to a specific brand. The Vuitton monogram is an example of a print that continues to be trendy, even a hundred years after its creation. This is not simply due to nostalgia or a passion for vintage or old-school details. Rather, the patterns remain relevant because of the story and charm of their roots, which have made the brand itself an icon. Classic items, such as a Burberry trench with the tartan pattern, will never go out of fashion because they have marked fashion history. Similarly, the BAPE motif is likely to be remembered in the future because of the brand's current impact on the world of fashion.

These are the prints that tell us what brand you're wearing without telling us what brand you're wearing (unlike the logomania trend that simply spells it out). If the Burberry check, Louis Vuitton monogram or Versace Barocco print comes to mind, then you have a good idea of what we're talking about. Here are the most iconic prints from the top fashion houses and how they came to achieve a cult following.

Louis Vuitton Monogram. The famous monogram (brand initials letters repeated many times that characterize the pattern) Louis Vuitton is 122 years old and was designed by Georges Vuitton inspired by Japanese symbolism, to honor the founding father of the Parisian house. The iconic LV motif in the classic shades of brown Damier makes the French fashion house the most counterfeited in history for its fame and importance. This monogram has been the star of many items and accessories, from trunks to bags, from jackets to sweaters, and from belts to sneakers. The creative directors change, but the most famous pattern in the world does not disappear.

Gucci GG canvas. The Gucci double G motif was designed in 1964 by Aldo Gucci with the initial intent of affixing it only to some of the leather items of the Tuscan brand. Over time, Gucci has been able to evolve thanks to the hands of designers who have followed one another over the years, always being actual and thus making the traditional pattern with the two Gs a milestone in fashion. In less than a century, the Italian brand has moved from travel items and riding to fashion shows, keeping the stylistic canons and symbols of the past intact, such as the interwoven logo - now overlapped -, the green-red-green buckle and the repeated "double G" motif.

Fendi Double F. The double F is currently among the most recognizable patterns in the world. Recently, the graphic designer Hey Reilly re-presented the iconic F by Fendi with the FILA font, a logo that was welcomed by the sports brand during the launch of the Fendi Mania collection. This mixture can be seen as a further approach of high fashion to streetwear, two worlds once distant but now impossible to divide.

Dior Oblique. Created by Marc Bohan in the 70s, the Dior monogram is among the most characteristic of all, despite having less fame than the previous ones. In recent times it has been revived by Maria Grazia Chiuri and Kim Jones. Its first appearance in the third millennium, however, happened with John Galliano in the SS00. In this regard, we can not forget to mention the historic bikini denim designed by the current creative director of Maison Margiela, the same who dressed Gisele Bündchen in that famous campaign for the AW 2004 collection.

Burberry Check. The immortal tartan motif of the English fashion house has been reborn in recent times, brought back in the spotlight by Christopher Bailey, the same man who banned it in the early 2000s to fight counterfeiting and the loss of value that was undergoing Burberry due to chavs, and then with Riccardo Tisci. The designer, helped by Peter Saville, has redesigned the

brand pattern founded by Thomas Burberry, renewing and modernizing it, with an eye towards the millennials, beige, orange, and white. The criticisms are not lacking, but in this way, the previous pattern has not gained more importance and merit.

A Bathing Ape. The only streetwear brand to have a motif is the Japanese BAPE. Also known as "Cloud Camo", the BAPE Camo takes on all the traits of Japanese culture, distorting the classic military texture and giving it that unique and original cartoonish look that has allowed the Nigo brand to become a global streetwear giant. The impressive monkeys and colors proposed over the years by BAPE Camo are the result of the creativity of the designer, a well-known estimator of twentieth-century culture: the monkeys are inspired by the 1968 film *Planet of the Apes*, while the nuances of the motif come from Nigo's passion for the American artist Andy Warhol.

Goyardine canvas. The origins of this pattern are not certain. Some think that the motif symbolizes the Y of Maison's name, while others believe that the letter represents the three generations of the Goyard family. What do we think? We love the mystery around the Goyardine: exclusive and for a few. On the other hand, it is to these rules that the French house has always been redone in the course of its long history dedicated to the creation of luxury bags and suitcases.

Givenchy. One of the most fascinating textures is that of Givenchy: four G crosses, placed side by side, forming squares that are repeated endlessly on bags, scarves, and other items. In 2016, Riccardo Tisci redesigned it alongside the letters of Maison's name to a set of stars, reflecting the incisive and universal value given by the Italian designer to the transalpine brand.

Versace Barocco. It's hard to choose only one iconic print from a house that thrives on so many, but if we have to decide on a brand signifier for Versace, it has to be the Barocco. Baroque's fashion renaissance is said to have started in the late '80s, and Gianni Versace introduced the Barocco print not long after for his Spring/Summer 1992 collection. The elaborate iconography and colour palette of the historical period soon became part of the brand's lexicon, typifying its love of flashy designs and extravagance. The print still decorates the brand's designs today, spanning from clothing and accessories to furniture and tableware.

Today, patterns continue to be an important part of design in fields ranging from fashion to architecture, with new technologies allowing for even more intricate and complex patterns to be created.

References

1. Natalie, K. "7 most iconic fashion prints from the world's top designer houses", April 2021
2. Francesco, I. "A history of the most iconic patterns", 2021

Provorna V. K., student of the group KI-201
Scientific supervisor - **Sikaliuk A. I.**, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Distinctive features of modern society are the integration of information and communication technologies (ICT) with scientific and industrial spheres, which requires all members of the information society to be ready to use ICT in their professional activities.

In this regard, one of the priority directions of informatization of modern society is the process of informatization of education, the main direction of which is the implementation of information and communication technologies in subject areas.

Many researchers consider a rational combination of traditional educational technologies and modern ICT as one of the ways to modernize higher education. Traditional pedagogical technologies for teaching foreign languages are limited in the ability to simulate a foreign language environment, take into account the individual differences of students and create conditions for authentic communication in the studied language. Therefore, pedagogy includes computer and telecommunication technology in the educational process and develops methods of its application.

Learning a foreign language is based on the complex application of technologies with the aim of forming the necessary educational information and communication environment. The use of ICT tools in foreign language lessons provides an imitation of a foreign language environment, creates conditions for authentic communication, allows taking into account the individual characteristics of students, makes it possible to increase motivation to learn a foreign language and intensify the development of skills and abilities specific to this discipline [1].

Today, there is a wide variety of multimedia educational programs and courses for learning English. Working with these programs allows the student to better understand the proposed topics and control his knowledge. There are several types of computer programs. Demonstration computer programs allow you to visually present new educational material. Information and educational programs are used to form basic concepts, practice basic abilities and skills through their active application in various educational situations. The so-called simulators are used to consolidate material and practice skills, and also provide an opportunity to individualize the learning process.

ICT tools make it possible to raise a qualitatively new level the processes related to measuring the knowledge of those who study the English language. Monitoring programs allow you to assess the knowledge and skills of each student in the group, and testing methods are constantly being improved. The current assessment of knowledge allows you to quickly and qualitatively obtain objective information about the student's level of preparation, to identify weakly mastered sections, and to give recommendations for their re-consolidation [1]. Control of knowledge with the help of ICT tools makes it easier to check the knowledge of a group of students. In addition, automated control is distinguished by the complete coverage of the material and excludes any subjectivity of the assessment, so it cannot depend on the degree of "rigor" of the lecturer. Automated control minimizes the number of random evaluations and frees the teacher from routine work. To facilitate the work of writing tests, various systems have been developed that allow you to create branched tests, questionnaires, automatically assign grades to students, process and view results [2].

The possibilities of computer technology in education are most fully realized in electronic textbooks and integral computer courses, the design and use of which today is one of the main directions of optimization and intensification of philological education.

Like any educational computer program, the electronic textbook is interactive, its content is implemented on the basis of hypertext and multimedia, it can include various subprograms, including those of a controlling or game nature. The peculiarity of the electronic textbook is the presence of hypertext, sound, animation, video and film fragments in it, which facilitate the assimilation of new material. Recently, textbooks have been developed that allow you to choose the level of complexity of the studied material using hyperlinks. The electronic textbook is aimed at independent work of students with interactive materials on a local computer, as well as in local networks and on the Internet [2]. The use of an electronic textbook in the process of learning English allows you to ensure the individuality, adaptability and interactivity of learning, the integrity of the presentation of the material, the visualization of educational information and the development of the student's intellectual potential.

One of the advantages of using electronic textbooks is that the student can familiarize himself with the educational materials not only during the scheduled class hours, but also at a time convenient for him. He can return to the necessary topic as many times as he needs. The use of an electronic textbook in the independent preparation of students facilitates the variability and individualization of learning, and also contributes to the development of their cognitive activity [3]. With the help of computer technology, a virtual learning environment is created, which can be built as that he would have his own memory of what the students did. With the help of ICT, the user can receive information about the content and modes of working with the information resource, and can also effectively use the content of this resource.

Therefore, the use of ICT tools in teaching English makes it possible to create an individual educational trajectory. When developing electronic educational resources for the independent work of students, it is advisable to provide for grading the degrees of difficulty and

complexity of the selected material, the presence of procedures to facilitate generalization processes, the presence of generalizing schemes, accompanying theoretical descriptions with practical examples and hyperlinks to relevant resources, a description of the connection of the educational material with additional didactic resources of a specialized educational portal to support independent cognitive activity of students.

When working independently with foreign literature, you can use computer (electronic) dictionaries which allow increase significantly the speed of searching for unfamiliar words, as well as hear the pronunciation of words in both English and American versions. For example, the ABBVV Lingvo dictionary is easily installed on a PC, suitable for smartphones and mobile phones, and ABBVV Lingvo with Android OS is for tablets, and with the help of ABBVV Lingvo thematic dictionaries created by the lecturer on the basis of software vocabulary, students can easily learn the necessary number of new words. The choice of educational programs and thematic dictionaries for independent work on the English language is determined by the level of English language proficiency, interests and major of students' training.

References

1. Коптюг Н. М. Інтернет - заняття як допоміжний матеріал для викладача англійської мови. Київ : Знання, 2018. 198 с.
2. Подопрігорова Л. А. Використання Інтернету в навчанні іноземним мовам. Львів : Фоліо, 2017. 296 с.
3. Войтко С. А. Про використання інформаційно-комунікаційних технологій на заняттях англійської мови. Дніпро : Ліра, 2019. 148 с.

Антонова М. І., здобувачка вищої освіти, КІ-191
Науковий керівник – **Кормільцина С. Ю.**, ст. викладач кафедри іноземної філології
Національний університет “Чернігівська політехніка”, м. Чернігів, Україна

INTEGRATED SYSTEM FOR MONITORING THE TECHNICAL CONDITION OF BUILDINGS

After Ukraine's victory, the issue of rebuilding the country will arise, as any war causes damage to buildings and infrastructure. Currently, the focus is on buildings located near bombing sites or combat areas that may have suffered damage that did not result in significant destruction.

For such cases, a comprehensive building monitoring system would be beneficial because the building's structure may have been compromised, the foundation may have settled, and the walls may have hidden cracks that could lead to sudden collapse in the future. It is also worth noting that many buildings in Ukraine are over 70 years old and are often deemed hazardous.

Therefore, it is necessary to monitor and transmit sensor data to a single system that will control and analyze the building's condition. The system may include sensors such as the ADXL345 accelerometer, DHT11 temperature and humidity sensors, FSR (Force Sensitive Resistor) deformation sensors, and HC-SR501 infrared motion sensors.

After the sensors are integrated into a single system, an application must be created that collects and analyzes data from all sensors. This system alerts building occupants of dangerous situations within the building, such as gas leaks or shifting walls.

The system is designed to automatically collect and analyze data in real-time and can also send emergency notifications, warning of potential danger, and helping to manage the evacuation of people if necessary.

Python language and OpenCV library will be used as tools to implement the system. Specifically, OpenCV is used for analyzing images obtained from surveillance cameras, which are also part of this system, while Python is used for processing and analyzing data.

OpenCV is an open-source library of computer vision algorithms, image processing, and general-purpose numerical algorithms implemented in C/C++ (versions for Python, Java, Ruby, Matlab, Lua, etc. are also developed) [1].

Python is a high-level, interpreted, object-oriented programming language with strict dynamic typing. Python supports modules and packages, which promote modularity and code reuse. The Python interpreter and standard libraries are available in both compiled and source form on all major platforms. Several programming paradigms are supported in Python, including object-oriented, procedural, functional, and aspect-oriented [2].

The obtained data is then processed using Python language and NumPy library, which provides extensive capabilities for data analysis. For example, NumPy methods are used for processing data arrays and detecting trends, as well as identifying anomalies. Matplotlib and Seaborn libraries are used for data visualization, allowing the creation of various types of graphs and diagrams.

The system also provides the ability to generate notifications on the phone by attaching the "Diya" application to the place of residence or registration. This system will not only help to respond to visual damage but also save lives in the event of possible bomb attacks after the system is installed. Sensors will help to accurately determine the nature of collapses and find people under them.

Now let's move on to the recommendations for placing sensors on one of the floors of a residential building (the corresponding diagram is shown in Figure 1).

1. A system of three sensors (acceleration, deformation, and motion) should be placed on each floor of the building in the corners of the rooms, near the foundation, where they can track the dynamics caused by a nearby building collapse/explosion.

2. Humidity and temperature sensors should be placed inside the building's rooms, including apartments, public areas, and technical rooms such as boiler rooms and basements.

3. Gas sensors should be installed in kitchens with gas stoves.

Therefore, this system aims to alert people to danger and enable authorities to respond promptly in the event of an emergency. In addition, companies responsible for the technical condition of buildings can monitor in real-time without the need to visit the site, thereby preventing critical situations. This system will also be relevant for regions in seismically active zones.

Fig. 1. Diagram of the arrangement of sensors on one of the floors of a residential building

References

1. OpenCV [Electronic resource]. – Access mode: <https://opencv.org>.
2. FreeMODBUS [Electronic resource]. - Access mode: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Python>.

Білиловець Д. С., здобувач вищої освіти гр. Т-191
Науковий керівник – **Ушата Т. О.**, ст. викладач кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

THE ETHICAL SIDE OF DARK TOURISM AND OPPORTUNITIES FOR ITS DEVELOPMENT IN UKRAINE

When the military, doctors, rescuers and sappers leave the sites of wars, catastrophes and disasters, there come tourists.

There are a lot of different types of tourism nowadays, and the most controversial of them is dark tourism. Though dark tourism is considered to be a rather new phenomenon, people visiting Pompeii in 1800s or Gladiator battles in the Colosseum in 80 AD can be thought of as early examples of dark tourists.

The term “dark tourism” was first used in 1996 in the International Journal of Heritage Studies, and has been widely used since then. It has become even more popular after the book “Dark Tourism” by J. John Lennon and Malcolm Foley was published in 2000. Now this type of tourism is so favoured that there is the web-site of dark tourism [1], where the admirers of it can get any information of various sights and destinations available in the world, which can be of interest for dark tourists. The information and reviews are being constantly updated that gives the opportunity to be well-informed about the situation in the place you are going to visit.

As dark tourism is visiting a site where death, suffering, tragedy, disaster, or violence took place [2], there’s a question, how ethical it is. Dark tourism is a profitable business, as such tourism destinations attract millions of people and bring millions dollars revenue. To solve the issue of its ethics it’s necessary to understand where the money is spent and what motivates people to see other people’s sufferings. There’s not any ethical concern if the money paid by tourists is invested in reconstruction, preservation, medical help, education, social and cultural programs etc. Sure, if some tour operators are just striving for profit and exploit the dark tourism sites and people’s feelings, when tourists are more entertained than educated by such tours, such kind of tourism is disrespectful towards the victims and cannot be considered as an ethical one.

So, what are the reasons motivating people to visit the places of grief and sorrow? First of all it can be passion for thrill, the desire to show off, extreme curiosity, emotions such as fear, sympathy, despair, researching historical events, looking for truth and the necessity to see everything on their own eyes, sometimes it can be a part of voluntourism. And here there’s an issue if it is ethical to visit the places of sufferings as tourists. People coming to such places attract attention to them and bring money. If it helps the locals and tourists’ behaviour is respectful to victims it can be considered ethical and acceptable. If people come just to collect the countries they’ve visited or just to take photos at the background of somebody’s sufferings or the ruins of somebody’s home there’s not any place for ethics in such travel. It’s not acceptable if tourists are disrespectful to victims in such places, when they are laughing loudly, joking, and are just making selfies smiling and posing in the places of somebody’s tortures and deaths. There’s such a point of view, that it’s all right to visit dark sites if the tragedy happened long ago, but it’s rather controversial if it has happened recently, and the site is full of people who survived and whose relatives were killed or died in the event. But there’s some other point of view as well. The sooner people come to the place of disaster the more they can learn about it, and the more helpful their visit can be, as tourists bring money by staying at hotels, buying local souvenirs, consuming local food and other goods. Also, with time the event loses its significance. So, the less time passes, the more people are interested in the event and are eager to see the site on their own. There’s also an issue that building the tourist infrastructure can change the site of the tragedy and it will not look so natural and realistic, and it’s really true. One interesting argument against tourism to these voyeuristic disaster sites is that it removes the incentive to rebuild areas that have been destroyed [2]. It means that local tour operators and authorities are not interested in reconstruction and restoration and also the locals’ well-being, as tourism brings revenue to the destination.

Talking about Ukraine, it's necessary to admit that it has a great potential for dark tourism development. Before February 24th, 2022 a lot of people all over the world were eager to come and see the Chernobyl disaster zone. We should not underestimate the role of mass media in today's world. People have immediate access to any information by just clicking a button, they learn about important events, disasters, wars in real time, and they want to come and see the consequences of the events with their own eyes. The television series "Chernobyl" from the American TV channel HBO, pushed the number of visitors to the exclusion zone. It was one of the most popular dark tourism routes in the world. People wanted to come and see how harmful for the whole mankind human mistakes can be.

Russia's war against Ukraine has ruined a significant number of businesses, enterprises, homes and infrastructural objects. Tourism is among the most affected industries as well. But when the war ends and the process of restoration begins, many tourists from all over the world will be eager to visit our country and see the sites which have become the symbols of this horrible and cruel war. They are the places associated with significant destruction, the greatest losses of enemy's troops, the places which have become the turning points in the course of the war, those of great sufferings and tortures of the civilians, e.g. Bucha, Irpin, Mariupol, Bahmut, Chernihiv, Hostomel and many others.

The resource potential of Ukraine in the sphere of dark tourism is great, but the interests and feelings of us, Ukrainians, should be taken into consideration first of all. The routes and sites should be developed thoroughly in order to show people of the world the real tragedy our people survive these days, the unbelievable strength and heroism of our soldiers and civilians, the cruelty of the enemies. People should know the truth and dark tourism can help.

So, dark tourism is a rather specific type of travel, and perhaps is not acceptable for everyone. It is rather controversial, and has its advantages and disadvantages. Let's hope, it'll help to revive tourism and the economy of Ukraine in future.

References

1. Dark tourism: web-site. URL: <https://www.dark-tourism.com/index.php> (дата звернення 17.04.2023).
2. Where the road forks. Dark tourism ethics and criticisms. URL: <https://wheretheroadforks.com/dark-tourism-ethics-and-criticisms/?nowprocket=1> (дата звернення 18.04.2023).
3. Паньків Н.М. Темний туризм в Україні: факторний аналіз та перспективи розвитку. *Наукові записки сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Географічні науки*. Суми, 2021. № 2(2), С.149–160. URL: <https://zenodo.org/record/4782641#.ZD319XZVxPY> (дата звернення 10.04.2023).
4. Що ви знаєте про «темний» туризм в Україні? URL: <https://ua-travels.in.ua/2017/09/20/temnij-turizm/> (дата звернення 10.04.2023).

Гангало М. О., здобувачка вищої освіти гр. СП-201
Науковий керівник – **Гречок Л. М.**, ст. викладач кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

POST-WAR COMMUNICATION OF PEOPLE

The latest revision of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5, 2013) included a number of evidence-based changes to the diagnostic criteria for posttraumatic stress disorder (PTSD) [2]. PTSD is now classified in a new category, Trauma-and Stressor-Related Disorders. The rate of lifetime PTSD is two to four times higher among war veterans than in the general population [3].

War is a difficult time for society. Communication between people after war can be difficult and require some effort on the part of all involved. War can cause severe trauma and stress in military and civilian populations, which can affect their ability to communicate and interact with other people.

War often causes significant trauma, loss, and displacement, which can make it difficult for people to communicate with one another. Many people can have PTSD, which can cause them to withdraw into themselves and be afraid to be intimate with anyone at all. However, not everything is so bad, people began to appreciate the little things and support each other.

There are important points that will help people to communicate correctly with each other.

Firstly, one important aspect of post-war communication is the ability to listen and understand the experiences of others. People love when they are listened to, then they understand that they are not alone and will be supported at any time.

Secondly, it is essential to create safe spaces for people to share their stories and feelings without judgment or prejudice. This can help to foster empathy and mutual understanding between people and communities that may have previously been in conflict. A place affects a person, if it is spacious, safe and atmospheric, it will be easier for a person to express his or her feelings.

Thirdly, another crucial aspect of post-war communication is the use of inclusive and respectful language. Language has the power to both heal and harm, and it is important to use words that promote understanding, unity, and empathy. Using language that acknowledges the diversity of experiences and perspectives can help a sense of shared humanity.

Fourthly, using specific communication formats can be helpful to reduce tension and conflicts between groups. Mediation, for example, can be useful in resolving conflicts, as it allows parties to reach mutually beneficial agreements without resorting to violence.

Furthermore, it is important to ensure access to professional help for those who need it, as this can help to reduce the impact of trauma and stress on people's ability to communicate and interact with others. Psychological support and therapy can help restore the ability to communicate effectively and contribute to the overall recovery process after war. Therapy can be individual for everyone, so it will be easier for a person to open up to a specialist. If a person is afraid to tell something, then there are other techniques, such as drawing, sculpting, fairy-tale therapy. They will help a person to express his or her feelings correctly. Chronic pain is a psychosomatic disorder with physical, mental, social, and spiritual components, as well as one of the best clinical examples of the mind-body relationship [1].

It is important to remember that each person tolerates stress differently. Therefore, you need to control your emotions so as not to harm another person. It is important to do this, because you do not know how a person will react to certain emotions, maybe it will affect him even worse.

Moreover, the post-war period can also be marked by significant political and social changes that can impact communication. For example, changes in government or social structures may result in new policies and regulations regarding communication, which can affect how people interact with each other and express themselves.

In some cases, communication can also be used as a tool for reconciliation and peace building after a war. For example, dialogues and other forms of communication can help to build understanding and trust between different communities or groups that may have been in conflict.

The main advantage, the communication of people after a war can be influenced by a variety of factors, including the destruction of infrastructure, limited access to communication technologies, cultural and social norms, trauma and psychological effects of war, and political and social changes. However, with time and effort, communication can be re-established and used as a tool for building peace and reconciliation. Comprehensive communication might also be achieved through encouraging scientific, professional, educational, and public health activities dedicated to the health status of the veteran population [4].

I think that in time people will get over this terrible experience and start a new peaceful life. People will start making new acquaintances again and be happy for each other, but of course not forgetting what they had to go through. The main thing is not to stop your life, but on the contrary, to allow yourself to live fully, as people will become more experienced and courageous and this will help them in the future.

All in all, it is important to understand that the process of rebuilding communication after a war can be long and difficult, and it requires the joint effort of all parties involved. However, with understanding, patience, and a commitment to the principles of mutual respect and cooperation, new relationships can be built, and trust can be restored between people.

References

1. Gupta MA. Review of somatic symptoms in post-traumatic stress disorder. *Int Rev Psychiatry*. 2013; 25:86–99. doi: 10.3109/09540261.2012.736367.
 2. American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: 2013.
 3. Seal KH, Bertenthal D, Miner CR, Sen S, Marmar C. Bringing the war back home: Mental health disorders among 103,788 U.S. veterans returning from Iraq and Afghanistan seen at Department of Veterans Affairs facilities.
 4. Communication as a powerful tool in the treatment of war veterans with chronic posttraumatic stress disorder and chronic pain. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6852146>.
-

Денькін Д. О., здобувач вищої освіти 4 курс гр. ПІ-191
Науковий керівник – Кормільщина С. Ю., ст. викл. кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

LEARNING FOREIGN LANGUAGE WITH AI ASSISTANT: THE LATEST APPROACH

Information technologies burst rapidly into all spheres of our life. Introduction of new technologies into the educational process is considered a progressive step in motivation of learning and especially in acquiring foreign language skills. However, the process of learning a language can be complex and time-consuming. Traditional methods involve memorising vocabulary and grammar rules, as well as extensive reading, writing, listening and speaking practice. This process can be daunting for many learners, especially those who struggle with language acquisition. In addition, such techniques may not be appropriate for individual needs and learning styles. Therefore, the need for innovative approaches to language learning is becoming increasingly important. As technologies are constantly developing, the benefit of artificial intelligence (AI) assistants in language learning is turning into a promising solution.

An argument supporting this claim could be that such technologies can offer a personalised learning experience, immediate feedback and focus on specific areas which a person can improve. These elements change completely the general approach to classroom education, that usually leads to some learners feeling behind or not experiencing progress. However, AI assistants can provide a personalised learning approach that meets the specific needs of each trainee. Overall, it can inspire a more engaging and compelling learning experience. AI assistants can focus on detailed aspects of language acquisition to give an extra help.

The successful results of implementing such solutions are demonstrated by studies analysing the use of artificial intelligence in foreign language teaching [1]. It is concluded that the deep integration of AI technologies into education improves the quality and efficiency of foreign language teaching. For example, artificial intelligence can help analyse learners' weaknesses and adapt learning material.

It is also worth noting that assistants are only a tool that cannot replace a human teacher. On the contrary, language teachers should use AI assistants to improve and expand their methods, as they have access to a large database of materials and resources. Another way teachers can use AI is to save time on checking and grading assignments. This would leave more time to improve critical thinking, creativity in teaching, and teacher-learner interaction.

In response to such concerns, a study was conducted on foreign language education in the era of artificial intelligence and its impact on foreign language teachers, learners, teaching modes, assessment methods, etc [2]. The researchers argue that instead of fearing the disappearance of teaching as a profession, the education system should take measures to motivate the use of artificial intelligence and provide financial and technical support. And teachers should introduce new technologies, adapt their methods to the future of foreign language education, and use all available opportunities to deliver diverse and compelling lessons.

Artificial intelligence offers various opportunities to improve the quality and efficiency of education. One of the ways AI can be used is through role-playing games that simulate real-life conversations with native speakers, allowing learners to practise their language skills in a

comfortable environment. AI-powered conversation partners can adapt to the learner's level of knowledge, pace, and interests, providing personalised and engaging learning experiences. Another way to use artificial intelligence is to explain grammar rules and mistakes. Virtual tutors can provide accurate feedback, and offer explanations and examples to help learners understand the rules and avoid repeating mistakes in the future.

The language learning platform Duolingo is already collaborating [3] with the artificial intelligence research laboratory OpenAI to improve its product with the help of the "Role Play" and "Explain my Answer" features. The introduction of such technologies is proof of the potential of artificial intelligence in language learning and could revolutionise the education industry.

In conclusion, the power of artificial intelligence in language learning is tremendous and promising. As technology advances, the use of AI assistants can increase the effectiveness of language education. It is crucial to take advantage of the opportunities offered by AI while recognising that it is a tool to support, not replace, human interaction and expertise. Learners and teachers must work together to ensure that the benefits of AI are used to enhance the language learning process.

References

1. Yanhua, Z. (2020). "The Application of Artificial Intelligence in Foreign Language Teaching" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9262559>.
2. Hou, Y. (2019). "Foreign Language Education in the Era of Artificial Intelligence" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-2568-1_128.
3. Duolingo customer story. OpenAI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openai.com/customer-stories/duolingo>.

Добровольська Р. О., доктор філософії PhD, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

МУЗИЧНА ТЕРАПІЯ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Протягом XX та XXI століття у країнах Європи та США музична терапія стала інтенсивно впроваджуватись в університетську освіту для активізації освітньої та інтелектуальної діяльності, моделювання здоров'язбережувального навчального середовища, задоволення особливих потреб студентської молоді в інклюзивній освіті, створення середовища STEAM-навчання.

На сьогодні науковцями України систематизовано лише окремі аспекти наукового знання щодо музичної терапії, яка впроваджується в зміст сучасної університетської освіти країн Європи та США. Так не узагальнено провідний міжнародний досвід з питань залучення студентської молоді до занять з музичної терапії в провідних університетах світу, не обґрунтовано систему заходів щодо залучення здобувачів освіти до цих занять, не систематизовано дані з особливостей змісту занять з засобами музичної терапії.

Наслідком використання музичної терапії в університетському середовищі повинна бути експресія почуттів і позитивні зміни поведінки суб'єктів освіти під час комунікації з оточуючими та рефлексії. Музична терапія розв'язує питання спілкування, покращення мотивації, уваги, поведінки, поліпшення пам'яті і здатності до освіти, впливає на емоційну сферу особистості.

Як стверджує Т. Строгаль, музична терапія може стати ефективним методом лікування неврозів у здобувачів освіти, від яких страждають сьогодні не лише студенти, а й їхні батьки, викладачі. Для студентів та викладачів заняття з музичної терапії могли б стати фактором коригування та гармонізації [5, с. 2].

Зауважимо, що всі теоретичні концепції з впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської терапії зроблено зарубіжними науковцями, але українські вчені, спираючись на ці дослідження визначають напрямки становлення музичної терапії в

університетській освіті України. В нашій країні музична розвивається за трьома напрямками: медичним (В. Гаврилюк, О. Страшний, К. Яцкевич), соціальним (І. Мірошник), педагогічним (О. Безклинська, В. Драганчук, Л. Кияновська, І. Малашевська, Г. Побережна).

Про функціонування музичної терапії в сучасному соціокультурному та освітньому просторі нашої країни пишуть у своїх дослідженнях такі науковці як Г. Побережна, О. Безклинська, І. Малашевська, С. Недериця, Л. Худин, В. Драганчук, Л. Кияновська. Першою в Україні проблемами впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти почала займатися доктор мистецтвознавства, професор Г. Побережна, яка створила програму курсів «Феномен арт-терапії». Цей курс має мету оволодіння здобувачами освіти способами запобігання стресів і приведення до норми психіки особистості засобами мистецтва, зокрема музики. Після проходження курсу здобувачі освіти отримують сертифікати. Здобувачі освіти можуть використовувати набуті знання та уміння в майбутній професійній діяльності. Авторка курсу викладає його також і для педагогів вищої школи для застосування набутих навичок і умінь у професійній діяльності для роботи зі студентами.

Аналізуючи стан впровадження музичної терапії у зміст сучасної університетської освіти України особливу увагу викликає дослідження В. Драганчук, яка розробила навчальну програму та навчальний посібник для підготовки майбутніх фахівців мистецького спрямування до застосування музичної терапії у професійній діяльності. Авторка приділила увагу впливу музикотерапії: на психіку, фізіологію і моделювання емоцій суб'єктів освіти. Методичні наробітки дослідниці впровадила в освітній процес Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки [1; 2].

Для впровадження музичної терапії в сучасну університетську освіту України було реалізовано навчальний проєкт за підтримки «Асоціації вальдорфських ініціатив в Україні». Також в Україні за підтримки арттерапевтичної асоціації вже деякий час діє Українська академія музичної терапії «EGUILIBRIUM», та щорічно проводиться всеукраїнський науково-практичний семінар «Культурологічний та педагогічний аспекти впровадження засобів музикотерапії у систему дошкільної, шкільної та вищої мистецької освіти» у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті ім. Григорія Сковороди під керівництвом І. Малашевської [4].

В освітній процес Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки м. Луцьк впроваджена методика «Синергетична інтерактивна музикотерапія», яка базується на інтерпретації колірного тесту М. Люшера – на звуко-колірній симультанності, а також вербальних психодіагностичних тестів для встановлення відповідності між різнохарактерними музичними творами та психоемоційними станами людини [3, с. 159-160]. Ця методика побудована на єдності слухових, кінестетичних та зорових почуттів. Психофізіологічним підґрунтям цього синтезу є амфотерна (біфункціональна) єдність лівої та правої півкуль головного мозку людини. Дослідниця В. Драганчук вважає, що синергетична єдність півкуль головного мозку може бути ініційованою за допомогою інноваційних психотехнологій, заснованих на синергії мистецтв (синестетика), наукових технологій (мультимедіа), духовних практик (ініціація) [3, с. 159-160]. У педагогічній освіті ця методика та споріднені з нею можуть використовуватись для стимуляції пам'яті у здобувачів освіти шляхом впровадження потрібної модальності (слухова, кінестетична, зорова). Покращити психоемоційний фон на занятті, змінюючи по черзі релаксацію і активізацію, зокрема, впроваджуючи цифрові технології на лекціях, семінарах тощо. Зазначимо, що в сучасному освітньому просторі нашої країни немає спеціалізації «музичний терапевт». Поодинокі університети України починають вводити дисципліну «Музична терапія». Програма до дисципліни «Музикотерапія в освітньому просторі» була розроблена та впроваджено науковцем Т. Строгаль в освітньому процесі університету ім. Драгоманова м. Київ [5, с. 4].

Список використаних джерел

1. Драганчук В. (2010). Музична терапія: теорія та історія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.
2. Драганчук В. (2013). Музична психологія і терапія : навч. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво» / передм. Л. Кияновської. Луцьк: Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
3. Драганчук В. (2013). Музична терапія : робоча програма нормативної навчальної дисципліни. / Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки, інститут мистецтв , кафедра історії, теорії мистецтв та виконавства. Луцьк: Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9297> (дата звернення: 10.01.2023).
4. Малашевська І. А. (2012). Теоретико-практичний досвід чеських фахівців музикотерапевтичної діяльності у ракурсі педагогічних інновацій. *Школа першого ступеня: Теорія і практика*. Збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. 31-32, 120–129.
5. Строгаль Т. Ю. (2017). Музична терапія в українському освітньому просторі: досвід та перспективи становлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 23, 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2017_23_4 (дата звернення: 10.01.2023).

Lohynova V.O., a student of FR-192

Scientific supervisors: **Ponomarenko N.P.**, Ph.D. in Medicine, Associate Professor;

Shevchenko Yu.V., a senior lecturer

Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

PREVENTION AND REHABILITATION OF TEXT NECK SYNDROME

In recent years, text neck syndrome has become a global musculoskeletal problem affecting people who frequently use hand-held devices such as smartphones and tablets. Spending much time using gargets result in prolonged neck flexion and leads to text neck syndrome. A survey has shown that 79% of the 18-44 year-old people spend most of their time with smartphones [1]. According to statistic data, prevalence of neck pain has increased dramatically within the last decade. However, not many people are aware of the impact of text neck on health and do not care about prevention.

The purpose of the paper is to review the causes and consequences of text neck syndrome and determine measures for rehabilitation and prevention of this problem.

The term "text neck" was first described by an US chiropractor Dr. Dean L. Fishman. It is used to describe neck discomfort and injury of upper back muscle which is caused by the frequent flexion of neck at various angles, while staring down at a mobile phone which alters the normal curve of the cervical spine [3].

Dr. Kenneth Hansrai calculated how the load on the cervical vertebrae increases with different degrees of head tilt [3]. In a vertical position, the weight is 4-5 kg, which evenly presses on the entire spinal column. Already at an inclination of 15°, the load increases to 12 kg and falls only on the cervical spine; an inclination of 30° causes a load of up to 18 kg, with an even greater one - it can reach 27 kg (Fig. 1) [1, 2].

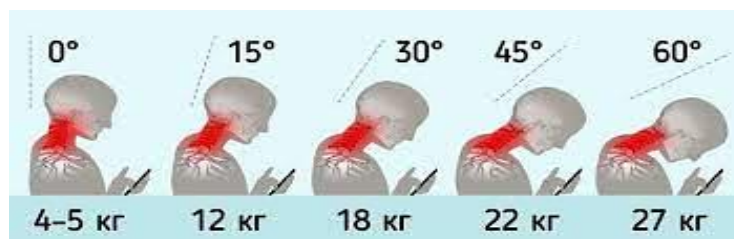

Fig. 1. Characteristics of the load on the cervical spine with the wrong position of the head

The greatest load falls on the seventh cervical vertebra. At the same time, compensatory defense mechanisms begin to develop: the body "puts on a kind of armor" - builds up connective tissue in this part of the neck - a small bump appears in the withers area, which is commonly called the "widow's bump". In this way the body tries to compensate for the excessive tilt of the head in order to keep the usual vertical position [1].

Text neck syndrome leads to impaired blood flow to the brain, as the thickening squeezes the blood vessels and nerve endings that feed the brain. This is manifested by headaches and migraines, possible dizziness and numbness in the back of the head, because the brain and head as a whole do not receive the required amount of oxygen and nutrients [1, 2].

Text neck also leads to weakening of the muscles of the middle back, chest and neck. As a result, there is a violation of posture with characteristic consequences: stooping, later curvature of the spine, pinching of peripheral spinal nerves develops. This, in turn, is manifested by pain and numbness in the muscles [3].

So, the main symptoms of text neck are [4]:

- regular headache with localization in the occipital region,
- neck pain and muscle stiffness,
- pain in the back and shoulder area,
- discomfort when straightening the back,
- second chin, deterioration of facial skin,
- visual impairment,
- irritability.

Having studied many scientific papers and taking into account the experience of physical therapists in treating such problems we can state that in the cases of acute pain the injection of medication into the facet joint or applying direct pressure on trigger point or acupuncture can help to relieve the pain.

Regarding the rehabilitation measures we can outline the following ones:

- regular neck movements: rotations and side bending;
- restoring function to upper trapezius and serratus;
- chin tuck exercises;
- massage (relaxation of neck muscles).

Preventive measures for text neck syndrome are:

- developing the habit of working properly: holding mobile phones at eye level, using two thumbs to type;
- doing a warm-up every 30-40 minutes of work (turns of the head to the right-left, tilts forward-backward, right-left, circular rotations of the shoulder girdle back and forth with lowered and raised shoulders, closing of the shoulder blades, at the same time, hands in a lock on the back of the head, swings upper limbs, etc.);
- stretching, yoga, pilates classes;
- installation of a special text neck mobile application, which will signal the wrong position of the head [4].

To sum up, text neck is caused by the wrong head position while using smartphones or other devices for a long period of time in a day. Therefore, more emphasis should be placed on raising awareness of the necessity of maintaining appropriate sitting posture and limiting the duration of gadget use. Compliance with a number of preventive and rehabilitation measures will help to stop text neck progressing and avoid serious health consequences.

References

1. Ahmed, S., Akter, R., Pokhrel, N., & Samuel, A. J. (2021). Prevalence of text neck syndrome and SMS thumb among smartphone users in college-going students: a cross-sectional survey study. *Journal of Public Health (Germany)*. URL: https://www.researchgate.net/publication/336848850_Prevalence_of_text_neck_syndrome_and_SMS_thumb_among_smartphone_users_in_college-going_students_a_cross-sectional_survey_study.
2. David D, Giannini C, Chiarelli F, Mohn A. (2021). Text Neck Syndrome in Children and Adolescents. *Int J Environ Res Public Health*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>.
3. Hansraj, K. K. (2014). Assessment of stresses in the cervical spine caused by posture and position of the head. *Surgical Technology International*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>.
4. Neupane, S., Ali, U. T. I., Mathew, A., & College, M. V. S. (2017). Text Neck Syndrome - Systematic Review. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*. URL: <https://www.researchgate.net>.

WARTIME COMMUNICATIONS OF SOCIAL WORKERS

Communication in social work during times of war is complex and challenging. Currently, there are many works in which it is stated results of theoretical and methodological provisions of the theory of crises, methodological approaches to diagnostics of crisis phenomena [1]. Social workers who work in conflict-affected areas must face a wide range of issues, including safety concerns, language barriers, cultural differences, and trauma. Effective communication is essential to provide support, assistance, and services to those who are affected by the conflict. The complexity of communications during the crisis is affected by the fact that the situation has changed, and therefore the forward channels and methods of building communications become more and less effective in the world [1].

In social work, communication is a purposeful process of interaction between a social worker and a client, with the help of which the professional collects information about the difficult life situation of the client [2].

Here are some key considerations for effective communication in social work during times of war:

Safety: Social workers must prioritize safety for themselves and the people they are serving. They should be aware of potential risks, follow safety protocols, and have a plan in place for emergencies.

Cultural competence: Social workers should have an understanding of the cultural norms and values of the community they are serving. They should be respectful and non-judgmental in their interactions with people from diverse backgrounds.

Language barriers: Social workers may need to work with interpreters or translators to communicate effectively with clients who are speaking a different language. It is essential to ensure that the message is accurately translated to avoid misunderstandings.

Trauma-informed communication: People affected by war may have experienced trauma, and it is important to be sensitive to their needs. Social workers should use a trauma-informed approach to communication, which involves creating a safe and supportive environment and being mindful of triggers.

Nonverbal communication: Nonverbal communication, such as body language, tone of voice, and facial expressions, can convey as much meaning as words. Social workers should be aware of their nonverbal cues and strive to communicate empathy and understanding. The organization of communications in social work will depend on the specifics of the client, his socio-cultural characteristics and socioeconomic issues, which dynamically change in social relations [2].

Collaborative communication: Effective communication in social work during times of war often requires collaboration with other professionals, organizations, or government agencies. Social workers should work to establish partnerships and build strong relationships to improve their communication and coordinate services.

Listening skills: Active listening skills are essential in social work during times of war. Social workers should be able to listen to the needs of clients and respond appropriately. They should also be able to ask open-ended questions to encourage clients to share their thoughts and feelings.

Use of technology: In areas affected by conflict, communication channels may be disrupted or limited. Social workers can use technology such as mobile phones, email, or social media to maintain communication with clients and colleagues.

Advocacy: Social workers should be advocates for their clients and communities. They should use their communication skills to raise awareness about the needs of the affected population and advocate for resources and services to support them.

Self-care: Working in a war-affected area can be emotionally challenging for social workers. It is essential to practice self-care and seek support when needed. Social workers should have an access to mental health resources and support to manage the emotional toll of their work.

Conclusion. Effective communication in social work requires a range of skills and strategies during times of war. Social workers must prioritize safety, be culturally competent, use active listening skills, leverage technology, advocate for their clients, and practice self-care. By employing these approaches, social workers can provide critical support and services to those affected by conflict.

Overall, communication in social work during times of war is critical for providing support and assistance to those in need. Social workers must be flexible, empathetic, and culturally competent to navigate the challenges of working in conflict-affected areas.

References

1. Гарматюк О. Ефективні комунікації та інформаційні заходи в кризових ситуаціях [Електронний ресурс] / Оксана Гарматюк, Адріана Гарматюк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2017. – Вип. 1(16). – С. 121-128. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17goovks.pdf>.
2. Процес комунікацій в соціальній роботі. URL: <https://stud.com.ua/38456>.

Нехай Д. М., здобувачка вищої освіти гр. СР-191
Науковий керівник – **Гречок Л. М.**, ст. викладач кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

THE INTERNET IS THE BEST PLACE TO LEARN ENGLISH

In the past, learning a new language was often a difficult and time-consuming process that required enrolment in language courses, the purchase of textbooks, and finding a native speaker to practice speaking with. However, with the rise of the internet, learning English has become more accessible than ever before. In fact, the internet is widely regarded as the best place to learn English due to the many advantages it offers.

First and foremost, the internet provides learners with an almost limitless supply of resources for learning English. There are countless websites, apps, videos, and online courses available, covering every aspect of the language from grammar and vocabulary to pronunciation and idiomatic expressions. These resources are often free or low-cost, making learning English accessible to people of life interests [3].

Moreover, the internet makes it possible for learners to connect with native English speakers from around the world. There are many online language exchange programs and chat rooms where learners can practice their speaking skills with native speakers, receiving valuable feedback and correction in real-time. This kind of interaction can help learners improve their fluency, build confidence, and gain insight into the cultural nuances of the language.

In addition, the internet offers a great opportunities for learners to practice their reading and writing skills. Social media platforms, blogs, and news websites provide learners with authentic materials to read and engage with, helping them to develop their comprehension skills and expand their vocabulary. Additionally, learners can take advantage of online writing tools and communities to improve their writing skills, receiving feedback from other learners and native speakers alike.

Furthermore, the internet allows learners to learn at their own pace and on their own schedule. Traditional language courses often require learners to attend classes at set times, which can be difficult to manage for people with busy schedules. However, with online resources, learners can access materials and practice whenever and wherever they choose, making learning English a more flexible and convenient option.

Finally, the internet provides learners with a way to track their progress and stay motivated. Many online courses and apps offer assessments and progress tracking tools that allow learners to see how far they have come and set goals for themselves. Additionally, the online community of learners and teachers can offer support, encouragement, and accountability, helping learners to stay motivated and engaged.

While the internet is an excellent resource for learning English, it also poses several challenges and problems for learners.

There are some of the most common challenges that learners may face while using the internet for learning English:

Quality of materials: One of the biggest challenges of using the internet to learn English is the quality of the available materials. While there are many excellent available resources, there is also a lot of low-quality or inaccurate information that can be confusing or misleading for learners.

Internet connectivity issues: Another problem that learners may face is internet connectivity issues. Slow or unreliable internet connections can make it difficult to access online resources or participate in online classes.

Limited interaction with teachers: While the internet provides learners with the opportunity to connect with teachers from all over the world, there are limitations to this interaction. Online teachers may not be able to provide the same level of personal attention or feedback as in-person teachers, which can make it challenging for learners to improve their skills.

Lack of motivation: Another challenge that learners may face is a lack of motivation. Learning English online can be a solitary experience, and learners may struggle to stay motivated without the support of a classroom environment or regular interactions with other learners.

Language barriers: For learners whose first language is not English, the internet can present additional language barriers. Poor translation software or language support may make it difficult for non-native speakers to fully understand the materials or interact with other learners.

Distractions: Finally, the internet itself can be a distraction. With so many different websites and apps vying for learners' attention, it can be challenging to stay focused on language learning for extended periods of time [2].

The experience of using the internet to learn English in foreign countries can vary widely depending on the specific location, resources available, and individual learner's goals and preferences. However, there are several general trends that can be observed.

Firstly, the internet is an essential tool for many learners in foreign countries who may not have access to traditional language courses or native English speakers in their local community. With the internet, learners can access a vast array of resources, including websites, online courses, videos, and language exchange programs, all of which can be helpful for improving their English skills [1].

Additionally, the internet can provide learners with the opportunity to connect with native English speakers from around the world, allowing them to practice speaking and receive feedback on their language skills. Social media platforms, language exchange websites, and online forums can all provide opportunities for learners to engage with native speakers and other learners from diverse backgrounds, enhancing their language learning experience [1].

However, using the internet to learn English in foreign countries can also present some challenges. Internet connectivity and access to high-quality resources may be limited in some areas, making it more difficult for learners to access the materials and tools they need. That is why learners in some countries may face language barriers when navigating English-language websites or participating in online communities.

Despite these challenges, the internet remains a powerful tool for language learning in foreign countries. With its vast resources, opportunities for connection with native speakers, and flexibility in terms of access and scheduling, the internet offers many benefits to learners who may not have other options for improving their English skills. It is likely that the role of the internet in language learning will only continue to grow.

In conclusion, the internet is a valuable resource for learners who are seeking to improve their English skills. The internet provides learners with access to a vast array of high-quality resources, opportunities for connection with native speakers and other learners, and flexibility in terms of scheduling and access.

Overall, the internet is an excellent place to learn English, and its importance is likely to continue growing in the years ahead.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю., Гриценчук О. О., Жук Ю. О. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології: колективна монографія. Академія педагогічних наук України. Інститут інформаційних технологій та засобів навчання. Київ: Атіка, 2005. 252 с.
 2. Кузнецова Н. Ю. Створення віртуального середовища для вивчення іноземної мови. Англійська мова та література: науково-методичний журнал. Харків, 2012. № 19–21. С. 8–10.
 3. Мільруд Р. П. Теорія навчання іноземних мов. Англійська мова: підручник для вузів. (2019). - 406 с.
-

Самойленко Ю. Ю., здобувачка вищої освіти гр. СР-191
Науковий керівник – **Гречок Л. М.**, ст. викладач кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

LEARNING A LANGUAGE: WHAT COMES FIRST, VOCABULARY OR GRAMMAR?

When it comes to learning a new language, it's easy to get caught up in the rules of grammar. However, the truth is that vocabulary is actually more important than grammar when it comes to communicate effectively in a foreign language.

Vocabulary refers to the words that we use to express ourselves. It includes nouns, verbs, adjectives, adverbs, and others. Grammar, on the other hand, refers to the rules with the help of which we use those words in a sentence. While grammar is important for constructing coherent sentences and understanding the structure of a language, it's not the most crucial aspect of language learning [3].

The reason why vocabulary is more important than grammar is simple: without words, we cannot communicate. If you don't know the words to express your thoughts and ideas, then even the most perfect grammar won't help you. On the other hand, if you have a rich vocabulary, you can make yourself understood even if your grammar is imperfect.

Consider this scenario: you're traveling in a foreign country and you need to ask for directions. You might not know the correct grammar to use, but if you know the words for "left", "right", "straight", and "intersection", you can still get your message across. Conversely, if you know all the grammar rules but don't know the words for these basic concepts, you'll be lost [1].

Moreover, vocabulary is essential for comprehension. If you don't understand the words being used, then you won't be able to understand the message. Grammar, on the other hand, is less important for comprehension. You might not know the exact grammar rule being used, but you can still understand the meaning of the sentence if you know the vocabulary.

Of course, grammar is still important for language learning. You need to understand the rules of a language in order to construct sentences correctly and to make yourself understood. However, it's important to recognize that grammar is just one part of language learning. You need a strong foundation of vocabulary in order to communicate effectively [4].

A low level of vocabulary knowledge can create several problems in various aspects of life. Vocabulary is essential for effective communication, comprehension, and expression of thoughts and ideas. Therefore, it's important to address the issues that arise from a low level of vocabulary knowledge.

Here are some of the problems that can be caused by a lack of vocabulary:

Limited communication skills: A low level of vocabulary can limit communication skills, making it difficult to express thoughts and ideas. It can lead to misunderstandings, misinterpretations, and the inability to convey complex ideas.

Poor reading and comprehension skills: Vocabulary is crucial for reading and comprehension. A limited vocabulary can make it difficult to understand texts, including books, newspapers, and academic materials. It can also affect the ability to read and comprehend instructions, signs, and other written material.

Low academic performance: Vocabulary plays a significant role in academic performance, especially in subjects such as English, Social Studies, and Science. A low level of vocabulary knowledge can make it challenging to understand concepts and terms used in these subjects, leading to low grades and academic performance.

Limited career opportunities: A limited vocabulary can hinder career opportunities, especially in professions that require effective communication skills. Employers seek employees who can express themselves clearly and communicate effectively, and a low level of vocabulary can be a hindrance to career growth.

Social and cultural barriers: A low level of vocabulary can create social and cultural barriers, making it difficult to interact with people from different backgrounds. It can also limit the ability to appreciate different cultures and languages, leading to a narrow worldview.

Low self-esteem and confidence: A low level of vocabulary can lead to low self-esteem and confidence, especially in situations where effective communication is necessary. It can make individuals feel insecure, leading to social anxiety and other emotional issues.

A low level of vocabulary knowledge can create several problems in various aspects of life, including communication, comprehension, academic performance, career opportunities, social and cultural barriers, and self-esteem. Improving vocabulary knowledge can help individuals to communicate effectively, comprehend texts, perform well academically, excel in their careers, and interact with people from different backgrounds [2].

Learning a new language can be a daunting task, especially when it comes to expanding your vocabulary. However, with the advancement of technology and the internet, there are now several innovative programs that can help you learn a language by expanding your vocabulary.

Here are some examples of such programs:

- Duolingo - Duolingo is a popular language learning app. The app focuses on expanding your vocabulary by presenting new words and phrases in the context of sentences and short stories. It uses a variety of interactive exercises, such as matching, translation, and fill in the blanks, to help you practice and reinforce your vocabulary [5].

- Memrise is another language learning app that focuses on expanding your vocabulary. The app uses a variety of memory techniques, such as flashcards, spaced repetition, and mnemonics, to help you learn new words and phrases [6].

- FluentU is a language learning platform that uses authentic videos to help you learn a language. The platform uses a unique feature called "learn mode," which allows you to learn new vocabulary in the context of real-world videos. It also includes interactive exercises, quizzes, and flashcards to help you practice and reinforce your vocabulary [7].

- LingQ is a language learning platform that uses a unique approach called "immersive reading." The platform allows you to read and listen to content in the target language, while providing translations and vocabulary help. It also includes a variety of interactive exercises, such as fill in the blanks and dictation, to help you practice and reinforce your vocabulary [8].

- Anki is a flashcard app that uses spaced repetition to help you learn and retain new vocabulary. The app allows you to create your own flashcards, or you can use pre-made decks created by other users [9].

In conclusion, while grammar is important for constructing coherent sentences, vocabulary is actually more important when it comes to communicating effectively in a foreign language. Without words, we cannot communicate, and without a strong vocabulary, we cannot understand or express ourselves. Therefore, it's essential to prioritize vocabulary learning in order to become proficient in a foreign language.

References

1. Nation, P. (2001). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.
2. Hu, M., & Nation, P. (2000). Vocabulary density and reading comprehension. *Reading in a Foreign Language*, 13(1), 403-430.
3. Brown, H. D. (2001). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. Longman.
4. Thornbury, S. (2002). How to teach vocabulary. Longman.
5. Duolingo. URL: <https://www.duolingo.com/>
6. Memrise. URL: <https://www.memrise.com/>
7. Fluent U. URL: <https://www.fluentu.com/>
8. LingQ. URL: <https://www.lingq.com/>
9. Anki. URL: <https://apps.ankiweb.net/>

Черевко А. І., здобувачка вищої освіти гр. ФК-191
Науковий керівник – **Гагіна Н. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MARITIME INDUSTRY

The maritime industry is one of the most dynamic and complex industries in the world. Maritime transport refers to the transportation of goods, people or even animals through waterways using ships, boats, and other vessels. This mode of transportation is widely used for international trade and commerce as it is a cost-effective and efficient way to transport large quantities of goods over long distances. Maritime transport also plays a significant role in the global economy by connecting various regions of the world and helps in transportation of goods and services in the cheapest way [1].

The industry faced hard times because of COVID-19. The biggest problem was containers shipping costs. By mid-2021, rates had peaked at four times their pre-pandemic levels. Container carriers also faced extra expenses, but, fortunately, were able to post record profits. At the beginning of 2022, container freight rates remained high and volatile, though they started to drop in the second quarter of the year. Future rates will be driven by a number of factors, working singly or in combination, suggesting greater volatility and an overall downward trend in some segments [2,3].

Due to the war in Ukraine others big challenges in the maritime industry started. The war and related economic restrictive measures, are affecting maritime transport far beyond Europe and the war zone. This hard situation has influenced freight rates for oil tankers, global problems of food market and has disrupted supply chains. As a result, countries around the world are creating new connections with each other. Nigeria, for example, is now sourcing potash from Canada, while Egypt is importing wheat from India, as are several East Asian countries. African countries are importing more grain from Brazil, while China is expected to switch its corn sources to Brazil and buy more from the United States. The European Union is also likely to import more corn from Brazil and from the United States [2].

There are also problems with infrastructure. Port closures have disrupted the maritime industry after the outbreak of the current pandemic. Even when ports were operating, the problem of reduced port productivity (given employees' health problems and resulting longer waiting times) persisted [4].

An additional problem in the industry is concerned with huge manual entries. Logistics professionals still feel overwhelmed by the burden of paperwork and piece-together processes: over 50% of them define daily manual entries as “challenging” for ordinary import/export operations. A number of trade facilitation solutions specifically aim to cut waiting and clearance times in ports. The main solutions for this problem are speeding up documentary processes, including pre-arrival processing, e-documents and electronic payments.

A considerable number of e-documents and electronic payments has given rise to a new problem - cyber security risks. The increasing reliance on technology in the maritime industry has created vulnerabilities to cyberattacks, which can disrupt operations and compromise safety [4].

Shippers, manufacturers, and carriers have all had to adapt to rapidly changing circumstances, from the lingering impacts of COVID to geopolitical conflicts, from stocking trends to industrial action. Now nobody knows, when everything gets back to normal. But experts say that in the 2023 maritime industry will have new challenges. Shippers and carriers alike will need to be prepared for the implications of shifting capacity levels, an industry-wide shift to a more sustainable future, and a challenging global economic climate.

At present this industry has to recover from once-in-a-century pandemic. It is hard to cope with returning demand and also with shifting consumer patterns, when a lot of supply chains are broken. As a result, this industry has ended up with structural inflation [5].

Bleak and pose global economic predictions for 2023 make importers keep their orders low. Taking into account current demand levels, orders are unlikely to pick up until at least Q2 2023, depending on the specific vertical market and region [6].

Moreover, the maritime industry will also deal with problem of digitization. Tools, which will help to build supply chains, use real-time information to improve forecast accuracy, gauge arrival times for specific products, and reduce origin dwell times. This will also be a key factor when economic conditions improve and restocking begins. Engaging with technology can provide additional agility [6].

In general, it can be said that the maritime industry has had a lot of problems for the last 3 years. Due to the war in Ukraine the maritime industry, which started its recovery after COVID-19, now has faced new challenges. In the coming years the industry will have to solve a lot of problems using new electronic technologies which can help create new chains, real-time tracking, collect information.

Список використаних джерел

1. Maritime Transportation. Types and characteristics. Across Logistics. 2022. URL: <https://acrosslogistics.com/blog/en/maritime-transportation-types-and-characteristics>.
2. Review of Maritime Transport 2022. UNCTAD. 2022. URL: <https://unctad.org/publication/review-maritime-transport-2022>.
3. What are the biggest challenges of maritime logistics? BUYCO. 2022. URL: https://blog.buyco.co/en/challenges_of_maritime_logistics.
4. Understanding challenges in global shipping: The risks involved in maritime logistics. ARMS. 2021. URL: <https://www.asian-risks.com/2021/12/15/maritime-logistics-risks/>.
5. Karatzas B. M. What to Expect in Shipping in 2023? The Maritime Executive. 2023. URL: <https://maritime-executive.com/article/what-to-expect-in-shipping-in-2023>.
6. What to expect in the shipping industry for 2023? Trade Finance Global. 2023. URL: <https://www.tradefinanceglobal.com/posts/what-to-expect-in-shipping-industry-2023/>.

Шебуренков О. О., здобувач наукового ступеня доктора філософії гр. АСД 281-22
Наукові керівники – **Олійченко І. М.**, доктор наук з державного управління, професор,
Литвин С. В., кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОМУНІКАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Викликана повномасштабним вторгненням, масова мобілізація поставила перед державою важливу задачу, яка полягала не лише у якісній організації цього процесу, але й у послідовній комунікації, що пояснювала логіку дій.

Нагальність потреби проявилась після перших вірусних відео з фіксацією порушень основних прав і свобод громадян з боку представників ЗСУ і МОУ [1]. Перекладання провини на ворога [2] замість їх виправлення загострили ситуацію. Для стабілізації ситуації МОУ вдалось до активного оновлення й актуалізації правил військового обліку, чим погіршило ситуацію [3] і під тиском громадськості [4] було змушене відмовитись від таких дій продемонструвавши неорганізованість і непослідовність. Використання ворогом управлінських прорахунків та активізація кампаній по дезінформації порушили питання не лише упорядкування комунікації, але й контролю за поширенням інформації.

Контроль над медіапростором на рівні країни в умовах військових дій є надзвичайно складною задачею через специфіку моделі споживання інформації, де значну роль відіграють нові медіа, такі як соціальні мережі та месенджери, а перевага надається анонімним джерелам [5]. На тлі військових дій ця проблема стає ще більш нагальною. Попри широку законодавчу базу, яка регулює функціонування медіа, зокрема Закони України "Про інформацію", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" та "Про телебачення і радіомовлення", її недостатньо для забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах воєнного стану. Сучасна модель регулювання національного медіапростору виявилась не здатною забезпечити ефективно видалення протиправної та маніпулятивної інформації [6].

Станом на квітень 2023 року, Верховна Рада України не скористалась статтею 64 Конституції України та не прийняла жодних законів, що б обмежили роботу та функціонування ЗМІ в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим, Міністерство оборони України вжило заходів щодо контролю та обмежень інформації на рівні її створення –

контроль за доступом та поширенням інформації всередині оборонних відомств, а також на рівні виготовлення інформаційного продукту – організація і контроль роботи журналістів у зонах військових дій [7].

На початку 2022 року Україна не мала достатнього досвіду у веденні широкомасштабної інформаційної війни, тому характерною рисою першого року бойових дій стало вироблення правил комунікації не на основі принципу проактивності, а реакційно. Ці правила виникали як реакція на помилки, іноді прийняті рішення скасовувалися під тиском тієї чи іншої групи стейкхолдерів, що не сприяло поліпшенню ситуації [8]. Незважаючи на розробку інструкцій та правил, несистематичність заходів, що вживалися в цьому напрямку, не приводили до бажаних результатів та не зменшували кількість помилок [9], що призводило до суспільного збурення та негативної реакції серед мобілізованих військових [10]. Такі випадки миттєво поширювалися та масштабувалися пропагандистськими ЗМІ.

Невпорядкованість питання призову та відсутність чіткої комунікації з боку військових і держави, неконтрольоване медіаполе стали чинниками які призвели до природних трансформацій, що за відсутності чіткого і послідовного лідерства [11] проявилися у соціальному гуртуванні навколо певної проблеми та знайшли вияв у вигляді "спільного інформування" – колективне поширення суспільно важливої інформації, місця видачі повісток [12]. Ще одним прикладом можна навести поширення інформації про рух ворожих ракет та безпілотників [13]. Такі фактори змусили Міністерство оборони України приділити увагу питанням не лише зовнішньої, а й внутрішньої комунікації.

На початку 2023 року була розроблена та затверджена "Комунікаційна стратегія Збройних Сил України на 2023 рік". У рамках стратегії були визначені ключові напрямки роботи та розроблено візуальні стандарти. Метою розробки візуальних стандартів стало формування у споживачів асоціації з джерелом інформації та запобігання споживанню неперевіреної інформації з інших джерел. Зазначена стратегія передбачає реалізацію широкого спектра комунікаційних заходів, які спрямовані на підвищення ефективності та якості комунікації між Збройними Силами України та громадянами, а також на зміцнення їх взаєморозуміння та довіри.

Не дивлячись на вжиття значних заходів питання покращення комунікації з суспільством та контроль за інформаційним полем, все ще потребують значної уваги військових та уряду й залишаються високопріоритетними задачами.

В рамках подальшої роботи в напрямку покращення комунікації МОУ необхідно зосередити увагу на внутрішній комунікації. Одним з завдань, які необхідно виконати в цьому напрямку, є впорядкування комунікації військовослужбовців, яка здійснюється через приватні сторінки. Формат комунікації "війна очима солдата" є важливою складовою комунікації, проте безконтрольний доступ до поширення інформації у соціальних мережах несе ризики використання цієї інформації третіми сторонами. Окрему увагу слід приділити навчанню військовослужбовців, які будуть виконувати обов'язки фахівців з комунікації відповідно до їх посадових обов'язків. МОУ має розробити навчальний курс, аналогічний курсам, що здійснюються американською армією [14], та FAQ-довідник із матеріалами, що допоможуть уникнути найбільш поширених помилок комунікаційникам без досвіду. Питання контролю медіаполя може бути вирішено за допомогою пріоритетного використання власних інформаційних ресурсів МОУ, які для цього повинні стати першоджерелами ексклюзивної інформації з фронту. На цей час МОУ має на розсуд такі ресурси, як Інформаційне агентство Міністерства оборони України «АрміяINFORM», «Військове телебачення України» (ЦТРС Міноборони України), Військове радіо «Армія FM», Телерадіостудія Міністерства оборони України «Бриз» й науково-теоретичний та науково-практичний журнал МО України «Наука і Оборона».

У зв'язку з тим, що сучасні конфлікти все частіше ведуться не тільки на бойових ділянках, а й у медіапросторі, розв'язання проблеми контролю інформаційного поля є ключовим завданням для забезпечення національної безпеки та захисту інтересів держави.

Список використаних джерел

1. Суспільне Одеса «Працівники військкомату в Одесі скрутили чоловіка посеред вулиці». <https://www.youtube.com/watch?v=xE3PBsgripc>.

2. Telegram, Заступник Міністра оборони України Ганна Маляр. <https://t.me/annamaliar/614>.
3. ЗС України «Порядок надання дозволу громадянам України, які перебувають на військовому обліку у ТЦК та СП, на виїзд за межі місця проживання (місця перебування) з моменту оголошення мобілізації та у воєнний час». https://www.zsu.gov.ua/new_page/62c430664909af0013650084?fbclid=IwAR0U15lyX-mdPTh_UBgqRNslL9oX0rmmSQEbNp4uJNeLQXsmQncfL11ZQ.
4. Офіс Президента України «Звернення Володимира Зеленського наприкінці 132-го дня війни». <https://www.youtube.com/watch?v=BAayvCe1XUg>.
5. Аналітичний звіт «Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту». https://www.jta.com.ua/news-and-reports/yak-funktsionuiut-ta-zavoyovuiut-audytoriiu-telehram-kanaly-milyonnyky-rezultaty-doslidzhennia-uimk/?fbclid=IwAR3D9A2evE39htKrpHUDhRXZ3BgLUzHRzaaFL5n73eJvRj4p6PG2_SPMkH4.
6. The Washington Post “Ukraine says Big Tech has dropped the ball on Russian propaganda”. <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/07/14/ukraine-takedown-requests-russia-propaganda>.
7. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 №73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf.
8. Інститут масової інформації «Журналісти та медійні го вимагають повернути відібрану через репортажі в Херсоні акредитацію». https://imi.org.ua/news/zhurnalisty-ta-medijni-go-vumagayut-povernuty-vidibranu-cherez-reportazhi-u-hersoni-akredytatsiyu-i49005?fbclid=IwAR0T_2mcl_CGbKpzCD7pXSLMKUOGYVckrc9O2Jv_OwXO8rwaaq9JY3TY1Jo.
9. The Washington Post “Ukraine short of skilled troops and munitions as losses, pessimism grow”. <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/13/ukraine-casualties-pessimism-ammunition-shortage>.
10. New Voice «Військові підтримали комбата 46-ї бригади Купола, якого понизили у посаді після інтерв'ю WP». <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/anatoliy-kupol-viyskovi-stali-na-zahist-kombata-novini-ukrajini-50311346.html>.
11. Wilfred Trotter “Instinct of the herd in peace and War”, Suzeteo Enterprised, 2019, 166 p.
12. Детектор медіа «СБУ заблокувала 26 телеграм-каналів, які розповідали, де вручають повістки». <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/31347/2023-03-08-sbu-zablokuvala-26-telegram-kanaliv-yaki-rozpovidaly-de-vruchayut-povistky>.
13. УНІАН «У ЗСУ пообіцяли вжити заходів проти Telegram-каналів, які розкривають рух ракет та БПЛА». <https://espreso.tv/u-zsu-poobitsyali-vzhiti-zakhodiv-proti-telegram-kanaliv-yaki-rozkrivayut-rukh-raket-ta-bpla>.
14. The Army Public Affairs Program. https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN30105-AR_360-1-000-WEB-1.pdf.

Shevchenko V.S., a student of ЦГЮ-201

Prysiazhnyi V.V., a student of ЦГЮ-201

Scientific supervisors: **Kochyna O.S.**, PhD in Law, Associate Professor

Shevchenko Yu.V., a senior lecturer

Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

LEGAL REGULATION OF CRYPTOCURRENCY: FOREIGN EXPERIENCE

Digital technologies are an integral part of our modern world. They develop very quickly and sometimes the law does not have time to respond to the emergence of new concepts and investment tools. In recent years, transactions with cryptocurrencies have become widespread all round the world. However, in many countries, including Ukraine, there is no legal definition and regulation of cryptocurrencies. Therefore, it is worth investigating the experience of those foreign countries where cryptocurrency is officially recognized at the legislative level.

To fulfill this task first of all let's review the concept “cryptocurrency”.

The scientists distinguish three main concepts of “cryptocurrency”:

as a form of digital currency, the accounting and emission of which is based on the use of various methods of cryptographic protection;

as a new form of money and an innovative payment network using P2P technology, transaction processing is performed jointly by the network;

as a special type of electronic money which is based on a decentralized turnover and emission mechanism and has a complex system of information technology procedures based on cryptographic protection methods that regulate the identification of the owners and record the facts of their changes [1, p. 12].

It should be noted that in different foreign countries, the legal regulation of cryptocurrency is different. In some countries transactions with cryptocurrency are officially recognized. They are usually used as money, a commodity or an investment asset and are regulated according to the laws of a particular country. Transactions with cryptocurrencies are allowed in more than 40 countries of the world: Latin American countries (for example, in El Salvador, Costa Rica), Canada, the USA, countries of the European Union (for example, in Bulgaria, Switzerland), Australia, Japan and others.

In El Salvador, cryptocurrency was officially recognized as a legal tender for the first time on the continent. In 2021, the country adopted the Law «On Bitcoin», which consists of 16 articles and regulates legal relations related to the use of bitcoins. This Law is the first in the world to such a comprehensive and normatively established payment experiment. Cryptocurrency is an accepted means of payment in one of the most financially innovation-friendly countries in Latin America – Costa Rica. Moreover, according to Art. 166 of the local Labor Code allows the payment of part of the salary to employees in the form of cryptocurrency [2, p. 121, 124].

Cryptocurrency exchanges are legal in the United States and fall under the regulatory scope of the Bank Secrecy Act (BSA). In practice, this means that cryptocurrency exchange service providers must obtain the necessary license from FinCEN, implement a program to combat money laundering and terrorist financing and sanctions, keep appropriate records and submit reports to the authorities [3, p. 166].

It should be mentioned that cryptocurrency is officially recognized in some countries of the European Union (for example, Bulgaria, Switzerland).

In Bulgaria, cryptocurrency is considered a financial instrument and is subject to appropriate taxes. In Switzerland, cryptocurrency is considered an asset, and operations with it do not require special permits, but the purchase and sale of cryptocurrency on a commercial basis and on active trading exchanges are subject to licensing [1, p. 17].

The cryptocurrency market in Australia is regulated by a number of laws. Australian regulators are interested in the crypto industry and are actively trying to understand how new developments in this area will affect current business models and regulatory frameworks. Nowadays, Australian regulators are mainly seeking to address cryptocurrency regulation through current regulations, which have been gradually adapted and supplemented by them [4, p. 34].

Japan is currently one of the most liberal countries in the field of legal regulation of cryptocurrency. Since April 1, 2017, when the Japanese Parliament introduced certain amendments, Bitcoin and other cryptocurrencies have been recognized as payment instruments.

Canada has the second largest number of Bitcoin ATMs in the world after the US. This shows that cryptocurrency is popular in this country. To better understand blockchain technology, the government is developing a digital version of the Canadian dollar based on it [1, p. 16].

To conclude, the legal regulation of cryptocurrencies in every country has not been completed yet. Studying the experience of foreign countries will allow Ukraine to create regulatory and legal acts in the field of crypto-currency taking into account the interests of both the state and its citizens.

References

1. Dumchikov Mykhailo, Kononenko Nataliia and others. Issues of regulating cryptocurrency and control over its turnover: international experience. *Amazonia Investiga*. Volume 9, Issue 31: 10–20. July, 2020.
2. Logoida V.M. Legal status of cryptocurrency in Latin America. *Visegrad Journal on Human Rights*. P. 121–128. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37200/1/Visegrad%20Journal%20on%20Human%20Rights%20%e2%84%964-2021%20%28Volodymyr%20M.%20Lohoyda%29.pdf>.
3. Самощенко Я. Ю., Діордіца І. В. Правове регулювання обігу криптовалюти в США. С. 165–167. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20104/1/OPLG_2021_P165-167.pdf.
4. Pravdiuk M. International experience of cryptocurrency regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 53, 2021. P. 31–37.

Буряк А. П., Хоменко К. Ю., здобувачки вищої освіти, група ОА-191
Науковий керівник – Лось О. В., кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

NEOLOGISMS IN THE ENGLISH FINANCIAL AND BUSINESS VOCABULARY

The fast-paced advancement of science, technology and economy in the present era is leading to the creation of new vocabulary. Being molded within scientific activities, neologisms gradually enter into the everyday usage and become enrooted in their lexicon. This is especially true for economic terms, which are often seen on web pages, during online shopping, and in every day conversations. Improper use of a term without assuming its real meaning in the economic context can lead to misunderstanding and unfortunate mistakes, which prompts a discussion of this issue.

Such scientists as Abdulaeva R., Debczak M., Zhulinska M., Ignat'eva S., Kruglova Y., Kuleshova I., and others have devoted their works to studying the role of neologisms in the development of financial and business vocabulary in the English language. However, the development of technology contributes to emergency of new terms that more accurately describe new concepts and phenomena. Thus their analysis and determination of word-formation features seems important.

Most neologisms in general vocabulary are intuitively understood by everyone, but this is not the case with economic vocabulary. Specifically, in economics, neologisms are often used to present information clearly, logically, concisely. However, the ways of forming new expressions can vary.

The merging of different words into one as a way of new terms forming is the most common method. This method gave rise to well-known terms such as «**businessman**», «**trademark**» (*a designation by which goods and services of one person are distinguished from those of other persons*), «**workstation**» (*a complex of technical and software tools for individual use, aimed at performing service functions of a particular specialist or manager*), «**crowdfunding**» (*a way of collection money **from a large number of people** to finance projects*) [2]. The well-known and commonly used term «**billboard**» was originated when advertising posters «*bill*» began to be hung on wooden structures «*board*». Another name for this phenomenon, «**Big Board**», was formed from the name of the company «BigBoardGroup» [5]. The well-known «**bitcoin**», which denotes the first and most famous virtual currency, was formed combining «*bit*» (the smallest unit of information) and «*coin*» [1].

A similar type of word formation is the compounding of roots is used to create «**outsourcing**» (*outer + source + using*), «**insourcing**» (*in-house + sourcing*), «**freelance**» (*free + lance*), «**fin-tech**» (*finance + technology*), «**Forex**» (*foreign + exchange*), «**Impex**» (*import + export*), «**DeFi**» (*Decentralized + Finance*), and so on.

It is common to use abbreviations derived from expressions with the word «*electronic*». For example, «**e-commerce**» (*electronic commerce*), «**e-cash**» (*electronic cash*). A few years ago, terms such as «**e-gold**» (*electronic gold*), «**e-sourcing**» (*electronic sourcing*), «**e-auction**» (*electronic auction*) were also popular.

New terms can also be formed from the surnames and names of scientists, economists, etc. The smallest unit of Bitcoin (0.00000001 BTC) is called a «*satoshi*» in honor of the founder of Bitcoin, Satoshi Nakamoto [1].

Another method of creating neologisms is through the combination of the first letters of the main words that represent a certain process. Here we enjoy such terms as «*SWOT-analysis*» (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) and «*STEEPLE-analysis*» (*social, technological, economical, ecological, political, legal, ethical factors*). The term *NFT* (*non-fungible token*), which indicates the development of technology and business towards trading digital assets, as this type of trading is now available to everyone and is rapidly gaining momentum, was also formed using this method.

A common case is the combination of several words into a phrase that denotes a particular process. Today, such terms as «*artificial intelligence*», «*remote work*», «*Big data*», «*sharing economy*», «*disruptive technology*» are widely used. The term «*Gig Economy*», which refers to a job market heavily dependent on temporary and part-time positions, predominantly occupied by freelancers, originates from «*economy*» and «*gig*» meaning any temporary paid job [3].

Similarly, combining words and numbers is also possible in neologism formation. For example, «*industry 4.0*» (*disruptive technology to manufacture, improve and distribute company's products*) is an abbreviation of the expression «*The Fourth Industrial Revolution*» [4].

Another way the financial terminology emerged is through transferring the meanings of commonly used words to economic terms. Words like «*bear*» and «*bull*» initially had nothing to do with economics, but the natural habits of these animals were associated with market processes, namely the decrease and increase of the exchange rate. Similarly, «*dead cat bounce*» was obtained, which refers to a situation where a short and insignificant increase follows a significant decline in quotations. Such a jump is usually followed by a fall that exceeds the previous level. The use of the term «*unicorn*» in economics refers to a privately held start-up company that has reached a valuation of \$1 billion USD [6]. Interestingly, this mythical creature was chosen to illustrate the rarity of such successful enterprises.

As we can see, the history of the origin of economic terms can be diverse and have some underlying basis that influences the future financial and business lexicon. An important part of business activities, which determines the further work of the enterprise and possible economic benefits, is business negotiations. Therefore, today it is necessary to be well-versed in modern business language, which indicates awareness in this area and a desire to develop. In addition, by analyzing the emergence of neologisms, it is possible to assess the pace and direction of economic development as a whole.

Список використаних джерел

1. Bitcoin. *Wikipedia*: веб-сайт. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Bitcoin>.
2. Crowdfunding explained. *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*: веб-сайт. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/access-finance/guide-crowdfunding/what-crowdfunding/crowdfunding-explained_en.
3. Gig Economy: Definition, Factors Behind It, Critique & Gig Work. *Investopedia*: веб сайт. URL: <https://www.investopedia.com/terms/g/gig-economy.asp>.
4. Industry 4.0. *IT-Enterprise*: веб-сайт. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/industry-4>.
5. What are billboards? *Posters&Billboards*: веб-сайт. URL: <https://www.ngngdesign.com/what-are>.
6. Божко К. С. Сутність та особливості Unicorn Startup в Україні. *Сучасна стратегія управління публічними та приватними фінансами в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 8 лютого 2022 р.; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Факультет економічних наук, Кафедра фінансів, Центр фінансово-економічних досліджень. Київ: Інтерсервіс, 2022. С. 11-14. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/a39ed23a-ed16-4ac9-8b15-5cb24c93ff85>.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У вітчизняній та зарубіжній літературі наразі відсутнє єдине визначення дискурсу і політичного дискурсу зокрема. Водночас, в межах наукових розвідок даний термін розглядається як сукупність усних та письмових текстів, створених політичними діячами або іншими особами стосовно різних політичних аспектів; процес та результат політичної комунікації [6, с. 142; 7, с. 17]. В плані перекладу він становить особливий інтерес завдяки специфічним характеристикам мовленнєвих актів та жанрів політичної комунікації, їх спрямованості на адресата з метою здійснення певного впливу [6, с. 142; 7, с. 15].

Дослідження політичного дискурсу є багатовимірним, адже є значною мірою міждисциплінарним та включає низку різних підходів до аналізу: кричний дискурс-аналіз, лінгвокогнітивний, описовий, кількісний, інтент-аналіз тощо. Задля виокремлення актуальних наразі питань, в рамках даної роботи окреслено напрямки досліджень англomовного політичного дискурсу в україномовній науковій спільноті. До аналізу було залучено наукові публікації щодо питань перекладу англomовного політичного дискурсу за останні 3 роки (2021, 2022, 2023), які знаходяться у відкритому доступі та були опубліковані в українських фахових виданнях та зарубіжних виданнях.

Перша група робіт об'єднана під загальною назвою «лінгвостилістичні розвідки». З точки зору кількісного показника, даний напрямок досліджень проблем перекладу англomовного політичного дискурсу є найбільш об'ємним. Він охоплює низку робіт присвячених національно-маркованим мовним одиницям, евфемізмам, метафорам, емоційно-забарвленій лексиці, абрєвіатурам та іншим специфічним мовним одиницям, які вживаються у політичному дискурсі (Білюк І., Кришень К., Лахтіонова М., Микашовська, Л., Набока О., Петухова Р., Солодка К., Столярчук К., Сухачова Н., Шугаєв А. та ін.). Дослідники звертають увагу на проблеми втрати смислового навантаження даних елементів через неадекватний переклад [1] та лінгвістичні прийоми, які доцільно використовувати для якісного перекладу та полегшення комунікації [8], а також необхідність обізнаності перекладача з реаліями носіїв мови оригіналу для забезпечення адекватного перекладу [3]. Українські реалії знайшли своє вираження у роботах присвячених військово-політичному дискурсу та євроінтеграційній тематиці. Так, Мовчан Л. розглядає основні аспекти військово-політичного термінологічного апарату з точки зору його класифікації, функцій та перекладу [4].

Другий потужний напрямок наукових розвідок є «прагматико-стилістичним». Сюди віднесені роботи які мають чітку спрямованість на аналіз прагматичного аспекту політичних текстів та комунікативних завдань, для яких підбираються певні мовні одиниці. Наприклад, Дзера Т. поділяє розуміння політичного дискурсу як комунікації у певному соціально-психологічному контексті та наголошує на важливості опанування перекладачами усіма видами перекладацьких трансформацій для адекватної передачі англomовних політичних промов, які мають на меті вплинути на політичні переконання адресата [2]. Набока О. також аналізує емоційно-марковану лексику та її переклад з огляду на ключове завдання учасників політичної комунікації – здійснення максимального впливу на свідомість адресата [5]. До цього блоку відносимо роботи також Гиль Є., Зінковської Д., Стеценко О., Ткач Х., Хацер Г., Шевченко Ю., Ярової К. та ін.

Як окремий напрямок, можемо відмітити зацікавленість молодих науковців у лінгвокогнітивному аналізі політичних матеріалів, зокрема інтернет-мемів на політичну тематику, політичної реклами; а також дослідженні мовних особистостей відомих політичних діячів як Володимир Зеленський, Джо Байден, Борис Джонсон.

Отже, серед усього різноманіття напрямів дослідження англомовного політичного дискурсу в рамках перекладознавства, в україномовній науковій спільноті за останні роки найбільший інтерес становлять лінгвостилістичні, прагматичні та лінгвокогнітивні особливості політичних текстів та відповідні вимоги до їх перекладу. Особливістю робіт вітчизняних учених є увага до військово-політичної та євроінтеграційної тематики, а також фокус на мовних особистостях політичних діячів, які посідають важливе місце у міжнародній політичній комунікації України.

Список використаних джерел

1. Білан Н. І. Лінгвокультурологічні та психологічні проблеми перекладу англомовних текстів жанру політичних мемуарів. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія "Філологія"*. Одеса. 2021. Вип. 49, т. 2. С. 131–134. DOI: 10.32841/2409-1154.2021.49-2.29.
2. Дзера Т., Кушнерик В. Актуальні проблеми перекладу англомовних політичних промов. *Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи*. Редакційна колегія, 2022. С. 21–24.
3. Кришень К., Сухачова Н. Особливості перекладу ідіоматичних виразів. *Сучасний англомовний науковий дискурс: збірник наукових праць студентів, магістрантів та аспірантів / за редакцією О. М. Ніколенко, М. О. Зуєнко*. Випуск 5. ПП Аструя, Полтава, 2021. С. 67–69.
4. Мовчан Л., Хоменко Ю. Сутність англомовної військово-політичної терміносистеми. *Молодий вчений* 1.1 (113.1). 2023. С. 61–64.
5. Набока О. Феномен політичної метафори в англомовних текстах політичного дискурсу. *Львівський філологічний часопис*, (9), 2022. С. 148–153.
6. Окулова Л. О. Огляд лінгвістичних напрямів дослідження політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 52, том 1. С. 141–144.
7. Сергеева, В. Є., Бутенко, Л. Л. Політичний дискурс у контексті сучасної лінгвістики. *Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Ключові проблеми сучасної германської та романської філології»*. С. 15–29.
8. Шугаєв А. В.; Столярчук К. Р. Особливості перекладу евфемізмів в англомовному політичному дискурсі. *In: Littera Scripta Manet*, 2022.

Збіренко М. Є., здобувачка вищої освіти 1 курсу, група ІФ-221
Науковий керівник – **Лось О. В.**, кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЛЮДСТВО У ПОШУКАХ СЕБЕ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» АНТУАНА ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ)

Теми пошуку себе, власного місця, взаємодії між людьми, необхідності підтримки один одного в складних життєвих ситуаціях й водночас впевненості та віри в краще майбутнє, неодноразово осмислювались письменниками-гуманістами. Прикладом пошуку відповідей на ці важливі для людства питання є казка «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері. Написана в 1943 році, в часи великої трагедії та боротьби за життя, вона здається надзвичайно актуальною та близькою для кожної мислячої людини в Україні. Проблеми, які порушуються у «Маленькому принці», набувають ще більшої значущості на тлі сьогоденних подій в Україні, яка серйозно зачеплена війною, зазнає значних втрат та страждань, виборюючи свою незалежність. Війна стала тим тригером, що змусив нас укотре замислитися над питаннями щодо місця людини у світі, своєї відповідальності та місії. Твір торкається таких глибоких моральних цінностей, як дружба, любов, самотність, відповідальність, довіра, які, здається, втрачають свій сенс. Казка сповнена глибокого змісту, тонкого гумору, містить безліч яскравих образів, деталей, алюзій та символів, що, попри вдавану простоту, вражають своєю багатогранністю, оригінальністю та красою.

Казка «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері досліджувалась у контексті людських взаємовідносин та моралі, філософського наповнення, жанрової специфіки, індивідуального стилю письменника, проблем перекладу на українську мову такими літературознавцями, як Буковська А., Ваксмахер М., Днєпров В., Рошко М., Волошина Л., Калинюшко О., Кровальчук О.

Друга Світова війна, безпосереднім учасником якої був сам автор, змусила його по-іншому подивитись на питання людяності, переосмислити, чому ж люди вбивають, чому взагалі починають війни. Історія постійно повторюється по спіралі, й люди не роблять висновків. Людству, що періодично опиняється на порозі самознищення, ніби треба нагадати про важливість таких базових цінностей, як любов, дружба і взаєморозуміння, щоб не загинути. Тому А. де Сент-Екзюпері наголошує на тих речах, які не можна виміряти. Людині потрібно довіряти своїм почуттям, інтуїції та внутрішньому голосу, бо коли вона дослухається свого серця, може знайти те, що є дійсно важливим у житті, навіть якщо це неможливо побачити очима: «Але очі не бачать. Шукати треба серцем [1]».

Дивовижно те, що в достатньо стислій та простій формі А. де Сент-Екзюпері розглядає дуже складні питання. Потужний виховний та моральний меседж твору мав бути однаково зрозумілим для всіх, як для дітей, так і дорослих. Таким універсальним жанром, в якому реалізуються кілька змістових рівнів, розрахованих на відповідну читацьку рецепцію, є казка. На первинному рівні типові казкові персонажі принц, король, баранець, лис, квітка, гадюка достатньо легко впізнавані дитиною. Другий рівень складається з символічних образів шанолубця, ліхтарника, ділка, які потребують ретельного декодування інтелектуальним і зрілим читачем, що здатен аналізувати, критично мислити, конкретизувати та робити широкі узагальнення. Автор прагне донести до нас думку, що доросла людина повинна плекати в собі дитину, бо «дорослі спершу були дітьми, тільки мало хто з них про те пам'ятає [1]». У дитинстві ми зазвичай не піддаємо усе сумніву, приймаємо все, що відбувається, на віру, жадібно пізнаємо світ. Ми не вагаємося, не соромимось схибити, постійно ставимо питання, досліджуємо й відкриваємо нові явища. Ми навчаємося бути чуйними та турботливими до інших, ділитися своїм життям.

У світі, створеному А. де Сент-Екзюпері, маленький принц є особливим, він не такий, як усі. Він захищений своїм власним маленьким світом, але все ж прагне відкривати нові горизонти та навчатися нового. Принц пізнає світ, подорожуючи різними планетами та зустрічаючи різних персонажів, що репрезентують різні аспекти людського життя і дарують йому безцінні настанови, а на меті автора – навчити читача чомусь доброму. Попереду в маленького принца символічно довгий шлях, щоб віднайти своє місце в світі, шлях дорослішання, набуття досвіду, на якому він дізнається багато про себе, людей, світ.

Образ лиса в даному контексті можна пояснити посиланням на французький фольклор, в якому ця тварина символізує хитрість, знання, мудрість. Казковий лис асоціюється з життєвими уроками, тому йому відведена роль вчителя, мудрого покровителя. Лис навчає принца цінити дружбу, відданість, ділиться секретами любові й наголошує на тому, що цінності не завжди очевидні, але вони існують. Він нагадує, що той, хто приручив когось, завжди бере на себе відповідальність за нього, повинен забезпечити йому добробут і щастя. Лис попереджає, що догляд і зв'язок із прирученим створінням потребують зусиль, але це того варте, оскільки відповідальність – це частина нашого життя і допомагає зберегти її важливі зв'язки: «Люди забули цю істину,- мовив лис,- але ти не забувай. Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив. Ти відповідаєш за свою квітку [1]».

Знайомство маленького принца з пілотом є також знаковою подією. Пілот стає для принца провідником на Землі, а маленький принц повертає пілота у світ дитинства [2, с. 3]. Для пілота маленький принц утілює надію та допомагає зрозуміти себе, свою місію. У свою чергу, зустріч з пілотом дозволила маленькому принцу знайти нових друзів, зрозуміти та побачити більше, ніж він коли-небудь уявляв. Пізнавши на власному досвіді війну, Сент-Екзюпері по-іншому оцінює ідею дружби, підтримки. Він засуджує егоїзм, ідею «самотності серед людей», адже лише взаємодопомога може вивести людство з кризи, тільки в спільності кожен зможе вижити.

Маленький принц не зміг одразу осягнути ці моральні настанови. Тому залишив свою планету, не підозрюючи того, що все, що шукав на інших планетах, насправді було так близько до нього – на його власній. Комусь не достатньо життя, щоб зрозуміти його

неповторність і цінність. А хтось, як маленький принц, відкриває світ із цікавістю та безпосередністю дитини, розуміє це краще за дорослих, які, засліплені своїми проблемами, рухаються в темряві навпомацки. Ця казка – знак людству зупинитися, подивитися навколо себе, шанобливо поставитись до тих, хто поруч, підтримати того, хто в біді, бути вдячним і подякувати тим, хто запалює світло надії кожного дня.

Список використаних джерел

1. Сент-Екзюпері де А. Маленький принц. URL: www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=490.
2. Калинюшко, О. А. (2012). «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері: жанрова специфіка твору.

Костіна В. С., здобувачка вищої освіти, 4 курс, група 42
Науковий керівник – **Пікун Л. В.**, кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ПОХОДЖЕННЯ СЮЖЕТУ КАЗКИ ПРО ПОПЕЛЮШКУ

У європейській культурі спостерігається стійка зацікавленість образом Попелюшки та її долею. Одна з причин такої популярності є те, що це історія про дівчину, яка зазнала приниження та експлуатації від своїх кривдників-сестер та мачухи, але завдяки своїй красі, працелюбності та доброті здобуває кохання принца та стає принцесою. Цей сюжет надає надії на підвищення свого статусу та зміну свого життя в кращу сторону. Крім того, в історії про Попелюшку є також елементи магії та фантастичного, що робить її більш привабливою та цікавою для глядачів та читачів.

Образ Попелюшки є складовою міфологеми, яка є носієм важливого загальнолюдського досвіду, котрий набув переосмислення у психології. У психології образ Попелюшки інтерпретується як символ жіночої підлеглості та потиску в патріархальному суспільстві, а також як символ внутрішнього конфлікту між бажанням відповідати соціальним нормам та особистими потребами та мріями [4].

Найвідоміші казки про Попелюшку дійшли до нас у двох варіаціях: Шарля Перро та братів Грімм [1,2]. Втім сюжет про Попелюшку має давнє походження. Є подібна казка і в Італії – про дівчину Цецоллу, в Китаї про Йє Сянь, є іранське втілення Попелюшки. Всі вони мають приблизно однакову історію: нещасних дівчат пригнічували прийомні батьки або зведені родичі, вони потрапили на бал або свято, де в них закохався принц, султан або король. З якоїсь причини вони були змушені бігти і поспіхом впустили туюфельку. І саме завдяки цій втраті принцу або султану вдалося знайти свою обраницю, після чого жили вони довго і щасливо. У єгиптян існувала казка про нещасну рабиню Родопис. Вона втратила свою витончену маленьку сандалію, яка опинилася в руках фараона, і він був цілком зачарований. У результаті Родопис вийшла заміж за фараона, тому що він доклав усіх сил, щоб знайти господиню черевичка [3].

У всіх казках є чарівництво. У канонічному варіанті Шарля Перро, і найпоширенішому, помічницею виявляється чарівниця. Йє Сянь їде на маскарад на честь Нового року, а допомагає китайській Попелюшці рибка, в яку вселився дух матері головної героїні. До речі, ідея про крихітний черевичок, який нікому не підходив, цілком у китайському стилі: згадайте про традицію ніг лотоса, вона існувала в Китаї протягом століть. У Попелюшки з Ірану у помічницях виявляється чарівна корова, а у братів Грімм Попелюшці допомагає чарівне дерево.

Кожна казка «Попелюшка» піднімає актуальні для всіх часів і народів питання про знецінення праці, приниження деяких верств суспільства і про те, яка складна доля може чекати на прийомних дітей. Вічні питання про жорстокість людини та несправедливість, а також про те, що добродіє, чесність та доброта обов'язково будуть винагороджені.

Список використаних джерел

1. Грімм В., Грімм Я. Казки братів Грімм (пер. з нім. С. Г. Шалай, Ю. Б. Худяков). – Ростов н/Д: Орфей, 2001. – 512 с.

2. Перро, Ш. Попелюшка (пер. з фр. Р.Терещенко). Київ: Веселка, 1974. 14 с.
 3. Cox M. R. Cinderella: Three Hundred and Forty-Five Variants of Cinderella, Catskin, and Cap. Franklin Classics Trade Press, 2018. 616 p.
 4. Dowling C. The Cinderella Complex: Women's Hidden Fear of Independence Paperback. HarperCollin, 1994. 256 p.
-

Kukharenko S. I., student of the group AM-201

Scientific supervisor – **Nikolaienko O.V.**, senior lecturer, Department of Foreign Philology
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

ANALYSIS OF NEOLOGISMS IN ENGLISH RELATED TO ARCHITECTURE AND DESIGN

Language is a dynamic phenomenon that accurately reflects contemporary society. Neologisms in architecture and design typically arise from the architectural community itself, often as a response to new technologies, materials, and cultural shifts. The explanation of neologisms tops the list of the most difficult matters which people encounter.

Obviously, English dictionaries cannot register immediately all new words and figurative phrases which annually enrich our vocabulary with tens of thousands of new words. As a result, people need to rely on the context and try to transfer the meanings of neologisms into the target language instead of looking them up in other sources. It means that they have to explain English neologisms using the descriptive method in the professional world.

Many scientists worked on the problem of the meaning of neologism, but continuous development of vocabulary language and related word-forming changes remain a **relevant object** of research and the field of interest of scientists and related specialists.

This problem is being worked on by world-leading scientists such as Abdulaeva R., Debczak M., Zhulinska M., Ignat'eva S., Kruglova Y., Kuleshova I. However, the problems still occur, because the development of technology contributes to the appearance of new terms, so it is never ending process. Thus, their analysis and determination of word-formation features seem important.

The purpose of this research is to study English semantics, and the meaning of neologisms in the field of architecture and design, and to analyze the word-formation of new terms.

The subject of the study is the structural features of English terms in the field of architecture and design, the characteristics of their formation and functioning.

The object of the research is the English neologisms in the field of architecture and design.

In the professional environment of architects and designers, neologisms arise as a result of the creative process, which involves growth from the uniqueness of the specialist, on the one hand, and materials, events, people, or circumstances on the other. Some new words disappear from the lexicon over time, and many remain as part of professional jargon or common words. In order to achieve an adequate and equivalent translation of semantic neologisms, the translator primarily conducts linguistic analysis of the words he has to deal with. The ways of forming new expressions and words can vary. The components of a word, that is, morphemes, can indicate its meaning too.

We can come to certain conclusions about the meaning of a word if we consider root and affixal morphemes. A common case is the combination of several words into a phrase that denotes a particular type of construction or building.

The merging of different words into one, as a way of new terms forming, is the most common method. This method gave rise to well-known terms such as **landscaper** (*land + scraper*); **farmscraper** (*farm+ scraper*); **treescraper** (*tree+ scraper*); **plyscriper** (*ply+scriper*).

A similar type of word formation is the compounding of roots and affixes, used to create **parklet** (*from park*); **sneakdown n.** (*from snow – snow, + neckdown - narrowing of the road*), **agrihood n.** (*Latin ager (field) + neighborhood*); **anti-homeless** (*anti+home+less*) architecture.

Further, one of the methods of the word formation process is defined as an acronym. The first letters (sometimes the first few letters) of the words in a phrase are extracted and put together to form a word, pronounced as a word by the usual rules of English spelling, with the same meaning as the original phrase: ***D.I.Y. Urbanism*** this word was created as an acronym for “Do It Yourself “Urbanism”.

A common case is the combination of several words into a phrase that denotes a particular process. For example:” ***15-minute-city;***” ***“Sponge city”***. ***defensive architecture; hostile architecture; vertical farming; vertical forest; myco-architecture.***

The phrases: “Pop-up Urbanism” (appearing suddenly urbanism), “Tactical urbanism”, “Planning-by-doing”, ***“Guerrilla Urbanism”***, “Urban prototyping”, “Urban acupuncture” – are architectural design practice of urban renewal. It involves regenerating an urban area with the goal of having a transformative and revitalizing impact on that area and its surroundings.

Another way the architectural terminology emerged is by transferring the meanings of commonly used words to professional terms. Such words like “nail”, “iceberg”, and “sponge” initially have nothing to do with architecture and design, but the essence of these words accurately reflects certain senses in architecture. Thus, **“nail house”** means a private house whose owner refuses to move to clear way for new real estate developments despite offers of huge monetary sums from a private developer or expropriation attempts by the government. **“Iceberg house”** means a house with a large, multi-level basement that may be larger than the house itself. This neologism is formed from the word iceberg because we can see only a part of the house above the surface of the earth, but most of the house is below the surface.

“Sponge city” - is a new model of urban construction aimed at avoiding floods by accumulating an excessive amount of rainwater in green spaces. **“15-minute - city”**- is a concept of urban planning in which most daily necessities and services, such as work, shopping, education, healthcare, and leisure can be easily reached by a 15-minute walk or bike ride from any point in the city. **“Defensive architecture”**, **“hostile architecture”** and **“anti-homeless architecture” (anti+home+less)** - are three urban-design strategies that use elements of the built environment to guide or restrict people’s behaviour purposefully.

In conclusion, neologisms are an important part of language evolution and can provide insight into changes in culture and society. They reflect the creativity and adaptability of speakers and can be used to express new concepts and ideas. This study explores the common methods of creating and forming neologisms, such as merging a few grammar bases, modelling word roots and affixes, acronym method, as well as transforming the meaning of commonly used words. Replenishment of the vocabulary is the result of two main processes:

"Growth" when new words enter the language, and "Change" when existing units undergo changes in value.

Studying the terminology and the origin of neologisms contributes to greater understanding when discussing projects and building social capital in a certain professional environment.

Список використаних джерел

1. Крамар Н. Словник англомовних неологізмів XXI століття. К.: «Інтерсервіс». 2022. 240 с.
2. Avagyan A. “The Translation of English Neologisms” URL: <https://termcoord.eu>.
3. Kalinowska I. “Neologisms – their origin and how they reinvigorate language”. URL: <https://termcoord.eu/2016/08/neologisms-their-origin-and-how-they-reinvigorate-language>.
4. Kuznetsova, Irina V., Prikhodko, Yelizaveta S “The translation peculiarities of English semantic neologisms”. URL: <http://eir.zntu.edu.ua>.
5. Skopyuk T. “Semantic development of modern vocabulary English language” URL: <http://dspace.nbu.gov.ua>.

Serdiuk V. M., a student of the group IF-221
Scientific supervisor – **Gagina N.V.**, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University

THE USE OF “THEY” AS A SINGULAR THIRD-PERSON PRONOUN IN THE ENGLISH LANGUAGE

Linguists often describe the English language as being alive which means it continues not only to exist or function but also to constantly develop. Language adapts and changes in terms of grammar, pronunciation, as well as the meaning of words and phrases. In the course of time, new words are borrowed or invented, the meaning of old words drifts.

New pronouns do not appear in English unlike categories such as nouns and verbs, where there is constant innovation. However, pronouns can and do still change. For example, English used to have a second-person singular pronoun, *thou*, which contrasted with the plural pronoun *you*. *Thou* carried the meaning of familiarity: in Hamlet, Gertrude greets her son after her wedding celebrations, “Hamlet, *thou* hast *thy* father much offended,” to which Hamlet coldly replies, “No, madam, *you* have my father much offended.” In modern standard English, of course, the formerly plural pronoun “you” covers both singular and plural, familiar and polite [1].

Something similar is observed today with the third-person plural pronoun “they”. It has become a singular pronoun in the English language. The use of singular “they” with singular generic or non-specific antecedents, also called “generic they”, refers to the following context.

If a child is misbehaving, they might be trying to call their parents’ attention.

The English language does not have a genderless third person singular pronoun, and therefore the use of the existing singular pronouns to refer to indefinite antecedents can be unclear and confusing. For example:

If a child is misbehaving, he might be trying to call his parents’ attention.

This sentence may be interpreted as that it refers exclusively to little boys, rather than to a generalization about children’s behaviour.

Other combinations of singular pronouns may sound cumbersome and are restricted to the written form, such as:

If a child is misbehaving, he/she might be trying to call his/her parents’ attention.

If a child is misbehaving, he or she might be trying to call his or her parents’ attention [2].

Thus, the pronoun “they” is used when the gender of the noun to which it refers is unknown or unimportant. This use avoids clumsy combination forms such as “he or she” and “she or he”. Here are some examples.

A doctor should be sensitive to *their* patients.

Everyone has to bring *their* laptop to the class.

The teacher should expect students to contact *them* with questions after class.

While grammar prescriptivists may object to the use of a plural pronoun with a singular meaning, this is a widely accepted usage that has finally been recognized by most style guides [1].

The use of the singular “they” is endorsed as part of APA Style because it is inclusive of all people and helps writers avoid making assumptions about gender. Although usage of the singular “they” was once discouraged in academic writing, many advocacy groups and publishers have accepted and endorsed it, including Merriam Webster Dictionary [3].

There is also the second use of singular “they” in the contemporary language. US linguists have chosen “they” as the word of the decade, recognising the growing use of third-person plural pronouns as a singular form to refer to people who identify their gender as neither entirely male nor entirely female [4].

Thus, linguists advocate for the singular “they” and it should be used, firstly, when referring to a generic person whose gender is unknown or irrelevant to the context and, secondly, when referring to a specific, known person who uses “they” as their pronoun. Moreover, the singular “they” is colloquial and concise, and it is an option that definitely should be taught and learnt.

Список використаних джерел

1. Caplan N. Singular “they”: teaching a changing language. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2020/11/16/singular-they-teaching-a-changing-language/>.
 2. Breccia A. C. A study of they: exploring a singular pronoun. URL: https://www.researchgate.net/publication/360898139_A_study_of_THEY_-_exploring_a_singular_pronoun.
 3. Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition (2020). Singular “They”. URL: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/grammar/singular-they>.
 4. Goldberg B. Singular ‘they’ is voted word of the decade by US linguists. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-word-idUSKBN1Z21KF>.
-

Сорока А.В., здобувачка вищої освіти гр. ЕК-201

Науковий керівник – Лось О. В., кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

THE ROLE OF ANGLICISMS IN SHAPING MODERN UKRAINIAN SLANG: AN ANALYSIS OF TRENDS

The world is marked by rapid change, new trends and tendencies are constantly shaping the existing life and it is clear that such a process has a significant impact on languages. The processes of globalization and restructuring of the economy, the use of computer technologies, and everyday virtual communication have resulted in a close cultural, political, and socio-economic interaction of Ukraine with the rest of the world. This interaction has greatly influenced the linguistic level.

At the current stage, English is the most dominant language in the world. It is a means of international communication; it is the language of leading mass media: the Internet, large TV and radio companies, popular newspapers and magazines. That is why new English loanwords are constantly penetrating into the Ukrainian language. Therefore, it is highly important to identify the influence of the English language on modern Ukrainian slang, because the flow of borrowings and terms from the English language into Ukrainian is growing rapidly today and it is becoming a trend among the Ukrainians to use such words in their daily lexicon. It is needed to note that not only young people, but also older age groups actively use slang of English origin in everyday conversations. It is related to the fact that anglicisms began to be used by news presenters; it is regularly used in Ukrainian newspapers and TV programs.

The issue of language changes and enrichment of the vocabulary of the language with anglicisms were studied by such scientists as Azhniuk B., Barannyk D., Masenko L., Bilodid I., Vasylenko Yu., Zadorozhnyi B., Cheshire R., Karavanskyi S., Chuchka P., Leleka T. and others [1]. They focused attention on the impact of computerization and globalization processes, the influence of the World Wide Web, social networks, international relations, technology, the international market, cultural events on the language.

Slang is very informal language that is usually spoken rather than written, used especially by particular groups of people [2]. It is characterized by extremely rapid changes, as new terms and expressions appear depending on the needs of communication and variations in social and cultural conditions. This means that words and phrases used in slang may only be popular for a certain period of time and then disappear in the future. Nevertheless, sometimes, slang terms and expressions can become so commonly used that they are eventually included in the norm, especially if they express a concept that is not easily treated by existing words or phrases in the language. Slang may still use grammar forms and specific spelling that is not acceptable in the official language. It is especially true for slang words borrowed from a foreign language, which can become distorted as people start to use these expressions incorrectly. This phenomenon can be attributed to the lack of understanding of the true meaning of the expressions or an incorrect usage in the context of the language, which may result in errors in speech.

It is important to note that anglicisms frequently change their meaning during the transition to the Ukrainian slang and they are used in a specific spheres and contexts. The widest group of English loanwords represents the sphere of everyday use. For instance, *vibe*, a special pleasant atmosphere – вайб; *look*, a combination of design features giving a unified appearance - лук;

trash, something bad or crazy - треш; *crush*, a person who has feelings for, but is unavailable to someone - краш; *cringe*, something unpleasant, disgusting, terrible - криндж; *life hack*, a trick or useful advice - лайфхак; *insight*, a deep, clear, usually sudden understanding of a complicated problem or situation - інсайт; *hater*, an enemy - хейтер; *to chill*, to relax and to rest - чилити; *rofl (rolling on the floor laughing)*, an uncontrollable laughter - рофл; *fake*, anything false, unreliable - фейк; *swag*, luxury - свег; *prank*, a joke - пранк; *abuse*, improper or excessive use or treatment – аб'юз; *craft*, a thing which is hand-made - крафтовий; *brother*, true friend – бро, *to flex*, to show off – флексити, *fr*, for real – реально, *ІМНО*, in my humble opinion – імхо, *to like*, to show that you think something is good – лайкнути, *selfie*, a photograph that you take of yourself, usually with a mobile phone – селфі; *feedback*, information or statements of opinion about something – фідбек; *simp*, someone who does way too much for a person they like – сімп, *tl:dr (TL:DR)*, too long, don't read – тл:др; *flood*, to fill the chat with extremely large senseless amount of information – флудити [3].

Moreover, quite common is computer and Internet slang, a kind of language that is actively used by users of the World Wide Web. That is, in fact, an integral part of Internet culture and acquires the full status of virtual slang. Here it is: *Google*, search for something on the Internet – гуглити; *streamer*, someone, who streams digital data – стрімер; *screenshot*, an image that shows the contents of a computer display – скріншот; *to post*, to publish something on a website or using social media - постити; *device*, a phone or computer, that can be used to connect to the internet – девайс; *content*, information, images, video, etc. that are included as part of something such as a website – контент; *to ban*, to forbid someone to do something – забанити; *to chat*, to take part in a discussion that involves sending messages over the internet – чатитись; *notebook*, a small computer that you can carry easily – ноут; *link*, a connection between documents on the internet – лінка; *online*, available on the internet – онлайн [3].

In addition, anglicisms for expressing emotions, thanks, greetings, apologies, etc. remain no less popular. It sounds absolutely normal and natural in Ukrainian if someone says «хай» (*hi*), «сорі» (*sorry*), «сенк'ю» (*thank you*), «окей» (*okay*), «Хеппі Бъздей» (*Happy Birthday*), «бай» (*bye*), «ес» (*yes*), «ноу» (*no*), «кул» (*cool*), «крейзі» (*crazy*), «найс» (*nice*).

A significant part of English loanwords actively penetrates into the cultural and sports spheres of use [4]. Quite regularly in the mass media, as well as in the conversations of Ukrainians, it is possible to come across the following anglicisms: *party*, an event at which a group of people meet to celebrate a special occasion – паті; *quest*, a long search for something that is difficult to find – квест; *battle*, an argument between two groups or against a situation – батл; *fire-show*, performance that involves the manipulation of fire – фаер-шоу; *celebrity*, someone who is famous, especially in the entertainment business – селебріті; *stretching*, a form of physical exercise in which a specific muscle is deliberately flexed – стретчинг; *heels*, the dance style, which is executed on the heels – хілс; *flash-mob*, a group of people who come together to perform a dance – флеш-моб [2].

By the way, external factors have a significant influence on the penetration of English loanwords into the daily lexicon of Ukrainians. For example, with the beginning of the expansion of the COVID-19, we borrowed «локдаун» (*lockdown*) and «пандемія» (*pandemic*). Since the beginning of the large-scale invasion of the russian army on the territory of Ukraine, a number of anglicisms have become common for Ukrainians: «шелтер» (*shelter*), «донатити» (*to donate*), «фандрейзинг» (*fundraising*), and «блекаут» (*blackout*), which became more frequent when massive rocket attacks on energy facilities began.

On the one hand, English borrowings can help to modernize the Ukrainian language, to express new and complex concepts, and to contribute to the development of cultural and scientific exchange between countries. But, on the other hand, it is worth noting that foreign words that have equivalents in the native language actually threaten and inhibit the development of the language. Borrowings are often integrated into slang and then consequently in the official part of the language. Meanwhile, original native words may gradually fall out of use. This process leads to the loss of the nation's own identity and its language.

Thus in order to preserve the linguistic richness and cultural identity of the country there were numerous campaigns against borrowings in various countries. For example, in 1635 the Académie française was founded as a scientific society in France. The National Commission for Terminology and Dictionary Work is an organization that has been established to develop and promote French terms as alternatives to the use of anglicisms in the French language. The members of the organization defined the purpose of its activity and declared that “many anglicisms are used in place of existing French words or expressions, inevitably leading to the gradual erasure of the French equivalents [5]”.

That’s why despite the fact that English borrowings are firmly rooted in the Ukrainian language the problem of finding national equivalents often arises. It is important to note that the rate of forming neologisms in the Ukrainian language is almost equal to the rate of borrowings. Furthermore, fresh neologisms are quickly popularized and become part of our daily vocabulary. In fact, some English borrowings are effectively replaced by purely Ukrainian words. This process has recently become a trend thus it enriches, popularizes and has a positive impact on the language. For instance, *зняток* – скріншот (screenshot), *вподобайка* – лайк (like), *самчик* – селфі (selfie), *закупи* – шопінг (shopping), *обліковка* – акаунт (account), *застосунок* – аплікація (application), *летовище* – аеропорт (airport), *ціностис* – прайс-лист (price), *допис* – пост (post), *лазівка* – лайфхак (lifehack), *денник* – блог (blog) etc.

To make a conclusion, it should be noted that the process of language borrowing occurs constantly, reflecting new realities of our life, giving them new names. Modern Ukrainian terminology is actively replenished with new units, mainly loanwords from the English language. An important role in the use of anglicisms is played by external factors as well as by socio-psychological reasons. Thus speakers often prefer foreign words as more popular, fashionable, or borrowings are much more compact. The process of borrowing foreign words has ambiguous effects on the development of the native language. On the one hand, it is enriched, but on the other hand, its own elements are displaced, replaced by words with a similar meaning. Nevertheless, the use of anglicisms is simply necessary in view of the global influence of English culture and technology.

Список використаних джерел

1. Tetiana LELEKA. English loans in the Ukrainian youth slang. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1208582.pdf>.
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>.
3. Urban dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com>.
4. Олена Дмитренко, Сергій Кохан. Вплив англiцизмiв на сучасний український молодiжний сленг. URL: [file:///C:/Users/%D0%B7%D0%B7/AppData/Local/Packages/microsoft.windowscommunicationsapps_8wekyb3d8bbwe/LocalState/Files/S0/4/Attachments/lingst_2020_40\(2\)_8\[4272\].pdf](file:///C:/Users/%D0%B7%D0%B7/AppData/Local/Packages/microsoft.windowscommunicationsapps_8wekyb3d8bbwe/LocalState/Files/S0/4/Attachments/lingst_2020_40(2)_8[4272].pdf).
5. The Guardian. Académie Française denounces rise of English words in public life. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/16/academie-francaise-denounces-rise-of-english-words-in-public-life>.

Ушата Т. О., ст. викладач кафедри іноземної філології

Ніколаєнко О. В., ст. викладач кафедри іноземної філології

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

TRANSLATION AND INTERPRETATION METHODS AS A MEANS OF TEACHING ENGLISH AT HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

Higher education establishments in Ukraine presuppose teaching ESP. Communicative method is the base of teaching ESP at non-linguistic higher education establishments. Its goal is developing students’ foreign language skills as a means of intercultural communication. Teaching English for specific purposes is conducted mainly in the form of practical classes.

The priority of teaching ESP is developing students’ reading comprehension skills, enabling them to read and understand professional literature as it’s the key to future specialists’ success.

Translation and interpretation is an integral part of a professional text reading and comprehension, especially at an advanced level of studying ESP. Bilingual translation is a rather controversial method of teaching though it's rather efficient. Scholars all over the world discuss the reasonability of using bilingual translation at English language classes.

It's necessary to distinguish between educational and professional translation, as they have a number of differences and aim at different results. Educational translation is a translation that is used in the educational process to train translators or as one of the methods of teaching a foreign language [1, p. 1]. This type of translation is aimed at acquiring practical skills which are required for educational purposes. It significantly differs from professional translation taking place in real-life conditions. The main types of educational translation are:

- written translation, which is practiced during practical classes or students' independent work;
- interpretation, which is carried out during practical classes, mainly in the form of separate phrases or sentences.

Educational translation and interpretation is used as a means of teaching a foreign language (introducing vocabulary, grammar, studying lexical equivalents in two languages, etc.), as a method of checking comprehension of what has been read or heard.

Bilateral translation is also widely used at ESP classes. It presupposes switching from one language to another when interpreting dialogues, discussions, negotiations, interviews, conversations, etc. [2, p. 2]. Therefore, it's a kind of interpretation, which is carried out between two real communicators who are not bilingual, but solving certain communicative tasks in relation to each other during the class. It's reasonable to use such kind of interpretation for creating professional communicative situations at ESP classes.

According to the authors, translation and interpretation is an important part of mastering ESP, as monolingual methods are almost impossible while teaching ESP at non-linguistic higher education establishments due to the limited number of credits allocated for mastering it, low initial level of students' foreign language skills, etc.

Translation and interpretation require constant development of students' grammar and vocabulary skills, as, unlike summarizing or retelling, they require a more accurate content interpreting and all the stylistic and linguistic aspects considering.

Список використаних джерел

1. Види перекладу. URL: <https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/3703/467711/index.html> (дата звернення 17.04.2023).
 2. Види усного перекладу. URL: https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/404151/mod_resource/content/1/1%20Consecutive%20translation.pdf (дата звернення 18.04.2023).
 3. Козелецька І.С. Переклад у вивченні іноземної мови у закладах вищої освіти. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/39305/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_2019%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%20%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%20%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4-42-44.pdf (дата звернення 10.04.2023).
 4. Довженко І.В., Дячук Л.С. Використання перекладу у вивченні іноземної мови для студентів немовних ЗВО. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_1/16.pdf (дата звернення 10.04.2023).
 5. Koletnik M., Frøeliger N. Translation and Language Teaching: Continuing the Dialogue. Cambridge Scholars Publishing, 2019. P.30. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-3462-9-sample.pdf> (дата звернення 10.04.2023).
 6. A Guide to Translation and Interpreting in Education. URL: <https://www.languagenetworkusa.com/blog/a-guide-to-translation-and-interpreting-in-education> (дата звернення 18.04.2023).
-

Shynkarenko O.M., student of the group PI-201
Scientific supervisor - **Sikaliuk A.I.**, PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

ELECTRONIC DICTIONARIES AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TRANSLATOR

Electronic dictionaries are an integral part of the professional activity of translators who work with foreign language materials. Thanks to the constant development of information technologies, lexicographers are able to create high-quality and convenient for translators electronic dictionaries of various types, in particular terminological ones.

Lexicographic science, which defines the theoretical principles and practically applies them in the practice of compilation of various types of dictionaries, is called lexicography [1]. According to the general principles of lexicography and according to the tasks and presentation of dictionary material, it is customary to distinguish between encyclopedic and linguistic dictionaries.

The fundamental difference between them is that encyclopedic dictionaries provide information about concepts, things, phenomena, historical events, prominent people, and linguistic ones are related to the analysis of words: they reveal lexical and grammatical meaning, scope of use, origin, pronunciation, writing, translation in another language, but they do not contain information about the comprehensive nature of the subject itself, indicated by the corresponding word.

However, it should be noted that modern electronic linguistic dictionaries have tools for adding a large layer of encyclopedic knowledge related to the analyzed lexeme, so we can talk about a combined form of dictionaries, where the dictionary article is built according to the principles of hypertext technologies.

An explanatory dictionary is considered the main type of linguistic dictionaries. An explanatory dictionary is designed to interpret the meaning of words and its role in studying the lexical system of the language is huge. In the explanatory dictionary, you can get information about the lexical meaning of a word, find out about its single/multiple meaning, whether it has homonyms. This dictionary also provides information on the main orthographic, morphological, syntactic, and stylistic characteristics of the word, as well as examples of word usage.

In addition to explanatory dictionaries, there are other types of linguistic dictionaries, which differ in which aspect of language units is the main one in them. There are translation and reference dictionaries (for example, orthographic), which reflect systemic relations in the vocabulary (dictionaries of synonyms, antonyms, etc.).

The advent of tablet scanners and recognition programs has greatly accelerated the process of typing and editing text. At the same time, software was created that allowed searching and indexing texts. This led to the emergence of linguistic databases, electronic libraries and card libraries. Automated lexicographic databases in the form of electronic dictionaries are now an integral part of systems of machine translation, information search, text editing and correction, as well as processing of large text arrays and their storage as a separate task of creating electronic libraries.

A modern electronic translation dictionary has a number of standard features, namely: translation of words and phrases from downloaded licensed dictionaries, translated texts and author's translations; reviewing the peculiarities of the use of a word or phrase in the context thanks to a large number of examples from parallel texts (texts translated by people and uploaded to the relevant available corpora); listening to the pronunciation of the word; revision of the form of the word (according to its part-language characteristics); adding the author's translation of terms with the possibility to evaluate and comment on the translations of other authors, if we are talking about the online version of the electronic dictionary); the possibility of discussing translation options in the relevant user community (for the online version of the dictionary, for example "ABBY Lingvo x6", "Multitran").

Terminological dictionaries are of particular importance. A terminological dictionary is one of the means of ensuring professional communication, since, by fixing the meaning of terminological units; it contributes to the normalization of professional communication. The leading functions of such a dictionary are informative and normative, because it provides an opportunity to systematically study and research the accumulated knowledge of a certain scientific field [2].

Terminological dictionaries reflect the conceptual and terminological apparatus of various branches of science and technology and enable scientific, educational, and industrial activities. A terminological dictionary is the most important means of describing any term system [3].

Two electronic dictionaries ("ABBY Lingvo x6" and "Multitran") became the object of analysis from the point of view of terminological content. Determining the most convenient for professional scientific and technical translation among the leading electronic online dictionaries is a personal matter of the translator, because each of the analyzed dictionaries has its own characteristics and/or shortcomings. "ABBY Lingvo x6" has a very limited representation of term systems, and others do not have Ukrainian equivalents. The "Multitran" dictionary often provides author's translations, which are sometimes accurate, but need to be checked and may contain content errors [4].

Therefore, translators should now use the dictionary that he considers most convenient in simple cases of translation and refer to all the specified dictionaries in complex cases during the translation of narrowly branched multi-component terminological compounds.

From this point of view, it is worth noting that today lexicographers still face the task of creating convenient and fully functional narrow-branch or even more complex technical translation electronic dictionaries with the possibility of their further integration with other electronic dictionaries as necessary.

References

1. Електронний словник "ABBY Lingvo x6". URL: <https://www.lingvo.ua/english> (дата звернення 06.04.2023).
2. Зозуля С. Термінологічний словник з інформаційних ресурсів: розроблення та шляхи впровадження. URL: http://www.dnrb.gov.ua/research_activity/personal_lib_products/ (дата звернення 05.04.2023).
3. Марчук Ю. Н. Основи комп'ютерної лінгвістики. Харків : Освіта, 2018. 234 с.
4. Онлайн-словник "Multitran". URL: <https://www.multitran.com/m.exe> (дата звернення 03.04.2023).
5. Перебийніс В. І., Сорокін В. М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
6. Рубльова О. С. Електронні енциклопедії та їх особливості. Дніпро : Лінгва, 2017. 198 с.
7. Рецкер Я. І. Теорія перекладу та перекладацька практика. Луцьк : Вінтро, 2019. 81 с.

Шиянова І.М., к.філол.н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТУРИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Доперекладацький аналіз є етапом, на якому відбувається збір інформації про текст, багато в чому визначальної для подальшого його перекладу. Професійний перекладач починає здійснювати його від самого початку ознайомлення з оригіналом, процес аналізу йде нерозривно із процесом його сприйняття. У майбутніх перекладачів ця навичка ще тільки має бути сформована як частина їхньої перекладацької компетентності [1], що, вочевидь, потребує спеціальної уваги цьому етапу під час навчання перекладу.

Параметри доперекладацького аналізу визначаються дослідниками по-різному; до них відносять збір відомостей про час та мету створення тексту, його джерело, автора та цільового одержувача, склад інформації, її ієрархію та щільність у тексті, мовленнєвий жанр, приналежність тексту до певного функціонального стилю тощо. З дидактичною

метою можуть пропонуватися такі схеми, які враховують як критичний аналіз існуючих точок зору щодо передперекладацького аналізу, так і власний перекладацький досвід викладача, а також його прагнення викласти матеріал просто та доступно [2].

Завдяки універсальності параметрів опанувати їх застосування починають у курсі загального перекладу. Практика доперекладацького аналізу в контексті спеціального перекладу дозволяє виявити закономірні ознаки текстів конкретної сфери використання, а системна робота з відповідними текстами в аудиторії — розвинути навички їх урахування в ході реалізації перекладацького завдання.

У випадку туристичних текстів такими ознаками є, зокрема, їхня орієнтованість на широке коло реципієнтів, вагомість культурно маркованих елементів у їхньому складі, а також конвенційність форми, яка визначається лінгвокультурною традицією кожної з мов. Як тексти, орієнтовані на споживача, вони можуть поєднувати когнітивну інформацію з оперативною та емоційною, виконуючи функції інформування, здійснення впливу чи скеровування; окремим комунікативним завданням туристичних текстів можна також вважати формування позитивного іміджу туристичної дестинації. Мовленнєвими жанрами, де названа специфіка виражена найбільш яскраво, видаються путівник, туристичний буклет, екскурсія та туристичний вебсайт.

Відтворення таких текстів у перекладі вимагає від перекладача вміння знаходити й опрацьовувати різні джерела інформації для чіткого уявлення про описану в оригіналі предметну ситуацію, а також зумовлює необхідність застосування різноманітних стратегій адаптивного перекладу [3]. Аналіз помилок, допущених студентами в перекладах туристичних текстів, свідчить про те, що частини їх можна запобігти за умови свідомішого виконання доперекладацького аналізу і послідовного використання його результатів під час перекладу та редагування.

Список використаних джерел

1. Уртадо Альбір А. Компетентність // Енциклопедія перекладознавства : у 4 т. Т. 1 : пер. з англ. / за ред.: Івз Гамбіера та Люка ван Дорслара ; за заг. ред.: О. А. Кальниченка та Л. М. Черноватого. Вінниця : Нова Книга, 2020. С. 179-184.
2. Стратегії та аналіз в усному та письмовому перекладі : метод. посіб. .../ О. П. Магузкова, О. С. Гринько, Н. О. Горбатюк; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. Одеса : ОНУ, 2020. 67 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/28579>.
3. Набережнева Т. Є. Переклад текстів, орієнтованих на споживача, у теорії та емпірії // Science and Education a New Dimension. Budapest, Jun 2018. Vol. 49, No 166. С. 32–35. URL: https://www.academia.edu/37032181/SCIENCE_and_EDUCATION_a_NEW_DIMENSION_PHILOLOGY_Issue_166.

Shkiliov D.D., postgraduate student group АСД072-22
Scientific Supervisor – **Lytvyn S.V.**, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

INTERPRETATION OF THE TERM “FINANCE” AND ITS DERIVATIVES THROUGH THE PRISM OF ETYMOLOGY

Scientific research development and related accumulation of information quite naturally leads to complication of the scientific knowledge structure, emergence of new disciplines and specialties. Historiographic research of financial science associates its emergence with the period on the border between the Middle Ages and the Renaissance [1].

If we agree with the outlined position, then financial science has a history of about half a millennium. Despite this, the problem of ambiguous understanding and interpretation of even “finance” as a basic category of this science is obvious. Below is a summary of several definitions of finance proposed by the scientists:

- economic relations associated with the need to distribute and redistribute the GDP value through the formation and use of monetary funds [2, p. 18];

- economic relations of distributive nature in the sphere of monetary circulation associated with the formation and use of funds of financial resources in the process of the GDP value movement [3];

- monetary relations related to formation, mobilization and placement of financial resources and exchange, distribution and redistribution of the GDP value or national wealth [4, p. 5];

- economic relations related to formation, distribution and use of monetary funds [5, p. 4].

Divergences in the presented approaches to the interpretation of the essence of “finance” are significant enough to claim that their authors have no identity in the vision of the category. If the last approach reduces “finance” to monetary relations, then the first three review it as relations regarding the GDP value movement which are only mediated by the money movement. At the same time, the first interpretation absolutizes the money role in redistribution of the GDP value, while the second and the third offer monetary relations as an element of a wider movement of financial resources, which, in fact, reflects the GDP value movement in full. At first glance it may seem that the second and third approaches sufficiently reveal the essence of “finance” as a relationship regarding the redistribution of the GDP value, however, they are also not acceptable from the standpoint of the presence of logical recursion when the “finance” category is defined through the derived from it “financial resources” concept.

Researchers in the finance field solve the problem of category content instability in the one possible way - they devote special attention to outlining their own vision of its content [6] or substantiating the limits of the used concepts and terms [7, p. 7-15]. The problem of the lack of scientific consensus around the finance content is particularly evident in the last work since the authors, for example, have to separately justify the relationship between the “financial flows” and “cash flows” concepts.

The prospective research of the author of this publication also requires defining the essence of finance. It is expedient to turn to the historical origin of the word itself and to follow the meanings that were embedded in it earlier and are being embedded now in order to solve this problem. In other words, for an adequate category interpretation, it is necessary to look at «finances» through the etymology prism.

The word “finance” entered the Ukrainian language, as well as most languages of the world, from English and French languages. According to the etymological dictionary it developed in the languages of Western Europe (primarily in Old French in the form of the word “fin” – end, limit, death) from the Latin “finis” – end, limit. Over time, the form “fine” acquired new meanings (very well, well enough, fine, payment, trifle) and entered the English language and developed into its modern form [8; 9].

At first glance, the presented etymological interpretations may seem unjustified since they combine such different meanings under a common root. However, upon examination, it turns out that all of them are related to a limit or end in one way or another. “Very well” and “well enough” are respectively on the border of possible and sufficient. The meaning of “trifle” arose from the practice of concluding contracts where important points not desirable for the signatory's special attention were indicated in fine print, and only their consideration gave an idea of the limits of rights and obligations. “Fine” is obviously related to the violation of the legal limit or has the nature of a fee, payment for such a violation. “Payment” is the limit, the end of the obligation. In addition, the term which has the “limit, end” in the root best reflects one of the important features of property (available value) in general and money in particular – their limitation, finiteness.

Perception of the category “finance” in the light of the described etymological transformations shifts the emphasis in its interpretation. Finance is the side of reality that is connected with the settling and payment of obligations. In a broad sense, it also includes formation and movement of payment instruments (primarily, but not exclusively, – money).

The proposed interpretation generally corresponds to both the content that we tried to include in the four definitions considered above, and the practice of using the category “finance” among representatives of the Western scientific community. Rethinking of national approaches to

the interpretation and use of the term “finance” and their comparison with the publications of Western authors have repeatedly led to the conclusion that there are distortions of perception namely in the post-Soviet consciousness [3; 10, p. 18–21].

The conclusions obtained as a result of the conducted research make it possible to clarify the terminological and conceptual apparatus of further scientific development in the financial field and to prevent occurrence of methodological contradictions during their implementation.

Список використаних джерел

1. Леоненко П., Федосов В., Юрса М. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок цінних паперів України*. 2017. №1–2. С. 3–30.
 2. Борисова І. С., Зоря О. П. Фінанси, гроші та кредит : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2011. 350 с.
 3. Кірейцев Г. Г., Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит. URL: <https://buklib.net/books/21867> (дата звернення: 19.04.2023).
 4. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник. К.: КНЕУ, 2007. 240 с.
 5. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. Теорія фінансів : підручник / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
 6. Васильєва Т. А., Воронцова А. С., Майборода Т. М. Теоретичні основи фінансової політики держави в галузі освіти та її складових. *Вісник СумДУ. Серія „Економіка”*. 2017. № 4. С. 177–187.
 7. Медведєва І. Б., Погосова М. Ю. Діагностування безпеки промислового підприємства у тривірневій системі фінансових відносин : монографія. Харків : ХНЕУ, 2011. 264 с.
 8. Finance. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/finance>
 9. Fine. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/fine>
 10. Лавров К. Є. Фінансова політика залучення довгострокових інвестицій в економіку України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Чернігів, 2014. 199 с.
-

МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В DIGITAL-СЕРЕДОВИЩІ

MARKETING TOOLS FOR BUSINESS DEVELOPMENT IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Забаштанська Т. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СИСТЕМИ КОМУНІКАЦІЙ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

Посилення глобалізаційних процесів та розвиток інформаційних технологій, широке розповсюдження мережі Інтернет, забезпечило реальний доступ багатьох суб'єктів господарювання до найбільш інноваційних технологій, спрямування яких мало не лише суто виробничий характер, але і також було пов'язано з розвитком інструментарію цифрового маркетингу.

На даний час, науковці та практики у процесі дослідження маркетингових відносин, все більше уваги приділяють саме інструментарію цифрового маркетингу, переважно досліджуючи його у контексті ключових складових забезпечення результативності його функціонування. Проте варто наголосити, що в сучасних умовах, система цифрового маркетингу підприємства є ключовою складовою його системи маркетингу, трансформованою світовими умовами цифровізації, а також наділеною відповідним інструментарієм її реалізації [3; 5].

Сама категорія «маркетинговий інструментарій» є досить цікавою та багатогранною як з наукової, так і практичної точки зору, що зумовлює значний інтерес наукової спільноти та громадськості до її трактування. На нашу думку, під інструментарієм маркетингу слід розуміти сукупність наявних у підприємства методів та прийомів спрямованих на вивчення існуючих потреб споживачів, а також забезпечення активного просування його товарів, робіт та послуг.

Наявність розвинутої на підприємстві системи комунікацій, спроможної швидко адаптуватись до вимог внутрішнього та зовнішнього середовища, в сучасних умовах визначає його конкурентоспроможність, спроможність реалізувати власну траєкторію стратегічного розвитку. Водночас розвиток інформаційного суспільства у світовому масштабі сформував передумови для стрімкого розвитку новітніх технологій, а також формування у суб'єктів господарювання можливості застосування технологічних інновацій, спроможних перевести процес виробництва на абсолютно нових технологічний рівень.

Проте розвиток інформаційного суспільства призвів до формування надмірної інформації у споживача, інформаційного перенавантаження, значного поширення інформаційних перешкод, що своєю чергою сформувало підґрунтя для методичного та методологічного обґрунтування доцільності застосування окремих видів маркетингового інструментарію в умовах цифровізації, зміні підходів до процесу формування та реалізації комунікаційної політики підприємства [1,3].

Формування інформаційних шумів відбувається в результаті активних дій підприємств конкурентів, а також самих споживачів товарів, робіт та послуг, і обумовлено рядом причин. На рівні підприємства формування інформаційних шумів обумовлено його прагненням збільшити частину ринку за рахунок залучення нових споживачів, а отже і забезпечити зростання результативності комунікаційної політики та фінансово-господарської діяльності. На рівні споживачів, формування інформаційних шумів обумовлено їх прагненням максимально поєднати задоволення наявних потреб з

мінімізацією витрат на їх покриття. На даний час серед ключових інструментів системи комунікації цифрового маркетингу слід виділити наступні: оптимізація сайту серед наявних пошукових систем (SEO); пошуковий маркетинг (Search Engine Marketing, SEM); впровадження клієнто-орієнтованої стратегії розвитку підприємства в Інтернет (e-Customer Relationship Management, ECRM); контекстна реклама; SMM (соціальний медіамакетинг); технологія Big Data; RTB (торги у реальному часі); вірусний маркетинг (Word of Mouth Marketing, WOM); створення іміджу підприємства в Інтернет (Public Relations, PR 2.0); маркетинг відеосистем (Video Search Marketing, VSM); партнерський маркетинг (Affiliate Marketing, AM); ретаргетинг [2,4].

Проте, в умовах глобальних загроз, саме розвиток інформаційних технологій дозволив сформувати для вітчизняних споживачів вагоме конкурентне середовище, яке забезпечує належні умови функціонування суб'єктів господарювання, стимулює розвиток та адаптацію національної економіки.

Список використаних джерел

1. Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Карпова Я.Ю. Маркетинг: [навч. посіб.]. Львів: Професіонал, 2008. 318 с.
2. Воронов А. А., Валькович О. Н. Маркетинговий підхід к измерению эффективности производства. *Маркетинг*. 2002. № 6. С. 32-42.
3. Забаштанський М., Забаштанська Т., Герасімчук М. Застосування промоакційного маркетингу підприємствами в умовах цифровізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2(25). С. 222-239.
4. Примак Т. О. Маркетингові комунікації: навч. посібн. К.: Єльга, Ника-Центр, 2003. 280 с.
5. Струпинська, Н. В. Методичний підхід до забезпечення ефективності маркетингової діяльності промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 379-387.

Бузюк Д. С., здобувач вищої освіти, гр. МРт-211,
Бабаченко Л. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ТА ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Характерною рисою сучасної економіки є високий рівень конкуренції та скорочення життєвого циклу товару. У цих умовах одним із найбільш реальних способів досягти успіху на ринку є орієнтація компанії саме на інноваційний шлях розвитку. Маркетинг як ринково орієнтована концепція дає змогу підвищити гнучкість і адаптивність інноваційної діяльності підприємства до змін зовнішнього середовища.

Логістика як системна та вартісна концепція пропонує можливість оптимально використовувати інноваційний потенціал компанії та координувати суперечливі цілі, які можуть виникнути в діяльності компанії. У сучасній літературі багато уваги приділяється комерціалізації інновацій, але недостатньо висвітлено логістичних інновацій та аспектів забезпечення такої діяльності [1].

Завдання та значення логістики на фазах інноваційного та життєвого циклу нового продукту на сьогодні не визначені, що не дозволяє цілеспрямовано контролювати ринкові події. Успішне впровадження маркетингу в інноваційну діяльність залежить від логістики [2].

Розробка та запуск нового продукту маркетингологами має проходити через логістичну раціональність та виробничі можливості. Бажаний результат роботи – показати можливості інтеграції маркетингу та логістики для успішної реалізації інноваційних проєктів. Актуальність проблеми полягає у вирішенні конфлікту цілей між маркетингом і логістикою та обґрунтуванні необхідності їх взаємодії в сучасних компаніях.

Реалізація логістичних та маркетингових процесів і функцій в управлінні інноваційною діяльністю компанії є запорукою її успіху. В основі інтегрованої концепції інноваційного розвитку підприємства лежить інтеграція маркетингової та логістичної систем у системи інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність – це процес створення та впровадження в практику діяльності нових або значно вдосконалених продуктів, послуг, технологій, процесів, систем або методів. Інновації можуть впроваджуватися як на окремих підприємствах, так і в усій галузі. Інноваційна діяльність передбачає створення нових рішень, які можуть надати підприємству конкурентну перевагу на ринку, підвищити ефективність та економічну рентабельність [1].

Інноваційна діяльність може здійснюватися на різних рівнях, включаючи дослідження та розробку нових продуктів, розробку нових технологій і методів, зміни в організації та управлінні компаніями, а також удосконалення процесів виробництва та доставки товарів та послуг.

У сучасному світі інновації є ключовим фактором успіху компаній у всіх галузях, оскільки дозволяють створювати продукти та послуги, які відповідають ключовим потребам і запитам споживачів, знижують витрати та забезпечують конкурентоспроможність на ринку [2].

Логістичну діяльність слід розглядати в нерозривному зв'язку з маркетинговою діяльністю щодо виявлення, аналізу та реалізації інноваційних проєктів розвитку існуючих і багатообіцяючих ринкових можливостей. Інноваційна діяльність повинна здійснюватися з дотриманням принципу паралельного розвитку маркетингової та логістичної стратегій: їх розвиток має бути паралельним і послідовним, щоб кожна із запланованих у маркетингу стратегія розвитку була забезпечена відповідними логістичними ресурсами. Інноваційний розвиток підприємства потребує поліпшення виробничої, складської та транспортної інфраструктури, системи матеріально-технічного забезпечення, оптимізації дистрибуційної мережі та системи переміщення товарів, адаптуючи її до змін у бізнес-портфелі. Логістика відповідає за всі ці аспекти, тому необхідно звернути увагу на взаємодію маркетингу та логістики у процесі інноваційної діяльності підприємства [2].

Розробляючи нові продукти, компанії зосереджуються не лише на створенні цінності продукту в очах споживача та витратах на розробку, а й на мінімізації часу самої розробки. У деяких випадках своєчасне завершення процесу важливіше, ніж перевищення попередньо запланованого бюджету інноваційного проєкту. Варто зазначити, що розробка інноваційних стратегій – це складне і трудомістке завдання, яке коштує багато часу і грошей.

Маркетингове забезпечення інноваційного процесу є важливим елементом для спілкування з клієнтами та виявлення їх потреб ще на етапі розробки інновацій, що допомагає вивести на ринок ті інновації, на які є або може бути попит, при належному рівні якості та обслуговування [3].

У контексті інноваційної діяльності логістичне забезпечення має наступні значення:

- забезпечення логістичної придатності інновації, що означає її відповідність вимогам логістичного управління;
- забезпечення логістичної ефективності інноваційної діяльності підприємства шляхом зменшення витрат і часу;
- установа функціональної співпраці між підрозділами підприємства та розв'язання конфліктів між цілями;
- створення партнерських зв'язків з контрагентами ринку [4].

Отже, інноваційні маркетингові рішення у сфері логістики можуть допомогти підприємствам досягти конкурентних переваг на ринку та забезпечити їх успішне функціонування. Основним завданням інноваційного маркетингу є налагодження взаємодії з клієнтами та виявлення їх потреб, що дає можливість створювати продукти та послуги, які відповідають їх очікуванням. Крім того, логістичне забезпечення інноваційної діяльності підприємства включає в себе такі аспекти, як забезпечення логістичної придатності та ефективності інновацій, налагодження функціональної співпраці між підрозділами підприємства та формування партнерських стосунків з контрагентами ринку. Застосування інноваційних маркетингових рішень у сфері логістики може забезпечити ефективне використання ресурсів та зростання прибутку підприємства, що є важливим фактором для його успішного розвитку.

Список використаних джерел

1. Беспалюк Х.М. Логістичне та маркетингове забезпечення інноваційної діяльності. Національний університет «Львівська політехніка», кафедра менеджменту організацій. 2019. URL: https://vlp.com.ua/files/03_35.pdf.
2. Бородіна О.А. Інтеграція логістики та маркетингу для формування інноваційного потенціалу економіки. *Приазовський державний технічний університет*. 2016. URL: <file:///D:/Downloads/104574-Текст%20статті-221634-1-10-20170619.pdf>.
3. Відоменко О. І., Коцюченко Г.В. Дослідження еволюції становлення логістики як науки. Соціум. Наука. Культура : матеріали восьмої Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф., 2018 р. URL: <http://intkonf.org/kotsyuchenko-gv-ken-vidomenko-oi-doslidzhennya-evolyutsiyi-stanovlennyalogistiki-yak-nauki>.
4. Волкова М.В. Напрями вдосконалення маркетингової діяльності підприємства. Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова. 2017. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/57.pdf>.

Здор Я. О., здобувачка вищої освіти гр. МР-191
Бабаченко Л. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

УПРАВЛІННЯ ТОВАРИМ АСОРТИМЕНТОМ ПІДПРИЄМСТВА

Товарний асортимент – це різноманітність продуктів, які пропонуються споживачам підприємства. Він визначає певні види продуктів, за якими клієнти впізнають компанію [1].

Асортиментна політика - це сукупність оперативних правил діяльності підприємства щодо процесу планування асортименту, його реалізації та контролю. Політика регулює всі дії, пов'язані з побудовою та зміною загальної стратегії, планів, додаванням та виключенням товарів тощо [2].

За умови ефективного використання асортиментної стратегії можуть збільшитися продажі, а це своєю чергою допоможе підприємству розширити базу споживачів. Аналіз продажів є важливим процесом, оскільки це допомагає визначити ті товари, з якими споживач найбільше взаємодіє та з'ясувати чинники, які впливають на прийняття рішення про купівлю. Асортимент може змінюватися залежно від сезону – наприклад пекарські магазини залежно від свята можуть виготовляти унікальну продукцію.

Управління ринковою ідеєю передбачає розробку концепції товару, що повністю відповідає бажанням і очікуванням споживачів та управління атрибутивним позиціонуванням, тобто плануванням і включенням до споживчих характеристик товару ключових переваг [3].

Однак асортиментні стратегії можуть бути не вигідними, якщо асортимент і розподіл продуктів не приваблюють споживачів, які відвідують магазин або вебсайт. Наприклад, пропозиція занадто великої різноманітності в асортименті продуктів може розчарувати клієнтів, оскільки це ускладнює прийняття рішення. Водночас низька різноманітність може розчарувати деяких споживачів і може негативно вплинути на дохід від продажів.

Тому важливо провести широке дослідження ринку, пов'язане з рядом факторів, таких як цільова група споживачів, місце розташування, клімат та інші споживачькі переваги, перш ніж розробляти відповідну асортиментну стратегію та асортимент продукції.

Найкращий асортимент товарів може допомогти збільшити продажі та покращити якість обслуговування клієнтів.

Склад продукції складається з наступних характеристик:

– ширина – це кількість ліній продуктів, які має компанія чи продавець. Наприклад, автовиробник може виробляти лінійку автомобілів, лінійку позашляховиків і лінійку вантажівок;

– довжина – це кількість товарів у певному ланцюжку чи лінії товарів. Продуктові лінії виробника автомобілів можуть включати чотири моделі седана, три типи SUV і дві версії вантажівок;

– глибина – глибина продукту підраховує кількість варіацій у кожній лінійці продуктів. Наприклад, автомобільна компанія може надати базові, стандартні та розкішні моделі в кожній лінії;

– узгодженість – демонструє, наскільки тісно пов'язані між собою різноманітні лінійки продуктів.

Створення чудового досвіду для клієнтів і формування лояльності до бренду починається з правильного асортименту продуктів. Управління асортиментом поєднує в собі глибоку аналітику, купівельні переваги споживачів, планування життєвого циклу асортименту та оптимізацію розмірів і попередньої упаковки в спрощений робочий процес. Правильне управління асортиментом позбавляє від здогадів і сприяє збільшенню продажів і маржі по всіх каналах за допомогою локалізованої інформації про клієнтів.

Ефективність підвищення якості продукції підприємств харчової промисловості виявляється за двома основними напрямками.

Перший напрям - це підвищення якості харчових продуктів за допомогою соціального завдання, тобто забезпечення населення високоякісними продуктами харчування.

Другий напрям – це підвищення якості харчових продуктів, який є важливим чинником економії суспільної праці, резервом підвищення ефективності виробництва, раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, і, що є важливим, підвищення конкурентоспроможності продукції.

Підприємство «Київхліб» – це лідер хлібопекарського ринку України. Підприємство, що визнано одним з найвідоміших виробників пекарської продукції за кордоном. Хлібопекарське підприємство складається з дев'яти виробничих майданчиків у Києві та Київській області, потужність яких може дозволити кожного дня виготовляти більш ніж 400 тонн хлібобулочних виробів та 10 тонн хлібних смаколиків. Асортимент продукції включають різноманітні сорти хліба, сушки, печиво, пряники, булочки, тістечка, рогаики, торти та короваї, виготовлені під торговою маркою «Київхліб», що нараховує близько 250 найменувань.

Понад усе компанія цінує довіру споживачів, забезпечуючи традиційно найвищу якість наших виробів, а саме:

– виготовляє виключно натуральну сировину, виготовлення продукції без консервантів та ГМО;

– дотримується найвищих стандартів виробництва, що реалізується за допомогою впровадження системи безпеки харчової продукції та застосування ефективної системи управління якістю.

Для підприємства «Київхліб» оптимальним формування асортиментної продукції буде метод на основі вивчення особливостей товарної лінії. Продуктові лінії створюються компаніями як маркетингова стратегія для залучення продажів споживачів, які вже купують продукцію. Принцип роботи полягає в тому, що споживачі, швидше за все, позитивно реагують на бренди, які вони знають і люблять, і будуть готові купувати нові продукти на основі свого позитивного досвіду роботи з брендом у минулому.

Цей метод складається з двох етапів:

1) аналіз товарної лінії,

2) прийняття рішення про довжину товарної лінії [4].

Можна зробити висновок, що одним з головних факторів успіху та конкурентоспроможності будь-якої компанії є формування ефективної асортиментної політики. Більш того, питання управління асортиментним портфелем стає найбільш актуальним в умовах мінливого ринкового середовища, адже саме від збалансованого і високоякісного асортименту залежить дохід підприємства. Основою прагнення підприємства до прибутковості є ефективно використання виробничого потенціалу, який повинен відповідати чітко сформульованій та раціональній асортиментній політиці.

Список використаних джерел

1. Анішова М. К. Удосконалення асортиментної політики підприємства регіону. *Нові технології*. 2015. № 2. С. 11-14.

2. Шира Т. Б. Функціональний аспект управління асортиментом у комерційній діяльності. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Серія: Економічні науки. 2016. № 1. С. 63-73.

3. Могилова А. Ю. Рохліна М. С. Управління асортиментом товарів. *Modern Scientific Researches*. 2019. С. 124-127.

4. Бардаш М. С., Хоменко О. І. Асортиментна політика підприємства та шляхи її вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5288/> (дата звернення: 17.04.2023).

Рогова І. С., здобувачка вищої освіти гр. ОА-211

Жидок В. В., кандидат економічних наук, доцент,

керуюча регіональним представництвом торговельної агенції «Western Bid»,
консультантка «Академії продажів Western Bid», фахівчиня з електронної комерції
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Розвиток сучасних інформаційних технологій охоплює багато сфер людської діяльності. У результаті цього зародився і стрімко популяризувався такий вид господарської діяльності як електронна комерція. Сутність цієї діяльності полягає у використанні сучасних інформаційних комунікаційних технологій суб'єктами господарювання під час своєї фінансової та торговельної активності [1].

Виділяють 4 види бізнес-моделі організації електронної комерції: B2B (бізнес до бізнесу), B2C (бізнес до споживача), C2C (споживач до споживача), C2B (споживач до бізнесу).

B2B є платформою для взаємодії між компаніями за допомогою електронних каналів продажу та обміну даними. Це означає, що виробники, оптові продавці та дистриб'ютори використовують електронні платформи для продажу своїх товарів та послуг іншим бізнесам. Одним з найбільш відомих прикладів B2B електронної комерції в Україні є маркетплейс Prom.ua. Також в Україні існують спеціалізовані B2B майданчики. Наприклад, платформа Zakupki.Prom.ua спеціалізується на державних та комерційних закупівлях, де виробники та постачальники можуть пропонувати свої товари та послуги на аукціонах, де переможцем стає той, хто запропонував найбільш вигідні умови.

B2C є найпопулярнішим видом в електронній торгівлі. Це модель, при якій продавець продає свої товари або послуги кінцевому споживачу через інтернет-магазини або маркетплейси. Через ряд істотних переваг такий вид електронної комерції позитивно впливає на розвиток малого бізнесу в Україні, адже використання сучасних інформаційних технологій дозволяє значно скоротити витрати. Але разом з тим, в Україні існують певні проблеми з безпекою транзакцій в електронній комерції та потенційною загрозою кібератак.

C2C полягає у тому, що окремі користувачі продають свої товари або послуги іншим користувачам через Інтернет-платформу. Найбільш відомим прикладом C2C електронної комерції в Україні є OLX – онлайн-платформа для оголошень, де користувачі можуть продавати та купувати різні товари та послуги без посередництва. Однією з проблем C2C електронної комерції є можливість шахрайства. Через те, що продажі здійснюються між окремими користувачами, існує ризик отримати товар, який не відповідає опису або взагалі не отримати його після оплати.

Модель C2B електронної комерції є дещо менш поширеною в порівнянні з B2C або B2B, проте деякі компанії в Україні використовують її. В основі цієї моделі лежить процес, в якому споживачі продають свої товари чи послуги компаніям. Наприклад, це може бути створення контенту, написання рецензій, розробка дизайну або виконання будь-яких інших послуг. Одним з прикладів C2B електронної комерції в Україні є сервіс Work.ua. На цьому сайті підприємства розміщують оголошення про роботу, а користувачі можуть надати свої

послуги зацікавленим компаніям. Компанії можуть зв'язатися з користувачами напряду і запропонувати їм роботу або проєкт. Основна перевага моделі С2В полягає в тому, що споживачі можуть продавати свої послуги або товари за високі ціни на ринку, оскільки підприємства готові платити за якісні послуги. Однак, існує проблема з визначенням цін на ринку, оскільки це може бути досить складним завданням [2].

До суб'єктів електронної комерції належать: *фізичні особи* - як покупці товарів та послуг в інтернет-магазинах або продавці на платформах С2С; *юридичні особи* – компанії, які здійснюють продаж своїх товарів або послуг через свій власний інтернет-магазин або на платформах В2В та В2С; *Інтернет-платформи* – вони надають інфраструктуру для здійснення транзакцій між продавцями та покупцями, які можуть бути як фізичними, так і юридичними особами; *платіжні системи* – компанії, які забезпечують електронний переказ грошей між продавцями та покупцями; *кур'єрські служби* – компанії, які забезпечують доставку товарів від продавців до покупців.

Однак, на загальному рівні, основними суб'єктами електронної комерції є продавці та покупці. Для кожного з них існують переваги і недоліки використання сучасних інформаційних технологій у своїй діяльності.

Для покупців:

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - Нижчі ціни та широкий асортимент товарів; - Зручність та доступність, інформація доступна незалежно від часу і вихідних; - Можливість вивчення і аналізу ринку за допомогою торговельних платформ - Купівля товарів і послуг на міжнародних торгових майданчиках - Зручність онлайн-оплати - Наявність відгуків про товари та послуги 	<ul style="list-style-type: none"> - Доступ до мережі є обов'язковою умовою; - Ризик шахрайства; - Ризик купівлі неякісного товару - Можливість додаткових витрат на поштові послуги або на комісії платіжних систем - Можлива проблематичність під час повернення товару

Для продавців:

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - Зниження обсягу невиробничих витрат - Зниження обсягу початкових вкладень в бізнес - Скорочення циклу виробництва і продажу - Зручна система роботи з клієнтами - Можливість появи нових видів товарів та послуг - Спрощений варіант цілодобової роботи - Великі корпорації і маленькі підприємства мають однакові умови доступу - Глобальний доступ до клієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> - Деяка частка населення не має доступу до мережі, що знижує кількість потенційних покупців - Великий рівень конкуренції - Забезпечення технологічної бази, а також підтримування її постійного розвитку є великим елементом витрат - Необхідність оновлення програмного забезпечення - Збільшується проблема інформаційної безпеки - Складність організації бухгалтерського обліку - Потреба забезпечення працівників належними знаннями в галузі інформаційних технологій, а також залучення нових спеціалістів [1]

Як наслідок розвитку інформаційних технологій електронна комерція є явищем, яке стрімко розвивається і удосконалюється. Вона відіграє велику роль у суспільстві і, попри ряд недоліків, сприяє покращенню бізнесу і виводить комерційну діяльність на новий рівень. На нашу думку, переваги електронної комерції є більш значними ніж недоліки, а більшість проблем, пов'язаних з шахрайством, складністю розвитку інформаційних технологій і забезпеченням певної частини населення доступом в мережу мінімізуються з часом. Тому електронну комерцію варто розглядати як позитивне явище, яке треба розвивати і поширювати як серед існуючих суб'єктів комерційної діяльності, так і потенційних.

Список використаних джерел

1. Говорун О. Електронна комерція: переваги та недоліки. м. Київ, 26 груд. 2016 р. URL: https://dut.edu.ua/uploads/n_3881_93277840.pdf#page=168.
2. B2B, B2C, C2C, C2B – види сайтів для бізнесу. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20151121065839/http://webstudio2u.net/ua/site-develop/432-b2b-b2c-c2c-c2b.html> (дата звернення: 02.04.2023).

Пономаренко Р. В., здобувач вищої освіти, гр. МРТ-211
Бабаченко Л. В., кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МАРКЕТИНГОВОЇ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

Суть маркетингової товарної політики полягає у визначенні та підтримці оптимального комплексу продуктів, які будуть вироблятися і продаватися для здобуття актуальних і тривалих економічних та інших цілей організації. Товарна політика включає дефініцію оптимального асортименту продукції та його постійну модернізацію, а також якість, дизайн, упаковку, брендування і ступінь відповідності продукту потребам споживачів [1].

Теоретичну основу з питань дослідження, розробки товарної політики та формування маркетингової стратегії розвитку на підприємствах вивчають: Лушкін В.А., Пономарьов В.Д., Ялдин І.В., Беленька Т.А., Федорченко Л.О. та інші.

Товарна маркетингова політика – це комплекс заходів, спрямованих на формування комерційно ефективного асортименту з метою підвищення конкурентоспроможності продукції, створення нових товарів, оптимізації асортименту та подовження життєвого циклу продукції [3].

Основна мета товарної політики полягає у створенні та управлінні продукту або послуги таким чином, щоб інші елементи маркетингової діяльності були або зовсім непотрібні, або використовувалися мінімально для досягнення цілей компанії.

Поняття асортимент визначається як сукупність товарів, що виробляються підприємством, які можна поділити на асортиментні групи та асортиментні позиції.

Асортимент характеризуються широтою і кількістю товарних груп (товарні групи включають товари зі спільними функціональними характеристиками, якістю і ціною) і глибиною і кількістю товарних позицій в кожній товарній групі (товарні позиції - це продукти або бренди). Вони також можуть характеризуватися структурою або взаємозв'язком між запропонованими товарними групами з точки зору спільних кінцевих споживачів, каналів дистрибуції, цін тощо [2].

Асортимент вважається занадто вузьким, якщо ви можете доповнити його новими продуктами і збільшити прибуток, і занадто широким, якщо ви можете виключити ряд продуктів без втрати доходів].

Дивлячись на це, перед компаніями гостро стоїть проблема пошуку шляхів виживання та формування ринкової позиції, пов'язана зі зростанням конкуренції на світових та регіональних ринках. Такий високий ступінь конкуренції зумовлений процесами економічної глобалізації, які задовольняють потреби основних груп споживачів і, як наслідок, підвищують їхній попит на товарну пропозицію. Глобальний експеримент формування економіки переконливо демонструє, що методи пошуку проблеми для виробничих організацій можуть лежати на перетині маркетингової та інноваційної роботи.

Поєднання цих видів робіт передбачає високотехнологічну систему маркетингового бачення, впровадження якої дозволить компаніям швидко виявляти незадоволені запити споживачів або формулювати їх, а також розробляти, виробляти і просувати нові (модернізовані) продукти, які задовольняють ці запити більш комплексно й ефективно, ніж продукти-конкуренти [4].

Звичайно, багато організацій хочуть стати лідерами ринку. Тим більша ймовірність, що їм це вдасться. Приймавши рішення в другому напрямку, можна досягти саме цього. Однак, як відомо, виробляти ноу-хау, що відповідає потребам ринку, нелегко. Тому, перш ніж приймати рішення про початок виробництва власного ноу-хау, необхідно ретельно дослідити існуючі можливості. В результаті вибору компанією високотехнологічної маркетингової перспективи, доцільно реструктуризувати організаційну структуру. Це пов'язано з тим, що для реалізації основних принципів високотехнологічного маркетингу необхідно розробляти і впроваджувати нові проєкти, управління якими не завжди можливе в рамках існуючої структури компанії.

Питання оцінки ефективності заходів покращення маркетингової політики на підприємствах сфери послуг передбачає розгляд конкретних показників для оцінки ефективності маркетингових заходів, а саме:

- рентабельність маркетингових заходів;
- відношення витрат на маркетинг до загальних витрат підприємства;
- відношення доходу від маркетингової діяльності до витрат на маркетинг;
- відношення рентабельності до витрат на маркетинг;
- коефіцієнт віддачі від маркетингових витрат [3].

Науковець Федорченко Л.О. у своїй роботі «Оцінка ефективності маркетингової політики в управлінні підприємством» досліджує проблему оцінки ефективності маркетингової політики в управлінні підприємством [5]. У статті автор надає огляд теоретичних підходів до визначення ефективності маркетингових заходів та розглядає методи оцінки ефективності маркетингової політики на підприємствах.

Таким чином, оцінка ефективності заходів покращення маркетингової політики може бути виконана шляхом проведення різноманітних аналізів та досліджень.

Деякі можливі підходи включають:

1. Аналіз продажів. Це може бути найпростішим і найочевиднішим способом визначення ефективності маркетингової політики. Якщо продажі зросли після впровадження нових маркетингових заходів, то можна припустити, що ці заходи були успішними.

2. Аналіз витрат. Якщо витрати на маркетинг зменшилися після впровадження нових заходів, це також може свідчити про їх ефективність. Важливо пам'ятати, щоб зменшення витрат не призвело до зниження якості маркетингових заходів.

3. Аналіз задоволення клієнтів. Якщо клієнти почали більш задоволено реагувати на маркетингові заходи, то можна припустити, що ці заходи були успішними.

4. Аналіз конкурентоспроможності. Якщо компанія змогла зберегти або покращити свою позицію на ринку внаслідок маркетингових заходів, то можна вважати їх ефективними.

5. Аналіз маркетингових досліджень. Маркетингові дослідження можуть дати цінну інформацію про те, як клієнти реагують на нові заходи. Наприклад, можна провести опитування клієнтів про їхні враження від нової реклами або нового продукту.

Отже, наукові дослідження, які були проаналізовані, демонструють, що оцінка ефективності маркетингової товарної політики є ключовим етапом в управлінні підприємствами та дозволяє досягти значних конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Бурцев В.В. Збутова і маркетингова діяльність. Київ: УФІМБ, 2019. 415 с.
2. Герасимчук В.Г. Маркетинг: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Вища шк., 2016. 327 с.
3. Струпинська, Н. В. Методичний підхід до забезпечення ефективності маркетингової діяльності промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 379-387.
4. Чухрай Н. І., Млинко І.Б. Оцінювання результативності та ефективності маркетингу промислового підприємства у ланцюгу поставок. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 24-34.
5. Федорченко О.О. Оцінка ефективності маркетингової політики в управлінні підприємством. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Серія: Економіка. Т. 1 (55). С. 84-89.

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РОЗПОДІЛЬЧОЇ ЛОГІСТИКИ

Розподільча логістика є важливим компонентом маркетингової стратегії, яка забезпечує ефективне розповсюдження товарів і послуг від виробника до кінцевого споживача. Логістика збуту - це процес планування, координації та контролю всіх операцій, що пов'язані з рухом товарів від виробника до споживача. Сутність логістики збуту полягає в тому, що вона дозволяє ефективно організувати процеси зберігання, перевезення та доставки товарів до клієнтів [1].

Роль логістики збуту полягає в тому, що вона дозволяє:

- забезпечити швидке та ефективне переміщення товарів від виробника до споживача;
- зменшити вартість логістики та збуту товарів;
- забезпечити вчасну та точну інформацію про стан руху товарів на ринку та відгук споживачів;
- забезпечити потрібний рівень сервісу для клієнтів, що включає доставку товару вчасно, в цілісному стані, а також обслуговування після продажу продукції.

Загалом, оцінка ефективності заходів покращення дистрибуції та логістики збуту повинна бути здійснена на основі комплексу показників:

- показник відсутності товарів на складі: зменшення кількості відсутніх товарів на складі свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції;
- показник відмов від замовлень: зменшення кількості відмов від замовлень свідчить про покращення якості та швидкості доставки товарів;
- показник витрат на управління запасами: зменшення витрат на управління запасами свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції;
- показник витрат на перевезення: зменшення витрат на перевезення свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції;
- показник частоти несправностей у транспорті: зменшення частоти несправностей у транспорті свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції;
- показник витрат на ремонт транспорту: зменшення витрат на ремонт транспорту свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції;
- показник частоти порушень у доставці: зменшення частоти порушень у доставці свідчить про покращення ефективності логістики та дистрибуції.

Зазначені показники можуть бути використані для оцінки ефективності заходів щодо вдосконалення дистрибуційно-збутової логістики. Важливо враховувати, що оцінка ефективності повинна проводитися відносно конкретних цілей і завдань, які ставить перед собою бізнес [2].

Також важливо враховувати фактори зовнішнього середовища, такі як конкуренція, зміни ринкових умов, які можуть вплинути на результати оцінки ефективності. Для оцінки ефективності заходів з удосконалення логістики дистрибуції та збуту можна використовувати й інші інструменти, наприклад: аналіз упущених можливостей продажу: оцініть втрати, пов'язані з неефективністю розподілу та логістики, щоб визначити можливості для покращення; аналіз витрат на логістику та розподіл: оцініть витрати на логістику та розподіл, щоб визначити можливості для зниження витрат та підвищення ефективності; аналіз часу доставки: оцінка часу доставки замовлень для виявлення можливостей зменшення часу транспортування та покращення сервісу; аналіз рівня задоволеності клієнтів: оцінка рівня задоволеності клієнтів з якістю та швидкістю доставки товарів для виявлення можливостей покращення; аналіз витрат на складське утримання: оцінка витрат на утримання складу для виявлення можливостей зменшення витрат та підвищення ефективності [3].

Застосування цих інструментів дозволяє підприємству здійснювати комплексний аналіз ефективності дистрибуції та логістики збуту, виявляти слабкі місця та можливості для покращення та визначати напрямки подальшого розвитку.

Крім того, для оцінки ефективності заходів покращення дистрибуції та логістики збуту можна використовувати такі методи:

1. ROI (Return on Investment) - показник оцінки ефективності інвестицій, який дозволяє оцінити відношення прибутку до витрат на реалізацію заходів.

2. ROA (Return on Assets) - показник оцінки ефективності використання активів підприємства, який дозволяє оцінити відношення прибутку до загальної вартості активів.

3. ROS (Return on Sales) - показник оцінки ефективності використання прибутку на рівні відділу або підприємства, який дозволяє оцінити відношення чистого прибутку до загального обсягу продажів [4].

4. Показники рентабельності: облікова рентабельність, рентабельність від реалізації, економічна рентабельність тощо. Дані показники дозволяють оцінити ефективність використання ресурсів та рентабельність виробничої діяльності.

5. Аналіз продуктивності: оцінка продуктивності транспортних засобів, складу та працівників з метою виявлення можливостей підвищення продуктивності та ефективності.

6. Оцінка затрат на зберігання запасів: оцінка витрат на зберігання запасів з метою виявлення можливостей зменшення витрат та оптимізації процесів зберігання [5].

Застосування цих методів дозволяє підприємству більш точно оцінити ефективність заходів покращення дистрибуції та логістики збуту та приймати обґрунтовані рішення щодо подальшого розвитку.

Загалом, політика розподілу та логістика збуту дуже важлива для ефективного функціонування бізнесу та успішної реалізації товару на ринку. Вона допомагає забезпечити доступність продукції в певних місцях відповідно до попиту, зменшити витрати на транспортування та зберігання товарів, покращити обслуговування клієнтів і забезпечити конкурентну перевагу на ринку. Крім того, політика розподілу та логістика збуту забезпечують ефективне планування та контроль запасів, що є важливою частиною управління ринковими ризиками та виконання замовлень клієнтів. Завдяки політиці розподілу та логістиці збуту можна підібрати найкращий канал збуту товарів та організувати співпрацю з посередниками та дистрибуторами.

Список використаних джерел

1. Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу та збуту: дослідження сутності ролі та значення. Суми. 2016 р. URL: https://armgpublishing.com/wp-content/uploads/mmi/volume-8-issue-2/mmi2017_2_85_97.pdf (дата звернення: 25.02.2023).
2. Performance Evaluation for the Sustainable Supply Chain Management. Xuemei Fan, Shujun Zhang. 2016. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/51110> (дата звернення: 03.03.2023).
3. A framework for analysing supply chain performance evaluation models. Dominique Estampe, 2013. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0925527310004536> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Return on Sales: What ROS Is and the Formula To Calculate It. By ADAM HAYES., 2022. URL: <https://www.investopedia.com/terms/r/ros.asp> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Грицишин А. Облік збутової діяльності в умовах розмежування логістичних і маркетингових процесів. 2020. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1097> (дата звернення: 07.03.2023).

Арапін А. Ю., здобувач вищої освіти групи МР-211

Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА: ПЕРЕВАГИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

Циркулярна економіка – це економічна модель, яка спрямована на стале використання ресурсів, зниження відходів, підвищення ефективності виробництва та сприяння економічному розвитку. Вона має численні переваги для суспільства, такі як сталість ресурсів, зниження відходів, збільшення ефективності виробництва та сприяння економічному розвитку.

Циркулярна економіка є ефективним способом збереження ресурсів та матеріалів, відмінним від традиційної моделі економічного розвитку, який приводить до постійного економічного росту. Зміна клімату та виснаження природних ресурсів стали головними поштовхами до розвитку циркулярної економіки, де повна утилізація та переробка всіх матеріалів є головною метою. Для досягнення циркулярної економіки потрібні радикальні зміни, починаючи від вибору сировини, способів виробництва та концепцій обслуговування, до використання побічних продуктів одного виробництва як повноцінної сировини для іншого. Важливим елементом циркулярної економіки є також співпраця між промисловістю, дослідниками та владою, щоб сприяти науковим дослідженням та створенню нових моделей бізнесу та продукції, які враховують легке техобслуговування, багаторазове використання та подальшу переробку вже на початковому етапі розробки [1].

В основі економіки замкнутого циклу лежить принцип 3R – Reduce, Reuse, and Recycle (скорочення, повторне використання і переробка), які є основою циркулярної економіки. Цей підхід сприяє зменшенню використання природних ресурсів, ефективному використанню матеріалів та зменшенню відходів, що сприяє сталому розвитку, забезпечує екологічну відповідальність бізнесу та сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля [2].

Впровадження та реалізація принципів циркулярної економіки можуть зіткнутися з рядом перешкод, зокрема в Україні. Непрозорість ринку вторинної сировини та його великий обсяг у тіньовому секторі можуть ускладнити розвиток циркулярної економіки, знижуючи можливості для ефективної переробки та використання вторинних ресурсів. Також відсутність тарифів на переробку вторинних ресурсів може бути ще однією перешкодою для розвитку циркулярної економіки в Україні. Наявність адекватних тарифів може сприяти створенню економічних стимулів для підприємств та організацій для відновлення та використання вторинних ресурсів, а також зменшення відходів. Однак, попри ці перешкоди, циркулярна економіка має потенціал для розвитку в Україні. Впровадження циркулярних рішень може принести численні переваги, такі як зменшення використання природних ресурсів, зменшення відходів та забруднення, збільшення рівня економічної ефективності та створення нових робочих місць. Для успішного розвитку циркулярної економіки в Україні можуть бути важливі реформи законодавства, впровадження стимулюючих механізмів, сприяння інноваційним рішенням та розширення ринку переробки та безвідходних технологій. Незважаючи на перші кроки у цьому напрямку, відповідно до досвіду Європейського Союзу, є багато питань, що потребують детальних досліджень на рівні держави та бізнесу [3].

Отже, розвиток циркулярної економіки є важливим кроком в напрямку сталого розвитку суспільства. Впровадження циркулярних підходів може мати багато переваг для суспільства, проте потребує детальних попередніх досліджень для прийняття відповідних політичних рішень, участі бізнесу та громадськості. Забезпечення сталого розвитку вимагає інноваційних рішень та співпраці різних зацікавлених сторін з метою переходу до більш циркулярної економіки, яка буде сприяти створенню екологічно стійкого майбутнього для суспільства.

Список використаних джерел

1. Циркулярна економіка. Інститут зеленої економіки. URL: <http://green-economics.org.ua/cikulyarna-ekonomika/> (дата звернення: 24.03.2023).
2. Війкман А., Сконберг К. Циркулярна економіка та переваги для суспільства. Явні перемоги в області робочих місць та клімату в економіці, заснованій на відновлюваній енергії та ресурсоефективності. Дослідження стосовно Чеської Республіки та Польщі. *Звіт про дослідження на вимогу Римського клубу за підтримки Фонду MAVA*. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).
3. Лихолат С.М., Семенюк Л.О. Циркулярна економіка як напрям промислової модернізації: передовий міжнародний досвід. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка». 2021. С. 178-180. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230935#> (дата звернення: 24.03.2023).

4. Дерій Ж., Бутенко Н., Зосименко Т. Впровадження концепції циркулярної економіки: проблеми та перспективи. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1(25). С. 54-62. URI: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/22910>.

5. Дерій, О. Ю. Циркулярна економіка в орієнтирах сталого розвитку. Юність науки – 2021: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : зб. тез XI Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 25-26 берез. 2021 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 18-19. URI: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/25539>.

Арапін А. Ю., здобувачка вищої освіти гр. МР-211
Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КАВ'ЯРНИЙ БІЗНЕС В МІСТІ ЧЕРНІГІВ: ГЕНЕЗИС, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Батьківщиною кавового дерева прийнято вважати Ефіопію. Декілька ефіопських легенд відкривають таємницю походження напою. По одній із них кави відкрив еменський шейх Абд-аль-Кадір. Йому належить цитата: «Ніхто неспроможна зрозуміти істини, доки скуштує кавового пінного блаженства». Інші говорять, що право першовідкривача належить простому пастуху Калдіму. Він помітив дивну поведінку кіз: поївши листя дикорослого кавового дерева, тварини збуджено бігали. Настоятель місцевого монастиря, почувши від Калдима цю історію, сам спробував листя і оцінив їх тонізуючу дію. Так народився напій із листя та зерен, який став традиційним для мешканців монастиря та всіх місцевих жителів [1].

Кав'ярні – невеличкий заклад громадського харчування, де подають відвідувачам каву та чай. До меню зазвичай включають найпопулярніші напої, відомі у всьому світі: кава натуральна, кава-капучино, кава-еспreso, тощо [2]. У кав'ярні споживачам можуть запропонувати й інші напої, які складають альтернативу кавовим – від соків до міцних алкогольних це місця, де можна не тільки випити каву, але й насолодитися приємною атмосферою та спілкуванням з друзями.

У Чернігові кав'ярні почали з'являтися вже давно, але їх популярність зростає з кожним роком. Історія кав'ярень у Чернігові почалася з невеликих кавових залів, де можна було знайти тільки звичайну чорну каву. Однак з часом вони стали ексклюзивнішими і пропонували різні види кави, коктейлі та солодощі. Сьогодні кав'ярні у Чернігові є важливою складовою міського життя. Стан кав'ярного бізнесу в місті Чернігів дуже добрий. У місті працює багато кав'ярень різних форматів, які пропонують різноманітні напої та страви. Вони не тільки задовольняють потреби місцевих жителів, але й приваблюють туристів. Це свідчить про популярність кав'ярень у місті. Одним з ключових факторів успішності кав'ярень є їх атмосфера. Кав'ярні у Чернігові часто створюють затишну та комфортну атмосферу для своїх відвідувачів. Крім того, кав'ярні пропонують широкий вибір напоїв та страв, які задовольняють смакові переваги різних клієнтів. Щодо перспективи розвитку чернігівського кавового бізнесу, я вважаю її дуже перспективною. Кав'ярні зараз дуже популярні в місті, тому залучайте нових клієнтів і розвивайтеся. Щоб кав'ярні продовжували розвивати бізнес, вони повинні постійно оновлювати свій асортимент і пропонувати нові та цікаві пропозиції. Крім того, важливо покращувати якість обслуговування та підтримувати комфортну атмосферу в кав'ярні. Також, кав'ярні можуть розширити свій бізнес, запровадивши доставку напоїв і страв. Це залучить нових клієнтів, які не можуть відвідати кафе особисто, але хочуть насолодитися кавовими напоями та їжею.

Отже, кавова індустрія Чернігова має гарні перспективи для розвитку. Зараз вони популярні та привабливі для гостей та жителів міста. Щоб кав'ярня продовжувала розвиватися, вона повинна надавати нові послуги, оновлювати асортимент, підтримувати теплу атмосферу та підтримувати високу якість обслуговування.

Список використаних джерел

1. Історія кави: Як з'явилася кава? *Pesto*. Веб-сайт. URL: https://pesto-italy.com.ua/index.php?route=mpblog/blog&mpblogpost_id=747 (дата звернення: 6.04.2023).
 2. Кав'ярня. *Вікіпедія*. Веб-сайт. URL: <https://bit.ly/3GZtucu> (дата звернення: 6.04.2023).
-

Boyko V.O., applicant for higher education gr. MMR-221
Scientific supervisors – **Polkovnychenko S.O.**, PhD in Economics, Associate Professor
Lytvyn S.V., PhD, Associate Professor
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine

USE OF VIRTUAL REALITY TOOLS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF MARKETING CAMPAIGNS

In the era of information technology and the global Internet, virtual reality plays an important role in increasing the effectiveness of marketing campaigns, as it can affect all the senses and make the perception of virtual space as natural as possible.

Virtual reality (VR) is a technology that can change the way we interact with data. In the marketing world, VR provides a unique user experience that allows advertisers to create unique interactive campaigns.

One of the most obvious uses of VR is to create immersive content that provides a virtual tour or product demonstration. This can help customers better understand a product or service, as well as provide an additional incentive to buy. Another example is the creation of interactive games used as promotional materials. This allows users to interact with the brand and try out products, and can provide a deeper impression of the brand [1].

The main types of virtual reality are full, mixed, and augmented. Full virtual reality is a type of VR that provides a complete virtual environment that has no connection to the real world. This type of VR is commonly used in the gaming and entertainment industry. Mixed virtual reality is a type of VR that combines elements of the real world with virtual elements. This type of VR is used to create virtual spaces that interact with the real world.

Augmented virtual reality is a type of VR that uses virtual elements to augment the real world. This type of VR is commonly used in the education and marketing industry.

The main areas of virtual reality application in marketing campaigns include:

1) Virtual games and entertainment. VR can be used in marketing campaigns as an interactive form of promotions. For example, a company can create a virtual game in which players interact with a product to increase brand awareness and information about the product.

2) Virtual advertising content, where VR can be used to create immersive advertising content that captures the attention of consumers. In particular, a company can create a virtual experience that allows users to explore the world of a product or show how a product can solve a certain problem.

3) Virtual events. VR can be used to create virtual events that allow brands to keep in touch with their customers and partners. For example, a company can hold a virtual conference where participants communicate with each other and explore new products [4].

An interesting example of the use of virtual reality in marketing is the Ikea campaign, which created virtual reality to help consumers see how furniture would look in their home. Virtual reality allows consumers to create their own virtual rooms, choose furniture, arrange it and resize it as they wish.

There are also examples of virtual reality being used in marketing in Ukraine. For example, L'Oreal has created the Makeup Genius app, which allows consumers to check how different make-ups will look on their faces using virtual reality.

Another example is Foxtrot's Virtual Reality Store project. This project consists of creating a virtual store that can be visited using a special app and virtual glasses. In the virtual store, the user can see the entire range of products, walk between the shelves, select the desired product, and place an order [3].

The main advantages of using virtual reality in marketing campaigns are:

- 1) it makes it possible to create unique and effective marketing campaigns that allow deeper interaction with the target audience;
- 2) improves customer experience by creating interactive experiences;
- 3) helps to reduce the cost of developing and implementing marketing campaigns compared to traditional methods.

Disadvantages of using virtual reality in marketing campaigns:

- 1) high costs of developing and implementing virtual reality, which may make it unaffordable for most businesses;
- 2) limited user access to virtual reality, which may reduce the potential audience;
- 3) the need for special equipment to use virtual reality, which may become an obstacle for consumers.

When using VR in marketing campaigns, it is necessary to take into account both advantages and disadvantages, as well as pay attention to the product's suitability for the target audience. In general, the use of VR in marketing can be very effective if it is used correctly and with all the features of this tool in mind [2].

Numerous scientific studies have shown that the use of virtual reality tools allows creating immersive experiences and interacting with the product, attracting attention and building consumer loyalty to the product, and thus increasing the effectiveness of marketing campaigns. Virtual reality allows you more effectively influence on consumers, make their experience richer and change their behaviour. The use of virtual reality tools in marketing campaigns can help companies attract more customers, increase sales and strengthen their brand. It is worth noting that the use of these tools is especially useful for companies operating in industries where it is important to demonstrate goods or services, such as tourism, real estate, furniture, etc.

References

1. Ivanova Z.O., Ivanov V.O. Features of marketing communication activity of an enterprise using digital tools and technologies. *Scientific Bulletin of Kyiv National University of Technologies and Design*. 2019. Vo. 5. P. 32-39.
2. Ponomarenko I.V., Vinnikova I.I., Grebnyov H.M. Practical aspects of using innovative digital technologies in marketing activities. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. 2018. Vo. 15. P. 413-421.
3. Alcanis M., Bigne E., Guixeres J. Virtual Reality in Marketing: A Framework, Review, and Research Agenda. *Frontiers in Psychology*. Sec. Quantitative Psychology and Measurement. 2019. Vo. 10. 15 p.
4. The ultimate guide to virtual reality marketing in 2023. Retrieved from: <https://influencermarketinghub.com/virtual-reality-marketing/> (accessed 12 April 2023).

Бурковська Д. В., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Соціально-етична концепція маркетингу передбачає визначення потреб покупців та їх ефективніше задоволення, у порівнянні з конкурентами конкуренти, з урахуванням загальнолюдських суспільних інтересів. Підприємство у своїй маркетинговій діяльності виконує три основні завдання: враховує суспільні інтереси, задовольняє потреби покупців і збільшує свій прибуток. Мета бізнесу, що сповідує соціально-етичну концепцію маркетингу – забезпечити добробут окремого споживача і суспільства загалом. Задоволення індивідуальних потреб та бажань клієнтів супроводжується прагненням зберегти та покращити рівень життя суспільства [1].

За останні двадцять років, сучасний соціум як історичне явище зазнав кризового стану, який відчувається населенням з різною гостротою. Криза є комплексною і відноситься до всієї системи. Державні зусилля щодо вирішення фінансових, економічних та соціальних проблем не завжди є ефективними. Системи цінностей, які раніше були

стійкими, руйнуються. Моральні норми та вимоги до особистої відповідальності в усіх сферах соціального життя ігноруються. Це свідчить про те, що людство переживає один з найбільш складних періодів своєї історії. Незважаючи на зусилля світової спільноти, міжнародних організацій та урядів держав – подолання криз різного рівня є викликом. І, навіть, горизонти такого подолання в майбутньому не передбачаються ні в наукових розробках, ні в практичних вимірах політиків, ні серед керівних міжнародних та національних органів влади чи інших інституцій соціуму [2, с. 49].

За умов кризи та посилення конкуренції, існує потреба в тому, щоб переконати потенційного споживача обрати товар конкретного підприємства. Зокрема, актуальним є питання застосування соціально-етичної маркетингової концепції у діяльності ринкових суб'єктів. Сучасні підприємці усвідомлюють важливість задоволення не лише власних потреб і потреб споживачів, але й суспільних потреб, які не пов'язані зі споживанням продукції [3, с. 395].

Системна криза, що охопила планету людей, має дуже багато аспектів. У зв'язку зі значними темпами суспільного та технологічного розвитку, навіть теоретичне осмислення закономірностей, витоків і характеру сучасних процесів, що обумовлюють існуючий стан соціуму, не встигає сформуватись і виробити адекватні відповіді, рекомендації та рішення. Виникає принципове питання: чи в змозі «модернізовані та реформовані» ринкові відносини стати стійкою основою життєздатності українського суспільства. Дискурс навколо цього питання – це не тільки протистояння різних наукових шкіл, підходів, чи суперечка різних прошарків населення, класів, соціальних інститутів тощо. Це кардинальне питання сучасності [2, с. 49].

Соціально-етичний маркетинг у широкому розумінні є концепцією взаємовідносин у суспільстві, коли особисті потреби та цінності залежать від цінностей суспільства. У зв'язку із конкуренцією підприємства повинні завойовувати лояльність споживачів не лише якістю продукції, значна увага приділяється суспільним цінностям. Саме тому виникає потреба застосування концепції соціально-етичного маркетингу як запоруки розвитку ринкового суб'єкта. Впровадження у бізнес-діяльності принципів соціально-етичного маркетингу підвищує конкурентоспроможність, зміцнює бренд, підвищує мотивацію працівників, та лояльність споживачів, підвищує економічну та соціальну ефективність бізнес-діяльності [3, с. 399].

Вітчизняні науковці Врублевська О., Майовець Є., Сакаль О., Коваленко А., Штогрин Г., & Гебрин-Байди Л. встановили зв'язок між суспільно орієнтованим, сталим і соціально відповідальним маркетингом, встановивши, що в україномовній науковій термінології поняття «соціально етичний маркетинг» можливо використовувати лише з урахуванням концепцій «societal marketing», «sustainable marketing» та «socially responsible marketing», які пов'язані з ідеями соціальної відповідальності бізнесу та сталого розвитку суспільства [4, с. 383].

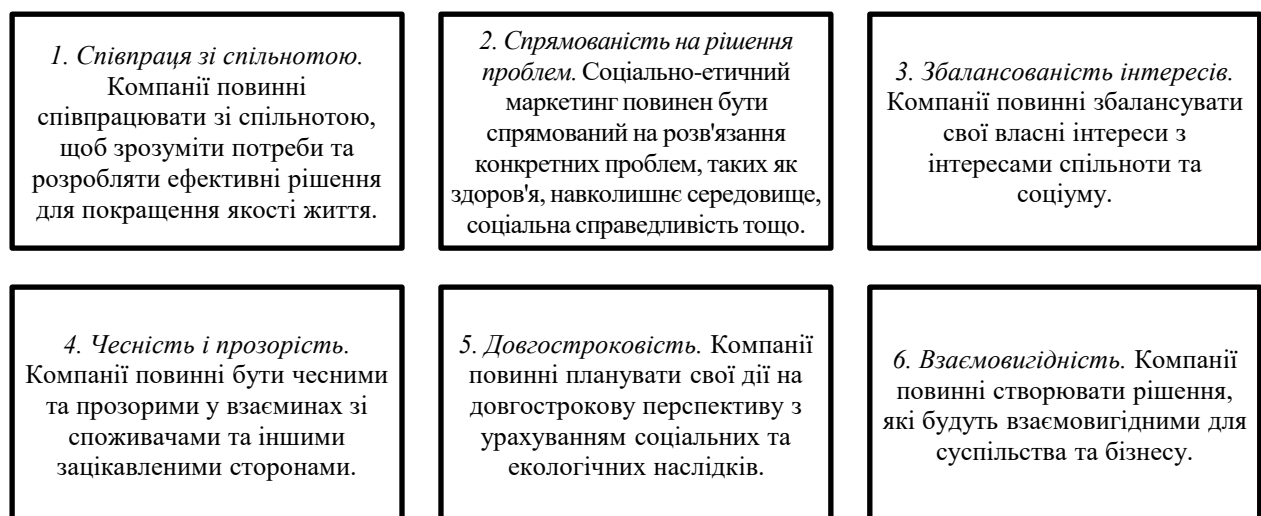

Рис. 1. Принципи соціально-етичного маркетингу

Джерело: розроблено на підставі [5].

Отже, соціально-етичний маркетинг – це використання маркетингових стратегій і технологій з метою покращення якості життя та благополуччя суспільства. Відповідно до концепції соціально-етичного маркетингу, дії компанії повинні бути спрямовані на досягнення соціальних і етичних цілей, а не тільки на отримання прибутку [5].

Залучення маркетологів до корпоративної соціальної відповідальності є необхідним, адже репутація є показником етичності компанії та сполучною ланкою між корпоративною соціальною відповідальністю та маркетинговою діяльністю компанії [4]. Дослідження Куваєвої Т., Пілової К., Магеррамової І. засвідчують, що ігнорування етичних питань може зруйнувати довіру споживачів до продукції [6]. Таким чином, нехтування етикою маркетингу та соціальною відповідальністю може призвести до ряду етичних та бізнес-проблем.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що глобальні проблеми суспільства, такі як бідність, зміна клімату, дискримінація, злочинність та інші, є передумовою виникнення концепції соціально-етичного маркетингу. Концепція соціально-етичного маркетингу має на меті вирішення соціальних проблем, стимулювання поведінки споживачів та бізнесу відповідно до соціальних цінностей та етичних принципів. При цьому, соціально-етичний маркетинг відмінний від звичайного маркетингу тим, що акцентує увагу на потребах суспільства, а не на власних користях бізнесу.

Отже, концепція соціально-етичного маркетингу має важливе значення для вирішення глобальних проблем суспільства. Розвиток соціально-етичного маркетингу стане передумовою для побудови сталих відносин між бізнесом та суспільством та забезпечення сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Соціально-етична концепція маркетингу. Веб-сторінка. URL: <https://sites.google.com/site/cherednychenkokatya40kd/home/socialno-etichna-koncepcia-marketingu>.
2. Ромат Є. В., Алданькова Г. В., Березовик К. В. та ін. Сучасні соціально-економічні передумови активного впровадження концепції соціально-етичного маркетингу. *Соціально-етичний маркетинг: монографія*. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2017. 372 с.
3. Костюк О.С., Степанишин І.І., Читайло М.Б. Соціально-етичний маркетинг як стратегія ведення бізнесу. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 395-401.
4. Врублевська О., Майовець Є., Сакаль О., Коваленко А., Штогрин Г., & Гебрин-Байди Л. Концепція соціально етичного маркетингу: витоки й сучасні засади. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №5 (46). С. 373–386. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3873>.
5. Безугла Л.С., Куваєва Т.В. Формування соціально-етичного маркетингу в діяльності організацій. *Теоретичні проблеми економіки та управління*. 2021. №2 (24). С. 69-77.
6. Куваєва Т., Пілова К., Магеррамова І. Етика маркетингу та соціальна відповідальність як основа побудови клієнтоорієнтованої стратегії підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-13>.

Гавриш Н. О., здобувачка вищої освіти гр. МР-202

Науковий керівник – **Рябов І. Б.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВІДЕОМАРКЕТИНГ: ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕО У РЕКЛАМІ ТА ПРОСУВАННІ БРЕНДІВ

Відеомаркетинг – це інструмент, який допомагає брендам просувати продукти або послуги на ринку та стимулювати продажі, шляхом використання контенту в форматі відео. Відео найчастіше використовують в соціальних мережах, на вебсайтах та просто для рекламного відеоролика, наприклад, на телебаченні.

Згідно з дослідженнями, які були проведені у 2023 році, 91 % компаній використовують відео як маркетинговий інструмент. Це рекорд за весь час і значний стрибок порівняно з попередніми роками. Використання відео – не єдиний показник, який у 2023 році став вищим, ніж будь-коли. Серед маркетологів 96 % вважають відео важливою частиною своєї маркетингової стратегії, а 92 % маркетологів повідомили, що відео дає їм позитивну рентабельність інвестицій [1].

На відміну від інших форматів, відео містить одразу всі необхідні елементи: кольори, звук, текст та рух, що дозволяє споживачу максимально ознайомитись з товаром, здійснюючи покупку онлайн. Споживачу важливо зрозуміти з чого виготовлений товар, його деталі, як його можна застосувати та інше. Найбільш ефективними видами відеомаркетингу є огляд продукту, інструкції щодо його застосування, відгуки споживачів, інтерв'ю з експертами, процес створення продукту, знайомство з працівниками компанії, поради та способи застосування. Під час перегляду таких відео виникає взаємодія зі споживачем, яка допомагає формувати довіру та лояльність до вашого бренду.

Гарним прикладом використання відеомаркетингу є компанія Jeep, яка чудово використовує великі плани та 360 знімки у своєму відео для демонстрації функцій свого авто Grand Wagoneer у деталях. Але те, що хотілося б виділити тут, це впровадження голосу експерта для надання інформації про його характеристики та вдосконалення. У цьому випадку ми маємо двох ключових представників компанії, які пояснюють найважливіші характеристики автомобіля та те, як вони можуть допомогти споживачу під час керування. Експерт пояснює особливості продукту, як вони працюють, чому вони є його частиною і це чудовий спосіб зміцнити авторитет бренду та продемонструвати надійність у своєму маркетинговому відео [2].

Серед платформ, на яких найчастіше публікують відеоролики можна виділити TikTok, Instagram та YouTube. Кожна з даних платформ дозволяє споживачам переглядати ролики як на смартфонах, так і на комп'ютерах та інших електронних носіях, що є ще однією перевагою відеомаркетингу.

Отже, в сучасному суспільстві відеомаркетинг є важливим інструментом для продажу та просування товарів. Відео може мати інформативний, рекламний та розважальний характер, що дозволяє охопити різну за віком та інтересами аудиторію. Відеомаркетинг підвищує конкурентоспроможність брендів, оскільки просто фото та тексти вже привертають менше уваги і є не такими цікавими для споживача.

Список використаних джерел

1. Hayes A. What Video Marketers Should Know in 2023, According to Wyzowl Research HubSpot Blog | Marketing, Sales, Agency, and Customer Success Conten. *HubSpot*: веб-сайт. URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/state-of-video-marketing-new-data> (дата звернення: 07.04.2023).
2. 20 Best Product Video Examples for Marketing. Yum Yum Videos. *Yum Yum Digital* : веб-сайт. <https://www.yumyumvideos.com/15-best-product-video-examples-for-marketing/> (дата звернення: 08.04.2023).

Гришко І. Г., Гришина Д. С., Скляр І. С. здобувачі вищої освіти гр. МР-191
Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ ЛОЯЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧІВ ДО ДОГЛЯДОВОЇ КОСМЕТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Доглядова косметика відіграє важливу роль у сучасному світі, оскільки допомагає людям підтримувати та покращувати свій зовнішній вигляд та самопочуття. Зі збільшенням уваги до догляду за собою та здоров'я косметика для догляду стала невід'ємною частиною повсякденного життя багатьох людей.

Роль косметики по догляду багатогранна. По-перше, допомагає захистити та живити шкіру, волосся та нігті. По-друге, косметичку по догляду можна використовувати і для покращення зовнішнього вигляду.

Прийнято вважати, що косметика вищої якості є виключно імпортною, але українські виробники можуть похвалитися великою кількістю всесвітньо відомих брендів, які мають досвід широкомасштабного виробництва та різноманітних пропозицій.

Власне кажучи, багато з цих вітчизняних брендів конкурують із західними аналогами, відповідаючи таким же високим стандартам якості, екологічності та натуральних інгредієнтів. Косметичні засоби українського виробництва завоювали прихильну репутацію серед українців.

Косметична індустрія в Україні стабільно розвивається, дедалі більше місцевих брендів пропонують першокласну продукцію. Вибір косметики, виробленої в Україні, має додаткову перевагу стимулювання місцевого бізнесу та національної економіки. Ті, хто користується цими продуктами, висловлюють почуття гордості за свою українську спадщину, оскільки вони представляють вищу майстерність і винахідливість країни.

Крім того, деякі українські бренди пропонують унікальні рецептури та інгредієнти, які не зустрічаються в іншій доглядовій косметиці. Це може бути особливо привабливим для споживачів, які шукають щось нове та інноваційне. [1]

7 відомих українських виробників доглядової косметики:

– Rabbit Hole - мінімалістична авторська косметика з повністю веганським складом. Всю тару від продукції можна використовувати повторно або здавати на переробку.

– Hillary Cosmetics – для створення своєї косметики «Hillary Cosmetics» використовуються лише натуральні компоненти з різних куточків світу. Бренд працює не лише на українському, а й на міжнародному ринках.

– White Mandarin – бренд створює продукцію виключно на основі рослинних компонентів, таких як екстракти водоростей чи пептиди зародків пшениці.

– Mermade – бренд travel-size косметики. Оскільки сама назва бренду перекладається як «русалка», він створює продукцію в яскравих упаковках, з блискітками та незвичними ароматами.

– Lac Sante – мулово-сульфідні грязі та доглядова косметика з повністю натуральним складом.

– UKRAINIAN ROSE – косметика виготовлена з троянд вирощених у власному сімейному саду. Колекції бренду готуються невеликими партіями використовуючи натуральні, органічні інгредієнти, високоефективні чисті формули, адаптовані до потреб всіх типів шкіри.

– Зілля Мавки – авторська натуральна косметика з мінімальним складом. Бренд створює доглядові засоби з гіпоалергенним складом, продукцію для підлітків, омолоджувальні та антикуперозні засоби, а також косметику для боротьби з пігментацією.

– HOLLYSKIN – косметика з натуральних олій, різноманітних екстрактів і витяжок, глини і сквалену. Крім стандартних доглядових засобів бренд виготовляє шимери, пілінг-скатку, антицелюлітні засоби, пілінг-пудру, мило для брів та інше.

– Moon-Rune – тверді гелі, шампуні та мило з ароматом троянди, тропічної квітки банана, рослинними пудрами та манго. «Moon-Rune» створює доглядову косметику з повністю натуральним складом та мінімалістичним дизайном. [2]

Провівши опитування на тему «Відношення споживачів до українських виробників доглядової косметики» можна зробити висновки, що:

- найчастіше купують доглядову косметику люди у віці від 20 до 25 років;
- жіночої статі;
- місце проживання ролі не зіграло, косметику купують як і люди з міста, так і з села;
- за результатами опитування дохід становить від 7000 до 25000 гривень;
- результати показали, що майже всі опитувані користуються доглядовою косметикою;
- 67,9 % опитуваних використовують косметику українського виробництва;
- на питання: «На що, в першу чергу Ви звертаєте увагу при купівлі косметики українського виробництва» відповідь була – якість;
- у середньому опитувані мають від 3 до 6 засобів косметики;
- 60,7 % опитуваних готові додати до свого догляду засоби українського виробництва;
- 200-399 грн – у середньому, опитувані готові витратити на один засіб;

– на питання: «Чи готові Ви протестувати засоби українського виробника під наглядом лікаря дерматолога або ж косметолога?» - 75% відповіли, що готові [3].

Схоже, що українці позитивно ставляться до засобів догляду за шкірою місцевого виробництва, зважаючи на наявну інформацію. Для багатьох громадян вживати продукцію рідного краю – предмет гордості.

Для повного розуміння ставлення українців до вітчизняної косметики для догляду можуть знадобитися додаткові дослідження та опитування. Проте очевидно одне: українські покупці прагнуть підтримувати місцеві підприємства та включати нетрадиційні формули та компоненти у свої процедури краси.

Список використаних джерел

1. Made in Ukraine. 6 українських косметичних брендів із власною філософією. Вебсайт. *Твоє місто*. URL: https://tvoemisto.tv/news/made_in_ukraine_6_ukrainskyh_kosmetychnyh_brendiv_z_tsikavoyu_filosofiiyeu_133913.html (дата звернення: 17.03.2023).
2. Топ 12 брендів доглядової косметики made in Ukraine. *Кошм*. Вебсайт. URL: <https://kosht.media/kosmetyka-top-12-brendiv-dohliadovoi-kosmetyky-made-in-ukraine> (дата звернення: 19.03.2023).
3. Опитування на тему: «Українські виробники косметики». Анкета. *Опитування*. URL: <https://docs.google.com/forms/d/14pCxp9L1ePjiuIRfIRTIReq99qS9eo5ppjRbeTrLdI/edit?pli=1>

Мартинівич А. С., здобувачка вищої освіти гр. МР-211
Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну нагальним питанням постає допомога підприємцям, адже працюючий бізнес є на сьогодні важливим для держави: населення не може існувати без виробництва товарів і послуг, а економіка не працюватиме без сплати податків.

З перших днів повномасштабного вторгнення український бізнес проявив свою найкращу сторону – згуртувався та сконцентрувався на допомозі державі та людям. Приналежність до принципів сталого розвитку підтвердилась у активній реалізації як мінімум трьох принципів «No poverty», «Zero hunger», «Good health and wellbeing» та стала насправді ще ширше, концентруючись на допомозі суспільству під час війни [1].

Соціальна відповідальність бізнесу уже давно не є просто задекларованим принципом в промовах керівників компаній та окремим звітом, який ніхто не читає. Це – важлива складова бізнес-стратегії компаній нової ери, запорука того, що бізнес зможе адаптуватись до мінливої реальності [2].

Соціальна відповідальність в умовах повномасштабної війни – це єдиний показник, чи дійсно бізнес базується на цінностях та переконаннях, чи по-справжньому бізнес-місію, цінності та переконання розділяє команда, і чи дійсно конкретний бізнес потрібен суспільству [2].

За результатами досліджень науковців виявлено, що заходи з корпоративної соціальної відповідальності компаній підвищують їх фінансові результати в майбутньому, позитивно впливають на рейтинг компанії та підвищують її інвестиційну привабливість. Сьогодні у стані воєнного часу акценти у стратегіях корпоративної соціальної відповідальності зміщені на благодійність та волонтерство [3].

Нові очікувані тенденції впливу війни на соціальну сферу та загострення проблеми збереження та ефективного використання людського капіталу країни призведуть до значних кон'юнктурних зрушень, галузевих дисбалансів і регіональних диспропорцій, врегулювання яких потребуватиме комплексної програми дій. Відповідно, важливо запроваджувати постійний моніторинг та здійснювати аналіз соціальних проблем

населення як загалом, так і в аспектах якості особистого (бідність, доходи/витрати, забезпеченість охороною здоров'я, житлом), сімейного, трудового (зайнятість, умови праці, безробіття, соціально-трудова відносина) та суспільного життя (соціальний захист, соціальна інфраструктура, економічний розвиток) для обґрунтування якісних і ефективних рішень в системі політики збереження й раціонального використання людського капіталу країни [4].

В умовах війни та постійних безпекових загроз, направлених на пошкодження критично важливої інфраструктури вітчизняний бізнес зазнає чималих труднощів в організації та веденні поточної діяльності, приділення значної уваги соціальній відповідальності є викликом. Крім того, навіть саме збереження власної справи в умовах війни також можна розглядати як соціальну відповідальність бізнесу. Адже збережений бізнес – це збережені робочі місця, це виробництво продукції та надання послуг населенню, це можливість наповнення місцевих та державного бюджету шляхом сплати податків, що є вкрай важливим [5].

Важливо зазначити, що, такі компанії як «Інтерпайп», «Metinvest», «Ferrexpo», «DCH Steel», «Dycker Hoff Cement Ukraine», «ДТЕК» та ін. з перших днів повномасштабного вторгнення спрямували свої ресурси на гуманітарну підтримку населення, облаштовували бомбосховища та тимчасові укриття для населення в різних куточках України, що було дуже важливо і, крім того, це був приклад для інших бізнесів долучатися до підтримки громадян. Загалом всю допомогу, яку надає бізнес цивільному населенню, можна поділити на чотири блоки: гуманітарна допомога населенню, підтримка медичних закладів, евакуація та розміщення населення з районів бойових дій та організація сховищ. Це лише частина всього того, що роблять компанії, які і в мирні часи, і в часи пандемії COVID-19, і під час війни дотримуються цілей сталого розвитку та принципів соціальної відповідальності [1].

Найбільше постраждали від війни сфера послуг (індустрія краси, спортивні центри та фітнес-клуби, готельно-ресторанний бізнес тощо), освітня сфера, юридичний сектор, автомобільний бізнес та ін. Серед ключових проблем функціонування соціальної сфери України в умовах війни, які впливають на стан економіки та розвиток бізнесу, такі: велика кількість біженців з України за кордон; масові внутрішні вимушені переміщення населення всередині країни та посилення навантаження на соціальну інфраструктуру областей, які їх прийняли; дестабілізація ринків праці та зайнятості населення; загострення проблем соціально-демографічної кризи; зростання безробіття і погіршення матеріального стану населення; зниження купівельної спроможності громадян; послаблення кадрового ресурсу суб'єктів господарювання та виникнення дефіциту окремих фахівців, зокрема у сферах торгівлі, логістики, фармацевтики [4].

Не дивлячись на важку ситуацію в країні, український бізнес став тільки сильніше й усвідомив свою роль в національній економіці, волонтерстві, підтримці військових та цивільного населення. Нині суспільство та бізнес, об'єднані спільною метою – покращувати життя суспільства в Україні, на цій цінності й базується соціальна відповідальність в умовах війни.

Соціальна відповідальність бізнесу є ключовим елементом сталого розвитку суспільства в умовах війни. Роль бізнесу під час війни повинна бути спрямована на підтримку мирного життя та забезпечення основних потреб населення. Соціально відповідальні бізнес-практики можуть знизити ризики для бізнесу та допомогти відновити економіку та соціальну сферу в постраждалих регіонах. Соціально відповідальний бізнес формуватиме більш стійкі та стабільні соціальні відносина, які будуть сприятливі для подальшого розвитку суспільства після завершення війни. Отже, потрібно створювати умови, що дозволяють бізнесу брати участь у рішенні соціальних проблем в умовах війни та створювати ефективні соціально-економічні проекти. Розуміння бізнесом роді соціальної відповідальності та її впливу на сталий розвиток суспільства може стати важливим інструментом для зменшення негативного впливу війни на людей та економіку країни.

Список використаних джерел

1. Соціальна відповідальність бізнесу у період воєнного стану. URL: <https://eba.com.ua/sotsialna-vidpovidalnist-biznesu-u-period-voennogo-stanu/> (дата звернення: 12.04.2023).
2. Шевцова А. Соціальна відповідальність в умовах повномасштабної війни: чому підтримка суспільства сприяє розвитку компанії. URL: <https://delo.ua/opinions/socialna-vidpovidalnist-v-umovax-povnomasstabnoyi-viini-comu-pidtrimka-suspilstva-spriyaje-rozvitku-kompaniyi-407509/> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Бондар В. Соціальна відповідальність бізнесу в контексті цілей сталого розвитку у період воєнного стану в Україні. *Менеджмент XXI століття: сучасні моделі, стратегії, технології: зб. матеріалів ІХ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця. 2022. Ч. І. С. 53-58. URL: http://vtei.edu.ua/doc/2022/konf0610/zb1_1.pdf#page=53 (дата звернення: 13.04.2023).
4. Білецька І., Романчукевич М. Соціально відповідальна поведінка суб'єктів бізнесу на неокупованих територіях України в умовах війни: аспекти маркетингу і менеджменту. *Modeling the development of the economic systems*. № (2). С. 85–91. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-11> (дата звернення: 13.04.2023).
5. Владимир О., Бажанова Н. Суспільні виклики та соціальна відповідальність бізнесу у час війни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2 (27). С. 45-62. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomucv.pdf> (дата звернення: 13.04.2023).

Мартинюк А. С., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Рябова Т. А.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СУЧАСНОГО ІНСТРУМЕНТА МАРКЕТИНГУ

Штучний інтелект (ШІ) – це система або машина, які можуть імітувати людську поведінку, щоб виконувати завдання, і поступово навчатися, використовуючи вже зібрану інформацію. ШІ не призначений замінити людину, його метою є розширення людських умінь та можливостей, що робить цю технологію цінним бізнес-ресурсом.

Сьогодні штучний інтелект (англ. artificial intelligence, AI) – уміння розмірковувати розумно, це поняття охоплює безліч напрямків, інструментів, алгоритмів та систем, які імітують діяльність розуму людини та здатні до самостійного безперервного навчання [2].

Термін ШІ, для багатьох людей, виглядає важким та незрозумілим, але насправді це поняття набуває популярності у багатьох бізнесах. Ця технологія може бути застосована у будь-якій сфері. Іноді люди мажуть не здогадуватися, що використовують технології ШІ в своєму повсякденному житті вже протягом багатьох років: віртуальні фільтри в Snapchat та розблокування FaceID на iPhone, текстові редактори, персоналізація каналів користувача в соціальних мережах та фільтрація непотрібної інформації, використання чат-ботів для відповідей на запитання, прийому та відстеженню замовлень, алгоритми рекомендації від Netflix, YouTube та Spotify, алгоритми пошуку від Google, голосові помічники та багато іншого [1].

Штучний інтелект застосовується в маркетингу частіше для вирішення двох завдань:

1) Зниження витрат – за рахунок скорочення кількості робочих місць (рутинні завдання виконуються краще і швидше за людину).

2) Підвищення ефективності – за рахунок швидкості та точності обробки великих обсягів інформації (завдання зі створення контенту, підбір персональних рекомендацій) [3].

У маркетингу використовуються технології ШІ для прийняття автоматизованих рішень на основі збору даних, аналізу даних та додаткових спостережень за аудиторією чи економічними тенденціями, які можуть вплинути на маркетингову діяльність. Ось лише декілька напрямів вдалого прикладу використання ШІ в маркетингу:

1) Аналіз великих обсягів маркетингових даних з різних кампаній та програм.

2) Обробка природної мови для створення контенту, ботів, обслуговування клієнтів, персоналізації досвіду.

3) Прогнозування найефективніших рекламних та медійних місць розміщення для бізнесу, щоб охопити цільову аудиторію та збільшити ефективність рекламної стратегії на всіх медійних майданчиках компанії.

4) Автоматизоване прийняття рішень щодо розробки маркетингової стратегії, ґрунтуючись на попередніх даних чи вхідних даних ззовні.

5) Генерація як коротких, так і довгих фрагментів контенту (новини, картки товарів, субтитри до відео, теми електронних листів, вебкопії, блоги, аналітичні статті).

6) Взаємодія з клієнтами в реальному часі (віртуальні асистенти, чат-боти, вебсторінка, публікації в соціальній мережі, електронна пошта), виходячи з попередніх запитів та спонукання їх до певних дій (перехід за посиланням, підписка або купівлі продукту) [4].

Під час впровадження технологій ШІ у стратегію цифрового маркетингу можуть виникнути кілька проблем, про які слід пам'ятати:

- відсутність досвіду та низька якість даних призводить до отримання неточних рішень, які насправді не відображають бажання споживачів;

- необхідність дотримання певних правових норм при використанні даних споживачів для персоналізації маркетингу;

- іноді може бути важко продемонструвати зацікавленим сторонам бізнесу цінність інвестицій у ШІ та кількісно оцінити як покращився клієнтський досвід або репутація бренду;

- важко передбачити довгострокові наслідки реалізації технологій ШІ у маркетингової стратегії;

- необхідність адаптації до змін маркетингового ландшафту, які з нинішніх посад фахівців з маркетингу та аналітиків будуть замінені технологіями ШІ;

Перш ніж впроваджувати інструменти ШІ, маркетологи повинні враховувати кілька ключових факторів:

- важливо з самого початку встановити чіткі цілі та маркетингову аналітику;

- переконатися що встановлені та запрограмовані стандарти конфіденційності використання персональних даних;

- зазвичай необхідно мати у своєму розпорядженні величезну кількість даних, які можна отримати з власної CRM-системи, попередніх маркетингових кампаній, даних вебсайту та доповнити даними третіх осіб;

- якщо не вистачає співробітників з необхідними знаннями в галузі обробки даних та ШІ, організаціям слід співпрацювати зі сторонніми організаціями;

- важливо підтримувати якість даних, при цьому потрібно враховувати основні аспекти даних: своєчасність, повнота, послідовність, актуальність, прозорість, точність та репрезентативність.

Слід пам'ятати, що маркетингові інструменти ШІ особливо ефективні, коли вони інтегровані з існуючою маркетинговою стратегією, а не використовуються окремо. Кожен варіант використання ШІ в маркетингу дає різні результати: від покращення процесу утримання клієнтів та якості їх обслуговування до підвищення ефективності рекламних кампаній або ефективності маркетингових операцій. Отже, можливо, ШІ змінить digital-маркетинг так само, як свого часу digital технології змінили весь бізнес.

Список використаних джерел

1. Штучний інтелект (ШІ) в маркетингу. *Israel IT* : веб-сайт. URL: <https://careers.israelit.pro/shtuchnij-intelekt-shi-v-marketingu/?lang=uk> (дата звернення: 03.04.2023).

2. Штучний інтелект назавжди змінює світ: що бізнесу треба знати. *Київстар Бізнес HUB* : веб-сайт. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/shtuchnyj-intelekt-nazavzhdy-zminyuye-svit-shho-biznesu-treba-znaty/> (дата звернення: 02.04.2023).

3. Штучний інтелект в маркетингу: де його використовують та як впровадити його вже завтра. *About Marketing* : веб-сайт. URL: <https://aboutmarketing.info/internet-marketynh/shtuchnyy-intelekt-v-marketynhu-de-yoho-vykorystovuyut-ta-yak-vprovadyty-yoho-vzhe-zavtra/> (дата звернення: 03.04.2023).

4. Штучний інтелект у бізнесі і маркетингу. *Gerabot* : веб-сайт. URL: <https://gerabot.com/article/shtuchnij-intelekt-u-webi-ta-marketingu> (дата звернення: 02.04.2023).

Мельник А. Ю., здобувач вищої освіти гр. МР-211
Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЮ УКРАЇНОЮ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У вересні 2015 року всі 193 члени Організації Об'єднаних Націй ухвалили план досягнення спільного кращого майбутнього. Наступні 15 років спільні зусилля спрямовано на подолання бідності, боротьбу з нерівністю і несправедливістю та на захист нашої планети. У центрі «Порядку денного 2030» є 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), що чітко означають світ, якого ми прагнемо для всіх націй без винятків. Нові Глобальні цілі є результатом процесу, що був інклюзивнішим, ніж будь-коли: уряди залучили бізнеси, громадянське суспільство та громадян. Усі стейкхолдери мають спільне бачення того, куди має рухатись світ. Реалізація цих амбіцій потребує безпрецедентних зусиль усіх секторів суспільства – і бізнес має відіграти надзвичайно важливу роль у цьому процесі [1].

Україна приєдналася до трансформаційних перетворень у всьому світі на основі прийнятих Самітом ООН Цілей сталого розвитку (ЦСР), які були адаптовані до реалій розвитку України й затверджені у 2019 році Указом Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Означені Цілі сталого розвитку стали основою і каталізатором перетворень у багатьох сферах суспільного буття в Україні.

З визначених Національною доповіддю 17 Цілей сталого розвитку України на першому місці стоїть Ціль 1 – подолання бідності, зокрема шляхом ліквідації її крайніх форм, збільшення охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки, підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення [2].

Соціальне підприємництво за належної державної підтримки його розвитку, в довгостроковій перспективі може стати одним з потужних інструментів реалізації Глобальних цілей сталого розвитку, зокрема, в масштабах України. Можна навести безліч успішних прикладів із зарубіжної практики щодо створення та функціонування соціальних підприємств, які досягають значних фінансових результатів, забезпечують отримання великого соціального синергетичного ефекту та залучають до співпраці місцеву владу і членів громади. Різні країни мають певні особливості щодо розуміння сутності соціального підприємництва та ставлення до розвитку його ініціатив. В Україні це явище дотепер не набуло значного поширення, проте вже відіграє помітну роль у суспільстві, поступово перетворюючись на ефективний механізм вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем окремих громад і країни загалом [3].

Незважаючи на повномасштабне вторгнення, 96 % бізнесів продовжують орієнтуватися на Цілі сталого розвитку у своїй діяльності, що відповідає рівню 2021 року. Про це свідчать дані щорічного експертного дослідження рівня інтеграції Цілей сталого розвитку ООН у стратегію бізнесу та стратегію розвитку України – Індексу сталого розвитку, що провела Європейська Бізнес Асоціація [4].

Найчастіше український бізнес впроваджує практики, які спрямовані на досягнення трьох цілей:

- Ціль 4 «Якісна освіта»;
- Ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання»;
- Ціль 3 «Міцне здоров'я і благополуччя» ;

Традиційно український бізнес реалізує проекти допомоги дітям (передусім хворим дітям), розвитку персоналу (підвищення кваліфікації, медичне страхування працівників) та програми стажування і працевлаштування молоді.

Найменше українські компанії у своїх звітах та кейсах згадували такі Цілі, як:

- Ціль 2 «Подолання голоду»;
- «Збереження морських ресурсів».

Здебільшого компанії відзначають, що їхня діяльність і географічне розташування не пов'язані з морськими ресурсами й вони не чинять вплив на розвиток сільського господарства (переважна більшість компаній, які входять до списку 100 найбільших компаній України, — це компанії добувної, металургійної та енергетичної сфери) [5].

На час активних бойових дій **бізнес сконцентрував свою увагу на соціальній складовій сталого розвитку**. Так, основним пріоритетом бізнесу є підтримка співробітників та членів їх сімей у питаннях релокації, виплати заробітної плати при вимушеному простої, компенсації сім'ям поранених унаслідок військових дій (97 %). Другим пріоритетом респонденти визначили підтримку військових в лавах Збройних сил України та Сил територіальної оборони (84 %). На третьому місці – надання гуманітарної підтримки внутрішньо переміщеним особам – про це заявили 69 % опитаних. Допомога медичним закладам, яку надають 66 % опитаних, закриває четвірку основних напрямків сталого розвитку бізнесу у воєнній Україні [4].

Аналіз нефінансової звітності українських компаній засвідчив, що компанії не переглядали стратегічні напрями політик сталого розвитку з урахуванням прийнятих Цілей сталого розвитку та розроблених відповідно до них національних завдань їх досягнення. Відповідно компанії не мають корпоративних цілей щодо досягнення Цілей сталого розвитку та практики вимірювання їхніх результатів [5].

Отже, внесок українського бізнесу в реалізацію Цілей сталого розвитку є значним та розвивається з кожним днем. Українські компанії активно співпрацюють з громадськими організаціями та владою для реалізації ЦСР. Значний внесок в розвиток суспільства здійснюють також бізнес, які підтримують гендерну рівність та дотримуються принципів рівності при прийнятті на роботу. Багато компаній розпочали соціальні та екологічні проєкти, спрямовані на покращення умов життя та здоров'я людей, зменшення викидів в атмосферу, збільшення використання відновлюваної енергії, покращення умов праці. Український бізнес з кожним днем стає більш відповідальним суб'єктом соціальної сфери, враховуючи не лише фінансові показники, а й екологічні та соціальні наслідки.

Список використаних джерел

1. Global Compact Network Ukraine. Цілі сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 22.04.2023).
2. Бортник С. М. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільних проблем в контексті цілей сталого розвитку України. *Економічний форум*. 2022. Вип. 2. С. 101-111. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/312/300 (дата звернення: 22.04.2023).
3. Сотник І. М., Гаврилова В. В., Коваленко Є. В. Соціальне підприємництво як інструмент реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 2(200). С. 62-73. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67744/1/Sotnyk_Navylova_Kovalenko.pdf (дата звернення: 23.04.2023).
4. Війна не змусила бізнес відмовитись від принципів сталого розвитку – дослідження ЕВА. URL: <https://eba.com.ua/vijna-ne-zmusyla-biznes-vidmovytys-vid-pryntsyypiv-stalogo-rozvytku-doslidzhennya-eva/> (дата звернення: 23.04.2023).
5. Саприкіна М. Внесок українського бізнесу в реалізацію Україною Цілей сталого розвитку 2016-2020 рр. URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2020/12/Vpliv-biznesu-na-CSR.pdf> (дата звернення: 23.04.2023).

Могилевець А. С., здобувач вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Повномасштабне вторгнення вимагає від бізнесу прояву соціальної відповідальності. У кризових ситуаціях від компаній очікують не лише забезпечення безпечних умов для своїх працівників, а й внеску в розвиток громади та суспільства в цілому.

В умовах повномасштабної війни соціальна відповідальність – це показник того, що чим більше компанія робить внесок у розвиток суспільства, тим більше вона буде процвітати, навіть у складних зовнішніх умовах. Соціальна відповідальність починається з цінностей і переконань керівництва компанії [1].

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) розвивалася як загальний сектор бізнесу в Україні ще задовго до широкомасштабного вторгнення. Згідно з опитуванням Центру «Розвиток КСВ», проведеним у 2018 році, близько 80 % українських компаній почали впроваджувати КСВ або керуються її принципами. Проте лише 25 % систематично виділяють бюджети на КСВ-проекти, що суттєво відрізняє українські компанії від міжнародних, де цей показник становить 90-95 % [2].

Еволюція КСВ кардинально змінилася з початком повномасштабної війни в Україні. Війна змусила українські компанії переорієнтувати свої програми сталого розвитку та благодійності [2]. Зрозуміло, не зовсім доречно очікувати від власників і директорів компаній, які надали значну допомогу волонтерам і силам оборони у воєнний час, долучатися до фінансової підтримки інших проєктів. Однак компанії адаптуються до роботи у воєнний час та не мають наміру відмовлятися від відповідальності за сталий розвиток суспільства. Підприємці зацікавлені в тому, щоб продовжувати свою діяльність у мирній Україні та продавати свою продукцію на внутрішньому ринку [3].

Сьогодні українські компанії все більше підтримують економіку та Збройні Сили України. Мільярди гривень передаються на транспортні засоби, безпілотники, дрони, реквізит, обладнання, одяг, взуття, медикаменти, паливо та продукти харчування для військових, і це лише кілька прикладів того, як допомагають соціально відповідальні українські компанії. Крім того, багато компаній включили програми допомоги та відновлення України до своїх політик КСВ [2].

В умовах війни КСВ набула нового значення для самих працівників організації. З одного боку, довіра до компанії та соціально відповідальна поведінка давала відчуття стабільності працівникам і суспільству. З іншого боку, корпоративна соціальна відповідальність допомагає підтримувати командний дух у важкі часи. Соціальна активність допомагає нагадати працівникам, що вони не просто заробляють гроші, а разом з компанією роблять значний внесок у розвиток країни. Тому важливо впроваджувати ініціативи з КСВ та заохочувати групи до участі, особливо під час війни [4].

Під час повномасштабного вторгнення в Україну з'явилося кілька особливостей, які відрізняють корпоративну соціальну відповідальність в нашій країні від корпоративної соціальної відповідальності на інших ринках. У мирний час компаніям легше зосередити свої зусилля у сфері КСВ на зовнішній підтримці, але ситуація змінилася з початком повномасштабної війни. У перші місяці після вторгнення багато людей потребували переїзду, евакуації, фінансової, психологічної та юридичної допомоги і зверталися за такою допомогою до компаній, в яких вони працюють [4]. Тому важливим аспектом в такий час є створення безпечних умов для співробітників та клієнтів. Потрібно вживати необхідних заходів для захисту життя і здоров'я працівників від можливих загроз, пов'язаних з війною.

Бізнес може зробити свій внесок у відновлення місцевої економіки та підтримати соціально-економічний розвиток територій, що постраждали від війни. Наприклад, компанії можуть створювати проєкти з відновлення інфраструктури, спонсорувати соціальні програми або здійснювати інші ініціативи, що сприяють розвитку громади. Компанії також можуть надавати гуманітарну допомогу людям, які постраждали від війни.

Сьогодні в Україні, відповідно до реалій воєнної ситуації, КСВ не тільки забезпечує виживання компаній і безпеку їхніх співробітників, а й відіграє важливу роль в економічному та соціальному аспектах. Завдяки орієнтації на суспільство, а не на прибуток, при активній діяльності в галузі КСВ, інноваціям і цифровізації, двосторонній прозорій комунікації про діяльність і підтримку, економічній та етичній підтримці співробітників, а також розробці етичних кодексів для розв'язання майбутніх етичних проблем – багато компаній мають політику корпоративної соціальної відповідальності, керівні принципи і стратегії, які дозволяють працювати в умовах триваючої загрози [5].

За умов, коли агресор намагався підірвати вітчизняну економіку та поставити більшість українців на межу голоду, вітчизняний бізнес, не лише не згорнув свої соціальні програми, а навпаки – прагнув вийти на ще вищий рівень, впроваджуючи принципи ESG [3]. Незалежно від масштабу і спрямованості КСВ-діяльності бізнесу, вона повинна відповідати одній основній вимозі: створювати додану вартість для суспільства [4].

Відтак, не зважаючи на складний час для країни, бізнеси не повинні зупинятися, а далі розвиватися та підтримувати заходи у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Компанії повинні підтримувати своїх працівників та соціальні ініціативи для суспільства, щоб наближати країну до перемоги, допомагати захисникам та людям, які постраждали від повномасштабного вторгнення. Соціальна відповідальність – це не додатковий тягар, а основа ведення бізнесу в сучасному світі, яка допомагає зберегти економічну стабільність та можливість розвиватися.

Список використаних джерел

1. Шевцова А. Соціальна відповідальність в умовах повномасштабної війни: чому підтримка суспільства сприяє розвитку компанії. Останні новини України та світу онлайн. Головний діловий портал Delo.ua. URL: <https://delo.ua/opinions/socialna-vidpovidalnist-v-umovah-povnomasstabnoyi-viini-comu-pidtrimka-suspilstva-spriyaє-rozvitku-kompaniyi-407509/> (дата звернення: 13.04.2023).

2. Як змінилась корпоративна соціальна відповідальність компаній в умовах війни?. Budni: медіаплатформа про роботу та життя від robota.ua. URL: <https://budni.rabota.ua/ua/corporate-culture/yak-zminilas-korporativna-sotsialna-vidpovidalnist-kompaniy-v-umovah-viyuni> (дата звернення: 13.04.2023).

3. Соціальна відповідальність бізнесу під час війни: утримати те, що є, або впроваджувати нові практики? Новини Вінниці. URL: <https://news.vn.ua/sotsialna-vidpovidalnist-biznesu-pid-chas-viyuny-utrymaty-te-shcho-ie-abo-vprovadzhuvaty-novi-praktyky/> (дата звернення: 13.04.2023).

4. Не лише донати на ЗСУ: як бізнесу створювати цінність під час війни. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/5/694601/> (дата звернення: 13.04.2023).

5. Євтушенко Г. В., Тимохова, Г. Б., & Куриленко О. Є. (2022). Аналіз форм реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в умовах бойових дій в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. № 103. С. 91-96. URL: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-103-11> (дата звернення: 18.04.2023).

Пасько А. Ю., здобувачка вищої освіти гр. МР-221

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ МАКРОСЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ФОТОРИНКУ

Фоторинок відіграє важливу роль у розвитку людського суспільства. Він характеризується розвиненим конкурентним середовищем, в якому діє досить велика кількість учасників, а техніка й технології надання фотопослуг постійно удосконалюються. Незважаючи на те, що практично кожна людина має телефон з камерою, професія фотографа є затребуваною.

Нам імпонує думка відомого фотографа Ігоря Гайдая про потребу в фотографіях та ставлення до цього сьогодні. Він говорить, що сучасна фотографія дозволила нам побачити те, що було на нашій сітківці (і те, що ми бачимо на плівці та сенсорах фотоапарата), і порівняти його із зображенням, яке інтерпретував наш мозок. Це порівняння дозволяє нам пізнавати світ глибше, всебічніше і діалектичніше [1].

Значний вплив на розвиток фоторинку чинить макросередовище, яке можна описати за допомогою політико-правових, економічних, соціальних, екологічних, технологічних факторів тощо.

Політико-правові чинники включають нормативно-правову базу, що регулює діяльність у сфері фотографічних послуг. Також це різноманітні політичні кризи та нестабільності, які змінюють ставлення до фотографії та доступ до файлів у сферах, де це необхідно. Наприклад, обмеження, пов'язані з авторським правом і правом на приватність, можуть вплинути на роботу фотографів. У фотознімках знаходить своє відображення політичне життя країни.

Економічні фактори можуть впливати на фотографію через зміни в бізнес-моделях і витратах. Наприклад, економічна криза може скоротити рекламні та маркетингові бюджети, що вплине на попит на комерційну фотографію. Також важливу роль відіграє інфляція, макроекономічна нестабільність, рівень доходів, зміна валютного курсу.

До соціальних факторів належать зміни в культурних та соціальних тенденціях, які можуть визначати теми, що обирають фотографи. Наприклад, під час війни або політичної кризи можуть з'являтися фотографії, що відображають ці події. Соціально-економічна ситуація в країні впливає на ступінь популярності фотографії як професії та рівень попиту на фотографічні послуги. Також, на нашу думку, значний вплив чинить рівень освіти, людські цінності та звичаї.

Щодо екологічних факторів макросередовища, то природні катаклізми та стан довкілля можуть надихати професійних фотографів на створення світлин, що відображають екологічну тематику. Зміна клімату може вплинути на умови фотографування та розвиток нових технологій, таких як зберігання фотографій на серверах, щоб захистити їх від стихійних лих.

Серед технологічних чинників найважливішими є розвиток фотоапаратів, програмного забезпечення та інших технологій, які можуть вплинути на те, як фотографи створюють свою роботу. Поява соціальних мереж, нових фотоплатформ та онлайн-сервісів може впливати на спосіб, яким фотографи розповідають історію людини та діляться своїми роботами зі світом. Наприклад, без цифрових фотоапаратів, високочутливих матриць і сучасних об'єктивів, фотошопу та лайтруму не існувало б настільки професійних фотографів.

Крім того, важливими для фотографа є й інші зовнішні фактори, такі як місце зйомки, настрої людей, що беруть участь у зйомці, тип зйомки та час. Наприклад, коли фотограф знімає репортаж, він не може змусити іншу людину йти в потрібному йому напрямку або робити щось, він може лише ловити момент або шукати вдалий ракурс. Так само, якщо під час зйомки пейзажу раптово починається дощ, фотограф не може зафіксувати яскраво-синє небо, але він може сфотографувати дощ. Психологічний настрої людей, які беруть участь у зйомці, також має значний вплив. Не завжди можна змінити обстановку і розташування учасників зйомки, наприклад, зачіски моделей. На художню фотографію дуже впливає співпраця візажистів, добре продумані ідеї тощо. Досвідчені фотографи витискають максимум з ситуації і ніколи не покладаються на випадок.

На роботу фотографа значний вплив чинить техніка, якою він користується, особливо об'єктиви – незамінний інструмент для фотографів. Саме вони створюють або спотворюють ту фотографію, на яку ми дивимося, а також виконують такі складні завдання, як наведення різкості та глибина різкості. Багато що з цього залежить від фокусування, фокусної відстані та діафрагми.

На кінцевий результат камера впливає мало не в останню чергу, тому не дивлячись на всі економічні фактори, потрібно поважати роботу фотографів, і пам'ятати, що фотографує саме людина, яка теж намагається адаптуватися до змін. Без людини фотоапарат не увімкнувся б, не був би розміщений у правильному положенні біля моделі чи пейзажу, не був би сфокусований і взагалі не зробив би жодного знімка. Фотограф керує всім процесом зйомки, бере на себе повну відповідальність за зйомку, відповідає за результат і не допускає жодних відмовок [2].

На основі проведених досліджень виділимо, на наш погляд, найважливіші фактори, які впливають на роботу фотографа та якість фотознімків (рис. 1).

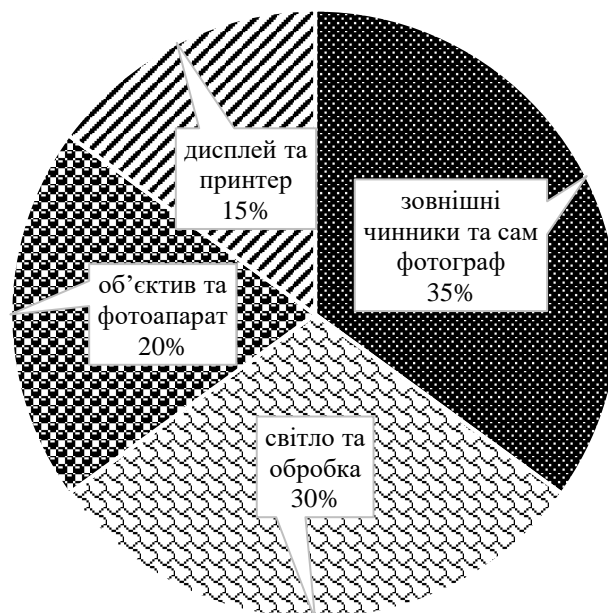

Рис. 1. Основні фактори, що впливають на якість фотографії
Джерело: побудовано автором на основі [2].

Отже, фоторинок знаходиться під впливом різноманітних чинників макросередовища. Вивчення цих факторів, визначення векторів їхнього впливу, моделювання їх дії допоможе адаптуватись до постійних змін, які відбуваються в зовнішньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Гайдай І.: Фотографія – це творче дослідження життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2014/07/16/175150/> (дата звернення 18.04.2023).
2. Що і як впливає на фотографію? URL: <https://pervireno.com/shcho-i-iak-vplyvaie-na-fotografiiu/> (дата звернення 18.04.2023).

Ревун А. Ю., здобувач вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник **Москаленко В. А.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРОВИРОБНИКА НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Бізнес-середовище України останнє десятиріччя потерпає від низки непередбачених ризиків та здійснює свою діяльність в стані невизначеності. Революція гідності, війна, що розпочалася в 2014 році, заходи пандемії викликані COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої країни – всі ці процеси, в період світових економічних негараздів, ставлять бізнес України в надзвичайно складні умови. Та все ж таки, сьогодні, ми спостерігаємо, що не зважаючи на труднощі, вітчизняне бізнес-середовище пристосовується до нових умов функціонування і не тільки виживає, а й розвивається [1].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну позначилось як на внутрішній економічній ситуації в нашій країні, так і на експорт нашої продукції за кордон. На початку 2022 року експорт української продукції мав надзвичайно позитивну динаміку – темп зростання до аналогічного періоду минулого року становило 34 %. Проте, із зрозумілих причин, вже в березні відбувся обвал експорту – скорочення експортованої продукції становило 50%. За квітень-грудень місяців 2022 року український експорт становить 29 млрд дол. США. Це на третину менше за результат аналогічного періоду минулого року (–31 %) [2]. У мирний час такі показники оцінювалися б як катастрофічні, але в умовах війни – це, без перебільшення, подвиг.

Ми у своїх дослідженнях зосередилися на визначенні місця легкої промисловості України на світовому ринку.

Спираючись на дані Державної служби статистики України, можемо констатувати, що на першому місці серед країн-імпортерів українських тканин знаходиться Італія. Саме в Італію Україна імпортувала 1 млн м² тканин, на суму понад 2,4 млн євро. На другому і третьому місцях за експортом до країн ЄС знаходяться відповідно Угорщина (експорт тканин на 722 тис. євро) та Польща (експорт тканин на 596 тис. євро) відповідно. Четверте та п'яте місце серед експорту в ЄС українських тканин займають відповідно, Румунія та Німеччина. Товари з лейблом "Made in Ukraine" сьогодні користуються великим попитом не лише у країнах ЄС, але й в усьому світі. За 2022 рік ми експортували готові товари легкої промисловості в 92 країни світі на загальну суму 665,8 млн доларів. А до країн ЄС – на 594,2 млн доларів, експорт до саме до цих країн зріс на 9,9% [3].

Для більш глибоко розуміння місця українського виробника одягу, нами проведено дослідження української компанії Goldi. Наше опитування жителів міста Чернігів дозволило зробити такі висновки: компанія Goldi досить ефективно конкурує з імпортним одягом популярних в Україні брендів Zara, H & M, Pool&Bear. Респонденти відмітили, що найбільш популярним товаром бренду Goldi є кофти (худі), футболки, сукні, а також спортивні костюми. Важливо відмітити, що опитані респонденти переважно визначили ціну на товар досить низькою (91% опитаних), в той же час якість товару оцінюється досить високо (серед користувачів товарів даного бренду 76% вважають якість одягу відмінною або доброю).

Таким чином, ми вважаємо, що компанія Goldi виглядає дуже перспективним Українським брендом. В той же час, ми вважаємо, що бренд має свої проблеми, а саме: малий вибір для чоловіків, низьке медійне охоплення, тощо. В той же час бренд Goldi має свої переваги серед закордонними брендами одягу, а саме: швидко реагує на потреби українського споживача (для того щоб перейти на інші трендові кольори українців, наприклад, чорний чи хакі, виробнику за кордоном необхідно від трьох місяців, а компанії Goldi не більше трьох неділей. Ще однією з переваг досліджуваної компанії є те, що вона досліджує тренди і вподобання споживачів окремих регіонів України і фокусує власне виробництво саме на задоволенні потреб усіх географічних сегментів ринку. Так, наприклад, в Харкові полюбляють більше чорні та темно сині кольори, на західній Україні – яскраві, а в центральних областях та півночі – білі та пастельні тона.

Отже, ми вважаємо, що бренд Goldi має досить багато конкурентних переваг на вітчизняному ринку одягу, тому досить швидко отримає ще більшу популярність на Українському ринку. Для цього, на нашу думку, компанія повинна звернути увагу на покращення товарної політики, зокрема збільшити асортимент товарів для чоловіків, а також вдосконалити комунікаційну політику через вдосконалення рекламних інструментів. Таким чином, компанія Goldi є яскравим представником українського бренду який має всі шанси посісти чільне місце на світовому ринку готового одягу.

Список використаних джерел

1. Москаленко В. А., Аліксійчук А. О., Христенко О. О. Бізнес-середовище України в сучасних реаліях військового стану. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку, менеджменту і права: теорія і практика». Житомир, Україна. 8 квітня 2023 року. С. 30–32. URL: <http://www.economics.in.ua/2023/03/8-2023.html>
2. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в листопаді 2022 року. *Бізнес. Дія*: веб-сайт. URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-listopadi-2022-roku> (дата звернення: 05.04.2023).
3. Експорт української продукції скоротився майже на третину. *Forbes*: вебсайт. URL: <https://forbes.ua/news/eksport-ukrainskoi-produktsii-skorotivsia-mayzhe-na-tretinu-03102022-8737> (дата звернення: 05.04.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ CRM-СИСТЕМ В БІЗНЕСІ

Customer Relationship Management (CRM) – це термін, який стосується стратегій і тактик, а також технологій, які підтримують їх впровадження, які маркетологи використовують для управління своїми відносинами з клієнтами [1].

Метою CRM-системи є покращення та оптимізація стосунків із клієнтами, щоб підвищити лояльність клієнтів, утримати їх, отримати прибуток і зберегти цінність клієнтів.

Чому CRM приносить користь бізнесу? Використання систем CRM може принести користь організаціям, починаючи від малих підприємств і закінчуючи великими корпораціями, через:

1) Легкий доступ до такої інформації про клієнтів, як минулі покупки та історія взаємодії, може допомогти представникам служби підтримки забезпечувати краще та швидше обслуговування клієнтів.

2) Збір даних про клієнтів і доступ до них можуть допомогти компаніям визначити тенденції та статистику щодо своїх клієнтів за допомогою функцій звітності та візуалізації [2].

Автоматизація простих, але необхідних, воронки продажів і завдань підтримки клієнтів. Бізнес-користувачі можуть ефективніше керувати інформацією про клієнтів за допомогою програмного забезпечення CRM, яке об'єднує ці дані в єдину базу даних компонентів CRM. Програмне забезпечення документує інформацію про клієнтів, забезпечуючи легкий доступ для визначення найкращих способів надання їм допомоги.

Функції, які збагачують системи CRM, інтегруються, забезпечуючи їх максимальну корисність. Було включено різні функції для зручного запису взаємодії з клієнтами через електронну пошту, телефон, соціальні мережі чи інші засоби, а також автоматизації робочих процесів, якщо система підтримує. Система також може бути головним помічником для менеджерів, тому вони ефективно відстежують продуктивність і продуктивність на основі збереженої інформації.

Автоматизація маркетингу. Інструменти CRM із можливостями автоматизації маркетингу можуть автоматизувати повторювані завдання, щоб покращити маркетингові зусилля на різних етапах життєвого циклу для створення потенційних клієнтів. Наприклад, коли потенційні клієнти надходять у систему, вона може автоматично надсилати маркетинговий вміст електронною поштою з метою перетворити потенційного клієнта на повноцінного клієнта.

Автоматизація відділу продажів. Інструменти автоматизації продажів відстежують взаємодію з клієнтами та автоматизують певні бізнес-функції циклу продажів, які необхідні для відстеження потенційних клієнтів, залучення нових клієнтів і підвищення лояльності клієнтів.

Автоматизація контакт-центру. Автоматизація контакт-центру, розроблена для того, щоб зменшити стимулюючі аспекти роботи контакт-центру, може включати попередньо записаний аудіо, щоб допомогти вирішити проблеми клієнтів і передавати інформацію. Різноманітні програмні інструменти, інтегровані з інструментами робочого столу, можуть обробляти запити клієнтів, щоб скоротити час дзвінка та спростити процес обслуговування клієнтів. Автоматизовані інструменти контакт-центру, такі як чат-боти, можуть покращити взаємодію з клієнтами [3].

Технологія геолокації або послуги на основі визначення місцезнаходження. Деякі системи CRM включають технологію, яка може створювати геомаркетингові кампанії на основі фізичного розташування клієнта, іноді інтегруючись із популярними програмами GPS (Global Positioning System) на основі визначення місця розташування. Технологію геолокації також можна використовувати як вебінструмент або інструмент керування контактами для пошуку потенційних клієнтів на основі розташування.

Автоматизація робочого процесу. CRM-системи допомагають компаніям оптимізувати процеси, спрощуючи повсякденні робочі навантаження, дозволяючи співробітникам зосередитися на творчих і більш високорівневих завданнях [4].

Ведучий менеджмент. Потенційні клієнти можна відстежувати за допомогою CRM, що дозволяє командам продажів вводити, відстежувати та аналізувати дані про потенційних клієнтів в одному місці.

Управління людськими ресурсами (HRM). Системи CRM допомагають відстежувати інформацію про співробітників, таку як контактна інформація, оцінки продуктивності та переваги в компанії. Це дозволяє відділу кадрів ефективніше керувати внутрішньою робочою силою.

Аналітика в CRM допомагає підвищити рівень задоволеності клієнтів, аналізуючи дані користувачів і допомагаючи створювати цільові маркетингові кампанії [2].

Штучний інтелект. Технології штучного інтелекту, такі як Salesforce Einstein, були вбудовані в платформи CRM для автоматизації повторюваних завдань, визначення моделей купівлі клієнтів для прогнозування майбутньої поведінки клієнтів тощо [3].

Управління проектами. Деякі системи CRM містять функції, які допомагають користувачам відстежувати деталі проекту клієнта, такі як цілі, стратегічне узгодження, процеси, управління ризиками та прогрес [4].

Інтеграція з іншим програмним забезпеченням. Багато систем CRM можна інтегрувати з іншим програмним забезпеченням, таким як контакт-центр та системи планування ресурсів підприємства (ERP).

Отож, CRM допомагає власникам бізнесу та продавцям оптимізувати процес продажів, покращити співпрацю між відділами та підтримувати ділові стосунки, а також допоможе підвищити ефективність управління взаємодією з клієнтами та забезпечити покращення якості обслуговування, збільшення прибутковості та оптимізацію маркетингу загалом.

Список використаних джерел

1. «What is CRM Marketing?». *Optimove*: вебсайт. URL: <https://www.optimove.com/resources/learning-center/crm-marketing> (дата звернення: 02.04.2023).
2. 3 Types of CRM and their Applications, Vrinda Mathur, 2022. *Analytics Steps* : вебсайт. URL: <https://www.analyticssteps.com/blogs/3-types-crm-and-their-applications> (дата звернення: 02.04.2023).
3. What is CRM? *Salesforce*: веб-сайт. URL: <https://www.salesforce.com/eu/learning-centre/crm/what-is-crm/> (дата звернення: 02.04.2023).
4. What Is Customer Relationship Management (CRM)? *Spiceworks*: вебсайт. URL: <https://www.spiceworks.com/marketing/crm-marketing/articles/what-is-customer-relationship-management-crm/> (дата звернення: 02.04.2023).

Стеченко А. О., здобувачка вищої освіти гр. МР-211

Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ МАРКЕТИНГ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МАРКЕТИНГОВИМИ СТРАТЕГІЯМИ, ЕКОЛОГІЧНИМИ ЦІННОСТЯМИ ТА СВІДОМИМ СПОЖИВАННЯМ

Сучасні підходи до використання інструментів маркетингу заради просування брендів формуються під впливом концепції сталого розвитку. Сучасна система соціальної відповідальності бізнесу враховує тісну взаємодію компонентів, таких як соціальний, економічний, екологічний, технічний та науковий [1].

У сучасних умовах відбувається перехід від «економіки використання ресурсів» до «економіки системного відтворення ресурсів». Це передбачає зміну підходу до використання ресурсів з простого вичерпування ресурсів до створення умов для їх сталого відтворення та ефективного використання на довгостроковій основі. Роками людство не задумувалося про наслідки своєї діяльності, використовуючи ресурси й нічого не віддаючи на заміну, відтак, сьогодні варто думати не лише про те, де брати нове, але і як зберегти наявне.

Концепція сталого розвитку є важливою у будь-якій сфері життєдіяльності. Заради досягнення сталого розвитку необхідно застосовувати комплексний підхід, який включає заходи щодо підтримки балансу в економічній, соціальній та екологічній системах: зниження викидів шкідливих речовин, відновлення природних екосистем, стабілізація та поліпшення якості навколишнього середовища, створення соціально ефективної економіки, що забезпечить гідний рівень життя, а також виведення конкурентоспроможності на основний рівень досягнення успіху та найкращої якості продукції, рівні можливості громадян заради збільшення середньої тривалості життя населення, поліпшення середовища існування людини й соціальний захист уразливих верств населення [1].

Екологічний маркетинг є однією із форм соціально-етичного маркетингу, що зосереджений на просуванні екологічних цінностей та практик у бізнесі з метою забезпечення сталого виробництва та споживання. Це важливий аспект сучасного світу, оскільки споживачі стають все більш свідомими та вимогливими щодо відповідальності компаній. Маркетингові стратегії, які враховують екологічні цінності, можуть впливати на споживачів та сприяти свідомому споживанню, що допомагає сталому розвитку та збереженню довкілля. Екологічний маркетинг несе в собі ідею тримати баланс між прагненням про безпеку навколишнього середовища та метою задоволення потреб, які мають місце в традиційній концепції маркетингу.

Одним з основних аспектів екологічного маркетингу є взаємодія між маркетинговими стратегіями компаній та екологічними цінностями споживачів. Компанії можуть впроваджувати різні маркетингові стратегії, такі як використання екологічного логотипа, створення екологічних продуктів та упаковки, сприяння переробці та відновленню ресурсів, а також розробка екологічних проєктів та програм. Ринкові суб'єкти можуть використовувати екомарку, щоб позначити свої продукти або послуги як екологічно відповідальні. Це може сприяти свідомому вибору споживачів та відображати залучення компанії до заходів підтримки сталого розвитку, використання у пакуванні біорозкладного пластику, вторинну сировину або ж відновлювальні матеріали. Компанії можуть стимулювати переробку та відновлення ресурсів, наприклад, шляхом впровадження програми з прийому та вторинного використання використаних продуктів, розробки системи логістики для збору та відновлення матеріалів. Окремим напрямком можуть бути освітні програми щодо розвитку екологічної свідомості, акції зі збереження природних ресурсів тощо. Ці стратегії можуть бути спрямовані на залучення нових споживачів, збереження та розширення ринку, підвищення лояльності клієнтів та покращення іміджу компанії [2].

Товари, що вироблені в результаті застосування екологічного маркетингу, безумовно, повинні бути екологічно безпечними. Така діяльність охоплює широкий спектр заходів – від модифікації продуктів компанії, змін у технологічному процесі виробництва, застосування відповідної упаковки, до підходів щодо маркетингових комунікацій [3].

Екологічні цінності споживачів включають підтримку екологічно відповідальних компаній, збереження природних ресурсів, захист довкілля, боротьбу зі змінами клімату та інші екологічні питання. Споживачі стають усе більш усвідомленими щодо впливу своїх покупок на навколишнє середовище та суспільство в цілому. Екологічні цінності можуть впливати на вибір продуктів, брендів та компаній, з якими споживачі взаємодіють, а також на їх сприйняття рекламних повідомлень та маркетингових кампаній. Споживачі можуть бути більш схильними до співпраці з компаніями, які відповідають їхнім екологічним цінностям та більш відкритими до сприйняття їх продуктів та послуг [4].

Свідоме споживання передбачає здатність споживачів здійснювати свідомий вибір продуктів, які відповідають їхнім потребам та цінностям, а також враховують вплив на навколишнє середовище та суспільство. Екологічні маркетингові стратегії можуть сприяти свідомому споживанню, надаючи споживачам більше інформації про екологічні характеристики продуктів, їхній вплив на довкілля та переваги від вибору екологічно відповідальних брендів.

Екологічні цінності компанії можуть відобразитися в її маркетингових комунікаціях та повідомленнях до споживачів. Компанії можуть використовувати екологічні повідомлення та візуалізації, які підкреслюють їхню небайдужість до екологічних питань та зобов'язання щодо довкілля. Такі повідомлення можуть створювати позитивне враження та сприяти формуванню іміджу компанії як екологічно відповідальної. Сучасні підприємства та організації використовують екологічний маркетинг для просування власних брендів, але водночас в Україні спостерігається певне зловживання термінами «еко», «біо», «органік» та ін., що негативно позначається на концепції екологічного маркетингу [3].

Розглянемо вигоди, які екологічний маркетинг забезпечує для організації [3]:

- економічні: поліпшення загальної ефективності виробничо-комерційної діяльності, можливе скорочення витрат, підвищення конкурентоспроможності продукції;
- соціальні: покращення умов праці, а також орієнтація на власні можливості;
- екологічні: поліпшення стану навколишнього середовища та захист і збереження вичерпних ресурсів;
- політичні: зменшується залежність від постачальників.

Високий рівень соціальної відповідальності бізнесу може сприяти підвищенню лояльності споживачів та покращенню іміджу компанії. Ефективний екологічний маркетинг передбачає не лише комунікацію про «зелені» цінності, а й реальні кроки у впровадженні екологічних ініціатив на рівні виробництва та дистрибуції. Забезпечення достовірності екологічних висловлювань та дотримання відповідних стандартів стає ключовим фактором успіху в екологічному маркетингу. Екологічний маркетинг можна розглядати як своєрідний місток між обміркованим природокористуванням і задоволенням потреб споживачів. Останні містять в собі не лише бажання заволодіти необхідним чи омріяним, а й чітке усвідомлення ситуації навколо.

Список використаних джерел

1. Чукурна О., Кофман В. Маркетингові інструменти просування екологічних брендів в парадигмі сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-45> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Екологічні маркетингові стратегії, які можна реалізувати прямо зараз. QR Code: вебсайт. URL: <https://uk.qrcodechimp.com/eco-friendly-marketing-strategies/> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Рябова Т. А., Рябов І. Б. Проблеми та перспективи екологічного маркетингу в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3. С. 155-159. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/3_2019/32.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
4. Свідоме споживання. Апостроф: вебсайт. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/society/2021-10-06/osoznannoe-potreblenie-dan-mode-ili-neobhodimost-prodiktovannaya-vremenem/42190> (дата звернення: 15.04.2023).

Сучок С. О., здобувач вищої освіти гр. МР-221

Науковий керівник – **Полковниченко С. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ

У сучасному світі сфера послуг мобільного зв'язку є однією з необхідних умов життєдіяльності як кожної людини, так і суспільства в цілому. Від рівня її розвитку значною мірою залежать розв'язання важливих економічних проблем країни, прийняття управлінських рішень на різних рівнях господарювання, забезпечення національної безпеки держави тощо.

В Україні ринок послуг мобільного зв'язку останнім часом стрімко розвивається, розширюється спектр послуг, відбувається оновлення засобів зв'язку, збільшуються масштаби використання мобільного Інтернету. Водночас на даному ринку існує ряд проблем, вирішення яких дозволить покращити ситуацію.

Ринок мобільного зв'язку – це економічні відносини, що складаються між операторами та абонентами, які знаходяться в межах їх телекомунікаційної мережі або роумінг-партнерів з приводу купівлі-продажу послуг мобільного зв'язку.

Ринок мобільного зв'язку відноситься до моделі олігополії. Вхідженню на даний ринок перешкоджають адміністративні та економічні бар'єри, до яких, зокрема, можна віднести значні інвестиції, необхідність мати ліцензію щодо надання послуг, сертифіковане обладнання засобів зв'язку тощо.

Розвиток мобільного зв'язку залежить від багатьох факторів, серед яких виділимо такі:

1) технологічні інновації, які дозволяють зробити мобільний зв'язок швидшим і надійнішим, збільшити пропускну здатність і знизити витрати на обслуговування для користувачів, а також сприяють появі нових послуг, тим самим збільшуючи доходи компаній-провайдерів зв'язку;

2) конкуренція між операторами зв'язку, яка призводить до нижчих цін на послуги та підвищення їх якості; сприяє розвитку нових послуг і продуктів, що відповідають потребам користувачів і залучають нових клієнтів;

3) демографічні чинники, зокрема зростання населення та молоді, що може призвести до збільшення попиту на послуги мобільного зв'язку, особливо в країнах, де велика кількість молодих людей активно використовує мобільні технології для спілкування та розваг;

4) рівень доходів населення, який впливає на можливості придбання і використання мобільних пристроїв;

5) ціни на мобільні пристрої та послуги, зниження яких може зробити їх доступнішими для широкої аудиторії;

6) економічний розвиток, який може як стимулювати, так і сповільнювати придбання нових мобільних пристроїв, розширення використання послуг мобільного зв'язку серед населення;

7) тенденції ринку та зміни у поведінці споживачів. Наприклад, зростання популярності послуг відеозв'язку та потокового мультимедіа змінить уявлення людей про мобільний зв'язок, що, у свою чергу, вплине на стратегії розвитку компаній-провайдерів зв'язку;

8) державне регулювання ринку мобільного зв'язку, яке в Україні здійснює НКРЗІ (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації), до повноважень якої належать ліцензування, надання дозволів, регулювання та нагляду (контролю) [1];

9) політичні події, зокрема для України важливим фактором впливу є повномасштабне вторгнення російських військ;

10) світові глобальні проблеми, в тому числі поширення небезпечного вірусу COVID-19.

Мобільні оператори повинні постійно адаптуватися до змін у галузі, щоб залишатися конкурентоспроможними та надавати своїм клієнтам якісні послуги.

В Україні за ринком мобільного зв'язку офіційно закріплено шість операторів, проте основну пропозицію забезпечує лише «велика трійка»: «Київстар», «Vodafone» та «Lifecell». До 2020 року усі компанії, які надають послуги мобільного зв'язку, поступово розвивалися, покращуючи свої послуги та залучуючи все більше клієнтів.

В умовах поширення COVID-19 в операторів «великої трійки» значно впали доходи від роумінгу, а також змінилась модель використання мобільного зв'язку населенням і бізнесом. Під час карантинних обмежень сформувалась стійка тенденція збільшення споживання послуг, націлених на роботу з даними [2].

Повномасштабна війна створила нові проблеми для операторів мобільного зв'язку. Їхні мережі зазнали суттєвих пошкоджень у зоні проведення бойових дій. На відбудову цих мереж довелося витратити ресурси, засоби та сили, а отже, відбулося сповільнення темпів розвитку послуг.

Проте проведений протягом 2022 року комплекс заходів дозволив зберегти цілісність, стійкість та доступність електронних комунікаційних мереж та мережі Інтернет, а також показав їх здатність зберігати функціональність та призначення в умовах сильного впливу дестабілізуючих чинників.

Незважаючи на повномасштабну війну, доходи від надання послуг мобільного зв'язку у 2022 році зросли на 5,1 % у порівнянні із 2021 р. і склали понад 56 млн грн. Найпопулярніша послуга – передача даних, в т.ч. доступу до мережі Інтернет – забезпечила 62,8% загального обсягу доходів. Послуги голосової телефонії займають друге місце у структурі доходів – 12,7 %. У 2022 році спостерігалось зростання частки доходів від надання послуг міжнародного роумінгу користувачам (+3 %) та від надання послуг іншим постачальникам мереж (+1,7%). Водночас зменшилась частка доходів від надання послуг голосової телефонії споживачам (– 2,4 %) [3].

Не дивлячись на війну, українськими операторами вдалося обійтися без масових скорочень: у трьох найпопулярніших операторів досі близько 8000 співробітників. Проте кількість абонентів через війну зменшилася. За дев'ять місяців минулого року в «Київстар» вона впала на 7 %, у «Vodafone» – майже на 17 %, а у «Lifecell» – на 8 %. Зменшення клієнтів вдарило по доходах компаній. Якщо в останні роки до повномасштабного вторгнення виручка операторів зростала на 14–25 %, то у 2022 р. зростання стрімко сповільнилось [4].

Отже, ринок українського мобільного зв'язку є олігопольним, але досить розвиненим і перспективним. На ринок цих послуг впливає багато різноманітних чинників, проте він все одно залишається одним із найприбутковіших бізнесів в Україні. За останні роки на ринок мобільного зв'язку прийшлося немало випробувань, найбільші з яких – пандемія COVID-19 та повномасштабна війна. Але українські компанії, які надають послуги мобільного зв'язку, показали, наскільки адаптивними можна бути під впливом надскладних умов.

Список використаних джерел

1. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011#Text> (дата звернення 13.04.2023).
2. Коронавірус на зв'язку: як мобільні оператори пройшли пандемію COVID-19. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/2/674523/> (дата звернення 15.04.2023).
3. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку за 2022 рік. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/10509/Dodatok_do_rishennia_NKEK_29.03.2023_125.pdf (дата звернення 20.04.2023).
4. Рік незламності: кейси виживання мобільного зв'язку від топів «Київстар», «Vodafone Україна» та Lifecell. URL: <https://mind.ua/publications/20254065-rik-nezlamnosti-kejsi-vizhivannya-mobilnogo-zv-yazku-vid-topiv-kiyivstar-vodafone-ukrayina-ta-life> (дата звернення 15.04.2023).

Христенко О. О., здобувачка вищої освіти гр. ММР-221

Науковий керівник – **Москаленко В. А.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

БРЕНД-БУК ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах ринкового середовища широкого вибору та диференціації товарів конкурувати підприємствам без сильної торгової марки, яка могла б забезпечити унікальність, неповторність та диференціацію пропозиції, практично неможливо [4]. Бренд-бук це набір рекомендацій щодо візуального стилю компанії з прикладами та ілюстраціями [1]. Тож, він є важливим інструментом формування іміджу та ідентичності підприємства. Бренд-бук допомагає створити єдиний стиль підприємства, що відображається у всіх його матеріалах та комунікації з клієнтами. Фірмовий стиль охоплює комплекс інструментів, які забезпечують єдиний вигляд у всіх рекламних матеріалах компанії, створюючи цілісне враження про її діяльність. Це допомагає зміцнити індивідуальність компанії, підвищити впізнаваність серед клієнтів. Якщо фірмовий стиль

розроблений належним чином, це може підвищити лояльність споживачів та створити позитивне сприйняття бренду. З іншого боку, відсутність чіткого корпоративного стилю може призвести до неорганізованості та негативного враження, що своєю чергою може погіршити імідж компанії. Основою для брендбуку є філософія компанії і всі актуальні напрацювання з її фірмового стилю. Створення брендбуку включає 5 важливих кроків:

1. Збір і аналіз інформації.
2. Розстановка пріоритетів і вироблення концепції.
3. Визначення структури.
4. Підготовка тексту та візуальних матеріалів.
5. Формування документа [3].

Усі ці аспекти роблять бренд-бук важливим інструментом для формування іміджу та ідентичності підприємства. Його розробка та впровадження дозволяє підприємству створити унікальний стиль та відрізнитися від конкурентів, а також забезпечити консистентність та цілісність бренду в усіх аспектах комунікації зі споживачами. Бренд-бук є важливим інструментом для збільшення впізнаваності бренду серед споживачів. Він допомагає створити чіткий ідентифікатор для бренду, що дозволяє легко розпізнавати його серед конкурентів. Окрім того, бренд-бук є важливим інструментом для внутрішньої комунікації в компанії. Він дозволяє забезпечити однаковий підхід до брендингу та його елементів серед різних підрозділів та працівників компанії. Це сприяє збільшенню ефективності роботи всієї команди. Крім того, бренд-бук може включати в себе такі елементи, як логотип, кольорову гаму, типографіку, зображення, стиль письма та інші елементи брендингу, які використовуються в різних матеріалах компанії, таких як рекламні матеріали, вебсайти та інші[1].

При створенні брендбуку, також, важливо враховувати цільову аудиторію бренду, її потреби та очікування. Бренд-бук повинен бути чітким, лаконічним та зрозумілим для всіх зацікавлених сторін, включаючи клієнтів.

При розробці брендбуку потрібно не забувати про місію підприємства, а головне про продукт чи товар який виробляє чи реалізує компанія. З погляду маркетингу, товар (фізична одиниця або процес) – це сукупність матеріальних і нематеріальних (іміджових) характеристик, які пропонуються для задоволення потреб і забезпечують очікувані вигоди як для споживачів, так і для товаровиробників [2].

Також важливо враховувати, що бренд-бук не є статичним документом, а може змінюватися з часом відповідно до потреб компанії та розвитку її бренду.

Отже, правильно розроблений бренд-бук дозволяє підприємству відрізнитися від конкурентів та створити свій унікальний імідж. Він допомагає забезпечити консистентність бренду в усіх аспектах комунікації зі споживачами - від логотипу та кольорової гами до способу подачі інформації та оформлення рекламних матеріалів. Бренд-бук допомагає також зберегти цінність бренду, оскільки він встановлює правила використання його елементів та забороняє їх використання в інших контекстах. Це дозволяє підтримувати однаковість та цілісність бренду.

Список використаних джерел

1. Брендбук. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Брендбук/> (Дата звернення: 28.04.2023).
2. Москаленко В. А. Маркетингові інновації в наукоємних галузях економіки. *Реалізація економічного потенціалу України: теоретичні та практичні аспекти*: [монографія ННІ бізнесу, природокористування і туризму] / за заг. ред. М. М. Забаштанського. Чернівці: ЧНТУ, 2020. С. 176–187.
3. Створення брендбуку: покрокове керівництво до дії. URL: <https://tcd.kiev.ua/uk/yak-stvoriti-brendbuk-za-5-kroki/> (Дата звернення: 28.04.2023).
4. Ястремська О. М. Бренди промислових підприємств: формування та ефективність використання : монографія. Ястремська О. М., Тімонін О. М., Вид. ХНЕУ, 2013. С. 6.

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНИХ БРЕНДІВ НА ВНУТРІШНЬОМУ ТА СВІТОВОМУ РИНКАХ

Початок 2022 року показав, що навіть найретельніше сплановане життя може бути непередбачуваним. У 2020–2021 роках пандемія коронавірусу змусила багато компаній радикально змінювати свої операційні та управлінські процеси. І хоча бізнес вже почав стабілізуватися в умовах пандемії, з'явився новий, ще більш складний виклик для вітчизняного та світового бізнесу – війна в Україні.

Війна в Україні безперечно має негативний вплив на популяризацію національних брендів на внутрішньому та світовому ринках. Основні причини такого впливу можуть бути такі:

- політична та економічна нестабільність: війна призвела до зниження економічної активності та стабільності в Україні, що знижує інтерес і можливості інвестування в національні бренди;

- зміна пріоритетів: зміна установок населення і підвищений рівень стресу можуть призвести до зміни пріоритетів споживачів, що може знизити попит на національні бренди;

- економічна конкуренція: на ринку України з'являється багато іноземних компаній, які пропонують свої товари й послуги за меншу ціну, ніж вітчизняні бренди. Це може призвести до зменшення популярності вітчизняних брендів на внутрішньому ринку;

- втрата довіри: несприятлива ситуація в країні може призвести до зменшення довіри споживачів до вітчизняних брендів;

- втрата ринків: експорт національних брендів може зменшитися через зниження зовнішньої торгівлі та зміни партнерів.

Однак, не зважаючи на всі ці виклики, національні бренди можуть залишатися популярними, якщо вони продовжують працювати над своїм розвитком та займати своє місце на ринку [3]. Компанія Gradus Research провела соціологічне опитування 6-7 грудня 2022 року, результати якого показали, що для українців вибір товарів наразі залежить від декількох ключових факторів, і були визначені деякі тренди у зміні споживчої поведінки.

За даними опитування, перший тренд полягає в раціоналізації попиту. Більшість респондентів заявили, що планують свої покупки заздалегідь (76 %), тоді як лише 15 % українців купують товари безпосередньо в точці продажу. Високий рівень безробіття (37 %) та зниження рівня доходів, яке відчули 78 % українців, змушують їх купувати дешевші бренди, що зробили 64% опитаних. Однак, п'ята частина громадян (18 %) все ще можуть дозволити собі купувати дорожчі бренди.

Другий тренд полягає в тому, що бренди продовжують мати значення для українців при здійсненні покупок. Згідно з опитуванням, 54 % респондентів звертають увагу на бренд в магазинах. Однак 33 % з них вважають, що після початку повномасштабної війни бренд товару втратив своє значення. Серед тих, хто продовжує купувати знайомі бренди, 55 % роблять це через задоволення від попередніх покупок. За результатами дослідження соціологів, 74 % українців віддають перевагу покупкам у супермаркетах і магазинах, де є брендovaná продукція, а ще 16 % – покупкам на ринках. Майже половина українців (48 %) зазвичай роблять свої покупки в улюблених магазинах, тоді як 41 % не мають прив'язки до конкретних місць та обирають ті, до яких легко дістатися.

Щодо третього тренду, збільшується попит на українські бренди, а також на підтримку вітчизняних виробників. Згідно з опитуванням, 69 % респондентів свідомо обирають продукцію українських брендів. Також 56 % опитаних, які почали купувати нові бренди під час повномасштабної війни, роблять це, щоб підтримати українських виробників.

Аналізуючи ключові зміни у поведінці українських споживачів, видно, що вони свідомо прагнуть підтримувати країну та економіку, купуючи товари локальних брендів. Навіть необхідність заощадження не перешкоджає їм купувати улюблені товари у звичних місцях продажу, що ще раз підтверджує важливість брендів в сучасному світі [1]. За останній рік Україна знайшла підтримку світового співтовариства, що сприяло збільшенню зацікавленості та конверсії інтересу в нові партнерства та споживачів. У світі зросла відкритість до нових продуктів, якщо вони вироблені в Україні, що забезпечує споживачам відчуття внеску в підтримку країни та її мешканців. Проте на зовнішньому ринку бренди стикалися з проблемами у логістиці під час початку війни, які змусили перебудувати логістичні ланцюжки та налагодити процес.

Додатково, державне регулювання у вигляді Постанови КМУ № 153 від 24.02.2022 та Постанови Правління НБУ № 18 від 24.02.2022 суттєво обмежує зовнішньоекономічну господарську діяльність, що ускладнює інвестування в розвиток бренду, маркетинг та просування на зовнішніх ринках. Це ускладнює розширення масштабів українських брендів, незважаючи на тренд на їх продукцію.

Також, неможливість проведення міжнародних розрахунків за маркетингові послуги зменшує можливості для збільшення продажу українських товарів за кордоном, оскільки вони потребують ефективного просування. Але завдяки сильній підтримці України у світі, спаду експортних показників поки не передбачається.

Українські компанії використовують всі доступні засоби, щоб закріпитися на міжнародному ринку. Дослідження показують, що лідери ринку мають позитивну динаміку щодо експортних показників. Українські виробники стали стійкішими до стресу, шукають нові логістичні шляхи та вдосконалюють власне виробництво, що позитивно впливає на показники експорту у 2022 році. Хоча конкуренція дуже висока, але якщо уряд усуне своє регулювання, зокрема, знявши обмеження на валютні платежі за кордон, створивши сприятливий податковий та митний режим, зменшивши адміністративний тиск шляхом скорочення кількості дозволів та документів для експорту, уніфікувавши національні норми та стандарти з міжнародними - ми матимемо все необхідне. Наш продукт має світову якість, потужний бренд та надзвичайну гнучкість в процесах, що дозволить нам розширити географію та ще більше популяризувати Україну у світі [2].

Отже, вплив війни в Україні на популяризацію національних брендів на внутрішньому та світовому ринках є складним. Бренди можуть зберегти свою популярність завдяки підтримці споживачів, держави та маркетинговим стратегіям компаній. Водночас війна має негативний вплив на бренди тих галузей, що не є першочерговими потребами. Тому, важливо, щоб компанії проявляли свою соціальну відповідальність та відкривали виробництво відповідних товарів для підтримки національної економіки та забезпечення потреб військових та мирних жителів.

Список використаних джерел

1. Соколова Ю. Зростає попит на українські бренди: як війна вплинула на споживчі вподобання українців. *Факти*. вебсайт. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221222-zrostaye-popyt-na-ukrayinski-brendy-yak-vijna-vplynula-na-spozhyvchi-vpodobannya-ukrayincziv/amp/> (дата звернення: 2.04.2023).
2. Сорочинський Ю. Попри війну: як українським виробникам алкоголю вдається вижити у складні часи. *Mind*. веб-сайт. URL: <https://mind.ua/openmind/20254803-popri-vijnu-yak-ukrayinskim-virobnikam-alkogolyu-vdaetsya-vizhiti-u-skladni-chasi>. дата звернення: 2.04.2023).
3. Джулай М. та ін. Стратегія розвитку бренду роботодавця під час війни та в повоєнний час. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 6 (47). С. 433-446. DOI: 10.55643/fcapter.6.47.2022.3908.

Шокодько М. О., здобувачка вищої освіти гр МР-211
Науковий керівник – **Вербицька А. В.**, кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Сучасний бізнес не може існувати без присутності в мережі «Інтернету» та без інтернет-технологій у сфері торгівлі та управління. Спочатку через пандемію COVID-19, потім через повномасштабне вторгнення, диджиталізація стала важливою частиною українського бізнесу, яка активно впроваджується у всі можливі процеси бізнес-середовища.

Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу – це явище, яке об'єднує в собі успішне ведення бізнесу та виконання соціальних вимог від суспільства до підприємства. Особливість концепції корпоративної соціальної відповідальності полягає в тому, що підприємництво враховує інтереси суспільства, приймає особливі, спеціальні міри для підвищення рівня життя своїх співробітників та суспільства в цілому [1]. Ведення бізнесу з дотриманням норм соціальної відповідальності є одним із основних інструментів формування організаційної культури, іміджу, ділової репутації, забезпечення сталого розвитку компанії та добробуту суспільства [2].

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2030» змінила орієнтири, але загальні напрями та пріоритети відносно чотирьох векторів руху, залишилися незмінними. До цих векторів належать: сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість; формування свідомого та поважного іміджу країни у світі. Досягнення визначених цілей потребує вирішення соціальних, екологічних та суспільних питань, як на рівні держави, так і на рівні кожного окремого підприємства. Впровадження принципів сталого розвитку залежить від реалізації стандартів соціальної відповідальності бізнесу [3; 4].

Диджиталізація бізнесу створює додаткову цінність компанії, додаткові конкурентні переваги – необмежені можливості комунікацій, продажу, залученні спеціалістів, брендингу, контролінгу, доступ до цифрових баз даних та інше [2].

Впровадження диджиталізації бізнес-процесів передбачає такі етапи:

- визначення стратегії;
- перебудова бізнес-процесів;
- диджиталізація бізнес-систем [5].

Процес формування соціальної відповідальності в контексті диджиталізації бізнесу має базуватися на прозорості та підзвітності. Вимогами до інформації, яка надається бізнесом, є своєчасність, обґрунтованість, чіткість та об'єктивність. До головних інформаційних зон відносяться: доступність інформації, етичність поведінки, повага до інтересів зацікавлених сторін, дотримання норм верховенства права, дотримання міжнародних стандартів поведінки. Соціально відповідальна діяльність дозволяє компанії збільшувати прибуток та прискорювати темпи зростання, нарощувати впізнаваність бренду та репутації, допомагає розвиватися і відкривати нові ринки та напрями бізнесу, підвищувати продажі, лояльність клієнтів, продуктивність і якість продукції, конкурентоспроможність [3].

На процес формування соціальної відповідальності в умовах диджиталізації бізнесу мають вплив як зовнішні, так внутрішні фактори, які мають загрозливий характер (рис 1).

Диджиталізація бізнесу приводить до зміни стратегії маркетингу, способів комунікації, та інструментів продажів продуктів і послуг. Одна з особливостей соціальної відповідальності в диджиталізованому бізнесі полягає у тому, що компанії повинні не тільки відповідати перед клієнтами, але й перед широкою громадськістю. Це означає, що організації повинні дотримуватися етичних стандартів поведінки в Інтернеті. Крім того, соціальна

відповідальність в диджиталізованому бізнесі включає в себе відповідальне використання даних клієнтів. Організації повинні бути уважні при зборі, зберіганні та використанні особистих даних клієнтів, а також повинні дотримуватися законодавства щодо захисту даних.

Зовнішні загрозливі фактори	Внутрішні загрозливі фактори
<ul style="list-style-type: none">•турбулентність політичного та економічного середовища;•відсутність стандартів щодо застосування цифрових технологій;•недостатній рівень інформаційної безпеки;•недостатній рівень розвитку інфраструктури;•відсутність спеціальних заходів щодо підтримки підприємств з боку держави;•впровадження цифрових технологій потребує значних капіталовкладень, які наразі є обмеженими	<ul style="list-style-type: none">•висока вартість проектів цифрових технологій;•висока вартість експлуатації систем, що використовують цифрові технології;•непідготовленість працівників до переходу на цифрові технології;•відсутня альтернатива ведення бізнесу без впровадження цифрових технологій

Рис. 1. Фактори впливу на процес формування соціальної відповідальності в умовах диджиталізації бізнесу

Джерело: розроблено на підставі [2].

Отже, в сучасному світі диджиталізація бізнесу є невід’ємним кроком до збільшення продажу та підвищення конкурентоспроможності. Відповідальність бізнесу перед суспільством стає все більш актуальною в умовах швидкої диджиталізації бізнесу. Компанії повинні враховувати інтереси споживачів, середовища та суспільства загалом. Серед основних принципів соціальної відповідальності в диджитал-економіці: забезпечення конфіденційності та безпеки персональних даних, підтримка чесної конкуренції, зменшення відходів та сприяння сталому розвитку.

Успіх диджиталізації бізнесу залежить від здатності компаній до налагодження ефективної комунікації зі споживачами, забезпечення відкритості та прозорості в діяльності. Це забезпечує збільшення довіри до компанії, покращення її іміджу та збільшення доходів. Отже, соціальна відповідальність в умовах диджиталізації бізнесу є невід’ємною складовою успішної діяльності сучасних компаній, які прагнуть досягти високих результатів в умовах зростаючого конкурентного середовища.

Список використаних джерел

1. Лінгур Л. Інтегровані підходи формування інформаційної системи КСВ для підприємств малого та середнього бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 22. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-38> (дата звернення: 18.04.2023).
2. Краузе О. І., Піняк І. Л., Шпилик С. В. Соціальна відповідальність в контексті діджиталізації бізнесу. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 11. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-11-8381> (дата звернення: 18.04.2023).
3. Мартинюк О.А. Вплив діджитал-технологій на розвиток соціальної відповідальності бізнесу. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 4 (50). С. 78-86. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2020/No4/78.pdf> (дата звернення: 18.04.2023).
4. Колод А. М., Грішнова О. А. та ін. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: [моногр.]. Київ: КНЕУ. 2012. 501 с.
5. Краузе О. І. Діджиталізація як складова конкурентоспроможності бізнесу. Розвиток соціально-економічних систем в геоeкономічному просторі : зб. тез. доп. II Міжнар. наук-практ. конф. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А. 2022. С. 11-12. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/39928> (дата звернення: 18.04.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ВИДАВНИЧОМУ БІЗНЕСІ

Ми живемо у світі, який швидко змінюється та повільно переходить на цифрові технології, людство стає більш розумним, але книга продовжує значною мірою впливати на формування світогляду людей. Немає сумніву, що у наші дні люди читають менше книжок. Взагалі книги – це поєднання інформації та уяви у вигляді слів на папері. Сьогодні нам доступні також електронні книги, які завдяки технологіям мають деякі цікаві розважальні аспекти (голос, візуалізація) але вони також є формою сучасних книг та як і раніше залишаються засобом мудрості та знань.

Друковані видання (продукція) це не тільки книжки, а й журнали, плакати, газети, марки, географічні карти, ноти тобто вся продукція, відтворена друкарським способом. Вона може розрізнятися за рядом ознак: конструкцією, цільовим призначенням, обсягом, структурою, періодичністю, складом основного тексту, знаковою природою інформації, видом обкладинки тощо.

Якщо поставити просте питання: скільки коштує видати книжку? Відповідь на питання ціноутворення може виявитися досить складною. Рівень ціни видання буде визначатися багатьма факторами: автор, жанр, тематика, обсяг, якість виконання, цільова аудиторія, мова, форма збуту географічний аспект, конкуренція, характеристика самого видавництва (форма власності, імідж, популярність, рейтинги, нагороди).

Ціноутворення – це процес, за допомогою якого компанія встановлює ціну, за якою вона планує продавати свої продукти та послуги [1]. Раніше ціна, за якою продавалася книга, мала очевидніший зв'язок з витратами виробництва, виражала вартість одиниці товару й враховувала інтереси як виробника, так й споживача. Необхідно зауважити, що у видавничій галузі відсутня загальноприйнята методика ціноутворення на видавничу продукцію [2].

У процесі виробництва друкованої продукції підприємство постійно несе витрати, пов'язані з закупівлею матеріалів, з оплатою праці штатних і позаштатних працівників, з обслуговування матеріально-технічної бази, транспортні та складські витрати. Сукупність цих витрат, виражених у грошовій формі, являє собою собівартість видавничої продукції.

Розрізняють загальновидавничу і повну видавничу собівартість. Перша включає в себе витрати на виробництво та управлінські витрати. Відповідно повна видавнича собівартість ще включає комерційні витрати, які пов'язані з реалізацією продукцією видавництва. Процес підготовки та видання книги включає наступні етапи:

- придбання прав на твір;
- переклад (для іншомовного видання);
- редагування (структурне, контенту, технічне);
- дизайн та верстка;
- вчитка;
- друк;
- продажі;
- маркетинг;
- публічність.

Специфіка книжкової продукції відображається у складі і структурі її собівартості. До них відносяться:

- авторський гонорар за літературний твір;
- авторський гонорар за художньо-графічні роботи;
- вартість паперу, картону, палітурних та інших матеріалів;
- заробітна плата та інші виплати робітникам;

- друкарські витрати;
- редакційні витрати (обробка й оформлення оригіналу);
- загальновидавничі витрати;
- комерційні витрати [3].

У видавничій справі калькулювання собівартості продукції має свою особливість – одиниці видавничої продукції можуть бути обсягові або тиражні: один обліково-видавничий аркуш, один номер, один випуск, одна назва або тисяча примірників. Собівартість видавничої продукції дуже залежить від накладу.

Видавці книг повинні враховувати ринок, свої витрати та цінність книги, перш ніж встановлювати роздрібну ціну на будь-яке видання. Формування ціни у практиці видавничої діяльності полягає у таких діях:

1. Встановлення цілей та завдань.
2. Оцінка попиту.
3. Розрахунок собівартості продукції.
4. Моніторинг цін та аналіз продукції видавців-конкурентів.
5. Вибір базового методу ціноутворення.
6. Встановлення остаточної ціни [4].

Недостатньо мати лише мету ціноутворення, підприємство також повинно враховувати багато інших факторів, перш ніж встановлювати свої ціни. До цих факторів належать:

- корисність видавничого продукту;
- платоспроможність та чутливість людей до зміни цін;
- ступінь конкуренції на ринку;
- наявність товарів-замінників;
- державне регулювання галузі, правові норми та політичні правила.

До основних стратегій ціноутворення у видавничому бізнесі можна віднести:

- на основі цінності – ціна базується на сприйнятій вартості продукту;
- конкурентна стратегія – ціна встановлюється на основі цін конкурентів;
- витрати плюс – ціна, заснована на вартості товарів або послуг плюс націнка [4].

Коли справа доходить до основ ціноутворення – видавничий маркетинг нічим не відрізняється від звичайного маркетингу. Принципи продажу та споживчої психології однакові. Але є декілька ключових відмінностей, які слід пам'ятати:

- необхідно показати читачам, що книга коштує витраченого часу та має цінність;
- читачі не мають браку у виборі книг та інших швидких розваг;
- книги – це тимчасове зобов'язання для читачів;
- у більшості людей читання книги займає набагато більше часу, ніж перегляд фільму.

Отже, для видавничого бізнесу потрібно згадати особливості своєї продукції та перестати продавати книги і почати продавати цінності. Недостатньо просто продати книгу та поставити її на полицю – потрібно, щоб читачі закохалися в текст, історію та відповіді, які дають автори та видавництво.

Список використаних джерел

1. Згурська О. М., Сьомкіна Т. В., Гужавіна І. В. Ціноутворення: навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Згурської. К.: ДУТ, 2020. 274 с.
2. Морщавка Ю. О. Стратегічна суб'єктивність державного регулювання видавничої галузі. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2019. Том 18. Вип. 2 (42). С. 134-152.
3. Орлова Ю. (2021). Чому 250 грн за книгу – це недорого. Анатомія видавничого ринку. *Forbes.ua* : вебсайт. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/pochemu-250-grn-za-knigu-eto-nedorogo-za-chto-platit-chitatel-i-skolko-vkladyvaet-izdatel-23102021-2579> (дата звернення: 05.04.2023).
4. Шпак В. І. Видавничий бізнес: книга редактора : навч. посіб. 2-ге вид. доп. і перероб. К. : ДП «Екс-прес-об'ява», 2022. 292 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

TOPICAL PROBLEMS OF SOCIAL ACTIVITIES

ПІДСЕКЦІЯ: УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ

SUBSECTION: PERSONNEL MANAGEMENT AND BUSINESS TECHNOLOGY

Андрієць А. С., здобувач вищої освіти гр. УП-191
Науковий керівник – **Кичко І. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мотивація співробітників відіграє важливу роль у підвищенні ефективності та якості роботи установи, безпосередньо впливає на діяльність банку в цілому. Система мотивація до праці забезпечує інтерес кожного співробітника до особливо ретельного виконання своїх посадових обов'язків, а також орієнтована на повне використання творчого потенціалу співробітників.

Правильно організована матеріальна і нематеріальна система мотивації враховує індивідуальні особливості працівників і конкретні фактори зовнішнього середовища банку, дає можливість максимально використовувати інтелектуальний потенціал працівника. Співробітник банку, який мотивований, використовує максимально навички, а також знання та технічні засоби на робочому місці, що призводить до бажаного результату, а також більш ефективної діяльності організації.

Для підвищення рівня мотивації банківська установа має оцінювати внесок кожного працівника у спільну справу. Матеріальні та нематеріальні елементи системи стимулювання мають враховувати індивідуальні особливості працівника та конкретні фактори зовнішнього середовища. Створення ефективного механізму оплати праці працівників банку має формуватися залежно від обов'язків, стратегії та рівня конкурентоспроможності банківської установи, законодавства, рівня розвитку ринку праці та інфраструктура ринку банківських послуг. Мотивація є дуже важливим елементом ефективної роботи банку, тому керівництво в першу чергу мотивує працівників стабільними умовами праці, намагається забезпечити приємну робочу атмосферу, кар'єрне зростання та гідну заробітну плату.

Удосконалення стратегій управління персоналом банків має передбачити створення ефективного механізму сприяння стимулювання праці, який би забезпечив узгодження інтересів банку з інтересами працівників, створив гнучку систему адаптації співробітників до ситуації на ринку.

Для утримання конкурентних переваг банківський сектор повинен іти шляхом інноваційного розвитку, який можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення переважно через практичне застосування отриманих знань, підвищення якості банківських послуг, підвищення рівня конкурентоспроможності банків і, отже, банківської системи в цілому.

Удосконалення процесу управління персоналом банків на основі принципів мотивації має передбачити створення ефективного механізму стимулювання праці, який може бути представлений як: наближення інтересів банку до інтересів працівників (і

навпаки); здійснення об'єктивної і комплексної оцінки людського потенціалу, створення умов для максимально можливого використання трудового потенціалу персоналу; тісний зв'язок сучасних форм і методів банківської діяльності, використання стимулів за складність і продуктивність праці.

Архипова Д. С., здобувачка вищої освіти гр. УП-211
Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ У ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Кожне підприємство існує задля виконання своєї місії: випуск продукції належної якості та задоволення потреб споживачів. Але, піклуючись про споживачів, треба також дбати про ефективність використання ресурсів на підприємстві та підвищення показників його продуктивності. Головним завданням діяльності хлібопекарських підприємств є задоволення попиту населення країни у хлібі та хлібобулочних виробках

Для хлібопекарства характерний високий рівень конкуренції між виробниками, що створені та діють багато років на ринку. До того ж низькі бар'єри для входу на ринок хлібобулочних виробів сприяли створенню мереж мініпекарень, які справляють гідну хлібозавадам та хлібокомбінатам [3].

Досягнути підвищення ефективності здійснення виробничих процесів у хлібопекарських підприємствах можна здійснити шляхом:

1. Автоматизації виробництва: використання сучасного обладнання і технологій, що сприятиме підвищенню продуктивності і зниженню витрат на виробництво. Наприклад, використання автоматичних ліній для приготування тіста, формування та пекарських печей може значно зменшити ручну працю і збільшити швидкість виробництва.

2. Вдосконалення технологій: розробка нових і покращення існуючих технологій може допомогти знизити час виробництва, поліпшити якість продукції і зменшити відходи. Наприклад, використання натуральних дріжджів замість швидкодійних може підвищити якість хліба, а використання новітніх технологій підвищення температури під час підйому тіста може зменшити час виробництва.

3. Навчання персоналу: підвищення кваліфікації працівників може підвищити продуктивність і якість продукції. Наприклад, навчання працівників новим технологіям виробництва, використання нового обладнання і методів може допомогти вдосконалити виробничі процеси.

4. Оптимізація ланцюга поставок. Оптимізація ланцюга поставок може допомогти зменшити витрати на зберігання та транспортування, знизити кількість відхилень в якості сировини та підвищити ефективність виробництва.

5. Організація ефективного збуту продукції, постійний моніторинг власних конкурентних переваг, а також попиту та потреб споживачів.

6. Встановлення стабільних виробничих та господарських зв'язків з контрагентами.

7. Використання екологічно чистих матеріалів та технологій. Використання екологічно чистих матеріалів та технологій може допомогти знизити вплив на довкілля та забезпечити якість продукції.

8. Впровадження Lean-підходу, що заснований на принципах ефективного управління виробництвом, що дозволяє зменшити відхилення в процесах, скоротити час виготовлення продукту та знизити витрати [1; 2; 3; 4].

Наведені вище напрями мають великий вплив на підвищення продуктивності підприємства, але слід враховувати і зовнішні фактори, які також мають досить значний вплив: скорочення об'ємів виробництва в реальних секторах; скорочення експорту та імпорту товарів і послуг; стійке зростання девальвації гривні; зростання рівня безробіття в

країні; банкрутство компаній; нестабільність банківської системи; нестабільна політична ситуація; зниження платоспроможності населення; орієнтованість ринку на споживача; наявність на ринку безлічі товарів та послуг, асортимент яких невпинно зростає; наявність жорсткої конкуренції на ринку серед однотипових товарів та ін.[1]

Аналізуючи теперішній стан у нашій країні, зрозуміло, що майже неможливо використовувати всі наведені вище заходи, але треба намагатися робити все задля стабілізації економічного та фінансового стану.

Отже, треба мати сили й терпіння, щоб зберегти підприємство в таких складних умовах. Важливо не забувати про споживача, якість продукції, яка випускається, розуміти, що наразі можливо зробити задля підвищення ефективності виробництва та збереження позиції на ринку. Тому саме комплексний підхід є ефективним та більш оптимальним у цій ситуації з урахуванням впливу зовнішніх факторів.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 9-те вид., перероблене і доповнене. К. : Знання, 2014. 710 с.
2. Затишна К. В. Напрями підвищення ефективності виробничих процесів у хлібопекарстві. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 567-568.
3. Костецька Н. І. Аналіз ефективності діяльності підприємств хлібопекарської галузі України. *Сталий розвиток економіки*. № 2. 2015. С. 124-130.
4. Неклеса А. І. Економічна ефективність виробництва та реалізації продукції хлібопекарських підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2016. № 2 (39). С. 53-58.

Афонін В.Д., здобувач вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АДАПТАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВИТКУ HR-БРЕНДУ РОБОТОДАВЦЯ ДО УМОВ ДИНАМІЧНОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Одним із сучасних методів антикризового менеджменту вважається використання та впровадження в практику управління організацією системи HR-брендингу.

У сучасних організаціях актуальними стають процеси, спрямовані на збільшення привабливості компанії, підвищення залучення співробітників у досягнення цілей компанії та утримання висококваліфікованих співробітників, що в кінцевому підсумку веде до підвищення іміджу компанії, посилення її ринкових позицій та підвищення конкурентоспроможності. Саме ці задачі вирішує стратегія формування HR-бренду роботодавця як невід'ємної складової системи менеджменту сучасної компанії.

У сучасних умовах небагато компаній можуть впевнено заявити про використання конкурентних переваг сформованого HR-бренду в питаннях найму, залучення та утримання працівників. А тому питання формування та розвитку HR-бренду роботодавця повинні інтегруватися в комплексну систему ефективних методів управління персоналом та розробки HR-політики за окремими функціональними напрямками (пошук, відбір кваліфікованого персоналу, адаптація співробітників до умов роботи, навчання, мотивація та оцінка персоналу організації).

Багаторічні маркетингові дослідження дають компаніям інформацію про те, як виростити бренд. Однак у спробах побудувати сильний HR-бренд багато компаній буквально викидають мільйони доларів на вітер. Це відбувається тому, що вони діють без чіткої стратегії, що визначає їх інвестиційні рішення, здійснюючи надто широку комунікацію HR-бренду. Також вони часто покладаються на думку третіх сторін, які зовсім необов'язково діють у їхніх інтересах.

Сьогодні сучасний менеджмент потребує розвитку відмінних якостей HR-бренду. Перед менеджерами з розвитку HR-бренду стоїть завдання розвитку та охорони відмінних якостей бренду. Наведемо приклади: неформальна та нестандартна робоча обстановка в компанії Google; програма Deloitte з розвитку кар'єри для випускників, система окладів та бонусів для менеджменту у банку Macquarie.

До основних каналів комунікацій HR-бренду в сучасній практиці менеджменту корпорацій найчастіше відносять: вебресурси з розвитку кар'єри, процес орієнтації нових співробітників, соціальні мережі, сайти з пошуку роботи, програми розвитку персоналу.

Можна запропонувати низку рекомендацій, які необхідно враховувати вітчизняним підприємствам, організаціям та установам при розробці стратегії комунікації HR-бренду роботодавця, базуючись на існуючій ефективній практиці та багаторічному досвіді сучасних закордонних корпорацій

По-перше, необхідно забезпечити зв'язки між внутрішніми департаментами організації, відповідальними за стратегії бренду роботодавця, корпоративного та споживчого брендів, а також зовнішніх постачальників. Такий принцип співпраці є дуже важливим для забезпечення однакового розуміння цілей формування HR-бренду компанії усіма учасниками процесу та співпраці над їхнім досягненням.

По-друге, рекомендується проводити дослідження внутрішніх та зовнішніх споживачів, щоб визначити, яким чином існуючий HR-бренд компанії сприймається цільовою аудиторією, та чи відповідає він основним компонентам брендингу та асоціаціям, які ви використовуєте для побудови сильного бренду роботодавця.

По-третє, розвиток креативних концепцій для бренду включає як зовнішні компоненти (логотипи, слогани, тональність, стилістику тощо), так і якісні характеристики, неформальний вплив на аудиторію. (імідж, репутація, лідери, популярність, історія та культура і т.і.), тобто всі інструменти, що створюють у цільовій аудиторії потрібні вам асоціації з брендом роботодавця.

По-четверте, необхідно менеджменту дослідити канали комунікацій, які забезпечують найбільшу доступність, дотримуватись логічності та послідовності, визначати, в яких випадках компанія отримує найбільшу віддачу від витрат на підбір персоналу, і відповідно повинна збільшити вклад своїх ресурсів, а також необхідно відстежувати ефективність здійснених інвестицій у людський капітал. Внутрішньоорганізаційне середовище менеджменту кампаній потребує динаміки аналітики мобільних технологій, що підвищують поінформованість співробітників з усіх проблем, та пошуку можливостей їх контролю та регулювання у системі менеджменту.

По-п'яте, регулярність оновлення повідомлень HR бренду для цільової аудиторії набагато підвищує вплив комунікаційної стратегії. При цьому, рекомендується уникати стратегії використання тактик зміни "масованої інформаційної атаки" на тактику "періодичного мовчання". Така стратегія призведе до відтоку цільової аудиторії до конкурентів. І лише постійне спілкування забезпечить повноцінну двосторонню комунікацію із вашою цільовою аудиторією, особливо в умовах динамічного середовища.

Список використаних джерел

1. Лозовський О.М. HR-брендинг: формування іміджу підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. № 43. С. 201–205.
2. Писаревська Г. І., Аграмакова Н. В., Семенченко А. В. HR-брендинг як складова бізнес стратегії підприємства. *Економічні науки*. 2019. № 33. С. 176–180.
3. Lockwood N. Corporate Social Responsibility: HR's Leadership Role. URL: <http://www.mandrake.ca/bill/images/newsletter/documents/HR%27s%20Leadership%20Role.pdf>.

Богдан Л. Ю., здобувачка вищої освіти гр. ЗУПт-201
Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В КРАЇНІ НА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОРПОРАЦІЇ ROSHEN

Кондитерська корпорація «Рошен» – один з найбільших виробників кондитерських виробів в Україні та Східній Європі. Входить вона до тридцятки найбільших виробників кондитерських виробів світу. Головний офіс корпорації розташований у Києві [4].

До складу корпорації входять: ЗАТ «Київська кондитерська фабрика „Рошен“» (Київ); ПрАТ «Вінницька кондитерська фабрика» (Вінниця); ПрАТ «Кременчуцька кондитерська фабрика» (Кременчук); Клайпедська кондитерська фабрика (Клайпеда, Литва); Кондитерська фабрика «Bonbonetti» (Будапешт, Угорщина); ТОВ "Бісквітний комплекс «РОШЕН» (Бориспіль, Україна); ТОВ «Логістичний центр „Плюс“» (Яготин); ПрАТ "Вінницький молочний завод «Рошен», який забезпечує фабрики корпорації натуральною високоякісною молочною сировиною.

Роком заснування Кондитерської корпорації «Рошен» вважається 1996, коли Кондитерська фабрика ім. Карла Маркса увійшла до корпорації Roshen. Згодом відбулася покупка шести фабрик у різних містах України, Росії та Литви. Повне переобладнання відповідно до європейської стандартизації, пошук нових рецептів та гарної сировини швидко підвищили інтерес до українського виробника. Усі фабрики заробили за єдиним стандартом, виготовляючи оригінальні види цукерок, печива, пастили.

До 2000 р. компанія мала назву «Укрпромінвесткондитер», тому було прийнято рішення провести ребрендинг. Це було необхідно для впізнання бренду під час завоювання міжнародного ринку кондитерських виробів. Нова назва кондитерської корпорації – ROSHEN – була утворена з прізвища її засновника – Петра Порошенка шляхом вилучення першого та останнього складів.

Рис. 1. Логотип Кондитерської корпорації «Рошен»

Джерело: [4].

На сьогодні ROSHEN виробляє близько 320 видів кондитерських виробів цукерок, шоколаду, карамелі, печива, вафель, мармеладу і тортів. Загальний обсяг виробництва продукції сягає близько 300 тис. т на рік [4].

Співробітниками Кондитерської корпорації «Рошен» офіційно вважаються 8,5 тис. осіб.

Вплив демографічного чинника на стабільність розвитку Кондитерської корпорації «Рошен» є очевидним.

Для покращення соціально-економічного розвитку корпорації ROSHEN потрібен кадровий потенціал. Поняття кадровий потенціал включає в себе особистісні якості людини – працівника підприємства; суспільно-психологічні якості (мотивація діяльності, ідеали, адаптація в колективі); кваліфікаційний ресурс (професійні знання, загальна й професійна культура, прагнення до професійного росту); формальну структуру колективу (склад за статтю, за віком і стажем роботи, освітньо-кваліфікаційною структурою,

посадовою структурою); неформальну структуру колективу (соціально-психологічний клімат); організаційно-управлінські фактори (зміст праці й ступінь задоволеності ним та ін.); фактори макроструктури (існуюча система оплати праці, регіональні особливості).

Формування кадрового потенціалу Кондитерської корпорації «Рошен» – складний і довготривалий процес набуття й використання навичок, знань і умінь, який охоплює собою відповідне навчання, набуття практичних навичок і конкретне їх цільове використання у певних умовах. Результативність цього залежить від особистого потенціалу працівника, як сукупності якісних характеристик людини, які визначають можливість й межі участі у трудовій діяльності.

Основним етапом формування кадрового потенціалу є аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на нього.

До факторів зовнішнього середовища макrorівня відносять: 1) економічні фактори; 2) податкова політика держави; 3) державне регулювання у сфері трудових відносин; 4) науково-технічний прогрес; 5) техніко-економічні фактори; 6) соціально-економічні фактори; 7) демографічні фактори; 8) національні та культурно-освітні особливості [2].

До факторів зовнішнього середовища мікрорівня середовища необхідно віднести: кадрову політику підприємств конкурентів; територіальні фактори; екологічні фактори; конкурентоспроможність аналогічних підприємств; наявність кваліфікованих спеціалістів у конкурентів.

До факторів внутрішнього середовища, які впливають на формування кадрового потенціалу Кондитерської корпорації «Рошен», слід віднести такі, як: 1) цілі і стратегія підприємства; 2) кадрову політику підприємства; 3) імідж підприємства; 4) техніку, технологію, організацію виробництва та праці; 5) фінансово-економічні можливості підприємства; 6) маркетингову діяльність; 7) кількісний і якісний склад наявного персоналу і можливості його зміни в перспективі; 8) професійно-кваліфікаційні фактори; 9) джерела покриття кадрової потреби; 10) організаційна культура; 11) соціально-психологічні фактори; 12) психофізіологічний стан працівників; 13) морально-етичні фактори [2].

Сучасна демографічна ситуація характеризує умови життя для українців в країні де наразі існує військове вторгнення. Підвищена міграція населення з тимчасово окупованих територій починаючи з 2014 року спричинило різкий спад показників якості забезпечення життя для українців [3].

Демографічна ситуація України і до часів війни була однією із проблемних, тому що показники смертності є одними із найвищих у світі, стрімка міграція, відтік інтелектуальних ресурсів – все це відображало стан низьких показників демографічної статистики. Вченими та демографами вже давно прогнозовано скорочення населення України. Проте, війна, яка розгорнулася на території суверенної держави, наближає це скорочення. Демографічні проблеми потребують негайного вирішення шляхом розгляду сучасного стану демографічних показників та розкриття основних викликів, які постають перед Україною в період війни. Варто зазначити, що розуміння цих викликів дає змогу забезпечити економічну безпеку держави, що наразі є досить актуальним.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України: веб. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Корнійчук Н. О Вплив демографічної ситуації в Україні на кадровий потенціал підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13-1. С. 97-101.
3. Ливдар М. В., Ярошевич Н. Б., Степанова А. В Демографічна ситуація в Україні: проблеми та шляхи її вирішення. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 6 (17). С. 304-309.
4. Про ROSHEN. URL: <https://www.roshen.com/pro-roshen>.

Бондаренко А. Ю., здобувачка вищої освіти гр. УП-191
Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

В ПОШУКАХ РОБОТИ: ТРУДОВА МІГРАЦІЯ МОЛОДІ ТА РЕАЛІЇ МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ

Війна внесла певні корективи у життя кожного українця, як соціальна, так і економічна складова похитнулися та стали слабшими. Робочі місця почали масово скорочуватися, відповідно до цього багато молоді, яка потребує отримання досвіду та перш за все стабільного доходу зазнала безробіття. У такому стані керівництво України, оговтавшись після нападу Росії почали здійснювати підтримку молоді у пошуках роботи та заснуванні власного бізнесу. Запустилося багато програм, які націлені на допомогу, проте втрачений час та швидкі рішення серед молоді дали свої плоди. Багато молодих людей в пошуках роботи виїхали за кордон в пошуках тимчасового прихистку та працевлаштування. Втім, молоді люди, спеціалісти – це надія держави, адже це інтелект сучасності та можливості використання новітніх технологій, що дуже необхідно для відбудови економіки.

Відтік молоді за кордон у 2022 році помітно зріс. Передумовами цьому стали:

- структурні зміни в економіці, у результаті чого виникають зрушення в структурі ринку праці та попиті на робочу силу;
- попит та пропозиція, не стабільність ринку праці, зниження темпів економічного розвитку все це є чинником, що впливає на існуючі робочі місця;
- інфляція, в свою чергу, є чинником недостатніх капітальних вкладень та зниження доходів населення;
- науково-технічний прогрес;
- застарілість певних професій, відсутність оновлення та вдосконалення, знижує зацікавленість в найбільш затребуваних професіях;
- сезонні роботи, коливання робочого процесу, що залежить від сезону, позбавляє населення стабільного доходу;
- невідповідність цін та заробітної плати, в більшості випадків заробітної плати не вистачає для задоволення певних потреб населення.

На українському ринку праці давно існує проблема невідповідності теоретичної та практичної підготовки фахівців очікуванням роботодавців. Зважаючи на це, ще будучи студентами молодь повинна бути орієнтованою на сучасні умови праці та вимоги роботодавців, а не просто на теоретичні знання, які можуть не знадобитися в майбутньому для їхньої професії. Однією з проблем є також мотивація працевлаштування випускників. Зазвичай більшість випускників професійних навчальних закладів просто дезорієнтовані в пошуку праці вони не знають свого майбутнього місця роботи. Це пояснюється тим, що не всі навчальні заклади надають повноцінну інформацію щодо майбутнього працевлаштування, тобто це залишається поза увагою в процесі навчання, для вирішення цієї проблеми слід удосконалити систему здобуття знань, шляхом трансформації способів подачі інформації. Покращити візуалізацію, надати альтернативи майбутніх працевлаштувань, також дасть позитивний ефект, відпрацювання знань на практиці. Таким чином вищі навчальні заклади зможуть готувати конкурентоспроможну робочу силу, яка буде інтелектом сучасного ринку праці.

Низький рівень зайнятості серед молоді у віці до 25 років пояснюється також й тим, що в такому віці багато молодих людей навчається і не має необхідних навичок і досвіду для роботи. Відповідно до цього, людина у віці 30 років вже має певну базу практичних навичок та досвіду на відміну від студента який здобуває освіту або тільки отримав диплом, тому має бути установлений розподіл молоді, що навчається та тієї, що вже має досвід роботи. Розподіл дасть змогу отримати робоче місце саме студентам, які дуже потребують заробітку, проте не мають досвіду, роботодавці мають надавати можливість молоді проявити себе та на практиці отримати цінні знання.

Досвід та освіта є одними з головних проблем сучасної молоді, проте війна понесла найбільший вплив останнім роком. З початку повномасштабного нападу російської держави, близько 2 млн людей віком до 35 років виїхало за кордон. Багато молодіжних центрів, де молодь знаходила підтримку та розвиток, припинило власну діяльність.

З усього вище описаного слід визначити перелік головних проблем молодіжного безробіття, що виникли у 2022 році або ж існували до цього: війна, невідповідність освіти потребам ринку праці, недостатність досвіду, складні умови праці, низька мотивація, Недостатньо спрацьовані механізми підтримки працевлаштування молоді у законодавстві про працю, бажання молоді отримувати високу оплату праці тощо.

Молодь несе в собі майбутнє, на яке потрібно впливати зараз, але не закриваючи їхні амбіції, а навпаки розкриваючи. Реалії молодіжного безробіття в Україні такі, що спостерігається трудова міграція молоді (переважно жінок) за кордон, в результаті чого, втрачається потенціал країни до розвитку та встановлення економічної стабільності. Молоде покоління шукає сприятливі умови праці та відповідно перспективні робочі місця. Задля того, щоб мотивувати молодь працевлаштовуватися в Україні, потрібно переглянути існуючі умови праці на підприємствах та законодавство відносно молодіжного сектору на ринку праці. Потрібно розвивати молодіжний сегмент економіки в плані підприємництва, тому що в молодого роботодавця сучасні підходи до управління виробничим процесом, що в майбутньому буде позитивно впливати на працевлаштування та зацікавлення молоді. Освітній процес також потребує трансформацій, потрібно поглибити співпрацю з роботодавцями в частині набуття майбутніми фахівцями сучасних практичних навичок, що в майбутньому дозволить знизити рівень безробіття та задовольнити більшу кількість потреб на ринку праці України.

Список використаних джерел

1. Луцай В. Проблема безробіття молоді в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 182-186.
2. Іваницька С. Б., Морохівець І. О. Проблема безробіття молоді України. *Ефективна економіка*. 2015. Вип. 9.
3. Про зайнятість населення. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
4. Семенова К. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. № 1. С. 107.
5. Слюсар С. Т. Аналіз безробіття в Україні проблеми і шляхи вирішення його подолання. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 86.

Велітченко Б. С., здобувач вищої освіти гр. ЗУПт-201

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Високий кваліфікаційний та освітній рівень персоналу, ступінь адекватності його вимогам, що пред'являються організаційними та технічними умовами функціонування – найважливіші передумови забезпечення конкурентоспроможності виробничих підприємств та, як наслідок, – оздоровлення національної економіки. У зв'язку з тим, що людські ресурси набувають значення як стратегічний фактор успіху підприємства, управління персоналом має зводитися не до забезпечення допоміжної функції в організаційному процесі, а до активного впливу на розвиток виробничих підприємств у майбутньому.

У сучасних реаліях управління персоналом є найважливішим чинником ефективного управління виробничим підприємством. Зміна кон'юнктури ринку та соціально-економічної структури спричинили і зміни в системі управління персоналом, формуванні

та реалізації нової кадрової стратегії промислового підприємства. Як свідчить вітчизняна практика, у сучасних умовах українські промислові підприємства у ході модернізації стикаються з трьома основними проблемами.

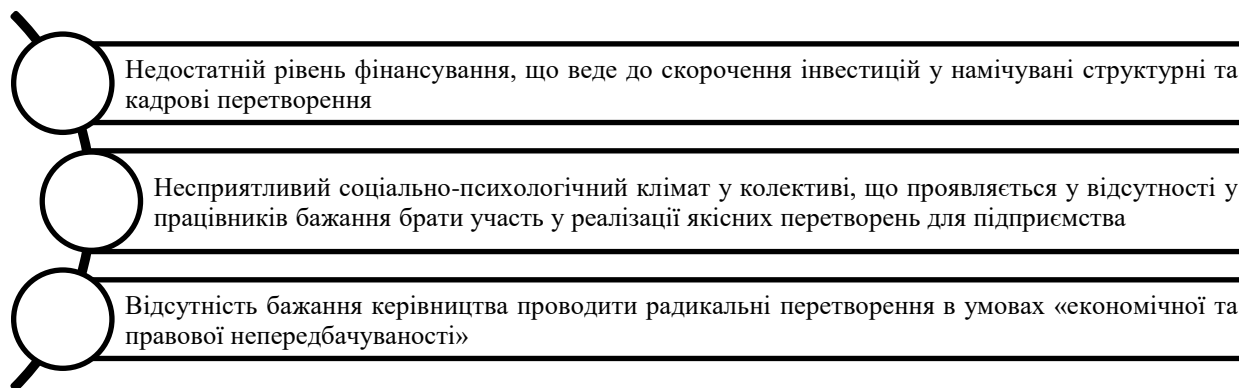

Рис. 1. Проблеми виробничих підприємств

Джерело: складено автором на основі [1].

Основними чинниками, які впливають на формування системи управління персоналом в умовах війни, є наступні: зовнішнє середовище, люди, структура команди, процеси у команді, цілі підприємства. Основним завданням, яке стоїть перед менеджерами, є обмеження негативного впливу зовнішнього середовища на працівників. Крім того, під час війни менеджери повинні звертати увагу на психічний стан працівників в процесі формування системи управління та адаптувати методи управління персоналом до сучасних умов [3].

Основними завданнями ефективної системи управління персоналом виробничого підприємства є: стимулювання впливу структури та складу персоналу на кінцеві показники виробничо-господарської діяльності; визначення оптимальної величини інвестицій у систему управління персоналом та оцінка ефективності їх використання; застосування показників динаміки зміни основних показників кадрового потенціалу для прогнозування виробничих операцій; управління підбором, підготовкою та перепідготовкою персоналу, формуванням та підготовкою резерву, розстановкою персоналу на основі моделей робочих місць; максимальна комп'ютеризація функцій управління, забезпечення адаптивної і динамічної інформаційної системи управління персоналом.

Вирішення зазначених завдань дозволить забезпечити ефективне функціонування системи управління персоналом виробничих підприємств. В основі концепції ефективної системи управління персоналом виробничих підприємств лежить виконання таких умов: орієнтованість на цілі підприємства; відповідність стану зовнішнього середовища; сумісність із організаційною культурою; внутрішня цілісність; участь керівництва в управлінні.

Війна змінила умови та принципи, за якими функціонував ринок праці, перевівши його у більш невизначену та небезпечну фазу. Підприємства почали відчувати скорочення фінансових можливостей, в тому числі й на підтримку персоналу. Тому для вирішення проблеми ефективного управління персоналом виробничих підприємств в умовах сучасних викликів необхідно застосувати адаптивну систему управління та регулювання кадрового потенціалу[2].

Застосування адаптивного підходу до управління персоналом передбачає створення гнучкої системи використання, підтримки на необхідному кваліфікаційному рівні, стимулювання персоналу таким чином, щоб виробничі підприємства несли мінімальні витрати на управління трудовими ресурсами для реалізації своїх стратегічних та тактичних цілей.

Однак необхідно усвідомлювати, що в умовах глобалізаційних процесів та посилення конкуренції в галузі зростає необхідність цілеспрямованого управління персоналом, що базується на запровадженні стандартів корпоративного управління, які дозволяють ефективно здійснювати реалізацію та контроль корпоративної стратегії на всіх рівнях підприємства.

До особливостей тенденції формування та розвитку системи управління персоналом промислових підприємств необхідно також віднести такі:

- підвищення гнучкості системи розвитку персоналу та орієнтація на результат [3];
- рух від фрагментарного підвищення кваліфікації до інтегративного розвитку працівника;
- «відхід» від індивідуального навчання до «навчальних організацій»;
- перехід на гнучкі програми навчання, що мають орієнтацію на вирішення проблемних аспектів розвитку персоналу.

Таким чином, у сучасних умовах розвитку виробничим підприємствам необхідне формування такої системи управління, в якій стратегія управління персоналу буде окремим бізнес-процесом відповідно до стратегічних цілей організації.

Список використаних джерел

1. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>.

2. Горбатюк О. В. Особливості впровадження компетентнісного підходу в управлінні персоналом. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_35.

3. Сновидович І. Інноваційні рішення в системі управління персоналом під час війни. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39946/2/RSESGP_2022_Snovydovych_I-Innovative_solutions_149-151.pdf.

Воронцова К. В., здобувачка вищої освіти гр. УБ-201

Науковий керівник – **Кичко І. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРИЙОМИ РОЗРОБКИ І РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ

У нестабільному зовнішньому середовищі ризик та невизначеність стали невід’ємною складовою процесу ведення підприємницької діяльності, тому що не уявляється можливим провести прогнозування змін тенденцій розвитку ринкового середовища з достатнім рівнем точності.

На території України невизначеність у середовищі господарювання виникає у процесі реструктуризації економіки та розвитку трансформаційних процесів, які ускладнюють умови функціонування підприємств. Що своєю чергою потребує впровадження нових підходів у прийнятті управлінських рішень, які б мали змогу визначити фактори, які можуть виникнути в умовах невизначеності та мати вплив на вітчизняні підприємства.

Невизначеність в процесі прийняття управлінських рішень виражається у неповноті та неточності інформації про умови реалізації рішення, які включаються пов’язані з ними витрати і результати. Невизначеність, на пряму має зв’язок з можливістю виникнення під час прийняття рішення несприятливих ситуацій та наслідків, що ототожнюється поняттям ризику.

При прийнятті рішення найбільш істотними виявляються такі види невизначеності ризиків:

- Ризик у нестабільності стану економічного законодавства та поточної економічної ситуації в країні;
- Ризик в нестабільності політичної ситуації та можливих соціально-політичних змінах;
- Ризик в отриманні неповної та неточної інформації про динаміку техніко-економічних показників ;
- Ризик у невизначеності природних умов, можливість виникнення непередбачуваних стихійних лих;
- Ризик у невизначеності та розходженні цілей та поведінки учасників.

З метою уникнення та зниження впливу виникнення можливих ризиків при прийнятті рішення та оцінки його ефективності, застосовують наступні три методи :

- перевірка стійкості;
- коригування параметрів рішення та економічних нормативів;
- формалізований опис невизначеності.

Метод перевірки стійкості включає розробку можливих сценаріїв реалізації проєкту, його найбільш ймовірних та невизначених для всіх учасників умовах, при цьому досліджуючи дію у відповідних умовах організаційно-економічного механізму реалізації проєкту, його доходів, витрати та показників ефективності учасників, держави та населення.

Метод коригування параметрів рішення враховує середнє збільшення вартості робіт, які обумовлені помилками проєктування, запізнення платежів та допущені учасниками порушення технологій, що отримують штрафи та інші санкції з причини порушення договірних зобов'язань.

Метод формалізованого опису невизначеності є найбільш точним способом обліку факторів невизначеності та ризику в процесі оцінки ефективності прийнятого рішення, але одночасно являється найбільш складним з технічної точки зору.

Прийняте управлінське рішення вважається стійким та ефективним, якщо при використанні вищевказаних методів інтереси учасників дотримуються, а можливі несприятливі наслідки ліквідовуються за рахунок створених запасів і резервів підприємства або ж відшкодування страховими виплатами.

По мірі зростання вразливості бізнесу від фінансових ризиків більшість компанії визнають, що процес пошуку рішень проблем ризику може мати професійну основу, тобто ризик може бути професійно керований. Дана ситуація дала можливість по-іншому поглянути на роль та місце фінансиста в компанії та радикальним методом змінила його фінансові функції.

Гусар О. Г., здобувачка вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В БАНКІВСЬКІЙ УСТАНОВІ В УМОВАХ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

У IV кварталі 2022 року банківський сектор працював стабільно, попри енергетичний терор росії. Банки надалі відновлювали діяльність мережі у звільнених регіонах та зберігали довіру вкладників. Обсяги коштів клієнтів зростали, зокрема, тривало збільшення обсягів строкових вкладів населення, швидшими темпами – в іноземній валюті. Чистий кредитний портфель скорочувався внаслідок пригніченого попиту та зростаючих втрат від кредитного ризику. Частка непрацюючих кредитів надалі зростала. Попри значні відрахування в резерви, сектор отримав квартальний та річний прибуток. Цьому сприяло подальше зростання процентних та комісійних доходів. Банківська система вистояла, швидко адаптувалася до роботи в умовах повномасштабної тривалої війни, є операційно стійкою, ліквідною, прибутковою. Це вдалося завдяки реформам, проведеним у попередні роки, зусиллям самих банків, вчасним заходам і підтримці Національного банку України [1].

Жоден сучасний банк не зможе існувати в довгостроковій перспективі без розробки стратегії цифрової трансформації. Ми спостерігаємо стрімке прискорення тенденцій, що до сьогодні набирали популярність у банківському середовищі дуже повільно. Швидше за все, саме вони визначатимуть майбутнє банківського бізнесу протягом наступних років. Диджиталізація банківських послуг, як і диджиталізація держави і технології загалом, уже врятували мільйони робочих місць, допомогли сповільнити поширення вірусу й дозволяють банківським установам справлятися з новими реаліями [4].

Диджиталізація – загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки. Він описує перехід від індустріальної епохи й аналогових технологій до епохи знань і творчості, що характеризується цифровими технологіями та інноваціями в цифровому бізнесі [5].

Її основні переваги:

- економія часу і підвищення продуктивності – автоматизація банківських операцій та інших внутрішніх процесів банківської установи;
- оптимізація та покращення комунікацій – як внутрішніх, так і зовнішніх;
- можливості крос-продажів/upsell-продажів банківських продуктів – вихід на новий рівень обслуговування клієнтів і заохочення їх до придбання більшої кількості продуктів;
- конкурентні можливості за рахунок поліпшення клієнтського досвіду і загальної оптимізації робочого процесу [3].

Актуальність питань вимірювання й оцінки продуктивності праці у банківській установі пов'язана з необхідністю підвищення якості організації процесів управління фінансовими результатами банку, визначення економічної ефективності діяльності його окремих підрозділів та продуктів, особливо в умовах негативного впливу від агресії РФ проти України та зовнішніх політичних шоків на діяльність вітчизняних банківських установ [2].

Вимірювання продуктивності праці має ґрунтуватися на розумінні економічного її змісту, визначенні показників, які можуть характеризувати рівень продуктивності праці у часі і просторі. Методи обліку продуктивності праці мають відповідати таким вимогам:

- одиниця виміру не може викривляти показники продуктивності праці;
- повністю враховувати фактичний обсяг робіт і затрати робочого часу;
- забезпечувати єдність методів вимірювання продуктивності праці;
- показники продуктивності праці мають бути наскрізними, зведеними, порівняльними, мати високий ступінь узагальнення, бути універсальними у застосуванні [2].

Методи вимірювання продуктивності праці у банківських установах залежать від способу визначення обсягів наданих банківських послуг.

Загалом існує три методи вимірювання продуктивності праці – натуральний, трудовий і вартісний (грошовий).

Однак, перевага вартісного методу полягає в можливості порівняння різнорідних банківських послуг з витратами на їх надання як в окремому підрозділі банку, так і банківській установі в цілому.

Продуктивність праці вимірюється у банківській установі відношенням обсягу наданих банківських послуг до затрат праці (середньооблікової чисельності персоналу банку). Залежно від прямого або зворотного відношення маємо два показники: виробіток і трудомісткість [2].

Виробіток – це кількість наданих банківських послуг за одиницю часу або кількість послуг, яка припадає на одного середньооблікового працівника або робітника за рік, квартал, місяць. Він вимірюється відношенням кількості наданих банківських послуг до величини робочого часу, витраченого на їх надання.

Трудомісткість – це показник, який характеризує затрати часу на одну банківську послугу (тобто зворотна величина виробітку).

В умовах диджиталізації крім розглянутих показників, для характеристики ефективності діяльності банку можна залучати коефіцієнти, що визначають ефективність діяльності працівників банку. До таких коефіцієнтів належать продуктивність праці та рентабельність витрат на персонал.

Оскільки оплата праці є найголовнішою складовою непроцентних витрат банку, то продуктивність праці співробітників банку, яку вимірюють з урахуванням чисельності штату і витрат на його утримання, може свідчити про ефективність роботи самої установи. Однак продуктивність роботи слід оцінювати, зважаючи на той факт, що у поточний період часу економія на зарплаті (за рахунок її значного зниження або скорочення чисельності працюючих) може призвести до погіршення якості та послаблення мотивації до роботи, а з часом і до зниження ефективності роботи банку [2].

Продуктивність праці показує, скільки чистого прибутку, отримано у досліджуваному періоді у розрахунку на одного працівника.

Рентабельність витрат на персонал вимірює окупність витрат на утримання працівників, демонструє чистий ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників незалежно від того, спрямовані ці рішення на низьку кваліфікацію та низьку заробітну плату чи на високі видатки для висококваліфікованих працівників. Він визначається відношенням чистого прибутку до витрат на персонал.

Список використаних джерел

1. Банки в умовах тривалої війни: огляд банківського сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-v-umovah-trivaloyi-viyni--oglyad-bankivskogo-sektoru>.
2. Иванов В.Г. Вимірювання банківської продуктивності на основі витрат: часовий та просторовий аспекти. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1105-1109.
3. Діджиталізація – спосіб розвитку бізнесу. URL: <https://ua.scallium.pro/what-is-digital>.
4. Дроботя Я. А., Бражник Л. В. Діджиталізація банківської діяльності та платіжних систем. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 51. С. 261-267.
5. Поняття діджиталізації бізнесу: сфери і необхідність. URL: <https://evergreens.com.ua/ua/articles/business-digitalization.html>.

Євтушенко В.О., здобувач вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Хмелевський С. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства створення ефективної системи оплати праці найманих працівників у всіх сферах діяльності є одним з найбільш актуальних завдань, що потребує системного підходу та безперервного пошуку шляхів удосконалення. Проблематика оплати праці в умовах війни одна із ключових у вітчизняній економіці. Від успішного вирішення цієї проблеми багато в чому залежить підвищення ефективності виробництва, зростання рівня життя населення і комфортний соціально-психологічний клімат у суспільстві. Крім цього, важливо відзначити, що заробітна плата найчастіше єдине джерело доходів більшої частини населення, а значить, заробітна плата на даному етапі розвитку українського суспільства буде найбільш потужним стимулом зростання результативності праці та, відповідно, виробництва загалом.

Уявлення про заробітну плату пов'язані з об'єктивно необхідним для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва обсягом життєвих засобів. Дані кошти працівник отримує у вартісній формі за свою працю в розмірі, що відповідає певному рівню розвитку продуктивних сил суспільства і втілюється в наборі споживчих благ і послуг, що історично склався, необхідних працівникові та членам його сім'ї. Політика у сфері оплати праці є складовою управління підприємством, отже, при правильному виборі форми та системи оплати праці, працівники будуть більш зацікавлені у досягненні великих результатів своєї праці, що призведе до зростання ефективності діяльності підприємства загалом [2].

Для роботодавця заробітна плата є однією зі статей витрат та потужним стимулом матеріальної зацікавленості працівника до виконання та перевиконання встановленого роботодавцем плану. Для працівника заробітна плата є доходом, який той одержує за виконану ним роботу. В ідеалі заробітна плата повинна повністю залежати від якості та обсягу виконаної роботи, а також кваліфікації, знань, умінь працівника та витрачених ним зусиль. Також заробітна плата є джерелом для створення заощаджень, які є показником благополуччя і створюють основу для інвестицій.

Основними засадами формування заробітної плати працівників підприємства є:

– збільшення зарплати зі зростанням ефективності труда. Реалізація цього принципу дозволяє ув'язати величину оплати з кінцевим результатом праці;

– відсутність дискримінації за ознакою при розрахунку заробітної плати працівника. На підприємстві має бути встановлена рівна плата за рівну працю, тобто адекватна та неупереджена оцінка ідентичної праці через її оплату;

– диференціація оплати праці залежно від трудового вкладу кожного працівника у загальні результати діяльності підприємства, а також залежно від таких факторів, як умови праці, місцезнаходження підприємства, його галузева приналежність. Така диференціація буде справедливою і стимулюватиме працівників на досягнення найкращих результатів своєї діяльності;

– облік впливу ринку праці на заробітну плату. Заробітна плата кожного працівника значною мірою залежить від його становища на ринку праці. Також ситуація на ринку праці визначає можливість зайнятості;

– прозорість, логічність та доступність системи оплати праці, що діє на підприємстві. Будь-який стимул матиме ефект лише в разі усвідомлення працівником, тобто, працівник повинен чітко розуміти та усвідомлювати у якому разі рівень його заробітної плати підвищиться [2].

У сучасних умовах системи оплати праці, що застосовуються на багатьох вітчизняних підприємствах, можна вважати застарілими і невідповідними перерахованим принципам і ситуації, що склалася в реальних ринкових умовах.

Вельми актуальною і водночас дуже складною є проблема підвищення реальної заробітної плати в економіці України. Рівень оплати праці продовжує залишатися дуже низьким. Так, у березні 2023 р. середньомісячна номінальна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника, дорівнювала 18261 грн, що в 6,8 раза перевищує рівень встановленого прожиткового мінімуму для працездатної особи (2684 грн), але майже половина працівників одержала заробітну плату, нижчу за мінімальну (6700 грн). Про рівень вказує показник питомої ваги витрат на оплату праці в загальних витратах на виробництво продукції (робіт, послуг) – 11 % у промисловості на кінець 2022 року, тоді як у країнах Європейського Союзу він становить 30–35 % [3].

Завдання полягає у тому, щоб упродовж найближчих років створити об'єктивні передумови підвищення заробітної плати як мінімум до 1000 доларів США на місяць, тобто у 2,5 раза. Зростання реальної заробітної платні – це одна зі стратегічних цілей Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Дослідження свідчать, що для забезпечення сім'ї житлом у кредит на десять років із початковим внеском 20 % потрібно мати зарплату 1000 доларів, для молодіжного будівництва – 500 доларів. Такі доходи нині мають лише 2–3 % населення. Якщо ситуація не зміниться, це може призвести до деградації трудового та інтелектуального потенціалу, відсутності на невизначену перспективу формування в Україні громадянського суспільства й побудови правової держави [1].

3 листопада минулого року Верховна Рада затвердила Держбюджет України на наступний рік, який підписав президент Володимир Зеленський. Згідно з документом, мінімальна зарплата в Україні у 2023 році складає 6700 гривень на місяць і не буде змінюватися протягом наступного року.

За словами заступника міністра фінансів Романа Єрмоличева, в умовах війни держава буде направляти бюджет в першу чергу на інші пріоритетні напрямки: сектор оборони й безпеки, виконання соціальних зобов'язань держави (пенсії та соцзабезпечення) і медицину.

Проте, відсутність грошей у держави не означає відсутність коштів у підприємств.

В ідеальному світі роботодавець сам заздалегідь розуміє, коли людина працює добре і заслуговує на підвищення зарплати, й ініціює надбавки до зарплати. Але на більшості підприємств цього не все гаразд. Більшості людей не пропонують суттєвого підвищення зарплати, доки вони самі про нього не попросять.

Реальним шляхом підвищення заробітної плати на рівні підприємства в теперішніх умовах можна вважати реструктуризацію собівартості продукції (робіт, послуг), яка має бути спрямована на підвищення частки оплати праці за рахунок ресурсозбереження, включаючи матеріальні й фінансові витрати невиробничого характеру, зниження витратності виробництва та підвищення його рентабельності [3].

Головним чинником підвищення розмірів заробітних плат на підприємствах є зростання продуктивності усіх видів ресурсів (факторів) виробництва за рахунок покращання інноваційно-інвестиційної діяльності, впровадження нової техніки і прогресивної технології, скорочення чисельності працюючих, насамперед, надлишкової, непродуктивних витрат.

Список використаних джерел

1. Піроженко О. К. Як оплатити працю робітника по справедливості. URL: <https://buhgalter.com.ua/articles/details/3143/>.
2. Слепцова Є.В., Князева А.В. Оптимізація оплати праці у сучасних умовах. Економіка та бізнес: теорія та практика. 2017. Вип. 1. С. 95–98.
3. Як досягти підвищення зарплати. URL: <https://www.work.ua/ru/articles/jobseeker/1241/>.

Євтушенко К. В., здобувачка вищої освіти гр. ЗУПт-201
Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОЧИХ МІСЦЬ НА ТОВ «НОВА ПОШТА» ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах високорозвиненого виробництва, оснащеного складною технікою, потрібний науковий підхід до організації праці на робочих місцях. Раціонально організоване робоче місце забезпечує сприятливі умови праці, злагоджену організацію трудового процесу, позбавляє зайвих і незручних рухів, дозволяє скоротити витрати часу, поліпшити використання устаткування, підвищити якість роботи, забезпечити збереження обладнання.

Отже, актуальною стає проблема розробки комплексу заходів з метою вдосконалення організації праці персоналу організації, в частині організації робочих місць відповідно до вимог наукової організації праці, що обумовлено необхідністю вирішення проблеми пошуку шляхів та способів оптимізації та вдосконалення робочих місць, як важливої умови підвищення ефективності праці та задоволеності працюю співробітників

Робоче місце – це закріплена за робітниками або групою робітників частина виробничої площі, оснащена необхідними технологічними, допоміжними, підйомно-транспортними обладнаннями, технологічним, організаційним оснащенням, призначеним для виконання конкретної частини виробничого процесу. У свою чергу, організація робочих місць природно формує обстановку, у якій постійно перебуває робітник [2].

Вивчення особливостей організації робочих місць у ТОВ «Нова Пошта» здійснювалося за допомогою аналізу документації, спостереження за діяльністю працівників на робочих місцях та за допомогою анкетування. У дослідженні брали участь працівники ТОВ «Нова Пошта» у кількості 20 осіб, з них робітники – 10 осіб, менеджери – 10 осіб.

У результаті дослідження вирішувалися такі завдання:

1. Визначити рівень задоволеності працівників різних категорій підприємства умовами організації свого робочого місця.

2. Проаналізувати стан робочого місця працівників різних категорій (менеджери та робітники), визначити особливості організації робочого місця працівників різних категорій та виявити їх проблемні зони.

Дослідження проводилося у три етапи:

- на першому етапі визначалися вибірка та методи дослідження, адекватні цілі та завданням;

- на другому етапі здійснювався збір даних на основі аналізу документації та анкетування працівників різних категорій.

– на третьому етапі було проведено аналіз та інтерпретація отриманих даних з метою виявлення слабких та сильних сторін організації робочих місць на підприємстві для подальшої розробки низки рекомендацій щодо вдосконалення організації робочих місць персоналу.

Як основний інструментарій нами були використані такі методики:

- анкета «Задоволеність працею»;
- експертна оцінка організації робочих місць для підприємства;

Відомо, що забезпечуючи ефективну організацію робочого місця на підприємстві, керівництво тим самим має на меті забезпечити надійно функціонуючу первинну ланку всього виробничо-технологічного процесу. Якість та характер організації робочих місць впливають на ефективність праці персоналу, оптимізацію використання знарядь та засобів виробництва. Все перераховане вище забезпечує високий рівень продуктивності праці, якість і собівартість продукції та багато інших показників фінансово-економічної діяльності підприємства [4].

Вивчення організації робочих місць персоналу ТОВ «Нова Пошта» за допомогою опитування, аналізу нормативної документації та спостереження дозволило провести аналіз зазначеної сфери та визначити ключові проблеми, до яких можна віднести:

По-перше, відсутність інструкцій та правил поведінки всіх категорій працівників, договору, що визначає обов'язки сторін (зокрема регламенту оснащення робочого місця); по-друге, недоліки в організації робочих місць співробітників різних категорій (недостатня освітленість, високий рівень шуму; по-третє, відсутність інформаційного забезпечення (паспорта), нормативних вимог до організації робочих місць та умов праці персоналу; по-четверте, відсутність рекомендацій щодо догляду та ефективної організації робочого місця. В узагальненому вигляді усі виявлені проблеми можна подати трьома сферами:

- 1) проблеми пов'язані з модернізацією робітників місць працівників керівної ланки;
- 2) проблеми пов'язані з організацією робочих місць робітників;
- 3) проблеми пов'язані з розробкою документів, що регламентують організацію робочого місця та умов праці.

Для усунення виявлених проблемних місць розроблено ряд заходів, які містять конкретні рекомендації щодо вдосконалення організації робочих місць:

1. Розробка правил внутрішнього трудового розпорядку з метою створення нормальних умов праці на робочих місцях та забезпечення безпеки робіт.

2. Розробка зразкових вимог до оснащення та організації робочих місць співробітників різних категорій.

3. Розробка методичних матеріалів (пам'яток) з рекомендаціями щодо організації робочого місця.

4. Моніторинг задоволеності працею персоналу різних категорій та оцінка стану та оснащення робочих місць

Соціальна ефективність запропонованих заходів щодо вдосконалення організації робочих місць персоналу відображається у найбільш повному використанні потенціалу працівників організації, у своєчасному виявленні проблем у групових та індивідуальних взаєминах, у підвищенні трудової мотивації, професіоналізму та конкурентоспроможності персоналу; у підвищенні ефективності та результативності управління модернізацією умов праці персоналу; у підвищенні продуктивності праці та задоволеністю працею, у дотриманні трудової дисципліни та відсутності втрат часу.

Список використаних джерел

1. Амелічева Л., Чернецька С. Атестація робочих місць як засіб колективного та індивідуального захисту права працівників на безпеку праці. *Права людини, держава, суспільство*. 2014. № 3 (3). С. 1–9.
2. Бакало Н.В. Управління організацією робочого часу на підприємстві та гнучкі форми зайнятості. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 256–258.
3. Гринюк Т.Ю. Сучасні проблеми поліпшення умов праці на підприємствах. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2014. Вип. 1. С. 121–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2014_1_20.

4. Данюк В.М. Організація праці менеджера: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2016. 276 с.
5. Кузнецов Е.А. Методологія професіоналізації управлінської діяльності в Україні: монографія. Херсон : ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 382 с.
-

Євтушенко Ю. В., кандидат економічних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Ефективність функціонування сфери житлового будівництва в будь-якій країні світу визначається особливістю організації системи його фінансових відносин, дія якої спрямована на формування достатнього обсягу фінансових ресурсів. Спроможність генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів в сфері житлового будівництва виступає визначальним фактором її функціонування, впливає на тип політики її фінансового забезпечення. Водночас саме система побудови фінансових відносин у сфері житлового будівництва здійснює визначальний вплив на стратегічний розвиток інфраструктури держави, спроможність забезпечити достатність та належний рівень функціонування критичної інфраструктури.

Сфера житлового будівництва перебуває у тісній взаємодії з окремими об'єктами критичної інфраструктури, забезпечуючи спільний розвиток та функціонування. Специфічною рисою побудови системи фінансових відносин у сфері житлового будівництва є наявність її прямої взаємодії, інтеграції до системи побудови фінансових відносин окремих об'єктів критичної інфраструктури. Виходячи з даних позицій можемо стверджувати про наявність опосередкованого впливу сфери житлового будівництва на процеси збереження національної безпеки держави та захисту її суверенітету.

Водночас слід зазначити про наявність прямого впливу системи побудови фінансових відносин сфери житлового будівництва, результативності її функціонування на стан переважної частини галузей економіки, стан національної економіки в цілому [1].

Враховуючи, що кожна ланка системи фінансових відносин функціонує у тісній взаємодії з іншими, максимальна загальна результативність національної економіки досягається лише за умови узгодження загальних цілей і напрямів розвитку фінансової системи країни. Це дозволить прискорити швидкість відновлення порушених виробничих процесів та активізувати належне реагування на наявні виклики, а також посилить майбутній потенціал розвитку національної економіки [2,4].

Особливо гостро наразі стоїть питання інфраструктурного відновлення економіки, активізації темпів житлового будівництва, що обумовлено наявністю значних обсягів руйнувань на території всієї країни, а отже існуванням значної потреби у житловому фонді. Таким чином, пошук можливих новітніх підходів та механізмів розвитку житлового будівництва забезпечить не лише задоволення наявної гострої потреби суспільства у житловому фонді, але також сприятиме посиленню фінансової безпеки держави [3,5].

Необхідність реагування сфери житлового будівництва на значні обсяги руйнувань, а отже і зростаючу потребу у житлі, сформувавши доцільність пошуку новітніх підходів до її функціонування, трансформації механізму побудови системи фінансових відносин. В основу даного механізму повинно бути покладено системний підхід до залучення фінансових ресурсів, формування можливого переліку джерел коштів необхідних для швидкого оновлення даної сфери з урахуванням новітніх інноваційних підходів до житлового будівництва. За допомогою спільних зусиль вітчизняних та міжнародних учасників сфери житлового будівництва буде сформована можливість швидкого та якісного відновлення, що в свою чергу матиме позитивний вплив на стан національної економіки, сприятиме посиленню рівня фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Забаштанський М.М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні: [монографія]. Київ: Кондор-видавництво, 2016. 382 с.
 2. Забаштанський М.М., Забаштанська Т.В., Роговий А.В. Роль економічної діагностики у забезпеченні ефективності концесійної діяльності. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2015. № 3(3). С. 259-264.
 3. Опарін В. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення. *Вісник НБУ*. 2000. № 10. С. 10-11.
 4. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2003. № 1. С. 88-105.
 5. Юрій С. І., Федосов В. М., Алексеєнко Л. М. Фінанси. К.: Знання, 2008. 611 с.
-

Зеленська П. Ю., здобувачка вищої освіти гр. УБ-201

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Однією з ключових основ економічного зростання є створення сприятливих умов інвестиційного клімату, оскільки збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій є актуальним питанням сьогодення. Зростання обсягу інвестицій прямо залежить від інвестиційного клімату, а отже, і від того на скільки інвестиційно привабливим є відповідний регіон.

Інвестиційна привабливість країни визначається низкою факторів. Тож зокрема ключовим фактором залучення інвестицій в Україну є формування привабливого інвестиційного клімату, відповідно до якого і будуть залучені нові інвестиції.

В умовах виходу України на світову економічну арену впродовж останніх років було проведено низку заходів з формування оптимізованого та безпечного бізнес-простору для іноземних інвесторів й створення умов для подальшої співпраці. Однак з початком російської агресії в лютому 2022 року Україна фактично втратила можливість до економічного зростання та залучення іноземних інвестицій у бізнес-сектор з низки причин.

Очевидною та першочерговою з них є ризик втрат інвестором інвестованих коштів. Таким чином, комплекс реалізованих та потенційних ризиків у середовищі функціонування українського бізнесу зростає та унеможливує повноцінне компенсування з допомогою державного фінансування, виникає додаткове навантаження на вітчизняний бізнес [6].

Тому для уряду країни, окрім відновлення суверенітету на власних землях, постає ще одне нове завдання – відбудови об'єктів цивільної та критичної інфраструктури за допомоги держав-партнерів, а також відновлення довіри іноземних інвесторів, формування інвестиційно привабливої економіки з допомогою нових механізмів та вдосконалених алгоритмів дій із залучення прямих іноземних інвестицій.

Ключову роль у забезпеченні успішності трансформацій має становлення ефективних механізмів капіталоутворення та інвестування, адже вони визначають можливості формування та акумуляції ресурсів для фінансування реального сектору економіки. Умови залучення і доступність капіталу для інвестування мають важливе значення для економічного відтворення [3].

Донедавна до основних проблем у формуванні сприятливого інвестиційного клімату (зменшення інвестиційної привабливості регіону в цілому) відносили: недосконалу законодавчу базу, суперечливість в захисті інтересів інвестора, високий рівень корупції, геополітичні загрози, економічний спад в світі, що спричинений пандемією Covid-19 та ще низку факторів, пов'язаних з інфраструктурою, логістикою, соціальними чинниками тощо.

Однак з моменту російського вторгнення та усіх геополітичних та економічних подій, що відбуваються відтоді, стан інвестиційного клімату прогнозовано різко погіршився, а отже, і показники інвестиційної привабливості України стрімко знизились.

На сьогодні для відбудови та економічного розвитку держави обсяг власних фінансових ресурсів України є недостатнім і гостро постає потреба у залученні коштів іноземних інвесторів. Лише за прогнозованими даними для відшкодування збитків Україні знадобиться близько 1,1 трлн дол. США [1].

У 2021 році Україні вдалось покращити 6 з 10 індикаторів, що враховуються при оцінюванні Світовим Банком.

Таких результатів вдалось досягти з допомогою удосконалення процедури захисту прав акціонерів та відкритих баз даних вигодонабувачів, що сприяло покращенню «прозорості» при укладенні договорів для акціонерів та спрощенню дозвільних процедур в процесі будівництва, та скорочує процедуру загалом [6].

Важливо зазначити, що ріст цих показників відбувся на фоні світової економічної кризи, що пов'язана з пандемією COVID-19. Внаслідок введення карантину та різного роду обмежень щонайменше 40% бізнесу, що залишився діючим, перейшло до Інтернет-простору, і підприємці України не стали виключенням. Очевидний спад інвестиційної активності в цей час ми можемо спостерігати і на рис. 1.

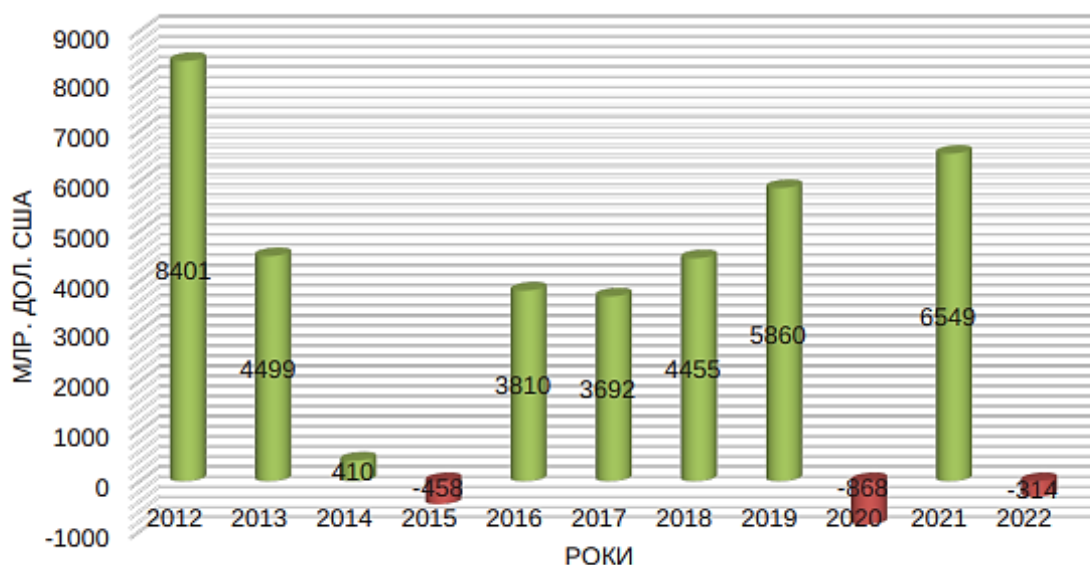

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій за 2012–2022 (I-II квартал) рр., млрд дол. США [4]

Унікальність ситуації полягає в тому, що світова економіка ще не вийшла з попередньої, викликаної COVID-19 глобальної кризи, яка фактично стала самою серйозною за останні 100 років [5], як активні бойові дії на території України посилюють глобальну економічну нестабільність.

Втрати України в результаті подій цього року наразі важко спрогнозувати. За попередніми підрахунками Міністерства економіки станом на червень 2022 року прямі одноразові втрати складають 565 млрд дол. США, з яких 119 млрд дол. США припадає на інфраструктуру і 91 млрд дол. США – на втрати цивільних об'єктів. У зв'язку зі збройним конфліктом Україна недоотримала 54 млрд дол. США капітальних інвестицій [1].

Інструментами реагування у ситуації, що склалася в Україні, стали: запровадження податкових пільг, створення різноманітних програм переміщення бізнесу (разом з обладнанням та робочою силою) із регіонів, постраждалих від військових дій, у відносно безпечні регіони країни, заморожування виплат за кредитними та іпотечними угодами, надання безвідсоткових позик та субсидій фермерам на посівну кампанію, а також фінансові допомоги тимчасово переселеним особам тощо [6].

Оскільки станом на сьогодні доступ України до світових фінансових ринків закритий, фінансування бюджету та підтримка міжнародних резервів можливі завдяки фінансовій допомозі країн-партнерів [2].

З огляду на це, для стабілізації економіки та її відновлення після війни зі сторони держави потрібно здійснити низку заходів, спрямованих на створення додаткових робочих місць, стримування темпів інфляції та залучення фінансових ресурсів закордонного бізнесу. Ефективними будуть заходи, що передбачатимуть:

- створення нових та суттєве оновлення існуючих підприємств, діяльність яких пов'язана із критичною інфраструктурою;
- розвиток перспективних галузей економіки, зокрема таких як промисловість, IT-хаби, лабораторні дослідження тощо;
- оптимізацію оподаткування для вітчизняного та бізнесу з іноземним капіталом [6].

У разі їх здійснення можна сподіватися на активізацію інвестиційної активності вітчизняного бізнесу та формування необхідного підґрунтя для стабільного економічного розвитку за рахунок стрімкого залучення прямих іноземних інвестицій у післявоєнну відбудову України.

Список використаних джерел

1. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says>.
2. Звіт про фінансову стабільність, червень 2022 року. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-uspishno-protistoyit-viklikam-viyni-zvit-pro-finansovu-stabilnist>.
3. Небрат В. В., Корніяк О. В. Особливості механізмів капіталоутворення та інвестування в Україні як чинник фінансових ризиків в умовах війни та післявоєнного періоду. *Грааль науки*. 2022. № 16. С. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.001>.
4. Прямі іноземні інвестиції. Офіційний сайт Міністерства фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2015>.
5. Швець Ю. О., Бурдило О. В. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12, ч. 2. С. 165–168. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_2_2017ua/37.pdf.
6. Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи вирішення в сучасних реаліях. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4991/1/%D1%87%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D1%8F%D0%BA.pdf>.

Зуб І. М., аспірантка 3 курсу

Науковий керівник – **Забаштанський М. М.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Новітні виклики, сформовані військовою агресією проти нашої країни, суттєво загострили питання забезпечення безперервного та ефективного функціонування сфери охорони здоров'я. За цих умов, саме від спроможності сфери охорони здоров'я здійснити належне реагування на новітні виклики залежить не лише рівень надання медичних послуг, але і збереження суверенітету нашої країни. Запровадження воєнного стану в країні, з одного боку, спричинило значну хвилю міграції населення, що певною мірою повинно було б спричинити зменшення навантаження на сферу охорону здоров'я. Проте фактично даного зменшення навантаження практично не відбулось, що обумовлено також і частковою міграцією лікарів, працівників молодшого медичного персоналу. Крім того, значна частина лікарів та медичного персоналу була залучена для надання невідкладної медичної допомоги захисниками країни та населенню на лінії зіткнення.

Вагомою загрозою забезпечення ефективного функціонування сфери охорони здоров'я стала також наявність значних руйнувань її інфраструктури. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України станом на лютий цього року з початку повномасштабної війни в Україні пошкоджено 1218 закладів охорони здоров'я. Зокрема, 540 лікарень – зруйновані частково, а 173 – повністю, а обсяг коштів необхідний для їх відновлення коливається в межах 40-45 млрд гривень. За даними фахівців Світового банку і Всесвітньої організації охорони здоров'я близько 15 мільйонів громадян потребують психологічної допомоги, а збитки для системи охорони здоров'я України оцінюють у десятки мільярдів доларів, остаточно визначити які буде можливість лише після закінчення війни.

Сукупність даних факторів спричинила трансформаційні процеси в організаційно-економічному механізмі сфери охорони здоров'я, оскільки вони матимуть значний негативний вплив на здоров'я населення країни не лише у поточній, але і довгостроковій перспективі. Більшість лікарів наполягає на значному зростанні в майбутньому кількості хронічних захворювань, а також психічних розладів. Окрім того, суттєвого зростання зазнає потреба у реабілітації та протезуванні, що в свою чергу вимагатиме пошуку відповідних фінансових ресурсів, спрямованих на покриття даних потреб [1; 2].

Враховуючи те, що сфера охорони здоров'я продовжує залишатись ключовим сектором національної економіки, результативність функціонування якої визначається не лише можливістю забезпечення населення медичними послугами, але також і впливає на тривалість його життя, питання її належного фінансового забезпечення набуває беззаперечного, невідкладного характеру. Водночас значна обмеженість фінансових ресурсів держави з однієї сторони, а також падіння рівня доходів населення з іншої, вимагає пошуку нових підходів до побудови організаційно-економічного механізму її розвитку [3; 4]. Саме тому, необхідним є запровадження системи новітніх управлінських дій, спрямованих на посилення взаємодії вітчизняної системи охорони здоров'я з європейською. Наразі, адаптація вітчизняної сфери охорони здоров'я до міжнародних стандартів, надання фінансової підтримки країнами партнерами для забезпечення її належного функціонування набуває ключового значення в процесі збалансування ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища [5]. Саме поєднання спільних зусиль, спрямованих на відновлення сфери охорони здоров'я дозволить забезпечити її належне функціонування, сприятиме активізації превентивної медицини, вплине на підвищення якості життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Борщ В. І. Дослідження функціональної системи управління фінансовими механізмами в сфері охорони здоров'я України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Том 19, № 2(45). С. 144-168.
2. Драгунов Д. М., Забаштанський М. М., Зуб І. М. Пріоритетні підходи до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3(23). С. 93-101.
3. Дубина М. В., Роговий А. В., Забаштанська Т. В. Стратегічні пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я в Україні: фінансові аспекти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 3(23). с. 158-165.
4. Іванов Ю.Б., Бережна Ю.В. Особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. №11. С. 43-45.
5. Павлюк К. В., Степанова О. В. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 43-55.

Кириченко О. В., здобувач вищої освіти гр. УП-221

Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану актуальними залишаються проблеми зменшення безробіття в Україні, ефективної зайнятості населення, виїзду робочої сили за кордон, значних втрат населення в результаті повномасштабної війни. Підприємства та офіси компаній зазнали серйозної руйнації або знищення, що призвело до скорочення персоналу та до закриття низки підприємств.

Кон'юнктура ринку праці формується під впливом стану економіки, способу господарювання і структурних змін технічного й організаційного рівня підприємств, кількісно-якісної збалансованості засобів виробництва та робочої сили. За оцінкою Міністерства економіки України падіння ВВП у 2022 році становило 32 % при рівні інфляції 26 % [1]. В умовах війни важливим завданням стало бронювання працівників підприємств, які забезпечують роботу ключових галузей економіки, виконують мобілізаційні завдання та забезпечують потреби населення, ефективне використання обмежених ресурсів резервного фонду та матеріального резерву, що також вплинуло на ринок праці в Україні.

За даними Національного банку України у 2022 році кількість безробітних сягнула 3,2 млн осіб (25-26 %) [2]. За результатами досліджень Групи «Рейтинг», серед тих, хто мав роботу до війни, працюють у звичному режимі лише 36 %, віддалено або частково – 19 %, знайшли нову роботу – 6 %, втратили роботу й нині не працюють – 37 %. Зростання безробіття відбулося через глибокий спад економічної активності та поповнення лав безробітних мігрантами з прифронтових територій, які потребують працевлаштування.

Внутрішні мігранти створюють додатковий тиск на ринок праці, адже у східних регіонах структура зайнятості була суттєво зміщеною в бік промисловості порівняно із західними та центральними областями, куди вони переміщуються. Це посилює вже наявні структурно-кваліфікаційні диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили, навіть з урахуванням впливу релокації підприємств [3].

Актуальною проблемою на ринку праці України є проблема виїзду робочої сили за кордон. За даними ООН після початку війни з України виїхали майже 13 млн осіб, повернулися 8,12 млн осіб, отримали статус тимчасового захисту в країнах Євросоюзу 4,77 млн осіб [4]. Український ринок праці повинен бути готовим до того, що приблизно 5 млн осіб не повернуться в країну. Насамперед це стосується родин з тимчасово окупованих та зі зруйнованих прифронтових територій, які втратили майно і роботу. Люди почали вивчати мови країн перебування, їхні діти пішли за кордоном у школи. Внаслідок цього за кілька років Україна може стикнутися вже не з проблемою безробіття, а з протилежним явищем – нестачею робочої сили (в деяких сферах таке явище існувало навіть перед початком пандемії). А це, своєю чергою, вестиме до гальмування економічних процесів та невідворотного краху системи соціального захисту (державні дотації на підтримку Пенсійного фонду постійно зростають). Тому уряд вже зараз повинен розробляти стратегію післявоєнного повернення українців додому і думати яким чином залучати у майбутньому іноземний трудовий ресурс для відбудови України [5].

Поряд з проблемами на українському ринку праці існують і позитивні тенденції: по-перше, підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, що відкриває ринки ЄС, призведе до створення нових робочих місць та можливості професійної реалізації українських спеціалістів; по-друге, фармацевтичний сектор, сфера послуг та індустрія інформаційних технологій продовжує зберігати відносну стабільність на фоні загальної економічної кризи; по-третє, зміна політичної еліти дає можливість топменеджер комерційного сектору реалізувати свої знання та досвід у державному управлінні [3].

Необхідність післявоєнної відбудови робить гарні перспективи для розвитку вітчизняного ринку праці, адже необхідно буде забезпечувати роботою тих громадян, які повертатимуться з-за кордону, і демобілізованих військових. Але це також буде залежати від обсягів реальних інвестицій у проекти з українського відновлення, від того наскільки швидко країна зможе залучити для відповідних потреб ресурс, конфіскований у держави-агресора, чи виконають іноземні партнери свої фінансові обіцянки, чи повірять у проект приватні інвестори.

Національний банк України прогнозує, що значним попитом під час відновлення країни користуватимуться працівники, задіяні в логістиці та відбудові інфраструктури. Номінальні зарплати досить швидко зростатимуть, однак у реальному вимірі у 2023-2024 роках вони будуть все ще нижчими довоєнного рівня [5].

Отже, сучасний стан ринку праці характеризується наявністю низки проблем, які пов'язані з повномасштабною війною. Головними тенденціями його розвитку у післявоєнний період повинні стати: підвищення рівня зайнятості та зменшення рівня безробіття, створення нових робочих місць, вдосконалення механізмів працевлаштування наймеш конкурентоспроможних верств населення (молоді, випускників навчальних закладів, жінок, які мають неповнолітніх осіб), заохочення повернення вимушених переселенців з-за кордону.

Список використаних джерел

1. Свириденко Ю. Основні виклики для економіки України за період війни і до чого готуватися у наступному році. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585>.
2. Кількість безробітних в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/3/696678>.
3. Ринок праці в умовах війни: тенденції та перспективи. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektivy?__cf_chl_tk=ceAkBfzpb6f8aL4cpizj9BXv5SKZzOg7RscGTegbHhmU-1678300212-0-gaNycGzNCrs.
4. Скільки українців без роботи. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/8/694732/>
5. «Нерайдушний» стан ринку праці та перспективи його відновлення після війни. URL: <https://cutt.ly/M8Kfpr3>.

Логвин П. С., здобувачка вищої освіти гр. УП-211
Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

МЕНЕДЖМЕНТ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

В умовах військових дій збереження та ефективного використання водних ресурсів стає надзвичайно важливою задачею, яка потребує професійного підходу та менеджменту. З початком війни з'являється необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій і новітніх рішень з управління водними ресурсами з урахуванням небезпек та викликів, що виникають через військові дії. У цьому контексті проблема удосконалення менеджменту водних ресурсів в умовах військових дій набуває особливої актуальності, оскільки питання використання та захисту водних ресурсів в умовах сучасних викликів є вкрай важливим.

На сьогодні багато водних об'єктів перебувають під контролем окупантів, пошкоджені частково або повністю, що ускладнює доступ до води та її раціональне використання. Крім того, військові дії спричиняють забруднення водних джерел, що призводить до зниження якості води та загрози здоров'ю населення. Також, в умовах повномасштабної війни в Україні були пошкоджені водні споруди та об'єкти інфраструктури, що забезпечують доступ до води.

Понад 500 водних об'єктів, включаючи гідротехнічні споруди, дамби та водосховища, зазнали обстрілів та руйнувань. Крім того, мінування дамби Каховської ГЕС і несанкціоноване відбирання води окупантами ускладнює ситуацію в Каховському водосховищі. Річка Дніпро, джерело питної води та домівка для багатьох видів флори та фауни, страждає від війни, особливо у Придніпровському промисловому регіоні (Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька та Херсонська області) найбільш критична екологічна ситуація через постійні обстріли російських військ прибережних районів і територіальних громад, а також пошкоджені або зруйновані об'єкти водопостачання та водовідведення, такі як каналізаційні споруди та станції водозабору та водопідготовки. Мінування та техногенне забруднення вод та узбережь Чорного та Азовського морів загрожує екосистемі та призводить до загибелі більше ніж 700 видів тварин та понад 800 видів рослин. Більшість стоків Запорізької області потрапляє напряму в Дніпро, а під час активних боїв на Київщині у воду потрапило мастило, озброєння і військова техніка, а також тіла полеглих. У зоні конфлікту також знаходиться 16 об'єктів площею майже 600 тис. га, які захищаються Рамарською конвенцією про водно-болотні угіддя і мають міжнародне значення як середовища водоплавних птахів [2; 3; 5].

Одним із варіантів вирішення проблеми забезпечення доступності водних ресурсів є розумне використання та ефективний менеджмент наявних водних ресурсів. Наприклад, можна розглядати варіанти використання відновлювальних джерел води, таких як дощова або тала вода під час весняного танення снігу. Також можна звернути увагу на ефективність систем водопостачання та водовідведення, щоб зменшити витрати водних ресурсів та забезпечити їх належне використання. До прикладу, можна розглянути можливість створення альтернативних джерел водопостачання, таких як збір і очищення дощової води, переробка відходів та використання відновлювальних джерел енергії для очищення води. Крім того, необхідно встановити більш жорсткі норми відповідальності за забруднення водних ресурсів та прийняти ефективні заходи щодо їх захисту. Наприклад, проводити регулярні перевірки підприємств на відповідність екологічним нормам та покладати на них відповідальність за будь-яке забруднення води.

Водночас креативний підхід до розв'язання проблем може полягати в розробці нових технологій очищення води від забруднень та впровадженні екологічно чистих методів використання водних ресурсів. Як приклад можна навести використання біологічних методів очищення води, впровадження систем збирання та переробки відходів для зменшення забруднення водойм, розвиток нових інноваційних технологій та проєктів, спрямованих на збереження та ефективне використання водних ресурсів. Так, зокрема, можна розробити проєкти збирання та очищення дощової води для подальшого використання у побуті та промисловості, або використовувати технології ефективного збереження води в сільському господарстві [1].

Закордонний досвід може значною мірою сприяти вирішенню проблем з водою в Україні [4; 6]. Наприклад, у США використовують системи очищення води за допомогою обертальних біофільтрів, що дозволяють знизити витрати на очищення води та забезпечити її якісне очищення від забруднень. У Китаї використовують технології очищення води за допомогою ультрафіолетового опромінення, що дозволяє більш ефективно видаляти бактерії та віруси з води. Крім того, у Китаї розвивається система акумулювання водних ресурсів та водних енергетичних ресурсів за допомогою мегааквакультури та мегаводної енергетики. В Японії розвинена система використання відновлювальних джерел енергії для забезпечення водою населення та виробництва. Наприклад, використання енергії вітру та сонця для забезпечення роботи систем очищення води та механізмів акумуляції водних ресурсів. У Німеччині використовують системи очищення води, що базуються на біологічному очищенні за допомогою мікроорганізмів та використанні спеціальних бактерій для зменшення вмісту азоту у воді. В цілому, у світі розробляються технології, які дозволяють більш ефективно використовувати водні ресурси. Наприклад, використання систем крапельного зрошення та інших систем поливу, що дозволяють зменшити витрати води при зрошуванні поля для сівозміни (що є дуже актуальним для аграрної країни). Також використовують системи переробки стічних вод та повторного використання води в інших галузях, наприклад, для охолодження обладнання на виробництві. У багатьох країнах також використовуються спеціальні технології для очищення води від солей та інших домішок, що дозволяє використовувати морську воду для питного призначення. Загалом, світовий досвід показує, що вирішення проблем із забезпеченням водою можливе за допомогою ефективного використання водних ресурсів, впровадження нових технологій та прийняття ефективних стратегій управління водними ресурсами.

Тож, абсолютно усі запропоновані підходи вимагають взаємодії і координації зі сторони державних та муніципальних органів, наукових установ, громадських організацій та розробників проєктів разом з громадськістю.

Список використаних джерел

1. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми “Питна вода України” на 2022-2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2021-%D1%80#Text>.
2. Кузьменков О. Військові дії в Україні значно загострюють проблеми сталого управління водними ресурсами. URL: <https://www.davr.gov.ua/news/oleksij-kuzmenkov-vijskovi-dii-v-ukraini-znachno-zagostryuyut-problemi-stalogo-upravlinnya-vodnimi-resursami>.

3. Новицький Д. Чому фінансування водоканалів потребують перегляду навіть під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/11/689049/>.

4. Зруйнована Україна: наслідки війни для наших міст, природи та сільського господарства. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/03/27/zrujnovana-ukrayina-naslidky-vijny-dlya-nashyh-mist-pryrody-ta-silskogo-gospodarstva/>.

5. «Випалена земля». Як війна впливає на екологію півдня? Новини Приазов'я https://www.youtube.com/watch?v=I2-tJsHweqs&t=11s&ab_channel=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F.

6. Eros T, Hermeso V., Langhans S. Leading the path toward sustainable freshwater management: Reconciling challenges and opportunities in historical, hybrid, and novel ecosystem types. URL: <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/wat2.1645>.

Ломонос Р. І., аспірант 1 курсу, **Попов С. В.**, аспірант 1 курсу
Науковий керівник – **Забаштанський М. М.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасних складних геополітичних умовах глобалізації економічних відносин Україна зіткнулася з необхідністю посилення фінансової безпеки. Існує пряма залежність між стабільністю фінансової системи країни та її позицією на світовій арені. Фінансова безпека держави як складова національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану, є основою економічного розвитку країни та, відповідно, гарантує її суверенітет і цілісність, і саме тому стійке, довгострокове економічне зростання через низку державних реформ є необхідною умовою для зміцнення позицій України в міжнародному співтоваристві та забезпечення її фінансової безпеки.

Стан фінансової безпеки країни, саме як складової економічної безпеки, загрози та завдання держави щодо забезпечення фінансової безпеки окреслені Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року, що затверджена Указом Президента України від 11.08.2021 [7]. Для цілей цього документа фінансова безпека розглядається та аналізується саме як стан організації фінансової системи, що забезпечується передбаченням загроз та постановкою завдань щодо їх подолання.

Складові фінансової безпеки детально описані в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовому секторі, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України № 569-р від 15 серпня 2012 року [1]. Концепція була прийнята під час світової економічної кризи і є надзвичайно актуальною в умовах воєнного стану, оскільки визначає виклики фінансовій стабільності та необхідність створення правової бази для уникнення та протидії загрозам, що виникли.

У процесі дослідження було виявлено, що фінансова безпека держави складається з таких важливих аспектів, як бюджетна безпека у сфері управління державними доходами та боргом, грошово-кредитної політики та особливостей функціонування фондового ринку і небанківського сектору економіки. Основними напрямками державної політики у сфері фінансової безпеки держави є саме розвиток системи управління в зазначених галузях, прогнозування та стратегічного планування в економічній сфері, забезпечення сталого зростання реального сектору економіки, створення економічних умов для розвитку та впровадження сучасних технологій, стимулювання інноваційного розвитку та вдосконалення нормативно-правової бази у цій сфері, розвиток банківської системи, сталий розвиток збалансованого просторового та регіонального розвитку України, забезпечення безпеки населення та національної безпеки. Зазначені пріоритетні напрями мають бути спрямовані саме на інституціоналізацію управлінської діяльності щодо забезпечення фінансової безпеки держави [5; 6].

Отже, на сьогодні, концепція фінансової безпеки має ґрунтуватися на комплексному підході та складатися з посилення зв'язків між ключовими складовими, забезпечення розвитку пріоритетних інтересів фінансового сектору та економіки в цілому, інституціоналізації діяльності, виявлення загроз фінансовій безпеці, пошуку шляхів уникнення виявлених загроз та розвитку фінансової безпеки держави [2; 3]. А основними концептуальними системоутворюючими засадами формування системи фінансової безпеки мають стати: 1) забезпеченість держави фінансовим потенціалом, здатним протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам; 2) фінансова безпека повинна досліджуватися на всіх рівнях функціонування суб'єктів фінансової діяльності. Це пояснюється тим, що такий збалансований розвиток призводить до підвищення рівня стабільності фінансової системи загалом. 3) забезпечення стабільності й розвитку вітчизняної фінансової системи; 4) забезпечення можливості захисту інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин; 5) залучення до економічної фінансової безпеки має забезпечення фінансової безпеки не лише економічних, а й правових та політичних засобів та механізмів метою формування сприятливого клімату для розвитку фінансової системи України [2; 4].

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовому секторі: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 569-р від 15 серпня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text>.
2. Забаштанський М. М., Роговий А. В., Дубина М. В. Забезпечення фінансово-економічної безпеки корпорацій на основі оптимізації їх фінансової архітектури. *Науковий вісник Хмельницького університету. Серія: Економічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 179-186.
3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України ід 18 червня 2015 року № 391. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>.
4. Коробцова Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 141-146. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261779/258188>.
5. Костишин Ю. С. Концептуальні засади формування системи фінансової безпеки держави. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 1. С. 123-132.
6. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
7. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025. Указ Президента України від 11.08.2021. № 347/2021. Урядовий кур'єр від 13.08.2021. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

Ломонос Р. І., аспірант 2 курсу, **Фенна М. М.**, аспірант 3 курсу
Науковий керівник - **Забаштанський М. М.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

Лише за один рік бойових дій на території України було зруйновано інфраструктуру на суму понад 143,8 млрд доларів США [5], бойові дії тривають, і ця сума щодня зростає. Держава наразі не в змозі повноцінно виконувати завдання із забезпечення інфраструктури країни. Тому, зіткнувшись з необхідністю захисту своєї території від російської агресії та відновлення зруйнованої інфраструктури, в умовах нестачі державного фінансування, саме державно-приватне партнерство є найбільш універсальним та ефективним механізмом відбудови національної економіки.

У трактуванні державно-приватного партнерства та контент-аналізі основних характеристик, запропонованих такими вченими, як Бондар Н. М., Глянцев В., Данилишин Б., Забаштанський М. М., Кнір М. О., Шилепницький П. І. простежується як подібність, так і протилежність поглядів на деякі риси та площини взаємодії держави та приватного сектору [1; 2; 3; 4; 6; 9].

Неоднозначні підходи до визначення саме поняття державно-приватного партнерства стосуються таких питань, як об'єкт, мета та сфера державно-приватної взаємодії, а також, відповідно, форма реалізації державно-приватного партнерства [2; 4].

Значна частина досліджень сутності та змісту державно-приватного партнерства зосереджена на юридичному оформленні державно-приватних відносин. При цьому, трактуючи поняття державно-приватного партнерства, науковці виокремлюють різні форми взаємодії між партнерами (договірні та інституційні). Більшість авторів, визначаючи сутність державно-приватного партнерства, вказують на цільову спрямованість цієї категорії як на ключовій економічній категорії. Ця орієнтація спрямована на вирішення питань, що мають загальнодержавне та суспільне значення, досягнення соціально-економічних ефектів та стратегічних цілей економічного розвитку [9].

Для того, щоб реалізувати новий зміст державного та публічного управління на засадах партнерської взаємодії, в умовах воєнного стану та в період відновлення України, необхідно розробити саме ефективні моделі державно-приватного партнерства. Для прийняття економічно обґрунтованого рішення необхідно враховувати не тільки ефективність апробації конкретних моделей в інших країнах, але й врахувати регіональні особливості України, такі як нормативно-правова база, соціально-економічний розвиток країни, рівень добробуту населення, в тому числі платоспроможність, рівень корупції та прийнятний рівень ризиків як для державного, так і для приватного партнерів. Це вимагає необхідності узгодження партнерської взаємодії державних органів, громадських організацій, приватних структур, які мають забезпечити нормативно-правове закріплення організаційно-правових форм взаємодії суб'єктів управлінського процесу; сприяти широкому залученню до партнерської співпраці і рівноправної взаємодії як юридичних, так і фізичних осіб на взаємовигідних умовах, демократизації всіх органів як державної влади, так і місцевого самоуправління, територіальних громад; підтримці організації та розвитку асоціацій, громадських органів у взаємодії на засадах партнерства та демократичного стилю управління залежно від місцевих умов функціонування, форм власності та підпорядкування[8].

Таким чином, за умови активного впровадження сучасних підходів до побудови ефективних моделей державно-приватного партнерства в Україні з обоюстороннім врахуванням наявних інтересів державного та приватного секторів, процес розвитку системи саме державно-приватного партнерства може поступово перетворитися на ключовий інструмент побудови фінансово-господарських відносин інфраструктурного розвитку. Це означатиме посилення взаємодії державно-приватного партнерства шляхом залучення організацій-партнерів (бізнес-середовище, неурядові організації), спільне виконання державних функцій, а також посилення та реалізацію регуляторного потенціалу держави в частині її соціально-економічного розвитку [7].

Список використаних джерел

1. Бондар Н. М. *Форми партнерської взаємодії держави та приватного сектору на транспорті в країнах Європи. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми і перспективи розвитку підприємництва"*, 26 листопада 2010 р. Харків, ФОП Павлов М.Ю., 2010. 132 с.
2. Глянцев В. Чому державно-приватне партнерство привабливе для розвитку інвестпотенціалу бізнесу URL: <https://delo.ua/opinions/chomu-derzhavno-privatne-partnerstvo-privablive-363180>.
3. Данилишин Б. Державно-приватне партнерство: стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу. *Збірник наукових праць економічного інституту Мінекономрозвитку України*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/derzhavno-privatne-partnerstvo-yak-forma-institutsyunalnoyi-vzaemodiyi-organiv-vladi-z-biznesom/viewer>.
4. Забаштанський М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні: [монографія] / М. М. Забаштанський. Київ: Кондор-видавництво, 2016. 382 с.
5. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01. 07. 2010 року. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Рік повномасштабної війни: РФ завдала збитків інфраструктурі України на \$144 мільярда Економічна правда, 23 березня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/23/698344>.
7. Кнір М. О. Державно-приватне партнерство: світовий досвід і досвід України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал*. Острого: Вид-во НаУОА, вересень 2018. № 10(38). С. 10-14.

8. Мігай Н. Б. Моделі державно-приватного партнерства в управлінні логістичною інфраструктурою територій. *Економіка та суспільство*, 2022. Випуск № 45.

9. Хусаїнов Р.В. Моделі державно-приватного партнерства: закордонний досвід та перспективи для України. *Науковий вісник ОНЕУ*, 2015. № 12 С.177-191. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2015/224/pdf/177-192.pdf>.

10. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія / П. І. Шилепницький; Інститут регіональних досліджень НАН України. Чернівці, 2011. 455 с.

Мотуз В. О., здобувачка вищої освіти, гр. УП-201

Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Поступове зростання продуктивності праці є запорукою економічного зростання та фінансової стійкості підприємства. Продуктивність є критерієм ефективності діяльності трудових ресурсів на підприємстві й показує результативність організації праці та виробництва на підприємстві.

В сучасних умовах постіндустріалізації та трансформації важливим фактором зростання і розвитку виробничої діяльності виступає персонал підприємства, тобто люди та їхнє бажання працювати на вдосконалення та розвиток своїх здібностей, а також підтримання іміджу та конкурентоспроможності компанії. За класичним трактуванням, персонал наділений сукупністю фізичних та інтелектуальних здібностей, знань і отриманого досвіду, що використовуються у виробничому процесі.

Не зважаючи на те, що саме персонал впливає як на зниження, так і на підвищення показників продуктивності праці, визначальною характеристикою динаміки продуктивності праці є здатність працівників виготовляти певний обсяг продукції за одиницю часу [1].

На сьогодні, завдання пошуку ефективних методів для зростання продуктивності праці особливо актуальне та складне. Більшість вітчизняних підприємств, зважаючи на дослідження науковців, відстають за рівнем продуктивності праці від закордонних компаній. Однак, постійне вдосконалення підходів до організації діяльності та управління персоналом дозволяють знаходити більш ефективні можливості для покращення праці з метою підвищення якості виготовленої продукції, враховуючи те, що витрати зменшаться або залишаться незмінними. Тому для пошуку шляхів підвищення продуктивності праці, необхідно виявити чинники, які насамперед впливають на динаміку та рівень показників продуктивності праці, зокрема соціальні, економічні та технологічні.

До організаційних факторів належить вдале економічне розташування виробничих відділів або самого підприємства, регулювання облікової чисельності та структури персоналу, правильний розподіл праці між групами працівників, покращення санітарних та гігієнічних умов праці, підвищення кваліфікації та перенавчання персоналу та інше.

Технічними чинниками підвищення продуктивності праці є впровадження автоматизації на виробництві, зростання потужності наявного на підприємстві устаткування, використання закордонних або розробка та впровадження інноваційних технологій, пошук нових енергозберігаючих технологій, зменшення витрат сировинних ресурсів на виготовлення одиниці продукції тощо [2].

Чинники соціально-економічного спрямування покликані сприяти підвищенню рівня продуктивності через:

- зростання матеріальної та моральної зацікавленості в кінцевому результаті від праці як колективу, так і кожного робітника окремо;
- підвищення кваліфікації працівників;
- дотримання трудової та власної дисципліни робітниками, в основу якої покладено зацікавленість та виховання;
- проведення індивідуальної виховної роботи;
- забезпечення робітників необхідною, для виконання покладених на них обов'язків, інформацією.

Слід зазначити, що коли стоїть завдання перед компанією про вдосконалення бізнесу, то великий відсоток керівників починає витратити кошти на нове устаткування, нову техніку та оренду додаткових приміщень. Так, це теж необхідні витрати. Але це рішення є не зовсім перспективним, оскільки в першу чергу необхідно прагнути підвищити працездатність працюючого персоналу. Для цього існує безліч методів заохочення, стимулювання та покарання робітників, а підприємство обирає для себе перспективні. Доцільно виділити наступні шляхи для підвищення рівня продуктивності праці:

1. Конкретно та зрозуміло ставити завдання для працівників підприємства.
2. Залучати та заохочувати потенційних робітників під час його набору.
3. Систематично атестувати персонал.
4. Створити для працівників соціально-економічні, організаційні та технічні умови праці.
5. Матеріально стимулювати розвиток кваліфікаційного росту працівників.
6. Заохочувати працівників до індивідуальної роботи.
7. Своєчасно висловлювати подяки робітникам, що у свою чергу сприятиме підтримці їх мотивації.
8. Формувати нові потреби для працюючого персоналу та шукати шляхи їх задоволення.
9. Заходи щодо покарання (штрафи), які спроможні допомогти робітникам стати більш організованими [3].

Оскільки головним ресурсом для підвищення продуктивності праці є персонал, то з психологічної точки зору, мотивація може стати основним фактором для її підвищення. Мотивація персоналу сприятиме досягненню поставлених цілей та задач, підвищенню досвіду роботи на підприємстві. У результаті працівники сумлінно ставитимуться до виконання своїх обов'язків, а їхні зусилля та досягнення спрямовуватимуться на користь підприємства та підвищення показників продуктивності праці.

Знизити собівартість продукції можливо шляхом підвищення технічного рівня виробничої діяльності, поліпшення організації праці та виробництва та збільшення обсягів виробництва. Слід також пам'ятати, що освіта у вигляді корисних знань, дисципліни та вміння продуктивно працювати підвищить продуктивність праці.

У майбутньому відділи кадрів підприємств повинні нести відповідальність за розробку нових, комплексних програм підвищення продуктивності праці. Кадрова політика промислових підприємств має бути націлена на мотивацію робітників, їх професійне навчання та розвиток персоналу [4].

Список використаних джерел

1. Дейв Ульріх, Марк Хьюзлід, Брайан Беккер. Вимірювання результативності роботи HR-департаменту. Люди, стратегія і продуктивність: підручник. Magnetic One Academy, 2015. 7-8 с.
2. Джек Уелч, Сьюзі Уелч. Переможець: підручник. Magnetic One Academy, 2016. 224 с.
3. Керрі Глісон. Працюй менше, встигай більше. Програма персональної ефективності: підручник. «Манн Фербер», 2016. 245 с.
4. Harvard Business Essentials. Тайм-менеджмент. Методика підвищення продуктивності праці та особистої ефективності: підручник. Magnetic One Academy, 2016. 114 с.

Музика О. Ф., здобувачка вищої освіти гр. УП-211

Науковий керівник – **Кичко І. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АТЕСТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ

Атестація персоналу – кадрові заходи, покликані оцінити відповідність рівня праці, якостей і потенціалу особистості вимогам виконуваної діяльності [1].

Поняття «атестація» прийшло до нас з радянського минулого. Рада Міністрів СРСР ввів його в далекому 1973 році. Останні зміни до положення вносилися в 1986 році. З того часу його так і не скасували і більше не змінювали [2].

Обов'язкової атестації підлягають працівники в передбачених окремими законами випадках. Добровільна атестація проводиться на розсуд (рішенням) адміністрації з метою оптимізації управління персоналом, а значить, для підвищення працездатності і стійкості бізнесу. Регулярна процедура оцінки ділових і особистісних якостей працівників, їх трудових показників увазі використання цих результатів з метою поліпшення підбору і розстановки персоналу, постійного стимулювання працівників до підвищення кваліфікації, поліпшенню якості та ефективності роботи. Ефективність роботи організації складається в цілому з ефективності використання всіх організаційних ресурсів, у тому числі потенціалу кожного співробітника.

Атестація персоналу служить юридичною основою для перекладів, просувань по службі, нагороджень, визначення розмірів заробітної плати, а також знижень в посади й звільнення. Атестація спрямована на поліпшення якісного складу персоналу, визначення ступеня завантаження працівників і використання його за фахом, вдосконалення стилю і методів управління персоналом [1].

Також існують різні види атестації. Атестація буває разовою і регулярною. Разова проводиться для нових співробітників, які тільки почали роботу на підприємстві. Зазвичай це робиться після випробувального терміну. Регулярну проводять раз в певний період часу в середньому раз в 3-4 роки.

Вид 1. Чергова атестація

Це обов'язкова для всіх службовців процедура. Проводять її мінімум кожні два роки для керівників і компанії і мінімум кожні три роки для інших співробітників.

Вид 2. Атестація після закінчення випробувального терміну

Використовується для розробки рекомендацій. Підсумки атестації покажуть, як ефективніше використовувати працівника. Основи для висновків результати діяльності та трудової адаптації на новому місці роботи.

Вид 3. Атестація персоналу при просуванні по службі

Цей вид дозволяє визначити рівень профпридатності людини. Мета вирішити, чи здатний працівник зайняти більш високу позицію на підприємстві. Враховують особливості нової посади, вимоги, нові обов'язки.

Вид 4. Атестація при переведенні в інший структурний підрозділ

До цього виду атестації вдаються, коли людину переводять на принципово нову посаду. Якщо нові обов'язки відчутно змінюються, то перевірка визначить, чи придатний службовець для цієї посади [2].

Організаційно проведення атестації оформлюється відповідним наказом по підприємству, що додає їй офіційний статус і надає право на використання її результатів для прийняття організаційних рішень у відношенні конкретного працівника.

Ефективність атестації зростає, якщо з нею пов'язані певні правові наслідки: заохочення, переведення на більш високу посаду, звільнення тощо. Тому за підсумками атестації видається наказ, яким затверджуються її результати, рішення про зміни у розставленні кадрів, про посадові оклади, зарахування перспективних працівників у резерв на підвищення, заохочуються позитивно атестовані працівники тощо.

Результати атестації обговорюються на виробничих зборах, нарадах, аналізуються підсумки атестації, дотримання порядку й умов її проведення, приймаються рішення щодо усунення виявлених недоліків.

Оцінку ділових і особистісних якостей працівників проводять за п'ятьма напрямками: трудові якості, організаторські здібності, компетентність, особистісні якості, психологічна сумісність із колективом. Оскільки за своєю значущістю (важливістю) ці напрями неоднакові, кожен з них наділяється певною «вагою», яка визначається експертним шляхом методом математичного ранжування і попарного порівняння [3].

Функції атестації можуть бути як явні, так і сховані. До явних відносять установлення факту відповідності конкретного працівника вимогам посади, що він займає. До схованих функцій відносять: заглиблене знайомство з підлеглими, їхніми

можливостями і здібностями; обґрунтування прийнятих раніше кадрових рішень; перекладання відповідальності за розміщення кадрів на атестаційну комісію; підвищення відповідальності підлеглих; одержання підстав для звільнення працівника; планування кар'єри працівників та інше [4].

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт. Атестація персоналу. URL: https://stud.com.ua/25454/psihologiya/atestatsiya_personalu.
2. Офіційний сайт. BIGENERGY. URL: <https://bigenergy.com.ua/fnansi/bznes-dlya-pdpri/968-atestaciya-personalu--se-7-etapiv-atestacii-organizacii.html>.
3. Офіційний сайт. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5873>.
4. Офіційний сайт. Менеджмент та трудові відносини. URL: http://lib-net.com/content/9561_Atestaciya_kerivnikiv_profesionaliv_i_fahivciv.html.

Музика О. Ф., здобувачка вищої освіти гр. УП-211
Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

У кожного українця змінилось життя 24 лютого 2022 року, але потрібно жити далі, та не опускати руки, адже з початком війни економіка країни постраждала та потребує відновлення. Бізнес є частиною економіки, а тому нам дуже важливо його розвивати.

Ще в березні 2022 року українська влада почала закликати підприємців, які знаходяться у більш безпечних регіонах, повертатися до роботи, оскільки від цього залежатиме перехід країни на економіку воєнного часу та перемога у війні. Бізнес наповнює бюджет, сплачуючи податки, дає робочі місця та забезпечує населення необхідними товарами та послугами. А тому, запускаючи чи відновлюючи бізнес підприємці допомагають не лише собі, а своїм працівникам, громаді та країні в цілому [3].

За даними сервісу Опендатабот, від початку повномасштабного вторгнення збирає статистику щодо діяльності підприємців. З відкритих даних відомо, що з лютого 2022 року зареєстровано майже 170 тисяч нових ФОПів. Крім фізичних осіб підприємців, реєструються також юридичні особи – лише за перші три тижні жовтня українці відкрили 3,2 тисячі компаній [2].

Про підприємницьку активність під час війни також свідчать дані електронного документообігу, які Опендатаботу надав сервіс «Вчасно». Зокрема, кількість договорів та актів підписаних за допомогою сервісу зросла в 1,2-1,5 раза порівняно з мирним лютом [4].

Важливим адаптивним механізмом на шляху досягнення стратегічних цілей розвитку економіки є налагодження партнерських відносин регіонів з громадами, громадськими організаціями, бізнесом, лідерами думок.

Поділяємо думку Василя Хмельницького (засновника холдингу UFUTURE та інноваційних парків UNIT.City і LvivTech.City), Тараса Кицмеєма (співзасновника та члена Ради директорів SoftServe) та Сергія Войцеховського (члена Ради директорів BGV Group management), які сформувавши 10 правил, які допомагають виживати бізнесу в умовах війни.

1. Залишатися в Україні у разі, якщо ви маєте успішний вітчизняний бізнес.
2. Релокуйте бізнес якщо він знаходиться дуже близько до лінії фронту.
3. Диверсифікуйте свій бізнес, щоб він був стабільним.
4. Періодично переглядайте підходи до управління бізнесом, не бійтеся делегувати повноваження та брати на себе відповідальність.
5. Оперативно реагуйте на потреби сьогодення та не забувайте дбати про власну безпеку.
6. Не намагайтесь втримати своїх працівників в Україні підняттям заробітних плат, бо не завжди розмір заробітної плати є визначальним у прийнятті рішення залишитись чи покинути державу, де триває повномасштабна війна.

7. Бізнес повинен вестися на принципах чесності та прозорості.
 8. Не чекайте допомоги від держави, натомість скористайтеся іншими інструментами для допомоги бізнесу.
 9. Мотивуйте себе щодня до високопродуктивної праці.
 10. Підтримуйте наші Збройні Сили усім, чим можете [1].
- Отже, бізнес навіть під час війни повинні працювати, для підняття економіки, у кожного свій фронт, адже якщо припинить все працювати, то може настати крах економіці та країні, тому потрібно і далі працювати заради майбутнього нас, нашого світу та народу.

Список використаних джерел

1. Куйбіда. С. 10 правил для виживання бізнесу в умовах війни. *Zaxid.net*. URL: https://zaxid.net/10_pravil_dlya_vizhivannya_biznesu_v_umovah_viyuni_n1554225.
2. Нові реєстрації бізнесу під час війни. *Опендатабот*. URL: <https://horoshop.ua/content/uploads/images/report-nov-reestrac-bznesu.png>.
3. Селіщев М. Бізнес під час війни. *Хорошоп блог*. URL: <https://horoshop.ua/ua/blog/biznes-vo-vremya-voynu/>.
4. Сервіс електронного документообігу. *Вчасно*. URL: <https://horoshop.ua/content/uploads/images/report-servs-elektronного-dokumentobgu.png>.

Патай В. В., здобувач вищої освіти гр. УП-201
Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВИХ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Умови праці на підприємстві – це сукупність умов, за яких працівник виконує свої обов'язки, включаючи робоче місце, графік роботи, оплату праці, безпеку та охорону здоров'я працівника [1].

Умови праці безпосередньо впливають на здоров'я та ефективність працівників. Натомість недостатньо комфортні, небезпечні або нездорові умови праці можуть призвести до різних захворювань, травм, а також знизити продуктивність працівників. Тому питання аналізу умов праці та покращення їх стає дуже важливим для підприємства.

Тому вони повинні бути створені таким чином, щоб створити оптимальні умови для ефективної праці, які відповідатимуть вимогам законодавства та нормативних актів у сфері охорони праці.

Оптимальні умови праці на підприємстві можуть залежати від різних факторів, таких як тип підприємства, вид діяльності, розмір команди тощо. Однак, є кілька загальних принципів, які можуть допомогти створити оптимальні умови праці:

1. Безпека праці – на підприємстві повинні бути забезпечені всі необхідні умови безпеки праці, включаючи правильну організацію робочих місць, наявність необхідного обладнання і захисного спорядження, а також навчання персоналу правилам безпеки.

2. Комфортність робочого середовища – робоче середовище повинне бути комфортним і забезпечувати необхідний рівень освітлення, вентиляції, температури й вологості.

3. Якість обладнання і інструментів – наявність сучасного, якісного обладнання і інструментів забезпечує більш ефективну роботу, що дозволяє працівникам виконувати свої обов'язки вчасно і з високою якістю.

4. Навчання і розвиток – роботодавці повинні забезпечувати можливості для навчання і розвитку працівників, що дозволить їм розвиватися в професії, вивчати нові технології та методи роботи.

5. Ефективне керівництво та комунікація – ефективне керівництво і взаємодія між різними командами дозволяє забезпечити ефективну роботу та зменшити можливість конфліктів [2; 5].

Аналіз умов праці на підприємстві є важливим завданням для забезпечення безпеки та здоров'я працівників, а також для підвищення їх продуктивності та задоволеності роботою. Існує кілька шляхів покращення умов праці на підприємстві, зокрема:

1. Проведення аналізу ризиків - оцінка ризиків пов'язаних з виробничими процесами та умовами праці дозволяє ідентифікувати проблемні місця та визначити пріоритети для їх подальшого вдосконалення

2. Впровадження системи управління безпекою та охороною праці - це систематичний підхід до покращення умов праці, що базується на розумінні ризиків та використанні ефективних стратегій для їх зниження. У межах такої системи важливо проводити регулярні огляди умов праці та визначати потреби в додаткових заходах з охорони праці.

3. Забезпечення необхідного обладнання та інструментів - працівникам необхідно мати доступ до необхідного обладнання та інструментів для виконання своїх обов'язків. Важливо підтримувати обладнання в належному стані та забезпечувати його регулярну перевірку на відповідність стандартам.

4. Здійснення попереджувальних заходів - попереджувальні заходи, такі як навчання та інструктажі, дозволяють зменшити ризики для працівників. Важливо забезпечити, щоб працівники були належно навчені використовувати обладнання та інструменти, відповідати на виробничі виклики та розуміти принципи безпеки [3].

Умови праці є важливим елементом життя кожного працюючого, оскільки вони можуть суттєво впливати на здоров'я, благополуччя та якість життя людини. Тому вивчення та класифікація умов праці є важливою задачею для забезпечення ефективності та безпеки виробничого процесу. Різноманітність умов праці і різні критерії класифікації дозволяють належним чином оцінювати ризики та вплив умов праці на здоров'я працівників та вживати заходів для покращення їх благополуччя на робочому місці. У цьому контексті, дослідження та аналіз умов праці за різними критеріями є важливим етапом у покращенні якості життя працівників та забезпеченні стабільної та безпечної робочої обстановки [4].

Список використаних джерел

1. Єсінова Н. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навчальний посібник. К.: Кондор, 2015. 429 с.
2. Богиня Д. Основи економіки праці: навч. посіб. [2-е вид., стереотип]. К.: Знання-Прес, 2016. 312 с.
3. Богоявленська Ю. Економіка та менеджмент праці: навчальний посібник. К.: Кондор, 2015. 328 с.
4. Економіка праці і соціально-трудові відносини: навчальний посібник / В. М. Ковальов, В. С. Рижиков, О. Л. Єськов та ін.; Мін-во освіти і науки України, Донбаська державна машинобудівна академія. К.: Центр навчальної літератури, 2016. 255 с.
5. Регулювання соціально трудових відносин: сучасний стан та перспективи розвитку: колективна монографія / під заг. ред. І. І. Кичко. Ніжин : ФОП Лук'яненко В.В. ТПК «Орхідея», 2017. С. 93-105.

Санніков О. В., здобувач вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ ЯК ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

На сьогодні найважливішим фактором, що визначає можливість підвищення ефективності будь-якої компанії, є її персонал. Саме людський фактор здатний відповісти на виклики, які постійно виникають у динамічному конкурентному середовищі. Відповідно, організація роботи персоналу є одним із найважливіших напрямів діяльності організації

Управління персоналом банківської установи важливе не менше, ніж управління його фінансово-економічною діяльністю, оскільки кваліфікація працівників банку впливає на ефективність ведення банківського бізнесу. Таким чином, динамічний розвиток банку, у взаємозв'язку зі зростанням конкуренції в банківській сфері, неможливий без постійного розвитку професіоналізму його працівників. Тому сьогодні значно підвищується значення інновацій та інноваційних технологій і методів в управлінні банківським персоналом.

Сучасний організаційний процес управління персоналом в банківській системі України є трирівневим. На рівні Національного банку України функціонує департамент кадрової роботи, який формує концепцію, принципи, політику стратегії роботи з персоналом у банківській системі та здійснює методичну допомогу службам персоналу окремих банків. На другому рівні знаходяться організаційні структури служб персоналу комерційних банків, які координують та організаційно забезпечують реалізацію концепції, принципів, політики стратегії роботи з персоналом у власній системі. На третьому рівні знаходиться мережа відділень та філій банків, де практично розробляється та втілюється конкретна політика банку з управління персоналом.

До управлінських інновацій відносять систему відбору й оцінки персоналу, яка встановлює відповідність професійно-кваліфікаційних характеристик працівників вимогам посади та робочого місця з погляду досягнутих результатів, а також визначає, за рахунок чого вони можуть бути поліпшені. У розвинених країнах найбільш ефективним і затребуваним вважається метод *assessment center* (від англ. *assessment* – оцінювання). Сутність його полягає у формуванні завдань, які моделюють ключові моменти діяльності працівника з метою виявлення наявних професійно важливих якостей. Метод передбачає декілька оціночних процедур: тестування, інтерв'ю, рольові ігри. Комплексне їх поєднання дає змогу отримати достовірну й прогностичну інформацію щодо особистісно-ділових якостей окремих співробітників. На основі отриманих оцінок робиться висновок щодо ступеня придатності кандидата до даної роботи, його просування по службі тощо. На цій же підставі розробляється програма навчання персоналу. В Україні цей метод застосовується для оцінки як вищої, так і середньої ланки управління, за кордоном – лише для топменеджерів. Високі організаційні витрати та неготовність роботодавців вкладати значні кошти в розвиток персоналу гальмують його впровадження у вітчизняних банківських установах.

Одним із напрямів забезпечення банківських установ кваліфікованими кадрами, відповідно до сучасної концепції управління персоналом, є навчання й розвиток власного персоналу. У цьому разі у керівників з'являється можливість отримувати висококваліфікованих і творчих фахівців із числа своїх же співробітників, які будуть готові привнести нові підходи у бізнес-процеси банку.

Найбільш прийнятним є інноваційний тип навчання, який відрізняється від традиційного тим, що дає можливість підвести людину до самостійного раціонального вирішення певної проблеми з подальшим використанням його у власній роботі. Серед значної кількості новітніх методів навчання персоналу найбільш популярними є такі:

- тренінгове навчання – набуття практичних компетентностей на основі моделювання наближених до реальності ситуацій;
- кейс-навчання – інтерактивна технологія короткострокового навчання менеджерів на основі аналізу і групового обговорення реальних або гіпотетичних бізнес-ситуацій;
- коучинг – форма консультаційної підтримки в пошуку вирішень або подолання будь-якої складної ситуації;
- e-learning – метод дистанційного навчання за допомогою комп'ютерних систем (у вигляді електронних книг, відеоуроків, комп'ютерних вправ);
- *buddying* – закріплення за працівником партнера (*buddy*), завданням якого є надання постійного зворотного зв'язку про дії і рішення закріпленого за ним співробітника з метою виявлення «вузьких місць» у його роботі. Метод відрізняється від наставництва тим, що його учасники є рівноправними.

Особливе значення в управлінській сфері має комунікативний складник взаємин між людьми. Створення сприятливого внутрішнього клімату є необхідною умовою для розвитку інноваційної активності персоналу, генерування і висування нових ідей та пропозицій, проведення експериментів, які забезпечать підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку. Існують методи, спрямовані на побудову команди й розкриття потенціалу кожного її члена. Найбільше поширення отримала технологія тимбілдингу (від англ. team building – «побудова команди») – спеціально розроблених заходів, спрямованих на згуртування колективу і формування сильної команди, що успішно досягає поставлених цілей. Вони передбачають розвиток навичок командної роботи шляхом неформального спілкування, участі в майстер-класах, квестах, психологічних іграх, які, занурюючи співробітників у незвичайну ситуацію, змушують їх проявляти креатив і кмітливість, допомагають відчувати довіру до колективу і підтримку команди.

Серед інноваційних методів розвитку лідерського потенціалу на увагу заслуговує новий процес в управлінні під назвою «ментворкінг», який поєднує поняття «менторство» і «нетворкінг». Менторство – це один із методів навчання персоналу, коли більш досвідчений співробітник ділиться своїми знаннями, вміннями й навичками з недосвідченим новачком протягом певного часу. Нетворкінг – це соціальна і професійна діяльність, спрямована на встановлення контактів із різними людьми, де спілкування служить відправною точкою. Нетворкінг допомагає будувати відносини, що можуть бути корисними для розвитку кар'єри: сприяти створенню нової бази партнерів і потенційних клієнтів, розвитку навичок публічних виступів, розширенню кругозору в процесі обміну думками тощо. Сутність ментворкінгу полягає у вивченні моделей успішної поведінки того, хто має високий рівень розвитку певних компетенцій. Основний його принцип – учитися можна у будь-якої людини, особливо якщо справа стосується soft skills (надпрофесійних, неспеціалізованих навичок, які можна розвинути).

До найбільш значущих методів мотивації і стимулювання персоналу, які забезпечують високу інноваційну активність персоналу, можна віднести: грейдову систему винагород, у тому числі публічне визнання заслуг і досягнень; оцінку індивідуального внеску на підставі специфічних для організації моделей компетенцій; систему планування кар'єри тощо.

Отже, інноваційні методи управління персоналом дають змогу виявити і розвинути приховані можливості організації і потенціал працівників. Саме тому їх упровадження має стати невід'ємним складником економічної стратегії розвитку будь-якого українського банку.

Список використаних джерел

1. Волянська-Савчук Л. В., Мацишина М. В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). С. 34.
2. Гетьман О., Білодід А. Інноваційні методи розвитку персоналу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 556–561.
3. Лизунова О. М., Іщенко Я. Г., Кондрашова Г. В. Використання інноваційних методів управління персоналом підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 449–451.
4. Лобза А.В., Гузь І.С. Підходи до розробки системи оцінки ефективності діяльності персоналу сучасного підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 510–513.
5. Третяк О.П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. № 24(4). С. 389–396.

Сапон І. А., здобувачка вищої освіти, гр. УП-191

Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІМІДЖ КОМПАНІЇ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

У наш час корпоративній культурі приділяється велика увага при формуванні менеджменту підприємства. Саме менеджмент відіграє ключову роль при формуванні конкурентоспроможного іміджу організації, оскільки сприяє виявленню потенційних здібностей людей, що з'єднує їх, допомагає з легкістю адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі.

Імідж будь-якої організації є досить специфічним атрибутом організації, оскільки він існує незалежно від того, прикладає підприємство зусилля до цього чи ні, з чого можна зробити висновок про те, що його необхідно постійно оцінювати та коригувати.

Проаналізувавши статтю О.Б. Чебикіна та Е.А. Ковалева «Психологічні особливості формування основ професійного іміджу» [1] ми бачимо, що особливість корпоративного іміджу полягає в тому, що він не такий динамічний, як, наприклад, людський, але за зміни становища соціокультурної сфери необхідно постійно коригувати його за допомогою різноманітних досліджень.

Також дуже важливо, щоб усі елементи, що є структурою корпоративного іміджу були самим підприємством широко інформаційно заповнені. Якщо ж таке заповнення відсутнє, то громадськість через свою велику уяву заповнить відсутні частини інформації, яка часто описує підприємство не з кращої сторони.

Корпоративна культура є матеріальними, духовними цінностями, їх проявами, що взаємодіють між собою, які приймаються співробітниками організації та впливають на їх дії та поведінку. Корпоративна культура, як правило формується тривалий час та досить складно. Щоб грамотно сформувати корпоративну культуру організації необхідно пройти кілька послідовних етапів. Ми поділяємо точку зору М. В. Гакової, яка визначила наступні етапи:

- визначити місію компанії, базові цінності;
- сформулювати стандарти поведінки працівників компанії;
- сформулювати традиції підприємства;
- розробити символіку [2].

Цю методичку побудови корпоративної культури доцільно прописати в документі «Корпоративне керівництво організації». Завдяки цьому документу людина, яка розглядає вакансії організації відразу може зрозуміти, чи поділяє вона цінності, звичаї, стандарти поведінки працівників підприємства.

Формування іміджу підприємства відбувається по-різному в різних групах людей, оскільки переважні дії цих груп щодо організації можуть відрізнятися. Іншими словами, організація може по-різному оцінюватися покупцями, інвесторами, представниками держструктур, представниками громадськості. Крім того, у кожного співробітника в колективі є своє уявлення про його компанію, її керівників та положення на ринку. Об'єднання всіх думок про компанію, що складаються у різних осіб, допомагає створити повне та глибоке уявлення про організацію, корпоративний імідж компанії.

Для того, щоб чіткіше зрозуміти межі корпоративного іміджу необхідно розглянути його функції: комунікативну, номінативну, адресну, естетичну, консервативну. Так, комунікативна функція ідентифікує, це дозволяє опосередковано ознайомитись цільовій аудиторії з організацією; презентує, дозволяючи забезпечувати сприйняття позитивного вигляду організації за рахунок демонстрації найнеобхідніших та найкращих для кожної цільової аудиторії якостей; позиціонує комплексне позначення підприємства. Номінативна – створює впізнаваність; позначає та виділяє серед інших організацій; демонструє відмінності, переваги підприємства. Естетична – виділяє емоційний образ організації; висуває якісні складові для покращення враження про компанію; візуалізує фірмові стилі елементів. Адресна – підтримує зв'язок із певними цільовими аудиторіями. Консервативна – захищає ринкову концепцію організації перед тиском новітніх тенденцій моди, довкілля, потреб.

Аналізуючи досвід великих корпорацій можна виділити пункти, які в наш час найбільше впливають на імідж і корпоративну культуру компаній:

1. Визначення свого бренду. Потрібно чітко усвідомити, що бренд може запропонувати світові та проінформувати людей про своє бачення та мету. Це перший крок, який компанії повинні вивчити, перш ніж переходити до інших областей.

2. Створення вебсайту. Коли люди хочуть дізнатися про щось більше – вони дивляться інформацію про бренд в Google [3]. Сайт компанії зараз став місцем, де клієнти отримують перші враження про бренд. Навіть Google, наша улюблена пошукова система, докладає зусиль, щоб зробити роботу з Google менш монотонною.

3. Цінність співробітників та створення здорової корпоративної культури. Оскільки соціальні мережі стали невід'ємною частиною нашого життя, через них співробітники можуть покращити або погіршити репутацію компанії через свої відгуки.

4. Повторне використання. Багато корпорацій заохочують захист і збереження навколишнього середовища в рамках своїх зусиль з корпоративної соціальної відповідальності [4]. Можна застосовувати енергоощадні технології, заохочувати людей вимикати прилади, які не використовуються, і, що найважливіше, залучати своїх співробітників, щоб вони мали реальний вплив на формування іміджу компанії.

5. Зосередження на створенні високоякісних продуктів або послуг. Один із найкращих способів розвивати бренд компанії – це приносити користь споживачам. Коли клієнти визнають переваги продуктів або послуг, довіра до бренду може бути встановлена через сарафанне радіо. Великі бренди, такі як Rolls-Royce, Krispy Kreme та Zara не витрачають гроші на рекламу. Натомість вони випускають якісні товари та послуги, яким люди довіряють і розповідають про них іншим.

6. Розповіді про історію компанії. Надихаюча та цікава передісторія компанії може не лише залучити людей до компанії, а й створити власний бренд засновника, що у довгостроковій перспективі неймовірно важливо. Думаю не існує людей які б не чули історії заснування компанії Apple від випуску перших персональних комп'ютерів Apple I та Apple II до перетворення компанії у всесвітньо відомого технологічного гіганта, яка починається з одного гаража та трьох друзів.

Таким чином, імідж організації чи підприємства є важливою частиною корпоративної культури. Корпоративна культура відіграє немалу роль у формуванні сприятливого соціально-психологічного клімату колективу, оскільки впливає на згуртування колективу через створення позитивної репутації компанії.

Список використаних джерел

1. Чебикін О. Я., Ковалева Е. А. Психологічні особливості формування основ професійного іміджу. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1373>.
2. Гакова М. В. Корпоративна культура як інструмент управління поведінкою персоналу підприємств. URL: http://elibrary.donnuet.edu.ua/941/1/Gakova_2_Korporativna_kultura.pdf.pdf.
3. Офіційна сторінка Google. URL: <https://www.google.com/doodles>.
4. Рекман Н. What Is Corporate Social Responsibility? URL: <https://www.businessnewsdaily.com/4679-corporate-social-responsibility.html>.

Серб Д. Ю., здобувач вищої освіти гр. УП-201

Науковий керівник – **Кичко І. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Резерви підвищення продуктивності праці - це невикористані можливості економії суспільних витрат на робочу силу, зумовлені різними факторами (наприклад, удосконаленням техніки, технології, організації виробництва і праці). Рівень продуктивності праці залежить від того, якою мірою ці резерви використовуються.

Персонал підприємства, тобто сукупність працівників відповідного професійного рівня та кваліфікації, які застосовують фізичні та розумові здібності і навички в процесі здійснення господарської діяльності підприємства. Запас продуктивності праці - це можливості підвищення продуктивності праці, які були виявлені, але ще не використані з різних причин. Резерви експлуатуються і знову з'являються під впливом науково-технічного прогресу. У кількісному вираженні запаси можна визначити як різницю між максимально можливим рівнем продуктивності праці, досягнутим у певний момент часу, і фактично досягнутим рівнем. Для економістів і менеджерів класифікація запасів і факторів проміжного споживання за їх змістом є дуже важливою, оскільки безпосередньо допомагає виявити можливості підвищення продуктивності праці на конкретному підприємстві.

Резерви зростання продуктивності праці за змістом поділяються на:

1. Соціально-економічні, що визначають можливості підвищення якості використовуваної робочої сили.
2. Матеріально-технічні, що визначають можливості застосування ефективніших засобів виробництва
3. Організаційно-економічні, що визначають можливості удосконалення поєднання робочої сили із засобами виробництва

Для того, щоб повною мірою використати резерви підвищення продуктивності праці, компанії повинні розробити програму управління продуктивністю, спланувати типи резервів, конкретні терміни реалізації та заходи, витрати на заходи та очікувані економічні вигоди від їх впровадження, а також визначити відповідальних за їх реалізацію. Пошук і аналіз потенційних резервів підвищення продуктивності ґрунтується на порівнянні інформації, отриманої в процесі вимірювання та оцінки рівня продуктивності, досягнутого підприємством в цілому і, зокрема, за кожним видом робіт. До пошуку резервів підвищення продуктивності слід заохочувати висококваліфікованих представників різних дисциплін, які мають бачення. Слід підкреслити, що важливі резерви підвищення продуктивності праці криються не лише в безпосередньому виробничому процесі, але й в його організації та управлінні.

При розробці плану використання резервів підвищення ефективності праці та продуктивності важливо забезпечити узгодженість цілей і завдань плану. План також повинен включати конкретні заходи, спрямовані на досягнення поставлених цілей і завдань, та передбачати джерела фінансування цих заходів. Важливим завданням на цьому етапі є розробка критеріїв ефективності програми та розрахунок очікуваного економічного ефекту від впровадження заходів. Вимірювання та оцінка фактичного впливу впроваджених заходів на продуктивність праці має важливе значення для аналізу та порівняння ефективності їх реалізації та визначення майбутніх пріоритетів.

Загалом, резерви збільшення випуску продукції значною мірою залежать від використання праці персоналу, зокрема від ліквідації (скорочення) втрат робочого часу, оптимізації складу персоналу та підвищення кваліфікації працівників, розробки та впровадження ефективної системи мотивації, забезпечення робочого місця належним обладнанням та предметами праці і, як наслідок, підвищення продуктивності праці. Однак очевидно, що необхідно приділяти достатню увагу мотивації працівників та розвитку виробництва на перспективу. Крім того, необхідно створити організаційні умови, економічні та соціальні стимули для творчої праці працівників. Мобілізуючи всі фактори - не тільки технічні, але й організаційні, економічні та соціальні - можна створити умови для значного підвищення продуктивності праці.

Ситник А. О., здобувачка вищої освіти гр. МУП-221

Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під мотивацією науковці розуміють сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання визначених дій. Ці сили можуть мати як зовнішнє, так і внутрішнє походження і змушувати людину свідомо або несвідомо робити ті або інші вчинки [1].

Відношення до праці характеризується прагненням (або відсутністю прагнення) людини максимально виявляти свої фізичні та духовні сили, використовувати свій досвід і знання, здібності для досягнення певних кількісних і якісних результатів праці. В управлінні мотивація – це функція керівництва, за допомогою якої у працівників формуються стимули

до праці, а також у довгостроковому впливі на персонал з метою зміни по заданих параметрах структури його ціннісних орієнтацій та інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [1].

Мотивація є головним стимулом для виконання будь-якої роботи й вирішення задач. Зараз багато є тренінгів, спрямованих на розвиток в людині розуміння мотивації. Це необхідно для того, щоб працівник отримував задоволення від своєї роботи і прагнув виконати її краще. Успіх керівників залежить від вміння знайти стимул для того, щоб працівники працювали на зростання результату компанії. Чим більше мотиваційних чинників діє на підприємстві, тим більше у працівника буде бажання виконувати поставлені завдання.

За допомогою мотивації керівництво підприємства може вирішувати такі завдання:

- залучення й утримання на підприємстві кращих спеціалістів;
- визнання результатів діяльності працівників, які досягли значних результатів у роботі, з метою подальшого стимулювання їх творчої активності;
- демонстрація ставлення керівництва до високих результатів праці;
- використання як матеріальних, так і моральних стимулів до праці;
- покращення морально-психологічного стану персоналу через відповідну форму визнання;
- забезпечення підвищення трудової активності колективу підприємства [1].

Нині в нашій державі триває війна. Багато людей втратили свої домівки, близьких та свою роботу. Не зважаючи на війну бізнес повинен працювати та тримати свою команду вмотивованою. Робота – це частина повсякденного життя кожного. Виконання робочих обов'язків допомагає багатьом співробітникам відволіктись від негативу.

Керівникам певних підрозділів потрібно звертати увагу на працівників, в якому вони стані, чи потрібна їм допомога, адже від їхнього стану залежить продуктивність праці. Мотивувати працівників потрібно не тільки фінансово, а й морально (наприклад, можна сказати «що завдяки твоїй роботі ми допомогли іншим»).

В умовах воєнного стану потрібно бути згуртованими та допомагати один одному. На думку психологів роботодавець повинен донести до працівників наступні настанови, щоб мотивувати працівника до роботи:

1. Думайте про свої досягнення та переваги, похваліть себе за навички, які добре розвинені та почніть діяти.
2. Принесіть користь тим, хто більше цього потребує: близькі, товариші по роботі, новенькі в команді, адже їм потрібно адаптуватися до робітників та звикнути до роботи.
3. Святкуйте навіть маленькі перемоги, адже це допоможе створити позитивні навички.
4. Якщо виникають проблеми, зосередьтеся на їх розв'язанні. Важливо сконцентруватися не на самій проблемі, а на її вирішенні.
5. Слідкуйте за своїм здоров'ям. Погане самопочуття відволікає від роботи та знижує рівень продуктивності [2].

В умовах війни потрібно навчати лідерів роботі у незвичних умовах, налагоджувати процеси релокації та роботи в екстремальній обстановці та підтримувати родини працівників. Найцінніше для працівників під час війни – це розуміюча взаємодія і спілкування. Вони прагнуть, щоб їх почули й побачили.

Наприклад, на початку війни голова правління, генеральний та HR-директор Української гірничодобувної групи (8000 працівників) ходили цехами виробництва і пояснювали, що їм відомо, що планують робити й чому. Важлива деталь – зворотний зв'язок: у команди просили реакцію та зустрічні питання, на які відповідали протягом одного-двох днів. Співробітників почали залучати до волонтерської діяльності та дали можливість очолити волонтерські напрями компанії. Волонтерську діяльність зробили централізованою, щоб уникнути хаосу, а люди не заважали одне одному. Нині у команді близько 150 постійних волонтерів.

Замість фактичної зарплати компанія зафіксувала планову, щоб команда не мала ще одного приводу для стресу. Було введено додаткові премії: за добровільну роботу під час сирен працівників, які підтримують безперервний технологічний процес; за роботу на території, де немає активних бойових дій, але є певна напруга; робітникам, які працюють замість відсутнього колеги у період воєнних дій; одноразова премія волонтерам тощо [3].

Таким чином, мотивація праці під час війни дещо змінилася. Разом із традиційними методами стимулювання праці з'являються нові: наявність додаткових заходів захисту та безпеки працівників, системи додаткових виплат, можливість скористатися послугами психологів, нові типи відсутності на робочому місці, постійна комунікація керівників із персоналом, стимулювання віддаленої роботи та ін.

Список використаних джерел

1. Васюта В.Б., Бульбаха Л.І. Мотивація праці персоналу на підприємстві в сучасних умовах господарювання. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5041>.
2. Мігура А. Як підтримати та мотивувати працівників у воєнний час. URL: <https://happy monday.ua/yak-pidtrymaty-ta-motyuvaty-spivrobotnykiv/>.
3. Міроненко Т. HR під час війни. URL: <https://forbes.ua/inside/hr-pid-chas-viyini-yak-pidtrimuvati-ta-spryamovuvati-tisyachi-spivrobotnikiv-pid-chas-krizi-keys-trokh-velikikh-ukrainskikh-kompaniy-21042022-5566>.

Старчук Х. С., здобувач вищої освіти, гр.ЗУПт-201

Науковий керівник – **Мекшун Л. М.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Умови воєнного стану потребують рішучих дій від менеджменту підприємств, а саме: прискорення прийняття управлінських рішень, гнучкість стилю керівництва, удосконалення комунікаційних процесів, забезпечення безпеки працівників, їхнього ментального здоров'я, підтримання їхньої продуктивності тощо. Все це вимагає розроблення нових, адаптації до форс-мажорних умов функціонування інструментів управління людськими ресурсами. Зважаючи на те, що досвіду управління людськими ресурсами на українських підприємствах в умовах воєнного стану немає, це формує нові виклики для науковців галузі менеджменту та адміністрування.

Особливістю управління людськими ресурсами в умовах воєнного стану є певна зміна задач, які виконується в процесі реалізації функцій управління. Зокрема, здійснюючи планування людських ресурсів в умовах воєнного стану, доцільно переглянути кадрову політику на предмет збереження/утримання персоналу, а також підтримання продуктивності праці персоналу та створення для нього безпечних умов праці. Для цього доцільно відкоригувати стратегію управління людськими ресурсами, яка має орієнтуватись на перегляд робочого навантаження у компаніях. Зважаючи на це, потрібно сформулювати нові цілі та завдання для працівників, за можливості здійснити ротацию персоналу, що виконував функції, навантаження на які істотно зменшились. Водночас бажано визначити методи навчання персоналу, які найбільше відповідають сьогоdnішній ситуації, а саме коучинг, e-learning, самонавчання. На сьогодні через обмеженість фінансових ресурсів більшість компаній згортають навчання працівників або взагалі відмовляються від нього.

В умовах воєнного стану функція організації персоналу має неабияке значення та полягає в адмініструванні через формування на підприємствах організаційних документів-регламентів (правила внутрішнього трудового розпорядку), розпорядчої (наказ про дистанційну роботу) та довідниково-інформаційної документації (протоколи проведення нарад з охорони праці й техніки безпеки, акти впровадження комплексних заходів з охорони праці та техніки безпеки) [1, с. 90].

Мотивування працівників в умовах воєнного стану – це та складова, яка забезпечує не лише матеріальну підтримку для працівника, а ще й моральну. Незважаючи на війну, переважна більшість компаній виплачує заробітну плату в повному обсязі. В умовах сьогодення додатковими стимулами для працівників від компаній можуть бути гнучкий графік роботи, програми психологічної допомоги, одноразова грошова допомога, надання корпоративного житла або оплата оренди житла. Поряд із відомими, також можна виділити нові методи мотивування працівників в умовах воєнного стану, такі як взаємодопомога та взаємопідтримка, які виражаються у спільних волонтерських проєктах на підприємстві, збиранні коштів для мобілізованих працівників, членів їхніх сімей тощо. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що емпатія – це метод мотивування, який сформувався під час війни на підприємствах в Україні [1, с. 91].

В умовах війни відбувається випробування працівників на фізичну та моральну стійкість, які вимушені, не зважаючи на обставини, працювати задля економічної підтримки фронту країни. З метою покращення морально-психологічного клімату в колективі для працівників можуть бути запроваджені програми психологічної підтримки персоналу [2, с. 103].

Контролювання – вид діяльності, об'єктивно необхідний для успішного функціонування підприємства. Функція контролювання персоналу охоплює управлінську, діагностичну та селективну діяльність. Функція регулювання персоналу в умовах воєнного стану повинна корелювати із державним регулюванням, зокрема через Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”. Унікальність функцій регулювання та контролювання полягає у тому, що на відміну від функцій планування, організування та мотивування, які удосконалюються безпосередньо в керуючій системі підприємства, регулювання, як і контролювання, вдосконалюється в керуючій та керованій системах. Така властивість цих функцій підвищить гнучкість управління людськими ресурсами в умовах воєнного стану [1, с. 92].

За умов війни перед керівництвом підприємств постали нові завдання, які обумовлені воєнним станом, зокрема:

- на персонал підприємств впливають фактори зовнішнього середовища, які обумовлені воєнним станом, а це страх за своє життя та життя рідних, страх залишитись без житла, майна, роботи тощо;
- погіршення емоційного стану та здоров'я працівників на фоні переживань, загострення конфліктності, зниження працездатності, емоційного напруження;
- необхідність зменшувати негативний вплив зовнішнього середовища на роботу персоналу;
- суттєве зростання відповідальності перед працівниками за їх безпеку.

В умовах постійно зростаючої тривоги у суспільстві роботодавць часто стає ключовим орієнтиром для працівників у контексті отримання своєчасної та якісної інформації про розвиток ситуації в країні та світі, що накладає на функцію HR підвищену відповідальність за формування комунікаційної стратегії у компанії. Крім цього, для збереження стійкості бізнесу для функції HR важливо забезпечити працівників та керівників належними технічними можливостями та знаннями для грамотного управління командами і віртуальної роботи команд віддалено [3, с. 47].

Серед дій, які слід постійно впроваджувати керівникам підприємств в результаті проходження випробувань карантинном і потім воєнним станом слід виділити:

- забезпечення захисту працівників та їхніх сімей одночасно з максимально можливим захистом бізнесу від коротко- та довгострокових наслідків воєнного стану;
- швидке реагування в умовах безперервності та небувалої динамічності змін у країні та світі;
- безперервний моніторинг ситуації та своєчасне формулювання ключових завдань з управління людськими ресурсами для забезпечення стійкості бізнесу [3, с. 48].

Таким чином, в умовах воєнного стану управління людськими ресурсами на підприємствах зазнало певних змін, зокрема на перший план вийшли такі людські цінності як безпека життя та здоров'я працівників, значно підвищилась роль нематеріальних методів мотивування, зокрема моральна атмосфера в колективі, психологічна підтримка працівників. Щодо організації праці, то значно більшої популярності набули гнучкі графіки робота та дистанційна робота, також зазнало певних змін і трудове законодавство.

Список використаних джерел

1. Пшик-Ковальська О. О. Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 2. С. 88-93.
2. Шацька З. Я. Актуальні підходи до управління персоналом підприємства в умовах воєнного стану. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 10 (257). С. 100-105.
3. Жосан Г., Кириченко, Н. Менеджмент персоналу в умовах постпандемії та воєнного стану в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. № 12. С. 46-51.

Титоренко Є. О., здобувачка вищої освіти гр. УП-221,
Ремньова Л. М., кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІДЕРСТВА У ЦИФРОВУ ЕПОХУ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ ЧИННИКІВ

В умовах кардинальної зміни факторів виробництва під впливом четвертої промислової революції, швидкого розвитку цифрових технологій та їх тотального проникнення у всі сфери діяльності, безпрецедентного збільшення обсягів доступної інформації та появи нових ефективних каналів комунікації суттєво змінюються вимоги до сучасних лідерів, а класичні теорії лідерства вже не спрацьовують у новій реальності і потребують значних трансформацій відповідно до вимог цифрової епохи. З огляду на ту швидкість, з якою розвиваються сучасні технології та з'являються нові глобальні виклики, стає зрозумілим, що часу на адаптацію до нового майже немає. І це стосується всіх сфер нашого життя.

Цифрові технології поглинають всі аспекти бізнесу та вимагають від лідерів швидкої та ефективної реакції. Потрібно весь час пристосовуватися до ситуацій та процесів, що відбуваються навколо. Не дивлячись на постійний потік нових трендів і технологій, лідер завжди повинен бути професіоналом своєї справи. Він зобов'язаний не тільки самостійно навчатись, але й доносити свою візію, цінності та знання до своїх колег та підлеглих. В свою чергу лідер також повинен прислухатися до своєї команди, вміти вислуховувати пропозиції та ідеї, підтримувати їх та розвивати у конструктивному напрямку. Саме такий підхід є запорукою злагодженої та якісної командної взаємодії для виконання тих складних завдань, які висуває новий час. Водночас, потрібно враховувати, що швидкі зміни в роботі можуть лякати людей, які раніше була налаштована лише на одноманітну роботу з одним і тим самим набором зобов'язань, а тому сприймають будь-які зміни в робочому процесі як неабиякий стрес. У такі моменти лідер має все чітко пояснювати та розвивати свою команду, підвищуючи адаптивність до змін та стресостійкість її членів.

У контексті вищезазначеного варто навести точку зору відомого американського вченого і практика в галузі менеджменту і лідерства Паула Коттера, який є автором значної кількості бестселерів, включаючи книгу "Leading Change", що привернула увагу менеджерів у багатьох країнах. Її основна думка полягає в тому, що найчастіше лідери підходять до змін, не намагаючись поглибитися, роблять все поверхово та забувають про цілеспрямованість. Натомість Джон Коттер вважає трансформацію складним та тривалим процесом, а не результатом. Відповідно, для здійснення необхідних трансформацій лідеру та його команді потрібно прикласти багато часу та зусиль на шляху до досягнення поставлених цілей. На основі вивчення феномену лідерства та поведінки лідерів в епоху

змін професор Джон Коттер розробив спеціальну 8-крокову модель управління змінами, щоб допомогти організаціям впоратися зі змінами, які їм необхідно здійснити. Ця модель фокусується на створенні невідкладності певних дій для того, щоб бажані зміни відбулися, і включає процес ініціювання, управління та підтримки змін у вісім кроків: 1) створення відчуття нагальної потреби в змінах; 2) формування команди; 3) розробка бачення та стратегій; 4) поширення бачення змін; 5) усунення перешкод; 6) встановлення короткострокових цілей; 7) збереження імпульсу змін; 8) забезпечення стійкості змін.

Цифрова епоха передбачає роботу з технологіями, які не лише заповняють світ бізнесу, але й суттєво трансформують його. Якщо лідери не зреагують зараз, то скоріш за все через 10-15 років продукція їх компанії не матиме попиту на ринку, а потім взагалі зникне. Керівництво компаній повинне розуміти, що технологічний розвиток дуже швидкий, а тому треба ловити швидкоплинні зміни та впроваджувати їх у свої компанії. Необхідно забезпечувати працівників корисними та сучасними цифровими інструментами, надавати необхідну інформацію, що буде вдосконалювати певні процеси та послуги в новому постіндустріальному світі. Але в першу чергу, лідер повинен вміти відфільтровувати, аналізувати та пріоритезувати інформацію для того, щоб в подальшому команді було легше та ефективніше працювати з цими даними. Таким чином, при злагодженій роботі всіх учасників, можливо не лише досягти короткострокові результати, але й забезпечувати стійкість змін та проактивний механізм ефективної співпраці лідерів і команд в умовах швидкозмінюваного середовища.

Список використаних джерел

1. Джон Чемберс (Cisco) про цифрову добу. URL: <https://www.management.com.ua/interview/int463.html>.
2. Digital Leadership - A New Leadership Style for the 21st Century (2020). Edited by Mario Franco. URL: <https://www.intechopen.com/books/7799>.
3. Kotter, John P., Cohen Dan S. The Heart of Change: Real-Life Stories of How People Change Their Organizations. URL: <https://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=146>.
4. Zosum, M. John Kotter's eight steps. URL: <https://www.maxzosim.com/john-kotters-eight-steps/>.

Форосянко В. В., здобувачка вищої освіти гр. УП-211

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ДЛЯ ОСВОЄННЯ НОВИХ РИНКІВ

У сільському господарстві України і досі переважають старі традиційні технології, а інноваційне оновлення значно уповільнилося під час глобальної пандемії COVID-19 та практично призупинилося у значній кількості сільськогосподарських виробництв з початком повномасштабної війни в Україні. Разом з тим, розвиток аграрного сектора економіки тривалий час відбувався випереджаючими темпами в порівнянні з іншими галузями економіки.

Незважаючи на велику кількість проблем у вітчизняній аграрній сфері, спричинених військовою агресією, найефективнішим способом їх подолання є забезпечення інноваційного розвитку галузі, підвищення її інвестиційної привабливості впровадження сучасних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. На сучасному етапі в практику сільськогосподарських товаровиробників повинні активно впроваджуватися як нові технології, так і нові способи господарювання. Єдиною альтернативою нинішньому стану вітчизняного сільського господарства слід вважати інноваційний розвиток. Широке застосування науково-технічних досягнень є найбільш дієвою і ефективною формою забезпечення сталого розвитку галузі, а сам науково-технічний прогрес визначається можливостями інноваційного шляху розвитку аграрного виробництва [1].

Сільське господарство є менш інвестиційно привабливою галуззю порівняно з рядом інших галузей народного господарства. Це спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції, який продовжується нерідко більше року і характеризується поступовим наростанням вкладень від початку виробництва до його завершення й одночасним вивільненням коштів у кінці виробництва при одержанні готової продукції. Потенційні інвестори спрямовують свій капітал насамперед у ті виробництва, де має місце швидкий кругообіг коштів, а отже, де можна отримати і швидко віддачу від його інвестування. За цією характеристикою, як бачимо, сільське господарство є менш привабливою галуззю. Якщо взяти до уваги ще й існування підвищеного ризику недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини – несприятливі природно-кліматичні умови, то стає зрозумілим, чому ця особливість сільського господарства не є тимчасовою, а органічно притаманна йому і проявляється лише з різною інтенсивністю залежно від стану розвитку галузі й окремих аграрних підприємств та кон'юнктури на ринку інвестицій [2].

Ринок сільськогосподарської продукції складається із сукупності відносин «продавець – покупець», за допомогою яких реалізується сільськогосподарська продукція. Його структура визначається співвідношенням різних форм реалізації цієї продукції. Оскільки значна частина сільськогосподарської продукції використовується безпосередньо для харчування або переробляється і споживається населенням як продовольство, її ринок доцільно розглядати в контексті формування продовольчого ринку. Ринок продовольства належить до найскладніших ринкових систем, що охоплює майже всі галузей суспільного господарства. Цей ринок на відміну від інших ринкових систем має свої особливості, а саме: постійне функціонування; сезонність виробництва і споживання багатьох продуктів харчування. Розширення дії ринку супроводжується перебудовою системи ціноутворення та обігу товарів і формування ринкових структур [3].

Здійснення диверсифікації обумовлено підвищенням динамічності ринкової економіки, швидкими змінами попиту, виникненням великої кількості нових галузей та ринків. У таких умовах диверсифікація діяльності дозволяє компенсувати падіння збуту на одному ринку за рахунок збільшення його на інших ринках. Завдяки цьому диверсифіковані підприємства в цілому більш стійкі та конкурентоспроможні в порівнянні з вузькоспеціалізованими, оскільки вони проникають у нові для себе сфери діяльності, розширюють асортимент товарів. Нині диверсифікація в аграрному виробництві має позитивний характер, оскільки спонукання до переробки продукції підвищує рівень її конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку і сприяє забезпеченню економічної та продовольчої безпеки держави [4].

Отже, проаналізувавши матеріал можна зробити висновок що, по-перше, розвиток сільськогосподарського виробництва є доволі перспективним, по-друге, цей вид діяльності має багато викликів, що викликані зміною ринку в умовах повномасштабної війни в Україні. Сільськогосподарське виробництво країни дуже постраждало, хоча до війни це був ключовий аспект вітчизняної економіки і головне джерело її експортних надходжень. Для теперішнього часу цю галузь потрібно модернізувати. По-перше, необхідно відкривати нові ринки збуту, що допоможе стабілізувати теперішню складну ситуацію та стимулювати розвиток цієї галузі; по-друге, назріла об'єктивна потреба щодо розширення асортименту сільськогосподарської продукції, в тому числі за рахунок поглибленої переробки, що дасть можливість отримати більше прибутку та заявити про себе як конкурентоспроможну країну. Модернізуючи сільськогосподарське виробництво завдяки відкриттю нових ринків збуту з паралельним швидким впровадженням технологічних інновацій та цифрових інструментів, ми отримаємо конкурентоспроможну галузь, яка зможе стати лідером на багатьох світових ринках.

Список використаних джерел

1. Сучасні стратегічні напрями розвитку інноваційних процесів в сільському господарстві регіонів України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1150>.
2. Особливості сільського господарства. URL: <https://buklib.net/books/22366/>.
3. Ринок сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки URL: <https://buklib.net/books/35146/>.
4. Розробка стратегії диверсифікації на сільськогосподарських підприємствах. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/10.pdf.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна стала неабияким викликом для економіки. У перші місяці чимало компаній припинили роботу через обстріли. Поставили діяльність на паузу навіть ті бізнеси, що перебували далеко від лінії фронту. Вони зіткнулися з логістичними проблемами, виїздом працівників за кордон та невизначеністю.

Згодом підприємці почали шукати можливості для відновлення роботи: у березні працювало 40% компаній, через два місяці – 54 %, у жовтні – 93 %.

Комусь довелося здійснити релокацію бізнесу у безпечніший регіон, хтось почав виготовляти нові товари, яких раніше не виготовляв або ж надавати нові види послуг. Бізнес миттєво відреагував на потреби країни, яка чинить опір окупантам. Він запропонував фронту взуття для військових, бронежилети, каски, зарядні станції, компактні багі, електробайки [1].

Зараз під час війни бізнес мотивований не тільки питаннями самозбереження, але й більш глобальними завданнями - надати робочі місця та допомогти нашим захисникам.

Але ми повинні не забувати, що робити бізнес повинен постійно реагувати на ризики, щоб зберегти свої позиції на ринку. Після початку війни у результаті бойових дій суттєво змінилися підходи до ведення бізнесу, оскільки і бізнес, і люди почали жити за нових обставин, за нової реальності:

- міграція людей у пошуках тимчасового прихистку та нерозуміння ними того, чи зможуть вони повернутися;

- відсутність особистої безпеки будь-де;

- ризики втрати майна через руйнування;

- зовнішні економічні обмеження;

- відтік кваліфікованих працівників через війну;

- проблеми з логістикою;

- збільшення кількості підприємств, котрі наразі неспроможні виконувати свої зобов'язання.

Якщо додати до цього переліку кардинальні зміни до законодавства, то отримаємо багаторизикову ситуацію для кожного підприємства [2].

Окрім падіння доходів, звісно, відбулися безліч інших змін, що негативно позначилися на роботі підприємців та суттєво ускладнили можливості ведення діяльності. І один з найяскравіших прикладів – атаки на енергетичні об'єкти, що призвели до масових тривалих відключень електроенергії, з якими довелося зіткнутись усім українцям останні п'ять місяців. Серед інших викликів, які відмітили компанії-члени Європейської Бізнес Асоціації, - перебої зі зв'язком та Інтернетом, а також проблеми з бронюванням співробітників та виїздом за кордон: у 88 відсотків компаній є мобілізовані працівники, а у третини були мобілізовані критичні спеціалісти, здебільшого це ІТ фахівці, інженери та інші представники технічних спеціальностей. У нашому післявоєнному майбутньому, під час відновлення країни, фахівці очікують, що вітчизняний бізнес стикнеться з недостатністю знань, експертизи та технологій, дефіцитом кадрів, складністю отримання фінансування для відновлення, а також адаптацією до нових умов. Крім цього, проблемами для підприємців можуть стати зростання конкуренції, відсутність платоспроможних клієнтів, обмежений доступ до дешевих фінансових ресурсів [3].

Щоб урятувати своїх співробітників та обладнання від обстрілів, багато підприємців вивозять бізнес на захід України. З пошуком майданчиків і транспортом допомагає держава.

Також працюють інші державні ініціативи для бізнесу, зокрема:

– великому бізнесу, обсяг доходу якого за календарний рік не перевищував 10 млрд грн, дозволяється користуватися спрощеною системою та сплачувати єдиний податок 2 %;

- підприємці-єдинники, які не мають доходу, звільняються від ЄСВ за себе, а також за мобілізованих на військову службу працівників;
- зниження ПДВ на пальне до 7% та скасування акцизу;
- видача позик будь-якому бізнесу у розмірі до 60 млн грн під 0% річних на час воєнного стану плюс один місяць після війни. Далі діятиме мінімальна ставка – 5%.

Наша країна має дуже швидко навчитися обирати пріоритети економічного розвитку, а також самостійно розробити план відбудови економіки, спираючись на максимальну адаптивність та особливості нових геополітичних реалій. Прогнози багатьох експертів дають підстави вважати, що процес відновлення України буде прискореним за рахунок локалізації конфлікту та всебічної підтримки світу [4].

Перед тим, як наважитися запускати власний бізнес, потрібно розуміти всі особливості такого рішення. Навіть в мирний час бізнес супроводжується ризиками, а у період війни тим більш. Але це зовсім не означає, що варто відмовлятися від цієї ідеї, оскільки за будь-яких складних обставин завжди можна знайти альтернативні зважені варіанти дій, які дозволять уникнути ризиків, максимально використовуючи сильні сторони діючого бізнесу [5].

Отже, можна зробити висновок що, в теперішній ситуації ведення бізнесу складне, але навіть не дивлячись на постійні ризики воно доволі перспективне. Зараз багато ринків в Україні проходять модернізацію завдяки викликам, які ставить перед економікою війна. Стикаючись з такими проблемами бізнес стає сильнішим та набуває досвіду, який допомагає йому суттєво закріпитися на ринку. Щоб вижити бізнесу в таких складних ситуаціях потрібно адаптувати продукцію під теперішні потреби ринку, відкривати нові ринки збуту та робити сильнішим свій бренд. Війна, попри всі негаразди, відкрила нові можливості, в тому числі і підтримку бізнесу державою, що доволі позитивно впливає на формування нового бізнесу, успішну реалізацію актуальних підприємницьких ініціатив.

Список використаних джерел

1. Бізнес з присмаком пороху. Історії підприємців, які перелаштувалися під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/6/695725/>.
2. Безпека бізнесу під час війни: ТОП-10 порад керівнику. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/212816_bezpeka-bznesu-pd-chas-vyni-top-10-porad-kervniku.
3. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyini-12154170.html>.
4. Бізнес під час війни: як змінюються та відновлюються українські компанії. URL: https://www.promodo.ua/blog/biznes-pid-chas-viyini-yak-zminuyutsya-ta-vidnovlyuyutsya-ukrayinski-kompaniyi?gclid=Cj0KCQjw8qmhBhCIARIsANAtboeOekE-V96HEcbvQe7uTogAq0D6JIL93pZelRUC4eA44896nurmHfsaAovEEALw_wcB.
5. Бізнес під час війни. URL: https://horoshop.ua/ua/blog/biznes-vo-vremya-voyny/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=DSA_ALL_site&utm_content=g&utm_term=&gclid=Cj0KCQjw8qmhBhCIARIsANAtbofKbEPDIBJEyXzP2h0arX79P5H8Kd-byiyBSeX4FFtPthXS7h5fsf8aAs8aEALw_wcB.

Хмелевський С. М., кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ У СУЧАСНОМУ БІЗНЕСІ

Ми живемо сьогодні в хаотичному перехідному періоді, який формується глобальною конкуренцією, швидкими змінами, надшвидкими потоками інформації та комунікацій, зростаючою складністю бізнесу і всепроникною глобалізацією. Швидкість змін стала настільки високою, що спричинила народження нової ери бізнесу.

Сучасному бізнесу притаманні такі основні риси:

- жорстка конкуренція. На сьогодні конкуренція проявляється у глобальному масштабі. Не існують лише національно закриті ринки. Наразі лідируючими є компанії Японії та Америки, які показали, що таке ринок світового масштабу. Поява нових умов

вимагає від компаній переходити до процесу глобалізації, оскільки розвиток лише на внутрішньому ринку країни не дасть гарантій тривалого існування без розвитку експортно-імпорتنих відносин [3];

– розвиток нових технологій. Поява біотехнологій, нанотехнологій, нових ліків, електромобілів сприяють появі нових умов розвитку бізнесу. На сьогодні близько 10% всього прибутку компанії йде на наукові розробки та дослідження, підвищення кваліфікації персоналу. Бізнес змінюється під впливом вдосконалення комп'ютерної техніки, об'єднання телевізійних та комунікаційних технологій, з'являються нові види ринків (як то, мережевий) та товарів [1, 2];

– гнучкість бізнесу. Щоб зменшити витрати компанії, продовжується скорочення кількості персоналу та одночасно збільшується загальний розмір бізнесу. Гнучкість – це здатність бізнесу швидко адаптуватися до умов зовнішнього середовища, що змінюються, тим самим забезпечуючи довгостроковий розвиток. Зараз постає потреба мати резерви фінансових ресурсів та потужностей;

– інформація. Ще нещодавно управлінський персонал доволі складніше ухвалював рішення, тому що було недостатньо інформації. Зараз інформація надходить у такому обсязі, що стає складно приймати рішення внаслідок необхідності шукати і використовувати тільки релевантну інформацію. Інформація, що надходить у надлишку до керівників бізнес-одиниць не дозволяє їм швидко вирішувати стратегічні завдання, а навпаки відводить їх від цієї мети.

– вимоги покупців та клієнтів. Потреби людей постійно зростають і зараз все більше увагу звертають на якість та подальший сервіс. Звідси і відбувається перехід до загального управління якістю, починаючи від виробництва до експлуатації. Компанії у сучасному світі розширюють свої ринки збуту з допомогою гарантійного обслуговування своїх клієнтів;

– демографія. Щоб успішно керувати сучасним бізнесом, потрібна розвинена культура організації. Сьогодні спостерігається «старіння» населення. Скорочується кількість випускників, працездатного населення, зростає міграція. В управлінському персоналі все більше жінок-менеджерів, тому запроваджуються щадні умови роботи, щоб залучити жінок, пенсіонерів.

– скорочення життєвого циклу. Усі основні засоби підприємства, які беруть участь у виготовленні товарів та надання послуг, стали оновлюватися набагато швидше. Конкуренти дедалі швидше створюють нові продукти чи переробляють старі, щоб розширити свою частку ринку. Це і виявляється у необхідності скорочення термінів процесу розробки нового товару [5];

– стратегічні альянси. Злиття, поглинання, поділ компаній. Саме поява страху стати гіршим за конкурентів, ганяючись за новими світовими ринками змушують сучасний бізнес створювати альянси. Створюються різні типи альянсів, між технологічно схожими компаніями, між клієнтами та контрагентами. Саме менеджмент стратегічних альянсів незабаром стане основним напрямом у сучасному бізнесі [4];

– зміни в законодавчій базі, ресурсній базі, розподілі продукції. Вони є основою бізнесу, і не нові, але стають жорсткішими наслідки проведених помилок. Будь-яка зміна – це загроза для бізнесу. Зміни не помічаються, допоки не видно їх впливу на прибуток. Якщо ж компанія працює із розробленою стратегією, то для неї нові умови – це виникнення нових можливостей. Вона може за допомогою цього шансу адаптувати бізнесову структуру таким чином, щоб отримати прибуток від нових ринків та нових товарів. Подібні компанії намагаються розвертати зміни на свою користь та спрямовувати тенденції для своєї вигоди;

– поліпшення методів аналізу, прогнозу та планування. Відбувається побудова математичних моделей, які пов'язують показники та допомагають розрахувати необхідні дані у комп'ютерних програмах.

Однак перелічених вище нововведень та ризикованих ідей, як завжди, найбільше бояться співробітники компаній. Побороти страхи співробітників спроможний HR-менеджмент. Оскільки саме він є функціональною сферою бізнес-менеджменту, спрямованою на забезпечення формування та ефективного використання працівників у

бізнесі. При цьому, ця управлінська діяльність має бути підпорядкована корпоративній та конкурентній стратегіям розвитку бізнесу та узгоджена з іншими функціональними сферами (виробничою, маркетинговою, фінансовою тощо).

Як і будь-яка інша сфера менеджменту, управління персоналом передбачає реалізацію наступних функцій, проте з врахуванням зазначених вище основних рис сучасного бізнесу:

– планування персоналу – передбачає визначення необхідного чисельного складу та якісно-професійних характеристик персоналу суб'єкта бізнесу ;

– організація персоналу – спрямована на формування організаційної структури суб'єкта бізнесу, визначення вертикальних (підпорядкування) та горизонтальних (взаємодії) зв'язків між окремими працівниками, розробку посадових інструкцій тощо;

– мотивація персоналу – орієнтована на визначення дієвих способів і методів стимулювання працівників до продуктивної діяльності з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей суб'єкта бізнесу;

– контроль – передбачає аналіз планових та фактичних показників діяльності персоналу з погляду виявлення відхилень та розробки відповідних коригуючих заходів [5].

Як наслідок ефективного HR-менеджменту: 1) економія часу і підвищення продуктивності завдяки автоматизації виробництва та інших внутрішніх процесів компанії; 2) оптимізація та покращення комунікацій (як внутрішніх, так і зовнішніх); 3) вихід на новий рівень обслуговування клієнтів; 4) конкурентні можливості за рахунок поліпшення клієнтського досвіду і загальної оптимізації робочого процесу.

Список використаних джерел

1. Варіс І. О., Кравчук О. І., Завгородня С. А. Цифрова трансформація бізнесу: вибір, впровадження та вдосконалення CRM-систем. *Маркетинг і цифрові технології*. 2021. Т. 5. № 2. С. 48–66.
2. Вербівська Л. Сутність та особливості розвитку цифрового бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4. С. 17–25.
3. Добрава Н. В., Осипова М. М. Основи бізнесу : навч. посіб. Одеса: Бондаренко М. О., 2018. 305 с.
4. Ляліна Н. С., Матвієнко-Біляєва Г. Л., Панчук А. С. Сучасний бізнес в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 53. С. 43-50.
5. Орлова К. С. Управління бізнесом : підручник. Житомир: Держ. ун-т «Житомирська політехніка», 2019. 319 с.

Шило А. В., здобувачка вищої освіти гр. УП-201

Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

У наш час організація будь-якого процесу займає велике значення. Наприклад, ми кожного дня займаємося організацією та управлінням своїх дій. Теж саме стосується будь-якого підприємства, адже від системи управління залежить подальший розвиток. Система управління не стоїть на місці, саме завдяки злагодженій роботі персоналу в результаті буде отриманий гарний результат.

Система управління персоналом є однією з найголовніших ланок ефективного існування підприємства. Саме персонал виконує всі процеси та відповідає за їх якість. Керівник підприємства, у свою чергу, повинен аналізувати позитивні та негативні результати й удосконалювати подальший план дій.

Для того, щоб провести якісний аналіз системи управління персоналом важливо:

- проаналізувати діяльність підприємства;
- оцінити склад та структуру персоналу (з метою подальшого розподілу робочої сили);
- визначити завдання персоналу;
- проаналізувати чинники та методи управління персоналом.

На цей момент у світі існує безліч методів управління персоналом, які завжди удосконалюються. Але дуже важливо підібрати найефективніші методи саме для сформованого колективу. Можливо більш доцільно буде використовувати соціально психологічні методи, наприклад коли в колективі виникають проблеми зі спілкуванням. Також економічні та стимулюючі методи дуже заохочують до праці. Щодо адміністративних методів, то вони забезпечують стабільність юридичного середовища й працівник почуває себе захищеним.

Незважаючи ні на що, дуже важливо удосконалювати систему управління персоналом, адже вона повинна йти в ногу із сучасністю. Є критерії за якими постійно потрібно слідкувати:

- підбір персоналу та оцінка результатів;
- покращення умов праці;
- підвищення кваліфікації та навчання персоналу;
- організація роботи;
- конфліктні ситуації;
- мотивація персоналу.

І це лише мала частина факторів, які можна удосконалювати. На мою думку, ефективними шляхами удосконалення системи управління персоналом будуть:

1. Навчання та підвищення кваліфікації працівників на інших підприємствах. Для того, щоб вони відчували різницю та отримали інший досвід.

2. Проведення колективних зустрічей, тим білдінгів, з метою покращення атмосфери в колективі.

3. Запровадження стратегічного планування подальших дій підприємства (розрахунок витрат, підрахунок працівників та аналізування кожного процесу). Це створюється з метою правильного розподілу обов'язків.

4. Впровадження мотиваційних стимулів.

5. Ведення звітності та кадрових структур. Прийняття кадрових рішень лише на основі точних розрахунків та аналізів інформації.

Таким чином, можна сказати, що дуже важливо аналізувати систему управління персоналом і удосконалювати її різними шляхами, адже саме від неї буде залежати подальший успіх фірми.

Список використаних джерел

1. Босак О. В. Професійне навчання персоналу як фактор розвитку людських ресурсів організації. *Управління людським потенціалом*. 2016. № 3. С. 320–323.
2. Гурченков О. П. Формування системи управління персоналом та оцінка її ефективності. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 2. С. 60–72.
3. Кичко І., Парубець О., Холодницька А., Пермінова В., Литвин С. Formation of managerial competencies of managers and their impact on the competitiveness of the firm and the labor market in Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 2021. Том 4. № 39. С. 285-293. DOI 10.18371/fcaptr.v4i39.241317.

Шкалаберда В. М., здобувач вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Холодницька А. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ ТАЛАНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОМПАНІЇ

У сучасних умовах компанії стикаються зі значними труднощами в підборі та утриманні висококваліфікованого персоналу. Відсутність ефективної системи талант-менеджменту може серйозно зашкодити розвитку та іміджу компанії. Інноваційний талант-менеджмент з використанням новітніх методів і підходів до підбору, розвитку та утримання персоналу, забезпечує зміцнення конкурентних позицій компанії та підвищення її ефективності. Талант-менеджмент – це інтегрований підхід до відбору, оцінки та

розвитку потенціалу персоналу. Інноваційний талант-менеджмент включає в себе застосування інструментів та технологій для ідентифікації вказаних кандидатів, оцінки їх професійних та особистих якостей, розвитку їхніх навичок та знань, а також збереження талановитих працівників у компанії.

У бізнес-середовищі талант визначається як поєднання певних навичок і знань, якими володіє працівник, а також інтегроване застосування цих навичок і знань для виконання робочих завдань. Логічно, що будь-яка компанія зацікавлена в тому, щоб її працівники працювали ефективно та результативно. Щоб розкрити потенціал талановитих співробітників, вони звертаються до талант-менеджменту. При цьому концепція управління людськими ресурсами вже не зводиться лише до забезпечення оптимальних умов праці, як це було раніше [2].

Талант-менеджмент має на меті створити сприятливе середовище для співробітників, в якому вони можуть ефективно застосовувати свої знання та навички, розвиватися та рости. Турбота про благополуччя співробітників давно вийшла за рамки красивої фрази в посадових інструкціях компаній та стала частиною корпоративної культури. Google, наприклад, створив такі умови праці для своїх працівників, що вони можуть жити в офісі. Там є дитячі садки, ресторани, зони для відпочинку, роботи та хобі. Це не примхи, а необхідні умови для того, щоб співробітники компанії могли працювати на повну силу і не відволікатися на дрібні побутові питання [2].

Талант-менеджмент складається з чотирьох основних складових: 1) пошук та залучення талантів; 2) розвиток талантів; 3) управління талантами; 4) оцінка ефективності управління талантами [1].

Головною перевагою інноваційного талант-менеджменту є можливість прогнозування потреб компанії в персоналі та відповідної роботи з підбору кандидатів. Це дозволяє компанії забезпечити наявність потрібних кадрів у потрібний момент і запобігти можливим перервам у роботі. Нині існує безліч різних технологій підбору персоналу, але неможливо оцінити їхні переваги та недоліки, не випробувавши їх на практиці. Досі невідомо, чи існує ідеальна технологія підбору персоналу, але всі згодні з тим, що добре підібрані співробітники дуже важливі [3].

Розвиток талантів в організації є процесом, який забезпечує постійне підвищення кваліфікації та розвиток ефективних лідерів компанії. процес включає в себе ряд заходів, які допомагають цим співробітникам розвивати свої навички, підвищувати свою ефективність та ефективність організації в цілому.

Розробка інноваційних підходів до навчання та розвитку талантів в умовах поступової цифрової трансформації бізнесу повинна базуватися на таких вихідних положеннях:

- масштабний перехід на нові наукоємні та інформаційні технології;
- підвищення цінності інтелектуального капіталу та креативно-емоційного інтелекту працівників;
- переформатування сучасних бізнес-процесів та робочих процесів під впливом автоматизації, роботизації та штучного інтелекту;
- розвиток корпоративної освіти на нових засадах, із застосуванням в процесі навчання та розвитку персоналу платформ-інтеграторів, інтегрованих мобільних додатків, чат-ботів на основі використання штучного інтелекту, інструментів HR-аналітики та Big Data [4].

Залучити кваліфікований персонал недостатньо, оскільки система управління талантами повинна включати способи утримання їх в організації. Існують консервативні та ефективні способи. До консервативних належать стандартний соціальний пакет, медичне страхування, гнучкий графік роботи та корпоративний імідж, у який компанія вкладає значні кошти. Звісно, це приваблює претендентів, але не є головним фактором під час ухвалення рішення про зміну роботи. Планування кар'єри та формування кадрового резерву - одні з найефективніших підходів. Талановиті фахівці повинні мати чітке уявлення про своє місце в системі компанії, а також про шлях, яким вони можуть піти і

досягти більшого, якщо докладуть достатньо зусиль. Компанія також має сприяти висловленню та реалізації ідей і пропозицій співробітників, що може стати нематеріальною формою мотивації [5].

Заключним етапом талант-менеджменту є оцінка ефективності управління талантами. Вона в першу чергу залежить від того, які цілі перед собою ставить організація, стосовно управління талантами, і в якій мірі вона їх досягає. Також вагомим фактором є контроль витрат на реалізацію талант-менеджменту, оскільки витрачені кошти мають відповідати очікуваним результатам. Для оцінки можна використовувати безліч показників, наприклад, таких як: темп зростання доходу на одного працівника; темп зростання фонду заробітної плати; темп зростання частки талановитих працівників тощо.

Інноваційний талант-менеджмент також забезпечує задоволеність працівників роботою, надає їм можливості для всебічного розвитку та кар'єрного зростання. Це сприяє підвищенню мотивації та збереженню талановитих працівників в компанії.

Отже, талант-менеджмент є важливою складовою управління персоналом і тісно пов'язане з бізнес-цілями. Тому компаніям слід використовувати новий підхід, щоб залучати та утримувати найкращих людей. Цей підхід обов'язково має бути зосереджений на залученні та утриманні талантів, розкритті конкурентних переваг компанії як роботодавця та наданні можливостей для повноцінного розвитку і зростання талантів у компанії. Успішні практики управління талантами створюють довгострокову конкурентну перевагу, збільшують доходи і продажі, знижують витрати і ініціюють інноваційні процеси в компанії.

Список використаних джерел

1. Дацькова Д. В. Ковальська К. В. Талант-менеджмент як складова системи управління персоналом у сучасних організаціях. *Editorial board*. 2022. С. 279-282.
2. Шлях нагору: талант-менеджмент як концепція розвитку персоналу компанії. Finassessment - сервіс онлайн тестування фінансових фахівців. URL: <https://finassessment.net/blog/put-naverkh-talant-menedzhment-kak-kontsepsiya-razvitiya-personala-kompanii>.
3. Холодницька, А. В. Сучасні технології підбору персоналу та можливості їхнього практичного використання. *Науковий вісник. Полісся*. 2015. № 1. С. 61-64.
4. Ремньова Л. М., Забаштанська Т. В. Концептуальні засади навчання персоналу в умовах діджитал-трансформації бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021, 1 (25). С. 45-53.
5. Щьокіна Є. Ю., Задорожнюк Н. О., Білоусова І. А. Система управління талантами в сучасних організаціях. *Market Infrastructure*. 2020. № 43. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure43-63>.

Школа Б.М., здобувач вищої освіти гр. УП-191

Науковий керівник – **Ремньова Л. М.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ З УРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

У сучасних умовах господарювання все більше зростає роль стратегії управління персоналом у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства. Ефективність господарювання безпосередньо залежить від ефективності використання коштів та предметів праці, робочого часу, трудових ресурсів, знань, умінь керівників та фахівців, їх здібностей швидко реагувати на мінливі умови ринкової кон'юнктури.

Економічне середовище, в якому сьогодні функціонують підприємства, характеризується безліччю кризових явищ, які посилилися обмежувальними заходами, спричиненими воєнним часом. Війна вплинула на всі без винятку галузі світової економіки. Провідні компанії світу зосередилися на тому, як адаптувати свою діяльність до наслідків війни в Україні, зберегти робочі місця та мінімізувати свої втрати внаслідок рецесії. Скорочення ВВП, повне чи часткове зупинення підприємств, різке зростання рівня безробіття — все це наслідки війни для країни.

У таких умовах функціонування роботодавців значною мірою обмежене форс-мажорними вимогами, а також необхідністю жорсткої економії бюджету, зокрема, витрат на оплату праці. На сьогодні для багатьох вітчизняних підприємців поширеними стали такі дії, як масові звільнення персоналу, затримки із виплати заробітної плати та зменшення її розміру.

Особливої уваги в контексті цієї проблеми вимагає перегляд принципів стратегічного управління персоналом, оскільки ситуація, що склалася, загрожує підприємствам втратою кваліфікованих кадрів, без яких подолати кризу неможливо.

Заходи з формування стратегії управління персоналом мають, перш за все, враховувати людський фактор, оскільки саме завдяки цілеспрямованій діяльності персоналу можна досягти успіху як у запланованих заходах щодо запобігання чи подолання кризи, так і в діяльності підприємства в цілому. Водночас через дії чи бездіяльність працівників кризові явища на підприємстві можуть посилитися, тому актуальним питанням для забезпечення ефективної стратегії управління персоналом є детальніше дослідження принципів управління персоналом.

Досвід застосування стратегії управління персоналом різними компаніями показує, що найчастіше загальна стратегія являє собою комбінацію різних варіантів стратегій, а їх послідовність визначається значущістю і очікуваними результатами кожної компанії.

До основних принципів управління персоналом в умовах воєнного стану можна віднести такі:

- системність у роботі з розвитку персоналу — керівництво підприємства постійно має проводити різні заходи щодо розвитку, підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів тощо;
- колегіальність в управлінні – рішення повинні прийматися не лише менеджерами різних рівнів, а й їх безпосередніми виконавцями.

На цьому етапі роботи шляхом використання спеціальних прийомів та методів діагностичного дослідження необхідно:

- 1) здійснити комплексний аналіз забезпеченості підприємства персоналом загалом та його структурних підрозділів за категоріями та професіями;
- 2) оцінити стан та рух кадрів, детально проаналізувати плинність кадрів;
- 3) проаналізувати використання робочого дня, виявити причини втрат часу та непродуктивні його витрати;
- 4) здійснити факторний аналіз продуктивності праці, за наслідками аналізу визначити резерви її збільшення;
- 5) проаналізувати ефективність використання персоналу;
- 6) оцінити рівень соціальної захищеності трудового колективу, проаналізувати аналіз ефективності використання фонду оплати праці.

З урахуванням поведінкових елементів стратегії формування управління персоналом можна виділити 5 основних напрямів у роботі з персоналом у кризових умовах:

1. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату підприємства.
2. Підвищення рівня комунікаційних зв'язків у організації.
3. Забезпечення необхідної реакції персоналу на зміни, що відбуваються.
4. Запобігання та пом'якшення конфліктних ситуацій на підприємстві.
5. Підтримка соціальної активності працівників:

Дотримання підприємствами антикризових принципів управління персоналом з урахуванням його поведінкових особливостей може значно скоротити терміни перебігу кризових явищ та при виході з кризи допоможе швидше вийти на докризовий рівень розвитку та перевищити його. Таким чином, стратегія управління персоналом в умовах кризи повинна бути спрямована на отримання максимально можливого результату оптимальним способом за рахунок чіткої взаємодії керівників організації, управлінської команди та персоналу без спотворення та втрат інформації, з урахуванням збереження інтересів та можливостей кожного.

Ефективність розробленої стратегії управління персоналом залежить від повноти задоволення поточних потреб організації, застосування детального аналізу та дослідження окремих факторів у процесі її підготовки, комплексного та послідовного підходу до ефективного використання елементів управлінського обліку, а також вміння керівників вчасно адаптувати управлінські заходи до турбулентних змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Козак К. Б., Корсікова Н. М. Древова В. В. Психологія управління персоналом в умовах економічних кризових явищ, спровокованих Covid-19. *Наукові перспективи*. 2021. № 2(8). С. 107-124. DOI: 10.52058/2708-7530-2021-2(8)-107-12.

2. Кустрич Л. О. Інноваційні методи управління персоналом на підприємствах. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhrumus_2022_100\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhrumus_2022_100(2)_26).

3. Пізняк Т. І. Використання концепції Кайдзен в управлінні персоналом підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 4. С. 5-8.

4. Шацька З. Я. Актуальні підходи до управління персоналом підприємства в умовах воєнного стану. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 10. С. 100-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2022_10_16.

ПІДСЕКЦІЯ: ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

SUBSECTION: PROMISING DIRECTIONS OF TOURISM DEVELOPMENT

Балачинцев Д. Є., здобувач вищої освіти гр. Т-191,
Науковий керівник – **Гонта О. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІСТОРІЯ ТА ТРАГЕДІЯ ГОТЕЛЮ «УКРАЇНА» У ЧЕРНІГОВІ

Для кожного міста є знакові місця. Де люди завжди можуть знайти один одного, зустрітися навіть коли моторошно на душі або радісно... *«Де зустрінемося?»* - *«На «Україні»...* Для кожного мешканця Чернігова та й гостей міста, це звичний «код», місце що точно знайдуть усі... Готель «Україна»...З повагою звернемося до історії цієї споруди, яка є достатньо банальною в архітектурному сенсі, але важливою для міста і його громади.

Чернігівський готель «Україна» відкрився у 1961 році. Безперечно, відкриттю передувало тривале будівництво. У спільноті *«Старий Чернігів»* опублікували світлини різних років, на яких зафіксований готель [1].

Нині ми маємо стислі відомості з мережі Інтернет: *«Готель «Україна» — будівля, що розташована в центрі міста Чернігова. Поруч з готелем знаходяться головпоштамт, магазини, банки, банкомати, театр, перукарня, кав'ярні, аптека, центральний ринок тощо..* Готель був компактний, але організований з урахуванням певних потреб різних груп гостей міста. Так, у холі, на першому поверсі традиційно була розташована служба прийому та розміщення гостей. До послуг гостей міста пропонувалося 90 сучасних комфортабельних номерів з євроремонтом, а саме: 66 одномісних номерів класу «стандарт»; 9 двомісних двокімнатних номерів з окремими ліжками; 13 напівлюксів; 4 номери класу «люкс»; 1 номер для людей з обмеженими можливостями; 1 номер для молодят [2].

Рис. 1. Світлини 1961 року, на яких зафіксовано процес будівництва готелю «Україна»

Усе зупинилося у середині березня 2022 року. Точніше, бомбардування готелю «Україна» в Чернігові сталося вночі 11 березня 2022 року, саме тоді місто здригнулося - російські війська скинули бомбу на Готель. На момент трагедії у Готелі перебувало багато людей, але завдяки швидкій реакції і вчасній евакуації вдалося уникнути людських жертв.

Готель зазнав катастрофічних руйнувань, адже деякі частини будівлі були повністю знищені. Після трагедії Готель було закрито на ремонтні роботи. Світова громадськість висловила засудження та занепокоєння через цю подію, визнавши її не лише актом насильства, але і порушенням міжнародного права та суверенітету України.

За нашим переконанням, московське ординство знищує те, що існувало ще до його появи, що й було колись історичною Руссю, на відміну від російських боліт та хащів, де зараз знаходиться Москва. Тоді ті землі були фактично околицею великого Чернігівського князівства. Агресори цілеспрямовано бомбили та знищували (і продовжують це робити) цивільні об'єкти інфраструктури та історії. На мою думку, росія задрить, що в Україні існує таке славетне і благодатне місто Чернігів з багатою історією, яка нараховує 1300 років.

На момент написання цих тез розслідування щодо цієї трагедії Готелю ще триває, а безпосередні виконавці злочину ще не ідентифіковані. Але після закінчення війни всі винні у геноциді українського народу та його культури злочинці повинні бути покарані.

Громада міста Чернігова, єдиний народ, має зберегти та відбудувати Готель «Україна». Він стане частиною нової історії нашого славетного міста. Ми повинні зберегти згадки про хронологію та всі події війни, щоб наступні покоління бачили та пам'ятали на що, по думці не багатьох українців, здатен «братній народ».

Рис. 2. Реконструкція та відбудова готелю «Україна» (проект)

Переконані, після закінчення війни наш обов'язок реконструювати та зберегти перлину рідного міста і наділити її статусом історичного об'єкту. Зокрема, Готель планують відбудувати за 3-4 роки, виділивши на цей проект треба не менше 200 мільйонів гривень з місцевого бюджету. За словами власника у готелю, також має з'явитися новий додатковий поверх. Експерти вважають, що доцільним буде виділити його під галерею в якій буде освітлено події що сталися у нашому місті у березні 2022 року. Ми маємо берегти свою культуру та історичні пам'ятки і не тільки в Чернігові, а й по всій Україні. Пам'ятаємо, Готель «Україна» - це серце міста, яке вражене і болить, але обов'язково відродиться.

Список використаних джерел:

1. <https://suspilne.media/216605-rosijska-aviacia-rozbombila-gotel-ukraina-u-centri-cernigova/>
2. <https://www.booking.com/index.html?aid=331505&label=srl1>

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор
Білиловець Д., здобувач вищої освіти гр. Т-191
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Життя в Україні буквально перевернулося 24 лютого 2022 року і це відчув на собі кожен громадянин нашої країни. Вражені війною всі сфери економіки, але насамперед - сфера туризму. Дійсно, іноді досить важко уявити собі, як у таких надскладних умовах можна думати про подорожі не лише з метою переселення до більш безпечних місць, але й для відволікання від жахливих реалій, що принесло за собою повномасштабне вторгнення агресора на територію нашої країни. Може виникнути резонне питання: *навіщо взагалі думати про туристичні подорожі у такий важкий для країни і нації час?* Треба. Все набагато глибше, адже туризм відіграє велику роль у суспільно-економічному розвитку, суттєво впливаючи на економіку країни та добробут її громадян, з одного боку сприяючи наповненню держбюджету, а з іншого – відновленню працездатного стану населення країни. Тому не слід розглядати туризм лише як сектор розваг. У будь-які часи, як мирні, так і воєнні, він є дієвою підтримкою економічної потужності держави та здоров'я суспільства.

Як себе відчуває нині туристичний ринок України? Незважаючи на значні втрати українського туристичного сектору через війну, у 2022 р. обсяг туристичного збору становив близько 67 млн грн, що майже на 67% більше, ніж за 2021 р. (зважаючи на спад надходжень з зв'язку з пандемією) [1]. За січень-березень 2023 р. представники вітчизняного турбізнесу сплатили на 29% менше податків (383 млн 221 тис. грн), ніж за перший квартал 2022 р. (550 млн грн). Торік падіння надходжень до бюджету порівняно з аналогічним періодом 2021 року склало 39% (у 2021-му в казну від тургалузі надійшло 629 млн 135 грн) [2]. Але ми можемо впевнено стверджувати, що вітчизняний туристичний ринок працює і шукає нові форми задоволення потреб споживачів і є нагальна потреба у побудові повоєнних стратегій.

На шляху повоєнного відновлення сфери туризму в Україні доцільно врахувати досвід інших країн, які теж були у кризових ситуаціях, економіка яких, і сфера туризму зокрема, була зруйнована війною. Але тепер ці країни успішно розвиваються і туризм процвітає.

Так, цікавим для України є досвід Хорватії. Як відомо, 25 червня 1991 року Хорватія оголосила незалежність від Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії. Проте Хорватія відстоювала незалежність зі зброєю в руках ще чотири роки поспіль. Нині суверенна держава Хорватія — парламентська республіка. Країна є членом ЄС, НАТО, СОТ та засновником Середземноморського Союзу. Хорватія класифікується Світовим банком як країна з високим рівнем доходу та посідає 46-е місце в індексі людського розвитку [2]. В економіці країни переважають сфера послуг, промисловість та сільське господарство. Причому найважливішим джерелом доходу є туризм, адже Хорватія входить до 20 найпопулярніших туристичних напрямків у світі. Нині адриатичне узбережжя Хорватії і численні острови — популярний напрям міжнародного туризму. Слід зазначити, що туризм на Адриатиці почав розвиватися ще в ХІХ столітті; в ХХ столітті хорватське узбережжя було одним з найрозвиненіших туристичних напрямків у соціалістичному світі. Проте у 1990-ті рр. туризм в Хорватії пережив серйозний спад, причиною якого були військові дії в колишній Югославії і застаріла інфраструктура туристичної галузі, що не відповідала західним вимогам до стандартів якості. Відстоявши незалежність, країна починає стрімко прогресувати. З початку 2000-х рр. відчуває піднесення туристична індустрія Хорватії [3].

Окрім Хорватії, доцільно також звернути увагу на досвід Кіпру, який став одним із найпопулярніших туристичних напрямків після етнічних конфліктів між грецькою та турецькою громадами. Траєкторія рекламного туризму на Кіпрі була подібна до Хорватії: визначення головних переваг туризму – масова реклама в інших країнах

Куди українці нині їдуть найчастіше? Враховуючи обґрунтовану заборону на закордонні подорожі для більшості українських чоловіків, якщо хтось має змогу виїхати у відпустку усією родиною, то вони обирають відпочинок в Україні. Проте відпустка всередині країни нині має свої недоліки, головний з яких – безпека. На жаль, зараз в жодній з точок в Україні не можна почуватися у повній безпеці, але є бажання трохи перепочити від постійних загроз ракетних ударів та повітряних тривог. В першу чергу це стосується сімей з дітьми, які, з можливості, розглядають варіанти відпочинку за кордоном. Серед нових тенденцій на ринку, яку у 2022 році помітили в компанії «Join UP», стало зростання попиту на подорожі до країн, які не видають туристичні візи росіянам. Йдеться про Бельгію, Данію, Естонію, Латвію, Литву, Нідерланди, Польщу, Словаччину, Чехію, Фінляндію.

За нашим переконанням, перспективними напрямками повоєнного відновлення сфери туризму в Україні мають стати: 1) розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, зеленого та воєнного туризму; 2) розробка та реалізація програм (як державних, так і міжнародних) підтримки суб'єктів туристичної діяльності; 3) забезпечення тісної співпраці між країнами у напрямку взаємопідтримки туристичної діяльності; 4) підвищення інтересу іноземних туристів до пам'ятних маршрутів та повоєнних символічних місць; 5) пошук нових методів та способів реалізації туристичного потенціалу країни.

Найбільш пріоритетним напрямом розвитку туристичного потенціалу України, який користується особливою популярністю як у внутрішніх туристів, так і зовнішніх відвідувачів країни справедливо визначити *історико-культурний туризм*. Роль такого виду туризму важко переоцінити, адже він сприяє збереженню національної культури, автентичності (наприклад, дерев'яні церкви Закарпаття, які збудовані без жодного гвіздка та віднесені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО), національної ідентичності, національних цінностей українців тощо. Тому варто звернути особливу увагу на *етнографічні ресурси* України – як традиційної складової історико-культурного потенціалу країни. Зокрема, до них відносяться ресурси, які об'єднують елементи національного колориту та неповторної самобутності: традиції, обряди, свята, народні промисли, традиційні житла, одяг, танці тощо. Так, особливу популярність у всьому світі здобула українська вишивка, за специфічними елементами якої можна визначити належність до тієї чи іншої області України, а також інтерес у туристів, як внутрішніх, так і в'їзних, викликають майстер-класи з виготовлення аутентичної кераміки, майстер-класи з виготовлення блюд традиційної кухні тощо.

Ми переконанні, що за будь-яких умов, туристичну сферу України необхідно підтримувати з боку держави, а представникам туристичного бізнесу - з оптимізмом дивитися у майбутнє, опановуючи і популяризуючи адекватні сучасним реаліям нові форми туризму. Адже слід пам'ятати, що серед всіх галузей національної економіки туризм за обсягами доходу займає третє місце у формуванні ВВП. Прибуток з туристичних подорожей, і, відповідно, податки з них, складають вагомую частку державного бюджету. Туризм створює мультиплікативний ефект в економіці країни, дає поштовх до розвитку диверсифікованих складових інфраструктури та супраструктури туризму, що включає підприємства торгівлі, заклади харчування та розміщення гостей, у свою чергу забезпечуючи численні робочі місця та умови для функціонування компаній у галузях, дотичних до індустрії туризму.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Світового Банку. URL: <https://www.worldbank.org>.
2. Хорватія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%BE%D1%80%D>.
3. РБК Україна. Подорожі. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/naynizhchi-nahhodzhennya-skilki-koshtiv-prinis-1683039622.html>.

Бундак Я. О., здобувачка вищої освіти гр. Т-191
Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФЕСТИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, стало ще одним випробуванням, після пандемії COVID-19, для всього українського суспільства, зокрема й для фестивальної індустрії. Представники цієї галузі змушені були миттєво реагувати на виклики війни – повністю відмовлятися від проведення фестивалів, переносити на невизначений термін або ж змінювати формат проведення заходів.

У цих складних умовах фестивалі стали важливими подіями для розвитку культурної сфери в Україні та збереження національної ідентичності. Культура та мистецтво завжди були потужним засобом зміцнення духовності, об'єднання нації та протистояння агресії. Саме тому видається важливим проаналізувати функціонування фестивального руху України у воєнний час, як фестивалі допомагають витримувати в даний період та як вони впливають на культурне життя суспільства.

Цілком зрозуміло, що війна негативно відобразилася на фестивальній галузі. Переважну більшість фестивалів в Україні було скасовано і перенесено до завершення воєнного стану. Серед причин – безпекова ситуація, залученість організаторів та учасників у воєнні дії та волонтерство, неактуальність формату проведення, партнерств тощо. Так, про перенесення до перемоги заявили музичні фестивалі «Zaxidfest», «UPark Festival», «Бандерштат», «Leopolis Jazz Fest», Нью-Йоркський літературний фестиваль та інші. Про перенесення повідомив й масштабний столичний фестиваль «Atlas», який мав відбутися в липні 2022 року. Однак, наприкінці березня «Atlas Festival» разом з партнерами започаткували благодійний телемарафон-концерт «Save Ukraine», який ретранслювали понад 20 країн. Під час трансляції тривав збір коштів на гуманітарну допомогу Україні і вдалося зібрати понад 40 млн грн [1].

Не планує поки відновлювати мистецьку діяльність Міжнародний фестиваль сучасного мистецтва «ГОГОЛЬFEST», оскільки після вторгнення команда взялася забезпечувати всім необхідним армію та пошуком гуманітарної допомоги. Крім того, «ГОГОЛЬFEST» запустив на своїх сторінках та сторінках ЦСМ «ДАХ» проект «Щоденник війни», де у відеоформаті зафіксоване те, як команда переживає події в Україні, аби показати світові реальність, яку проживають мільйони людей, поділитися стійкістю та відвагою і запевнити світ в перемогу України.

Також війна відсунула проведення фестивалю «She.Fest», який мав відбутися в серпні. Це мистецький фестиваль, який щороку відбувається в селі Моринці Черкаської області. У січні, ще до початку вторгнення, команда фестивалю затвердила гасло, яке зараз стало по-особливому актуальним, – «Шевченко буде чинити опір». В айдентиці використали образ козака Мамаєв – воїна-музиканта, який поєднує в собі різносторонню боротьбу українського народу за свою волю [1].

Попри війну, розвиток культурних заходів всередині країни не зупинився повністю. Деякі фестивалі все ж вдалося провести в традиційному форматі або зі зміненим форматом. Багато з них, стали відповіддю на військові події та загальну напруженість суспільства. Вони стали майданчиками для протесту, підтримки, взаємодії між регіонами, надання допомоги постраждалим від війни.

Так, наприклад, одним із перших кінофестивалів, що провели в Україні в офлайн-режимі після початку повномасштабної війни, був дебютний кінофестиваль «Миколайчук OPEN». «Миколайчук OPEN» позиціонує себе як фестиваль глядацького кіно, а присвятили його видатному українському актору та режисеру Івану Миколайчуку. В межах фестивалю показали низку нових українських фільмів, які не виходили в національному прокаті, а також відбулися творчі зустрічі з відомими українськими акторами.

Одеський міжнародний кінофестиваль у 2022 році відбувся на майданчиках інших кінофестивалів у Норвегії, Чехії, Німеччині, Канаді, Косово та Польщі. Міжнародний фестиваль актуальної анімації та медіамистецтва LINOLEUM проходив в вересні в онлайн-форматі на медіасервісі Megogo.

Міжнародний кінофестиваль «Київський тиждень критики» та Київський міжнародний фестиваль короткометражних фільмів (KISFF) змогли провести свою програму в жовтні-листопаді в столичному кінотеатрі «Жовтень».

Міжнародний кінофестиваль документального кіно про права людини Docudays UA відбувся у межах Краківського кінофестивалю наприкінці травня, а у листопаді-грудні покази Docudays UA тривали у мандрівному форматі у 22 областях України та вперше були проведені за кордоном [2].

Багато фестивалів, як-от, наприклад, музичні фестивалі «BRAVEUA FEST» (Київ) [3] та «Свято музики» (Львів) [4], долучилися до збору коштів на допомогу для ЗСУ, родинам загиблих, лікування поранених та підтримки внутрішньо переміщених осіб. А ось проведення фестивалю повітряних куль «Монгольф'єрія» заплановано на час перемоги, але оргкомітет уже зараз продає благодійні квитки, які будуть дійсними на будь-який з фестивалів «Монгольф'єрія» протягом року після закінчення війни. Всі зібрані кошти призначені для гуманітарної допомоги потерпілим від російської агресії [5].

Проведення фестивалів сприяє зміцненню громадянської позиції, об'єднанню спільноти, активізації культурного життя. Такі заходи стають важливим елементом психологічної підтримки населення, джерелом позитивного сприйняття власної країни та багатства її культури.

Збройна агресія РФ проти України, руйнування об'єктів культури та мистецтва, прагнення знищити все, що ідентифікує Україну як незалежну державу, призвело до консолідації українського суспільства. Фестивалі стали відповіддю на негативні випробування, що зазнала наша країна. Одночасно забезпечуючи культурно-розважальну функцію, вони стали платформою для обговорення та розуміння складної ситуації в країні, сприяли об'єднанню громади навколо спільних цілей. У сучасних умовах фестивалі продовжують відігравати важливу роль у збереженні культурної спадщини України, популяризації української культури, підтримці морального духу населення та залученні уваги до проблем, що стосуються суспільства.

Список використаних джерел

1. Толокольнікова К. Війна і фестивалі. Які події відбудуться попри воєнний стан // Суспільне. Культура. URL: <https://suspilne.media/251998-vijna-i-festivali-aki-podii-vidbudutsa-popri-voennij-stan>.
2. Зайончковський В. Кінофестивалі під час війни: як вдіється організувати і чи на часі зараз подібні «тусовки» // MIND. URL: <https://mind.ua/publications/20248409-kinofestivali-pid-chas-vijni-yak-vdaetsya-organizuvati-i-chi-na-chasi-zaraz-podibni-tusovki>.
3. Збирають гроші на пікапи для ЗСУ: у Києві проходить благодійний музичний фестиваль «BRAVEUA FEST». URL: <https://www.5.ua/kyiv/zbyraiut-hroshi-na-pikapu-dlia-zsu-u-kyievi-prokhodyt-blahodiinyi-muzychnyi-festyval-braveua-fest-vkliuchennia-301515.html>.
4. Тищенко-Ламанський Р. «Це терапія, яка допомагає». Чи варто було проводити Свято Музики у скорботний день // Твоє Місто. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/spiv_ta_muzyka_tse_terapiya_yaka_osoblyvo_aktualno_zaraz_organizatorka_svyata_muzyky_u_lvovi_133979.html.
5. Фестиваль повітряних куль «Монгольф'єрія». URL: <https://balloonfest.com.ua>.

Бушма С. П., здобувач вищої освіти 4 курсу, група Т-191
Науковий керівник – **Безуглий І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Туристична організація в системі управління туризмом займає особливе місце - взаємодіє з іншими елементами системи і має вплив на їх функціонування. Необхідність існування в туристичних дестинаціях спеціалізованої організації обумовлена необхідністю виконувати кооперативні завдання у своєму регіоні. Туристичну організацію можна визначити як особливий вид організаційної структури управління, яка бере на себе функцію координатора в туристичному регіоні. Для ефективного менеджменту важливо, щоб різноманітні функції як окремого підприємства, так і туристичного регіону координувалися спеціальними структурами.

Особливість туристичних організацій місцевого (комунального) рівня полягає в тому, що функціонально досить важко відокремити державну та приватну сторони їхньої діяльності. Раніше формуванням інфраструктури, рекламою та обслуговуванням гостей займалися управління з туризму. Останніми роками виконання цих завдань узяли на себе майже всюди приватні правові організації – туристичні управління, об'єднання, інформаційні центри, різні товариства та ін. Членами туристичних організацій комунального рівня стають готельні та торговельні підприємства, а також всі особи та фірми, зацікавлені в розвитку туризму.

Крім державних є приватні (недержавні) туристичні організації. Об'єднання туристичних посередників (туроператорів і турагентств) розробляють правила укладання угод в туристичній галузі; захищають від монополії у галузевій діяльності; контролюють факти нелегальних методів роботи (без ліцензії); реалізують підтримку підприємств — членів об'єднання в правових і податкових питаннях; аналізують діяльність підприємств та інші заходи.

Серед національних неурядових організацій універсального та спеціалізованого характеру, які приймають участь в розвитку ринку туристичних послуг, найбільш впливовими та авторитетними є наступні: Туристична асоціація України [1], Українська асоціація активного та екологічного туризму [2], Громадська спілка «Асоціація сприяння розвитку винного та гастрономічного туризму в Україні» [3], Спілка сприяння розвитку сільському зеленому туризму [4], Асоціація готельних об'єднань та готелів міст України [5] та інші. У таблиці 1 представлено основну мету та напрями діяльності зазначених асоціацій та організацій.

Таблиця 1. Характеристика національних неурядових туристичних асоціацій та організацій

№	Мета	Напрями діяльності
1	2	3
1	Туристична асоціація України	
	Об'єднання зусиль працівників туристичної та суміжних галузей для спільних дій по захисту своїх законних прав, задоволенню професійних і соціальних інтересів, сприяння розвитку туризму в Україні, у тому числі збереженню й захисту культурної спадщини України	1. Участь у підготовці проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань туризму. 2. Забезпечення захисту прав суб'єктів туристичної діяльності та туристів. 3. Активна пропаганда, популяризація та реклама вітчизняного турпродукту серед широкого загалу туристів. 4. Формування позитивного іміджу України як туристичної держави. 5. Забезпечення раціонального використання та збереження природних та історикокультурних ресурсів туризму. 6. Налагодження співпраці з вітчизняними, зарубіжними та міжнародними туристичними організаціями. 7. Організація наукових досліджень в сфері туризму. 8. Всебічне сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації туристичних кадрів.
2	Українська асоціація активного та екологічного туризму	
	Створення умов для популяризації та розвитку пригодницького і екологічного туризму в Україні	1. Рекламно-інформаційний та промоційний. 2. Консолідуєчий та стимулюєчий. 3. Кваліфікаційний та освітній. 4. Нормативно-правовий. 5. Аналітико-статистичний. 6. Екологічний. 7. Інфраструктурний. 8. Проєктний та економічний.
3	Громадська спілка «Асоціація сприяння розвитку винного та гастрономічного туризму в Україні»	
	Всебічне сприяння розвитку винного та гастрономічного туризму в Україні, створення та просування українського гастрономічного туристичного продукту на вітчизняному та міжнародному туристичному ринках, підтримка національних виробників винної та гастрономічної продукції	1. Об'єднання зусиль підприємств, установ і організацій, які функціонують в галузі туризму, готельного та ресторанного бізнесу, виноробної та харчової промисловості, громадських неприбуткових організацій, вищих навчальних закладів з метою сприяння розвитку винного та гастрономічного туризму в Україні. 2. Вивчення та поширення кращого світового досвіду розвитку винного та гастрономічного туризму, налагодження міжнародної співпраці для популяризації вітчизняної гастрономічної продукції та національних кулінарних традицій. 3. Створення системи ступеневої освіти підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для винного та гастрономічного туризму тощо.

1	2	3
4	Спілка сприяння розвитку сільському зеленому туризму	
	Популяризації відпочинку в українському селі, сприяння розвитку сільської інфраструктури, сприяння збереження навколишнього середовища	1. Сприяння створення сприятливого середовища для залучення сільського населення до діяльності у сфері сільського зеленого туризму. 2. Створення прозорого механізму відносин між різними складовими частинами господарського комплексу сільського туризму, зокрема, між організаторами і власниками садиб. 3. Широка кооперація Спілки з органами місцевого самоврядування на предмет створення умов і забезпечення туристичного потоку на село тощо.
5	Асоціація готельних об'єднань та готелів міст України	
	Захист прав та інтересів членів асоціації, пропаганда та узагальнення передового досвіду діяльності готельних підприємств, організація виїздів за кордон фахівців з обміну досвідом роботи	1. Узагальнення досвіду роботи провідних готелів. 2. Надання методичної і юридичної допомоги. 3. Розроблення законодавчих та нормативних документів для готельної галузі. 4. Розвиток міжнародних зв'язків з професійними об'єднаннями готелів інших країн. 5. Організація конференцій та ділових зустрічей.

Джерело: розроблено автором на основі [6, с. 154-155].

Аналіз діяльності національних туристичних неурядових асоціацій та об'єднань дає змогу дійти висновку про їх суттєву роль у сприянні розвитку ринку туристичних послуг, яка виявляється у наступному: координація діяльності туристичних підприємств, надання методичної, юридичної, консультаційної, технічної допомоги суб'єктам туристичного бізнесу на підставі узагальнення передового європейського та світового досвіду, сприяння підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації туристичних кадрів, підтримка ініціатив з раціонального використання природних та історико-культурних туристичних ресурсів України тощо.

Список використаних джерел:

1. Туристична асоціація України. URL: <http://www.tau.org.ua>.
2. Українська асоціація активного та екологічного туризму. URL: <http://uaeta.org>.
3. Громадська спілка «Асоціація сприяння розвитку винного та гастрономічного туризму в Україні». URL: <http://awgt.nuft.edu.ua/page/view/protocol>.
4. Спілка сприяння розвитку сільському зеленому туризму. URL: <http://www.greentour.com.ua>.

Бушма С. П., здобувач вищої освіти гр. Т-191,
Науковий керівник – **Гонга О. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ ПОДІЙ В УКРАЇНІ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО ТУРИЗМУ

Якщо аналізувати стан світової туристичної індустрії, то початок 2022 року здавався оптимістичним, оскільки очікувалося, що цього року почнеться економічне відновлення туристичної галузі, яка сильно постраждала від глобальної пандемії COVID-19. Проте вторгнення РФ в Україну та найбільші в історії санкції, накладені на агресора західними державами, посилили й без того складне економічне середовище та сильно вплинули на туристичний попит.

Військова агресія створила негативний ризик для міжнародної туристичної діяльності. Зросли, і без того високі, ціни на транспортні витрати, нафту та зріс показник невизначеності. Усі ці фактори призвели до перебоїв у туристичних подорожах в Східній Європі. Країни, які найбільше постраждали (окрім РФ та України), це Республіка Молдова з падінням кількості рейсів на 69 % з 24 лютого (порівняно з рівнем 2019 року), Словенія (-42 %), Латвія (-38 %) та Фінляндія (-36 %) [1].

Послаблення обмежень на поїздки мали б сприяти нормалізації подорожей (36 країн скасували всі обмеження на подорожі, пов'язані з COVID 19, станом на 13 травня 2022 року), але конфлікт продовжує становити серйозну загрозу для відновлення. Більшість країн послабили обмеження на подорожі спричинені COVID19, що сприяло нормалізації подорожей (36 країн скасували всі обмеження на подорожі, пов'язані з COVID 19, станом на 13 травня 2022 року), проте сучасний конфлікт надалі несе серйозну загрозу для подальшого відновлення. Зазначимо, що станом на 2020 рік, туристичні ринки РФ та України разом становили 3% від світових витрат на міжнародний туризм. За свідченням експертів Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), затяжний конфлікт може призвести до втрати близько 14 мільярдів доларів США світових надходжень від туризму у 2022 році (рис. 1). У 2019 році витрати росіян на поїздки за кордон досягли 36 мільярдів доларів США, а витрати України – 8,5 мільярдів доларів. У 2020 році дані показники зменшилися до 9,1 млрд доларів США і відповідно 4,7 млрд доларів США.

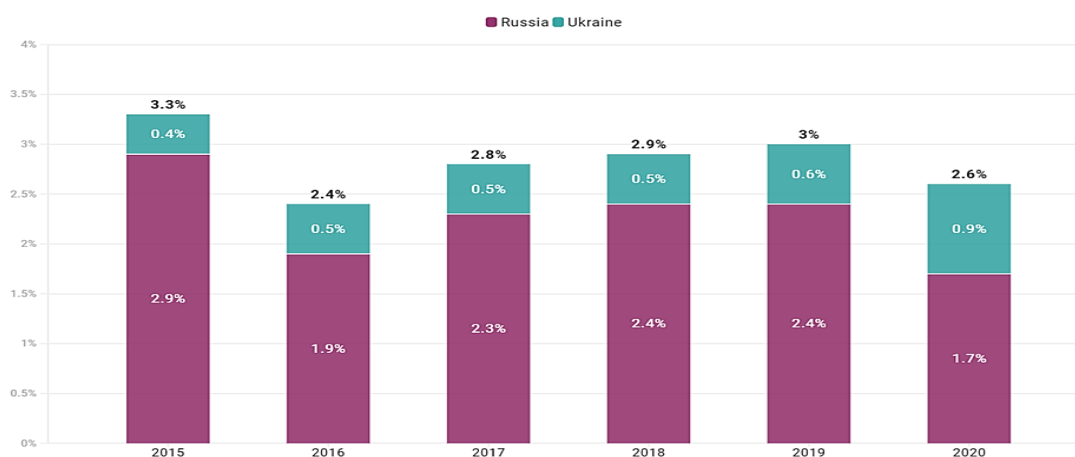

Рис. 1. Витрати РФ та України на міжнародний туризм в період з 2015 по 2020 роки (% від світових витрат) [1]

Згідно звіту ЮНВТО наслідками війни в Україні для туристичної сфери можуть стати: падіння споживчої довіри; зростання інфляції, відповідно і вартості подорожей; вплив на вже популярні напрямки, та ті, що розвиваються. “Ще не можна точно оцінити наслідки війни в Україні, але ця ситуація є серйозним ризиком для міжнародного туризму і може гальмувати без того слабкому і нерівномірному відновленню сектору”, – попереджає ЮНВТО, що прогнозує два песимістичних сценарії: падіння числа прибуттів іноземних туристів від 50 % або до 63 %, порівняно з 2019 роком [1]. Конфлікт може значно уповільнити реактивацію, яка почала зароджуватися, навіть незважаючи на те, що багато країн ввели повне зняття або часткове ослаблення обмежень на подорожі через COVID-19.

Всесвітня туристична організація увиразнює наслідки, що може спричинити війна на туристичний сектор: 1) великий ризик повільного та нерівномірного відновлення туризму; 2) порушення подорожей на українському ринку; 3) зниження споживчої довіри. У факторі ризику знаходяться виїзні ринки країн Азії та США, особливо при подорожах до Європи; 4) негативний вплив напрямки що розвиваються, традиційні маршрути, а також на острови і прибережні території; 5) гальмування економічного зростання та значний ріст інфляції спричинений підвищенням цін на нафту у поєднанні з недавнім підвищенням відсоткових ставок, що призводить до зростання споживчих витрат на поїздки та посилення тиску на бізнес, особливо на малий та середній бізнес. Усі ці наслідки становлять небезпеку для подальшого розвитку туристичної індустрії.

Європейський туристичний напрямок також дуже сильно страждає від сучасних подій в Україні, такого висновку дійшла Європейська туристична комісія (рис.2). Експерти цієї організації стверджують, що російська агресія вже створила перешкоди для процесу відновлення туристичної індустрії після пандемії COVID19, а й підштовхнула мандрівників розглянути альтернативні напрямки до інших країн [2].

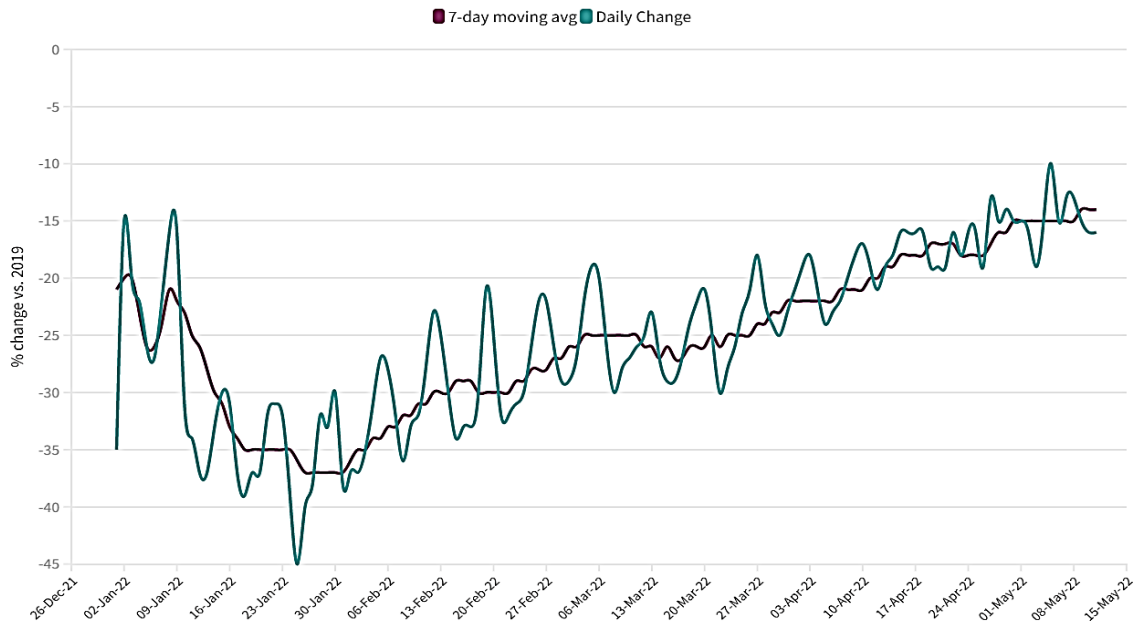

Рис. 2. Європейські рейси, 2022 рік (% в порівнянні з 2019 роком) [2]

Проаналізувавши найперспективніші закордонні туристичні ринки для Європи (США, Канада, Китай, Японія, Росія та Бразилія) можна констатувати, що кількість туристів значно зменшиться. Основними причинами є: небезпека, зростання вартості життя та витрат (рис. 3, рис. 4).

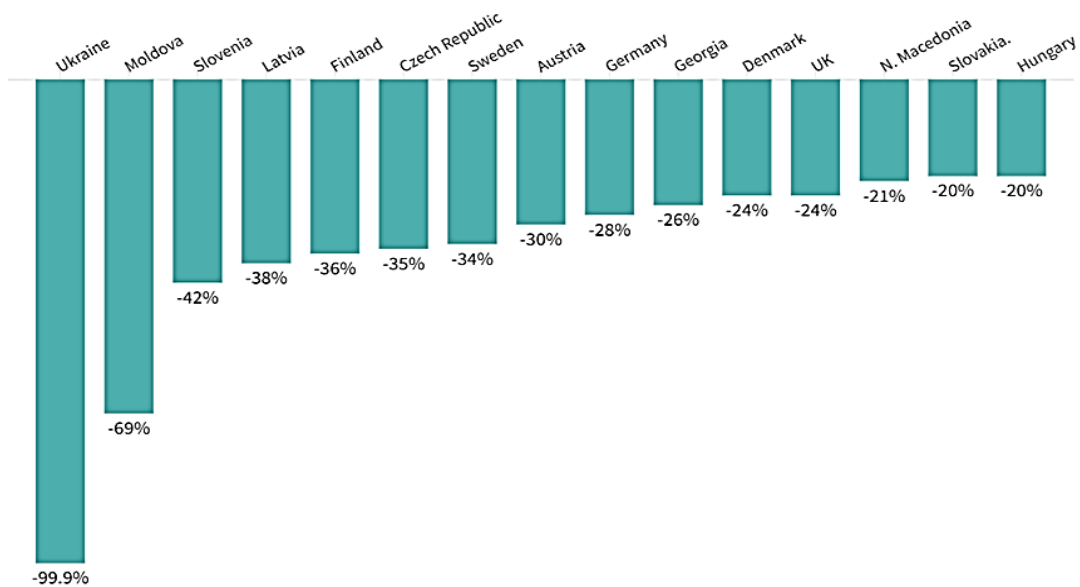

Рис. 3. Перелік країн, які найбільше скоротили кількість авіарейсів (на період 24.02.2022 – 11.05.2022)

Джерело: compiled by UNWTO from Eurocontrol [1].

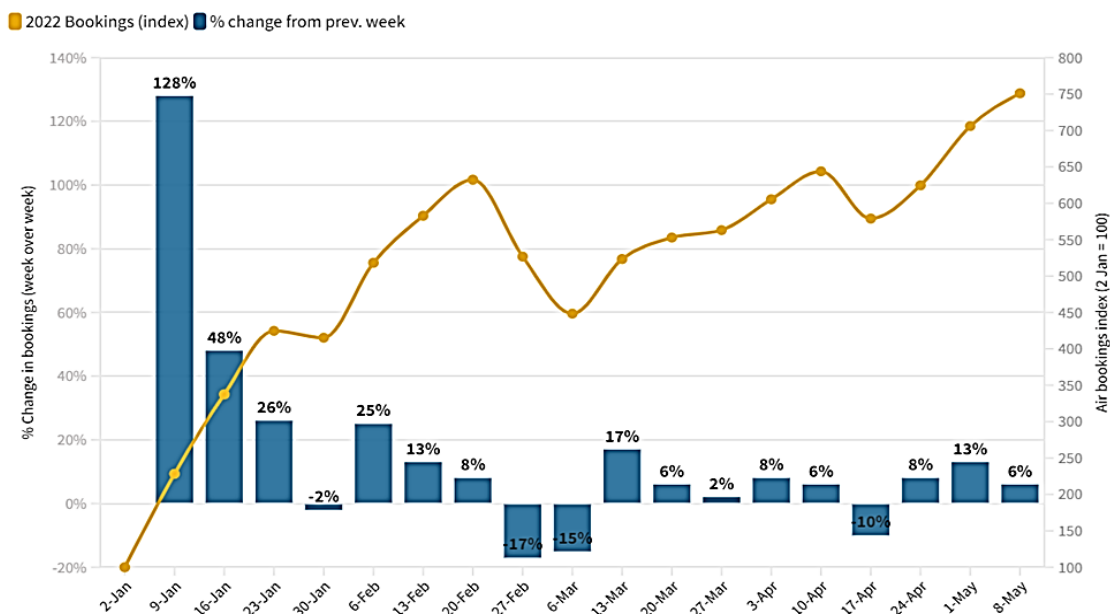

Рис. 4. Бронювання авіаквитків для внутрішньо європейських подорожей, на січень - травень 2022 року (індекс) [1]

За даними ЮНВТО, після річниці вторгнення мільйони людей були змушені покинути свої домівки – зараз близько 6 мільйонів людей. І кількість постраждалих зростає з кожним днем, включаючи жертв серед цивільного населення, оскільки цілями навмисно стають будинки та навіть лікарні. Вторгнення також спричинило гуманітарну катастрофу та утиск прав людини, якої в Європі не було з часів Другої світової війни.

З кожним днем єдиний фронт, який більша частина світової спільноти прийняла після вторгнення, також зазнає нападу, особливо тому, що країни в усьому світі продовжують відчувати економічні наслідки конфлікту та його соціальну ціну. Ось чому ЮНВТО має намір продовжувати заклики до миру та негайного припинення всіх військових дій.

Список використаних джерел

1. Всесвітня туристична організація (ЮНВТО), офіційний сайт. <https://www.unwto.org/>
2. Європейська туристична комісія, офіційний сайт. <https://etc-corporate.org/>

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор,
Коваль К. К., здобувачка вищої освіти, гр. Т-211

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУЧАСНА АРХІТЕКТУРА ВОДНОГО ТУРИЗМУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасний туризм спирається на специфічну архітектуру рекреаційних комплексів. Освоєння нових рекреаційних утворень (*акваторій, підводного світу, підземного простору*) дає можливість збереженню пам'яток історії, культури, мистецтва, природного середовища та використання малоцінних земель. І в цьому плані на особливу увагу заслуговує архітектура водного туризму.

Дійсно, вже кілька десятиріч поспіль зростаючої популярності у всьому світі набуває водний туризм (*морський туризм, річковий туризм, озерний туризм*), в основу якого покладено подолання маршруту водною поверхнею. Завдяки фантазії фанатів такого виду спортивного відпочинку та новітнім технологіям потужно розвиваються декілька підвидів водного туризму: сплав по річках, рафтинг, вітрильний туризм, каякінг, каньйонінг (*подолання каньйонів без допомоги плавзасобів*), віндсерфінг, вейкбордінг, дайвінг, яхтинг.

На початку 60-х років ХХ ст. стався бум водного туризму, викликаний появою дешевших прогулянкових судів з пластичних матеріалів. З'явилась потреба у спеціально обладнаних портах і човнових паркінгах. У США з цією метою від моря були проведені канали-лагуни – марини. Найбільше значення мають система Міссісіпі-Огайо, Великі озера і канали. Берегові канали з'єднують гирла річок і лагуни й дають можливість туристичним плавзасобам проходити вздовж узбережжя, не виходячи у відкрите море [1].

У Франції набули популярності цікаві ідеї поєднання сезонного житла, водного спорту та інфраструктури для зберігання прогулянкових судів. Так, в портах Сент-Максими (поблизу курорту Сен-Тропе на Середземному морі) і Довіль-сюр-Мер (Ла-Манш, Франція) в центрі водного масиву розташовані будівлі для проживання, оточені портовим причальним обладнанням («мешкання» для човнів та інших плавзасобів) [2].

У 60-х рр. з'явилися просто фантастичні проєкти створення незвичайного середовища відпочинку на воді, під водою, під землею, в космосі. Це проєкти плавучих *міст-воронок* системи Інтерполіс, які планувалося розмістити на заболочених територіях; проєкти *міст-поплавців* для розселення туристів в океані. Так, наприклад, і нині користується великим туристичним попитом порт Камарг (Франція) (рис. 1) зведений на заболоченій місцевості [3].

Рис. 1. Сучасна архітектура туристичної локації «Port Camargue»

З 70-х рр. ХХ ст. набули поширення плавучі туристські споруди, розміщені на баржах та дебаркадерах. Для довідки: *дебаркадер* (фр. *debarcadere*, від *debarquer* — «вивантажувати», «висаджувати на берег»): плавуча пристань, причальна споруда у вигляді судна або понтона, стаціонарно встановленого (зазвичай у річковому порту) і призначеного для стоянки та розвантаження суден. Фундаментом конструкції дебаркадера є тонкий залізобетонний корпус прямокутного або трапецієвидного перетину. Слід зазначити, що вперше такі залізобетонні конструкції з'явилися ще в 40-х рр. ХХ ст. Прикладом можуть слугувати плавуча туристична база в Швейцарії з п'ятиповерховою трапецієвидною залізобетонною надбудовою або плавуча туристська споруда в Греції в затоці Саронікс у вигляді півсфери з тонкого залізобетону. Водночас значно розширилася типологія туристських локацій, пов'язаних з водним спортом і відпочинком: *ботель*, *флотель*, *акватель*. Наприклад, в 1973 р. в Канаді на березі озера Гурон був побудований комплекс: акватель з підводним парком «Фатом фایв», в якому прокладені маршрути для аквалангістів і акванавтів по захоплюючим місцям на дні озера [2].

Розвиток водного туризму в нашій країні є дуже перспективним і цікавим напрямом рекреаційної активності. Дійсно, водний туризм в Україні з кожним роком набуває все більшої популярності. Територія нашої країни має велику кількість річок із різним «характером», що дозволяє туристам-водникам брати участь у рафтингу та сплавах на плотах. Адже Україна має понад 70 тис. річок, багато озер, водосховищ, доступ до двох морів. Важливо, що водні подорожі можна починати з інших європейських країн, через Дунай та Віслу. Внутрішні водні туристичні маршрути проходять карпатськими річками: Черемошем, Прутом, а також Дніпром, Південним Бугом, Дністром, сплавом Десни тощо.

Це сприяє тому, що водний туризм в Україні отримує зростаючу популярність. Маршрути можуть бути запропоновані різні за рівнем складності, але в будь-якому випадку екстрим, заряд адреналіну та позитивних вражень гарантовані [3]. Щодо архітектури рекреаційних комплексів, необхідно зазначити, що в нашій країні вже наблений значний досвід зі своїми культурними традиціями та правилами. Зокрема, в Україні є дуже поширеною система елінгів, які можемо бачити у затоках Чорного та Азовського морів. Довідково: *Елінг* (нід. *Helling* — споруда, призначена для побудови, зберігання та ремонту) (рис. 2).

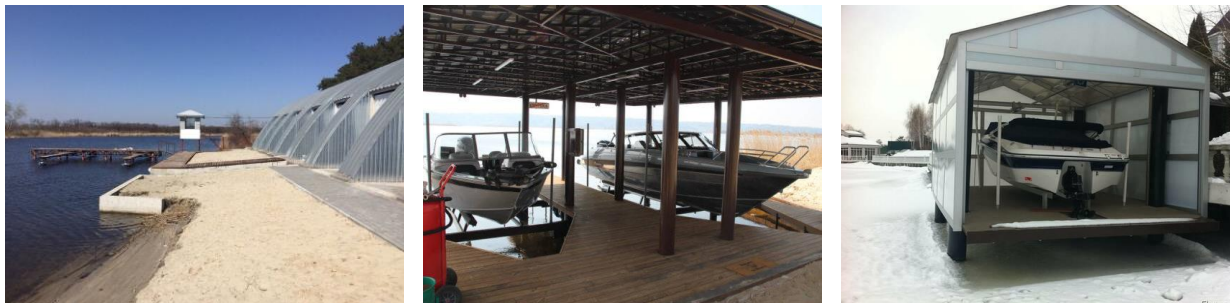

Рис. 2. Елінги в Україні

За нашим переконанням, особливо враховуючі обставини наслідків війни, яка виснажує сили активних верств населення, розвиток водного туризму на безпечних територіях України є вкрай необхідним. Адже саме акваторії є місцем релаксації, відновлення душевних і фізичних сил людини, а участь у створенні архітектурних споруд, які забезпечують розвиток водного туризму – тією суспільно корисною діяльністю, яка допомагає відновити сили та надихати на нові перспективи та сприяти ствердженню віри у Життя.

Список використаних джерел

1. Транспорт США (транспортна система). URL: https://geoknigi.com/view_country.php.
2. Долгопола Г.Є. Рекреаційні комплекси. URL: <https://studfile.net/preview/7216331/#2>.
3. Водний туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали наукової конференції з міжнародною участю. – Львів : ФОП Корпан Б. І., 2021. – 84 с. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09>.

Демченко К. С., здобувач вищої освіти гр. Т-191

Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Подієвий туризм (або івент-туризм) зарекомендував себе на міжнародному ринку як перспективний вид туризму, про що свідчать його показники прибутковості: 1,5 трильйони доларів за 2022 рік (зважаючи на карантинні обмеження) з прогнозами зростання на 4 % (2,1 трлн дол.) до 2032 року [1]. На українському туристичному ринку подієвий туризм вважається новим напрямком, однак звіт ДАРТ за 2021 рік показав, що бажання населення долучатися до подієвого туризму вже перевищує відсоток бажаючих брати участь у сільському та гастрономічному туризмі (9 % проти 7 % та 3 %), які також стрімко розвиваються на світовому ринку. Дані вказують на те, що подієвий туризм поступається лише традиційним видам відпочинку таким як пляжний, екскурсійний та лікувально-оздоровчий [2].

Зважаючи на успіх івент-туризму, важливо підтримувати інтерес до даного виду діяльності та пропонувати нові продукти. Тому розглянемо реальні можливості України у задоволенні потреб споживача.

На території України можна виділити 5 туристично-рекреаційних регіонів: Карпатсько-Подільський, Полісько-Столичний, Придніпровсько-Донецький, Слобожанський та Причорноморсько-Приазовський. Кожен регіон характеризується сукупністю унікальних рекреаційних ресурсів та різним рівнем розвитку інфраструктури, що впливає на загальний туристичний імідж. Коротка характеристика регіонів запропонована в таблиці 1.

Таблиця 1. Коротка характеристика туристично-рекреаційних регіонів України

Регіон	Характеристика
Карпатсько-Подільський	Універсальне застосування, значна концентрація різноманітних рекреаційних ресурсів (клімат, рельєф, мінеральні води, озера, культурні центри, тощо), потужна інфраструктурна база (гарний рівень забезпеченості засобами розміщення, харчування, можливості для розвитку ділового туризму).
Причорноморсько-Приазовський	На рівні з Карпатсько-Подільським регіоном має всі умови для розвитку подієвого туризму, унікальні рекреаційні ресурси – моря (Чорне та Азовське), лимани, а також значний культурний осередок (Крим).
Полісько-Столичний	Імідж регіону формує м. Київ, при цьому гарний рівень забезпеченості культурно-історичними пам'ятками та гідроресурсами, нерівномірний розвиток інфраструктури.
Придніпровсько-Донецький	Добре розвинена промисловість, значна територія знаходиться під перебігом воєнних дій, має вихід до Азовського моря та забезпечений мінеральними водами.
Слобожанський	Індустріально розвинений, концентрація рекреаційних ресурсів у західній частині, м. Полтава – осередок історико-культурних ресурсів

Відповідно до таблиці 1, Карпатсько-Подільський та Причорноморсько-Приазовський рекреаційні регіони повністю адаптовані під розвиток подієвого туризму, тобто на їх території є можливість проведення основних масових подій країни. У той час, як на трьох інших регіонах слід зосередити більше уваги. Орієнтуючись на унікальні особливості Придніпровсько-Донецького, Полісько-Столичного та Слобожанського регіонів, пропонуємо такі сценарії розвитку івент-туризму:

Терикони Донбасу (Придніпровсько-Донецький регіон). Терикони – вже давно стали символом промислового регіону, однак часто їх згадують у негативному контексті (шкідливий вплив для навколишнього середовища, займають величезну площу), тому використання цього продукту праці з метою підвищення туристичного інтересу до місцевості, стане гарним початком розвитку подієвого туризму. Для цього варто скористатися досвідом одного з центрів промисловості Німеччини - Рурського регіону ситуативно подібного до Донбасу. Сучасний Рурський регіон побудований на екологічному підході (рекультивовані землі, постійне озеленення території, вироблення альтернативної енергії), при цьому індустриальна культура репрезентується як особливість - шахта Цольферайн використовується як екскурсійний об'єкт та символізує минуле регіону [3]. Організація фестивалю пов'язаного з шахтарською справою на основі ідеї терикону значно підвищить туристичну присутність та збереже шахтарську історію регіону. Терикони можна переобладнати для спорудження спортивних об'єктів (велотреки, лижні спуски зі штучним покриттям), а старі відвали озеленити з метою створення привабливого ландшафту. Тоді як недіючі шахти можна використати як місце проведення фестивалю з дотриманням всіх безпекових норм.

Тематичний парк української культури (Полісько-Столичний регіон). Місто Київ вважається скелетом даного регіону, тому цікавим досвідом стане зміщення центру уваги на суміжні райони, щоб поживити туристичну діяльність близьких до столиці міст. Роль центру подієвого туризму цілком може зайняти Чернігів з гаслом «місто легенд» або Луцьк як репрезентація традиційного свята Івана Купала (на території області дуже багато унікальних гідроресурсів, як приклад, Шацькі озера) або побудови тематичного парку на основі занедбаної архітектурної пам'ятки, наприклад, монастиря Різдва Богородиці у селі Новий Загорів. Прикладом для натхнення може слугувати - американський Disneyland, який у свій час здійснив культурну революцію в США, став центром політичних протестів та зробив внесок у популяризацію американської культури закордоном. Український Діснейленд допоможе відродити давні українські традиції, ремесла та історію, які набувають все більшого значення.

Сорочинський ярмарок – як еталон українського подієвого туризму (Слобожанський регіон). Сорочинський ярмарок – одна із найяскравіших подій, яка фактично репрезентує українську культуру. Слобожанський регіон вже має свою візитівку, імідж якої слід зміцнювати. Подієвий туризм - це дійсно унікальна можливість для України продемонструвати природні та, особливо, культурні особливості країни. У процесі визначення програми розвитку івент-туризму важливо підкреслити унікальність кожного регіону. Пропоновані напрямки розвитку також допомагають подолати негативні явища (екологічні проблеми, занепад пам'яток архітектури, втрата культурних надбань тощо).

Список використаних джерел

1. Event Tourism Market [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.futuremarketinsights.com/reports/event-tourism-sector-outlook> (Дата звернення: 20.04.2023).
2. Звіт за результатами опитування «Проведення дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/statistic> (Дата звернення: 20.04.2023).
3. Німецькі фахівці пропонують перетворити терикони на візитівку Донеччини Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/німецькі-фахівці-пропонують-перетворити-терикони-на-візитівку-донеччини/a-14937443> (Дата звернення: 20.04.2023).

Демченко К. С., студентка гр. Т-191,
Науковий керівник – **Гонта О. І.**, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЯК ОСНОВОФОРМУЮЧА СКЛАДОВА ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ

З погляду гуманітарних дисциплін, основним об'єктом дослідницьких зацікавлень в туризмі є суб'єкт туристичного руху, тобто особа туриста та її переживання, досвід, зміни, взаємовідносини з іншими особами. Тому психологічні аспекти розвитку туристичної індустрії викликають зростаючий інтерес як теоретиків, так і практиків. Сформувався цілий пласт наукових досліджень, присвяченим особливостям психології туристів у суспільному вимірі. Так, популярною є соціокультурна модель Ж. Жафарі, яка пояснює психологічні зміни, що відбуваються в особистості людини у процесі її залучення до туристичного дійства. Зміст концепції полягає в тому, що світовий туризм в цілому передбачає наявність двох систем – висилаючої (повсякдення) та приймаючої (неповсякдення). Якщо перша система забезпечує людей можливостями регенерації фізичних і психічних сил через рекреацію та інформацію, то у другій відбувається зіткнення туристів з мешканцями рецепційних районів, які зайняті роботою й обов'язками щоденного ритму життя. Іноді виникають суперечності через численні міжособистісні й міжкультурні відносини, які призводять до різноманітних змін у системі, що приймає, створюючи загрозу для її ідентифікації [1]. Крім того, модель Ж.Жафарі описує трансформації у психіці туриста в процесі підготовки до виїзду, перебування туриста у місці відпочинку і повернення до свого середовища проживання. Безперечним є той факт, що туризм змінює світогляд людини.

За нашим переконанням варто звернути увагу на особливий вид туристичних послуг, який має безпосереднє відношення до психології людини, що отримує туристичні послуги, її очікувань і вподобань як соціальної істоти й унікальної особистості – це екскурсійні послуги. Розуміння поняття «*екскурсія*» досить часто асоціюють з формуванням культурно-наукового світогляду людини, процесом навчання та інструментом виховання, однак у сучасних умовах, продиктованих соціальною напругою, війною та тривалим періодом ізольованості унаслідок пандемії, було б доцільніше зосередити увагу саме на рекреаційних та реабілітаційних можливостях, що надають екскурсійні послуги.

Туристична діяльність ґрунтується на постійній комунікації між людьми і задоволення людських потреб напряму пов'язане зі зростанням туристичних потоків та прибутків галузі, тому ігнорування психологічного фактору розцінюватиметься як

очевидна помилка, що призводить до зниження якості надаваної послуги. Справедливо зазначити й те, що екскурсійна діяльність може виходити далеко за межі своїх функцій (*пізнання, виховання, організація культурного дозвілля, розширення світогляду та формування інтересів*) і нести соціальну корисність у відновленні психологічного здоров'я людини, на прикладі, постраждалих під час воєнних дій [2].

Концепція нових екскурсій, що враховуватиме психологічні особливості людини та відображатиме екскурсію як мистецтво, допоможе переглянути роль екскурсійної діяльності у суспільстві. Незважаючи на те, що головною метою таких екскурсій стане емоційний вплив на екскурсанта, освітня складова також враховуватиметься. Застосування технік кращого запам'ятовування інформації впливатиме на формат екскурсії: *«ефект краю»* допомагатиме фіксувати найважливішу інформацію на початку та в кінці екскурсії; візуальна підтримка уваги – живий фон, динамічні сцени із залученням різних органів чуттів (музичне супроводження, малювання картини); емоційність – матеріал, що подається через переживання краще засвоюється [3]. Розкрити екскурсію, як вид мистецтва, допоможуть візуальні, аудіальні та кінестетичні зони впливу інформації на людину. Цьому сприятиме залучення до співпраці місцевих народних майстрів, музикантів та інших дотичних до мистецтва осіб, тобто програма екскурсії розкриватиметься не лише через взаємодію екскурсовода та екскурсанта або екскурсанта та експонату, але й завдяки дії, що утворюватиме загальне тло.

Інтерактивність екскурсій – ще один спосіб емоційного впливу на аудиторію. Наразі існує ряд розроблених інтерактивних екскурсій як в Чернігові (*анімаційні екскурсії “Містичний Чернігів”, “Інтелігентний Чернігів”, “Театральний Чернігів”*), так і в Україні в цілому (*екскурсія-квест “Стара фортеця” у Херсоні, екскурсія-спектакль у Львові, «Підвішені екскурсії» у Києві тощо*) [4]. Залучення інтерактивів є важливим з точки зору розбавлення інформаційно насичених текстів та зацікавлення аудиторії. Інтерактиви також допомагають розкривати особистість, що спрощує роботу екскурсовода-психолога у процесів прийняття рішення щодо вибору засобів впливу. Кінцевою метою такого типу екскурсій має бути стан задоволеності та натхнення. Тобто, роль екскурсії переходить з освітньої спрямованості на релаксаційну, при цьому смислова наповненість екскурсії не зникає. Екскурсовод має бути одночасно і психологом, адже взаємодія з людьми вимагає як комунікативних здібностей, так й аналітичного мислення.

Щоб екскурсія найбільш ефективно вплинула на екскурсанта слід скористатися таким *алгоритмом дій*: 1) попереднє анкетування при замовленні послуги з набором навідних запитань, що сформує попередню думку про майбутнього клієнта, скерує напрям організації екскурсії; 2) наступний крок – перша зустріч, невелика розмова (small talk) націлена на визначення настрою людини у конкретний час, як наслідок, формування остаточного рішення стосовно використання технік ведення екскурсії; 3) проведення екскурсії – комбінування визначених попередньо прийомів з відслідковуванням реакції екскурсанта; 4) завершальний етап – використання техніки, на яку був позитивний сигнал під час екскурсії.

Для турагентств важливо передчасно адаптувати затвердженні екскурсії під різний тип людей (залежить від методики на яку посилатиметься конкретне підприємство) та узгоджувати техніки проведення екскурсії відповідно до того, яка цільова аудиторія. Якщо це групові екскурсії і встановити контакт з кожною людиною проблематично, то варто керуватися загальним сценарієм, де в основі буде визначена конкретна техніка, яка в процесі комбінуватиметься з невеликою участю інших, щоб впливати на різні типи людей. Можливо, у ході екскурсії вдасться встановити більш дієву і змістити кут зору на неї.

Отже, екскурсійна діяльність – це більше, аніж лекційна розповідь і має на меті не лише поширювати знання, а й впливати на реабілітаційні процеси, мотивувати та заряджати. Навчання екскурсоводів роботі з психологічною складовою людини досить трудомісткий процес, однак досягнутий результат позначиться на загальному поліпшенні якості надання послуг, а також вплине на сформовану думку суспільства щодо екскурсійної діяльності, де екскурсія – це цілком звичний спосіб провести вихідний день та зняти напругу, так само як і сходити в кіно чи послухати улюблену музику.

Список використаних джерел

1. Модель туризму за Жафаром Жафарі. URL: http://pidruchniki.com/14980812/turizm/model_turiymu_zhafari.
 2. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник. - Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. - 144 с.
 3. 8 методів, що допоможуть вам запам'ятати інформацію [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://holdyou.net/news/dopomozhut-vam-zapam-yatati-informaciyu> (Дата звернення: 02.04.2023)
 4. Екскурсійний інтерактив: 11 ненудних екскурсій для дітей [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zruchno.travel/News/New/4251?lang=ua> (Дата звернення: 02.04.2023)
-

Касьянова Є. Р., здобувачка вищої освіти гр. Т-201,

Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВИБІР ЗАКЛАДУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА СПОЖИВАЧЕМ

У нинішніх досить жорстких умовах ведення ресторанного бізнесу, підприємці повинні чітко розуміти, у чому їхні конкурентні переваги, чим можна викликати зацікавлення споживача. Ресторанне господарство має значну кількість параметрів, що є важливими у визначенні рівня конкурентоспроможності того чи іншого підприємства. Що стосується споживача, то він обирає заклад, виходячи з певних критеріїв.

Пріоритетним фактором, що визначає вибір ресторанного закладу споживачем, є якість та обслуговування [1]. Дійсно, споживач ресторанних послуг ніколи не обере заклад с поганим сервісом, а зовнішній вигляд та інтер'єр при цьому відходять на другий план. Якісний сервіс передбачає постійне підвищення кваліфікації працівників та мотивацію компетентних у своїй справі професіоналів.

Асортимент продукції та широта послуг є досить важливими складовими у наданні споживачем пріоритету певному закладу ресторанного господарства [2]. Окрім гарного сервісу, підприємство повинно пропонувати та зацікавлювати. Широкий вибір та його оновлення приваблює та змушує обирати саме цей заклад.

Наступним, не менш важливим фактором, є ціна [3]. Управління закладом ресторанного харчування повинно включати в себе постійний аналіз середнього чеку споживачів та розробку спеціальних пропозицій. Наприклад, певна система знижок, що викликає зацікавленість, або отримання приємних бонусів для гостей.

Другорядним, але теж значущим фактором вибору є зовнішній вигляд, що формує сприйняття закладу споживачем. Атмосфера пропонує емоції, приємні спогади та гарну обстановку, внаслідок чого у закладу з'являються постійні гості. Не зайвою є розробка та дотримання єдиної концепції закладом.

В нинішній час актуалізувалася вимога щодо безпеки надання послуг закладом ресторанного господарства. По-перше, це дотримання закладом санітарних норм і правил. По-друге, - забезпечення безпечної взаємодії в умовах пандемії. У зв'язку з цим, а також браком часу постійно зростає кількість споживачів, що прагнуть звести до мінімуму контакти та обирають дистанційне замовлення страв, розрахунок і навіть обслуговування.

Отже, знаючи, на що у першу чергу звертає увагу гість, ресторатор може здійснювати цільовий менеджмент і пропонувати нові рішення, які допоможуть у боротьбі за споживача.

Список використаних джерел

1. Основні чинники, що формують конкурентоспроможність підприємств ресторанного господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5142>.
 2. Формування моделі PEST-факторів підприємств ресторанного господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_2/33.pdf.
 3. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kursak.com/suchasnyj-stan-ta-tendentsiji-rozvytku-restorannoho-hospodarstva>.
-

ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У нинішніх реаліях широкомасштабної війни в Україні постраждало дуже багато інфраструктури, людей і спортивне життя теж завмерло. Зрозуміло, що в перші дні лютого вторгнення людям було не до спорту – на перший план вийшли питання виживання та безпеки – як в особистому плані, так і стосовно Української держави загалом. Точніше, спорт розвивається здебільшого на рівні національних збірних, але далеко не в тих масштабах, як у мирний час. Спорт завмер. І це створює велику загрозу втрати спортивної галузі. Втрата, від якої ми будемо оговтуватися не один рік. Підкосили ці події багатьох українських спортсменів.

Але українці не були нокаутовані – активісти по всій Україні, а невдовзі й поза межами країни, швидко оговталися від початкового шоку війни та організували численні благодійні акції та турніри з різних видів спорту. Спочатку військові організували збір коштів на допомогу ЗСУ, родинам загиблих українців та жертв агресорів. Подібні турніри стають все більш масштабними, і повернення з турнірів є надзвичайно важливим для підняття морального духу самих спортсменів.

Українські спортсмени на змаганнях повинні показувати нашу міць, незламність нашого народу, щоб підійматися наш прапор, лунав наш гімн — це дуже важливо і для спортсменів, і для тренерів, і для країни. Показувати наш спортивний фронт, як ми боремося і наближаємо перемогу.

“Як у спорті, так і на війні, мета одна – Перемога. По-іншому бути не може”. Це слова українського військового Дмитра Стеценка, який у вересні став чемпіоном з самбо на Кубку світу серед студентів з єдиноборств.[1]

Дмитро зізнається: це були одні з найскладніших змагань у його житті. Адже в країні війна, і всі думки – далекі від спорту.[1]

Війна зруйнувала спортивні майданчики, зали, міста, але не наших спортсменів, не наших людей які народилися в Україні.

Спорт – найкращі ліки проти стресу. Під час фізичних навантажень людина може хоча б на трішки відволіктись від моніторингу новин та змістити фокус уваги на свій стан, своє тіло, своє здоров'я. [2] Тому професійним спортсменам трохи легше переносити воєнні дії.

Деякі спортсмени скаржаться, що не можуть виїхати за кордон і брати участь у змаганнях через певні вади багатьох спортсменів служать у національній гвардії, службі безпеки чи прикордонних військах, отже, вони є військовозобов'язаними. Наприклад, Олександр Усик заявив, що буде захищати свою країну на спортивному фронті. І Василь Ломаченко вирішив залишитися в армії і захищати країну до кінця війни. Кожен спортсмен має право вибирати, де йому більше потрібно. На жаль, ще є багато гравців, які не можуть ходити, але гравці, які входять до складу національної команди, можуть відвідувати турніри та тренування[5].

Станом на зараз зруйновано 111 спортивних об'єктів. Дев'ятнадцять взагалі не існує.[3] З базами для тренування є проблеми. і тому десь 3000 наших спортсменів зараз перебувають за кордоном, більша частина в Європі. Спортсмени зараз усім забезпечені, мають змогу тренуватися і змагатися. Україна не може втратити те, що накопичувала десятиріччями, а незадовго вже Олімпійські ігри. Тому треба зберігати сьогоднішній склад, а також і молодь, яка до них підтягується.

Щодо фінансування, то на початку війни було важко, казати про якісне фінансування. Але в Державному бюджеті України на 2023 рік на фінансування розвитку фізичної культури та спорту передбачено 3,9 млрд грн. Це майже на рівні профінансованих видатків минулого року.

А саме 2,7 млрд грн – проведення та участь у більше ніж 2 тис. міжнародних та державних спортивних заходах різного рівня з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю. Участь у них будуть брати понад 8 тис. українських спортсменів, а також забезпечуватиметься діяльність 16 державних закладів та установ у сфері фізичної культури і спорту/[4]

«В умовах війни, коли більше половини всіх видатків бюджету йдуть на захист нашої країни, ми знайшли ресурс, щоб профінансувати розвиток фізкультури і спорту у цьому році. Адже підтримка українського спорту та забезпечення підготовки й участі українських спортсменів в міжнародних змаганнях є пріоритетом держави. Тому для нас важливо підвищувати престиж та імідж держави на міжнародній арені та привертати увагу світової спортивної спільноти до України», - прокоментував заступник Міністра фінансів Роман Єрмоличев [4].

Так, мушу визнати, що під час масованого військового вторгнення Російської Федерації український спорт зі зрозумілих причин був змушений зробити крок назад. Багато гравців Героїв віддали життя на передовій за вільну та незалежну Україну. Багатьом людям, особливо спортсменам, довелося покинути країну, щоб врятувати себе та свої родини. Рашистський натиск численними ракетами, бомбами та мінами знищив і знищив чимало спортивних споруд. Багато змагань і тренувальних процесів були скасовані, скасовані або перенесені. Але попри всі ці страхи та негаразди, українське спортивне життя відновлюється, рухається вперед, а подекуди й набирає обертів. Вже сьогодні є багато приводів для згаданого оптимізму. Безперечно, кожен день наближає нас до перемоги над ворогами. З кожним успішним змаганням суперників буде все більше, і незабаром український спорт стане: Два, і, можливо, ще більш впевнені кроки вперед у своєму розвитку, закономірно займаючи одне з провідних місць на світовому рівні.

Список використаних джерел

1. Ярижко В. Мета одна – Перемога. Як живе студентський і учнівський спорт під час війни [Електронний ресурс] / Віта Ярижко Ярижко. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://sportmon.org/meta-odna-peremoga-yak-zhyve-studentskyj-i-uchnivskyj-sport-pid-chas-vijny/>.
2. Як професійні атлети захищають Україну на змаганнях та фронті: інтерв'ю з міністром спорту [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://society.novyny.live/kak-professionalnye-atlety-zashchishchaiut-ukrainu-na-sorevnovaniakh-i-na-fronte-interviu-s-ministrom-sporta-49213.html>.
3. Як професійні атлети захищають Україну на змаганнях та фронті: інтерв'ю з міністром спорту [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://society.novyny.live/kak-professionalnye-atlety-zashchishchaiut-ukrainu-na-sorevnovaniakh-i-na-fronte-interviu-s-ministrom-sporta-49213.html>.
4. Бюджет України [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzheth-2023-na-finansuvannia-rozvytku-fizkultury-ta-sportu-peredbacheno-maizhe-4-mlrd-hrn>.
5. Як живе український спорт під час війни [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98836>.

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор,
Савенко М. В., здобувачка вищої освіти гр. Т-191,

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЯПОНІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглядаючи стан та перспективи розвитку туристичної індустрії нашої країни з позицій цікавого та конструктивного світового досвіду слід констатувати наступне. Україна, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал, всі роки незалежності розвивалася майже без урахування особливостей її функціонування, за відсутності цілеспрямованої, комплексної туристичної політики держави й відпрацьованих світовим досвідом механізмів управління. Це призвело до переорієнтації туризму переважно на виїзний, знецінення та руйнування системи соціального туризму, а також важливих складових інфраструктури галузі.

Туристична галузь України, яку зазвичай розглядали як своєрідний каталізатор економічної активності країни, нині має багато проблем і надзорстких викликів, які потребують розв'язання за допомогою вдосконалення системи та механізмів її державного управління з урахуванням досвіду країн з розвиненою туристичною галуззю, зокрема Японії. Слід підкреслити, що Японія є унікальною країною у світі не тільки завдяки особливостям географічного положення та високим темпам економічного розвитку, але і яскравим прикладом у сфері успішного управління туристичною галуззю, яке спрямоване на підвищення стандартів якості обслуговування та безпеки у сфері туризму.

Основою формування та покращення територіальної структури, регіонального розвитку туризму є Закон Японії «Про туризм». Політика у сфері туризму в Японії визначається Радою з туристичної політики, що координує діяльність всіх туристичних організацій країни та пропагує туризм на державному рівні. Найбільш потужними туристичними компаніями в Японії є «Японська асоціація туристичних агентств» («JATA») і «Японська національна туристична організація» («JNTO»). Всього в Японії понад 500 турфірм, що мають ліцензію Міністерства транспорту, і понад 2000 компаній, орієнтованих на внутрішній туризм [1].

Несподіваними гальмуючи моментом у розвитку туристичної галузі Японії стала ментальність окремих підприємницьких кіл. Дослідження показало, що існує психологічний бар'єр для прийому іноземних відвідувачів, адже 35 % магазинів, ресторанів та закладів розміщення воліють не приймати іноземних туристів, посилаючись на такі причини, як мовні труднощі, нечемні манери деяких відвідувачів та можливе збільшення проблем з клієнтами. Уряд намагається проводити заходи щодо подолання таких забобонів. Крім того, існує проблема надмірної локалізації туристичних потоків в межах так званого «золотому маршруту» – спочатку Токіо, потім гора Фудзі і далі до Кіото та Осаки. Уряд країни спільно з представниками туристичного бізнесу просувають нові маршрути, які починаються і закінчуються в регіональних аеропортах по всій країні.

На особливу увагу з погляду досвіду для України заслуговує організації готельної справи в Японії. Велика різноманітність варіантів готелів та їх широкий ціновий діапазон. Так, для туристів є вибір між звичним розміщенням у готелях європейського типу (від всесвітньо відомих мереж, такі як Okura, Peninsula, Ritz Carlton, Hyatt до маловідомих, але дуже популярних в Японії Shinagawa Prince, Toyoko inn) або традиційними готелями Японії - реканах, мінсюку або в сюкубо. Проте в пікові сезони, які пов'язані з івент-туризмом (*цвітіння сакури, золотий тиждень, цвітіння кленів, новорічні канікули*) готелі переповнені, незважаючи на їх велику кількість [2].

Для України з національною схильністю до культивування автентичності, особливо цікаво вивчення досвіду *реканів* - виду готелів, які демонструють класичну культуру Японії. Такі готелі обов'язково мають предмети справжнього японського побуту: гаряче джерело (онсен); традиційне вбрання (халат-юката); татамі; футон. До речі, більшість реканів мають статус національного надбання Японії і охороняються державою. Популярними є також *сюкубо* - готелі при буддійських монастирях або синтоїстських храмах. Такий тип готелів (вишуканих і аскетичних одночасно) має певні особливості: вегетаріанське харчування та режим (об 21:00 всі засинають, ранок починається зі спільною медитації) [2].

Особливою популярністю користуються «*капсульні готелі*» - інноваційний винахід японських готельєрів. Вперше такий готель з'явився у місті Осака, район Умеда, 1 лютого 1979 р.і був спроектований архітектором Куросавою Кісьо. Такі капсули мають об'єм 2×1×1,25 м. і призначені лише для однієї людини. Такі капсули (крім туристів) дуже популярні серед працівників офісів, що запізнилися з роботи і не мають можливість дістатися додому. До речі, капсульні готелі вже з'являються і набувають популярності і в Україні (Київ, Львів) [3].

Рис. 1. Вигляд типових «капсульних» готелів в Японії

Ще один цікавий національний «магніт», що приваблює туристів – *культ краси*. В японській культурі органічно поєдналися споглядальність буддизму та обожнювання природи синтоїзму. Протягом багатьох століть в Японії культивувалося почуття прекрасного, поступово перетворюючись в свого роду релігійний культ поклоніння красі, який поширювався серед всіх верств населення. Так, японська мова містить естетичні поняття, які виражають суттєву частину повсякденного життя: *ханамі* (милування квітами або сакурою); *цукімі* (милування місяцем); *юкімі* (милування снігом). Від покоління до покоління передається ця дивна та неймовірна традиція відданості прекрасному. Вона відображається в усьому, проявляється в почуттях, словах і вчинках. Самі ж японці вважають, що притаманне їм особливе почуття краси – їх національне надбання, у той час як іноземці лише захоплюються красою.

За нашим переконанням, досвід Японії у сфері розвитку туризму і гостинності вартий на увагу саме тому, що він орієнтований на шанобливе ставлення до традицій, національної культури, до далекого минулого, до пам'яток старовини, не дивлячись на імідж найтехнологічнішої країни на планеті, визнаного лідера технологічних проривів у багатьох сферах. Мешканці Японії старанно прагнуть зберегти незмінними успадковані від минулих поколінь, надбання у вигляді норм поведінки та автентичних форм культури, що, безумовно надає особливого колориту та неповторної аури подорожам країною та зачаровує туристів.

Список використаних джерел

1. Туристичні Маршрути Японії: <https://visitjapan.ru/mesta-i-marshruty>
2. Класифікація готелів Японії. URL: https://japanandmore.com/travel_tips/japan-hotels.
3. Капсульні готелі в Києві. https://www.booking.com/hotel/ua/av-capsule-kyiv.uk.html?aid=318615&label=New_Ukrainian_UK.

Тарасенко А. І., здобувачка вищої освіти, гр. Т-211,
 Науковий керівник: **Алещугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК ТРАНСАТЛАНТИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ В ХІХ СТ. ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ТУРИЗМУ

Водний транспорт відомий людям з найдавніших часів. Незважаючи на розвиток наземних видів транспорту та появу нових його видів, водному вдавалось зберігати ведучу роль у пасажироперевезеннях до кінця ХІХ ст. Тим більше, що прогрес торкнувся і його. Цей період співпав із етапом зародження туризму як сфери економічної діяльності та зумовив на останній значний вплив.

У 1807 р. винахідником Р.Фултоном був сконструйований і побудований перший пароплав. Ця подія стала значним поштовхом щодо збільшення обсягу пасажироперевезень водним транспортом. Незважаючи на це, до 1817 року перевезення

вантажів та пасажирів через Атлантику не завжди були регулярними [1]. Кораблі виходили в рейс у зовсім непередбачуваний час.

У цей час значно збільшились потоки переселенців, які шукали кращої долі у Новому Світі. Економічні кризи та соціальні потрясіння, прагнення покращити свій соціальний статус, підвищити рівень життя штовхали людей переїжджати на нові місця проживання. Пасажири трансатлантичних суден подорожували не лише з метою переселення в Новий світ. Серед них були і бізнесмени, і подорожуючі, які їхали до родичів, на лікування, за новими враженнями тощо. Колонізація американського континенту, швидкий економічний та культурний розвиток США, зростання населення цієї країни та добробуту її громадян зробили можливим виокремлення пасажирських перевезень через Атлантику як самостійної сфери бізнесу.

Внаслідок масового попиту на подорожі через Атлантику морські пасажирські перевезення розвивалися бурхливими темпами. Їх організатори покращували комфорт, піклувалися про розваги для пасажирів під час подорожей.

У середині XIX століття виникли перші пароплавні компанії, які здійснювали доставку переселенців зі Старого Світу до берегів Північної і Південної Америки [2]. Окремі нові судноплавні компанії дуже швидко зосередили у руках монополію на трансатлантичні перевезення. Судна, обладнані паровими машинами, вже не залежали від погоди та вітрів і виявились здатними приходити до пунктів призначення у заздалегідь обумовлений час; стало можливим дотримуватись певного розкладу руху. Це був великий крок вперед у порівнянні з парусниками. Велика конкуренція на ринку морських перевезень змусила власників суден покращувати рівень сервісу, бо заможні пасажери хотіли отримувати в морі те ж саме, що й на суші. Тоді почали з'являтися перші салони для куріння, бібліотеки, справжні їдальні, а пасажирів почали обслуговувати стюарди. Гострою проблемою на судах залишалась гігієна. Каюти були тісні – в них могли поміститися ліжко, стілець та гардероб.

До середини 1860-х років сервіс на борту пароплавів вже не вважався дивиною. Кожна компанія, яка себе поважала, повинна була подбати про дозвілля і комфорт своїх пасажирів. Все частіше для їхніх розваг на борт запрошували музикантів, тренерів з тенісу та танців, були організовані перші медичні пункти. Найкращим пароплавом цього періоду був «Балтик», на якому в кожній каюті було два умивальника, диван, двоповерхове ліжко з атласною білизною [3].

З 70-х років XIX століття пасажирські судна на атлантичних лініях почали перетворюватися на розкішні плавучі готелі. Ця тенденція, найяскравіше виявилася на великих англійських пароплавах і стала результатом зростаючої конкуренції з німецькими та французькими компаніями. У 1870 році на судах «Абіссінія» та «Алджирія» вперше з'явилися окремі ванні кімнати, а оснащення пароплава «Галія», спущеного на воду в 1879 році, стало провісником марнотратної розкоші майбутнього [4].

У 1880 році на пароплаві "Сіті оф Берлін" компанії "Інмен лайн" вперше спалахнули електричні лампочки. На судах були шикарні каюти-люкс, танцювальні зали в дзеркалах, концертні зали з дорогими роялями, спортивні зали, гральні зали, салони краси, бібліотеки. Першими з дорогих судів нового покоління стали судна компанії "Кунард": "Кампанія" та "Луканія", що отримали в 1893 "Блакитну стрічку Атлантики" [3]. Такі розкоші надовго стали стандартом для круїзних суден, пасажери яких цінували комфорт та розваги.

У 1844 році пароплавною компанією "P&O" був організований перший круїз за маршрутом Англія – Іспанія – Португалія – Малайзія – Китай

У 1864 рік став точкою відліку трансатлантичного організованого туризму. Саме тоді сином Т.Кука – людини, яка стояла у витоків організованого туризму, - було розроблено перші заокеанські тури європейцям – до Америки, американцям – до Європи. Невдовзі цією ж фірмою була запропонована і перша кругосвітка (1871 р.) [3]. Але пароплавні компанії швидко зрозуміли прибутковість такої справи, тому конкуренція на ринку круїзного туризму почала швидко зростати. Сама концепція круїзного туризму виявилася вдалою: в таких подорожах вдало поєднались розкіш перебування, розваги на борту, екскурсії прибережними містами та відвідування островів – по суті, декілька видів туризму (відпочинковий,

пізнавальний, релігійний, пригодницький, природний, залежно від програми), а також гральний бізнес, який в деяких країнах знаходився поза законом.

Після появи трансконтинентального повітряного сполучення, яке дозволило набагато скоротити час перебування в дорозі, популярність водного транспорту почала спадати і зійшла нанівець у повоєнні часи. Великі пароплавні компанії стали круїзними операторами. З II половини XIX ст. лічать свій час відомі раніше як пасажирські, а нині як круїзні компанії "Cunard Line", "Holland America Line". Багато інших було засновано у 60-ті роки XX століття. Круїзи залишались популярними ще до недавнього часу. І конкуренція на ринку пропозиції була значною. З'являлись все більші і більші лайнери – цілі плаваючі міста з басейнами і кортами, ресторанами та магазинами і іншими зручностями.

Нинішня пандемія поставила нові виклики перед цією галуззю діяльності, оскільки виявилась небезпека перебування великої кількості людей в обмеженому просторі. Наскільки успішно вирішить їх бізнес, покаже час. Поки ж ми можемо резюмувати: свого часу прогресивний транспортний засіб викликав до життя новий вид туризму, який виявився рятівним колом для морського пасажирського транспорту у часи його занепаду.

Список використаних джерел

1. Артемова А. М., Козлова В. А. Основы гостеприимства и туризма / А. М. Артемова, В. А. Козлова. – Орел: ОрелГТУ, 2005. – 104 с.
2. Історія туризму [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://btek.if.ua/?m0prgm=7&m2prgm=62&m1prgm=39>.
3. Пассажи́рские морские перевозки в XIX веке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://titanicanatomy.wordpress.com/2016/02/13/>
4. Устименко Л. М., Афанасьев І. Ю. Історія туризму / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. – К.: Альтерпрес, 2005. – 320 с.

Федоряка В. В., здобувач вищої освіти гр. МТ-221

Науковий керівник - **Зеленська О. О.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Як відомо, сьогодні для українців та всієї країни виступає тяжким випробуванням. Оскільки із вторгненням російських загарбників та запровадженням в державі 24 лютого 2022 року воєнного стану звичний спосіб життя зазнав суттєвих змін. І на цей момент немає такої галузі в Україні, будь-то промисловість, будівництво чи управління, яку б не доторкнулися ці зміни. І туризм, як окрема галузь, не є тому виняток. Оскільки в'їзний, виїзний та внутрішній туризм - складає суттєву частину економіки країни, проте воєнний стан суттєво змінив їх показники.

Згідно зі статистичними даних, через повномасштабне вторгнення Росії в Україну сума туристичного збору за 2022 рік становила 178,9 млн грн, що на 24% менше, ніж у 2021 році. Також, як повідомляє пресслужба Державного агентства розвитку туризму, до війни загальна сума турзбору була 235,4 млн грн [1]. Крім цього, скоротилася й кількість платників податків, які працюють в туристичній сфері. Зокрема, за перші місяці війни їх кількість зменшилася на 10 %. Проте був зафіксований приріст доходу від діяльності турагентств, так як у порівнянні з 2021 роком, він зріс на 85 %. Однак це пояснюється тим, що у звітний період увійшли два довоєнні місяці, коли ще активізувалось раннє бронювання на новорічні та різдвяні свята [2].

Як відомо, також одними з перших через війну в Україні під удар потрапили туристичні оператори та туристичні компанії. За даними внутрішньої статистики одного з найбільших національних туроператорів, у червні 2022 року тури з України забронювали близько 1440 туристів, а в тому ж місяці 2021 року - понад 95 000 мандрівників [3] У

зв'язку з цією ситуацією деякі компанії поставили роботу на паузу, інші й зовсім закрилися. Але є ті, хто переорієнтувався на інші ринки.

Так, одним із прикладів є найбільший туроператор Join UP!, який ще у квітні 2022 року почав діяльність в країнах Балтії: відкриті продажі в Литві, Латвії та Естонії. [4] Завдяки цьому, місцеві туристи вже можуть бронювати тури в Туреччину, Албанію, Чорногорію та Грецію. Або ж відома "Феєрія мандрів", яка ще минулого року почала організовувати автобусні тури до Європи або ж тури до теплих країв з перельотами із сусідніх країн. [4] Між іншим, багато туристичних фірм почало займатися волонтерством, підтримуючи армію необхідним, а також переселенців, розміщуючи їх у санаторіях, організовуючи їм пересування, і вирішують різні питання, пов'язані із логістикою.

Аналізуючи діяльність туристичної галузі окремо за видами, то варто почати із зовнішнього туризму, який має свої особливості. Зокрема, через постійні обстріли майже на початку військових дій повітряний простір над Україною було закрито і виїхати за кордон можна тільки залізничним або автомобільним транспортом, що у свою чергу, ускладнює подорож в інші країни. Як відомо, після початку нового минулорічного сезону зовнішній туризм почав дещо оговтуватися і українці почали потроху виїжджати за кордон, замовляючи тури та гарячі путівки. Найпопулярніші серед українців – евакуаційні рейси до Болгарії, що зумовлено безкоштовним проживанням в готелях для українців, яке пропонує ця країна. Також почали відновлюватися вильоти на море в Туреччину, Туніс, Єгипет, навіть Іспанію. Щоправда, для цього українцям потрібно самостійно їхати до аеропорту в сусідню Польщу. Таким чином організовуються й відпочинкові тури в Литву та Молдову [5].

Узагальнюючи варто розуміти те, що більшість українців виїжджає за кордон не для того щоб відпочити, а для того щоб евакуюватися з небезпечних територій, на яких продовжують йти бойові дії. І для більшої частини туристів це відпочинок не від складної роботи, чи запланована заздалегідь відпустка, а спосіб хоча б на декілька днів відійти від хвилювань, тривожного стану спричинений складним становищем в країні [3].

Що стосується внутрішнього туризму, то здебільшого він також продовжує функціонувати на достатньому рівні, зважаючи на ситуацію в країні, оскільки саме з початком літнього сезону 2022 року на ринку вітчизняного туризму почали з'являтися запити українців на відпочинок. Основними регіонами, які приваблюють українських туристів, залишаються умовно-безпечні західні регіони країни: Львівщина, Івано-Франківщина та Закарпаття. Великий попит спостерігається на поїздки у Карпати. Нещодавно почали відновлюватися екскурсійні тури в замки та музеї, які через воєнний стан довгий час не працювали. Поступово зростає інтерес до екскурсій Київщиною та Полтавщиною [5]. Також відкриваються дитячі табори та діяльність окремих санаторіїв і переважно, вони діють в західній частині України. Говорячи про морський відпочинок, то наразі майже недоступний через великий ризик для життя.

У більшості внутрішній туризм тісно пов'язаний із дозволами та обмеженнями, які діють під час війни у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни. І їх мають враховувати не тільки туристи, а й туристичні компанії, розробляючи туристичні програми, екскурсії, маршрутні прогулянки, згідно із загальновідомими правилами безпеки.

З огляду на все це, ситуація з туристичною галуззю нашої держави виглядає не досить таки песимістично. Однак більшість політичних та економічних експертів запевняють, що після закінчення конфлікту вона почне відроджуватися і для цього нашим можновладцям вже зараз необхідно приймати важливі стратегічні рішення та шукати шляхи її майбутнього розвитку. Серед них достовірними будуть такі шляхи:

- включення розвитку туризму в програми післявоєнного відновлення;
- ведення перемовин зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну;
- підготовка масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків;
- розробка туристичних програм по місцях військової слави ЗСУ;
- робота над відновленням туристичної інфраструктури;
- просування нестандартних форматів туризму;

–відкриття національних офісів туризму в інших країнах. [5]

Таким чином, війна з російським агресором спричинила чимало соціально-економічних збитків і туристична галузь, як окрема складова економіки України, не є тому виняток. Але попри все туризм продовжує функціонувати, хоч не так продуктивно, як раніше, проте на благо нашої держави. Тому, незважаючи на складну ситуацію, вже у післявоєнні часи туристична галузь повинна стати ключовою у стратегії економічного відновлення над якою необхідно почати працювати вже сьогодні.

Список використаних джерел

1. Уніан. Війна обвалила туризм в Україні: оприлюднено невігнані цифри. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/viyna-obrushila-turizm-v-ukrajini-oprilyudneni-nevtishni-cifri-12192558.html> (дата звернення: 30.04.2023).
2. РБК-Україна. Великі втрати у туризмі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/poteri-dohodov-stalozvestno-postradal-turizm-1655198708.html> (дата звернення: 30.04.2023).
3. Все про туризм. Туризм в Україні під час воєнного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/slastina.htm (дата звернення: 28.04.2023).
4. РБК-Україна. Евакуація та заморожені рахунки. Що відбувається з турфірмами в Україні після початку війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/evakuatsiya-zamorozhennye-scheta-proishodit-1650917336.html> (дата звернення: 30.04.2023).
5. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (41). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 30.04.2023).

Білиловець Д. С., здобувач вищої освіти 4 курсу, група Т-191,

Зеленська О. О., кандидат економічних наук, професор

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сьогодні в багатьох країнах, особливо економічно розвинутих, екотуризму приділяється все більше уваги. І це не випадково. Актуальність теми полягає в тому, що екотуризм, на відміну від інших видів туризму, має великий потенціал для екологічної освіти та розваг. Завдання, яке стоїть перед кожною нацією, полягає в тому, щоб максимально ефективно і раціонально його використовувати.

Варто наголосити на деяких проблемах, що виникли в розвитку екотуризму в Україні і які доводиться долати нашій країні:

1. Учасники екологічної туристичної діяльності не є об'єднаними, бракує професійних туристичних операторів, законодавча база недостатня, інформація обмежена.

2. Звички громадян і керівників підприємств і влади вивільняти природні ресурси. Це одна з причин нерозвиненості екологічної культури та нехтування нормами екологічного права. Подолання цих проблем потребує значного часу та великих зусиль. Одним із можливих підходів є розробка економічних механізмів, які ефективно враховують екологічну цінність туристичних продуктів у їхній вартості.

3. Відсутність фахівців у сфері туризму, які б на професійному рівні володіли екологічними питаннями та технологіями. Особливо гостро ці проблеми постають у західному регіоні. Їх подолання, очевидно, пов'язане з розвитком спеціальних форм екотуризму [1, с. 129].

У контексті розвитку туризму рекреаційні заповідники (виділені за функціональним зонуванням) відіграють еkleктичну роль, узгоджуючи інтереси туристів в активному відпочинку з інтересами природного ландшафту у збереженні його цілісності та первинності. Філософське протиріччя між охороною природного різноманіття Землі та організацією рекреаційного використання для масового відпочинку та туризму практично вирішується в категорії «Національний природний і регіональний ландшафтний парк».

Подальший розвиток туризму на НПП України неможливий без впровадження в них туристичного маркетингу та менеджменту туристичної території. Безумовно, ці завдання повинен вирішувати кожен суб'єкт туристичної діяльності (тобто НПП), враховуючи стан і структуру туристичних ресурсів, привабливість і місткість, наявність і потенціал споживачів, ціни послуг, що надаються тощо [3, с. 98].

Зважаючи на те, що громадськість країни, представники великих українських та зарубіжних туристичних компаній практично не знають про існування, розташування та можливості НПП, основним напрямком їх роботи слід визначити рекламно-інформаційну діяльність: видання тематичних і комплексні брошури, схеми, атласи та інші рекламні об'єкти, а також широке розголошення в засобах масової інформації. Безсумнівно, це сприятиме розширенню попиту та туристичного інтересу до АЕС. Відсутність або нерозвиненість туристичної інфраструктури в межах НПП, яка може залучати іноземні інвестиції, має перспективу розвитку туризму як один із пріоритетних напрямів роботи.

Необхідною ланкою є створення та впровадження певної системи оплати за користування розважально-туристичними ресурсами та відшкодування заподіяної шкоди. Одним із основних засобів залучення туристів до НПП можна вважати можливість організації різноманітних нетрадиційних видів туризму: екотуризму, етнічного, релігійного, ліцензійного навчального, наукового, конференційного тощо [2, с. 93]. Розвиток туризму на базі конкретних НПП певною мірою залежить від ініціативи місцевого керівництва, але має підтримуватися всіма силами державних відомств, особливо дирекції національних природних парків Міністерство охорони природи.

Для того, щоб екотуризм мав майбутнє в Україні, його організація повинна керуватися такими принципами:

- турбота про природу, головним чином стурбована використанням природних ресурсів;
- збережемо первозданну природу середовища проживання;
- пріоритет екологічної освіти та формування рівноправного партнерства з природою;
- схоронність місцевого соціокультурного середовища;
- економічна ефективність і стійкий розвиток тих районів, де проходять тури.

Зважаючи на ситуацію розвитку екотуризму у світі, екотуризм можна розглядати як доречну та необхідну частину національної концепції розвитку туризму в майбутньому. З огляду на те, що формується нове наукове уявлення про ландшафт, яке окрім природних ландшафтів включає історико-культурні утворення, цінність ландшафтів для людини стає все більш важливою. Національні природні парки України, які охороняють природний та історико-культурний комплекс, мають величезне рекреаційне значення, яке ще не повністю усвідомлене суспільством. Вони зобов'язані служити патріотичному вихованню народу, особливо молоді, в дусі поваги до рідної природи та історії [4, с. 90]. Ці та інші компоненти екотуризму – відпочинок, культурна обізнаність, естетичне мистецтво, розваги тощо – не слід розглядати ізольовано. Екотуризм включає всі види туризму, спрямовані на збереження навколишнього природного середовища, особливо охоронюваних ландшафтів, налагодження людських стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, покращення фінансового та економічного добробуту регіонів. Стратегічними цілями екотуризму є відпочинкова діяльність (туризм, екотуризм, екологічна освіта тощо), обмежена необхідністю охорони навколишнього середовища.

Проблеми в перспективі розвитку екологічного туризму стосуються переважно внутрішнього туризму, тоді як продовжує розвиватися виїзний туризм. Порушення балансу між цими видами туризму призводить до вивезення з України валюти, яку можна інвестувати у зміцнення матеріально-технологічної бази вітчизняного екотуризму. Якщо врахувати, що постійне зростання виїзного туризму значно випереджає в'їзний, така ситуація не може не викликати тривоги. Необхідний розвиток внутрішнього туризму, який обмежить виїзний туризм і натомість активізує в'їзний. На перший план в усуненні диспропорцій, що склалися, виходить економічна необхідність. Адже валютні надходження від розвитку в'їзного туризму та обмеження його форм виїзного туризму можуть бути спрямовані на розвиток українського туризму і, як виявляється, на користь його економіці.

Витрати на відвідувачів часто різко контрастують з витратами на утримання національних парків та інших природних територій. Незважаючи на те, що Україна має туристичні ресурси, які значно перевищують туристичні можливості економічно розвинених країн, природний потенціал України використовується дуже обмежено.

Водночас скептицизм щодо екотуризму в Україні абсолютно недоречний. Особливо в контексті ставлення до природи, яке існує в нашій країні поколіннями. Ці проблеми цілком переборні на шляху розвитку екотуризму в Україні сьогодні та в найближчому майбутньому. Його зародки відкривають все більше і більше суттєвих рис і стають очевидними з появою менеджерів нового формату, які усвідомлюють, що, з одного боку, екотуризм приховує чудові можливості для бізнесу, а з іншого боку, він може зробити вагомий внесок у природоохоронну діяльність із залученням великої кількості вітчизняних та іноземних інвестицій [2, с. 93].

Список використаних джерел

1. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник / М. П. Мальська. – К., 2010. – 348 с.
2. Мечковська О. А. Географія туризму: методи аналізу туристського простору: посібник для студентів геогр. фак. / О. А. Мечковская. – К., 2008. – 115 с.
3. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.
4. Олійник Я. В. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір / Я. В. Олійник, В. І. Гетьман // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. Випуск 48. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – С. 5–11.

Демченко К. С., здобувач вищої освіти 4 курсу, група Т-191,

Зеленська О. О., кандидат економічних наук, професор

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОЦІНКА СТАНУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Попри те, що в сучасних умовах розвитку лікувально-оздоровчого туризму історично тривале лідерство Європи дещо поступається за своїми обертами розвитку у порівнянні з Азійським ринком, все ж Європа залишається одним із провідних регіонів за рівнем якості надаваних послуг та попиту на лікувально-оздоровчий туризм. На сьогодні лікувально-оздоровчий туризм складає близько 5% від загальної індустрії туризму ЄС, а також 0,3% його економічного показника. Порівняно з традиційним туризмом частка внутрішнього туризму лікувально-оздоровчого спрямування набагато більша. Така тенденція допомагає долати негативний фактор сезонності туризму, підвищує якість праці та її сталість [4].

Лікувально-оздоровчий туристичний ринок Європи на цей момент вважається сформованим та має свою інфраструктуру (компанії медичного менеджменту, акредитаційні органи, агенції медичного туризму)[2]. На території Європи існує більш ніж 2 000 лікувально-оздоровчих курортів, а саме: зони у яких підтверджені терапевтичні властивості клімату і які можуть бути способом і засобом обмеження негативного впливу шкідливих факторів на суспільство. Європейський лікувально-оздоровчий туризм – це про паралельний розвиток класичних оздоровчих курортів та медичних спеціалізованих закладів, крім того, є інші оздоровчі пропозиції. За підрахунками Європейської Асоціації лікувально-оздоровча база налічує 18 000 закладів оборотом в 45 млрд євро.

Характерним для Європейських країн є залучення до розвитку лікувально-оздоровчого туризму структурно слабких регіонів, де є незаймана природа та зберігається значна відстань до промислово розвинутих регіонів. Принциповим є надання послуг в санаторно-курортних закладах працівниками з медичною освітою визнаною державними органами, що свідчить про тісний зв'язок лікувально-оздоровчого туризму з системою

охорони здоров'я. Місцеві природні лікувальні ресурси також піддаються постійному науковому дослідженню, на основі чого схвалюються оздоровчі програми та пропонується перелік рекомендацій [6].

Класично найкращими оздоровчими напрямками серед європейців вважалися Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія та Іспанія. Проте, поява Європейської директиви про транскордонну охорону здоров'я 2014 року сформувала новий ринок лікувально-оздоровчого туризму. Згідно з директивою громадяни ЄС мають вільний доступ до лікування на території країн, що входять до складу ЄС та лікування оплачується державою. Як наслідок, популярними напрямками стали такі країни, як Угорщина, Чехія, Румунія, Польща та Латвія [4].

Згідно з оцінкою Комісії ЄС, близько 780 000 європейців щороку отримують медичні послуги в інших країнах альянсу, які не є місцем постійного проживання туриста [5].

Таким чином, сформувалися два зустрічні потоки туристів: перший – із високорозвинених країн з якісною системою охорони здоров'я, але з високими цінами та потребою тривалого очікування у країни з нижчим рівнем життя (Польща, Чехія, Литва); другий – з країн із низьким рівнем розвитку охорони здоров'я до високорозвинених країн у пошуках висококваліфікованих спеціалістів, як правило, вузької спеціалізації (медичний напрямок) [6]. Хоча відстань до пункту призначення не є вирішальним фактором у більшості випадків все ж вона убезпечує від нестабільності на ринку [4]. Також велика кількість іноземних відвідувачів з пострадянських країн та країн Перської затоки (ОАЕ, Кувейт).

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Європі можна визначити як кластерний. На основі чого виділяють дві курортні групи:

Німецька курортологічна школа - до цієї групи входять Німеччина, Австрія, Швейцарія, Чехія і Словаччина. Найбільшу частку займають Чехія, Словаччина та Німеччина. Зберігаються традиційно усталені принципи: не пропонується суворий розпорядок дня, туристи самостійно обирають час для лікувальних процедур і не зобов'язані діяти за лікарською порадою [1].

Німеччина займає передову позицію у наданні медичних послуг і вважається однією із найкращих країн світу у галузі медицини (Гамбург, Баварія, Берлін, Бонн – основні центри). Усі чеські курорти вдало поєднують культурні, розважальні та пізнавальні програми на рівні з лікувальними та оздоровчими послугами. Швейцарський оздоровчий туризм вважається брендованим, у той же час Австрія приваблює давніми традиціями Віденської медичної школи [2].

Друга курортологічна група - до якої входять Іспанія, Італія, Франція та Бельгія мають переважно оздоровчий характер. Спеціалізованих лікувальних курортів у цих країнах небагато, тож Іспанія та Португалія приваблюють туристів своїми кліматичними приморськими курортами, які більше відомі як зони відпочинку і розваг [1].

Франція та Бельгія вирізняються кращою доступністю серед інших країн ЄС (3 та 4 курортні заклади у порівнянні з 2,9 на 1000 жителів) [2].

Польща на ринку лікувально-оздоровчого туризму представлена бальнеологічними та кліматичними курортами (Свіноуйсьце, Камень-Поморської, Колобжег), однак галуззю спеціалізації все ж вважаються гірськокліматичні курорти. Скандинавські країни мають розвинену багатопрофільну лікувально-оздоровчу базу, але вона здебільшого орієнтована на задоволення потреб власних громадян, тому незначно поширена у міжнародному контексті. Лікувально-оздоровчі курорти Греції також використовуються переважно для внутрішнього туризму.

Соціальна політика спрямована на покращення загального добробуту населення шляхом підтримки поїздок з метою оздоровлення. Національна та регіональна політика забезпечують всі умови для внутрішнього та міжнародного лікувально-оздоровчого туризму і регулюються міністерствами або профільними громадськими організаціями [3].

Список використаних джерел

1. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М., Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. - К. : Знання, 2008. - 661 с.
 2. Мальська М.П., Бордун О.Ю. Медичний туризм: теорія та практика Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2018. 128 с.
 3. Exploring Health Tourism Executive Summary. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420308>.
 4. Health Tourism in the EU: Facts and Figures. URL: <https://pro.regiondo.com/health-tourism-eu>.
 5. Present and Future trends of Medical tourism in Western Europe. URL: <https://hticonference.com/present-and-future-trends-of-medical-tourism-in-western-europe>.
 6. The importance of the European health tourism for the development of economy of wellbeing. URL: https://www.researchgate.net/publication/342861507_THE_IMPORTANCE_OF_THE_EUROPEAN_HEALTH_TOURISM_FOR_THE_DEVELOPMENT_OF_ECONOMY_OF_WELLBEING.
-

Сніцаренко Р. М., здобувач вищої освіти 1 курсу, група МТ-221
Науковий керівник – **Зеленська О. О.**, кандидат економічних наук, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ ТА СКЛАДОВІ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ

Ефективне управління людськими ресурсами та правильна організація їх діяльності є одними з ключових імпульсів прогресу для кожного суб'єкта господарювання.

Одним з ключових та найбільш важливих факторів впливу для впровадження ефективної діяльності на підприємстві є оцінка показників роботи кадрових ресурсів. Оцінка показників роботи персоналу є також важливим елементом управління і цілеспрямованим процесом визначення відповідності соціально-комунікативних і професійних навичок працівників до вимог, що встановлює роботодавець для заданої посади [1].

Однією з визначних характеристик оцінки персоналу є аналіз його певних ознак, таких як ділових якостей, результатів роботи, професійно-кваліфікаційного рівня і порівнянням цих результатів з відповідними еталонами, загальноприйнятими або встановленими на конкретному підприємстві готельного господарства [2].

Оцінити працівника – означає проаналізувати результати його роботи, та порівняти їх з встановленими на підприємстві згідно з метою і цілями «ідеалом».

Визначення, яким чином кадри на підприємстві готельного господарства мають досягати очікуваних від них результатів, відповідати заданим вимогам, відповідно до поставлених робочих задач є сенсом оцінки персоналу.

Оцінці підлягають усі категорії працівників, але для окремих категорій вона має свої особливості. Відповідно оцінка особистих і ділових якостей керівників, головних спеціалістів значно складніша, ніж виробничого персоналу [5].

Не менш важливим від оцінки потенціальних можливостей персоналу є саме реальність визначення і реалізації його розвитку у процесі виконання доручених завдань та досягненні розвитку на підприємстві (табл. 1).

Оцінка персоналу визначається як елемент управління, а також як система оцінювання кадрів, яка використовується на готельному підприємстві в тій чи іншій модифікації [3].

Оцінювання персоналу має свої важливі цілі для будь-якого підприємства:

- Мотиваційна – фундаментальна ціль, спрямована на визначення факторів впливу на покращення трудової діяльності працівників, згідно з необхідними для готельного підприємства напрямками;
- Інформативна – надання необхідних для менеджменту готельного підприємства відомостей про якісний та кількісний склад персоналу;
- Адміністративна, яка досягається шляхом прийняття рішень на основі результатів оцінки діяльності персоналу (розміщення кадрів, їх переміщення та оплата праці) [6].

Таблиця 1. Основні елементи процесу оцінювання персоналу

№	Параметри оцінки	Характеристика
1	Мета оцінки (призначення)	Підбір і відбір кандидатів; стимулювання праці; навчання і розвиток працівників; оцінювання кадрів; формування кадрового резерву;
2	Об'єкт оцінки (кого оцінюють)	Працівник; група працівників; колектив загалом;
3	Суб'єкт оцінки (хто оцінює)	Фахівець (експерт); група фахівців (експертів); керівник; працедавець; колеги; підлеглі; самооцінка
4	Предмет оцінки (що оцінюють)	Професійні якості; особистісні якості; витрати праці; результати праці; види взаємодій і т. д.
5	Показники оцінки (одиниці виміру)	Бали; ранги; коефіцієнти; одиниці і т. д.
6	Критерії оцінки	Ознаки, відібрані для проведення оцінки;
7	Стандарти оцінки	Значення показника оцінки, його Відповідність встановленому ідеалу;
8	Методи оцінки	Способи проведення оцінки;
9	Процедура оцінки	Послідовність кроків в процесі оцінки

З вищенаведеного можемо зробити висновок, що саме поліпшення показників ефективності роботи персоналу, за рахунок удосконалення системи управління є основною метою атестації персоналу.

Проведення оцінювання працівників висвітлює дані про:

- рівень ефективності їх роботи;
- причини неефективної роботи окремих спеціалістів;
- потреби і пріоритети в навчанні та підвищенні кваліфікації;
- бажання і настрої персоналу;
- можливості працівників і перспективи їх кар'єрного розвитку;
- способи удосконалення організації праці.

Для менеджменту отримані завдяки аналізу дані є підґрунтям для прийняття найбільш ефективних кадрових рішень [4].

Важливо також зазначити і функції оцінювання персоналу, ключовими функціями якого є стимулююча і орієнтуюча.

Стимулююча функція оцінювання персоналу є фактором впливу на його емоційну складову, яка за допомогою підтвердження або спростовування правильності вибраної поведінки, а також породження в працівниках переживання стосовно успіху або невдач, змушує персонал діяти в певному напрямку.

Орієнтуюча функція полягає в тому, що всі працівники, за допомогою самоаналізу і оцінки з боку інших працівників розуміють себе, свою поведінку і стан, отримують можливість визначення напрямків і затвердження способів для подальшого кар'єрного розвитку і діяльності [7].

Список використаних джерел

1. Баженов С. В. Мотивація і стимулювання трудової діяльності. *Інтернет-журнал «наукознавство»*. 2018. № 4. С. 84-85
2. Бухалков М. І. Управління персоналом на підприємстві. *Управління компанією*. 2013. № 7. С. 48-50.
3. Когдін А. А. Мотивація і стимулювання трудової діяльності в управлінні персоналом. *Основи економіки, управління та права*. 2019. № 4. С. 80-83.
4. Польова М. В. Менеджмент і управління персоналом в готельному сервісі: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2015. 272 с.
5. Посилкіна О. В. Управління персоналом : навч. посіб. Харків: НФаУ, 2015. 517 с.
6. Смірнова М. Є. Критерії ефективності системи стимулювання праці персоналу. *Управлінські науки в сучасному світі*. 2016. № 2. С. 230-233.
7. Шафранська Т. Ю. Основні види мотивації працівників. *Економічні науки*. 2017. №3. С. 37 – 41.

ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Туризм – високоприбуткова сфера економічної діяльності. В багатьох країнах та регіонах світу він виступає в ролі каталізатора соціально-економічного розвитку через стимулювання розвитку інших секторів економіки: транспортування, сфери громадського харчування тощо. У 2019–2020 рр. індустрія туризму по всьому світу зіткнулася з серйозним викликом у своєму розвитку – важкою кризою, пов'язаною зі стрімким поширенням COVID-2019. Війна в Україні послабила надії європейських країн на відновлення туризму після COVID-19 в Європі влітку 2022 р. за рахунок практично повної втрати потоку російських туристів через обмеження європейських країн щодо росії та її громадян. До того, як пандемія перервала глобальні туристичні потоки, росія була 11-м за величиною джерелом туристів у світі, а Україна – 13-м. На основі даних Всесвітньої туристичної організації, на ці дві країни припало 75 мільйонів туристів, або 5% від загальної кількості туристів у світі. Що стосується витрат на туризм, то внески росіян і українців були ще важливішими, склавши загальну суму в 50 мільярдів доларів США (близько 8% від загального світового обсягу). Таким чином варто відзначити важливість обох туристичних ринків для сусідніх європейських країн. Сьогодні ж російські туристи є небажаними в багатьох напрямках, їм також важко туди потрапити, враховуючи заборони на російські авіалінії та обмеження на використання повітряного простору. Тим часом мільйони українців через вторгнення змушені виїхати за кордон. Для туристичної індустрії така ситуація не дозволяє розвиватися, оскільки біженці не приносять доходу у туристичні галузі, на відміну від туризму, а, навпаки, обтяжують додатковими витратами. Безперечно, найбільш постраждала туристична галузь не тільки Європи, але й України. Цього року українським та іноземним туристам недоступні морські курорти. Чимало з них знаходиться в окупації або в безпосередній близькості до зони проведення бойових дій. Мова йде про Запорізьку, Херсонську та Миколаївську області. Курортний сезон не відкривали й в Одеській області минулого року.

Також від війни постраждав перспективний медичний туризм, а саме, оздоровлення, репродуктивна медицина та стоматологія. Іноземці бояться їхати в Україну, а самі українці не мають на це коштів. Більшість санаторіїв перепрофілювалися на реабілітаційні центри та приймають постраждалих від війни. Однак незважаючи на поглиблення поточної кризи у туристичному напрямі, і на практичне знищення туризму у південних напрямках України, туристичний потенціал нашої країни залишається достатньо високим. В цілому, на території нашої держави знаходиться 170 тис. пам'яток, 65 історико-культурних заповідників, 6 культурних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Українська туристична галузь приваблює туристів лікувальними водами Львівщини та Закарпаття, гірськими розвагами Буковелю, історичними місцями Полтавщини, соляними шахтами Донеччини, лікувальними грязями та морськими курортами Херсонщини й Одещини.

В умовах війни внутрішній туризм має особливості, пов'язані з дозволами та обмеженнями, які діють під час війни у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни. Їх повинні враховувати не тільки туристи, а й туристичні компанії. Формування маршрутів з урахуванням розташування бомбосховищ. Туроператори та екскурсіводи, які складають екскурсійні маршрути, повинні враховувати, що в разі повітряної небезпеки туристам мають бути доступні бомбосховища. Планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години. З метою підтримання правопорядку в умовах воєнного стану у всіх областях України встановлена комендантська година. Як правило, вона діє з 23.00 до 05:00. Саме тому планування відпусток чи відвідин тих чи інших локацій має відбуватися з урахуванням цієї вимоги.

Дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України, відпочинок у прифронтових зонах та подорожі по територіях, які знаходяться чи були в окупації.

Зовнішній туризм в умовах війни також має свої особливості. Більшість українців виїжджає за кордон не для того щоб відпочити, а для того щоб евакуюватися з небезпечних територій, на яких продовжують йти бойові дії. Крім цього, небо над Україною повністю закрито, що ускладнює подорож в інші країни. Однак з початком сезону у 2022 році, зовнішній туризм почав дещо оговтуватися. Найпопулярніші серед українців – евакуаційні рейси до Болгарії, що зумовлено безкоштовним проживанням в готелях для українців, яке пропонує ця країна. Також почали відновлюватись вильоти на море в Туреччину, Єгипет, Іспанію, Туніс. Щоправда, для цього українцям потрібно самостійно їхати до аеропорту в сусідню Польщу. Таким чином організуються й відпочинкові тури в Литву та Молдову.

Враховуючи вищесказане можна зробити висновок, що з початком сезону внутрішній та зовнішній туризм активізувався, однак є дуже обмеженим та залежним від ситуації в країні, що обумовлено продовженням бойових дій в багатьох регіонах України, загрозою ракетних ударів по всій території держави, зруйнованою інфраструктурою та низькими доходами громадян. У зв'язку з цим він має певні особливості, які пов'язані переважно з безпекою українських та іноземних громадян. Під час війни ситуація з туристичною галуззю нашої держави виглядає досить песимістично. Україна має значний туристичний потенціал. Щорічно її відвідує велика кількість туристів зі всього світу. Проте в лютому 2022 році туристична галузь нашої держави зіткнулась з важким випробуванням – російсько-українською війною. Військовий конфлікт призвів до руйнування туристичної інфраструктури в багатьох регіонах України, втрати іноземних туристів, заборони використання повітряного простору та інших негативних наслідків. Попри це туризм продовжує функціонувати, проте має певні особливості, зумовлені ситуацією в нашій державі. Українці та весь світ чекає на нашу перемогу, яка, сподіваюсь буде незабаром.

Список використаних джерел:

1. РБК-Україна. Великі втрати у туризмі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/poteri-dohodov-stalo-izvestno-postradal-turizm-1655198708.html> (дата звернення: 30.04.2023).
2. Все про туризм. Туризм в Україні під час воєнного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/slastina.htm (дата звернення: 28.04.2023).

Шульга А. С., здобувачка вищої освіти 4 курсу, група Т-191
Науковий керівник – **Безуглий І. В.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТРЕВЕЛ ЖУРНАЛІСТИКИ В АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тревел-журналістика (від англ. travel journalism) - сучасний формат журналістики, який націлений на збір інформації туристичних, історичних, культурних, географічних течій і передачі нової інформації довідкового характеру про подорожі, мандри, особливі місця та країни цільовій аудиторії.

Журналістські матеріали цього напрямку, надають актуальну інформацію про туризм, подорожі, круїзи, зацікавленій в цій темі аудиторії. Основною метою журналістики подорожей є надати споживачеві нові відомості про географію, історичні події, культуру, туризм певної місцевості. Проте, щоб краще зрозуміти, в чому особливість даного напрямку журналістики, слід розглянути ключові визначення: «тревел-журналіст» і «тревел-райтер» (від англ. travel writer).

Розглянувши ці визначення можна сказати, що втрачається межа між пресою подорожей як напрямком журналістики та художньої літератури. Сучасна журналістика подорожей характеризується відступом від традиційних журналістських ідеалів, а також зміщенням від серйозного до розважального для задоволення громадських інтересів. Вона часто містить рекламу і шоу, та надає аудиторії мінімальну кількість аналітики, без якої неможлива серйозна журналістика.

Нині жанр тревел-журналістики досить розвинений. У всьому світі випускається безліч журналів і путівників, а саме «GEO Traveller», «Discovery», «National Geographic» тощо. В Україні налічується близько ста туристичних видань : TrevelNews, Українська Туристична газета, Welcome to Ukraine, Світ туризму та багато інших. Більшість з них орієнтуються на бізнес та рекламні тури й путівки.

Журналістські публікації стимулюють споживчу активність громадськості у туристичній галузі, впливаючи на розвиток внутрішнього та виїзного туризму. Завдяки тревелогам туристи мають змогу ознайомитися з найнеобхіднішою інформацією, а саме, що потрібно взяти до уваги під час подорожі, на що слід звернути увагу. Також, завдяки тревел-журналістиці відбувається розвиток дестинації, стаючи більш відомою та популярною своїми об'єктами для туристів та інвесторів, та показуючи усі свої можливості та перспективи. Таким шляхом стали популярними такі курорти як о. Балі, Сейшельські о-ви, Мальдівські о-ви тощо. Дуже важливим пунктом є те, що тревелогі висвітлюють загрози, що існують у місці відпочинку задля безпеки туристів.

Відомим продуктом тревел-журналістики є тревел-журнали, які зазвичай містять у собі інформацію про країни, міста тощо, готельні та ресторани заклади. На мою думку, тревел-журнали є менш популярними та ефективними засобами привертання уваги туристів. Більшість надають перевагу бачити на власні очі основні пам'ятки та споглядати за чужим досвідом подорожі в даній дестинації.

Важливою частиною друкованої тревел-журналістики є Інтернет. Активний розвиток та популярність всесвітньої мережі призвів до становлення користувальницької журналістики. Зараз, тревел-журналістика підлаштувалася під нові формати, і виникло таке поняття як «тревел-блогер». Кількість контенту про подорожі в Інтернет-просторі величезний. Виділяють чотири головних типи контенту, що дозволяють розміщувати різноманітні матеріали в різних форматах: блоги, вікі, подкасти або аудіоблоги, соціальні мережі (YouTube, Instagram, Facebook, TikTok).

Відомі соціальні мережі сьогодні – це величезний майданчик для додаткових джерел засобів масової інформації. При цьому, сучасний користувач має більшу довіру до них, ніж до офіційних ЗМІ. Контент соціальних мереж має великий вплив на користувача, він допомагає формувати суспільну думку не тільки про туристичні, але і про інші послуги. Також, він перевершує за впливом традиційні тревел-медіа завдяки своїй інтерактивності, доступності та поширеності. Таким чином, соціальні мережі сприяють формуванню іміджу закордонних країн, привертають увагу аудиторії до подорожей і туристичних послуг.

Для тревел-журналістика характерна різноманітність жанроутворюючих форм і засобів. Матеріали, які відносяться до цього напряму, різняться за формою, змістом, способом подачі та інформативністю, тим самим поділяючись на декілька жанрів. Така різноманітність дає змогу журналісту особисто обрати жанр, в якому він хоче працювати, тому що суворих обмежень у журналістиці подорожей немає.

Одним із найпоширеніших жанрів цього напряму є подорожній нарис – художньо-публіцистичний жанр журналістики, що являє собою опис важливих та цікавих подій, зустрічей з різними людьми, з якими автор спілкується у ході своєї творчої подорожі.

Подорожній нарис стоїть на межі художньої літератури та публіцистики, цим самим зумовлюючи можливості його різної інтерпретації у кожній з цих галузей. На відміну від письменника, який, спостерігаючи за життям, відтворює його на основі широкого узагальнення своїх особистих спостережень, перед автором журналістського нарису стоїть дещо інше завдання – описати життя в його безпосередності. У зв'язку з цим він

змушений оперувати фактами, які є наочними прикладами. Саме в подорожньому нарисі важливу роль відіграють подробиці, пейзажні й портретні характеристики. Без них не вимальовується ані образ людини, ані обстановка, ані картина дійсності.

Подорожні нотатки, на відміну від нарису, характеризуються відсутністю детальних описів, глибокого аналізу, особистісного характеру викладу. Дотримання однієї теми тут не є обов'язковим. У подорожніх нотатках автор викладає свої спостереження у тому порядку, в якому він їх накопичував. Журналіст відбирає найбільш значущі та яскраві факти, звертаючи особливу увагу на ті, які свідчать про найбільш характерне та важливе саме для того регіону, якому присвячена стаття. Фактичний матеріал повинен бути достатньо репрезентативним, не формуватися з випадкових фактів і вражень.

Репортаж передбачає детальну фіксацію у тексті авторських спостережень і висновків. Для репортера важливим є не тільки описати якусь подію, але і викликати співчуття читачів. У репортажі, на відміну від нарису, наочність виконує суто інформативну функцію, функцію повідомлення про конкретну подію. Наочні деталі в аналітичних жанрах використовуються для «прикрашання» серйозних, а тому складних для сприйняття певними категоріями читачів роздумів автора. Тревел-репортаж несе в собі більш активну авторську позицію з елементами присутності. Відмінними рисами є актуальність, суспільна значущість, динамічність і наочність викладу.

Рекомендація – аналітичний матеріал, основним змістом якого є програмна інформація. Вона реалізується в матеріалах схожих за своєю метою з путівниками. Рекомендація дає практичні поради мандрівнику та допомагає знайти відповіді на запитання «чому?» і «чому саме так, а не інакше?».

Сучасна тревел-журналістика складається з нових, гібридних жанрів, які поєднують в собі ознаки нарису й репортажу, а також елементи практичної інформації для мандрівників. Новий такий жанр «подорож» зображує інтереси публіцистів і глядачів. Автор використовує засоби, фрагмент-пейзаж, портретні замальовки й включення мікротекстів авторського «я». Головною особливістю «подорожі» є те, що інформація подається коротко і вичерпно.

Список використаних джерел

1. Безуглий І. В., Рябов І. Б., Бусел В. М. Фактор тревел-журналістики в розвитку туризму. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 59. С. 10-16.

Ющенко О. М., здобувачка вищої освіти гр. Т-211

Науковий керівник – **Алешугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 60-80-ТІ РР. ХХ СТ.

У радянський період туризм розглядався, з одного боку, як сфера обслуговування, рекреації населення, галузь народного господарства, а з іншого - використовувався компартійною владою як один із механізмів комуністичної пропаганди. Найбільшого розвитку та поширення туризм в Україні набув у 60-ті - першій половині 80-х рр. ХХ ст.

Організацією внутрішнього та міжнародного туризму в Україні та, зокрема, на Чернігівщині на тоді займалися профспілки, Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" ЦК ЛКСМУ, Держкомітет з іноземного туризму, Міністерство освіти УРСР, Міністерство культури УРСР. Проте пізнавальна функція туризму, а саме вивчення історії рідного краю найбільш ефективно проявлялася в рамках внутрішнього туризму, який став одним з напрямів історичного краєзнавства, вагомим засобом поширення історико-краєзнавчих знань. Це знайшло своє відображення у розширенні географії туристсько-

екскурсійних маршрутів, зростанні питомої ваги історико-краєзнавчого матеріалу у всіх видах туристських подорожей, походів, мандрівок, урізноманітненні тематики пізнавальних програм.

Значну роль у розвитку шкільного туризму на Чернігівщині у 60-80-х рр. ХХ ст. відіграли Центральна й обласні дитячі екскурсійно-туристські станції (ДЕТС), які надавали методичну й організаційну допомогу юним гуртківцям-туристам, готували інструкторів з туризму. Вони брали участь у республіканських та всесоюзних туристсько-краєзнавчих експедиціях, пошуку краєзнавчих матеріалів для створення шкільних музеїв. Під егідою ДЕТС у цей період у низці міст і районних центрів розгорнули свою роботу туристські клуби, які об'єднували юних туристів.

При кожній школі області були створені краєзнавчо-експедиційні загони, товариства, музеї. У 1960 р. у походах та екскурсіях з вивчення рідного краю брало участь 100 тис. учнів [1]. З архівних матеріалів бачимо, що екскурсії носили відверто пропагандистський характер і були у дусі часу: найбільш популярною експедицією на той час була естафета «Ім'я Леніна на карті Батьківщини»[1]. Школярі почали здійснювати перші походи за такими маршрутами:

- Чернігів-Седнів-Чернігів (1 день) [1]
- Городня-Жоведь-Пісчанка-Горськ-Клюси-Городня (5 днів) [2]
- Павлівка-Любеч-Радуль-Лосєв-Павлівка(7 днів)[3].

Як розуміємо, ім'я вождя можна було знайти лише у топонімах, назвах колгоспів і т. ін., оскільки він на Чернігівщині ніколи не бував. Але нехай навіть і під такими гаслами, діти подорожували рідним краєм, вивчали його, вчилися любити свою малу Батьківщину.

З цього моменту туристично-краєзнавча робота стала важливою складовою системи виховання. Кількість учасників екскурсій та експедицій невпинно зростала. У 1968 році вперше відбулася екскурсія за межами області, саме там туристам надавалися такі послуги, як культурно-екскурсійна програма, екскурсовод, проживання, харчування, транспортне обслуговування.

Молоді люди, які здійснювали внутрішні подорожі та екскурсій, у тому числі й маршрутами експедиції «Моя Батьківщина-СРСР», знайомилися з досягненнями науки, техніки, культури, історичними пам'ятками. Але участь молоді в експедиціях мала на меті не тільки відвідання туристичних об'єктів, а й передбачала проведення громадсько-корисної та пошукової роботи, шефство над ветеранами війни, догляд за пам'ятниками і братськими могилами воїнів.

Однією з важливих складових туристично-краєзнавчої роботи було оздоровлення. У віданні ДЕТС була туристична база на 100 місць у Чернігові, на якій оздоровлювалось за сезон 2500 осіб[4]. Працювали і районі туристичні бази у Ніжині, Прилуках, Щорсі (нині - Сновськ), Козельці, Сосниці. Саме тут почала працювати плавуча база на пароплаві «Юний турист» за маршрутом «Чернігів-Київ-Чернігів»[1].

В період з 60-х по 80-ті рр. внаслідок економічного зростання, поліпшення добробуту населення, підвищення його освітньо-культурного рівня та наявності вільного часу склалися відносно сприятливі умови для перетворення туризму на галузь економіки з розгалуженою інфраструктурою. Провідну роль в організацію краєзнавчо-туристичного руху на Чернігівщині відігравала ДЕТС, обласна рада профспілок з організації літнього відпочинку та закордонних подорожей. Загалом за цей час помітно активізувалася туристична робота, розширилася географія туризму, урізноманітнилася тематика подорожей.

Список використаних джерел

1. ДАЧО. - Ф.Р – 5323. – Оп.1. – Спр. 56. – Арк. 2.
2. ДАЧО. - Ф.Р – 5323. – Оп.1. – Спр. 62. – Арк. 14-15.
3. ДАЧО. - Ф.Р – 5323. – Оп.1. – Спр. 77. – Арк. 21-24.
4. ДАЧО. - Ф.Р – 5323. – Оп.1. – Спр. 56. – Арк. 19.

Лук'яненко Ю. І., здобувачка вищої освіти, гр. Т-201,
Борисович С. С., аспірант,
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, державою агресором було завдано значні збитки інфраструктури та секторів економіки, зокрема туризму. Війна спустошила сферу туризму, порушила фінансові, енергетичні та продовольчі ринки, спричинила шалену інфляцію по всьому світу. Туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився.

Через російську агресію, яка супроводжується руйнуванням туристичної інфраструктури та рекреаційних ресурсів. Деякі з цих об'єктів неможливо відновити, тоді як на відновлення інших піде досить багато коштів та часу. На деякий період розвиток туристичного бізнесу стало майже неможливим та деякою мірою навіть небезпечним. Але зупиняти розвиток цієї сфери недопустимий, тому ми маємо прагнути до відновлення та подальшого розвитку у післявоєнний період.

Війна Росії проти України примушує думати, що іноземні туристи не будуть здійснювати подорожі в Україну. Однак у світі є багато прикладів, коли після масштабних конфліктів, країни швидко відновлювалися та знову розвивали туристичну сферу. Речі, які були викликані збройними конфліктами, вносять глибокі зміни в туристичний "ландшафт" країн. У той час створюється нова спадщина, а постконфліктний "туризм пам'яті" з часом змішується з іншими напрямками, наприклад, як культурним туризмом. Один з відомих всім прикладів відновлення сфери туризму продемонстрував Ізраїль, який зберіг свій туристичний статус під час постійних воєн з Палестиною. Здається, ізраїльський туризм ідеально адаптувався до триваючого військового конфлікту.

Також, через воєнні дії з'являються нові види туризму, одним із як волонтерський туризм – це вид туризму за участю осіб будь-якого віку у волонтерських проєктах туристичної спрямованості в різних країнах світу. Такий вид туризму не лише підтримує громадян України, але й відіграє провідну роль у становленні і відновленні сучасного туризму України [1]. Доволі популярним у всьому світі є культурно-пізнавальний і воєнний туризм. Після закінчення воєнних дій з'явиться велика кількість важливих історичних місць, наприклад місць, де проходили битви, були братські могили, пам'ятки історії. Бажання пізнання історії для погляду на масштаб трагедії завжди приваблювало туриста.

Ще з початком пандемії люди почали вигадувати нові стратегії підтримки туризму та його розвитку. В ході подій, почався розвиток онлайн – подорожей та віртуальних екскурсій, такий вид туризму є актуальний і в цей період. Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів (музеї, парки, вулиці міст тощо) з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів. [2]

Голова Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) Мар'яна Олесків дала прогнозну характеристику внутрішнього туризму в Україні після війни з країною агресором: "Коли закінчиться війна, і ми почнемо все відновлювати, зрозуміло, що внутрішній туризм економічно досить сильно "просяде". Звичайно, з часом він відновиться і дещо зміниться. Я впевнена, що багато хто захоче відвідати ті місця, які вже стали символами цієї війни." [3]

З початком повномасштабного вторгнення, Україна масово привернула до себе увагу світових країн-лідерів, що призвело до підвищення інтересу багатьох іноземних туристів. На жаль, але дана ситуація послугувала рекламою для України. Частина людей, які навіть не знали про існування нашої держави, тепер з нетерпінням чекають моменту для того, щоб приїхати в Україну.

Перспективи розвитку туризму в Україні після війни включають наступне:

- освітній туризм може бути актуальним для того, щоб «побувати й побачити на власні очі» лихоліття, які відбувалися в Маріуполі, Бучі, Ірпені, Харкові та інших містах і селах після війни;
- наповнення фондів для відновлення України та створення конкретних програм і стратегій відновлення;
- створення та підтримання достойних та безпечних умов для проведення післявоєнних турів;
- розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, зеленого та воєнного туризму;
- забезпечення тісної співпраці між країнами у напрямку взаємопідтримки туристичної діяльності

Говорячи про перспективи післявоєнного розвитку сфери туризму, слід зазначити, що туризм розвивається і буде розвиватися не дивлячись на події історії країни, оскільки деякі з них є поштовхом та джерелом для розвитку туристичної сфери.

Важливим є кожного дня створювати гідну конкуренцію на туристичному ринку та нові туристичні програми для того щоб бути в списку головних туристичних місць у світі.

Список використаних джерел

1. Івченко Л. О., Романова К. М. Динаміка і перспективи розвитку туризму в Чорнобильській зоні. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7619>.
2. Бордун О. Ю., Деркач У. В. Теоретичні та прикладні засади дослідження похмурого туризму України. *Географія та туризм*. 2014. Вип. 30. С. 62–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2014_30_8.
3. Як розвивається туризм після збройних конфліктів у різних державах. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html>.

Рак Є. С., здобувачка вищої освіти гр. Т-211

Науковий керівник: **Алешугіна Н. О.**, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НОВІ ТУРИСТИЧНІ АТРАКЦІЇ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У сучасних умовах відкритості кордонів та доступності різноманітних послуг регіони України, бажаючи виграти боротьбу за свого туриста, пропонують на ринку туристичних послуг усе нові і нові атракції. Вони відрізняються від звичних пам'яток архітектури або музеїв, є оригінальними, викликають природний інтерес, а згодом і захоплення. Цікавим у цьому сенсі є досвід столиці та Київської області. Зосереджуючи у собі велику кількість населення, яке має непогані статки і значні потреби у відпочинку від мегаполіса, регіон концентрує в собі і значні можливості щодо їх задоволення. Новими атракціями Київщини, де туристи можуть відпочити та побачити щось незвичайне, є наступні.

У селі Мотижин Київської області є новий ботанічний сад «Добропарк» – проєкт сім'ї Добруцьких. Він дуже великий і вражає своєю колекцією рослин. Робота над цим проєктом велася півтора року. У «Добропарку» є 16 невеликих озер, половина з яких облаштована для купання. Є багато інших розваг. Перших відвідувачів парк зустрів у 2020 році [1]. У центрі Києва розташувався музей медуз. У цьому музеї відвідувачі зможуть спостерігати за плавним рухом сотень різноманітних медуз у підсвічених акваріумах та дізнатися про цих дивних істот. Музей відкрився у 2018 році і є популярним місцем для відвідування [2]. У 2022 році «Добропарк» опинився в окупації і постраждав від руйнувань і пограбувань, завданих окупантами. Але після звільнення вже навесні 2022 року відкрився для екскурсантів [5].

Ферма «Чубинський страус» – господарство неподалік Києва, в якому вирощують справжніх велетнів, триметрових страусів. Атракція розрахована на любителів екзотики. На згадку про цікаву подорож на території ферми можна придбати незвичайні сувеніри, виготовлені з пір'я та яєць страусів [4].

Не пощастило без втрат пережити війну страусовій фермі «Ясногородка». Перші колекції почали формуватись у 2001 році. Перед війною це було успішне підприємство із власним зоопарком, виноробнею, готельно-ресторанним комплексом, майданчиками для активного відпочинку – усім, що необхідно для сімейного відпочинку. Під час війни колекції тварин були знищені на 20%. Згоріли готельні будиночки та господарські будівлі. Але парк продовжує роботу, намагається відновити поголів'я та займається реабілітаційною роботою [6].

Інтерактивний та сучасний музей науки відкрився у Києві у жовтні 2020 року. В експозиції музею представлено понад 120 інтерактивних експонатів, з кожним із них можна взаємодіяти. Музей – популярне місце для шкільних екскурсій і з інших регіонів [4].

У 2019 році у Києві з'явився сучасний та інтерактивний музей становлення української нації. У музеї представлено п'ять епох: стародавня історія, історія Русі, козацька епоха, відродження нації та боротьба за незалежність, сучасна Україна. Кожну інсталяцію супроводжує інтерактивний аудіо- та відеоконтент у поєднанні зі спецефектами, що занурює відвідувачів у атмосферу відповідної епохи [4].

Нові туристичні атракції швидко завойовують популярність веред відвідувачів, створюючи значну конкуренцію традиційним. Разом з тим, перед ними теж постає нелегка задача: втримати популярність та витримати конкуренцію на ринку туристичних принад.

Список використаних джерел

1. 10 місць навколо Києва, які варто відвідати після карантину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.amazingukraine.pro/travel/10-misch-navkolo-kyyeva-yaki-var-to-vidvidaty-pislya-karantynu>.
 2. 10 ненудних музеїв Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gloss.ua/events/135409-10-neskuchnykh-muzeev-kyeva>.
 3. Страусина ферма «Чубинський страус» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ru/poi_object/67506_strausinaya-ferma-chubinskiy-straus.html.
 4. Нові музеї України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://travel.tochka.net/16778-novyе-muzei-ukrainy-5-neobychnykh-mest-kotorye-stoit-posetit-kazhdomu>.
 5. Парк «Добропарк» (с.Мотижин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vandrivka.com.ua/park-dobropark-s-motizhin>.
 6. Страусы погибли, олени, муфлоны и дикобразы ушли в лес. Трагедия на Ясногородской страусиной ферме. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forbes.ua/ru/inside/strausy-pogibli-oleni-muflony-i-dikobrazy-ushli-v-les-tragediya-na-yasnogorodskoy-strausinoy-ferme-10052022-5934>.
-

Наукове видання

**ХІІІ Міжнародна науково-практична конференція
студентів, аспірантів і молодих вчених**

**ЮНІСТЬ НАУКИ – 2023: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

26-27 квітня 2023 р.

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

XIII International Scientific-Practical Conference of students and young scientists

**YOUTH SCIENCE – 2023: SOCIO-ECONOMIC AND
HUMANITARIAN ASPECTS OF SOCIETY DEVELOPMENT**

April 26-27, 2023

CONFERENCE PROCEEDINGS

Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. – 44,8. Зам. № 13/23.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.